

ważn@historia

Kiedy zdarzył się Czarny Czwartek? Dlaczego polskie granice ustalono na konferencji w Teheranie? Czym była Jesień Narodów? Odpowiedzi na te pytania znajdziesz w e-podręczniku.

- Polska, Europa, świat po I wojnie światowej
 - [Skutki I wojny światowej](#)
 - [Konferencja paryska i traktat wersalski](#)
 - [Liga Narodów - geneza i cele powołania](#)
 - [Sprawa polska na konferencji wersalskiej](#)
 - [II Rzeczpospolita - problemy integracji i odbudowy](#)
 - [Kształtowanie się granicy z Niemcami i Czechosłowacją](#)
 - [Wojna polsko-bolszewicka](#)
 - [Walka o kształt polityczny państwa polskiego. Konstytucja marcowa](#)
 - [Rząd fachowców i pierwsze reformy gospodarcze](#)
 - [Polska, Europa, świat po I wojnie światowej \(lekcja powtórzeniowa\)](#)
- Europa i świat w okresie międzywojennym
 - [Początki faszyzmu w Niemczech i we Włoszech](#)
 - [Państwo Hitlera](#)
 - [System totalitarny w ZSRR](#)
 - [Czarny Czwartek i Wielka Depresja](#)
 - [Polityka ustępstw państw europejskich wobec państw faszystowskich](#)
 - [Osiągnięcia kulturalne i naukowe w dwudziestoleciu międzywojennym](#)
 - [Europa i świat w okresie międzywojennym \(lekcja powtórzeniowa\)](#)

- Uzdrawienie czy choroba II RP?
 - Przewrót majowy i jego konsekwencje
 - Nowela sierpniowa i konstytucja kwietniowa
 - Rządy sanacji
 - Polityka zagraniczna II RP w l. 1922-1936
 - Mniejszości narodowe II RP i konflikty na tle narodowościowym
 - Gospodarka II RP w okresie rządów sanacji
 - II RP pod rządami obozu sanacyjnego (lekcja powtórzeniowa)
- Polska, Europa i świat w okresie II wojny światowej
 - Sytuacja międzynarodowa Polski przed wybuchem II wojny światowej
 - Geneza II wojny światowej
 - Kampania wrześniowa
 - Podbój Europy przez Stalina i Hitlera
 - Wojna niemiecko-radziecka
 - Wojna poza Europą
 - Współpraca koalicji antyhitlerowskiej
 - Eksterminacja ludności żydowskiej przez Niemcy na okupowanych ziemiach polskich podczas II wojny światowej
 - Skutki II wojny światowej
 - Dwie okupacje
 - Rząd polski na uchodźstwie
 - Polskie państwo podziemne. Komuniści w czasie okupacji
 - Powstanie Warszawskie
 - Polacy na frontach II wojny światowej
 - Sprawa polska w polityce Wielkiej Trójki
 - Polska i świat w okresie II wojny światowej (lekcja powtórzeniowa)
- Świat po II wojnie - od konfliktu do współpracy
 - Geneza zimnej wojny
 - Dwa państwa niemieckie

- Dwa państwa niemieckie
- o Kraje demokracji ludowej
- o Świat na granicy „gorącej” wojny
- o Proces dekolonizacji
- o Konflikty bliskowschodnie
- o Chiny po II wojnie światowej
- o ZSRR w l. 1945-1991
- o Zmiany kulturowe i społeczne po II wojnie światowej
- o Jesień Narodów
- o Przejęcie władzy przez komunistów w Polsce
- o Okres stalinizmu w Polsce
- o Kryzysy społeczno-polityczne w PRL
- o Jak się żyło w PRL
- o Powstanie Solidarności i stan wojenny
- o Transformacja gospodarcza i ustrojowa. Początki III RP
- o Integracja europejska. Polska w strukturach NATO i UE
- o Polska i świat po II wojnie światowej (lekcja powtórzeniowa)

Bibliografia:

- Wisława Szymborska, Koniec i początek.
- Punkt czternasty orędzia Woodrowa Wilsona do Kongresu, [w:] S. Lenard, M. Sobańska-Bondaruk, Wiek XX w źródłach .Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów, Warszawa 2002, s. 43–45.
- Pakt Ligi Narodów, [w:] K. Kocot, K. Wolfke, Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego, Wrocław 1978.
-
- Konwencja między Polska a Wolnym Miastem Gdańskiem, Paryż 9 listopada 1920 – fragmenty.
- Wypowiedzi Lloyd George’a i Woodrowa Wilsona, [w:] , Sprawy polskie na konferencji pokojowej w Paryżu w 1919. Dokumenty i materiały, t. 1, Warszawa 1965.

- [w:] A. Garlicki, Siedem mitów II Rzeczypospolitej, Warszawa 2013.
- Powojenne problemy gospodarcze, [w:] Cz. Witkowski, Trener liceum – poziom podstawowy i rozszerzony, historia. Analiza źródeł historycznych, Warszawa-Bielsko-Biała 2009.
- Nota delegacji polskiej na konferencję pokojową do przewodniczącego komisji specjalnej Julesa Cambona w sprawie granic państwa polskiego, Paryż 1919.
- A. L. Szcześniak.
- [w:] C. Brzoza, Polska w czasach niepodległości i II wojny światowej (1918-1945), Kraków 2001, s. 17.
- Relacja świadka wydarzeń, [w:] T. Jędruszczak, Sprawa zachodnich i wschodnich granic Polski 1918-1921, t. 3, Warszawa 1962, s. 57.
- Oświadczenie rządu polskiego w sprawie powstania śląskiego – 19 sierpnia 1919, [w:] K. Juszczyk, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, Rzeszów 1966, s. 58–59.
- Wojciech Korfanty, Odezwa polskiego komisarza plebiscytowego na Górnym Śląsku, 1921.
- Decyzja Rady Ambasadorów w sprawie Górnego Śląska, 1921.
- Układ zawarty między przedstawicielami polskiej Rady Narodowej Śląska Cieszyńskiego i czeskiego Zemskego Narodnego Wyboru pro Slezsko w sprawie wielkiego Księstwa Cieszyńskiego, 1918.
- S. Cat-Mackiewicz, Historia Polski. Od 11 listopada 1918 do 17 września 1939, Londyn 1941.
- Manifest Józefa Piłsudskiego do ludności byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego.
- Władimir Iljicz Lenin, Dzieła, Warszawa 1955, s. 30.
- Edgar Vincent D'Abernon, Osiemnasta decydująca bitwa w dziejach świata pod Warszawą 1920, Warszawa 1932, s. 10.
- Generał Lucjan Żeligowski o tzw. buncie litewsko-białoruskiej dywizji, [w:] Lucjan Żeligowski, Niepodległość, t. 3, Londyn 1951, s. 164–165.
- Kazimiera Iłakowiczówna, Odpoczynek Żeligowskiego.
- Odezwa Rady Regencyjnej o przekazaniu władzy wojskowej Józefowi Piłsudskiemu – 11 listopada 1918 r., Warszawa, [w:] Józef Piłsudski o państwie i armii, t. 2, Warszawa 1985, s. 35.

- Wspomnienia księcia Zdzisława Lubomirskiego.
- Uchwała Sejmu z dnia 20 lutego 1919 roku o powierzeniu Józefowi Piłsudskiemu dalszego sprawowania urzędu Naczelnika Państwa.
- Fragment Konstytucji marcowej dotyczący praw i obowiązków.
- Wspomnienia posłanki Marii Jaworskiej.
- K. Olszewski, Lista strat wojennych Polski przedstawiona Komisji Odszkodowań – Paryż, marzec 1919, [w:] K. Juszczyk, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 3, Rzeszów 1999, s. 79–80.
- Exposé premiera Władysława Grabskiego wygłoszone na posiedzeniu sejmu i senatu 20 grudnia 1923 roku, [w:] , Wiek XX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów, red. S. B. Lenard, M. Sobańska-Bondaruk, Warszawa 1998, s. 157.
- Dienne wydatki wojenne państw biorących udział w I wojnie światowej, [w:] Jerzy Ciepielewski, Irena Kostrowicka, Zbigniew Landau, Jerzy Tomaszewski, Dzieje gospodarcze świata do roku 1980, Warszawa 1985, s. 293.
- [w:] B. Mussolini, Doktryna faszystów, Lwów 1935, s. 25–26.
- Mein Kampf, [w:] A. Hitler, Moja walka, tłum. P. Marszałek, I. Puchalska, Krosno 1992.
- Kryzys w Niemczech, [w:] E. Czapiewski, J. Tyszkiewicz, Historia powszechna. Wiek XX, Warszawa 2012.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeszy o ochronie narodu i państwa z 28 lutego 1933 roku, [w:] J. Carpentier, F. Lebrun, Historia Europy, tłum. T. Szafranski, Warszawa 1994.
- Ustawa o zabezpieczeniu narodu i państwa przed nieszczęściem z 24 marca 1933 roku, [w:] , Powszechna historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych, red. M. Kinstler, M. Ptak, Wrocław 1996.
- Ustawa o ochronie niemieckiej krwi i czci z 15 września 1935 r..
- Fiodor Dostojewski, Wspomnienia z domu umarłych.
- Mirosław Ikonowicz, Między Watykanem i Hitlerem, „Przegląd” 2004, nr 3.
- Aleksandr Sołżenicyn, Archipelag Gułag, t. III, tłum. Jerzy Pomianowski, Warszawa 1990, s. 247–248.
- Edward Czapiewski, Jakub Tyszkiewicz, Historia powszechna. Wiek XX, Warszawa 2012, s. 239–240.

- Martin Kitchen, Historia Europy 1919–1939, tłum. Tadeusz Rybowski, Hanna Szłapka, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992.
- Jurij Druźnikow, Rozejrzyjcie się dzieci..., „Życie” 2000.
- Lenin o zasadach terroru, [w:] Paul Johnson, Historia świata (od roku 1917), Londyn 1989.
- Alan Bullock, Hitler i Stalin. Żywoty równoległe, t. 2, Warszawa 1994.
- Pierwsza mowa inauguracyjna Franklina D. Roosevelta, 4 marca 1933, [w:] , Historia powszechna 1918-1945 Wybór tekstów źródłowych, oprac. Włodzimierz Bonusiak, Marian Kozaczka, Andrzej Pasternak, Rzeszów 1990.
- Wypowiedź Josepha Goebbelsa na tajnej odprawie wojskowej w kwietniu 1940 roku, [w:] Anna Radziwiłł, Wojciech Roszkowski, Historia 1871–1939. Podręcznik dla szkół średnich, Warszawa 2000, s. 262.
- Pasywna polityka Wielkiej Brytanii i Francji wobec Hitlera, [w:] Edward Czapiewski, Jakub Tyszkiewicz, Historia powszechna. Wiek XX, Warszawa 2012, s. 322–323.
- Edward Czapiewski, Jakub Tyszkiewicz, Historia XX w., Warszawa 2012, s. 930.
- José Ortega y Gasset, Bunt mas i inne pisma socjologiczne, tłum. Piotr Niklewicz, Warszawa 1982, s. 4.
- Homo Sovieticus, [w:] Roman Baecker, Totalitaryzm, Toruń 1992.
- Fragment przemówienia wygłoszonego podczas spotkania w hotelu „Bristol”, [w:] Józef Piłsudski, Pisma zbiorowe: wydanie prac dotychczas drukiem ogłoszonych, t. 6, Warszawa 1990, s. 31.
- Wywiad Józefa Piłsudskiego dla „Kurierza Poznańskiego” z 25 maja 1926 roku, [w:] S. B. Lenard, M. Sobańska-Bondaruk, Wiek XX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów, Warszawa 1998, s. 165–166.
- Wypowiedź Tomasza Nałęcz – współczesnego historyka, [w:] Tomasz Nałęcz, Dzieje narodu i państwa polskiego, Warszawa 1991.
- Fundamenty nowego ustroju, [w:] Witold Pronobis, Polska i świat w XX wieku, Warszawa 1996.
- Nowela sierpniowa (1926).
- Artykuły Konstytucji kwietniowej.

- Konstytucja kwietniowa – fragmenty.
- Czesław Brzoza, Polska w czasach niepodległości i drugiej wojny światowej 1918–1945, Kraków 2001.
- Andrzej Albert, Najnowsza historia Polski, Londyn 1980.
- Cz. Miłosz, Traktat poetycki, [w:] Cz. Miłosz, Traktat moralny. Traktat poetycki, Kraków 1996, s. 63.
- Uchwała Rady Naczelnej PPS o przejściu do polityki opozycji – 20 XII 1926 r., [w:] , Historia w tekstach źródłowych, t. 3, red. K. Juszczak, T. Maresz, Rzeszów 1996, s. 105.
- Program BBWR, [w:] E. Orlof, A. Pasternak, Programy partii i stronnictw politycznych w Polsce w latach 1918-1939, Rzeszów 1993, s. 118–121.
- Przemówienie Józefa Piłsudskiego do grupy posłów i senatorów z BBWR, Warszawa, 13 marca 1928, [w:] , Historia. Teksty źródłowe do ustnego egzaminu maturalnego, red. J. Chańko, Warszawa 1997.
- Interpelacja posłów Centrolewu do Prezesa Rady Ministrów – 16 grudnia 1930 r., [w:] , Historia w tekstach źródłowych, t. 3, Rzeszów 1996, s. 108–109.
- List profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego w sprawie aresztowania 9 i 22 listopada posłów oraz osadzenia ich w twierdzy w Brześciu nad Bugiem – 1931, [w:] K. Juszczak, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 3, Rzeszów 1996, s. 109.
- Rezolucja Kongresu Obrony Praw i Wolności Ludu, [w:] K. Juszczak, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 3, Rzeszów 1996, s. 106.
- Odezwa Centrolewu do społeczeństwa, [w:] K. Juszczak, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 3, Rzeszów 1996, s. 107–108.
- 3 sierpnia 1921, Warszawa – instrukcja okólna ministra spraw zagranicznych RP K. Skirmuta z wytycznymi dla polskiej polityki zagranicznej (ściśle tajna), [w:] , Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918–1939, t. 1, Warszawa 1989, s. 175.
- Kierunki polskiej polityki zagranicznej, [w:] W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski, t. 1, Warszawa 2003.
- Umowa polityczna polsko-francuska, 10 lutego 1921 roku, [w:] K. Juszczak, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 3, Rzeszów 1996, s. 120–121.
- Wypowiedź Józefa Piłsudskiego, [w:] , Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918–1939, red. T. Jedruszczak, M. Nowak, Kiełbikowa, Warszawa 1994

zagranicznej 1710-1757, red. T. Jędruszczyk, M. Nowak-Niebidkova, Warszawa 1770, s. 47-49.

- Polsko-radziecki układ o nieagresji (strona I), [w:] K. Juszczak, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 3, Rzeszów 1996, s. 124.
- Deklaracja zawarta między Polską a Niemcami o niestosowaniu przemocy, podpisana w Berlinie dnia 26 stycznia 1934 roku – fragment.
- Wielonarodowe państwo, [w:] Czesław Brzoza, Polska w czasach niepodległości i drugiej wojny światowej 1918-1945, Kraków 2001, s. 51.
- Włodzimierz Bączkowski, Sprawa ukraińska, Paryż 1952.
- Wypowiedź Andrzeja Chojnowskiego, współczesnego historyka, [w:] Andrzej Garlicki, Historia 1815-1839, Polska i świat, podręcznik dla liceów ogólnokształcących, Warszawa 1998, s. 301.
- Fragmenty Konstytucji marcowej.
- Rewolucja żydowska, [w:] Piotr Wróbel, Listopadowe dni 1918, Warszawa 1988, s. 82-83.
- Ksawery Pruszyński, Przytyk i stragan, [w:] Czesław Miłosz, Wyprawa w dwudziestolecie, Kraków 2000.
- Czesław Brzoza, Polska w czasach niepodległości i II wojny światowej (1918-1945), Kraków 2001.
- Kryzys we wspomnieniach chłopów, [w:] , Pamiętniki chłopów, Warszawa 1935, s. 547.
- Wspomnienia chłopów, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych. Wypisy, t. 3, Rzeszów 1996, s. 115-116.
- Halina Krachelska, Stefan Pruss, Życie bezrobotnych. Badania ankietowe – 1933, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych. Wypisy, t. 3, Rzeszów 1996, s. 115.
- Eugeniusz Kwiatkowski, Pisma o Rzeczypospolitej Morskiej, 1935.
- Henryk Radocki, COP w Polsce w 1939 roku, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych. Wypisy, t. 3, Rzeszów 1996.
- Rozmowa Rafała Zienkiewicza z prof. Jerzym Holzerem – fragment, „Gazeta Wyborcza” 1998, nr 6-7 listopada.
- Oświadczenie Neville’a Chamberlaina złożone w Izbie Gmin, 31 marca 1939 roku, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów

1996, s. 131.

- Fragment tajnego protokołu.
- Telegram ambasadora USA w Moskwie do sekretarza stanu USA z 24 sierpnia 1939.
- Przemówienie Adolfa Hitlera z 22 sierpnia 1939 roku, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 133–134.
- Układ polsko-angielski – 25 sierpnia 1939 roku, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 134–135.
- Galeazzo Ciano, Fragment dziennika Galeazzo Ciano (ministra spraw zagranicznych faszystowskich Włoch), [w:] tegoż, Dziennik 1937–1943, Pułtusk 2006, s. 318–320.
- Wojna w Hiszpanii, [w:] Czapiewski Edward, Jakub Tyszkiewicz, Historia powszechna, wiek XX, Warszawa 2012, s. 314.
- Wypowiedź Hitlera, [w:] Antoni Czubiński, Historia powszechna XX wieku, Poznań 2003, s. 259–260.
- P. Zychowicz, Pakt Ribbentrop–Beck czyli jak Polacy mogli u boku III Rzeszy pokonać Związek Radziecki,, Warszawa 2012.
- 1939, wrzesień, 3–4. Relacja kpt. Franciszka Dąbrowskiego. Obrona Westerplatte, [w:] , Westerplatte. Wspomnienia, relacje, dokumenty, Warszawa 1969, s. 19.
- Pieśń o żołnierzach z Westerplatte (1939), [w:] Konstanty Ildefons Gałczyński, Pieśni, Pranie 1953.
- Bitwa nad Bzurą, 9–12 września 1939, [w:] Gen. Tadeusz Kutrzeba, Historia w tekstach źródłowych, oprac. K. Juszczak, T. Maresz, Rzeszów 1996, s. 63.
- [w:] O. Terlecki, Najkrótsza historia II wojny światowej, Kraków 1984, s. 36.
- Nota radziecka, [w:] , Zmowa. IV rozbiór Polski, oprac. A. L. Szczepniak, Warszawa 1990, s. 135.
- Odpowiedź ambasadora Polski Wacława Grzybowskiego na notę ministra spraw zagranicznych ZSRR Wiaczesława Mołotowa, Moskwa, 17 IX 1939..
- O. Terlecki, Najkrótsza historia II wojny światowej, Kraków 1984, s. 47–48.
- Gen. Juliusz Rómmel, Rozkaz pożegnalny, Warszawa 29 września 1939 r..
- Ocena polskiego września, [w:] T. Jurga, Wrzesień 1939, Warszawa 1970, s. 153–154.
- Antoni Czubiński, Historia powszechna XX wieku, Warszawa 2003, s. 300.

- Wytyczne dla wariantu „Weserübung” 1 marca 1940, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996.
- A. Goutard, Relacja z zajęcia Paryża przez armię niemiecką, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996.
- Charles de Gaulle, Pamiętniki wojenne, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1994, s. 9.
- Wytyczne nr 17 Głównej Kwatery Hitlera do prowadzenia wojny lotniczej, morskiej przeciw Anglii – 1 sierpnia 1940, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996.
- II front – Normandia, Bernard Law Montgomery, Inwazja na Europę – 6 czerwca 1944 roku, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 11.
- Berlin – Akt kapitulacji Niemiec – 8 maja 1945 roku.
- [w:] P. Johnson, Historia świata, Londyn 1992, s. 22–23.
- Główna Kwatera Führera, Dyrektywa nr 21. Plan Barbarossa – 18 grudnia 1940, [w:] , Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 13–14.
- Orędzie Rządu Radzieckiego, [w:] K. Juszczak, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996.
- [w:] P. Johnson, Historia świata, Londyn 1992, s. 22–23.
- Komunikat radzieckiego Biura Informacji o zlikwidowaniu grup wojsk hitlerowskich, otoczonych na zachód od centralnej części Stalingradu – 31 stycznia 1943 roku, [w:] K. Juszczak, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, Rzeszów 1996, s. 16–17.
- Japonia w chwili wybuchu II wojny, [w:] Edward Czapiewski, Jakub Tyszkiewicz, Historia powszechna. Wiek XX, Warszawa 2012, s. 366–367.
- Plan operacyjny Japonii – jesień 1941.
- Decyzja o zrzuconiu bomby, [w:] Anna Radziwiłł, Wojciech Roszkowski, Historia dla maturzysty. Wiek XX, podręcznik, Warszawa 2004, s. 143.
- Relacja o zrzuconiu bomby atomowej na Hiroszimę – 6 sierpnia 1945, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 28.
- Akt kapitulacji Japonii – Tokyo Bay – 2 września 1945 roku, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 29.

- Dwight David Eisenhower, Kampania tunezyjska – 1943, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 29–30.
- Karta Atlantycka, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 20.
- Deklaracja rządu ZSRR na międzynarodowej konferencji w Londynie w sprawie przystąpienia ZSRR do Karty Atlantyckiej – 24 września 1941 roku, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 20.
- Memorandum Departamentu Stanu USA, [w:] Anna Radziwiłł, Wojciech Roszkowski, Historia dla maturzysty. Wiek XX. Podręcznik. Liceum ogólnokształcące. Zakres rozszerzony, Warszawa 2009, s. 145.
- Anna Radziwiłł, Wojciech Roszkowski, Historia dla maturzysty. Wiek XX. Podręcznik. Liceum ogólnokształcące. Zakres rozszerzony, Warszawa 2009, s. 145, 147.
- Przekaz Mieczysława Eichela,(Warszawskie getto), [w:] , Pamięć, historia Żydów polskich przed, w trakcie, i po Zagładzie, red. F. Tych, Warszawa 2008, s. 106.
- Henryka Łazowertówna, Mały szmugler, [w:] , Pamięć, historia Żydów polskich przed, w trakcie, i po Zagładzie, red. F. Tych, Warszawa 2008, s. 110.
- Fragmenty przemówienia Hansa Franka, wygłoszonego 16 grudnia 1941 w Krakowie na posiedzeniu rządu Generalnego Gubernatorstwa, o planie masowej zagłady ludności żydowskiej, [w:] , Eksterminacja Żydów na ziemiach polskich w okresie okupacji hitlerowskiej (Zbiór dokumentów), oprac. T. Berenstein, A. Eisenbach, A. Rutkowski, Warszawa 1957, s. 267.
- Anne Frank, dziennik 12 czerwca 1942-1 sierpnia 1944, Kraków 2003, s. 280–281.
- Fragment stenogramu z przesłuchania Samuela Rajzmana, więźnia obozu zagłady w Treblince, które w czasie procesu norymberskiego w 1946 roku prowadził pełnomocnik głównego oskarżyciela ZSRR – prokurator Lew Smirnow, [w:] Norman Davies, Boże igrzysko, Kraków 1991, s. 573–574.
- Nie mów nigdy, tłum. nieznanymi.
- Wspomnienie Stanisława Sznapmana o życiu Żydów warszawskich po aryjskiej stronie, [w:] , Historia 1789-1990. Wybór tekstów źródłowych dla szkół średnich, oprac. J. Eisler, M. Sobańska-Bondaruk, Warszawa 1995.
- Fragment „Dziennika” Leona Guza o obojętności wielu Polaków wobec losu Żydów, [w:] Leon Guz, Targowa 64, Dziennik 27 i 1943 -11 IX 1944, Warszawa 1997, s. 107.

- Telegram przekazany, 8 sierpnia 1942 roku przez Gerharda Riegnera, skierowany do Stephena Waisa prezesa Światowego Kongresu Żydów w Waszyngtonie (a prywatnie przyjaciela prezydenta Franklina Roosevelta), [w:] R. Szuchta, P. Trojański, Zrozumieć Holokaust. Książka pomocnicza do nauczania o zagładzie Żydów, Warszawa 2012, s. 253.
- Problem zagłady Żydów polskich, możliwości ich ratunku oraz milczenia i odpowiedzialności aliantów za dokonywane ludobójstwo w ocenie żydowskich działaczy politycznych z getta (w osobie Leona Feinera członka Bund-u) przekazane Janowi Karskiemu, [w:] S. Karboński, Polskie państwo podziemne, Przewodnik po podziemiu z lat 1939-1945, Bydgoszcz.
- J. Brynkus, Holokaust – polskie uwarunkowania nauczania o zagładzie Żydów, [w:] , Holokaust. Lekcja historii. Zagłada Żydów w edukacji szkolnej, red. J. Chrobaczyński, P. Trojański, Kraków 2004, s. 124–125.
- Globalny charakter konfliktu, zmiany w taktyce i strategii, [w:] E. Czapiewski, J. Tyszkiewicz, Historia współczesna. Wiek XX., Warszawa 2012, s. 502.
- Wpływ wojny na rozwój nauki i techniki, [w:] A. Czubiński, Historia powszechna XX wieku, Warszawa 2003, s. 646–465.
- Apogeum osiągnięć, [w:] A. Czubiński, Historia powszechna XX wieku, Warszawa 2003, s. 465.
- R. Cameron, J. Matsuoka, N. Rose, Straty materialne i zniszczenia wojenne, [w:] , Historia powszechna XX wieku, red. A. Czubiński, Warszawa 2003, s. 465.
- M. Misiołek, „Mały chłopiec” zamordował miasto, „Azymut” 1992, t. 4.
- Raport generała Michała Tokarzewskiego do gen. K. Sosnkowskiego z 9 I 1940 roku na temat sytuacji Polaków w Rzeszy i Generalnym Gubernatorstwie, [w:] Dariusz Ostapowicz, Sławomir Suchodolski, Dariusz Szymikowski, Od Hammurabiego do Fukuyamy, t. 1, Gdańsk 1999, s. 234–235.
- Fryderyk Zoll, Pamiętnik. O aresztowaniu uczonych krakowskich przez władze hitlerowskie – 6 listopada 1939 r., [w:] Krzysztof Juszczyk, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, Rzeszów 1996, s. 68.
- Polityka hitlerowska (wypowiedź H. Himmlera), [w:] Dariusz Ostapowicz, Sławomir Suchodolski, Dariusz Szymikowski, Od Hammurabiego do Fukuyamy, t. 1, Gdańsk 1999, s. 236.

- „Thorner Freiheit”, Freita, 27 Oktober 1939, Seite 6, [w:] Dariusz Ostapowicz, Sławomir Suchodolski, Dariusz Szymikowski, Od Hammurabiego do Fukuyamy, t. 1, Gdańsk 1999, s. 235.
- Raport gen. Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza dla gen. Kazimierza Sosnkowskiego o sytuacji na terenie okupacji radzieckiej z 11 III 1940 roku, [w:] Dariusz Ostapowicz, Sławomir Suchodolski, Dariusz Szymikowski, Od Hammurabiego do Fukuyamy, t. 1, Gdańsk 1999, s. 246.
- Wspomnienia Oli Watowej o deportacji ludności polskiej do Kazachstanu, [w:] Dariusz Ostapowicz, Sławomir Suchodolski, Dariusz Szymikowski, Od Hammurabiego do Fukuyamy, t. 1, Gdańsk 1999, s. 239–240.
- Obozy jenieckie na terenie ZSRR, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 80–81.
- Decyzja Biura Politycznego WKP (b) w sprawie jeńców polskich (15 III 1940), [w:] Dariusz Ostapowicz, Sławomir Suchodolski, Dariusz Szymikowski, Decyzja Biura Politycznego WKP (b) w sprawie jeńców polskich (1, Gdańsk 1999, s. 255.
- Główne cele działalności rządu, [w:] , Sprawa polska na arenie międzynarodowej. Zbiór dokumentów, red. Tadeusz Cieślak, Warszawa 1965.
- Przyszła Polska, [w:] Jerzy Eisler, Robert Kupiecki, Melania Sobańska-Bondaruk, Świat i Polska 1939–1992, Warszawa 1992, s. 43.
- Układ Sikorski-Majski, [w:] , Układ Sikorski-Majski. Wybór dokumentów, red. Eugeniusz Duraczyński, Warszawa 1990.
- Nota o zerwaniu stosunków dyplomatycznych.
- Wspomnienia Elżbiety Barszczewskiej, [w:] Wiesław Głębocki, Karol Móravski, Kultura walcząca 1939–1945, Warszawa 1985, s. 206.
- 10 przykazań walki cywilnej, „Biuletyn Informacyjny” 1942, nr 7 maja.
- „O co walczymy?” – druga deklaracja programowa Polskiej Partii Robotniczej, wydana w Warszawie w listopadzie 1943 roku – fragmenty.
- Manifest PKWN.
- Zjawisko kolaboracji w Polsce, [w:] Andrzej Paczkowski, Pół wieku dziejów Polski, Warszawa 2005, s. 29–30.
- Przed Akcją „Burza”, [w:] W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914–1945, Warszawa 2002, s. 572

- Fragment podręcznika z 1956 roku, [w:] N. Davies, Powstanie '44, Kraków 2004.
- W. Bartoszewski, Warto być przyzwoitym. Teksty osobiste i nieosobiste, Poznań 1990.
- J. Kirchmayer, Powstanie Warszawskie, Warszawa 1959.
- DOKUMENT 91: „Luty” (Piotr Kaltenberg), Dziennik – fragmenty, [w:] K. Juszczak, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 97–100.
- D. Ostapowicz, S. Suchodolski, D. Szymikowski, Tajny raport o powstaniu warszawskim gubernatora dystryktu warszawskiego Ludwiga Fischera dla Hansa Franka, [w:] , Od Hammurabiego do Fukuyamy, Nowa matura z historii. Przekazy źródłowe z ćwiczeniami, t. 2, Gdańsk 2000, s. 110–111.
- Udział Polaków w bitwie o Wielką Brytanię, [w:] Wacław Król, Wielka Brytania 1940, Warszawa 1996.
- Dyskusja w sprawie Polski na konferencji w Teheranie – 1 grudnia 1943, [w:] K. Juszczak, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, Rzeszów 1996, s. 112.
- Granice Polski w Teheranie, [w:] W. Pobóg-Malinowski, Najnowsza historia polityczna Polski. Okres 1939-1945, Gdańsk 1990.
- Sprawozdanie z konferencji krymskiej – 11 lutego 1945 roku, [w:] K. Juszczak, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, Rzeszów 1996, s. 112–113.
- Oświadczenie rządu polskiego na uchodźstwie w sprawie decyzji jałtańskich z 13 lutego 1945 roku, [w:] Stanisław Bogusław Lenard, Melania Sobańska-Bondaruk, Wiek XX w źródłach, Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli, studentów, uczniów, Warszawa 1998, s. 280–281.
- Uchwały konferencji poczdamskiej w sprawie polskiej – 2 sierpnia 1945., [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, Rzeszów 2000, s. 113.
- Pokój przez strach – fragment rozdziału, [w:] Paul Johnson, Historia świata XX wieku. Od rewolucji październikowej do „Solidarności”, Warszawa 2009, s. 118–119.
- Berlin. Uchwały poczdamskie, 2 sierpnia 1945 – fragment, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 23–25.
- „Układy” w Układzie Warszawskim, [w:] Antoni Czubiński, Historia powszechna XX wieku, Warszawa 2003, s. 534.
- Oświadczenie premiera Imre Nagya z 1 listopada 1956 roku, [w:] , Rewolucja węgierska 1956. Reformy, bunt, represje 1953-1962, red. György Litván, tłum. Janusz Stawiński

1756. Reformy, bunt, represje 1953-1963, red. György Litvan, tłum. Janusz Stawiński, Warszawa 1996.

- Oświadczenie ministra stanu w rządzie węgierskim Istvana Bibo z 4 listopada 1956 roku, [w:] , Rewolucja węgierska 1956. Reformy, bunt, represje 1953-1963, red. György Litvan, tłum. Janusz Stawiński, Warszawa 1996.
- Fragment wystąpienia Leonida Breżniewa na spotkaniu I sekretarzy komitetów centralnych partii z Bułgarii, NRD, Węgier, Polski i ZSRR w Moskwie, 8 maja 1968 roku, [w:] , Zaciskanie pętli. Tajne dokumenty dotyczące Czechosłowacji 1968 r., Warszawa 1995, s. 82.
- Proklamacja pięciu europejskich państw socjalistycznych do obywateli Czechosłowacji w związku z wkroczeniem wojsk Układu Warszawskiego na terytorium Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej, ogłoszona w Warszawie 24 sierpnia 1968 roku, [w:] Lidia Mularska-Andziak, Historia powszechna 1919-1991. Wybór tekstów źródłowych, Pułtusk 1997.
- Propaganda i rzeczywistość, [w:] Wojciech Roszkowski, Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 roku, Warszawa 2002, s. 39.
- Paul Johnson, Historia świata XX wieku. Od rewolucji październikowej do „Solidarności”, Warszawa 2009, s. 143.
- Terytoria mandatowe, [w:] Edward Czapiewski, Jakub Tyszkiewicz, Historia powszechna, wiek XX, Warszawa 2012, s. 314.
- „Wartość” Afryki, [w:] Antoni Czubiński, Historia powszechna XX wieku, Poznań 2003, s. 259-260.
- Znaczenie regionu bliskowschodniego, [w:] Edward Czapiewski, Jakub Tyszkiewicz, Historia powszechna, wiek XX, Warszawa 2012, s. 622.
- A. Chwalba, Charakter działań wojennych, [w:] , Historia powszechna 1989-2011, Warszawa 2011, s. 319.
- Andrzej Chwalba, Historia powszechna 1989-2011, Warszawa 2011, s. 343.
- W laboratorium Mao - fragment, [w:] Paul Johnson, Historia świata XX wieku, od rewolucji październikowej do „Solidarności”, t. 2, Warszawa 2009, s. 301-302.
- Referat Nikity Chruszczowa o kulcie jednostki, wygłoszony na XX Zjeździe KPZR w nocy z 24 na 25 lutego 1956 roku, [w:] , Wiek XX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów

i uczniów, oprac. Stanisław Lenard, Melania Sobańska-Bondaruk, Warszawa 1998, s. 338–340.

- Andrzej Chwalba, Historia powszechna 1989–2011, Warszawa 2011, s. 157.
- Zalety i wady korzystania z internetu, [w:] Andrzej Chwalba, Historia powszechna 1989–2011, Warszawa 2011, s. 49–50.
- Zagrożenie dla komunizmu, [w:] , Historia polityczna świata XX wieku, 1945-2000, red. Marek Bankowicza, Kraków 200, s. 486.
- Andrzej Chwalba, Historia powszechna 1989–2011, Warszawa 2011, s. 135.
- Andrzej Chwalba, Historia powszechna 1989–2011, Warszawa 2011, s. 137.
- Odezwa majora „Łupaszki” z 1945 roku do żołnierzy Ludowego Wojska Polskiego, [w:] Kazimierz Krajewski, Tomasz Łabuszewski, 5. wileńska Brygada AK. 18 sierpnia 1945. Bitwa w Miodusach Pokrzywnych, Perlejewo 2005, s. 3.
- Mała konstytucja – fragmenty.
- Adam Ważyk, Rzeka.
- Konstytucja z 1952 roku – fragmenty.
- Konstanty Ildefons Gałczyński, Umarł Stalin.
- Maria Czerkawska, Stonka.
- Polityka Bolesława Bieruta, [w:] Zbigniew Bażyński, Mówi Józef Światło. Za kulisami bezpieki i partii, Warszawa 1990.
- Barbara Andrzejewska, Ewa Chraży, Testy do podręcznika Poznajemy przeszłość od 1939 roku do czasów współczesnych, dla liceum i technikum. Zakres podstawowy, Toruń 2007.
- List 34. Do Prezesa Rady Ministrów Józefa Cyrankiewicza (14 marca 1964).
- Praca polityczna, [w:] , Obchody milenijne w 1966 roku w świetle dokumentów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Warszawa 1998.
- Wystąpienie W. Gomułki wygłoszone 19 czerwca 1967 roku na VI Kongresie Związków Zawodowych – fragment.
- Wiersz, [w:] K. Jurek, M. Klawe-Mazurowa, Matura 2005, t. 2, Kraków 2005.
- Big Cyc, Nasz PRL.

- Polemika na temat oceny okresu Polski Ludowej (wypowiedź Jana Nowaka Jeziorańskiego i Andrzeja Drawicza w „Tygodniku Powszechnym” z kwietnia i czerwca 1992 r.), [w:] , Polemiki wokół najnowszej historii Polski. Materiały źródłowe, red. Anna Magierska, Anna Szustek, Warszawa 1994.
- Idea integracji, [w:] , Historia Europy, red. Antoni Mączak, Wrocław-Warszawa-Kraków 1997.
- Traktat z Maastricht, 10 grudnia 1991 roku – fragmenty.
- Piotr Sarzyński, Ideologia przeciw wyobraźni, „Polityka” 2010, nr 2.02.

Skutki I wojny światowej

Wprowadzenie

**11 listopada
1918**

zawieszenie broni
kończące działania
wojenne

styczeń 1919

„rewolucja” w Berlinie

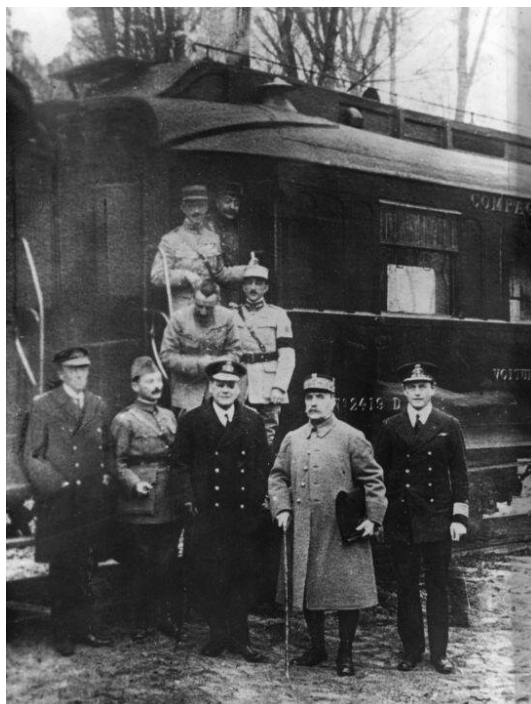
marzec 1919

proklamowanie
komunistycznej
republiki na Węgrzech

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

11 listopada 1918 roku we Francji w Compiègne podpisano zawieszenie broni kończące działania na frontach I wojny światowej.

Podpisanie zawieszenia broni po I wojnie światowej

Podpisanie zawieszenia broni po I wojnie światowej, fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 1

Na zdjęciu widoczny jest (z laską i teczką) Ferdynand Foch. Dlaczego to on negocjował i podpisał warunki zawieszenia broni 11 listopada 1918 roku w Compiègne?

- Najlepiej znał się na technikach negocjacji.
- Nikogo godniejszego w obozie państw sprzymierzonych nie było.
- Był naczelnym wodzem sił sprzymierzonych na froncie zachodnim.
- Był szefem rządu francuskiego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

I wojna była konfliktem, który pozostawił po sobie szereg poważnych konsekwencji, zarówno społecznych, jak i politycznych, gospodarczych oraz ekonomicznych. Żaden dotychczasowy konflikt wojenny nie zaangażował bezpośrednio tylu uczestników i tak ogromnych środków. Najbardziej ucierpiały państwa, na których terytorium toczyły się działania wojenne.

Premier Francji [Georges Clemenceau](#) (czyt. Klemenso) po zakończeniu wojny, zastanawiając się nad kształtem powojennego świata, powiedział:

“ „Chcemy uniknąć powtórzenia się katastrofy, która świat pogrążyła we krwi. Musimy pozostać złączeni, aby wspólnota narodów była zdolna do życia”.

Polecenie 1

Zastanów się, konfrontując wypowiedź premiera Clemenceau z poniższymi informacjami dotyczącymi skutków I wojny światowej, czy rzeczywiście konflikt mógł wywołać nastroje przygnębienia, strachu i obawy o przyszłość Europy i świata. Jak można odczytać słowa: „musimy pozostać złączeni”?

Tragedia społeczeństwa

Skutkiem działań wojennych było zmniejszenie się liczby mieszkańców Europy. Podczas wojny poległo blisko 9 mln ludzi. Doszło również do zachwiania równowagi demograficznej – na froncie przede wszystkim ginęli mężczyźni.

Ćwiczenie 2

Przypomnij, w której bitwie podczas I wojny państwa ententy poniosły największe straty w ludziach, zarówno jeśli chodzi o zabitych, jak i rannych.

Pod Cambrai.

Pod Verdun.

Nad Sommą.

Pod Ypres.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Nie bez znaczenia dla demografii była **pandemia** grypy, tzw. hiszpanki (1918–1919), która unicestwiła więcej osób niż działania zbrojne. Wielu mężczyzn wróciło z wojny okaleczonych, co utrudniało powrót do normalnego życia i tym samym pozbawiało ich możliwości znalezienia pracy. Rannych zostało ponad 22 mln osób.

Żołnierz francuski, który stracił podczas wojny obie nogi

Żołnierz francuski, który stracił podczas wojny obie nogi, Fotografia, Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych, domena publiczna

Na przykład w Niemczech kończynę dolną lub górną straciło około 65 tys. żołnierzy, a ponad 650 tys. odniosło inne rany.

Ćwiczenie 3

Jak straty bliskich i okaleczenia mogły wpłynąć na nastroje społeczne?

Nie miało to wpływu na społeczeństwo.

Pogłębiało to nierzadko frustrację.

Radykalizowało nastroje.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4

Co było główną przyczyną tego typu okaleczenia żołnierzy? Pomyśl, który z rodzajów broni przyczynił się do tego?

Trujące gazy

Karabiny maszynowe

Miotacze ognia

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Straty i dane mobilizacyjne w I wojnie światowej najważniejszych uczestników

Państwo	Liczba żołnierzy	Odsetek zmobilizowanych obywateli	Zabici i zmarli
Wielka Brytania	5,7 mln	12,7%	0,7 mln
Rosja	15,8 mln	8,8%	1,8 mln
Francja	8 mln	20%	1,3 mln
Włochy	5,6 mln	15%	0,5 mln
Niemcy	14 mln	20%	2 mln
Austro-Węgry	9 mln	17%	1,1 mln

Polecenie 2

Na podstawie danych z tabeli podaj, w których państwach odsetek zmobilizowanych był najwyższy oraz wymień dwa państwa, które straciły największy odsetek obywateli.

Polecenie 3

Sformułuj trzy wnioski, opierając się na powyższych danych (uwzględnij, która strona – państwa centralne czy ententa – poniosła większe straty, zmobilizowała więcej obywateli oraz jakie były tego przyczyny i ewentualne konsekwencje).

Nie można też zapomnieć o stratach moralnych. Tragizm i okrucieństwa wojny zawsze osłabiają wiarę w autorytety i wartości. Pokazują, że postęp cywilizacyjny, który powinien służyć ludzkości, doprowadza do zniszczeń. Wielu osobom trudno było odzyskać równowagę psychiczną po utracie bliskich. Europa zapełniła się ludźmi okaleczonymi fizycznie i psychicznie.

Konflikt przyspieszył również zmiany obyczajowe i miał wpływ na kulturę i naukę europejską (zob. lekcja *Kultura dwudziestolecia międzywojennego*).

Problemy gospodarcze

Działania wojenne spowodowały ogromne zniszczenia na terenach wszystkich państw zaangażowanych w wojnę. Niszczono dobra materialne. Stosowano rabunkową gospodarkę surowcową, eksploatowano nadmiernie fabryki. Ich odbudowa i przywrócenie stanu gospodarki do poziomu przedwojennego były trudne. Nie mniejszy problem stanowiło przestawienie produkcji przemysłowej na tory pokojowe. Rekwizycje w rolnictwie doprowadziły tę gałąź gospodarki do ruiny. Zniszczenia powstałe wskutek wojny szacuje się na około 273 mld dolarów.

Dochody poszczególnych państw były zbyt małe, by pokryć wydatki. W związku z tym łątano budżety, dodrukowując papierowe pieniądze, które nie miały pokrycia ani w zasobach państwowych, ani w towarach na rynku. Efektem tych działań była **hiperinflacja** dochodząca w niektórych krajach do miliona procent. Szczególnie było to widoczne w państwach centralnych. Jednak wszystkie kraje biorące udział w wojnie odczuwały kryzys finansowy i były zadłużone. Działania wojenne pochłonęły ogromne fundusze. Stąd państwa zwycięskie dążyły do uzyskania **reparacji wojennych**, które przynajmniej częściowo mogły zrekompensować poniesione straty. Aby zminimalizować trudności z zaopatrzeniem w podstawowe produkty, nawoływano do oszczędzania.

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 4

Odszukaj w różnych źródłach wiedzy plakaty mobilizujące ludność państw ententy do oszczędzania. Wyjaśnij, dlaczego oszczędzanie było konieczne.

Jednym ze sposobów na unormowanie sytuacji zaopatrzeniowej na rynku było wprowadzenie **reglamentacji** przydziału żywności i innych dóbr. Wprowadzano także towary zastępcze (np. sacharynę za cukier czy papierową bieliznę). W wielu państwach gospodarkę opartą na liberalizmie ekonomicznym zastępowano **etatyzmem** gospodarczym – państwo nie było już tylko „stróżem” rozwoju gospodarczego, ale ingerowało w ten obszar, starając się w miarę możliwości doprowadzać do samowystarczalności ekonomicznej (ograniczało import, nakładało wysokie cła).

Zmierzch imperiów

Wojna ujawniła słabość wielkich imperiów. Już w 1917 roku upadł carat w Rosji, obalony przez rewolucję lutową. Ponadto po przewrocie bolszewickim kraj pogrążył się w wojnie domowej. Rozpadła się również, w wyniku dążeń niepodległościowych narodów słowiańskich i niezadowolenia społecznego, monarchia austro-węgierska. Straty poniesione na froncie oraz nastroje rewolucyjne obaliły cesarstwo Hohenzollernów. Na początku listopada 1918 roku wybuchło powstanie marynarzy niemieckich w Kilonii, które uzyskało poparcie w miastach portowych, w stolicy, a także w innych rejonach kraju. Wilhelm II abdykował i wyjechał z kraju, a Niemcy ogłoszono republiką. Jej pierwszym prezydentem został Friedrich Ebert.

Prezydent Friedrich Ebert

Prezydent Friedrich Ebert,

Kapsuła czasu

Friedrich Ebert był tym, który miał wymusić na cesarzu niemieckim abdykację. Polityczną działalność po II wojnie prowadził też jego syn, Friedrich Fritz Ebert. Pełnił funkcję burmistrza Berlina Wschodniego oraz przewodniczącego Rady Państwa NRD.

Dla zainteresowanych

Warto wiedzieć, że panująca w Wielkiej Brytanii niemiecka dynastia Sachsen-Coburg-Gotha, chcąc odciąć się od swoich niemieckich korzeni, przyjęła w 1917 roku nową nazwę od rezydencji królewskiej w Windsorze.

Większość narodów należących dotychczas do monarchii zaczęła się domagać niezależności. Choć nie można też zapomnieć, że z powodu popularności idei socjalistycznych i pod wpływem rewolucji bolszewickiej nie były odosobnione hasła internacjonalistyczne. Ich głosiciele podkreślali prymat międzynarodowej rewolucji nad interesami narodowymi.

W przypadku dążeń niepodległościowych problemem mogło być wyznaczenie zasięgu terytorialnego ewentualnych nowo powstałych państw ze względu na przemieszczenia etniczne. Niemniej plany odłączenia się od wielkich monarchii pojawiły się przede wszystkim pod panowaniem Habsburgów. Choć w pierwszych tygodniach wojny Słowianie południowi deklarowali poparcie dla jedności monarchii, to jednak już w 1915 roku zmienili zdanie. Tak było w przypadku powołanego na emigracji Komitetu Jugosłowiańskiego czy Czechosłowackiej Rady Narodowej, w której skład weszli Tomasz Masaryk i Edvard Beneš. Także tendencje do rozluźnienia związku z Austrią przejawiali Węgrzy. Natomiast wśród Austriaków nie były odosobnione chęci powrotu do idei pangermańskiej, czyli połączenia z Niemcami. Śmierć Franciszka Józefa, klęski na froncie i zbyt późne ogłoszenie przez nowego cesarza Karola I manifestu o federalizacji (połowa października 1918 roku) doprowadziły do utworzenia Republiki Czechosłowackiej oraz Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców. 16 listopada 1918 roku w Budapeszcie proklamowano natomiast powstanie Republiki Węgierskiej.

Ruchy narodowe wystąpiły także w zachodniej części imperium rosyjskiego. Impulsem były sukcesy niemieckie na froncie wschodnim. Pojawiły się m.in. propozycje związku litewsko-niemieckiego. Ostatecznie 11 listopada 1918 roku ogłoszono powstanie niezależnego republikańskiego państwa litewskiego z Augustinasem Voldemarasem na czele. Sytuacja Łotwy i Estonii także miała związek z wydarzeniami na froncie. Kiedy kraje te znalazły się pod okupacją niemiecką, Niemcy bałtyccy wystąpili z propozycją powołania na terenie Łotwy i Estonii niemieckiego Księstwa Bałtyckiego, połączonego unią personalną z Cesarstwem Niemieckim. Cesarz podpisał nawet akt niepodległości księstwa, ale przegrana Niemiec przekreśliła te plany, a o przyszłości państw zadecydowały dopiero walki z bolszewikami.

Europa po I wojnie światowej

Krystian Chariza i zespół,

Polecenie 5

Oceń, które narody zamieszkujące teren dawnej monarchii Habsburgów i Romanowów otrzymały możliwość utworzenia własnego państwa. Które z nich nie zrealizowały swych dążeń niepodległościowych?

Polecenie 6

Wskaż na mapie te państwa, które uzyskały suwerenność. Wymień nazwy monarchii, w skład których wcześniej wchodziły.

Wrzenie rewolucyjne w Europie

Po abdykacji cesarza w Niemczech władzę przejęli socjaldemokraci. Ich intencją było utworzenie republiki parlamentarnej. Przeciwnie tej formie ustrojowej były zarówno siły prawicowe, jak i utworzona na przełomie 1918 i 1919 roku Komunistyczna Partia Niemiec. Komuniści, wzorując się na bolszewikach, chcieli dyktatury proletariatu. Dlatego na początku stycznia 1919 roku wywołali w Berlinie powstanie zbrojne stłumione przez

korpusy ochotnicze (**Freikorpsy**). Na czele rewolucji stali Karl Liebknecht i Róża Luksemburg, przywódcy radykalnego Związku Spartakusa. Oboje zostali po stłumieniu rewolucji zamordowani przez żołnierzy Freikorpsu.

Niemiecka pocztówka propagandowa z 1919 roku

Niemiecka pocztówka propagandowa z 1919 roku,

Polecenie 7

Nadaj tytuł niemieckiej pocztówce z 1919 roku i spróbuj wyjaśnić, na czym polegał jej propagandowy charakter (uwzględnij postać żołnierza, postać stojącą za nim, nóż, który trzyma, oraz czapkę z gwiazdą).

Wydarzenia w Niemczech nie były jedyną próbą wsparcia „czerwonego marszu bolszewików” i wywołania światowej rewolucji proletariackiej (jej idee wspierała powołana w marcu 1919 w Moskwie Międzynarodówka Komunistyczna, zwana także III Międzynarodówką). 20 marca 1919 roku proklamowana została komunistyczna republika na Węgrzech. Na jej czele stanął Bela Kuhn. W kwietniu kolejny raz Niemcy, tym razem na terenie Bawarii, podjęli próbę powołania komunistycznej republiki. Próba Eugena Levine-Nissena także okazała się nieudana.

Również w północnych Włoszech robotnicy próbowali przejmować zakłady pracy, tworzyć komitety fabryczne. W Turynie i Mediolanie powstały oddziały rewolucyjnej Czerwonej Gwardii. Fala nastrojów rewolucyjnych opadła po klęsce Armii Czerwonej pod Warszawą, ale problemy z zatrudnieniem zdemobilizowanych żołnierzy, związane z dezorganizacją przemysłu, zniszczeniami wojennymi, koniecznością przestawienia gospodarki z wojennej

na pokojową przyczyniły się do ukształtowania kolejnego ruchu nie mniej groźnego w skutkach niż komunizm.

Karl Liebknecht

Karl Liebknecht, Fotografia, Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych, domena publiczna

Polecenie 8

Wyjaśnij, jaki związek z historią Polski mieli wspomniani rewolucjoniści. Stwórz krótkie biogramy obu postaci.

Zamiast podsumowania

Polecenie 9

Przedstaw w formie tabeli skutki I wojny światowej, dzieląc je na polityczne, społeczne i gospodarcze. Skorzystaj również z dodatkowych źródeł wiedzy.

Polecenie 10

Zastanów się, czy I wojnę należy utożsamiać tylko ze zniszczeniami i tragedią. Wymień przynajmniej jeden pozytywny efekt działań wojennych.

Ćwiczenie 5

Spośród wymienionych poniżej skutków konfliktów wojennych zaznacz te, które odnoszą się **tylko** do I wojny światowej.

Kryzys gospodarczy.

Radykalizacja nastrojów społecznych.

Dwubiegunowy układ sił na świecie.

Straty ludnościowe.

Zniszczenia.

Powołanie trybunału wojskowego, który miał sądzić zbrodniarzy wojennych.

Podział Niemiec na strefy okupacyjne.

Osłabienie Rosji rewolucjami i klęską wojenną.

Odzyskanie przez Polskę niepodległości.

Upadek cesarstwa niemieckiego i powstanie Republiki Weimarskiej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

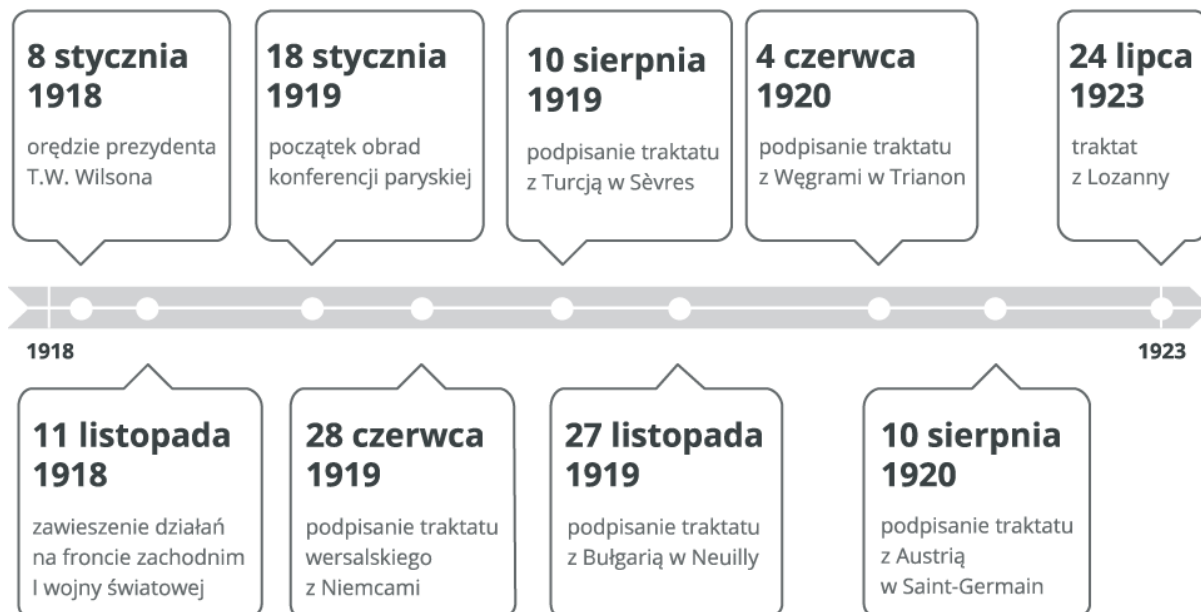
Co wiem?

Wiem, kiedy zakończyły się działania wojenne na froncie zachodnim.

Co rozumiem?

Rozumiem, że konflikty zbrojne niosą zniszczenia.

Konferencja paryska i traktat wersalski

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Po zakończeniu działań wojennych na frontach I wojny światowej i podpisaniu zawieszenia broni konieczne stało się uregulowanie stosunków międzynarodowych, a przede wszystkim ukaranie winnych wybuchu konfliktu oraz usankcjonowanie zmian politycznych i terytorialnych. Z wizją powojennego świata wystąpił prezydent USA [Thomas Woodrow Wilson](#).

Prezydent Stanów Zjednoczonych Thomas Woodrow Wilson

Prezydent Stanów Zjednoczonych Thomas Woodrow Wilson, Fotografia, Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych, domena publiczna

Orędzie prezydenta Thomasa Woodrowa Wilsona do Kongresu Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej z 8 stycznia 1918 r.

“ Orędzie prezydenta Thomasa Woodrowa Wilsona do Kongresu Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej z 8 stycznia 1918 r.

Programem naszym jest program, który zapewni światu pokój; program ten – naszym zdaniem jedynie możliwy – jest następujący:

1. Jawne traktaty pokojowe, jawnie zawarte, po których nie będzie już żadnych tajnych porozumień międzynarodowych, dyplomacja zaś będzie działać zawsze szczerze i jawnie.
2. Zupełna wolność żeglugi na morzu, poza obrębem wód terytorialnych, zarówno w czasie pokoju, jak i w czasie wojny, z wyjątkiem mórz, które by zamknięto całkowicie lub częściowo przez akcję międzynarodową celem wymuszenia poszanowania dla umów międzynarodowych.
3. Zniesienie – jak tylko będzie możliwe – wszelkich barier gospodarczych i ustanowienie równych warunków w handlu dla

wszystkich narodów godzących się na pokój i jednoczących się celem jego utrzymania.

4. Wzajemna wymiana dostatecznych gwarancji, że zbrojenia każdego narodu zostaną zredukowane do minimum, które da się pogodzić z bezpieczeństwem wewnętrznym.
5. Swobodne, szczere i zupełnie bezstronne załatwienie wszystkich pretensji kolonialnych, oparte na ścisłym przestrzeganiu zasady, że przy rozstrzyganiu wszystkich tych problemów zwierzchnictwa interesy ludności miejscowej będą ważyły tyleż, co słuszne pretensje rządu, którego tytuł ma być przedmiotem decyzji.
6. Ewakuacja całego terytorium rosyjskiego i takie uregulowanie wszelkich spraw dotyczących Rosji, które by zapewniło najlepsze i najswobodniejsze współdziałanie innych narodów świata, celem umożliwienia Rosji podjęcia bez skrępowania i przeszkód swobodnej decyzji co do swego własnego rozwoju oraz polityki narodowej, tudzież zapewnienie jej szczerze życzliwego przyjęcia wśród społeczności wolnych narodów, gdy wejdzie tam z tą formą rządów, jaką sobie sama wybierze; zapewnienia jej więcej niż życzliwego przyjęcia, również pomocy wszelkiego rodzaju, jakiej tylko będzie mogła potrzebować i sama zażądać. Traktowanie Rosji przez bratnie narody w ciągu najbliższych miesięcy będzie probierzem ich dobrej woli, ich zrozumienia potrzeb Rosji różniących się od ich własnych interesów, będzie probierzem ich rozumnej i bezinteresownej sympatii.
7. Belgia – cały świat z tym się zgodzi – winna być ewakuowana i odbudowana bez żadnej próby ograniczenia jej suwerenności, z której korzysta razem z wszystkimi innymi wolnymi narodami. Żaden inny akt nie przyczyni się w takiej mierze do przywrócenia zaufania narodów do praw, które same sobie nadały i ustaliły w celu uregulowania swych wzajemnych stosunków. Bez tego aktu zadośćuczynienia cały gmach prawa międzynarodowego pozostałby na zawsze zachwiany.

8. Terytorium francuskie winno być całkowicie oswobodzone, a części jego, które uległy najazdowi, odbudowane; krzywda, która wyrządzona została Francji przez Prusy w r. 1871, o ile chodzi o Alzację i Lotaryngię, która mąciła pokój całego świata przez lat prawie pięćdziesiąt, winna być naprawiona, aby pokój mógł być jeszcze raz zabezpieczony w interesie wszystkich.
9. Poprawienie granic Włoch winno być przeprowadzone wzdłuż dającej się wyraźnie oznaczyć linii rozgraniczenia narodowości.
10. Ludom Austro-Węgier, których miejsce między narodami pragniemy ochronić i zabezpieczyć, winna być przyznana całkowita możność autonomicznego rozwoju.
11. Rumunia, Serbia i Czarnogóra winny być ewakuowane, obszary okupowane zwrócone; Serbii winien być zapewniony swobodny i bezpieczny dostęp do morza; wzajemne stosunki różnych państw bałkańskich winny być ustalone na podstawie przyjaznej wymiany zdań, stosownie do historycznie ustanowionych węzłów przynależności i różnic narodowościowych. Międzynarodowe gwarancje niezawisłości politycznej i gospodarczej oraz integralności terytorialnej będą ustanowione na rzecz tych państw.
12. Tureckim częściom obecnego Cesarstwa Ottomańskiego winna być zapewniona całkowita suwerenność, lecz innym narodowościom znajdującym się obecnie pod władzą turecką należy zapewnić niewątpliwie bezpieczeństwo życia i bezwzględnie nieskrępowaną możność autonomicznego rozwoju; Dardanele winny być na stałe otwarte jako wolna droga dla statków i handlu wszystkich państw na podstawie międzynarodowych gwarancji.
13. Należy stworzyć niezawisłe państwo polskie, które winno obejmować terytoria zamieszkałe przez ludność niezaprzeczalnie polską, któremu należy zapewnić swobodny i bezpieczny dostęp do morza i którego niezawisłość polityczną i gospodarczą oraz

integralność terytorialną należy zagwarantować paktem międzynarodowym.

14. Winno być utworzone powszechne zrzeszenie narodów na podstawie szczegółowych umów celem udzielenia wszystkim państwom, zarówno wielkim, jak i małym, wzajemnych gwarancji niezawisłości politycznej i całości terytorialnej.

Orędzie prezydenta Thomasa Woodrowa Wilsona do Kongresu Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej z 8 stycznia 1918 r.

Polecenie 1

Wymień propozycje amerykańskiego prezydenta, które miały ułatwić wprowadzenie powojennych uregulowań.

Ćwiczenie 1

Można sądzić, że zamiarem polityków zwyciężskich państw było stworzenie ładu światowego, który zapewni narodom pokój. Zadanie okazało się jednak za trudne do realizacji.

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2

Gdyby na stronie gazety nie było widocznej daty, jakie inne elementy wskazywałyby na to, z jakiego okresu pochodzi?

- Jest to typowa gazeta okolicznościowa, wydawana tylko z okazji ważnych wydarzeń.
- Tylko w 1918 roku wydawano taki rodzaj prasy.
- Świadczą o tym nagłówki i tytuły artykułów.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Decydenci i uczestnicy

☞ Wisława Szymborska

Koniec i początek

Po każdej wojnie

Ktoś musi posprzątać

Jaki taki porządek

Sam się nie zrobi

Wisława Szymborska, Koniec i początek.

Polecenie 2

Na ile słuszne jest stwierdzenie poetki? Przypomnij kto „sprzątał” po epoce napoleońskiej. Według jakich kryteriów dobierano decydentów? Porównaj (czytając poniższy temat) czy zastosowano te same zasady w przypadku kongresu paryskiego.

18 stycznia 1919 roku w Paryżu rozpoczęły się obrady konferencji wersalskiej. Udział wzięło w niej 27 państw. Kierownictwo nad obradami objęła Rada Najwyższa. W jej skład wchodził szefowie rządów i ministrowie spraw zagranicznych USA, Wielkiej Brytanii, Francji, Włoch, Japonii. Jednak największy wpływ na podejmowane decyzje miała Wielka Trójka, czyli prezydent USA Thomas Woodrow Wilson, premier Wielkiej Brytanii [David Lloyd Georg](#) oraz premier Francji Georges Clemenceau.

Włochy straciły zainteresowanie konferencją, kiedy okazało się, że nie uzyskają zbyt dużych nabytków terytorialnych, a Japonii nie zajmowały kwestie europejskie. W konferencji nie

wzięła udziału Rosja, mimo że była jednym z państw ententy. Oficjalnie nie dopuszczono jej do obrad, ponieważ zawarła separatystyczny pokój z Niemcami, a faktycznie ze względu na to, że obawiano się radykalizmu bolszewików. Nie chciano widzieć „czerwonych” Rosjan w Wersalu. Decyzje podejmowane przez Radę były obligatoryjne. Pozostali uczestnicy mogli przedstawić swój punkt widzenia, ale często prezentowane koncepcje nie były uwzględniane. Prezydent USA chciał realizacji stworzonego przez siebie czternastopunktowego orędzia. Premier Francji dążył do całkowitego osłabienia Niemiec, aby nigdy nie były już w stanie zagrozić Francji. Anglii wystarczył już fakt, że Niemcy przegrały wojnę. Przestały być konkurentem handlowym i potęgą morską. Dalsze osłabianie mogło mieć wpływ na zachwianie równowagi europejskiej. Brytyjczycy przekonywali także, że zbyt duże odszkodowania narzucone Niemcom mogą doprowadzić do załamania ekonomicznego nie tylko w tym państwie, ale i w całej Europie.

W wystosowanym do rządu francuskiego memorandum David Lloyd George wskazywał na jeszcze jedno niebezpieczeństwo: „Najbardziej niebezpieczne w obecnej sytuacji jest moim zdaniem to, że Niemcy mogą związać swoje losy z bolszewizmem i oddać swoje zasoby, swoje mózgi, wojenne talenty organizacyjne do dyspozycji rewolucyjnym fanatykom, którzy marzą o podboju świata przez bolszewizm przy pomocy siły oręża. To niebezpieczeństwo nie jest bynajmniej chimerą. Obecny rząd niemiecki jest słaby, pozbawiony prestiżu i nieposiadający pełni władzy, trzyma się jakoś jeszcze, ponieważ jedyną alternatywą byłiby Spartakusowcy...”.

Ćwiczenie 3

Wymienieni w tekście „Spartakusowcy” to:

członkowie organizacji prawicowych.

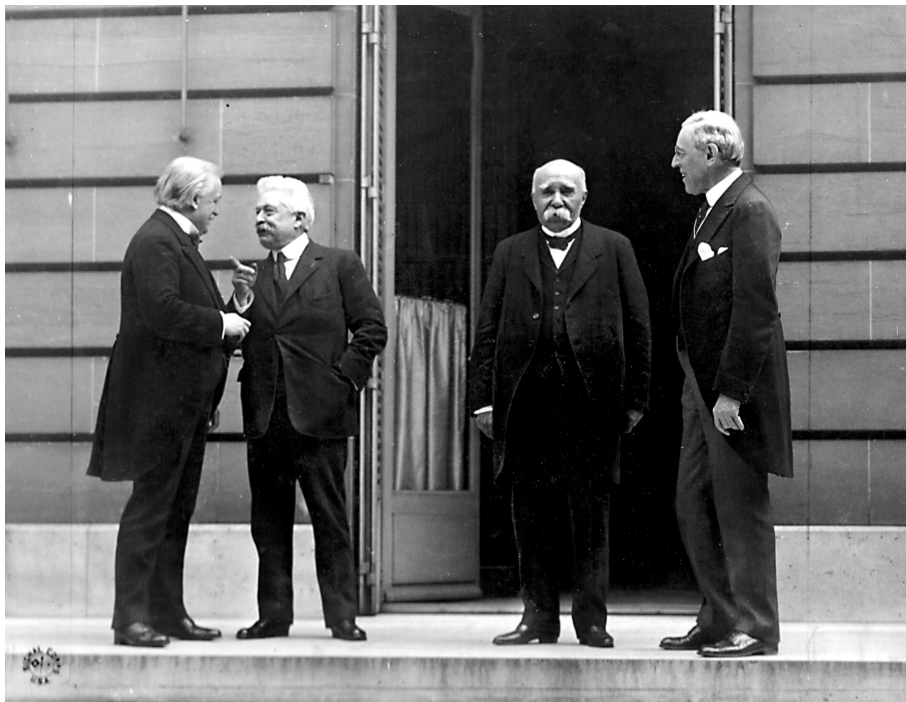
zwolennicy komunizmu.

oddziały Freikorpsów.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kapsuła czasu

Zwróć uwagę na zdjęcie. Jest to najczęściej prezentowana ilustracja z Wersalu. Powiedz, czy znasz jakieś inne wydarzenia historyczne, z których pochodzą charakterystyczne zdjęcia?

Od lewej: David Lloyd George, Vittorio Emanuele Orlando (Włochy), Georges Clemenceau, Thomas Woodrow Wilson

Od lewej: David Lloyd George, Vittorio Emanuele Orlando (Włochy), Georges Clemenceau, Thomas Woodrow Wilson, Fotografia, domena publiczna

Traktat z Niemcami

Niemcy uznano za winnych wywołania wojny. Narzucono im wiele obciążeń. Nakazano wydanie sądom międzynarodowym cesarza Wilhelma II i kilkuset osób oskarżonych o zbrodnie wojenne. Jednak postanowienia tego nie zrealizowano. Cesarz spędził resztę życia na emigracji w Holandii, a jego podwładni uniknęli kary, tłumacząc, że tylko wykonywali rozkazy przełożonych.

Państwo poniosło przede wszystkim straty terytorialne: na rzecz Francji utraciło Alzację i wschodnią Lotaryngię, na rzecz Belgii dwa małe obszary – Eupen i Malmedy, a Polski – Pomorze Gdańskie, Wielkopolskę. Gdańsk został przekształcony w Wolne Miasto i znalazł się pod kontrolą Ligi Narodów. Oderwano również od Niemiec Zagłębie Saary – po 15 latach miał tam być przeprowadzony plebiscyt decydujący o przynależności. Niemcy musiały zrezygnować ze wszystkich swoich kolonii. Na części obszarów (zamieszkałych przez ludność różnej narodowości) zapowiedziano przeprowadzenie plebiscytów. W ich wyniku: Północny Szlezwik trafił do Danii, część Górnego Śląska znalazła się w rękach polskich, podobnie jak kilka gmin na Powiślu.

Straty terytorialne Niemiec

Krystian Chariza i zespół,

Niemcy zostały także osłabione militarnie. Warto wspomnieć chociażby o zatopieniu floty niemieckiej. Kiedy się okazało, że nie będzie ona tylko krótkotrwale internowana w brytyjskiej bazie w Scapa Flow, ale skonfiskowana, marynarze niemieccy, nie chcąc oddać jej w ręce przeciwnika, położyli kres Wielkiej Flocie Wilhelma II, zatapiając ją.

Traktat wersalski

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DiDNP2PEm>

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Traktat wersalski Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

“ Traktat wersalski

ARTYKUŁ 42

Zabrania się Niemcom utrzymywania lub budowy fortyfikacji tak na lewym brzegu Renu, jak na brzegu prawym na zachód od linii, wytkniętej na 50 kilometrów od strony wschodniej tej rzeki.

ARTYKUŁ 43

W pasie, przez art. 42 przewidzianym, wzbronione są również: utrzymywanie lub gromadzenie sił zbrojnych bądź na stałe, bądź czasowo, a także wszelkie ćwiczenia wojskowe jakiegokolwiek rodzaju oraz zachowywanie wszelkich materialnych ułatwień mobilizacyjnych.

ARTYKUŁ 80

Niemcy uznają i będą przestrzegały ściśle udzielności Austrii w granicach ustalonych przez Traktat zawarty między tym Państwem i Głównymi Mocarstwami sprzymierzonymi i stowarzyszonymi. Niemcy uznają, że ta udzielność może być zmieniona jedynie tylko za zgodą Rady Związku Narodów.

ARTYKUŁ 159 Niemieckie siły zbrojne zostaną zdemobilizowane i zredukowane, jak to poniżej ustalono.

ARTYKUŁ 160

1. Najpóźniej od 31 marca 1920 r. armia niemiecka nie powinna liczyć więcej niż siedem dywizji piechoty i trzy dywizje kawalerii. Od tej chwili ogólny skład liczebny armii Państw, tworzących Niemcy, nie powinien przekraczać stu tysięcy ludzi łącznie z oficerami i zakładami. Armia służyć będzie jedynie do utrzymania porządku wewnątrz kraju i pilnowania (police-control) granic.

Ogólna liczba oficerów, z personelem sztabów włącznie, bez względu na ich skład, nie może przewyższać czterech tysięcy.

2. Dywizje oraz sztaby korpusów armii będą utworzone zgodnie z tablicą Nr 1, dołączoną do niniejszego Działu. Ilość i skład liczebny jednostek piechoty, artylerii, inżynierii, służby i wojsk technicznych, przewidziane w pomienionej tablicy, stanowią maksima, które nie powinny być przekraczane. Poniżej wymienione jednostki mogą mieć swój własny zakład: Pułk piechoty; Pułk kawalerii; Pułk artylerii polowej; Batalion inżynierii.

3. Dywizje mogą posiadać tylko dwa Sztaby Korpusów armii. Utrzymywanie lub formowanie sił zbrojnych, inaczej ugrupowanych, lub innych organów dowództwa lub przygotowania do wojny jest zabronione. Główny Sztab niemiecki i wszelkie temu podobne formacje będą rozwiązane i nie będą mogły być przywrócone pod żadną formą. Personel oficerów, lub utożsamionych w stopniach, w Ministeriach Wojny różnych Państw Niemiec oraz w przydzielonych do nich zarządach, nie powinien przewyższać trzystu oficerów, włączonych do maksymalnego składu liczebnego czterech tysięcy, przewidzianego w niniejszym artykule punkcie 1, ustępie 3.

ARTYKUŁ 170

Przywóz do Niemiec broni, amunicji i wszelkiego materiału wojennego będzie bezwzględnie wzbroniony. Toż samo dotyczy fabrykacji i wywozu broni, amunicji i wszelkiego materiału wojennego przeznaczonego dla krajów obcych.

ARTYKUŁ 173

Powszechna obowiązkowa służba wojskowa będzie w Niemczech zniesiona.

Armia niemiecka będzie mogła być utworzona i rekrutowana tylko w drodze dobrowolnego zaciągu.

ARTYKUŁ 181

Po upływie dwóch miesięcy od uprawomocnienia się niniejszego Traktatu siły niemieckiej floty wojennej czynnej nie mają przekraczać liczby.

6 pancerników typu Deutschland lub Lothringen,

6 lekkich krążowników,

12 kontrtorpedowców,

12 torpedowców,

albo równej ilości okrętów, zbudowanych dla ich zastąpienia, jak

przewiduje artykuł 190. W skład ich nie powinien wchodzić żaden statek podwodny. Wszelkie inne statki wojenne, o ile niniejszy Traktat inaczej nie zarządzi, muszą być stawione do rezerwy, albo otrzymać przeznaczenie handlowe.

Traktat wersalski

Polecenie 3

Wymień ograniczenia militarne nałożone na Niemcy. Czemu miała służyć strefa zdemilitaryzowana w Nadrenii?

Uzasadnij, dlaczego zabroniono Niemcom połączenia z Austrią.

Także narzucone wcześniej przez Niemcy traktaty pokojowe zostały anulowane.

Ćwiczenie 4

Przypomnij, z kim Niemcy zawarły separatystyczne układy pokojowe (jeszcze w czasie trwania konfliktu wojennego).

Rumunia

Litwa

Serbia

Polska

Rosja

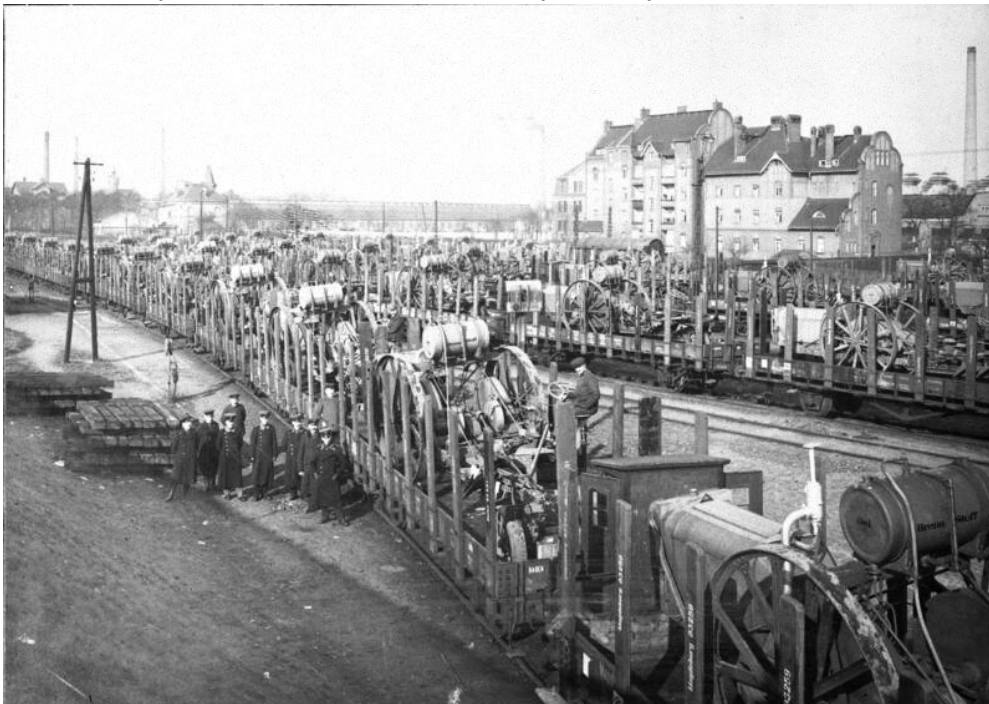
Ukraina

Francja

Węgry

Traktat wersalski

Kolejnym ciosem dla państwa niemieckiego było obciążenie reparacjami (odszkodowaniami wojennymi wypłacanymi zarówno w pieniądzu, jak i sprzęcie), których wielkość ustalono na ogromną sumę 132 mld marek w złocie. Pierwsza rata – 20 mld marek – miała być zapłacona do połowy 1921 roku, ostatnia w 1951 roku. Chcąc zmusić Niemców do uiszczenia odszkodowań, wojska ententy okupowały Zagłębie Saary. Odszkodowania miały zrekompensować straty materialne, a także pokryć renty dla wdów, inwalidów, sierot.

Niemieckie reparacje

Niemieckie reparacje, Fotografia, Bundesarchiv, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 4

Jak myślisz, czy powyższe zdjęcie można uznać za niemiecki przekaz o charakterze propagandowym? Uzasadnij odpowiedź.

Ćwiczenie 5

Postaraj się znaleźć informacje (dobrym źródłem będzie internet), w którym roku Niemcy zapłacili ostatnią ratę odszkodowań za I wojnę.

2010

1980

1939

1950

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

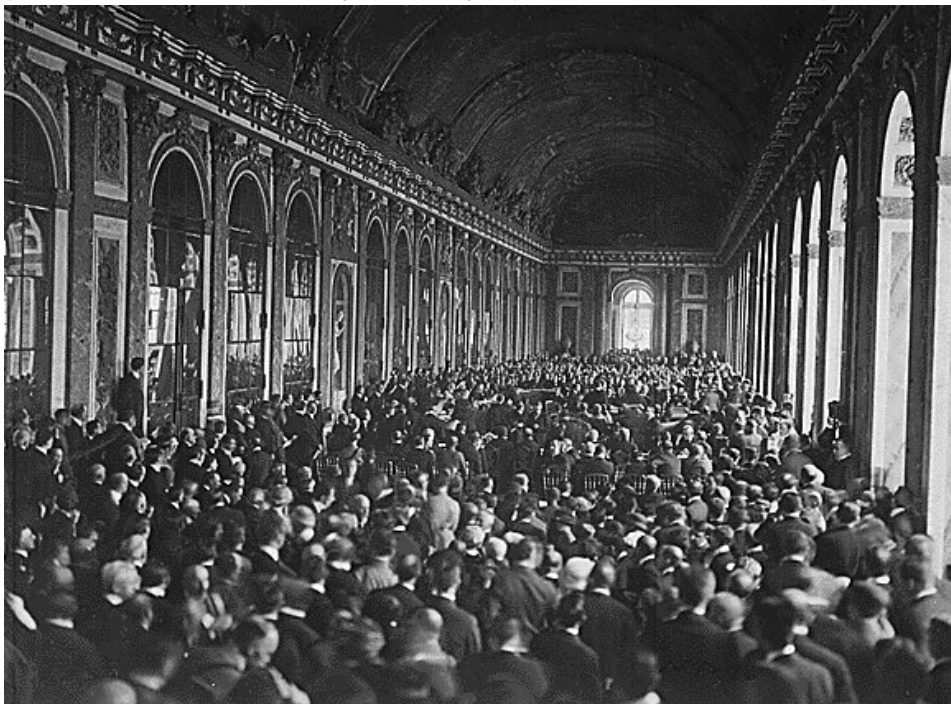
Podpisanie pokoju

Niemcy nie spodziewali się, że zostaną im narzucone tak surowe warunki. Kiedy po raz pierwszy 7 maja 1919 roku delegacji niemieckiej przedstawiono projekt traktatu, jej członkowie próbowali go renegecować, uważając, że jest on nie do zaakceptowania. Ponadto ówczesne zachowanie delegacji niemieckiej uznano za aroganckie: jej przewodniczący Ulrich von Brockdorff-Rantzau (pełniący funkcję ministra spraw zagranicznych Niemiec) podczas wymiany zdań z premierem Francji siedział, a „zwycięski” Clemenceau stał, referując propozycje traktatowe. Również parlament niemiecki nie chciał ratyfikować aktu. Zrobił to dopiero wówczas, gdy sprzymierzeni zagrozili wznowieniem działań wojennych, choć warto zauważyć, że po zażartych dyskusjach za ratyfikacją traktatu głosowało 237 posłów, przeciw było 138, wstrzymujących 6. Społeczeństwo niemieckie żyło w przekonaniu (podsycanym przez koła wojskowe), że armia była na froncie niezwyciężona, a decyzję o zawieszeniu broni podpisał rząd, w którym przeważali socjaldemokraci. Winą za klęskę obarczano także Żydów. Przywódcy Związku Spartakusa byli pochodzenia żydowskiego, a wywołana przez nich rewolucja miała zadać „cios w plecy” walczącym. Także w rządzie, który negocjował akt, nie brakowało osób pochodzenia żydowskiego. W oficjalnej terminologii nazywano układ wersalski *dyktatem*.

Podpisanie traktatu w Sali Lustrzanej

William Orpen, Podpisanie traktatu w Sali Lustrzanej, 1919, Olej, Imperial War Museum, domena publiczna

Podpisanie traktatu wersalskiego

Helen Johns Kirtland, Lucian Swift Kirtland, Podpisanie traktatu wersalskiego, Fotografia, US National Archives, domena publiczna

Ćwiczenie 6

Podpisanie traktatu nastąpiło w Sali Lustrzanej pałacu w Wersalu. Wybór miejsca Niemcy potraktowali jako odwet... Przypomnij, jaki ważny akt historyczny został ogłoszony tutaj blisko pół wieku wcześniej.

Ogłoszenie klęski Prus w wojnie z Francją.

Zakończenie obrad kongresu wiedeńskiego.

Proklamacja zjednoczenia Niemiec i powstanie Cesarstwa Niemieckiego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 5

Jaką istotną różnicę dostrzegasz pomiędzy dwiema ilustracjami prezentującymi symboliczny akt podpisania traktatu wersalskiego?

Układy z pozostałymi państwami centralnymi

Z pozostałymi państwami centralnymi podpisano odrębne traktaty pokojowe: w Saint-Germain 10 września 1919 roku z **Austrią**, która także poniosła duże straty terytorialne. Wynikały one z powstania na gruzach monarchii austro-węgierskiej nowych państw. Austriacy utracili więc ziemie czeskie, Morawy, Śląsk Opawski i Cieszyński, Galicję, Bukowinę, południowy Tyrol, tereny dzisiejszej Słowenii oraz Bośnię i Hercegowinę. W ramach nowej republiki Austrii pozostały przede wszystkim: Austria Górna i Dolna, Styria, część Karyntii, północny Tyrol, Salzburg (obszar ok. 80 tys. km², 6 mln ludności). Zredukowano także armię do 30 tys. osób. Austriakom zabroniono posiadania lotnictwa wojskowego. W traktacie zapisano zakaz przyłączenia do Niemiec i także nakazano jej spłatę reparacji wojennych.

Zmiany terytorialne po I wojnie światowej

Krystian Chariza i zespół,

Z **Bułgarią** traktat zawarto 27 listopada 1919 roku w Neuilly. Bułgarzy utracili na rzecz Grecji zachodnią Trację, południową Dobrudżę na rzecz Rumunii, część Macedonii oddali Królestwu Serbów, Chorwatów i Słowenów. W efekcie zmian terytorialnych obszar Bułgarii zmniejszył się ze 140 tys km² do 103 tys. km². Liczebność armii bułgarskiej ograniczono do 20 tys. żołnierzy. Bułgarzy nie mogli posiadać wojsk lotniczych i broni ciężkiej. Obarczono ich również reparacjami wojennymi.

Pokój z **Węgrami** zawarto 4 czerwca 1920 roku w Trianon. Straty terytorialne państwa sięgały 2/3 obszaru. Węgrzy utracili Słowację, Ruś Zakarpacką, Spisz, Orawę, Siedmiogród, Wojwodinę. Armie zmniejszono do 35 tys. żołnierzy, pozbawiono ciężkiej broni i lotnictwa. Węgrzy również musiały płacić reparacje wojenne.

Ostatni traktat zawarto z **Turcją**. Podpisano go 10 sierpnia 1920 roku w Sèvres. Turcy utracili m.in.: wschodnią część Tracji, Półwysep Arabski, tereny Iraku, Syrii, Libanu i Palestyny. Armia turecka została zredukowana do 50 tys. żołnierzy i pozbawiona większości ciężkiego uzbrojenia. Turcy uznali narzucone warunki za nie do przyjęcia i podjęli walkę z państwami alianckimi. Na czele walczących stanął gen. [Mustafa Kemal Atatürk](#). W efekcie jego starań udało się złagodzić postanowienia traktatowe. Ostatecznie Turcja podpisała pokój 24 lipca 1923 roku w Lozannie. Odzyskała część obszarów przyznanych wcześniej Grecji. Tereny te opuściło 1,5 mln Greków, w zamian zamieszkało tam 400 tys. Turków – były to pierwsze przesiedlenia ludności w XX wieku zorganizowane na taką skalę.

Kapsuła czasu

Kiedy kolejny raz w XX wieku doszło do masowych przesiedleń? Znajdź przynajmniej jeden przykład, wykorzystując różne źródła wiedzy.

Kemal był też twórcą republiki w Turcji – w 1922 roku obalił sułtanat i został pierwszym prezydentem kraju. Z jego inicjatywy islam utracił pozycję religii państwowej, Turcja stała się świeckim państwem.

Konferencja w Waszyngtonie

Ostatnim traktatem regulującym kwestie sporne i kontrowersyjne w powojennym świecie było spotkanie w Waszyngtonie. Rozpoczęło się 11 listopada 1921 roku, zakończyło 6 lutego 1922 roku. Dotyczyło przede wszystkim uregulowania kwestii zbrojeń morskich oraz spraw dalekowschodnich. Wzięło w nim udział 9 państw, jednak główną rolę odegrały: USA, Wielka Brytania, Japonia i Francja. Były one najbardziej zainteresowane „dopracowaniem” rozwiązań.

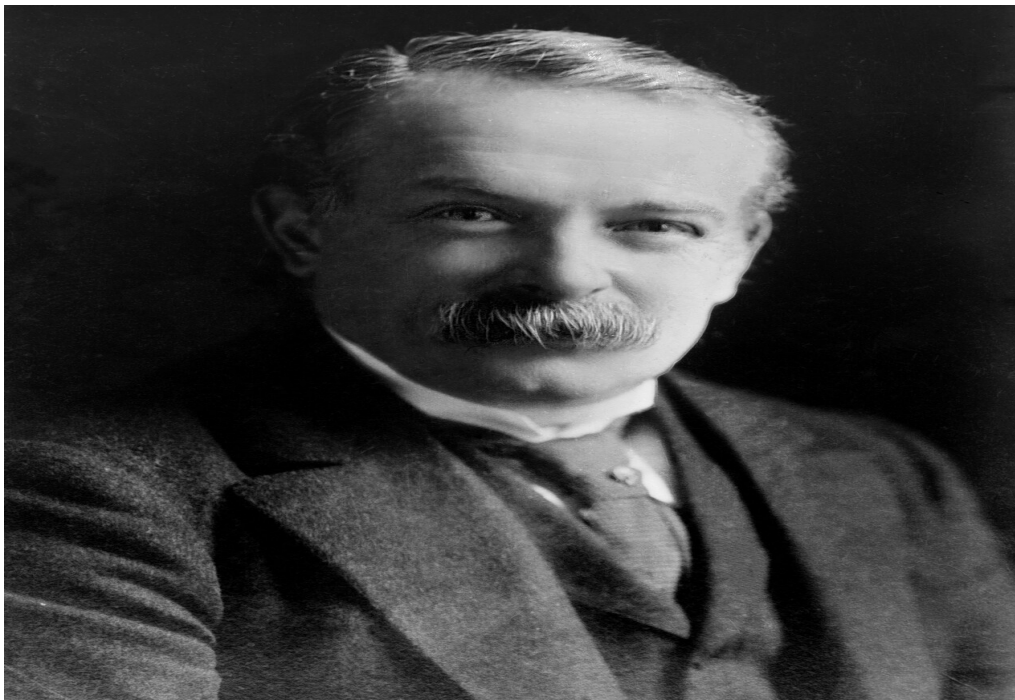
Na konferencji podpisano trzy traktaty: pierwszy dotyczył Chin, drugi – utrzymania politycznego *status quo* na Oceanie Spokojnym, a trzeci – określenia parytetu sił na morzach i ograniczenia zbrojeń morskich. Konkretnie uregulowania mówiły o zlikwidowaniu części flot wojennych przez mocarstwa. Wprowadzono zakaz tworzenia nowych baz wojskowych na terenie posiadłości USA i Wielkiej Brytanii na Oceanie Spokojnym. Można uznać, że Pacyfik na zachód od Hawajów przekształcono w obszar zdemilitaryzowany. Zakazano także budowy dział okrętowych o kalibrze przekraczającym 406 mm. Ustalono również parytet sił na morzach. Postanowiono, że siły morskie USA i Wielkiej Brytanii będą sobie równe jak 5 : 5, siły Japonii jak 5 : 3, a Francji i Włoch jak 5 : 1,75. Określono liczbę i rodzaj okrętów mogących znaleźć się w posiadaniu państw. Wielka Brytania tym samym straciła tytuł „Królowej Mórz”. Do tej pory starała się zachować zasadę, że jej flota ma tonaż większy niż połączone siły dwóch następnych w kolejności potęg morskich.

W przypadku Chin ustalono zasadę „otwartych drzwi” dla państw pragnących rozwijać z tym krajem stosunki handlowe. Zakazano tym samym próby wykorzystywania sytuacji do uzyskiwania praw i przywilejów mogących narazić na szwank prawa innych państw lub ich obywateli w Chinach. Wprowadzono zasadę suwerenności i nietykalności terytorialnej Chin i zlikwidowano dotychczasowe strefy wpływów.

Polecenie 6

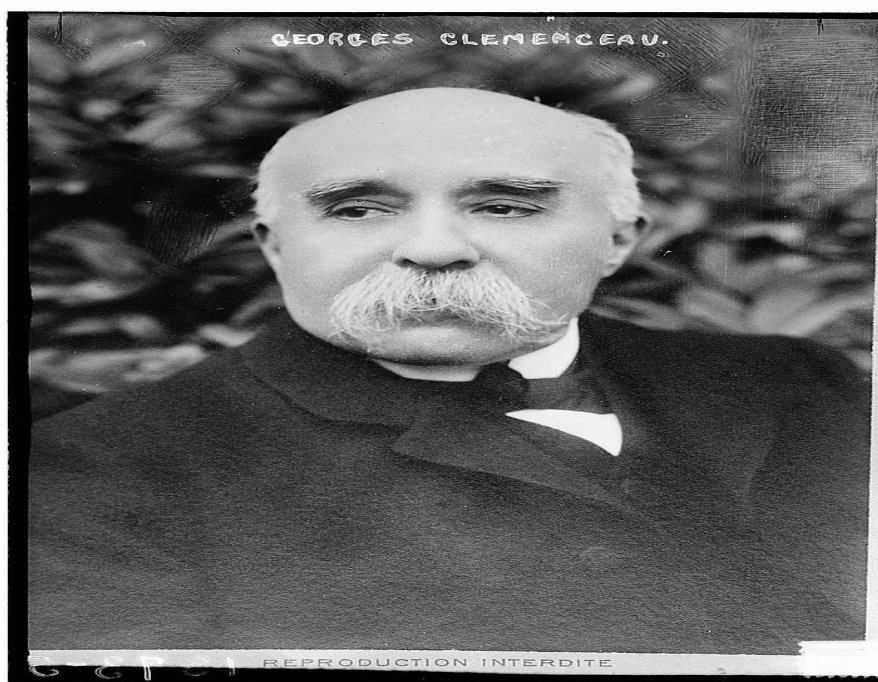
Podaj nazwę państw, dla których traktat był atrakcyjny. W interesy jakiego kraju godził?

Zamiast podsumowania

David Lloyd George, były Premier Wielkiej Brytanii

David Lloyd George, były Premier Wielkiej Brytanii , Fotografia, Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych, domena publiczna

Georges Clemenceau

Georges Clemenceau, Fotografia,

Polecenie 7

„Przyjaciele czy przeciwnicy” – które znaczenie lepiej pasuje do określenia stosunku pomiędzy tymi politykami? Wskaż dwa argumenty na poparcie wybranej przez siebie tezy.

Polecenie 8

Odwołując się do 14-punktowego orędzia T.W. Wilsona, wymień, które z jego propozycji zostały uwzględnione w zapisach traktatu wersalskiego, a których nie uwzględniono. Powiedz, co uniemożliwiło ich realizację. Czy rzeczywiście stwierdzenie, że prezydent USA był politycznym idealistą, jest słuszne? Uzasadnij wypowiedź.

Ćwiczenie 7

Głównym celem konferencji wersalskiej było:

- powołanie organizacji stojącej na straży pokoju.
- utrwalenie reguł opartych o zasadę samostanowienia narodów.
- ustalenie wspólnych warunków pokoju z Niemcami.
- podpisanie traktatów pokojowych z sojusznikami Niemiec.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

Które z poniższych państw pojawiło się na mapie politycznej Europy po I wojnie światowej?

- Szwajcaria.
- Czechosłowacja.
- Bułgaria.
- Grecja.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 9

Określ, które z poniższych zdań dotyczących konferencji w Wersalu są prawdziwe.

Francja w obawie przed odrodzeniem się potęgi militarnej Niemiec opowiadała się za ich rozbrojeniem.

Wielka Brytania, stojąc na straży równowagi europejskiej, obawiała się zbyt dużego wzmocnienia Francji, stąd nie godziła się na zbyt duże osłabienie Niemiec.

W. Wilson pragnął wprowadzenie w życie swojego osiemnastopunktowego programu pokojowego.

Celem Stanów Zjednoczonych była całkowita likwidacja Niemiec.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 10

Z podanych poniżej państw wybierz te, które nie zostały zaproszone do udziału w obradach konferencji paryskiej.

USA

Niemcy

Wielka Brytania

Rosja

Francja

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 11

W jakim mieście podejmowano ustalenia dotyczące obszarów dalekowschodnich?

Problemy Dalekiego Wschodu rozwiązano podczas konferencji w .

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 12

Problemy Dalekiego Wschodu rozwiązywały te same państwa, które decydowały o kwestiach europejskich?

nie

tak

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 13

Przeczytaj uważnie tekst i wstaw brakujące wyrazy.

Po zakończeniu I wojny światowej wiele traktatów określało nowy ład w Europie. Traktat wersalski z roku regulował kwestie pokonanych Niemiec i m.in. przyznawał Francji i , Belgii i , a Polsce małe okręgi i . Niemcy zmuszone także zostały do rezygnacji z terytoriów . Traktat w Saint Germain z 1919 roku zawarty został z pokonaną , w Trianon w roku 1920 z , w Neuilly w 1919 roku z , natomiast z Turcją podpisano w 1920 roku traktat w .

Sevres

Wielkopolskę

Bułgarią

Austrią

kolonialnych

Eupen

Alzację

Pomorze Gdańskie

Węgrami

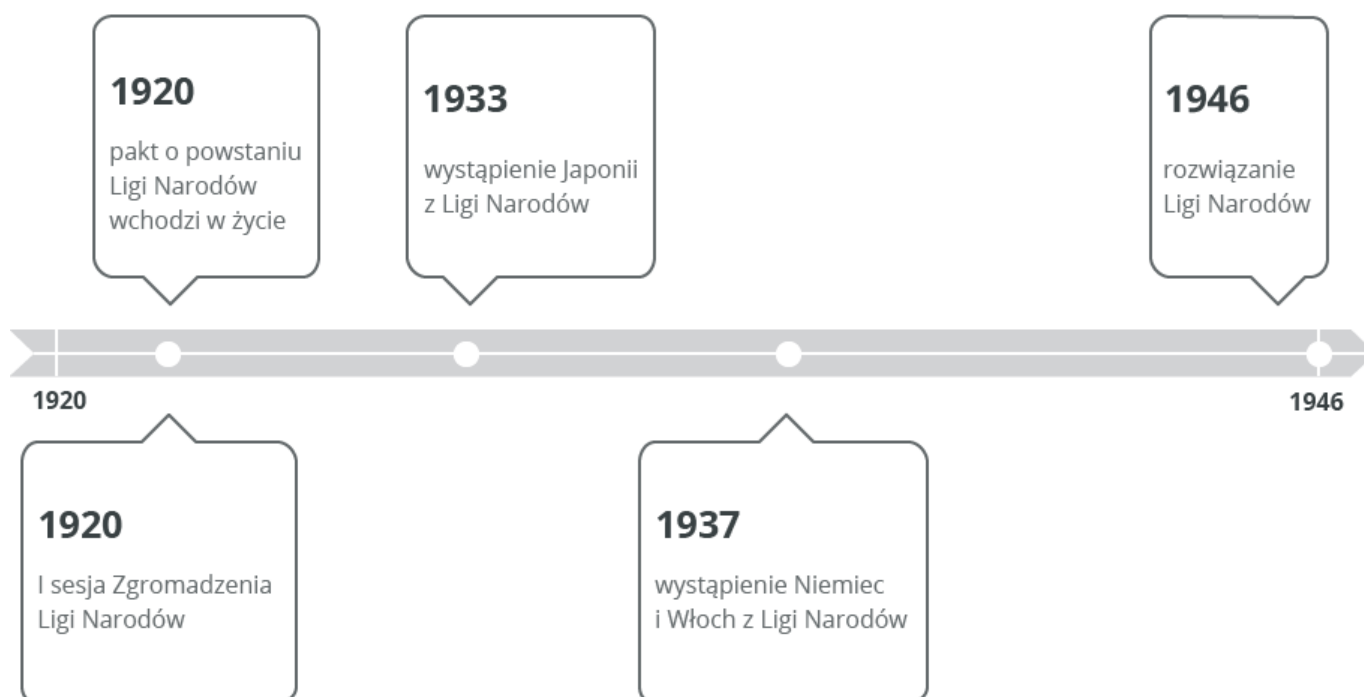
Lotaryngię

1919

Malmedy

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Liga Narodów - geneza i cele powołania

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DYF7GJQ6S>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Punkt czternasty orędzia Thomasa Woodrowa Wilsona do Kongresu, 8 stycznia 1918 roku

“ Punkt czternasty orędzia Woodrowa Wilsona do Kongresu

Punkt czternasty orędzia Woodrowa Wilsona do Kongresu – 8 stycznia 1918 roku

Winno być utworzone powszechne zrzeszenie narodów na podstawie uroczystych umów celem dania wszystkim państwo, wielkim i małym, wzajemnych gwarancji niezawisłości politycznej i całości terytorialnej.

Punkt czternasty orędzia Woodrowa Wilsona do Kongresu, [w:] S. Lenard, M. Sobańska-Bondaruk, Wiek XX w źródłach .Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów, Warszawa 2002, s. 43–45.

Polecenie 1

Powiedz, czy przed 1918 rokiem istniała organizacja o charakterze międzynarodowym, która stawiała sobie za cel obronę „ustalonego porządku”. Jeśli tak, podaj jej nazwę.

Polecenie 2

Przypomnij, który z konfliktów w XIX wieku stał się inspiracją do powołania organizacji mającej pomagać ofiarom wojen i starać się zapewnić szacunek dla istoty ludzkiej.

Polecenie 3

Wyjaśnij, jak powinny wyglądać według prezydenta Wilsona (wykorzystaj 14 pkt orędzia) wzajemne relacje pomiędzy państwami w powojennej Europie.

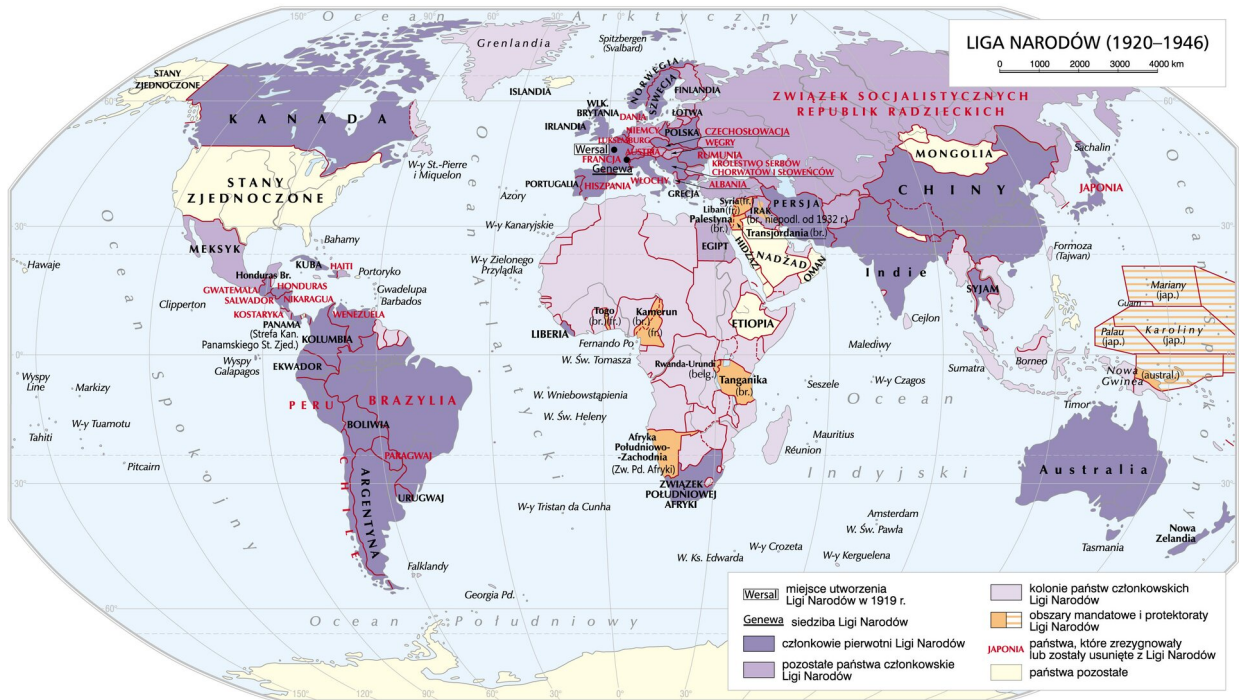
Geneza Ligi Narodów

Skutki, zwłaszcza społeczne, I wojny światowej przyczyniły się w dużej mierze do powstania idei Ligi Narodów. Inicjatorem powołania organizacji był prezydent USA Woodrow Wilson. Swój pomysł zaprezentował na początku obrad konferencji paryskiej. Francja i Wielka Brytania przyjęły go sceptycznie, niemniej wkrótce uznały, że Liga Narodów może być dobrym instrumentem do realizacji ich polityki. Francja była zainteresowana przede wszystkim tym, żeby nowo powstała organizacja miała charakter antyniemiecki. Ostatecznie ustalono, że Liga będzie organizacją otwartą. Akces do niej mógł zgłosić każdy kraj, który zaakceptował postanowienia zawarte w Pakcie Ligi Narodów. Pakt stał się integralną częścią układu z Niemcami i wszedł w życie wraz z traktatem wersalskim.

Czy Liga Narodów okaże się „instrumentem” pozwalającym mocarstwom realizować własną politykę, czy rzeczywiście zapewni pokojowe współistnienie państw?

Członkowie i siedziba Ligi Narodów

Liczba państw wchodzących w skład Ligi Narodów zmieniała się. W okresie międzywojennym wahała się między 45 a 60.

Liga Narodów

Krystian Chariza i zespół,

Polecenie 4

Na podstawie mapy wypisz europejskich członków Ligi Narodów w kolejnych latach jej istnienia. Możesz zrobić to w formie tabeli.

Sesja inauguracyjna Ligi Narodów
 domena publiczna

Większość organizacji międzynarodowych ma własne logo, które jednoznacznie pozwala je zidentyfikować. Liga Narodów posiadała tzw. półoficjalny symbol.

LEAGUE OF NATIONS

SOCIETE DES NATIONS

Półoficjalny symbol Ligi Narodów, używany w latach 1939–1941

Półoficjalny symbol Ligi Narodów, używany w latach 1939–1941, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 5

Zastanów się nad „przekazem” symbolu (kolor, element gwiazdy). Zaprojektuj własne logo Ligi Narodów.

Pałac Narodów w Genewie

Pałac Narodów w Genewie, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 6

Pałac Narodów stał się siedzibą Ligi dopiero pod koniec okresu międzywojennego. Poszukaj informacji, gdzie wcześniej odbywały się posiedzenia Zgromadzenia i Rady.

Struktura Ligi Narodów

Zgromadzenie – miało rozpatrywać wszystkie kwestie związane z pokojem światowym, które mieściły się w ramach kompetencji Ligi. Zgromadzenie podejmowało uchwały, rezolucje, zalecenia. Było także ostatnią instancją rozstrzygającą spory między członkami Ligi. Decydowało o przyjęciu nowych członków, wyborze niestałych przedstawicieli Rady Ligi i wyborze sekretarza generalnego. Każdy członek Ligi dysponował jednym głosem (choć państwa członkowskie mogły być reprezentowane maksymalnie przez trzech delegatów). Podczas podejmowania decyzji obowiązywała zasada jednomyślności. Pierwsze posiedzenie Zgromadzenia odbyło się w listopadzie 1920 roku. Ustalono, że posiedzenia mają się odbywać co najmniej raz w roku.

Sesja Zgromadzenia Ligi Narodów

Sesja Zgromadzenia Ligi Narodów,

Polecenie 7

Znajdź ilustrację prezentującą obrady Zgromadzenia Ogólnego ONZ lub wykorzystaj poniższą. Porównaj z ilustracją przedstawiającą sesję Zgromadzenia Ligi Narodów. Powiedz, jakie dostrzegasz podobieństwa i różnice. Uwzględnij wygląd wnętrza, wyposażenie sal oraz występujące na nich osoby.

Sala Zgromadzenia Ogólnego ONZ

Sala Zgromadzenia Ogólnego ONZ, domena publiczna

Rada – była to najważniejsza instytucja Ligi. Składała się ze stałych i niestałych członków. Początkowo stałymi przedstawicielami były: Francja, Wielka Brytania, Włochy i Japonia. Grono to miały również zasilić Stany Zjednoczone, ale że nie ratyfikowały traktatu i wróciły do polityki **izolacjonizmu** – nie uczestniczyły tym samym w pracach organizacji. W 1926 roku dołączyły Niemcy. Po wystąpieniu Niemiec i Japonii oraz przyjęciu ZSRR w latach 1933–1934 znowu było czterech członków stałych. W 1937 roku Radę opuściły Włochy, a w 1940 usunięto z niej ZSRR (po agresji tego państwa na Finlandię).

Początkowo było czterech członków niestałych. Nie wyznaczono im kadencji. W 1926 roku zmieniono to. Od tego czasu członków miało być dziewięciu i wybierano ich na 3-letnią kadencję. W 1936 roku członków niestałych było już jedenastu. Do kompetencji Rady należało nakładanie sankcji, kontrola funkcjonowania systemu mandatowego, ochrona praw mniejszości narodowych, działalność mediacyjna i rozjemcza. Sekretariat – organ administracyjny Ligi, który zapewniał ciągłość prac, kierował bieżącą działalnością. Przygotowywał projekty rezolucji oraz ustaw. Przez prawie całe dwudziestolecie na jego czele jako sekretarz generalny stał Brytyjczyk Eric Drummond.

Organami specjalnymi były: **Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej** w Hadze (rozstrzygał spory między państwami i wydawał opinie doradcze) i **Międzynarodowa Organizacja Pracy** (zajmowała się m.in. ograniczeniem pracy dzieci, ochroną praw

pracowników, poprawą warunków pracy i zatrudnienia). Siedziba Ligi mieściła się w Genewie.

Cele Ligi Narodów

Pakt Ligi Narodów, składający się z 26 artykułów oraz wstępu, zakładał pokojową współpracę między narodami, jawność stosunków międzynarodowych, oparcie ich na sprawiedliwości i honorze. Podkreślał konieczność przestrzegania przepisów prawa międzynarodowego oraz poszanowania postanowień traktatowych. Postulował wyrzeczenie się siły w konfliktach międzynarodowych, choć uznawał możliwość prowadzenia tzw. legalnych wojen. Liga mogła podjąć „wszelkie środki służące zapewnieniu pokoju pomiędzy narodami”. Przewidywano różnego rodzaju sankcje, gdyby któreś z państw członkowskich, łamiąc zobowiązania, dokonało aktu agresji. Wśród przewidywanych sankcji były: możliwość zerwania stosunków dyplomatycznych, wykluczenie z organizacji, nałożenie sankcji ekonomicznych, kar finansowych. Brano też pod uwagę możliwość użycia siły militarnej (specjalnie utworzonej przez państwa członkowskie) w celu wyegzekwowania zobowiązań wobec Ligi.

Jednym z zadań Ligi miało być także kontrolowanie przestrzegania postanowień tzw. małego traktatu wersalskiego (czyli traktatu mniejszościowego). Rządy nowo powstałych państw europejskich miały obowiązek szanować prawa mniejszości narodowych zamieszkujących ich terytoria. Gdyby prawa te były łamane, istniała możliwość odwołania się do wspomnianej organizacji.

Jednym z pierwszych działań Ligi było stworzenie systemu opieki mandatowej nad koloniami niemieckimi oraz krajami odłączonymi od imperium tureckiego. System mandatowy zakładał przygotowanie tych krajów do uzyskania samodzielności i w konsekwencji niepodległości. Za najlepiej przygotowane do tego uznano między innymi Irak, Palestynę i Syrię. Państwa te uzyskały więc status mandatu typu A. Państwo, które sprawowało nad takim mandatem nadzór, miało służyć doradztwem i zarządzać administracyjnie. Mandat typu B obejmował państwa, które uznawano za słabiej rozwinięte i nieprzygotowane do tego, żeby w krótkim czasie uzyskać pełną samodzielność, np. kolonie niemieckie w Afryce. Mandat C – państwa, których droga do niepodległości miała być jeszcze długa, m.in. dawne posiadłości niemieckie na Pacyfiku.

Ćwiczenie 1

Poszukaj informacji w internecie i przeciągnij wymienione tereny mandatowe w puste miejsca w tabeli.

Mandat A	Mandat B	Mandat C
Irak	Kamerun	Afryka Południowo-Zachodnia
Palestyna	Togo	Samoa Niemieckie
Syria	Ruanda-Burundi	Nauru
<div style="border: 1px dashed gray; height: 30px; width: 100%;"></div>	<div style="border: 1px dashed gray; height: 30px; width: 100%;"></div>	<div style="border: 1px dashed gray; height: 30px; width: 100%;"></div>

Tanganika

Mandat Południowego Pacyfiku

Liban

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 8

Powiedz, co sądzisz o teorii, że niektóre narody wymagają czasowej lub długotrwałej opieki państw rozwiniętych? Czy takie przekonanie rzeczywiście było głównym powodem wprowadzenia systemu mandatowego? Może były inne czynniki? Jeśli tak, powiedz jakie.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DYF7GJQ6S>

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Pakt Ligi Narodów Artykuł pierwszy Pierwotnymi członkami Ligi Narodów

“ Pakt Ligi Narodów

Artykuł 1

Pierwotnymi członkami Ligi Narodów są sygnatariusze wymienieni w Aneksie do niniejszego Paktu oraz inne państwa, również wyszczególnione w Aneksie, które bez żadnych zastrzeżeń do tego Paktu przystąpią, składając deklarację w Sekretariacie w przeciągu dwu miesięcy od chwili wejścia w życie Paktu, co zostanie notyfikowane innym członkom Ligi.

Każde państwo, dominium lub kolonia rządzące się samodzielnie, a nie wymienione w Aneksie, może zostać członkiem Ligi, jeżeli za

jego przyjęciem wypowiedzą się dwie trzecie Zgromadzenia, pod warunkiem jednak, że da ono rzeczywiste rękojmię swych szczerych zamiarów przestrzegania zobowiązań międzynarodowych oraz że przyjmie ustalone przez Ligę normy dla swych sił zbrojnych oraz swych zbrojeń lądowych, morskich i lotniczych.

Każdy członek Ligi może za dwuletnim uprzedzeniem wystąpić z Ligi pod warunkiem, że wypełni do chwili wystąpienia wszystkie swoje międzynarodowe zobowiązania wraz z zobowiązaniami wynikającymi z niniejszego Paktu.

Artykuł 8

Członkowie Ligi uznają, że utrzymanie pokoju wymaga zmniejszenia zbrojeń narodowych do minimum dającego się pogodzić z bezpieczeństwem narodowym oraz z egzekucją zobowiązań międzynarodowych przez wspólną akcję.

Rada, uwzględniając geograficzne położenie i specyficzne warunki każdego państwa, opracuje plany takiego zmniejszenia celem przedłożenia ich poszczególnym rządům do rozważenia i decyzji.

[...]

Członkowie Ligi zobowiązują się udzielać sobie nawzajem szczerych i wyczerpujących informacji dotyczących stanu zaawansowania swych zbrojeń, programów wojskowych, morskich i lotniczych oraz stanu tych gałęzi przemysłu, które mogą być przystosowane do celów wojennych.

Artykuł 10

Członkowie Ligi zobowiązują się szanować i utrzymywać przeciwko wszelkiej napaści zewnętrznej całość terytorialną i obecną niezależność polityczną wszystkich członków Ligi. W razie napaści, jej groźby lub niebezpieczeństwa Rada wskaże środki, jak zapewnić wykonanie niniejszego zobowiązania.

Artykuł 11

Oświadcza się wyraźnie, że wszelka wojna lub groźba wojny, niezależnie od tego, czy dotyka bezpośrednio jednego z członków Ligi, czy też nie dotyka – interesuje całą Ligę i że Liga powinna

przedsięwziąć wszelkie środki, mogące skutecznie zabezpieczyć pokój między narodami. W takim wypadku Sekretarz Generalny, na żądanie któregokolwiek członka Ligi, zwoła niezwłocznie Radę. Oświadcza się poza tym, że każdy członek Ligi ma prawo w przyjacielski sposób zwrócić uwagę Zgromadzenia lub Rady na każdą okoliczność, która może wpłynąć na stosunki międzynarodowe i która grozi w następstwie zakłóceniem pokoju lub dobrego porozumienia między narodami, od którego zależy pokój.

Pakt Ligi Narodów, [w:] K. Kocot, K. Wolfke, Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego, Wrocław 1978.

Polecenie 9

Podaj dokładne zasady przynależności do Ligi oraz cele (niewymienione wcześniej w lekcji).

Polecenie 10

Wyjaśnij, jaki był stosunek Ligi Narodów do konfliktów i wojny.

Przyczyny słabości

Stany Zjednoczone, których przywódca był inicjatorem powstania organizacji, nie ratyfikowały paktu o jej powołaniu. Nigdy nie utworzono także wspólnych sił zbrojnych, które mogłyby podejmować działania przeciwko agresorom. Państwa, które rozpoczynały konflikty, występowały z Ligi, aby nie ponosić odpowiedzialności na jej forum. W 1933 uczyniła tak Japonia i Niemcy, a w 1937 Włochy. Brakowało współdziałania pomiędzy członkami Ligi. Trudno nie odnieść wrażenia, że państwa członkowskie zainteresowane były przede wszystkim realizacją własnych interesów, a tylko w niewielkim stopniu zachowaniem pokoju światowego. Powodem słabości Ligi mógł być także system głosowania. Obowiązująca zasada jednomyślności powodowała brak decyzyjności i wyłamywanie się z obrad państw.

Ostatnią decyzją Ligi Narodów było wykluczenie ZSRR po agresji na Finlandię. Później nie odbywały się już żadne posiedzenia. Liga przestała oficjalnie istnieć w 1946 roku. Jej majątek przejęła Organizacja Narodów Zjednoczonych.

Zamiast podsumowania

THE GAP IN THE BRIDGE.

Rysunek satyryczny z amerykańskiego magazynu (grudzień 1920 r.) przedstawiający „most” Ligi Narodów
Rysunek satyryczny z amerykańskiego magazynu (grudzień 1920 r.) przedstawiający „most” Ligi Narodów, domena publiczna

Polecenie 11

Przedstaw wymowę symboliczną rysunku. Do jakiego wydarzenia z historii Ligi Narodów odnosi się ilustracja?

Polecenie 12

Znajdź informacje na temat interwencji Ligi Narodów w latach 20. i 30. Oceń skuteczność tych działań.

Polecenie 13

Sformułuj trzy propozycje, które mogłyby zwiększyć skuteczność Ligi Narodów w utrzymaniu światowego pokoju i przeciwdziałaniu konfliktom światowym. Czy uważasz, że nadzieje narratora, wyrażone w dokumencie na stronie: www.repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/4334 są możliwe do spełnienia?

Ćwiczenie 2

Uzupełnij tekst, wykorzystując podane poniżej informacje.

Inicjatorem utworzenia Ligi Narodów był , który wystąpił z takim postulatem w pokojowym programie ogłoszonym w roku . Pakt Ligi Narodów przyjęto w roku i stanowił on integralną część aktu prawa międzynarodowego pod nazwą . Najważniejszym organem Ligi była składająca się z 4 stałych członków: Francji, , Wielkiej Brytanii i , oraz członków niestałych w liczbie państw. Siedziba Ligi znajdowała się w .

Genewie

Paryżu

czterech

Włoch

1918

Rada

Woodrow Wilson

Japonii

1919

sześciu

traktat wersalski

D. Lloyd George

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Co potrafię?

Potrafię wytłumaczyć genezę Ligi Narodów.

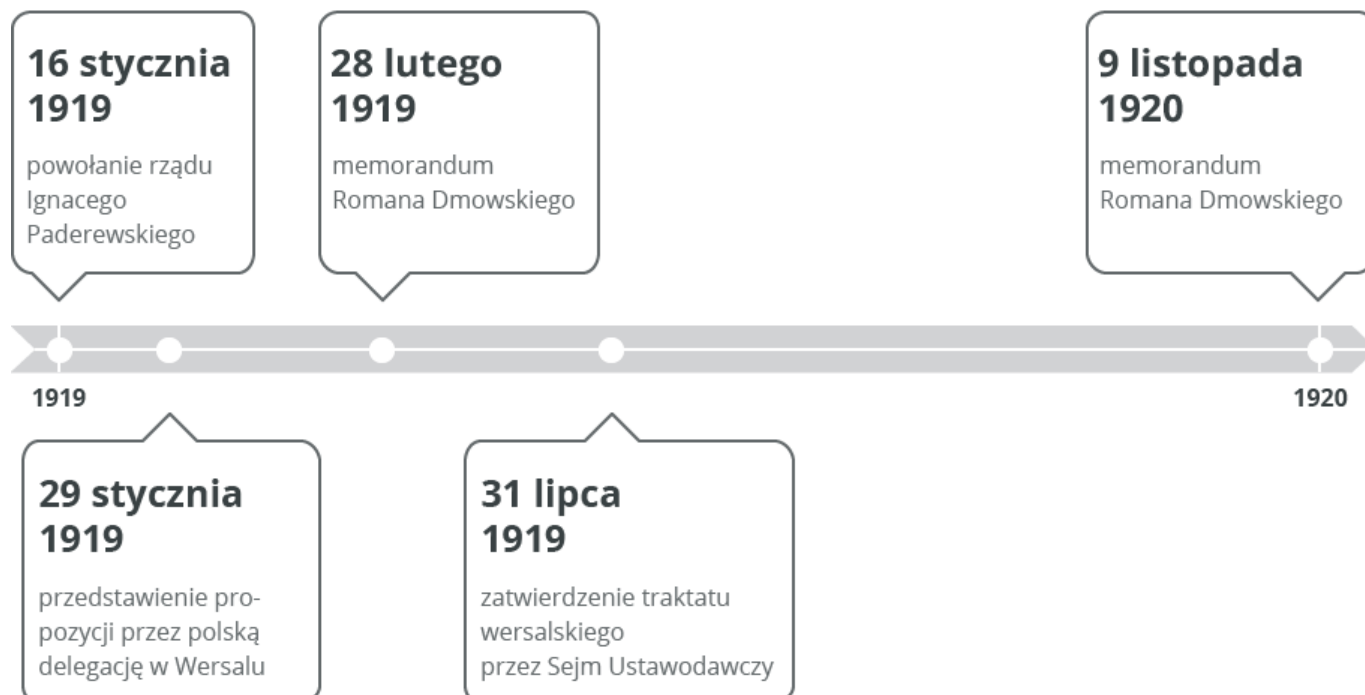
Co wiem?

Wiem, kiedy powstała Liga Narodów.

Co rozumiem?

Rozumiem istotę funkcjonowania organizacji międzynarodowych.

Sprawa polska na konferencji wersalskiej

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Ćwiczenie 1

W tabeli przedstawiono teksty dotyczące sprawy polskiej na arenie międzynarodowej w czasie I wojny światowej. W oparciu o wiedzę pozyskaną na lekcjach historii w gimnazjum dobrać właściwe tytuły do każdego tekstu.

Polacy! Zbliży się chwila oswobodzenia
spod jarzma moskiewskiego.

Sprzymierzone wojska Niemiec
i Austro-Węgier przekroczą wkrótce
granicę Królestwa Polskiego. Już się
cofają Moskale. Upada ich krwawe
panowanie, ciężące na Was od stu
przeszło lat. Przychodzimy do Was jako
przyjaciele. Zaufajcie nam! Wolność
Wam niesiemy i niepodległość, za którą
wycierpieli ojcowie Wasi. Niech ustąpi
barbarzyństwo wschodnie przed
cywilizacją zachodnią wspólną nam
i Wam. Powstańcie pomni Waszej
przeszłości, tak wielkiej i pełnej chwały.

Połączcie się z wojskami
sprzymierzonymi. Wspólnymi siłami
wypędzimy z granic Polski azjatyckie
hordy [...].

Akt z 5 listopada 1916 roku.

Polacy! Wybiła godzina, w której
przekazane Wam marzenie ojców
i dziadów Waszych ziścić się może.

Przed półtora wiekiem żywe ciało
Polski rozszarpano na kawały, ale dusza
jej nie umarła. Żyła ona nadzieją, że
nadejdzie godzina zmartwychwstania
dla Narodu Polskiego dla pojednania się
braterskiego z Wielką Rosją. Wojsko
rosyjskie niesie Wam błogą wieść
owego pojednania. Niech się zatrą
granice rozcinające na części Naród
Polski. Niechaj Naród Polski połączy się
w jedno ciało pod berłem Cesarza
Rosyjskiego. Pod berłem tym odrodzi
się Polska, swobodna w swej wierze
języku i samorządzie.

Odezwa wielkiego księcia Mikołaja
Mikołajewicza, głównodowodzącego
armii rosyjskiej do Polaków z 14
sierpnia 1914 roku.

Jego Cesarska i Królewska Mość, Cesarz Austrii i Apostolski Król Węgier, oraz Jego Cesarska Mość, Cesarz Niemiecki, ułożyli się, by z ziem tych utworzyć państwo samodzielne z dziedziczną monarchią i konstytucyjnym ustrojem [...]. Nowe Królestwo znajdzie w łączności z obu sprzymierzonymi mocarstwami rękojmę, potrzebne do swobodnego się swych rozwoju. We własnej armii nadal żyć będą pełne sławy tradycje wojsk polskich dawniejszych czasów i pamięć walecznych polskich towarzyszy broni w wielkiej obojczy wojnie

Orędzie Woodrowa Wilsona do Kongresu 8 stycznia 1918 roku

Winno być utworzone Państwo Polskie, obejmujące terytoria zamieszkałe przez ludność niewątpliwie polską, będzie mu zapewniony wolny dostęp do morza, jego niezawisłość polityczna i gospodarcza, jego całość terytorialna winny być zagwarantowane przez umowy międzynarodowe.

Odezwa do Polaków naczelnego dowództwa niemieckich i austro-węgierskich armii wschodnich z początku sierpnia 1914 roku.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

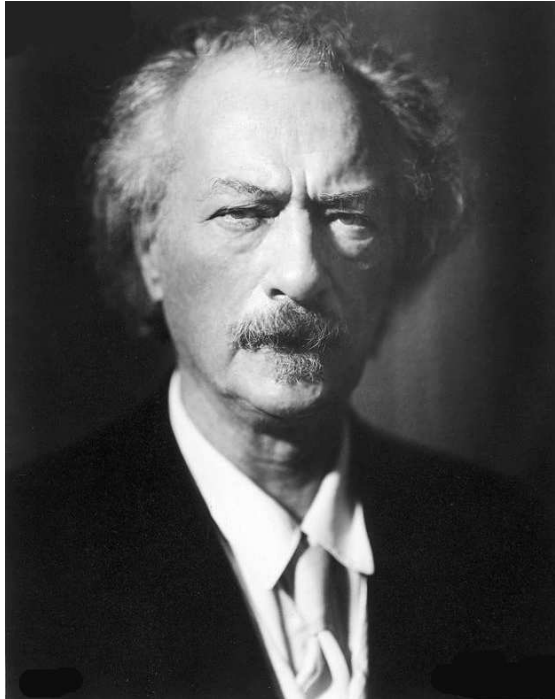
Polecenie 1

Czy zaproponowane rozwiązania realizowały marzenia Polaków o własnym państwie? Odpowiedź uzasadnij.

Delegacja polska na konferencji paryskiej

W procesie kształtowania się granic państwa polskiego najistotniejszą rolę odegrała konferencja paryska. Alianci, opracowując zasady nowego porządku europejskiego, dużo miejsca poświęcili kwestiom polskim.

Najbardziej znanymi reprezentantami sprawy polskiej na konferencji paryskiej byli Roman Dmowski i Ignacy Paderewski. Pierwszy był inicjatorem powołania Komitetu Narodowego Polskiego, który od 1917 roku reprezentował na forum międzynarodowym polskie interesy, oraz przywódcą i ideologiem polskiego ruchu narodowego. Paderewski natomiast od 16 stycznia 1919 roku stał na czele koalicyjnego gabinetu oraz pełnił w rządzie polskim funkcję ministra spraw zagranicznych.

Ignacy Paderewski

Ignacy Paderewski, domena publiczna

Ćwiczenie 2

Ignacy Paderewski był nie tylko politykiem. Znajdź w internecie informację, z czego jeszcze był znany. Wskaż właściwą odpowiedź.

- Był pianistą o międzynarodowej sławie.
- Był architektem, jego dziełem było wiele gmachów użyteczności publicznej.
- Był konstruktorem.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Powołanie rządu Ignacego Paderewskiego zakończyło proces formowania się jednego ośrodka władzy w II RP. Było także kompromisem pomiędzy Józefem Piłsudskim i jego zwolennikami a Romanem Dmowskim i popierającymi go siłami politycznymi (więcej na ten temat w: „Walka o kształt polityczny państwa polskiego”).

List Józefa Piłsudskiego do Romana Dmowskiego z 21 grudnia 1918 roku

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DkJIP9Qyj>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

List Józefa Piłsudskiego do Romana Dmowskiego

“ Józef Piłsudski, Pisma zbiorowe

Szanowny Panie Romanie,

Wysyłając delegację do Paryża dla porozumienia się z Komitetem Paryskim i wspólnego potem porozumienia z ententą, proszę Pana o ułatwienia wszelkie w pertraktacjach. Proszę wierzyć, że najbardziej chciałbym uniknąć dwoistego przedstawicielstwa Polski przed ententą i dążę do jednolitej reprezentacji interesów Polski, gdyż wtedy tylko będą one dostatecznie uwzględnione. Tem właśnie dążeniem tłumaczyć trzeba fakt, że tak długo zwlekał z tą sprawą. Na podstawie dawnej znajomości tuszę, że w tym wypadku i w tej ważnej chwili przynajmniej niektórzy ludzie, jeśli już nie cała Polska, niestety, wznieść się muszą ponad interesa stronnictw, klik i grup, do takich zaś ludzi chciałbym zaliczyć i Pana.

Proszę przyjąć zapewnienie wysokiego szacunku, z jakim pozostaję.

J. Piłsudski

Ćwiczenie 3

Rozważ, z jakiego powodu Piłsudski wysłał list takiej treści do Dmowskiego. Wybierz właściwą odpowiedź.

Z tekstu trudno jest wywnioskować, jaki był cel wysłania przez Piłsudskiego listu.

Chciał, aby Polska była reprezentowana przez jeden ośrodek władzy i tym samym miała silniejszą pozycję przetargową w rokowaniach wersalskich.

Pragnął wysondować stanowisko Dmowskiego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Już 29 stycznia 1919 roku polska delegacja zaprezentowała Radzie Najwyższej swoje propozycje dotyczące kwestii terytorialnych. Podczas referowania Dmowski, według relacji

historyka wojskowości generała Mariana Kukieła, „zaimponował konferencji świetnym improwizowanym wykładem, swobodnym operowaniem z pamięci ogromem faktów i cyfr, potężną logiką wywodów”. Do ich rozpatrzenia została powołana Komisja do spraw polskich. Przewodniczył jej francuski dyplomata Jules Martin Cambon. Do niej 28 lutego Roman Dmowski skierował memorandum, w którym domagał się przywrócenia granicy z 1772 roku, z pewnymi drobnymi korektami, które uwzględniały fakt zarówno zgermanizowania niektórych obszarów, jak i repolonizacji. Zwracał również uwagę na przyznanie Polsce tych obszarów, które pozwolą jej na swobodny rozwój gospodarczy i zapewnią stabilizację międzynarodową. Zgodnie z sugestiami Polska miałaby otrzymać m.in. Górny Śląsk, fragment Dolnego Śląska, Wielkopolskę, Pomorze Gdańskie (z ewentualnym wyłączeniem zgermanizowanego powiatu wałeckiego i człuchowskiego), na Pomorzu Zachodnim powiaty lęborski, bytowski i częściowo słupski; Warmię oraz południowy pas Mazur (część Prus Wschodnich).

Przychylny Polsce Jules Cambon wspólnie z Komisją opracował rozwiązanie, które w dużej mierze uwzględniało postulaty Dmowskiego. Odrzucił tylko polskie pretensje do skrawków Pomorza Zachodniego i Dolnego Śląska oraz uznał, że o przynależności Prus Wschodnich zadecyduje [plebiscyt](#). Niestety, projekt Komisji spotkał się z krytyką Davida Lloyda George’a. Premier brytyjski zakwestionował decyzję o przyłączeniu do Polski Gdańska oraz przyznaniu Górnego Śląska.

Linia Dmowskiego
Krystian Chariza i zespół,

Polecenie 2

Oceń przebieg granic na wschodzie i południu zaproponowany przez Romana Dmowskiego. Skorzystaj z mapy.

Decyzje w sprawie polskiej

Problemem, który utrudniał sformułowanie rozwiązań w sprawie polskiej na konferencji wersalskiej, a zarazem wpływał na sytuację delegacji, był fatalny układ sił politycznych i rozbieżność interesów państw decydujących o losach powojennego świata. Francja zasadniczo była ambasadorem polskich interesów w Wersalu, ale tylko w zakresie ukształtowania granicy zachodniej. Chodziło o osłabienie państwa niemieckiego, w związku z tym Francja gotowa była poprzeć wszystkie polskie roszczenia dotyczące Górnego Śląska, Pomorza, Prus Wschodnich. Mniej chętnie odnosiła się do oczekiwań Polaków na wschodzie. Licząc na wygraną w wojnie domowej „białej” Rosji, w niej przede wszystkim widziała sojusznika. Te poglądy zmieniają się, kiedy okaże się, że carscy generałowie zostaną pokonani przez bolszewików. Natomiast Wielka Brytania obawiała się zachwiania równowagi europejskiej. Nie chciała więc zbyt dużego osłabienia Niemiec, a tym samym wzrostu znaczenia Francji popieranej przez nowo powstałe państwa europejskie.

Ostatecznie traktat wersalski sankcjonował przyznanie Polsce Wielkopolski. Państwo polskie otrzymało również Pomorze Gdańskie, „rozcinające” państwo niemieckie na dwie części, co stanie się w przyszłości przyczyną konfliktu. Gdańsk został ogłoszony Wolnym Miastem pod zarządem komisarza Ligi Narodów. Polsce przyznano pewne przywileje w mieście.

“ Konwencja między Polska a Wolnym Miastem

Gdańskiem, Paryż 9 listopada 1920 --- fragmenty

Art. 2

Polska weźmie na siebie prowadzenie spraw zagranicznych Wolnego Miasta Gdańska, jak i opiekę nad obywatelami gdańskimi za granicą.

[...]

Art. 10

Wolne Miasto zobowiązuje się traktować w porcie gdańskim okręty pod flagą polską tak samo, jak statki pod flagą Wolnego Miasta.

Art. 13

Wolne Miasto Gdańsk jest objęte polską granicą celną; Polska i Wolne Miasto stanowią jeden obszar celny poddany prawodawstwu i taryfie celnej polskiej.

Art. 28

W każdym czasie i we wszystkich okolicznościach Polska będzie miała prawo importować i eksportować przez Gdańsk towary wszelkiego rodzaju, niezakazane przez ustawy polskie.

Art. 29

Polsce przysługiwać będzie prawo założenia w porcie gdańskim służby pocztowej, telegraficznej i telefonicznej połączonej bezpośrednio z Polską. W zakres działania tej służby wchodzić będą komunikacje pocztowe i telegraficzne przez port gdański między Polską a krajami zagranicznymi, jak również komunikacja między Polską a portem gdańskim.

Art. 33

Wolne Miasto Gdańsk zobowiązuje się zastosować do mniejszości rasowych, religijnych i językowych przepisy podobne do tych, które są zastosowane przez Polskę na terytorium polskim, w wykonaniu rozdziału I-go Traktatu, zawartego w Wersalu 28 czerwca 1919 r. między Polską a Mocarstwami Sprzymierzonymi i Stowarzyszonymi, a szczególnie czuwać, aby w prawodawstwie i w prowadzeniu administracji żadna stronniczość nie objawiała się na szkodę obywateli polskich i innych osób pochodzenia lub języka polskiego, stosownie do art. 104 § 5 Traktatu Pokoju Wersalskiego z Niemcami [...]

[...] przepisy art. 89 Traktatu Wersalskiego z Niemcami stosować się będą również do Wolnego Miasta Gdańska.

Konwencja między Polską a Wolnym Miastem Gdańskiem, Paryż 9 listopada 1920 – fragmenty.

Polecenie 3

Wyjaśnij, na czym polegała uprzywilejowana pozycja Polski w Wolnym Mieście Gdańsku.

Istotnym zapisem był ten, że Polska – mimo otrzymania prawa do reprezentowania interesów Gdańska na arenie międzynarodowej – nie mogła zawrzeć żadnej umowy dotyczącej Wolnego Miasta Gdańska bez zasięgnięcia opinii jego władz. Na mocy kolejnego porozumienia ustalono, że w Gdańsku mogą stacjonować polskie okręty wojenne, a na Westerplatte utworzono polską składnicę tranzytową materiałów wojennych.

Polska otrzymała dostęp do morza o szerokości około 70 km, niemniej na przyznanym wybrzeżu nie istniał żaden port, który mógłby przyjmować jednostki pełnomorskie. To zdeterminuje państwo polskie do podjęcia decyzji o budowie Gdyni. O losach Górnego Śląska, Warmii, Mazur i Powiśla miały zadecydować plebiscyty.

Mały traktat wersalski

Polska wraz z innymi nowo powstałymi krajami musiała podpisać nie tylko traktat wersalski, ale też umowę w sprawie ochrony mniejszości narodowych, zwaną małym traktatem wersalskim. Mniejszości mogły domagać się respektowania swoich praw na forum Ligi Narodów. Czesław Brzoza, historyk, zauważa, że można spotkać się z opinią, iż „inicjatorami paktu byli Żydzi, szczególnie mocno doświadczeni w pierwszych dniach niepodległości, m.in. falą pogromów, która przetoczyła się przez ziemie polskie na przełomie lat 1918/1919 i spowodowała śmierć ponad 200 osób. Do największego pogromu doszło we Lwowie (od 22 do 23 listopada), gdzie zginęło kilkadziesiąt osób, a kilkaset zostało rannych. W wielu przypadkach, np. w Pińsku (5 kwietnia 1919 roku), sprawcami pogromów byli żołnierze, oskarżający Żydów o sprzyjanie bolszewikom, a szczególnie złą sławę w pamięci żydowskiej pozostawili po sobie hallerczyki”. Trudno się z taką opinią zgodzić, biorąc pod uwagę, że traktat narzucono nie tylko Polsce, ale też krajom, w których do pogromów żydowskich bynajmniej nie dochodziło.

Na mocy traktatu mniejszościowego rząd polski miał obowiązek zapewnić pełne uprawnienia wszystkim obywatelom bez względu na wyznanie i narodowość, zagwarantować im możliwość używania rodzimego języka, zakładania i prowadzenia własnych szkół oraz instytucji kulturalnych. Zapisy umożliwiające ingerencję instytucji

międzynarodowych w wewnętrzne sprawy polskie wzbudziły w kraju rozgoryczenie i niechęć. Ostatecznie jednak Sejm Ustawodawczy RP, po burzliwej debacie, 31 lipca 1919 roku ratyfikował traktat pokojowy z Niemcami oraz będący jego częścią tzw. mały traktat wersalski.

Polecenie 4

Traktatu mniejszościowego nie musieli podpisać Niemcy. Oceń, czy fakt, że traktat ten nie był powszechnie obowiązujący, lecz jedynie ograniczał się do grupy państw, z reguły nowo powstałych, był właściwym rozwiązaniem. Uzasadnij wypowiedź.

Problem odszkodowań

Ziemie polskie ucierpiały wskutek toczących się na nich działań wojennych, toteż delegacja polska postulowała, aby udzielono Polsce wsparcia gospodarczego, choćby poprzez przekazanie części niemieckich odszkodowań.

“ Wypowiedzi Lloyda George’a i Woodrowa Wilsona

Dwie trzecie mieszkańców Polski z własnej woli lub z przymusu przyczyniło się do zadania nam strat, za które domagamy się reparacji. (L.G.)

Polska winna być całkowicie zwolniona od tych ciężarów. Polska została rozdarta na trzy części przez Austriaków, Niemców i Rosjan i wskutek tego przeszła okropne cierpienia. (W.W.)

Wypowiedzi Lloyda George’a i Woodrowa Wilsona, [w:] , Sprawy polskie na konferencji pokojowej w Paryżu w 1919. Dokumenty i materiały, t. 1, Warszawa 1965.

Polecenie 5

Oceń wypowiedzi premiera brytyjskiego i prezydenta USA. Z którą z nich się zgadzasz? Uzasadnij wybór.

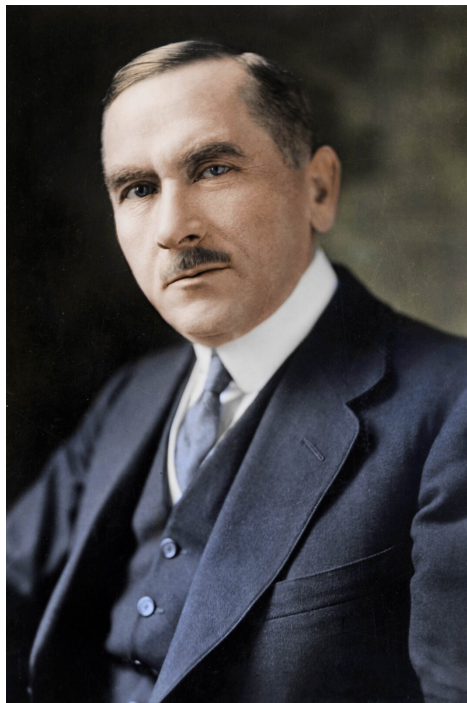
Niestety, ostatecznie Polsce nie przyznano niemieckich odszkodowań, wręcz przeciwnie – Polska miała zapłacić za majątek państwowy przejęty w zaborze pruskim oraz uregulować proporcjonalną do wielkości zajętych ziem część przedwojennego zadłużenia Niemiec – łącznie około 2,5 mld marek niemieckich.

Zamiast podsumowania

Postanowienia traktatu wersalskiego w sprawie polskiej różnie są oceniane. Bez względu jednak na kontrowersje należy pamiętać, że sankcjonowały fakt istnienia suwerennego państwa polskiego i wyznaczały jego miejsce na mapie Europy.

Polecenie 6

Odszukaj w różnych źródłach wiedzy informacji o roli jaką odegrał R. Dmowski na konferencji wersalskiej.

Roman Dmowski

Roman Dmowski, Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych, domena publiczna

Ćwiczenie 4

Dokument nazwany małym traktatem wersalskim:

zawierał postanowienia dotyczące kwestii drugorzędnych.

zatwierdzał istnienie Republiki Weimarskiej.

wprowadzał ustrój parlamentarny w II RP.

zapewniał ochronę mniejszościom narodowym.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić pojęcie „mały traktat wersalski”.

Co wiem?

Wiem, kto reprezentował Polskę na konferencji paryskiej.

Co rozumiem?

Rozumiem, dlaczego zwoływane są konferencje pokojowe.

II Rzeczpospolita - problemy integracji i odbudowy

Wprowadzenie

Odzyskanie niepodległości przez państwo polskie przyjęto z ogromnym entuzjazmem. Polska po 123 latach wracała na mapę Europy.

” Depesza Józefa Piłsudskiego z 16 listopada 1918 r. zawiadamiająca prezydenta USA oraz rządy: angielski, francuski, włoski, niemiecki oraz rządy wszystkich państw wojujących i neutralnych o powstaniu niepodległego państwa polskiego

Jako wódz naczelny armii polskiej, pragnę notyfikować rządowi i narodom wojującym i neutralnym istnienie państwa polskiego niepodległego, obejmującego wszystkie ziemie zjednoczonej Polski. Sytuacja polityczna w Polsce i jarzmo okupacji nie pozwoliły dotychczas narodowi polskiemu wypowiedzieć się swobodnie o swym losie. Dzięki zmianom, które nastąpiły wskutek świetnych zwycięstw armii sprzymierzonych – wznowienie niepodległości i suwerenności Polski staje się odtąd faktem dokonany.

Państwo polskie powstaje z woli całego narodu i opiera się na podstawach demokratycznych. Rząd Polski zastąpi panowanie przemocy, która przez sto czterdzieści lat ciążyła nad losami Polski – przez ustrój, zbudowany na porządku i sprawiedliwości.

Opierając się na armii polskiej pod moją komendą, mam nadzieję, że odtąd żadna armia obca nie wkroczy do Polski, nim nie wyrazimy w tej sprawie formalnej woli naszej.

Jestem przekonany, że potężne demokracje Zachodu udzielą swej

pomocy i braterskiego poparcia Polskiej Rzeczypospolitej odrodzonej i niepodległej.

Wódz naczelny

J. Piłsudski.

Za ministra spraw zagranicznych

T. Filipowicz.

[Depesza Józefa Piłsudskiego z 16 listopada 1918 r. zawiadamiająca prezydenta USA oraz rządy: angielski, francuski, włoski, niemiecki oraz rządy wszystkich państw wojujących i neutralnych o powstaniu niepodległego państwa polskiego](#)

Polecenie 1

Jakie mają być (według Piłsudskiego) gwarancje niepodległości państwa polskiego? Jaki ma być ustrój nowo powstałego państwa?

Konferencja paryska sankcjonowała fakt powstania państwa polskiego. Budowa jednak stabilnego wewnątrznie, suwerennego kraju dopiero się rozpoczynała... Przed rządzącymi oraz polskim społeczeństwem stało szereg problemów, które należało rozwiązać, aby doprowadzić do pełnej unifikacji i integracji państwa polskiego.

” Siedem mitów II Rzeczypospolitej

Stefan Żeromski napisał, że Polska składała się „z trzech nierównych połówek”. To całkowicie sprzeczne z zasadami matematyki, ale piękne literacko określenie znakomicie oddaje ówczesną rzeczywistość.

Należało nie tylko wywalczyć granice, zbrojnie i działaniami dyplomatycznymi, ale skleić w tych granicach terytoria bardzo różne w jeden organizm państwowy. A równocześnie odbudować to, co zniszczyła wojna. Działania wojenne objęły 86% terytoriów Rzeczypospolitej, z czego na ¼ toczyły się walki zacięte i długotrwałe. Prawie 40% budynków w miastach powiatowych i mniejszych uległo

zniszczeniu, zaś w małych miastach o drewnianej zabudowie pożary strawiły ponad $\frac{3}{4}$ zabudowy. Zniszczona została ponad połowa mostów W zaborze rosyjskim w 1918 roku liczba zatrudnionych w przemyśle robotników wyniosła 15% zatrudnienia z 1914 roku.

[w:] A. Garlicki, Siedem mitów II Rzeczypospolitej, Warszawa 2013.

Ćwiczenie 1

Na jakie problemy II RP zwraca uwagę prof. A. Garlicki?

- Odbudowę zniszczonych wojną terytoriów.
- Odbudowę przemysłu do stanu przed I wojny światowej.
- Walkę o kształt terytorialny.
- Walkę o kształt polityczny.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Niektóre z trudności, z którymi borykało się państwo polskie, zostały zasygnalizowane. Zasadniczo można je podzielić na kilka kategorii: gospodarcze, społeczne, polityczne.

Trudności gospodarcze II RP u progu niepodległości

Ziemie polskie ze względu na toczące się na nich działania oraz rabunkową gospodarkę krajów zaborczych, wywożących wszystko, co mogło się przydać do rozwoju własnych państw, uległy ogromnemu zniszczeniu.

I wojna światowa na ziemiach polskich
 Krystian Chariza i zespół,

Polecenie 2

Na których obszarach ziem polskich toczyły się przede wszystkim działania wojenne?

Chaos i zniszczenia wywoływały również przemarsze tysięcy uwolnionych jeńców rosyjskich oraz żołnierzy niemieckich czy nawet ludności cywilnej powracającej do swoich domów lub przemieszczającej się w związku ze zmianami granic. Ziemie polskie, funkcjonując w trzech różnych organizmach państw zaborczych, nie były jednakowo rozwinięte. Wiązało się to także z nierównomiernym rozmieszczeniem ośrodków przemysłowych – najlepiej uprzemysłowiony był dawny zabór pruski, najslabiej ziemie wschodnie. Nie istniał rynek ogólnopolski – każdy zabór związany był ze swoją metropolią. W momencie zerwania tych więzi utracono również większość dotychczasowych rynków zbytu na terenie państw zaborczych, należało poszukiwać innych. Poprzez zmiany graniczne odcięto też polski przemysł od niektórych baz surowcowych. Ziemie polskie wchodzące w skład trzech zaborów były na różnym poziomie rozwoju cywilizacyjnego. W zaborze rosyjskim ponad 70% społeczeństwa mieszkało na wsi, a większość miast nie posiadała nawet sieci kanalizacyjnej. Tylko w dużych miastach dawnej Kongresówki czy zaboru austriackiego poziom życia był zbliżony do tego, który występował w Wielkopolsce lub na Górnym Śląsku.

Chałupa w Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu

Chałupa w Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu, domena publiczna

Polecenie 3

Fotografia przedstawia zdjęcie wiejskiej chaty z Podlasia. Sprawdź, czy drewniane domy kryte strzechą, będące mieszkaniami polskich rodzin chłopskich, należały do rzadkości na terenie byłego zaboru rosyjskiego, czy też były raczej stałym elementem krajobrazu.

W zaborze rosyjskim, austriackim dominowała wielka własność ziemska. Chłopi byli właścicielami niewielkich, niedochodowych gospodarstw. Wyjątek stanowił tutaj tylko zabór pruski. Także poziom mechanizacji i wykorzystania „nowinek” był znacznie wyższy na ziemiach pod panowaniem niemieckim. Wyraźna różnica pomiędzy ziemiemi zaborów występowała także w sieci komunikacyjnej. Sieć kolejowa odziedziczona po zaborcach dostosowana była do ich potrzeb gospodarczych, wojskowych... Drogi bite i linie kolejowe miał były zabór pruski, dużo gorzej prezentowała się sytuacja pozostałych ziem. Brakowało również połączeń komunikacyjnych pomiędzy poszczególnymi zaborami. M.in. Warszawa nie miała bezpośredniej linii kolejowej ani z Krakowem, ani z Poznaniem. Dodatkowo należy podkreślić, że istniejąca sieć kolejowa została zniszczona w prawie 90%. Dewastacji uległy dworce, mosty, parowozownie. Ponadto tory kolejowe były różnej szerokości, co także wymagało unifikacji. To, że Gdańsk nie został przyłączony do Polski, tylko został

Wolnym Miastem spowodował, że nie mieliśmy żadnego portu pełnomorskiego. Fakt posiadania prawie 70 km Wybrzeża niewiele w tym momencie znaczył.

Dewastacji uległ przemysł. Wyjątek stanowił tylko Górny Śląsk. Szacuje się według wielkości zatrudnienia, że przemysł w Polsce centralnej stanowił zaledwie 14% stanu przedwojennego.

Należało stworzyć jednolity system finansowy. W różnych zaborach funkcjonowały różne waluty. Zamiast rubla, marki, korony należało wprowadzić jednolitą walutę obowiązującą na terenie całej Rzeczypospolitej. Od 1919 roku jedyną obowiązującą miał być marka polska.

1000 marek polskich z 1919 r.

1000 marek polskich z 1919 r., domena publiczna

100 marek polskich z 1919 r.

100 marek polskich z 1919 r., domena publiczna

Polecenie 4

Przeanalizuj współczesny banknot, np. 10-złotowy, i porównaj z wyżej zamieszczonymi. Powiedz, jakie dostrzegasz zasadnicze różnice.

Polskę, podobnie jak pozostałe kraje europejskie, ogarnęła inflacja. Nie było kapitału na odbudowę, państwa zachodnie – same zajęte kryzysem powojennym – nie chciały inwestować w Europie Środkowo-Wschodniej. Nie otrzymaliśmy także odszkodowań wojennych, które mogły podreperować budżet.

Ćwiczenie 2

Przypomnij, jaką decyzję w sprawie odszkodowań dla Polski podjęły państwa ententy?

- Nie przyznały Polsce reparacji.
- Obciążyły Polskę spłatą reparacji.
- Przyznały Polsce odszkodowania.

” Powojenne problemy gospodarcze

Wpływ I wojny światowej na kondycję polskiej gospodarki był bardzo poważny. Jej skutki potęgowały w szczególności wielkie zniszczenia spowodowane przesuwającą się przez ziemie polskie linią frontu. Wycofujące się armie dokonały dzieła zniszczenia, stosując taktykę „spalonej ziemi”. Załamały się możliwości transportowe polskiej gospodarki (np. zniszczono około 40% mostów i 60% dworców kolejowych). Polityka rabunkowa dotknęła polskie rolnictwo, którego zasoby zostały uszczuplone przez wojska poszczególnych armii. Ponadto różnice gospodarcze, istniejące od czasów zaborów, w dużym stopniu utrudniały integrację gospodarczą II RP. Przez dziesiątki lat ziemie polskie wrastały w organizmy państw zaborczych i dostosowywały się do ich rynków. Ponadto przez cały okres powojenny polska gospodarka była związana dawnymi zależnościami, a w szczególności z niemiecką gospodarką (np. w 1923 roku wchłaniała ona 54% polskiego eksportu oraz dostarczała do Polski produkty stanowiące 44% jej importu). Bardzo poważnym problemem była oddziedziczona po zaborcach różnorodność walut będących w obiegu: rubli carskich (Kresy Wschodnie i Królestwo Polskie), marek niemieckich (Śląsk i zabór pruski), koron austro-węgierskich (Galicja, Śląsk Cieszyński i południowa część Królestwa Polskiego) i marek polskich (północna część Królestwa Polskiego od 1917 r.). Zamieszanie potęgowała obecność w obiegu różnorodnych bonów emitowanych przez poszczególne miasta. Unifikacją walutową odrodzonej Polski miała się zajmować Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa (PKKP) utworzona jeszcze przez okupacyjne władze niemieckie. Jej głównym zadaniem miało być wprowadzenie własnego środka płatniczego („Lech” dzielący się na 100 groszy). Jednakże przeprowadzenie natychmiastowej wymiany pieniędzy przerosło możliwości państwa polskiego w tym okresie. Dlatego też

postanowiono, że „marka polska” będzie uznawana za najważniejszy środek płatniczy. Bardzo istotnym czynnikiem wpływającym na narastanie inflacji był wysoki deficyt budżetowy. Spadające dochody skarbu państwa mogły w 1919 roku pokryć zaledwie 20 % poczynionych przez państwo wydatków. Jediną metodą niwelowania przez kolejnych ministrów skarbu niedoborów budżetowych było zaciąganie kredytów w PKKP, co prowadziło do wprowadzania do obiegu nowych emisji pieniądza papierowego. W efekcie marka polska traciła na wartości, a jej rosnąca podaż na rynku wpływała na wzrost inflacji; systematycznie wzrastały także nominały emitowanych pieniędzy.

Powojenne problemy gospodarcze, [w:] Cz. Witkowski, Trener liceum – poziom podstawowy i rozszerzony, historia. Analiza źródeł historycznych, Warszawa-Bielsko-Biała 2009.

Ćwiczenie 3.1

Wspomniana taktyka spalonej ziemi to:

- Palenie wszystkich wsi, które wojska spotykają na swojej drodze.
- Niszczenie przez wojsko obiektów strategicznych.
- Sposób prowadzenia działań wojennych polegający na niszczeniu wszystkiego, co może być przydatne dla przeciwnika.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3.2

Związek polskiej gospodarki z gospodarką państw zaborczych:

- Trwał nadal po zakończeniu działań wojennych.
- Na podstawie zawartych umów miał funkcjonować przez 3 lata.
- Został przerwany w chwili uzyskania przez Polskę niepodległości.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3.3

Na ziemiach polskich pod zaborami i przez cały okres I wojny światowej funkcjonowały następujące waluty:

- Ruble carskie, marki niemieckie, korony austro-węgierskie.
- Ruble carskie, marki niemieckie, korony austro-węgierskie, złoty polski.
- Marka polska, ruble carskie, marki niemieckie, korony austro-węgierskie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3.4

Marka polska stała się w okresie powojennym głównym środkiem płatniczym:

- Ponieważ państwo polskie nie było w stanie (m.in. ze względu na ograniczone możliwości finansowe) przeprowadzić wymiany.
- Ponieważ waluta ta świetnie sprawdziła się w okresie wojny.
- Ponieważ tak było wygodniej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3.5

Próba łatania budżetu na początku istnienia II RP było/były:

- Zwiększanie podatków.
- Pożyczki zagraniczne.
- Emitowanie pieniędzy papierowych.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Problemy polityczne

Rzeczypospolitej brakowało jednolitego systemu administracyjnego i prawnego. Nie było także wyszkolonej kadry urzędniczej, która tworzyłaby zręby polskiej administracji. Faktycznie tylko teren zaboru austriackiego, w związku z autonomią galicyjską, miał przygotowaną do pełnienia funkcji w administracji rządowej i lokalnej kadrę. Przez cały okres II RP były problemy z unifikacją prawną. M.in. należało ujednoczyć kwestie zawierania związków małżeńskich. Tylko ziemie wchodzące wcześniej w skład monarchii Hohenzollernów miały śluby cywilne, w pozostałych dwóch zaborach obowiązywały tylko kościelne.

Sam podział administracyjny stanowił problem. W pierwszej kolejności należało utworzyć jednostki pośrednie podziału. Na większości terenów istniały do tej pory tylko powiaty. W 1919 roku wprowadzono 16 województw plus Warszawa na odrębnych zasadach z komisarzem rządu na czele. Autonomię posiadało województwo śląskie. Na czele województw stali wojewodowie mianowani przez Prezydenta. Byli oni przedstawicielami rządu i szefami urzędów wojewódzkich. Na czele 277 powiatów stali starostowie. Powiaty dzieliły się na gminy. Tych było ok. 13000.

W pierwszych miesiącach niepodległości istniało bardzo duże rozdrobnienie polityczne (zresztą do 1926 roku duża ilość partii politycznych i w efekcie rozdrobnienie sceny sejmowej będą tworzyć negatywny wizerunek polskiego parlamentu, jak też wpływać na jego ograniczoną sprawność). Nie było też jedności co do tego jaki kształt polityczny ma przyjąć państwo polskie. Powstało kilka ośrodków władzy, które pretendowały do objęcia swoim zasięgiem całości terytorium niemniej faktycznie zasięg ich władzy był ograniczony.

” Mowa posła Seydy, podczas drugiego posiedzenia plenarnego Sejmu dzielnicowego w Poznaniu, oceniająca aktualne położenie polityczne Polski, Poznań, grudzień 1918

(...) w chwili obecnej trzeba nam silnego rządu, któryby reprezentował wszystkie ważniejsze kierunki myśli politycznej Polski i tym samym opierał się na jak najszerszych podstawach narodowych. Rząd powinien na wewnątrz starać się przede wszystkim o ład i porządek w kraju, stworzyć silny aparat administracyjny i zorganizować karną jednolitą armie. Poważne reformy społeczne, których potrzeby nikt rozsądny nie zaprzecza, winny być zaprowadzane nie w drodze rewolucji, lecz w drodze ewolucji, przez sejm konstytucyjny, który jak najrychlej zwołać należy.

Ćwiczenie 4

Zapoznaj się z mową posta Seydy. Dlaczego istotną kwestią było powołanie rządu? Wskaż zdanie fałszywe.

- Będzie stanowić dowód stabilności państwa.
- Stworzy podstawy administracji.
- Zorganizuje armię.
- Zapewni bezpieczeństwo wewnętrzne.
- Uchwali nową konstytucję.
- Powinien reprezentować sprawy polskie na arenie międzynarodowej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

11 listopada w dzień uznawany za moment odrodzenia państwa polskiego po 123 latach niewoli, tak naprawdę Rzeczpospolita nie miała określonego kształtu terytorialnego.

Ćwiczenie 5

” Nota delegacji polskiej na konferencję pokojową do przewodniczącego komisji specjalnej Julesa Cambona w sprawie granic państwa polskiego

Odbudowanie Państwa Polskiego winno być uważane jako:

1. Akt sprawiedliwości dziejowej za zbrodnię rozbiorów (1772-1793-1795).
2. Wynik rozwoju polskich sił narodowych, które rosły mimo destrukcyjnych wysiłków mocarstw rozbiorczych,

i konsekwencja rozpadnięcia się Austro-Węgier, rozkładu imperium rosyjskiego i klęski Niemiec.

3. Konieczność utworzenia między Niemcami a Rosją państwa silnego i prawdziwie niepodległego. Z pierwszego założenia wynika, że punktem wyjścia dla określenia granic odbudowanego Państwa Polskiego powinno służyć terytorium Polski sprzed pierwszego rozbioru (1772). Drugi wzgląd narzuca pewne zmiany dawnych granic przez włączenie do Państwa Polskiego niektórych ziem, położonych poza jej granicami z 1772 r., a gdzie ludność polska dała dowód swej żywotności, lub też przez pozostawienie poza Państwem Polskim tych części terytorium 1772 r., gdzie siły narodowe polskie uległy znacznemu zmniejszeniu po rozbiorach. Konsekwencją trzeciego założenia jest pewna rektyfikacja [przekształcenie] dawnych granic, przez przystosowanie ich do wymagań ekonomicznych nowożytnego państwa i jego obrony.

Nota delegacji polskiej na konferencję pokojową do przewodniczącego komisji specjalnej Julesa Cambona w sprawie granic państwa polskiego, Paryż 1919.

Polecenie 5

Na jakie problemy związane z kształtowaniem granic zwracał uwagę R. Dmowski?

Można było także przewidywać, że nasze powstanie, a zwłaszcza formowanie granic napotka sprzeciw państw, od których ziemie polskie będą odrywane (zarówno rozpadających się monarchii, jak i nowo powstających organizmów). Na przeszkodzie stały także dążenia narodowe tych nacji, które przed rozbiorami tworzyły wielonarodową Rzeczpospolitą: Ukraińców, Białorusinów, Litwinów. W efekcie dojdzie do konfliktów zbrojnych, jak i zmagania dyplomatycznych, które tylko częściowo zażegnają spory terytorialne z Republiką Weimarską, Czechosłowacją czy Rosją. Nasze położenie geopolityczne będzie trudne przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego.

Jednym z elementów, na który należy zwrócić uwagę jest fakt, że Polskę zmuszono do podpisania małego traktatu wersalskiego.

Ćwiczenie 6

Przypomnij, czego dotyczył „mały traktat wersalski”?

Równouprawnienia religii prawosławnej i katolickiej.

Zapewnienia praw mniejszościom narodowym.

Nakazu zagwarantowania granicy zachodniej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Istniała groźba, że zamieszkujące teren Rzeczypospolitej inne narodowości będą wykorzystywały możliwość występowania przeciwko Polsce na forum Ligi Narodów.

Problemy społeczne

Rzeczpospolita była także państwem wielonarodowym i wielowyznaniowym, co mogło rodzić konflikty narodowościowe i religijne. Polacy stanowili 69,2%, Ukraińcy – 14%, Żydzi – 7,8%, Białorusini – 3,9%, Niemcy – 3,8%, reszta – 1,3%. Religią dominującą był katolicyzm ale mieszkańcy Polski wyznawali także prawosławie, protestantyzm, religię unicką, judaizm, a nawet islam.

Podział religijny społeczeństwa polskiego

Wyznanie	%
Rzymskokatolickie (obrzędek łaciński)	63,
Rzymskokatolickie (obrzędek unicki)	11
Prawosławie	11,5
Ewangelickie	3,2

Mojżeszowe	10,5
------------	------

Polecenie 6

Postaraj się przypisać poszczególne wyznania do konkretnych grup narodowych. Czy mogą pojawiać się problemy przy wykonaniu tego zadania? Jeśli tak, wyjaśnij jakie.

Jednym z efektów I wojny światowej było dokonanie się zmian w strukturze społeczeństwa polskiego. Jedne warstwy traciły na znaczeniu, inne zyskiwały.

Spółeczeństwo II RP – podział %

Klasy i warstwy społeczne	1921
Robotnicy	26,6
Chłopi	53,3
Inteligencja	5,1
Burżuazja	1,1
Drobnomieszczaństwo	11
Ziemiaństwo	0,4
inni	1.5

Polecenie 7

Które klasy społeczne były najliczniejsze i o czym to świadczyło?

Polecenie 8

Z jakiej warstwy społecznej wyodrębniło się ziemiaństwo?

Polecenie 9

Jaką rolę w każdym społeczeństwie pełni inteligencja?

Polecenie 10

Czy taka struktura społeczna mogła mieć wpływ na życie polityczne w pierwszych latach niepodległości?

Kolejnym istotnym problemem był analfabetyzm. Dekretem z 9 lutego 1919 roku wprowadzono powszechny obowiązek szkolny dla dzieci w wieku 7-14 lat. Niemniej likwidacja analfabetyzmu wymagała czasu. Oceniano, że największy odsetek analfabetów miał być zabór rosyjski – blisko 40%, później austriacki 34% i na końcu niemiecki (4%).

W celu dokształcania społeczeństwa wprowadzono 8-klasowe gimnazja, szkoły zawodowe, też powstały nowe uczelnie: Uniwersytety w Poznaniu, Wilnie i Lublinie oraz Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie.

Ćwiczenie 7

Przypomnij, jakie uczelnie funkcjonowały przed 1918 rokiem na ziemiach polskich?

Zamiast podsumowania

” A. L. Szcześniak

Mimo tych wszystkich różnic, Polacy byli całkowicie jednomyślni, że „niepodległe państwo polskie jest ich prawem i pragnieniem”. Wobec tego faktu odsuwano na dalszy plan wszelkie spory i różnice w poglądach, a obawy o przyszłość malały i cichły, gdyż najważniejsza była obrona dopiero co uzyskanej niepodległości. Śmiertelne zagrożenie spowodowało mobilizację wszystkich sił narodowych we wszystkich dzielnicach na potrzeby wojny. Pozytywnym skutkiem niebezpieczeństw wojennych było wzmocnienie wartości moralnych

i duchowych, które stanowiły o pełni świadomości narodowej i o woli samodzielnego bytu państwowego.

A. L. Szcześniak.

Polecenie 11

Jak sądzisz, które trudności udało się szybko zniwelować, a które stanowiły problem przez długie lata?

Polecenie 12

Powiedz, na ile prawdziwe jest stwierdzenie, że Polaków jednoczą katastrofy i nieszczęścia?

Godło II RP z 1919 r.

Godło II RP z 1919 r., domena publiczna

Godło II RP obowiązujące od 1928 r.

Godło II RP obowiązujące od 1928 r., domena publiczna

Polecenie 13

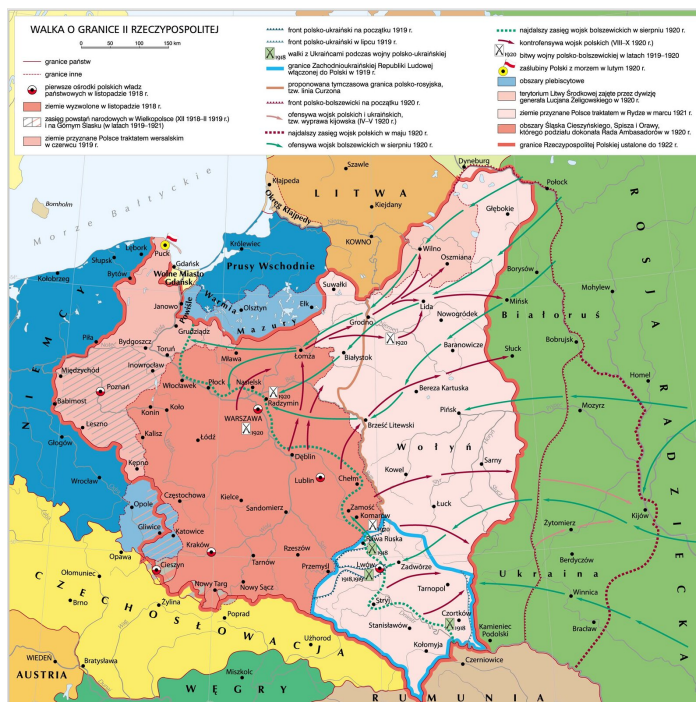
W 1919 roku wprowadzono symbol narodowy pod postacią godła. Obowiązywał do 1927 roku, później uległ zmianie wizerunek orła. Porównaj oba godła ze współcześnie obowiązującym. Wskaż podobieństwa i różnice.

Kształtowanie się granicy z Niemcami i Czechosłowacją

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Walka o granice II Rzeczypospolitej

Krystian Chariza i zespół,

“ Polska w czasach niepodległości i II wojny światowej (1918-1945)

Jednym z najważniejszych zadań, które stanęły przed powstającym w 1918 roku państwem polskim, było ustalenie jego kształtu terytorialnego. Powszechnie zgadzano się z poglądem, że odrodzona Rzeczpospolita powinna objąć ziemie wszystkich zaborów, ale równie powszechne było przekonanie, że nie może ona zostać odbudowana w granicach przedrozbiorowych. [...] Trzeba było zrezygnować z tych zachodnich skrawków Rzeczypospolitej, które uległy całkowitej germanizacji. Z drugiej zaś strony należało upomnieć się o ziemie, które, jak Śląsk, odpadły od państwa polskiego przed wiekami, lub do niego nigdy nie należały, ale gdzie ujawnił się silny żywioł polski, jak to miało miejsce w południowej części Prus Wschodnich. Sytuację komplikował dodatkowo fakt, iż Polacy nie mogli sami realizować swych aspiracji terytorialnych, ale musieli się liczyć ze stanowiskiem i interesami wielkich mocarstw [...]

[w:] C. Brzoza, Polska w czasach niepodległości i II wojny światowej (1918-1945), Kraków 2001, s. 17.

Ćwiczenie 1

Na jakie kwestie dotyczące wytyczenia granic zwraca uwagę C. Brzoza?

- Te ziemie, które uległy germanizacji lub rusyfikacji należało repolonizować.
- Polacy nie mogli samodzielnie zdecydować o kształcie terytorialnym, musieli bowiem brać pod uwagę głos wielkich mocarstw.
- Większość Polaków nie wyobrażała sobie odrodzonej Polski w innych niż przedrozbiorowe granicach.
- Należało przyłączyć te ziemie, które odpadły od Polski przed wiekami i gdzie ujawnił się żywioł polski.

Przed walką...

Sytuacja ziem, które Polacy widzieliby w swoich granicach, a które wchodziły w skład państwa niemieckiego przed 1914 rokiem, była skomplikowana. Już po podpisaniu zawieszenia broni nakazano Niemcom wstrzymanie się od jakichkolwiek działań, ale nie nakazano wycofania się z terenów byłej Rzeczypospolitej i ziem, do których Polacy zgłaszali pretensje (m.in. Pomorza i Wielkopolski).

Posłowie polscy zasiadający w parlamencie niemieckim w październiku 1918 roku wystąpili z żądaniami oderwania tych ziem od Niemiec. 10 listopada w Poznaniu ujawniła się, działająca dotychczas niejawnie, Naczelna Rada Ludowa (NRL), ośrodek władzy chcący organizować polską administrację, składający się z przedstawicieli Narodowej Demokracji i uznający zwierzchność Komitetu Narodowego Polskiego (KNP). Zresztą KNP był uznawany wówczas przez państwa zachodnie za jedynego reprezentanta sprawy polskiej. Dysponował również siłami zbrojnymi, czyli armią Hallera.

Ćwiczenie 2

Przypomnij, jak nazywana była armia Hallera i skąd wzięta się ta nazwa:

Czarna armia

Błękitna armia

Biała armia

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

NRL, a także KNP uważały, że o przynależności do Polski ziem byłego zaboru pruskiego zadecydują państwa ententy i odbędzie się to w wyniku dyplomatycznych ustaleń.

Ćwiczenie 3

Jak brzmi właściwa nazwa ententy?

Trójprzymierze

Potrójny sojusz

Trójporozumienie

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Za koniecznością wywalczenia militarnego tych terenów i tym samym przypieczętowania ich przynależności do Polski opowiadała się między innymi miejscowa Polska Organizacja

Wojskowa. Zanim zapadła decyzja podczas konferencji paryskiej, Polacy byli już zdeterminowani do podjęcia działań zbrojnych na terenie Wielkopolski. Po podpisaniu traktatu wersalskiego okazało się, że nie wszystkie jego postanowienia dotyczące polskiej granicy zachodniej usatysfakcjonują Polaków.

Polecenie 1

Wymień postanowienia w sprawie polskiej podjęte podczas konferencji paryskiej.

Powstanie wielkopolskie

26 grudnia 1918 roku do Poznania przyjechał Ignacy Paderewski entuzjastycznie powitany przez Polaków. Spowodowało to wrogie reakcje niemieckich mieszkańców Wielkopolski.

Polecenie 2

Zapoznaj się z relacją naocznego świadka zdarzeń – Stanisława Rybki, oficera powstania wielkopolskiego, autora wierszy i pieśni patriotycznych. Wykonaj polecenia pod tekstem.

“ Relacja świadka wydarzeń

Za jakieś trzy kwadranse, o godzinie 4 i pół przebudził mnie głośny śpiew niemiecki z ulicy; co to jest? Oskoczyłem do okna i widzę, jak kilka kompanii niemieckiego wojska dobrze uzbrojonego maszerują przez ulicę i śpiewają *Die Wacht am Rhein*. Widzę, że wojska skręcają z ulicy Wiktorii na ulicę Berlińską. Niebawem będą przechodziły koło Bazaru. Gdzie Paderewski mieszka. Tam może stać się jakie nieszczęście, bo Niemcy będą chcieli znowu chorągwie ententy zrywać, ten pochód pachnie mi rozlewem krwi. Na powstanie nie jesteśmy jeszcze dostatecznie przygotowani, a w razie gdyby Niemcy nas zaatakowali, trzeba będzie walkę z nimi stoczyć, więc pośpieszę za nimi. Sprawdziłem, czy rewolwer dobrze nabity, drugi włożyłem do kieszeni i w imię Boga wybiegłem na ulicę. Leciałem z bijącym sercem do Bazaru. Przed Bazarem ustawiają się żołnierze, na czapkach widnieje biały orzeł, to nasi. Dzięki Bogu! Wtem padają już

strzały w stronę Bazaru. Żołnierze nasi ustawieni w cztery rzędy. Gdy ów nierozsądek spostrzegłem, że każda kula może czterech żołnierzy zabić, wyjąłem rewolwer i wpadłem zrozpaczony w nasze szeregi, aby ich z odstępami bojowo w tyralierkę ustawić, a rezerwę cofnąć w miejsce bezpieczne. Na moje zakomenderowanie żołnierze bojowi zrozumieli mnie natychmiast i ustawili się zaraz, jak im kazałem.

Relacja świadka wydarzeń, [w:] T. Jędruszczak, Sprawa zachodnich i wschodnich granic Polski 1918-1921, t. 3, Warszawa 1962, s. 57.

Ćwiczenie 4

Przypomnij, na czym polegała szczególna rola poznańskiego Bazaru dla polskiego społeczeństwa w XIX wieku.

- W miejscu tym znajdowała się siedziba giełdy wielkopolskiej.
- Bazar był miejscem polskiego życia kulturalnego i politycznego.
- Bazar był największym placem handlowym na terenie Poznania.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 3

Jaką rolę współcześnie pełni zaprezentowany na ilustracji budynek poznańskiego Bazaru?

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Wydarzenia, które rozegrały się przy poznańskim Bazarze, zainicjowały walki w stolicy Wielkopolski Poznaniu, a następnie w całym regionie, przekształcając się w powstanie. Do walczących mieszkańców przyłączyli się napływający ochotnicy. Szybko doszło do rozbrojenia garnizonów niemieckich i przejęcia kontroli nad terenem, na którym toczyły się walki. Zdobyto między innymi Chodzież i Inowrocław. Niemcy byli zaskoczeni, nie spodziewali się reakcji militarnej Polaków. Ponadto szybką interwencję uniemożliwiło im wrzenie rewolucyjne na terenie Niemiec.

Oddziały powstańcze – zawieszenie broni

Dowództwo nad siłami powstańczymi sprawował najpierw major [Stanisław Taczak](#), a później gen. [Józef Dowbór-Muśnicki](#).

Dla zainteresowanych

Powstańcy wielkopolscy

Powstańcy wielkopolscy, domena publiczna

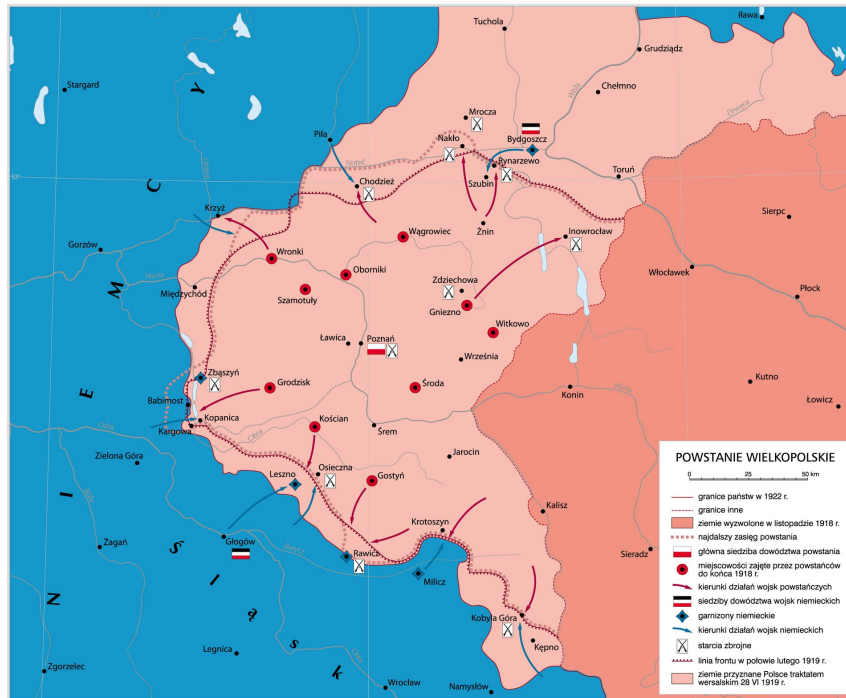
Przedstawieni na zdjęciu powstańcy ubrani są w mundury polskie. Poszukaj informacji, czy Wielkopolanie tworzyli zręby regularnej armii, czy raczej była to armia ochotnicza.

Kiedy jednak Niemcy stłumili rewolucję i przerzucili część wojsk do Wielkopolski, zaczęli odzyskiwać utracone tereny. Wówczas jednak Francja zagroziła, że dalsze walki będą traktowane jako zerwanie rozejmu z 11 listopada 1918 roku i spowodują wznowienie działań wojennych państw ententy przeciwko Niemcom.

Polecenie 4

Przypomnij, jakie były powody zajęcia takiego stanowiska przez Francję.

Doszło więc do zawieszenia broni. Jednym z ustaleń rozejmu zawartego 16 lutego 1919 roku w Trewirze było zakreślenie **linii demarkacyjnej** na terenie Wielkopolski.

Powstanie wielkopolskie

Krystian Chariza i zespół,

Polecenie 5

Odczytaj z mapy, gdzie znajdowały się największe punkty oporu Niemców i gdzie tym samym doszło do zaciętych walk.

Dla zainteresowanych

Pomnik Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu

Pomnik Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, domena publiczna

Pomniki upamiętniające wydarzenia i postaci historyczne powstają dosyć często w Polsce. Niektóre mają symbolikę jednoznacznie wskazującą, jakiego faktu dotyczą. Przekaz wizualny artysty wymaga od odbiorcy dużego skupienia i zastanowienia. Jakie elementy pomnika (oprócz napisu) wskazują, że poświęcony jest bohaterom walk o Wielkopolskę?

Problem Górnego Śląska

Spór o kolejne terytorium, Górny Śląsk, zamierzano rozwiązać, przeprowadzając plebiscyt. Zarówno Polacy, jak i Niemcy podjęli akcję propagandową, która miała pomóc każdej ze stron w osiągnięciu sukcesu.

"Matko, pamiętaj o mnie - głosuj za Polską" Plakat nawołujący do głosowania w plebiscycie za przyłączeniem Górnego Śląska do Polski

"Matko, pamiętaj o mnie - głosuj za Polską" Plakat nawołujący do głosowania w plebiscycie za przyłączeniem Górnego Śląska do Polski, Narodowe Archiwum Cyfrowe, domena publiczna

Oprócz akcji plakatowo-ulotkowej Niemcy podjęli również bardziej agresywne działania. Wykorzystując fakt, że w ich rękach znajdowała się lokalna administracja, a także służby porządkowe, prześladowali polskich działaczy politycznych oraz osoby opowiadające się za Polską. Napięcia doprowadziły do wybuchu **I powstania śląskiego** (w nocy z 16 na 17 sierpnia 1919 roku).

I i II powstanie śląskie

“ Oświadczenie rządu polskiego w sprawie powstania śląskiego --- 19 sierpnia 1919

Pragnąc zasadę tej lojalności zastosować i bezwzględnie dobrą wolą, starał się bezustannie wpływać na ludność polską Górnego Śląska, aby wytrwała w spokoju i nie dawała się wyprowadzić z równowagi. Lud polski pozostał też istotnie wierny tym naczelnym wskazaniom rządu polskiego. Niestety, ta pełna wstrzemięźliwości postawa ludu polskiego nie doczekała się oddźwięku ze strony niemieckiej. Władze Górnego Śląska nie zechciały ze swej strony przestrzegać

niezbędnych zasad praworządności.

Przeciwnie, działalność **grenzschtuzu** [czyt. gręncszucu] wspomaganego przez organy rządowe niemieckie stała się w ostatnim czasie jednym pasmem ciągłych szykan i prowokacji i doprowadziła Polaków do rozpacz. Prześladowania, aresztowania, rekwizycja, wywoływanie zająć, zmuszające masy polskich górników do bezrobocia, a co za tym idzie, skazywanie tych rzesz na głód, niszczenie kopalni, jak to było np. w Koenigsggrube koło Katowic, przebrało wreszcie miarę cierpliwości ludu uciemiezonego.

Powstał odruch zbiorowy.

Odpowiedzialność spada na Niemcy.

Oświadczenie rządu polskiego w sprawie powstania śląskiego – 19 sierpnia 1919, [w:] K. Juszczyk, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, Rzeszów 1966, s. 58–59.

Ćwiczenie 5

Na jakie jeszcze przyczyny wybuchu powstania (niewymienione w tekście) zwrócono uwagę w oświadczeniu?

Prowokacje i wywoływanie zamieszek, które miały zaostrzyć sytuację na terenie Górnego Śląska.

Namawianie do podpisywania list lojalności.

Doprowadzanie do bezrobocia wśród Polaków.

Niszczenie miejsc pracy polskich górników.

Pozbawianie podstaw egzystencji.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Działania toczyły się przede wszystkim na terenie okręgu przemysłowego oraz na obszarach „niemieckiego” Górnego Śląska. Wobec przewagi sił niemieckich powstanie upadło po niespełna tygodniu i doprowadziło do represji ze strony Niemców, ale spowodowało również wysłanie na teren plebiscytowy wojsk włoskich i francuskich, które miały nadzorować sytuację na spornym obszarze. Natomiast zarząd nad Górnym Śląskiem przejęła Międzysojusznicza Komisja Rządząca i Plebiscytowa z siedzibą w Opolu. Powstały też komisariaty plebiscytowe: polski z **Wojciechem Korfantym** na czele w Bytomiu,

natomiast niemiecki, kierowany przez Kurta Urbanka, w Katowicach. Obie placówki podjęły działania, które miały pomóc w przyznaniu spornego terytorium.

Niepowodzenia wojsk polskich w walce z bolszewikami kolejny raz nasiliły agresywne zachowanie Niemców. Terror bojówek niemieckich wobec polskich działaczy i zwolenników przyłączenia Górnego Śląska do Polski spowodował wzrost nastrojów patriotycznych i chęci zbrojnego rozwiązania problemu górnośląskiego. Przełom w wojnie z Armią Czerwoną skłonił do rozpoczęcia w nocy z 19 na 20 sierpnia 1920 roku **II powstania śląskiego**. Nie przyniosło ono żadnych terytorialnych rozstrzygnięć i skończyło się militarną klęską Polaków, niemniej miało wpływ na decyzję o rozwiązaniu niemieckiej policji. W jej miejsce utworzono mieszaną polsko-niemiecką policję plebiscytową podlegającą Międzysojuszniczej Komisji Rządzącej.

Powstańcy śląscy

Powstańcy śląscy, domena publiczna

Plebiscyt 20 marca 1921 roku

Plebiscyt, który odbył się 20 marca 1921 roku, miał wyjątkowo wysoką frekwencję – 97,5%. Za pozostaniem Górnego Śląska w państwie niemieckim głosowało ponad 700 tys. osób (czyli około 60%). Niemcy lepiej niż Polacy wykorzystali możliwość, że w plebiscycie mogły brać udział także wszystkie osoby urodzone na Górnym Śląsku, ale tam niemieszkające. Chociaż obie strony organizowały przyjazd emigrantów, Niemcy okazali się skuteczniejsi i przyjechało ich prawie 180 tysięcy, Polaków tylko 10 tysięcy. Co ciekawe, wniosek

o dopuszczenie do głosowania emigrantów górnośląskich zgłosił na konferencji paryskiej delegat polski prof. Eugeniusz Romer.

Polacy obawiali się, że wynik plebiscytu może spowodować przyznanie większości Górnego Śląska Niemcom. Obawy były o tyle słuszne, że z sugestią pozostawienia w państwie niemieckim całego okręgu przemysłowego wystąpili Brytyjczycy. Jak twierdzili, ułatwiłoby to Niemcom spłatę reparacji wojennych. Do Polski miały być przyłączone tylko pograniczne gminy o charakterze rolniczym. Nie oddawało to rzeczywistego rozkładu głosów.

Polecenie 6

Przeczytaj fragment odezwy Wojciecha Korfantego, polskiego komisarza plebiscytowego na Górnym Śląsku, z 22 marca 1921 roku. Dlaczego według przywódcy powstania śląskiego wynik plebiscytu nie był tak korzystny, jak spodziewali się tego Polacy?

Wojciech Korfanty

Odezwa polskiego komisarza plebiscytowego na Górnym Śląsku

Nie udało nam się wprawdzie wskutek terroru, fałszerstw i przekupstw niemieckich uzyskać całego terytorium górnośląskiego [...]. Waszą ofiarnością, waszą wytrwałością, waszym poświęceniem mienia, życia i krwi wywalczyliście sobie granicę, która od Bogumina idzie na północ biegiem Odry, aż do Wielkich Zimnic, skręca potem na północny wschód wzdłuż granicy zachodniej powiatu strzeleckiego aż do Kolonowskiej, stamtąd wkracza w drugi powiat – opolski i około Chobia przechodzi do powiatu oleckiego i idzie poprzez miejscowości Knieja, Zembowice, Leśno, Wachowice, Broniec, Nowe Karmunki, Wolencin, Kościelice i tamtędy przechodzi do granicy Rzeczypospolitej Polskiej. Na tym terenie przeszło 80% gmin oświadczyło się za przyłączeniem do Polski, a zwolennicy złączenia Górnego Śląska z Polską na tym terytorium uzyskali absolutną większość, wynoszącą kilkadziesiąt tysięcy. Tej nowej granicy, którą wywalczyłeś sobie dzielny ludu śląski, bronić będziemy do ostatniego tchu życia i do ostatniej kropli krwi [...].

Wojciech Korfanty, Odezwa polskiego komisarza plebiscytowego na Górnym Śląsku, 1921.

III powstanie śląskie

Chcąc nie dopuścić do niekorzystnego podziału Górnego Śląska, Górnoszlązacy wywołali **III powstanie śląskie**. Wybuchło w nocy z 2 na 3 maja 1921 roku. Na jego czele stanął, jako dyktator, Wojciech Korfanty, który 3 maja 1921 roku ogłosił manifest powstańczy.

Ćwiczenie 6

W jakim celu Korfanty wydał manifest? Podkreśl w tekście fragment, który o tym mówi.

zielony

Rodacy!

Rząd polski odwołał mnie ze stanowiska komisarza plebiscytowego, ponieważ niezdolny byłem przeszkodzić wybuchowi ruchu zbrojnego.

Nie jestem już komisarzem plebiscytowym, ale jestem krwią z krwi, kością z kości Waszej, synem biednego ludu górnośląskiego [...].

Musimy zrzucić z siebie wszelkie jarzma prusko-niemieckiego. Zwycięstwo osiągniemy za wszelką cenę i nie ma takiego mocarza na świecie, który by nas mógł okuć ponownie w kajdany germańskie.

Celem ujęcia żywiołowego ruchu zbrojnego w ramy organizacyjne mianuję niniejszym głównym dowódcą hufców powstańczych powstańca Doliwę [ppłk Maciej Mielżyński], któremu wszyscy komendanci, dowódcy i powstańcy winni bezwzględne posłuszeństwo.

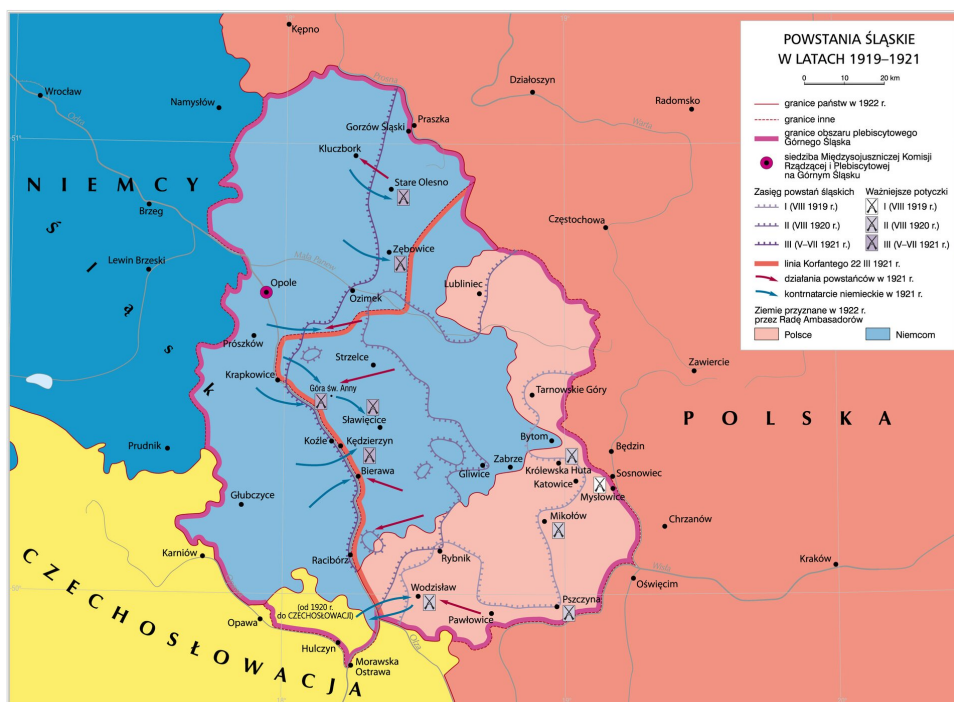
Od tej chwili jesteście żołnierzami i postępujecie , jak honor żołnierski nakazuje [...].

Na władze powstańcze nakładam obowiązek czuwania nad porządkiem i bezpieczeństwem publicznym i nadaję im niniejszym prawo do użycia wszelkich środków potrzebnych celem zapewnienia porządku i bezpieczeństwa publicznego. [...]

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Początkowo, dzięki elementowi zaskoczenia, oddziały powstańcze odnosiły sukcesy, zajmując większość spornego terytorium. Niestety, napływ niemieckich ochotników spowodował zmianę na korzyść Niemców. Po trwających dwa miesiące walkach interwencja wojsk francuskich i włoskich doprowadziła 5 lipca do zawarcia rozejmu. Najcięższe walki w III powstaniu toczyły się o Górę Świętej Anny.

Decyzja Rady Ambasadorów

Powstania śląskie i podział Górnego Śląska

Krystian Chariza i zespół,

Ćwiczenie 7

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ostateczną decyzję o podziale Górnego Śląska podjęła [Rada Ambasadorów](#). Decyzja ta była korzystniejsza od wysuwanych propozycji brytyjskich.

“ Decyzja Rady Ambasadorów w sprawie Górnego Śląska

I. Państwo Wielko-Brytyjskie, Francja, Włochy, Japonia, które wraz z Stanami Zjednoczonymi Ameryki podpisały traktat wersalski jako główne Mocarstwa Sprzymierzone, uważając, że według ostatniego ustępu art. 88 Traktatu Pokojowego przysługuje tym Mocarstwom prawo ustanowienia linii granicznej pomiędzy Polską a Niemcami, w tej części Górnego Śląska, która została poddana plebiscytowi i na podstawie tegoż plebiscytu, uważając, że 20 marca 1921 r. odbyło się głosowanie w warunkach przewidzianych przez aneks wymienionego artykułu [...]

II. Granice między Polską a Niemcami w części Górnego Śląska

określonej w art. 88 traktatu Pokojowego Wersalskiego oznacza się w następujący sposób: granica biegnie wzdłuż Odry od punktu, gdzie ta rzeka wpływa na Górny Śląsk, aż do miejscowości Niebotschau. Stąd biegnie ona w kierunku północno-wschodnim pozostawiając na obszarze polskim gminy: Brzezine, Kobyla, Raszyce, Adamowice, Bogucice, Łyski, Sumina, Zwonowiec, Chwałęcice, Ocojec, Wilcza, Krywald, Knurów, Gieraltowice, Przyszowice, Makoszowy, Kończyce, Pawłów, Ruda, Orzegów, Chropaczów, Łagiewniki [...] w obszarze polskim zaś gminy: Szarlej, Radzionków, Sucha Góra, Repty Nowe, Tarnowice Stare, Rybna, Piaseczna, Boruszowice, Mikoleska, Drutarnia, Brusiek, Pusta Kuźnica, Kokotek, Kośmidry, Paworków, Spiegelhof (obszar dworski), Łagiewniki Wielkie, Glinica, Lisów, Kochcice.

Decyzja Rady Ambasadorów w sprawie Górnego Śląska, 1921.

Konwencja górnośląska

\section3={for-interested}

Dla zainteresowanych

Ze względu na podział terenu, który do tej pory stanowił jednolity organizm pod względem gospodarczym, podpisana została polsko-niemiecka konwencja (15 maja 1922 – Genewa), która miała obowiązywać przez piętnaście najbliższych lat i ułatwić korzystanie przez obie strony z zasobów podzielonego okręgu przemysłowego. Przede wszystkim wprowadzała ona w okresie przejściowym bezcłową wymianę towarową między podzielonymi terenami. Niemcy zobowiązani byli m.in. do przyjmowania przez trzy lata 6 mln ton węgla z „polskiej” części. Oprócz kwestii gospodarczych konwencja zapewniała Niemcom, którzy znaleźli się na terytorium II RP, i Polakom, którzy po podziale zamieszkiwali teren niemiecki, równouprawnienie, możliwość posługiwania się własnym językiem, także w życiu publicznym, zakładanie szkół, organizacji kulturalnych i politycznych. Podkreślono jednak, że obie społeczności muszą zachować lojalność wobec władz państwa, w którym mieszkają.

Polecenie 7

Porównaj założenia konwencji z postanowieniami tzw. małego traktatu wersalskiego. Który akt uważasz za korzystniejszy dla Polski i dlaczego?

Plebiscyt na Warmii, Mazurach i Powiślu

Gdy na Górnym Śląsku odbył się plebiscyt i związane z nim protesty, również na Warmii, Mazurach i Powiślu ludność opowiadała się za przynależnością państwową. Tereny Warmii i Powiśla zamieszkane były głównie przez osoby mówiące po polsku, ale wyznania ewangelickiego. Często to przynależność religijna wpływała na świadomość narodową, zwłaszcza, że narodowy ruch polski był tutaj słabo rozwinięty.

W komisjach sojuszniczych nadzorujących przeprowadzenie plebiscytów na tym terenie główną rolę, oprócz Włochów, odgrywali mało przychylni Polsce Anglicy. Nie bez znaczenia było też to, że plebiscyt na Warmii i Mazurach odbył się 11 lipca 1920 roku – w momencie, kiedy następował odwrót polskiej armii w wojnie z bolszewikami. Propaganda niemiecka, przedstawiająca II RP jako „państwo sezonowe”, okazała się skuteczna. Dla wielu uczestników plebiscytu Niemcy były państwem pewniejszym, stabilniejszym. Plebiscyt zakończył się całkowitą klęską Polaków. Za przyłączeniem do Polski głosowało zaledwie 17 z 2080 gmin. W efekcie do Rzeczypospolitej przyłączono jedynie 8 pogranicznych gmin (5 na Powiślu, 3 na Mazurach).

“ Monitor Polski

Plebiscyt przeprowadzono w warunkach wykluczających swobodę głosowania, gdyż cały teren jest w rękach władz niemieckich, które popierały wszelkimi siłami agitację niemiecką, uniemożliwiając rozwijanie się propagandy polskiej. Napływ ogromny osób, nasłanych z Niemiec, jako uprawnionych do głosowania z tego jedynie tytułu, że urodzili się na tym terytorium, oraz terror, stosowany przez Niemców w sposób najbezwzględniejszy, musiały doprowadzić do abstynencji Polaków do głosowania. Nadto stwierdzono cały szereg faktów fałszowania wyników głosowania, co było Niemcom ułatwione wskutek nieobecności polskich członków komisji gminnych, których do lokalów wyborczych nie dopuszczono. Rząd Polski jeszcze przed terminem plebiscytowym oświadczył uroczyście wobec alianckich komisji plebiscytowych i rady ambasadorów, że głosowanie odbyte w tych warunkach nie może być uważane za zgodne z istotną wolą ludności, a tym samym nie odpowiada intencjom traktatu wersalskiego.

Ćwiczenie 8

Na podstawie przytoczonej relacji dziennikarskiej uzupełnij tabelę.

Działania władz niemieckich wobec ludności polskiej:

Powoływanie w skład komisji wyborczych przedstawicieli ludności niemieckiej.

Działania władz niemieckich wobec ludności niemieckiej:

Uniemożliwienie Polakom udziału w pracach gminnych komisji wyborczych (co ułatwiło fałszowanie wyborów).

Uniemożliwianie przeprowadzenia akcji propagandowych i swobodnego głosowania.

Stosowanie terroru, zastraszanie.

Popieranie akcji propagandowych.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 9

Data plebiscytu na Warmii, Powiślu, Mazurach była niekorzystna dla Polski, ponieważ w tym czasie:

Przeprowadzono wybory uzupełniające do parlamentu Rzeczypospolitej.

Wojska bolszewickie zagroziły stolicy i niepodległości Polski.

Odbywał się plebiscyt na Górnym Śląsku.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 10

Co wpłynęło na korzystny dla Niemców wynik plebiscytu na Warmii, Powiślu i Mazurach?

- Struktura etniczna ludności zamieszkującej teren plebiscytowy.
- Protesty ludności polskiej i rządu polskiego.
- Udział w nim Niemców, którzy się urodzili na Warmii i Mazurach, ale tam nie mieszkali.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W przypadku Pomorza Gdańskiego decyzję o przynależności podjął kongres paryski, w tym wypadku nie było konieczne ani rozwiązanie plebiscytowe, ani militarne.

Polecenie 8

Przypomnij, jakie propozycje w sprawie Pomorza i Gdańska zawierał traktat wersalski. Czy uważasz, że było one satysfakcjonujące dla Polski? Uzasadnij odpowiedź.

Granica z Czechosłowacją – kwestia Śląska Cieszyńskiego

Sprawą problemową okazała się również próba wytyczenia granicy pomiędzy II RP a Czechosłowacją na obszarze Śląska Cieszyńskiego – terenie ważnym pod względem gospodarczym oraz komunikacyjnym. Znajdowało się tutaj zagłębienie węglowe w Karwinie oraz węzeł komunikacyjny w Boguminie.

5 listopada 1918 roku czeski i polski ośrodek władzy na terenie Śląska Cieszyńskiego (Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego oraz Zemský národní výbor pro Slezsko) zawarły porozumienie o tymczasowym podziale spornego obszaru według zasady etnograficznej.

“ Układ zawarty między przedstawicielami polskiej Rady Narodowej Śląska Cieszyńskiego i czeskiego Zemsky`ego Narodniego Wyboru pro Slezsko w sprawie wielkiego Księstwa Cieszyńskiego

[...] Ugoda niniejsza ma charakter przejściowy i w niczym nie przesądza ostatecznego rozgraniczenia terytorialnego. [...] Jedynie celem utrzymania ładu i porządku w czasie przejściowym i by nie rozpraszać sił na wzajemne spory w sprawach drobiazgowych natury czysto lokalnej, określa się sferę wpływów [...] w sposób następujący:
2.1. Polityczny powiat frydecki podlegać będzie Narodniemu Wyboru pro Slezsko, politycznie zaś powiaty bielski i cieszyński Radzie Narodowej Ks. Cieszyńskiego [...]. 3. Na całym Śląsku Cieszyńskim poręczają sobie wzajemnie oba przedstawicielstwa narodowe zupełną ochronę mniejszości narodowych, zwłaszcza zaś w sprawach kulturalnych, szkolnych i narodowo-politycznych.

Układ zawarty między przedstawicielami polskiej Rady Narodowej Śląska Cieszyńskiego i czeskiego Zemsky`ego Narodniego Wyboru pro Slezsko w sprawie wielkiego Księstwa Cieszyńskiego, 1918.

Ćwiczenie 11

Na podstawie fragmentu układu wskaż odpowiedź na pytanie: Jaki charakter miało porozumienie Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego oraz Zemsky`ego národeho výboru pro Slezsko?

- Miało zapewnić spokój i bezpieczeństwo mieszkańcom.
- Ustalało jeden wspólny zarząd nad Śląskiem Cieszyńskim.
- Miało mieć ostateczny charakter i zapewnić trwałą podział.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Rząd w Pradze nie uznał tego kompromisu i próbował tworzyć politykę faktów dokonanych, czyli militarnie podporządkować sobie sporny teren.

Ćwiczenie 12

Dlaczego rząd czechosłowacki nie chciał czekać na rozwiązanie plebiscytowe?

- Uznał, że sukces militarny w odróżnieniu od rozstrzygnięć plebiscytowych był niepodwarzalny.
- Obawiał się niekorzystnych dla Czechosłowacji rozstrzygnięć plebiscytowych.
- Rząd Czechosłowacji nie akceptował plebiscytu jako prawnej formy rozstrzygnięć granicznych.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wojska czeskie wkroczyły na Śląsk Cieszyński w styczniu 1919 roku. Był to moment o tyle trudny dla państwa polskiego, że na wschodzie toczyły się walki z Ukraińcami, a w Wielkopolsce trwało jeszcze powstanie. Pod naciskiem wielkich mocarstw wstrzymano walki (krwawe boje toczyły się m.in. pod Skoczowem) i 3 lutego 1919 roku zawarto rozejm. Dokonano nowego podziału spornego terytorium wzdłuż rzeki Olzy.

Na konferencji wersalskiej uznano, że w sprawie przynależności Śląska Cieszyńskiego do Polski lub Czechosłowacji opowie się w plebiscycie miejscowa ludność. Do plebiscytu jednak nie doszło. Podczas wizyty premiera Władysława Grabskiego w Spa (w czasie wojny z bolszewikami Grabski próbował uzyskać wsparcie ze strony mocarstw), pod naciskiem konferencji państw zachodnich, przyjęto **arbitraż** międzynarodowy i zaakceptowano podział Śląska Cieszyńskiego. 28 lipca 1920 roku Konferencja Ambasadorów Głównych Mocarstw Sprzymierzonych i Stowarzyszonych przyznała Czechosłowacji większą część Śląska Cieszyńskiego, ze wszystkimi kopalniami węgla oraz większością Spiszu i Orawy. Polska otrzymała 44% spornego terytorium zamieszkanego przez 34% ogółu tamtejszej ludności. Po stronie czeskiej pozostało około 150 tys. ludności rdzennie polskiej.

Wincenty Witos na forum sejmowym tak podsumował ten akt.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D168UPBiP>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wypowiedź Wincentego Witosa w sejmie

« Spotkał naród polski cios, który silnie zaważyć musiał na kształtowaniu się naszego stosunku do republiki czechosłowackiej. Wyrokiem Rady Ambasadorów przyznany został Czechom szmat rdzennie polskiej ziemi, mającej znaczną większość polską. [...] Wyrok ten wykopał przepaść między obydwoma narodami.

Polecenie 9

Czy stwierdzenie Wincentego Witosa było słuszne? Uzasadnij swoje stanowisko, podając odpowiednie argumenty.

Kapsuła czasu

Zaolzie powróciło do Polski w 1938 roku po skierowaniu przez Polskę żądania do rządu w Pradze. Moment nie był najszcześniejszy, odbyło się bowiem to wkrótce po ultimatum Hitlera, który domagał się przyłączenia do Niemiec Sudetów czeskich.

Zamiast podsumowania

Polecenie 10

Napisz krótki tekst, który mógłby zostać zamieszczony w gazecie, wyrażający Twoją opinię na temat kształtowania się granicy z Niemcami i Czechosłowacją. Odpowiedz w nim na pytanie, czy wysiłek militarny w zmaganiach o granice był potrzebny i miał wpływ na korzystniejsze rozwiązania.

Pamiętaj, że tekst informacyjny powinien być tak skonstruowany, by najważniejsze informacje znalazły się na początku. Przeczytanie kilku pierwszych linijek powinno umożliwić czytelnikowi znalezienie odpowiedzi na pytania: co się stało? kto brał w tym udział? kiedy to się stało? gdzie to się stało? co z tego wynika?

Pomnik Wojciecha Korfantego w Siemianowicach Śląskich.

Pomnik Wojciecha Korfantego w Siemianowicach Śląskich., domena publiczna

Polecenie 11

Tablice pamiątkowe i pomniki ku czci Wojciecha Korfantego można odnaleźć w wielu miastach górnośląskich. Poszukaj innych form upamiętnienia tego polityka (a także innych postaci z okresu walki o granice II RP).

Poszukaj informacji, dlaczego w Pradze znajduje się tablica poświęcona Korfantemu.

Ćwiczenie 13

Kto był pierwszym głównodowodzącym w powstaniu wielkopolskim?

mjr Stanisław Taczak

gen. Józef Dowbór-Muśnicki

gen. Józef Haller

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 14

Co zdecydowało o ostatecznym podziale Górnego Śląska po I wojnie?

Plebiscyt.

III powstanie śląskie.

Konferencja paryska.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 15

Ułóż w kolejności chronologicznej wydarzenia związane z walką o granicę zachodnią i południową:

I powstanie śląskie.

Decyzja Konferencji Ambasadorów o przyznaniu Czechosłowacji spornego terytorium Śląska Cieszyńskiego.

Plebiscyt na Górnym Śląsku.

Wybuch powstania wielkopolskiego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Co potrafię?

Potrafię pracować z mapą.

Co wiem?

Wiem, kiedy odbyły się powstania śląskie.

Co rozumiem?

Rozumiem, dlaczego czasami należy podjąć działania militarne.

Wojna polsko-bolszewicka

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

O ile większość rozwiązań dotyczących granicy zachodniej zapadło podczas konferencji wersalskiej lub w wyniku późniejszego arbitrażu mocarstw, o tyle granica wschodnia została ukształtowana przede wszystkim w wyniku działań militarnych. Zmagania o jej przebieg były nie tylko sporem o przynależność terytorialną niektórych obszarów, ale były również walką o „być albo nie być” państwa polskiego. II RP stanowiła dla bolszewików zaporę w szerzeniu ogólnoswiatowej rewolucji proletariackiej. Gdyby Polska przegrała z Rosją Radziecką, najprawdopodobniej została by przez nią wchłonięta i stałaby się jedną z republik.

O kształcie granicy wschodniej zadecydowały też starcia z Ukraińcami. Dążenia polskie natrafiły na aspiracje ukraińskie zmierzające do utworzenia niezależnego państwa na tych obszarach, do których pretensje zgłaszali również Polacy (przede wszystkim Galicja Wschodnia).

W samej Rzeczypospolitej ukształtowały się dwie wizje przebiegu granicy wschodniej prezentowane przez wpływowych polityków polskich Romana Dmowskiego i Józefa Piłsudskiego.

Ćwiczenie 1

Na czele jakiego ugrupowania stał Roman Dmowski?

Narodowa Demokracja

PPS

PSL „Piast”

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2

Z jaką partią utożsamiany był Józef Piłsudski?

PSL „Piast”

Narodowa Demokracja

PPS

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Dmowski był zwolennikiem **konceptji inkorporacyjnej**, zakładającej włączenie w skład Rzeczypospolitej terenów w większości zamieszkałych przez ludność polskojęzyczną lub tych, na których Polacy znajdowali się w mniejszości, ale stanowili swego rodzaju elitę polityczną, gospodarczą i kulturalną. Liczył na to, że uda się doprowadzić do asymilacji osób innej narodowości i tym samym utworzenia państwa jednonarodowego. Na wschodzie do Polski miały być przyłączone takie tereny, jak Litwa, Galicja Wschodnia oraz ziemie po rzekę Berezynę.

Koncepcja federacyjna Józefa Piłsudskiego nawiązywała do idei monarchii jagiellońskiej. Piłsudski chciał powiązać Polskę sojuszem gospodarczym i militarnym z Ukrainą, Białorusią i Litwą. Państwa te oddzielałyby II RP od terytorium Rosji, a sam sojusz stanowiłby przeciwwagę dla dominacji Rosji i Niemiec w tej części Europy.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DQ4MrPMZZ>

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Stanisław Cat-Mackiewicz, o koncepcji federacyjnej Józefa Piłsudskiego Stanisław Cat-Mackiewicz, o koncepcji federacyjnej Józefa Piłsudskiego

“ Historia Polski. Od 11 listopada 1918 do 17 września 1939

[...] jeśli chodzi o Rosję, Piłsudski stał na brzegu oceanu ludzi pogrążonych w całkowitej anarchii. Żelazo się kuje, gdy jest gorące, a losy historii – w obliczu takich wydarzeń, jak rewolucja w Rosji. Piłsudski przede wszystkim bał się powrotu carskiej Rosji, obawiając się, że od razu sięgnie aż po Kalisz. [...] W sprawie ukraińskiej czy litewskiej Piłsudski kierował się wyłącznie polską racją stanu. Po pierwsze dążył do rozczłonkowania Rosji, po drugie wierzył, że państwa graniczące z Polską, oswobodzone przez Polskę od Rosji, wpadną z łatwością pod wpływ Polski i że Polacy będą mogli je tak samo po pewnym czasie spolonizować, jak szlachta dawnej Rzeczypospolitej spolonizowała i Litwę, i Ruś.

S. Cat-Mackiewicz, Historia Polski. Od 11 listopada 1918 do 17 września 1939, Londyn 1941.

Polecenie 1

Wykorzystując analizę SWOT, oceń, czy idee federacyjne Piłsudskiego, a zwłaszcza pomysł odtworzenia unii lubelskiej, miały szanse powodzenia. Co mogło stanąć im na przeszkodzie? Na czym polegała słabość tej koncepcji, a jakie były słabe strony rozwiązania proponowanego przez Dmowskiego?

Starcia z Ukraińcami

Próby ustanowienia granicy wschodniej rozpoczęły się jeszcze w trakcie I wojny światowej. Uwarunkowane były dążeniami Ukraińców do utworzenia własnego państwa.

Kiedy w Rosji władzę przejęli bolszewicy, Ukraińcy zdecydowali się na ogłoszenie niepodległości i utworzenie Ukraińskiej Republiki Ludowej (URL). Niemniej wojska ukraińskie nie były w stanie w starciu z bolszewikami utrzymać niezależności państwa. Toteż zwrócono się o pomoc do państw centralnych. Ukraińska delegacja przybyła na radziecko-niemieckie rozmowy pokojowe w Brześciu. Zanim doszło do podpisania traktatu pokojowego państw centralnych i Rosji, wcześniej Niemcy i Austro-Węgry podpisały porozumienie z URL. Zgodnie z nim (znalazło to później potwierdzenie w pokoju brzeskim)

państwa centralne uznawały istnienie URL. Ponadto Niemcy i Austro-Węgry odstępowaly proklamowanej Ukraińskiej Republice Ludowej Chełmszczyznę z miastem Chełmem i część Podlasia. Natomiast teren Galicji Wschodniej miał stanowić odrębny, autonomiczny obszar należący do monarchii austro-węgierskiej.

Dla zainteresowanych

Mimo że traktat został podpisany i przez Niemcy, i przez Austro-Węgry, Cesarstwo Niemieckie wolało widzieć „państwo ukraińskie” jako bardziej zależne od siebie. Toteż z inicjatywy Niemiec Pawło Skoropadski dokonał zamachu stanu i powołał Hetmanat (państwo istniało od kwietnia do grudnia 1918 roku), likwidując tym samym URL. Ponowna proklamacja niezależnego państwa ukraińskiego była efektem kapitulacji państw centralnych. Skoropadski stracił protektora. 14 grudnia 1918 roku Symon Petlura i Wołodymyr Wynnyczenko przeprowadzili przewrót wojskowy. Proklamowano ponownie Ukraińską Republikę Ludową. Podobnie jednak jak dla jej poprzedniczki ogromnym zagrożeniem okazali się bolszewicy.

W sporach z Polakami najważniejszą rolę odgrywała jednak Galicja Wschodnia, która nie weszła w skład URL. Nie było możliwości wyznaczenia na tym obszarze granicy, która uwzględniałaby kwestie etniczne. Region zamieszkiwali Polacy (w miastach oraz w rejonach Lwowa i Tarnopola), Ukraińcy (głównie na wsi), Niemcy, Żydzi, Ormianie. Przez lata Austriacy wykorzystywali spory narodowe w tym rejonie. Kiedy ich wojska zaczęły się wycofywać ze Lwowa, przekazali władzę w mieście oraz magazyny z bronią Ukraińcom. W nocy z 31 października na 1 listopada 1918 roku Ukraińcy proklamowali utworzenie Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej (ZURL), niezależnej od URL, zajmując gmachy publiczne i wojskowe Lwowa.

Decyzja o utworzeniu ZURL miała wpływ na rozpoczęcie starć polsko-ukraińskich i zainicjowanie wojny o polską granicę wschodnią. Mieszkający we Lwowie Polacy rozpoczęli walkę o odzyskanie miasta z rąk ukraińskich. Do starć przystąpili ochotnicy. Podkreślany jest przede wszystkim udział dzieci i młodzieży, nazwanych Orłętami Lwowskimi. Najmłodszy z poległych uczestników walk miał 9 lat. Ci, którzy zginęli, znaleźli miejsce spoczynku na Cmentarzu Łyczakowskim. Wydzielona na ich pochówek część ma nazwę Cmentarza Obrońców Lwowa potocznie nazywana Cmentarzem Orłąt Lwowskich.

Polecenie 2

Znajdź przykład artystycznej wizji tych wydarzeń, upamiętniającej młodych bohaterów Lwowa. Napisz, w jaki sposób są przedstawiani.

Kapsuła czasu

Cmentarz Orłąt Lwowskich został zbudowany w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Wzniesiono na nim pomnik Chwały. Po obu stronach pomnika umieszczono lwy z tarczami, na których znalazły się napisy: „Zawsze wierny” i „Tobie, Polsko”. Pomnik, podobnie jak cmentarz, został zniszczony: częściowo podczas II wojny, ale głównie w latach 70. XX wieku w efekcie zwykłego barbarzyństwa. Odnowiono go dopiero na przełomie XX/XXI wieku. W 2005 roku dokonano jego uroczystego otwarcia (w obecności władz polskich i ukraińskich). Wydarzenie to potraktowano jako symbol pojednania polsko-ukraińskiego.

Starcia z Ukraińcami

Polecenie 3

Napisz, kiedy jeszcze miało miejsce wydarzenie, które można uznać za przykład współpracy i pojednania między narodami: polskim i ukraińskim.

Z odsieczą mieszkańcom Lwowa przybyły oddziały polskie dowodzone przez pułkownika [Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza](#). Udało im się opanować miasto, jednak zmagania o Galicję Wschodnią i Wołyń trwały nadal. Wiosną 1919 roku na teren Galicji skierowano Błękitną Armię, która wyparła wojska ukraińskie za rzekę Zbrucz. Zawieszenie broni między walczącymi stronami podpisano we wrześniu 1919 roku.

Ćwiczenie 3

Przypomnij, gdzie i kiedy została utworzona Błękitna Armia. Kto stał na jej czele?

W Rosji w 1917 roku, na jej czele stał gen. Władysław Anders.

We Francji w 1917 roku, na jej czele stał gen. Józef Haller.

W Anglii w 1914, na jej czele stał gen. Dowbór-Muśnicki.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ostateczne rozstrzygnięcie, przyznające Polsce sporny teren, było decyzją mocarstw i zapadło w marcu 1923 roku.

Pierwsze walki z bolszewikami

Walka o granice II Rzeczypospolitej

Krystian Chariza i zespół,

Po wycofaniu się na początku 1919 roku wojsk niemieckich z terenów wschodnich, na obszary te wkroczyła armia bolszewicka, mająca za zadanie zrealizować wizję ogólnoswiatowej rewolucji proletariackiej. Na zajętych terenach bolszewicy utworzyli kontrolowaną przez siebie Litewsko-Białoruską Republikę Socjalistyczną. Polacy postanowili przeszkodzić w realizacji tych planów, zwłaszcza że zagrażały one nie tylko spójności terytorialnej, ale także suwerenności państwa polskiego. Do pierwszych starć między Polakami i bolszewikami doszło w lutym 1919 roku pod Berezę Kartuską. Polacy w ofensywie wiosennej odnosili sukcesy, wypierając stopniowo Armię Czerwoną. W kwietniu zdobyli Wilno. Wówczas Piłsudski wydał „Manifest do ludności byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego”.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DQ4MrPMZZ>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Józef Piłsudski, Manifest do ludności byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego

“ Manifest Józefa Piłsudskiego do ludności byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego

Kraj Wasz od stu kilkudziesięciu lat nie zna swobody, uciskany przez wrogą przemoc rosyjską, niemiecką, bolszewicką – przemoc, która

nie pytając ludności, narzucała jej obce wzory postępowania, krępujące wolę, często łamiące życie. Ten stan ciągłej niewoli, dobrze mi znanej osobiście, jako urodzonemu na tej nieszczęśliwej ziemi, raz nareszcie musi być zniesiony i raz wreszcie na tej ziemi, jakby przez Boga zapomnianej, musi zapanować swoboda i prawo wolnego, niczym nie skrępowanego wypowiedzenia się o dążeniach i potrzebach. Wojsko Polskie, które z sobą przyprowadziłem, dla wyrzucenia panowania gwałtu i przemocy, dla zniesienia rządów krajem wbrew woli ludności - wojsko niesie Wam wszystkim wolność i swobodę. Chcę dać Wam możliwość rozwiązania spraw wewnętrznych, narodowościowych i wyznaniowych, tak jak sami tego sobie życzyć będziecie, bez jakiegokolwiek gwałtu lub ucisku ze strony Polski.

Manifest Józefa Piłsudskiego do ludności byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Polecenie 4

Oceń propozycje Piłsudskiego zawarte w manifestcie. Czy Litwini mogli być nimi zainteresowani? Przedstaw argumenty na poparcie własnego wyboru.

Wyprawa kijowska

Latem 1919 roku wojska polskie zajęły znaczną część Białorusi i Wołynia. Piłsudski zdecydował się jednak zatrzymać ofensywę, ponieważ w wojnie domowej w Rosji przewagę zdobyli biali i armia bolszewicka była bliska całkowitej porażki. Biali chcieli powrotu do granic sprzed I wojny. Tym samym nie widzieli możliwości utworzenia niepodległego państwa polskiego. Wydawało się, że bardziej skłonni do kompromisu w tej kwestii będą bolszewicy.

Przestój w działaniach zbrojnych z Polską został wykorzystany przez bolszewików, którzy odnieśli sukces w wojnie domowej i... rozpoczęli przygotowania do zmagania militarnych z II RP. Pod koniec marca 1920 roku wywiad polski złamał szyfr stosowany przez bolszewików i zdobył plany, które zapadły na ich naradzie wojskowej w Smoleńsku. Jednoznacznie wskazywały one, że bolszewicy zamierzają przystąpić do ataku na Polskę. Piłsudski postanowił więc ich uprzedzić. Poszukiwał też sojusznika w walce z bolszewikami (przy

okazji realizując koncepcję federacyjną) i prowadził rozmowy z rządem Ukraińskiej Republiki Ludowej. Na mocy porozumienia z *atamanem* Symonem Petlurą, który stał na czele URL, doprowadził do uznania przez Ukraińców polskich praw do Wołynia i Galicji Wschodniej, w zamian obiecując sojusz wojskowy i poparcie militarne w celu wyparcia wojsk bolszewickich z terenów naddnieprzańskich. Sprzymierzone wojska polsko-ukraińskie rozpoczęły 25 kwietnia 1920 roku ofensywę na Ukrainie, zajmując w maju Kijów. Mimo sukcesów nie udało się rozbić Armii Czerwonej. Okazało się także, że poparcie społeczeństwa ukraińskiego dla Petlury jest niewielkie. Większość Ukraińców uznała, że ataman poszedł na zbyt duże ustępstwa terytorialne wobec Polski.

Spotkanie Józefa Piłsudskiego z Symonem Petlurą w Kijowie

domena publiczna

Ćwiczenie 4

Jak sądzisz, który z obszarów oddanych przez Petlurę Polsce okazał się nie do zaakceptowania dla Ukraińców?

- Lwów, ponieważ Ukraińcy chcieli, aby był ich stolicą.
- Wołyń, ze względu na dobre gleby.
- Galicja Wschodnia, ponieważ tam zamieszkiwało najwięcej Ukraińców.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Bolszewicy, po zwycięstwie nad białymi oraz wzmocnieniu armii przez część oficerów i żołnierzy przeciwnika, już w czerwcu 1920 roku rozpoczęli kontrofensywę.

Pomocna w osiąganiu zwycięstw okazała się akcja propagandowa. Głoszono m.in., że imperialna Polska chce zdusić robotniczo-chłopską Rosję. Do Armii Czerwonej zaczęli wstępować ochotnicy, poczuwający się do spełnienia patriotycznego obowiązku wobec ojczyzny. Armia Czerwona podjęła działania zaczepne na Ukrainie. 10 czerwca 1920 roku bolszewikom udało się ponownie zająć Kijów.

Polecenie 5

Przyjrzyj się jeńcom bolszewickim wziętym do niewoli polskiej. Jaki nasuwa Ci się wniosek co do stanu Armii Czerwonej?

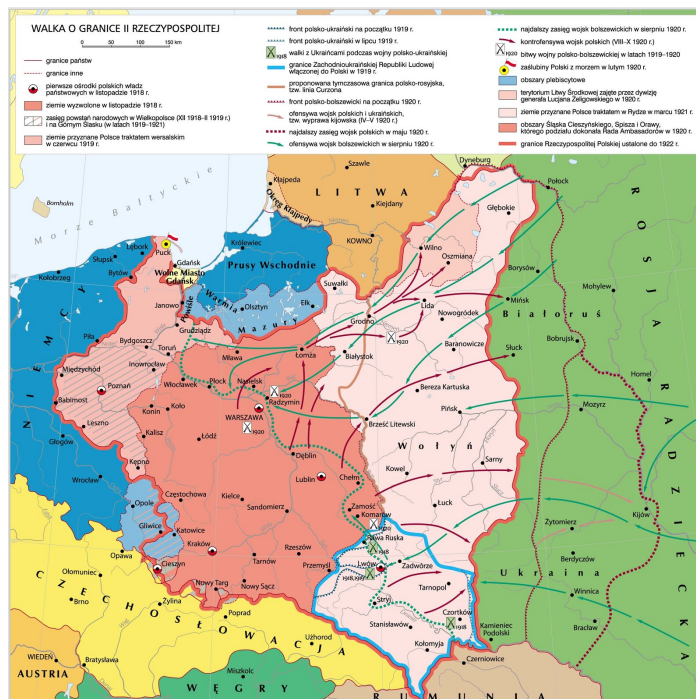

Jeńcy bolszewicy po Bitwie Warszawskiej

Jeńcy bolszewicy po Bitwie Warszawskiej, Fotografia, domena publiczna

Ofensywa bolszewików

Po sukcesie kijowskim przyszły kolejne. 4 lipca ruszyła ofensywa bolszewicka Michaiła Tuchaczewskiego. W ciągu kilkunastu dni czerwonarmiści zajęli Mińsk, Wilno, Grodno. Podpisali też z Litwą układ oddający jej Wilno, a w zamian państwo litewskie zgodziło się na przemarsz wojsk bolszewickich przez swoje terytorium. Na froncie południowym także wojska polskie zaczęły się wycofywać, opuszczając linię obrony nad Bugiem. Co gorsza, 4. armia bolszewicka, prowadząca działania wzdłuż granicy z Prusami Wschodnimi, wdarła się pod Mławę i Płock. W reakcji na trudną sytuację na froncie powołano Radę Obrony Państwa, składającą się z przedstawicieli parlamentu, rządu i władz wojskowych. Na jej czele stanął Józef Piłsudski.

Walka o granice II Rzeczypospolitej

Krystian Chariza i zespół,

Polecenie 6

Zaobserwuj, jak zmieniała się sytuacja na froncie wojny polsko-bolszewickiej. Wyobraź sobie, że jesteś korespondentem wojennym. Napisz krótką relację z obserwowanego przebiegu działań.

Polacy szukali też wsparcia państw zachodnich. W lipcu 1920 roku do obradujących przedstawicieli państw ententy w Spa (w tym belgijskim miasteczku odbywała się konferencja dotycząca realizacji przez Niemcy postanowień traktatu wersalskiego) udał się Władysław Grabski.

Ćwiczenie 5

Władysław Grabski był:

- komisarzem wojennym.
- ministrem spraw zagranicznych RP.
- premierem rządu polskiego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Za pośrednictwem w rozmowach z Rosją państwa zachodnie domagały się wyrażenia zgody przez Polskę na ustalenie granicy wschodniej na linii Curzona. Termin powstał od nazwiska

ministra spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii, który w 1919 roku zaproponował jej kształt. Była to zasadniczo granica zachodnia Rosji po III rozbiórce Polski na linii Bugu, natomiast na południu przecinała ziemie Rzeczypospolitej, znajdujące się od 1772 roku pod zaborem austriackim. Wspomniana linia miała mieć charakter linii rozejmowej.

Polacy mieli również zaakceptować decyzję państw zachodnich o oddaniu Wilna Litwie i przyjąć narzucone rozwiązania dotyczące Śląska Cieszyńskiego. Zgoda Grabskiego na wejście w życie wspomnianych decyzji doprowadziła do upadku jego rządu i powołania Rządu Obrony Narodowej z Wincentym Witosem jako premierem. W Mińsku rozpoczęły się pertraktacje polsko-bolszewickie. Nie przyniosły one jednak żadnych rezultatów, ponieważ bolszewicy, wierząc w zwycięstwo, przedstawili żądania nie do zaakceptowania dla strony polskiej. Domagali się m.in. redukcji liczebności armii polskiej, ograniczenia zbrojeń, oddania części uzbrojenia Wojska Polskiego. Bolszewicy próbowali też realizować politykę faktów dokonanych. W Tarnopolu władzę przejął Galicyjski Komitet Rewolucyjny, a 28 lipca 1920 roku w opanowanym przez nich Białymstoku władzę przejął utworzony 23 lipca w Smoleńsku Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski, który miał pełnić funkcję komunistycznego organu władzy na terenach II RP. Na jego czele stanęli Feliks Dzierżyński i Julian Marchlewski. Najprawdopodobniej był to pierwszy krok do przygotowania ziem polskich do uczynienia z nich republiki radzieckiej.

Propaganda w wojnie z bolszewikami

W okresie wojny polsko-bolszewickiej ogromną rolę odegrała propaganda. Obie strony starały się przedstawić prowadzone działania wojenne jako „jedynie słuszne”. Bolszewicy, wykorzystując sympatie rewolucyjne w Europie i docierając do członków partii komunistycznych w krajach europejskich poprzez III Międzynarodówkę, starali się uniemożliwić dostarczenie pomocy, choćby transportów broni wysyłanych przez ententę. W Niemczech strajkujący robotnicy zatrzymywali pociągi, które wiozły broń dla walczących Polaków. W tym kraju propaganda trafiła na wyjątkowo podatny grunt – społeczeństwo miało żal o postanowienia traktatu wersalskiego. Podczas działań rozwieszano plakaty, rozrzucano ulotki.

Ćwiczenie 6

Analizując poniższą wypowiedź Włodzimierza I. Lenina i plakaty, powiedz, do jakich elementów propagandowych odwoływały się obie strony. Uwzględnij także napisy znajdujące się na plakatach. Zaznacz zdanie, które nie znajduje na nich odzwierciedlenia.

- Polacy podkreślali, że wojna z Rosją Radziecką to wojna o przetrwanie.
- Plakaty obu stron odwoływały się do agresywnych, wojennych haseł.
- Bolszewicy głosili idee rewolucji ogólnoswiatowej.
- Polacy zwracali uwagę na różnice pomiędzy hasłami głoszonymi przez bolszewików a ich czynami.
- Bolszewicy pokazywali naród polski jako naród panów i obszarników.
- Plakaty obu stron odwoływały się do haseł pokojowych.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Władimir Iljicz Lenin

Dziela

Prowadząc ofensywę przeciwko Polsce, prowadzimy jednocześnie ofensywę przeciwko entencie, rozbijając armię polską, rozbijamy pokój wersalski, na którym opiera się cały system stosunków międzyludzkich.

Władimir Iljicz Lenin, Dzieła, Warszawa 1955, s. 30.

Podpisane postacie: „czerwonoarmista, polski pan i baron Wrangel”. „Pospiesz się, żeby pana jak najmocniej nadmuchać, barona też nie zapomnij”.

Bolszewicki plakat propagandowy, domena publiczna

Polski plakat rekrutacyjny

Polski plakat rekrutacyjny, domena publiczna

Polski plakat propagandowy

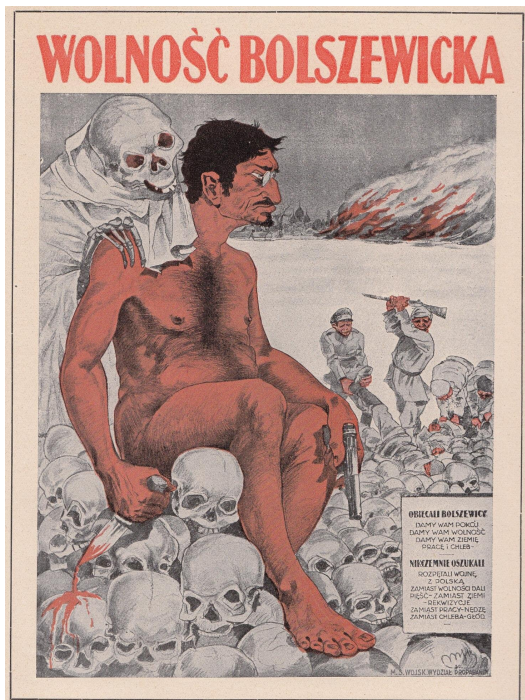
Polski plakat propagandowy, domena publiczna

„Oto, czym kończy się pański plan (plan panów)”. Na sztandarze: „Niech żyje sowiecka Polska”. W prawym górnym rogu: „Proletariusze wszystkich krajów, łączcie się”.
Bolszewicki plakat propagandowy, domena publiczna

Ćwiczenie 7

Którego z przywódców bolszewickich przedstawiono na plakacie?

Feliksa Dzierżyńskiego

Włodzimierza I. Lenina

Lwa Trockiego

Bitwa Warszawska – cud nad Wisłą

Na początku sierpnia 1920 roku sytuacja państwa polskiego wydawała się dramatyczna. Oddziały Armii Czerwonej podeszły pod Warszawę. Rząd i władze wojskowe ogłosiły pełną mobilizację. W szeregi armii polskiej wstąpiło około 100 tys. ochotników. Oddawano pieniądze i kosztowności, wspierając Fundusz Obrony Państwa. Polskie władze wojskowe przygotowały koncepcję oparcia obrony na linii Wisły. 13 sierpnia rozpoczęły się działania na przedpolach Warszawy (w rejonie Radzimina i Ossowa).

Rozmowa przed bitwą warszawską dwóch dowódców polskich: Józefa Piłsudskiego i Edwarda Rydza-Śmigłego
Rozmowa przed bitwą warszawską dwóch dowódców polskich: Józefa Piłsudskiego i Edwarda Rydza-Śmigłego, Fotografia, domena publiczna

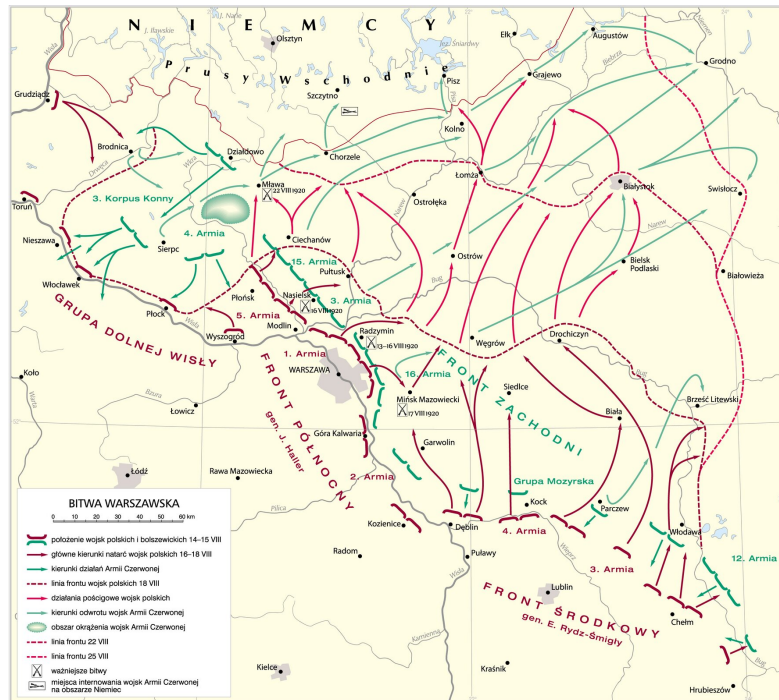
Polecenie 7

O czym mogli rozmawiać Józef Piłsudski i Edward Rydz-Śmigły przed rozpoczęciem bitwy warszawskiej? Stwórz dialog.

Bitwa Warszawska – cud nad Wisłą

Od 15 sierpnia, od zaciętych walk o Radzimin, szala zwycięstwa zaczęła się przechylać na stronę polską. Podjęta przez Piłsudskiego ofensywa znad rzeki Wieprz doprowadziła do wsparcia obrońców stolicy pod Radziminem i w konsekwencji do rozbicia trzonu armii Tuchaczewskiego. Jej resztki przekroczyły granice [Prus Wschodnich](#). Tam Niemcy nie

rozbroili oddziałów, lecz pozwolili im w pełnym rynsztunku przekroczyć granice państwa rosyjskiego. Pod koniec sierpnia wszystkie oddziały przeszły Bug. Ostateczną klęskę na Lubelszczyźnie pod Komarowem poniosła też armia **Budionnego** (31 sierpnia 1920 roku).

Bitwa Warszawska
Krystian Chariza i zespół,

Polecenie 8

Odczytaj z mapy, kto dowodził polskimi żołnierzami i gdzie doszło do największych starć.

Ćwiczenie 8

Dnia 15 sierpnia w Polsce oprócz święta religijnego obchodzi się:

Dzień Wolności

Święto Wojska Polskiego

Święto Niepodległości

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Bitwy wojny polsko-bolszewickiej

Źródło: Leonard Winterowski, licencja: CC BY 3.0.

Atak 3. Pułku Ułanów Śląskich pod Słuckiem był zaledwie jednym z tematów malarstwa batalistycznego prezentującego starcia wojny polsko-bolszewickiej.

Polecenie 9

Poszukaj innych przykładów artystycznych przedstawień wojny polsko-bolszewickiej.

Bitwa warszawska została nazwana cudem nad Wisłą. Przełom w niej nastąpił 15 sierpnia – w kalendarzu liturgicznym obchodzone jest wówczas święto Matki Boskiej Zielnej. Forsowano więc, a zwłaszcza Narodowa Demokracja, tezę o opiece sił nadprzyrodzonych, które pomogły w sukcesie. Dyskredytowano w ten sposób zasługi głównego inicjatora pomysłu bitwy warszawskiej Józefa Piłsudskiego oraz dowódcy frontu środkowego [Edwarda Rydza-Śmigłego](#), którego uderzenie na lewe skrzydło armii bolszewików odcięło im drogę odwrotu spod Warszawy.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DQ4MrPMZZ>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Edgar Vincent D'Abernon, Osiemnasta decydująca bitwa

Edgar Vincent D'Abernon

Osiemnasta decydująca bitwa w dziejach świata pod Warszawą 1920

Współczesna historia nie zna wydarzeń posiadających większe znaczenie niż bitwa pod Warszawą w roku 1920. Nie zna zaś ani jednego, które byłoby mniej doceniane. [...] Gdyby bitwa pod Warszawą zakończyła się była zwycięstwem bolszewików, nastąpiłby punkt zwrotny w dziejach Europy, nie ulega bowiem najmniejszej wątpliwości, iż z upadkiem Warszawy środkowa Europa stanęłaby otworem dla propagandy komunistycznej i dla sowieckiej inwazji [...]. W wielu sytuacjach historycznych Polska była przedmurzem Europy przeciw inwazji azjatyckiej. W żadnym atoli momencie zasługi położone przez Polskę nie były większe, w żadnym momencie niebezpieczeństwo nie było groźniejsze.

Edgar Vincent D'Abernon, Osiemnasta decydująca bitwa w dziejach świata pod Warszawą 1920, Warszawa 1932, s. 10.

Polecenie 10

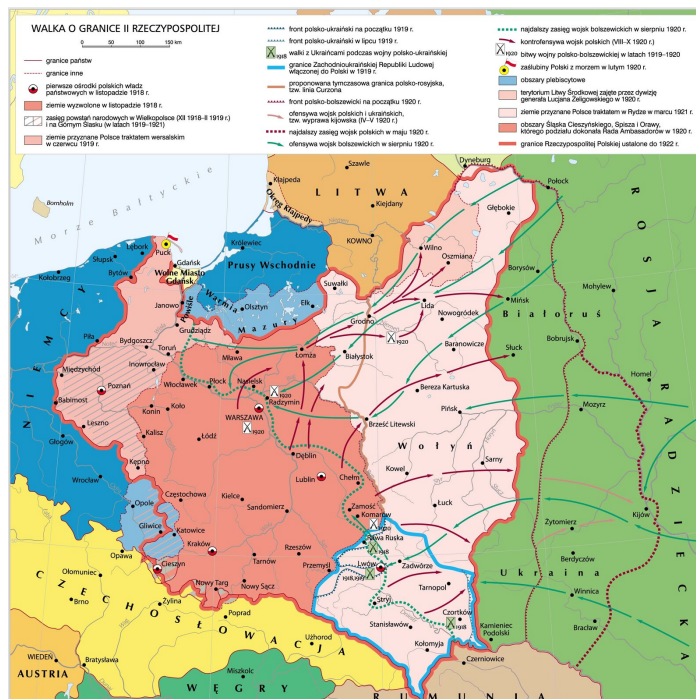
Jakimi słowami brytyjski polityk i pisarz określił znaczenie bitwy warszawskiej? Przedstaw własną opinię na ten temat i ją uzasadnij.

Kolejne miesiące przyniosły dalsze sukcesy Polaków. W dniach 22–28 września 1920 roku rozegrana została następną ważną bitwa – nad Niemnem. Polacy stopniowo odzyskiwali tereny utracone na rzecz bolszewików.

Pokój ryski

Wobec zbliżającej się zimy, a także z powodu zmęczenia zdecydowano się rozpocząć rozmowy pokojowe. 18 października 1920 roku przerwano działania wojenne, a 18 marca 1921 roku w Rydze podpisano porozumienie kończące wojnę.

Granica, zgodnie z traktatem, miała przebiegać od linii Dźwiny poprzez Białoruś do Zbrucza i Dniestru. Oprócz tego obie strony zobowiązały się do nieingerowania w swoje wewnętrzne sprawy, zrzekły się roszczeń finansowych. Rosja miała zwrócić Polsce dobra zagarnięte w czasach carskich. Polacy uznali także panowanie Rosji nad Ukrainą, zrezygnowali z roszczeń do części ziem białoruskich, które gotowi byli oddać Rosji.

Walka o granice II Rzeczypospolitej

Krystian Chariza i zespół,

Polecenie 11

Patrząc na przebieg granicy wyznaczonej przez traktat ryski, powiedz, która koncepcja – federacyjna Piłsudskiego czy Dmowskiego – okazała się bliższa realizacji.

Polecenie 12

Czy uzyskane warunki pokojowe były adekwatne do odniesionego zwycięstwa? Podaj argumenty potwierdzające Twoją tezę.

Dla zainteresowanych

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 13

Znajdź informacje o innych znanych kobietach, uczestniczkach walk polsko-ukraińskich lub polsko-bolszewickich.

Problem Wileńszczyzny

Jeszcze przed zawarciem traktatu ryskiego rozwiązano problem Wileńszczyzny. Podczas konferencji w Spa delegacja polska, chcąc otrzymać pomoc od państw zachodnich, wyraziła zgodę na oddanie Wilna Litwie. Bolszewicy podczas zwycięskiego marszu zdobyli Wilno i przekazali je państwu litewskiemu. Teraz z kolei – w wyniku sukcesów ofensywy polskiej – wojska polskie ponownie wkroczyły na teren Wileńszczyzny. Piłsudski, nie chcąc jednak oficjalnie wystąpić przeciwko decyzji państw zachodnich, jak też układowi radziecko-litewskiemu, wykonał pewien polityczny manewr. Poleciał gen. Lucjanowi Żeligowskiemu, dowódcy dywizji białorusko-litewskiej, „zbuntować się”: „samowolnie” wkroczyć do Wilna i dokonać procesu „sterowanego samookreślenia” tego terenu pod kontrolą polską. W ten sposób zajęto Wileńszczyznę (październik 1920) i utworzono Litwę Środkową, która blisko dwa lata była terenem formalnie niezależnym. Kiedy nie udało się stworzyć federacji z Litwą, na co liczył Piłsudski, na Wileńszczyźnie przeprowadzono w 1922 roku wybory do lokalnego Sejmu Wileńskiego, a ten opowiedział się za przyłączeniem Wileńszczyzny do Polski. Litwa nie pogodziła się z zaistniałą sytuacją. Do

1927 roku oficjalnie uznawała, że pozostaje z Polską w stanie wojny. Stosunki dyplomatyczne nawiązano dopiero w 1938 roku, po wystosowaniu przez Polskę ultimatum.

Polecenie 14

Na podstawie tekstu źródłowego wyjaśnij znaczenie pojęcia „bunt Żeligowskiego”. Oceń postępowanie generała.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DQ4MrPMZZ>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Generał Lucjan Żeligowski o tzw. buncie litewsko-białoruskiej Dywizji

“ **Generał Lucjan Żeligowski o tzw. buncie litewsko-białoruskiej dywizji**

Marszałek ocenił sytuację. Bolszewicy oddali Wilno rządowi kowieńskiemu [Litwie]. Polska nie może tu nic zrobić, gdyż nie pozwolą na to państwa koalicji i ponieważ w Spa Wilno zostało przez rząd polski oddane Litwie. Jeśli teraz Wilna nie wyratujemy, to historia nam tego nie daruje. I nie tylko Wilna. Musimy odbudować Litwę. Może to zrobić tylko sama ludność, jej synowie Litewsko-Białoruskiej Dywizji. Trzeba, aby ktoś wziął na siebie całą sprawę. Marszałek uważał, że tylko ja mogę to zrobić. Tylko pamiętać należy, że wszystkich mamy przeciwko sobie, nawet społeczeństwo polskie, które nie rozumie sprawy litewskiej. Może nastąpić chwila, mówi Marszałek – kiedy będzie Pan miał przeciwko sobie nie tylko opinię świata, ale i Polski. Może nastąpić chwila, że nawet ja będę zmuszony pójść przeciw Panu. Trzeba to wszystko wziąć na siebie. Tego nie mogę rozkazywać, takich rzeczy się nie rozkazuje.

9 października 1920 na czele wojsk złożonych z synów Litwy i Białorusi zajął Wilno nie generał polski Żeligowski, ale Litwin Żeligowski, ten, który będąc małym chłopcem, przychodził z Żupran do Wilna na egzamin i nocował na ławkach miejskich ogrodów.

Generał Lucjan Żeligowski o tzw. buncie litewsko-białoruskiej dywizji, [w:] Lucjan Żeligowski, Niepodległość, t. 3, Londyn 1951, s. 164-165.

Polecenie 15

Przeczytaj wiersz Kazimiera Iłakowiczówny *Odpoczynek Żeligowskiego*. Czy można potraktować go jako wyraz wątpliwości gen. Żeligowskiego (lub społeczeństwa polskiego) co do przejścia Wilna? Uzasadnij odpowiedź.

« Kazimiera Iłakowiczówna

Odpoczynek Żeligowskiego

A co jeśli droga była mylna,
a co, jeśli nie dość było Wilna,
a co, jeśliśmy pokuty warci
Za pół czynu,
Za Litwy rozdarcie?!

Kazimiera Iłakowiczówna, *Odpoczynek Żeligowskiego*.

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 9.1

Wschodnia granica II RP ustalona została:

w wyniku decyzji Ligi Narodów.

w pokoju ryskim.

w traktacie wersalskim.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 9.2

Zaproponowana przez Curzona wschodnia granica Polski to linia:

- zbliżona do granicy Polski po I wojnie.
- zbliżona do obecnej wschodniej granicy Polski.
- zbliżona do granicy Polski po I rozbiórce.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 9.3

Przeczytaj uważnie tekst i uzupełnij brakujące informacje.

W [] roku rozpoczął się konflikt wojenny między Polską a Rosją Sowiecką. Na wiosnę [] Józef Piłsudski zdał sobie sprawę z tego, że bolszewicy dążą do zrealizowania idei rewolucji [] i przeniesienia jej na []. Piłsudski zawarł sojusz z Ukraińską Republiką, na czele której stał Semen []. Wojska polskie i ukraińskie zdobyły w maju []. Nie zdołali go jednak utrzymać na skutek kontrofensywy bolszewików pod dowództwem Siemiona [] na froncie południowym. Na północy zbliżały się do Warszawy wojska bolszewickie dowodzone przez Michaiła []. Bolszewicy, pewni zwycięstwa, powołali w [] już pod koniec lipca Tymczasowy [] z komunistą [] oraz z Feliksem []. Zwycięstwo wojsk polskich w bitwie warszawskiej przekreśliło bolszewickie plany stworzenia Polskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej.

Julianem Marchlewskim

Zachód

Białymstoku

Petlura

światowej

Tuchaczewskiego

1919

Budionnego

Komitet Rewolucyjny Polski

Kijów

Dzierżyńskim

1920

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Co potrafię?

Potrafię odczytywać informację z mapy.

Co wiem?

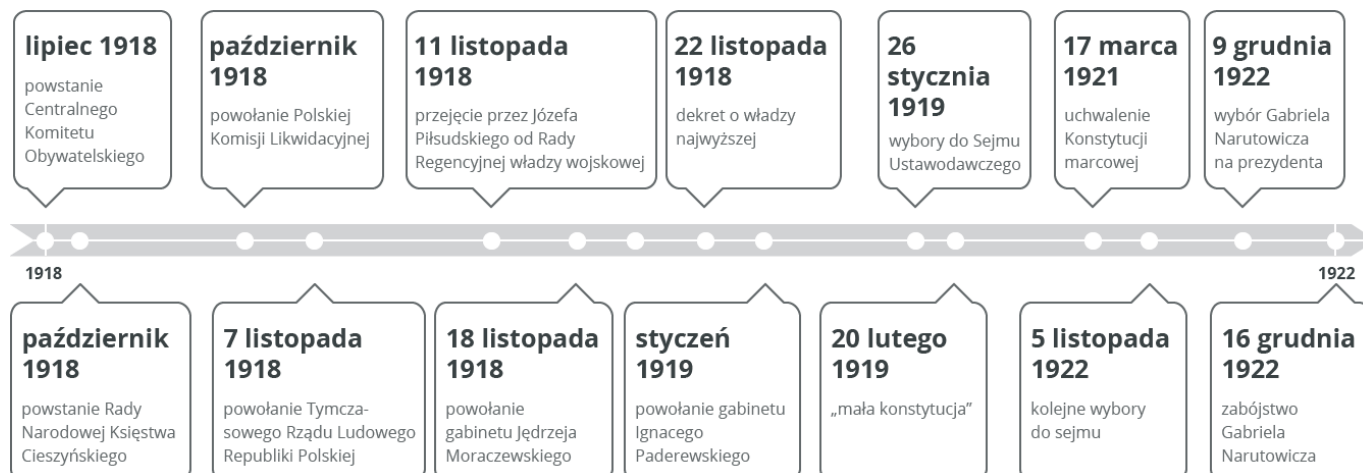
Wiem, kiedy rozgrywała się wojna polsko-bolszewicka.

Co rozumiem?

Rozumiem znaczenie walk o granicę.

Walka o kształt polityczny państwa polskiego.

Konstytucja marcowa

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Przed wybuchem I wojny na ziemiach polskich ukształtowały się dwie orientacje polityczne: prorosyjska i proaustriacka. Zwolennikiem pierwszej był Roman Dmowski. Uważał, że w razie międzynarodowego konfliktu Polacy powinni stanąć przy Rosji (wspierając ją również utworzonymi siłami zbrojnymi), bo ta jest w stanie zapewnić ziemiom polskim szeroką autonomię, a w przyszłości pełną niepodległość. Jako państwo słowiańskie Rosja miała być bezpieczniejsza niż pozostali zaborcy.

Druga orientacja – proaustriacka (formułowana przez Piłsudskiego) zakładała trwanie przy Austro-Węgrzech i powołanie przy monarchii habsburskiej polskich sił zbrojnych. Jej zwolennicy tłumaczyli, że skoro do tej pory był to jedyny zaborca, który zapewnił Polakom ograniczoną autonomię, istnieje szansa, że po wygranej wojnie poszerzy zakres tej niezależności (tworząc najpierw państwo trialistyczne), a w efekcie przyzna niepodległość.

Ćwiczenie 1

1. Jaki wpływ na formowanie się centralnego ośrodka władzy mogły mieć różnice w przedwojennych sympatiach politycznych ugrupowań na ziemiach polskich?

Zagadnienie	Roman Dmowski	Józef Piłsudski
Cel walki politycznej przed I wojną światową i w jej trakcie	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Orientacja polityczna w czasie I wojny	<input type="text"/>	<input type="text"/>

uzyskanie przez Polskę niepodległości

uzyskanie przez Polskę autonomii w obrębie Rosji

współpraca z Rosją i jej sojusznikami

współpraca z państwami centralnymi (zwłaszcza Austro-Węgrami)

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Jednym z najważniejszych zadań stojących przed społeczeństwem polskim w 1918 roku, było utworzenie centralnego ośrodka władzy, który zostanie uznany zarówno przez państwa zachodnie, jak i uzyska poparcie ugrupowań politycznych w kraju. Czy uda się osiągnąć kompromis, który ustabilizuje sytuację wewnętrzną oraz pozwoli na uznanie Polski za istotnego partnera w kontaktach międzynarodowych?

Pierwsze ośrodki władzy na ziemiach polskich

Zanim zaczęły się kształtować ośrodki władzy na ziemiach polskich, w sierpniu 1917 roku z inicjatywy Romana Dmowskiego został powołany w Lozannie w Szwajcarii Komitet Narodowy Polski (KNP). Jego siedzibę wkrótce przeniesiono do Paryża. Celem Komitetu było prowadzenie na Zachodzie akcji dyplomatycznej na rzecz niepodległości Polski. Już kilka miesięcy wcześniej (w marcu 1917 roku) Dmowski ogłosił memoriał w sprawie odbudowy Polski, a 4 czerwca rozpoczął tworzenie Armii Polskiej we Francji. Na jej czele stanął gen. Józef Haller. Powstanie Komitetu było o tyle istotne, że został on uznany przez Francję, Wielką Brytanię, Włochy i Stany Zjednoczone za oficjalne zagraniczne przedstawicielstwo polskie.

Ze względu na zmieniającą się sytuację na frontach I wojny także na ziemiach polskich zaczęły powstawać ośrodki władzy, które zazwyczaj miały lokalny zasięg, nieobejmujący

swoimi wpływami nawet ziem jednego zaboru. Jako pierwsza aktywnością w tym obszarze wykazała się Rada Regencyjna.

Rada Regencyjna

domena publiczna

Ćwiczenie 2

Kiedy powstała Rada Regencyjna i na jakim obszarze funkcjonowała?

1917, Wielkopolska

1917, Królestwo Polskie

1916, Królestwo Polskie

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Dnia 4 października Rada Regencyjna wydała manifest do narodu, w którym domagała się niepodległości państwa polskiego. Pod koniec października powołała rząd Józefa Świeżyńskiego, a ten ogłosił pobór rekruta do Polskich Sił Zbrojnych. Rada – organ powstały z inicjatywy państw centralnych – była postrzegana jako ośrodek obcy i nie zdobyła społecznego uznania. Niewiele zmieniły w tej kwestii próby Świeżyńskiego nawiązania kontaktów z KNP. Natomiast

Wincenty Witos (1874- 1945) – polski polityk, działacz ruchu ludowego, trzykrotny premier II RP.
domena publiczna

w porozumieniu z Komitetem działał utworzony w lipcu 1918 roku na terenie zaboru pruskiego Centralny Komitet Obywatelski, który wyłonił ciało wykonawcze – Naczelną Radę Ludową z siedzibą w Poznaniu. W październiku 1918 roku uformowała się w Cieszynie Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego, która sprawowała kontrolę nad powiatami: bielskim, frysztackim i cieszyńskim. Również pod koniec października w Krakowie powstała Polska Komisja Likwidacyjna na czele z Wincentym Witosem. Komisja ogłosiła się tymczasowym rządem dzielnicowym. Zdobyła poparcie prawie wszystkich ugrupowań politycznych na tym terenie. Ośrodek nie chciał otwartego konfliktu

z Austriakami, planował przejąć władzę pokojowo po wycofaniu się wojsk austro-węgierskich, ale próby wywiezienia przez nich polskich dóbr kultury zmobilizowały do rozbrajania oddziałów zaborczych i usuwania załóg z Krakowa i innych miast Galicji. Do starć doszło także we Lwowie. Tutaj przyczyną było oddanie przez Austriaków władzy w mieście Ukraińcom.

Na ziemiach polskich – podobnie jak na innych obszarach Europy – wzrosną nastroje rewolucyjne. Spowodowane to będzie zarówno kryzysem powojennym, jak i agitacją SDKPiL. Zaczną żywiłowo powstawać rady delegatów: pierwsza ukształtuje się w Lublinie 5 listopada 1918 roku. Radykalni działacze chłopscy powołają z kolei Republikę Tarnobrzeską. Jednym z inicjatorów jej powstania będzie ks. Eugeniusz Okoń. Rewolucyjne ośrodki nie odegrają jednak większej roli w formowaniu się ogólnopolskiego centrum władzy.

Rada Regencyjna	Ośrodek postrzegany jako obcy ze względu na to, że powstał z inicjatywy państw zaborczych – działała na terenie Królestwa Polskiego.
Centralny Komitet Obywatelski	Jego ciałem wykonawczym była Naczelna Rada Ludowa powiązana z KNP, która funkcjonowała na terenie zaboru pruskiego, a przede wszystkim Wielkopolski.
Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego	Sprawowała kontrolę nad powiatami: bielskim, frysztackim i cieszyńskim.

**Polska Komisja
Likwidacyjna**

Utworzona w Krakowie jako tymczasowy rząd sprawujący władzę na terenie Galicji. Na jej czele stał Wincenty Witos.

Ośrodkiem, który chciał przejąć kontrolę nad wszystkimi ziemiami polskimi, był powstały 7 listopada Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej. Podstawę polityczną rządu stanowiły: PPS, PPSD i PSL „Wyzwolenie”. Na jego czele stanął Ignacy Daszyński. Rząd w wydanym manifestie zapowiedział wiele reform.

Ignacy Daszyński (1866 - 1936) – polski polityk socjalistyczny, premier rządu lubelskiego, współzałożyciel PPSD, później PPS, jeden z inicjatorów powstania Centrolewu. W czasie przewrotu majowego w 1926 poparł Józefa Piłsudskiego, później jednak przeszedł do opozycji. Marszałek Sejmu w latach 1928–1930
domena publiczna

“ Manifest Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej z 7 listopada 1918

[...] do chwili zwołania Sejmu Ustawodawczego władzę całkowicie i niepodzielnie obejmujemy, ślubując sprawować ją sprawiedliwie ku dobru i pożytku ludu i państwa polskiego, nie cofając się jednak przed surową i bezwzględną karą wobec tych, którzy nie zechcą uznać w Polsce władzy Demokracji Polskiej.

Jako Tymczasowy Rząd Ludowy Polski postanawiamy i ogłaszamy poniższe prawa obowiązujące cały naród polski od chwili wydania niniejszego dekretu.

1) Państwo polskie obejmujące sobą wszystkie ziemie zamieszkałe przez lud polski z własnym wybrzeżem morskim stanowić ma po

wszystkie czasy Polską Republikę Ludową, której pierwszego Prezydenta obierze Sejm Ustawodawczy. [...]

4) Sejm Ustawodawczy zwołany będzie przez nas jeszcze w roku bieżącym na podstawie powszechnego, bez różnicy płci, równego, bezpośredniego, tajnego i proporcjonalnego głosowania. Ordynacja wyborcza będzie ogłoszona w ciągu najbliższych kilku dni. Czynne i bierne prawo wyborcze będzie przysługiwało każdemu obywatelowi i obywatelce mającym 21 lat skończonych.

5) Z dniem dzisiejszym ogłaszamy w Polsce całkowite, polityczne i obywatelskie równouprawnienie wszystkich obywateli bez różnicy pochodzenia, wiary i narodowości, wolność sumienia, druku, słowa, zgromadzeń, pochodów, zrzeszeń, związków zawodowych i strajków. [...]

7) Wszystkie lasy zarówno prywatne jak i dawne rządowe ogłaszamy za własność państwową. [...]

Na Sejm Ustawodawczy wniesiemy projekty następujących reform społecznych:

- a) przymusowe wywłaszczenie i zniesienie wielkiej i średniej własności ziemskiej i oddanie jej w ręce ludu pracującego pod kontrolą państwa,
- b) upaństwowienie kopalń, salin, przemysłu naftowego i dróg komunikacyjnych oraz innych działów przemysłu, gdzie da się to od razu uczynić,
- c) udział robotników w administracji tych zakładów przemysłowych, które nie zostaną od razu upaństwowione,
- d) prawa o ochronie pracy, ubezpieczeniu od bezrobocia, chorób i na starość,
- e) konfiskaty kapitałów powstałych w czasie wojny ze zbrodniczej spekulacji artykułami pierwszej potrzeby i dostaw dla wojska,
- f) wprowadzenia powszechnego, obowiązkowego i bezpłatnego świeckiego nauczania szkolnego.

[Manifest Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej z 7 listopada 1918](#)

Ćwiczenie 3

Zaznacz numer artykułu, którego treść można uznać za najbardziej radykalną.

Art. 5

Art. 7

Art. 1

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 1

Wymień reformy proponowane przez rząd Daszyńskiego.

Proponowane reformy, a także lewicowa podstawa polityczna rządu zraziły do niego środowiska umiarkowane i prawicowe. Nie udało mu się przekonać do siebie ośrodków władzy powstałych na pozostałych obszarach. Propozycje skierowane do przedstawicieli innych ugrupowań politycznych (niż te, które stanowiły zaplecze rządu lubelskiego) nie znalazły zrozumienia. Między innymi Wincenty Witos odmówił przyjęcia teki ministra aprowizacji.

Przejęcie władzy przez Józefa Piłsudskiego

Kolejny etap formowania się ośrodka władzy na ziemiach polskich związany był z osobą Józefa Piłsudskiego. Na początku listopada, w związku z wybuchem rewolucji w Niemczech, został on zwolniony z więzienia w Magdeburgu, w którym przebywał od połowy 1917 roku, po tzw. kryzysie przysięgowym.

Ćwiczenie 4

Przypomnij, podkreślając właściwą odpowiedź, co znaczy określenie „kryzys przysięgowy”.

- Odmowa złożenia przysięgi na wierność Radzie Regencyjnej przez Piłsudskiego i Legiony Polskie.
- Odmowa podpisania przez Piłsudskiego apelu „Przy Tobie trwamy Najjaśniejszy Panie”.
- Odmowa złożenia przysięgi na wierność cesarzowi Niemiec przez Legiony Polskie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

10 listopada Józef Piłsudski przybył do Warszawy. Dzień później reprezentująca Polaków w Królestwie Rada Regencyjna przekazała mu władzę wojskową. Dzień ten uznaje się za symboliczną datę odzyskania przez Polskę niepodległości.

Ćwiczenie 5

Józef Piłsudski przybył do Warszawy 10 listopada. Dzień później reprezentująca Polaków w Królestwie Rada Regencyjna przekazała mu władzę wojskową. To symboliczna data odzyskania przez Polskę niepodległości. Co wydarzyło się w tym dniu na froncie zachodnim?

- Podpisano zawieszenie broni kończące działania I wojny.
- Klęska państw centralnych we Francji.
- Klęska państw centralnych w Wielkiej Brytanii.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

“ Odezwa Rady Regencyjnej o przekazaniu władzy wojskowej Józefowi Piłsudskiemu --- 11 listopada 1918 r., Warszawa

Wobec grożącego niebezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego, dla ujednostajnienia wszelkich zarządzeń wojskowych i utrzymania porządku w kraju, Rada Regencyjna przekazuje władzę wojskową i naczelne dowództwo wojsk polskich, jej podległych, Brygadierowi Józefowi Piłsudskiemu. Po utworzeniu Rządu Narodowego, w którego ręce Rada Regencyjna, zgodnie ze swymi poprzednimi

oświadczeniami, zwierzchnią władzę państwową złoży, Brygadier Józef Piłsudski władzę wojskową, będącą częścią zwierzchniej władzy państwowej, temuż Rządowi Narodowemu zobowiązuje się złożyć, co stwierdza podpisaniem tej odezwy. Dan w Warszawie, dnia 11 listopada 1918 roku.

Aleksander Kakowski

Józef Ostrowski

Zdzisław Lubomirski

Józef Piłsudski

Odezwa Rady Regencyjnej o przekazaniu władzy wojskowej Józefowi Piłsudskiemu – 11 listopada 1918 r., Warszawa, [w:] , Józef Piłsudski o państwie i armii, t. 2, Warszawa 1985, s. 35.

“Wspomnienia księcia Zdzisława Lubomirskiego

Trudno nam było zdecydować się na formę przelania władzy. Piłsudski spieszył się i groził – „no, jak nie wiecie, jak to zrobić, to ja wyjadę do Wilna”. Wreszcie 24 listopada podpisaliśmy dokument. Z początku mieliśmy Piłsudskiemu przekazać tylko władzę wojskową, potem jednak przekazaliśmy całą władzę z zastrzeżeniem utworzenia rządu narodowego, w ręce którego władzę złoży.

Wspomnienia księcia Zdzisława Lubomirskiego.

Polecenie 2

Podaj wskazane w źródle powody przekazania przez Radę Regencyjną władzy Piłsudskiemu. Określ postawione w związku z przekazaniem władzy warunki.

14 listopada 1918 roku Piłsudski otrzymał od Rady także rządy cywilne, tym samym skupił w swoich rękach pełnię władzy. Mimo że Piłsudski wysłał wówczas notę informującą opinię międzynarodową o powstaniu niepodległego państwa polskiego, to fakt ten uznali tylko Niemcy. Większość państw zachodnich nadal uznawała za jedyny ośrodek reprezentujący sprawy polskie Komitet Narodowy Polski w Paryżu. Do Piłsudskiego odnoszono się nieufnie jako do sojusznika państw centralnych. Niemniej Piłsudski postanowił utworzyć rząd, który będzie sprawował władzę do czasu zwołania Sejmu Ustawodawczego. Po rozmowach z Daszyńskim doprowadził do dymisji ośrodka lubelskiego, a 18 listopada powołał gabinet Jędrzeja Moraczewskiego, socjalisty, członka PPSD.

domena publiczna

Ćwiczenie 6

Niestety, rząd Moraczewskiego posiadał podobne zaplecze polityczne jak poprzedni gabinet. Jakie mogło to mieć konsekwencje? Odpowiedz, podkreślając właściwe punkty.

- Obawy przed radykalnymi reformami.
- Przekonanie do niego ogółu mieszkańców.
- Niechęć do rządu ugrupowań prawicowych.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Utworzenie rządu Ignacego Paderewskiego

Rząd wkrótce wydał akty wcielające w życie szereg reform i zmian ustrojowych. Między innymi wprowadził ośmiogodzinny dzień pracy, ubezpieczenia społeczne, płacę minimalną, zapewnił prawa wyborcze kobietom. Zapowiedział też reformę rolną i nacjonalizację niektórych gałęzi przemysłu, choć zaznaczył, że ich wykonanie będzie uzależnione od decyzji Sejmu Ustawodawczego. Zdecydowano też, że Polska będzie republiką i powołano urząd Tymczasowego Naczelnika Państwa.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1DjYqYoa>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

“ **DEKRET z 22 listopada 1918 r. o najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej**

Na podstawie dekretu z dnia 14 listopada br. przedłożył mi p. Prezydent Ministrów uchwalony przez Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej projekt utworzenia Najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej aż do czasu zwołania Sejmu Ustawodawczego. Zatwierdzając przedłożony mi projekt, stanowią, co następuje:

Art. 1.

Obejmuję, jako Tymczasowy Naczelnik Państwa, Najwyższą Władzę Republiki Polskiej i będę ją sprawował aż do czasu zwołania Sejmu Ustawodawczego.

Art. 2.

Rząd Republiki Polskiej stanowią mianowani przeze mnie odpowiedzialni przede mną aż do zebrania się Sejmu Prezydent Ministrów i Ministrowie.

Art 3.

Projekty ustawodawcze, uchwalone przez Radę Ministrów, ulegają mojemu zatwierdzeniu i uzyskują moc obowiązującą, o ile sama ustawa inaczej nie stanowi, z chwilą ogłoszenia w „Dzienniku Praw Państwa Polskiego”; tracą one moc obowiązującą, o ile nie będą przedstawione na pierwszym posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego do jego zatwierdzenia.

Art. 4.

Akty rządowe kontrasygnuje Prezydent Ministrów.

Art. 5.

Sądy wydają wyroki w imieniu Republiki Polskiej.

Art. 6.

Wszyscy urzędnicy Państwa Polskiego składają przysięgę na wierność Republice Polskiej według ustalić się mającej przez Radę Ministrów roty.

Art. 7.

Mianowanie wyższych urzędników państwowych, zastrzeżone w myśl przepisów dotychczasowych Głowie Państwa, wychodzić będzie ode mnie, na propozycję Prezydenta Ministrów i właściwego Ministra.

Art. 8.

Budżet Republiki Polskiej na pierwszy okres budżetowy uchwali Rząd i przedłoży mi do zatwierdzenia. Dan w Warszawie, dnia 22 listopada 1918 roku

DEKRET z 22 listopada 1918 r. o najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej

Polecenie 3

Wymień uprawnienia, jakie otrzymał Piłsudski jako Tymczasowy Naczelnik Państwa.

Rząd Jędrzeja Moraczewskiego nie miał jednak poparcia wszystkich sił politycznych w kraju. Przede wszystkim nie akceptowała go Narodowa Demokracja. W dużej mierze w efekcie jej agitacji część ziemiaństwa i przedsiębiorców stosowała sabotaż gospodarczy, nie płacąc m.in. podatków. Nie znalazła też nabywców pożyczka rozpisana przez rząd, która miała zaspokoić podstawowe potrzeby państwowe. Hasła negujące rząd i w ogóle niepodległe państwo polskie wysuwane były też przez SDKPiL oraz PPS Lewicę.

W grudniu 1918 roku obie partie połączyły się i utworzyły Komunistyczną Partię Robotniczą Polski (od 1925 roku używała ona nazwy Komunistyczna Partia Polski).

Dodatkowo atmosferę niepewności i destabilizacji wzmocnił zamach stanu dokonany w nocy z 4 na 5 stycznia 1919 roku. Wśród jego organizatorów znaleźli się Marian Januszajtis, Eustachy Sapieha i Jerzy Zdziechowski, czyli osoby związane z prawicą. Piłsudski najprawdopodobniej wiedział o przygotowaniach do zamachu, nie przeszkodził im jednak,

mając nadzieję na kompromitację prawicy. Liczył też, że uzyska lepszą kartę przetargową w rozmowach z Dmowskim. Miał bowiem świadomość, że konieczny będzie kompromis, aby utworzyć rząd, który zyska międzynarodowe uznanie i akceptację najważniejszych sił w kraju. Poczynania Piłsudskiego determinował bowiem fakt, że zbliżał się termin rozpoczęcia konferencji wersalskiej. A bezspornie Polskę powinien reprezentować na niej jeden ośrodek władzy centralnej. Piłsudski w porozumieniu z Romanem Dmowskim utworzył więc gabinet Ignacego Paderewskiego. Rząd ten został szybko uznany zarówno przez ugrupowania polityczne w Polsce, jak i państwa ententy.

Ignacy Paderewski
domena publiczna

Polecenie 4

Wyjaśnij, dlaczego Józef Piłsudski powierzył misję formowania rządu Ignacemu Paderewskiemu, a rząd Paderewskiego został bardzo szybko uznany zarówno przez państwa zachodnie, jak i przez ugrupowania polityczne w kraju.

Wybory do Sejmu Ustawodawczego i jego pierwsze decyzje

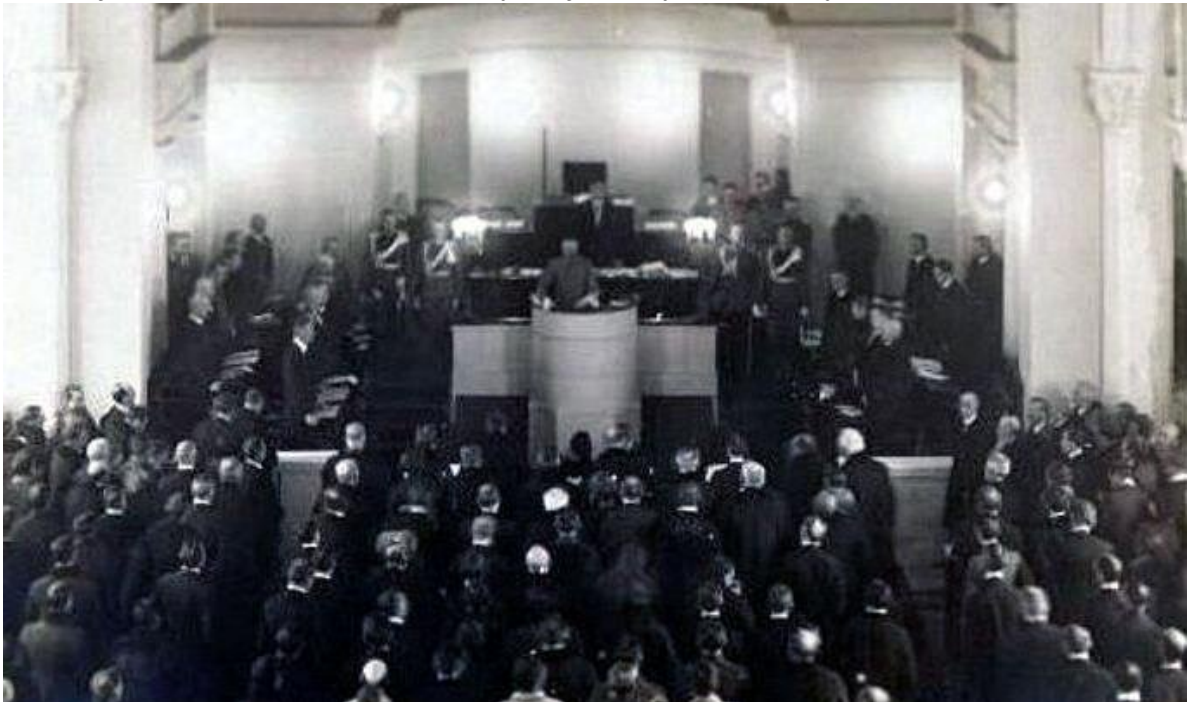
Pierwsze wybory do Sejmu Ustawodawczego przeprowadzono 26 stycznia 1919 roku. Zgodnie z obowiązującym dekretem o ordynacji wyborczej mogli w nich brać udział wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, którzy ukończyli 21 rok życia – bez względu na płeć,

wyznanie i narodowość. W rzeczywistości wybory przeprowadzono tylko na terenie Królestwa i Galicji Zachodniej. Na pozostałych obszarach, po ustaleniu ostatecznego kształtu politycznego, odbyły się wybory uzupełniające lub do sejmu włączono posłów z parlamentów państw zaborczych.

W połowie 1919 roku sejm liczył 394 posłów: 36% parlamentarzystów reprezentowało Związek Ludowo-Narodowy, 12% Polskie Stronnictwo Ludowe „Piast” i 15% Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie” oraz 9% Polską Partię Socjalistyczną.

W parlamencie zasiedli również przedstawiciele mniejszych partii oraz posłowie mniejszości narodowych. Natomiast polscy komuniści zbojkotowali wybory.

Pierwsze posiedzenie nowo wybranego sejmu odbyło się 10 lutego 1919 roku. Podczas tego posiedzenia Piłsudski zrzekł się swojej władzy Tymczasowego Naczelnika Państwa, ale 10 dni później (20 II) sejm powierzył mu sprawowanie władzy wykonawczej jako Naczelnikowi Państwa. Akt, który wprowadzał tę zmianę, nazwano małą konstytucją. Do czasu wyboru marszałka sejmu obradom przewodniczył najstarszy poseł, a był nim Franciszek Radziwiłł.

Posiedzenie otwierające obrady Sejmu Ustawodawczego

domena publiczna

“ Uchwała Sejmu z dnia 20 lutego 1919 roku o powierzeniu Józefowi Piłsudskiemu dalszego sprawowania urzędu Naczelnika Państwa

I.

Sejm przyjmuje oświadczenie Józefa Piłsudskiego, że składa w ręce Sejmu urząd Naczelnika Państwa do wiadomości i wyraża Mu

podziękowanie za pełne trudów sprawowanie urzędu w służbie dla Ojczyzny.

II.

Aż do ustawowego uchwalenia tej treści Konstytucji, która określi zasadniczo przepisy o organizacji naczelných władz w Państwie Polskiem, Sejm powierza dalsze sprawowanie urzędu Naczelnika Państwa Józefowi Piłsudskiemu na następujących zasadach:

1. Władzą suwerenną i ustawodawczą w Państwie Polskiem jest Sejm Ustawodawczy; ustawy ogłasza Marszałek z kontrasygnatą Prezydenta Ministrów i odnośnego Ministra fachowego.
2. Naczelnik Państwa jest przedstawicielem Państwa i najwyższym wykonawcą uchwał Sejmu w sprawach cywilnych i wojskowych.
3. Naczelnik Państwa powołuje Rząd w pełnym składzie na podstawie porozumienia z Sejmem.
4. Naczelnik Państwa oraz Rząd są odpowiedzialni przed Sejmem za sprawowanie swego urzędu.
5. Każdy akt państwowy Naczelnika Państwa wymaga podpisu odnośnego Ministra.

Uchwała Sejmu z dnia 20 lutego 1919 roku o powierzeniu Józefowi Piłsudskiemu dalszego sprawowania urzędu Naczelnika Państwa.

Polecenie 5

Scharakteryzuj zasady ustrojowe, które wprowadzała tzw. mała konstytucja. W jaki sposób zmieniały się uprawnienia głowy państwa?

Konstytucja marcowa

Małą konstytucję wprowadzono jako czasowe rozwiązanie. Prace nad nową ustawą zasadniczą podjęto już w 1919 roku, ale ze względu na kontrowersje wokół niektórych problemów oraz toczące się walki o granice państwa uchwalono ją dopiero 17 marca 1921 roku.

Ćwiczenie 7

Wybierz z poniższych kwestii te, które budziły kontrowersje i blokowały opracowanie konstytucji.

Prawa mniejszości narodowych.

Uprawnienia władzy wykonawczej.

Nienaruszalność własności prywatnej.

Sojusz z Rosją Radziecką.

Kwestia, czy Polska powinna być suwerennym krajem.

Pozycja religii katolickiej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Główny udział w opracowaniu konstytucji mieli posłowie prawicy. Przy jej formułowaniu wzorowano się na konstytucji francuskiej z 1875 roku. Według Konstytucji marcowej państwo polskie było Rzeczpospolitą, władza zwierzchnia należała do narodu, który sprawował ją poprzez dwuizbowy parlament. Wybory do niego były pięcioprzymiotnikowe. Kadencja obu izb trwała pięć lat. W skład Izby Poselskiej wchodziło 444 posłów. W skład senatu 111 senatorów. Prawo inicjatywy ustawodawczej miały rząd i sejm. Senat mógł wносить poprawki do ustaw, ale ich odrzucenie przez sejm następowało większością głosów. Rola senatu była ograniczona, podobnie jak prezydenta. Prezydent miał stać na czele władzy wykonawczej. Wybierany był na siedem lat przez Zgromadzenie Narodowe. Prezydent powoływał i odwoływał rząd, ale zgodnie z wolą większości sejmowej. Obsadzał wyższe urzędy cywilne i wojskowe. Był zwierzchnikiem sił zbrojnych, ale w czasie wojny nie mógł pełnić funkcji naczelnego wodza. Zawierał umowy międzynarodowe i pokój, wypowiadał wojnę za zgodą sejmu. Każdy akt prezydenta wymagał kontrasygnaty premiera i odpowiedniego ministra. Na czele rządu składającego się z ministrów stał Prezes Rady Ministrów. Rząd decydował o kierunkach polityki państwowej. Władzę sądowniczą sprawowały niezależne sądy.

USTAWA Z DNIA 17 MARCA 1921 ROKU
KONSTYTUCJA
RZECZYPOSPOLITEJ
POLSKIEJ

W IMIĘ BOGA WSZECHMOGĄCEGO
MY, NARÓD POLSKI,
dziękując OPATRZNOŚCI za
wyzwolenie nas z poltorawickiej
nieroli, wspominając z wdzięcznością miłwo i
wytrwałość ofiarnej walki pokoleń, które najłep-
sze wysiłki swoje sprawie niepodległości bez
przerwy poświęcały, nawiązując do śmielnej tra-
dycji niepodległej Konstytucji 3-go Maja, dobro
całej zjednoczonej i niepodległej Matki Ojczyzny
mając na oku, a pragnąc Jej być niepodległą
połgę i bezpiecznym oraz ład społeczny
ulmerdycie na wieknych zasadach prawa i
wolności pragnąc zarazem zapewnić rozwój
wszystkich Jej sił moralnych i materialnych dla
dobru całej odradzającej się ludkości, wzywając
obywateli Rzeczypospolitej równość, a pracę
poszanowanie, należne prawa i szczególna opiekę
Państwa zabezpieczyć - tę oto Ustawę Konstytu-
cyjną, na sejmie Ustawodawczym Rzeczy-
pospolitej Polskiej uchwalamy
i stanowiąc

Preambuła do konstytucji
domena publiczna

Konstytucja zapewniała szeroki katalog praw obywatelskich. Wymieniała także obowiązki, które miał każdy obywatel II RP.

“ Fragment Konstytucji marcowej dotyczący praw i obowiązków

Artykuł 89.

Pierwszym obowiązkiem obywatela jest wierność dla Rzeczypospolitej Polskiej.

Artykuł 90.

Każdy obywatel ma obowiązek szanowania i przestrzegania Konstytucji Państwa i innych obowiązujących ustaw i rozporządzeń władz państwowych i samorządowych.

Artykuł 91.

Wszyscy obywatele są obowiązani do służby wojskowej. [...]

Artykuł 92.

Wszyscy obywatele mają obowiązek ponosić wszelkie ciężary i świadczenia publiczne, ustanowione na podstawie ustawy.

Artykuł 93.

Wszyscy obywatele są obowiązani szanować władzę prawną i ułatwiać spełnianie jej zadań oraz sumiennie pełnić obowiązki

publiczne, do jakich powoła ich naród lub właściwa władza. [...]

Artykuł 96.

Wszyscy obywatele są równi wobec prawa. Urzędy publiczne są w równej mierze dla wszystkich dostępne na warunkach, prawem przepisanych. Rzeczpospolita Polska nie uznaje przywilejów rodowych ani stanowych, jak również żadnych herbów, tytułów rodowych i innych, z wyjątkiem naukowych, urzędowych i zawodowych. Obywatelowi Rzeczypospolitej nie wolno przyjmować bez zezwolenia Prezydenta Rzeczypospolitej tytułów ani orderów cudzoziemskich. [...]

Artykuł 105.

Poręcza się wolność prasy. Nie może być wprowadzona cenzura ani system koncesyjny na wydawanie druków. [...]

Artykuł 106.

Tajemnica listów i innej korespondencji może być naruszona tylko w wypadkach, prawem przewidzianych.

Artykuł 107.

Obywatele mają prawo wnosić pojedynczo lub zbiorowo petycje do wszelkich ciał reprezentacyjnych i władz publicznych, państwowych i samorządowych.

Artykuł 108.

Obywatele mają prawo koalicji, zgromadzania się i zawiązywania stowarzyszeń i związków.

Wykonanie tych praw określają ustawy. [...]

Artykuł 119.

Nauka w szkołach państwowych i samorządowych jest bezpłatna. [...]

Artykuł 121.

Każdy obywatel ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaką mu wyrządziły organy władzy państwowej, cywilnej lub wojskowej, przez działalność urzędową, niezgodną z prawem lub obowiązkami służby. [...]

Fragment Konstytucji marcowej dotyczący praw i obowiązków.

Polecenie 6

Wymień obowiązki obywateli wobec państwa oraz prawa, które przysługiwały obywatelom RP.

Konstytucja ograniczała rolę władzy wykonawczej, zwłaszcza prezydenta. Narodowa Demokracja, która zdecydowała w dużej mierze o kształcie ustawy zasadniczej, w obawie przed przejściem funkcji głowy państwa przez Piłsudskiego doprowadziła do wzmocnienia roli parlamentu kosztem urzędu prezydenta.

Klasykistyczny pałac – siedziba Naczelnika Państwa, a w latach 1922–1926 prezydenta

Klasykistyczny pałac – siedziba Naczelnika Państwa, a w latach 1922–1926 prezydenta , domena publiczna

Polecenie 7

Powiedz, czyją siedzibą jest pałac współcześnie.

Wybory prezydenckie

W listopadzie 1922 roku odbyły się wybory do sejmu. Najwięcej głosów kolejny raz zdobyły endecja wraz z chadecją, które utworzyły przed wyborami Chrześcijański Związek Jedności Narodowej, przez przeciwników bloku nazwany złośliwie „Chjeną”. Dużo mandatów zdobyły także PSL „Wyzwolenie” i PSL „Piast”. Jednym z pierwszych zadań nowego parlamentu było wybranie prezydenta. Z kandydowania na ten urząd zrezygnował Piłsudski.

Dnia 9 grudnia 1922 roku dopiero w piątym głosowaniu dokonano wyboru prezydenta. Został nim [Gabriel Narutowicz](#). O wyborze w dużej mierze zdecydowały głosy posłów

z bloku mniejszości narodowych. Przepadł kandydat endecji Maurycy Zamoyski. Niezadowolona z wyboru partia Dmowskiego starała się zdyskredytować kandydata, rozpętując przeciw niemu kampanię i organizując manifestacje uliczne w celu uniemożliwienia zaprzysiężenia. W czasie demonstracji głoszono hasła, że Narutowicz nie został wybrany głosami Polaków i katolików. Podczas przejazdu Narutowicza do gmachu sejmu próbowano zablokować drogę. 11 grudnia doszło jednak do złożenia przysięgi.

Prezydent Gabriel Narutowicz
domena publiczna

Kapsuła czasu

Napisz, jaką różnicę dostrzegasz w uroczystości składania przysięgi prezydenckiej w 1922 roku i w III RP (możesz odszukać relację z zaprzysiężenia w internecie). Zwróć również uwagę na słowa przysięgi.

“ **Konstytucja marcowa - treść przysięgi prezydenckiej**

Artykuł 54. Przed objęciem urzędu Prezydent Rzeczypospolitej składa w Zgromadzeniu Narodowym przysięgę następującej treści: „Przysięgam Bogu Wszechmogącemu, w Trójcy Świętej Jedyńemu, i ślubuję Tobie, Narodzie Polski, na urzędzie Prezydenta Rzeczypospolitej, który obejmuję: praw Rzeczypospolitej, a przede wszystkim Ustawy Konstytucyjnej święcie przestrzegać i bronić; dobru powszechnemu Narodowi ze wszystkich sił wiernie służyć; wszelkie zło i niebezpieczeństwo od Państwa czujnie odwracać;

godności imienia polskiego strzec niezachwianie; sprawiedliwość względem wszystkich bez różnicy obywateli za pierwszą sobie mieć cnotę; obowiązkom urzędu i służby poświęcić się niepodzielnie. Tak mi dopomóż Bóg i Święta Syna Jego Męka. Amen”.

Konstytucja marcowa - treść przysięgi prezydenckiej

Polecenie 8

Wyjaśnij, jakie zadania stawiała przed prezydentem konstytucja.

Spotkanie Józefa Piłsudskiego z Gabrielem Narutowiczem

Spotkanie Józefa Piłsudskiego z Gabrielem Narutowiczem , domena publiczna

Polecenie 9

Wyobraź sobie, że przedstawione na zdjęciu spotkanie miało miejsce kilka godzin po wyborze Gabriela Narutowicza na prezydenta. O czym mogli rozmawiać Piłsudski i Narutowicz? Napisz prawdopodobny dialog.

Dnia 16 grudnia podczas wystawy w warszawskiej Zachęcie Narutowicz został zastrzelony przez sympatyka endecji, malarza Eligiusza Niewiadomskiego.

Kapsuła czasu

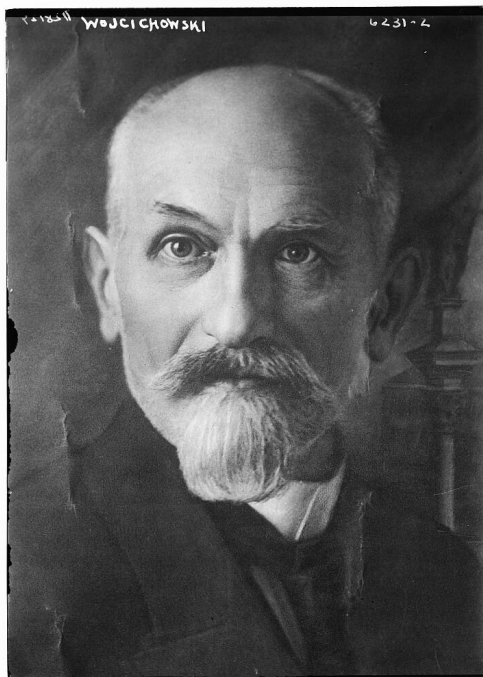
Eligiusz Niewiadomski
domena publiczna

Czyn malarza potępiły prawie wszystkie ugrupowania polityczne. Napisz, które na pewno tego nie zrobiło. Zamachowiec został osądzony, skazany i stracony. Współcześnie jedno z ugrupowań zamieściło na swojej stronie artykuł zatytułowany *Dla was zbrodniarz, dla nas bohater: Eligiusz Niewiadomski*.

Polecenie 10

Wyjaśnij, w czym to ugrupowanie może dopatrywać się „bohaterstwa” Niewiadomskiego.
Oceń taki sposób traktowania Eligiusza Niewiadomskiego.

Kolejnym prezydentem został [Stanisław Wojciechowski](#) (wybrany tymi samymi głosami co Gabriel Narutowicz). Pokonał od razu w pierwszym głosowaniu jedynego kontrkandydata, wysuniętego przez prawicę: Kazimierza Morawskiego.

Stanisław Wojciechowski

Stanisław Wojciechowski, Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych, domena publiczna

Polecenie 11

Wyjaśnij, dlaczego te wybory, nie budziły już takich kontrowersji, mimo że nowy prezydent został wybrany głosami tych samych ugrupowań politycznych, co Narutowicz.

Kapsuła czasu

Kobiety uzyskały w Rzeczypospolitej prawa wyborcze 28 listopada 1918 roku. Nie odgrywały jednak w życiu politycznym dużej roli. W I Sejmie Ustawodawczym kobiety uzyskały 6 mandatów. W całym okresie II RP objęły 41 mandatów poselskich i 20 senatorskich. Do rzadkości należało pełnienie przez nie funkcji ministerialnych.

Polecenie 12

Sprawdź, jaką liczbę mandatów poselskich i senatorskich sprawowały kobiety w polskim parlamencie w XXI wieku. Napisz, jaki wniosek można wysunąć na podstawie porównania.

Zamiast podsumowania

Ustrój II RP w latach 1918–1922 nazywano złośliwie sejmowładztwem. Wynikało to z zachwiania równowagi między władzą ustawodawczą a wykonawczą. Parlament był także

rozbity politycznie, przez co miał problemy z wyłonieniem koalicji rządzącej i często dochodziło do kłótni oraz sporów na jego forum. Posłom zarzucano nieudolność, posądzano ich o partyjniactwo. Uważano, że wielu z nich ze względu na brak doświadczenia nie potrafi radzić sobie z obowiązkami.

Polecenie 13

Oceń, czy dzisiejsza krytyka parlamentu ma podobny charakter. Wyjaśnij, jakie negatywne cechy dzisiaj zarzuca się posłom.

“ Wspomnienia posłanki Marii Jaworskiej

Zdawało mi się, że porzuciłam moją realną, żywą pracę pedagogiczną dla jakiejś szalonej zabawy z niegrzecznymi dziećmi...

Wspomnienia posłanki Marii Jaworskiej.

Polecenie 14

Wyjaśnij, co o sytuacji w sejmie można powiedzieć na podstawie krótkiej wypowiedzi posłanki?

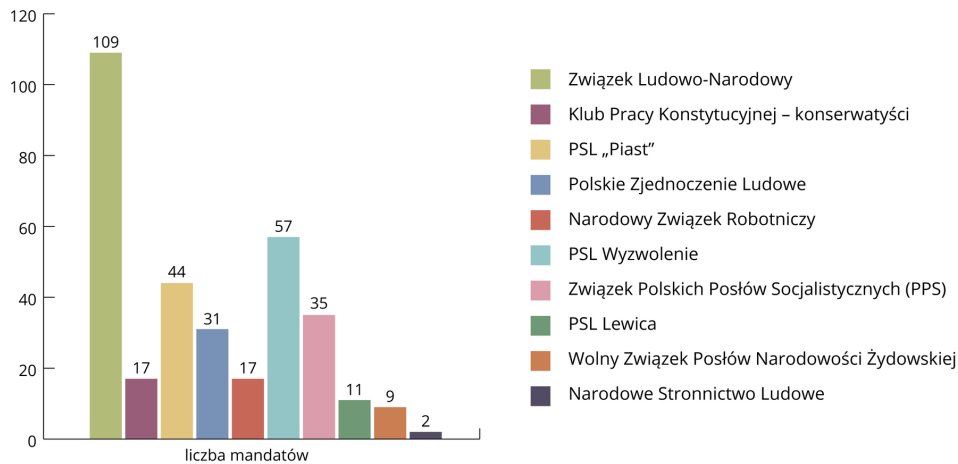
Tabela z rozkładem głosów w kolejnych turach wyborów prezydenckich

Maurycy Zamoyski	Stanisław Wojciechowski	Gabriel Narutowicz	Jan Baudouin de Courtenay	Ignacy Daszyński
222	105	62	103	49
228	153	151	10	1
228	150	158	5	
224	146	171		
227		289		

Polecenie 15

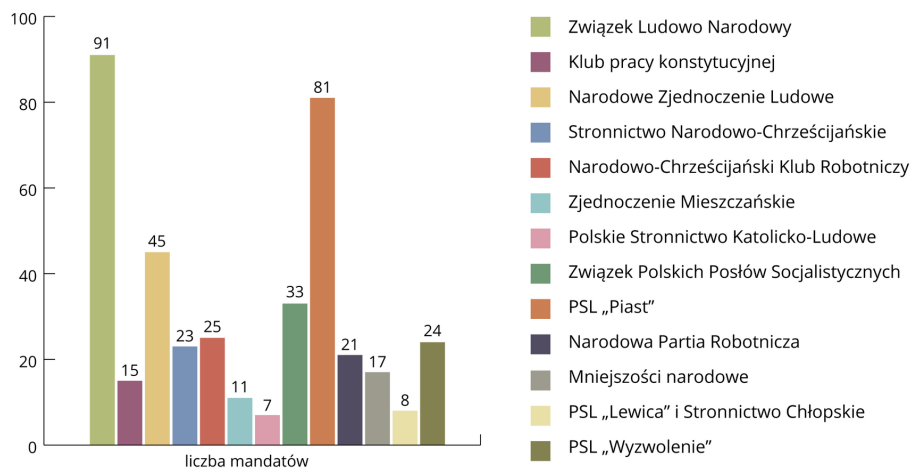
Przeanalizuj podział głosów w kolejnych turach głosowania i powiedz, co mogło mieć wpływ na taki układ.

Rozkład sił politycznych w parlamencie po wyborach w 1919

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Rozkład sił politycznych w parlamencie po wyborach w 1922

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Polecenie 16

Rozważ, jak zmieniały się preferencje wyborców, i wytłumacz, co mogło determinować te zmiany.

Polecenie 17

Jakie znaczenie miało uchwalenie Konstytucji marcowej dla młodego państwa?

Ćwiczenie 8

W nocy z 4 na 5 stycznia 1919 roku została w Warszawie podjęta próba zamachu stanu. Jej organizatorzy wywodzili się z kręgu:

narodowców

ludowców

komunistów

konserwatystów

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 9

Uzupełnij tekst, przeciągając w wykropkowane miejsca odpowiednie wyrazy.

Pierwszym rządem odradzającego się w 1918 roku państwa polskiego był Tymczasowy

utworzony w , na którego czele stanął socjalista . Rząd ten wydał manifest zapowiadający reformy, m.in. reformę i upaństwowienie kluczowych gałęzi . Przetrwał on tylko kilka dni. Po przybyciu bowiem z Magdeburga podporządkował się mu.

Lublinie

Rząd Ludowy Republiki Polskiej

rolną

J. Piłsudskiego

Ignacy Daszyński

6/7 listopada

przemysłu

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Co potrafię?

Potrafię powiedzieć, co stało się 11 listopada 1918 roku.

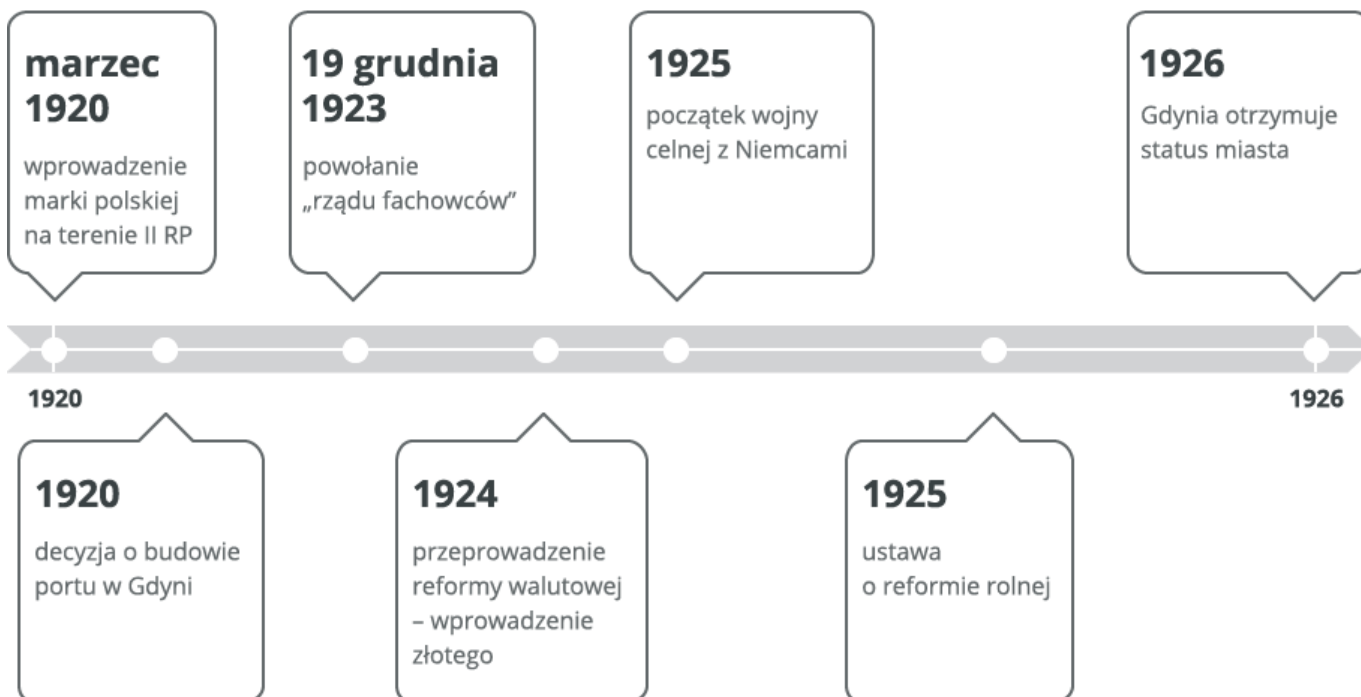
Co wiem?

Wiem, kiedy uchwalono Konstytucję marcową.

Co rozumiem?

Rozumiem, że państwo nie może funkcjonować bez ustawy zasadniczej.

Rząd fachowców i pierwsze reformy gospodarcze

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

((K. Olszewski

Lista strat wojennych Polski przedstawiona Komisji Odszkodowań --- Paryż, marzec 1919

Mamy zaszczyt przedstawić listę strat wojennych poniesionych przez Rzeczpospolitą Polską. Lista jest tylko prowizoryczna. Oparta jest ona częściowo na danych urzędowych, częściowo na metodzie statystycznej. [...]

1. Własność rolna (z wyjątkiem budynków):

a) Zniszczenie i obniżenie wartości ziemi przez okopy, bombardowanie itd. fr. 3 127 000 000

b) Zabrane bydło 5 400 000 000

c) Inwentarz martwy (maszyny, narzędzia, środki transportu zabrane i zniszczone) 2 400 000 000

d) Produkty rolne zabrane i zniszczone (zbiory na pniu, ziarno, zboże, różne produkty) 302 100 000

e) Strata w dochodzie z gruntów znajdujących się na terenie operacji wojennych 3 300 000 000

1. Przemysł 10 123 000 000

2. Handel 1 167 000 000

3. Kontrybucje wojenne, kwaterunki, utrzymanie garnizonów fr. 634 000 000

4. Złoto wywiezione z kraju 494 000 000

5. Emisja polskich marek 110 000 000

6. Koleje żelazne 4 764 000 000

K. Olszewski, Lista strat wojennych Polski przedstawiona Komisji Odszkodowań – Paryż, marzec 1919, [w:] K. Juszczak, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 3, Rzeszów 1999, s. 79–80.

Polecenie 1

Prześledź listę strat (wartości oszacowane we frankach) i powiedz, w jakich dziedzinach straty były największe. Które z nich mogły najbardziej utrudniać odbudowę gospodarki II RP?

Próby przełamania kryzysu

Do problemów powojennych, które nękały większość krajów europejskich, Polska dodatkowo musiała dołożyć walkę o ustabilizowanie granic oraz zintegrować ziemie funkcjonujące do tej pory w trzech różnych systemach gospodarczych. Toczące się walki o granice, a zwłaszcza wojna polsko-bolszewicka, zrujnowały całkowicie budżet. W okresie zmagania o kształt terytorialny wydatki na wojsko przekraczały 50% wszystkich wydatków budżetowych. Niemniej zarówno parlament, jak i kolejne gabinety rządowe próbowały ustabilizować życie gospodarcze. Sukces był połowiczny. Częściowo tylko udało się doprowadzić do unifikacji systemu skarbowo-podatkowego. 24 marca 1920 roku prawie na całym obszarze II RP wprowadzono jednolitą markę polską (z opóźnieniem reforma objęła Górny Śląsk). Ujednolicono także system skarbowy. Niestety, były poważne problemy ze ściąganiem podatków. Państwo, chcąc wspomóc przedsiębiorców, udzielało im pomocy finansowej. Stwarzało to szansę rozwoju gospodarki, ale dodatkowo obciążało budżet, zwiększając deficyt. Rząd, chcąc sprostać wszystkim zobowiązaniom, dodrukowywał

pieniądze bez pokrycia. Musiało to doprowadzić do upadku wartości marki polskiej, a w końcu hiperinflacji.

Marka polska

Marka polska, domena publiczna

Ćwiczenie 1

Jakie elementy (odwołaj się do informacji na banknocie) świadczyły o tym, że zaprezentowana marka polska była walutą tymczasową?

- Brak podpisu premiera.
- Banknot wystawiła Dyrekcja Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej.
- Zapowiedź wymiany biletu na „przyszłą polską walutę”.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Inflacja i hiperinflacja w Polsce w latach 1918–1923

Rok	Wartość nominalna obiegu pieniądza [w mln]	Kurs dolara USA [w markach polskich]
1919	5316	110
1920	49 361	590
1921	229 538	2922

1923

125 317 955

637 000

Ćwiczenie 2

Na podstawie danych zawartych w tabeli wskaż poniżej zdanie fałszywe.

W przedstawionym okresie wartość złotówki w stosunku do dolara spadła ponad 200%.

W podanym okresie można mówić zarówno o inflacji, jak i hiperinflacji.

Widać, że w przedstawionym okresie wartość złotówki do dolara utrzymała się na tym samym poziomie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

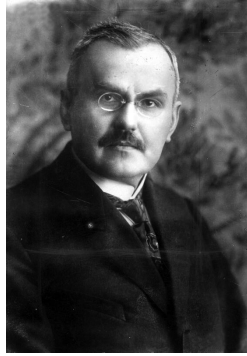
Polecenie 2

W jakim tempie spadała wartość polskiej marki w stosunku do dolara? Oblicz, o ile procent spadła jej wartość między 1919 a 1924 rokiem.

Sytuacja polityczna

Brak stabilizacji politycznej, częsta zmiana rządów, a zwłaszcza brak jednolitego programu finansowego i wizji naprawy skarbu powodowały krytykę, niepokoje społeczne i strajki. W 1923 roku rząd koalicyjny chadecji i endecji oraz PSL „Piasta” z Wincentym Witosem na czele próbował w sposób radykalny łagodzić napiętą sytuację. Odpowiedzią na strajk kolejarzy była militaryzacja kolei. Natomiast przeciwko biorącym udział w strajku generalnym w Krakowie wysłano wojsko. Demonstranci postanowili rozbroić wysłane przeciwko nim oddziały, w efekcie doszło do walk, w których zginęło ponad 30 osób. Winą za to, co się stało, obarczono rządzących, a to jeszcze bardziej osłabiło gabinet. W łonie koalicji także doszło do konfliktu, który spowodował, że rząd Witosa stracił większość parlamentarną i zmuszony został do dymisji.

Prezydent zdecydował się na powołanie 19 grudnia 1923 roku ponadpartyjnego rządu, tzw. rządu fachowców, wyposażonego w specjalne pełnomocnictwa pozwalające na podejmowanie pozaparlamentarnych działań. Na czele tego rządu stanął Władysław Grabski – wybitny ekonomista, poseł na sejm, politycznie związany z Narodową Demokracją, zawodowo ze Szkołą Główną Gospodarstwa Wiejskiego.

Władysław Grabski

Władysław Grabski, domena publiczna

Gabinet fachowców – w centrum Władysław Grabski

Gabinet fachowców – w centrum Władysław Grabski, domena publiczna

Ćwiczenie 3

Dlaczego, twoim zdaniem, rząd Grabskiego został wyposażony w specjalne pełnomocnictwa, pozwalające na podejmowanie pozaparlamentarnych działań?

- Grabski pod takim tylko warunkiem zgodził się kierować gabinetem.
- Uniezależniało to rząd od rozbitego politycznie, niestabilnego parlamentu i tym samym pozwalało na podejmowanie szybkich decyzji.
- Posłowie zrzucili z siebie odpowiedzialność za prowadzenie polityki gospodarczej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Reforma skarbowo-walutowa

Za najważniejszy cel swoich działań Grabski uznał ustabilizowanie skarbu, a następnie wprowadzenie reformy walutowej.

Expose premiera Władysława Grabskiego wygłoszone na posiedzeniu sejmu i senatu 20 grudnia 1923 roku.

“ Exposé premiera Władysława Grabskiego wygłoszone na posiedzeniu sejmu i senatu 20 grudnia 1923 roku

Doszliśmy bowiem do takiego stanu, że żaden postęp w żadnej dziedzinie, nawet szkolnictwie, nie mówiąc o reformie rolnej lub udoskonaleniach socjalnych, stają się niemożliwe, jeśli najpierw i to wkrótce, nie uporamy się z trudnościami finansowymi, które nie tylko paraliżują wszelkie porywy do udoskonalania naszego stanu wewnętrznego, ale wytwarzają niebezpieczeństwo zarówno utrzymania pokoju wewnętrznego, jak i stanu obronności naszego kraju, wymagających znacznych nakładów pieniężnych.

Exposé premiera Władysława Grabskiego wygłoszone na posiedzeniu sejmu i senatu 20 grudnia 1923 roku, [w:] , Wiek XX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów, red. S. B. Lenard, M. Sobańska-Bondaruk, Warszawa 1998, s. 157.

Ćwiczenie 4

Dlaczego, według Grabskiego, naprawa gospodarki finansowej państwa była najważniejszym celem?

- Bez ustabilizowanej sytuacji finansowej niemożliwe było reformowanie innych dziedzin.
- Grabski był ekonomistą i dlatego dążył do przeprowadzenia reformy monetarnej.
- Ponieważ takie były oczekiwania społeczne.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Grabski rozpoczął reformowanie od wprowadzenia oszczędności budżetowych. Przede wszystkim ograniczono zatrudnienie w administracji. Powołano Urząd Nadzwyczajnego Komisarza Oszczędnościowego, który miał „poszukiwać” oszczędności budżetowych i nadzorował m.in. wydatki w ministerstwach. Ograniczono dotacje do kolei, podniesiono ceny biletów. Państwo sprzedało także niedochodowe przedsiębiorstwa. Wyegzekwowano w większości zaległości podatkowe. Ustabilizowano także kwestie podatkowe: określono

m.in. wielkość podatku od obrotu przedsiębiorstw na 2%, ujednolicono podatek gruntowy, wprowadzono także podatek majątkowy. Pamiętając o problemach ze ściąganiem podatków (w okresie hiperinflacji czasami kilka dni zwłoki powodowało, że wartość wpłaconych pieniędzy była znacznie niższa), w wydanym rozporządzeniu poinformowano, że za każdy dzień opóźnienia urzędy skarbowe będą doliczały 0,5% sumy dłużnej. W miejsce Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej powołano nową instytucję emisyjną, czyli prywatny Bank Polski, który był odpowiedzialny za emisję pieniądza. Instytucja ta była spółką akcyjną niezależną od państwa.

Polecenie 3

Wyjaśnij, jakie znaczenie dla ewentualnego dodruku banknotów miało to, że Bank Polski był spółką akcyjną.

Kiedy doszło do ustabilizowania sytuacji finansowej i poprawił się kurs marki, przystąpiono do wymiany pieniądza.

W 1924 roku wprowadzono nową walutę, którą był złoty, o wartości równej frankowi szwajcarskiemu. Sztywny kurs złotego wobec dolara ustalono na 5,18 zł. Z czasem wartość polskiej waluty względem dolara nieco spadła, jednak do końca istnienia II RP złoty pozostał stabilnym pieniądzem. Wymiany dokonano w relacji 1 800 000 marek polskich za 1 zł.

Dwa Złote

Dwa Złote, domena publiczna

Polecenie 4

Jaką różnicę dostrzegasz pomiędzy współczesnymi a ówczesnymi banknotami?

Wyemitowane banknoty miały mieć zabezpieczenie w złocie, srebrze, dewizach.

Częściowo fundusze na reformę udało się zebrać ze sprzedaży akcji Banku Polskiego. Starano się odwoływać do ambicji i patriotyzmu obywateli: „kupno akcji to wsparcie dla państwa”. Dzięki temu reformę przeprowadzono przede wszystkim „siłami własnymi” państwa. Pożyczki zagraniczne były nieliczne (m.in. włoskiego Banca Commerciale, amerykańskiego Dillon). Inna rzecz, że obawiano się zbyt dużego uzależnienia od państw obcych – pomoc z zewnątrz często była obwarowana chęcią poddania gospodarki polskiej kontroli.

Początkowo używano obu walut, również ceny towarów podawane były w dwóch walutach. W lipcu 1924 wycofano markę z obiegu.

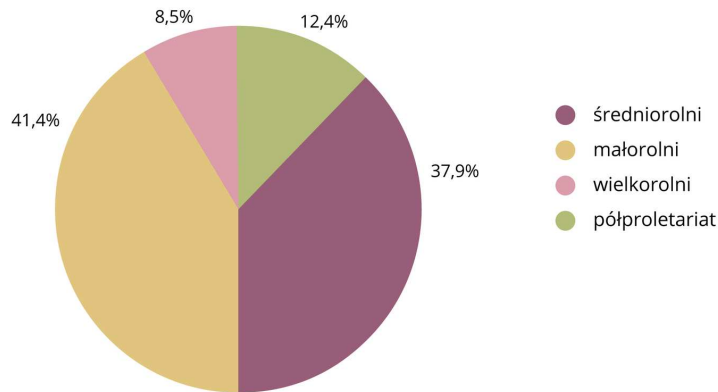
Kapsuła czasu

Zapytaj rodziców, kiedy przeprowadzono ostatnią reformę walutową w Polsce.

Problemy rolnictwa

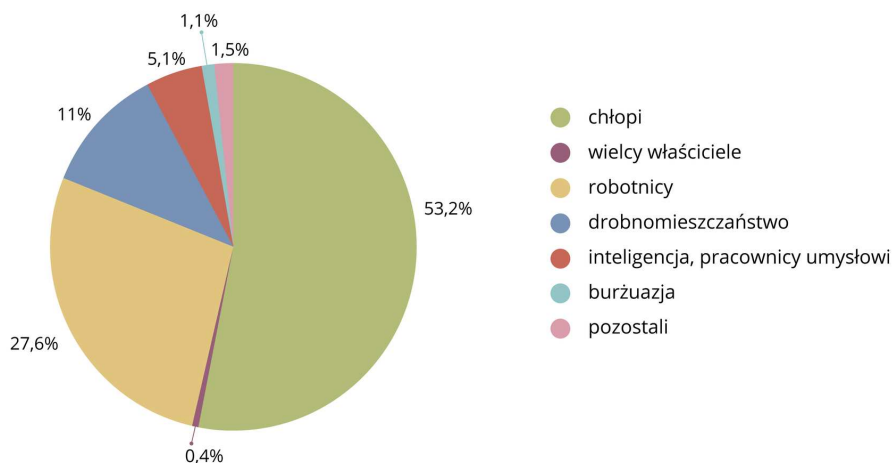
Jednym z ważniejszych osiągnięć rządu Grabskiego było przeprowadzenie reformy rolnej. Premier i jego ekipa mieli świadomość, że zmiany w polityce rolnej są konieczne. Kraj nie wyszedł jeszcze w tym obszarze z kryzysu wywołanego wojną. Zniszczenia wojenne, rekwizycje zwierząt i związany z tym brak siły pociągowej, a także nawozów naturalnych spowodowały ogromny spadek plonów. W czasie wojny na ziemiach polskich zarekwirowano 1,7 mln koni, 2,7 mln sztuk bydła rogatego. Widok kobiet czy mężczyzn ciągnących brony lub pług nie był niczym nadzwyczajnym. „Zapręg ludzki” z konieczności zastąpił zwierzęcy. Nastąpiło zubożenie wsi, pojawiły się problemy z zaopatrzeniem miast w żywność. Często brakowało ziarna siewnego, dlatego mimo chęci szybkiej rekonstrukcji rolnictwa w latach 1918–1919 ogromne powierzchnie użytków rolnych leżały odłogiem. Stanowiło to duży problem, zwłaszcza że Polska była krajem rolniczym. Blisko 70% społeczeństwa żyło na wsi. Wieś polska była przeludniona, rolnictwo miało „niezdrową strukturę”.

Struktura warstwy chłopskiej w 1921 roku

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Struktura społeczna i struktura zatrudnienia II RP w 1921

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Praca domowa

Polecenie 5.1

Jakie wnioski na temat struktury rolnictwa można wyciągnąć na podstawie schematu? Czy użyte w tekście określenie „niezdrowa struktura” ma odzwierciedlenie w danych statystycznych? Podaj argumenty uzasadniające bądź odrzucające stwierdzenie.

Polecenie 5.2

Przeanalizuj diagram dotyczący struktury społecznej i zatrudnienia, a następnie określ, które „grupy” są zbyt nieliczne z perspektywy kształtującego się na nowo państwa.

Tylko w wypadku ziem byłego zaboru pruskiego można mówić o rozwiniętym rolnictwie i efektywnych, dobrze zorganizowanych i zarządzanych gospodarstwach. Na pozostałych obszarach najczęściej występowało rozdrobnienie zarówno areału, jak i produkcyjne.

Reformy rolne

Nierównomierny podział gruntów budził niezadowolenie społeczne. Wcześniejsze ekipy rządowe i parlament podejmowały próby zreformowania systemu, ale nieskutecznie. Już gabinety Ignacego Daszyńskiego i Jędrzeja Moraczewskiego zapowiadały radykalną reformę rolną. Posłowie zgromadzeni w sejmie I kadencji podjęli rozmowy na jej temat. Także na łamach prasy ukazywały się artykuły o problemie reformy i jej różnych wariantach. Niemniej wśród ugrupowań politycznych nie było jedności w tej kwestii. Ugrupowania lewicowe i ludowe chciały jak najszybciej doprowadzić do parcelacji wielkiej własności i zaspokojenia „głodu ziemi”. Niechętna rozparcelowaniu wielkich majątków, zwłaszcza na wschodzie, była prawica. Uważano, że może to się przyczynić do osłabienia polskości na tych terenach (wielkie gospodarstwa posiadali tutaj przede wszystkim Polacy, natomiast małorolnymi chłopami byli często Ukraińcy oraz Białorusini) i upadku dobrze funkcjonujących dużych gospodarstw.

W lipcu 1919 roku sejm przedstawił podstawowe zasady reformy. Zamierzano rozparcelować grunty państwowe oraz nadwyżki ziemi prywatnej. Parcelacji miały podlegać gospodarstwa powyżej 180 hektarów, a na terenach podmiejskich – powyżej 60 ha, natomiast w zaborze pruskim i na terenach wschodnich – ponad 400-hektarowe. Właściciele mieli otrzymać za utracone dobra połowę wartości rynkowej ziemi. Ustawę o wykonaniu reformy rolnej uchwalono w 1920 roku, ale nie wprowadzono jej w życie.

W 1925 roku uchwalono kolejną ustawę o reformie rolnej w kształcie zaproponowanym przez rząd Grabskiego. Tym razem znalazła ona realizację. Z perspektywy właścicieli ziemskich była korzystniejsza. Parcelacja miała objąć majątki liczące powyżej 180 hektarów, a w województwach wschodnich powyżej 300 ha, natomiast w majątkach uprzemysłowionych – 700 ha. Roczny limit parcelacji ustalono na 200 tys. ha. Jeśli nie zostałyby zrealizowane, państwo miało prawo do parcelacji przymusowej. Właściciele

otrzymywali za ziemię cenę rynkową. Odszkodowanie płaciło państwo, natomiast chłopci, którym ją przydzielono, mieli ją spłacać skarbowi państwa przez 40 lat.

Wojna celna z Niemcami

Reforma rolna najprawdopodobniej nie była ostatnim etapem zmian planowanych przez rząd Grabskiego. Niestety, jego działalność została zahamowana wojną celną.

Do 1925 roku zgodnie z podpisaną konwencją, sygnowaną przez państwa zachodnie, Niemcy miały obowiązek importowania węgla górnośląskiego.

Ćwiczenie 5

Jaką ilość górnośląskiego węgla musiały rocznie importować Niemcy?

2 mln ton

10 mln ton

6 mln ton

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kiedy umowa wygasła Niemcy odmówili dalszego przyjmowania surowca, co spowodowało przestój kopalni na Górnym Śląsku. Polacy – w ramach działań odwetowych – ograniczyli handel z Niemcami. Niemcy wstrzymali więc całkowicie wymianę towarową z Polską, mimo że uderzało to również w ich gospodarkę. Liczyli jednak, że w Polsce efekty kryzysu ekonomicznego będą znacznie poważniejsze. Rzeczywiście, gospodarka polska poniosła straty, niemniej wojna celna (tak nazywano ten kryzys w polsko-niemieckich relacjach gospodarczych) zdeterminowała rząd polski do poszukiwania nowych rynków zbytu dla polskich towarów i nowych partnerów handlowych. W efekcie udało się uniezależnić gospodarczo od Niemiec. Na pewno pomógł w tym strajk górników angielskich – polski węgiel, zamiast brytyjskiego, wszedł na rynek skandynawski.

Pozytywne efekty wojny celnej były zauważalne w późniejszym okresie, tymczasem nastąpiło pogorszenie sytuacji gospodarczej, co miało wpływ na sytuację rządu Grabskiego.

Okno na świat

Wojna celna miał również wpływ na pogorszenie stosunków z Gdańskiem. związku z tym przyspieszono budowę portu w Gdyni. W 1924 roku rozpoczął się jej II etap. Decyzja o budowie nowego portu w małej wiosce rybackiej zapadła już w 1920 roku. W 1922 roku sejm podjął uchwałę o rozpoczęciu inwestycji. Pod koniec kwietnia 1923 roku odbyło się uroczyste otwarcie tymczasowego portu wojennego, tymczasowej przystani i schroniska dla rybaków. Inicjatorem i pomysłodawcą przedsięwzięcia był inż. Tadeusz Wenda, on także zdecydował o lokalizacji. Niemniej ogromne zasługi w zdobywaniu funduszy na budowę portu i rozbudowę Gdyni miał Eugeniusz Kwiatkowski (minister przemysłu i handlu w latach 1926–1930). W 1926 roku Gdynia otrzymała status miasta.

Polecenie 6

Czy taka inwestycja, jak ta w Gdyni, była dużym obciążeniem dla budżetu państwa? Uzasadnij odpowiedź. Przeanalizuj mapę II RP i zwróć uwagę, czy można było znaleźć inną lokalizację dla nowego portu. Co mogło zdecydować o wyborze Gdyni?

Premier i minister skarbu, licząc na to, że dotychczasowe osiągnięcia są wystarczającą rekomendacją do dalszego działania, poprosili parlament o kolejne pełnomocnictwa i oszczędności budżetowe, które pozwoliłyby przetrwać wojnę celną z Niemcami. Niestety, posłów, jak i większość społeczeństwa, zniechęciły pojawiające się trudności gospodarcze i spadek wartości złotego. Grabski, nie widząc poparcia dla swojego programu, pod koniec 1925 roku podał się do dymisji.

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 6

Uzupełnij tekst.

Rząd Władysława Grabskiego podjął się w 1924 roku dzieła reformy walutowej. Powołano wówczas nową centralną instytucję emisyjną pod nazwą []. Wprowadzona także została nowa moneta pod nazwą [] i ustalono jej kurs w stosunku do dolara na []. Rząd Grabskiego przygotował również projekt ustawy o reformie rolnej, którą sejm ostatecznie uchwalił w roku []. Parcelacji miały podlegać majątki ziemskie o powierzchni większej niż [] z wyjątkiem kresów wschodnich i tzw. majątków przemysłowych. Majątki przemysłowe mogły zachować areał gruntów o powierzchni do [].

5,18

1925

180 ha

700 ha

złoty polski

Bank Polski

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 7

Port w Gdyni rozbudowywany był przez cały okres funkcjonowania II RP. Czy rzeczywiście był „oknem na świat” państwa polskiego w okresie dwudziestolecia i jednym z największych osiągnięć gospodarczych? Formułując odpowiedź na to pytanie, skorzystaj z poniższego tekstu.

„Eugeniusz Kwiatkowski tak pisał o znaczeniu dostępu do morza w wydanej w 1931 roku książce *Dysproporcje. Rzecz o Polsce przeszłej i obecnej*.”

Co potrafię?

POTRAFIĘ omówić zasady reformy walutowej.

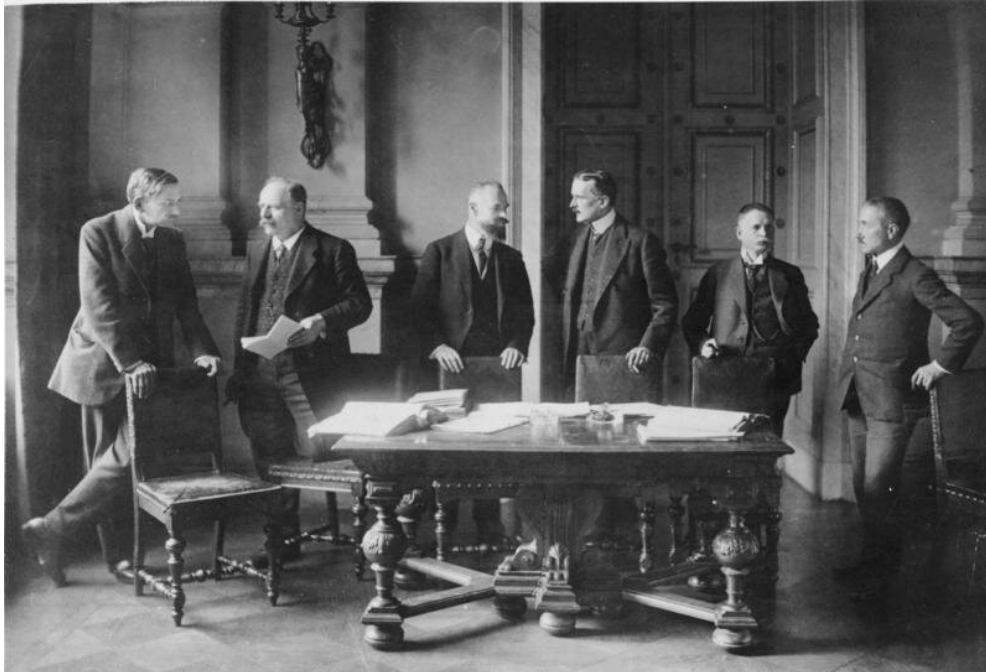
Co wiem?

WIEM, kiedy powołano rząd Władysława Grabskiego.

Co rozumiem?

ROZUMIEM, że przeprowadzenie reformy walutowej było konieczne.

Polska, Europa, świat po I wojnie światowej (lekcja powtórzeniowa)

Bundesarchiv, Bild 183-R01213
Foto: o. Ang. | 1919

Delegacja niemiecka na konferencji w Paryżu
Bundesarchiv, Bild 183-R01213, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 1

Na podstawie zdjęcia wymień przynajmniej jednego delegata na konferencję w Paryżu. Wyobraź sobie, że jesteś świadkiem rozmowy delegatów. Wymień główne wątki, które mogły się w niej pojawić.

Demonstracja przed budynkiem Reichstagu przeciwko podpisaniu traktatu wersalskiego
domena publiczna

Polecenie 2

Napisz komentarz do zdjęcia. Uwzględnij powody niezadowolenia Niemców z postanowień traktatu wersalskiego i niechęć do jego ratyfikacji.

“ **Dzienne wydatki wojenne państw biorących udział w I wojnie światowej**

Oprócz niespotykanych dotychczas strat ludzkich Wielka Wojna przyniosła także poważne konsekwencje ekonomiczne. Obciążenie budżetów poszczególnych państw biorących udział w konflikcie przerosło najśmielsze oczekiwania. Całkowity koszt I wojny światowej (1914–1918) szacuje się na około 80 mld dolarów, co odpowiada mniej więcej łącznej wartości majątku narodowego Francji i Włoch. [...] Przeciętne roczne wydatki w stosunku do dochodu narodowego wynosiły 37% dla Anglii, 26% dla Francji, 19% dla Włoch, 16% dla USA, 32% dla Niemiec, 27% dla Rosji (w latach 1916–1917 wydatki te stanowiły aż 49% budżetu).

Dzienne wydatki wojenne państw biorących udział w I wojnie światowej, [w:] Jerzy Ciepielewski, Irena Kostrowicka, Zbigniew Landau, Jerzy Tomaszewski, Dzieje gospodarcze świata do roku 1980, Warszawa 1985, s. 293.

Polecenie 3

Wyjaśnij, jakie konsekwencje dla społeczeństw państw europejskich miały duże wydatki na prowadzenie działań wojennych. Który kraj poniósł największe koszty i co miało na to wpływ?

Początki dwudziestolecia międzywojennego – lekcja powtórzeniowa

Granice Polski 1795–1922

Krzysztof Chariza i zespół,

Praca domowa

Polecenie 4.1

Porównaj terytorium II RP z obszarem dawnej Rzeczypospolitej (przedrozbiorowej). Wymień tereny, które nie weszły w skład odbudowanego państwa. Wskaż je na mapie.

Polecenie 4.2

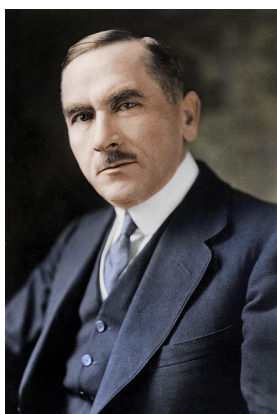
Sprawdź w dowolnym źródle, jaka była długość granic II RP z poszczególnymi państwami. Która granica była najtrudniejsza do obrony? Wyjaśnij dlaczego.

Ćwiczenie 1.1

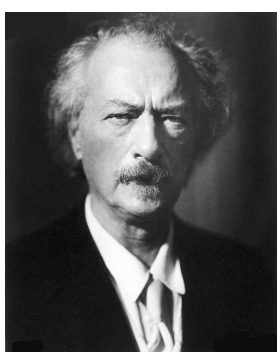
Dopasuj imię i nazwisko do ilustracji.

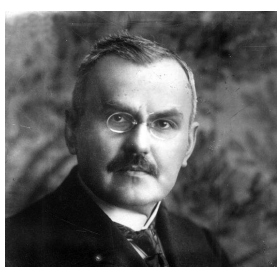
Lucjan Żeligowski

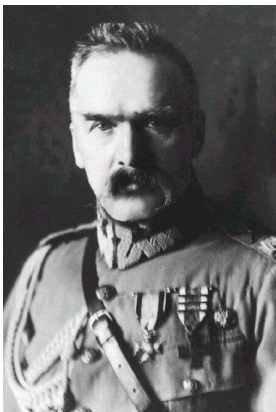
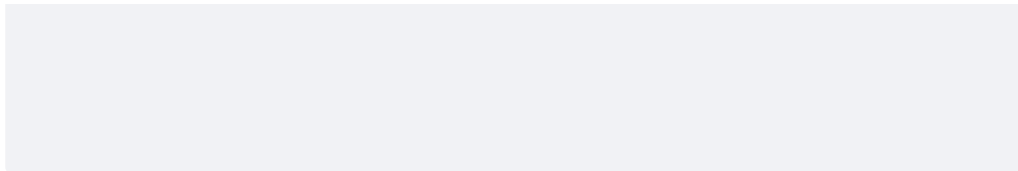
Ignacy Jan Paderewski

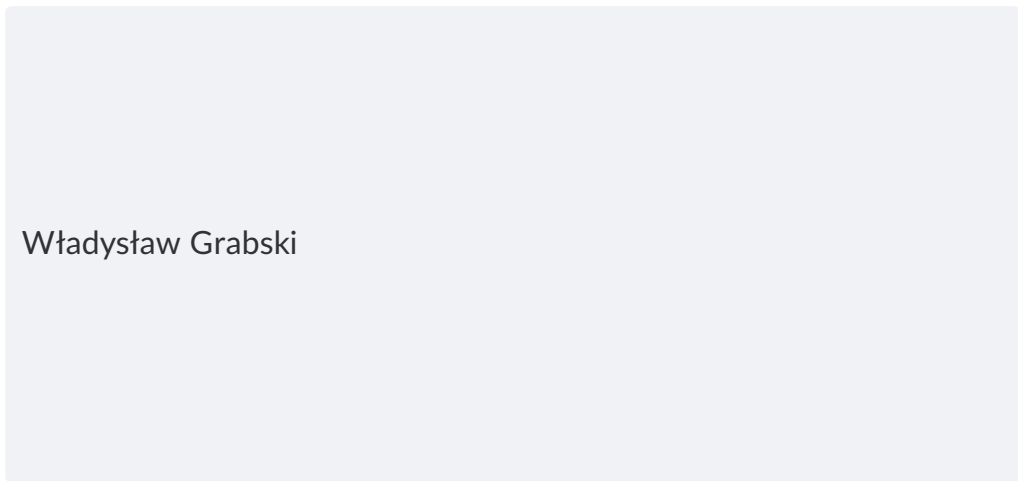
Józef Piłsudski

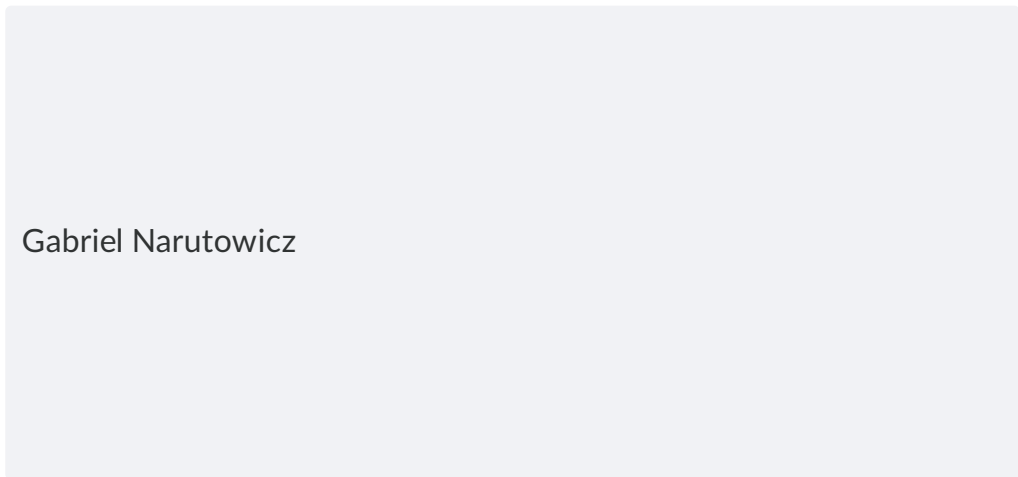
Roman Dmowski

Władysław Grabski

Gabriel Narutowicz

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.2

Dopasuj imiona i nazwiska polityków do notek biograficznych.

Premier rządu II RP. Uczestnik konferencji w Wersalu. Pianista, kompozytor.

Józef Piłsudski

Ekonomista, prawicowy polityk. Premier i minister skarbu II RP, pomysłodawca reformy walutowej.

Władysław Grabski

Czołowy polski ideolog i przywódca narodowy. Zwolennik koncepcji inkorporacyjnej. Uczestnik konferencji paryskiej.

Roman Dmowski

Polityk socjalistyczny i ludowy. 20 grudnia 1922 roku został prezydentem Rzeczypospolitej.

Lucjan Żeligowski

Polski generał, twórca dywizji litewsko-białoruskiej. W latach 1925–1926 był ministrem spraw wojskowych, pomógł przygotować przewrót majowy.

Stanisław Wojciechowski

Naczelnik państwa, marszałek, jeden z działaczy PPS. Dowódca I Brygady Legionów w latach 1914–1916. Zwolennik federacji Polski z Ukrainą, Litwą i Białorusią.

Ignacy Paderewski

Inżynier, polityk, prezydent RP. Profesor Politechniki w Zurychu. Zastrzelony przez Eligiusza Niewiadomskiego.

Gabriel Narutowicz

Polecenie 5

Wyjaśnij, jakiego zjawiska dotyczył komentarz pod satyrycznym rysunkiem zatytułowanym *Kłopoty urzędnika państwowego*:

„Otrzymałem pensję miesięczną i nie wiem, co robić. Posiadam pieniędzy zbyt wiele, żeby samemu udźwignąć, i zbyt mało, ażeby zapłacić dorożkarzowi za odwiezienie do domu.”

Ćwiczenie 2

Czyich kompetencji dotyczą wymienione artykuły pochodzących z trzech aktów prawnych : Dekretu a najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej z 22 XI 1918, „Małej konstytucji” z 20 II 1919 roku i Konstytucji marcowej z 17 marca 1921 roku.

Każdy akt państwowy [...] wymaga podpisu odnośnego Ministra.

Tymczasowy Naczelnik Państwa

[...]jest przedstawicielem Państwa i najwyższym wykonawcą uchwał Sejmu w sprawach cywilnych i wojskowych

Tymczasowy Naczelnik Państwa

[...] sprawuje władzę wykonawczą przez odpowiedzialnych przed Sejmem ministrów i podległych im urzędników

Naczelnik Państwa

[...]jest zarazem najwyższym zwierzchnikiem sił zbrojnych Państwa, nie może jednak sprawować naczelnego dowództwa w czasie wojny.

Naczelnego Wodza sił zbrojnych Państwa na wypadek wojny mianuje Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów, przedstawiony przez Ministra Spraw Wojskowych, który za akty, związane z dowództwem w czasie wojny, jak i za wszelkie sprawy kierownictwa wojskowego-odpowiada przed Sejmem.

Naczelnik Państwa

Rząd Republiki Polskiej stanowią mianowani przeze mnie i odpowiedzialni przede mną aż do zebrania się sejmu Prezydent Ministrów i ministrowie

Prezydent

Budżet Republiki Polskiej na pierwszy okres budżetowy uchwali rząd i przedłoży mi do zatwierdzenia

Prezydent

Ćwiczenie 3

Zaznacz fałszywe dokończenie zdania.

- która miała zapewnić światu pokój.
- która miała zapobiegać konfliktom zbrojnym.
- do której należała Polska.
- która pozostała tylko „papierową fikcją”.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4

Ułóż chronologicznie wydarzenia związane z walką o granice II RP.

plebiscyt na Warmii, Mazurach i Powiślu

przyłączenie Litwy Środkowej do Polski

III powstanie śląskie

traktat ryski

wybuch powstania wielkopolskiego

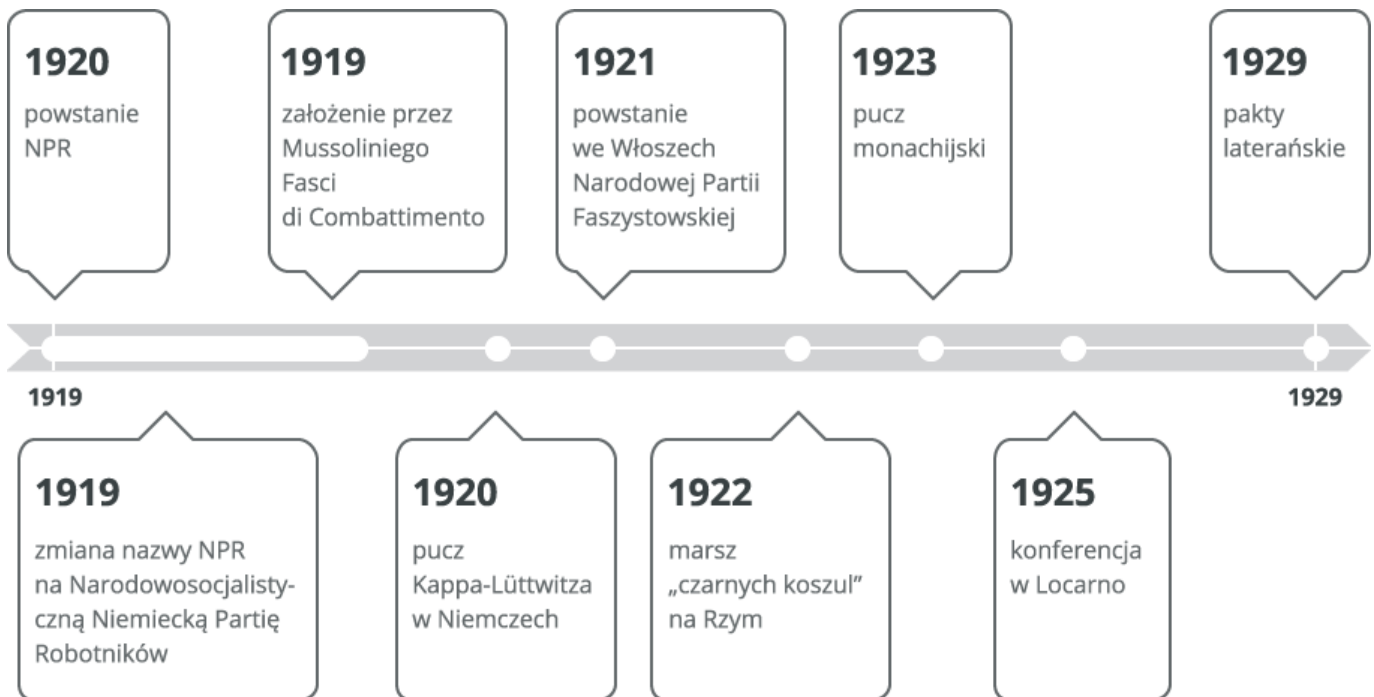

Cud nad Wisłą

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Początki faszyzmu w Niemczech i we Włoszech

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

“ Doktryna faszyzmu

Nie przypadkiem ideologia faszystowska zaczęła rozwijać się bezpośrednio po zakończonej wojnie. Zrodziło ją poczucie klęski [...], ale też niepełnego zwycięstwa... [...] Siłą ruchu faszystowskiego stała się ideologia oparta na zwartości, kierunku działania, prostych receptach na rozwiązanie problemów, negacji rzeczywistości, demagogii, zorganizowania życia ludzi wspierających ruch. Pożywką była zawsze sytuacja kryzysowa.

[w:] B. Mussolini, Doktryna faszyzmu, Lwów 1935, s. 25–26.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/Dt0rn7mhs>

Czyta Wojciech Czerniatowicz

J. Tyszkiewicz, E. Czapiewski,

Historia powszechna. Wiek XX Czyta Wojciech Czerniatowicz Źródło: E. Czapiewski, J. Tyszkiewicz, Historia powszechna. Wiek XX, 2012.

Polecenie 1

Wyjśnij, jaki główny powód genezy ideologii faszystowskiej i jej „atrakcyjności” podają autorzy.

Krajami, w których faszyzm znalazł podatny grunt, były Włochy i Niemcy. W obu państwach (mimo że Włochy znalazły się w gronie zwycięzców) wojna położyła kres marzeniom o zdobyczach terytorialnych i sukcesach na arenie międzynarodowej. Wprawdzie we Włoszech faszyzm stał się ideologią państwową znacznie wcześniej niż w Niemczech i inne były drogi dojścia do władzy jej zwolenników, niemniej i włoskie, i niemieckie społeczeństwo – zmęczone i rozczarowane wojną – uległo hasłom głoszonym przez faszystów, a później doświadczyło konsekwencji funkcjonowania totalitarnego reżimu.

„Ukradzione zwycięstwo”

W 1915 roku Włochy, przyłączając się do wojny po stronie państw ententy, liczyły na zdobycze terytorialne. Postanowienia konferencji wersalskiej, na której premier Vittorio Orlando formalnie wchodził w skład Wielkiej Czwórki i był jednym z decydentów, nie spełniły tych oczekiwań. Włochy otrzymały tylko południowy Tyrol i Dalmację. Trudno więc się dziwić, że mówiono o „kalekim” lub „ukradzionym zwycięstwie”. Pogłębiło to panującą od końca XIX wieku w społeczeństwie włoskim frustrację. Formalnie zjednoczony kraj w końcu lat 70. XIX wieku zamiast rozwoju przeżywał kryzys. Nie udało się unifikacja, widoczny był podział na północ i południe. Włochy, w odróżnieniu od zjednoczonych Niemiec, nie odgrywały w polityce międzynarodowej istotnej roli. Osiągnięcie pozycji światowego mocarstwa pozostało niespełnionym marzeniem.

Ćwiczenie 1

Podaj datę zjednoczenia Włoch i Niemiec.

Niemcy 1871, Włochy 1859

Niemcy 1871, Włochy 1870

Niemcy 1866, Włochy 1870

Niemcy 1875, Włochy 1890

Ogromne koszty działań wojennych wpłynęły na kryzys gospodarczy, z którym nie potrafiły sobie poradzić kolejne rządy. Ze względu na rozbięcie polityczne parlamentu, a tym samym brak możliwości stworzenia stabilnej koalicji, wzrastało niezadowolenie społeczne i następowała radykalizacja nastrojów. Robotnicy na północy Włoch próbowali nawet zakładać rady robotnicze i przejmować fabryki. Włoski poeta Gabriele D'Annunzio zorganizował marsz niezadowolonych kombatantów i zajął miasto Fiume (obecnie Rijeka) na pograniczu Włoch oraz Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców. Miejscowość portowa była w większości zamieszкана przez Włochów. W 1924 roku Liga Narodów uznała aneksję włoską dokonaną przez D'Annunzia.

Polecenie 2

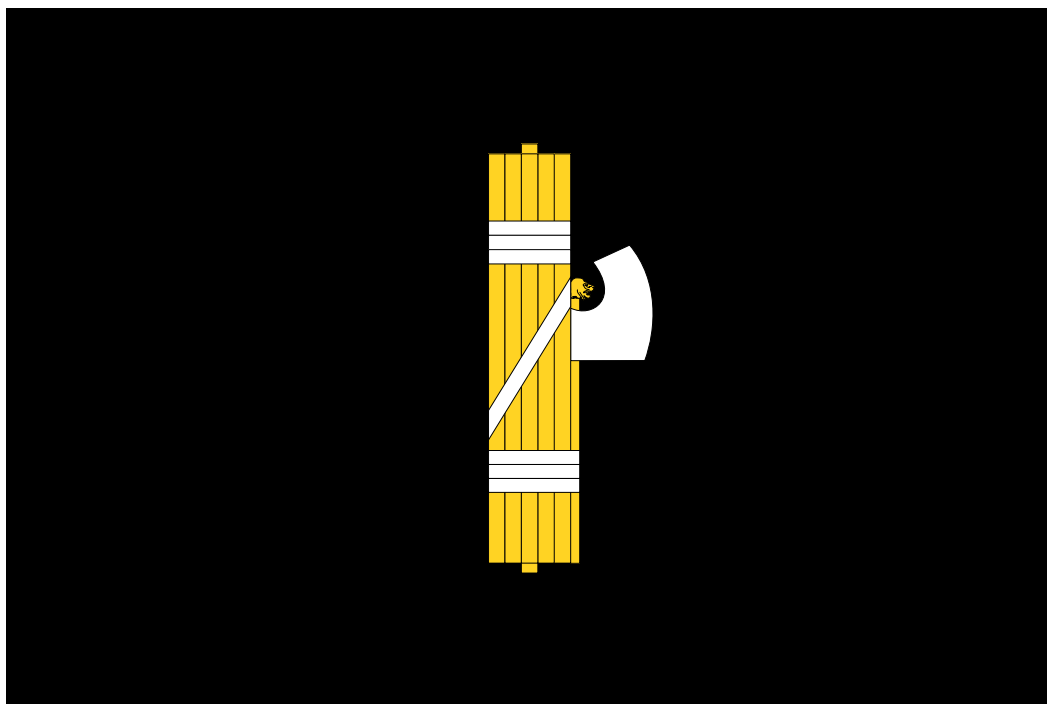
Oceń decyzję Ligi Narodów.

Benito Mussolini i powstanie Fasci di Combattimento

Benito Mussolini wykorzystał niezadowolenie byłych żołnierzy i założył w 1919 roku Fasci di Combattimento (Związki Kombatanckie).

Ćwiczenie 2

Do jakiej symboliki nawiązywała nazwa oraz znak włoskiego faszyzmu?

- Do wieńca laurowego.
- Do symbolu władzy w starożytnym Rzymie.
- Do godła z okresu zjednoczenia Włoch.
- Do herbu Mussoliniego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Mussolini urodził się w 1883 roku. Był nauczycielem, ale krótko pracował w tym zawodzie. Chcąc uniknąć służby wojskowej, na początku XX wieku wyjechał do Szwajcarii. Tam stał się aktywnym socjalistą. W latach 1912–1914 redagował gazetę „Avanti”. Kiedy jednak zaczął czynnie opowiadać się za przystąpieniem Włoch do wojny po stronie ententy, naraził się socjalistom. W związku z tym zrezygnował z kierowania wspomnianą gazetą i założył organ o charakterze nacjonalistycznym „Il Popolo d’Italia”. W latach 1915–1917 walczył w I wojnie.

Benito Mussolini w czasie I wojny światowej
domena publiczna

W 1917 roku Mussolini został ranny i wrócił z frontu do domu, a dwa lata później założył wspomniane Fasci di Combattimento. Organizacja skupiała przede wszystkim weteranów wojennych. Jej program na przestrzeni lat się zmieniał. Mussolini podkreślał potrzebę budowy silnego państwa, czyli powstania „Wielkich Włoch”. Posługiwanie się hasłami nacjonalistycznymi i odwoływanie się do czasów Imperium Rzymskiego stanie się charakterystycznym elementem włoskiego faszyzmu. Rywalizując natomiast o wpływy z socjalistami (z Włoską Partią Socjalistyczną), głosił poglądy, które pozwoliły mu zdobyć poparcie uboższych warstw społecznych: m.in. deklarował konieczność obłożenia podatkami najbogatszych. Widział też potrzebę konfiskaty majątków kościelnych. Członkowie organizacji Mussoliniego często zachowywali się agresywnie wobec bojówek socjalistów, podkreślając tym samym niechęć do głoszonych przez nich haseł, jak choćby rewolucji społecznej czy zniesienia własności prywatnej.

Często dochodziło do walki członków Fasci, zwanych ze względu na ubiór „czarnymi koszulami”, z bojówkami socjalistów („czerwonymi koszulami”). Mimo że program proponowany przez Mussoliniego był radykalny, wydawał się bezpieczniejszy niż rewolucjonizm socjalistów. Pracodawcy wierzyli, że uspokoi sytuację i wzmocni pozycję państwa, a robotnicy – że poprawi ich położenie. Mussolini, chcąc zintegrować swoich zwolenników, powołał w 1921 roku Narodową Partię Faszystowską. Była to organizacja mocno scentralizowana z Mussolinim jako wodzem (duce) na czele. Wódz miał władzę absolutną („duce ma zawsze rację”). W programie partii faszystowskiej zaczęły pojawiać się poglądy, które miały przyciągnąć do niej przemysłowców, bankierów, czyli kapitał. Mussolini zapowiadał wprowadzenie silnej władzy, ograniczenie roli związków zawodowych i tym samym wprowadzenie w życie idei współpracy przedsiębiorców

i robotników, ale przede wszystkim podjęcie działalności, która umożliwi rozwój gospodarczy.

Pierwsze sukcesy faszystów

Z perspektywy ruchu faszystowskiego korzystnym wydarzeniem był podział włoskich socjalistów. W wyniku rozłamu powstała Włoska Partia Komunistyczna. Przedstawiciele obydwu partii organizowali strajki (m.in. w sierpniu 1922 roku strajk generalny), które paraliżowały życie gospodarcze i pogłębiały kryzys. Mussolini postanowił więc podjąć bardziej zdecydowane działania i w październiku 1922 roku zorganizował „marsz na Rzym”. Około 40 tysięcy „czarnych koszul” z różnych części kraju ruszyło do stolicy.

Uczestnicy marszu na Rzym. Na zdjęciu w centrum Mussolini

domena publiczna

Polecenie 3

Mussolini nie uczestniczył w wyprawie na Rzym – czekał na rozwój wypadków. Jak uważasz, dlaczego?

Król Wiktor Emanuel III nie zdecydował się na wysłanie wojsk i zbrojne zatrzymanie faszystów, co sugerowali mu przedstawiciele rządu, tylko powierzył funkcję premiera... Mussoliniemu. Duce utworzył rząd, w którym faszyci objęli najważniejsze ministerstwa.

Polecenie 4

Powiedz, które resorty można uznać za najważniejsze z perspektywy umacniania się władzy faszystów, a później jej całkowitego przejęcia. Uzasadnij swój wybór.

W Mussolinim zarówno część społeczeństwa, jak i monarcha widzieli silną osobowość, która może doprowadzić do uspokojenia sytuacji.

Funkcjonowanie włoskiego faszyzmu

Giacomo Matteotti
domena publiczna

Mussolini po objęciu funkcji premiera podjął kroki w celu umocnienia władzy. Powołał Wielką Radę Faszystowską, która miała być ciałem doradczym rządu, ale stała się miejscem podejmowania wszystkich decyzji. W 1922 roku zdelegalizowano partię komunistyczną. Wprowadzono także nową ordynację wyborczą, zgodnie z którą każdej partii przysługiwało zgłoszenie tylko jednej listy, a ugrupowanie, które zdobyło w wyborach najwięcej głosów (min. 25%), otrzymywało 2/3 mandatów w parlamencie. W efekcie tych zmian wybory, które odbyły się w kwietniu 1924 roku, przyniosły zwycięstwo kandydatom z listy faszystowskiej. W nowym parlamencie zasiadali jednak jeszcze przedstawiciele innych partii, m.in. socjaliści. Ich lider, Giacomo Matteotti, oskarżył faszystów o oszustwa, gwałty wyborcze i domagał się unieważnienia wyborów. W efekcie został porwany, a po dwóch miesiącach odnaleziono jego ciało.

Giacomo Matteotti przed wystąpieniem w parlamencie miał powiedzieć swoim współtowarzyszom, aby szykowali mowę na jego pogrzeb.

Polecenie 5

Niekiedy mówi się, nawiązując do sprawy Matteottiego, że „demokracja we Włoszech przegrała”. Po prześledzeniu dalszej części lekcji oceń, w jakim stopniu stwierdzenie to jest słuszne.

Zaczął się stopniowe tworzenie państwa totalitarnego. Pod koniec 1924 roku zniesiono wolność prasy oraz zdelegalizowano wszystkie partie oprócz faszystowskiej. Zaostrzono terror wobec przeciwników politycznych, nasilono propagandę. Jednym z najbardziej charakterystycznych plakatów z tych czasów był rysunek głowy Mussoliniego na tle wielokrotnie powtórnego „si”, czyli „tak”.

Nie prześladowano jednak Kościoła. Mussolini nie chciał podejmować rywalizacji o dusze, tylko zapewnić sobie przychylność Watykanu. W 1929 roku doszło do zawarcia między papieżem a rządem faszystowskim paktów laterańskich, likwidujących trwający od 1870 roku spór pomiędzy papieżem a państwem włoskim. Religia katolicka została uznana za państwową.

Ćwiczenie 3

Jakie wydarzenie zapoczątkowało spór pomiędzy włoskimi władzami a głową Kościoła katolickiego?

Nieuznawanie papieża za głowę Kościoła przez władze włoskie.

Uwięzienie papieża w Turynie.

Przyłączenie Rzymu do jednoczącego się państwa włoskiego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Oficjalnie Włochy pozostały królestwem. Monarcha, oprócz tego, że był, w rzeczywistości nie miał wpływu na rządy. Wszelkie decyzje podejmował Mussolini, który ewentualnie konsultował je z Wielką Radą Faszystowską. Trzeba jednak zauważyć, że niektóre decyzje mogły być przyjmowane przez społeczeństwo jako mające na celu poprawę sytuacji w kraju. Wprowadzono na przykład ustawodawstwo socjalne: rozwiązania prawne służące opiece nad rodziną oraz system urlopów wypoczynkowych. Ponadto usprawniono funkcjonowanie opieki medycznej.

Oficjalna ideologia szerzyła kult państwa. Nawiązywano do tradycji imperialnych starożytnego Rzymu (czyli do czasów świetności i wielkości). Rozpoczęto prace wykopaliskowe w stolicy Włoch.

Funkcjonowanie włoskiego faszyzmu

Powstała Narodowa Rada Korporacyjna, która czuwała nad właściwym

Zdjęcie przedstawia chłopca z Opera Nazionale Balilla – faszystowskiej organizacji dziecięcej. Młodzież należała do „Naprzód, Gwardio”
domena publiczna

funkcjonowaniem korporacji zawodowych – łączących pracodawców i pracowników konkretnych branż. Tego typu organizacje miały przeciwdziałać powstawaniu konfliktów między robotnikami a przedsiębiorcami. Zakazano strajków i lokautów. Mussolini zmniejszył bezrobocie dzięki licznym pracom publicznym, między innymi rozpoczęto osuszanie bagien pontyjskich, a otrzymaną w ten sposób ziemię przydzielono rolnikom. Działania podejmowane w celu rozbudowy armii i jej dozbrajania wpłynęły na rozwój przemysłu zbrojeniowego, ale też samochodowego i lotniczego. Mussolini wprowadził wiele ustaw poprawiających bezpieczeństwo w kraju. Niemniej społeczeństwo włoskie znajdowało się pod nadzorem.

Kontrolę sprawowano poprzez istniejące organizacje faszystowskie: dorośli należeli do Narodowej Partii Faszystowskiej, dzieci i młodzież zrzeszano w faszystowskich organizacjach dostosowanych do ich wieku.

Polecenie 6

Jak sądzisz, czy kontrolowanie społeczeństwa było jedynym powodem zrzeszania najmłodszych w takich organizacjach jak Opera Nazionale Balilla? Uzasadnij odpowiedź.

“ Doktryna faszyzmu

[...] Państwo faszystowskie najwyższa i najpotężniejsza forma osobowości, jest siłą, ale siłą duchową. Skupia ona wszystkie formy moralnego i intelektualnego życia człowieka. Nie może się więc ograniczać do zwykłych czynności utrzymania porządku i sprawowania opieki, jak tego chciał liberalizm. Nie jest prostym mechanizmem, który ograniczałby sferę domniemanych swobód indywidualnych. Jest formą i normą wewnętrzną, jest ujęciem w karby dyscypliny całego człowieka, przenika tak wolę, jak i rozum. Jego zasada, ożywiająca go centralna idea, najistotniejsze natchnienie osobowości ludzkiej, żyjącej we wspólnocie obywatelskiej, zstępuje do

głębi i zagnieżdża się tak w sercu człowieka czynu, jak i myśliciela, tak artysty, jak i uczonego: ona, co jest duszą duszy. [...] Faszyzm [...] jest nie tylko prawodawcą i założycielem instytucji, lecz wychowawcą i krzewicielem życia duchowego. Chce odnowić nie formy życia ludzkiego, lecz treść, człowieka, charakter, wiarę. I w tym celu pragnie karności i autorytetu, które by zstąpiły w dusze i zdobyły w nim rząd niezaprzeczonego.

[w:] B. Mussolini, Doktryna faszystów, Lwów 1935, s. 25-26.

Polecenie 7

Na czym polega istota faszystów według Mussoliniego? Czy definiowanie faszystów przez włoskiego przywódcę nie jest próbą wytłumaczenia potrzeby istnienia totalitarnego państwa? Uzasadnij odpowiedź.

Ważne miejsce w działalności państw faszystowskich zajmowała polityka zagraniczna. O niej jednak (także w odniesieniu do Włoch) traktuje lekcja *Polityka ustępstw*. W tym miejscu – tylko wstęp do rozważań.

« Musimy więc być przygotowani do wojny, nie na jutro, lecz już na dziś. Stajemy się narodem żołnierskim i chcemy być nim w jeszcze większym stopniu. I ponieważ nie obawiam się słów, dodam, naród żołnierski oznacza naród wojowniczy, posiadający w coraz wyższym stopniu cnoty posłuszeństwa, ofiarności i oddania dla Ojczyzny. Oznacza to, że całe życie narodu, polityczne, gospodarcze i duchowe musi być nastawione na nasze wojskowe konieczności. Wojnę nazywa się najwyższym trybunałem sądowym narodów, a ponieważ narody nie zatrzymują się w rozwoju, lecz postępują zgodnie z prawami siły oraz swej historycznej dynamiki, dlatego wojna pozostanie mimo wszystkich protokołów i mimo mniej lub więcej dobrych zamiarów. Tak jak wojna stała u kolebki ludzkości, tak będzie jej towarzyszyć także i w przyszłych stuleciach.

Polecenie 8

Czy poglądy wyrażone przez Mussoliniego w przemówieniu można uznać za początek realizacji polityki ekspansji terytorialnej? Uzasadnij odpowiedź.

Trudne początki Republiki Weimarskiej

Polecenie 9

Zwróć uwagę na genezę ideologii faszystowskiej w Niemczech i na zakończenie lekcji wymień najważniejsze różnice w kształtowaniu się faszystwu w Niemczech i we Włoszech.

Kryzys, który przeżywała Republika Weimarska na początku istnienia, mobilizował różne siły polityczne do podejmowania działań, które zmieniłyby na korzyść zaistniałą sytuację. Po komunistycznym zrywie inspirowanym przez Związek Spartakusa w 1920 roku przeprowadzony został pucz wojskowy. Wolfgang Kapp, popierany przez część generalicji i Freikorpsy, próbował przejąć władzę. Pucz stłumiono, ale kolejny raz pokazał on słabość i brak poparcia dla rządów socjaldemokratów. W 1920 roku zdobyli oni o połowę mniej głosów niż w 1919 roku. Trudna sytuacja gospodarcza uniemożliwiała spłatę reparacji. W Niemczech podobnie jak w innych krajach wystąpiła hiperinflacja. Apogeum kryzysu przyniósł rok 1923.

Hiperinflacja dotknęła wszystkie warstwy społeczne. Kurs dolara wzrósł od kilkunastu tysięcy marek do 4 bilionów. Francja ze względu na niespłacanie przez Niemcy reparacji rozpoczęła okupację Zagłębia Ruhry. Kolejny raz doszło do prób przejęcia władzy przez komunistów (m.in. w Turynii i Saksonii). W Bawarii natomiast odbył się nacjonalistyczny przewrót. Na czele tzw. puczu monachijskiego stanęli Adolf Hitler i Eric Ludendorff. Ten drugi był jedną z ważnych postaci armii niemieckiej w okresie I wojny i zwolennikiem tezy, że armia niemiecka była w stanie nadal walczyć w I wojnie i odnieść sukces. Udział w puczu monachijskim zakończył się dla niego aresztowaniem, ale w procesie oczyszczono go z zarzutów. Dla Hitlera zamach w Monachium stał się początkiem jego politycznej kariery.

Bundesarchiv, Bild 119-1426
Foto: o. Ang. | 9. November 1923

Monachium podczas puczu w 1923 roku

Bundesarchiv, Bild 119-1426 , licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 10

Jakich informacji na temat puczu dostarcza zdjęcie? Zwróć uwagę na reakcje ludzi przedstawionych na ilustracji.

Adolf Hitler

Adolf Hitler (1889–1945) urodził się w Austrii. Po ukończeniu szkoły średniej dwukrotnie bez powodzenia zdawał na Akademię Sztuk Pięknych w Wiedniu. Później przeniósł się do Monachium. Kiedy wybuchła I wojna światowa, zgłosił się na ochotnika do armii niemieckiej.

Polecenie 11

Wskaż Adolfa Hitlera na zdjęciu przedstawiającym żołnierzy Bawarskiego Pułku Piechoty. Jeśli zadanie to sprawia ci trudność, skorzystaj z poprzedniej fotografii.

Adolf Hitler podczas I wojny światowej
domena publiczna

Grupa żołnierzy Bawarskiego Pułku Piechoty, w którym służył Hitler
domena publiczna

W 1918 roku w wyniku użycia broni chemicznej został ranny i czasowo stracił wzrok. Po wojnie zasilił szeregi powstałej w 1919 roku Niemieckiej Partii Robotniczej, skupiającej przede wszystkim osoby sfrustrowane klęską Niemiec. Z inicjatywy Hitlera w 1920 roku partia zmieniła nazwę na Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotników (NSDAP). W 1921 roku Hitler objął jej przywództwo.

Kopia karty członkowskiej DAP (późniejszej NSDAP) Adolfa Hitlera
domena publiczna

Polecenie 12

Przyjrzyj się uważnie powyższej ilustracji. Jak myślisz, dlaczego numer członkowski jest przekreślony i zmieniony?

Partia pod wpływem Hitlera zaczęła głosić chwytliwe demagogiczne hasła, będące mieszkanką poglądów nacjonalistycznych i socjalistycznych. Szerzono mit o niezwyciężonej armii niemieckiej. Negowano i krytykowano traktat wersalski, nawoływano do bojkotu rządu, który przyczynił się do podpisania wspomnianego „dyktatu” i realizował siłą narzucone postanowienia, m.in. dotyczące spłaty reparacji. Chętnie też posługiwano się hasłami antysemitycznymi, choć należy zauważyć, że nastroje antysemityczne występowały nie tylko w szeregach partii narodowosocjalistycznej, ale także szerzyły się w innych ugrupowaniach. Przypominano żydowski rodowód przywódców Związku Spartakusa oraz doszukiwano się żydowskiego pochodzenia przedstawicieli rządu, obwiniając ich o klęskę wojenną i kryzys gospodarczy. Efektem tej propagandy było zabójstwo ministra spraw zagranicznych Walthera Rathenaua (polityka żydowskiego pochodzenia), który został zastrzelony przez członków prawicowej organizacji Konsul.

NSDAP utworzyła także swoje „ramię zbrojne”, organizację paramilitarną Sturmabteilung (SA), nazwaną od koloru mundurów „brunatnymi koszulami”. SA angażowała się w rozruchy uliczne, napadała przede wszystkim na działaczy komunistycznych. Pierwsza próba przejęcia władzy poprzez pucz w Monachium (wspomniany wcześniej) okazała się nieudana. Sąd skazał Hitlera na pięć lat pozbawienia wolności. Wyszedł po roku, ponieważ uznano, że jest niegroźnym działaczem politycznym.

Podczas pobytu w więzieniu Hitler napisał książkę pt. *Mein Kampf*. Zaprezentował w niej swoje poglądy, które staną się później podstawą ideologii III Rzeszy, czyli narodowego socjalizmu (nazizmu).

Okładka „Mein Kampf”

domena publiczna

Polecenie 13

Mein Kampf znaczy po polsku *Moja walka*. Wyjaśnij, dlaczego Adolf Hitler zatytułował tak swoją książkę.

“ Mein Kampf

Naród i rasa

Istnieje niezliczona ilość przykładów w historii pokazujących z przerażającą szczerością, jak ciągle aryjska krew miesza się z krwią gorszych ludzi i w rezultacie prowadzi do końca kultury zachowania rasy [...]

Dla rozwoju wyższej kultury jest konieczne istnienie ludzi wyższej cywilizacji, ponieważ nikt poza nimi nie mógł stanowić ekwiwalentu środków technicznych, bez których wyższy rozwój nie był do pomyślenia[...]

Mieszanie krwi i obniżanie poziomu czystości rasy, która temu towarzyszy jest jedyną i wyłączną przyczyną, dla której znikają stare cywilizacje – to nie tylko przegrane wojny rujnującej ludzkość, ale właśnie utrata sił oporu płynących z czystości krwi. [...]

Utrata czystości rasowej rujnuje szczęście narodu na zawsze. To powoduje stopniowe pogrążanie się ludzkości, a jego następstwa nigdy nie zostają usunięte z ciała i umysłu[...].

Dlatego zadaniem narodowego państwa będzie zachowanie rasy i dostosowanie jej do spełnienia końcowych i największych decyzji na tym globie przez odpowiednie wykształcenie swojej młodzieży. Naród, który będzie pierwszy na tym polu osiągnie zwycięstwo. [...]

Przestrzeń życiowa

Obowiązkiem polityki zagranicznej narodowego państwa jest zapewnienie optymalnych warunków istnienia narodu poprzez utrzymanie naturalnej i zdrowej proporcji pomiędzy liczebnością i przyrostem narodu a rozmiarami i jakością obszaru, który zamieszkują. Tylko odpowiednia przestrzeń na ziemi zapewni wolność egzystencji narodowi. [...]

Żaden naród na ziemi nie posiada kwadratowego jaru terenu na podstawie prawa wywodzącego się z nieba. Granice są tworzone i zmieniane tylko poprzez działanie ludzkie. [...]

My, narodowi socjaliści powstrzymujemy germański potok skierowany na południe i na zachód Europy i zwracamy nasze oczy w kierunku wschodnim. Skończyliśmy z przedwojenną polityką kolonii i handlu i przechodzimy do polityki terytorialnej przyszłości.

Mein Kampf, [w:] A. Hitler, Moja walka, tłum. P. Marszałek, I. Puchalska, Krosno 1992.

Ćwiczenie 4

Wskaż stwierdzenia stanowiące istotę poglądów Hitlera na temat czystości rasy i przestrzeni życiowej.

Niemcy wrócą do polityki kolonialnej, aby stworzyć przestrzeń życiową dla swoich obywateli.

Czystość rasy jest elementem koniecznym dla rozwoju narodu.

Ludzkie działania mają wpływ na przebieg granic.

Prawo boskie nie może decydować o przynależności państwowej terytoriów.

Państwo narodowe ma dbać o czystość rasy.

Wpływ na upadek cywilizacji mają tylko wojny.

Niemcy są zainteresowani nowymi ziemiami na wschodzie Europy.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Gustav Stresemann i jego polityka

Poglądy Hitlera znalazły zrozumienie u nielicznych, zwłaszcza że sytuacja w kraju zaczęła się poprawiać. Państwa zachodnie opracowały plan finansowy ułatwiający spłatę reparacji przez Niemcy (tzw. plan Dawesa). W kraju została przeprowadzona reforma walutowa, która zahamowała hiperinflację. Polityka zagraniczna prowadzona przez ministra Gustava Stresemanna, której istotnym elementem było podpisanie traktatu w Locarno, pozwoliła na powrót Niemiec na arenę wielkiej polityki europejskiej.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/Dt0rn7mhs>

Gustav Stresemann o niemieckiej polityce zagranicznej

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Gustav Stresemann o niemieckiej polityce zagranicznej Gustav Stresemann o niemieckiej polityce zagranicznej Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

« Niemiecka polityka zagraniczna ma, zdaniem moim, trzy wielkie zadania do spełnienia w najbliższym czasie:

- po pierwsze załatwienie sprawy reparacji w sposób znośny dla Niemiec oraz zapewnienie pokoju będącego przesłanką wzmocnienia Niemiec,
- po drugie, zaliczam do tych zadań ochronę Niemców za granicą, ochronę tych 10–12 milionów rodaków, którzy pozostają teraz w obcych krajach pod obcym jarzmem,
- trzecim wielkim zadaniem jest zmiana granic wschodnich: odzyskanie Gdańska, polskiego korytarza (Pomorza) i korektury granicy na Górnym Śląsku. Na dalszym planie stoi przyłączenie niemieckiej Austrii.

Polecenie 14

Wymień główne cele, które w zakresie polityki zagranicznej postawił przed rządem niemieckim Stresemann. W jakim stopniu mogły one stanowić zagrożenie dla II RP? Uzasadnij odpowiedź.

Fragment traktatu z Locarno

« Prezydent Rzeszy Niemieckiej, Jego Mość Król Belgów, Prezydent Republiki Francuskiej, Jego Królewska Mość Król Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii i Zamorskich Terytoriów Brytyjskich, Cesarz Indii, Jego Królewska Mość Król Włoch. [...] postanowili zawrzeć [...] Traktat [...] i [...] zgodzili się na następujące postanowienia: Art. 1 wysokie Strony Umawiające się poręczają oddzielnie i wszystkie łącznie [...] utrzymanie status quo terytorialnego wynikającego z granic pomiędzy Niemcami a Belgią i pomiędzy Niemcami a Francją oraz nietykalność powyższych granic, tak jak one zostały określone przez i w wykonaniu Traktatu Pokoju podpisanego w Wersalu dnia 28 czerwca 1919, jak również dochowanie postanowień artykułów 42 i 43 wymienionego Traktatu, dotyczących strefy zdemilitaryzowanej [...].

Polecenie 15

Wyjaśnij, dlaczego Niemcy mogli potraktować wspomniany traktat jako „akt nadziei”.

Nie bez znaczenia dla akceptacji polityki państwa przez Niemców był również fakt, że prezydentem republiki został Paul von Hindenburg, były głównodowodzący armią niemiecką podczas I wojny. Poglądy rasistowskie i rewanżystowskie prezentowane w *Mein Kampf* znajdą wyjątkowo podatny grunt dopiero w okresie wielkiego kryzysu.

Zamiast podsumowania

Benito Mussolini

Bundesarchiv, Bild 183-2007-1022-506, licencja: CC BY-SA 3.0

Adolf Hitler
domena publiczna

Polecenie 16

Napisz krótki artykuł pt. *Geneza włoskiego i niemieckiego faszyzmu – studium porównawcze*. Uwzględnij: kiedy faszyzm zaczął się kształtować, jakie były jego pierwsze formy organizacyjne, kiedy faszyci próbowali przejąć władzę i jakie były tego konsekwencje, kto stanowił bazę rekrutacyjną, jakie poglądy pozwoliły im zdobyć zwolenników.

Polecenie 17

Poszukaj informacji o współczesnych ruchach faszystowskich. Do której ideologii – włoskiej czy niemieckiej – nawiązują? Odwołaj się do trzech przykładów.

Polecenie 18

Wybierz z tekstu lekcji najważniejsze Twoim zdaniem daty, wpisz je w schemat linii chronologicznej i dodaj do nich swój komentarz uzasadniający wybór. Możesz zilustrować oś czasu zdjęciami.

Co potrafię?

Potrafię przedstawić genezę włoskiego i niemieckiego faszyzmu.

Co wiem?

Wiem, kim byli Benito Mussolini i Adolf Hitler.

Co rozumiem?

Rozumiem, jak zgubne dla ludzkości mogą być skrajne ideologie.

Państwo Hitlera

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

“ Kryzys w Niemczech

[...] w szybkim tempie zaczęło przybywać bezrobotnych. [...] W 1929 prawie 10% nie posiadało pracy, w dwa lata później już 24%, a w 1932 r. aż 31% całej siły roboczej.

[...] W 1930 roku i w następnych dwóch latach skutki kryzysu ujawniły się w pełni. Na tle gospodarki światowej sytuacja Niemiec rysowała się fatalnie. Załamanie ekonomiczne pogłębiło się wskutek braku dopływu pożyczek, które dzięki inwestycjom wzmacniały pomyślność gospodarczą kraju, oraz spadku koniunktury handlowej, co hamowało znacznie rozwój. Przyjmując produkcję przemysłową w ostatnim roku prosperity za 100%, spadła ona w Niemczech o 54%, [...] w USA była nieco wyższa – 58% [...].

Kryzys uderzył silnie także w rolnictwo niemieckie. Ceny artykułów spadły ogółem o 25%, co przyczyniło się do rosnącego zadłużenia gospodarstw i coraz większej liczby licytacji upadłych majątków.

[...] Wraz z pogłębianiem się kryzysu w Niemczech radykalizowało się społeczeństwo, przede wszystkim osoby, które straciły pracę i środki do życia. Powstawała armia ludzi niezadowolonych, którzy byli gotowi wspierać każdy ruch zmierzający do obalenia panujących stosunków.

Kryzys w Niemczech, [w:] E. Czapiewski, J. Tyszkiewicz, Historia powszechna. Wiek XX, Warszawa 2012.

Ćwiczenie 1

Jakie widoczne efekty kryzysu gospodarczego nastąpiły w Niemczech?

Bezrobotni chętnie ulegali radykalnej propagandzie.

Spadła produkcja przemysłowa.

Produkcja przemysłowa nieznacznie się obniżyła.

Spadły ceny towarów rolnych.

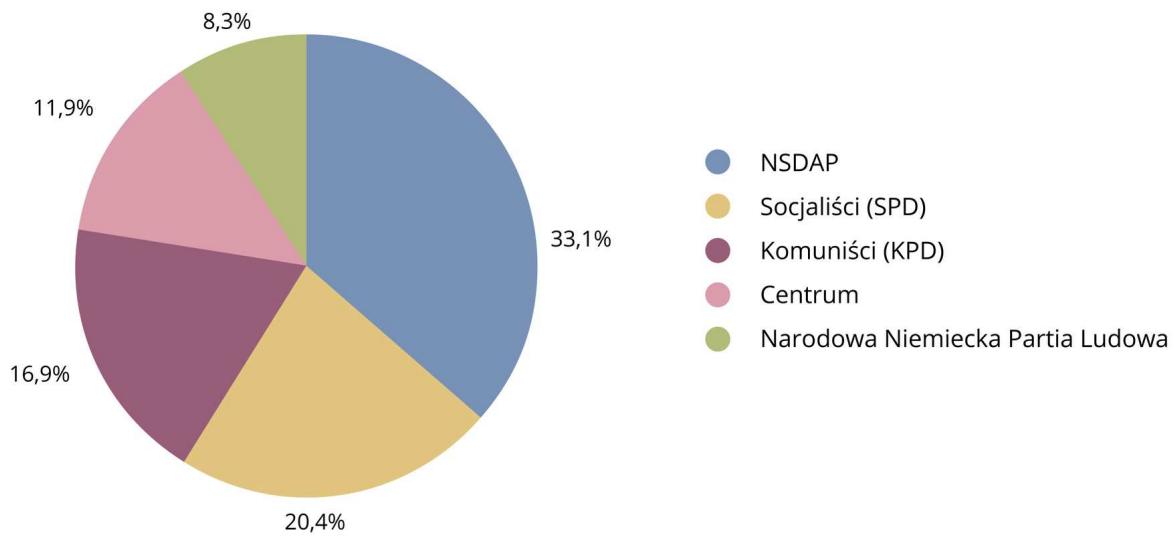
Wyraźnie wzrastało bezrobocie w Niemczech.

W 1933 roku było 50% bezrobotnych.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W tej trudnej sytuacji hasła krytyki pod adresem rządu oraz obwinianie przez NSDAP o kryzys gospodarczy Żydów trafiały na bardziej podatny grunt niż po I wojnie światowej.

Wybory w Niemczech – XI 1932

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Praca domowa

Polecenie 1.1

Odczytaj z diagramu, ile głosów uzyskała NSDAP.

Polecenie 1.2

Wymień partie, które – oprócz NSDAP – zdobyły poparcie społeczeństwa niemieckiego. Która partia funkcjonuje na scenie politycznej do dziś i odgrywa istotną rolę?

Polecenie 1.3

Wyjaśnij, dlaczego w 1923 roku Hitlerowi (z podobnym programem) nie udało się odnieść sukcesu, a na początku lat 30. znaczna część społeczeństwa niemieckiego zagłosowała na jego partię.

Droga Hitlera do władzy

Spotkanie Adolfa Hitlera z prezydentem Rzeszy Paulem von Hindenburgiem

Theo Eisenhart, Bundesarchiv, Bild 183-S38324, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 2

Oceń spotkanie z perspektywy prezydenta Niemiec i Adolfa Hitlera (np. dlaczego z punktu widzenia Hindenburga mianowanie Hitlera kanclerzem było koniecznością?). Napisz krótkie komentarze.

NSDAP nie odniosła sukcesu, który pozwoliłby jej na samodzielne rządy, ale była największym ugrupowaniem w Reichstagu. Prezydent [Hindenburg](#) mianował Hitlera w styczniu 1933 roku kanclerzem rządu koalicyjnego (oprócz faszystów znaleźli się w nim socjaliści, członkowie Partii Centrum i Narodowej Niemieckiej Partii Ludowej).

Część polityków niemieckich uważała, że w rządzie składającym się z przedstawicieli innych partii będzie łatwo zapanować nad Hitlerem. Bardzo szybko okazało się, że byli w błędzie – Hitler nie zamierzał dzielić się władzą i podejmował działania, które pozwalały mu pozbyć się politycznych rywali i objąć samodzielne rządy.

Przede wszystkim uruchomiony został aparat [propagandowy](#), funkcjonujący bardzo sprawnie przez cały okres III Rzeszy. Już przed wyborami w 1932 roku ukazał się plakat z napisem „Hitler, nasza ostatnia nadzieja”.

W lutym 1933 roku nieznanymi sprawcami podpalili Reichstag (budynek parlamentu Republiki Weimarskiej). Hitler oskarżył o ten czyn komunistów. Zorganizował pokazowy proces, na który zaprosił zagranicznych dziennikarzy. Mimo że ostatecznie nie dowiedziono, że podpalenia dokonali komuniści, partię zdelegalizowano. Wielu działaczy negatywnie

nastawionych do NSDAP aresztowano i osadzono w powstałym w Dachau **obozie koncentracyjnym**.

W kolejnych latach Hitler będzie stopniowo likwidował pozostałe ugrupowania, doprowadzając do stworzenia **systemu monopartyjnego**. Pomocne w przejmowaniu kontroli faszystów nad państwem okazały się dwa akty prawne. Formalnie wydane zostaną przez prezydenta Rzeszy i kanclerza, w rzeczywistości inicjatorem ich wprowadzenia w życie będzie Adolf Hitler. Przekona on Hindenburga, że ze względu na trudną sytuację państwa i w celu zapewnienia bezpieczeństwa konieczne jest ograniczenie swobód obywatelskich.

“ **Rozporządzenie Prezydenta Rzeszy o ochronie narodu i państwa z 28 lutego 1933 roku**

Na podstawie artykułu 48 ust. 2 Konstytucji Rzeszy, dla zabezpieczenia przed zagrażającymi państwu zamachami komunistycznymi, zarządza się, co następuje:

1. Zawiesza się chwilowo artykuły 114, 115, 117, 118, 123, 124 i 153 Konstytucji Rzeszy Niemieckiej. Z tej racji dozwolone są – nawet wykraczające poza przewidziane w tym celu ustawowe ramy – ograniczenia osobistej wolności, swobody wyrażania swoich zapatrywań wraz z wolnością prasy, prawem tworzenia związków i zgromadzeń, jak i dozwolone jest naruszenie tajemnicy listowej, pocztowej, telegraficznej i telefonicznej oraz wydanie postanowień dotyczących rewizji domowych oraz zajęcia i ograniczenia własności.

[...]

1. Przeszłości, które w kontekście karnym zagrożone są karą dożywotniego więzienia, a mianowicie w paragrafie 81 (zdrada główna), 229 (trucicielstwo), 307 (podpalenie), 311 (eksplozja), 312 (trucicielstwo niebezpieczne dla ogółu) karane są śmiercią [...].

Prezydent Rzeszy: von Hindenburg

Kanclerz Rzeszy: Adolf Hitler

Rozporządzenie Prezydenta Rzeszy o ochronie narodu i państwa z 28 lutego 1933 roku, [w:] J. Carpentier, F. Lebrun, Historia Europy, tłum. T. Szafrński, Warszawa 1994.

Ćwiczenie 2

Jakie ograniczenia wprowadzała ustawa o ochronie narodu i państwa w zakresie praw obywatelskich?

- Pozostawiono na rynku tylko prorządową prasę.
- Za wszystkie czyny wbrew prawu wprowadzono karę śmierci.
- Zaostrzono kary.
- Ograniczono wolność słowa.
- Przystąpiono do likwidacji pluralizmu politycznego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D17SCEqX9>

Ustawa o zabezpieczeniu narodu i państwa przed nieszczęściem z 24 III 1933 roku

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Ustawa o zabezpieczeniu narodu i państwa przed nieszczęściem z 24 III 1933 roku Ustawa o zabezpieczeniu narodu i państwa przed nieszczęściem z 24 III 1933 roku Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

“ Ustawa o zabezpieczeniu narodu i państwa przed nieszczęściem z 24 marca 1933 roku

Sejm Rzeszy uchwalił następującą ustawę, którą ogłasza się niniejszym za zgodą Rady Rzeszy i po stwierdzeniu, że spełnia ona warunki przewidziane dla ustaw zmieniających Konstytucję Rzeszy.

Art. 1. Poza trybem przewidzianym przez Konstytucję ustawy Rzeszy mogą być także wydawane przez Rząd Rzeszy. Dotyczy to również ustaw określonych w art. 85–87 Konstytucji.

Art. 2. Ustawy Rzeszy wydawane przez Rząd Rzeszy mogą odbiegać od Konstytucji, jeśli ich przedmiotem nie są instytucje Sejmu Rzeszy i Rady Rzeszy. Uprawnienia Prezydenta Rzeszy pozostają nienaruszone.

[...]

Art. 4. Traktaty Rzeszy z obcymi państwami, należą do dziedziny ustawodawstwa Rzeszy, nie wymagają ratyfikowania przez Ciała Ustawodawcze. Rząd Rzeszy wyda przepisy normujące sposoby ich wprowadzania.

Art. 5. Niniejsza ustawa wchodzi w życie z dniem ogłoszenia. Traci swą moc od dnia 1 kwietnia 1937 roku, jak również z chwilą, gdy obecny Rząd Rzeszy zostanie zastąpiony przez inny.

Prezydent Rzeszy: von Hindenburg

Kanclerz Rzeszy: Adolf Hitler

Ustawa o zabezpieczeniu narodu i państwa przed nieszczęściem z 24 marca 1933 roku, [w:] , Powszechna historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych, red. M. Kinstler, M. Ptak, Wrocław 1996.

Ćwiczenie 3

Wymień uprawnienia, jakie ustawa dawała rządowi Rzeszy.

W listopadzie 1933 roku naziści, korzystając ze specjalnych pełnomocnictw swojego przywódcy jako kanclerza i dokonując fałszerstw, zdobyli ponad 90% głosów w wyborach. W efekcie Reichstag został nazywany „najlepiej opłacanym chórem świata”.

Likwidacja SA

Hitler podjął także działania w celu zniszczenia wewnątrzpartyjnej opozycji. W 1934 roku w tzw. noc długich noży (z 29 na 30 czerwca) wymordował przywódców SA. Kierownictwo tej organizacji paramilitarnej, która walczyła między innymi z bojówkami komunistycznymi, domagało się kontynuowania rewolucji narodowosocjalistycznej. SA miało także ambicję, żeby zastąpić armię w realizowaniu planu „tworzenia przestrzeni życiowej dla Niemców”. Hitler uważał natomiast, że wyszkolona i karna armia w większym stopniu niż organizacja paramilitarna zagwarantuje mu sukcesy zewnętrzne. Ambicje SA zaczęły mu więc przeszkadzać.

Bundesarchiv, B 145 Bild-P049609
Foto: Weinrother, Carl | 1932 August - September

Maszerujący oddział SA

Carl Weinrother, Bundesarchiv, B 145 Bild-P049609, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 3

Wskaż na zdjęciu elementy, które świadczą o paramilitarnym charakterze SA.

Radykalizm gen. Ernsta Röhma (przywódcy SA) i jego podwładnych mógł też zrazić do Hitlera niemieckich junkrów i przemysłowców, czyli posiadaczy kapitału, a ich poparcie też było dla kanclerza ważne. Hitler tłumaczył zajścia w „noc długich noży” koniecznością pozbycia się zdrajców i spiskowców działających na szkodę państwa. Oficjalnie podawano, że gen. Röhm przygotowywał zamach stanu. Po „nocy długich noży” jedyną militarną organizacją nazistów stało się SS (Schutzstaffel) z [Heinrichem Himmlerem](#) na czele. SS początkowo było służbą policyjną wewnątrz partii (NSDAP), ale ostatecznie stało się najbardziej elitarną i złożoną z fanatycznych nazistów formacją zbrojną. Z niej rekrutowali się m.in. członkowie załóg obozów koncentracyjnych.

Po śmierci prezydenta Hindenburga w sierpniu 1934 roku nie przeprowadzono nowych wyborów. Adolf Hitler przejął uprawnienia prezydenckie, a społeczeństwo zaakceptowało to w plebiscycie.

Polecenie 4

Wymień różnice między plebiscytem a wyborami.

Społeczeństwo III Rzeszy w trybach maszyny Hitlera

Po osiągnięciu pełni władzy Hitler wystąpił z inicjatywą nazwania państwa III Rzeszą, co miało zapowiadać kontynuację okresu świetności Niemiec: I Rzeszą było państwo niemieckie w latach 962–1806, II – od czasu zjednoczenia do 1918 roku. Ciekawe, że nie chciał pamiętać, jak skończyła się historia I i II Rzeszy. Hitler przyjął również tytuł Führera (wodza).

Polecenie 5

Wyjaśnij, dlaczego Hitler zdecydował się na przyjęcie tytułu Führera.

Od tego momentu rozpoczęła się budowa najbardziej zbrodniczego systemu totalitarnego, w którym za nic miano podstawowe prawa człowieka oraz humanitarne zasady i wartości.

Przed wszystkim wprowadzono pełną kontrolę państwa nad wszystkimi obszarami życia. Wszystkie działania realizowano pod hasłem: „Ein Volk, ein Reich, ein Führer” – jeden naród, jedno państwo, jeden wódz.

Hitler całkowicie podporządkował społeczeństwo zasadom ideologii nazistowskiej. Każdy obywatel poprzez przynależność do wybranej organizacji znajdował się pod kontrolą państwa. Kobiety zrzeszone były na przykład w Narodowosocjalistycznej Lidze Kobiet. Główne ich zadanie polegało na rodzeniu dzieci „czystych rasowo”. Szczególną wagę przywiązywano do **indoktrynacji** dzieci i młodzieży. Hitlerjugend skupiało w swoich szeregach dzieci i młodzież od 10. roku życia. Młodzież przygotowywano do przyszłej służby wojskowej – dbano o jej tężyznę fizyczną. To przede wszystkim z tej organizacji wywodziły się osoby biorące udział w akcjach palenia książek antynarodowych itp. W okresie wojny członkowie Hitlerjugend będą pełnił pomocniczą służbę wojskową. Młodzież powyżej 18. roku życia należała do Służby Pracy Rzeszy. Rolnicy przynależeli do Stanu Żywicieli Rzeszy.

Niemcy zostały przekształcone w państwo policyjne. Funkcjonowała policja porządkowa (Ordnungspolizei), w skład której wchodziła żandarmeria, policja gminna, policja drogowa oraz tajna policja polityczna (znienawidzone gestapo – Geheime Staatspolizei). Mogła ona internować „wrogów państwa” bez nakazu sądu. W ramach SS działała też policja bezpieczeństwa (lub służba bezpieczeństwa SS), która kontrolowała członków NSDAP. Podlegały jej tworzone obozy koncentracyjne, w których – oprócz przeciwników **nazizmu**, komunistów i członków SPD – więziono homoseksualistów i pacyfistów. Członkami załóg tych obozów byli także, jak wspomniano, esesmani. Do obozów wysyłano zazwyczaj bez

wyroku sądowego. Niektórzy czekali tam na dalsze decyzje w swojej sprawie. W sumie więziono około 1 mln Niemców. Wykonano kilkanaście tysięcy wyroków śmierci.

Kapsuła czasu

Obóz w Buchenwaldzie powstał w 1937 roku. Początkowo przetrzymywano w nim przeciwników nazizmu. W okresie II wojny stał się jednym z obozów zagłady. Do tego obozu trafią powstańcy warszawscy.

Największe represje dotknęły niemieckich Żydów. Realizując ideę stworzenia czystego rasowo narodu, Hitler wydał w 1935 roku ustawy norymberskie.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D17SCEqX9>

Ustawa o ochronie niemieckiej krwi i czci z 15 września 1935 r.

Contentplus.pl sp. z o.o.,

Ustawa o ochronie niemieckiej krwi i czci z 15 września 1935 r. Ustawa o ochronie niemieckiej krwi i czci z 15 września 1935 r. Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o..

“ Ustawa o ochronie niemieckiej krwi i czci z 15 września 1935 r.

Sejm Rzeszy przepełniony świadomością tego, że czystość krwi niemieckiej stanowi warunek dalszego trwania ludu niemieckiego, i ożywiony niezłomną wolą zabezpieczenia Niemieckiego Narodu po wszystkie czasy – uchwalił jednomyślnie następującą ustawę, którą niniejszym ogłaszamy:

§ 1. Zawieranie małżeństw między Żydami i niemieckimi poddanymi krwi niemieckiej albo pokrewnej jest zakazane. Małżeństwa zawarte wbrew temu zakazowi są nieważne także, gdy dla obejścia niniejszego zakazu zawarte zostaną za granicą. [...]

§ 2. Pozamałżeńskie stosunki między Żydami a niemieckimi poddanymi krwi niemieckiej albo pokrewnej są zakazane.

§ 3. Żydom nie wolno zatrudniać w gospodarstwie domowym kobiet, niemieckich poddanych, krwi niemieckiej albo pokrewnej w wieku poniżej 45 lat.

§ 4. Zakazuje się Żydom używania flag o barwach narodowych niemieckich. [...]

§ 5. (1) Kto naruszy zakaz zawarty w § 1., podlega karze więzienia.

(2) Kto naruszy zakaz zawarty w § 2., podlega karze aresztu lub więzienia.

Ustawa o ochronie niemieckiej krwi i czci z 15 września 1935 r..

“ **Pierwsze rozporządzenie wykonawcze do Ustawy o obywatelstwie Rzeszy z 14 listopada 1935**

§ 3. Jedynie obywatelowi Rzeszy, jako posiadającemu pełne prawa polityczne, przysługują prawa wyborcze i prawo piastowania urzędu publicznego. [...]

§ 4. (1) Żyd nie może być obywatelem Rzeszy. Nie przysługują mu prawa wyborcze; nie może piastować urzędu publicznego.

(2) Urzędnicy Żydzi przechodzą z dniem 31 grudnia 1935 r. w stan spoczynku.

§ 5. (1) Żydem jest osoba mająca wśród krewnych wstępnych II stopnia (dziadków) co najmniej trzech przodków pochodzenia rasowego żydowskiego.

(2) Za Żyda uznaje się też osobę niemieckiego poddanego, mieszańca będącego wnukiem dwóch przodków pochodzenia żydowskiego [...].

Pierwsze rozporządzenie wykonawcze do Ustawy o obywatelstwie Rzeszy z 14 listopada 1935

Polecenie 6

Wymień kryteria, jakimi posłużono się przy definiowaniu pochodzenia żydowskiego. Jakich sfer życia dotyczyły? Na czym polega ich represyjny charakter? Na czym polega ich sprzeczność z prawami człowieka?

Ponadto Żydzi nie mieli prawa dbać o zdrowie Niemców, eliminowano ich z życia gospodarczego, konfiskowano ich majątki. Zakazywano im podróżowania środkami

transportu publicznego. Apogeum polityki antyżydowskiej stanowiła tzw. „noc kryształowa” z 9 na 10 listopada 1938 roku. Pretekstem do jej zorganizowania stało się zabójstwo niemieckiego dyplomaty dokonane w Paryżu przez Żyda Herszela Grynszpana.

„Noc kryształową” zorganizowano na terenie całych Niemiec. Zabito wówczas kilkudziesięciu Żydów, setki pobito. Spustoszone i spalono blisko 300 synagog. Zniszczono i zdemolowano tysiące sklepów, domów towarowych, także żydowskich mieszkań. Zbezczeszczone cmentarze żydowskie. Ogromne straty poniosła także religijna kultura żydowska.

Skutki „nocy kryształowej”

Bundesarchiv Bild 146-1970-083-42, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 4

Wyjaśnij, dlaczego użyto określenia „noc kryształowa”.

- Tej nocy padał grad, który zalegał na ulicach.
- Chodniki były pokryte lodem.
- Nazwa pochodzi od zbitego szkła z szyb wystawowych.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kapsuła czasu

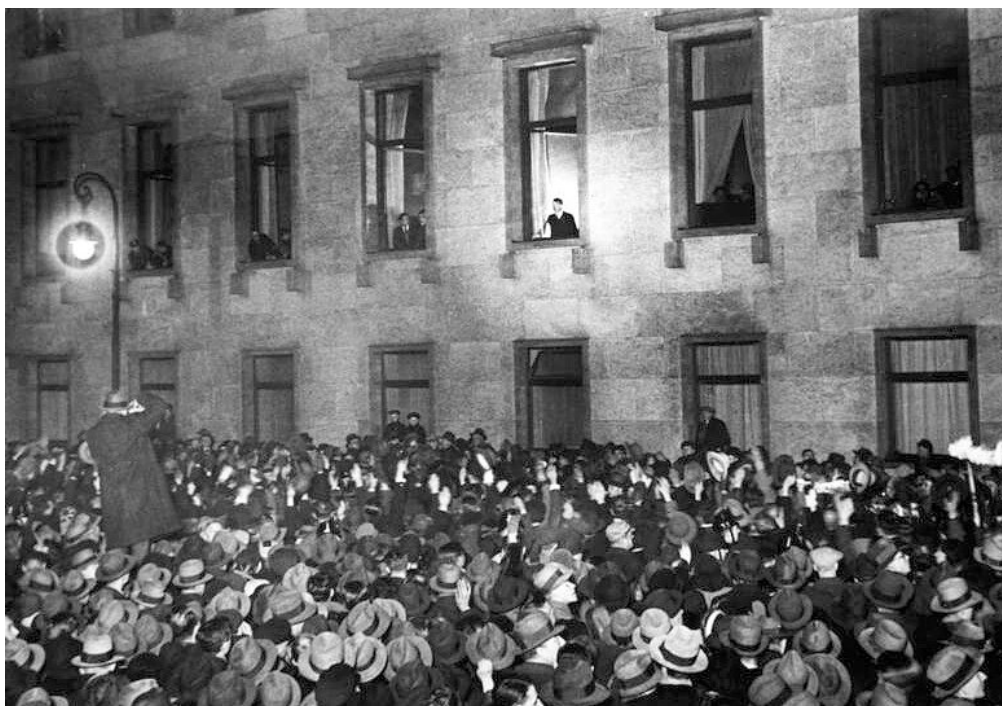
Los ludności żydowskiej stanie się wyjątkowo okrutny podczas II wojny światowej. Wówczas Żydzi doświadczą tragedii Holocaustu
domena publiczna

W nazistowskich Niemczech zabijano również osoby niepełnosprawne i chore psychicznie. Uzasadnieniem takiego postępowania (uzasadnieniem dla nazistów!) była ideologia **eugeniki** negatywnej, która nakazywała „eliminację genów obciążających pulę genetyczną społeczeństwa”, oraz propagowana w tym czasie w Niemczech czystość rasowa. 1 września 1939 roku, dzień agresji Niemiec na Polskę, był dniem wymordowania blisko 50 tysięcy osób psychicznie chorych, przede wszystkim z zakładów psychiatrycznych. Hitler nie przypadkiem wybrał tę datę. Atak na Polskę miał odwrócić uwagę od planowanego przedsięwzięcia. W kolejnych latach nie będzie już miał oporów, raczej będzie się starał przekonać społeczeństwo niemieckie, że takie postępowanie nie jest wcale nieetyczne, ponieważ służy realizacji celów wyższych.

Organizacja III Rzeszy

W III Rzeszy przeprowadzona została unifikacja (ujednoczenie) i centralizacja państwa – zniesiono autonomię poszczególnych niemieckich krajów związkowych, których korzenie sięgały jeszcze czasów cesarstwa. Kraj podzielono na prowincje, na których czele stanęli namiestnicy podlegający bezpośrednio rządowi i wykonujący jego polecenia. Równoległe do administracji rządowej funkcjonowała administracja partyjna. W związku z tym kraj podzielono na okręgi partyjne z gauleiterami na czele.

Duży nacisk położono na funkcjonowanie aparatu propagandowego, którego działanie sprawdziło się już w wyborach w 1932 i 1933 roku. Machiną propagandową kierował Joseph Goebbels. Podobnie jak Hitler starannie przygotowywał przemówienia, podczas których posługiwał się gestami, modulował głos, odwoływał się do uczuć i emocji. Znane są jego stwierdzenia: „Zwykła propaganda ma niewiele wspólnego z obiektywizmem i jeszcze mniej z prawdą”, „Kłamstwo powtarzane tysiąc razy staje się prawdą”. Społeczeństwo niemieckie miało uwierzyć, że nazizm jest dla niego szansą na rewanż za traktat wersalski i nadzieją na stworzenie lepszego świata, w którym Niemcy będą odgrywać decydującą rolę.

Przemówienie Hitlera

Robert Sennecke, Bundesarchiv, Bild 146-1972-026-11,

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D17SCEqX9>

domena publiczna

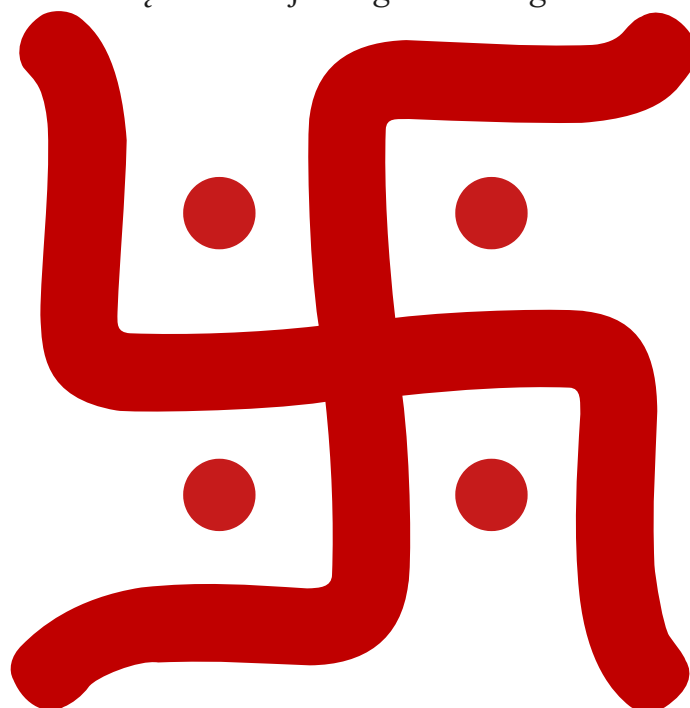
Przemówienie Hitlera Źródło: domena publiczna.

Polecenie 7

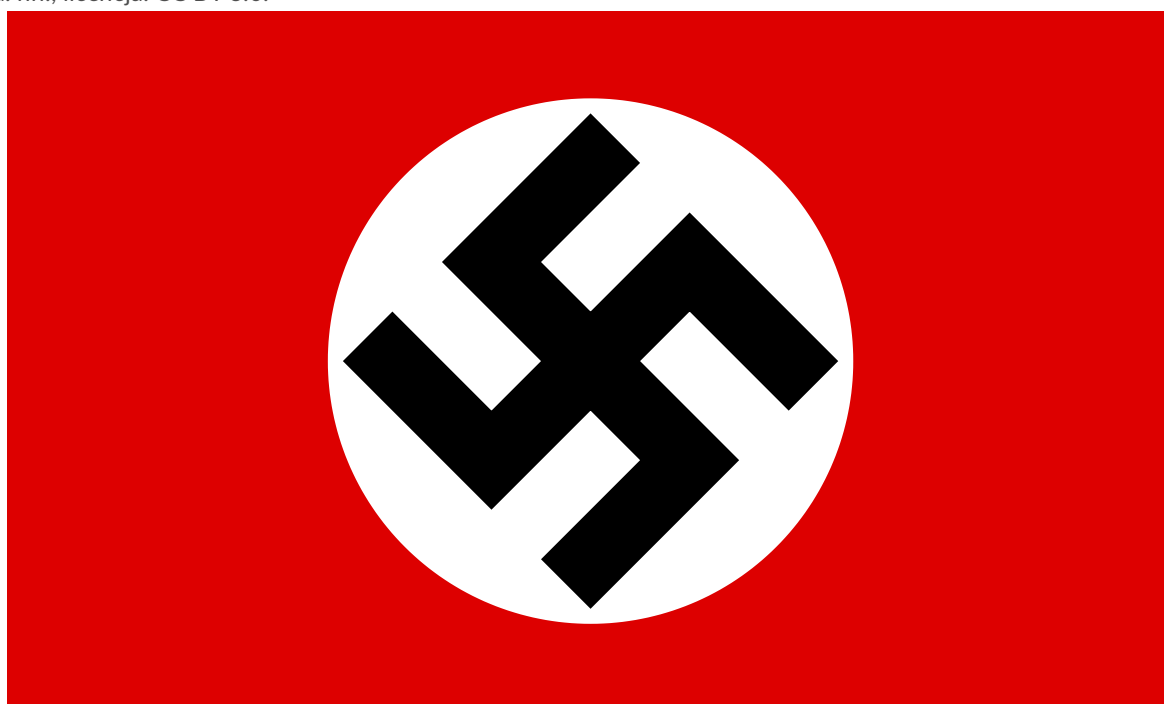
Obejrzyj zdjęcie i film prezentujący krótki fragment przemówienia Hitlera. Powiedz, co pozwalało mu oddziaływać na tłumy.

Propaganda pochłaniała ogromne koszty. Organizowano masowe imprezy, wznoszono budowle mogące pomieścić tysiące osób. Przykładem jest choćby centrum zjazdowe zbudowane w Norymberdze (na zjazd NSDAP w 1934 roku). Udział w imprezie wzięło 100 tysięcy ludzi, a obiekt mógł pomieścić 150 tysięcy. Stałymi elementami imprez

nazistowskich było godło, sztandary i pochodnie. Także symbolika narodowosocjalistyczna miała jednoczyć cały naród w dążeniu do jednego słusznego celu.

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

W Indiach swastyka była talizmanem – symbolem szczęścia. Znana była zresztą na całym świecie: występowała w różnych kulturach od najdawniejszych czasów.

Polecenie 8

Podaj przykłady wykorzystania swastyki w innych kulturach i czasach. Dowiedz się, dlaczego stała się symbolem NSDAP, a później III Rzeszy.

Kultura w III Rzeszy

Nadzorem państwa objęto również kulturę. Także ten obszar miał wspierać idee narodowosocjalistyczne. W różnych utworach i u ich autorów doszukiwano się elementów niearyjskich, nieczystych rasowo. Przykładem „oczyszczania” kultury było zorganizowanie 10 maja 1933 roku masowego palenia książek skonfiskowanych z bibliotek publicznych i prywatnych, autorstwa żydowskich pisarzy i innych zakazanych twórców. W literaturze i sztuce nie tolerowano żadnej krytyki systemu nazistowskiego.

Kapsuła czasu

Powiedz, czy w przeszłości zdarzyła się sytuacja, kiedy zakazywano rozpowszechniania dzieł i poglądów konkretnych twórców? Jeśli tak, wymień je.

Kultura miała służyć szerzeniu ideologii faszystowskiej i podlegała kontroli ministra propagandy Josepha Goebbelsa. Ludzie świata kultury i nauki musieli należeć do organizacji nazistowskich. Niekiedy trudno nie dostrzec ich zafascynowania nazizmem, choć też należy zauważyć, że niektóre stworzone przez nich dzieła, mimo charakteru propagandowego, były wybitne. Na przykład [Leni Riefenstahl](#) nakręciła *Triumpf woli* – film dokumentalny gloryfikujący ruch narodowosocjalistyczny – który uważany jest za jeden z najlepszych filmów propagandowych w historii kina.

Spotkanie reżyserki z Heinrichem Himmlerem
Bundesarchiv Bild 152-42-31, licencja: CC BY-SA 3.0

Adolf Hitler i Leni Riefenstahl

Bundesarchiv Bild 183-R99035, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 9

Poszukaj informacji biograficznych o Leni Riefenstahl i oceń, czy można uwierzyć w jej obronę.

W III Rzeszy dużą wagę przykładano do kultury fizycznej, ponieważ Hitlerowi zależało na sprawności i tężyznie fizycznej Niemców, a tym samym i przygotowaniu ich do służby wojskowej. W 1936 roku Niemcy były organizatorem igrzysk olimpijskich. Decyzja o przyznaniu ich organizacji temu państwu zapadła jeszcze przed dojściem Hitlera do władzy, ale to Führer doprowadził do jej realizacji. Wcześniej zagwarantował komitetowi olimpijskiemu, że igrzyska zostaną przeprowadzone w myśl idei olimpijskiej. O złagodzeniu polityki rasistowskiej miało świadczyć włączenie do reprezentacji Niemiec oraz do komitetu organizacyjnego przedstawicieli społeczności żydowskiej. Mimo udziału czarnoskórych sportowców nie doszło do ekscesów rasistowskich podczas trwania zawodów. Po raz pierwszy olimpiada była transmitowana przez telewizję. Podczas igrzysk Leni Riefenstahl nakręciła dwuczęściowy film *Olimpiada*. Powstał on na podstawie nagrywanych krótkich relacji z różnych wydarzeń olimpijskich.

Gospodarka III Rzeszy

Gdy Hitler dochodził do władzy, w Niemczech panował kryzys gospodarczy. Można powiedzieć, że to kryzys wyniósł Hitlera na szczyt władzy. Führer musiał zatem udowodnić, że rzeczywiście jest „ostatnią deską ratunku” dla Niemców. Przede wszystkim podjął

działania, które miały ograniczyć import i w efekcie doprowadzić do **autarkii**. Zmniejszając import ropy naftowej, rozpoczęto produkcję paliw syntetycznych z węgla.

Państwo przejęło kontrolę nad gospodarką. Ograniczono pewne rozwiązania wolnorynkowe: zachowano własność prywatną, ale nadzorowano i organizowano proces produkcji. Aparat rządowy nadzorował rozdział surowców, ustalał ceny, minimalne płace, określał strukturę produkcji. Decydował też o kredytach, przejmując nadzór nad systemem bankowym. Rozwiązane zostały związki zawodowe, a pracowników i pracodawców zrzeszono w Niemieckim Froncie Pracy. Centralnemu nadzorowi poddano także rolnictwo, tworząc Kartel Żywnościowy Rzeszy.

W 1936 roku opracowany został plan czteroletni, który miał przygotować Niemcy do prowadzenia wojny. Rozwijając przemysł zbrojeniowy i infrastrukturę dla wojska, zamierzano zlikwidować bezrobocie. Organizowano roboty publiczne, zatrudniając bezrobotnych przy budowie sieci autostrad czy wielkich obiektów o charakterze propagandowym (jak centrum zjazdowe), sportowym, ale też pomników. Planowano przebudowę dużych niemieckich miast. Powstające monumentalne budowle miały podkreślać wielkość Niemiec. Twórcą niemieckiej architektury tych czasów był **Albert Speer**.

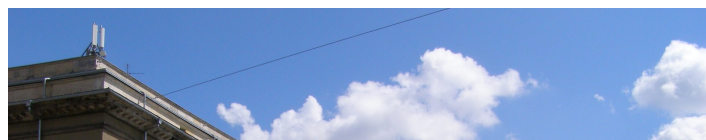
Polecenie 10

Przyjrzyj się poniższym budowlom III Rzeszy i powiedz, w jaki sposób podkreślały potęgę państwa.

Trybuna główna na Zeppelinfeld w Norymberdze

Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 2.0

Urząd Wojewódzki we Wrocławiu

Urząd Wojewódzki we Wrocławiu

Zdecydowanie najwięcej bezrobotnych wchłonął przemysł zbrojeniowy. W ostatnich latach przed wojną przeznaczano na jego rozwój blisko 50% budżetu. Kiedy okazało się, że państwo nie wytrzymuje takiego tempa, Hitler postanowił poszerzać zasoby naturalne i finansowe III Rzeszy poprzez zdobywanie nowych terenów (o polityce zagranicznej Rzeszy zob. lekcję *Polityka ustępstw*).

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 5

Przeczytaj uważnie poniższe stwierdzenia i wskaż zdania nieprawdziwe.

- Na polecenie Hitlera odłączono Sudety od Czechosłowacji i przyłączono je do Austrii.
- Hitler po objęciu urzędu kanclerza nawiązał stosunki dyplomatyczne z ZSRR.
- Kolejnym krokiem polityki zagranicznej Hitlera był Anschluss Austrii, dokonany w 1938 roku.
- W 1936 roku dokonał remilitaryzacji Nadrenii.
- W 1935 roku Hitler zawarł traktat w Locarno potwierdzając nienaruszalność granicy z Francją i Belgią.

Ćwiczenie 6

Cechy wspólne nazizmu i faszyzmu włoskiego to...

negowanie demokracji i parlamentaryzmu.

ateizacja społeczeństwa.

zasada wodzostwa.

system monopartyjny.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 7

Antysemickie działania nazistów to...

tolerowanie tylko Słowian i Niemców.

ustawy norymberskie.

noc kryształowa.

prześladowania ludności żydowskiej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Benito Mussolini i Adolf Hitler

Faszyzm włoski był pierwszy. Mussolini przejął władzę już w 1922 roku, Hitler zaś ponad 10 lat później. W pewnym sensie faszyzm niemiecki wzorował się na włoskim. Wyjaśnij, czy można użyć stwierdzenia, że „uczeń przerósł mistrza”.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D17SCEqX9>

Fiodor Dostojewski, Wspomnienia z domu umarłych

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Fiodor Dostojewski, Wspomnienia z domu umarłych Fiodor Dostojewski, Wspomnienia z domu umarłych Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

Napisz krótką wypowiedź na temat czynników, które umożliwiły Hitlerowi stworzenie totalitarnego państwa. Charakteryzując te przyczyny, odnieś się do fragmentu *Wspomnień z domu umarłych* Fiodora Dostojewskiego.

„Kto raz zakosztował tej władzy, tego bezgranicznego panowania nad ciałem, krwią i duchem takiego samego jak on człowieka [...], kto miał całkowitą możliwość poniżyć największym poniżeniem inną istotę [...], ten już jakoś nieuchronnie przestaje władać nad swymi doznaniem. Tyrania to nałóg, potrafi się rozwijać i wreszcie rozwija się w chorobę [...]. Człowiek i obywatel ginie w tyranii na zawsze, powrót zaś do godności ludzkiej do skruchy, do odrodzenia jest dla niego prawie niemożliwy.”

Ćwiczenie 9

Czy słowa Dostojewskiego można skonfrontować jedynie z osobą Hitlera, czy też zasadne będzie przywołanie ich w kontekście zachowań przejawianych przez obywateli III Rzeszy? Uzasadnij odpowiedź.

Dla zainteresowanych

Stosunek Kościoła katolickiego do Hitlera budził i budzi kontrowersje.

Ćwiczenie 10

Przeczytaj w domu poniższy tekst i napisz, jak oceniasz politykę Piusa XI i Piusa XII wobec niemieckiego dyktatora. Spróbuj odnaleźć informacje, jaką politykę wobec Kościoła katolickiego realizował Hitler.

« Mirosław Ikonowicz

Między Watykanem i Hitlerem

Krytyka nie tylko historyków pontyfikatu Piusa XII (1939–1958) za bierność wobec nazizmu i jego zbrodni skłoniła Kościół do poważnej refleksji nad tym, czy należy kontynuować proces beatyfikacyjny Eugenia Paccellego, tym bardziej że odtajnienie w archiwach watykańskich niektórych dokumentów rzuca nowe światło na źródła biernej postawy tego papieża, że Stolica Apostolska m.in. w trosce o sytuację Kościoła w Niemczech starała się ułożyć poprawnie stosunki z Adolfem Hitlerem – nie jest nowym odkryciem. Jednak po raz pierwszy Watykan poprzez swe źródło – dwutygodnik jezuitów „Civiltà Cattolica” – przyznał, że dyplomacja watykańska popełniła poważne błędy w ocenie niebezpieczeństwa nazizmu. I że ułatwiły one uzyskanie przez Hitlera 23 marca 1933 r. w Reichstagu pełnomocnictw dających mu pełnię władzy.

„Civiltà” w ostatnim grudniowym numerze odrzuca częściowo zarzuty zachodnich historiografów, według których nuncjusz apostolski w Berlinie, włoski arcybiskup Cesare Orsenigo był „jawnym entuzjastą” dojścia do władzy Hitlera, ponieważ widział w nim zapórę przeciwko rozpowszechnianiu się bolszewizmu, żydokomuny i masonerii w sercu Europy. Po zbadaniu odtajnionej przez archiwa watykańskie korespondencji nuncjatur w Berlinie i Monachium z lat 1922–1939 autor artykułu w „Civiltà”, historyk o. Giovanni Sale, uznał, że „opinia nuncjusza na temat narodowego socjalizmu i Hitlera nie była tak jednoznacznie optymistyczna” i że nie w pełni podzielał ją Watykan.

Prawdą jest, że w korespondencji Orseniga z Watykanem pojawia się stopniowo ton coraz większego zaniepokojenia poczynaniami nazistów, zwłaszcza po tym, jak Hitler natychmiast po podpisaniu w 1933 r. konkordatu z Watykanem zaczął łamać wszystkie jego postanowienia. Orsenigo, podobnie jak niemieccy biskupi, nie mógł też nie wiedzieć o tworzonych już w tym czasie na terenie Niemiec

obozach koncentracyjnych, w których zamykano również niektórych księży. Wśród dokumentów odtajnionych wiosną tego roku znajduje się list Edith Stein, zakonnicy kanonizowanej przez Jana Pawła II, do papieża Piusa XI. Wybitna intelektualistka pochodząca z żydowskiej rodziny, powiadamiała papieża o prześladowaniach Żydów i funkcjonujących już obozach koncentracyjnych.

Kiedy jednak w 1941 r. sekretarz biskupa Berlina zwrócił się do nuncjusza o interwencję w obronie księży-męczenników skazanych za udzielanie pomocy polskim robotnikom przymusowym w Niemczech, Cesare Orsenigo odpisał: „Miłosierdzie jest dobrą i piękną rzeczą, ale jeszcze większym miłosierdziem jest niestwarzanie trudności Kościołowi”.

Raporty nuncjusza

Po wyborach z 5 marca 1933 r., w których zwolennicy Hitlera uzyskali łącznie 52% głosów, nuncjusz w depeszy do watykańskiego Sekretariatu Stanu sugerował – jak pisze o. Sale – że dla dobra Kościoła i dla uniknięcia niebezpieczeństwa schizmy byłoby konieczne, aby niemieccy biskupi doszli do jakiegoś porozumienia bądź kompromisu z narodowymi socjalistami. Zwłaszcza – dodaje nuncjusz – że nowe władze nie okazały wrogości wobec religii.

Dwa tygodnie później, w kolejnym raporcie, Orsenigo tak oceniał nastroje wśród niemieckich katolików: „Nie da się niestety zaprzeczyć, że ludność katolicka odniosła się do nowej władzy z entuzjazmem, zapominając o normach dyscyplinarnych wydanych przez Episkopat w Fuldzie, które nie odnosiły się oczywiście do postawy politycznej ruchu narodowosocjalistycznego, lecz do jego tendencji ideologiczno-religijnych”.

Gdy watykański dyplomata wysyłał depeszę, która miała się znaleźć na biurku Piusa XI, kanclerz Hitler rozpoczynał rozmowy z ks. Kaasem i innymi przywódcami katolickiej partii Centrum, która uzyskała w wyborach z 5 marca 11,2% głosów. (O 1,1% mniej niż zdobyli

komuniści mimo pogromów ich lokali przez faszystowskie bojówki. Najsilniejsza partia pozostająca w opozycji do Hitlera – socjaldemokraci – miała 18,3%).

Dla uzyskania konstytucyjnych pełnomocnictw, dających pełnię władzy i możliwość rządzenia dekrétami, kanclerz potrzebował większości dwóch trzecich głosów. 23 marca Reichstag, który w dniu głosowania otoczyły bojówki SA, przegłosował z poparciem katolickiego Centrum przekazanie kanclerzowi niemal nieograniczonej władzy wykonawczej w państwie. Liderzy partii Centrum, która weszła do Reichstagu dzięki poparciu tej części katolików przeciwnych Hitlerowi, stanęli wobec dylematu: z jednej strony, Hitler obiecywał im w zamian za ich głosy ochronę interesów Kościoła, z drugiej, gdyby odmówili, znaleźliby się w jednym froncie z komunistami. Sześć dni po uzyskaniu przez Hitlera pełni władzy niemieccy biskupi – po burzliwej dyskusji – ogłosili wspólną deklarację, w której odwołali zakazy wstępowania do partii nazistowskiej zawarte listach pasterskich wielu z nich. Odwołanie wydanych przed wyborami zakazów nie było podyktowane głównie obawą przed represjami. Jednym z argumentów przeciwko otwartej konfrontacji z Hitlerem było niebezpieczeństwo rozłamu w Kościele niemieckim. Pojawiło się wobec faktu, że z 13 mln katolickich wyborców „od 6 do 7 mln – jak oceniał nuncjusz Orsenigo – głosowało na narodowy socjalizm, wbrew zakazom wydanym przez Episkopat”.

Obietnice kanclerza

Ważnym motywem zmiany stanowiska większości biskupów było uzyskanie przez partię Centrum, w zamian za jej głosy, gwarancji kanclerza dla Kościoła. Hitler potwierdził je, zresztą bardzo ogólnikowo, w przemówieniu wygłoszonym w dniu, w którym uzyskał upragnione pełnomocnictwa. Obiecując odrodzenie religijne Niemiec, deklarował: „Rząd Rzeszy widzi w chrześcijaństwie niewzruszone fundamenty życia moralnego naszego narodu

i przywiązuje największą wagę do utrzymywania i rozwijania przyjaznych stosunków ze Stolicą Apostolską [...]”. „Rząd – zapewniał z emfazą Führer – widzi w obu wyznaniach chrześcijańskich czynniki niezwyklej wagi dla zachowania tradycji narodowych [...] i uszanuje zawarte układy [...]”. Chodziło m.in. o konkordaty z Bawarią, Prusami i Badenią oraz zachowanie szkół wyznaniowych. Nuncjusz entuzjastycznie ocenił mowę Hitlera jako potwierdzenie słuszności własnych ocen. Depeszcował do sekretarza stanu, kard. Eugenia Pacellego: „Te słowa (kanclerza) znalazły gorący oddźwięk w sercach katolików: oczekuję, że ta przychylna reakcja przyczyni się do tego, iż Rząd dotrzyma swoich uroczystych deklaracji. Uważam, że negocjacje, które prowadził w tych dniach ks. Kaas, aby zapewnić Rządowi głosy Centrum [...], wpłynęły na Rząd, zwłaszcza jeśli chodzi o konkordaty”.

Katolicy stanowili w Niemczech 30%. Hitlerowi zależało, zwłaszcza we wstępnej fazie umacniania władzy, na ich pozyskaniu. Jego mowa wywołała zadowolenie w Watykanie. Bardzo szybko Kościół miał się jednak przekonać, że Führerowi chodziło o propagandowy efekt, zwłaszcza międzynarodowy. Niewątpliwie go uzyskał. W wielkiej mierze dzięki temu, iż rządy objął legalnie i z poparciem katolików.

Jednak ani mu się śniło dotrzymać przyrzeczeń. W ciągu następnych pięciu lat nasilały się ataki na Kościół i w końcu nie było takiego punktu konkordatu podpisanego przez Hitlera wkrótce po objęciu władzy, którego by jego rząd nie złamał. Wyjątek stanowił punkt dotyczący wypłacania pensji dla kleru z kasy państwowej. Trwały aresztowania i deportacje księży. Propaganda głosiła: „nową narodowosocjalistyczną doktrynę religijną” dla Kościoła niemożliwą do zaakceptowania.

Opcja po stronie dyktatur

Złudzenia dyplomacji watykańskiej co do możliwości dogadania się z Hitlerem – zdaniem wielu badaczy dziejów najnowszych – wynikały

nie tylko z konserwatyzmu i programowego „anty bolszewizmu” jej przedstawicieli. „To prawda, że katolicka partia Centrum miała skłonności do poszukiwania dialogu z nazistami”, mówi włoski historyk Marcello Flores, autor niedawno wydanej *Historii XX wieku*. Ale wierzyli oni, że Hitler po objęciu władzy podporządkuje się pewnym koncepcjom autorytarno-konserwatywnym, da się oswoić i w układaniu stosunków z Kościołem pójdzie śladami Mussoliniego, który przestrzegał korzystnych dla Watykanu paktów laterańskich z 1929 r. Bądź co bądź zagwarantowały międzynarodowy status prawny Państwa Watykańskiego. Takie złudzenia mieli również protestanci konserwatyści. W podobny sposób – twierdzi Flores – rozumowała część watykańskiej hierarchii. Nawiązując do tych złudzeń, znawca historii najnowszej Niemiec, polski historyk, prof. Jerzy Holzer dostrzega, iż z jednej strony, wiązano nadzieje, że Hitler zagrozi drogę czerwonym, a z drugiej, że znajdzie się w jakiejś konstelacji, w której będzie działał wraz z siłami konserwatywnymi, które reprezentowali Hindenburg, von Pappen, katolicy konserwatyści. – Hitler jednak – mówi prof. Holzer – znacznie przeliczył takie wyobrażenia i oczekiwania, że wprawdzie jest politykiem brutalnym, ale będzie się liczył z Kościołem.

– Trzeba pamiętać – podkreśla Holzer – że nadzieje ówczesnych kręgów kościelnych i częściowo Stolicy Apostolskiej sprzyjały rozwiązaniom autorytarnym w Europie. W Kościele nie dominowała sympatia dla demokracji parlamentarnej, którą symbolizowała Francja z wyraźną przewagą ugrupowań antyklerykalnych, a nawet tendencji antykościelnych. Większość pozostałych państw była autorytarna: Austria, Portugalia, Włochy. Także Polska. Podkreślały one swój katolicki charakter. Kościół od początku poparł wspieraną militarnie przez Hitlera i Mussoliniego rebelię gen. Franco przeciwko antykościelnie nastawionej republice i zawarł z nim po jego zwycięstwie konkordat. Papież czekał na Führera.

Niedoszła do skutku audyencja Hitlera u papieża podczas oficjalnej wizyty wodza Rzeszy w Rzymie w dniach 3–9 maja 1938 r. przekreśliła ostatnie resztki nadziei Piusa XI na jakieś ułożenie stosunków Kościoła z władzami III Rzeszy. Umocniła w nim ostatecznie przekonanie, iż Kościół zbyt długo łudził się, iż nazistów da się okiełznać i oswoić.

Papież zabiegał przez nuncjusza we Włoszech, abp. Francesco Borgonginiego, o spotkanie z Hitlerem. Nuncjusz zwrócił się do ministra spraw zagranicznych Mussoliniego, hrabiego Galeazza Ciana, by duce, „wykorzystując swą przyjaźń z panem Hitlerem”, skłonił go do wystąpienia z prośbą o audyencję w Watykanie. Bezskutecznie. Ten nieopisany dotąd przez historyków epizod, który świetnie charakteryzuje sytuację papieża i Watykanu w przededniu II wojny światowej, mógłby stanowić temat sensacyjnego filmu historycznego. Pius XI na dwa dni przed przybyciem Hitlera do Rzymu, gdzie Mussolini przygotował mu powitanie z cyrkową niemal pompą, ostentacyjnie wyjechał do letniej rezydencji papieża w Castel Gandolfo. Oficjalny dziennik Watykanu „L'Osservatore Romano”, napisał, że papieżowi „nie służy w tych dniach rzymskie powietrze”.

Jednocześnie Pius XI poprzez nuncjusza zapewnił włoskie MSZ, że gotów jest niezwłocznie powrócić do Watykanu, „gdyby pan kanclerz postanowił w odpowiedni sposób zwrócić się o audyencję”. Nuncjusz Francesco Borgongini, zapytany przez zastępcę Ciana, co to znaczy „w odpowiedni sposób”, wyjaśnił, że zgodnie z przyjętą praktyką Hitler musiałby się zgodzić na temat rozmowy z papieżem, którym byłoby m.in. niedotrzymywanie konkordatu przez rząd, a komunikat po audyencji powinien zawierać zapowiedź poprawy stosunków państwo–Kościół w III Rzeszy. Wiceminister spraw zagranicznych, G. Buffarini, odpowiedział z wyraźną troską, którą okazał nuncjuszowi jako katolik: „Niestety, wydaje mi się, że Hitler nie ma zamiaru odwiedzić papieża, co oczywiście wywoła złe wrażenie”.

W ten sposób Hitler złamał nienaruszalną zasadę, że każdy szef państwa przybywający z oficjalną wizytą do Rzymu, składa również wizytę papieżowi.

Następnym, który tego nie zrobił, był po wojnie Edward Ochab, ale zapewne o historycznym precedensie nikt mu nie powiedział.

Dyplomacja watykańska uzyskała w czasie wizyty Führera w Rzymie tylko jedno. Na prośbę Stolicy Apostolskiej zmieniono trasę przejazdu Hitlera przez Wieczne Miasto, wyłączając z niej aleję Concilliazione prowadzącą do placu św. Piotra, gdzie mieściły się liczne eksterytorialne urzędy watykańskie. W ten sposób uniknęły upokorzenia, jakim byłby obowiązek wywieszenia flag ze swastyką.

Utopiona encyklika

Hitler, upojony zwycięstwem, jakim było gładkie przyłączenie Austrii do Niemiec, okazał Watykanowi lekceważenie i pogardę z tym większą satysfakcją, że jako osobisty afront odczuł ogłoszoną przez Piusa XI encyklikę potępiającą idee nazistowskie jako antychrześcijańskie. 14 marca 1937 r. papież opublikował pierwszą wydaną w Watykanie encyklikę w języku niemieckim, którą zatytułował „Mit brennender Sorge” („Z palącym niepokojem”). Wskazywała na wielokrotne pogwałcenia konkordatu i piętnowała hitleryzm. Jej tekst przemycony do Rzeszy odczytano w niedzielę w 11 500 kościołach. Hitler zareagował atakiem szału i polecił przyspieszyć prace nad wyeliminowaniem Kościoła z życia publicznego.

Jak wynika z odtajnionej korespondencji nuncjatury apostolskiej w Monachium z Watykanem, władze zapowiedziały usunięcie sióstr zakonnych ze szpitala miejskiego w stolicy katolickiej Bawarii, upowszechnienie obrządku germańskiego chrztu świeckiego przez dotknięcie szpadą noworodka (matka składała przy tym zobowiązanie do wychowania dziecka „w duchu narodowego socjalizmu”)

i stopniową likwidację, począwszy od 1 kwietnia 1938 r., szkół wyznaniowych.

Wkrótce po ukazaniu się encykliki potępiającej nazizm Hitler oświadczył na spotkaniu z czołowymi działaczami NSDAP w Southofen: „Za dziesięć lat chrześcijaństwo nie będzie odgrywało w Niemczech żadnej roli”.

Mimo ukończonych 81 lat i poważnej choroby serca papież przystąpił do przygotowywania nowej encykliki przeciwko hitleryzmowi, skierowanej zwłaszcza przeciwko rasizmowi, której nadal tytuł *Jedność rodzaju ludzkiego*. Tekst napisany według tez podyktowanych przez Piusa XI przez amerykańskiego jezuitę Johna La Farge'a, któremu pomagali dwaj inni jezuici, nigdy nie ujrzał światła dziennego. Papież Ambrogio Damiano Achille Ratti zmarł 10 lutego 1939 r. i nie zdążył ogłosić encykliki zawierającej bezkompromisowe potępienie idei, które doprowadziły do Holokaustu. Na nowego papieża wybrano 2 marca watykańskiego sekretarza stanu, który kierował od początku lat 30. watykańską dyplomacją, kard. Eugenia Pacellego, byłego nuncjusza w Niemczech. Gotowej do publikacji antyhitlerowskiej encykliki swego poprzednika nie ogłosił. Jako Pius XII – pisze o nim autor *Encyklopedii papieży* J.N.D. Kelly – kierował się w czasie II wojny światowej zasadą całkowitej neutralności, którą wolał nazywać „bezstronnością” wobec uczestników konfliktu. „Chociaż był przekonany, że komunizm jest jeszcze bardziej niebezpieczny niż hitleryzm – czytamy u Kelly'ego – nie poparł ataku Hitlera na Związek Radziecki. Wyraził ubolewanie z powodu wysuniętego przez aliantów w Casablance w styczniu 1943 r. żądania bezwarunkowego poddania się Niemców”. Wcześniej odmówił potępienia najazdu Hitlera na Polskę i nie zmienił postawy nawet po proteście rządu polskiego w Londynie.

Mirosław Ikonowicz, Między Watykanem i Hitlerem, „Przegląd” 2004, nr 3.

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić pojęcia: ustawy norymberskie, noc kryształowa.

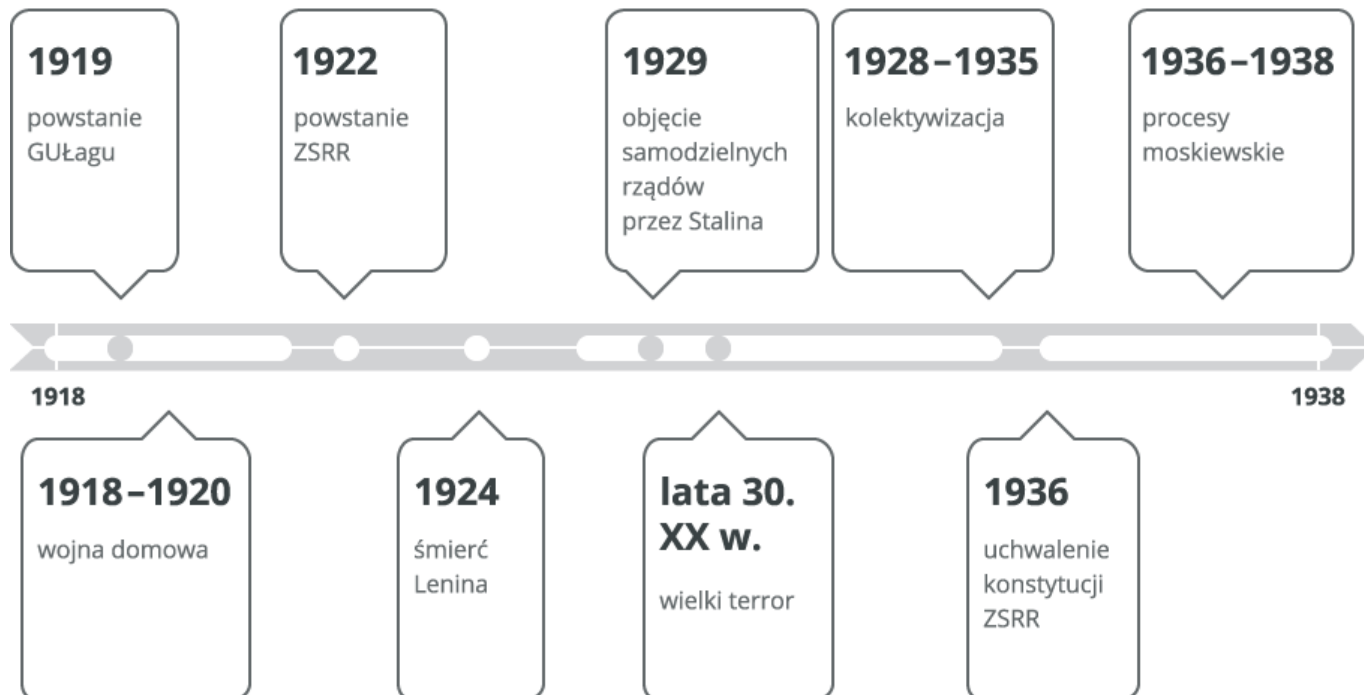
Co wiem?

Wiem, co to jest nazizm.

Co rozumiem?

Rozumiem, dlaczego nazizm był zbrodniczą ideologią.

System totalitarny w ZSRR

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Karykaturna Lenina sprzątającego świat
domena publiczna

Polecenie 1

Wyjaśnij, jakie grupy społeczne symbolizują przedstawione na rysunku postacie. Zwróć uwagę na atrybut trzymany przez Lenina. Jak można zrozumieć napis „Towarzysz Lenin oczyszcza ziemię z brudu”?

Polecenie 2

Wybierz z tekstu lekcji najważniejsze Twoim zdaniem daty, wpisz je w schemat linii chronologicznej i dodaj do nich swój komentarz uzasadniający wybór. Możesz zilustrować oś czasu zdjęciami.

Ćwiczenie 1

Kiedy powstała karykatura?

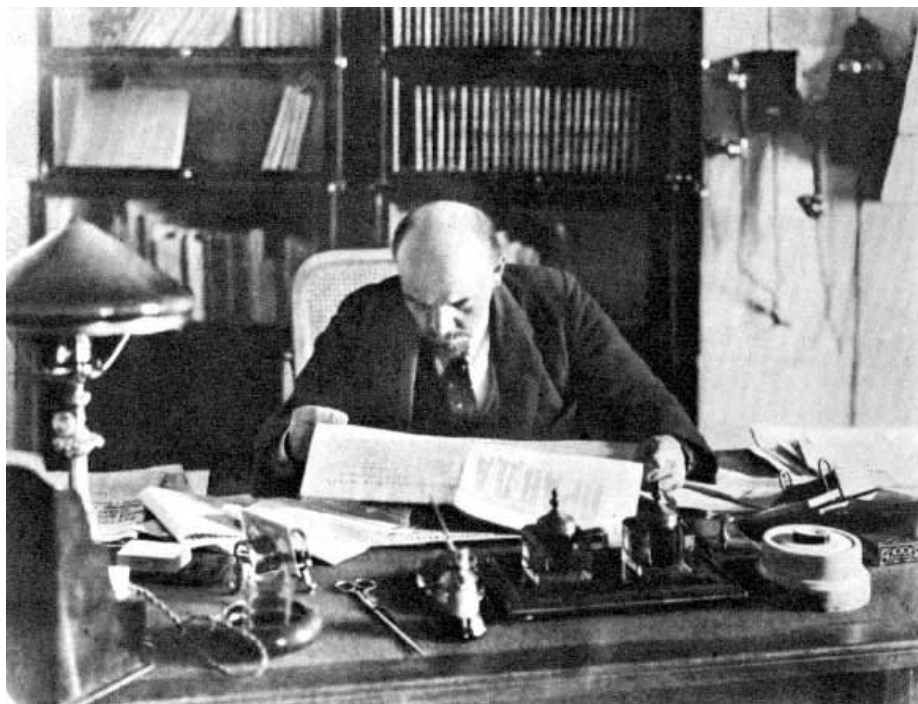
W latach 1930–1935.

W latach 1918–1924.

W latach 1924–1928.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Twórcą państwa radzieckiego był Lenin. To on stworzył podstawy ideologiczne oraz umożliwił bolszewikom zdobycie i ugruntowanie władzy w państwie. Pomocne okazały się przede wszystkim dekrety: o pokoju i o ziemi. Pierwszy doprowadził do zawarcia pokoju separatystycznego z Niemcami i wycofania się Rosji z wojny, a tym samym zrealizowania postulatów większości rosyjskiego społeczeństwa, zmęczonego działaniami wojennymi i kryzysem. Drugi umożliwił, przy przyzwoleniu bolszewików, samowolne zagarnięcie przez chłopów majątków ziemskich i doprowadził do likwidacji warstw posiadających oraz zniszczenia „starego porządku”. Kiedy jednak okazało się, że na gruzach carskiej Rosji nie powstało automatycznie socjalistyczne państwo (na co liczyli twórcy rewolucji październikowej), a kształtująca się nowa rzeczywistość nie uzyskała akceptacji znacznej części społeczeństwa, bolszewicy, korzystając z różnych metod i środków (często spoza granic prawa), zrobili wszystko, aby zdobytej władzy już nie oddać.

Lenin w swoim biurze

domena publiczna

Polecenie 3

Przyjrzyj się uważnie zdjęciu. Wyjaśnij, czy przedstawienie Lenina w otoczeniu książek, siedzącego przy biurku zastawionym przyborami do pracy i zaczytanego mogło mieć jakiś cel propagandowy. Zwróć uwagę w dalszej części lekcji, w jaki sposób ukazany jest Stalin.

Początki władzy bolszewików

Przypomnijmy: w listopadzie 1917 roku w głosowaniu powszechnym wybrano Zgromadzenie Konstytucyjne. Ku zdziwieniu bolszewików w przeprowadzonych wyborach zdobyli oni tylko 25% głosów. Ponad 40% oddano na Partię Socjalistów Rewolucyjnych (eserów). Bolszewicy nie zamierzali jednak uznać tego faktu i kolejny raz przy pomocy marynarzy Floty Bałtyckiej rozpędzili ciało ustawodawcze. Lenin obrazowo to podsumował, stwierdzając, że skoro konstytuanta stanęła w poprzek rewolucji, należało ją zlikwidować. Bolszewicy utworzyli rząd: Radę Komisarzy Ludowych z Włodzimierzem Iljiczem Leninem na czele i rozpoczęli „przekonywanie” do swojej władzy. Pomocny w tym okazał się aparat terroru. Już pod koniec 1917 roku z inicjatywy Lenina powołana została Wszechrosyjska Nadzwyczajna Komisja do Walki z Kontrrewolucją i Sabotażem, tzw. Czeka. Na jej czele stał bliski współpracownik Lenina, wcześniej jeden z przywódców SDKPiL, [Feliks Dzierżyński](#).

Ćwiczenie 2

Rozwiń skrót SDKPiL:

Socjalistyczno-Demokratyczny Komitet Polsko-Litewski.

Społeczno-Demokratyczny Komitet Polski i Litwy.

Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 4

Przypomnij, jaki program głosiła SDKPiL: niepodległościowy czy internacjonalistyczny.

Aparat terroru miał przede wszystkim uniemożliwić oddanie władzy przez bolszewików. Wrogiem rządzących mógł się okazać każdy i każdego mogły dotknąć represje. Do więzień trafiali „przestępcy” gospodarczy (nazywani „burżujami” i „spekulantami”), a także „polityczni” występujący przeciwko ustrojowi bądź za występujących uznani, bądź też nieakceptujący nowej władzy. Bardzo często o losie człowieka decydowało jego pochodzenie społeczne. Wrogami klasowymi przewidzianymi do unicestwienia stawali się ziemianie, przemysłowcy, przedstawiciele inteligencji. Szczególnie złą sławę wśród licznych placówek więziennych miało moskiewskie więzienie na Łubiance.

Kształt ustrojowy państwu bolszewików nadała **Konstytucja Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Rad** z lipca 1918 roku. Przede wszystkim wprowadzała wspomnianą nazwę państwa. Zakładała, że władzę ustawodawczą w państwie miał sprawować **Wszechrosyjski Zjazd Rad Delegatów Robotniczych, Chłopskich i Żołnierskich**. Miał być zwoływany co najmniej raz na dwa lata. Kiedy nie obradował, rządził Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy. Do jego zadań należało wydawanie ustaw, administrowanie państwem, kontrolowanie go. Mógł również odwoływać lub zawieszać wszelkie decyzje Zjazdu Rad. Z Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego wyłaniany był rząd, czyli **Rada Komisarzy Ludowych**. Mocno ograniczone były prawa polityczne. Najbardziej uprzywilejowaną grupę stanowili robotnicy (konstytucja gwarantowała np. wolność prasy, słowa, zgromadzeń, ale tylko klasie robotniczej), mniej uprzywilejowaną – chłopi (w wyborach do rad jeden głos robotniczy równał się pięciu chłopskim), a grupami całkowicie pozbawionymi wszelkich praw byli duchowni, carscy urzędnicy i przedstawiciele warstw posiadających (nazywano ich liszeńcami od słowa „liszat” – pozbawiać).

W ugruntowaniu władzy bolszewikom przeszkadzali również zwolennicy poprzedniego ustroju. Przeciwko próbom tworzenia nowej rzeczywistości politycznej wystąpili dawni

carscy generałowie, czyli biali. Wymordowanie carskiej rodziny (na mocy decyzji Lenina) w lipcu 1918 roku tylko ich umocniło w oporze przeciwko bolszewikom. Do walki z białymi utworzono **Armie Czerwoną**. Powstała na mocy ochotniczego „robotniczo-chłopskiego” zaciągu. Zgodnie z ideą równości – zlikwidowano w niej stopnie wojskowe. Żołnierzy wyróżniały obejmowane stanowiska (lecz bez dystynkcji). Na straże dyscypliny i odpowiedniego poziomu ideologicznego stali komisarze polityczni. Armii Czerwonej brakowało jednak uzbrojenia, mundurów, wyszkolenia. Aby to zmienić, zdecydowano się zachęcić do wstępowania do niej dawnych oficerów armii carskiej. „Zachęcano ich”, internując na przykład ich rodziny. Armia Czerwona najbardziej zacięte walki toczyła na Ukrainie z siłami gen. Antona Denikina, Aleksandra Kołczaka na Syberii i gen. Nikołaja Judenicza na terenie Estonii.

Rosja w okresie rewolucji
 Krystian Chariza i zespół,

Dodatkowym utrudnieniem dla bolszewików, dążących do ugruntowania władzy, była konieczność walki z oddziałami interwencyjnymi wysłanymi przez państwa ententy oraz wojna polsko-bolszewicka, która okaże się nie tylko konfliktem granicznym, ale też początkiem „ogólnoświatowej rewolucji”. Wojna domowa zakończyła się sukcesem Armii Czerwonej, podobnie jak zmagania z siłami interwencyjnymi ententy. Jedynie konflikt z Polską nie przebiegał zgodnie z planami bolszewików.

Polecenie 5

Przypomnij okoliczności porażki bolszewików w wojnie z Polską.

Sukces w wojnie domowej umożliwiło kilka czynników. Po pierwsze – rywalizacja pomiędzy generałami białych i tym samym brak koordynacji ich działań. Drugim istotnym czynnikiem było zatrzymanie ofensywy Piłsudskiego. Kolejnym – właściwa propaganda: Armia Czerwona w dużej mierze rekrutowała się z chłopów, bolszewicy pozwolili im (początkowo!) przejąć ziemię, a biali głosili powrót przedrewolucyjnych stosunków własnościowych. Wojska ententy także udzieliły zbyt małego wsparcia białym. Trudno się jednak dziwić. Społeczeństwo Zachodu było zmęczone I wojną światową i opinia publiczna w większości krajów była przeciwna interwencji w Rosji.

Komunizm wojenny oraz NEP

Kolejnym problemem, z którym musieli poradzić sobie bolszewicy, był kryzys ekonomiczny, wywołany zarówno prowadzonymi wojnami, jak i ich własną polityką gospodarczą. Jednym z pierwszych kroków po zdobyciu władzy przez bolszewików była likwidacja prywatnej własności i przejęcie pełnej kontroli nad gospodarką. Przede wszystkim znacjonalizowano banki i duże zakłady przemysłowe. Anulowano wszystkie długi zagraniczne. Wprowadzono kontrolowanie fabryk przez rady robotnicze, co okazało się przedsięwzięciem niszczącym rosyjską gospodarkę. Nieposiadający odpowiednich kwalifikacji członkowie rad nadzorowali proces produkcji, ponadto dopuszczali się defraudacji i kradzieży. Ciężka zima w 1918 roku pogłębiła jeszcze bardziej zapaść gospodarczą. Nie bez znaczenia był fakt, że zgodnie z traktatem brzeskim od Rosji odpadły tereny Ukrainy z rozwiniętym przemysłem i produkcją rolną. Chcąc zapewnić aprowizację armii i zaspokoić potrzeby państwa, wprowadzono zasady komunizmu wojennego. Państwo przejęło na własność także małe zakłady przemysłowe (nawet rzemieślnicze). Faktycznie zlikwidowano wszelkie elementy wolnorynkowe. Wprowadzono także centralizację gospodarki. Poszczególne gałęzie przemysłu były zarządzane przez główne komitety, które wyznaczały zakładom przemysłowym, fabrykom wskaźniki produkcyjne. Zaplanowana wysokość produkcji często zdecydowanie przekraczała możliwości zakładu, w efekcie dochodziło do dezorganizacji produkcji. > Jeszcze gorzej przedstawiała się sytuacja na wsi. Również i tutaj próbowano ograniczyć własność prywatną, tworząc państwowe gospodarstwa rolne (sowchozy), kolektywne, oraz spółdzielnie rolnicze. Chłopi, zwłaszcza ci, którzy dopiero co zagarnęli ziemię, nie byli zainteresowani „propozycjami” bolszewików. Odgórnie ustalono stałą cenę skupu zboża przez państwo (poniżej ceny rynkowej) oraz obowiązkowe kontyngenty. Jeśli chłopi nie wywiązywali się z nich, groziła im rekwizycja: powstały specjalne komisje rekwizycyjne (składające się przede wszystkim z pracowników fabryk), których członkowie byli wynagradzani częścią zabranych płodów rolnych. Bardzo często zabierano wszystko, nie zwracając uwagi na potrzeby rodzin chłopskich. Chłopi ukrywali więc produkty rolne, mimo że groziła za to nawet kara śmierci. Nie zawsze jednak istniała taka możliwość, toteż w latach 1920–1921 w wielu rejonach kraju zapanował głód. Zasady komunizmu wojennego stosowane przez państwo (zwłaszcza konfiskata ziemi i dobytku oraz przymusowe dostawy

towarów rolnych) wywołały bunty chłopów (do największego doszło w guberni tambowskiej).

Trudna sytuacja gospodarcza, brak żywności w miastach, reglamentacja większości produktów żywnościowych, a zwłaszcza zmniejszanie przydziałów doprowadzały z kolei do strajków robotniczych. Przeciwko władzy bolszewików wystąpili także marynarze w bazie w Kronsztadzie (ci, od których rewolucja się zaczęła). Bunty stłumiono, ale Lenin dostrzegł potrzebę zastąpienia komunizmu wojennego inną formą gospodarowania. Potraktował bunt marynarzy jako ostrzeżenie dla władzy bolszewików, tym bardziej że obok haseł poprawy sytuacji gospodarczej pojawiły się w nim postulaty „demokratyzacji życia” społecznego i politycznego. W marcu 1921 roku na X Zjeździe RKP ogłosił wprowadzenie **Nowej Ekonomicznej Polityki** (NEP), zakładającej funkcjonowanie elementów wolnego rynku i prywatnej inicjatywy. Większość zakładów pozostała państwową własnością, ale pozwolono na pewną samodzielność w zakresie dystrybucji, zaopatrzenia. Pojawiła się możliwość dzierżawy zakładów od państwa. Chłopi mogli po uiszczeniu podatku w naturze sprzedawać nadwyżki produktów rolnych na wolnym rynku. Za przyzwoleniem Lenina pisarz [Maksym Gorki](#) zwrócił się o pomoc międzynarodową dla ofiar głodu. Wsparcia udzieliły organizacje charytatywne krajów zachodnich (m.in. założona przez Herberta Clarka Hoovera, późniejszego prezydenta USA) czy międzynarodowe, jak choćby MCK. Udało się także pozyskać kapitał zachodni, który rozpoczął inwestowanie w państwie radzieckim. Cudzoziemcom gwarantowano preferencyjne warunki. Efektem była poprawa warunków życia. Niemniej bolszewicy zdawali sobie sprawę, że NEP stanowi przyznanie się do porażki idei „szybkiego skoku w socjalizm” oraz uniezależnienia społeczeństwa i niweluje kontrolę władzy państwowej nad gospodarką.

Powstanie ZSRR

Jeszcze w okresie władzy Lenina doszło do utworzenia Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (30 grudnia 1922 roku). W leninowskiej koncepcji miał być to federacyjny organizm państwowy, składający się z równoprawnych republik – początkowo rosyjskiej, białoruskiej, ukraińskiej i zakaukaskiej. Warto zauważyć, że tereny ostatniej z wymienionych republik zostały przyłączone w wyniku agresji zbrojnej. Dość specyficznym było więc traktowanie idea samostanowienia głoszonego przez bolszewików.

Kres rządów Lenina

Lenin był zwolennikiem urzędów kolegialnych. Uważał, że po jego śmierci władza powinna przejść w ręce gremium złożonego z kilku osób. Wśród nich wymieniano: [Grigorija Zinowiewa](#), [Lwa Kamieniewa](#), a przede wszystkim [Lwa Trockiego](#).

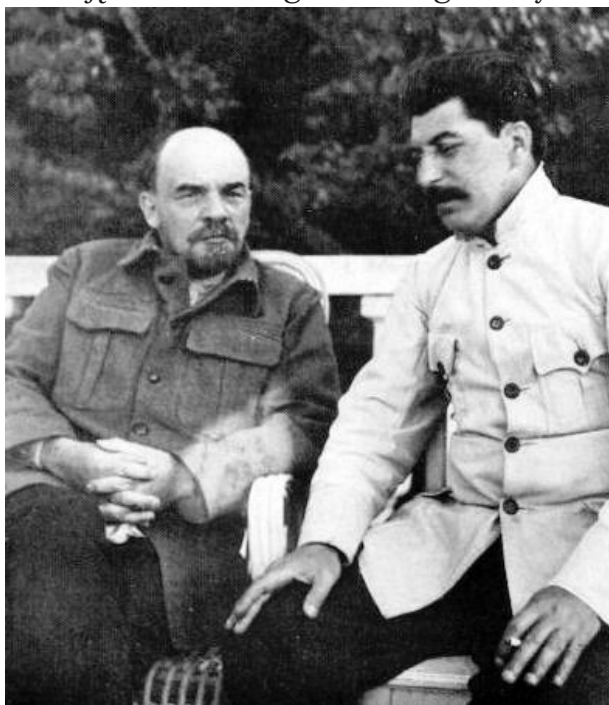
Jedno z ostatnich zdjęć Lenina

domena publiczna

Polecenie 6

Wódz rewolucji po wylewach był częściowo sparaliżowany. Osobą „nadzorującą” kwestie zdrowotne Lenina, a także odpowiedzialną za kontakty z lekarzami był Stalin, który przy okazji starał się także izolować Lenina od otoczenia. Jak myślisz, dlaczego?

W swoim testamencie przestrzegał przed oddaniem władzy w ręce Józefa Stalina, pełniącego od 1922 roku funkcję sekretarza generalnego Rady Komisarzy Ludowych.

Lenin i Stalin

domena publiczna

Ćwiczenie 3

Można spotkać się ze stwierdzeniem, że zdjęcie to zostało „zafałszowane”, że jest to fotomontaż. Komu mogło zależeć na fałszerstwie i dlaczego?

- Ani Stalin, ani Lenin nie mieli potrzeby fałszowania historii.
- Stalinowi, ponieważ chciał pokazać, że miał dobry kontakt z Leninem.
- Leninowi, ponieważ próbował udowodnić, że potrafi porozumieć się z każdym.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Po śmierci Lenina w 1924 roku większość jego dawnych współpracowników uznała, że największym dla nich zagrożeniem jest Lew Trocki, toteż Stalina pozostawiono na stanowisku sekretarza. A ten stopniowo, bez rozgłosu, dokonywał zmian w strukturze partii, obsadzając ważne stanowiska oddanymi sobie ludźmi.

Lenin przemawiający na placu Czerwonym. Po prawej stronie, oparty o trybunę stoi Lew Trocki
domena publiczna

Polecenie 7

Postaraj się odnaleźć w internecie informacje o Lwie Trockim i powiedz, jakie powody miał Stalin (i pozostali współpracownicy Lenina), żeby obawiać się Trockiego jako największego konkurenta do przejęcia schedy po twórcy państwa radzieckiego.

Pogrzeb Lenina. Trumnę Lenina niesie m.in. Feliks Dzierżyński (z przodu)

domena publiczna

Ćwiczenie 4

Jaką funkcję pełnił w aparacie bezpieczeństwa Feliks Dzierżyński?

- Był jednym z komisarzy Czeki.
- Był ministrem spraw wewnętrznych w Radzie Komisarzy Ludowych.
- Stał na jego czele.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Stalin chwilowo sprzymierzył się z Zinowiewem i Kamieniewem. Wspólnie zmusili Trockiego do opuszczenia kraju. Po pozbyciu się najgroźniejszego przeciwnika Stalin zaczął podejmować działania, które doprowadziły go do przejęcia pełni władzy. Zawierał „przyjaźnie” i „sojusze”, które umożliwiały mu eliminowanie kolejnych przeciwników. Do perfekcji opanował posługiwanie się kłamstwem. W 1927 roku odsunął Zinowiewa i Kamieniewa, posądzając ich o ustawiczne sprzeciwianie się polityce partii. Oskarżono ich również o działalność kontrrewolucyjną. Bucharina, redaktora bolszewickiego czasopisma „Prawda”, który wspomógł go w walce przeciwko wspomnianym działaczom, odsunął ze względu na „inne spojrzenie” na problemy kolektywizacji. Niektórych przeciwników unicestwiał w dosłownym tego słowa znaczeniu, m.in. zmuszając do samobójstwa. Feliks Dzierżyński, stojący przez pierwsze lata na czele aparatu bezpieczeństwa, bliski współpracownik Lenina, zmarł... z przepracowania. W 1929 roku Stalin mógł powiedzieć, że jest jedynowładcą.

Wielki terror

Objęcie pełni władzy przez Stalina nie zahamowało procesu pozbywania się przeciwników politycznych. Stalin głosił teorię, że wraz z rozwojem komunizmu wzrasta liczba wrogów klasowych i zgodnie z nią likwidował każdego, kto budził cień podejrzenia. Służył mu do tego świetnie rozbudowany aparat terroru, a przede wszystkim wszechobecna i wszechwładna policja polityczna. Od 1934 roku strach budziło NKWD (Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych), następca Czeki. Do największych czystek doszło w drugiej połowie lat 30. Przede wszystkim przeprowadzono je w partii. W trzech procesach moskiewskich (1936, 1937, 1938) skazano członków partii, którzy cieszyli się zbyt dużą popularnością, m.in. Siergieja Kirowa. Oskarżycielem we wszystkich procesach był Andriej Wyszynski.

Na zdjęciu Andriej Wyszynski odczytuje akt oskarżenia. To on był uznawany za najbardziej krwawego prokuratora ZSRR, a zarazem twórcę teorii, iż przyznanie się oskarżonego może stanowić decydujący dowód winy. Niekonieczne było jej udowodnienie

domena publiczna

Polecenie 8

Oceń teorię prawną sformułowaną przez Andrieja Wyszynskiego.

Oprócz Dzierżyńskiego życie stracili też Jagoda czy Jeżow, którzy stali na czele policji politycznej, czyli nadzorowali aparat terroru. Nikt zatem nie mógł być pewien swojego losu.

Zmianianie historii
domena publiczna

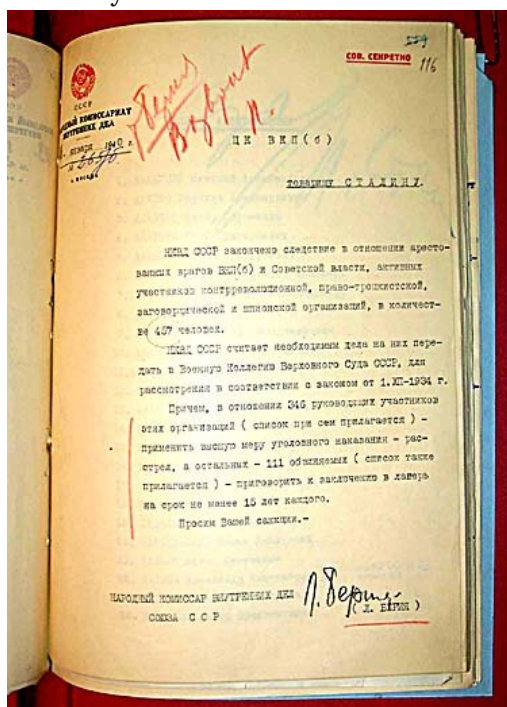
Zmianianie historii
domena publiczna

Osoby, które Stalin likwidował, znikają też „z kart historii”. Na pierwszym zdjęciu pierwsza osoba z prawej strony to Nikołaj Jeżow.

Polecenie 9

Spróbuj odnaleźć informacje, które pomogą Ci ustalić powód korekty zdjęcia.

Czystka objęła przede wszystkim stare kierownictwo partyjne – członków partii, którzy współpracowali z Leninem. Stalin tworzył swoje elity, jemu wszystko zawdzięczające i od niego zależne. Także w ruchu międzynarodowym zlikwidował kierownictwo III Międzynarodówki, przywódców komunistycznych partii w krajach europejskich, m.in. Komunistycznej Partii Polski. Po czystkach liczba członków partii spadła o ponad 500 tys., a podobno przyjęto około 1 mln nowych.

Pismo podpisane przez Ławrientija Berię, szefa NKWD
domena publiczna

Beria był kolejnym szefem NKWD. Jego zadanie polegało na wydawaniu nakazów egzekucji.

Czystka dotknęła też wojsko. Stalin pozbył się jeszcze wodzów rewolucyjnych. Pretekstem było oskarżenie marszałka Michaiła Tuchaczewskiego o szpiegostwo na rzecz Niemiec. W 1937 roku skazano Tuchaczewskiego, a następnie kolejnych dwóch marszałków, 15 wyższych dowódców armii, blisko 40 tys. oficerów.

W pierwszym rzędzie od lewej: Michaił Tuchaczewski, Kliment Woroszyłow, Aleksandr Jegorow. W drugim rzędzie od lewej: Siemion Budionny, Wasilij Blücher

domena publiczna

Polecenie 10

Z widocznych na zdjęciu pięciu marszałków ZSRR przeżyło dwóch. Znajdź informację, którzy z nich ocaleli.

Wymordowano 90% generałów i 80% pułkowników. Na ich miejsce przyszli ludzie szybkiego awansu, niedouczeni, karierowicze.

Także kierownicza kadra w gospodarce została poddana represjom. NKWD wykryło w przemyśle kontrrewolucjonistów, sabotażystów. Wyniki zakładane w kolejnych planach były niemożliwe do osiągnięcia, należało więc znaleźć winnych. Życie stracił (podobno popełnił samobójstwo) komisarz przemysłu Sergo Ordżonikidze. Posady tracili dyrektorzy fabryk, inżynierowie zatrudnieni na ważnych stanowiskach. Bardzo często w ramach kary trafiali do łagrów. Niszczono również grupy narodowe, w tym Polaków, których masowo zsyłano do łagrów, głównie do Kazachstanu.

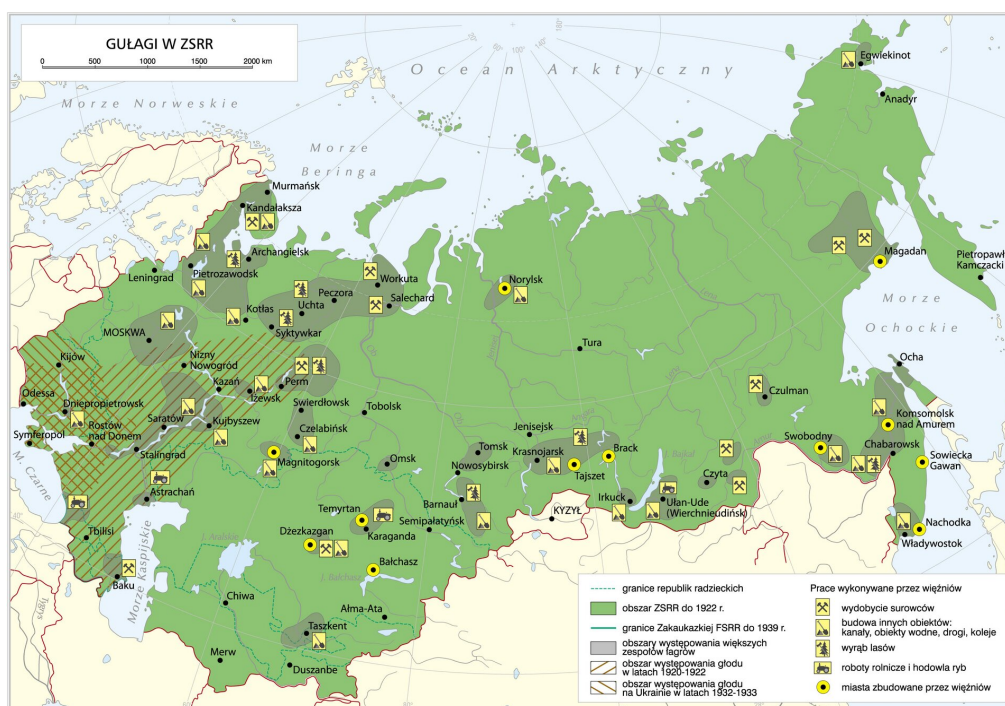
W latach 1937–1938 NKWD aresztowało ponad 1,5 mln osób. Skazano ok. 1,3 mln, a rozstrzelano 700 tys.

Oblicza się, że ok. 9% dorosłego społeczeństwa ZSRR pod koniec lat 30. znalazło się w obozach GUŁagu. System obozów przymusowej pracy (łagrów), czyli tzw. GUŁag powstał w 1919 roku (pierwsze obozy pojawiły się już w 1918 roku) dla „wrogów ludu”, „odszczepieńców”. Do łagru mogli też trafić nieprawomyślni członkowie partii bolszewickiej. Rozbudowa GUŁagu nastąpiła w okresie stalinowskim, ale o jego rozroście już w pierwszych latach może świadczyć fakt, że w 1920 roku było 85 obozów, a w 1923 – 355.

Przez łągi przewinęło się 30–50 mln osób. Więźniów traktowano jako darmową siłę roboczą i wykorzystywano ich przy budowie np. wielkich stalinowskich przedsięwzięć przemysłowych i komunikacyjnych (m.in. kanałów Białomorsko-Bałtyckiego czy Wołga-Don). Kierowano ich do najtrudniejszych inwestycji. Pracowali w trudno dostępnych rejonach, w ciężkich warunkach klimatycznych: w kopalniach złota i uranu na Kółmie czy węgla w basenie rzeki Peczory.

Polecenie 11

W jakich rejonach ZSRR były zlokalizowane łągi?

GUŁAG w ZSRR

Krystian Chariza i zespół,

« Aleksandr Sołżenicyn

Archipelag Gułag

Pomysł zamiany Wysp Sołowieckich na miejsce zesłania wziął się ze spostrzeżenia, że to bardzo odpowiedni punkt, ponieważ przez pół roku nie ma on łączności ze światem zewnętrznym. Żaden krzyk stamtąd nie dojdzie, możesz tam spokojnie bawić się w całopalenie. [...] Archipelag Gułag rozciągnięty [jest] na całej powierzchni Związku Sowieckiego. [...] Można założyć, że jednocześnie znajdowało się w obozach nie więcej niż 12 mln ludzi (jedni szli do ziemi. Maszyna dostarczała nowych). I więźniowie polityczni stanowili nie więcej niż

połowę tej liczby. [...] Ale teraz dopiero przestaje być historyczną tajemnicą to, co stało się z Archipelagiem w 1937 roku, była to eksplozja demograficzna. Liczba więźniów wzrosła z 2 mln do 17. Wtedy też skasowano [...] ostatnie już dni wolne od pracy (ustawowo miały być ich trzy na miesiąc), ale nie przestrzegano tego ściśle i zimą, kiedy plan był zagrożony, w ogóle ich nie uwzględniano), letnią dniówkę przedłużono do 14 godzin, mrozy 40–50 stopni uznawano za znośne dla pracujących i dopiero przy mrozie 55-stopniowym zezwalało się na spisanie dniówki na straty. Wiele punktów obozowych znamy dziś jako miejsca kaźni i masowego grzebania ofiar – jak Orotukan i punkt Polarnoje, i Swistoplas, i Annuszka, i nawet kolonia rolna Dukcza, ale najbardziej tu zasłynęła kopalnia Zołotistyj [...]. Na Serpantynce rozstrzeliwano co dzień 30–50 ludzi w szopie, obok izolatora.

Aleksandr Sołżenicyn, Archipelag Gułag, t. III, tłum. Jerzy Pomianowski, Warszawa 1990, s. 247–248.

Polecenie 12

Na podstawie powyższego tekstu podaj informacje na temat funkcjonowania radzieckich łagrów.

W ZSRR obowiązywało od 1934 roku prawo odpowiedzialności zbiorowej: skazanie jednej osoby w rodzinie pociągało za sobą ukaranie pozostałych członków rodziny. Co gorsza, dziecko powyżej 12. roku życia mogło być skazane na karę śmierci.

Terror stał się podstawą utrzymania nieograniczonej władzy przez Stalina i pozwolił na stworzenie jednego z najbardziej zbrodniczych systemów na świecie.

Zmiany w gospodarce

Jedną z pierwszych zmian, którą Stalin wprowadził w życiu gospodarczym, była likwidacja NEP, czyli tym samym jakiegokolwiek inicjatywy prywatnej. Została wprowadzona gospodarka centralnie planowana, będąca pod pełnym nadzorem państwa. Opracowywano 5-letnie plany gospodarcze. Stalin planował przede wszystkim rozbudowę przemysłu ciężkiego, zwłaszcza na tych terenach, gdzie do tej pory w ogóle nie istniał, przede wszystkim na azjatyckich obszarach ZSRR. Budowa od podstaw wielu zakładów przemysłowych wymagała

ogromnych kosztów, należało więc zdobyć na to finanse. Stalin postanowił powrócić do pomysłu kolektywizacji rolnictwa, wierząc, że powstające państwowe i spółdzielcze gospodarstwa, czyli sowchozy i kołchozy, z kolektywną pracą, mechanizacją i wykwalifikowanymi pracownikami, pozwolą na zwiększenie produkcji rolnej. Nadwyżki będzie można przeznaczyć na eksport, a zdobyte w ten sposób fundusze na nowe inwestycje oraz na sprowadzenie zagranicznych fachowców i zakup nowych licencji przydatnych w rozwoju fabryk. Przyszłość jednak pokaże, że znacznie częściej zakupione egzemplarze maszyn starano się kopiować, oczywiście bez zgody twórców.

Akcja kolektywizacji zaczęła się w 1928 roku, a zakończyła w 1935. Mieszkańcy wsi nie chcieli jednak pozbywać się ziemi. Polityka NEP doprowadziła do częściowego odrodzenia się wsi i nie chciano utraty i tak niewielkich gospodarstw. W efekcie niecałe 2% ludności wsi dobrowolnie lub w ramach akcji rozkułaczania (bogaci chłopci z zasady mieli obowiązek oddać ziemię) przystąpiło do spółdzielni. Stalin zachęcał do odbierania ziemi bogatszym chłopom, obiecując zyski tym, którzy będą w tym procederze uczestniczyć. Kułaków wraz z rodzinami zsyłano do najcięższych obozów na północy Syberii, a także do innych rejonów ZSRR.

Kolektywizacja
domena publiczna

Polecenie 13

Określ, jaki element kolektywizacji został przedstawiony na zdjęciu.

Kiedy i to nie przyniosło spodziewanych efektów, w 1929 roku wprowadzono dekret o oddaniu przez właścicieli ziemi całego posiadanego ziarna. Oddziały służb porządkowych, ale też robotników odpowiednio nastawionych przez władzę, przeczesywały wsie i szukały pozostawionych płodów. Ratując się przed głodem, chłopci

oddawali ziemię, ale też masowo wybijali zwierzynę hodowlaną, aby nie została przejęta przez tworzone kołchozy. Szacunkowo podaje się, że wybito wówczas ponad 4 mln koni i prawie 15 mln sztuk bydła. W efekcie pierwsze lata nie tylko nie przyniosły nadwyżek, ale wręcz jeszcze obniżenie produkcji. Zapanował też głód.

Ofiara głodu w ZSRR Jedna z ofiar głodu w ZSRR
domena publiczna

Kolejki po darmowe pieczywo w Charkowie
domena publiczna

Polecenie 14

Wyobraź sobie, że jesteś pracownikiem organizacji pomocy humanitarnej. Otrzymujesz powyższe zdjęcia. Masz na ich podstawie napisać krótką notatkę, która ma zostać odczytana podczas spotkania władz organizacji. Zredaguj ją w taki sposób, aby organizacja zdecydowała się podjąć kroki pomocowe właśnie na terenie ZSRR, a nie gdzie indziej. Postaraj się użyć jak najwięcej argumentów, możesz też odwołać się do emocji.

W najgorszej sytuacji znalazła się Ukraina. Klęski nieurodzaju doprowadziły tam do głodu, a ponieważ był to rejon wyjątkowo oporny na kolektywizację, a przy tym obdarzony bardzo dobrymi glebami, w ramach kary odcięto go od jakiegokolwiek pomocy z zewnątrz. W efekcie pozwolono na unicestwienie kilku milionów mieszkańców. W wyniku głodu umarło na Ukrainie 5–8 mln osób.

„Wykopki” w ZSRR w latach 30.

domena publiczna

Polecenie 15

Przyjrzyj się zdjęciu. Co zwraca Twoją uwagę? Czy tytuł „wykopki” jest adekwatny do przedstawionego obrazu? Jeśli nie wiesz, co znaczy termin „wykopki”, zapytaj rodziców.

Kolejnym elementem polityki, która miała umożliwić całkowitą kontrolę społeczeństwa, a w konkretnym przypadku kolektywizacji zapobiec ucieczkom przed represjami, było wprowadzenie dokumentów tożsamości (paszportów), bez których nie wolno było się poruszać. Pracujący w kołchozach dostali je dopiero w latach 60.

Jakub Tyszkiewicz, Edward Czapiewski

“ Historia powszechna. Wiek XX

[...] chłopów pozbawiono dotychczasowej własności, zniszczono odwieczną infrastrukturę wiejską, a także społeczną, połączoną bowiem równocześnie z zamykaniem cerkwi i wypędzeniem ze wsi duchownych. Wieś została ograbiona z dobrych gospodarzy, których zesłano do łagrów. Pozostała bezwolna masa. Zarząd kołchozu stanowili bardzo często ludzie politycznie odpowiedni, ale nieznający się absolutnie na rolnictwie. Rozgrabiając i niszcząc dobytek bardzo często pozbawiano kołchozy narzędzi rolniczych, a przemysł nie był w stanie dostarczyć traktorów i innych nowoczesnych urządzeń do uprawiania ziemi.

[...] Cała ta akcja była jednym wielkim absurdem, całkowicie sprzecznym z zasadami ekonomicznymi, i dlatego doprowadziła do wielkiej katastrofy gospodarczej.

[...] Okazało się, że chłopci, szczególnie na Ukrainie, gdzie istniało wiele dobrze prowadzonych gospodarstw chłopskich, zaczęli stawiać zbrojny opór przeciwko przymusowej kolektywizacji, która dzięki polityce partii komunistycznej pozbawiła ich własności.

[...] Kolektywizacja wsi pokazała na masową skalę oblicze radzieckiego systemu. Okazała się wojną domową wypowiedzianą własnemu społeczeństwu przez władzę. Skutki były nieodwracalne i okrutne dla milionów bogatszych i drobnych rolników. Tylko w latach 1930–31 zesłano 1,8 mln rolników, przeważnie na Syberię. [...] Prowadzona wręcz regularna wojna z chłopami, przez siły bezpieczeństwa (OGPU) i oddziały Armii Czerwonej, trwała do połowy lat 30. i była decydującym etapem w eskalacji stalinowskiego terroru wobec chłopstwa.

Edward Czapiewski, Jakub Tyszkiewicz, Historia powszechna. Wiek XX, Warszawa 2012, s. 239–240.

Polecenie 16

Napisz, na jakie skutki kolektywizacji zwracają uwagę autorzy. Czy słusznie określają ją jako wojnę domową? Swoją odpowiedź uzasadnij.

Kosztami milionów ofiar rozbudowano przemysł. Już w pierwszej pięcioletniej zbudowano blisko 1,5 tys. zakładów przemysłowych, w kolejnych następnych kilka tysięcy. Powstało wiele ośrodków przemysłowych: Magnitogorsk, Nowokuźnieck, Stalingrad, Czelabińsk. W kolejnym pięcioletnim planie produkcyjnym (1933–1937) wybudowano 4500 nowych zakładów produkcyjnych, zakończono też proces elektryfikacji kraju. Podobnie jak w pierwszym planie nacisk położono na przemysł ciężki i zbrojeniowy. Efektem była zmotoryzacja i zwiększenie sił pancernych radzieckiej armii. ZSRR w połowie lat 30. był jednym z największych producentów czołgów i samolotów. Sztandarową budową II planu było założenie Komsomolska (na cześć Związku Młodzieży Komunistycznej), rozpoczęto także modernizację Moskwy, powstawały w niej budowle w stylu socrealizmu oraz zainicjowano budowę metra.

Rozwój gospodarczy kraju miał nastąpić najmniejszym nakładem finansowym. Społeczeństwo radzieckie miało to zrobić, nie otrzymując w zamian zbyt dużo. Stąd pomysł na wprowadzenie systemu współzawodnictwa pracy. Zamiast podwyższać pensje, zachęcając tym samym do wzmożonej pracy, płacono więcej, ale za przekraczanie norm. Bohaterem, wzorem do naśladowania, był Aleksiej Stachanow (górnik), który podobno w czasie jednej zmiany wykonał 1475% dziennej normy wydobycia węgla.

Jako przykład – co dziś brzmi jak dowcip – podawano z dumą, że Zakłady Spirytusowe w Tumieniu wyprodukowały wódkę o „zwiększonej proletariackiej mocy”: zamiast 32% – 45%, która stała się podstawowym trunkiem „stachanowców” (tak nazywano wyrabiających ponad normę). Zapał do wydajniejszej pracy wynikał z chęci uzyskania profitów, nie zawsze pieniędzy – przydziału na mieszkanie czy nawet radia. Ruch stachanowski miał też drugie oblicze. Śrubowano normy, a tych, którzy z różnych powodów nie byli w stanie ich wyrabiać, nazywano sabotażystami, za sabotaż zaś groziła m.in. kara śmierci.

Konstytucja, walka z Cerkwią, kult jednostki

W grudniu 1936 roku została uchwalona nowa konstytucja ZSRR. Formalnie władzę ustawodawczą w państwie sprawował dwuizbowy parlament, składający się z Rady Związku i Rady Narodowości. Funkcję głowy państwa (władzy wykonawczej) pełniła Rada Najwyższa ZSRR. Teoretycznie gwarantowano szerokie prawa obywatelskie i szerokie uprawnienia samorządów lokalnych. W rzeczywistości wszystkie wolności pozostały martwą literą. Rządził aparat partyjny z Józefem Stalinem na czele.

Komunizm nie mógł tolerować istnienia Kościoła prawosławnego w obawie przed próbą ograniczenia jego władzy nad duszami i umysłami. Stalin uważał religię za „opium dla mas”, przeżytek średniowiecza. W 1925 roku utworzył Związek Wojujących Bezbożników.

Wydawano antyreligijną prasę, rozrzucano ulotki o antyreligijnym ostrzu. W 1929 roku z jego inicjatywy ogłoszono plan zamknięcia wszystkich cerkwi oraz świątyn innych wyznań. Większość z nich miała być rozebrana, a materiał z nich potraktowany jako budulec na inne potrzeby. Te, które zostały, zamieniano na magazyny, składy lub „muzea ateizmu”. Dokonano konfiskaty dóbr kościelnych, wartościowe ikony sprzedawano, przeważnie za granicą.

W zamian zaproponowano kult jednostki.

((Martin Kitchen

Historia Europy 1919---1939

Wokół kultu Lenina i Stalina wyrosła nowa religia świecka, z jej zmumifikowanymi ciałami, świętymi relikwiami i ikonami, która domagała się nadzwyczajnych ofiar oraz aktów wiary od wyznawców.

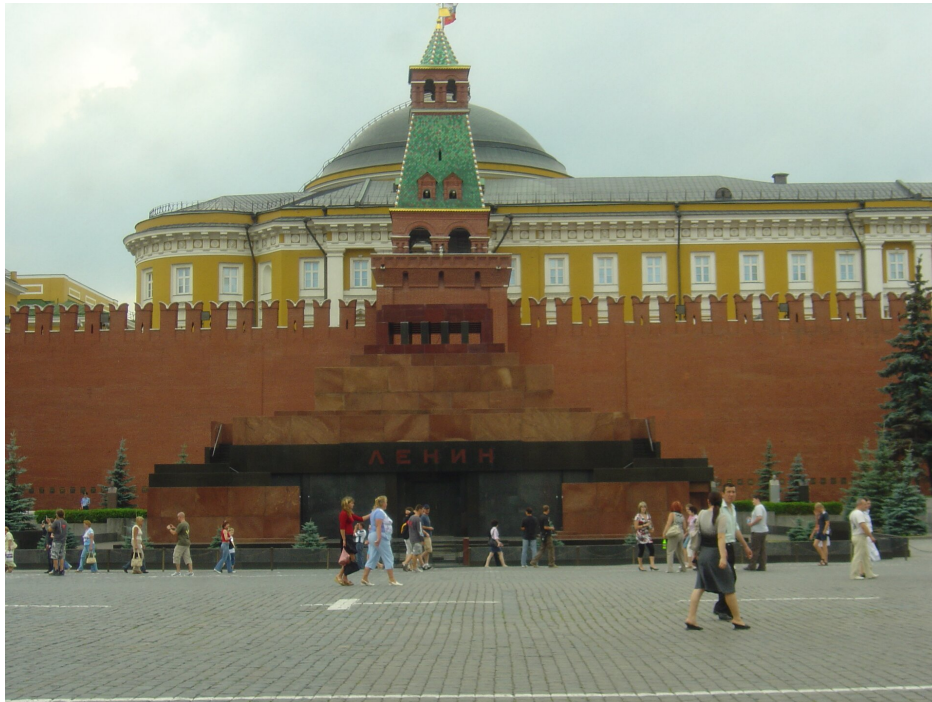
Martin Kitchen, Historia Europy 1919-1939, tłum. Tadeusz Rybowski, Hanna Szałpka, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992.

Polecenie 17

Wyjaśnij, dlaczego kult Stalina i Lenina został przez autora nazwany „nową religią”.

Przywódca **WKP (b)**, Józef Stalin, był obecny wszędzie. Jego wizerunek na plakatach, portretach towarzyszył obywatelowi ZSRR w domu, pracy, w środkach masowego przekazu, w literaturze, sztuce. Dodatkowo zawsze prezentowany był jako postać genialna, przywódca narodu, dobry ojciec, który dba o społeczeństwo i który wszystko robi w interesie mieszkańców ZSRR, a nawet całej ludzkości. Przedstawiano go jako postać wyjątkową, która odnosi sukcesy na arenie międzynarodowej.

Także Lenina pośmiertnie otoczono kultem. Trumnę z jego zabalsamowanym ciałem wystawiono na widok publiczny i ustawiono w specjalnie zbudowanym mauzoleum na placu Czerwonym w Moskwie.

Mauzoleum

DIMSFIKAS, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Kapsuła czasu

Zawsze stawiało się pomniki postaciom wielkim, szczególnie w konkretnych czasach. Kiedy zmieniała się rzeczywistość polityczna, postumenty zostawały, tylko pojawiali się na nich inni bohaterowie. Sprawdź, co stało się z mauzoleum i ciałem Lenina po 1991 roku.

Utrwaleniu kultu służyła także kultura. Zwłaszcza wszystkie dziedziny sztuki miały pokazywać Lenina, Stalina, szerzyć komunizm. Twórców mobilizowano do pokazywania życia codziennego w ZSRR w pozytywnym świetle, zadowolonych obywateli radzieckich, szczęśliwych, ponieważ żyją w ustroju komunistycznym. Najbardziej znanymi przedstawicielami realizmu socjalistycznego lub socrealizmu (tak nazywano ten „kierunek” w literaturze radzieckiej) byli: Maksym Gorki, Władimir Majakowski, Michaił Szołochow. Nie mogło również zabraknąć dzieł sławiących wodzów rewolucji.

Socrealizm widoczny był w sztuce i architekturze. Obok popiersi, rzeźb, portretów wodzów rewolucji prezentowano także robotników, chłopów, żołnierzy. Sztandarowym dziełem tego gatunku jest rzeźba robotnika i kołchoźnicy (trzymających sierp i młot) Wiery Muchiny.

Wiera Muchina, Robotnik i kołchoźnica

Aldo Ardeti, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 18

Wyjaśnij, dlaczego akurat ta rzeźba stała się sztandarem socrealizmu.

Architekturę cechował monumentalizm, natomiast jeśli chodzi o formę, wzorowano się na klasycyzmie i neoklasycyzmie.

Budynek Uniwersytetu im. Łomonosowa w Moskwie

Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 19

Charakterystycznym elementem socrealizmu było to, że miał być prosty w odbiorze, rozumiały nie tylko dla wybranych, ale dla ogółu. Na podstawie zdjęcia wyjaśnij, w jaki sposób zaprezentowany budynek odpowiada tej charakterystyce.

Kapsuła czasu

Po II wojnie światowej, kiedy powstaną państwa tzw. demokracji ludowej, socrealizm zostanie przez nie zaadaptowany.

Indoktrynacja

Podobnie jak w państwie faszystowskim również w ZSRR ogromną rolę odgrywały ideologia i propaganda. To one miały stworzyć człowieka, który będzie wiernie służył komunistycznemu państwu. Za odpowiedni przekaz informacji odpowiedzialny był Zarząd Propagandy i Agitacji WKP(b). W jego gestii leżał nadzór nad wszystkimi źródłami informacji (prasa, radio, kino) i dbałość, aby nie było możliwości korzystania z alternatywnych źródeł. Społeczeństwo miało obowiązek uczestniczenia w imprezach masowych podkreślających słuszność ideologii komunistycznej i wielkość państwa radzieckiego. Szczególną opieką otaczano młode pokolenie. Miejscem indoktrynacji była szkoła. Tutaj przekazywano wyselekcjonowaną wiedzę i prezentowano walory komunizmu. Szkoła miała także stanowić przeciwwagę dla wychowania rodzinnego, które było trudniejsze do kontroli, choć przy okazji stała się źródłem likwidacji analfabetyzmu w ZSRR. Dzieci należały do organizacji pionierskiej, młodzież do Komsomołu. Najczęściej przytaczanym przykładem działania indoktrynacji jest czyn Pawlika Morozowa, członka grupy pionierów, który pomagał NKWD w przymusowej kolektywizacji. Złożył on donos na własnych rodziców. W efekcie zostali aresztowani i rozstrzelani. Morozow stał się „wzorem komunistycznej moralności i rewolucyjnego oddania” – choć pośmiertnie. W akcie rozpacz i zemsty zabił go inny członek rodziny. Niemniej chętnych do powielenia czynu nie brakowało.

((Jurij Drużnikow

Rozejrzyjcie się dzieci..

Stój! Skąd? Dokąd? – tak wołają miejscowi pionierzy za każdym człowiekiem, który idzie przez pole i „jeśli człowiek okazuje się złodziejem – zatrzymują go” – pisała „Pionierska Prawda” w 1933 roku. Pismo radośnie donosiło, jak dzieci podczas nieobecności dorosłych

przeszukały cudze domy. Prawdziwy Pionier Pronia Kołybin odważnie zdemaskował matkę, która poszła w pole, żeby zebrać opadnięte kłosa i nakarmić właśnie jego. Matkę wsadzono do więzienia, a syna-bohatera wysłano w nagrodę na Krym do ośrodka pionierskiego.

Uczeń spod Rostowa nad Donem, Mitia Gordijenko, kilkakrotnie chwycił w polu głodujących ludzi. Występując jako świadek przed sądem powiedział: „Demaskując złodziei kołchozowego zboża, zobowiązuję się zorganizować trzydzieścioro dzieci z naszej kolumny do ochrony plonów i objąć dowództwo tego oddziału pionierskiego...”. W rezultacie donosu Mitii na jakieś małżeństwo, męża skazano na rozstrzelanie, a żonę na 10 lat pozbawienia wolności i ściśle odosobnienie. Mitia otrzymał zegarek z wygrawerowanym nazwiskiem, mundurek pionierski, buty i roczną prenumeratę miejscowego pisma „Leninowskie Wnuczęta”.

Jurij Drużnikow, Rozejrzyjcie się dzieci..., „Życie” 2000.

Polecenie 20

Oceń, sposób kształtowania „socjalistycznej moralności” młodego pokolenia.

Polityka zagraniczna

Polityka zagraniczna także miała pokazać wielkość ZSRR. Lenin marzył o eksporcie rewolucji poza własny kraj. Nie udało się tego zrealizować. Stalin postanowił zbudować komunizm w jednym kraju. Głównym założeniem jego polityki zagranicznej była poprawa wizerunku państwa na arenie międzynarodowej. Dowodem na to był układ z Polską w 1932 roku oraz przyjęcie ZSRR do Ligi Narodów w 1934 roku.

Więcej o polityce międzynarodowej ZSRR w tematach: *Polityka międzynarodowa Polski* i *Sytuacja międzynarodowa przed wybuchem II wojny światowej*.

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 5.1

Carat w Rosji został obalony w wyniku

- rewolucji lutowej w 1917.
- rewolucji październikowej w 1917.
- rewolucji w 1905 roku.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5.2

Konstytuanta rosyjska z 1918 roku

- została „rozpędzona” przez bolszewików.
- uchwaliła konstytucję obowiązującą do 1939 roku.
- wybrała Lenina na prezydenta Rosji bolszewickiej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5.3

ZSRR został utworzony w

- 1924.
- 1917.
- 1922.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5.4

Kolektywizację w ZSRR przeprowadzono w latach

1922–1924.

1928–1935.

1917–1918.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5.5

Kolektywizacja rolnictwa pochłonęła życie

ok. 8 mln osób.

ok. 15 mln osób.

ok. 3 mln osób.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5.6

Hasło eksportu rewolucji głosił

Stalin.

Kamieniew.

Trocki.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

“ Lenin o zasadach terroru

Nadzwyczajna Komisja nie jest ani komisją śledczą, ani trybunałem. Jest to narzędzie walki działające na froncie wojny domowej. Ona nie sądzi wroga, ona w niego uderza [...]. Nie prowadzimy wojny przeciw jednostkom. Przeprowadzamy eksterminację burżuazji jako klasy. Nie szukamy dowodów ani świadków na potwierdzenie uczynków lub wypowiedzi przeciwko władzy sowieckiej. Pierwsze pytanie, które

zadajemy to: do jakiej klasy należysz, jakie jest twoje pochodzenie, wychowanie, wykształcenie, zawód? Te pytania przesądzają o losie oskarżonego. To jest esencją Czerwonego Terroru.

Lenin o zasadach terroru, [w:] Paul Johnson, Historia świata (od roku 1917), Londyn 1989.

Polecenie 21

Wyjaśnij, jaka była istota leninowskiego terroru. Oceń, czym różniły się jego założenia od tych z epoki stalinowskiej.

« Alan Bullock

Hitler i Stalin. Żywoty równoległe

Problem ten może najtrafniej ujął Boris Souvarine: „To co istniało już za Lenina, Stalin doprowadził do rozmiarów tak gigantycznych, że stało się czymś zupełnie różnym. Różnica stopnia stała się różnicą gatunkową. Stalin różnił się od innych przywódców bolszewickich przede wszystkim tym, że nie można było przewidzieć jak daleko gotowy będzie się posunąć. „Nieumiarkowanie było samą istotą stalinizmu”.

Inni jeszcze podkreślają różnicę między silnie scentralizowanym monopartyjnym systemem, który powstał w wyniku rewolucji bolszewickiej, a zupełnie odmiennym systemem politycznym, jakim stał się on pod rządami Stalina. Lenin z natury nie był despotą i zawarta w samym systemie potencjalna możliwość dyktatury jednostki nie została wykorzystana za jego życia, gdy krajem rządziła oligarchia przywódców partyjnych. Stalinowi wiele czasu zajęło złamanie oporu partii i przejęcie władzy.

Alan Bullock, Hitler i Stalin. Żywoty równoległe, t. 2, Warszawa 1994.

Polecenie 22

Wykorzystując powyższy tekst oraz materiał z lekcji, wskaż różnice i podobieństwa między sposobem rządzenia Lenina i Stalina. Uwzględnij m.in.:

- styl rządzenia (np. jedyńowładztwo, system rządów kolegialnych),
- zarządzanie gospodarką,
- stosowanie terroru (aparatus terroru),
- kult jednostki,
- zmiany w dziedzinie kultury.

« Aleksandr Sołżenicyn

Archipelag Gułag

A Ci których posyła się do ciupy – no, to zwyczajni kaerzy, wrogowie rewolucji. Lata mijają słowo rewolucja trochę jakby przywiędło, dobra niech im będzie, wrogowie ludu to brzmi lepiej [...]

Krawiec odkładając na bok igłę, wetknął ją w gazetę, którą wyklejona była ściana – i trafił w oko Kaganowicza. Widział to klient. Artykuł 58, 10 lat (terror).

Ekspedientka przyjmując towar zapisała cyfry na gazecie, innego papieru nie było. Liczbę kawałków mydła zanotowała na czole towarzysza Stalina, 58, 10 lat.

Marynarz sprzedał Anglikowi zapalniczkę własnego wyrobu typu „Katusza” (knot w rurce i krzesiwo) jako pamiątkę – za jednego funta. Narażenie na szwank autorytetu kraju, 58, 10.

Aleksandr Sołżenicyn, Archipelag Gułag, t. III, tłum. Jerzy Pomianowski, Warszawa 1990, s. 247–248.

Polecenie 23

Wyjaśnij użyty w przytoczonym fragmencie dzieła Aleksandra Sołenicyna termin „wrogowie ludu”. Oceń podane w tekście powody trafiania do łagrów.

Pomnik Lenina
domena publiczna

Polecenie 24

Na zdjęciu powyżej widzisz pomnik Lenina w Kozłówce, wcześniej wzniesiony w Poroninie. Poszukaj informacji, dlaczego przeniesiono pomnik właśnie do Kozłówki.

Polecenie 25

Zastanów się, czy relikty poprzedniej epoki powinny być niszczone, czy też zachowywane jako źródła historyczne. Napisz swoją opinię na ten temat.

Polecenie 26

Napisz mowę oskarżającą Stalina o ludobójstwo, uwzględniając jego działania wewnętrzne w ZSRR w okresie międzywojennym.

Co potrafię?

Potrafę wyjaśnić pojęcia: komunizm wojenny, NEP, gospodarka planowa, ruch stachanowski, Czeka, NKWD.

Co wiem?

Wiem, jakie były charakterystyczne elementy totalitaryzmu stalinowskiego.

Co rozumiem?

Rozumiem, jak groźny dla człowieka jest system totalitarny.

Czarny Czwartek i Wielka Depresja

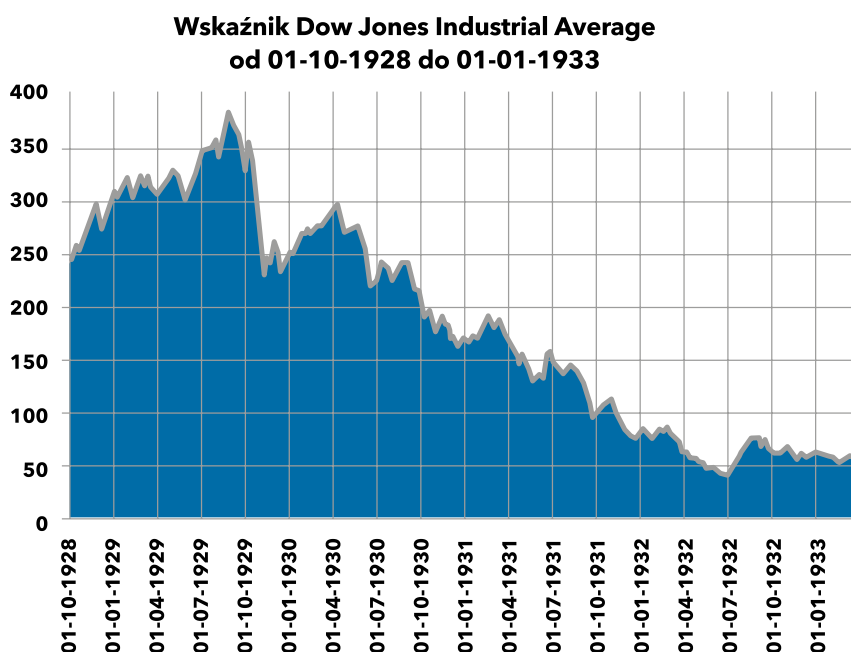
Wprowadzenie

Tomasz Gabiś

Wielki kryzys, wielka zagadka?

24 października 1929 roku przeszedł do historii gospodarczej jako Czarny Czwartek, dzień, w którym ówczesne finansowe serce świata „na żywo” nowojorska giełda – bijące od miesięcy jak oszalałe, stanęło. W ciągu następnych dni zapanowała panika. Kursy akcji, które jeszcze nie tak dawno szybowały gdzieś wysoko w przestworzach, zaczęły pikować w dół bez opamiętania. Ci, co kupili je za 100 dolarów, teraz pozbywali się ich po 10, byle tylko coś uratować. Giełdowy krach, który nastąpił po wielu miesiącach optymizmu i euforii, wiary, że kursy mogą iść tylko w górę, spowodował, że w ciągu dwóch miesięcy akcjonariusze stracili ponad 40 mld dolarów.

Wielki kryzys, wielka zagadka?

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Dow Jones Industrial Average jest jednym z ważniejszych indeksów akcji spółek, które są notowane na Giełdzie Papierów Wartościowych w Nowym Jorku. Indeks giełdowy to

wartość obliczona na podstawie wyceny akcji wybranych spółek giełdowych. Umożliwia m.in. syntetyczne przedstawienie koniunktury na giełdzie.

Polecenie 1

Wy tłumacz, co stało się w Czarny Czwartek na giełdzie nowojorskiej. Skorzystaj również z wykresu.

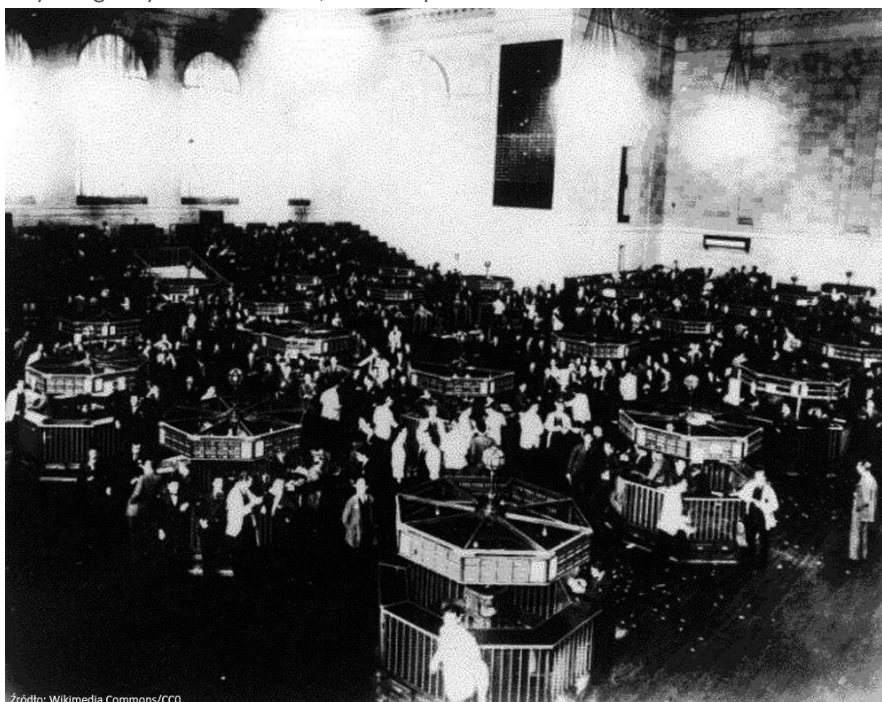
Wśród inwestorów, finansistów, zwykłych ludzi zarabiających na handlu akcjami zapanowała panika.

źródło: Wikimedia Commons/CC0

Ulica prowadząca do budynku giełdy w dniu krachu.

Ulica prowadząca do budynku giełdy w dniu krachu., domena publiczna

źródło: Wikimedia Commons/CC0

Amerkańska giełda wkrótce po krachu

Polecenie 2

Napisz krótki reportaż z wydarzeń, które rozegrały się 24 października 1929 roku. Postaraj się, aby twój tekst miał charakter relacji „na żywo”. Posłuż się fragmentami artykułu Tomasza Gabisia, wykresem i fotografiami.

Przyczyny kryzysu

Zanim doszło do krachu na giełdzie nowojorskiej, wystąpiły pewne symptomy, które przepowiadały zbliżające się załamanie gospodarcze, ale zasadniczo zostały potraktowane jako przejściowa niedyspozycja. W 1927 roku zbankrutowało kilka amerykańskich banków. Można było także zauważyć, że zmniejszała się podaż produktów przemysłowych. Nie miało to początkowo wpływu na zmniejszenie produkcji przez amerykańskie firmy, zwłaszcza że funkcjonujące na rynku banki obniżyły stopy procentowe, zachęcając tym samym do korzystania z kredytów. Pod koniec lat dwudziestych Amerykanie bardzo chętnie inwestowali na nowojorskiej giełdzie i wielu z nich dorobiło się w ten sposób milionów – ziścił się ich „amerykański sen”. Kupowanie i sprzedawanie akcji przedsiębiorstw przynosiło ogromne zyski. Niestety był to rynek kompletnie nienadzorowany. Chętnie z tego korzystali spekulanci, handlując między innymi papierami wartościowymi fikcyjnych firm.

Dlaczego „wielki” i światowy?

((Tomasz Gabiś

Wielki kryzys, wielka zagadka?

Od krachu na Wall Street światowa gospodarka weszła w okres nazywany w USA Wielką Depresją, a w innych krajach Wielkim Kryzysem Gospodarczym. Produkcja w głównych krajach przemysłowych spadła od 30 do 50%, wartość handlu światowego była w 1932 roku o jedną trzecią niższa niż trzy lata wcześniej. (...)
Pomiędzy 1929 a 1933 rokiem upadło 10000 z 25 000 komercyjnych

banków USA. (...) Od momentu załamania się amerykańskiego rynku akcji kryzys rozprzestrzenił się z USA, które po wojnie przejęły rolę głównego centrum finansowo-gospodarczego świata, najpierw na uprzemysłowione kraje Europy (najmocniej dotknął najważniejsze państwo na kontynencie – Niemcy), a potem dotarł do krajów eksportujących surowce, do europejskich kolonii. Gospodarka już wtedy była zglobalizowana, depresja rozszerzyła się na cały świat, docierając do Ameryki Południowej, Australii, Nowej Zelandii, do kolonii brytyjskich, holenderskich i francuskich, do najodleglejszych zakątków kuli ziemskiej. Nigdy jeszcze w historii gospodarki światowej nie zdarzyło się coś podobnego.

Wielki kryzys, wielka zagadka?

Polecenie 3

Dlaczego kryzys, który rozpoczął się w USA, stał się kryzysem światowym? Co było tego powodem?

Po pierwszym „czarnym” dniu na Wall Street przyszły następne, a z nimi kolejne fale wyprzedaży. Akcje sprzedawano za bezcen. Ci, którzy szybko drobili się fortuny, równie prędko ją tracili. Wielu inwestorów popełniało samobójstwo, nie mogąc pogodzić się z utratą majątku, lub nie mogąc zwrócić zaciągniętych kredytów. Natomiast banki, które także nierzadko brały udział w spekulacjach giełdowych, domagały się spłaty zaciągniętych pożyczek. Fabryki i zakłady przemysłowe również odczuły spadek zamożności społeczeństwa: spadło zainteresowanie zakupami artykułów przemysłowych. Mimo obniżenia cen, nie zyskano nabywców. Ograniczano więc maksymalnie produkcję. To pociągało za sobą ograniczenie zatrudnienia. Osoby, które gromadziły swoje oszczędności na rachunkach bankowych, próbowały odzyskać pieniądze. Większość banków utraciła jednak płynność finansową. Inwestowanie w akcje, brak możliwości ściągnięcia wierzytelności doprowadzały do bankructwa.

Tłumy chcących odzyskać pieniądze z amerykańskiego banku

Tłumy chcących odzyskać pieniądze z amerykańskiego banku, Fotografia, domena publiczna

Polecenie 4

Odszukaj informacje, czy po II wojnie światowej doszło do krachu gospodarczego o podobnym charakterze.

Bezrobocie

Jednym z najistotniejszych skutków kryzysu ekonomicznego był wzrost bezrobocia. Można było zaobserwować prawidłowość, że liczba bezrobotnych wzrastała szybciej, niż malała produkcja. Wynikało to z polityki przedsiębiorców, którzy najprostszą drogą do zmniejszania kosztów widzieli w redukcji pracowników. Wzrost bezrobotnych powodował problemy ekonomiczne, społeczne, ale także polityczne. Ubożało społeczeństwo. Ludzie nie tylko nie kupowali towarów przemysłowych, ale często nie stać ich było na zakup żywności. Wyraźnie pogorszyła się sytuacja tych, którzy mieli pracę. Przedsiębiorcy wymagali od nich wzrostu intensywności pracy przy często niższych płacach.

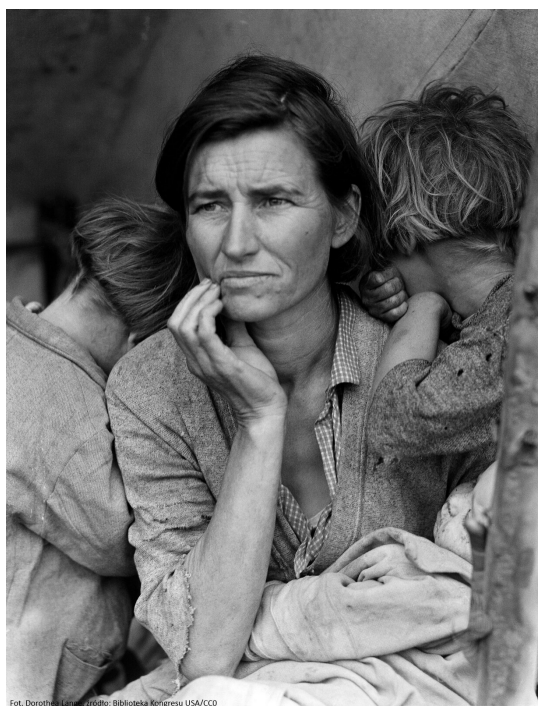
Źródło: Biblioteka i archiwum Kanady/CCO

Demonstracja bezrobotnych

Demonstracja bezrobotnych, Fotografia, Biblioteka i archiwum Kanady, domena publiczna

Polecenie 5

Bardzo często dochodziło do demonstracji bezrobotnych. Manifestujący domagali się pracy, lepszej przyszłości i traktowania ich jako równoprawnych obywateli. Spójrz na powyższą ilustrację. Jakie jeszcze hasła mogły znaleźć się na transparentach?

Fot. Dorothy Lange. Źródło: Biblioteka Kongresu USA/CCO

Migrująca matka

Dorothea Lange, Migrująca matka, Fotografia, Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych, domena publiczna

Zdjęcie autorstwa Dorothea Lange pt. *Migrująca matka* zostało wykonane w 1936 roku. Była to jedna z wielu fotografii tej autorki dokumentujących sytuację amerykańskiego

społeczeństwa w czasie wielkiego kryzysu. Przedstawia bezrobotną 32-letnią zbieraczkę grochu, matkę kilkorga dzieci – Florence Owens Thompson, która przemierzała kraj w poszukiwaniu pracy. Miała się każdego zajęcia, mieszkała w namiocie.

Polecenie 6

Jak sądzisz, dlaczego kobiety były w dużo gorszej sytuacji niż mężczyźni w okresie kryzysu?

Gangster dobroczyńca

Zarówno państwo, jak i osoby prywatne starały się pomóc pozbawionym środków do życia, organizując bezpłatne rozdawnictwo chleba czy wydając bezpłatne posiłki.

Zródło: Archiwum Narodowe USA/CCO

Jadłodajnia dla bezrobotnych (otwarta przez AL. Capone)

Jadłodajnia dla bezrobotnych (otwarta przez AL. Capone), Fotografia, Archiwum Narodowe USA, domena publiczna

W 1931 roku w Chicago jadłodajnię dla bezrobotnych otworzył jeden z najbardziej znanych gangsterów w USA (włoskiego pochodzenia) – Al Capone, który fortunę zbił na produkcji i sprzedaży alkoholu. Był jednym z tych, którzy skorzystali na funkcjonującej w USA prohibicji. W styczniu 1919 roku na mocy 18 poprawki do konstytucji wprowadzono zakaz produkcji, sprzedaży, eksportu i importu wyrobów alkoholowych. Prohibicja miała uzdrowić społeczeństwo amerykańskie. Bardzo szybko okazało się, że chętnych do kupowania i spożywania alkoholu jest znacznie więcej niż tych, którzy byli temu przeciwni. W efekcie kwitł nielegalny rynek. Powstało szereg lokali nadzorowanych przez gangi, w których spożywano alkohol. Państwo amerykańskie nie było w stanie zlikwidować alkoholowego czarnego rynku, a wpływy z jego działalności trafiały do kieszeni przestępców. W związku z tym, ale też zapewne kierując się chęcią podreperowania budżetu wpływami z legalnego obrotu alkoholem, w 1933 roku zniesiono prohibicję.

Polecenie 7

Jak uważasz, dlaczego szef jednej z największych mafii zdecydował się na otwarcie jadłodajni?

Rolnictwo

W 1929 roku spadły również ceny towarów rolnych. Rolnicy próbowali temu przeciwdziałać, produkując większą ilość żywności. W efekcie ceny płodów rolnych spadały jeszcze bardziej, co spowodowało zubożenie wsi i zakupywanie przez rolników znacznie mniejszych ilości towarów przemysłowych: maszyn, narzędzi rolniczych. Ograniczono także zakup nawozów sztucznych, co powodowało wyjaławianie się gleby. W najgorszej sytuacji byli ci, którzy w okresie dobrej koniunktury zaciągali kredyty na rozbudowę farm: nie mogąc ich spłacić, tracili dobytek życia i dach nad głową. Migrowali w poszukiwaniu pracy i miejsca, które zapewni im egzystencję, zwykle bezskutecznie...

Sytuacja społeczeństwa amerykańskiego w dobie wielkiego kryzysu stała się jednym z tematów powieści realistycznych, powstających pod koniec dwudziestolecia międzywojennego. Autorem jednej z nich, noszącej tytuł *Grona gniewu*, był John Steinbeck. Opis losów rodziny z Oklahomy przybliżył problematykę trudnych czasów w dziejach gospodarki USA, a autorowi przyniósł nagrodę Pulitzera.

Handel zagraniczny

Większość rządów krajów ogarniętych kryzysem, zgodnie ze stosowaną zasadą liberalizmu gospodarczego, początkowo nie podejmowała żadnych kroków w kierunku jego przezwyciężenia. Kiedy jednak okazało się, że koniunktura gospodarcza nie powraca, próbowano szukać różnych rozwiązań. Między innymi dokonano zmian w obszarze handlu zagranicznego, co jednak doprowadziło do jego sporej dezorganizacji. Państwa, chroniąc własny rynek, nakładały wysokie cła na towary sprowadzane z zagranicy, chcąc w ten sposób ograniczyć ich napływ. Wspierano natomiast własny eksport, nawet za cenę dopłacania do wysyłanych towarów. Stosowano zatem zasady dumpingowe. Preceder ten był dosyć powszechny, dlatego wymiana międzynarodowa częściowo zamierała. Większość państw starała się także prowadzić do autarkii (samowystarczalności), wspierając rodzimą produkcję.

KUPUJ TYLKO TOWAR KRAJOWY!

**Tem zapewnisz Państwu rozkwit,
a sobie lepszy byt.**

**Związek Obrony
Przemysłu Polskiego**

POZNAŃ
ul. Rzeczypospolitej 1.
Tel. Nr. 25-95.

Reklama rodzimych produktów

Contentplus.pl sp. z o.o., Sol90, Reklama rodzimych produktów, tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl

Polecenie 8

Powyżej zamieszczono przykład reklamy polskich produktów. W państwach zachodnich promocja rodzimych towarów wyglądała podobnie. Na co zwracali uwagę twórcy reklam i w jaki sposób zachęcali kupujących do nabywania krajowych wyrobów?

Monopole

Próba przezwyciężenia kryzysu było też tworzenie się organizacji monopolistycznych. Chcąc zniwelować straty finansowe, przedsiębiorcy starali się ograniczać walkę konkurencyjną. Obok monopolii krajowych zaczęły powstawać międzynarodowe. Niestety prowadziło to do usuwania z rynku gospodarczego małych i średnich przedsiębiorstw, kontroli produkcji i narzucania cen oraz płac.

Interwencjonizm państwowy

W związku z utrzymującym się kryzysem wyraźnie zmieniła się polityka gospodarcza państw, która umożliwiła wyjście z zapaści. W latach dwudziestych, po przełamaniu kryzysu powojennego, większość państw europejskich prowadziła liberalną politykę ekonomiczną, opierającą się na minimalnej ingerencji w sferę gospodarki. Teraz pierwsze próby pomocowe ze strony państwa pokazały, że bez dalszego stosowania tej polityki nie uda się osiągnąć sukcesu. Toteż opracowywano długofalowe i przemysłane projekty reform,

które miały usprawnić rynek gospodarczy. Zwiększyło się zaangażowanie państwa w sferę gospodarczą – rozpoczęła się era interwencjonizmu państwowego.

Zwolennikiem zaangażowania państwa w gospodarkę był m.in. [John Maynard Keynes](#), brytyjski ekonomista. Uważał, że tylko państwo jest w stanie złagodzić skutki wahań gospodarczych i zlikwidować kryzys.

New Deal (Nowy Ład)

Z hasłem wprowadzenia nowej polityki gospodarczej przystąpił do wyborów demokrata [Franklin Delano Roosevelt](#) i w 1933 roku wygrał je po raz pierwszy. Sukces ten odniesie jeszcze trzykrotnie.

Franklin Delano Roosevelt

Elias Goldensky, Franklin Delano Roosevelt, Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych, domena publiczna

[\section3={time-capsule}](#)

Kapsuła czasu

Dlaczego wspólnie Roosevelt nie mógłby pełnić czterokrotnie funkcji prezydenta?

Prezydent utworzył z najlepszych amerykańskich ekonomistów grupę antykryzysową, która stworzyła plan naprawy amerykańskiej gospodarki – program Nowy Ład. Roosevelt otrzymał specjalne pełnomocnictwa od Kongresu umożliwiające jego realizację. Głównym założeniem planu było zachęcenie społeczeństwa do kupowania żywności i artykułów przemysłowych (i wzrost ich cen), co zwiększyłoby zyski zarówno producentów, jak i farmerów. Aby udało się to osiągnąć, konieczna była poprawa warunków finansowych potencjalnych nabywców. Stąd należało udzielić wsparcia najuboższym, a przede wszystkim zmniejszyć bezrobocie.

Pierwszym etapem realizacji programu było zorganizowanie robót publicznych. Zbudowano przede wszystkim gmachy użyteczności publicznej (ok. 120 tys.), a także nowe drogi (ok. 1 mln km), mosty (77 tys.), lotniska (295). Powstawały obiekty sportowe, zapory i elektrownie (m.in. na rzece Tennessee).

Przeprowadzono modernizację, a właściwie – motoryzację armii. Dzięki temu udzielono jednocześnie wsparcia przemysłowi samochodowemu, dla którego kryzys okazał się niezwykle dotkliwy. Warto zauważyć, że jeszcze w latach dwudziestych jedną z oznak prosperity było kupowanie samochodów. Dumnie podawano, że co trzecia rodzina amerykańska ma własne auto.

Starano się także poprawić sytuację rolników, uruchomić podupadłe farmy. Robiono to w dwojaki sposób: zachęcano farmerów do ograniczenia produkcji, płacąc im więcej za pozostałe płody lub interwencyjnie państwo wykupywało od nich część produktów. Nie należało do rzadkości likwidowanie pól rolnych, aby nie zalewały rynku i nie obniżały cen. Państwo amerykańskie zdecydowało się na zwiększenie deficytu budżetowego i ograniczyło wydatki na administrację w celu zrównoważenia sytuacji gospodarczej.

Chcąc zwiększyć atrakcyjność towarów amerykańskich na rynkach zagranicznych, obniżono też wartość dolara.

Wprowadzono także ustawodawstwo socjalne. Pojawiły się emerytury (czy właściwie renty starcze) oraz ubezpieczenia społeczne dla bezrobotnych. Ustalony został poziom płacy minimalnej oraz zmniejszono tydzień pracy z 48 do 40 godzin. Zachęcano także pracodawców do zwiększania wynagrodzeń pracowniczych.

“ **Pierwsza mowa inauguracyjna Franklina D. Roosevelta, 4 marca 1933**

(...) musimy wziąć pod uwagę przeludnienie naszych ośrodków przemysłowych i dążyć w skali krajowej – do przesiedlenia nadmiaru ludności miejskiej na wieś i osadzenia na roli, tych, którzy się do tego najlepiej nadają.

(...) A wreszcie zmierzając stopniowo do likwidacji bezrobocia, musimy się zabezpieczyć przed powrotem plag dawnego porządku, musimy roztoczyć nadzór ścisły nad wszelką działalnością bankową, kredytową i inwestycyjną, musimy położyć kres spekulacji cudzymi pieniędzmi i zapewnić krajowi dostateczną ilość środków obiegowych, nie naruszając jednak zdrowych podstaw naszego pieniądza.

Pierwsza mowa inauguracyjna Franklina D. Roosevelta, 4 marca 1933, [w:] , Historia powszechna 1918-1945 Wybór tekstów źródłowych, oprac. Włodzimierz Bonusiak, Marian Kozaczka, Andrzej Pasternak, Rzeszów 1990.

Polecenie 9

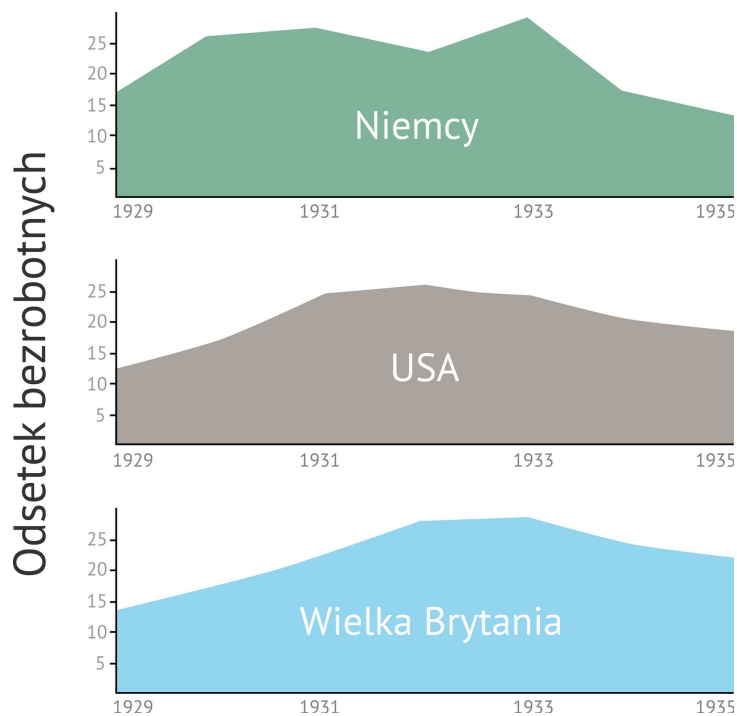
Jakie propozycje poprawy sytuacji gospodarczej – poza sformułowanymi w powyższym teście – zaproponował Roosevelt?

Zamiast podsumowania

Wzorem amerykańskim poszły inne kraje. W efekcie w latach 1933–1936 większość krajów wyszło z kryzysu.

Ćwiczenie 1

Na podstawie wykresu wskaż państwo, które najlepiej poradziło sobie z likwidacją bezrobocia:

Wielka Brytania

Niemcy

USA

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2

Sukces tego kraju w walce z bezrobociem spowodowany był:

- powołaniem nowego gabinetu w Wielkiej Brytanii.
- robotami publicznymi wprowadzonymi przez Roosevelta.
- polityką wewnętrzną Adolfa Hitlera.
- epidemią grypy w Niemczech i zmniejszeniem liczby ludności.
- „wielką emigracją”, która objęła USA.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Tomasz Gabiś

Wielki kryzys, wielka zagadka?

Paul Johnson:

(...) Załamanie na Wall Street we wrześniu i październiku 1929 roku i następująca po nich Wielka Depresja należą do najważniejszych wydarzeń dwudziestego wieku. Sprawily one, że druga wojna światowa, choć nie nieunikniona, stała się możliwa.

(...) Pod koniec 1930 roku Maynard Keynes stwierdził, że „ludzkość żyje w cieniu jednej z największych katastrof gospodarczych nowoczesnej historii”. Inny wybitny ekonomista brytyjski prof. Lionel Robbins z London School of Economics napisał w 1934 roku, że przed pierwszą wojną światową nigdy nie było tak poważnego zagrożenia dla systemu ekonomicznego świata jak to miało miejsce po roku 1929.

(...) Choć w różnych krajach kryzys miał inny przebieg i zakres, inaczej zaczynał się i inaczej kończył, to można powiedzieć, że trwał on praktycznie przez całą dekadę, a nawet – jak uważają niektórzy – zakończył się dopiero na przełomie lat 40. i 50. XX wieku. Epoka ta przyniosła zarówno niewyobrażalne ludzkie tragedie, jak i polityczne wstrząsy i wojny. Dlatego Wielki Kryzys uważany jest zgodnie za punkt zwrotny w historii USA i całego świata.

(...) Kryzys, błędnie interpretowany, jako skutek mechanizmów rynkowych, podciął zaufanie do skuteczności wolnego rynku i systemu kapitalistycznego, stał się pożywką dla intelektualnej i politycznej fascynacji socjalistycznymi ideami ekonomicznymi i gospodarczym planowaniem, przychylniejszym okiem spoglądano na morderczy eksperyment sowieckiego komunizmu z likwidacją własności prywatnej.

W Niemczech – państwie odgrywającym czołową rolę ekonomiczną i polityczną w Europie – już w 1929 gospodarka zaczęła się kurczyć, cały czas zaciągano kredyty zagraniczne, nad państwem wisiała stale groźba braku dewiz i niewypłacalności, boom drugiej połowy lat 20. był w dużej mierze boomem na kredyt. Kiedy dopływ kapitałów i kredytów do Niemiec wysechł, niemiecki eksport spadł z 13,5 na 5,7 mld reichsmarek, produkcja przemysłowa zmniejszyła się o ok. 40%, przyszła fala bankructw firm i banków; bezrobocie pomiędzy wrześniem 1929 a początkiem 1933 roku wzrosło z 1,3 do 6 milionów, realne dochody spadły o jedną trzecią. W wyniku kryzysu gospodarczego Niemcy pogrążyły się w kryzysie politycznym, który zakończył się upadkiem całego systemu politycznego i przejęciem władzy przez narodowych socjalistów, a w konsekwencji upadkiem systemu powersalskiego w Europie...

Wielki kryzys, wielka zagadka?

Polecenie 10

Jak oceniają kryzys ekonomiści?

Polecenie 11

Jakie były najważniejsze skutki kryzysu rozpoczętego w 1929 roku?

Ćwiczenie 3

Przypomnij sobie jeszcze raz

Wielki kryzys zapoczątkował krach na giełdzie w []. Dzień krachu nazwano Czarnym []. Przejawem kryzysu w przemyśle było m.in. ograniczenie produkcji, co spowodowało ogromne bezrobocie. W rolnictwie natomiast doszło do gwałtownego [] cen na produkty rolne. Społeczne skutki tego kryzysu opisał w powieści *Grona gniewu* []. Rządy krajów podjęły walkę z kryzysem. Większość państw zdecydowała się na ingerencję państwa w gospodarkę wolnorynkową, czyli zastosowała tzw. [] państwowy. Jednym z jego pomysłodawców był brytyjski ekonomista [], a realizatorem amerykański prezydent []. Program reform przez niego zaproponowany zyskał nazwę []. Kryzys gospodarczy w krajach uprzemysłowionych trwał do 1933 roku, a w rolniczych do roku 1935. Do społeczno-politycznych skutków kryzysu należał m.in. wzrost popularności partii faszystowskich. Na przykład w 1933 roku do władzy w Niemczech doszła partia []. Kanclerzem został stojący na jej czele [].

John Steinbeck

Franklin Delano Roosevelt

interwencjonizm

John. M. Keynes

New Deal

Czwartkiem

Adolf Hitler

NSDAP

Nowym Jorku

spadku

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 12

Wybierz z tekstu lekcji najważniejsze Twoim zdaniem daty, wpisz je w schemat linii chronologicznej i dodaj do nich swój komentarz uzasadniający wybór. Możesz zilustrować oś czasu zdjęciami.

Co wiem?

Wiem, dlaczego doszło do wielkiego kryzysu.

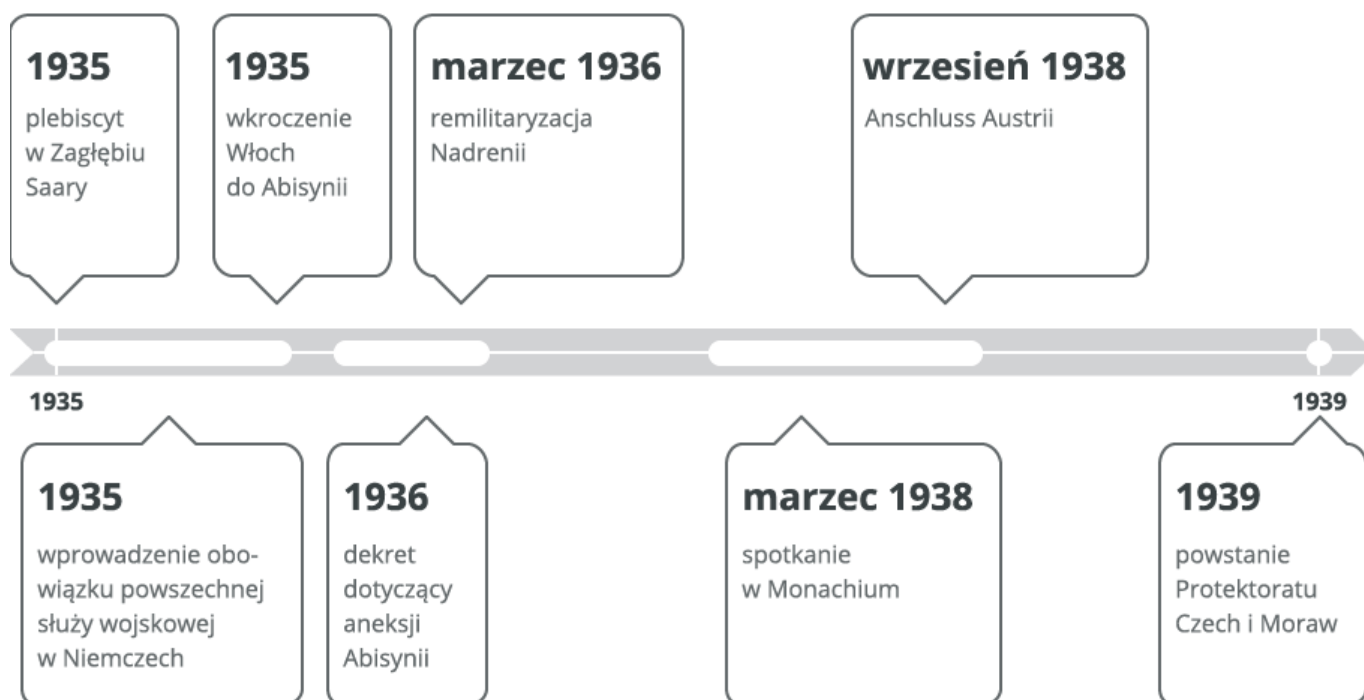
Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić, czym był Czarny Czwartek i scharakteryzować program Nowego Ładu.

Co rozumiem?

Rozumiem, na czym polega interwencjonizm państwowy

Polityka ustępstw państw europejskich wobec państw faszystowskich

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Polecenie 1

Po przeczytaniu wypowiedzi Josepha Goebbelsa wyjaśnij, kto jego zdaniem jest odpowiedzialny za dojście Hitlera do władzy i jego dalsze sukcesy.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1E61JCaf>

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Wypowiedź Josepha Goebbelsa na tajnej odprawie wojskowej w kwietniu 1940 roku

“ Wypowiedź Josepha Goebbelsa na tajnej odprawie wojskowej w kwietniu 1940 roku

W 1933 roku francuski premier powinien był powiedzieć (i ja, gdybym był francuskim premierem, to bym właśnie powiedział): „Nowym kanclerzem Rzeszy jest człowiek, który napisał *Mein Kampf*, gdzie można przeczytać to i to. Człowiek ten w naszym sąsiedztwie nie

może być tolerowany. Albo on zniknie z horyzontu, albo my ruszamy”. Tego jednak nie powiedział. Dali nam spokój, dali nam przejść przez strefę ryzyka i pozwolili na to, że opłynęliśmy wszystkie niebezpieczne rafy. A kiedyśmy dobrnęli do brzegu, kiedy jesteśmy uzbrojeni lepiej od nich, oni wszczynają wojnę”.

Wypowiedź Josepha Goebbelsa na tajnej odprawie wojskowej w kwietniu 1940 roku, [w:] Anna Radziwiłł, Wojciech Roszkowski, Historia 1871–1939. Podręcznik dla szkół średnich, Warszawa 2000, s. 262.

Polecenie 2

Przeczytaj tekst J. Tyszkiewicza i E. Czapiewskiego. Co według autorów miało wpływ na zachowanie Francji i Wielkiej Brytanii? Czy użyte w tekście określenie „appeasement” (czyt. əˈpiːzmənt) oddaje właściwie problem? Odpowiedź uzasadnij.

“ Pasywna polityka Wielkiej Brytanii i Francji wobec Hitlera

Paryż przyjmował coraz bardziej zachowawczą postawę, czego symbolem była [linia Maginota](#). W społeczeństwie dominowały nastroje antywojenne, które będą miały znaczenie w momencie zaostrzenia się sytuacji międzynarodowej w 1938 roku. Po klęsce idei [Paktu Wschodniego](#) Francja coraz bardziej była skłonna oddać przywództwo w ręce brytyjskie. Ani rząd [L. Bluma](#) [...], ani późniejszy gabinet [Daladiera](#) nie były skłonne i nie umiały podjąć rękawicy rzuconej przez Hitlera. Francja, podobnie jak w połowie lat 20., nie była w stanie należycie wypełnić swoich sojuszniczych zobowiązań wobec krajów Europy Środkowej, w przeciwieństwie do Hitlera, który umacniał pozycję III Rzeszy w tym regionie Starego Kontynentu.

Wielka Brytania również nie była skłonna podjąć ryzyka wojny z III Rzeszą. Wpływ na to miała zarówno słabość wojskowa (małe nakłady na zbrojenia i do maja 1939 roku brak stałej armii z poboru), jak i względy polityczne, zwłaszcza niechęć do angażowania się w sprawy Europy Środkowej i próby kokietowania Włoch, aby odciągnąć je od bliższego wiązania się z Niemcami. Taka polityka prowadziła

w prostej linii do polityki appeasementu [ugłaskiwania], czyli ustępstw wobec Hitlera. Jej zwolennikiem był zwłaszcza premier brytyjski **N. Chamberlain**, który w maju 1937 roku zastąpił na tym stanowisku S. Baldwina. Nowy szef rządu obawiał się wojny, wiedząc, że Wielka Brytania nie jest do niej przygotowana. Ponadto nie był zwolennikiem łożenia ogromnych środków na zbrojenia, widząc inne potrzeby gospodarcze słabnącego imperium.

Pasywna polityka Wielkiej Brytanii i Francji wobec Hitlera, [w:] Edward Czapiewski, Jakub Tyszkiewicz, Historia powszechna. Wiek XX, Warszawa 2012, s. 322–323.

Przed polityką ustępstw czy już polityka ustępstw?

Budowanie przez Hitlera faszystowskiego państwa: sprawnego organizacyjnie i podporządkowanego jednej ideologii, miało przede wszystkim służyć zdobyciu przestrzeni życiowej dla „narodu panów”. Realizacja tego celu wymagała powiększenia armii i jej dozbrojenia. Przejęcie bowiem nowych terytoriów tylko częściowo mogło się odbyć na drodze dyplomatycznej, zasadniczo konieczne były podboje.

W styczniu 1935 roku w Zagłębiu Saary odbył się plebiscyt, który zgodnie z zapisem traktatu wersalskiego miał zadecydować o przynależności obszaru do Francji lub Niemiec. Okazało się, że 90% mieszkańców zagłosowało za przyłączeniem do III Rzeszy. Kolejne przedsięwzięcia Hitlera były skierowane przeciw ograniczeniom narzuconym przez traktat wersalski. Przede wszystkim w 1935 roku wprowadzono powszechną służbę wojskową. Hitler rozbudowywał armię pochodzącą z poboru (Wehrmacht) – nie tylko siły lądowe, lecz także powietrzne i morskie. Nie wywołało to żadnej reakcji państw zachodnich. Nie dostrzegały one zagrożenia ze strony Niemiec, raczej widziały w nich przeciwwagę dla siły militarnej ZSRR. Ponadto Hitler osłabił czujność zwłaszcza Wielkiej Brytanii, podpisując z nią układ morski ustalający, że tonaż floty niemieckiej nie przekroczy 35% tonażu angielskiego.

Również w 1935 roku Włochy wkroczyły do Abisynii, mającej dla nich istotne znaczenie gospodarcze. Ponadto terytorium tego kraju oddzielało włoskie kolonie: Erytreę i Somali Włoskie od obszaru Włoch i przeszkadzało w utworzeniu zwartej Afryki Wschodniej.

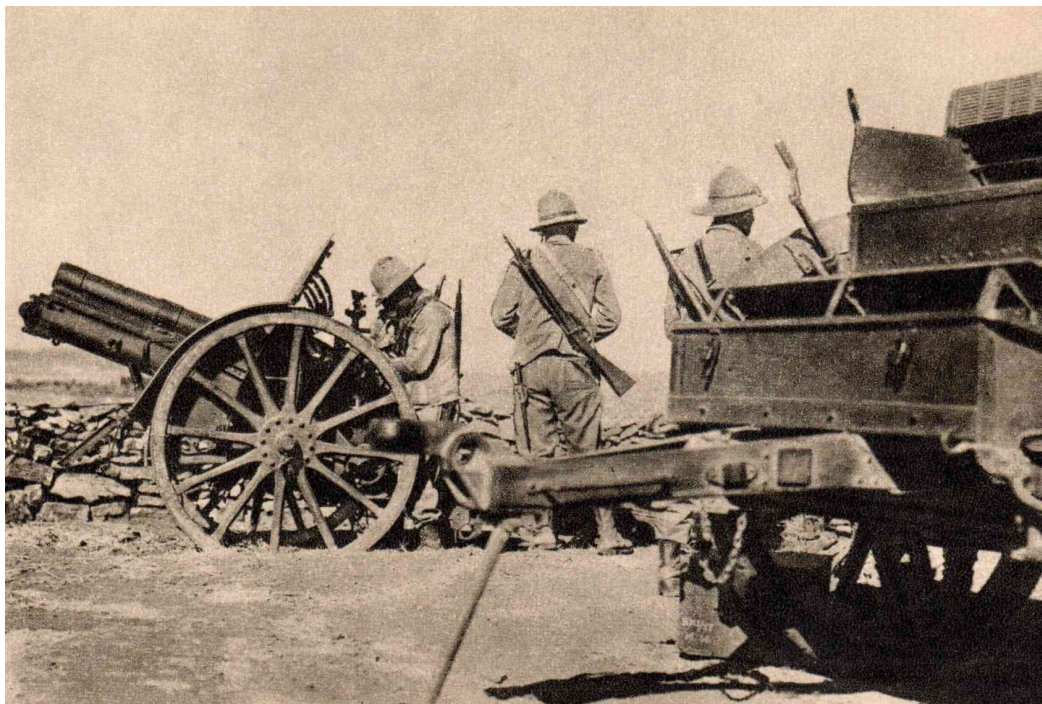
Zanim nastąpiła agresja, a przygotowania Włochów były już widoczne, Francja i Wielka Brytania próbowały załagodzić konflikt i dzięki swojej mediacji oraz kosztem części terytorium Abisynii (ale przy zachowaniu przez nią pewnej niezależności) zapobiec wojnie. W Paryżu odbyła się konferencja, podczas której zaproponowano Mussoliniemu utworzenie

kondominium brytyjsko-francusko-włoskiego, pod jego egidą miały być przeprowadzone reformy ekonomiczne i społeczne w Abisynii. Mussolini nie zamierzał jednak zaakceptować propozycji, był zainteresowany utworzeniem protektoratu włoskiego nad Etiopią. Widząc wolę ustępstw ze strony państw zachodnich, uznał, że nie podejmą one żadnych zdecydowanych kroków, aby go zatrzymać. Już w 1934 roku doszło do potyczek granicznych. Granica pomiędzy Somali Włoskim a Abisynią była wytyczona dosyć nieprecyzyjnie, dlatego Włosi często ją naruszali, wkraczając w głąb terytorium sąsiada. Tak też się stało w grudniu 1934 roku. W Uol-Uol doszło do bitwy granicznej, po której Mussolini rozpoczął gromadzenie wojsk i sprzętu w swoich koloniach.

Polecenie 3

Powiedz, czy pojęciem „appeasement” można określić stosunek państw zachodnich do polityki Włoch.

Abisynia, obawiając się dalszych kroków Włoch, poprosiła o pomoc Ligę Narodów. Ta nie zrobiła nic. Dopiero wkroczenie wojsk włoskich do Abisynii 3 października 1935 roku spowodowało reakcję. Liga Narodów uznała Włochy za agresora i wprowadziła konkretne sankcje: embargo na eksport broni do Włoch, zakaz importu towarów włoskich oraz nieudzielanie temu państwu kredytów i pożyczek. Włochom sankcje nie zaszkodziły, a brak rzeczywistego wsparcia dla Etiopii przyspieszył sukces armii Mussoliniego. Mimo dużych dysproporcji sił walki trwały pół roku – od października 1935 do maja 1936 i były wyjątkowo zacięte. Cesarz Abisynii Hajle Sellasje próbował jeszcze prosić o przyznanie Etiopii statusu dominium lub poddanie jej protektoratowi brytyjskiemu, ale nie spowodowało to żadnej reakcji państw zachodnich.

Działania na froncie w Abisynii
domena publiczna

Wyjazd żołnierzy włoskich na wojnę

domena publiczna

Polecenie 4

Przypomnij dlaczego ta wojna nazywana była II konfliktem włosko-abisyńskim?

Na początku maja Włosi zdobyli Addis Abebę (stolicę), a 9 maja ogłosili dekret o aneksji Etiopii. Obalili tamtejszego władcę, a król włoski Wiktor Emanuel III przyjął tytuł cesarza Etiopii. Mussolini dumnie proklamował narodziny włoskiego imperium. Włosi musieli jednak nadal prowadzić działania zbrojne, ponieważ Etiopczycy skutecznie stawiali opór i prowadzili działania partyzanckie na części terytorium. Hajle Sellasje jeszcze raz próbował pytać w dramatycznym wystąpieniu na forum Ligi Narodów (w lipcu 1936 roku), co pozostałe państwa „zamierzają uczynić obecnie dla Etiopii”. Jego pytanie pozostało bez odpowiedzi. Większość członków Ligi wycofała także swoje sankcje wobec Włoch, natomiast Mussolini, manifestując swój stosunek do organizacji, zrezygnował w grudniu 1936 roku z członkostwa w niej.

Nadrenia

7 marca 1936 roku wojska niemieckie wkroczyły do Nadrenii, która – zgodnie z postanowieniami traktatu wersalskiego – miała być strefą zdemilitaryzowaną. Nie wywołało to żadnej reakcji państw zachodnich. Demilitaryzacja Nadrenii była kolejnym

krokiem po plebiscycie w Zagłębiu Saary przywracania pełnej kontroli nad terytoriami niemieckimi.

Polecenie 5

Dlaczego kwestia zachowania strefy zdemilitaryzowanej w Nadrenii powinna być istotna dla zachodnich sąsiadów Niemiec?

Anschluss Austrii

Hitler posunął się jeszcze dalej, łamiąc ustalenia pokoju w Saint Germain. Postanowił dokonać połączenia Austrii i Niemiec. Przygotowania podjął już na początku lat 30. Niemniej wówczas austriaccy faszyci byli zbyt słabi, aby przejąć władzę w kraju. Przeciwno zjednoczeniu zaprotestowały też Włochy. Mussolini bał się bowiem zbliżenia Niemiec do granic państwa włoskiego i objęcia przez nie kontroli nad basenem naddunajskim.

W 1938 roku sytuacja była zdecydowanie bardziej sprzyjająca. Mussolini i Hitler nawiązali współpracę. Hitler rozpoczął więc naciski na rząd austriacki. 12 lutego zaprosił austriackiego kanclerza Kurta von Schuschnigga do Niemiec i zażądał od niego uzgadniania z Berlinem wiedeńskiej polityki zagranicznej, a także dopuszczenia do rządu austriackiego faszystów. Efektem było powołanie na urząd ministra spraw zagranicznych Arthura Seyssa-Inquarta, zwolennika Hitlera. To ustępstwo nie powstrzymało jednak Hitlera przed wygłoszeniem przemówienia pełnego gróźb wobec Austrii, ale też Czechosłowacji.

Wobec tego kanclerz austriacki zapowiedział przeprowadzenie 13 marca 1938 roku plebiscytu, w którym mieszkańcy Austrii mieli odpowiedzieć na pytanie: „Czy jesteś za wolną i niemiecką, niezawisłą i społeczną, chrześcijańską i zjednoczoną Austrią?”. Hitler jednak wymusił na Schuschniggu dymisję i odwołanie plebiscytu. Na czele rządu austriackiego stanął wspomniany Arthur Seyss-Inquart, faszysta, zwolennik integracji.

Arthur Seyss-Inquart i Adolf Hitler

Bundesarchiv Bild 119-5243, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 6

Powiedz, dlaczego połączenie Niemiec i Austrii było złamaniem traktatu z Saint-Germain.

Seyss-Inquart wystąpił do Hitlera z prośbą o przysłanie wojsk. W 1938 roku wojska Hitlera wkroczyły do Austrii, a faszystowski kanclerz ogłosił włączenie kraju do III Rzeszy. Hitler proklamował powstanie Rzeszy Wielkoniemieckiej.

W Kierunku „Wielkich Niemiec”

Ćwiczenie 1

Przypomnij, do jakiego wydarzenia z historii państwa niemieckiego nawiązuje koncepcja „wielkich Niemiec”.

- Wiosny Ludów.
- Zjednoczenia Niemiec.
- Okresu napoleońskiego na ziemiach niemieckich.
- Dziejów Cesarstwa Ottonów.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Zapowiedziano przeprowadzenie wyborów do parlamentu oraz plebiscytu zatwierdzającego włączenie.

Niemieccy i austriaccy celnicy demontują słupy graniczne
Scherl, Bundesarchiv, Bild 137-049278, licencja: CC BY-SA 3.0

Powitanie wojsk niemieckich przez mieszkańców Austrii

Bundesarchiv Bild 146-1972-028-14, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 2

Przyjrzyj się powyższym zdjęciom i wskaż zdania, które najtrafniej oddają ich przekaz.

- Austriaccy celnicy przyłączyli się chętnie do demontażu słupów granicznych.
- Austriacy przyjęli akt włączenia swojego kraju do III Rzeszy z ogromną radością.
- Austriaccy celnicy starali się utrudniać demontaż słupów.
- Austriacy byli nastawieni bardzo sceptycznie do wkraczających oddziałów niemieckich.
- Austriacy organizowali demonstracje przeciwko przyłączeniu.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Karta do głosowania za czy przeciw przyłączeniu Austrii do Niemiec

domena publiczna

Polecenie 7

Przyjrzyj się karcie do głosowania. Czy dostrzegasz elementy wskazujące wyborcy, jak ma zagłosować w plebiscycie? Jeżeli tak, wskaż je.

Głosowanie w Reichstagu za przyłączeniem Austrii

Marion Doss, licencja: CC BY-SA 2.0

Polecenie 8

Na podstawie zdjęcia powiedz, w jaki sposób parlament zaakceptował Anschluss.

Dla Hitlera Anschluss miał istotne znaczenie nie tylko ze względów propagandowych. Gospodarka i surowce Austrii wyraźnie podreperowały gospodarkę niemiecką. Ani aneksja Austrii, ani inne posunięcia Hitlera nie wywołały żadnej reakcji Francji czy Wielkiej Brytanii.

Los Sudetów czeskich – konferencja w Monachium

Kolejnym krokiem Hitlera było „wystąpienie w obronie” 3 milionów Niemców mieszkających w Sudetach czeskich.

Podstawą do upomnienia się o ich prawa były rzekome prześladowania przez rząd czechosłowacki. Hitler zachęcał przywódcę tamtejszych Niemców, Konrada Henleina, inicjatora powołania Frontu Ojczyźnianego Niemców Sudeckich (FONS), do akcji propagandowych, wystąpień i demonstracji przeciwko władzom Czechosłowacji. III Rzesza udzielała wydatnego wsparcia finansowego FONS, wzmagając tym samym wydatnie jego aktywność.

Władze starały się tłumić te wystąpienia, co z kolei było przedstawiane przez hitlerowców jako przykład dyskryminacji mniejszości niemieckiej. Henlein pod wpływem nacisków Hitlera domagał się autonomii, później przeprowadzenia plebiscytu, a ostatecznie zażądał przyłączenia Sudetów czeskich do III Rzeszy. Użył zresztą określenia „powrót” do Rzeszy, zapominając najwyraźniej, że ta część Sudetów przez ostatnich kilka wieków należała do monarchii habsburskiej.

W obronie uciśnionych rodaków stanął Hitler i postawił rządowi w Pradze ultimatum, którego odrzucenie groziło wojną. Czechosłowacja była gotowa odpowiedzieć zbrojnie. Liczyła, że ZSRR i Francja, z którymi miała podpisane układy sojusznicze, wywiążą się ze swoich zobowiązań i udzielą jej wsparcia. Praga początkowo odrzuciła więc ultimatum niemieckie i ogłosiła częściową mobilizację. Żaden z sojuszników nie przejawiał jednak ochoty, by udzielić jej pomocy. Stalin zdawał sobie sprawę, że armia radziecka po okresie „wielkich czystek” nie jest przygotowana do wojny. Również kraje zachodnie nie chciały doprowadzić do zbrojnego starcia.

Mediację w celu pokojowego zażegnania sporu, za zgodą państw zachodnich, zaproponował Mussolini. W Monachium w dniach 29–30 września 1938 roku doszło do spotkania premiera brytyjskiego Neville’a Chamberleina, premiera Francji Édouarda Daladiera, Hitlera i Mussoliniego. Bez udziału Czechosłowacji podjęto decyzję o oddaniu spornego terytorium Niemcom. Hitler zapewnił uczestników, że nie będzie zgłaszał więcej żądań terytorialnych. Państwa zachodnie uwierzyły lub chciały uwierzyć w tę obietnicę.

Neville Chamberlain, Édouard Daladier, Adolf Hitler i Benito Mussolini – sygnatariusze układu monachijskiego
Bundesarchiv Bild 183-R69173, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 9

Na podstawie zdjęcia określ atmosferę panującą w Monachium.

Los Sudetów czeskich – konferencja w Monachium

Dla Hitlera był to kolejny sukces nie tylko polityczny, ale przede wszystkim gospodarczy. Na przyłączonym terytorium znajdował się rozwinięty przemysł, m.in. zakłady zbrojeniowe Škody. Teren zamieszkały był nie tylko przez Niemców, ale również przez ponad 800 tys. Czechów. Prezydent czeski **Edvard Beneš**, widząc brak jakiegokolwiek wsparcia, podpisał „akt rozbiorowy”, zrezygnował z funkcji i opuścił kraj. Nowym prezydentem został zwolennik faszystów Emil Hácha.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1E61JCaf>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Układ monachijski

« Przedstawiciele obu stron są przekonani, że w wyniku niedawnych wydarzeń wytworzyła się sytuacja, wobec której dalsze utrzymywanie w granicach państwa czechosłowackiego okręgów zamieszkałych

głównie przez Niemców sudeckich nie może trwać nadal bez narażenia na szwank samej Czechosłowacji oraz interesów pokoju europejskiego. W świetle rozważań oba rządy zmuszone są przyjąć do wniosku, że zachowanie pokoju i bezpieczeństwa oraz żywotnych interesów Czechosłowacji nie może być skutecznie zagwarantowane, jeśli okręgi te nie zostaną natychmiast odstąpione Rzeszy.

Polecenie 10

W jaki sposób sygnatariusze aktu tłumaczyli konieczność oddania spornego terytorium Niemcom?

Ćwiczenie 3

Przeczytaj tekst i przeanalizuj zdjęcie, a następnie określ, które zdania są komentarzem do tekstu i fotografii, a które fałszywą interpretacją.

Prawdziwe komentarze

Fałszywe interpretacje

É. Daladier i N. Chamberlain zostali entuzjastycznie przyjęci w swoich krajach.

Hitler potraktował Monachium jako wielki sukces niemieckiej polityki zagranicznej.

Premierzy Francji i Anglii postawili weto wobec agresywnej polityki Hitlera.

Monachium zmotywowało Hitlera do bardziej zdecydowanych działań.

N. Chamberlain był przekonany, że układ monachijski pozwoli na utrzymanie światowego pokoju.

Przyszły premier brytyjski W. Churchill uznał, że podpisanie układu w Monachium było błędem.

É. Daladier nie ufał Hitlerowi.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Mateusz Zimmerman

Monachium --- hańba wśród oklasków

Zachodni przywódcy płacili dyktatorowi niepodległością sojusznika. [...] pozwolili Hitlerowi na rozbiór Czechosłowacji. Neville Chamberlain uniósł kartkę. „Są tu podpisy pana Hitlera i mój” – w głosie brytyjskiego premiera brzmiały zarówno triumf, jak i ulga. Tłum na londyńskim lotnisku wiwatował. Jeszcze tego samego dnia Chamberlain oświadczył: „Sądzę, że przywiozłem pokój naszym

czasom”. Przez kilka dni po Monachium był najpopularniejszym człowiekiem w Anglii.

Édouard Daladier, premier Francji, powracając z Monachium, spodziewał się w ojczyźnie chłodnego przyjęcia. Jego też przywitały jednak owacje. „Głupcy” – mruknął ponoć do swojego współpracownika. Podczas całego kryzysu sudeckiego chował się za plecami Chamberlaina, ale miał mniej złudzeń niż on.

Hitler następnego dnia po podpisaniu układu był wściekły. „To była moja pierwsza konferencja – i zapewniam was, że ostatnia” – krzyczał do ludzi ze swojego otoczenia. Nie od razu docenił wielki sukces, jaki osiągnął samym tylko szantażem. Chciał zmiażdżyć Czechosłowację jako zdobywca, a nie zajmować ją po kawałku jako negocjator.

„Zażądał jednego funta pod lufą pistoletu. Kiedy go otrzymał, zażądał dwóch funtów. W końcu zgodził się, z dobrej woli, przyjąć funta i 17 pensów oraz obietnicę reszty w przyszłości. Ponieśliśmy całkowitą i absolutną klęskę” – mówił o układach z Hitlerem Winston Churchill.

To jemu historia miała przyznać rację. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego układ monachijski był wymuszeniem rozbójniczym, któremu próbowano nadać pozór legalności. Zachodni przywódcy płacili niepodległością i terytorium Czechosłowacji za – jak sądzili – pokój w Europie. Ale zamiast ugłaskać „człowieka z pistoletem”, tylko go rozzuchwalili.

[Monachium – hańba wśród oklasków](#)

Premier Wielkiej Brytanii Neville Chamberlain po powrocie do kraju z Monachium

domena publiczna

Ciekawostka

Miejsce podpisania traktatu monachijskiego

Bundesarchiv, Bild 183-H01212
Foto: o. Ang. | Januar 1938

Miejsce podpisania traktatu monachijskiego

Bundesarchiv, Bild 183-H01212, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 4

Jak sądzisz, kiedy został wybudowany przedstawiony na zdjęciu obiekt?

W okresie Republiki Weimarskiej.

W okresie rządów Hitlera.

Pod koniec XIX wieku.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ostatnie zdobycze Hitlera i Mussoliniego

Okrojona Czechosłowacja niedługo cieszyła się niepodległością. W marcu 1939 roku Hitler zainicjował wystąpienie nacjonalistów słowackich z księdzem Józefem Tiso na czele. Postanowili oni odłączyć się od państwa czeskiego ze względu na prześladowania i nierówne traktowanie obu nacji. Doszło do wewnętrznych rozruchów. Hitler wystąpił jako obrońca Słowaków. Zażądał od rządu czeskiego podporządkowania się III Rzeszy. 15 marca do Pragi wkroczyły wojska hitlerowskie, a Czechosłowację przekształcono w zależny od Niemiec Protektorat Czech i Moraw.

Z trudnej sytuacji Czechosłowacji skorzystała Polska, która zajęła Zaolzie, i Węgry, przyłączając wschodnie tereny, tzw. Ruś Zakarpacką, i południowe rejony Słowacji. Rewizja traktatu z Trianon odbyła się przy poparciu Włoch i Niemiec, tym samym Węgry stały się sojusznikiem państw faszystowskich. W Budapeszcie władzę objął rząd pronazistowski. Kilka dni po zajęciu Pragi, 23 marca 1939 roku, flota niemiecka wpłynęła do portu w Kłajpedzie. Wcześniej zażądała od Litwy przekazania miasta III Rzeszy. Kolejny raz posłużono się propagandą rzekomych prześladowań Niemców. Kłajpeda od 1923 roku oficjalnie znajdowała się pod zwierzchnictwem Ligi Narodów. Agresywne kroki w Europie podjęli też Włosi, zajmując w kwietniu 1939 roku Albanie.

☞ Mateusz Zimmerman

Monachium --- hańba wśród oklasków

Gdy Hitler w końcu zagarnął całą Czechosłowację, zachodni przywódcy byli zszokowani – z ich punktu widzenia złamał przecież słowo dane w Monachium. Tymczasem pasowała tu jak ulał maksyma

Machiavellego: „Ten, kto oszukuje, znajdzie zawsze takiego, który da się oszukać”. Słynny [raport Hossbacha](#) ujawniony już po wojnie, był jednoznacznym dowodem, iż Hitler już w momencie sygnowania układu wiedział, że nie będzie respektować jego postanowień.

Chamberlaina, którego po powrocie z Monachium witano jak bohatera, czekała niełatwa przeprawa w parlamencie. Sam Winston Churchill chłostał go przez blisko 50 minut. „Niemiecki dyktator, zamiast schwytać jedzenie ze stołu, poprzestał na daniach podawanych mu po kolei” – komentował Churchill rzekomy sukces.

Lada moment III Rzesza miała zacząć się domagać od Polski Gdańska i eksterytorialnej drogi do Prus. Gdy Churchill po Monachium ostrzegwał, że Anglia i Francja naraziły na szwank własne bezpieczeństwo i niepodległość i że stoją w obliczu katastrofy, uważano go za nadmiernego pesymistę i podżegacza wojennego.

Ale to on pojął od razu, że układy z Hitlerem są mniej warte niż papier, na którym je spisano. Nikt inny nie mógł więc lepiej podsumować konferencji monachijskiej: „Nie myślcie, że to koniec. Francja i Anglia miały wybór: hańba albo wojna. Wybrały hańbę – a wojnę dostaną i tak”.

[Monachium – hańba wśród oklasków](#)

Polecenie 11

Co sądzisz o opinii Winstona Churchilla na temat polityki Anglii i Francji wobec Hitlera?

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 5.1

Układ monachijski umożliwił Hitlerowi zajęcie

Czech.

Sudetów czeskich.

Austrii.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5.2

Na konferencji w Monachium Francję reprezentował:

Philippe Pétain.

Ferdinand Foch.

Édouard Daladier.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5.3

Jako rzecznik polityki *appeasementu* zastąpił:

Winston Churchill.

Neville Chamberlain.

Władimir Mołotow.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5.4

Protectorat Czech i Moraw powstał:

- we wrześniu 1939 roku.
- w wyniku traktatu monachijskiego.
- w marcu 1939 roku.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5.5

Czechosłowacja przestała istnieć jako państwo:

- w 1940 roku.
- w 1938 roku.
- w 1939 roku.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5.6

Faszystowskie Włochy podbiły Etiopię w latach:

- 1935–1936.
- 1939–1940.
- 1930–1931.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić, co to był Anschluss Austrii.

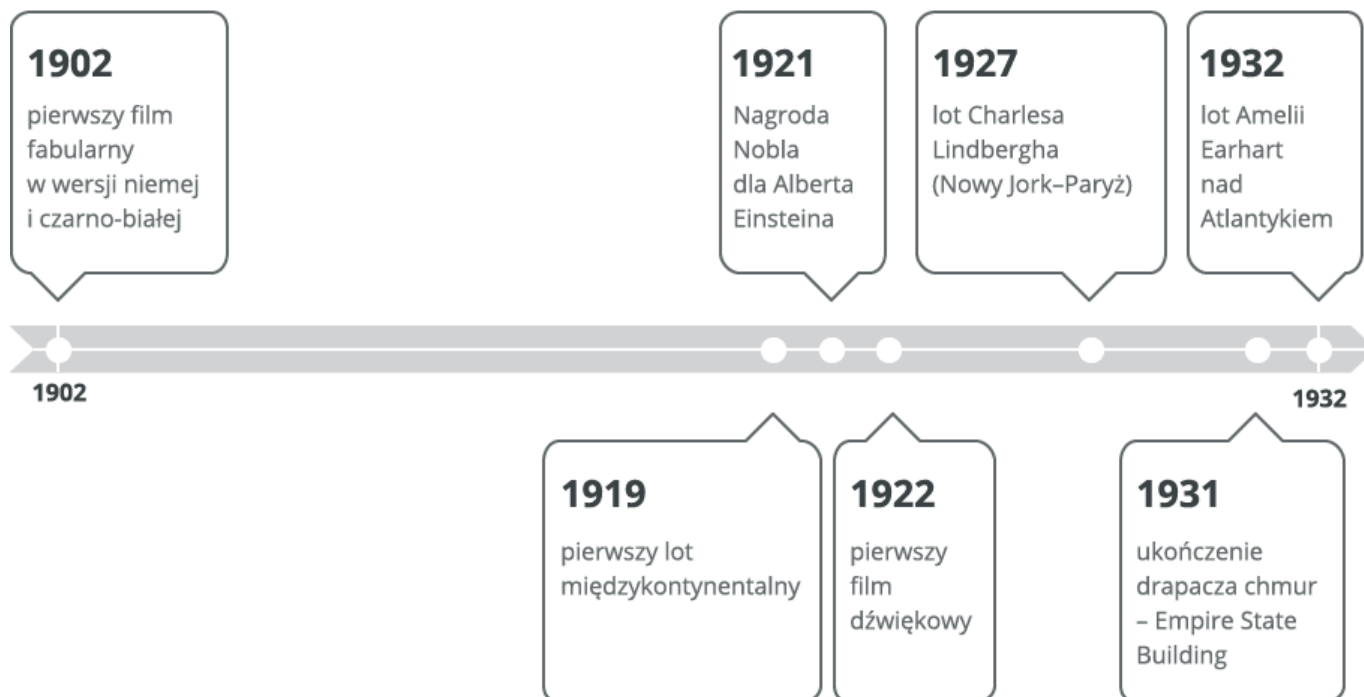
Co wiem?

Wiem, kiedy doszło do spotkania w Monachium.

Co rozumiem?

Rozumiem, że polityka ustępstw była błędną strategią.

Osiągnięcia kulturalne i naukowe w dwudziestoleciu międzywojennym

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

((Jakub Tyszkiewicz, Edward Czapiewski

Historia XX w.

Doświadczenia Wielkiej Wojny wywarły ogromny wpływ na przemiany w kulturze i sztuce. Kierunki artystyczne, powstające pod wpływem tragedii konfliktu zbrojnego, przesycone były pesymizmem i oddawały niepokoje społeczeństwa europejskiego. [...] pod wpływem doświadczeń na frontach I wojny światowej w wielu krajach rozwinęła się powieść pacyfistyczna [...]. W muzyce można zauważyć [...] położenie nacisku na walor brzmienia.

[...] do rewolucyjnych zmian doszło także w tańcu. Balet rosyjski Siergieja Diagilewa odrzucił dotychczas obowiązujące, klasyczne reguły [...]. Zupełnie nowy styl pełnego ekspresji tańca wprowadziła także amerykańska tancerka Isadora Duncan.

Od początku XX wieku nastąpił niesłychany rozwój kina.

Polecenie 1

Powiedz, na jakie charakterystyczne zmiany w obszarze kultury po I wojnie światowej zwracają uwagę autorzy tekstu.

Konflikty zawsze zmieniają postrzeganie świata i otaczającej rzeczywistości, a należy pamiętać, że I wojna miała charakter szczególny. Pochłonęła znacznie więcej ofiar niż poprzednie konflikty i doprowadziła nie tylko do problemów gospodarczych, ale i kryzysu wartości. Ocieranie się o śmierć, przyzwyczajenie do widoku zmarłych i zabitych w znacznym stopniu stępiły ludzką wrażliwość i humanitaryzm, w pewnym sensie usprawiedliwiały też wyzbycie się ideałów. Z jednej strony panowało przygnębienie spowodowane tragedią wojny (co znalazło odzwierciedlenie w literaturze i sztuce), a z drugiej ludzie czuli się bardziej zmotywowani do życia, większej otwartości na świat i zmiany. Wojna uświadomiła niepewność i kruchość życia, dlatego znaczna część społeczeństwa chciała je wykorzystać jak najlepiej, poszukując przede wszystkim wygod. Postępujący rozwój nauki spowodował, że coraz więcej wynalazków znajdowało zastosowanie w codziennym funkcjonowaniu. Rosło też zainteresowanie edukacją i kulturą.

Zmiany obyczajowe

I wojna światowa przyspieszyła proces emancypacji kobiet. W krajach opuszczonych przez mężczyzn, którzy walczyli na frontach, kobiety przejmowały znaczną część ich obowiązków. Przede wszystkim stały się bardziej aktywne zawodowo. Spoczywało na nich nie tylko organizowanie życia domowego, ale bardzo często też zapewnienie rodzinie środków potrzebnych do życia. W efekcie w wielu krajach, jeszcze w trakcie wojny lub zaraz po jej zakończeniu, przyznano kobietom prawa polityczne. Dodatkowo wojna naruszyła konserwatywny porządek społeczny. W wielu krajach europejskich wpływ na władzę mieli socjaliści, a lewica popierała ruch emancypacji kobiet.

Ćwiczenie 1

Zaznacz, która z postaci kobiecych związana była z ruchem emancypacji kobiet.

Róża Luksemburg.

Aleksandra Piłsudska.

Emily Pankhurst.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wprawdzie kobiety miały nadal utrudniony dostęp do szkolnictwa wyższego i polityki, niemniej coraz częściej osiągały sukcesy naukowe czy robiły karierę polityczną.

Polecenie 2

Przypomnij, jak nazywała się Polka, która osiągnęła ogromny sukces naukowy na początku XX wieku.

Zmienił się tradycyjny model rodziny. Wprowadzono rozwody cywilne. Kobiety nie chciały już odgrywać jedynie roli żony i matki. W wielu krajach doszło także do rozdziału Kościoła od państwa, a to Kościół przede wszystkim stanowił podporę monarchii i ideologii konserwatywnej. Tym samym zmniejszył się wpływ Kościoła, religii katolickiej i jej zasad na społeczeństwo. Ponadto sytuacja Kościoła katolickiego (również prawosławnego) w niektórych państwach totalitarnych była bardzo trudna. Władze wprowadzały ateizację społeczeństwa lub – tak jak w nazistowskich Niemczech – popierały dawne pogańskie kultury germańskie.

Dla zainteresowanych

Moda

Pewna liberalizacja obyczajów znalazła odzwierciedlenie w modzie kobiecej. Panie zrzuciły ciężkie, długie suknie i krępujące je gorsety na rzecz znacznie wygodniejszych ubiorów. Pojawiły się krótsze i luźniejsze sukienki, proste, pozbawione ozdób, a przede wszystkim praktyczne, niekrępujące ruchów. Kobiety zaczęły także nosić spodnie. Rewolucję przeszły kobiece nakrycia głowy oraz fryzury. Zamiast wielkich kapeluszy ozdobionych kwiatami i kokardami zaczęto nosić malutkie kapelusiki i inne proste nakrycia głowy, a zamiast wysokich koków – gładkie fryzury lub krótkie lekko wymodelowane włosy. Suknie wieczorowe, podobnie jak codzienne stroje, charakteryzowały się elegancją, ale i prostotą. Szczególną popularnością cieszyły się kreacje z domu mody Coco Chanel. Wiele pism

propagowało nowy styl ubierania. Do takich należał magazyn „Vogue”, którego amerykańska wersja ukazała się po raz pierwszy w 1892 roku.

Polecenie 3

Sprawdź, czy magazyn „Vogue” ukazuje się współcześnie.

☞ Zofia Rojek

Stroje plażowe z dwudziestolecia międzywojennego

Prawdziwą rewolucję przyniosło dwudziestolecie międzywojenne – wraz z prawem wyborczym kobiety uzyskały społeczne przyzwolenie na uprawianie sportu, a co za tym idzie – odsłanianie ciała.

Lata 20. i 30. XX wieku to okres wielkich zmian społecznych i krok milowy w dziejach emancypacji. Wywalczone przez sufrażystki prawa obywatelskie przełożyły się na niezwykle dynamiczne zmiany w postrzeganiu społecznej roli kobiet, które nagle mogły masowo partycypować w wydarzeniach politycznych, pojawiać się w przestrzeni publicznej, uczyć się i pracować na podobnych zasadach co mężczyźni, a także – w większym niż dotychczas stopniu decydować o własnym życiu.

Diametralne zmiany społeczno-polityczne miały swoje odzwierciedlenie w modzie, która o dziwo, największą rewolucję przeszła w opornej, patriarchalnej Francji – Paul Poiret uwolnił kobiety od gorsetu, Antoni Cierplikowski wylansował fryzurę „na chłopczycę”, a Coco zerwała z hegemonią falbanek, różu i niezliczonej ilości dodatków, proponując geometrię, minimalizm i relatywnie tanie materiały. Moda lat 20. w pełni zmodyfikowała kształtowanie całej kobiecej sylwetki. Oprócz pracy zawodowej, często twórczej bądź naukowej, jedną z chętniej podejmowanych przez kobiety aktywności był sport. Ze względów praktycznych zaczęły odkrywać ciało, co przestało budzić zgorszenie wśród konserwatywnego mieszczaństwa, a wakacyjne plażowanie miało zupełnie inny wymiar – stało się doskonałą okazją do wyczynowego. Kostiumy kąpielowe w dwudziestolecie

międzywojennym przyjęły formę krótkiego, obcisłego kombinezonu, obowiązkowo z ciemnego materiału. Popularne były niewielkie wycięcia po bokach pleców, paski akcentujące talię i przylegające do głowy czepki kąpielowe, chroniące włosy przez solą morską i słońcem.

Dużym powodzeniem cieszyły się luźne, batikowe tuniki, peleryny oraz stroje kąpielowe w geometryczne wzory, które podkreślały ich konstrukcję. W latach 30. nastąpił powrót do kobiecości – po dekadzie dominacji androgynicznej sylwetki zaczęto szukać wzorców w zapomnianej belle époque. Nieśmiało pojawił się wówczas kostium dwuczęściowy – odkrywający brzuch i wcięcie w talii. Stopniowo zyskiwał coraz więcej zwolenniczek – majtki z wysokim stanem i zabudowany stanik zazwyczaj miały asymetryczną formę, często też były wykonywane z różnokolorowych tkanin. Do rewolucji bikini pozostało tylko kilkanaście lat.

Stroje plażowe z dwudziestolecia międzywojennego

Polecenie 4

Jakie zmiany w dziedzinie mody i obyczajowości (oprócz wcześniej wymienionych) podkreślono w tekście?

Upowszechnił się także konsumpcyjny styl życia, któremu służyło pojawienie się sprzętów pomagających w codziennym funkcjonowaniu, jak pralki, lodówki, odkurzacze. Było to możliwe dzięki elektryfikacji miast i wsi. Wykorzystanie natomiast taśmy produkcyjnej spowodowało, że wszelkie urządzenia były ogólnie dostępne i nie miały wygórowanej ceny. Warto wspomnieć, że konieczność zbytu coraz większej ilości towarów doprowadziła do narodzin reklamy.

Komunikacja

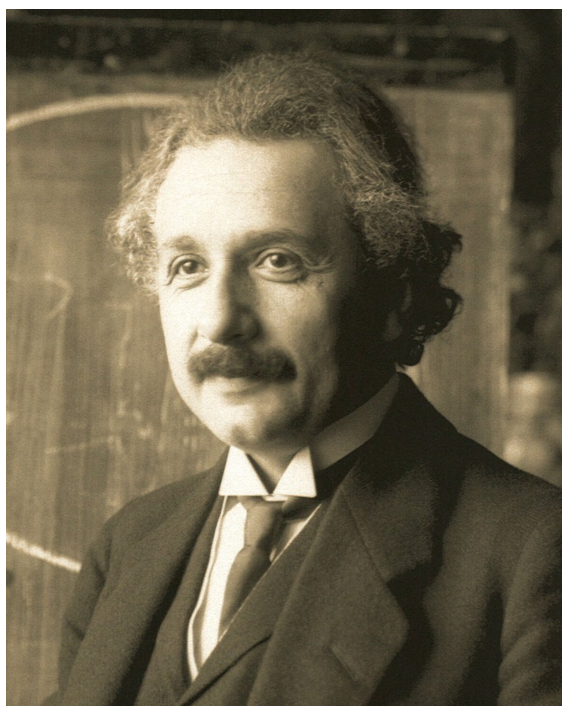
W okresie międzywojennym nastąpiły też ogromne zmiany w komunikacji. Oprócz transportu kolejowego upowszechnił się transport samochodowy. Na niebie zaczęły się

pojawiać samoloty. W 1919 roku John Alcock i Arthur Whitten, dwaj brytyjscy lotnicy, po raz pierwszy bez międzylądowania pokonali w 16 godzin samolotem Vickers Vimy IV Ocean Atlantycki. Wprawdzie przelecieli „tylko” z Nowej Funlandii do Irlandii, ale i tak był to pierwszy lot międzykontynentalny. Natomiast w 1927 roku Charles Lindbergh pokonał samotnie trasę z lotniska w stanie Nowy Jork na lotnisko w Paryżu (20–21 maja), co zajęło mu 33,5 godziny. Dokonał tego samolotem The Spirit of St. Louis, który osiągał prędkość ok. 200 km/godz. Pierwszą kobietą, która dokonała takiego wyczynu, była Amerykanka Amelia Earhart. W 1932 roku samotnie przeleciała nad Atlantykiem. Warto też zauważyć, że w 1929 roku sterowiec niemiecki Graf Zeppelin okrążył Ziemię w czasie 21 dni, 7 godzin, 34 minut.

Początkowo przeloty pasażerskie były mało opłacalne, a samoloty wykorzystywano przede wszystkim w transporcie pocztowym, niemniej kolejne lata przyniosły wiele zmian. Na początku dwudziestolecia międzywojennego w transporcie pasażerskim i towarowym dominowała jeszcze kolej, ale powoli przegrywała rywalizację z samochodem. Transport samochodowy rozwijał się wyjątkowo dynamicznie. W dużej mierze powodem upowszechnienia aut było wprowadzenie produkcji taśmowej w zakładach motoryzacyjnych. Samochody stały się bardziej przystępne cenowo i tym samym powszechniej dostępne. Produkcję taśmową jako pierwsza zastosowała firma Ford Motor Company.

Nauka i technika

Ani usprawnienia w życiu codziennym, ani ułatwienia komunikacyjne nie byłyby możliwe, gdyby nie odkrycia naukowe. Nastąpił ogromny rozwój m.in. fizyki. Największymi dokonaniem mógł się poszczycić Albert Einstein – znany przede wszystkim jako twórca teorii względności, uhonorowany w 1921 roku Nagrodą Nobla za wyjaśnienie efektu fotoelektrycznego.

Albert Einstein urodził się w 1879 roku w Niemczech, niemniej jego kariera naukowa związana była ze Szwajcarią, a w latach 30. XX wieku z USA

Ferdinand Schmutzer, Albert Einstein urodził się w 1879 roku w Niemczech, niemniej jego kariera naukowa związana była ze Szwajcarią, a w latach 30. XX wieku z USA , domena publiczna

Polecenie 5

Wyjaśnij, dlaczego Albert Einstein opuścił na stałe Europę w 1933 roku.

W dwudziestoleciu międzywojennym nadal rozwijano badania nad promieniowaniem i strukturą atomu. Ich efektem będzie m.in. rozbitcie jądra atomu – w 1938 roku fizycy niemieccy Otto Hahn i Fritz Strassmann dokonali rozszczepienia jądra atomu, bombardując uran neutronami.

Polecenie 6

Wytłumacz, dlaczego wspomniane wyżej odkrycie było niezwykle ważne, podobnie zresztą jak całość badań związanych ze strukturą atomu.

W dziedzinie zdrowia niebagatelne było odkrycie przez bakteriologa Aleksandra Fleminga gatunku pleśni zwalczającego bakterie, który nazwano penicyliną.

Kultura masowa i społeczeństwo masowe

W okresie międzywojennym upowszechnił się dostęp do kultury. Miało to związek z rozwojem środków masowego przekazu, ale też ze wzrostem poziomu wykształcenia społeczeństwa, co z kolei wynikało z wprowadzenia powszechnego obowiązku szkolnego. Wprawdzie w niektórych krajach istniał już od końca XIX wieku, niemniej większość państw obowiązek szkolny dla dzieci w wieku 7–14 lat wprowadziła dopiero po zakończeniu I wojny światowej. Dwudziestolecie to również rozkwit kultury masowej przeznaczonej dla szerokiego kręgu odbiorców, także tych, którzy nie mieli konkretnych zainteresowań czy wyrobionego gustu artystycznego. Kultura nie miała już charakteru elitarnego. Była zrozumiała dla ogółu, powszechnie dostępna i szybko się rozprzestrzeniała.

Nastąpiło upowszechnienie prasy. Niektóre gazety ukazywały się nawet dwa razy dziennie. Istniała nie tylko prasa ogólnokrajowa. Małe miejscowości posiadały swoje lokalne gazety, które informowały o najważniejszych wydarzeniach krajowych, światowych, ale również tych z lokalnego życia towarzyskiego. Ogromne znaczenie informacyjne, ale także rozrywkowe, zaczęło mieć radio. Pierwsze audycje radiowe sięgają początków XX wieku, ale upowszechnienie tego medium, a przede wszystkim wprowadzenie audycji z różnych

obszarów (informacje, muzyka, sport) przypada na okres dwudziestolecia międzywojennego. O sugestywności radia może świadczyć zdarzenie związane ze słuchowiskiem *Wojna światów* przygotowanym przez Orsona Wellesa na podstawie publikacji Herberta George'a Wellsa. Sposób prezentacji inwazji kosmitów na Ziemię, dokonany przez amerykańskiego aktora i reżysera, przekonał wielu Amerykanów, że mają do czynienia z relacją na żywo.

Kino

Jednakże to nie radio, ale kino stało się najważniejszym źródłem rozrywki społeczeństwa okresu międzywojennego. Filmy fabularne w wersji niemej i czarno-białej zaczęły powstawać na początku XX wieku. Pierwszym filmem tego rodzaju była *Podróż na Księżyc* nakręcona w 1902 roku przez Georges'a Mélièsa. Natomiast pierwszy film dźwiękowy wyprodukowano w Niemczech w 1922 roku. Niemiecka kinematografia była jedną z najbardziej liczących się w świecie. Nie sposób nie wspomnieć, że film był podporą (pozostałe media również) maszyny propagandy w okresie III Rzeszy, a *Triumf woli* czy *Olimpiada* Leni Riefenstahl uchodzą za dzieła wybitne w tej dziedzinie.

Defilada w Norymberdze uwieczniona w filmie Leni Riefenstahl

Defilada w Norymberdze uwieczniona w filmie Leni Riefenstahl, Fotografia, Bundesarchiv, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 7

Wyjaśnij, dlaczego scenę przedstawioną na zdjęciu można uznać za propagandową. Po prawej w głębi: reżyserka filmu.

Gwiazdami filmu niemego byli: Rudolf Valentino, Greta Garbo, Pola Negri czy niezwykle zabawni Flip i Flap (Stan Laurel i Oliver Hardy). Sympatię publiczności zdobył oczywiście

grający często włączyć Charlie Chaplin. Gwiazdą kina niemieckiego była Marlena Dietrich (*Błękitny Anioł*).

Gwiazda Poli Negri – Polki, jej prawdziwe personalia to Apolonia Chałupiec

Mariusz Paździora, Gwiazda Poli Negri – Polki, jej prawdziwe personalia to Apolonia Chałupiec, Fotografia, licencja: CC BY-SA 4.0

Polecenie 8

Kto ze współczesnych Polaków związanych z filmem ma swoją gwiazdę w Hollywood?

Centrum filmowego świata stało się Hollywood, dzielnica Los Angeles w Kalifornii. Amerykanie kręcili tu pierwsze filmy już przed I wojną światową, ale dopiero po niej miejsce to zyskało miano stolicy światowego filmu. Powstały wówczas wytwórnie takie jak 20th Century Fox czy Warner Bros.

Polecenie 9

W XX i XXI wieku odbyło się kilka ekranizacji powieści Lwa Tołstoja pt. *Anna Karenina*. Znajdź informację, kto oprócz Greta Garbo grał w nich tytułową rolę.

W filmach starano się wykorzystywać efekty specjalne. Aby zafascynować widza, tworzono drogie i efektowne scenografie. Przykładem filmu „z efektami” był *King Kong* – przebój kina przygodowego opowiadający historię ogromnego goryla. Oprócz filmów przygodowych dużą popularnością cieszyły się melodramaty i romanse. Jednym z najbardziej znanych filmów tej kategorii była ekranizacja powieści Margaret Mitchell pt. *Przeminęło z wiatrem* z niezapomnianymi kreacjami Vivien Leigh i Clarka Gable’a. Adaptowanie powieści w dwudziestoleciu międzywojennym stało się niezwykle popularne. Przekształcanie ich fabuły w scenariusze filmowe lub teatralne było sposobem na łatwy zysk. Finansujący ekranowe przedsięwzięcia szybko odkryli, że powodzenie filmu (a tym samym wpływy z niego) tylko częściowo zależy od jego walorów artystycznych. Istotna jest również dobra fabuła i dodatkowe efekty. Duży wpływ na oglądalność ma też obsada.

Lata dwudzieste to także rozwój filmów animowanych. Pierwszy animowany film dźwiękowy powstał w 1928 roku. Nosił tytuł *Parowiec Willy*, a jego twórcą był oczywiście Walt Disney.

Ćwiczenie 2

Przypomnij, komu należy się miano pioniera kinematografii.

Ericowi Montgomery’emu.

Braciom Lumière.

Albertowi Einsteinowi.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W dwudziestoleciu międzywojennym seanse kinowe przyciągały tłumy, ale trzeba też pamiętać, że pod koniec lat dwudziestych na rynku pojawiły się odbiorniki telewizyjne – dzieło Brytyjczyków.

Muzyka

Oprócz kina kolejną rozrywką dla mas stała się muzyka. Triumfy święcił powstały na południu Stanów Zjednoczonych jazz. Inspiracją dla jego twórców była tradycyjna muzyka murzyńska. W jazzie wykorzystywano przede wszystkim trąbkę, saksofon i puzon. Najbardziej znanym jazzmanem stał się Louis Armstrong. Ten rodzaj muzyki, mimo że narodził się w USA, bardzo szybko stał się popularny w całej Europie. Powstawały zespoły grające jazz, tzw. big-bandy.

Louis Armstrong (1901–1971) trębacz, śpiewak, kompozytor

Louis Armstrong (1901–1971) trębacz, śpiewak, kompozytor, Fotografia, Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych, domena publiczna

Polecenie 10

Napisz krótki biogram Louisa Armstronga.

Muzyki słuchano w klubach, kawiarniach, ale też w zaciszu domowym z radia i płyt gramofonowych. Dzięki płytom winylowym (nazwa pochodzi od materiału, z którego były produkowane – polichlorku winylu) jazz stał się powszechnie znaną muzyką. Okres międzywojenny to także czas pojawienia się nowych tańców: charlestona i fokstrota.

Architektura i sztuka

Zmiany, które nastąpiły w architekturze i budownictwie, jednoznacznie wskazywały, że powstające budynki mają służyć człowiekowi. W celu utylitarnym budowano także autostrady, nowe osiedla i miasta, tunele, mosty. Używano do tego asfaltu, cementu, szkła i stali, tworzone obiekty odporne na wstrząsy sejsmiczne. W architekturze dominował

modernizm, a jego odmianę stanowił funkcjonalizm. Budowle miały być proste, bryłowe, bez zbędnych dekoracji i przede wszystkim funkcjonalne. Podobnie jak mieszkania – można to potraktować jako hołdowanie zasadzie egalitaryzmu. W wyposażeniu wewnątrz każda rzecz miała mieć przede wszystkim charakter użytkowy. Było to całkowite odejście od wcześniejszej secesji. Do najbardziej znanych architektonicznych szkół modernistycznych należała niemiecka Bauhaus, założona w Weimarze przez Waltera Gropiusa. Jednym z elementów modernizmu było planowanie przestrzenne – każde osiedle miało swoje przeznaczenie. Przykładem prac szkoły Bauhausu jest budynek w Dessau. W USA przedstawicielem modernizmu był Frank Lloyd Wright.

Modernistyczny budynek w Dessau

Modernistyczny budynek w Dessau, Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 11

Jakie modernistyczne elementy zauważasz w prezentowanej na ilustracji budowli?

W państwach totalitarnych powstawały budowle nawiązujące bardziej do klasycyzmu (monumentalnego) niż modernizmu. Architektura, podobnie jak inne dziedziny życia, miała bowiem pokazywać wielkość państwa. Jedynie we Włoszech można odnaleźć zainteresowanie tym stylem (np. Pałac Cywilizacji Włoskiej). Należy także pamiętać, że w USA powstawały budowle w stylu art déco, który z jednej strony kierował się funkcjonalizmem i użytecznością, nawiązując do dawnych stylów, a z drugiej charakteryzował się nowoczesnością i perfekcjonizmem wykonania. Przykładem może być Chrysler Building w Nowym Jorku – oryginalny 310-metrowy (z iglicą ponad 400 m) drapacz chmur. Przez rok dzierżył miano najwyższego budynku na świecie. Wznoszenie wysokich obiektów było możliwe dzięki wykorzystaniu stali do konstrukcji szkieletów budowli. W 1931 roku ukończono budowę Empire State Building (381 m).

Ćwiczenie 3

Do którego roku Empire State Building był najwyższym budynkiem w Nowym Jorku? Poszukaj informacji w internecie i wskaż odpowiedź.

Do 1955 roku.

Do 1980 roku.

Do 1940 roku.

Do 1973 roku.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Literatura, filozofia, malarstwo

Literatura, sztuka, malarstwo, prądy filozoficzne najbardziej oddawały powojenne emocje, dlatego w wielu pracach widoczny był katastrofizm i kryzys wartości. Powstawały również dzieła pacyfistyczne czy rozrachunkowe. Do najwybitniejszych należały powieści *Na zachodzie bez zmian* Ericha Marii Remarque'a i *Pożegnanie z bronią* Ernesta Hemingwaya. Utworem, który parodiował poniekąd armię Austro-Węgier i podejmował próbę nie tylko

spojrzenia na wojnę z perspektywy humoru, ale też trywializacji problemu, były *Przygody dobrego wojaka Szwejka podczas wojny światowej* autorstwa Jaroslava Haška.

Krytykę intelektu głosił Henri Bergson. Postulował opieranie się na intuicji, ponieważ – jak pokazała wojna – rozum nie zawsze był wykorzystywany do realizacji słusznego celu. Popularnością cieszyła się także teoria psychoanalizy wiedeńczyka Zygmunta Freuda, według którego człowiek nie panuje nad sobą, a jego psychika i zachowania zdeterminowane są w dużej mierze przez czynniki podświadome (doznania, popędy).

Głosicielem katastrofizmu był Oswald Spengler, który w książce *Zmierzch Zachodu* przewidywał kolejny kryzys, a w konsekwencji zagładę kultury europejskiej.

W dwudziestoleciu międzywojennym pojawiły się także silne wpływy egzystencjalizmu. Jego zwolennicy uważali, że życie ludzkie upływa w świecie pozbawionym jakiegokolwiek sensu. Każdy sam musi podejmować decyzje i ponosić ich konsekwencje. Niektórzy autorzy pisali o wnętrzu człowieka, jego często mrocznej naturze (m.in. Marcel Proust, Franz Kafka, Virginia Woolf).

W okresie międzywojennym popularne stało się czytelnictwo. Powstawały liczne powieści służące oderwaniu człowieka od życia codziennego. Nastał „złoty wiek” kryminałów. Do historii, jako klasyk dzieł tego gatunku, przeszła Agatha Christie, która debiutowała w 1920 roku. Na kanwie jej dzieł powstały przedstawienia teatralne, a w kolejnych dekadach filmy. Znane były też powieści kryminalne Arthura Conan Doyle’a, których bohaterem był detektyw Sherlock Holmes.

Polecenie 12

Od debiutu autorki kryminałów Agathy Christie minęło ponad 90 lat. Powiedz, co świadczy o ciągłej popularności jej książek.

W malarstwie rozwijał się znany już przed wojną ekspresjonizm, abstrakcjonizm i kubizm (uznaje się, że jego najważniejszy przedstawiciel to Pablo Picasso), ale też pojawił się dadaizm, surrealizm, futurizm. W dziełach artystów widać poszukiwanie czegoś nowego, zakwestionowanie istniejących norm i tradycji. Kubiści tworzyli portrety, na które składały się geometryczne figury. Futuryści odrzucali tradycję i patrzyli w przyszłość. Fascynowała ich nowoczesność, rozwój techniki. Surrealiści byli natomiast burzycielami logicznego porządku. Ich dzieła przedstawiały rzeczywistość w dziwnych, nietypowych konfiguracjach. Jednym z najbardziej znanych reprezentantów surrealizmu był Salvador Dali, autor dzieła *Płonąca żyrafa*. Dadaści odrzucali kanony, kierowali się indywidualizmem, abstrakcją, nierzadko też absurdem.

Podobnie jak inne dziedziny także sztuka (rzeźba, malarstwo) była wprzęgnięta w maszynę totalitarnego państwa. W ZSRR powstał socrealizm, odnoszący największe sukcesy już po II wojnie światowej w krajach demokracji ludowej.

Portret Pabla Picassa

Juan Gris, Portret Pabla Picassa , Olej na płótnie, Art Institute of Chicago , domena publiczna

Ćwiczenie 4

Jakie elementy obrazu świadczą o tym, że mamy do czynienia z kubizmem?

- realizm przedstawienia.
- odrzucenie perspektywy.
- geometryczne uproszczenie reguł kompozycji.
- jaskrawa kolorystyka.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Zamiast podsumowania

((José Ortega y Gasset

Bunt mas i inne pisma socjologiczne

Dla chwili obecnej charakterystyczne jest to, że umysły przeciętne i banalne, wiedząc o swojej przeciętności i banalności, mają chęć domagać się prawa do bycia przeciętnym i banalnym i do narzucania tych cech wszystkim innym. W Ameryce Północnej powiada się: być innym to być nieprzyzwoitym. Masa miażdży na swej drodze wszystko, co jest inne, indywidualne, szczególne i wybrane. Kto nie jest taki sam jak wszyscy, kto nie myśli tak samo jak wszyscy, naraża się na ryzyko eliminacji. Oczywiście „wszyscy” to wcale nie wszyscy. Normalnie rzecz biorąc, „wszyscy” to całość, na którą składają masy i wyróżniające się ogólnymi cechami mniejszości. Człowiek jest intelektualnie masowy, gdy postawiony wobec jakiegoś problemu, zadowala się tymi myślami, które na ten temat przyjdą mu akurat do głowy. Człowiekiem wybitnym jest natomiast ten, co nie zadowala się tym, co mu od razu, bez uprzedniego wysiłku, przyjdzie go głowy,

lecz za godne siebie uznaje jedynie to, co go jeszcze przewyższa,
a czego poznanie i zrozumienie wymaga zdwojonego wysiłku.

José Ortega y Gasset, Bunt mas i inne pisma socjologiczne, tłum. Piotr Niklewicz, Warszawa 1982, s. 4.

Polecenie 13

Jakie zagrożenia, według autora, niesie z sobą kultura masowa? Zgadzasz się z jego poglądami?
Uzasadnij odpowiedź.

Polecenie 14

Napisz tekst pt. *Kultura dwudziestolecia międzywojennego – blaski i cienie*. Postaraj się jak najlepiej wykonać to zadanie.

Polecenie 15

Wyjaśnij, skąd wzięło się określenie często odnoszone do Hollywood: „fabryka snów”.

Co potrafię?

Potrafię wskazać charakterystyczne zmiany w malarstwie.

Co wiem?

Wiem, kim była Pola Negri.

Co rozumiem?

Rozumiem, że wojna wpłynęła na przemiany obyczajowo-kulturowe.

Europa i świat w okresie międzywojennym (lekcja powtórzeniowa)

Ćwiczenie 1

Porównaj faszyzm, nazizm i stalinizm.

Państwo	System ekonomiczny	Ustrój polityczny	Kultura
Niemcy	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Włochy	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
ZSRR	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 1

Podaj po jednym skutku poniższych wydarzeń i procesów:

- układ monachijski,
- ustawy norymberskie,
- „noc długich noży”,
- „noc kryształowa”,
- kolektywizacja,
- NEP.

Ćwiczenie 3

Rozstrzygnij, które z podanych zdań są prawdziwe, a które fałszywe.

Prawda

Mussolini zdobył władzę w 1922 roku.

„Robotnik i kołchoźnica” to najstłynniejsza rzeźba Wiery Muchiny.

Falsz

Stalin był od 1918 roku przygotowywany na następcę Lenina.

W 1933 roku w Niemczech powstała Wielka Rada Faszystowska.

Adolf Hitler nigdy nie był kanclerzem Rzeszy.

Ruch stachanowski powstał w ZSRR.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4

Połącz wydarzenie z datą.

Anchluss Austrii

1922

Procesy moskiewskie

wrzesień 1938

Układ monachijski

1928-1935

Kolektywizacja

marzec 1938

Marsz „czarnych koszul”

1924

Remilitaryzacja Nadrenii

1936-38

Śmierć Lenina

1936

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5

Przeczytaj uważnie tekst i uzupełnij brakujące informacje.

Po I wojnie światowej we [] narodził się ruch faszystowski. Jego twórca był [] włoski dziennikarz i polityk. Faszyci podjęli walkę na dwa fronty: atakowali włoskie państwo demokratyczne oraz ruch []. Ostatecznie zdobyli władzę w roku 1922, dzięki demonstracji własnej siły, czyli [].

Adolf Hitler otrzymał stanowisko kanclerza Rzeszy Niemieckiej w [] (miesiąc i rok) roku na podstawie nominacji prezydenta [] będącej wynikiem sukcesu wyborczego partii []. Po śmierci wspomnianego prezydenta, Hitler objął w roku [] także prezydenturę i przyjął tytuł [].

Włodzimierz Lenin zmarł w [] (rok). Ostatecznie w walce o schedę po nim wygrał []. Obejmując pełnię władzy w [] (rok).

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kryzys demokracji parlamentarnej w Europie

Ćwiczenie 6

Polecenie 2

Na podstawie poniższego tekstu scharakteryzuj człowieka z „syndromem totalitarnym”. Uzasadnij, odwołując się do konkretnych przypadków, że faszyzm i komunizm takie właśnie jednostki wykształciły.

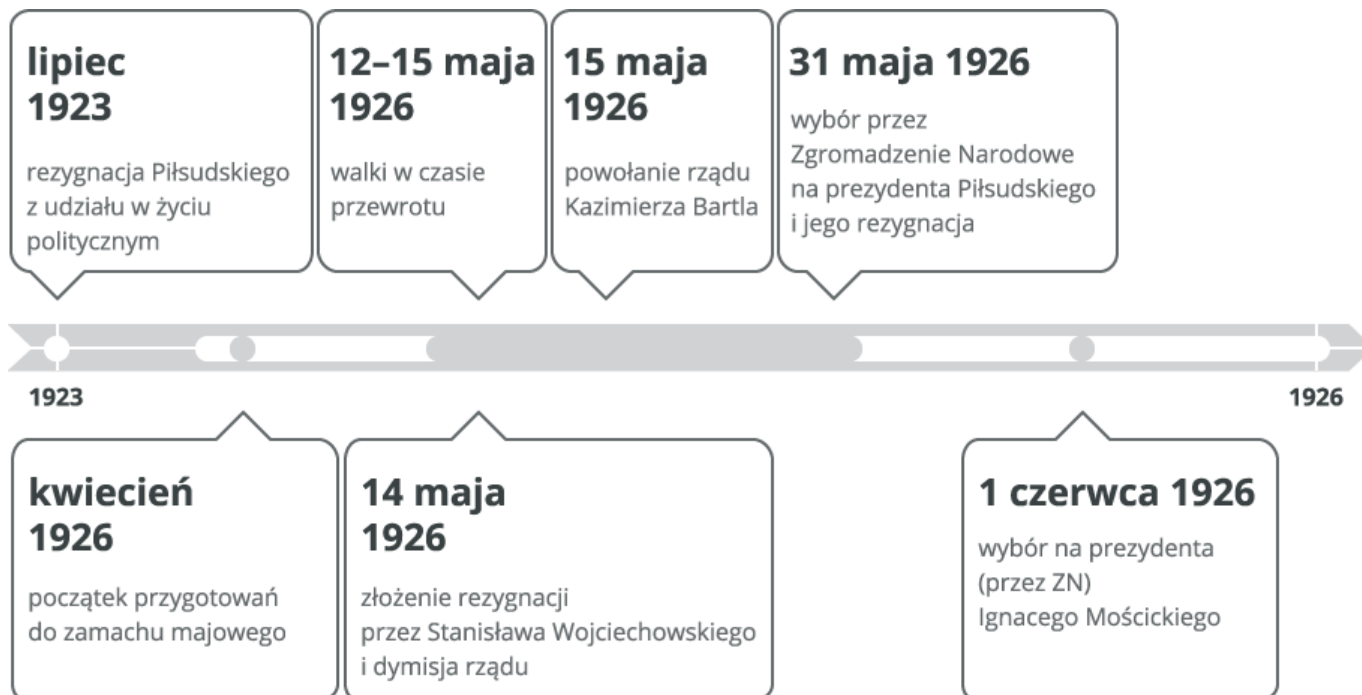
Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DY5YyYwnf>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Homo Sovieticus

„Jest to więc człowiek, który posiada szereg cech nazwanych [...] syndromem totalitarnym. Do nich zaliczyć można m.in.: autorytatywną podległość, brak krytycyzmu wobec wyidealizowanych autorytetów, a w razie chwilowego braku agresywne ich wyszukiwanie, tendencje do wyłączenia ze swojej grupy ludzi naruszających konwencjonalne wartości: wiarę w przesady i myślenie stereotypami; przekonanie o tym, że tajemnicze siły kierują losami jednostek, dążenie do używania siły i brutalności przy jednoczesnym identyfikowaniu się z osobami i symbolami, które je wyrażają, destrukcyjność i cynizm, uogólnianie i wrogie stanowisko wobec ludzi oraz przeniesienie własnych popędów na świat zewnętrzny.”

Przewrót majowy i jego konsekwencje

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

W 1923 roku Józef Piłsudski zdecydował się porzucić działalność polityczną. Zrezygnował ze wszystkich pełnionych funkcji i osiadł w podwarszawskim Sulejówku.

W pożegnalnym spotkaniu, które odbyło się w Sali Malinowej hotelu Bristol 3 lipca 1923 roku, uczestniczyło blisko 200 osób. Podczas spotkania Piłsudski tłumaczył powody swojego odejścia z polityki.

domena publiczna

“ Fragment przemówienia wygłoszonego podczas spotkania w hotelu "Bristol"

Zapluty, potworny karzeł na krzywych nóżkach, wypluwający swoją brudną duszę, opluwający mnie zewsząd, nie szczędzący niczego, cozczędzić trzeba – rodziny, stosunków, bliskich mi ludzi, śledzący moje kroki, robiący małe grymasy, przekształcający każdą myśl odwrotnie – ten potworny karzeł pełzał za mną, jak nieodłączny druh, ubrany w chorągiewki różnych typów i kolorów – to obcego, to swego państwa, krzyczący frazesy, wykrzywiający potworną gębę, wymyślający jakieś niesłychane historie, ten karzeł był moim nieodstępnym druhem, nieodstępnym towarzyszem doli i niedoli, szczęścia i nieszczęścia, zwycięstwa i klęsk.

Fragment przemówienia wygłoszonego podczas spotkania w hotelu „Bristol”, [w:] Józef Piłsudski, Pisma zbiorowe: wydanie prac dotychczas drukami ogłoszonych, t. 6, Warszawa 1990, s. 31.

Ćwiczenie 1

W jaki sposób Józef Piłsudski tłumaczył swoją decyzję o odejściu z polityki?

- Kryzysem gospodarczym w II RP objawiającym się hiperinflacją.
- Przejęciem władzy przez osoby niemające ku temu predyspozycji i tworzące negatywny wizerunek Piłsudskiego.
- Problemami II RP na arenie międzynarodowej, a zwłaszcza kryzysem w stosunkach polsko-niemieckich.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Mimo usunięcia się z głównej sceny politycznej Piłsudski nigdy nie stał się politycznym emerytem. Chętnie udzielał wywiadów, krytykował kolejne ekipy rządowe, a szczególnie negatywnie odnosił się do posłów i partyjniactwa panującego w polskim sejmie. Również na te elementy zwracał uwagę, tłumacząc, dlaczego zdecydował się na zamach.

Przyczyny zamachu

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DFIhqJePy>

Józef Piłsudski o przyczynach przewrotu majowego Józef Piłsudski
o przyczynach przewrotu majowego Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o..

“ Wywiad Józefa Piłsudskiego dla "Kuriera Poznańskiego" z 25 maja 1926 roku

Wiem, że winienem obszernie wytłumaczenie wypadków w mojej ojczyźnie. Nie chcę zatrzymywać się długo na różnych detalach, które dotąd zbieram jako materiał historyczny, lecz dam panu ogólny przebieg wypadków, tak jak on wrył się w moją pamięć.

Przypuszczam, że pan pamięta, że przez cały początek roku bieżącego, nie mówiąc już o końcu roku ubiegłego, toczę usilną walkę o naprawę stosunków w Rzeczypospolitej, specjalnie zaś w wojsku. Walka ta w swoich perypetiach nie dawała nigdy decyzyjnego rezultatu. Tak, że wydawało się, że przeciwko moim postulatom ześrodkowały się wszystkie siły, które według mnie zatrzymały proces rozwoju Polski, a zwiększając ustawicznie demoralizację i gangrenę aparatu państwowego, czyniły dla mnie niemożliwym trwanie dłużej w bezczynności. Oburzała mnie specjalnie absolutna bezkarność wszystkich nadużyć w państwie i wzrastająca coraz bardziej zależność państwa od wszystkich „nuworyszów”, którzy na równi ze mną i wielu ludźmi przyszli do państwa polskiego ubodzy i zdążyli kosztem państwa i kosztem wszystkich obywateli w kilka krótkich lat wyrosnąć na potentatów pieniężnych, chcąc, by ku hańbie naszej ojczyzny, państwo we wszystkich drobiazgach zależało od nich.

Ostatnim momentem, który mnie zmusił do decyzji, było utworzenie rządu przypominającego mi bezecnej pamięci rząd, z powodu którego wyszedłem ze służby państwowej, nie chcąc swoim imieniem i służbą popierać ludzi, którzy, zdaniem moim brali udział w najcięższej zbrodni, dokonanej na Polsce – zabójstwie Prezydenta

Rzeczypospolitej, Gabriela Narutowicza, mego zresztą osobistego przyjaciela.

Wywiad Józefa Piłsudskiego dla „Kuriera Poznańskiego” z 25 maja 1926 roku, [w:] S. B. Lenard, M. Sobańska-Bondaruk, Wiek XX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów, Warszawa 1998, s. 165–166.

Ćwiczenie 2

Wskaż przyczyny zamachu stanu z 1926 roku podawane przez Józefa Piłsudskiego.

Uzależnienie II RP od sąsiadów.

Brak stabilności politycznej.

Realizacja interesów partyjnych zamiast racji stanu.

Zahamowanie rozwoju państwa.

Brak ostatecznego kształtu terytorialnego państwa.

Przejęcie władzy przez ekipę, która była odpowiedzialna za śmierć Narutowicza.

Liczne zamachy stanu.

Znudziła mu się bezczynność polityczna.

Korupcja w życiu politycznym.

Rząd w 1926 roku. Od lewej: J. Tarnawa-Malczewski, A. Chądzyński, S. Grabski, S. Piechocki, S. Smólski, S. Osiecki, W. Witos, W. Kiernik, J. Zdziechowski, K. Dzierżykraj-Morawski, J. Radwan, J. Jankowski, M. Rybczyński

domena publiczna

Ćwiczenie 3

Przypomnij, kto stał na czele wspomnianego przez Piłsudskiego rządu. Jakie były podstawy polityczne wymienionego gabinetu? Posłuż się zdjęciem.

Wincenty Witos, centrum i ludowcy.

Wincenty Witos, centrum i prawica.

Wincenty Witos, centrum i lewica.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wśród przyczyn zamachu, oprócz tych wskazywanych przez Piłsudskiego, a dotyczących przede wszystkim sfery życia politycznego, można było również zauważyć przyczyny natury gospodarczej. Władysław Grabski i kierowany przez niego rząd wprowadził kilka istotnych reform, które zażegnały powojenny kryzys gospodarczy, a zwłaszcza zahamowały hiperinflację.

Ćwiczenie 4

Które z wymienionych reform należy łączyć z Władysławem Grabskim?

wprowadzenie interwencjonizmu gospodarczego

powołanie Giełdy Papierów Wartościowych

wprowadzenie nowej waluty: złotego

utworzenie Banku Polskiego

ustabilizowanie Skarbu Państwa

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Niestety wojna celna z Niemcami znowu zachwiała gospodarką II RP. W 1926 roku kolejny raz doszło do zbliżenia między naszymi najgroźniejszymi sąsiadami: Niemcami i ZSRR. W Berlinie oba państwa zawarły układ o przyjaźni i neutralności. Budziło to obawy o bezpieczeństwo Polski. Niestabilna sytuacja gospodarcza, niepewna międzynarodowa i niechęć społeczeństwa polskiego do rządów koalicji Chjeno-Piasta (chadecji, endecji i PSL „Piast”), której pamiętano krwawą rozprawę z 1923 roku, jak też odpowiednia propaganda zwolenników Piłsudskiego powodowały, że w byłym Naczelniku Państwa, bohaterze walki o niepodległość, zaczęto upatrywać „męża opatrnościowego”, który naprawi sytuację kraju.

Ćwiczenie 5

Przypomnij, w którym polskim mieście doszło w 1923 roku do „krwawych wydarzeń”:

Poznaniu

Krakowie

Lwowie

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Przygotowania do zamachu

Najprawdopodobniej przygotowania do zamachu trwały już od jesieni 1925 roku. Zwolennicy Piłsudskiego (dawni legionieści, członkowie POW) prowadzili aktywną propagandę. Głosili, że tylko on może uporządkować sytuację w kraju. Decydująca faza starań nastąpiła w kwietniu 1926 roku. Wówczas gen. [Gustaw Orlicz-Dreszer](#) wydał rozkaz postawienia w stan gotowości oddziałów, które planowano w razie zamieszek oddać do dyspozycji, Piłsudskiemu. Natomiast 10 maja gen. Lucjan Żeligowski (minister spraw wojskowych) polecił zgromadzić na ćwiczeniach w Rembertowie (niedaleko Sulejówka) specjalnie dobrane oddziały. Następnego dnia rozeszła się pogłoska o ostrzelaniu willi Piłsudskiego przez nieznaną sprawców. W stolicy coraz częściej dochodziło do demonstracji zwolenników Piłsudskiego. W niektórych kawiarniach grano *Pierwszą brygadę*.

Ćwiczenie 6

Dlaczego w maju 1926 roku w kawiarniach grano akurat „Pierwszą Brygadę”?

- Był to utwór o charakterze wojennym i zachęcał do agresywnych działań.
- Przypadkowo, właściciele kawiarni tak się umówili.
- Był to utwór jednoznacznie dotyczący przeszłości niepodległościowej Marszałka.

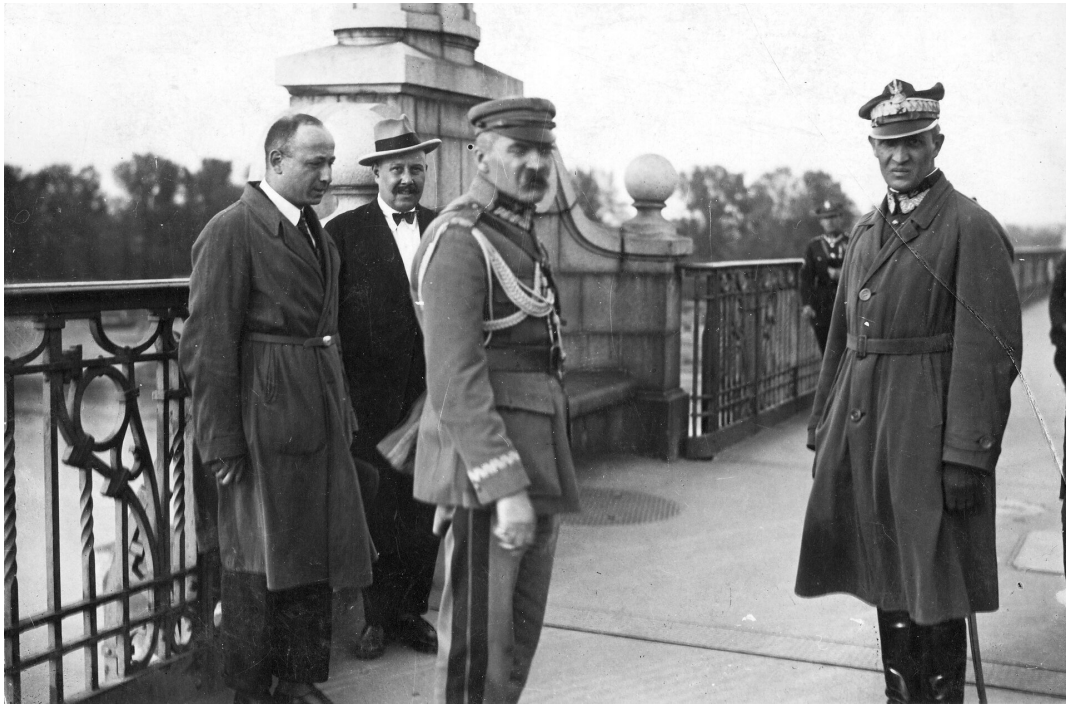
Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Rozrzucano ulotki z hasłami: „Niech żyje Wódz Naczelny Józef Piłsudski”, „Nie damy rozkradać Polski”.

12 maja 1926 roku Piłsudski przejął dowództwo nad zgromadzonymi w Rembertowie wojskami. Wraz z nimi wyruszył do stolicy. Liczył na to, że manifestacja siły wystarczy, aby prezydent Wojciechowski zrezygnował z funkcji, a rząd podał się do dymisji.

Przebieg przewrotu

Na warszawskim moście Poniatowskiego doszło do spotkania Piłsudskiego z prezydentem Stanisławem Wojciechowskim. Najprawdopodobniej Wojciechowski nie zdecydował się na złamanie konstytucji i nie ugiął się przed żądaniami Piłsudskiego zdymisjonowania rządu i przekazania mu władzy.

Spotkanie Józefa Piłsudskiego ze Stanisławem Wojciechowskim

domena publiczna

Polecenie 1

Na jakich podstawach „osobistych” Piłsudski mógł opierać swoją nadzieję, że Wojciechowski w sposób pokojowy odda mu władzę? Poszukaj informacji związanych z przeszłością polityków.

Spotkanie z prezydentem zakończyło się fiaskiem dla Piłsudskiego, dlatego 12 maja rozpoczęły się walki pomiędzy siłami wiernymi rządowi i oddziałami wspierającymi Józefa Piłsudskiego. Początek walk owiany jest tajemnicą: najprawdopodobniej któryś z żołnierzy nie wytrzymał napięcia i oddał strzał, formalny rozkaz użycia broni nie został bowiem wydany. Pierwsze strzały padły 12 maja około godziny 19.00. Siły Piłsudskiego kolejno przejęły most Kierbedzia, plac Zamkowy, Krakowskie Przedmieście i plac Saski z siedzibą Prezydium Rady Ministrów i gmachem Sztabu Generalnego.

Dzięki opanowaniu przez piłsudczyków dwóch ostatnich budynków rząd stracił kontakt z wojskami na prowincji. Oddziały zamachowców wyparły także do Belwederu rządowe siły garnizonu warszawskiego. Wojskami wiernymi legalnym władzom dowodził w stolicy gen. Juliusz Malczewski.

Most Kierbedzia podczas zamachu

domena publiczna

Polecenie 2

Przyjrzyj się powyższej fotografii. Zwróć uwagę, że obok mostu stoi tłum gapiów. O czym to mogło świadczyć? Jakie wywołało konsekwencje?

Wojska pod Belwederem

domena publiczna

Ćwiczenie 7

Przypomnij, czyją siedzibą był Belweder w 1926 roku (w czasie zamachu):

Rady Ministrów

Parlamentu II RP

Prezydenta II RP

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 3

Czy zmienił swoje przeznaczenie w kolejnych latach?

Wieści o walkach w stolicy szybko rozniosły się po kraju. Wielu dowódców przeżywało ogromne dylematy, jak się zachować, po której stronie się opowiedzieć. Rozterki przeżywali zwłaszcza ci, którzy wraz z Piłsudskim działali w POW czy walczyli w Legionach. Na przykład Kazimierz Sosnkowski wysłał wojsko na pomoc stolicy, a następnie próbował popełnić samobójstwo. Generał [Władysław Sikorski](#), dowódca we Lwowie, mimo niechęci do Piłsudskiego, nie zdecydował się wysłać sił na pomoc rządowi, tłumacząc to koniecznością ochrony granic i przeciwdziałania ewentualnym walkom z Ukraińcami. Nie dotarły także wierne rządowi oddziały choćby z terenu Wielkopolski z powodu ogłoszenia przez PPS strajku kolejarzy. Początkowo socjaliści popierali Piłsudskiego. On sam zresztą miał pepeesowski rodowód, niemniej stwierdził, że „wysiadł z czerwonego tramwaju na stacji niepodległość”.

Konsekwencje zamachu

Brak poparcia rządu przez siły spoza stolicy, a także przechodzenie na stronę zamachowców oddziałów początkowo wiernych rządowi to główne czynniki, które zadecydowały o sukcesie Piłsudskiego. Zaognienia sytuacji nie chciał też prezydent Wojciechowski. Obawiał się, że wojna domowa może doprowadzić do jeszcze większego osłabienia kraju na arenie międzynarodowej. W związku z tym 14 maja złożył swój urząd. Tego samego dnia dymisję rządu ogłosił premier Wincenty Witos.

Polecenie 4

Poniższe fotografie wykonano podczas zamachu Piłsudskiego. Jakie wnioski można wyciągnąć co do charakteru walk toczonych w Warszawie?

Walki podczas przewrotu majowego
domena publiczna

Walki podczas przewrotu majowego
domena publiczna

Walki podczas przewrotu majowego
domena publiczna

W dniu 10 maja 1918 r. w Warszawie, w czasie walki pod Grochovem, nastąpił następujący wypadek: jeden z naszych żołnierzy, porucznik Jan Dąbrowski, został ranny w głowę i zmarł. Wobec powyższego, w celu wyrażenia szacunku dla poległego żołnierza i w celu wywołania w żołnierzach ducha odwagi i poświęcenia, postanowiono, aby w dniu 10 maja 1918 r. w Warszawie, w czasie walki pod Grochovem, odbyła się uroczystość, w której zostaną odczytane listy i pisma, jakie zostały napisane przez poległego żołnierza, a także zostaną odczytane listy i pisma, jakie zostały napisane przez żołnierzy, którzy walczyli z nim. Wobec powyższego, w celu wyrażenia szacunku dla poległego żołnierza i w celu wywołania w żołnierzach ducha odwagi i poświęcenia, postanowiono, aby w dniu 10 maja 1918 r. w Warszawie, w czasie walki pod Grochovem, odbyła się uroczystość, w której zostaną odczytane listy i pisma, jakie zostały napisane przez poległego żołnierza, a także zostaną odczytane listy i pisma, jakie zostały napisane przez żołnierzy, którzy walczyli z nim.

Wobec powyższego, w celu wyrażenia szacunku dla poległego żołnierza i w celu wywołania w żołnierzach ducha odwagi i poświęcenia, postanowiono, aby w dniu 10 maja 1918 r. w Warszawie, w czasie walki pod Grochovem, odbyła się uroczystość, w której zostaną odczytane listy i pisma, jakie zostały napisane przez poległego żołnierza, a także zostaną odczytane listy i pisma, jakie zostały napisane przez żołnierzy, którzy walczyli z nim. Wobec powyższego, w celu wyrażenia szacunku dla poległego żołnierza i w celu wywołania w żołnierzach ducha odwagi i poświęcenia, postanowiono, aby w dniu 10 maja 1918 r. w Warszawie, w czasie walki pod Grochovem, odbyła się uroczystość, w której zostaną odczytane listy i pisma, jakie zostały napisane przez poległego żołnierza, a także zostaną odczytane listy i pisma, jakie zostały napisane przez żołnierzy, którzy walczyli z nim.

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

Spróbuj opisać widoczne na fotografii notatki sporządzone przez prezydenta Stanisława Wojciechowskiego. Zwróć uwagę na liczne przekreślenia w tekście. O czym mogą one świadczyć?

- O sporządzaniu ich w ukryciu.
- O braku umiejętności pisarskich autora.
- O emocjach i niezdecydowaniu prezydenta.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Konsekwencje zamachu

Wyszczególnienie	Polegli oficerowie	Polegli szeregowcy	Ranni oficerowie	Ranni szeregowcy
Oddziały Piłsudskiego	8	99	26	266
Oddziały rządowe	17	81	40	274
Nierozpoznani polegli wojskowi		10	–	–
Razem straty Wojska Polskiego	25	190	66	540

Wyszczególnienie	Polegli	Ranni
Straty wśród osób cywilnych	164	314
Ogółem straty	379	920

Polecenie 5

Skomentuj dane. Zauważ, czy potwierdza się zasada, że w czasie wojny walczą żołnierze, a giną przede wszystkim cywile.

„Taka była cena, jaką społeczeństwo zapłaciło za pragnienie Piłsudskiego, by przywrócić dyscyplinę w państwie, wzmocnić władzę centralną i pokierować losami Polski” – zauważa

współczesny historyk Wojciech Roszkowski. Piłsudski po zakończeniu walk próbował doprowadzić do uspokojenia emocji i pojednania z żołnierzami, którzy walczyli po stronie rządowej. Powiedział między innymi: „znacie mnie i jeśli nie wszyscy kochać mnie potraficie, wszyscy musicie mnie [cenić] jako tego, który Was do wielkich zwycięstw prowadzić potrafił”.

Wywiady prasowe, których chętnie udzielał (choćby ten zaprezentowany na początku lekcji), miały przekonać społeczeństwo, że w swoich poczynaniach kierował się wyłącznie racją stanu i rzeczywistym pragnieniem uzdrowienia sytuacji wewnętrznej.

Ofiarom zamachu urządzono na polecenie Piłsudskiego wspólny pogrzeb

domena publiczna

Polecenie 6

Jak sądzisz, dlaczego Piłsudski zaproponował zorganizowanie wspólnych uroczystości pogrzebowych?

Kolejny już raz uprawnienia głowy państwa przejął, zgodnie z konstytucją, marszałek sejmu Maciej Rataj. Następnego dnia sztab Piłsudskiego ogłosił mało precyzyjnie, że prezydent przekazał Józefowi Piłsudskiemu władzę, uznając go „za jedynie godnego i powołanego do rządzenia Rzeczpospolitą”.

Kapsuła czasu

Przypomnij, kiedy (w jakich okolicznościach) po raz pierwszy Rataj jako marszałek skorzystał ze swoich uprawnień konstytucyjnych, obejmując obowiązki głowy państwa. Zwróć uwagę na analogiczne uprawnienia marszałka sejmu w III RP. Przypomnij, w związku

z jakim wydarzeniem w historii Polski XXI wieku marszałek sejmu pełnił obowiązki prezydenta.

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

31 maja 1926 roku parlament zatwierdził skład rządu, sankcjonując tym samym zamach dokonany przez Piłsudskiego.

Uważano, że Piłsudski, skoro nie przejął władzy dyktatorskiej, uznał konstytucyjne uprawnienia Rataja i zachował parlament, to najprawdopodobniej obejmie funkcję prezydenta. 31 maja Zgromadzenie Narodowe powołało go na ten urząd. Piłsudski pokonał kandydata endecji [Adolfa Bnińskiego](#). Jednak funkcji nie przyjął, ku zaskoczeniu zwolenników i przeciwników, wskazując na swoje miejsce Ignacego Mościckiego. Następnego dnia Zgromadzenie wybrało na prezydenta wskazanego profesora chemii.

Zamiast podsumowania

Polecenie 7

Zamach majowy był oceniany różnie. Także dziś wywołuje kontrowersje, podobnie jak i jego inicjator Józef Piłsudski. Przeczytaj wypowiedź Tomasza Nałęcz, a następnie napisz własną ocenę zamachu majowego.

“ Wypowiedź Tomasza Nałęczu --- współczesnego historyka

Bilans rządów Sejmu w latach 1922–1926 ciągle budzi emocje publicystów i kontrowersje wśród historyków. Jedni uważają, że w maju 1926 roku demokracja w Polsce została zamordowana. Inni są zdania, że zmarła śmiercią naturalną, a czyn Marszałka tylko skrócił agonię.

Owszem działalność Sejmu przed majem pozostawiała wiele do życzenia. Przede wszystkim nie potrafił on wyłonić trwałej większości rządowej. Gabinety zmieniały się dość często. A destabilizacja władzy nie sprzyjała rozwiązywaniu trudnych problemów kraju, w tym skomplikowanej sytuacji ekonomicznej i społecznej. [...]

Ale gromadzący dopiero doświadczenia parlamentaryzm miał też i wiele zalet. Jego zasługą była normalizacja w odbudowującym się z wojennego chaosu kraju. To zwołany w 1919 roku Sejm uporządkował życie polityczne i skierował je na tory legalizmu [...].

Parlamentaryzm i demokracja w istotny sposób oddziaływały na kształtowanie się modelu nowoczesnego Polaka, myślącego kategoriami własnego państwa i stopniowo wyzwalającego się z naleciałości i kompleksów czasów niewoli. Dzięki instytucji wyborów, decydujących o obliczu najważniejszej instancji państwowej, kształtowało się myślenie o władzy w kategoriach „my”, nie „oni” – jak zawsze oceniano zaborczy aparat przemocy. Tych procesów piłsudczycy stanowczo nie doceniali. W maju daleko już odeszli od swej socjalistyczno-radykalnej tradycji. Hołdowali poglądom elitarnym, wychodząc z założenia, że społeczeństwo nie potrafi rządzić się samo i musi być kierowane przez godniejszą władzy mniejszość, konkretnie zaś przez sprawdzoną w walkach o niepodległość elitę legionowo-peowiacką.

Ćwiczenie 9

Przeczytaj uważnie tekst i uzupełnij brakujące informacje.

W związku z rezygnacją Stanisława Wojciechowskiego po zamachu majowym jednym z najistotniejszych problemów stał się wybór []. Obradujące 31 maja 1926 roku [] dokonało tego wyboru. Jednak wybrany w I turze Józef Piłsudski nie przyjął tej funkcji i wskazał swojego następcę w osobie [].

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 10

Legalizacją zamachu dokonanego przez Józefa Piłsudskiego i jego współpracowników było (więcej niż jedna odpowiedź):

wybór przez Zgromadzenie Narodowe na prezydenta Józefa Piłsudskiego.

przejęcie obowiązków głowy państwa przez Macieja Rataja.

otwarcie obrad sejmu i przekazanie misji tworzenia rządu współpracownikowi Józefa Piłsudskiego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 11

Przeciągnij nazwiska do odpowiednich rubryk tabeli.

PREZYDENT

Rataj

Bartel

Narutowicz

Witos

Mościcki

Wojciechowski

PREMIER

MARSZAŁEK SEJMU

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Co potrafię?

Potrafię korzystać z różnych źródeł informacji.

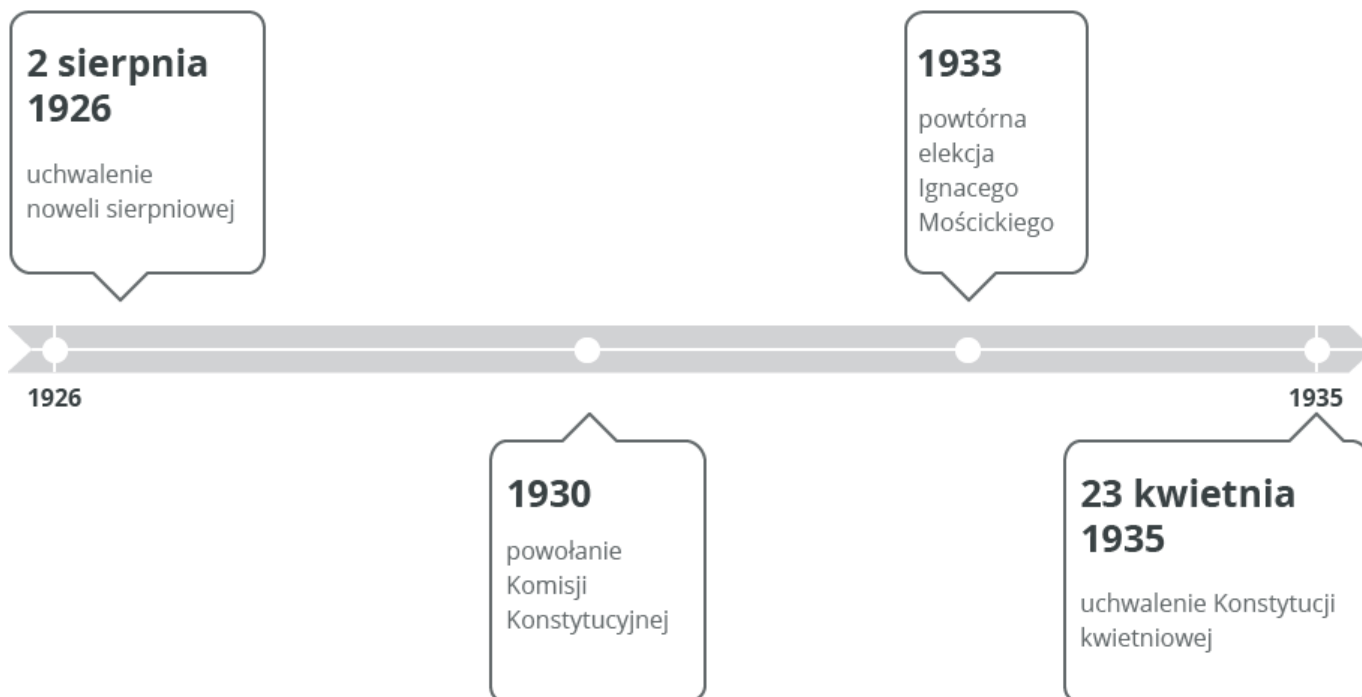
Co wiem?

Wiem, kiedy miał miejsce zamach majowy.

Co rozumiem?

Rozumiem, dlaczego doszło do zamachu.

Nowela sierpniowa i konstytucja kwietniowa

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

“ Fundamenty nowego ustroju

Już w czerwcu 1926 roku rząd Kazimierza Bartla przedłożył Sejmowi projekt pewnych zmian dotychczasowej konstytucji. Przewidywały one między innymi nadanie prezydentowi prawa rozwiązywania Sejmu i Senatu oraz wydawania dekretów w okresie przerw między posiedzeniami Sejmu.

[...] O potrzebie zmiany dotychczasowej konstytucji mówiło się w kręgach rządowych od momentu przewrotu majowego. Nie ukrywano też, w jakim kierunku pójdą inicjatorzy nowej ustawy. Było oczywiste, że przyszła konstytucja zwiększy prerogatywy prezydenta jako głowy państwa. Niektórzy działacze opozycyjni wyrażali obawy, że nowa konstytucja wprowadzi znaczne ograniczenia swobód obywatelskich, korzystając z wzorów faszystowskich w wydaniu włoskim.

Fundamenty nowego ustroju, [w:] Witold Pronobis, Polska i świat w XX wieku, Warszawa 1996.

Polecenie 1

Wyjaśnij, dlaczego uważano, że nowa ustawa zasadnicza przede wszystkim wprowadzi zmianę uprawnień prezydenta i ograniczy prawa obywatelskie.

Nowela sierpniowa

Przygotowanie nowej konstytucji wymagało czasu, a przede wszystkim większości sejmowej. Tymczasowym rozwiązaniem była nowela sierpniowa, którą uchwalono wkrótce po zamachu majowym i przy poparciu stronnictw lewicowych oczekujących, że Piłsudski wprowadzi reformy usprawniające funkcjonowanie państwa i poprawiające sytuację społeczeństwa.

Ustawa zmieniająca i uzupełniająca Konstytucję Rzeczypospolitej z 17 marca 1921 roku została uchwalona 2 sierpnia 1926 roku – stąd nazwa. Wprowadzała ona zmiany do sześciu artykułów konstytucji marcowej. Dotyczyły one kwestii uchwalania budżetu – określono dokładny terminarz prac. Rząd był zobowiązany złożyć projekt budżetu najpóźniej na pięć miesięcy przed końcem danego roku budżetowego. Jeśliby nie dotrzymał terminu, przyjmowano budżet przedstawiony w projekcie rządowym lub w takiej formie, w jakiej został opracowany przez izbę we właściwym terminie.

Kolejna zmiana dotyczyła kwestii rozwiązania sejmu i senatu. Parlamentowi odebrano możliwość samorozwiązania. Prawo rozwiązania izb miał prezydent. Mógł to zrobić na wniosek Rady Ministrów. Rozwiązanie musiał umotywić w orędziu. Największe jednak zmiany dotyczyły uprawnień głowy państwa. Prezydent otrzymał prawo wydawania rozporządzeń z mocą ustawy w razie nagłej konieczności państwowej i gdyby rozwiązane były izba sejmowa i senat. Określono jednak, których obszarów nie mogą dotyczyć wspomniane rozporządzenia. Przede wszystkim nie mogły wprowadzać zmian w konstytucji, ordynacjach wyborczych, traktatach międzynarodowych ratyfikowanych przez sejm. Prezydent uzyskał też prawo wydawania rozporządzeń z mocą ustawy w określonych wypadkach. Oba rodzaje rozporządzeń z mocą ustawy musiały być podpisane przez premiera i wszystkich ministrów oraz złożone w sejmie w ciągu 14 dni po najbliższym od momentu publikacji w Dzienniku Ustaw posiedzeniu Sejmu. Sejm mógł je uchylić mocą własnej uchwały (czyli bez udziału senatu). Istotna zmiana dotyczyła wniosku o wotum nieufności dla rządu. Nie mógł być oddany pod głosowanie na tym samym posiedzeniu, na którym został zgłoszony.

“ Nowela sierpniowa (1926)

Art. 1

Art. 4 ustawy z dnia 17 marca 1921 r. otrzymuje brzmienie następujące: *Ustawa państwowa ustala corocznie budżet Państwa na następny rok budżetowy.*

Art. 2

W art. 22 ustawy z dnia 17 marca 1921 r. dodaje się następujący ustęp końcowy: *W razie naruszenia tych postanowień, stwierdzonego na żądanie Marszałka Sejmu lub Najwyższej Izby Kontroli przez Sąd Najwyższy, poseł traci mandat poselski oraz korzyści osobiste, od Rządu otrzymane. Osobna ustawa określi szczegóły postępowania sądowego.*

Art. 3

Art. 25 ustawy z dnia 17 marca 1921 r. otrzymuje brzmienie następujące: *Prezydent Rzeczypospolitej zwołuje, otwiera, odracza i zamyka Sejm i Senat. Sejm winien być zwołany na pierwsze posiedzenie w trzeci wtorek po dniu wyborów i corocznie najpóźniej w październiku na sesję zwyczajną. Prezydent Rzeczypospolitej może zwołać Sejm w każdym czasie na sesję nadzwyczajną wedle własnego uznania, a winien to uczynić na żądanie 1/3 ogółu posłów w ciągu dwóch tygodni. Inne wypadki zebrania się Sejmu na sesję nadzwyczajną określa Konstytucja. Odroczenie wymaga zgody Sejmu, jeżeli ma być w ciągu tej samej sesji zwyczajnej powtórzone, lub jeżeli przerwa ma trwać dłużej niż 30 dni. Rząd składa Sejmowi na sesji projekt budżetu wraz z załącznikami (art. 4) nie później niż na 5 miesięcy przed rozpoczęciem następnego roku budżetowego. Od chwili złożenia Sejmowi projektu budżetu sesja sejmowa nie może być zamknięta, dopóki budżet nie będzie uchwalony, lub dopóki nie upłyną terminy, przewidziane w niniejszym artykule. Jeżeli Sejm najdalej w ciągu 3 1/2 miesięcy od dnia złożenia przez Rząd projektu*

budżetu nie uchwali, Senat przystępuje do rozważania złożonego projektu. Jeżeli Senat w ciągu 30 dni nie prześle Sejmowi swojej uchwały w przedmiocie budżetu wraz z przyjętymi zmianami, uważa się, że przeciw projektowi zarzutów nie podnosi (art. 35 ust. 1). Jeżeli Sejm w ciągu 15 dni po otrzymaniu budżetu z przyjętymi przez Senat zmianami ponownej uchwały nie poweźmie (art. 35 ust. 3), uważa się poprawki Senatu za przyjęte.

Prezydent Rzeczypospolitej ogłasza budżet jako ustawę w brzmieniu:
a) *przyjętem przez uchwałę Sejmu, jeżeli Sejm i Senat budżet w ustalonych terminach rozpatrzyły i Sejm, bądź przyjął, bądź odrzucił poprawki Senatu (art. 35 ust. 3); b) przyjętem przez Sejm, albo przez Senat, jeżeli tylko Sejm, względnie Senat uchwalił budżet w oznaczonym terminie; c) projektu rządowego, jeżeli ani Sejm ani Senat w oznaczonych terminach uchwał co do całości budżetu nie powzięły.*

Postanowienie, zawarte w ustępie poprzednim artykułu niniejszego, nie ma zastosowania, jeżeli Sejm odrzuci w całości przedłożony przez Rząd projekt budżetu. Jeżeli Sejm jest rozwiązany, a budżet na dany rok budżetowy lub przynajmniej prowizorium budżetowe na czas aż do zebrania się nowego Sejmu nie jest uchwalone. Rząd ma prawo czynić wydatki i pobierać dochody w granicach zeszłorocznego budżetu aż do uchwalenia przez Sejm i Senat prowizorium budżetowego, które Rząd obowiązany jest złożyć Sejmowi na pierwszym posiedzeniu po wyborach. Jeżeli Sejm jest rozwiązany, a ustawa zezwalająca na pobór rekruta nie jest uchwalona. Rząd ma prawo zarządzić pobór rekruta w granicach zeszłorocznego, przez Sejm uchwalonego, kontyngentu.

Art. 4

Art. 26 ustawy z dnia 17 marca 1921 r. otrzymuje brzmienie następujące: Prezydent Rzeczypospolitej rozwiązuje Sejm i Senat po upływie czasu, na który zostały wybrane (art. 11). Prezydent

Rzeczypospolitej może rozwiązać Sejm i Senat przed upływem czasu, na który zostały wybrane, na wniosek Rady Ministrów umotywowanem orędyem, jednakże tylko raz jeden z tego samego powodu. Wybory odbędą się w ciągu 90 dni od dnia rozwiązania, termin ich będzie oznaczony bądź w orędyu Prezydenta o rozwiązaniu Sejmu i Senatu, bądź w uchwale Sejmu lub Senatu.

Art. 5

Art. 44 ustawy z dnia 17 marca 1921 r. uzupełnia się następującymi końcowymi postanowieniami: Prezydent Rzeczypospolitej ma prawo w czasie gdy Sejm i Senat są rozwiązane, aż do chwili ponownego zebrania się Sejmu (art. 25), wydawać w razie nagłej konieczności państwowej rozporządzenia z mocą ustawy w zakresie ustawodawstwa państwowego. Rozporządzenia te nie mogą jednak dotyczyć zmiany Konstytucji i spraw przewidzianych w art. 3 ust. 4; art. 4, 5, 6, 8, 49 ust. 2; art. 50 i 59 ustawy Konstytucyjnej, ani też ordynacji wyborczej do Sejmu i Senatu. Ustawa może upoważnić Prezydenta Rzeczypospolitej do wydawania rozporządzeń z mocą ustawy, w czasie i w zakresie, przez tę ustawę wskazanych, jednakże z wyjątkiem zmiany Konstytucji. Rozporządzenia, przewidziane w dwóch poprzednich ustępach, będą wydawane z powołaniem się na postanowienie Konstytucji, zawarte w tych ustępach, na wniosek Rady Ministrów i podpisane przez Prezydenta Rzeczypospolitej, Prezesa Rady Ministrów i wszystkich ministrów, oraz ogłoszone w Dzienniku Ustaw. Rozporządzenia te tracą moc obowiązującą, jeżeli nie zostaną złożone Sejmowi w ciągu dni 14 po najbliższym posiedzeniu Sejmu lub jeżeli po złożeniu ich Sejmowi zostaną przez Sejm uchylone.

Art. 6

W art. 58 ustawy z dnia 17 marca 1921 r. dodaje się następujące nowe zdanie: Wniosek, żądający ustąpienia Rady Ministrów lub

poszczególnych ministrów, nie może być poddany pod głosowanie na tem posiedzeniu, na którym został zgłoszony.

Art. 7

Wykonanie niniejszej ustawy powierza się Prezesowi Rady Ministrów i wszystkim ministrom.

Art. 8

Ustawa niniejsza wchodzi w życie z dniem jej ogłoszenia.

Nowela sierpniowa (1926).

Polecenie 2

Jaki wniosek dotyczący zmiany ustroju II RP nasuwa się po analizie postanowień noweli sierpniowej?

Ćwiczenie 1

Wskaż stwierdzenia zgodne z nowelą sierpniową.

Nowela zmieniała kompetencje sejmu i senatu.

Prezydent mógł zmienić konstytucję zgodnie ze swoją wolą.

Tylko prezydent mógł rozwiązać parlament.

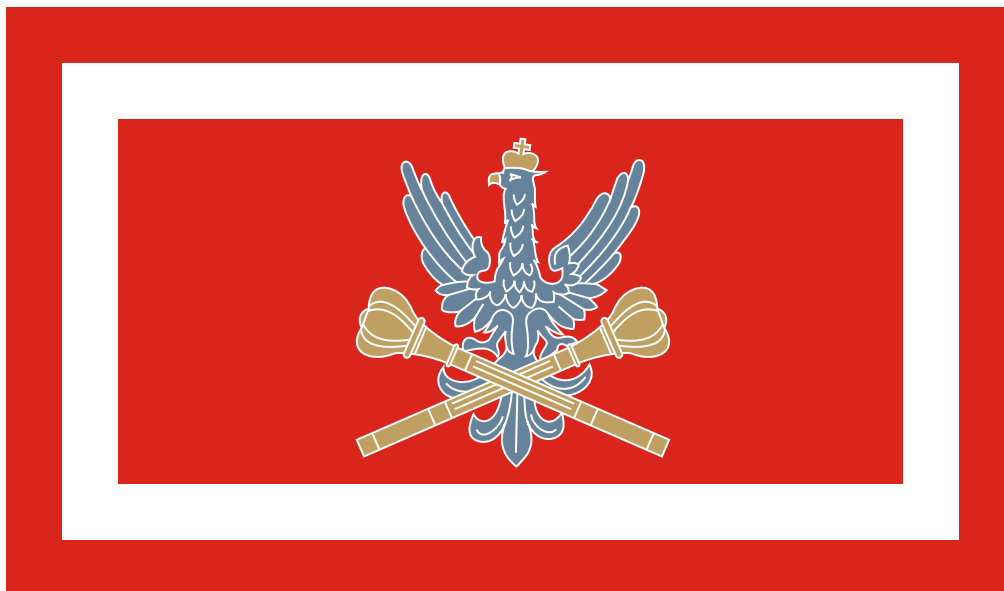
Nowela wzmacniała władzę prezydenta.

Nowela ograniczała uprawnienia prezydenta.

Prezydentowi odebrano prawo wydawania rozporządzeń.

Generalny Inspektor Sił Zbrojnych

Jednym z pierwszych dekretów wydanych na podstawie noweli sierpniowej było powołanie Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych (GISZ). Formalnie podlegał tylko prezydentowi, z pominięciem sejmu i rządu. W wypadku wojny Generalny Inspektor Sił Zbrojnych miał pełnić funkcję wodza naczelnego. Na to stanowisko Ignacy Mościcki powołał Józefa Piłsudskiego.

Flaga GISZ

Flaga GISZ, licencja: CC BY-SA 2.5

Polecenie 3

Wskaż elementy flagi świadczące o tym, że była ona symbolem władzy wojskowej.

Prace nad projektem konstytucji

Prace nad nową ustawą zasadniczą podjęto w 1928 roku. Jesienią BBWR zaczął domagać się debaty nad zmianą ustawy zasadniczej.

Ćwiczenie 2

Przypomnij, jak należy rozwinąć skrót BBWR.

- Bezpartyjny Blok Wprowadzania Rad
- Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem
- Bezpartyjny Blok Wspomagania Reformatorów

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Początkowo zarówno prawica, jak i lewica oraz ugrupowania centrowe (np. PSL „Piast”) wykazały zainteresowanie zmianami i nawet zgłosiły swoje projekty. Bardzo szybko jednak okazało się, że niemożliwe jest osiągnięcie jakiegokolwiek kompromisu – nie tylko między zwolennikami Piłsudskiego oraz pozostałymi ugrupowaniami, ale także w ramach samej opozycji.

Podczas kadencji kolejnego sejmiku, wybranego w 1930 roku, powołano Komisję Konstytucyjną. W jej pracach uczestniczyli tylko posłowie BBWR. Cały czas brakowało jednak większości, która pozwoliłaby na przeforsowanie nowego projektu. Opozycja już na samo hasło „zmiana konstytucji” bojkotowała obrady i opuszczała salę sejmową. Zbojkotowała także powtórny wybór Mościckiego na prezydenta. 8 maja 1933 roku, zgodnie z sugestią Piłsudskiego, aby wybrano dotychczas urzędującego prezydenta, elekcja stała się faktem.

Uchwalenie nowej konstytucji

Ostatecznie konstytucja została wprowadzona ze złamaniem prawa i bez zachowania obowiązujących procedur. W styczniu 1934 roku przedłożono sejmowi tezy, czyli założenia nowej ustawy. Kiedy opozycja jak zwykle opuściła salę obrad, Stanisław Car z BBWR ogłosił tezy jako projekt. Nie zgłoszono wniosku o wprowadzenie zmian konstytucyjnych na 15 dni przed posiedzeniem. Konstytucję przyjęto przez aklamację, nie licząc głosów i nie sprawdzając quorum. Projekt został przesłany do senatu. W marcu 1935 wrócił do sejmiku. Poprawki senatu rozpatrywano jednak nie w trybie dyskusji nad projektem konstytucji, lecz w trybie poprawek do zwykłej ustawy, niewymagającym większości 2/3, lecz 11/20. 23 kwietnia 1935 roku prezydent Mościcki złożył swój podpis pod tekstem konstytucji.

Uroczystość podpisania Konstytucji kwietniowej

Uroczystość podpisania Konstytucji kwietniowej, Fotografia, Narodowe Archiwum Cyfrowe, licencja: CC BY-SA 2.5

Polecenie 4

Przyjrzyj się fotografii i odnieś się do stwierdzenia, że podpisanie Konstytucji kwietniowej było aktem wyjątkowo uroczystym.

Zasady Konstytucji kwietniowej

Pierwszą istotną zmianą konstytucyjną było zastąpienie zasady suwerenności narodu zasadą nadrzędności państwa, ale przede wszystkim nastąpiło dalsze zwiększenie uprawnień prezydenta.

“ Artykuły Konstytucji kwietniowej

Art. 2.

- (1) Na czele Państwa stoi Prezydent Rzeczypospolitej.
- (2) Na Nim spoczywa odpowiedzialność wobec Boga i historii za losy Państwa.
- (3) Jego obowiązkiem naczelnym jest troska o dobro Państwa, gotowość obronna i stanowisko wśród narodów świata.

(4) W Jego osobie skupia się jednolita i niepodzielna władza państwowa.

Art. 3.

(1) Organami Państwa, pozostającymi pod zwierzchnictwem Prezydenta Rzeczypospolitej, są:

Rząd,

Sejm,

Senat,

Siły Zbrojne,

Sądy,

Kontrola Państwowa.

(2) Ich zadaniem naczelnym jest służenie Rzeczypospolitej.

Artykuły Konstytucji kwietniowej.

Polecenie 5

Czy Konstytucja kwietniowa zachowywała zasadę trójpodziału władzy? Uzasadnij odpowiedź, przytaczając odpowiednie argumenty.

Uprawnienia prezydenta były bardzo szerokie. Mógł mianować i odwołać premiera, prezesa Sądu Najwyższego, Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych, powoływać sędziów Trybunału Stanu, rozwiązywać sejm i senat. Miał także prawo łaski i prawo weta zawieszającego ustawy sejmu oraz możliwość wydawania dekretów. W odróżnieniu od Konstytucji marcowej w akcie kwietniowym zapisano, że gdyby prezydent nie mógł pełnić swojego urzędu, zastępowałby go marszałek senatu. Zmieniła się również procedura wyboru prezydenta.

“ **Konstytucja kwietniowa --- fragmenty**

Art. 16.

(1) Wybór Prezydenta Rzeczypospolitej odbywa się w sposób następujący:

(2) Kandydata na Prezydenta Rzeczypospolitej wybiera Zgromadzenie Elektorów.

(3) Ustępującemu Prezydentowi Rzeczypospolitej służy prawo wskazania innego kandydata.

(4) Jeżeli ustępujący Prezydent Rzeczypospolitej z tego uprawnienia

skorzysta, wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej dokonają obywatele w głosowaniu powszechnym z pomiędzy dwóch kandydatów: Zgromadzenia Elektorów i ustępującego Prezydenta Rzeczypospolitej.

(5) Jeżeli ustępujący Prezydent Rzeczypospolitej oświadczy, że nie zamierza skorzystać z prawa wskazania kandydata albo w ciągu siedmiu dni od dokonanego przez Zgromadzenie Elektorów wyboru nie wskaże innego kandydata i nie zarządzi głosowania powszechnego – kandydat Zgromadzenia Elektorów uznany będzie za obranego na Prezydenta Rzeczypospolitej.

Konstytucja kwietniowa – fragmenty.

Polecenie 6

Wyjaśnij, jakie zmiany wprowadzono w zasadach elekcji głowy państwa.

Kapsuła czasu

Prezydent miał również prawo wyznaczania swojego następcy w czasie wojny. Z tej możliwości w 1939 roku skorzystał Ignacy Mościcki. Dzięki temu mogła nastąpić kontynuacja władz Rzeczypospolitej na obczyźnie.

Rząd, sejm, senat w Konstytucji kwietniowej

Konstytucja gwarantowała podstawowe prawa i wolności, także prawa mniejszości narodowych, ale granicą wolności było dobro powszechne. Zmieniły się częściowo uprawnienia Rady Ministrów oraz sejmu i senatu.

“ Konstytucja kwietniowa --- fragmenty

III. Rząd.

Art. 27. (1) Prezes Rady Ministrów, Rada Ministrów i Ministrowie mają prawo wydawać rozporządzenia celem wykonania aktów ustawodawczych i z powołaniem się na nie.

Art. 28.

Prezes Rady Ministrów i Ministrowie są odpowiedzialni politycznie przed Prezydentem Rzeczypospolitej i mogą być przez Niego w każdym czasie odwołani.

Art. 29.

(1) Sejm, w wykonaniu prawa kontroli parlamentarnej nad działalnością Rządu, może zażądać ustąpienia Rządu lub Ministra.

(2) Wniosek taki może być zgłoszony tylko podczas sesji zwyczajnej, a głosowanie nad nim nie może się odbyć na posiedzeniu, podczas którego został zgłoszony.

(3) Jeżeli za wnioskiem wypowie się Sejm zwykłą większością głosów, a Prezydent Rzeczypospolitej w ciągu trzech dni nie odwoła Rządu lub Ministra, ani też Izb Ustawodawczych nie rozwiąże – wniosek będzie rozpatrzony przez Senat na najbliższym posiedzeniu.

(4) Jeżeli Senat wypowie się za wnioskiem, uchwalonym przez Sejm, Prezydent Rzeczypospolitej odwoła Rząd lub Ministra, chyba że rozwiąże Sejm i Senat.

IV. Sejm.

Art. 31.

(1) Sejm sprawuje funkcje ustawodawcze i kontrolę nad działalnością Rządu; nadto do Sejmu należy ustalanie budżetu i nakładanie ciężarów na obywateli.

(2) Kontrola nad działalnością Rządu wyraża się w prawie Sejmu:

- a) żądania ustąpienia Rządu lub Ministra;
- b) pociągania wspólnie z Senatem Prezesa Rady Ministrów lub Ministra do odpowiedzialności konstytucyjnej;
- c) interpelowania Rządu;
- d) zatwierdzania corocznie zamknięć rachunków państwowych i udzielania Rządowi absolutorium;
- e) udziału w wykonywaniu kontroli nad długami Państwa.

(3) Funkcje rządzenia Państwem nie należą do Sejmu.

Art. 33.

(1) Prawo wybierania ma każdy obywatel bez różnicy płci, który przed dniem zarządzenia wyborów ukończył lat 24 oraz korzysta w pełni z praw cywilnych i obywatelskich.

(2) Prawo wybieralności ma każdy obywatel, mający prawo wybierania, jeżeli ukończył lat 30.

V. Senat.

Art. 46.

(1) Senat, jako druga Izba Ustawodawcza, rozpatruje budżet i projekty ustaw, uchwalone przez Sejm, oraz uczestniczy w wykonywaniu kontroli nad długami Państwa.

(2) Nadto Senat na równi z Sejmem, choć bez prawa początkowania, bierze udział w rozstrzygnięciu następujących spraw:

- a) o wniosku żądającym ustąpienia Rządu lub Ministra;
- b) o ustawach, zwróconych Izbom Ustawodawczym przez Prezydenta Rzeczypospolitej do ponownego rozpatrzenia;
- c) o zmianie Konstytucji;
- d) o uchylaniu zarządzeń, wprowadzających stan wyjątkowy.

Art. 47.

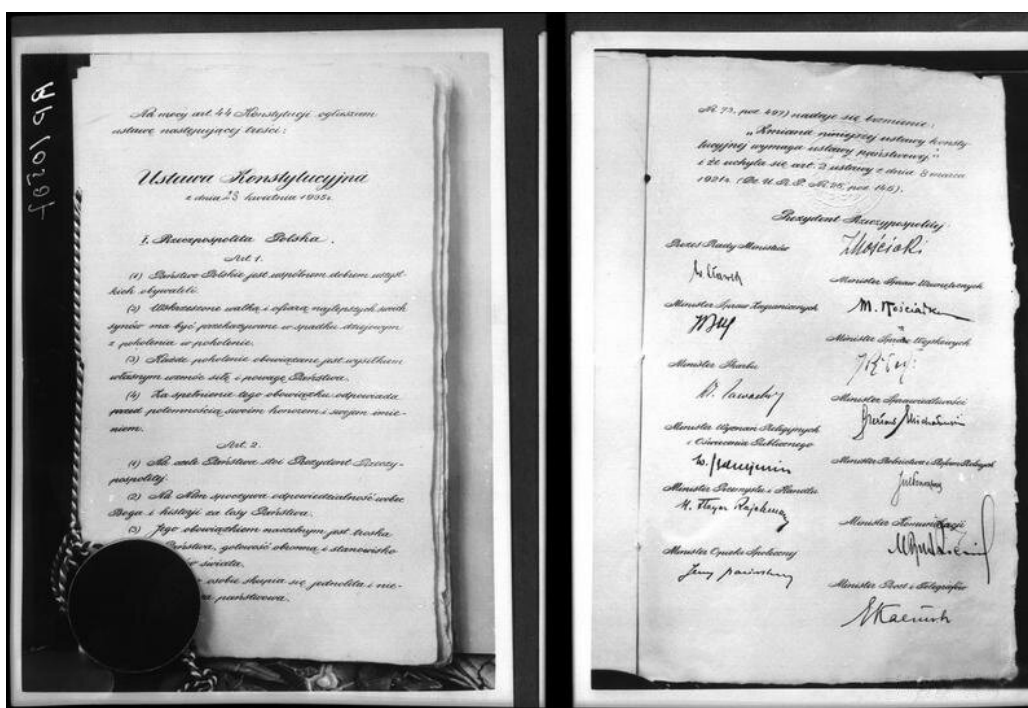
(1) Senat składa się z senatorów, powołanych w 1/3 przez Prezydenta Rzeczypospolitej, a w 2/3 w drodze wyborów.

(2) Kadencja Senatu rozpoczyna się i kończy jednocześnie z kadencją Sejmu.

Polecenie 7

Porównaj uprawnienia sejmu i senatu oraz sposób wyboru posłów i senatorów według Konstytucji kwietniowej z uprawnieniami i zasadami zapisanymi w Konstytucji marcowej. Po przeanalizowaniu uprawnień rządu powiedz, czy Rada Ministrów i premier zwiększyli swoje kompetencje, czy raczej zostały one zredukowane. Uzasadnij wypowiedź.

(Zob. temat *Walka o kształt polityczny II RP* lub pl.wikisource.org/wiki/Konstytucjamarcowa%281921%29).

Konstytucja kwietniowa z podpisem prezydenta i członków rządu

Konstytucja kwietniowa z podpisem prezydenta i członków rządu, Narodowe Archiwum Cyfrowe, domena publiczna

Ordynacja wyborcza

W lipcu 1935 roku ukazała się nowa ordynacja wyborcza. Partiom politycznym odebrano możliwość zgłaszania kandydatów i list wyborczych. Uprawnione do tego były tylko okręgowe komisje wyborcze składające się z przedstawicieli administracji, samorządu, zrzeszeń gospodarczych i związków zawodowych. Komisje te wystawiały po dwóch kandydatów na jedno miejsce mandatowe. W każdym okręgu miała być tylko jedna lista, a wyborca miał decydować, na którego kandydata chce oddać głos. Jeśli na liście żaden kandydat nie został wskazany, do sejmu wchodziło dwóch pierwszych. Otrzymanie

mandatu uzależnione było dodatkowo od uzyskania poparcia minimum 10 tys. wyborców. Zmniejszono liczbę posłów z 444 do 208, a senatorów z 111 do 96.

Zamiast podsumowania

Polecenie 8

Wyjaśnij, jakie znaczenie dla obozu sanacji miała Konstytucja kwietniowa. Czy była to „tylko ustawa zasadnicza”?

« Czesław Brzoza

Polska w czasach niepodległości i drugiej wojny światowej 1918---1945

Nowa ustawa była produktem swoich czasów, w których zwyciężały lub dominowały prądy totalitarne – komunizm i faszyzm. Na tym tle przemiany ustrojowe w Polsce nie wyglądały najgorzej. Budowano silną władzę wykonawczą, ale zasadniczo bez odbierania podstawowych praw opozycji. Utrzymano w dalszym ciągu parlament, chociaż ograniczono jego kompetencje. Zachowano swobody obywatelskie i pluralizm polityczny.

Czesław Brzoza, Polska w czasach niepodległości i drugiej wojny światowej 1918–1945, Kraków 2001.

« Andrzej Albert

Najnowsza historia Polski

Nowa konstytucja Rzeczypospolitej zakończyła – stwierdza historyk – proces przebudowy ustroju państwa z demokratyczno-parlamentarnego na autorytarny. Utrwaliła ona system rządów wprowadzony przez Piłsudskiego po zamachu majowym w toku walki z Sejmem i opozycją. Idea nadrzędnej roli państwa, silnej władzy wykonawczej czy ocena obywateli według „wartości wysiłku i zasług” na rzecz „dobra powszechnego” upodabniały konstytucję kwietniową do zasad ustrojowych panujących we Włoszech, Portugalii, krajach nadbałtyckich czy

bałkańskich. Ocena tej konstytucji musi więc uwzględniać ogólne tendencje polityczne zachodzące w większości krajów europejskich.

Andrzej Albert, *Najnowsza historia Polski*, Londyn 1980.

Polecenie 9

Wyobraź sobie, że jesteś posłem opozycjonistą lub posłem BBWR. Przygotuj wystąpienie pt. *Ocena Konstytucji kwietniowej*, które wygłosisz podczas debaty. Wykorzystaj powyższe teksty historyków.

Co potrafię?

Potrafię zdefiniować pojęcie „nowela sierpniowa”.

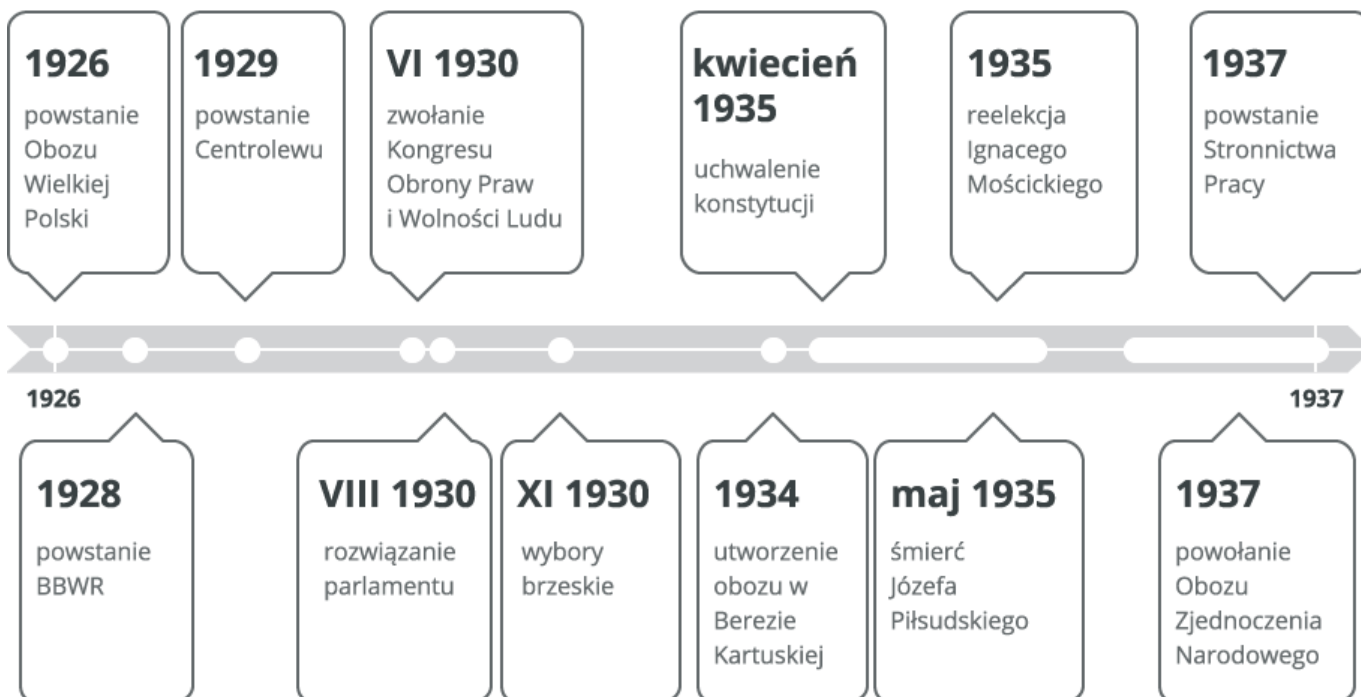
Co wiem?

Znam okoliczności uchwalenia Konstytucji kwietniowej.

Co rozumiem?

Rozumiem, dlaczego uważano, że Konstytucja kwietniowa nie była w pełni demokratycznym aktem.

Rządy sanacji

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Józef Piłsudski dokonał przewrotu, ponieważ, jak sam tłumaczył, chciał uzdrowić sytuację w kraju. Stąd okres rządów po 1926 roku nazywano sanacją (łac. *sanatio* – uzdrowienie).

🔊 Cz. Miłosz

Traktat poetycki

Latami będzie chodzić w Belwederze.
Piłsudski nigdy nie uwierzy w trwałość.
I będzie mrużyć: „Oni nas napadną”.
Kto? I pokaże na zachód, na wschód.
„Koło historii wstrzymałem na chwilę”.

Powój wyrośnie z plam zeschniętej krwi.
Gdzie żyto kłęka, tam wstaną bulwary.
I pokolenie pyta: jak to było?
Aż żaden, miasto, nie zostanie kamień
W miejscu, na którym leżał, nie przeminiesz.
Płomień rozgryzie malowane dzieje. [...]

Więc niedaremna była krew ułana.
Zakrzepła w gwiazdki dla mrówek pod brzozą?

Może nie całkiem godzin potępienia
Piłsudski, chociaż troszczyć się nie umiał
O nic prócz granic? Dwadzieścia lat kupił.
Na sobie nosił delie krzywdy i win,
Ażeby miało czas dojrzewać piękno.
Podobno piękno to jest bardzo mało.

Cz. Miłosz, Traktat poetycki, [w:] Cz. Miłosz, Traktat moralny. Traktat poetycki, Kraków 1996, s. 63.

Polecenie 1

Wskaż fragment utworu (zwrotkę), który odnosi się do okresu przewrotu.

Polecenie 2

Napisz, o jakich jeszcze wydarzeniach traktuje powyższy cytat.

Polecenie 3

Wyjaśnij, jaki stosunek ma poeta do postaci Marszałka.

Pierwsze działania obozu sanacyjnego

Po dokonaniu przewrotu majowego Piłsudski starał się przekonać społeczeństwo, że zmiany, jakie teraz nastąpią, rzeczywiście doprowadzą do uporządkowania sytuacji politycznej w kraju oraz wzmocnią pozycję międzynarodową państwa. Podczas pogrzebu ofiar zamachu wyraził wolę porozumienia z różnymi siłami politycznymi. Także pierwsze decyzje Marszałka: utrzymanie parlamentu, wybór prezydenta, dawały nadzieję na zachowanie procedur demokratycznych w procesie rządzenia. Nie dziwiły też wprowadzone do konstytucji zmiany, czyli nowela sierpniowa. Piłsudski stale krytykował zbyt duże uprawnienia parlamentu, które w przypadku rozbitcia politycznego ciała ustawodawczego powodowały jego niemoc. Marszałek zawsze też był zwolennikiem silnej

władzy wykonawczej. Poza tym zmiany ustawy zasadniczej można było zmieścić w ramach demokracji.

Trudniej już było wytłumaczyć represje wobec osób popierających rząd w okresie przewrotu, choć i one nie miały początkowo charakteru powszechnego: aresztowano gen. Tadeusza Rozwadowskiego, gen. Włodzimierza Zagórskiego. Ten pierwszy pobyt w więzieniu przy płacił utratą zdrowia, drugi zaginął. Prorządowy gen. Władysław Anders nie doświadczył natomiast żadnych szykan. Zdarzało się, że niechęć do obozu piłsudczykowski narażała na represje również przedstawiciele świata kultury. Między innymi ciężko pobity został pisarz Tadeusz Dołęga-Mostowicz.

Takie sytuacje budziły sprzeciw społeczny, podobnie jak „stosowanie precedensów”. Polegało to na rygorystycznym kierowaniu się przepisami obowiązującej konstytucji, bez uwzględniania intencji twórcy czy obowiązującej tradycyjnej interpretacji. Piłsudskiemu zależało na pokazaniu słabości i nieścisłości prawnych marcowej ustawy zasadniczej, a przy okazji mógł podejmować działania w interesie własnej ekipy. Przykładem zastosowania precedensu była sytuacja z końca września 1926 roku. Sejm wystąpił z wnioskiem o wotum nieufności wobec dwóch ministrów rządu Kazimierza Bartła. Sam premier w geście solidarności również podał się do dymisji. Prezydent przyjął dymisję, po czym – po konsultacjach z Piłsudskim – powołał nowy rząd dokładnie w tym samym składzie. Konstytucja nie zabraniała przecież prezydentowi powołania w skład rządu ministrów, którzy uprzednio otrzymali wotum nieufności. Innym przykładem precedensu było zwoływanie przez prezydenta, na wniosek posłów, sesji nadzwyczajnej parlamentu, a następnie odraczenie jej w taki sposób, żeby nie odbyło się żadne posiedzenie.

W październiku 1926 roku sam Marszałek stanął na czele rządu, licząc zapewne, że jego autorytet zniweluje niechęć części społeczeństwa do nowej ekipy rządzącej. Trudno jednak było zauważyć zmianę. O ile w wyniku zamachu niektóre partie polityczne poparły czyn Piłsudskiego i nawet miały wpływ na jego sukces (choćby PPS), o tyle po kilku miesiącach nie istniało już żadne ugrupowanie, które w pełni popierałoby obóz sanacyjny. Partie lewicowe zniechęciły się, nie widząc zmian i tracąc nadzieję na wprowadzenie swojego programu. Policzką dla lewicy było także nawiązanie współpracy między Piłsudskim a konserwatystami, polegającej na powołaniu do rządu Piłsudskiego dwóch ministrów wywodzących się z kręgów konserwatystów wileńskich. Marszałek złożył też wizytę w Nieświeżu – siedzibie Radziwiłłów.

“ Uchwała Rady Naczelnej PPS o przejściu do polityki opozycji --- 20 XII 1926 r.

Rada Naczelna stwierdza, iż opozycja PPS zdążyła nie do obalenia premiera Marszałka Piłsudskiego, lecz do rekonstrukcji jego gabinetu przez usunięcie zeń żywiołów monarchistycznych i reakcyjnych, do

zmiany kierunku polityki gospodarczej w myśl żądań klasy pracującej i do zmiany polityki wewnętrznej w szczególności wobec mniejszości narodowej. [...] Rada Naczelna stwierdza, że próby odrodzenia reakcji narodowo-demokratycznej w formach już wyraźnie faszystowskich skłonić muszą klasę robotniczą do porozumienia tym ściślejszego ze stronnictwami demokracji włościańskiej i miejskiej.

Uchwała Rady Naczelnej PPS o przejściu do polityki opozycji – 20 XII 1926 r., [w:] , Historia w tekstach źródłowych, t. 3, red. K. Juszczak, T. Maresz, Rzeszów 1996, s. 105.

Polecenie 4

Oceń, czy w tekście jest mowa o przejściu PPS do opozycji? Jeśli tak, wskaż fragment, który o tym świadczy.

Polecenie 5

Przypomnij, jakiej pomocy partia udzieliła Marszałkowi w chwili zamachu.

Polecenie 6

Wymień działania rządów sanacyjnych, które nie były akceptowane przez PPS. Wyjaśnij, co zamierzała uczynić PPS, aby je zmienić.

Zjednoczenie obozu sanacyjnego – parlamentarna i pozaparlamentarna walka z przeciwnikami politycznymi

Piłsudski postanowił zjednoczyć swoich zwolenników, tworząc ugrupowanie, które będzie brało udział w wyborach i którego sukcesy pozwolą na zachowanie pozorów parlamentarnych rządów. W styczniu 1928 roku powstał Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem (BBWR), na którego czele stanął Walery Sławek, bliski współpracownik i przyjaciel Piłsudskiego.

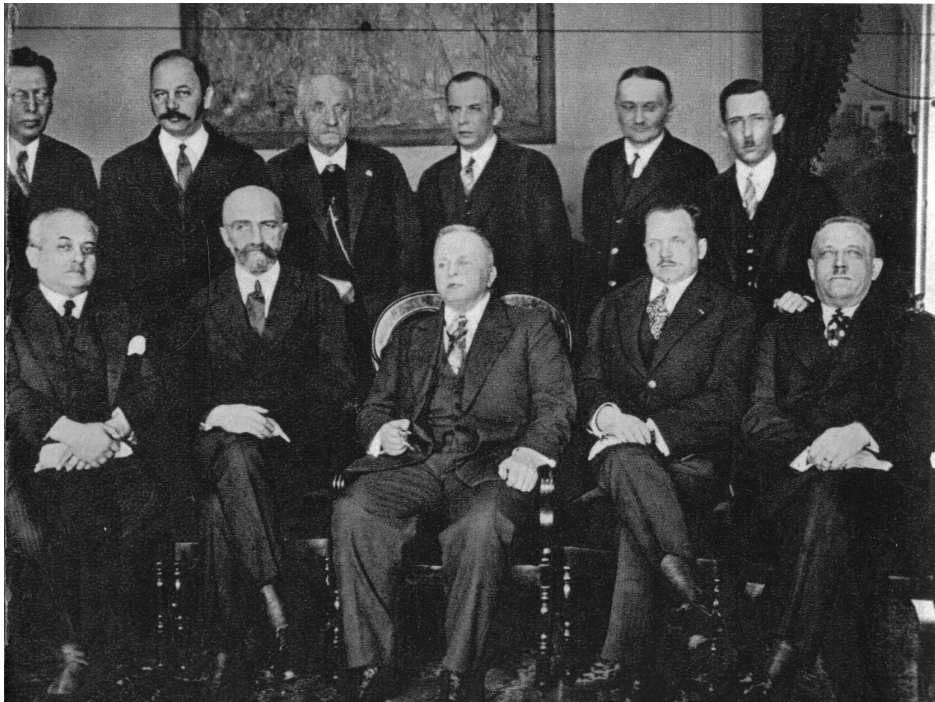
Program BBWR

« [...] Musimy dążyć do tego, by przyszły Sejm i Senat wzmocniły władzę prezydenta, dokonały mądrego w zasadach i praktyce rozdziału uprawnień władzy wykonawczej i ustawodawczej i poprawiły nasz ustrój tak, by gwarantował sprawność i siłę w rządzeniu. Bez tego nie będzie można kontynuować tej poprawy stosunków, którą wszyscy dziś naocznie widzą. [...] Dawna Polska runęła w przepaść upadku z braku silnej władzy. Jeżeli Polska dzisiejsza ma żyć, rozwijać się i spełniać swoją misję cywilizacyjną, musi mieć silny i sprawny rząd. Konstytucyjną podstawę dla silnej władzy wykonawczej będzie musiał wywalczyć dla Polski przyszły nowy Sejm. Chcemy, by w przyszłym sejmie panowało wyższe poczucie państwowe i by przyjęto jako obywatelski nakaz, że nie można z konieczności państwowych robić sobie broni do wymuszania od państwa takich lub innych koncesji. [...] Nie chcemy powrotu na ławy poselskie winowajców niesławy poprzednich sejmów, upiorów Polski przedrozbiorowej, które Państwo nasze tak niedawno jeszcze na krawędzi przepaści wpychały. [...] uważamy, że współpraca z rządem Marszałka jest dziś dla każdego obywatela nakazem obowiązku patriotycznego i mądrości stanu. Dlatego pragniemy, by w nowym Sejmie i Senacie znaleźli się ci, których łączy troska o silne państwo i którzy chcą rządowi Marszałka Piłsudskiego dać oparcie i pomoc w jego pracach.

Program BBWR, [w:] E. Orlof, A. Pasternak, Programy partii i stronnictw politycznych w Polsce w latach 1918-1939, Rzeszów 1993, s. 118-121.

Polecenie 7

Scharakteryzuj program BBWR. Oceń, czy BBWR można nazwać partią polityczną.

Prezydium BBWR z wizyta u marszałka Senatu J. Szymańskiego. Od lewej siedzą: Hipolit Gliwic, Walery Sławek, Julian Szymański, Kazimierz Świtalski, Walery Roman; stoją: Henryk Loewenherz, Karol Polakiewicz, Jakub Bojko, Zdzisław Stroński, Zdzisław Lechnicki, Adam Piasecki

Prezydium BBWR z wizyta u marszałka Senatu J. Szymańskiego. Od lewej siedzą: Hipolit Gliwic, Walery Sławek, Julian Szymański, Kazimierz Świtalski, Walery Roman; stoją: Henryk Loewenherz, Karol Polakiewicz, Jakub Bojko, Zdzisław Stroński, Zdzisław Lechnicki, Adam Piasecki, domena publiczna

Polecenie 8

Poszukaj informacji o osobach ze zdjęcia, których nie znasz. Powiedz, do jakich ugrupowań wcześniej należały.

W pierwszych wyborach (marzec 1928 r.) po utworzeniu BBWR blok zdobył znacznie mniej głosów, niż piłsudczycy oczekiwali. Był wprawdzie największym ugrupowaniem w sejmie (29% mandatów) i w senacie (42%), jednak nie miał potrzebnej do samodzielnego rządzenia większości. Brakowało mu także większości pozwalającej na dokonanie zmian konstytucyjnych.

Ulotka wyborcza BBWR

Ulotka wyborcza BBWR, domena publiczna

Polecenie 9

Wymień argumenty, które miały zachęcić do głosowania na BBWR. Napisz, do kogo przede wszystkim skierowana jest ulotka i czym różni się od standardowych materiałów wyborczych.

Wkrótce po wyborach Piłsudski wygłosił przemówienie do posłów i senatorów z BBWR. Marszałek zaprezentował w nim swoje oczekiwania wobec nowo wybranego sejmu, ale także dał wyraźny sygnał opozycji, że konieczne są zmiany konstytucyjne.

“ Przemówienie Józefa Piłsudskiego do grupy posłów i senatorów z BBWR, Warszawa, 13 marca 1928

Nie poszedłem drogą oktrojowania, a więc łamania konstytucji i legalizmu. Musi się w społeczeństwie odbyć łamanie o ustrój. Poszczególne elementy władzy w państwie muszą odzyskać swe prawa i atrybuty. Najpierw należy rozszerzyć władzę prezydenta. Jego rola obecnie jest zbyt nikła. Nie może nic zrobić bez kontrasygnaty. Do czego jest na każdym akcie potrzebna kontrasygnata? Rząd powinien mieć możliwość rządzenia krajem, to jest jego zadanie. Sejm, jako całość, jako instytucja, gra rolę w państwie, ale w żadnym razie nie poszczególny poseł. Jeżeli prezydent nie jest na wewnątrz państwa przedstawicielem narodu, to jakim sposobem sobie poseł ma prawo ten przywilej brać? Wskutek niechlujnego opracowania

konstytucja stała się podobna do rękawiczki. Metoda pracy kompromituje instytucję Sejmu. 5 do 10 posłów może przeszkodzić i zahamować pracę. Poza tym ucieka się od Sejmu przy decydowaniu najważniejszych spraw, w których główną rolę odgrywają konwentykle. Wskutek niemożliwego regulaminu metodyka pracy stała się gorsza od konstytucji. Musicie pójść na rewizję konstytucji, ale to praca bardzo długa, gdyż tam jest tyle zagadnień i spraw, że szybko ich wyczerpać niepodobna. Natomiast na razie najważniejszym jest regulamin i ten musicie przepracować. Jedną z ważniejszych rzeczy jest ta, by porządek dzienny Sejmu był razem z rządem układany. Tymczasem Sejm, jako instytucja, się zatracą. Sejm nie jest od tego, by zamęczać rząd. Zresztą, o ile Sejm nie będzie chciał z rządem współpracować, to będzie rozpędzony. Skoro idę na chęć współpracy z Sejmem, to oczekuję ze strony Sejmu metody współpracy. Tymczasem poseł stał się wypędkiem od odpowiedzialności, ale i wypędkiem od honoru. Ja nie idę na skasowanie Sejmu, chcę uszanować obecne formy państwa, ale również chcę ochronić prezydenta od wstydu prezydentowania, toteż jeszcze raz idę na próbę współpracy z Sejmem. Trzeba na tyle przepracować regulamin i ustalić metodę pracy, by uniknąć szukania okazji do zbierania się, a pracować w Sejmie tylko wtedy, gdy jest nad czym. Na tym polegałaby na czas pewien poprawa stosunków w Sejmie.

Przemówienie Józefa Piłsudskiego do grupy posłów i senatorów z BBWR, Warszawa, 13 marca 1928, [w:] , Historia. Teksty źródłowe do ustnego egzaminu maturalnego, red. J. Chańko, Warszawa 1997.

Polecenie 10

Napisz jakich zmian domagał się Piłsudski i na jakie nieprawidłowości w funkcjonowaniu sejmu zwracał uwagę.

Wybory brzeskie

Po zwołaniu sesji nowego parlamentu bardzo szybko doszło do konfliktu. Opozycja próbowała postawić w stan oskarżenia za „nadużycia budżetowe” ministra [Gabriela Czechowicza](#). Faktycznie chodziło o przeznaczenie części środków z nadwyżki budżetowej na kampanię wyborczą BBWR. Sprawy nie rozstrzygnięto mimo postawienia urzędnika przed Trybunałem Stanu. Niemniej podejrzany o przeznaczenie na cele partyjne państwowych pieniędzy był minister ekipy, która objęła władzę z hasłami zlikwidowania nieprawidłowości (także finansowych) w polityce II RP. To musiało podważyć wiarygodność piłsudczyków. Niechęć do nowego obozu władzy wzbudziło także powołanie w kwietniu 1929 roku rządu pułkowników (gabinet Kazimierza Świtalskiego). Nazwa nie była przypadkowa. Większość członków gabinetu była wojskowymi. Rząd rozpoczął szykanowanie opozycji także za domaganie się na forum sejmowym powrotu rządów parlamentarnych. Zjednoczenie opozycji i powstanie Centrolewu (o działaniach opozycji poniżej) pozwoliło na uchwalenie wotum nieufności dla rządu. Prezydent odwołał gabinet Świtalskiego, po czym powołał nowy w prawie identycznym składzie. Zmiana nastąpiła tylko na stanowisku premiera. Dalsze problemy z opozycją zmotywowały prezydenta do rozwiązania parlamentu w sierpniu 1930 roku. Podczas kampanii do nowego sejm w wrześniu 1930 roku aresztowano przywódców Centrolewu. Aresztowania odbyły się z polecenia ministra spraw wewnętrznych [Felicjana Sławoja-Składkowskiego](#). Polityków osadzono w Brześciu nad Bugiem, a już po wyborach wytoczono im procesy.

“ Interpelacja posłów Centrolewu do Prezesa Rady Ministrów --- 16 grudnia 1930 r.

W nocy z dnia 9 na 10 września 1930 roku aresztowani zostali przez policję państwową i żandarmerię wojskową obywatele cywilni:

1. P. Norbert Barlicki, b. poseł na Sejm, członek Rady Ochrony Państwa [...]
2. P. Kazimierz Bagiński, b. poseł na Sejm, b. członek organizacji wojskowych, oficer WP, odznaczony orderem „Virtuti Militari”
3. P. Adam Ciołkosz, b. poseł na Sejm, czynny działacz PPS w Tarnowie [...]
4. Dr Władysław Kiernik, b. poseł na Sejm, minister Spraw Wewnętrznych [...]
5. Dr Herman Liberman, b. poseł na Sejm
6. P. [Karol Popiel](#), poseł na Sejm do r. 1928, znany działacz Narodowej Partii Robotniczej

7. P. Wincenty Witos, b. poseł na Sejm, trzykrotny premier rządu polskiego, członek Rady Obrony Państwa, przywódca Stronnictwa Ludowego „Piast”.

Wreszcie dnia 26 września 1930 r. po zamknięciu Sejmu Śląskiego:

8. P. Wojciech Korfanty, b. poseł na Sejm, znany działacz narodowy w b. zaborze pruskim, b. wicepremier rządu [...]

Interpelacja posłów Centrolewu do Prezesa Rady Ministrów – 16 grudnia 1930 r., [w:] , Historia w tekstach źródłowych, t. 3, Rzeszów 1996, s. 108–109.

Ćwiczenie 1

Który polityk z wymienionych w tekście źródłowym był zaangażowany w powstania śląskie?

Norbert Barlicki

Karol Popiel

Wojciech Korfanty

Wincenty Witos,

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Otrzymali wyroki od 1,5 roku do 3 lat. Niektórych opozycyjnych przywódców zmuszono do udania się na emigrację. Aresztowanych i przetrzymywanych traktowano w sposób uwłaczający ich godności.

“ List profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego w sprawie aresztowania 9 i 22 listopada posłów oraz osadzenia ich w twierdzy w Brześciu nad Bugiem --- 1931

1. Więźniowie ci, byli ministrowie Rzeczypospolitej Polskiej, posłowie na Sejm Polski (wśród nich mężowie, odznaczeni najwyższymi orderami cywilnymi i wojskowymi) byli bez wyjątku zmuszani do wykonywania prac poniżających. W szczególności zmuszano ich najbrutalniejszymi środkami moralnymi i fizycznymi do czyszczenia podłóg, w celach, biurach i korytarzach więziennych [...].

2. Więźniowie byli głodzeni przez dwa miesiące, otrzymując po ćwierć bochenka chleba dziennie, tudzież bydłącą strawę w postaci zup ze zgniłej kapusty, niepłukanej marchwi, ziemniaków i pastewnych buraków [...].
3. Oprócz tych najsroższych kar dyscyplinarnych znęcano się nad więźniami fizycznie. Ludziom starszym i wyczerpanym nie pozwalano w ciągu dnia nie tylko położyć się lub usiąść na tapczanie, ale nawet oprzeć się o tapczan, gdy siadali na zydlach więziennych. Niejednokrotnie w ciągu nocy więźniów budzono i pod pozorem rewizji wyprowadzano ich do ciemnych i zimnych cel, tam rozebranych do naga stawiano twarzami do ściany, gdy równocześnie z pobliza dochodziły jęki i rozlegały się strzały. Ponad to wszystko niektórzy więźniowie byli bici, a mianowicie policzkowani, bici pięściami celem doraźnego skarcenia, a w niektórych wypadkach wręcz katowani według specjalnych metod.

List profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego w sprawie aresztowania 9 i 22 listopada posłów oraz osadzenia ich w twierdzy w Brześciu nad Bugiem – 1931, [w:] K. Juszczyk, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 3, Rzeszów 1996, s. 109.

Polecenie 11

Na podstawie powyższego fragmentu tekstu oceń metody stosowane wobec opozycji. Jak sądzisz, z jakim oddźwiękiem mogły się spotkać?

Wybory, które odbyły się w listopadzie, w związku z zaistniałą sytuacją nazwano brzeskimi. BBWR zdobył w nich 56% mandatów w sejmie i prawie 68% w senacie. Nie był to jednak efekt poparcia społecznego, tylko zafałszowania wyników. Nagminnie unieważniano karty do głosowania. Zdarzało się też zachęcanie przez przedstawicieli administracji do głosowania jawnego. Po wyborach parlament stracił na znaczeniu. Opozycji trudno było podejmować poprzez niego jakiegokolwiek działania.

Dla zainteresowanych

Zmieniony regulamin sejmowy powodował także, że problemem stawało się nawet wyrażanie opinii podczas obrad: marszałek sejmu miał prawo odebrać głos posłowi czy nakazać wykreślenie ze stenogramu stwierdzeń, które uznał za manifestacje polityczne. Posłowie otrzymali również znacznie krótszy czas na swoje jednorazowe przemówienia. Ich treść nie mogła być publikowana w prasie (co uznano za zamach na wolność słowa). Sejm

wprowadził w życie nowe ustawodawstwo, ograniczające wyraźnie pluralizm polityczny i uderzające w autonomię uczelni. Trudno było uzyskać zgodę na zwołanie zgromadzenia, a jeśli już takowe się odbywało, mieli w nim uczestniczyć przedstawiciele administracji, którzy otrzymali prawo do jego rozwiązania, jeśliby uznali, że zaczyna zagrażać porządkowi publicznemu. Także ten argument miał wpływ na wydanie decyzji o powołaniu lub rozwiązaniu stowarzyszenia, organizacji.

W przypadku „prawa akademickiego” policja uzyskała możliwość wkraczania na teren uczelni bez zgody jej władz. Minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego mógł decydować o strukturze organizacyjnej uczelni, np. likwidować katedry. Z tej możliwości skorzystano, zamykając dziwnym trafem te, w których wykładali profesorowie podpisani pod listem „w sprawie brzeskiej”. Najważniejszym jednak aktem uchwalonym w latach 30. była Konstytucja kwietniowa.

Symbolem innych działań sanacji w latach 30., zniechęcających do występowania przeciwko rządzącym, było założenie obozu w Berezie Kartuskiej. Powstał on w 1934 roku na mocy decyzji prezydenta Ignacego Mościckiego. Inspiracją było zabójstwo ministra Bronisława Pierackiego dokonane przez ukraińskiego nacjonalistę. Zasadniczo osadzano w nim działaczy organizacji zdelegalizowanych, mniejszościowych czy radykalnych (członków UOW, komunistów, ale też przedstawicieli ONR). Można było się w nim znaleźć nie na mocy prawomocnego wyroku sądowego, ale decyzji sędziego śledczego. Skazanych planowano trzymać w odosobnieniu przez trzy miesiące i w tym czasie różnymi metodami chciano ich przekonać, żeby „przestali zagrażać bezpieczeństwu, spokojowi i porządkowi publicznemu”.

Opozycja w sejmie i poza nim

Powyżej przedstawione zostały przede wszystkim działania piłsudczyków (za życia Marszałka), zmierzające do stworzenia nowej rzeczywistości politycznej. Teraz zaprezentowane zostaną próby opozycji przeciwstawienia się polityce obozu sanacyjnego.

Pierwszą próbą integracji opozycji prawicowej przeciwko sanacji było utworzenie już w 1926 roku przez endecję Obozu Wielkiej Polski. Jednak oprócz ND żadna inna siła polityczna nie weszła w jego skład. Jesienią 1929 roku partie lewicowe i centrum utworzyły ugrupowanie sejmowe Centrolew (PSL „Piast”, Narodowa Partia Robotnicza, Chrześcijańska Demokracja, PSL „Wyzwolenie”, Stronnictwo Chłopskie, PPS). 29 czerwca 1930 roku Centrolew zorganizował w Krakowie Kongres Obrony Praw i Wolności Ludu.

Rezolucja Kongresu Obrony Praw i Wolności Ludu

“ Zgromadzeni w dniu 29 czerwca 1930 r. w Krakowie przedstawiciele demokracji polskiej oświadczają co następuje. Polska znajduje się od czterech przeszło lat pod władzą dyktatury faktycznej Józefa Piłsudskiego, wolę dyktatora wykonują zmieniające się rządy; woli dyktatora podlega również prezydent Rzeczypospolitej, podważone zostało u podstaw zaufanie społeczeństwa do prawa we własnym państwie, życie publiczne kraju karmione jest wciąż pogłoskami i zapowiedziami nowych zamachów stanu, odsunięto lud od jakiegokolwiek bądź wpływu na politykę wewnętrzną i zagraniczną Rzeczypospolitej – zamilknął konstytucyjny głos Sejmu, skoro prezydent zaniechał swojego obowiązku – ani żądań przedstawicielstwa narodowego nie wykonał, ani nie odwołał się do decyzji kraju w drodze nowych uczciwych wyborów, zabierając głos.

Rezolucja Kongresu Obrony Praw i Wolności Ludu, [w:] K. Juszczak, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 3, Rzeszów 1996, s. 106.

Ćwiczenie 2

Na jakie „złe strony” rządów sanacyjnych zwracają uwagę uczestnicy Kongresu?

Zniesienie ustawy zasadniczej.

Odebranie Sejmowi dekretem prezydenckim funkcji kontrolnej.

Brak praworządności.

Wprowadzenie stanu wyjątkowego.

Podporządkowanie konstytucyjnych organów władzy woli Józefa Piłsudskiego.

Całkowite zniesienie pluralizmu politycznego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Dwa miesiące później ukazała się rezolucja Centrolewu znowu piętnująca sytuację w kraju i nakłaniająca społeczeństwo do trwania w postanowieniu „walki z dyktaturą”.

“ Odezwa Centrolewu do społeczeństwa

Obywatele! Dwa miesiące mija od chwili, gdy zgromadzeni w Krakowie z całego kraju na Kongresie Obrony Praw i Wolności Ludu delegaci chłopów, robotników i inteligencji pracującej – złożyli uroczyste ślubowanie, „że nie odpoczną w walce, aż usunięta zostanie dyktatura, aż przywrócone zostanie poszanowanie prawa, aż władzę w Polsce obejmie rząd zaufania Sejmu i mas ludowych”.

[...]

Nic nie wskazuje na zapowiadzaną poprawę stosunków gospodarczych. Nędza wsi i miast doszła do największego natężenia. Zamyka się usta przedstawicielom narodu, nie zwołuje się Sejmu, aby nie mógł wykonywać choćby najkorzystniejszej dla dobra ogółu obywateli pracy, oraz wykonywać kontrolę nad gospodarką rządu. Dyktatura bowiem nie znosi kontroli, jawności, odpowiedzialności.

[...]

W Krakowie oświadczyliśmy uroczyście wobec całego kraju, że walkę o usunięcie dyktatury Józefa Piłsudskiego podjęliśmy wszyscy i razem ją poprowadzimy dalej aż do zwycięstwa [...]

Polska Partia Socjalistyczna

Klub Stronnictwa Ludowego Wyzwolenie Stronnictwo Chłopskie

PSL „Piast”

Chrześcijańska Demokracja

Narodowa Partia Robotnicza

Ćwiczenie 3

Na jakie główne elementy, które mogą ułatwić sukces w walce z dyktaturą, zwracają uwagę twórcy odezwy Centrolewu do społeczeństwa?

walka aż do osiągnięcia celu

działania zbrojne

solidaryzm społeczny

poparcie międzynarodowe

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wybory brzeskie, wymuszona emigracja Wincentego Witosa i Wojciecha Korfanteo osłabiły działalność opozycji, ale kryzys gospodarczy, niezadowolenie społeczeństwa znowu pozwoliły jej wzmocnić szeregi. Jako wsparcie dla działań opozycyjnych potraktowano także słowa wygłoszone przez prymasa Polski Augusta Hlonda: „Państwo jest dla obywateli, nie obywatele dla państwa”. Uznano je za antysanacyjny gest Kościoła.

Opozycyjne partie o podobnym „charakterze programowym” próbowały integrować swoje siły. W 1931 roku doszło do zjednoczenia ruchu ludowego. PSL „Piast” i PSL „Wyzwolenie” utworzyły Stronnictwo Ludowe. Na jego czele stanął Stanisław Mikołajczyk.

Na prawicy nastąpiła radykalizacja nastrojów. Po rozwiązaniu przez władze OWP utworzono Obóz Narodowo-Radykalny (ONR) z Janem Mosdorfem i Henrykiem Rossmanem na czele. Określenie w nazwie „radykalny” nie było przypadkowe. Niektóre hasła odbiegały od programu prawicowego. Domagano się m.in. parcelacji dużych majątków ziemskich i zaspokojenia roszczeń nieposiadających. W kwestii narodowej powielano hasła już znane, czyli m.in. antyżydowskie, także te domagające się usunięcia Żydów z Polski, czy antydemokratyczne, postulujące silną władzę „wodza” (ale nie Piłsudskiego!). ONR rozpadł się na dwie frakcje: ABC i ONR „Falangę” (Ruch Narodowo-Radykalny „Falanga”). Tą drugą frakcją kierował Bolesław Piasecki. Odwoływała się ona do poglądów faszystowskich. W jej skład wchodziła przede wszystkim radykalna młodzież. Jej członkowie często byli organizatorami manifestacji, nierzadko używali siły, próbując wprowadzać w życie własne poglądy. W efekcie Falanga została w 1935 roku zdelegalizowana.

Kapsuła czasu

Czy współcześnie radykalna młodzież również wykazuje się aktywnością w manifestowaniu swoich poglądów? Jeśli tak, podaj przykłady z ostatnich lat.

Trudno też nie zauważyć zaostżenia się konfliktów narodowościowych, choć należy je traktować nie tyle jako wystąpienie antysanacyjne, ile raczej jako antypolskie. Nasilił się zwłaszcza nacjonalistyczny ruch ukraiński.

Polecenie 12

Przypomnij, na jakich polskich polityków (oprócz Pierackiego) UOW zorganizowała zamachy w latach 30.

Również większą „aktywnością” wykazywali się Niemcy, na co wpływ na pewno miały sukcesy NSDAP i Hitlera.

Próbie zjednoczenia przeciwko sanacji podjęli również komuniści do tej pory negujący wszelkie formy demokratycznej działalności państwowej. Była to reakcja na sugestię Moskwy występowania przeciwko szerzącym się systemom faszystowskim, a za taki uznano rządy po 1926 roku w Polsce. Zaproponowany przez nich Front Ludowy mający integrować siły demokratyczne, wśród których komuniści mieli odgrywać „przewodnią rolę”, nie znalazł zrozumienia u innych ugrupowań. KPP pozostała osamotniona. Wpływ na to miało zarówno wcześniejsze zachowanie posłów komunistycznych (choćby burdy sejmowe przez nich wszczynane), jak i przekonanie, że partia komunistyczna realizuje politykę Stalina. Zresztą potwierdzeniem tego, że decyzje o powołaniu i funkcjonowaniu partii komunistycznych zapadają w Moskwie, było rozwiązanie w 1938 roku KPP oraz ugrupowań w innych krajach europejskich przez Komintern bezpośrednio podlegający Stalinowi.

Sanacja bez Piłsudskiego

12 maja 1935 roku umarł Józef Piłsudski. W kraju została wprowadzona kilkutygodniowa żałoba. Uroczyscie żegnało go całe społeczeństwo. Nawet jego przeciwnicy polityczni i ci, którzy go „nie kochali”, musieli zgodzić się ze słowami mowy pogrzebowej, wygłoszonej przez Ignacego Mościckiego: „Dał Polsce wolność, granice, moc i szacunek”. Obóz sanacyjny został bez Marszałka i jego autorytetu, co stanie się wkrótce wyraźnie widoczne.

Harševs Arhivums Cifravs, zjgn. 1A-206-66

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Warto zauważyć, że we mszy żałobnej ku czci Marszałka, odprawionej w berlińskiej katedrze, wziął udział Adolf Hitler.

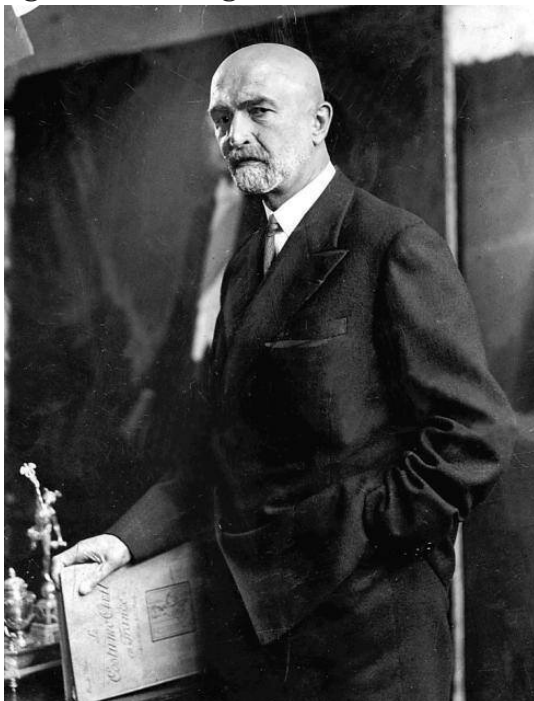
Adolf Hitler podczas mszy żałobnej za duszę Józefa Piłsudskiego w Berlinie
domena publiczna

Polecenie 13

Wyjaśnij, dlaczego przywódca III Rzeszy zdecydował się uczcić osobę Marszałka.

W 1935 roku odbyły się wybory zgodnie z zasadami Konstytucji kwietniowej i i powstałej na jej podstawie ordynacji wyborczej (zob. temat *Nowela sierpniowa i konstytucja kwietniowa*). Brak demokratycznych zasad spowodował, że większość partii politycznych zbojkotowała wybory (jeśli chodzi o wybory do sejmu frekwencja nie osiągnęła nawet 50%, w przypadku

wyborów do senatu wyniosła niewiele ponad 60%). Nigdy też nie oddano tak wielu nieważnych głosów. Efektem było ukształtowanie parlamentu, w którym opozycja prawie nie istniała. Ponadto w obozie sanacyjnym doszło do konfliktu. Bliskim współpracownikiem Piłsudskiego, najprawdopodobniej przewidywanym na lidera sanacji po odejściu Marszałka, był Walery Sławek, stojący na czele BBWR. Piłsudski miał mu obiecać funkcję prezydenta po zakończeniu kadencji Ignacego Mościckiego.

Walery Sławek (1879–1939) – bliski współpracownik Piłsudskiego. Początkowo w PPS, potem w Legionach i POW. Parokrotny premier w okresie rządów sanacji. Założyciel i prezes BBWR. W 1939 roku popełnił samobójstwo

Walery Sławek (1879–1939) – bliski współpracownik Piłsudskiego. Początkowo w PPS, potem w Legionach i POW. Parokrotny premier w okresie rządów sanacji. Założyciel i prezes BBWR. W 1939 roku popełnił samobójstwo, domena publiczna

Steru władzy nie mieli jednak zamiaru pozbywać się ani Ignacy Mościcki, ani Edward Rydz-Śmigły czy kierujący polityką zagraniczną Józef Beck. To ci politycy podzielili się władzą, nakłaniając Sławka do rozwiązania BBWR. Pozbawiony politycznego wsparcia został odsunięty od władzy. Ignacy Mościcki przejął kontrolę nad administracją rządową, starał się także nadzorować przeobrażenia gospodarcze. Józefowi Beckowi pozwolono praktycznie na samodzielność w prowadzeniu polityki zagranicznej. Edward Rydz-Śmigły został mianowany Generalnym Inspektorem Sił Zbrojnych, a w listopadzie 1936 roku marszałkiem.

Marszałek Edward Rydz-Śmigły

Marszałek Edward Rydz-Śmigły, Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych, domena publiczna

Polecenie 14

Edward Rydz-Śmigły został marszałkiem Polski w 1936 roku. W prasie wydarzenie to okrzyknięto „szarganiem świętości”. Dlaczego użyto takiego określenia?

Edward Rydz-Śmigły przyjmuje buławę marszałkowską z rąk prezydenta Ignacego Mościckiego, 10 listopada 1936

domena publiczna

Po zawarciu porozumienia w 1936 roku powołany został rząd gen. Sławoja-Składkowskiego, który okaże się najdłużej działającym gabinetem II RP i zarazem ostatnim. Kres jego

funkcjonowaniu położy kampania wrześniowa.

Po likwidacji BBWR sanacja nie miała oficjalnego ugrupowania, które jednoczyłyby jej zwolenników, toteż w lutym 1937 roku powstał Obóz Zjednoczenia Narodowego. Opierał się podobnie jak BBWR na hasła solidaryzmu społecznego. Podkreślał też prymat państwa nad prawami jednostki, ale jego poparcie w społeczeństwie polskim było niewielkie.

W czasach sanacji bez Piłsudskiego osłabła działalność opozycji. Trudno było o opozycję parlamentarną, zwłaszcza że nowa ordynacja wyborcza dawała małe szanse dostania się do sejmu i senatu osobom niewygodnym dla władzy. Zresztą odbyły się jeszcze tylko jedne wybory – w 1938 roku. Ponadto liderów partii opozycyjnych zmuszono do emigracji, choć warto wspomnieć, że poza granicami II RP powstało bardzo silne ugrupowanie opozycyjne. Inicjatorami jego powstania byli Władysław Sikorski i Ignacy Paderewski. Ugrupowanie, od nazwy szwajcarskiej miejscowości Morges, w której mieszkał Paderewski, zostało nazwane Front Morges. Jego członkowie mieli krytyczny stosunek do rządów sanacyjnych i opowiadali się za sojuszem z Francją. W jego skład weszli również [Karol Popiel](#), Józef Haller i Wojciech Korfanty. Dzięki temu ugrupowaniu, a zarazem ideologii chadeckiej, dokonano zjednoczenia ruchu chrześcijańskiej demokracji i powołano na emigracji Stronnictwo Pracy (1937).

Zamiast podsumowania

W dwudziestoleciu międzywojennym kryzys przeżywały idee demokratyczne i tym samym upadały systemy oparte na demokratycznej formie rządów. Także w Polsce zamach majowy zakończył okres rządów demokracji parlamentarnej i rozpoczął czas sprawowania władzy w sposób autorytarny.

Polecenie 15

Na podstawie poniższej definicji autorytaryzmu i materiału lekcji podaj przykłady udowadniające tezę, że II RP w okresie sanacji była państwem autorytarnym. Przekonaj inaczej myślących, że brakowało jej zarówno cech państwa demokratycznego, jak i totalitarnego.

Autorytaryzm – termin zasadniczo oznacza sposób sprawowania władzy opierający się na autorytecie przywódcy lub grupy osób podejmujących decyzje w najważniejszych sprawach państwowych z pominięciem organów konstytucyjnych państwa. W autorytaryzmie występuje więc przewaga władzy wykonawczej nad ustawodawczą. W tej formie sprawowania władzy często dochodzi do łamania praw jednostki i stosowania przemocy w walce z opozycją. Autorytaryzm dopuszcza funkcjonowanie czynników w różnym stopniu

samodzielnych, np. partii politycznych, prasy opozycyjnej. Zazwyczaj nie ma ingerencji państwa w sferę gospodarki czy kultury i narzucania przemocą jednego programu politycznego.

Praca domowa

Polecenie 16.1

Oceń, czy „wyższą koniecznością” i „racją stanu” można wytłumaczyć łamanie praw człowieka i obywatela.

Polecenie 16.2

Czy zgodzisz się z następującą opinią Henryka Wereszyckiego o Piłsudskim: „Całość jego życia musi się ocenić pozytywnie. To był dar boży dla narodu polskiego”? sformułuj trzy argumenty uzasadniające twoją odpowiedź.

Ćwiczenie 4.1

Ułóż w kolejności chronologicznej następujące wydarzenia:

powołanie Obozu Wielkiej Polski

powstanie BBWR

powstanie obozu w Berezie Kartuskiej

zamach majowy”

„wybory brzeskie”

uchwalenie Konstytucji kwietniowej

śmierć J. Piłsudskiego

Ćwiczenie 4.2

Na czele Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem stał

Walery Sławek.

Edward Rydz-Śmigły.

Józef Beck.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4.3

W którym roku utworzono obóz w Berezie Kartuskiej?

1932

1934

1930

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4.4

Założycielem Obozu Wielkiej Polski był

Roman Dmowski.

Walery Sławek.

Wincenty Witos.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4.5

Front Morges to

- organizacja o zabarwieniu komunistycznym dążąca do przeprowadzenia rewolucji w II RP.
- prosanacyjna organizacja powołana po śmierci Piłsudskiego.
- porozumienie zawarte przez przedstawicieli emigracyjnej opozycji wobec rządów sanacji.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Co potrafię?

Wyjaśnić pojęcia: Front Morges, BBWR.

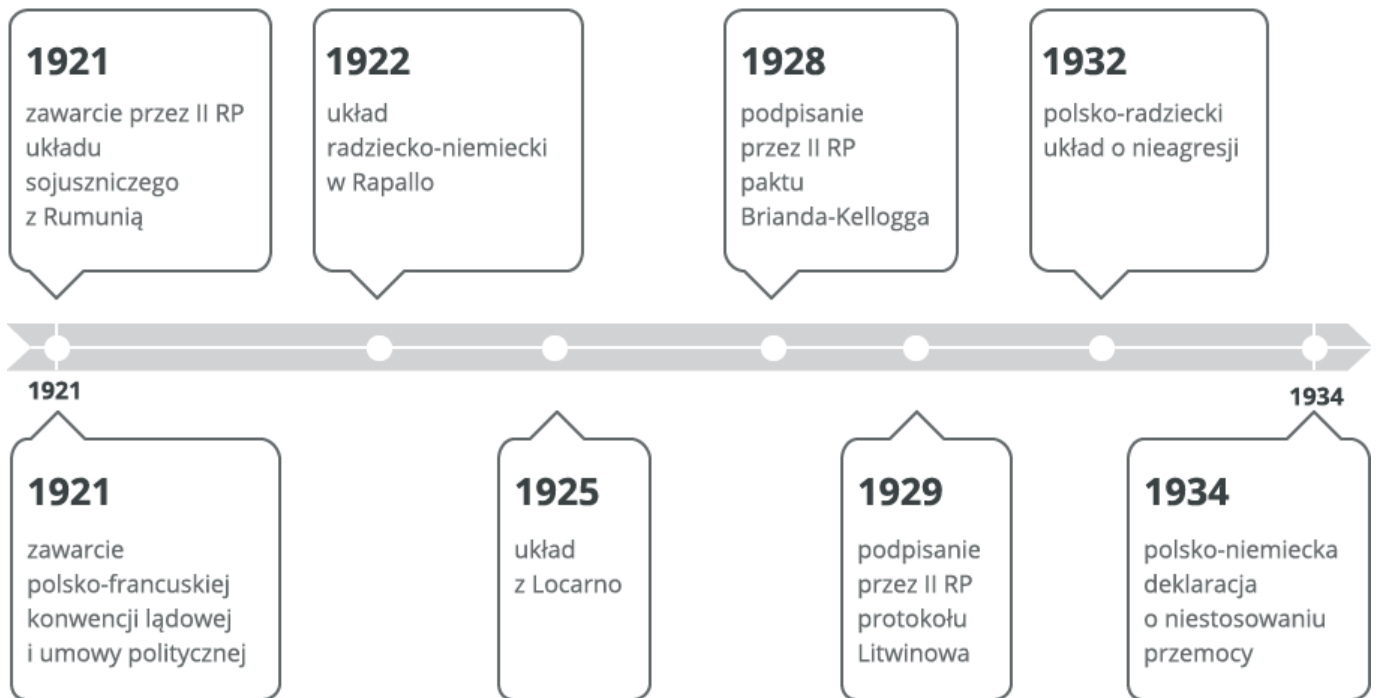
Co wiem?

Wiem, kiedy utworzono BBWR.

Co rozumiem?

Rozumiem, dlaczego okres 1926–1939 nazywano sanacją.

Polityka zagraniczna II RP w l. 1922-1936

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

“ **3 sierpnia 1921, Warszawa --- instrukcja okólna ministra spraw zagranicznych RP K. Skirmuta z wytycznymi dla polskiej polityki zagranicznej (ściśle tajna)**

Od dłuższego już czasu wskazuje opinia publiczna niemal wszystkich narodów w sądach swych o Polsce znaczną nerwowość i zaniepokojenie. Zewsząd we wszystkich głosach prasy i przemówieniach odpowiedzialnych mężów stanu brzmi obawa, iż Polska zakłócić może pokój europejski, zewsząd słyszymy zarzuty, iż wyznajemy programy maksymalne i imperialistyczne, iż jesteśmy agresywni wobec sąsiadów [...].

Tym bardziej staje się tedy najpilniejszym i najbliższym zadaniem naszej polityki zagranicznej likwidacja tych wielkich problemów

granicznych, które dotychczas jeszcze zostały otwarte, problemów Górnego Śląska, Litwy i ewentualnie Galicji Wschodniej. [...]

Już w epoce likwidacji spraw granicznych winna polityka polska zagraniczna dla szczęśliwego ich przeprowadzenia oprzeć się przede wszystkim na dwóch zasadach, które i na przyszłość pozostaną jej kardynalnymi podstawami, tj. na poszanowaniu traktatów, które zakończyły wojnę światową i ugruntowały nasz byt państwowy, na utworzeniu systemu sojuszy z państwami, z którymi łączy nas wspólność interesów [...].

Poszanowanie traktatów, które są nie tylko prawną podstawą naszego istnienia państwowego, ale i najsilniejszą rękojmią nieodzownego dla nas ładu i pokoju w Europie.

3 sierpnia 1921, Warszawa – instrukcja okólna ministra spraw zagranicznych RP K. Skirmuta z wytycznymi dla polskiej polityki zagranicznej (ściśle tajna), [w:] , Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918–1939, t. 1, Warszawa 1989, s. 175.

Polecenie 1

Wyjaśnij, dlaczego Polacy mieli opinię burzycieli porządku europejskiego i narodu z imperialistycznymi dążeniami. Z czego mogła ona wynikać i któremu państwu najbardziej zależało na przedstawianiu Polski w złym świetle?

Polecenie 2

Przypomnij, w jaki sposób zostały rozwiązane wspomniane w tekście problemy graniczne.

Polecenie 3

Napisz, które z rozwiązań granicznych nastąpiło wbrew poszanowaniu traktatów, które zakończyły I wojnę światową. Uzasadnij swoją odpowiedź.

“ Kierunki polskiej polityki zagranicznej

Polityka zagraniczna niepodległej Polski rozgrywała się od początku w trzech płaszczyznach. Decydujące znaczenie miało położenie kraju między dwoma agresywnymi sąsiadami: Niemcami i Rosją, które

niezależnie od ustroju wewnętrznego – Niemcy cesarskie czy republikańskie, Rosja carska czy bolszewicka – nie uznawały w praktyce prawa narodu polskiego do samodzielnego państwa. Druga płaszczyzna to stosunki z państwami Europy Zachodniej, które akceptowały niepodległość Polski, a nawet ją od czasu do czasu wspierały. Wreszcie trzecia sfera polskich odniesień to pozostałe państwa Europy Środkowej i Wschodniej, które dzieliły niepewny los Polski między Niemcami i Rosją, mogąc się teoretycznie stać sojusznikami Rzeczypospolitej, lecz które rozdierane były różnicami interesów, tradycji, wzajemnymi konfliktami i słabością wewnętrzną.

Kierunki polskiej polityki zagranicznej, [w:] W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski, t. 1, Warszawa 2003.

Polecenie 4

Oceń, która z płaszczyzn polityki zagranicznej RP (wymienionych w tekście) była na progu niepodległości najważniejsza i dlaczego?

Sytuacja międzynarodowa Polski w latach 1921–1925

Rok 1922 zakończył okres formowania się granic II RP. Niestety, z większością sąsiadów Polska nie miała poprawnych stosunków. Rozstrzygnięcia graniczne, które zapadły w wyniku walk lub decyzji mocarstw sprzymierzonych, nie zawsze satysfakcjonowały zainteresowane strony. O największej wrogości można mówić w relacjach z Niemcami i ZSRR. Oba kraje były zainteresowane likwidacją polskiej państwowości i propagowały pogląd jakoby Polska była tylko państwem sezonowym. Niemcy nie chcieli zaakceptować strat terytorialnych na rzecz II RP, zwłaszcza części obszaru Górnego Śląska i Pomorza, natomiast bolszewikom Polska stanęła na drodze do osiągnięcia głównego celu, czyli „rozłania na całą Europę” rewolucji proletariackiej. Dla bolszewików traktat ryski był koniecznością chwili, natomiast na pewno nie ostatecznym rozwiązaniem problemu granicy z Polską. Nie zrealizowali także większości jego postanowień (na przykład nie doszło do zwrotu dzieł sztuki zagrabionych w czasie rozbiorów).

Polacy zamieszkujący teren ZSRR byli prześladowani przede wszystkim ze względu na wyznawany katolicyzm; w szczególnie trudnej sytuacji znaleźli się polscy księża.

Przykładem „antyreligijnej polityki” był proces arcybiskupa mohylewskiego Jana Cieplaka i kilku innych księży, zakończony wydaniem dwóch wyroków śmierci.

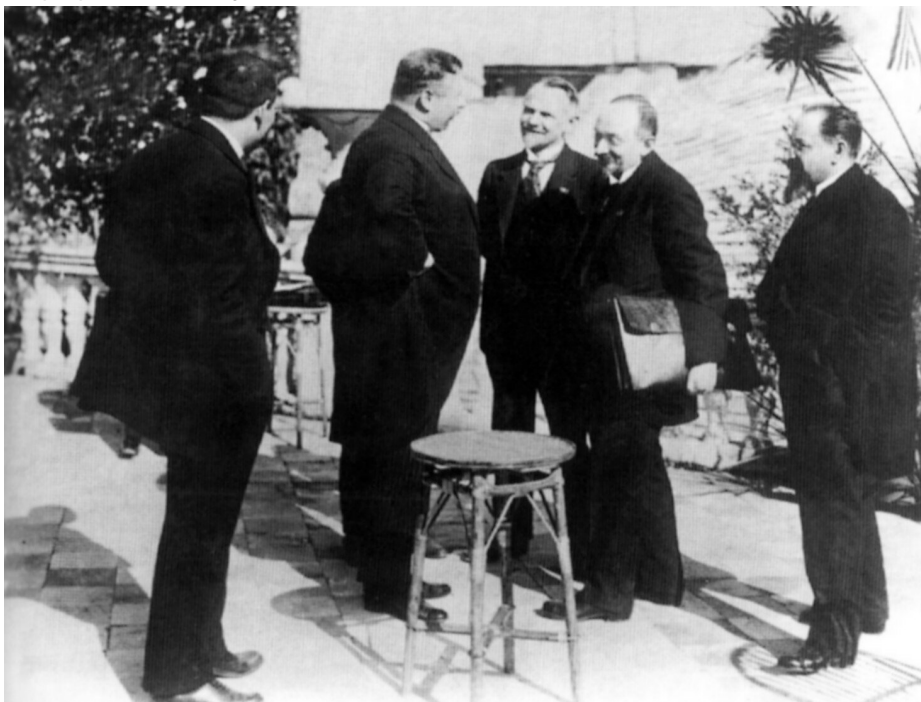
Polska strona (była to przede wszystkim inicjatywa Piłsudskiego) starała się wspierać ruchy narodowościowe uderzające w ZSRR. Polska finansowała m.in. ukraińskich, kaukaskich i kozackich antykomunistów. Akcja okazała się nieskuteczna ze względu na brak jedności wśród tych ruchów, a także działalność agentów Stalina w tym środowisku. Napięte relacje z dwoma największymi sąsiadami powodowały, że z obawą patrzono z Warszawy na próby porozumienia między Sowietami a Niemcami, jak choćby na układ z Rapallo z 1922 roku. Niemcy i ZSRR uznały w nim wzajemnie swoje państwa i nawiązały stosunki dyplomatyczne. Zrzekły się obustronnie pretensji finansowych i przyznały sobie klauzulę najwyższego uprzywilejowania w stosunkach handlowych. Zawarły także tajną konwencję wojskową. Niemcy, zgodnie z nią, mogli korzystać z poligonów radzieckich i testować tam różne rodzaje broni. Wysyłali również swoich inżynierów do radzieckich fabryk, pomagając w szkoleniu technicznym Rosjan.

Ćwiczenie 1

Dlaczego Niemcy nie mogli przeprowadzać testów z bronią, na przykład chemiczną, we własnym kraju?

- Nie chcieli zatruwać powietrza we własnym kraju.
- Wynikało to z ograniczeń narzuconych przez traktat wersalski.
- Nie mieli odpowiednich poligonów.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Spotkanie w Rapallo. Kanclerz Rzeszy Joseph Wirth, Walther Rathenau oraz delegacja sowiecka: Leonid Krasin, Geоргij Cziczerin oraz Adolf Joffe

Spotkanie w Rapallo. Kanclerz Rzeszy Joseph Wirth, Walther Rathenau oraz delegacja sowiecka: Leonid Krasin, Geоргij Cziczerin oraz Adolf Joffe, Fotografia, Bundesarchiv, domena publiczna

Polecenie 5

Uzasadnij tezę, że porozumienie radziecko-niemieckie zawarte w Rapallo można uznać za najgorszą konstelację, jaka się w dziejach Polski mogła zdarzyć.

Na stosunkach Polski z Litwą zaważyła kwestia zajęcia Wileńszczyzny, a z Czechosłowacją – spór o Zaolzie zamieszkałe w większości przez ludność polską. Wynegocjowano wprawdzie w 1922 roku z południowym sąsiadem układ akceptujący „graniczne *status quo*”, niestety, nie wszedł on w życie. Dyplomacja czechosłowacka uważała, że nie zawierając układów o charakterze antyniemieckim i antyradzieckim, buduje sobie lepszą pozycję przetargową w kontaktach z tymi państwami. I w razie konfliktu to Polska stanie się pierwszym obiektem ich agresywnej polityki. Rząd w Pradze z sympatią odnosił się też do antypolskich ruchów ukraińskich, co nie mogło budzić zrozumienia w Warszawie.

Przyjazne relacje II RP utrzymywała tylko z Łotwą i Rumunią – w wypadku tych państw nie było sporów granicznych, a dodatkowo „integrowała” je z Polską wspólna niechęć do Rosji Radzieckiej, a później ZSRR. Z Rumunią łączył II RP zawarty w 1921 roku układ sojuszniczy zobowiązujący strony do wzajemnej pomocy w razie niesprowokowanej sowieckiej agresji. Mimo że potencjał militarny Rumunii nie był największy, do porozumienia przykładano dużą wagę (m.in. odnowiono je po zamachu majowym). Symbolicznym gestem przyjaźni była wizyta Piłsudskiego w Rumunii w 1922 roku. Rok później w Polsce gościła rumuńska para królewska. Polska wychodziła z założenia, że warto choć na jednym „pograniczu” mieć sojusznika.

Kapsuła czasu

Przyszłość pokaże, że w polityce, tak jak w życiu, przyjaźń nie zawsze sprawdza się w trudnych momentach. Rząd polski, który będzie chciał ewakuować się na Zachód we wrześniu 1939 roku, zostanie internowany w Rumunii.

Do wspomnianych problemów granicznych doszła zakończona fiaskiem próba stworzenia „Międzymorza”. Była to kolejna federacyjna propozycja Piłsudskiego, zmierzająca do powstania sojuszu łączącego kraje między Morzem Bałtyckim i Morzem Czarnym. Zresztą również pomiędzy pozostałymi potencjalnymi członkami układu nie brakowało sporów terytorialnych, jak choćby węgiersko-rumuński konflikt o Siedmiogród.

Sojusz z Francją

Rzeczpospolita upatrywała ważnego sojusznika politycznego we Francji. Już podczas obrad konferencji wersalskiej państwo to popierało roszczenia w sprawie wytyczenia granicy zachodniej.

Ćwiczenie 2

Przypomnij, z czego wynikała sympatia Francji dla RP.

Z istnienia tajnego układu polsko-francuskiego z 1917 roku.

Z chęci osłabienia państwa niemieckiego.

Francja zawsze popierała graniczne roszczenia Polski.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W 1921 roku zostały zawarte: polsko-francuska konwencja wojskowa, zakładająca wzajemną pomoc na wypadek napaści Niemiec na którąś ze stron, oraz porozumienia polityczne i handlowe.

“ Umowa polityczna polsko-francuska, 10 lutego 1921 roku

Rząd Polski i Rząd Francuski [...] zgodziły się na następujące postanowienia:

W celu uzgodnienia swych wysiłków pokojowych oba rządy zobowiązują się działać w porozumieniu we wszystkich sprawach polityki zagranicznej dotyczących oby Państw i mających związek z uporządkowaniem stosunków międzynarodowych w duchu traktatów i zgodnie z Paktem Ligi Narodów.

Ponieważ odrodzenie gospodarcze jest warunkiem zasadniczym przywrócenia porządku międzynarodowego i pokoju w Europie, oba Rządy porozumieją się w tym względzie celem podjęcia akcji solidarnej i wspierania się wzajemnie. Poczynią one starania, aby rozwinąć swe stosunki gospodarcze i w tym celu zawrą umowy specjalne i konwencję handlową.

Gdyby jednak, wbrew przewidywaniom i szczerym zamiarom pokojowym obu układających się państw, oba lub jedno z nich zostało zaatakowane bez wyzwania ze swej strony, oba Rządy porozumieją się celem obrony swych terytoriów i ochrony swych uprawnionych interesów, w ramach zakreślonych we wstępie.

Oba rządy zobowiązują się zasięgnąć wzajemnie zdania przed zawarciem nowych układów, dotyczących ich polityki w Europie Środkowo-Wschodniej.

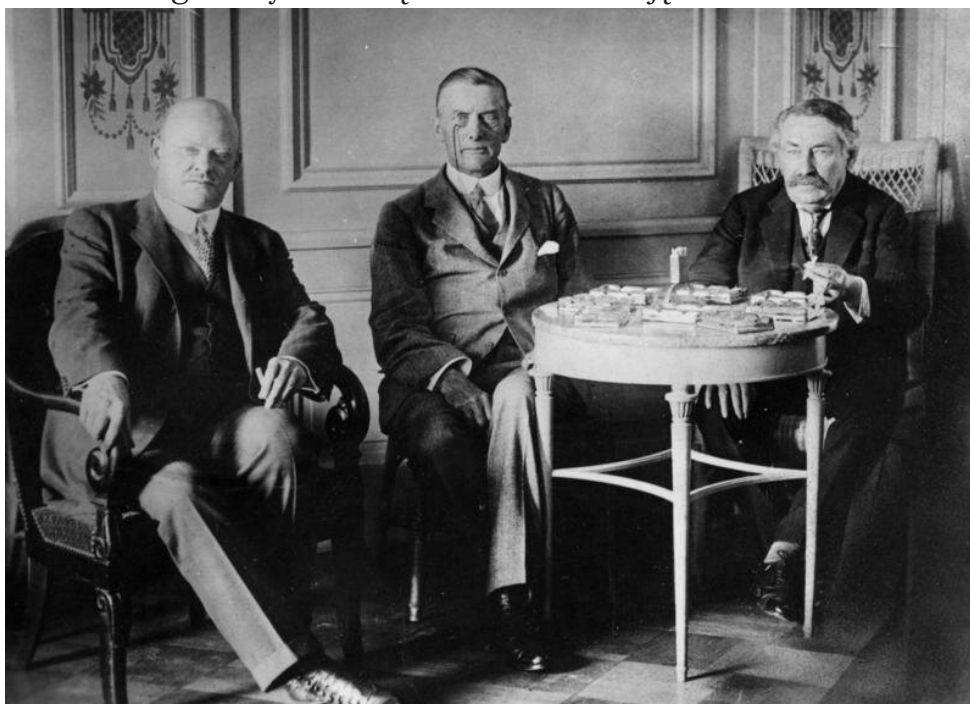
Umowa polityczna polsko-francuska, 10 lutego 1921 roku, [w:] K. Juszczak, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 3, Rzeszów 1996, s. 120-121.

Polecenie 6

Napisz, jakie jeszcze postanowienie dotyczące bezpieczeństwa międzynarodowego Polski zawierał powyższy układ.

W połowie lat 20. sojusz z Francją uległ osłabieniu. Francja przede wszystkim wykorzystwała możliwość zabezpieczenia swoich granic wschodnich. Potwierdziło się, że wsparcie Francji jest uzależnione od układu sił międzynarodowych i jest ona sojusznikiem niepewnym.

16 października 1925 roku w szwajcarskim Locarno przedstawiciele Francji, Belgii, Wielkiej Brytanii i Włoch oraz Niemiec podpisali traktat, na mocy którego władze niemieckie zagwarantowały nienaruszalność swoich granic zachodnich, a takich gwarancji nie udzieliły w stosunku do granicy z Polską i Czechosłowacją.

Od lewej: Gustav Stresemann, Austen Chamberlain, Aristide Briand podczas spotkania w Locarno

Od lewej: Gustav Stresemann, Austen Chamberlain, Aristide Briand podczas spotkania w Locarno, Bundesarchiv, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 3

Jakie znaczenie dla przyszłości Polski i Czechosłowacji mogło mieć niezagwarantowanie przez Niemcy nienaruszalności granic?

Wymuszało zawarcie kolejnego porozumienia z Polską i Czechosłowacją.

Znaczenie uzależnione było od rozwoju sytuacji międzynarodowej.

Niemcy mogli domagać się ich rewizji.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W 1925 roku zostały także uregulowane polskie relacje z Papieżem poprzez zawarcie konkordatu. Umowa ze Stolicą Apostolską miała regulować stosunki między władzą świecką a kościelną w Polsce. Wprowadzono nowy podział administracyjny Kościoła, adekwatny do zmienionych granic. Uzgodniono, że nominacje papieskie na biskupów i arcybiskupów następować będą po zasięgnięciu opinii rządu polskiego. II RP zagwarantowała również obowiązkowe nauczanie religii w szkołach powszechnych, a ponadto zapewniła, że „dobra należące do Kościoła nie będą przedmiotem żadnego aktu prawnego, zmieniającego ich przeznaczenie, inaczej niż za zgodą władzy duchownej”.

Polityka zagraniczna „po maju” – pierwszy okres

Po zamachu majowym polska polityka zagraniczna nie podlegała większym zmianom. Można ją też określić mianem stabilnej, wzięwszy pod uwagę, że w okresie 1926–1939 było tylko dwóch ministrów spraw zagranicznych: August Zaleski i [Józef Beck](#). Ogromny wpływ na jej kształt wywierał Józef Piłsudski. Jedyną widoczną zmianą było ożywienie kontaktów z Wielką Brytanią, która w pierwszych latach niepodległości, ulegając propagandzie Niemiec i ZSRR, traktowała Polskę jako państwo sezonowe i o agresywnych planach wobec sąsiadów. Rząd brytyjski przyjął przewrót z sympatią, wychodząc z założenia, że rządy Piłsudskiego będą gwarancją stabilności.

Układy lokarneńskie utwierdziły Piłsudskiego w przekonaniu, że sojusz z Francją jest niepewny, a umocnieniem tej tezy stało się popieranie przez Paryż starań Niemiec o uzyskanie statusu stałego członka Rady Ligi Narodów. Stało się to faktem we wrześniu 1926 roku. Polska w tym czasie została tylko członkiem półstałym.

Polecenie 7

Przypomnij, czym różnił się status członka półstałego od statusu członka stałego.

Za życia Piłsudskiego polska polityka zagraniczna dążyła więc do wypracowania możliwie wielu sojuszy, które pozwolą jej ukształtować stabilną sytuację międzynarodową. Większą wagę przykładano do porozumień samodzielnie zawartych, nawet dwustronnych, coraz mniej wierząc w idee bezpieczeństwa międzynarodowego. Piłsudski nie wahał się również „demonstrować siły” i używać swego rodzaju politycznego szantażu tam, gdzie uznał, że jest to konieczne dla zachowania prestiżu Polski.

Taki charakter miała m.in. „sprawa litewska”. W 1926 roku na Litwie doszło do nacjonalistycznego przewrotu. W jego efekcie nowe władze zaostrzyły politykę w stosunku do mniejszości polskiej. Rozpoczęły się także próby szkalowania Polski na forum Ligi Narodów i posądzania Rzeczypospolitej o agresywne zamiary względem Litwy. Piłsudski w związku z tym w grudniu 1927 roku spotkał się w siedzibie Ligi Narodów z litewskim premierem [Augustinasem Voldemarase](#)m i zapytał, czy jego kraj chce wojny czy pokoju z Polską. Premier litewski nie mógł udzielić innej odpowiedzi, niż potwierdzić zamiary pokojowe. W efekcie Liga przyjęła oświadczenie Voldemarasa, że Litwa nie jest w stanie wojny z Polską, a Polska ogłosiła deklarację uznania niepodległości i nienaruszalności granic Litwy. Te deklaracje niewiele jednak zmieniły w stosunkach dyplomatycznych obydwu krajów, nadal pozostały one mocno napięte. Do nawiązania stosunków między Polską a Litwą doszło dopiero w 1938 roku.

Kolejne lata uspokoiły jednak ogólną sytuację międzynarodową. Można było odnieść wrażenie, że większość państw europejskich dąży do pokoju. Niemcy uzyskały we wrześniu 1926 roku status stałego członka Ligi Narodów. Na tym samym posiedzeniu minister spraw zagranicznych Francji [Aristide Briand](#) wygłosił przemówienie wzywające do powszechnego rozbrojenia. Natomiast w 1927 roku zaproponował podpisanie paktu o wyrzeczeniu się wojny jako metody rozwiązywania sporów międzynarodowych. Inicjatywa spotkała się ze zrozumieniem USA. Amerykański sekretarz stanu Frank Kellogg poparł ją, stąd układ nazwano paktem Brianda-Kellogga. W sierpniu 1928 roku podczas spotkania w Paryżu podpisały go: Francja, Niemcy, USA, Japonia, Włochy, Wielka Brytania, Czechosłowacja, Polska i Belgia. ZSRR wyraził też zgodę na zawarcie wielostronnej deklaracji o podobnej treści ze swoimi sąsiadami. W związku z tym w lutym 1929 roku doszło do podpisania protokołu Litwinowa (od nazwiska komisarza spraw zagranicznych ZSRR). Jego sygnatariusze wyrzekali się siły w rozstrzygnięciu sporów terytorialnych.

Polityka równowagi

Ważne miejsce w polityce zagranicznej Polski sanacyjnej zajmowała kwestia Ligi Narodów. Piłsudski, jak zasygnalizowano wcześniej, nie wierzył w idee bezpieczeństwa międzynarodowego, a zwłaszcza w skuteczność działania „jej strażnika”, czyli Ligi Narodów.

“ Wypowiedź Józefa Piłsudskiego

To ostatnie zagadnienie Pan Marszałek obszerniej omówił. Powiedział, że o ile „metody pracy” Ligi Narodów nie zostaną zmienione, to zdaniem jego zginąć ona musi na anemię. Zasięg zainteresowań Ligi musi być bardziej ograniczony. Poruszenie na jednej sesji Liberii, Boliwii, Gdańska, Mandżurii, handlu żywym towarem, opium [...] prowadzi do absurdu. Te metody, jeżeli dalsza owocna praca ma być zapewniona, muszą zdaniem pana Marszałka, ulec modyfikacji.

Wypowiedź Józefa Piłsudskiego, [w:] , Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918–1939, red. T. Jędruszczak, M. Nowak-Kiełbikowa, Warszawa 1996, s. 47–49.

Polecenie 8

Powiedz, jakie krytyczne uwagi dotyczące działalności Ligi Narodów poczynił Józef Piłsudski.

Za negatywne postrzeżenie Ligi Narodów można również uznać decyzję Józefa Becka wyrażoną w przemówieniu na posiedzeniu wspomnianej organizacji we wrześniu 1934 roku o wypowiedzeniu traktatu mniejszościowego. Beck stwierdził, że traktat przeczy zasadzie równości członków i póki kwestie te nie zostaną uregulowane, Polska nie czuje się zobowiązana do przestrzegania punktów traktatu.

Nie wierząc w rozwiązania zbiorowe w polityce międzynarodowej, Piłsudski doszedł do wniosku, że najlepiej będzie prowadzić politykę utrzymywania równych odległości (czy też równowagi) od Moskwy i Berlina oraz wypracować własną politykę ułożenia sobie dobrosąsiedzkich stosunków z państwami, które w przyszłości mogą stwarzać największe zagrożenie. Jednak pod koniec życia zaczął powątpiewać w skuteczność polityki balansowania („Polska siedzi na dwóch stołkach. Z któregoś w końcu musi spaść”).

W 1932 roku zawarty został w Moskwie polsko-radziecki układ o nieagresji (na 3 lata). Chęci do nawiązania sojuszu pojawiły się w Moskwie z dwóch istotnych powodów. Ruch faszystowski, który zdobywał coraz większe poparcie w Niemczech, miał wyraźnie antykomunistyczny charakter, niepewna więc była przyszłość dalszych relacji radziecko-niemieckich. Ponadto budujący się militarizm japoński zaczął zagrażać

wpływowi Moskwy na Dalekim Wschodzie. Rosji wydawało się więc, że zapewnienie spokoju ze strony polskiego sąsiada może okazać się potrzebne.

“ **Polsko-radziecki układ o nieagresji (strona I)**

Prezydent RP z jednej strony i Centralny Komitet Wykonawczy ZSRR z drugiej [...] postanowili zawrzeć niniejszy traktat. [...]

Art. 1 Obie umawiające się strony, stwierdzając, że wyrzekły się wojny jako narzędzia polityki narodowej w ich wzajemnych stosunkach, zobowiązują się wzajemnie do powstrzymania się od wszelkich działań agresywnych lub od napaści jedna na drugą, zarówno samodzielnie, jak i łącznie z innymi mocarstwami.

Art. 2 W razie gdyby jedna z umawiających się stron została napadnięta przez państwo trzecie lub przez grupę państw trzecich, druga umawiająca się strona zobowiązuje się nie udzielać ani bezpośrednio, ani pośrednio pomocy i poparcia państwu napadającemu przez cały czas trwania zatargu.

Art. 3 Każda z umawiających się stron zobowiązuje się nie brać udziału w żadnych porozumieniach z punktu widzenia agresji jawnie dla drugiej strony wrogich. [...]

Art. 7 Traktat zawiera się na trzy lata, przy czym o ile jedna z umawiających się stron nie wymówi go na sześć miesięcy przed upływem terminu, to będzie się uważało, że okres mocy traktatu został przedłużony automatycznie na dalszy okres dwuletni.

Sporządzony w Moskwie w dwóch egzemplarzach, dnia 25 lipca 1932 roku.

Polsko-radziecki układ o nieagresji (strona I), [w:] K. Juszczak, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 3, Rzeszów 1996, s. 124.

Ćwiczenie 4

Podkreśl poniżej punkty zawierające założenia układu.

Nie będą uczestniczyły w układach wymierzonych przeciw jednej ze stron sojuszu.

Traktat został zawarty na trzy lata bez możliwości przedłużenia.

Obie strony deklarują, że wyrzekają się agresji i podejmowania działań wojennych we wzajemnych stosunkach.

Nie będą udzielały wsparcia państwom trzecim w razie ich ewentualnej agresji na jedną ze stron układu.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Po podpisaniu układu oba kraje wykonały gesty sympatii: Polska przekazała stronie radzieckiej rękopisy Lenina, oddziedziczone po władzach austriackich, a w zamian otrzymała materiały archiwalne dotyczące konspiracyjnej działalności Józefa Piłsudskiego.

Porozumienie z Niemcami

Porozumienie z drugim groźnym sąsiadem, Niemcami, wydawało się trudniejsze, zwłaszcza że na początku lat 30. doszło do wzrostu napięć w kontaktach polsko-niemieckich. Problemy zlokalizowane były w Wolnym Mieście Gdańsku. Z dniem 1 lipca 1931 roku senat tego miasta wypowiedział polskiej flocie wojennej prawo używania portu. Strona polska nie uznała tego faktu i podczas wizyty brytyjskich okrętów w porcie polski kontrtorpedowiec „Wicher” przywitał Brytyjczyków jak gospodarz i był gotów ostrzelać budynek władz gdańskich, gdyby te podjęły wrogie kroki wobec polskiej bandery. Efektem było odnowienie wcześniej obowiązującej umowy, dotyczącej użytkowania portu przez polskie okręty wojenne i tym samym anulowanie wypowiedzenia. Wiosną 1933 roku władze gdańskie (najprawdopodobniej reagując na zmiany polityczne w Niemczech) wypowiedziały umowę o utrzymaniu polsko-gdańskiej policji portowej. I tym razem strona polska zareagowała siłowo, zwiększając liczebność załogi składnicy tranzytowej na Westerplatte. Kolejny raz władze gdańskie ustąpiły.

O ile senat mógł zwykle liczyć na poparcie Berlina, który prawie zawsze zajmował w tego typu sporach antypolskie stanowisko, o tyle tym razem nowy kanclerz Adolf Hitler zachował neutralność. To skłoniło polską dyplomację do szukania porozumienia. Przywódcy III Rzeszy

także zależało na uspokojeniu sytuacji, potrzebował czasu na przejęcie pełni władzy i wzmocnienie kraju. W związku z tym wytworzyła się atmosfera, która pozwoliła zawrzeć porozumienie. W 1934 roku podpisano polsko-niemiecką deklarację o niestosowaniu przemocy we wzajemnych stosunkach. Zawarto ją na 10 lat.

“ **Deklaracja zawarta między Polską a Niemcami o niestosowaniu przemocy, podpisana w Berlinie dnia 26 stycznia 1934 roku --- fragment**

Oba Rządy wychodzą przy tym z założenia, że utrzymanie i utrwalenie stałego pokoju pomiędzy ich krajami stanowi istotny warunek dla powszechnego pokoju w Europie.

[...] Przy tym każdy z obu Rządów stwierdza, że przyjęte przezeń dotychczas w stosunku do innych zobowiązania międzynarodowe nie stoją na przeszkodzie pokojowemu rozwojowi ich wzajemnych stosunków, nie są w sprzeczności z niniejszą Deklaracją i przez tę Deklarację nie są naruszone. Poza tym oba Rządy stwierdzają, że niniejsza Deklaracja nie dotyczy takich zagadnień, które, zgodnie z prawem międzynarodowym, należy uważać za należące wyłącznie do spraw wewnętrznych jednego z obu państw.

Oba Rządy oświadczają, że jest ich zamiarem porozumiewać się bezpośrednio we wszelkiego rodzaju zagadnieniach, dotyczących ich wzajemnych stosunków. W razie gdyby wynikły pomiędzy nimi kwestie sporne, których by się nie dało załatwić w drodze bezpośrednich rokowań, oba Rządy będą szukały tych rozwiązań w każdym poszczególnym wypadku we wzajemnym porozumieniu przy pomocy innych sposobów pokojowych, przy czym, w razie potrzeby, nie uchybia to możliwości zastosowania tych rodzajów postępowania, które są przewidziane dla takiego wypadku w innych obowiązujących je wzajemnie porozumieniach. W żadnym jednak wypadku nie będą się one uciekały do stosowania przemocy w celu załatwienia tego rodzaju spraw spornych.

Stworzona na powyższych zasadach gwarancja pokoju ułatwi obu Rządom doniosłe zadanie znajdowania dla zagadnień politycznych, gospodarczych i kulturalnych rozwiązań opartych na sprawiedliwym

i słusznym wyrównaniu obustronnych interesów.

Oba Rządy są przeświadczone, że stosunki pomiędzy ich krajami będą się w ten sposób owocnie rozwijały i doprowadzą do ugruntowania dobrego sąsiedzkiego pożycia, co nie tylko dla ich obu krajów, ale i dla pozostałych narodów Europy będzie miało zbawienne następstwa.

Deklaracja zawarta między Polską a Niemcami o niestosowaniu przemocy, podpisana w Berlinie dnia 26 stycznia 1934 roku – fragment.

Polecenie 9

Wymień podstawowe założenia deklaracji.

Także w 1934 roku przedłużono na 10 lat układ z ZSRR.

Deklaracja o niestosowaniu przemocy pozwoliła na normalizację stosunków polsko-niemieckich. Ich przejawem było między innymi otwarcie ambasad w obu krajach.

Hans Adolf von Moltke, Józef Piłsudski, Joseph Goebbels i Józef Beck w Warszawie 14 czerwca 1934 roku
Hans Adolf von Moltke, Józef Piłsudski, Joseph Goebbels i Józef Beck w Warszawie 14 czerwca 1934 roku, Bundesarchiv, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 10

Przypomnij, jaką funkcję w III Rzeszy pełnił Joseph Goebbels.

Polecenie 11

Wyjaśnij, dlaczego w spotkaniu przedstawionym na zdjęciu uczestniczy Józef Piłsudski.

Ożywiły się kontakty zarówno gospodarcze (ostatecznie zakończono wojnę celną), jak i kulturalne (w Berlinie odbyła się w 1935 roku m.in. wystawa malarstwa polskiego). Poprawiła się sytuacja mniejszości polskiej w Niemczech, również władze Wolnego Miasta Gdańska zaczęły przestrzegać „polskich przywilejów” w mieście, zagwarantowanych traktatem wersalskim. Dosyć częste stały się wizyty w Polsce hitlerowskich dygnitarzy, którzy brali udział w polowaniach.

Józef Beck i Hermann Göring z małżonkami

Józef Beck i Hermann Göring z małżonkami, Fotografia, Bundesarchiv, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 12

Kim był (jaką pełnił funkcję) w III Rzeszy Hermann Göring? Napisz, jakie wrażenie dotyczące stosunków polsko-niemieckich można odnieść, patrząc na to zdjęcie.

Dla zainteresowanych

Układ z Niemcami zaniepokoił Francję, która mało życzliwie patrzyła na samodzielne poczynania dotychczasowych sojuszników. Obawiała się bowiem, że osłabią one jej sytuację międzynarodową. Polska dyplomacja przekonywała, że nie ma zamiaru osłabiać sojuszu z Francją. Na zaproszenie rządu polskiego do Warszawy przybył w kwietniu 1934 roku [Jean Louis Barthou](#) – minister spraw zagranicznych Francji. Najprawdopodobniej wówczas Barthou przybliżył Beckowi ideę tzw. wschodniego Locarno. Zgodnie z tym paktem Polska, Niemcy, ZSRR i Czechosłowacja oraz kraje bałtyckie miałyby oficjalnie uznać swoje granice,

zapewnić sobie pomoc w wypadku agresji, a także wszystkie państwa obiecałyby nie udzielać wsparcia agresorowi. Wzajemne animozje ewentualnych sygnatariuszy, niechęć Niemiec oraz obawy Polski, że ZSRR stanie się dominującym sojusznikiem francuskim w Europie Środkowo-Wschodniej, unicestwiły ideę paktu.

Wizyta ministra Barthou w Krakowie. Towarzyszy mu Józef Beck

Wizyta ministra Barthou w Krakowie. Towarzyszy mu Józef Beck , domena publiczna

Polecenie 13

Przypomnij, jakie animozje pomiędzy ewentualnymi sygnatariuszami uniemożliwiały realizację idei Barthou?

Zamiast podsumowania

Polecenie 14

Dokonaj bilansu polskiej polityki zagranicznej w latach 1922–1935. Wykorzystaj do tego analizę SWOT.

Polityka zagraniczna II RP w latach 1922–1935

S – Strengths (mocne strony, korzyści)	W – Weaknesses (słabe strony, koszty)
O – Opportunities (szanse)	T – Threats (zagrożenia)

Ćwiczenie 5

Uzupełnij tekst.

Po zamachu majowym najważniejszy wpływ na polską politykę zagraniczną miał

. Po jego śmierci kierował nią minister spraw zagranicznych

, prowadząc politykę równowagi, czyli równych odległości od Moskwy

i Berlina. Jeśli chodzi o pozostałych sąsiadów, to przyjazne stosunki II RP miała z Łotwą i

. Szczególnie napięte stosunki były z Litwą i

. Polska

aktywnie uczestniczyła w przygotowaniu aktów dotyczących wyrzeczenia się przemocy.

W konsekwencji podpisała dwa takie dokumenty: jeden to protokół

, drugi

to pakt

. II RP zawarła także dwustronne pakt o nieagresji: z ZSRR w roku

i Niemcami w roku

.

Ćwiczenie 6

Polska w okresie dwudziestolecia nie zawarła sojuszu wojskowego z:

Rumunią.

Litwą.

Francją.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 7

Która z poniższych postaci nie pełniła funkcji ministra spraw zagranicznych II RP w latach 30.?

Władysław Grabski.

Józef Beck.

August Zaleski.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

W polskiej polityce zagranicznej nie pojawiła się nigdy idea:

sojuszu z Hiszpanią i Japonią.

stworzenia bloku państw bałtyckich.

pokojowego współistnienia w kontaktach międzynarodowych.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 9

Z poniższych traktatów wybierz dwa, które mogły stanowić zagrożenie dla stabilności granic II RP:

Traktat z Locarno.

Protokół Litwinowa.

Traktat z Rapallo.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić, kim był Józef Beck.

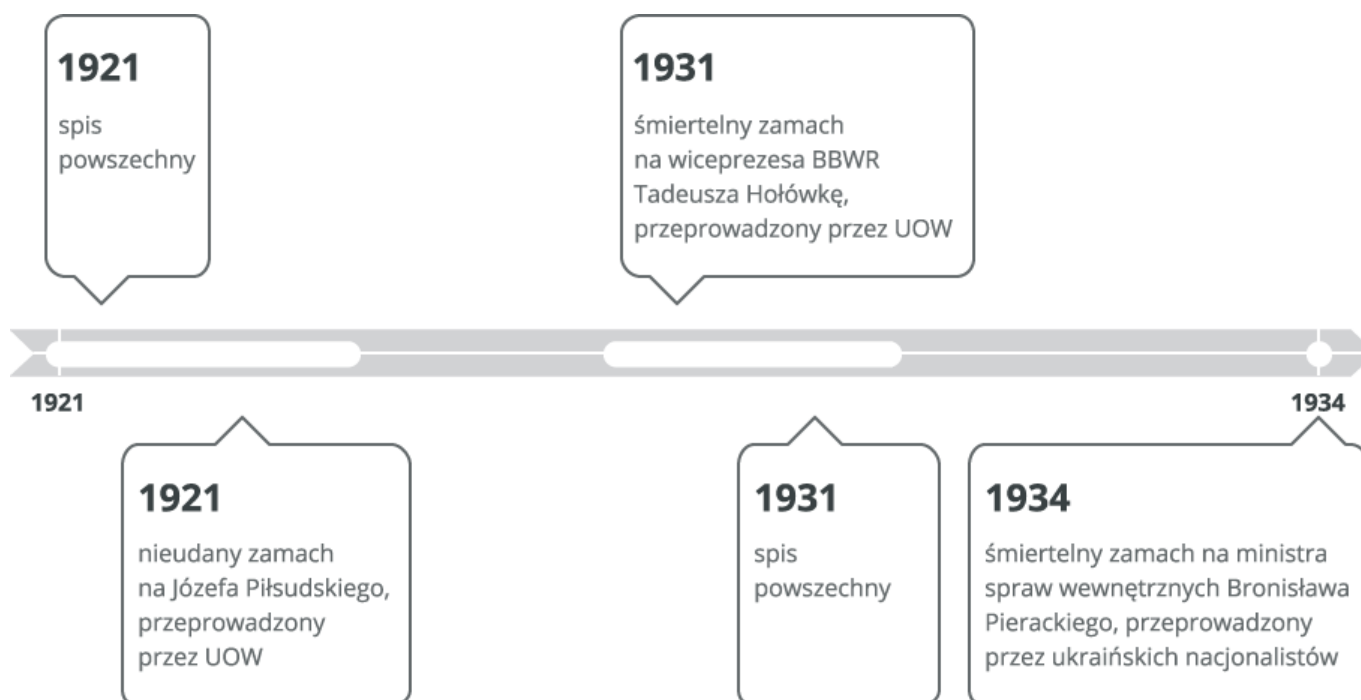
Co wiem?

Wiem, kiedy doszło do podpisania polsko-niemieckiej deklaracji o niestosowaniu przemocy.

Co rozumiem?

Rozumiem, dlaczego położenie Polski między ZSRR a Niemcami było problematyczne.

Mniejszości narodowe II RP i konflikty na tle narodowościowym

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Według [spisu powszechnego](#) z 1921 roku II RP liczyła 27 mln osób, z czego Polacy stanowili ok. 69% ludności. W ponadtrzydziestoprocentowej grupie [mniejszości narodowych](#) najliczniejsi byli: Ukraińcy, Żydzi, Białorusini, Niemcy. Trudno jednak określić dokładne dane procentowe. Kiedy odbywał się pierwszy spis, jeszcze kształtowały się granice, badanie nie objęło więc m.in. polskiej części Górnego Śląska i Litwy Środkowej. Spis z 1921 roku został także zbojkotowany przez znaczną część Ukraińców. Jego dane nie były więc pełne. Natomiast w drugim spisie, z 1931 roku (w którym zapytano o narodowość i język), zdarzały się sytuacje fałszowania wyników – zawyżano liczbę osób deklarujących język polski jako ojczysty. Taka możliwość istniała, ponieważ wielu mieszkańców Kresów Wschodnich swój język określało jako „tutejszy”, „nasz”, „chłopski” itp. Pozwalało to zbierającym dane na różnorodne interpretacje. Ponadto niektórzy, świadomie lub nie, kategorię narodowości łączyli z pojęciem obywatelstwa. Wielu Żydów uważało się za Polaków wyznania mojżeszowego; podobnie kształtowała się sytuacja w innych grupach narodowych. Bywało, że poczucie tożsamości dzieliło jedną rodzinę. Charakterystycznym przykładem są bracia Szeptyccy (rodzina o korzeniach ukraińskich): Andrzej był biskupem greckokatolickim i duchowym przewodnikiem Ukraińców, a Stanisław – oficerem Wojska Polskiego.

“ Wielonarodowe państwo

Wielonarodowy skład państw we wschodniej i południowo-wschodniej Europie był zjawiskiem w zasadzie normalnym, aczkolwiek Polska zajmowała pod tym względem jedno z pierwszych miejsc. Przez stulecia różne grupy osadnicze usadawiały się na terenach zamieszkałych przez przedstawicieli innej nacji. Dopóki podstawowym kryterium stosunku państwo–obywatel była lojalność wobec władcy, nie przysparzało to specjalnych kłopotów. Co więcej, współżycie różnych narodów i religii stwarzało niepowtarzalną strukturę kulturową, w przypadku Polski widoczną szczególnie wyraźnie na Kresach Wschodnich. Sytuacja zaczęła się zmieniać bardzo szybko od połowy XIX w., kiedy różnice narodowe, niejednokrotnie umiejętnie podsycane, zaczęły rzutować na wzajemne stosunki między ludźmi używającymi innych języków lub chwalaących Boga na inny sposób.

Wielonarodowe państwo, [w:] Czesław Brzoza, Polska w czasach niepodległości i drugiej wojny światowej 1918–1945, Kraków 2001, s. 51.

Na podstawie tekstu i własnej wiedzy odpowiedz na poniższe pytania.

Praca domowa

Polecenie 1.1

Od kiedy datują się faktycznie tradycje „wielonarodowości i wielokulturowości” Rzeczypospolitej?

Polecenie 1.2

Dlaczego początkowo wielonarodowość była atutem, natomiast w XIX w. stała się problemem?

Polecenie 1.3

Zwróć uwagę na ostatnie zdanie tekstu. Przypomnij, kto i kiedy podsycił te różnice.

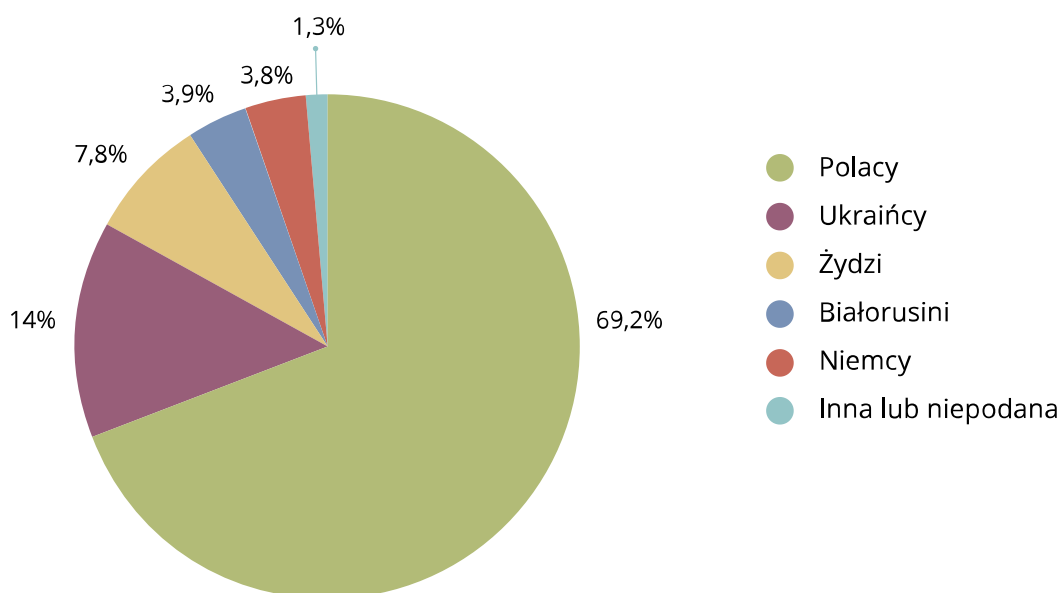
Mozaika narodowościowa i wyznaniowa II RP

Struktura narodowościowa II Rzeczypospolitej

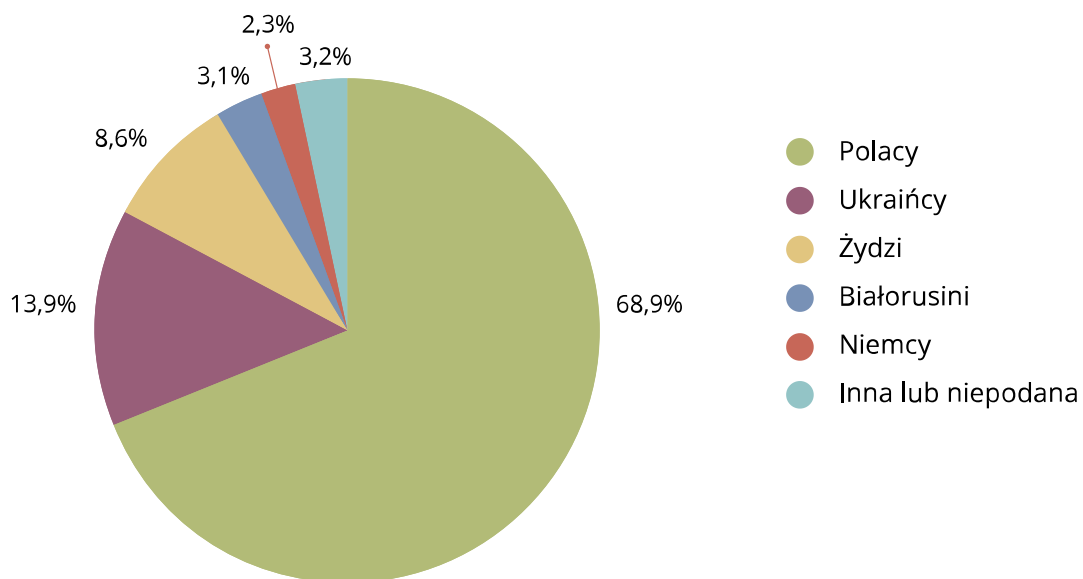
Krystian Chariza i zespół,

Narodowości według spisu z 1921 roku

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Narodowości według spisu z 1931 roku

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Praca domowa

Polecenie 2.1

Analizując mapy i diagramy, zastanów się, czy „zmieniająca się sytuacja” mogła przeszkadzać w budowie stabilnego państwa.

Polecenie 2.2

Określ, w jakich województwach mniejszości narodowe były najbardziej liczne. Wymień tereny zamieszkiwane przez znaczne skupiska poszczególnych mniejszości.

Polecenie 2.3

Powiedz, które mniejszości zamieszkiwały w zwartych grupach, a które były rozproszone.

Polecenie 2.4

Jak zmieniała się liczebność grup mniejszościowych między 1921 a 1931 rokiem? Czy wpływ na to miała tylko „inna” metoda obliczeń?

Mniejszości II RP i ich stosunek do państwa polskiego

Ukraińcy

Najliczniejszą grupę mniejszościową stanowili Ukraińcy, którzy zamieszkiwali zwartą masą tereny Polski południowo-wschodniej. Byli członkami Kościoła greckokatolickiego lub prawosławnego. Podział religijny wynikał z wcześniejszej przynależności państwowej. Większość mieszkańców Galicji Wschodniej (dawnej monarchii austro-węgierskiej) była grekokatolikami, a dawni obywatele Cesarstwa Rosyjskiego wyznawali prawosławie. Podział z przeszłości miał też wpływ na ukształtowanie się poczucia świadomości narodowej. U dawnych podwładnych Habsburgów była ona znacznie bardziej rozwinięta, mieli oni także tradycje państwowe w postaci Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej. Do kresu jej istnienia doprowadziła wojna z Polską, co też musiało mieć wpływ na wzajemne relacje. Z terenów Małopolski Wschodniej wywodziła się grupa inteligencji, wykształcona na austriackich, polskich, czeskich uczelniach, najbardziej zaangażowana w budowanie świadomości i odrębności ukraińskiej. Z jej inicjatywy rozwinął się ukraiński ruch spółdzielczy, a także organizacje oświatowe i kulturalne. Wpływ na utrzymanie odrębności tej mniejszości, kultywowanie tradycji i języka miało między innymi Towarzystwo Społeczno-Oświatowe „Proswita”.

Kapsuła czasu

Ćwiczenie 1

Poszukaj informacji, jakie towarzystwo ukraińskie powstało w okresie PRL i również służyło zachowaniu tożsamości Ukraińców.

Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Oświatowe

Ukraińskie Towarzystwo Narodowe „Nadzieja”

Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Inteligencja stanowiła około 2% społeczności ukraińskiej w Polsce; przeważała ludność chłopska, tylko nieliczni (co dziesiąta osoba) byli mieszkańcami miast. Ukraińcy należeli do najbardziej aktywnych grup pod względem politycznym. Założyli legalnie działającą partię Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne, której przedstawiciele startowali w wyborach do sejmu, zdobywając mandaty, i Ukraińską Organizację Wojskową

(UOW), która działała nielegalnie. W 1929 roku przekształciła się w Organizację Ukraińskich Nacjonalistów (formalnie OUN powstała z połączenia kilku mniejszych ugrupowań, ale najważniejszym i najliczniejszym była właśnie UOW).

Członkowie obydwu organizacji prowadzili akcje terrorystyczne. W 1921 roku zorganizowano we Lwowie nieudany zamach na Józefa Piłsudskiego. W 1922 od kul UOW, za niedochowanie bojkotu wyborów, zginął kandydujący do Sejmu RP ukraiński poeta Sydir Twerdochlib. Nasilenie ukraińskiego terroru nastąpiło w latach trzydziestych. Członkowie UON dokonali wówczas zamachów, m.in. na polityków Tadeusza Hołówkę (wiceprezesa BBWR – zginął w Truskawcu 29 sierpnia 1931) i Bronisława Pierackiego (ministra spraw wewnętrznych – zginął w Warszawie 15 czerwca 1934).

Jeden z wodzów **nacjonalizmu** ukraińskiego w dyplomatycznej rozmowie z korespondentem londyńskiego „Timesa” w 1930 roku powiedział wyraźnie:

“ **Włodzimierz Bączkowski**

Sprawa ukraińska

„Nie dążymy do pokoju. Jeślibyśmy pozwolili naszemu narodowi na przyjazną współpracę z Polakami, wyrzekłby się niezależnej Ukrainy, którą mamy nadzieję zbudować w czasie od 30 do 40 lat. Cokolwiek byłoby dla nas uczynione, ze wszystkiego musimy być niezadowoleni”.

Włodzimierz Bączkowski, Sprawa ukraińska, Paryż 1952.

Ćwiczenie 2

W jaki sposób przedstawiciel ukraińskich nacjonalistów tłumaczył, dlaczego pokojowe istnienie w państwie polskim Ukraińców nie było możliwe?

- Pokojowe współistnienie przekreślało możliwość utworzenia odrębnego państwa ukraińskiego.
- Ukraińcy chcieli utworzenia autonomicznego państwa powiązanego z ZSRR.
- „Zaszczości historyczne” uniemożliwiały pokojowe współistnienie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wypowiedź Andrzeja Chojnowskiego, współczesnego historyka

“ **Wypowiedź Andrzeja Chojnowskiego,
współczesnego historyka**

Spółeczność ukraińska w Polsce była zbyt słaba, aby wymusić na państwie daleko idące ustępstwa, na tyle jednak silna, aby nie można było zapomnieć o jej istnieniu. Demonstrowała swoje aspiracje, wysuwała różne postulaty, objawiała niezadowolenie, co prowadziło niekiedy do zaburzeń i niepokojów. Jej obecność stawała się źródłem nieustannych kłopotów, toteż nawet środowiska dalekie od nacjonalizmu zaczynały popierać politykę silnej ręki lub nawet rozważać korzyści, jakie mogłaby przynieść kolonizacja wschodnich terenów.

Wypowiedź Andrzeja Chojnowskiego, współczesnego historyka, [w:] Andrzej Garlicki, Historia 1815–1839, Polska i świat, podręcznik dla liceów ogólnokształcących, Warszawa 1998, s. 301.

Polecenie 3

Jak Andrzej Chojnowski ocenia funkcjonowanie Ukraińców w II RP i jaki wpływ mogło mieć ich zachowanie na postawy Polaków?

Żydzi

O ile Ukraińcy i Białorusini zamieszkiwali Kresy Wschodnie przede wszystkim w zwartych grupach, o tyle kolejna mniejszość – Żydzi żyli w rozproszeniu, ale przede wszystkim w ośrodkach miejskich. Stanowili 21% ogólnej liczby mieszkańców miast II RP. Polska była drugim (po USA) najliczniej zamieszkiwanym przez nich krajem. Tworzyli grupę zróżnicowaną, zarówno jeśli chodzi o status społeczny, jak i poglądy. Byli wśród nich zarówno bogaci przedsiębiorcy, jak i drobni sklepikarze, kupcy domokrażcy, a także liczni lekarze (ponad 55% prowadzących praktykę), prawnicy, literaci... Zajmowali się przede wszystkim handlem, usługami i rzemiosłem lub wykonywali tzw. wolne zawody.

Elementem stroju żydowskiego był długi czarny płaszcz, czyli chałat. W święta Żydzi zakładali czapki z lisiego lub sobolego futra, a na co dzień nosili małe czapeczki, tzw. jarmułki. Podczas modlitwy na głowę i ramiona zakładali prostokątne chusty (tałesy) zwykle koloru białego z granatowymi lub czarnymi pasami wzdłuż boków i przymocowanymi na rogach frędzlami zwanymi cycesami.

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3

Używanie tradycyjnego stroju żydowskiego w życiu codziennym na pewno było elementem demonstrowania odrębności. Jakie inne kwestie można uznać za przeszkody w *asymilacji* ludności żydowskiej w Polsce?

- Religia judaistyczna i kultywowanie własnych tradycji.
- Wrodzony anarchizm.
- Chęć utworzenia własnego państwa.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Znaczna część Żydów była za zachowaniem odrębności religijnej i obyczajowej, ale głosiła lojalność wobec państwa polskiego. Inna grupa, zwana syjonistami, zamierzała pozostać w Polsce tylko do czasu utworzenia państwa żydowskiego w Palestynie. W Polsce partią ich reprezentującą była Poalej-Syjon. Ale najlicniejszą partią żydowską był Bund, który zrzeszał przedstawicieli mniejszości żydowskiej o poglądach socjalistycznych. Jego członkowie głosili potrzebę ogólnoswiatowej rewolucji, która poprawi sytuację społeczeństwa, i odrzucali syjonizm. Najbardziej radykalni Żydzi należeli do Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (późniejszej KPP) lub Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy, Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi.

Wśród ludności żydowskiej niewielu było analfabetów, zwłaszcza wśród mężczyzn, co wynikało z konieczności czytania Tory, ale także przykładano dużą wagę do wykształcenia. Osoba „uczona” cieszyła się szacunkiem i autorytetem. Wielu przedstawicieli polskiej nauki i kultury było pochodzenia żydowskiego (np. Bruno Schulz, Bolesław Leśmian, Julian Tuwim, Szymon Askenazy, Hugo Steinhaus).

Żydzi prowadzili bogate życie religijne i kulturalne, mieli własne organizacje społeczne. Wyznawali w większości judaizm, a posługiwali się jidysz (między sobą) i hebrajskim (używanym przede wszystkim w obrzędach religijnych). W kontaktach z gojami (nie-Żydami) używali w zależności od potrzeb języka polskiego, ukraińskiego lub innego.

Białorusini

Niezbyt liczną grupą mniejszościową byli Białorusini. Głównie zajmowali się rolnictwem (ok. 90% społeczności). Nieliczni tylko szukali zatrudnienia poza wsią. Białorusini nie mieli tak wykształconej świadomości narodowej jak Ukraińcy ani takich jak oni chęci i możliwości utworzenia własnej państwowości.

Na małą aktywność Białorusinów zapewne wpływał fakt, że była to społeczność o niskim poziomie wykształcenia i o największej liczbie analfabetów. W okresie dwudziestolecia próbowali jednak budować tradycję i szerzyć własną kulturę, zakładając narodowe stowarzyszenia. Zasadniczo byli mniejszością lojalną wobec Polski, niemniej zdarzały się z ich strony akty terroru, najprawdopodobniej inspirowane przez bolszewików, którzy próbowali w pierwszych latach istnienia niepodległego państwa polskiego zachęcać ludność białoruską (i ukraińską) do organizowania wystąpień przeciwko przedstawicielom władzy polskiej. ZSRR udzielał wsparcia materialnego oraz osobowego powstającym bojówkom. Białorusini założyli legalnie działającą (do 1927 roku) partię chłopską Hromada. Byli wyznawcami prawosławia, choć zdarzały się przypadki przynależności do Kościoła katolickiego czy greckokatolickiego.

Niemcy

W II RP żyło około 700 tys. Niemców. Przeważnie byli protestantami, choć przynależność do Kościoła katolickiego również nie była rzadka, zwłaszcza wśród Niemców z Górnego Śląska. Mieli ogromne poparcie ze strony własnego państwa. Wykorzystywali więc nierzadko możliwość dyskredytowania II RP na forum międzynarodowym, choćby odwołując się do arbitrażu Ligi Narodów. Niechęć do państwa polskiego wzrosła, kiedy do władzy w Niemczech doszedł Hitler. Berlin w jeszcze większym stopniu zachęcał wówczas do podejmowania antypolskich działań. Prawie 70% Niemców było właścicielami dużych i bardzo dobrze działających gospodarstw, natomiast mieszkający w miastach pracowali w nadzorze technicznym, administracji zakładów, w spółdzielniach czy różnego typu organizacjach oraz redakcjach gazet. Mieli dobrze zorganizowane życie polityczne i kulturalne. Funkcjonowało wiele organizacji służących zachowaniu odrębności narodowej i kultury. Niemcy byli mniejszością wydającą najwięcej tytułów prasowych. Była to także jedyna mniejszość, której liczba w okresie dwudziestolecia międzywojennego spadała. Wielu Niemców wyjechało w związku ze zmianami granicznymi lub opuściło Polskę, gdy zaczęło dochodzić do napięć w relacjach państwowych Polska – Niemcy (np. wojna celna).

Inne mniejszości

Równie dobrze zorganizowana jak mniejszość niemiecka i wspierana przez własne państwo, choć nieliczna, była mniejszość litewska. Jej sytuacja i zachowanie w dużej mierze uwarunkowane były stosunkami panującymi między Polską a Litwą w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Litwini wydawali własną prasę, posiadali szkoły, organizacje kulturalne i oświatowe, służące pielęgnowaniu odrębności.

Ćwiczenie 4

Przypomnij, co stało się powodem braku istnienia stosunków dyplomatycznych między Polską a Litwą prawie przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego.

- Spór o Wileńszczyznę.
- Zniszczenie cmentarza polskich żołnierzy w Kownie.
- Odmienny stosunek do ZSRR.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Nieliczną grupę mniejszościową stanowili także zamieszkujący tereny południowej Polski Czesi (wyznający przeważnie protestantyzm) oraz Tatarzy (będący muzułmanami), mieszkający głównie na terenie Grodzieńszczyzny. Z grup etnicznych można wymienić Łemków, Bojków, Hucułów zamieszkujących górskie rejony Karpat Wschodnich.

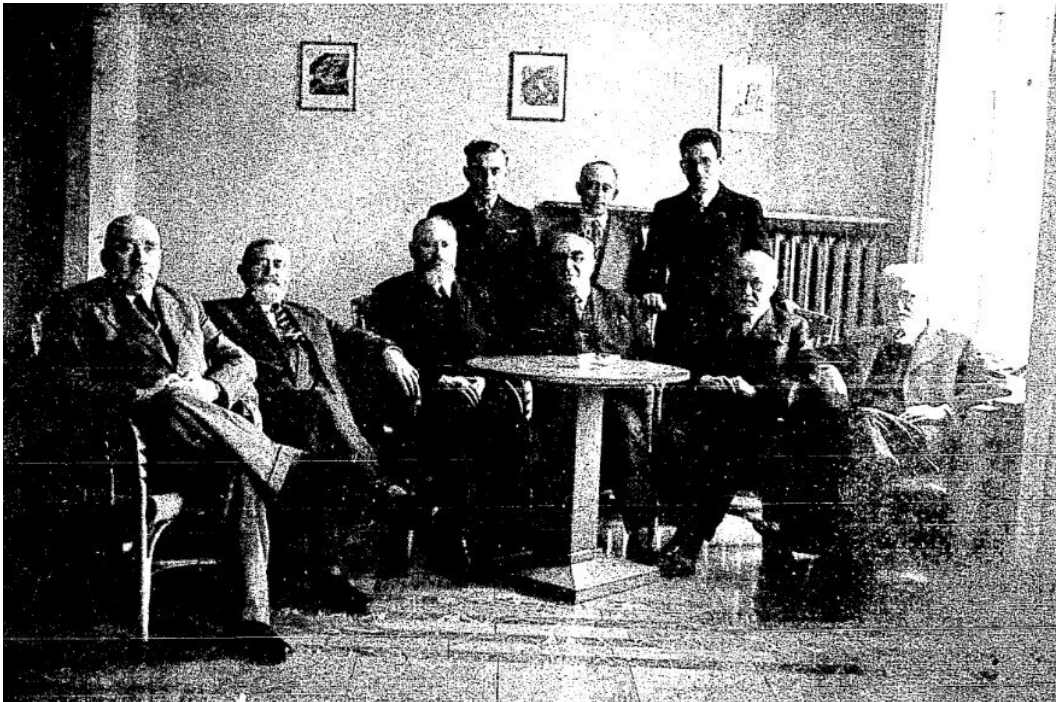
Żydzi i Ukraińcy w Sejmie II RP

Dla zainteresowanych

Żydowski Klub Parlamentarny podczas sejmiku I kadencji (1922–1927)

Żydowski Klub Parlamentarny podczas sejmiku I kadencji (1922–1927), Głos Gminy Żydowskiej: organ Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie, domena publiczna

Koło Żydowskie sejmu V kadencji (1938–1939)

Koło Żydowskie sejmu V kadencji (1938–1939), domena publiczna

Polecenie 4

Ilu przedstawicieli mniejszości żydowskiej i ukraińskiej zasiadało w parlamencie II RP (w latach 1919–1939)? Jakie partie reprezentowali? Poszukaj informacji w dowolnych źródłach.

Stosunek władz do mniejszości narodowych

Stosunek władz polskich do mniejszości narodowych określały wewnętrzne akty prawne: dekrety Naczelnika Państwa, a przede wszystkim Konstytucja marcowa oraz akty prawa międzynarodowego, np. tzw. mały traktat wersalski.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DRP76tecq>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Konstytucja marcowa

“ Fragmenty Konstytucji marcowej

Każdy obywatel ma prawo zachowania swej narodowości i pielęgnowania swojej mowy i właściwości narodowych. Osobne ustawy państwowe zabezpieczą mniejszościom w Państwie Polskim

pełny i swobodny rozwój ich właściwości narodowościowych przy pomocy autonomicznych związków mniejszości o charakterze publiczno-prawnym w obrębie związków samorządu powszechnego. Państwo będzie miało w stosunku do ich działalności prawo kontroli oraz uzupełnienia w razie potrzeby ich środków finansowych.

Artykuł 110. Obywatele polscy, należący do mniejszości narodowościowych, wyznaniowych lub językowych, mają równe z innymi obywatelami prawo zakładania, nadzoru i zawiadywania swoim własnym kosztem zakładów dobroczynnych, religijnych i społecznych, szkół i innych zakładów wychowawczych, oraz używania w nich swobodnie swej mowy i wykonywania przepisów swej religii. Artykuł 111. Wszystkim obywatelom poręcza się wolność sumienia i wyznania. Żaden obywatel nie może być z powodu swego wyznania i przekonań religijnych ograniczony w prawach, przysługujących innym obywatelom. Wszyscy mieszkańcy Państwa Polskiego mają prawo wolnego wyznawania zarówno publicznie, jak prywatnie swej wiary i wykonywania przepisów swej religii lub obrządku, o ile to nie sprzeciwia się porządkowi publicznemu ani obyczajności publicznej. Artykuł 113. Każdy związek religijny, uznany przez Państwo, ma prawo urządzać zbiorowe i publiczne nabożeństwa, może samodzielnie prowadzić swe sprawy wewnętrzne, może posiadać i nabywać majątek ruchomy i nieruchomy, zarządzać nim i rozporządzać, pozostaje w posiadaniu i używaniu swoich fundacji i funduszy tudzież zakładów dla celów wyznaniowych, naukowych i dobroczynnych. Żaden związek religijny jednak nie może stawać w sprzeczności z ustawami Państwa.

Fragmenty Konstytucji marcowej.

ARTYKUŁ 7.

Różnica co do religii, wierzeń lub wyznania nie powinna szkodzić żadnemu obywatelowi polskiemu w korzystaniu z praw cywilnych i politycznych, mianowicie gdy chodzi o dopuszczenie do urzędów publicznych, obowiązków i zaszczytów, lub o wykonywanie różnych zawodów i przemysłu. Nie będzie wydane żadne ograniczenie

swobodnego używania przez obywatela polskiego jakiegokolwiek języka, czy to w stosunkach prywatnych lub handlowych, czy to w sprawach religijnych, prasowych lub w publikacjach wszelkiego rodzaju, czy to na zebraniach publicznych. Bez względu na ustanowienie przez Rząd Polski języka urzędowego, mają być poczynione obywatelom polskim języka innego niż polski odpowiednie ułatwienia w używaniu ich języka w sądach zarówno ustnie, jak na piśmie.

ARTYKUŁ 8.

Obywatele polscy, należący do mniejszości etnicznych, religijnych lub językowych, będą korzystali z takiego samego traktowania i z takich samych gwarancji ustawowych oraz faktycznych, jak inni obywatele polscy. Mianowicie będą mieli równe prawa do zakładania, prowadzenia i kontrolowania własnym kosztem instytucji dobroczynnych, religijnych lub społecznych, szkół i innych zakładów wychowawczych, oraz prawo swobodnego używania w nich własnego języka i swobodnego w nich wykonywania praktyk swojej religii.

ARTYKUŁ 9.

W miastach i okręgach, zamieszkałych przez znaczny odłam obywateli języka innego niż polski, Rząd Polski udzieli w sprawach nauczania publicznego odpowiednich ułatwień, aby zapewnić w szkołach początkowych udzielanie dzieciom takich obywateli polskich nauki w ich własnym języku. Postanowienie to nie przeszkodzi Rządowi Polskiemu uczynić w tych szkołach nauczanie języka polskiego obowiązkowym. W miastach i okręgach, zamieszkałych przez znaczny odłam obywateli polskich, należących do mniejszości etnicznych, religijnych lub językowych, mniejszościom tym zostanie zapewniony słuszny udział w korzystaniu oraz w przeznaczaniu sum, które budżet państwowy, budżety miejskie lub inne przyznają z funduszków publicznych na cele wychowawcze, religijne lub dobroczynne. Postanowienia niniejszego Artykułu będą miały zastosowanie do obywateli polskich języka

niemieckiego tylko w tych częściach Polski, które dnia 1 sierpnia 1914 roku stanowiły terytoryum niemieckie.

ARTYKUŁ 10.

Komitety szkolne, wyznaczone na miejscu przez gminy żydowskie w Polsce, zapewnią pod ogólną kontrolą Państwa rozdział stosunkowej części funduszków publicznych, przeznaczonych na rzecz szkół żydowskich, zgodnie z Art. 9, zarówno jak organizację i kierownictwo tych szkół.

ARTYKUŁ 11.

Żydzi nie będą przymuszani do wykonywania jakichkolwiek czynności, stanowiących pogwałcenie szabasu i nie powinni doznawać jakiegokolwiek umniejszenia swej zdolności prawnej, jeżeli odmówią stawienia się w sądzie lub wykonania czynności prawnych w dzień szabasu. Jednakże postanowienie niniejsze nie zwalnia żydów od obowiązków, nałożonych na wszystkich obywateli polskich ze względu na konieczności służby wojskowej, obrony narodowej lub utrzymania porządku publicznego. Polska wyraża zamiar nie zarządzania i nie udzielania zezwolenia na wybory - czy to ogólne, czy lokalne - które miałyby się odbywać w sobotę; żadne wciąganie na listy wyborcze lub inne nie powinno się odbywać obowiązkowo w soboty.

Polecenie 5

Jakie prawa gwarantowała Konstytucja marcowa mniejszościom narodowym, a jakie nadawał im traktat mniejszościowy? Porównaj je według przykładu.

	Konstytucja marcowa	Traktat mniejszościowy
Podobieństwa		
Różnice	Brak wyszczególnienia konkretnych mniejszości narodowych	Wyszczególnienie konkretnych mniejszości narodowych (Niemcy, Żydzi)

Piłsudski i ludność żydowska

Przedstawiciele społeczności żydowskiej Dębłina witają chlebem i solą naczelnego wodza Marszałka Józefa Piłsudskiego po oswobodzeniu miasta i twierdzy od bolszewików w 1920 roku

Przedstawiciele społeczności żydowskiej Dębłina witają chlebem i solą naczelnego wodza Marszałka Józefa Piłsudskiego po oswobodzeniu miasta i twierdzy od bolszewików w 1920 roku , domena publiczna

Polecenie 6

Jaki wymiar symboliczny może mieć powyższe zdjęcie? Przeczytaj tekst i scharakteryzuj w kilku zdaniach stosunek Piłsudskiego do ludności żydowskiej.

“ Jaki był stosunek marszałka Józefa Piłsudskiego do Żydów?

W okresie swej politycznej i państwowej działalności Piłsudski nie wypowiadał się publicznie w sprawach tzw. wówczas kwestii żydowskiej. Nie znajdziemy też nic na ten temat w jego Pismach zbiorowych. To milczenie spowodowało, że koła nacjonalistyczno-prawicowe zarzucały mu sympatie prożydowskie. Obszerną relację o stosunku Piłsudskiego do Żydów podaje Teresa Lipkowska, córka Jadwigi Zukowskiej-Lipkowskiej, kuzynki Piłsudskiego.

Och, jak dobrze pamiętam do dziś tę rozmowę. [...] „Ja tylko chciałam zapytać Komendanta, dlaczego On lubi Żydów?” Piłsudski uśmiechnął

się. „Użyłś dobrego czasownika – lubię”. Siadł przy swoim skromnym biurku: „Dobrze, odpowiem ci na to pytanie, a ty [...] powinnaś zrozumieć, bo pochodzisz z tej samej szlachty kresowej, co ja”. Komendant zaczął rozkładać pasjansa. „Tak, wszyscy wiedzą, że nie jestem antysemitą, ale nie jestem też i filosemitą. Ja ich po prostu l u b i ę, czuję się dobrze w ich towarzystwie”.

Pierwszą cechą jest pochodzenie, znajomość genealogicznego drzewa. To wpaja się od dziecka, zarówno w polskich, a jeszcze bardziej w żydowskich rodzinach. W całej Europie przyjęło się angielskie określenie gentlemana wedle jego stosunku do pieniędzy, stosownie do jego zachowania się, gdy wypija szklankę alkoholu, i po jego umiejętności opanowania gniewu. To określenie, powiedział Komendant, znane już było Żydom [...] i wyrażało się po hebrajsku w trzech krótkich słowach: „wedle kieszeni, szklanki i gniewu”, [...] W genealogii żydowskiej pochodzenie po kądzieli jest ważniejsze od pochodzenia po mieczu. To samo występowało i w moim otoczeniu. U schyłku XIX wieku nie zawierało się małżeństwa bez wyraźnej zgody rodziców, gdyż chcieli być pewni, że w żyłach ich przyszłej synowej płynie – jak to mówił Zagłoba – krew senatorska. Polskie rody zawierały małżeństwa z arystokracją innej narodowości, byleby należeli do któregoś z wyznań chrześcijańskich [...].

Drugą cechą wspólną była religijność, mocno podkreślana na zewnątrz, choćby dany osobnik był w głębi duszy niewierzącym. Za trzecią cechą wspólną arystokratów polskich i żydowskich przyjmował Komendant skrajny patriotyzm, przywiązanie do kraju pochodzenia, cecha, która nawet w diasporze istniała u Żydów. W święto Nowego Roku żydowskiego Żydzi życzą sobie, aby następny rok spędzić w Jerozolimie, i to mimo że opuścili Ziemię Obiecaną 2000 lat temu.

Pojęcie patriotyzmu łączy się z odwagą w walce zbrojnej o ojczyznę. Cechę tę od wieków okazywali Polacy, a u starożytnych Izraelitów znane są z historii bohaterskie wojny ich królów, Machabeuszy itd.

Tego rodzaju odwaga nie miała szans istnienia w diasporze, ale dzisiaj (1925) ruch syjonistyczny organizuje już przysposobienie do walki zbrojnej. Czwartą wspólną cechą tych grup jest wykształcenie. Przecież już od wieków nie istniał analfabetyzm u Żydów, a od kilku stuleci znane są imiona wielkich filozofów i naukowców Żydów, z tym największym w całej historii ludzkości Einsteinem. Polskie arystokratyczne rody od dawna również wymagały, by dzieci uczyły się pisać i czytać, nawet w obcych językach, gdy reszta społeczeństwa jeszcze w XIX wieku posiada analfabetów [...]

Moja matka [...] przypominała rozmowy z Komendantem w ostatnich latach jego życia. [...] W którejś z tych rozmów, w której porównywali poszczególne narody, Komendant powiedział, że Żydzi są najbardziej arystokratycznym narodem świata. [Antysemityzm](#) ma rzekomo podłoże w zazdrości o bogactwo i uzdolnienia tej mniejszości narodowej dużego państwa. To nie jest prawda. Tak, zazdrość jest podłożem antysemityzmu, ale o co innego. To jest podświadoma zazdrość chrześcijan o wyrok boski, którego znieść nie mogą. Bóg wybrał naród żydowski jako jedyne swojego przedstawiciela na ziemi. Tak w okresie średniowiecza, w czasach wojen religijnych, zrodził się antysemityzm, a że jest podświadomy, będzie trwać, bo pycha ludzka i pragnienie rządzenia nad całym światem jest tym pierwszym, głównym grzechem ludzkim, właśnie wedle kanonów chrześcijańskich, a wszak w czasie wojen religijnych nie było jeszcze niewierzących chrześcijan.

Tyle wiadomo o stosunku marszałka Józefa Piłsudskiego do Żydów.

[Jaki był stosunek marszałka Józefa Piłsudskiego do Żydów?](#)

Stosunek władz do mniejszości narodowych

Polska administracja nie zawsze sumiennie stosowała się do wszystkich aktów prawnych. Brak dobrej woli, opieszałość urzędników czy też piętrowanie trudności przy załatwianiu formalności, związanych choćby z powstawaniem szkół mniejszościowych lub instytucji kulturalnych, nie należało do odosobnionych przypadków. Powodowało to zadrażnienia.

Istotną kwestią, która już na wstępie mogła rzutować na wzajemne relacje władza państwowa–mniejszości, był fakt, że większość z nich znalazła się w II RP wbrew własnej woli – w wyniku zmian granicznych i legitymujących je aktów, których nie akceptowała.

Przyczyną konfliktów między Polakami a mniejszościami często było też to, że podziały narodowościowe pokrywały się z podziałami społecznymi, natomiast konflikty społeczno–gospodarcze nakładały się na napięcia narodowościowe. Spór między polskim robotnikiem a niemieckim fabrykantem czy polskim chłopem, robotnikiem a żydowskim kupcem nasilał wzajemną niechęć, powodował napięcia, stwarzał bardziej podatny grunt na propagandę ugrupowań nacjonalistycznych.

Wśród polityków II RP ścierały się dwa stanowiska: pierwsze przyznawało mniejszościom szeroką autonomię, oczekując tym samym lojalności wobec państwa, a drugie zakładało polonizację i **asymilację** mniejszości. Pierwsze wynikało w pewnym sensie z federacyjnej koncepcji Piłsudskiego, drugie – z inkorporacyjnej wizji Dmowskiego.

Polecenie 7

Przypomnij różnicę między koncepcją federacyjną a inkorporacyjną.

Różne podejście dwóch czołowych polityków uwidaczniało jeszcze jeden istotny problem – brak jednoznacznej państwowej polityki narodowej. Zmieniała się ona w zależności od tego, kto rządził, ewentualnie była reakcją na zachowanie mniejszości lub wynikała z ogólnego charakteru stosunków między Polską a krajami, z których mniejszości pochodziły.

Największy wpływ na stosunki polsko–żydowskie miała jedna z najpopularniejszych partii w okresie dwudziestolecia międzywojennego – Narodowa Demokracja. W jej programie nie brakowało haseł antysemitycznych. To z jej inicjatywy powstały tzw. getta ławkowe (kiedy zmuszano studentów żydowskich do zajmowania tylko wyznaczonych miejsc w salach wykładowych) i wprowadzono na niektórych uczelniach zasady *numerus clausus* (łac. – zamknięta liczba). Zgodnie z nią uczelnie przyjmowały tylko 10% studentów żydowskich – adekwatnie do wielkości tej mniejszości w Polsce. Jako pierwsza getto ławkowe wprowadziła w 1936 roku Politechnika Lwowska. W latach trzydziestych do antysemitycznych demonstracji, organizowanych przez nacjonalistyczną młodzież, dochodziło w polskich miastach uniwersyteckich. Wpływ na obciążanie Polaków antysemityzmem miało także utworzenie w 1920 roku w Jabłonie obozu, w którym internowano żołnierzy, także oficerów, pochodzenia żydowskiego w związku z ujawnianiem przyjaznego nastawienia do

Armii Czerwonej części ludności zamieszkującej Kresy Wschodnie czy tereny zajmowane przez bolszewików (zob. temat *Sprawa polska na konferencji wersalskiej*).

“ Rewolucja żydowska

Dzień wczorajszy przeżywała Warszawa w nastroju podnieconym, gorączkowym – donosił „Kurier Warszawski” 11 listopada. Manifestacje Żydów – bolszewików i wrogie ich wrzaski przeciwko żołnierzom polskim wywołały w całym społeczeństwie polskim nastrój, jakiego z góry należało się spodziewać. [...] Czas najwyższy, aby powiedzieć otwarcie Europie, do czego nacjonalizm żydowski u nas dąży, i aby temu nacjonalizmowi dowieść, że my doskonale rozumiemy jego tendencje, że orientujemy się w sytuacji, że robimy wprost nadludzki wysiłek, aby zdeptać ten lont, który on do beczki z prochem przykłada. Cała Warszawa rozbrzmiewała wczoraj echemi „rewolucji żydowskiej”. Tem słowem ochrzcił lud polski awantury uliczne wywołane w godzinach popołudniowych i wieczornych przez pospólstwo żydowskie pod komendą zawodowych agitatorów. Tłum nalewkowski już w sobotę wieczorem urządził wiec uliczny rozbrzmiewający wrzaskami; „Precz z Polską, niech żyje bolszewizm, a wiece te i pochody powtórzyły się wczoraj, przy czym wydawano okrzyki tak prowokacyjne, jak „precz z Piłsudskim”, „Precz z armią polską!”. I nie dość tego. Na ulicy Marszałkowskiej żydowscy agitatorzy wzywali do rozbijania sklepów.

Rewolucja żydowska, [w:] Piotr Wróbel, Listopadowe dni 1918, Warszawa 1988, s. 82–83.

Ciekawostka

Nalewkowski – żydowski. Nalewki to jedna z ulic w Warszawie, która była zamieszкана przez Żydów.

Ćwiczenie 5.1

Czy można potraktować ten tekst nie tylko jako przekaz informacyjny, ale także propagandowy?

tak

nie

Ćwiczenie 5.2

Które ugrupowanie mogło być jego twórcą?

KPP

ND

Bund

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Nie można jednak zapomnieć, że wielu Żydów walczyło najpierw w Legionach, a później w Wojsku Polskim i było lojalnymi obywatelami.

Kapsuła czasu

Polecenie 8

Nakładem Samoobrony Narodu z Poznania ukazała się ulotka. Poniżej przytoczono pochodzący z niej tekst. Wskaż zdania świadczące o tym, że miała charakter antysemicki. Czy dostrzegasz odniesienia do współczesnych haseł propagandowych stosowanych w handlu?

(W tekście zachowano oryginalną pisownię).

„Rodacy, Żydostwo w szabas zajada ryby i ciasta, a jednocześnie wsie polskie i miasta uginają się pod brzemieniem głodu. Dzieci polskie mrą z nędzy i chłodu, a przyczyna tego taka, że Polak nie popiera Polaka. Wrogie żydostwo spycha nas coraz więcej w przepaść nędzy. Robi wszystko by rozpętać walki bratobójcze i ujarzmić Naród Polski. Wstyd i hańba więc dla tych, którzy swój ciężko zapracowany grosz niosą jeszcze do żydów i pomagają im w tej robocie. Czas najwyższy zrozumieć, że dla dobra naszej Ojczyzny, dla dobra naszych dzieci, dla których po skończeniu nauk niema już miejsca w Polsce. Obowiązkiem naszym jest popierać tylko swoich rodaków i walczyć o Polskę dla Polaków. Pamiętaj nie kupuj u Żyda. Każdy rozumie, że bezrobotnymi są tylko Polacy. W Polsce chleb i praca przede wszystkim dla Polaka. Pamiętaj popieraj tylko Polskie przedsiębiorstwo. Pamiętaj kupuj tylko u Polaków. Po przeczytaniu oddaj drugiemu – z rąk do rąk.”

Polecenie 9

Odwołując się do literatury oraz filmów i prasy, wymień inne przykłady antysemityzmu w Polsce w XX wieku. Sprawdź też, jakie miejsce wśród nagrodzonych medalem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata zajmują Polacy. Jakie wnioski nasuwają Ci się po analizie obydwu problemów?

Mniejszość ukraińska

Zasadniczym problemem na linii Polska – Ukraińcy była chęć utworzenia przez Ukraińców samodzielnego państwa, w skład którego miały wejść ziemie przejęte przez państwo polskie. Z tego wynikała agresywna polityka, a zwłaszcza zamachy dokonywane przez UOW i OUN. Trudno się dziwić, że reakcją na agresywną politykę ukraińską były represje ze strony władz czy próba asymilacji za pomocą argumentów siły. Do takich działań należało burzenie opuszczonych cerkwi, ale nie wtedy, kiedy ich nie użytkowano, tylko w latach trzydziestych, kiedy powtórnie stawały się miejscem kultu. Taka sytuacja miała miejsce na terenie Chełmszczyzny oraz na południowym Podlasiu.

Na konflikty wpływ miały także niezrealizowane obietnice II RP dane mniejszości ukraińskiej. Nie utworzono na przykład ukraińskiego uniwersytetu. Należy jednak podkreślić, że Ukraińcy nie wyobrażali sobie innej lokalizacji swojej wyższej uczelni niż Lwów, podczas gdy władze polskie wołały usytuować placówkę w innym miejscu. Nie wprowadzono w tych województwach, gdzie dominowali Ukraińcy, sejmików z izbą polską i ukraińską, jak też nie uznano języka ukraińskiego za drugi, obok polskiego, język urzędowy.

Ludność ukraińska niechętnie patrzyła na przydzielanie działek na Kresach Wschodnich polskim wojskowym, uczestnikom walk o niepodległość.

Zamiast podsumowania

Mimo konfliktów, które pojawiały się między władzą II RP a mniejszościami narodowymi, nigdy nie doszło do wprowadzenia ustawodawstwa, które w jakikolwiek sposób godziłoby w sytuację innych narodów zamieszkujących Polskę w okresie dwudziestolecia

międzywojennego. Niektóre podejmowane przez władze działania, zwłaszcza po 1926 roku, można co prawda uznać za zbyt radykalne, niemniej nigdy nie przybrały one form prześladowania mniejszości w Polsce. Utworzenie [Korpusu Ochrony Pogranicza \(KOP\)](#) czy osadzenie w obozie odosobnienia w Berezie Kartuskiej działaczy OUN należy traktować jako reakcję, czasami gwałtowną, na organizowane zamachy na polskich polityków i akty terroru będące dowodem braku lojalności reprezentantów mniejszości wobec państwa polskiego.

Ćwiczenie 6

Po analizie materiału lekcyjnego wskaż, które zdania są prawdziwe.

Mniejszość niemiecka przede wszystkim zamieszkiwała teren byłego zaboru pruskiego.

Prawosławie było dominującym wyznaniem wśród ludności chłopskiej dawnej Galicji.

Ludność żydowska trudniła się przede wszystkim handlem i wykonywała wolne zawody.

Wszyscy zamieszkujący Polskę Niemcy byli ewangelikami.

Najbardziej zróżnicowany skład etniczny miały województwa położone na zachodzie II RP.

Wyznawcy grekokatolicyzmu zamieszkiwali głównie obszar byłego zaboru austriackiego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Język ojczysty	Wyznanie
69% polski	65% rzymskokatolickie
14% ukraiński	12% prawosławie
9% jidysz	10% judaizm
3% białoruski	10% greckokatolickie
2% niemiecki	3% ewangelizm
3% inny	

Ćwiczenie 7

Na podstawie danych z tabeli wskaż zdanie fałszywe.

- Wszyscy posługujący się językiem polskim to rzymscy katolicy.
- Większość wyznawców judaizmu posługiwała się jidysz.
- Powyżej 80% wyznawców wszystkich religii stanowili chrześcijanie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

Uzupełnij brakujące dane w schemacie.

Narodowość	%
Polacy	69%
<input type="text"/>	14,3%
<input type="text"/>	7,8%
<input type="text"/>	4,1%
<input type="text"/>	3,8%
inni	0,9%

Niemcy

Ukraińcy

Żydzi

Białorusini

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 9

Wpisz do tabeli czynniki, które powodowały konflikty między Polakami a Niemcami, Ukraińcami i Żydami, Litwinami, Białorusinami, zaznaczając te, które były charakterystyczne tylko dla jednej mniejszości, i te, które można potraktować jako uniwersalne. Wykorzystaj także poniższe materiały.

Ukraińcy	Żydzi	Białorusini	Niemcy	Litwini
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W 1936 roku w Przytyku doszło do bójki między polskimi chłopami a Żydami.

Polecenie 10

Jeden z Polaków został zastrzelony, w odwecie zamordowano dwóch Żydów i kilkudziesięciu pobito. Przeczytaj poniższy tekst i powiedz, co było przyczyną konfliktu i czy można było wyeliminować z życia II RP ten czynnik.

((Ksawery Pruszyński

Przytyk i stragan

Walka o stragan zaczyna się nie dlatego, że przy straganach może się pomieścić bezrobocie wiejskie. Zaczyna się dlatego, że dokąd indziej nie można iść, drogi są zamknięte, ziemi brak, że założenie nowego gospodarstwa, nawet gdyby się miało ziemię, kosztuje wiele, że stragan jest najbliższy, najbardziej dostępny, najszybciej odrzucający zysk. Ten stragan także niczemu nie pomoże, ludności bez pracy nie wchłonie. Będzie stanowił ulgę, większą, ale nie zupełną. Ale handlarz dla wsi dzisiejszej to bogacz posiadający u siebie skarb z cukrem, naftą, zapalkami, żelazem. Tylko dla nas patrzących z góry, ten handeles jest istotnie nędzarzem. Dla chłopą to człowiek, o którym z lamentem słyszymy w sądzie, że zarabia kilkadziesiąt złotych dziennie. Chłop byłby szczęśliwy, gdyby zarabiał ich kilkanaście. Ten człowiek w jarmulce żywi się śledziami i kartoflami, ale ten drugi człowiek w kozuchu żywi się tylko kartoflami. Po prostu element o stopie życiowej niższej nawet od żydowskiego getta, getto to podważa [...]. Ale Żyd przytycki nie tylko nie zamieni swego małego handelku na nowoczesny sklep. On nie tylko nie może pójść wyżej, on w ogóle nie ma dokąd pójść.

Ksawery Pruszyński, Przytyk i stragan, [w:] Czesław Miłosz, Wyprawa w dwudziestolecie, Kraków 2000.

Co potrafię?

Potrafię interpretować źródła statystyczne.

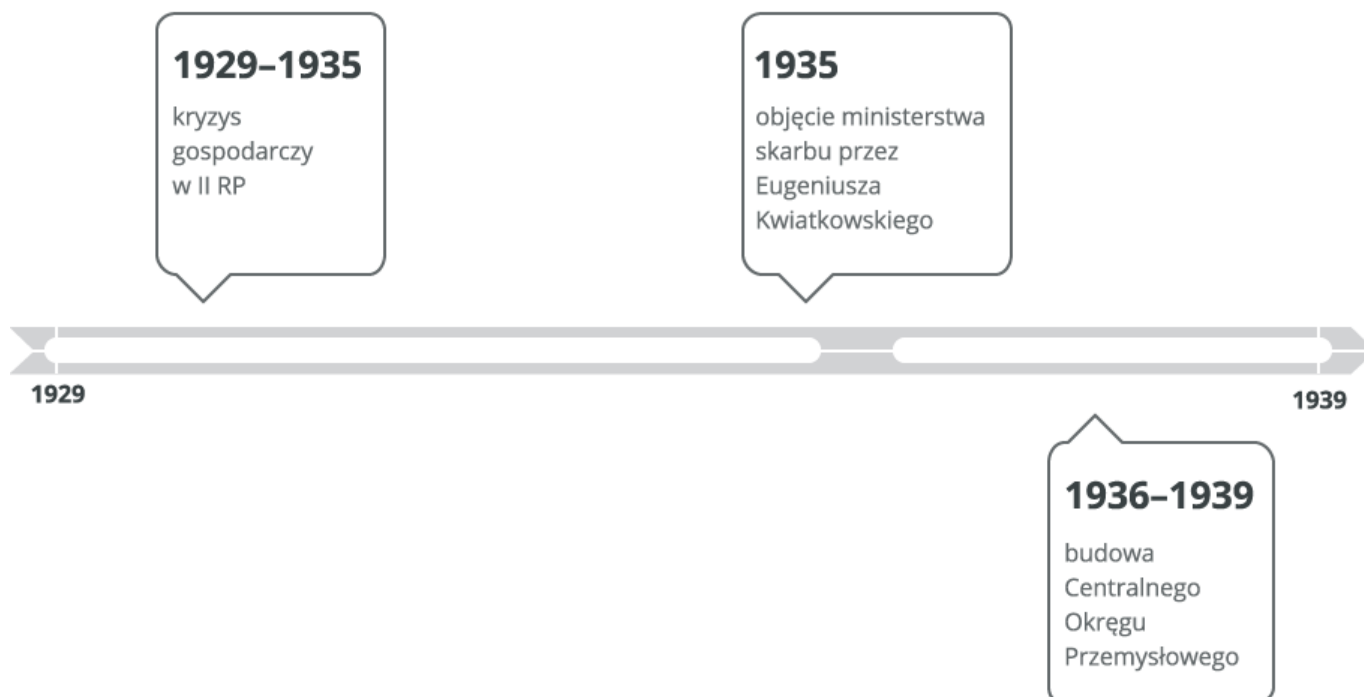
Co wiem?

Wiem, jaka była struktura narodowościowa II RP.

Co rozumiem?

Rozumiem, dlaczego dochodziło do konfliktów na linii państwo–mniejszości.

Gospodarka II RP w okresie rządów sanacji

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Wkrótce po zamachu majowym doszło do poprawy koniunktury gospodarczej. Wzrost produkcji nastąpił już na początku 1926 roku, ale jego efekty były dostrzegalne przez kolejne miesiące, a nawet lata, dlatego prosperitę łączono z nową ekipą rządzącą. Do Polski napłynęły zagraniczne fundusze. Dzięki nim (ale też przy wykorzystaniu polskiego prywatnego i państwowego kapitału) przeprowadzono wiele inwestycji. Nowym przedsięwzięciom sprzyjało także wprowadzenie ulg podatkowych. Rozbudowano port w Gdyni, rozpoczęto również budowę magistrali węglowej łączącej Gdynię ze Śląskiem.

Ćwiczenie 1

Uzupełnij tekst.

Do największych osiągnięć gospodarczych II RP zalicza się budowę portu w Gdyni, rozpoczętą w roku . Decyzję o budowie portu podjął sejm w . Całemu przedsięwzięciu patronował , minister przemysłu i handlu w latach 1926-1930.

Józef Piłsudski

Wincenty Witos

1924

1922

Eugeniusz Kwiatkowski

1923

1925

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Inne ważne inwestycje tego okresu to między innymi budowa Państwowej Fabryki Związków Azotowych w Mościcach, produkującej nowoczesne nawozy, czy zakładów metalurgicznych i fabryki samochodów pod Warszawą – w latach trzydziestych uruchomiono tu produkcję sprzętu wojskowego.

Strajk angielskich górników spowodował, że polski węgiel z górnośląskich kopalni, którego nie chcieli przyjmować Niemcy w związku z wygaśnięciem umowy, znalazł nowe rynki zbytu. Miało to wpływ nie tylko na zmniejszenie negatywnych skutków wojny celnej, ale nawet doprowadziło do wzrostu wydobywania. Rosła także produkcja metali ciężkich i ich stopów (stali, cynku). Sytuacja ta pozytywnie wpłynęła również na położenie społeczeństwa. Zauważalnie zmniejszyło się bezrobocie. Koniunkturę odczuła też wieś. Wyższe ceny na płody rolne, a zwłaszcza większe zapotrzebowanie na nie spowodowało, że rolnicy zwiększyli zakupy artykułów przemysłowych i nawozów. Efektem wprowadzonej reformy rolnej była też dalsza parcelacja ziemi. Państwo, udzielając chłopom preferencyjnych kredytów, pomagało w jej nabyciu. Wzrost produkcji rolnej zwiększył też zapotrzebowanie na roboty sezonowe. Pod koniec 1929 roku, kiedy nad gospodarką USA zbierały się czarne chmury, polskie życie ekonomiczne wydawało się stabilne.

((Czesław Brzoza

Polska w czasach niepodległości i II wojny światowej (1918---1945)

29 października 1929 r., w tzw. czarny czwartek, nastąpił krach na giełdzie nowojorskiej. Gwałtownie spadły kursy akcji i papierów wartościowych. Zapoczątkowany tego dnia kryzys finansowy objął także Europę, gdzie wystąpiły identyczne zjawiska. Zbankrutowało wiele banków. Trudności pojawiły się we wszystkich prawie dziedzinach życia. Zaczynał się wielki kryzys ekonomiczny, inny od znanych dotychczas. Zjawiska tego typu towarzyszyły gospodarce przynajmniej od 1. połowy XIX wieku, zazwyczaj jednak przejawiały się na niewielkim terytorium, nie zawsze nawet obejmowały obszar całego państwa lub dotyczyły tylko niektórych gałęzi produkcji. Tym razem kryzys objął cały świat, z wyjątkiem ZSRR, i ogarnął wszystkie dziedziny gospodarki, a więc poza przemysłem także całą sferę finansową, rolnictwo i handel, a zwłaszcza zagraniczny. Szczególnie silnie odczuwały go kraje najsłabsze ekonomicznie, a do ich grona należała także Polska.

W Polsce zarówno przebieg kryzysu, jak i jego konsekwencje okazały się dotkliwsze niż w wielu innych krajach. Było to efektem tego, że nałożył się on na nienadrobione do końca straty wojenne, a ponadto poprzedzająca go dobra koniunktura trwała tu dopiero od połowy 1926 roku, a więc znacznie krócej niż w większości Europy, gdzie okres prosperity rozpoczął się dwa lata wcześniej.

Czesław Brzoza, *Polska w czasach niepodległości i II wojny światowej (1918–1945)*, Kraków 2001.

Polecenie 1

Co było główną przyczyną kryzysu światowego? Czym różnił się od wcześniejszych i dlaczego Polska znalazła się w grupie krajów najbardziej zagrożonych? Z jakiego powodu nie wystąpił na terenie ZSRR?

Efekt kryzysu gospodarczego w rolnictwie i przemyśle

Kryzys światowy, którego początek nazywany jest „czarnym czwartkiem”, w Polsce wystąpił na początku lat trzydziestych XX wieku. Przede wszystkim uderzył on w rolnictwo. Ceny żywności spadły o 50–70%, co doprowadziło wieś do nędzy. Chłopi próbowali nadrobić straty wynikłe ze spadających cen, sprzedając większe ilości produktów rolnych. Wystąpiło nawet zjawisko „podaży głodowej”, czyli sprzedawano nie tylko nadwyżki produkcyjne, ale też produkty niezbędne w gospodarstwach. Chłopi przestawali kupować towary przemysłowe, ograniczali się tylko do zakupu tego, co niezbędne. Ograniczono albo nawet zaprzestano kupowania maszyn, narzędzi i nawozów. Spadała wydajność niczym niewspomaganej ziemi. Produkcja maszyn i narzędzi rolniczych wyraźnie się obniżyła. Na przykład liczba wytwarzanych pługów zmniejszyła się z 51 tys. do 10 tys., a bron z 99 tys. do 3 tys.

Kolejny raz wieś zaczęła odczuwać przeludnienie. Młodzi, nie mogąc znaleźć zatrudnienia w mieście, zostawali w domach rodzinnych. Zwiększała się w ten sposób grupa osób, które należało wyżywić. Faktycznie zamarła migracja sezonowa, która ratowała nierzadko sytuację.

“ Kryzys we wspomnieniach chłopów

Dziś porzuciło się palenie tytoniu i wszelkie trunki, już się [...] wcale [...] mięsa nawet [...] w te największe święta nawet nie zna.

Za droga jest nafta, więc idzie się spać wraz z kurami, za droga jest szyba w oknie więc je zatyka się starym workiem, gdy zostanie zbita [...], a że za drogie są buty i ubrania, więc chłop dziczeje, nie pokazując się czasami cały rok Panu Bogu w kościele ani ludziom.

Kryzys we wspomnieniach chłopów, [w:] , Pamiętniki chłopów, Warszawa 1935, s. 547.

“Wspomnienia chłopów

Zasadniczym jedzeniem u mnie to są kartofle i chleb. Cukru nie używam wcale, można powiedzieć tylko dwa razy do roku na Wielkanoc ćwierć kilograma i na Boże Narodzenie ćwierć kilograma. Na śniadanie kartofle z barszczem, na obiad chleb czarny często suchy, czasem dostanę od kogo z łaski mleka. I na kolację znów kartofle na rzadko, czasem kluski żytnie pytlowe, kapusta albo groch itd. Słoniny jak kupię ćwierć kilograma to tak kombinuję, żeby mi starczyło przynajmniej na dziesięć dni, chociaż wiem, że żołądka nie oszuka. Po takim pożywieniu to można sobie wyobrazić ile jest energii do pracy. Zima za pasem, a tu nie mam kapoty ciepłej i butów. Mam tylko jedną parę kamaszy, w których chodzę w dzień powszedni i na święto, jedną czapkę zimową, w której chodziłem i latem, stare ubranie do roboty i nieco lepsze na święto. A teraz na zimę nie mam ciepłego palta, ani swetra, ani ciepłej bielizny i tych niezbędnych rzeczy nie będę mógł sobie kupić, bo za co.

Wspomnienia chłopów, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych. Wypisy, t. 3, Rzeszów 1996, s. 115-116.

Polecenie 2

Na podstawie powyższych tekstów źródłowych napisz krótki artykuł, w którym ocenisz położenie ludności chłopskiej w okresie kryzysu.

Trudna sytuacja wystąpiła także w przemyśle. Produkcja spadła w 1932 roku do 63% poziomu z 1929. Zmniejszyły się także o ponad 70% obroty handlu zagranicznego. Miało to ogromny wpływ na wzrost bezrobocia. Redukowanie zatrudnienia było jednym z pierwszych pociągnięć przedsiębiorców. W 1933 roku było prawie 800 tys. bezrobotnych. Niewielkie efekty, ze względu na ograniczone możliwości państwa, przyniosło

organizowanie robót publicznych czy oddłużanie poprzez umarzanie części kredytów. Nawet zatrudnieni zarabiali znacznie mniej ze względu na olbrzymią podaż siły roboczej. W efekcie spadał poziom życia, coraz mniej kupowano.

Ćwiczenie 2

Odpowiedz na pytania.

Podaj rok, w którym produkcja była najniższa:

W którym roku była najwyższa?

Uzasadnij, dlaczego w tych latach.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Halina Krachelska, Stefan Pruss

Życie bezrobotnych. Badania ankietowe --- 1933

Z tablicy 26, obrazującej stan odżywienia dzieci rodziców bezrobotnych w badanych ośrodkach, wynika, że 24,4% dzieci nie jada nic przed pójściem do szkoły, gdyż nie dostaje w domu śniadania, stąd takie zdarzenie, jak coraz częściej omawiane w prasie wypadki omdlewania uczniów w szkole z głodu.

17,6% dzieci rodziców bezrobotnych nie dostaje wcale kolacji, tj. idą spać głodne. Jest również znaczna liczba dzieci, które nie otrzymują żadnego stałego pożywienia w porze obiadowej (7,6%). Następnie 4,2% zamiast obiadu dostaje suchy chleb, herbatę bez mleka lub kartofle na wodzie; 3,6% zamiast obiadu dostaje mleko i chleb z omastą. Odsetek dzieci otrzymujących codziennie przy obiedzie mięso (najczęściej mięso w zupie) dosięga 17,4%, największy odsetek dzieci – 54,7% otrzymuje na obiad tylko zupy.

Halina Krachelska, Stefan Pruss, Życie bezrobotnych. Badania ankietowe – 1933, [w:] Krzysztof Juszczyk, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych. Wypisy, t. 3, Rzeszów 1996, s. 115.

Polecenie 3

Omów sytuację dzieci w bezrobotnych rodzinach robotniczych. Czy odzwierciedla ona poziom życia robotników?

Początki ożywienia gospodarczego

Początkowo władze II RP, podobnie jak rządzący w innych krajach, opierając się na doktrynie liberalizmu gospodarczego, nie reagowały lub podejmowały doraźne działania, licząc, że trudny czas wkrótce się skończy i nastąpi powrót do dobrej koniunktury. Brakowało jakiegokolwiek planu antykryzysowego. Sytuacja jednak się nie poprawiała. W miastach dochodziło do strajków i demonstracji bezrobotnych. Natomiast na wsiach formą protestu było wstrzymywanie dowozu żywności do miast. Coraz większe problemy pojawiały się przy egzekwowaniu zaległości podatkowych. Wzrastała agresja dotkniętych kryzysem. Prowadziło to do eskalacji napięć. Rząd zmuszony był używać sił porządkowych do walki z protestującymi.

Stopniowa poprawa sytuacji gospodarczej II RP następowała od 1933 roku i jedynie w niewielkim stopniu była efektem interwencjonizmu państwowego, jak w większości krajów (np. USA), tylko wiązała się z poprawą koniunktury na świecie. Wzrosło wówczas przede wszystkim zapotrzebowanie na produkty rolnicze, dlatego zwiększył się ich eksport i poprawiła sytuacja wsi, a to powoli zaczęło nasilać zapotrzebowanie na towary przemysłowe. I dopiero wówczas państwo polskie, korzystając z ożywienia światowej gospodarki, postanowiło udzielić wewnętrznego wsparcia i zakończyć okres wychodzenia II RP z kryzysu. Starano się zwiększyć opłacalność gospodarki rolnej poprzez oddłużanie gospodarstw chłopskich, obniżono również ceny wyrobów przemysłowych. Doprowadzono do wzrostu zatrudnienia oraz pobudzenia eksportu. Zakładano, że w ten sposób nastąpi zwiększenie popytu na rynku wewnętrznym i zagranicznym.

Eugeniusz Kwiatkowski, minister skarbu II RP

Rozszerzono także znacznie front robót publicznych. W 1935 roku zajęcie przy nich znalazło prawie 100 tys. osób. Również wiele firm przeszło na własność państwa ze względu na to, że nie były w stanie spłacić kredytów uzyskanych od banków rządowych. Najważniejsze jednak działania związane były z osobą Eugeniusza Kwiatkowskiego, który stanął w 1935 roku na czele ministerstwa skarbu, jak również pełnił funkcję wicepremiera. Ze względu na zaostrzającą się sytuację międzynarodową minister skarbu zaproponował rozbudowę ważnego z punktu widzenia państwa przemysłu zbrojeniowego. Miało to

Eugeniusz Kwiatkowski, minister skarbu II RP, domena publiczna umożliwić zmodernizowanie polskiej armii.

Zamiarem Kwiatkowskiego było

ograniczenie importu sprzętu używanego przez wojsko, a nawet całkowita rezygnacja z niego. Przy okazji rozwoju przemysłu zbrojeniowego minister liczył na rozbudowę zakładów maszynowych, samochodowych, które miały uruchomić także produkcję niemilitarną. Planowane inwestycje miały przyczynić się do zmniejszenia bezrobocia. Uznano bowiem, że większość prac zostanie wykonana w ramach robót publicznych.

Ćwiczenie 3

Przypomnij, z jaką inicjatywą gospodarczą z początków Rzeczypospolitej należy łączyć Eugeniusza Kwiatkowskiego.

Reforma rolna.

Budowa portu w Gdyni.

Reforma skarbu.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W celu realizacji wspomnianych zamiarów opracowano czteroletni plan, który obejmował okres od początku lipca 1936 roku do końca czerwca 1940. Próbowano skorelować go z sześciolletnim projektem rozwoju i modernizacji sił zbrojnych, przygotowanym przez armię. Kwiatkowski zdawał sobie sprawę, że polski kapitał prywatny został mocno nadszarpnięty w okresie kryzysu i jest zbyt słaby, aby ponieść ciężary realizacji planu, dlatego postanowił oprzeć się na kapitale państwowym oraz zagranicznym. Niestety, okazało się, że zainteresowanie tego drugiego inwestycjami w Polsce jest niewielkie.

Centralny Okrąg Przemysłowy

Głównym elementem zaproponowanego planu była budowa Centralnego Okręgu Przemysłowego, położonego w widłach Wisły i Sanu – w miejscu strategicznym ze względu na odległość od granic kraju (lokalizację tę określano mianem „trójkąta bezpieczeństwa”). Obejmował on wschodnią część województwa krakowskiego, zachodnią łwowskiego i lubelskiego oraz południową kieleckiego. Do tej pory były to przede wszystkim tereny rolnicze, z przewagą małych, nisko dochodowych gospodarstw. Budowa okręgu przemysłowego dawała mieszkańcom szansę zatrudnienia.

Pod względem politycznym był to teren wpływów ugrupowań radykalnych. W 1918 roku powstała tu Republika Tarnobrzeska. Dla władzy była to także szansa uzyskania poparcia.

Choć bezsprzecznie głównymi czynnikami, które zadecydowały o lokalizacji, były odpowiednia baza surowcowa i tania energia. Jednocześnie lokując COP w miejscu, gdzie nie było przemysłu, starano się niwelować różnice między terenami rozwiniętymi a zacofanymi. Koncentracja prac w tym rejonie nastąpiła od 1937 roku. Powstały wówczas przede wszystkim zakłady zapewniające dostarczanie energii (elektrownie w Rożnowie, Stalowej Woli i Mościcach) i związane z przemysłem zbrojeniowym. Wybudowano także linie wysokiego napięcia i gazociągi zaopatrujące budowę. Miastem wybudowanym od podstaw była Stalowa Wola, gdzie powstały huta i elektrownia, w Dębicy wybudowano fabrykę kauczuku syntetycznego.

Polecenie 4

Czy zakład w Dębicy kontynuuje swoją działalność? Jeśli tak – co produkuje współcześnie?

W Mielcu wybudowano fabrykę samolotów, w Rzeszowie silników lotniczych, a w Starachowicach sprzętu artyleryjskiego. W sumie zbudowano około 100 zakładów przemysłowych, rozpoczęto budowę kolejnych. Wybuch wojny uniemożliwił jednak zakończenie inwestycji.

Budowa zakładów miała także wpływ na rozwój sieci komunikacyjnej. Budowano drogi i linie kolejowe łączące miejscowości COP-u, ale też umożliwiające powiązanie między okręgiem a pozostałymi obszarami kraju. Dzięki rozwojowi przemysłu zbrojeniowego zmniejszono bezrobocie i uprzemysłowiono południowo-wschodnie obszary kraju.

Polecenie 5

Poszukaj na mapie głównych ośrodków COP-u i korzystając z różnych źródeł informacji, powiedz, co produkowały.

Gospodarka II Rzeczypospolitej

Krystian Chariza i zespół,

Kwiatkowskiemu zarzucano jednak, że budowa COP-u nastąpiła kosztem pozostałych regionów kraju. Oprócz wspomnianego okręgu inwestycje powstawały bowiem tylko w Warszawie i okolicach, nadal rozbudowywano też Gdynię.

⌋⌋ Eugeniusz Kwiatkowski

Pisma o Rzeczypospolitej Morskiej

Tu właśnie nad Bałtykiem [...] ześrodkowały się najważniejsze wyniki naszej polityki morskiej. Gdy więc np. w roku 1926 przychodziło średnio miesięcznie przez Gdańsk 525 tys. ton, a przez Gdynię zaledwie 34,5 tys. ton towarów, to w roku 1930 Gdańsk przeładował średnio miesięcznie 684,4 tys. ton, a Gdynia 302,4 tys. ton. W lipcu 1933 roku Gdynia w przeładunku osiągnęła 598,2 tys. ton, a Gdańsk spadł do liczby 409,8 ton obrotu w wywozie i przewozie. Zdolność przeładunkowa Gdyni – wedle liczb osiągniętych istotnie pod koniec października ubiegłego roku [1934] przekracza 8 milionów ton w stosunku rocznym [...]. W ciągu 7 lat praktycznie zdolność przeładunkowa Gdyni wzrosła prawie dwudziestokrotnie!

Eugeniusz Kwiatkowski, Pisma o Rzeczypospolitej Morskiej, 1935.

Polecenie 6

W 1938 roku Gdynia zajęła pierwsze miejsce pod względem wielkości przetładunku wśród wszystkich portów nadbałtyckich. Czy w związku z tym władze Wolnego Miasta Gdańska mogły czuć „zagrożenie gospodarcze”?

Dalsze plany rozwoju gospodarczego

W 1938 roku Kwiatkowski przedstawił w sejmie założenia kolejnego 15-letniego planu, pokazując, że jego działania od początku miały bardzo perspektywiczne cele. Nowy plan podzielono na pięć 3-letnich okresów. Nadal zamierzano modernizować przemysł zbrojeniowy, rozbudowywać komunikację, w tym przyspieszyć rozwój motoryzacji, kolejno zreformować rolnictwo i handel. W ostatnich etapach zamierzano położyć nacisk na urbanizację i rozwój oświaty, poprawę stanu zdrowotnego i kulturalnego ludności oraz ostatecznie zlikwidować dysproporcje pomiędzy Polską A i B.

Zamiast podsumowania

((Henryk Radocki

COP w Polsce w 1939 roku

COP wyrósł z potrzeb ekonomicznych i militarnych Polski. Z inicjatywą i kooperacją tych czynników należy wiązać jego powstanie. Pod względem wojskowym COP jest nowoczesnym rozszerzeniem dotychczasowego „trójkąta bezpieczeństwa”, jest tworzeniem potężnego zaplecza przemysłowego dla armii frontowej, niezależnego energetycznie, surowcowo, technicznie i aprowizacyjnie od tych źródeł własnych, które mogą być łatwo, w czasie wojny odcięte od podstawy aprowizacyjnej armii lub zniszczone, oraz od obcych dostaw. Gospodarczo jest COP próbą rozwiązania w skali ogólnopolskiej naczelnego zadania: przebudowy ekonomicznej Państwa przez zorganizowane, celowe

uprzemysłowienie i zagospodarowanie całego kraju drogą stworzenia obok głównego centrum przemysłowego, które powstaje w widłach Wisły i Sanu, dalszych ośrodków przemysłowych dla ziem wschodnich – rozwój sieci komunikacyjnej i elektryfikacji. Na tej linii leży wzmoczenie sił państwa, wzrost dochodu społecznego, podniesienie poziomu życia mas, położenie tamy postępującej pauperyzacji i bezrobociu – wyciągnięcie elementów gospodarczo słabych i politycznie biernych do współodpowiedzialności za losy Narodu, do systemu twórczej pracy nad realizacją nie tylko poprawy własnego losu, ale przede wszystkim celów ekonomicznych i politycznych oraz zadań dziejowych Narodu Polskiego.

Henryk Radocki, COP w Polsce w 1939 roku, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych. Wypisy, t. 3, Rzeszów 1996.

Polecenie 7

Przeanalizuj źródło i powiedz, jakie były społeczno-gospodarcze oraz obronne przyczyny powstania COP-u. Oceń, co udało się zrealizować.

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

“Wypowiedź Tomasza Nałęcz

2002 rok został ogłoszony przez sejm „Rokiem Eugeniusza Kwiatkowskiego”. Prof. Tomasz Nałęcz stwierdził wówczas: „W naszym narodowym panteonie – w którym z uzasadnionych

historycznie przyczyn dominują raczej bohaterowie zasłużeni na polach bitew niżli na niwie gospodarki i cywilizacyjnego rozwoju – Eugeniusz Kwiatkowski pozostaje postacią wyjątkową”.

Polecenie 8

Skomentuj słowa Tomasza Nałęcz. Zestaw je z tekstem tablicy pamiątkowej.

Ćwiczenie 4

W czasie wielkiego kryzysu gospodarczego na ziemiach polskich szczególnie zubożeli

chłopi.

inteligencja.

robotnicy.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5

W celu przezwyciężenia kryzysu gospodarczego z lat 1930–1935 władze polskie nie:

powołały specjalnego funduszu w celu organizacji robót publicznych i pomocy społecznej.

przeprowadziły dużej akcji oddłużania rolnictwa.

przeforsowały ustawy umożliwiające interwencjonizm w zreszczenia monopolistyczne.

upaństwowiły większości bankrutujących fabryk i zakładów.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 9

Sformułuj kilka podstawowych tez do zagadnienia: „Bilans gospodarczy II RP w latach 1926–1938”.

Polecenie 10

Wybierz z tekstu lekcji najważniejsze Twoim zdaniem daty, wpisz je w schemat linii chronologicznej i dodaj do nich swój komentarz uzasadniający wybór.

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić, jakie znaczenie dla rozwoju II RP miał COP.

Co wiem?

Wiem, kim był Eugeniusz Kwiatkowski.

Co rozumiem?

Rozumiem, dlaczego doszło do powstania COP.

II RP pod rządami obozu sanacyjnego (lekcja powtórzeniowa)

Ćwiczenie 1

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2

Uporządkuj chronologicznie wymienione wydarzenia.

Nowela sierpniowa.

Śmierć Piłsudskiego.

„Wybory brzeskie”.

Uchwalenie konstytucji kwietniowej.

Zamach majowy.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 1

Podaj pełne nazwy poniższych ugrupowań:

- OZN
- OWP,
- ONR „Falanga”
- BBWR

Ćwiczenie 3

Uzupełnij tekst, wstawiając podane niżej wyrażenia.

Po rezygnacji Stanisława Wojciechowskiego z urzędu prezydenta Zgromadzenie Narodowe 31 maja 1926 roku wybrało na tę funkcję []. Ten jednak zrezygnował i wskazał swojego kandydata []. Jednym z celów stawianych przez sanację było uchwalenie nowej konstytucji. Zanim powstał nowy akt zasadniczy, uchwalono rozwiązanie tymczasowe, czyli tzw. []. Konstytucja kwietniowa została uchwalona [] kwietnia [] roku. Według konstytucji na czele władz państwowych stał []. Był on odpowiedzialny jedynie przed [] i []. Z inicjatywy [] w [] roku podjęto decyzję o budowie COP. Stosunkowo szybko zbudowano od podstaw elektrownię w [], fabryki zbrojeniowe w Sanoku i [] oraz zakłady samolotowe w Rzeszowie i []. Powstało nawet zupełnie nowe miasto - [].

Rożnowie

Mielcu

Radomiu

Ignacego Mościckiego

Eugeniusza Kwiatkowskiego

1937

1935

Józefa Piłsudskiego

prezydent

nowelę sierpniową

23

Stalowa Wola

Bogiem

historią

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 2

Wyobraź sobie, że Józef Piłsudski i jego zwolennicy ponieśli porażkę w maju 1926 roku.

Napisz, jak mogłyby potoczyć się dalsze losy Marszałka i państwa polskiego w takiej sytuacji.

Polecenie 3

Przeczytaj poniższy tekst i napisz, czy przekonują cię argumenty prof. Jerzego Holzera.

Ustosunkuj się do jego wypowiedzi.

„Brytyjscy politycy obawiali się, że Polska ugnie się pod żądaniami Hitlera. Czy rozważył Pan wariant, w którym Polska zgadza się na postulaty niemieckie i atakuje wraz z Niemcami ZSRR? W tym momencie ma przynajmniej jednego wroga, nie dwóch. Hitler mówi również o gwarancjach dla polskiej granicy zachodniej.”

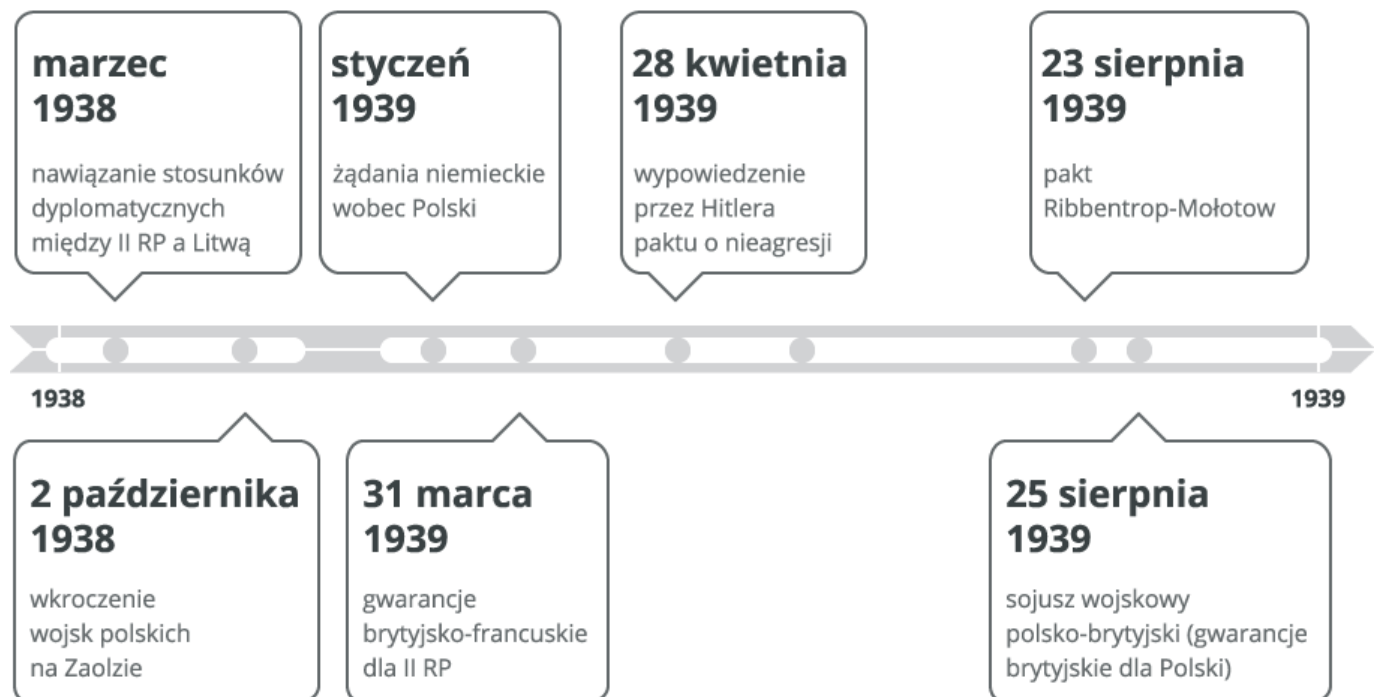
Ćwiczenie 4

Przy poszczególnych postaciach związanych z kulturą i nauką II RP dopasuj dziedziny, które reprezentowali.

Tadeusz Makowski	malarstwo
Stefan Żeromski	muzyka
Władysław Reymont	film, teatr, kino
Jadwiga Smosarska	literatura
Karol Szymanowski	sport
Halina Konopacka	nauka
Adolf Dymsza	literatura
Kazimierz Nowak	podróże
Stefan Banach	film, teatr, kino

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Sytuacja międzynarodowa Polski przed wybuchem II wojny światowej

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

👤 Jacek Matysiak

Pułkownik Józef Beck --- wzlot i upadek

„Myślał o sobie, że gra w szachy z Hitlerem, a tu zaczęło wyglądać na to, że może jest tylko jednym z pionków na szachownicy”

[Pułkownik Józef Beck – wzlot i upadek](#)

Polecenie 1

Powyższy cytat potraktuj jako wstęp do lekcji, a zarazem problem, do którego powrócisz na końcu zajęć – zostaniesz wówczas poproszony o odpowiedź na pytanie: czy Józef Beck okazał się partnerem w grze z Hitlerem, czy jedynie pionkiem?

Polityka zagraniczna II RP po śmierci Józefa Piłsudskiego

Po śmierci Piłsudskiego funkcję ministra spraw zagranicznych nadal pełnił Józef Beck. Starał się kontynuować politykę równowagi, czyli zapewnić Polsce dobre stosunki zarówno z ZSRR, jak i Niemcami. Beck unikał angażowania się w jakiegokolwiek układy, które zwrócone byłyby przeciwko jednemu z sąsiadów, mimo że propozycji nie brakowało. W 1935 roku Göring podczas swojej wizyty w Warszawie miał zaproponować Polsce zawarcie tajnego układu, który ustaliłby strefy wpływów na wschodzie. Kilka miesięcy później Polska otrzymała ze strony Niemiec kolejną ofertę przystąpienia do paktu antykominternowskiego. Obie odrzuciła. Starła się jednak skorzystać z pozytywnych relacji z zachodnim sąsiadem i załatwić problemy bieżące, choćby te dotyczące mniejszości. 5 listopada 1937 roku podpisano polsko-niemiecki układ zrównujący prawa Niemców w Polsce i Polaków w Niemczech. Akt stanowił w pewnym sensie przedłużenie konwencji genewskiej, podpisanej po podziale Górnego Śląska.

W 1936 roku doszło także do ocieplenia stosunków z Francją. Poczynania Niemiec na arenie międzynarodowej i wewnętrznej (remilitaryzacja Nadrenii i wprowadzenie powszechnej służby wojskowej) zachęciły Francję do zacieśnienia dwustronnej współpracy z Polską. W sytuacji odradzającego się zagrożenia ze strony Niemiec każdy sojusznik był potrzebny. Efektem bliższych relacji była wizyta Edwarda Rydza-Śmigłego w Paryżu, a ponadto podpisanie 6 września 1936 roku w Rambouillet umowy o udzieleniu Polsce pożyczki w wysokości 2,6 mln franków na dozbrojenie armii.

Z drugiej strony kilka przedsięwzięć podjętych na arenie międzynarodowej sugerowało, że relacje II RP z Niemcami są wzorowe, a wręcz można mówić o współdziałaniu między III Rzeszą a II RP w prowadzeniu agresywnej polityki europejskiej. Kiedy wojska niemieckie wkraczały do Austrii, rząd polski zażądał od Litwy nawiązania stosunków dyplomatycznych. Od 1927 roku oba te kraje (Polska i Litwa) nie były w stanie wojny, niemniej ze względu na problem Wileńszczyzny pozostawały we wrogiej neutralności. We wzajemnych relacjach nie brakowało negatywnej propagandy.

Ćwiczenie 1

W którym roku doszło do wyraźnego zaostrzenia stosunków pomiędzy Polska a Litwą.

W 1926 roku.

W 1927 roku.

W 1925 roku.

Na terenach przygranicznych dochodziło także do incydentów zbrojnych. Kiedy jeden z nich w 1938 roku zakończył się śmiercią polskiego strażnika, Polska zgromadziła przy granicy z Litwą wojska. Do Wilna przybył Edward Rydz-Śmigły. 17 marca wysłano do rządu w Kownie żądanie nawiązania stosunków dyplomatycznych. Rząd litewski, mając świadomość przewagi militarnej Polski, zdecydował się przyjąć ultimatum i nawiązał stosunki dyplomatyczne z Polską, uznając tym samym wyznaczoną w 1923 roku granicę. Wówczas też pojawiło się słynne propagandowe hasło: „Wodzu, prowadź na Kowno”, które trudno uznać za pokojowe.

Przyłączenie Zaolzia

Kolejnym agresywnym krokiem w polityce zagranicznej, zmieniającym tym razem również układ granic, było przyłączenie Zaolzia. 30 września 1938 roku rząd polski pod groźbą wojny zażądał od Czechosłowacji oddania Zaolzia. W tym też czasie Hitler domagał się przyłączenia do Niemiec Sudetów czeskich. W tej sytuacji rząd czeski wyraził zgodę na polską propozycję, niemniej wywołało to falę niechęci opinii europejskiej wobec Polski. 2 października 1938 roku wojska polskie wkroczyły na Zaolzie. Do Polski przyłączono obszar ok. 800 km² z 227 tys. mieszkańców (przeważnie Polaków) i ważnym okręgiem przemysłowym, Zagłębiem Karwińskim. Dodatkowo jeszcze w listopadzie Polska wymusiła zwrot skrawków Spiszu i Orawy.

Polecenie 2

Przypomnij okoliczności przyznania Zaolzia Czechosłowacji w 1920 roku. Oceń, czy słusznie znaczna część społeczeństwa polskiego potraktowała powrót w 1938 roku do Polski tego terytorium jako przykład dziejowej sprawiedliwości.

Strona tytułowa Ilustrowanego Kuriera Codziennego

domena publiczna

Polecenie 3

Przedstaw nastroje panujące po przyłączeniu Zaolzia wśród jego mieszkańcy oraz w stolicy. Przeanalizuj stronę tytułową gazety. Zwróć uwagę na frazy: „na wieść o pokojowym załatwieniu konfliktu polsko-czeskiego, na placu Piłsudskiego w Warszawie odbyła się żywiołowa manifestacja wielotysięcznego tłumu...”, „Gdy wkraczamy w historyczne piastowskie granice”, „Witajcie od dziś wiecznie z nami rodacy”, „Z obu stron wyciągają się bratnie dłonie po przez skruszone już granice”.

Żądania Hitlera

Hitler oba te wydarzenia potraktował jako wstęp do izolacji Polski na arenie międzynarodowej. Uznał, że Wielka Brytania i Francja mogą nie chcieć udzielić II RP jakiegokolwiek wsparcia w wyniku konfliktu z sąsiadami, w związku z tym Polska będzie chętna do zawarcia ścisłego sojuszu z Niemcami – nawet za cenę ustępstw. Pod koniec października 1938 roku minister spraw zagranicznych Rzeszy przedstawił więc polskiemu ambasadorowi w Berlinie Józefowi Lipskiemu kilka propozycji. Wśród nich obietnicę przedłużenia na 25 lat paktu o nieagresji i przyłączenia się Polski do paktu antykominternowskiego. Niestety, w zamian Polska miała wyrazić zgodę na włączenie do Niemiec Wolnego Miasta Gdańska (z zachowaniem w nim praw ludności polskiej) oraz

przeprowadzenie eksterytorialnej (czyli wyłączonej spod kontroli polskiej) autostrady oraz linii kolejowej przez Pomorze, która pozwoliłaby na połączenie Prus Wschodnich z resztą Niemiec. Beck początkowo nie potraktował tych propozycji poważnie, ale powtórzenie ich w styczniu 1939 roku (podczas wizyty Becka w Berlinie, a Ribbentropa w Warszawie) nakazywało już podejście do problemu z całą powagą. Agresywna polityka Niemiec i pozostałych państw faszystowskich usztywniła także politykę państw zachodnich. Francja i Wielka Brytania postanowiły odejść od polityki **appeasementu** i rozpocząć formowanie sojuszu państw przeciwko polityce Niemiec. 31 marca 1939 roku Wielka Brytania i Francja udzieliły gwarancji niepodległości II RP.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1BUWqzvx>

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Oświadczenie Neville'a Chamberlaina złożone w Izbie Gmin, 31 marca 1939 roku
Oświadczenie Neville'a Chamberlaina złożone w Izbie Gmin, 31 marca 1939 roku

“ Oświadczenie Neville'a Chamberlaina złożone w Izbie Gmin, 31 marca 1939 roku

Zdaniem Rządu nie ma sprawy, która nie mogłaby być rozwiązana pokojowo i nie znajdujemy usprawiedliwienia dla użycia siły i pogroźek w miejsce metody negocjacji.

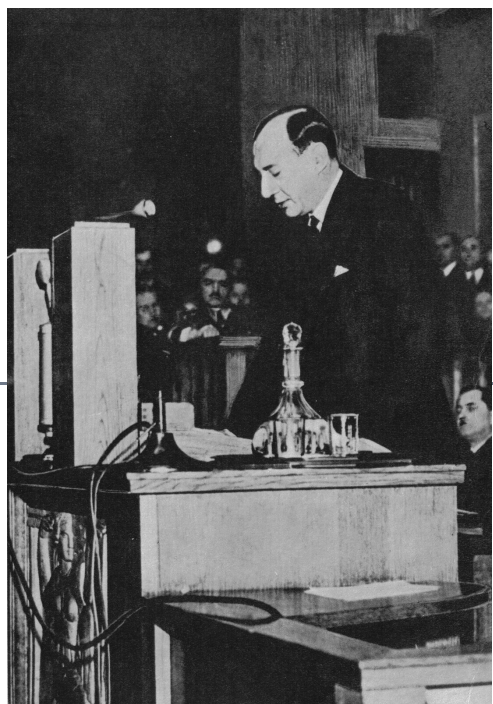
[...] Aby stanowisko Rządu J.K.M. było zupełnie jasne, muszę już teraz poinformować izbę, że zanim jeszcze te narady zostaną ukończone, w wypadku jakiegokolwiek akcji międzynarodowej zagrażającej wyraźnie niepodległości polskiej i której rząd Polski będzie uważał za słuszne w imię żywotnych interesów kraju przeciwstawić swoje siły narodowe. Rząd J.K.M. będzie uważał się za zobowiązany do natychmiastowego poparcia Polski wszelkimi środkami. Rząd brytyjski zapewnił o tym rząd Polski. Mogę dorzucić, że rząd francuski upoważnił mnie do potwierdzenia, że jego postawa w tej sprawie jest taka sama jak nasza.

Oświadczenie Neville'a Chamberlaina złożone w Izbie Gmin, 31 marca 1939 roku, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 131.

Polecenie 4

Oceń wiarygodność zobowiązań sformułowanych przez Neville'a Chamberlaina. Uzasadnij swoją opinię.

Biorąc pod uwagę te gwarancje (potwierdzone w kwietniu), Józef Beck zdecydowanie odrzucił żądania Hitlera. Przemówienie z 5 maja wywołało entuzjazm wśród społeczeństwa polskiego. Spotkało się nawet z pozytywnym odbiorem przeciwników politycznych sanacji.

Józef Beck podczas przemówienia w sejmie
Józef Beck podczas przemówienia w sejmie , Fotografia, domena publiczna

Nagranie dostępne pod adresem
<https://zpe.gov.pl/a/D1BUWqzvx>

Fragment przemówienia Józefa Becka w Sejmie.
domena publiczna

Fragment przemówienia Józefa Becka
w Sejmie. Fragment przemówienia Józefa
Becka w Sejmie. Źródło: domena publiczna.

Fragment przemówienia ministra Józefa Becka w sejmie w odpowiedzi na notę kanclerza Rzeszy Niemieckiej, Warszawa, 5 maja 1939

W pierwszej i drugiej sprawie, to jest w sprawie przyszłości Gdańska i komunikacji przez Pomorze, chodzi ciągle o koncesje jednostronne, których Rząd Rzeszy wydaje się od nas domagać. Szanujące się państwo nie czyni koncesji jednostronnych. Gdzież jest zatem ta wzajemność? W propozycjach niemieckich wygląda to dość mgliście.

Pokój jest rzeczą cenną i pożądaną. Nasza generacja, skrwawiona w wojnach, na pewno na pokój zasługuje. Ale pokój, jak prawie wszystkie sprawy tego świata, ma swoją cenę, wysoką, ale wymierną. My, w Polsce, nie znamy pojęcia pokoju za wszelką cenę. Jest tylko jedna rzecz w życiu ludzi, narodów i państw, która jest bezcenna. Tą rzeczą jest honor.

[Fragment przemówienia ministra Józefa Becka w sejmie
w odpowiedzi na notę kanclerza Rzeszy Niemieckiej, Warszawa, 5
maja 1939](#)

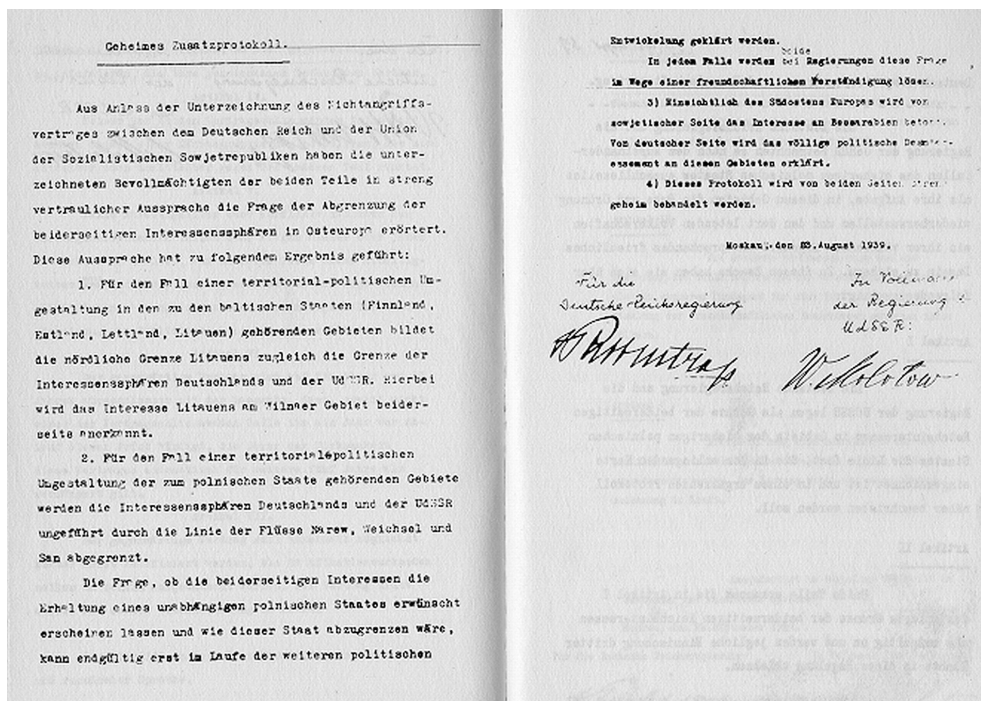
Polecenie 5

Napisz, w jaki sposób Józef Beck argumentował odrzucenie propozycji niemieckich.

Pakt Ribbentrop-Mołotow

Hitler nie potraktował zbyt poważnie gwarancji państw zachodnich. Stały się one dla niego pretekstem do wypowiedzenia paktu o nieagresji zawartego w 1934 roku. W emocjonalnym przemówieniu w Reichstagu 28 kwietnia 1939 roku, wypowiadając układ, dodatkowo nazwał „obrońców systemu wersalskiego” „podżegaczami wojennymi”. Kanclerz III Rzeszy obawiał się jednak reakcji ZSRR. Chcąc zabezpieczyć się przed ewentualnym wsparciem Polski przez jej wschodniego sąsiada, rozpoczął rokowania ze Stalinem. Wiedział też zapewne, że z propozycją sojuszu wystąpiły do radzieckiego dyktatora Wielka Brytania i Francja. Podczas tych rozmów delegacja radziecka zażądała zgody na przemarsz Armii Czerwonej przez terytorium Rumunii i Polski (w razie konieczności użycia wojsk przeciwko Hitlerowi). Beck taką możliwość zdecydowanie odrzucił, obawiając się, że kiedy wojska radzieckie wkroczą do Polski, to już z niej nie wyjdą... Stalin wybrał sojusz z Hitlerem, licząc, że konflikt Niemiec z Zachodem wykrwawi obie strony i przygotuje lepszy grunt pod wkroczenie Armii Radzieckiej. Był przekonany, że zapewnia sobie na kilka lat pokój ze strony III Rzeszy, dlatego zaakceptował przedstawiony mu przez Hitlera plan ataku na Polskę i postanowił uczestniczyć w rozbiórce II RP.

23 sierpnia 1939 roku został zawarty między ZSRR a Niemcami pakt o nieagresji na 10 lat. Równocześnie Ribbentrop i Mołotow podpisali tajny protokół dotyczący podziału stref wpływów w Europie Środkowo-Wschodniej.

Traktat z podpisami sygnatariuszy

Traktat z podpisami sygnatariuszy, Fotografia, domena publiczna

Tajny protokół

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1BUWqzvx>

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Fragment tajnego protokołu Fragment tajnego protokołu

“ Fragment tajnego protokołu

1. Na wypadek przekształcenia terytorialno-politycznego obszaru należącego do państw bałtyckich (Finlandia, Estonia, Łotwa i Litwa), północna granica Litwy tworzy automatycznie granicę sfery interesów niemieckich i ZSRR, przy czym obie strony uznają roszczenia Litwy do terytorium wileńskiego.
2. Na wypadek terytorialno-politycznego przekształcenia terytoriów należących do państwa polskiego, sfery interesów Niemiec i ZSRR będą rozgraniczone w przybliżeniu przez linię Narew-Wisła-San. Kwestia, czy i w interesie obu uznane będzie za pożądane utrzymanie niepodległego państwa polskiego zostanie definitywnie zdecydowane dopiero w ciągu dalszego rozwoju

wypadków politycznych. W każdym razie oba rządy rozwiążą tę kwestię na drodze przyjacielskiego porozumienia.

3. Jeżeli chodzi o południowy wschód Europy, to ze strony radzieckiej podkreśla się zainteresowanie Besarabią. Ze strony Niemiec stwierdza się zupełne desinteresement odnośnie do tego terytorium.
4. Protokół ten traktowany będzie przez obie strony w sposób ściśle tajny.

Fragment tajnego protokołu.

Polecenie 6

Wymień główne założenia paktu. Oceń, które były wyraźnym zagrożeniem dla niepodległości państwa polskiego. Co sądzisz o słuszności sformułowania, że był to IV rozbiór Polski?

Informacja o dołączonym do porozumienia niemiecko-radzieckim tajnym protokole dotarła do ambasadora USA w Moskwie i została przekazana europejskim państwom zachodnim.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1BUWqzvx>

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Telegram ambasadora USA w Moskwie do sekretarza stanu USA z 24 sierpnia 1939
Telegram ambasadora USA w Moskwie do sekretarza stanu USA z 24 sierpnia 1939

“ Telegram ambasadora USA w Moskwie do sekretarza stanu USA z 24 sierpnia 1939

Powołując się na 464 z 24 sierpnia godz. 9.00.

Tekst traktatu był dziś ogłoszony w sowieckiej prasie i jest zgodny z zarysem przesłanym w wyżej wymienionym telegramie z dodatkiem wstępu, stwierdzającego, iż obecny traktat opiera się na sowiecko-niemieckim traktacie z kwietnia 1926. Ponieważ prasa niewątpliwie poda pełny tekst, nie będę go telegrafował.

Ściśle poufne. Zostałem poinformowany w ścisłym zaufaniu, że osiągnięto wczoraj wieczorem pełne porozumienie między rządami sowieckim a niemieckim odnośnie do spraw terytorialnych w Europie Wschodniej, w wyniku którego Estonia, Łotwa, wschodnia

Polska i Besarabia są uznane za sferę żywotnych interesów sowieckich. Mój informator dodaje, że artykuł czwarty, który zabrania każdemu z kontrahentów przystępowania do jakiegokolwiek grupy mocarstw skierowanej przeciw drugiemu, wyklucza nie tylko przyłączenie się Sowietów do sojuszu anglo-francuskiego, ale również jakąkolwiek kolaborację niemiecko-japońską.

Poinformowano mnie, że rokowania były prowadzone osobiście przez Stalina, który nie ukrywał przed Ribbentropem, iż był od dawna za zbliżeniem sowiecko-niemieckim. Po zawarciu traktatu Stalin wypił toast za Hitlera i za „wznowienie tradycyjnej przyjaźni niemiecko-rosyjskiej”. Poinformowano mnie, że w wyniku dyskusji odnośnie do spraw terytorialnych, dotyczących krajów położonych między Niemcami a Związkiem Sowieckim, osiągnięto milczącą zgodę, iż Związek Sowiecki otrzyma kompensaty terytorialne, jeśli sobie będzie ich życzył, za zmiany terytorialne, które Niemcy mogą wprowadzić w tych regionach.

Ribbentrop leci z powrotem do Berlina dziś o godz. 14.00.

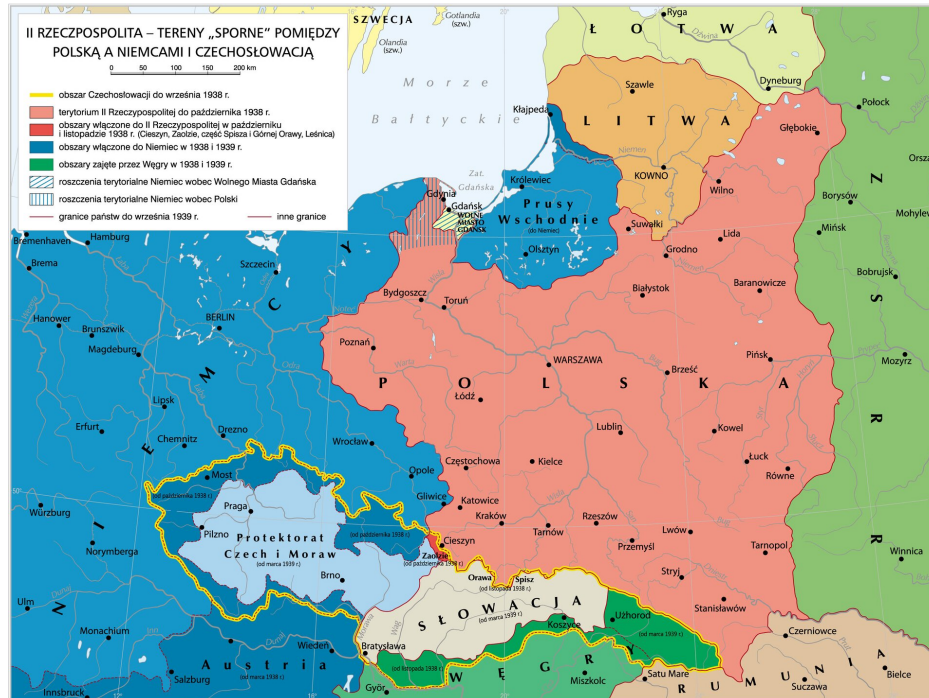
Steinhard

Telegram ambasadora USA w Moskwie do sekretarza stanu USA z 24 sierpnia 1939.

Polskie społeczeństwo w działaniu

W Polsce nastąpiła pełna mobilizacja społeczeństwa, które starało się na różne sposoby wspomóc przygotowania do konfliktu. Zdawano sobie sprawę z ogromnego zagrożenia dla niedawno wywalczonej niepodległości. Podjęto między innymi działania służące dozbrojeniu armii polskiej. Hojnie przekazywano pieniądze, kosztowności, cenne darowizny na utworzone fundusze: Fundusz Obrony Narodowej i Fundusz Obrony Morskiej. Między innymi za sumy zebrane z darowizn zbudowano okręt podwodny ORP „Orzeł”. Poszczególne grupy zawodowe przekazywały także pieniądze na ten cel lub fundowały sprzęt, na przykład warszawscy sprzedawcy gazet w kioskach ufundowali armii polskiej karabiny.

Perspektywiczny plan Eugeniusza Kwiatkowskiego zakładał modernizację i dobrojenie armii, niemniej I etap miał zostać zrealizowany dopiero w 1942 roku, toteż w momencie wybuchu II wojny widoczna będzie dysproporcja pomiędzy polską a niemiecką armią. Zauważalna również będzie przestarzała organizacja wojska polskiego (m.in. duża liczba oddziałów kawalerii i niedobór wojsk pancernych).

Tereny sporne między Polską a Niemcami i Czechosłowacją

Krystian Chariza i zespół,

Ćwiczenie 2

Przeanalizuj mapę i powiedz, dlaczego granicę z Niemcami uznawano za trudną do obrony. Oceń poniższe odpowiedzi.

Niemcy mieli możliwość wkroczenia do Polski nie tylko od zachodu.

Linia graniczna była długa.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 7

Przypomnij, które obszary były przedmiotem sporu między II RP a III Rzeszą.

Ostatnie dni pokoju

Jeszcze przed podpisaniem paktu Ribbentrop-Mołotow Hitler 22 sierpnia 1939 roku wygłosił przemówienie do wyższych dowódców wojskowych.

“ Przemówienie Adolfa Hitlera z 22 sierpnia 1939 roku

Zagłada Polski wysuwa się na pierwszy plan. Celem jest zniszczenie żywej siły, a nie dotarcie do określonej linii. Jeżeli wybuchnie wojna na zachodzie, zagłada Polski także pozostaje zadaniem pierwszoplanowym. Ze względu na porę roku konieczne jest szybkie rozstrzygnięcie.

Dam powód propagandzie dla uzasadnienia wybuchu, obojętne, czy wiarygodny. Nikt nie będzie pytał później zwycięzcy, czy mówił prawdę, czy nie. Na początku i w czasie prowadzenia wojny nie idzie o prawo, lecz o zwycięstwo.

[...]

Pierwszym celem jest dotarcie do Wisły i Narwi. Nasza przewaga techniczna załamie nerwy Polaków. Należy rozbić natychmiast każdą nową formującą się jednostkę polską, wojna musi być wojną na zniszczenie.

Celem militarnym jest ostateczne zdruzgotanie Polski. Szybkość jest rzeczą najważniejszą. Pościg aż do pełnej zagłady.

Mam przekonanie, że niemiecki Wehrmacht zda egzamin. Rozkaz do ataku zostanie jeszcze wydany, prawdopodobnie w sobotę rano [26 sierpnia].

Przemówienie Adolfa Hitlera z 22 sierpnia 1939 roku, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 133-134.

Ćwiczenie 3

Jakie były cele działań przeciwko Polsce przedstawione przez Hitlera?

- Demonstracja siły w celu przekonania Polski o konieczności zawarcia sojuszu z Niemcami.
- Dotarcie Wehrmachtu do Wisły i Narwi i zatrzymanie się na tej linii.
- Całkowita zagłada państwa i społeczeństwa.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Hitler po zakończeniu rokowań z ZSRR ustalił termin agresji na Polskę na 26 sierpnia 1939 roku. Ze względu na to, że 25 sierpnia Wielka Brytania zawarła z II RP sojusz wojskowy, będący rozszerzeniem wcześniejszych gwarancji, Führer się zawahał.

“ Układ polsko-angielski --- 25 sierpnia 1939 roku

Rząd polski i rząd Zjednoczonego Królestwa W. Brytanii i Irlandii Północnej pragną oprzeć na stałej podstawie współpracę między swymi krajami, wynikającą z zapewnień pomocy wzajemnej o charakterze obronnym, które już wymieniły, postanowiły zawrzeć układ.

ART. 1. W razie gdyby jedna ze stron umawiających znalazła się w działaniach wojennych z jednym z mocarstw europejskich (w tajnym protokole wskazano, że chodzi o Niemcy) na skutek agresji tego ostatniego przeciwko tejże stronie umawiającej się udzieli bezzwłocznie stronie umawiającej się, znajdującej się w działaniach wojennych, wszelkiej pomocy i poparcia, będących w jej mocy.

ART. 2 Punkt 1. Postanowienia art. 1 stosują się również w razie jakiegokolwiek bądź akcji jednego z mocarstw europejskich, która by zagrażała wyraźnie pośrednio lub bezpośrednio niezawisłości jednej ze stron umawiających się, a która by była tego rodzaju, że ta strona umawiająca się, uważałaby za żywotne przeciwstawienie się jej swymi siłami zbrojnymi.

Układ polsko-angielski – 25 sierpnia 1939 roku, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 134–135.

Polecenie 8

Powiedz, jakich gwarancji udzieliła Polsce Wielka Brytania na wypadek ataku ze strony Niemiec.

Hitler doszedł jednak do wniosku, że państwa zachodnie nie udzielą pomocy zbrojnej Rzeczypospolitej. W związku z tym zmienił tylko datę ataku na 1 września 1939 roku.

Zamiast podsumowanie

((Galeazzo Ciano

Fragment dziennika Galeazzo Ciano (ministra spraw zagranicznych faszystowskich Włoch)

Przyjazd do Warszawy [...]. Polska wbrew wszystkim wysiłkom polityki Becka jest zasadniczo i z natury antyniemiecka. Jej tradycje, instynkt i interesy przeciwstawiają się Niemcom.

[...] [Polacy] podziwiają w nas bardziej poezję pędzla niż siłę broni, w którą obecnie zupełnie nie wierzą.

[...] Polska będzie kontynuowała swoją politykę równowagi, która została jej narzucona przez położenie geograficzne z Rosją – nic ponad kontakty ściśle konieczne. Z Francją – sojusz obronny, do którego nie ma jednak specjalnego zaufania. Z Niemcami – dobre sąsiedztwo utrzymywane jednak z wysiłkiem, zważywszy na tyle czynników duchowych i materialnych, skłaniających do konfrontacji.

[...] jedynym głosem, który w Polsce się liczy, jest głos nieboszczyka Piłsudskiego.

[...] Reasumując wrażenia i sprowadzając je do poziomu naszych interesów, słuszne wydaje się stwierdzenie, że lekkomyślnością byłoby utrzymywać, iż Polska jest krajem pozyskanym dla Osi lub trójkąta [tzn. bloku Niemiec, Japonii, Włoch]. Ale nadmiernym

pesymizmem byłoby też uznawanie jej wprost za wroga Osi. Gdy wybuchnie wielki kryzys, Polska przez dłuższy czas pozostanie z bronią u nogi i dopiero gdy losy zostaną rozstrzygnięte, dołączy do obozu zwycięzców, i postąpi słusznie, bo to kraj mający wrogów i przyjaciół po obu swoich stronach.

Galeazzo Ciano, Fragment dziennika Galeazzo Ciano (ministra spraw zagranicznych faszystowskich Włoch), [w:] tegoż, Dziennik 1937-1943, Pułtusk 2006, s. 318-320.

Ćwiczenie 4

Po przeczytaniu tekstu wskaż zdania prawdziwe.

Dostrzegł, że Polska w II połowie lat 30. zrezygnowała z polityki równowagi.

Uważał, że Polacy nie zdecydują się na przystąpienie do państw Osi.

Ciano odwiedził Polskę już po śmierci Piłsudskiego.

Podkreślał, że Polska przede wszystkim wierzy w sojusz z Francją.

Zauważył, że Polacy nie doceniają siły militarnej Włoch.

Żałował, że funkcję ministra spraw zagranicznych przestał pełnić Beck.

Doceniał prowłoskie i proniemieckie sympatie narodu polskiego.

Uważał, że Polska prowadzi bardzo zachowawczą politykę zagraniczną.

Polecenie 9

Zaprezentuj w formie metaplanu temat: „Polityka zagraniczna Józefa Becka w latach 1938–1939”. Wykorzystaj poniższy fragment przemówienia.

Jak było?	Jak być powinno?
Dlaczego nie było tak, jak być powinno?	Wnioski

“ Przemówienie ministra Józefa Becka w sejmie w odpowiedzi na notę kanclerza Rzeszy Niemieckiej, Warszawa, 5 maja 1939 --- fragment

Konsekwencje, wynikające z osłabienia zbiorowych instytucji międzynarodowych i z głębokiej rewizji metod pracy między państwami, które zresztą niejednokrotnie w Izbach sygnalizowałem, spowodowały otwarcie całego szeregu nowych problemów w różnych częściach świata. [...]

Jeśli o nas chodzi – zaszły wydarzenia bardzo poważne.

Z jednymi państwami kontakt nasz stał się głębszy i łatwiejszy, w innych wypadkach powstały poważne trudności. Biorąc rzeczy chronologicznie, mam tu na myśli w pierwszej linii naszą umowę ze Zjednoczonym Królestwem, z Anglią.

[...] Uważam za swój obowiązek dodać tu, że sposób i forma wyczerpujących rozmów, przeprowadzonych w Londynie, dodają umowie wartości szczególnej. Pragnąłbym, aby polska opinia publiczna wiedziała, że spotkałem ze strony angielskich mężów stanu nie tylko głębokie zrozumienie ogólnych zagadnień polityki europejskiej, ale taki stosunek do naszego państwa, który pozwolił mi

z całą otwartością i zaufaniem przedyskutować wszystkie istotne zagadnienia, bez niedomówień i wątpliwości.

Szybkie ustalenie zasady współpracy angielsko-polskiej możliwe było przede wszystkim dlatego, że wyjaśniliśmy sobie wyraźnie, iż tendencje obu rządów są zgodne w podstawowych zagadnieniach europejskich; na pewno ani Anglia, ani Polska nie żywią zamiarów agresywnych w stosunku do nikogo, lecz również stanowczo stoją na gruncie respektu dla pewnych podstawowych zasad w życiu międzynarodowym.

Równoległe deklaracje kierowników politycznych strony francuskiej stwierdzają, że jesteśmy zgodni między Paryżem a Warszawą co do tego, że skuteczność działania naszego obronnego układu nie tylko nie może być osłabiona przez zmianę koniunktury międzynarodowej, lecz przeciwnie – że układ ten stanowić powinien jeden z najistotniejszych czynników w strukturze politycznej Europy.

Porozumienie polsko-angielskie przyjął pan kanclerz Rzeszy Niemieckiej za pretekst do jednostronnego uznania za nieistniejący układu, który pan Kanclerz Rzeszy zawarł z nami w roku 1934.

Zanim przejdę do dzisiejszego stadium tej sprawy, pozwolą mi panowie na krótki rys historyczny.

Fakt, że miałem zaszczyt brać czynny udział w zawarciu i wykonaniu tego układu, nakłada na mnie obowiązek jego analizy. Układ z 1934 r. był wydarzeniem wielkiej miary. Była to próba dania jakiegoś lepszego biegu historii między dwoma wielkimi narodami, próba wyjścia z niezdrowej atmosfery codziennych zgrzytów i szerszych wrogich zamierzeń, w kierunku wzniesienia się ponad narosłe od wieków animozje, w kierunku stworzenia głębokich podstaw wzajemnego poszanowania. Próba sprzeciwiania się złemu jest zawsze najpiękniejszą możliwością działalności politycznej.

Polityka polska w najbardziej krytycznych momentach ostatnich czasów wykazała respekt dla tej zasady.

Pod tym kątem widzenia, proszę Panów, zerwanie tego układu nie jest rzeczą mało znaczącą. Natomiast każdy układ jest tyle wart, ile są warte konsekwencje, które z niego wynikają. I jeśli polityka i postępowanie partnera od zasady układu odbiega, to po jego osłabieniu czy zniknięciu nie mamy powodu nosić żałoby. Układ polsko-niemiecki z 1934 r. był układem o wzajemnym szacunku i dobrym sąsiedztwie i jako taki wniósł pozytywną wartość do życia naszego państwa, do życia Niemiec i do życia całej Europy. Z chwilą jednak, kiedy ujawniły się tendencje, ażeby interpretować go bądź to jako ograniczenie swobody naszej polityki, bądź to jako motyw do żądania od nas jednostronnych, a niezgodnych z naszymi żywotnymi interesami koncepcji, stracił swój prawdziwy charakter.

Przejdźmy teraz do sytuacji aktualnej. Rzesza Niemiecka sam fakt porozumienia polsko-angielskiego przyjęła za motyw zerwania układu z 1934 r. Ze strony niemieckiej podnoszono takie czy inne obiekcje natury jurydycznej. Jurystów pozwolę sobie odesłać do tekstu naszej odpowiedzi na memorandum niemieckie, która dziś jeszcze będzie Rządowi Niemieckiemu doręczona. Nie chciałbym również zatrzymywać Panów dłużej nad dyplomatycznymi formami tego wydarzenia, ale pewna dziedzina ma tu swój specyficzny wyraz. Rząd Rzeszy, jak to wynika z tekstu memorandum niemieckiego, powziął swoją decyzję na podstawie informacji prasowych, nie badając opinii ani Rządu Angielskiego, ani Rządu Polskiego co do charakteru zawartego porozumienia. Trudne to nie było, gdyż bezpośrednio po powrocie z Londynu okazałem gotowość przyjęcia ambasadora Rzeszy, który do dnia dzisiejszego z tej sposobności nie skorzystał.

Dlaczego ta okoliczność jest tak ważna? Dla najprościej rozumującego człowieka jest jasne, że nie charakter, cel i ramy układu polsko-angielskiego decydowały, tylko sam fakt, że układ taki został

zawarty. A to znów jest ważne dla oceny intencji polityki Rzeszy, bo jeśli wbrew poprzednim oświadczeniom Rząd Rzeszy interpretował deklarację o nieagresji, zawartą z Polską w 1934 r., jako chęć izolacji Polski i uniemożliwienia naszemu państwu normalnej, przyjaznej współpracy z państwami zachodnimi – to interpretację taką odrzucilibyśmy zawsze sami.

Przemówienie ministra Józefa Becka w sejmie w odpowiedzi na notę kanclerza Rzeszy Niemieckiej, Warszawa, 5 maja 1939 – fragment

Polecenie 10

Odpowiedz na pytanie postawione we wprowadzeniu. Podaj przynajmniej trzy argumenty na poparcie swojej opinii.

Co potrafię?

Potrafię wymienić główne założenia polityki zagranicznej Polski w latach 1935–1939.

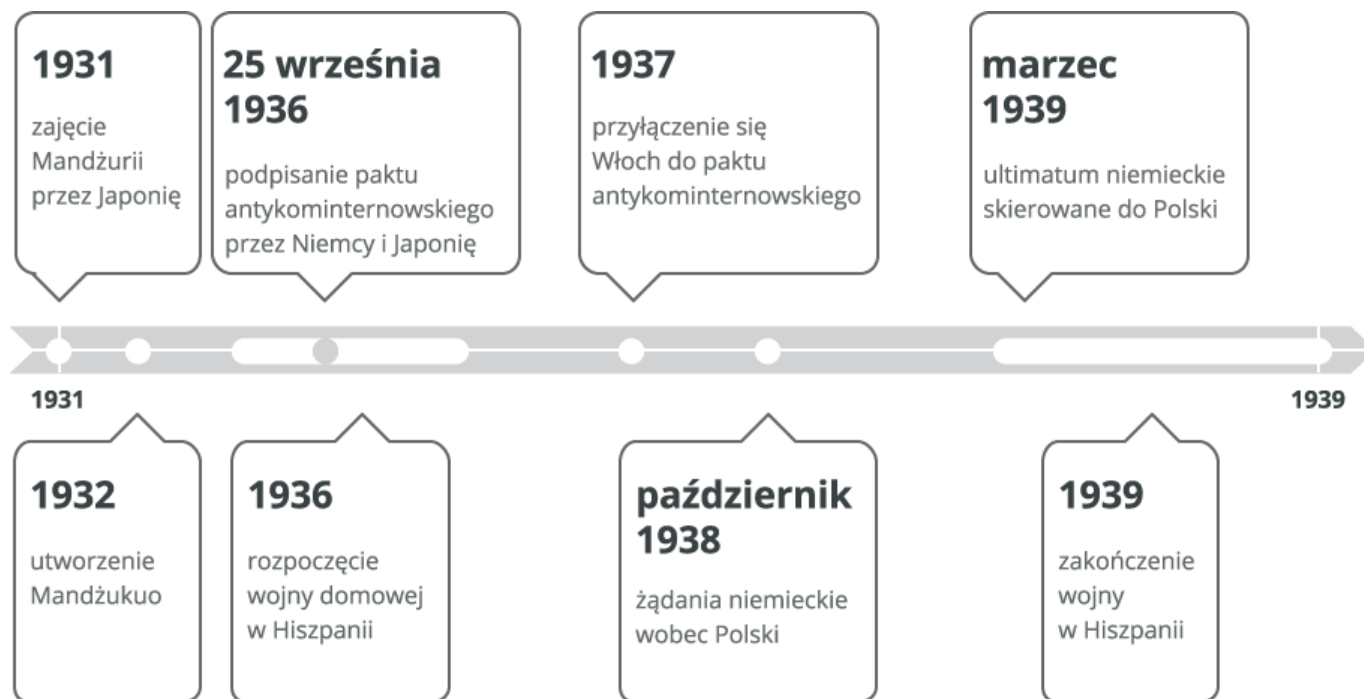
Co wiem?

Wiem, jakie układy Polska zawarła przed wybuchem II wojny.

Co rozumiem?

Rozumiem, na czym polegała polityka równowagi.

Geneza II wojny światowej

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Polecenie 1

Przypomnij przyczyny II wojny światowej, które omówiono w lekcji dotyczącej polityki ustępstw państw europejskich wobec państw faszystowskich.

Kryzys demokracji w państwach europejskich

Jednym z elementów, który przyspieszył wybuch wojny w Europie w 1939 roku, był kryzys demokracji. Ideologia faszystowska, która zdominowała życie polityczne w Niemczech i we Włoszech, znalazła naśladowców również w innych krajach europejskich, m.in. w Hiszpanii, Portugalii i na Słowacji. W wielu państwach zapanowały rządy autorytarne. Zagrożeniem dla pokoju okazał się także militarizm japoński.

Systemy rządów w międzywojennej Europie

Krystian Chariza i zespół,

Ćwiczenie 1

Na podstawie mapy wpisz do tabeli nazwy państw demokratycznych, autorytarnych i totalitarnych.

Państwa demokratyczne

Państwa autorytarne

Państwa totalitarne

Szwajcaria

Irlandia

Albania

Szwecja

Turcja

San Marino

Łotwa

Estonia

Związek Radziecki

Finlandia

Włochy

Dania

Węgry

Austria

Belgia

Francja

Hiszpania

Norwegia

Czechosłowacja

Jugosławia

Wielka Brytania

Grecja

Liechtenstein

Litwa

Monako

Bułgaria

Rumunia

Luksemburg

Niemcy

Portugalia

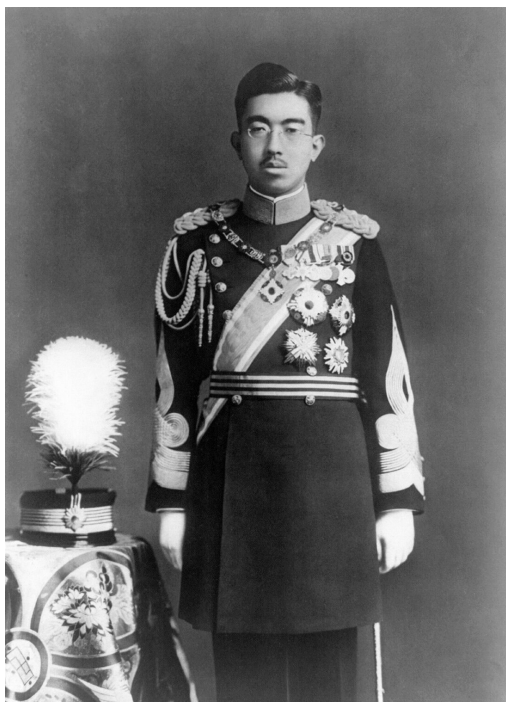
Polska

Holandia

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Militaryzm japoński

Japonia była jednym z tych krajów, które wyjątkowo dotkliwie odczuły kryzys gospodarczy. Od połowy XIX wieku kraj rozwijał się gospodarczo, cywilizacyjnie, umacniała się demokracja. Jednym z efektów rozwoju był ogromny przyrost demograficzny. Liczba ludności wzrosła ponad trzykrotnie. Japonia poważnie

Cesarz Japonii Hirohito
domena publiczna

politykę miała generalicja, dążąca do polityki podbojów. Wzmocnił się militarizm japoński głoszący hasło: „Azja dla Azjatów”.

Admirał Isoroku Yamamoto
domena publiczna

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

uzależniła się od importu światowego i po krachu na nowojorskiej giełdzie jej społeczeństwo wyraźnie odczuło kryzys.

Ćwiczenie 2

Kiedy doszło do krachu na giełdzie nowojorskiej (tzw. czarny czwartek)?

- 24 grudnia 1929 roku
- 24 października 1929 roku
- 24 listopada 1929 roku

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Podupadł handel i przemysł, zubożeli rolnicy. To spowodowało, że w Japonii coraz większy wpływ na politykę miała generalicja, dążąca do polityki podbojów. Wzmocnił się militarizm japoński głoszący hasło: „Azja dla Azjatów”.

Ćwiczenie 3

Isoroku Yamamoto był głównym dowódcą japońskiej floty morskiej, wiceministrem marynarki wojennej, doskonałym strategiem. Które zdanie jest prawdziwe: Isoroku Yamamoto przed II wojną światową

- był przeciwnikiem militarizmu japońskiego, namawiał cesarza do prowadzenia polityki pokojowej.
- był zwolennikiem zawarcia sojuszu z USA i rozbudowy gospodarki Japonii za pomocą amerykańskiego potencjału gospodarczego.
- rozpoczął rozbudowę infrastruktury lotnictwa morskiego i naciskał na rozbudowę ciężkich pancerników; opracował plan ataku na Pearl Harbor.

Również cesarz okazał się uległy wobec dążeń mających na celu rozwiązanie problemów japońskich

Cesarz Puyi – władca Mandżukuo
domena publiczna

poprzez podbój nowych terenów, co miało w efekcie zapewnić Japonii dostęp do bazy surowcowej.

W 1931 roku doszło do ataku na Chiny pod pretekstem rzekomych prześladowań mniejszości japońskiej. Efektem było oderwanie od Państwa Środka zasobnej w surowce Mandżurii i utworzenie na jej terenie zależnego od Japonii państwa Mandżukuo.

Polecenie 2

Wyjaśnij, dlaczego Japończycy nie zdecydowali się na bezpośrednie włączenie Mandżurii do swojego kraju, choć uczynili z niej obszar znajdujący się pod ich ścisłą kontrolą.

Mandżukuo
Krystian Chariza i zespół,

Polityka wojenna Japonii

Liga Narodów potępiła Japonię za agresję na Mandżurię, dlatego Japończycy wystąpili z organizacji w 1933 roku.

Ćwiczenie 4

Wskaż właściwe dokończenia zdań:

- było świadectwem przestrzegania prawa międzynarodowego przez Japonię.
- świadczyło o skuteczności działań podejmowanych przez Ligę Narodów.
- potwierdzało bezsilność Ligi Narodów w rozwiązywaniu konfliktów międzynarodowych.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5

Japonia podjęła też kroki łamiące postanowienia dotyczące parytetu wyporności floty, ustalone na

- konferencji paryskiej.
- podczas posiedzenia Ligi Narodów.
- konferencji waszyngtońskiej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W lipcu 1937 roku Japonia kolejny raz uderzyła na Chiny. Zajęła wówczas Pekin, Szanghaj, Nankin i Kanton.

Podczas wojny Japończycy nierzadko urządzali „zawody” polegające na ścinaniu głów jeńcom chińskim lub osobom cywilnym samurajskim mieczem

Army of Zhang Xueliang, Podczas wojny Japończycy nierzadko urządzali „zawody” polegające na ścinaniu głów jeńcom chińskim lub osobom cywilnym samurajskim mieczem, Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 6

Na podstawie ilustracji oceń „politykę wojenną” stosowaną przez Japończyków. Który z dwóch poniższych komentarzy można uznać za zasadny?

- W każdym konflikcie wojennym giną ludzie.
- Japończycy liczyli, że prowadząc w taki sposób działania, szybciej złamią opór Chińczyków.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wbrew oczekiwaniom Japończyków, liczących na szybki sukces, konflikt z Chinami przedłużał się. Warto zauważyć, że wsparcia Chińczykom udzielał ZSRR, wysyłając m.in. broń i instruktorów wojskowych. Stalin przyjął tę wojnę z dużym zadowoleniem, ponieważ zaangażowanie Japonii w Chinach gwarantowało, że nie rozpocznie ona ekspansji w kierunku dalekowschodnich obszarów ZSRR.

Formowanie się sojuszu trzech agresorów

Agresja na Chiny i wcześniejsze sukcesy państw faszystowskich spowodowały naturalne zbliżenie się trzech państw: Japonii, Włoch i Niemiec. Kraje zdecydowały się na podpisanie wspólnych układów, m.in. paktu antykominternowskiego – układu mającego na celu walkę ze zorganizowaną działalnością komunistów.

Ćwiczenie 7

Wskaż właściwe dokończenie zdania: Określenie „pakt antykominternowski”

- nawiązuje do terminologii używanej w dyplomacji krajów faszystowskich.
- nawiązuje do międzynarodowej organizacji komunistycznej powstałej w 1919 roku z inicjatywy Lwa Trockiego w celu nadzorowania światowego ruchu komunistycznego.
- pochodzi od negocjowania dotychczasowych stosunków międzynarodowych (anty-internationale).

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Hitler starał się zawierać sojusze, które mogły pomóc mu w tworzeniu „przestrzeni życiowej” dla Niemców oraz dokonaniu podbojów, pozwalających na zaspokojenie braków surowcowych i wspierających niedomagającą gospodarkę niemiecką, a zwłaszcza – umożliwiających dalsze zwiększanie budżetu na cele zbrojne. W 1936 roku podczas wizyty ministra spraw zagranicznych Włoch [Galeazzo Ciano](#) w Berlinie podpisano wiele umów, zgodnie z którymi strony włoska i niemiecka zadeklarowały ścisłą współpracę polityczną i ekonomiczną. Jej efektem było między innymi zajęcie wspólnego stanowiska w sprawie wojny domowej toczącej się w Hiszpanii i udzielenie wsparcia gen. Franco. W listopadzie tego samego roku doszło do zbliżenia japońsko-niemieckiego o charakterze antykomunistycznym.

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 3

Poszukaj informacji, w jakim mieście podpisano porozumienie japońsko-niemieckie.

W 1937 roku do paktu antykominternowskiego przyłączyły się Włochy.

Mimo nacisku na kwestie ideologiczne w założeniach sojuszu to nie ideologia była czynnikiem łączącym te trzy kraje, lecz chęć uzyskania nowych terenów, które z jednej strony miały zaspokoić aspiracje mocarstwowe uczestników układu, a z drugiej – dostarczyć potrzebnych do rozwoju bogactw.

Hitler próbował też obu sojuszników zachęcić do podpisania paktu przeciwko państwom zachodnim. Zdawał sobie bowiem sprawę, że Włochy i Japonia mogły im zagrozić, w przypadku wojny z Francją i Wielką Brytanią, w obszarze Morza Śródziemnego, Bliskiego Wschodu, Azji Wschodniej i Południowo-Wschodniej czy w Afryce Północnej. Włochy po dużych wahaniach i negocjacjach przystąpiły do przymierza z Niemcami o charakterze zaczepno-odpornym. Sojusz podpisano w maju 1939 roku podczas wizyty w Berlinie ministra spraw zagranicznych Włoch Galeazzo Ciano.

Porozumienie uzyskało miano „paktu stalowego”. Strony zobowiązywały się w nim udzielić natychmiastowej pomocy i wsparcia wszystkimi siłami w wypadku zaistnienia konfliktu z jednym lub kilkoma mocarstwami. Włochy i Niemcy deklarowały także pogłębienie współpracy militarnej w dziedzinie „gospodarki wojennej”. Zobowiązały się również nie zgłaszać żadnych pretensji do wspólnej granicy. Niemniej kiedy Hitler podjął ostateczną decyzję o ataku na Polskę i sondował możliwość przystąpienia Włoch do wojny, Mussolini odpowiedział, że jego państwo będzie do działań zbrojnych przygotowane... za trzy lata.

Japonia była natomiast zainteresowana tylko sojuszem przeciwko ZSRR, a nie państwom zachodnim. Mimo że Włochy i Niemcy poparły japońską politykę w Chinach, m.in. utworzenie Mandżukuo, Japonia nie zdecydowała się dołączyć do antyzachodniego układu włosko-niemieckiego. Jeszcze w lutym 1939 roku do paktu antykominternowskiego przystąpiły Węgry, a w marcu Hiszpania.

Mimo aneksji Kłajpedy Litwa z większymi obawami spoglądała na ZSRR niż na Niemcy. Również Łotwa, Estonia czy Finlandia traktowały Niemcy jako mniej groźne niż ZSRR. Po kryzysie monachijskim także Rumunia uznała, że jej sojusz z Paryżem może być niewiele wart, i postanowiła, za cenę ustępstw, zapewnić sobie sympatię Niemiec. W niemiecko-rumuńskim porozumieniu gospodarczym Bukareszt gwarantował Niemcom możliwość korzystania z rumuńskiej ropy naftowej i zboża.

Niemcy a Polska

Hitler najprawdopodobniej miał też nadzieję, że do koalicji państw sojuszniczych przystąpi Polska. 24 października 1938 roku podczas spotkania Joachima von Ribbentropa z Józefem Lipskim, ambasadorem polskim w Berlinie, po raz pierwszy padły „propozycje terytorialne” wobec Polski. III Rzesza oczekiwała od II RP zgody na włączenie Wolnego Miasta Gdańska do Rzeszy, przeprowadzenia eksterytorialnej autostrady i linii kolejowej przez Prusy Wschodnie. Minister spraw zagranicznych Rzeszy zapewnił też, że Polska będzie miała zagwarantowany dostęp do portu gdańskiego i gwarancję swoich praw w Gdańsku. „Propozycję” powtórzono podczas spotkania Hitlera i ministra spraw zagranicznych Józefa Becka w styczniu 1939 roku. Strona polska nie wyraziła na nią zgody. W marcu 1939 roku pojawiło się już ultimatum niemieckie. Polska zdecydowanie je odrzuciła, opierając się na przekonaniu, że Niemcy nie są jeszcze przygotowane do wojny, a jeśli nawet dojdzie do konfliktu zbrojnego, to II RP wytrzyma atak niemiecki do momentu podjęcia przez Francję i Wielką Brytanię działań pomocowych.

Rzeczywiście i Londyn, i Paryż udzieliły Polsce w kwietniu gwarancji, jednak – jak podkreślają historycy – wcale nie oznaczało to, że wywiążą się z obietnic. Państwa

zachodnie raczej zamierzały zachęcić Polskę do stawiania oporu. Natomiast pewnym skutkiem udzielonych gwarancji przez Londyn było wypowiedzenie przez Hitlera 28 kwietnia 1939 roku polsko-niemieckiej deklaracji z 1934 roku o niestosowaniu przemocy, a kolejnym – anulowanie przez III Rzeszę brytyjsko-niemieckiego układu morskiego z Wielką Brytanią (z 1935 roku). Hitler uzasadnił ten ostatni krok „polityką Londynu zmierzającą do okrążenia Niemiec”. Kolejny raz, teraz już oficjalnie (nie tylko podczas dwustronnych rozmów polsko-niemieckich), przedstawił żądania wobec Polski, a ich efektem było przemówienie Becka.

Ćwiczenie 8

Z poniższych fragmentów przemówień wybierz ten, który odnosi się do słów wypowiedzianych przez Józefa Becka...

- Polska nigdy nie uległa germańskiemu najeźdźcy. Zawsze z honorem broniliśmy naszych granic, więc również i dziś stawimy zacięty opór. Nasi przodkowie wielokrotnie w przeszłości dawali przykład bohaterstwa i patriotyzmu. My pójdziemy za ich przykładem.
- Żądania niemieckie godzą w integralność terytorialną i suwerenność państwa polskiego. Nie pozwolimy odebrać sobie niedawno uzyskanej niepodległości. Jeśli zaistnieje taka potrzeba, z honorem będziemy bronić granic swojej Ojczyzny.
- Pokój jest rzeczą cenną i pożądaną. Nasza generacja, skrwawiona w wojnach, na pewno na pokój zasługuje. Ale pokój, jak prawie wszystkie sprawy tego świata, ma swoją cenę, wysoką, ale wymierną. My w Polsce nie znamy pojęcia pokoju za wszelką cenę. Jest tylko jedna rzecz w życiu ludzi, narodów i państw, która jest bezcenną. Tą rzeczą jest honor.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kapsuła czasu

Antyzachodni sojusz Włoch, Japonii i Niemiec dojdzie do skutku już po rozpoczęciu wojny – 27 września 1940 roku.

“ Pakt Trzech

Rządy Niemiec, Włoch i Japonii uważają za warunek wstępny trwałego pokoju, aby każdy naród na świecie otrzymał przestrzeń, jaka mu się należy. Postanowiły one przeto pomagać sobie wzajemnie i współdziałać ze sobą w swoich dążeniach. Jeśli chodzi o Japonię, odpowiednio w Wielkiej Azji Wschodniej, a jeśli chodzi o Niemcy

i Włochy – w rejonach europejskich. Ich podstawowym celem w tym względzie jest ustanowienie i utrzymanie nowego ładu, który przyczyni się do wzajemnej pomyślności i dobrobytu zainteresowanych narodów. Ponadto trzy rządy pragną objęcia tą współpracą narodów w innych strefach świata, które skłonne są rozwijać swe wysiłki w kierunku analogicznym do ich własnego, aby urzeczywistnić swój ostateczny cel – pokój światowy. Stosownie do powyższego Rządy Niemiec, Włoch i Japonii zgodziły się na to, co następuje:

Art. 1. Japonia uznaje i respektuje przywództwo Niemiec i Włoch w ustanowieniu nowego ładu w Europie.

Art. 2. Niemcy i Włochy uznają i respektują przywództwo Japonii w ustanawianiu nowego ładu w Wielkiej Azji Wschodniej.

Art. 3. Niemcy, Włochy i Japonia zgadzają się współpracować ze sobą w swych dążeniach opartych na ustalonych powyżej zasadach. Zobowiązują się one następnie pomagać sobie wszystkimi środkami politycznymi, gospodarczymi i wojskowymi, jeśli jedno z trzech umawiających się mocarstw zostanie zaatakowane przez mocarstwo niebiorące obecnie udziału w wojnie w Europie lub w konflikcie chińsko-japońskim.

[Pakt Trzech](#)

Ćwiczenie 9

Co zakładał pakt trzech?

- Wykluczenie współpracy Włoch, Japonii i Niemiec z innymi narodami.
- Zainteresowanie Japonii tworzeniem „nowego ładu w Azji Wschodniej”, a Niemców i Włochów w Europie.
- Pomoc w przypadku agresji na jedno z trzech państw konkretnego wroga.
- Współpracę Włoch, Japonii i Niemiec w realizacji wzajemnych dążeń.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wojna w Hiszpanii

Nie bez znaczenia dla przygotowań wojennych były wydarzenia w Hiszpanii. Po wojnie wielu historyków uznało, że był to poligon doświadczalny dla Niemców. Hitler potwierdził na nim sprawność własnej armii. Wzmocniło to jego przekonanie, że Niemcy są przygotowane do podboju świata.

Hiszpania od 1931 roku była republiką. W lutym 1936 roku sukces w wyborach do parlamentu odniósł Front Ludowy – lewicowe ugrupowanie, ale bardzo niejedolite, ponieważ skupiało i republikanów, i socjalistów, i komunistów. Wewnątrz ugrupowania istniał problem z osiągnięciem porozumienia. Frontowi Ludowemu sympatii nie przysparzała sytuacja w kraju. Gospodarka przeżywała kryzys. Rosło bezrobocie, kolejne fale strajków paraliżowały państwo. Rządzący próbowali szukać winnych. Po obaleniu monarchii „wrogami” państwa stało się duchowieństwo. Represje objęły także armię. W związku z tym generalicja, z gen. Francisco Franco na czele, wystąpiła przeciwko rządowi. Znalazła poparcie zarówno wśród monarchistów, jak i skupionych w Falandze (nazwa ugrupowania politycznego) faszystów. Wiele garnizonów hiszpańskich poszło za przykładem gen. Franco i również zbuntowało się przeciwko rządzącym. Tylko garnizonowi stacjonującemu w Maroku (na czele którego stanął Franco) udało się przetrwać. W pozostałych miejscach zwolennicy Frontu Ludowego stłumili wystąpienia.

Państwa zachodnie postanowiły nie wtrącać się w wewnętrzny konflikt Hiszpanii. Natomiast państwa faszystowskie, solidaryzując się z „ideologicznie zbieżnym” gen. Franco, pomogły w przerzuceniu oddziałów z Maroka do Hiszpanii, a także wsparły rebelię

sprzętowo i wysyłając oddziały wojskowe. Na przykład wysłany do Hiszpanii legion Condor Luftwaffe udzielił wsparcia lotniczego wojskom rebeliantów. Nie brakowało także ochotników z różnych krajów, którzy wspomagali obie strony. Republikanom wsparcia udzielił ZSRR, wysyłając przede wszystkim samoloty i czołgi. Ochotnicy lewicowi utworzyli natomiast brygadę międzynarodową.

Polecenie 4

Dlaczego ZSRR, Niemcy i Włochy zaangażowały się w konflikt? Podaj argumenty inne niż dotychczas wspomniane.

Wojna miała wyjątkowo okrutny charakter. Obie strony mordowały przeciwników, przeprowadzały masowe egzekucje, rozstrzeliwały jeńców, nie zachowywały żadnych zasad.

Do historii, w dużej mierze dzięki dziełu Pabla Picassa, przeszło zbombardowanie przez niemiecki legion Condor baskijskiego miasteczka Guernica. Podczas nalotu ucierpiała przede wszystkim ludność cywilna.

Guernica

Pablo Picasso, Guernica , licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 10

Obraz stał się symbolem:

barbarzyńskiego terroru wobec ludności cywilnej.

sukcesu lotnictwa.

militarnego sukcesu Frontu Ludowego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 11

Przeanalizuj obraz. W jakim stylu został wykonany?

dadaizmu.

kubizmu.

socrealizmu.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 12

Zaznacz te elementy obrazu, przez które malarz chciał ukazać tragizm wojny:

obecność zwierząt.

kłębowisko ludzi, budowli, przedmiotów, zniekształcone ciała, otwarte usta (niemy krzyk).

kolorystyka.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 13

Które zwierzę przedstawione na obrazie „Guernica” symbolizuje faszyzm?

gołąb

koń

byk

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

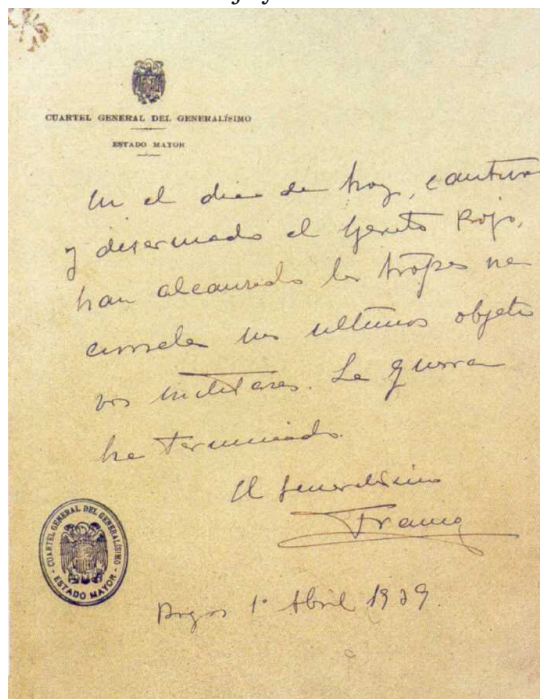
Kapsuła czasu

Warto pamiętać, że podczas wojny hiszpańskiej pojawiło się określenie „piąta kolumna”. Po raz pierwszy wystąpiło w przemówieniu generała Emilio Mola (sojusznika gen. Franco), który powiedział, że oprócz czterech kolumn wojsk generała, maszerujących na stolicę Hiszpanii, w mieście jest jeszcze piąta kolumna, czyli zwolennicy nacjonalistów w stolicy.

Polecenie 5

Określenia „piąta kolumna” używa się także współcześnie. Termin ma znaczenie symboliczne. Wyjaśnij, w jakich sytuacjach się nim posługujemy.

Konflikt zakończył się sukcesem gen. Franco – 28 marca 1939 roku zajął Madryt, a 1 kwietnia tego roku ogłosił zakończenie wojny.

Akt zakończenie wojny

Akt zakończenia wojny, domena publiczna

“ Wojna w Hiszpanii

Wojna domowa w Hiszpanii przyniosła ogromne straty. Oblicza się, że w trakcie trzyletnich działań zginęło około pół miliona ludzi, w tym 200 tys. na frontach. Terror pochłonął ok. 130 tys. ofiar, dużo osób zginęło w trakcie bombardowań, a także wskutek głodu i chorób. Około 100 tys. zwolenników republiki poniosło śmierć w wyniku wyroków specjalnych sądów, zorganizowanych przez Franco po przejęciu władzy.

Nowy dyktator hiszpański zaczął tworzyć system oparty na wodzostwie, czyli caudillizm. Podstawową partią popierającą rządy była Falanga, do której w celu kontroli, została włączona cała armia. System stworzony przez Franco przypominał zatem włoski korporacjonizm Mussoliniego. Chociaż Hiszpania zbliżyła się do państw Osi, nie naśladowała całkowicie ich rozwiązań. **Caudillo** uważał bowiem, że państwa nie stać na udział w konflikcie światowym ze względu na zniszczenia gospodarcze.

Wojna w Hiszpanii, [w:] Czapiewski Edward, Jakub Tyszkiewicz, Historia powszechna, wiek XX, Warszawa 2012, s. 314.

Ćwiczenie 14

Zaznacz określenie, jakiego można użyć do scharakteryzowania ustroju Hiszpanii pod rządami gen. Franco:

monarchia

republika parlamentarna

państwo autorytarne

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wyścig zbrojeń

Sukcesy zewnętrzne faszyzmu niemieckiego, wojna w Hiszpanii, podbój Chin przez Japonię czy agresja włoska w Abisynii nie byłyby możliwe, gdyby nie prowadzono polityki

zbrojeniowej. Przeznaczanie ogromnych środków na zbrojenia było, oprócz wzmocnienia potencjału militarnego, próbą przewyciężenia kryzysu gospodarczego. W większości krajów apogeum rozwoju przemysłu zbrojeniowego nastąpiło w latach trzydziestych. W przypadku Niemiec zasadnicza zmiana nastąpiła po dojściu Hitlera do władzy.

Ćwiczenie 15

Dlaczego rozwój armii i obszaru zbrojeniowego nie mógł nastąpić w Niemczech po I wojnie światowej?

- Wojna wywołała taki szok, że rząd niemiecki podjął decyzję o likwidacji armii i przemysłu zbrojeniowego.
- Zakazywały tego ustalenia traktatu wersalskiego.
- Niemcy nie miały środków na zbrojenia.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Rok	Wydatki (w mld marek)
1933	5
1934	8
1935	11

W kolejnych latach budżet III Rzeszy przeznaczony na zbrojenia sięgnął 90 mld marek. Modernizowano armię, tworzone formacje lotnicze, pancerne, budowano nowoczesne okręty. Zwiększono produkcję samolotów, karabinów, miotaczy ognia, granatników, czołgów. Prowadzono badania nad radarem i wykorzystaniem fal radiowych między innymi do naprowadzania samolotów. Za rozbudowę lotnictwa odpowiedzialny był Hermann Göring. Pierwsza niemiecka eskadra bombowców została utworzona 1 marca 1935 roku. Opracowywano też nowe strategie prowadzenia działań wojennych, m.in. sztab niemiecki stworzył koncepcję zakładającą skorelowanie działań lotnictwa szturmowego, korpusów pancernych i piechoty (element wojny błyskawicznej). Hitler przewidywał powołanie w krótkim czasie pod broń około 2 mln ludzi, a docelowo zamierzał stworzyć armię liczącą 190 dywizji i 3,7 mln żołnierzy.

Następował także rozwój sił militarnych Japonii i Włoch. Armia kwantuńska w Mandżurii liczyła w 1939 roku blisko 350 tys. żołnierzy. Włosi rozwijali przede wszystkim lotnictwo i wojska pancerne, mieli jednak znacznie mniejsze możliwości finansowe.

Dla porównania Anglia dysponowała niewielką armią, a powszechny obowiązek służby wojskowej wprowadziła dopiero w 1939 roku. USA nie miały armii z poboru, tylko niewielką zawodową. Liczną armią dysponowała Francja, jednak opierała ona swoje działania na

przestarzałej doktrynie z okresu I wojny światowej (np. czołgi nie odgrywały samodzielnej roli, ale zostały podzielone pomiędzy korpusy piechoty). Ponadto Francuzi wybudowali linię Maginota, która pochłonęła ogromne środki finansowe, i byli przekonani, że ochroni ich ona przed ewentualnym atakiem niemieckim. Przyszłość pokaże, jak bardzo się mylili.

ZSRR przeznaczał na przemysł zbrojeniowy (obronny) ponad 25% dochodu, niemniej czystki przeprowadzone przez Stalina osłabiły wyraźnie możliwości radzieckiej armii, ponadto doktryna wojenna ZSRR nastawiała kadrę oficerską na działania ofensywne.

Państwo	Dochód narodowy (w mld dolarów)	Dochód przeznaczony na obronę (w %)
USA	68	1,5
Wielka Brytania	22	5,7
Francja	10	9,1
Niemcy	17	23,5
Włochy	6	14,5
ZSRR	19	26,4

Ćwiczenie 16

Na podstawie danych z tabeli przekreśl zdanie fałszywe.

- Dochód przeznaczony na obronę wynosił ponad 1/4 dochodu narodowego w Japonii i ZSRR, a niecałą 1/4 w Niemczech.
- Największą sumę z dochodu narodowego na zbrojenia przeznaczały USA.
- Francja przeznaczyła najwięcej (w %) dochodu narodowego na obronę ze wszystkich państw uwzględnionych w tabeli.
- Najmniej na zbrojenia wydała Japonia.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wiele inwestycji w przemyśle zbrojeniowym Hitler realizował wbrew woli części generałów i finansistów. Żaden opór nie był jednak w stanie powstrzymać Führera.

“ Wypowiedź Hitlera

Co do zbrojenia walczyłem zawsze tylko o to, co za rok, apetyt rośnie w miarę jedzenia! W pierwszym roku z 1933 na 34, na Wehrmacht

poszły trzy miliardy, w 1934 zrobiło się z tego 5 z czymś, a do wojny wydaliśmy na Wehrmacht 92 miliardy. Tego jeszcze nie było. Przed wojną światową rocznie wydawano miliard. Nikt nie mógł powiedzieć, że chciał coś zdziałać, ale nie dostał pieniędzy. Reichstag nie miał tu nic do gadania. Ważne było, czy ja tego chcę, czy nie! Z chwilą kiedy zdecydowałem się zlikwidować walutę opartą na złocie, środki przestały grać rolę dopóty, dopóki miałem bezrobocie. Musiałem płacić siedmiu milionom bezrobotnych i czterem milionom zatrudnionych w niepełnym czasie pracy, na to szło pięć miliardów! Gdybyśmy od razu nastawili Wehrmacht na materiały zastępcze, zamiast upierać się przy imporcie, zaoszczędzilibyśmy miliardy w dewizach. Powiedziałem, że musimy przestawić się na gospodarkę wojenną, ale część Wehrmachtu poszła tą drogą dopiero pod naporem warunków wojennych. Czego to nie wymyślano, żeby mi przeszkodzić.

Wypowiedź Hitlera, [w:] Antoni Czubiński, Historia powszechna XX wieku, Poznań 2003, s. 259–260.

Polecenie 6

Na jakie elementy związane z przełamywaniem wielkiego kryzysu zwraca uwagę Hitler? Jak uważasz, dlaczego finansiści obawiali się likwidacji waluty opartej na złocie?

Państwa faszystowskie testowały możliwości produkowanych przez siebie broni podczas różnych konfliktów: w Chinach, Etiopii czy Hiszpanii. W tej ostatniej Hitler wypróbował szkolone kadry pilotów poprzez udział w walkach legionu Condor. Przetestował również oddziały pancerne.

Zamiast podsumowania

Polecenie 7

Uwzględniając informacje z bieżącej lekcji, ale także z poprzednich, sporządź kalendarium na temat genezy II wojny światowej. Możesz uzupełnić poszczególne punkty wybranymi przez siebie ilustracjami.

Co potrafię?

Potrafię, korzystać z materiałów ikonograficznych.

Co wiem?

Wiem, co doprowadziło do wybuchu II wojny.

Co rozumiem?

Rozumiem, że propaganda stanowi groźne narzędzie walki.

Kampania wrześniowa

Wojna obronna Polski

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

((P. Zychowicz

Pakt Ribbentrop---Beck czyli jak Polacy mogli u boku III Rzeszy pokonać Związek Radziecki,

Żadna z licznych klęsk, które spadły na nasze nieszczęsne państwo w jego długich i tragicznych dziejach, nie może się równać z klęską II wojny światowej. W jej trakcie obaj okupanci zamordowali miliony polskich obywateli. Warszawa i tysiące innych miast, miasteczek i wsi Rzeczypospolitej obrócone zostało w perzynę. Polska straciła połowę terytorium oraz niepodległość na 60 lat. Jeszcze nigdy za swoje fatalne położenie geopolityczne – między niemieckim młotem a rosyjskim kowadłem – nie zapłaciliśmy tak wysokiej ceny. Właśnie rozmiar naszej klęski skłonił mnie do rozważań [...] Czy rzeczywiście Polska była skazana na porażkę? Czy tylu naszych rodaków musiało

zginąć? Czy musieliśmy utracić Ziemię Wschodnią? Po tych pytaniach pojawiły się następne. Czy skoro przegraliśmy wojnę w sojuszu z Francją i Wielką Brytanią, to czy te sojusze były właściwie dobrane? Czy naprawdę minister spraw zagranicznych Józef Beck nie miał w 1939 roku żadnego pola do manewru? Odpowiedzi na te pytania są bardzo niepoprawne politycznie. Większość historyków i publicystów zajmująca się genezą II wojny światowej unikała ich jak ognia. Jedni obawiali się narażenia „autorytetem moralnym”, inni kierując się emocjami opinii publicznej. Nadeszła jednak pora, aby powiedzieć to głośno. Jedynym sposobem na uniknięcie katastrofy było ustąpienie w 1939 roku Niemcom. Zgoda na przeprowadzenie eksterytorialnej autostrady przez Pomorze i wcielenie Wolnego Miasta Gdańsk do Rzeszy. Polska powinna – tak jak nam to proponował Berlin – zająć neutralne stanowisko wobec wojny niemiecko-francuskiej, a następnie razem z Niemcami wziąć udział w wyprawie na Związek Sowiecki. Nie ma wątpliwości, że 40 bitnych polskich dywizji przypieczętowałyby los imperium Stalina. Taka polityka wiązałaby się z przykrymi prestiżowymi ustępstwami na rzecz Berlina, ale uchroniłaby Polskę przed straszliwą, ludobójczą okupacją niemiecko-sowiecką. Sojusz z Niemcami byłby sojuszem nieprzyjemnym, zawartym z paskudnym totalitarnym reżimem. Był jednak sojuszem koniecznym. Tak jak dla Amerykanów i Brytyjczyków konieczny był sojusz zawarty ze znacznie większym ludobójcą niż Hitler – Stalinem. Beck zawierając pakt z Ribbentropem powinien był jedną ręką składać podpis, a drugą zatykać nos. Aby ratować niepodległość i biologiczną substancję narodu, czasami trzeba iść na bolesne kompromisy. Ostatni szef dyplomacji II RP Józef Beck w kluczowych miesiącach poprzedzających wybuch wojny zamiast ostrożnością i rozwagą, wykazał się nieprawdopodobną wręcz dezynwolturą. Odrzucając niemiecką ofertę sojuszu – o czym w Polsce właściwie się nie mówi – spowodował podpisanie paktu Ribbentrop-Mołotow i niemiecko-sowiecki rozbiór Polski. Swoją politykę prowadził w oparciu o iluzoryczne sojusze z Francją i Wielką

Brytanią, które to państwa od początku nie miały zamiaru kiwnąć palcem w obronie Polski. Sprzeniewierzył się tym samym testamentowi politycznemu Józefa Piłsudskiego. Rację miał Winston Churchill, gdy powiedział, że „Polacy mają wszelkie przymioty oprócz zmysłu politycznego”.

P. Zychowicz, Pakt Ribbentrop–Beck czyli jak Polacy mogli u boku III Rzeszy pokonać Związek Radziecki., Warszawa 2012.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Plany agresji

Po odrzuceniu przez Polskę żądań niemieckich i po przekonaniu się Hitlera, że państwa zachodnie nie udzielą Polsce wsparcia, konflikt wojenny był już nieunikniony.

Niemiecki plan zakładał wojnę błyskawiczną – Blitzkrieg. Plan nie uwzględniał prowadzenia działań na dwóch frontach. Gdyby Francja i Anglia wywiązały się ze swoich sojuszniczych zobowiązań wobec Polski, byłaby szansa zakończenia wojny już w pierwszych miesiącach jej trwania. Trudno też nie podkreślić, że Polska do opracowania planu wojny z Niemcami przystąpiła stosunkowo późno. Bardziej spodziewano się bowiem agresji ze strony wschodniego sąsiada. Plan „Z” zakładał stawienie oporu Niemcom na terenach przygranicznych, a następnie odwrót na pozycję w głębi kraju. Wycofanie się od razu na dogodne pozycje oznaczało oddanie Niemcom znacznej części terytorium, a na to nie mogliśmy się zdecydować, choćby ze względów propagandowo-prestizżowych. Obrona miała trwać do momentu włączenia się do działań Francji i Anglii, czyli do 15 dnia wojny.

Ćwiczenie 1

Jakie było przesłanie plakatu? Wskaż właściwe odpowiedzi.

Był skierowany tylko do zawodowych żołnierzy.

Odwoływał się do nienaruszalności terytorium.

Odwoływał się do poczucia patriotyzmu.

Odwoływał się do idei wojny agresywnej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ze względu na naciski państw zachodnich stosunkowo późno ogłoszono mobilizację.

OBWIESZCZENIE MOBILIZACJI

PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ ZARZĄDZIE
MOBILIZACJĘ POWSZECHNĄ.
W WYKONANIU POWYŻSZEGO W POROZUMIENIU Z WEŁĄCZYWIMI MINISTRAMI
zarządza co następuje:

I. Dnie mobilizacji.

1-szym dniem mobilizacji jest CZWARTEK 31 SIERPIEN 1939 r.

Następnego dnia tj. kolejno jako 2-gi, 3-ci, 4-ty i t. d. dzień mob.

II. Powołanie do czynnej służby wojskowej.

A. Powołanie do czynnej służby wojskowej WSZYSTKICH TYCH

- oficerów rezerwy, podporządkowanego i stanu spoczynku,
- podchorążych rezerwy i podporządkowanego,
- podoficerów, starszych szeregowców i szeregowców rezerwy oraz podporządkowanego,
- żołnierzy do powołania do czynnej służby wojskowej.

BEZ WZGLĘDU NA WIEK, KATEGORIĘ ZDROWIA I RODZAJ BRONI (SŁUŻBY), MIĘRY OTRZYMAŁI BIAŁE

KARTY MOBILIZACJI BEZ CZERWONEGO PASA.

- B. Powołani w tym celu są: wszyscy posiadający w tym dniu karty mobilizacyjne, który wykazują MIĘRY, GDZIE I W JAKIEJ FORMIE
C. Powołani w tym celu są: wszyscy posiadający w tym dniu karty mobilizacyjne, który wykazują MIĘRY, GDZIE I W JAKIEJ FORMIE
D. Powołani w tym celu są: wszyscy posiadający w tym dniu karty mobilizacyjne, który wykazują MIĘRY, GDZIE I W JAKIEJ FORMIE

III. Cońściele urlopów.

A. Podlegają do URLOPÓW CZASOWYCH:

- 1) oficerów służby stałej,
- 2) podchorążych i szeregowców oficerów rezerwy służby stałej,
- 3) podchorążych i szeregowców oficerów rezerwy służby stałej,
- 4) podchorążych i szeregowców oficerów rezerwy służby stałej,
- 5) podchorążych i szeregowców oficerów rezerwy służby stałej.

IV. Nie podlegają powołaniu do czynnej służby wojskowej w myśl niniejszego obwieszczenia:

- 1) oficerów oficerskich, podchorążych, oficerów rezerwy i szeregowców, którzy posiadają:
— karty mobilizacyjne z czerwonym pasem,
— karty mobilizacyjne z zielonym pasem,
- 2) oficerów oficerskich, podchorążych, oficerów rezerwy i szeregowców, którzy posiadają:
— karty mobilizacyjne z zielonym pasem,
— karty mobilizacyjne z zielonym pasem,
- 3) oficerów oficerskich, podchorążych, oficerów rezerwy i szeregowców, którzy posiadają:
— karty mobilizacyjne z zielonym pasem,
— karty mobilizacyjne z zielonym pasem.

V. Odpowiedzialność za niezłożenie się do czynnej służby wojskowej

Wobec niezłożenia się do czynnej służby wojskowej w myśl niniejszego obwieszczenia **BEZDIE USZKARBY** według przepisów karnych
właśnie lub karę śmierci.

Warszawa, dnia 30 SIERPIEN 1939 r.

Minister Spraw Wojskowych

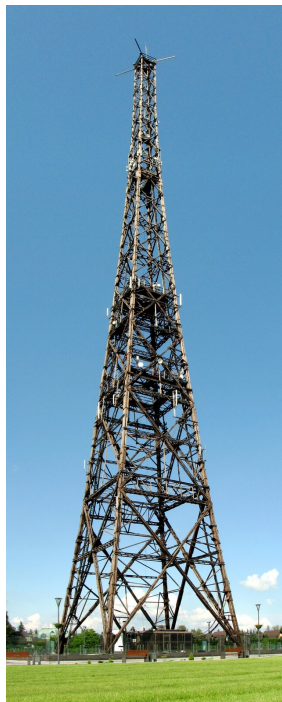
Płakiet o mobilizacji powszechnej

domena publiczna

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Atak na radiostację w Gliwicach

Hitler podjął także akcję propagandową, która miała zrzucić odpowiedzialność za rozpoczęcie działań zbrojnych na Polskę. Służył temu atak na niemiecką radiostację w Gliwicach. Miasto leżało w 1939 roku na terenie Niemiec. Przebrani w mundury polskie esesmani opanowali radiostację i nadali w języku polskim audycję wzywającą Polaków do powstania przeciwko Niemcom. Dla uwiarygodnienia całej sytuacji upozorowano nawet walkę. Na miejscu pozostawiono martwych więźniów ubranych w polskie mundury. Niemcy starali się jak najbardziej nagłośnić to wydarzenie i wkrótce ogłosili, że Polacy kolejny już raz podjęli wrogie kroki przeciwko Niemcom.

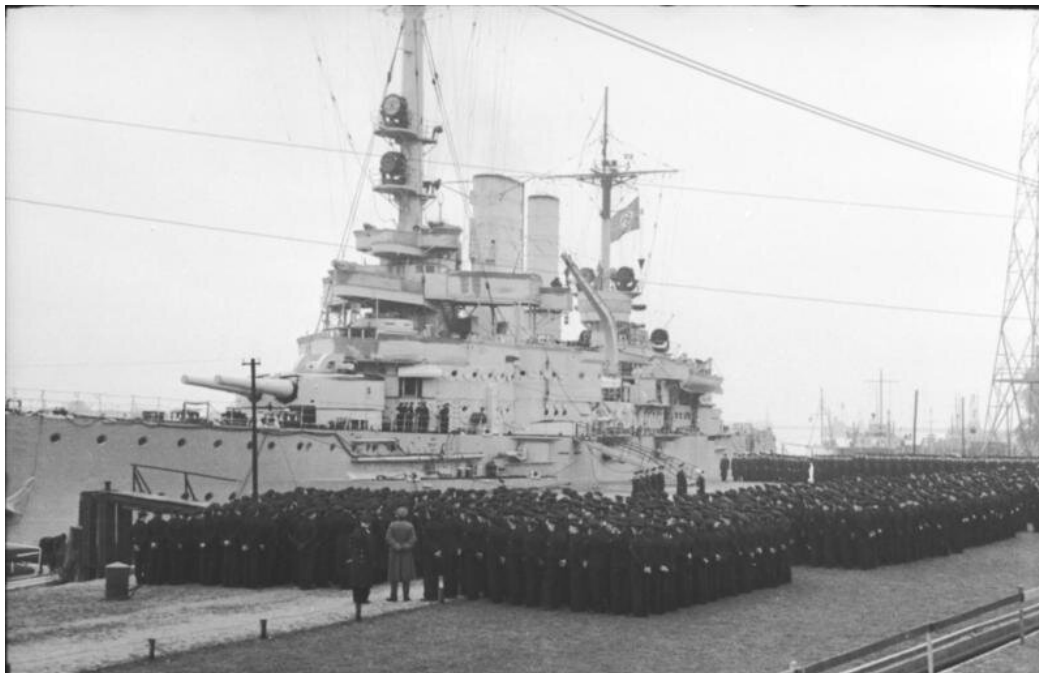

Radiostacja gliwicka

GregorioW, licencja: CC BY-SA 3.0

Początek walk

1 września 1939 roku w piątek o godzinie 4.45 rozpoczął się niemiecki atak na Polskę. Do Zatoki Gdańskiej wpłynął pancernik Schleswig-Holstein i rozpoczął ostrzał polskiego garnizonu na Westerplatte. Niemcy przekroczyli granicę II RP, niszcząc szlabany i polskie symbole państwowe.

Bundesarchiv, Bild 101I-MN-1571-23
Foto: Mendel | 1939

Pancernik "Schleswig-Holstein" ze swoją załogą w 1939 roku.

licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 2

Dlaczego na Westerplatte stacjonował polski garnizon wojskowy? Wskaż właściwą odpowiedź.

- Wynikało to z konwencji zawartej pomiędzy Wolnym Miastem Gdańskiem a Polską.
- Było to zgodne z planem obrony polskiego wybrzeża.
- Rząd polski podjął decyzję o ulokowaniu tam jednostki wojskowej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Zdjęcie ukazujące Niemców wyłamujących szlaban na przejściu granicznym w Sopocie, dnia 1 IX 1939 r. (zdjęcie wykonano na potrzeby propagandy 14 IX , w rzeczywistości 1 IX trwały tam ciężkie walki)
domena publiczna

Niemieccy żołnierze zdejmujący polskie symbole narodowe

licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 1

Dlaczego jedną z pierwszych akcji podejmowanych przez Niemców było zrywanie polskich symboli?

Ciekawostka

Bombardowanie Wielunia

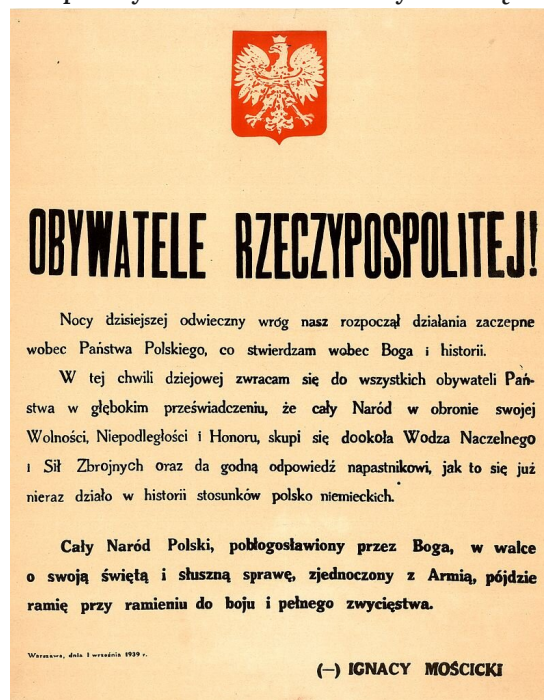
Oficjalnie podaje się, że atak na Westerplatte rozpoczął II wojnę światową. Jednak wcześniej – o godzinie 4.40 – doszło do zbombardowania Wielunia. Niemcy przeprowadzili nalot na miasto, zanim niemiecki pancernik Schleswig-Holstein ostrzelał polską składnicę wojskową na Westerplatte.

Wieluń w czasach II Rzeczypospolitej leżał ok. 20 kilometrów od granicy z Niemcami. Nie był jednak żadnym ważnym ośrodkiem komunikacyjnym ani przemysłowym, w Wieluniu nie było również żadnej jednostki wojskowej. Bombardowanie zostało poprzedzone wielokrotnymi lotami o charakterze zwiadowczym, wykonywanymi przez niemieckie samoloty w ostatnich dniach sierpnia. Dla mieszkańców Wielunia nalot okazał się dużym zaskoczeniem, ponieważ w ostatnich dniach sierpnia wśród wielunian krążyły pogłoski o mającym się odbyć próbnym alarmie przeciwlotniczym. Pierwsze bomby spadły na szpital pod wezwaniem Wszystkich Świętych. W trakcie nalotu zniszczono ok. 75% zabudowy miasta (w tym wiele bezcennych zabytków). Dokładnej liczby ofiar nie da się ustalić. Szacunkowo spośród około 16 tys. mieszkańców miasta zginęło 2169 osób.

Polecenie 2

Poszukaj informacji, dlaczego akurat Wieluń stał się pierwszym celem ataku lotnictwa niemieckiego. Zastanów się również, z jakiego powodu rzadko przypomina się, że właśnie to wydarzenie inicjuje II wojnę światową.

Wkrótce po niemieckim ataku prezydent Mościcki wydał orędzie do Polaków.

Polecenie 3

Powiedz, w jakim celu prezydent Ignacy Mościcki wydał orędzie?

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Dysproporcja sił

Przewaga militarna III Rzeszy była ogromna, zarówno pod względem liczby żołnierzy, jak i ilości sprzętu wojkowego. Ponadto polski sprzęt był przestarzały, w większości nie dorównywał uzbrojeniu armii niemieckiej, co także osłabiało możliwości obronne II RP.

Potencjał militarny Polski i Niemiec		
	Polacy	Niemcy
Liczba żołnierzy	1 000 000	2 750 000
Działa	4 5000	11 000
Czołgi ciężkie i średnie	211	3 206
Samoloty bojowe	400	3 500
Artyleria i moździerze	6 503	32 225
Flota wojenna	16 000 ton	315 000 ton

Obrońcy i agresorzy

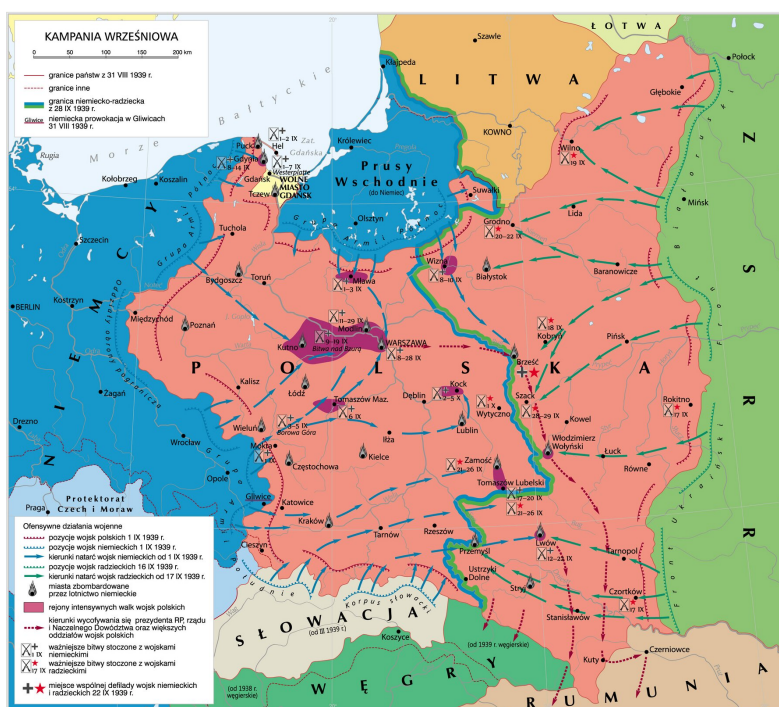
Za obronę kraju odpowiedzialne były: armia „Pomorze” dowodzona przez [gen. Władysława Bortnowskiego](#) – miała bronić Pomorza oraz przeciwstawić się połączeniu Rzeszy z Prusami Wschodnimi; armia „Poznań” – odpowiedzialna za obronę Wielkopolski, dowodzona przez [Tadeusza Kutrzebę](#); armia „Łódź” pod dowództwem [gen. Juliusza Rómmla](#), mająca za zadanie obronę kierunku Łódź–Warszawa; armia „Kraków”, której zadaniem była obrona Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego. Jej dowódcą był [Antoni Szylling](#). Wojska nacierające ze Słowacji miała zatrzymać armia „Karpaty” dowodzona przez [Kazimierza Fabrycego](#). Miał ją wspomagać pułk KOP. Dodatkowym zadaniem jednostek było

zabezpieczenie dojścia do granicy polsko-rumuńskiej. Niemiecki atak z Prus Wschodnich miała odeprzeć armia „Modlin”, a także osłaniać tyły armii „Poznań” i „Pomorze” oraz starać się opóźnić niemiecki marsz na Warszawę. Armią „Modlin” dowodził **Emil Przedzimirski-Krukowicz**. W działaniach miała ją wspierać SGO „Narew”. Naczelnny wódz miał w odwodzie armię „Prusy” dowodzoną przez **gen. Dąb-Biernackiego** oraz trzy grupy odwodowe: „Kutno”, „Tarnów” i „Wyszków”. Ich głównym zadaniem było zabezpieczenie „linii styków” pomiędzy poszczególnymi polskimi armiami.

Na czele sił użytych przeciwko Polsce stał gen. Walther von Brauchitsch. Podlegały mu dwie grupy armii „Północ” pod dowództwem generała Fedora von Bocka (uderzająca z Pomorza i Prus Wschodnich) oraz „Południe” dowodzona przez generała Gerda von Rundstedta (uderzająca ze Śląska, z Moraw i ze Słowacji).

Polecenie 4

Odczytaj z mapy, gdzie Niemcy skierowali największe siły i kto miał z nimi walczyć po stronie polskiej.

Kampania wrześniowa
Krystian Chariza i zespół,

Bitwa graniczna

Od pierwszych godzin zmagania Wojsko Polskie wspierane było przez ludność cywilną. Szczególnym zaangażowaniem wykazali się harcerze. Wielu gmachów publicznych broniono znacznie dłużej, niż przewidywał pierwotny plan. Do historii przeszła obrona Poczty Polskiej w Gdańsku, gdzie pracownicy stawiali opór przez 12 godzin (zakładano, że będą się bronić zaledwie godzinę).

Nie tyle strategiczne, ile propagandowe znaczenie miała obrona Westerplatte. Placówka miała się bronić przez 12 godzin, ale załoga z majorem [Henrykiem Sucharskim](#) na czele utrzymała się przez tydzień (mimo użycia przez Niemców lotnictwa bombardującego). Decyzję o kapitulacji podjęła dopiero wówczas, kiedy skończyły się wszystkie zapasy i amunicja. Obrona działała mobilizująco na społeczeństwo polskie, ponieważ Polskie Radio codziennie rozpoczynało audycję od informacji: „Westerplatte broni się nadal”.

Polecenie 5

Przeczytaj wspomnienia kpt. Franciszka Dąbrowskiego i przeanalizuj zamieszczony poniżej fragment wiersza K.I. Gałczyńskiego. Powiedz, co świadczyło o wyjątkowym bohaterstwie obrońców.

“ 1939, wrzesień, 3---4. Relacja kpt. Franciszka Dąbrowskiego. Obrona Westerplatte

3 września

O świcie spada na nas nowa lawina ognia i żelaza. Ogień artylerii miał charakter nękający, zatrzymuje się dłużej na budynku koszar.

Kanonada zrywa się o godz. 7.00, natarcie, które teraz następuje, jest ostrożne i ma raczej charakter rozpoznawczy. Niemcy badają nasze możliwości obrony. Potem panuje znowu względny spokój.

Radio donosi o walce powietrznej nad Toruniem [...] i niezmiennie słowa „Westerplatte jeszcze się broni”.

4 września

Po nocy, która minęła spokojnie, znaleźliśmy się znowu pod ostrzałem artylerii „Schleswiga” i baterii lądowych z Brzeźna oraz Wisłoujścia [...].

O godz. 17.00 rozpoczyna się bardzo silne natarcie hitlerowskie. Tym razem naciera po raz pierwszy Wehrmacht. Jest to doborowa jednostka kadrowa Sturmpanzerbatalion z Dessau. Natarcie odparto [...].

Obsady bojowe koszar, wartowni oraz placówek walczą bez luzowania, pozbawione ciepłej strawy i snu. Wszyscy odczuwają duże wyczerpanie fizyczne i nerwowe.

1939, wrzesień, 3–4. Relacja kpt. Franciszka Dąbrowskiego. Obrona Westerplatte, [w:] , Westerplatte. Wspomnienia, relacje, dokumenty, Warszawa 1969, s. 19.

“ **Pieśń o żołnierzach z Westerplatte (1939)**

Kiedy się wypełniły dni

I przyszło zginąć latem,

Prosto do nieba czwórkami szli

żołnierze z Westerplatte [...].

W Gdańsku stanęliśmy tak jak mur,

Gwiżdżąc na szwabską armatę,

Teraz wznosimy się wśród chmur,

Żołnierze z Westerplatte.

Pieśń o żołnierzach z Westerplatte (1939), [w:] Konstanty Ildefons Gałczyński, Pieśni, Pranie 1953.

Niestety, bitwa graniczna była z góry skazana na porażkę. Zdawano sobie z tego sprawę. Granica obrony była zbyt rozciągnięta, aby można było skutecznie stawić opór przeważającym siłom wroga. Już 2 września rozpoczął się odwrót armii „Pomorze” i „Kraków”, choć należy zaznaczyć, że walki na Górnym Śląsku trwały do 22 września, ale prowadzone już były przez bataliony Obrony Narodowej zasilone w dużej mierze przez byłych powstańców śląskich. Wielu cywilnych uczestników walk na Górnym Śląsku zostało później zamordowanych przez Niemców. W pierwszych dniach września odwrót rozpoczęła także armia „Poznań”.

Ogromnym problemem dla walczących, ale też dla cywili próbujących szukać schronienia, były naloty niemieckiego lotnictwa. Luftwaffe bombardowała polskie miasta i główne szlaki komunikacyjne.

Wkrótce po rozpoczęciu działań wojennych dyplomaci zaczęli zabiegać o nakłonienie zachodnich sojuszników do wywiązania się z zobowiązań. 3 września Francja i Anglia wypowiedziały wojnę Niemcom, co można było uznać za sukces, zwłaszcza że obawiano się, iż Polska stanie się ofiarą „kolejnego Monachium”. Mussolini zaproponował bowiem zwołanie międzynarodowej konferencji, która miała „zapewnić pokój” czy raczej „uratować pokój”. Nie było jednak dalszego ciągu polityki ustępstw.

Dziwna wojna

Wypowiedzenie wojny przez państwa zachodnie przyjęto bardzo entuzjastycznie. Józef Beck pojawił się na balkonie ambasady angielskiej w Warszawie. Mimo przeprowadzanych przez Niemcy nalotów tłumy pojawiły się przed placówkami dyplomatycznymi Francji i Anglii.

Ćwiczenie 3

Dlaczego mimo obaw przed nalotami niemieckimi tłumy manifestowały i demonstrowały na ulicach Warszawy po wypowiedzeniu wojny Niemcom przez Francję i Anglię?

- Liczono na szybkie zakończenie wojny.
- Polacy zawsze organizowali manifestacje prozachodnie.
- Wierzono, że państwa zachodnie przystąpią do działań przeciw Niemcom.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Radość była jednak przedwczesna. Sojusznicy nie podjęli działań zbrojnych. Rozrzucili z samolotów ulotki propagandowe kierowane do żołnierzy niemieckich i okopali się na linii Maginota, rozpoczynając tzw. dziwną wojnę.

Ćwiczenie 4

Linia Maginota to...

- pas umocnień i fortyfikacji na wschodniej granicy Francji.
- pas umocnień obronnych wokół Paryża.
- pas umocnień przy kanale La Manche.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Niemcy natomiast odnosili kolejne sukcesy. 3 września w Grudziądzu doszło do połączenia wojsk niemieckich atakujących z Pomorza i Prus Wschodnich. 6 września Niemcy opanowali Kraków. Zacięte boje trwały pod Mławą. Przegrana bitwa pozwoliła Niemcom oskrzydlić armię „Modlin”. Ogromne straty poniosła także armia „Pomorze” w bitwie w Borach Tucholskich. Zacięte walki toczono o pojedyncze punkty na Pomorzu: w Gdyni, na Kępie Oksywskiej czy na Helu (tu obrona trwała aż do 2 października). Swoich pozycji obronnych nie utrzymała armia „Łódź” i rozpoczęła odwrót w kierunku Warszawy. Część sił pod wodzą gen. Rómmla dotarła do stolicy i wzięła udział w jej obronie. Te oddziały, którym się nie udało dotrzeć do Warszawy, zatrzymały się na twierdzy Modlin. 8 września niemiecka propaganda rozsiewała kłamliwe pogłoski o zdobyciu Warszawy, gdy tymczasem niemieckie oddziały pancerne dotarły zaledwie na przedmieścia. Do zdobycia stolicy było jeszcze daleko.

Jedną z najbardziej krwawych bitew w pierwszej fazie wojny obronnej była bitwa pod Wizną. 720 polskich żołnierzy dowodzonych przez kpt. Władysława Raginisa przez 4 dni odpierało atak niemieckich oddziałów pancernych.

Ćwiczenie 5

Poszukaj informacji, dlaczego bitwa pod Wizną nazwana jest „polskimi Termopilami”.

- Była ogromna dysproporcja w siłach walczących stron, a Polacy wykazali się wielkim bohaterstwem.
- Walczyło w niej 300 Polaków i kilka tysięcy Niemców.
- Na kamieniu upamiętniającym bitwę jest taki sam napis jak na kamieniu pod Termopilami: Przechodniu, powiedz Ojczyźnie, żeśmy walczyli do końca, spełniając swój obowiązek.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Dalsze walki

Ze względu na całkowite załamanie się linii obrony rząd polski 4 września ewakuował się do Brześcia Litewskiego i Lublina, a w nocy z 6 na 7 września do Brześcia Litewskiego przeniesiono sztab naczelnego wodza. Utrudniło to jeszcze bardziej łączność pomiędzy centralą a poszczególnymi armiami.

Ćwiczenie 6

Ogromnym problemem dla wycofujących się armii byli uciekający cywile. Niestety, stanowili też łatwy cel dla lotnictwa niemieckiego. Dlaczego dochodziło do tak wielkich migracji?

- Z nieznanego powodu.
- Ludzie szukali bezpiecznego schronienia.
- Ludzie podążali do schronów przeciwlotniczych.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Bitwa nad Bzurą

Po przegranej bitwie granicznej przegrupowane wojska polskie podjęły próbę ataku, która miała przeciwdziałać niemieckiemu natarciu na stolicę. Bitwa ta, nazwana bitwą nad Bzurą, toczyła się w dniach 9–16 września. W zmagania po obu stronach zaangażowanych było blisko pół miliona żołnierzy. Po stronie polskiej zginęło prawie 15 tys. osób. Wiele dostało się do niewoli. Części żołnierzy udało się przebić do Warszawy i Modlina.

“ Bitwa nad Bzurą, 9---12 września 1939

W nocy z 9 na 10 września rozpoczęło się natarcie Armii „Poznań”. Warunki taktyczne były dla nas korzystne, teren przeciwko nam. Szeroka, otwarta dolina Bzury ułatwiała obronę, utrudniała przejście za dnia, a szczególnie przeprawę artylerii i jej rozmieszczenie na drugim brzegu. Mimo to, licząc na naszą początkową przewagę, zarówno w piechocie, jak i szczególnie kawalerii, oraz na bezsprzeczny fakt zaskoczenia, spodziewałem się może nie tyle dużych, ile szybkich wyników. [...] Robiliśmy znaczne postępy, chociaż nigdzie nie udało się dokonać prawdziwego załamania lub przełamania. Przeciwnik odchodził powoli ponosząc ciężkie straty. Lecz i nasze krwawe straty były wysokie, mimo że w tych dniach ani lotnictwo, ani czołgi nieprzyjaciela nie występowały w takich ilościach, jak w następnych dniach bitwy.

Bitwa nad Bzurą, 9–12 września 1939, [w:] Gen. Tadeusz Kutrzeba, Historia w tekstach źródłowych, oprac. K. Juszczak, T. Maresz, Rzeszów 1996, s. 63.

Polecenie 6

Powiedz, jakie nadzieje wiązał gen. Kutrzeba z bitwą.

Polecenie 7

Przeczytaj poniższy tekst i powiedz, dlaczego bitwa nie przyniosła spodziewanych efektów, mimo początkowych sukcesów.

“ Najkrótsza historia II wojny światowej

[...] Dnia 9 września po południu generał Kutrzeba uderzył z nad Bzury w kierunku południowym. Natarcie dosłownie rozniosło niemiecką 30 dywizję. Wkrótce odbito Łęczycę oraz Piątek i wojska armii „Poznań” zbliżyły się do Strykowa, a w końcu do przedmieść zajętej przez Niemców Łodzi.

Natarcie uderzyło w dywizje piechoty niemieckiej, podążające ku Warszawie w ślad za dywizjami szybkimi. Aktualnie zajmowały już Skierniewice, Łowicz, Sochaczew, Błonie. Kiedy piechota zderzyła się z piechotą, Niemcy z reguły tracili animusz. A szczególnie wtedy, gdy ich lotnictwo zajęte było gdzie indziej: tak właśnie zdarzyło się w pierwszej fazie bitwy nad Bzurą. Sześć polskich dywizji piechoty i dwie brygady kawalerii zmagaly się bardzo skutecznie z siedmioma niemieckimi dywizjami piechoty. Ale dowództwo niemieckie miało wszelkie możliwości manewrowania swoimi siłami, gdy gen. Kutrzeba możliwości takich nie miał. Nie posiadał ani świeżych odwodów, ani szybkich jednostek pancernych, ani lotnictwa, ani nawet łączności z naczelnym Dowództwem, które zresztą już nie panowało nad biegiem wypadków. Na zagrożony odcinek Niemcy skierowali dwie dywizje pancerne spod Warszawy oraz trzy dywizje lekkie i jedną zmotoryzowaną z nad środkowej Wisły. Na koniec uderzyli z powietrza, rzucając na pole bitwy kilkaset maszyn wydzielonych z obu armii lotniczych.

Pojmując niemożliwość przebicia się poza Łódź ku Wiśle, gen. Kutrzeba zdecydował się zawrócić pod Kutno i dążyć wprost do Warszawy.

„W rejonie Kutna – głosił komunikat niemiecki z 14 września – działają znaczne siły polskie, okazując szczególne męstwo, zaciętość i przede wszystkim wysoki poziom wyszkolenia bojowego” [...].

[w:] O. Terlecki, Najkrótsza historia II wojny światowej, Kraków 1984, s. 36.

W niemieckich materiałach propagandowych często pojawiało się stwierdzenie, że polskie dowództwo „wysyłało kawalerię przeciwko czołgom”

Kadr z niemieckiego filmu propagandowego "Kampfgeschwader Lutzow" przedstawiający słowacką kawalerię w roli kawalerii polskiej. Zdjęcie występuje w różnych źródłach, gdzie jest opisywane jako: Bitwa nad Bzurą: Wielkopolska Brygada Kawalerii w galopie przez Sochaczew, Kawaleria Armii „Poznań” w walkach w rejonie Uniejowa Bydgoszcz, wrzesień 1939; Kawaleria polska, wrzesień 1939.

Źródło: dostępny w internecie: wikipedia.org, domena publiczna.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Napaść Armii Radzieckiej

17 września na obrońców Rzeczypospolitej spadł kolejny dotkliwy cios. W nocy z 16 na 17 września ambasadorowi polskiemu w Moskwie Wacławowi Grzybowskiemu wręczono notę,

w której strona radziecka informowała, że w związku z faktem, iż władze polskie i państwo polskie przestały istnieć, rząd radziecki czuje się zobowiązany, żeby zapewnić opiekę ludności ukraińskiej i białoruskiej zamieszkującej polskie Kresy Wschodnie, dlatego Armia Radziecka wkracza na teren Polski.

W tym czasie jednak rząd Polski nadal funkcjonował, a wojska walczyły z Niemcami, broniła się między innymi stolica. Działania ZSRR były także pogwałceniem układów podpisanych z Polską. Na teren Rzeczypospolitej wkroczyło prawie milion żołnierzy zgrupowanych w dwóch frontach: ukraińskim i białoruskim.

“ **Nota radziecka**

Wojna polsko-niemiecka ujawniła wewnętrzne bankructwo państwa polskiego. W ciągu dziesięciu dni operacji wojennych Polska utraciła wszystkie swoje rejony przemysłowe i ośrodki kulturalne. Warszawa przestała istnieć jako stolica Polski. Rząd Polski rozpadł się i nie przejawia żadnych oznak życia. Oznacza to, iż państwo polskie i jego rząd faktycznie przestały istnieć. Wskutek tego traktaty zawarte między ZSRR a Polską utraciły swą moc. Pozostawiona sobie samej i pozbawiona kierownictwa, Polska stała się wygodnym polem działania dla wszelkich poczynań i prób zaskoczenia, mogących zagrozić ZSRR. Dlatego też rząd radziecki, który zachowywał dotąd neutralność, nie może pozostać dłużej neutralnym w obliczu tych faktów.

Rząd radziecki nie może również pozostać obojętnym w chwili, gdy bracia tej samej krwi, Ukraińcy i Białorusini, zamieszkujący na terenie Polski i pozostawieni swemu losowi, znajdują się bez żadnej obrony.

Biorąc pod uwagę tę sytuację, rząd radziecki wydał rozkazy naczelnemu dowództwu Armii Czerwonej, aby jej oddziały przekroczyły granicę i wzięły pod obronę życie i mienie ludności Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi.

Rząd radziecki zamierza jednocześnie podjąć wszelkie wysiłki, aby uwolnić lud polski od nieszczęsnej wojny, w którą wpędzili go nierozsądni przywódcy, i dać mu możliwość egzystencji w warunkach pokojowych.

Podpisano: komisarz ludowy spraw zagranicznych Wiczeysław Mołotow

Nota radziecka, [w:] , Zmowa. IV rozbiór Polski, oprac. A. L. Szcześniak, Warszawa 1990, s. 135.

“ **Odpowiedź ambasadora Polski Wacława Grzybowskiego na notę ministra spraw zagranicznych ZSRR Wiaczesława Mołotowa, Moskwa, 17 IX 1939.**

Żaden z argumentów użytych w nocie dla usprawiedliwienia uczynienia z układów polsko-radzieckich świstków papieru, nie wytrzymuje krytyki. Według moich wiadomości głowa państwa i rząd przebywają na terytorium Polski. Suwerenność państwa istnieje, dopóki żołnierze armii regularnej walczą. To, co nota mówi o sytuacji mniejszości narodowych, jest nonsensem. Wielokrotnie w naszych rozmowach mówił Pan o solidarności słowiańskiej. Gdzie się podziała wasza solidarność słowiańska.

W czasie I wojny światowej terytoria Serbii i Belgii były okupowane, ale nikomu nie przyszło na myśl uważać z tego powodu zobowiązań wobec nich za nieważne. Napoleon wszedł do Moskwy, ale póki istniała armia Kutuzowa, uważano, że Rosja również istnieje.

Warszawa się broni, państwo polskie istnieje.

Odpowiedź ambasadora Polski Wacława Grzybowskiego na notę ministra spraw zagranicznych ZSRR Wiaczesława Mołotowa, Moskwa, 17 IX 1939..

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

“ **75 lat temu Związek Sowiecki napadł na Polskę**

Reakcję na wiadomość o sowieckiej napaści na Polskę tak wspominał szef sztabu Naczelnego Wodza gen. Wacław Stachewicz: „Nie znajduję słów, które by oddały nastrój przygnębienia, jaki zapanował. Ani Naczelnny Wódz, ani nikt z nas, oficerów Sztabu, nie miał najmniejszych wątpliwości co do charakteru, w jakim Sowiety wkroczyły do Polski. Było dla nas jasne, że dostaliśmy podstępny cios

w plecy, który przesądzał ostatecznie o losach kampanii i niweczył ostatnią nadzieję prowadzenia zorganizowanej walki na terenie Polski. [...] W pierwszym momencie spontaniczną reakcją na otrzymane wiadomości był odruch bić się z Sowietami. Po prostu trudno było pogodzić się z myślą, żeby nowy agresor bez oporu zajmował nasz kraj, żeby bezprzykładny, zdradziecki jego czyn pozostał bez zbrojnej odpowiedzi z naszej strony. Szybko jednak nastąpiła refleksja. Czym się bić? Całość wojsk zwrócona była przeciw Niemcom, związana ciężkimi walkami odwrotowymi. Granicę sowiecką dozorowały jedynie słabe oddziały KOP, za którymi znajdowały się różne luźne formacje etapowe, tyłowe, dowództwa lokalne i wyewakuowane z zachodniej części Polski itp. Walkę tymi wojskami prowadzić było niemożliwe. A zresztą w jakim celu? Wobec masowej inwazji sowieckiej, walka taka żadnego konkretnego rezultatu dać nie mogła. Chodzić mogło tylko o jeden cel – o zbrojną demonstrację, protest wobec świata przeciwko podstępnej agresji drugiego wroga. A protestem tym były strzały cofających się oddziałów KOP, skierowane przeciw czołowym oddziałom najeźdźcy. Poza to Naczelnny Wódz nie chciał wychodzić, widząc niemożliwość i bezcelowość jakiegokolwiek walki z Sowietami w tych warunkach”.

Wieczorem 17 września Naczelnny Wódz wydał następujący rozkaz (dyrektywę): „Sowiety wkroczyły. Nakazuję ogólne wycofanie na Rumunię i Węgry najkrótszymi drogami. Z bolszewikami nie walczyć, chyba w razie natarcia z ich strony albo próby rozbrojenia oddziałów. Zadanie Warszawy i miast, które miały się bronić przed Niemcami – bez zmian. Miasta, do których podejść bolszewicy, powinny z nimi pertraktować w sprawie wyjścia garnizonów do Węgier lub Rumunii”.

Władze polskie wzywając do unikania walki z Armią Czerwoną nie uznały jej wkroczenia za powód do wypowiedzenia wojny i nie zerwały stosunków dyplomatycznych z Moskwą. Zaistniała sytuacja zdecydowała o tym, iż w nocy z 17 na 18 września prezydent Ignacy Mościcki wraz z rządem polskim i korpusem dyplomatycznym

przekroczył granicę rumuńską, planując przedostanie się do Francji. Razem z nimi terytorium polskie opuścił Naczelny Wódz marszałek Edward Śmigły-Rydz.

Zdaniem prof. Pawła Wieczorkiewicza, rozkaz marszałka Śmigłego-Rydza wydany 17 września „wprowadził w efekcie zamęt i utrudnił, czy wręcz uniemożliwił organizację obrony Kresów Wschodnich, tam gdzie istniały po temu jakiejkolwiek szanse”.

Rozkaz ten nie dotarł jednak do wielu oddziałów, a przez część dowódców uznany został za prowokację. Do starć z Armią Czerwoną dochodziło w wielu miejscach. Na Polesiu i Wołyniu improwizowana grupa KOP dowodzona przez gen. Wilhelma Orlika-Rueckemanna stoczyła z Sowietami kilkanaście potyczek i dwie bitwy [...].

Wkraczającym oddziałom Armii Czerwonej opór stawiały również miasta, wśród których najbardziej zacięty i tragiczny bój stoczyło Grodno. Walki z Wehrmachtem i Armią Czerwoną toczyła dowodzona przez gen. Franciszka Kleeberga Samodzielna Grupa Operacyjna „Polesie”, w skład której weszli m.in. marynarze Pińskiej Flotylii Wojennej. [...]

W sumie w starciach z Armią Czerwoną zginęło ok. 2,5 tys. polskich żołnierzy, a ok. 20 tys. było rannych i zaginionych. Do niewoli sowieckiej dostało się ok. 250 tys. żołnierzy, w tym ponad 10 tys. oficerów, którzy na mocy decyzji podjętej 5 marca 1940 r. przez Biuro Polityczne WKP(b) zostali rozstrzelani.

Straty sowieckie wynosiły ok. 3 tys. zabitych i 6–7 tys. rannych. Wkraczająca na ziemie Rzeczypospolitej Armia Czerwona zachowywała się równie bestialsko jak wojska niemieckie. Przykładów zbrodni popełnianych na polskich wojskowych, policjantach i cywilach jest wiele, m.in. w Grodnie po zajęciu miasta Sowietci wymordowali ponad 300 jego obrońców, na Polesiu 150 oficerów, a w okolicach Augustowa 30 policjantów.

75 lat temu Związek Sowiecki napadł na Polskę

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Koniec kampanii wrześniowej

Według niektórych historyków niewypowiedzenie wojny i niepotraktowanie ZSRR jako agresora to błąd. Uważają, że pozycja Stalina byłaby w 1941 roku (po najeździe Niemiec na ZSRR) znacznie gorsza. Wkroczenie wojsk radzieckich na teren Polski mocno utrudniło prowadzenie wojny obronnej. Istniała realna szansa dalszej walki na terenach wschodnich, choćby na tzw. błotach poleskich. Napaść Rosjan i opanowanie wschodnich rubieży uniemożliwiło to przedsięwzięcie. W związku z tym część wojsk przebiła się do Warszawy, natomiast około 70 tys. żołnierzy przekroczyło granicę z Rumunią i Węgrami.

Polecenie 8

Powiedz, dla kogo radziecka niewola zakończyła się najbardziej tragicznie.

« O. Terlecki

Najkrótsza historia II wojny światowej

Nocą z 17 na 18 września najwyższe władze polskie opuściły kraj, przekraczając granicę rumuńską. Zgodnie z prawem międzynarodowym i precedensem belgijskim z wojny poprzedniej miały zapewnione we Francji tzw. *droit de residence*, czyli prawo pobytu i funkcjonowania, Rumuni zaś, również sojusznicy, mieli zapewnić *droit de passage*, czyli prawo tranzytu.

O. Terlecki, Najkrótsza historia II wojny światowej, Kraków 1984, s. 47–48.

Polecenie 9

Wyjaśnij, jakie możliwości stwarzało prawo pobytu i funkcjonowania we Francji polskich władz.

18 września Polskę opuścił też naczelny wódz, marszałek Rydz-Śmigły. Tego samego dnia rozpoczął się ostatni etap kampanii wrześniowej. W tej fazie wojny obronnej do największej bitwy doszło pod Tomaszowem Lubelskim. Walczyły tam oddziały armii „Kraków” i „Lublin” przedzierające się do Rumunii. Na poddanie się Armii Czerwonej zdecydowały się wojska broniące Lwowa. Ciągłe opór stawiała stolica. Ducha walki podtrzymywał komisarz cywilny, były prezydent Warszawy, Stefan Starzyński.

Polecenie 10

Przemówienia prezydenta stolicy były traktowane jako szczególne wsparcie zarówno przez mieszkańców, jak i obrońców. Jak sądzisz, dlaczego?

Niemcy przeprowadzili pierwsze naloty dywanowe nad stolicą Polski. Spowodowały one ogromne straty wśród ludności cywilnej.

Ćwiczenie 7

Od czego pochodzi nazwa „naloty dywanowe”?

- Tak określano formację, w jakiej leciały bombowce.
- Był to sposób prowadzenia nalotów zapożyczony z Persji, dlatego nazwano go dywanowym.
- Samoloty po nalocie zwijały się jak dywan.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Mieszkańcy Warszawy
domena publiczna

Obrońcy stolicy
domena publiczna

Polecenie 11

Jakich informacji na temat sytuacji społeczeństwa w broniącej się stolicy dostarczają powyższe zdjęcia?

Kapitulacja

Brak amunicji, wody, środków medycznych spowodował, że stojący na czele wojsk broniących Warszawy gen. Juliusz Rómmel zdecydował się 28 września na kapitulację.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D2sACzXFF>

Rozkaz pożegnalny

Gen. Juliusz Rómmel,

Rozkaz pożegnalny Źródło: Gen. Juliusz Rómmel, Rozkaz pożegnalny.

Gen. Juliusz Rómmel
domena publiczna

Gen. Juliusz Rómmel

Rozkaz pożegnalny

Żołnierze Armii „Łódź” i „Warszawa” – obrońcy Warszawy i Modlina.

Przez trzy tygodnie oczy całego świata były zwrócone na was. A serca wszystkich Polaków były razem z nami, niosąc nam otuchę i głębokie przekonanie, że walczymy o sprawę najwyższą dla nas, najwznioślejszą, bo o wolność i niepodległość Ojczyzny.

Wasza dzielna obrona stała się natchnieniem świata. Dumny jestem z tych waszych czynów i z tego, że Bóg dał mi ten najwyższy zaszczyt dowodzić wami – najlepszymi żołnierzami świata.

Wypełniliście swój ciężki obowiązek sumiennie i bez reszty. Swoim oporem ściągnęliście na nasz front niewspółmiernie przewyższające siły wroga i tym samym nie pozwoliliśmy na ich użycie przeciwko naszym sojusznikom, dając im możliwość przygotowania do przyszłego zwycięstwa.

Ani jednej naszej pozycji obronnej wróg nie zdołał odebrać nam siłą. Nie mogła nas złamać przemoc wroga. Składacie broń na mój rozkaz, ponieważ uznałem, że dalszy opór jest bezcelowy i niemożliwy z powodu wyczerpania się amunicji i zapasów żywności.

Przeżywamy ciężkie czasy. Lecz pamiętajcie, że nie wolno upadać na duchu. Nie wolno dopuścić do załamania się. Bo obecne niepowodzenie jest chwilowe, zwycięstwo będzie po naszej stronie. I pamiętajcie, że: Jeszcze Polska nie zginęła, póki my żyjemy. I to, co nam obca przemoc wzięła, siłą odbierzemy.

Ojczyzna dziękuje wam, żołnierze wszystkich stopni, za wasze trudy, za waszą krew, za waszą niezłomną postawę w tej bohaterskiej walce. Pamiętajcie, że my odejdziemy z tego świata, lecz sława i pamięć o naszych czynach będzie żyć wiecznie wśród Narodu Polskiego.

Gen. Juliusz Rómmel, Rozkaz pożegnalny, Warszawa 29 września 1939 r..

Polecenie 12

Z jakiego powodu wydanie *Rozkazu pożegnalnego* było ważne? Oceń jego propagandowy i polityczny charakter.

22 września 1939 roku w Brześciu nad Bugiem odbyła się wspólna defilada wojsk radzieckich i niemieckich, a wcześniej – rozmowy na temat dalszych walk na ziemiach polskich i ich okupacji (zob. lekcja *Dwie okupacje*).

Polecenie 13

Powiedz, co można sądzić o stosunkach radziecko-niemieckich na podstawie poniższych zdjęć.

Spotkanie żołnierzy Wehrmachtu i Armii Czerwonej, 20 września 1939

Mauritz von Wiktorin, Heinz Guderian i Siemion Kriwoszejn przyjmują wspólną defiladę Wehrmachtu i Armii Czerwonej w Brześciu – przekazanie miasta zdobytego przez Niemców Sowiecom, 22.09.1939

licencja: CC BY-SA 3.0

29 września skapitulowała twierdza Modlin. Ostatnia jednostka walcząca w kampanii wrześniowej SGO „Polesie”, dowodzona przez gen. Franciszka Kleeberga, poddała się 5 października 1939 roku.

Skutki kampanii wrześniowej

Trwająca 35 dni wojna obronna zakończyła się klęską Polski. Przyszłość pokaże, że żaden kraj walczący samotnie z Niemcami nie miał szans na odniesienie sukcesu. W kampanii wrześniowej zginęło około 70 tys. żołnierzy, śmierć poniosło niemal 300 tys. cywilów. Do niewoli niemieckiej dostało się prawie 420 tys., a rannych zostało około 134 tys. osób. Kilkanaście tysięcy żołnierzy polskich zginęło również w walkach z czerwonarmiistami, a 250 tys. dostało się do niewoli radzieckiej.

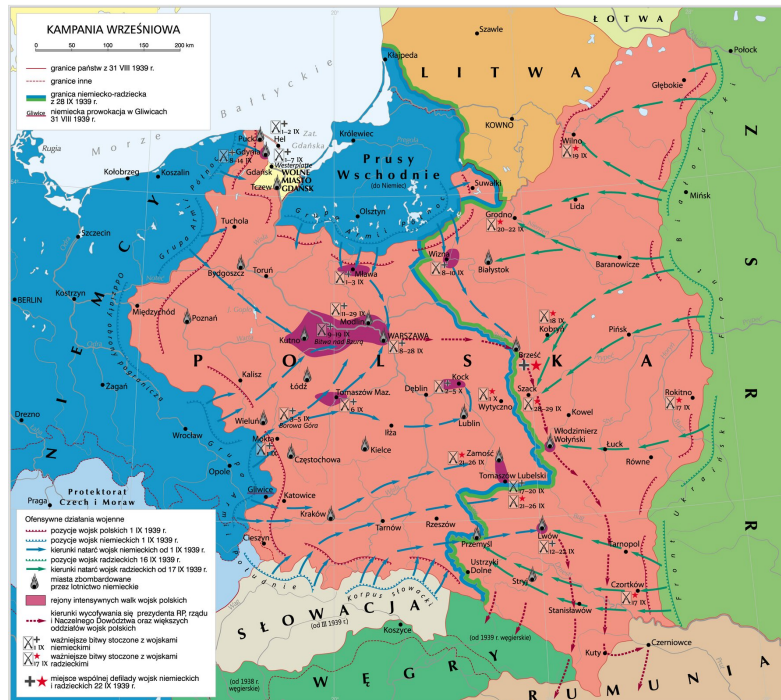
Niemcy stracili około 17 tys., a rannych zostało około 27 tys. żołnierzy.

Polska wojna obronna pozostała na długo w pamięci tych, którzy brali w niej udział, ale także stała się inspiracją dla pisarzy i poetów.

Zamiast podsumowania

Polecenie 14

Na podstawie mapy stwórz kalendarium walk polskiej wojny obronnej. Wskaż trzy wydarzenia, które twoim zdaniem były najważniejsze podczas kampanii wrześniowej. Uzasadnij swój wybór.

Kampania wrześniowa
Krystian Chariza i zespół,

Polecenie 15

Czy zachowanie mniejszości niemieckiej w Polsce w okresie wojny obronnej można nazwać „piątą kolumną”? Poszukaj informacji potwierdzających lub negujących tę opinię.

Mniejszość niemiecka z radością witała wkraczające do Polski oddziały Wehrmachtu

licencja: CC BY-SA 3.0

“ Ocena polskiego września

Ujawniła wojna obronna źródła powszechnego patriotyzmu, zespoliła naród do walki z najeźdźcą.

Zbrojne przeciwstawienie się Polski agresji hitlerowskich Niemiec położyło kres pokojowym podbojom III Rzeszy i zapoczątkowało powstanie światowej koalicji przeciwko agresywnym państwom osi. Polska pierwsza powiedziała Rzeszy hitlerowskiej: nie!

Wojenne zasoby Niemiec zostały przeto poważnie uszczuplone, a w związku z tym okres przerwy w aktywnych działaniach wojennych okazał się niezbędny.

To był właśnie wygrany przez Polskę i okupiony krwią całego narodu czas niezbędny sojusznikom w przygotowaniach do długotrwałej wojny.

A jak mówią o Polskim Wrześniu niektórzy historycy?

Historyk radziecki, płk Danił M. Proektor: „[...] Opór Polski był, jak się okazało, realną siłą i pochod hitlerowskiego Wehrmachtu w Polsce,

jakkolwiek olśniewające wydawałyby się jego sukcesy, nie był zwykłym wojennym spacerem [...]”.

Historyk amerykański, mjr Robert Kennedy: „Kampania niemiecka 1939 roku w Polsce uważana była przez wielu za nieco więcej niż manewry dla nowego Wehrmachtu. Jednakże poniesione w czasie walk straty w ludziach i materiale wskazują, że kampania ta była czymś poważniejszym niż ćwiczenia z ostrym strzelaniem [...]. Dla osiągnięcia zwycięstwa nad Polakami musiano użyć gros niemieckich sił zbrojnych, a zużycie amunicji, materiałów pędnych i innych materiałów wojennych było tak duże, iż wykluczało możliwość przeprowadzenia dalszych operacji w tej samej skali na zachodzie lub gdzie indziej”.

Rozkaz 4 armii niemieckiej po pierwszym dniu działań w Polsce streszcza ocenę przeciwnika w kilku, ale jakże wymownych słowach: „Zachowanie się nieprzyjaciela przed frontem armii jest zdecydowane i mężne”.

Ocena polskiego września, [w:] T. Jurga, Wrzesień 1939, Warszawa 1970, s. 153–154.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

Uzupełnij tekst.

II wojna rozpoczęła się w [] od ataku na []. Decydująca o klęsce Polaków bitwa, stoczona w połowie września, zwana jest bitwą nad []. Doprowadziła do zniszczenia głównych sił polskich, a mianowicie armii [] pod dowództwem generała []. Ostatnia bitwa, zwana bitwą pod [], stoczona została w pierwszych dniach [].

Westerplatte

Rómmla

listopada

1 września

Bzurą

Poznań

Wieluniem

Kutrzeby

Północ

października

Kockiem

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Podbój Europy przez Stalina i Hitlera

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Antoni Czubiński

Historia powszechna XX wieku

Wspomnienia gen. Charles'a de Gaulle'a

Gdy we wrześniu 1939 roku rząd francuski, za przykładem rządu angielskiego, zdecydował się przystąpić do wojny rozpoczętej już w Polsce, nie miałem najmniejszej wątpliwości, że powziął tę decyzję, ulegając złudzeniu, iż Francja, mimo stanu wojny, nie będzie musiała toczyć poważnych walk [...], nie dziwiłem się bynajmniej, widząc jak nasze zmobilizowane wojska trwały w bezczynności, podczas gdy Polska została rozbita w ciągu dwóch tygodni przez niemieckie Panzerdivisionen i eskadry Luftwaffe. Gdy siły przeciwnika niemal w całości były zaangażowane nad Wisłą, nie zrobiliśmy w istocie nic, aby wyeliminować Włochy, stawiając je przed alternatywą inwazji francuskiej lub udzielenia nam gwarancji swej neutralności. Wreszcie

nie zrobiliśmy nic, aby zrealizować natychmiastową łączność z Belgią, osiągając Liege i Kanał Alberta.

Wspomnienia gen. Bernarda Montgomery'ego

We wrześniu 1939 roku armia brytyjska absolutnie nie była w stanie prowadzić poważnej wojny na kontynencie europejskim. Już od dawna postanowiono, że w razie ponownej wojny z Niemcami brytyjski wkład w obronę Zachodu będzie polegał głównie na działaniach marynarki wojennej i sił powietrznych. Jak mógł poważnie myślący polityk wyobrazić sobie, że w wypadku wojny światowej Wielka Brytania uniknie wysłania wojsk lądowych, aby walczyły ramię w ramię z Francuzami, trudno jest zrozumieć [...].

Wspomnienia Winstona Churchilla

Francja i Wielka Brytania z niewzruszonym spokojem obserwowały, jak cała potęga niemieckiej maszyny wojennej w ciągu kilku tygodni niszczy i podporządkowuje sobie Polskę. Doprawdy Hitler nie miał na co się uskarżać.

Wspomnienia gen. Heinza Guderiana

Znaliśmy Francuzów z pierwszej wojny światowej i szanowaliśmy ich jako mężczyzn dzielnych i dzielnych żołnierzy, którzy bronili swojego kraju z nieugiętą energią. Nie wątpiliśmy, że i teraz wykażą tę samą postawę. Jeżeli chodzi o francuskie Naczelne Dowództwo, to byliśmy zdumieni, że nie skorzystało ono z okazji do działań zaczepnych we wrześniu 1939, gdy siły armii niemieckiej, a w szczególności wszystkie wojska pancerne, były związane w Polsce. Nie mogliśmy wtedy zrozumieć przyczyn tej powściągliwości. Można było co najwyżej snuć na ten temat pewne domysły. Dowództwo francuskie budziło zdumienie i nasuwały się przypuszczenia, że we Francji być może lędzono się, iż uda się uniknąć poważnej kampanii wojennej. Ta bezczynność poniekąd Francuzów w ciągu zimy 1939/40 nasuwała wniosek, że po stronie francuskiej wojna nie budzi wielkiego

entuzjazmu. Z tego wszystkiego można było wydedukować, że planowe i znienacka przeprowadzone uderzenie wielkich sił pancernych przez Sedan na Amiens i wybrzeże Atlantyku głęboko ugodzi skrzydło armii nieprzyjacielskich maszerujących do Belgii, że przeciwnik nie ma dostatecznych odwodów, aby je odeprzeć, i że wskutek tego rokuje ono wielkie widoki powodzenia.

Antoni Czubiński, Historia powszechna XX wieku, Warszawa 2003, s. 300.

Polecenie 1

Oceń, czy z przedstawionych wspomnień wynika, że wojnę można było łatwo stłumić, gdyby tylko sojusznicy Polski wywiązali się ze swoich zobowiązań. Uzasadnij swoją opinię.

Wojna zimowa i pozostałe zdobycze radzieckie

W czasie, gdy Adolf Hitler skierował swoje wojska do Polski i planował działania w Europie Zachodniej, agresywne kroki podjął jego sojusznik – Józef Stalin.

Radziecki dyktator postanowił przede wszystkim przejąć kontrolę nad państwami nadbałtyckimi. Było to zgodne z wcześniejszymi ustaleniami podpisanymi z Niemcami.

Ćwiczenie 1

Wskaż daty podpisania wspomnianych porozumień.

17 września i 19 września 1939 roku.

20 września i 28 września 1939 roku.

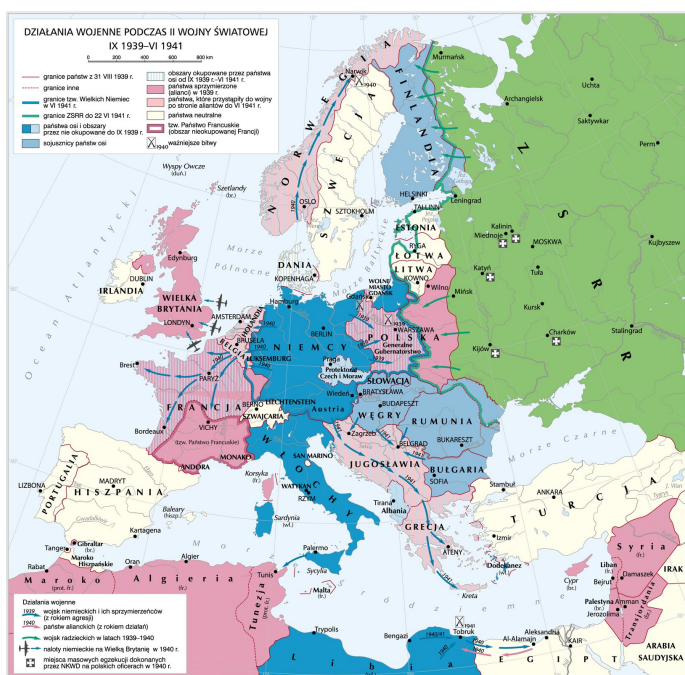
23 sierpnia i 29 września 1939 roku.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 2

Przypomnij, jak miał wyglądać podział strefy wpływów w krajach bałtyckich, ustalony między Niemcami i ZSRR, w poszczególnych układach.

ZSRR zawarł układy sojusznicze: 28 września 1939 roku z Estonią, 5 października z Łotwą, a 10 października z Litwą. Umowy przewidywały wkroczenie wojsk radzieckich na teren państw bałtyckich. Siły militarne stopniowo przejmowały kontrolę nad ważniejszymi punktami tych państw. Natomiast później zastosowano kazus sprawdzony już w Polsce. W 1940 roku w państwach bałtyckich przeprowadzono wybory, których podstawę stanowiło radzieckie prawo wyborcze. W efekcie propagandy, zastraszania i fałszowania wyników frekwencja wyborcza wyniosła ponad 90%, a prawie wszyscy głosujący okazali się zwolennikami komunistów. Wybrane w ten sposób ciała ustawodawcze zgłosiły chęć włączenia dotychczas samodzielnych państw w skład ZSRR. Przyłączenie tych terenów stało się początkiem **deportacji** miejscowej ludności w głąb Związku Radzieckiego.

II wojna światowa w Europie w latach 1939–1941

Krystian Chariza i zespół,

utworzyli konkurencyjny rząd z Otto Kuusinenem na czele. Nowy rząd ogłosił przekształcenie Finlandii w republikę socjalistyczną i poprosił Radę Najwyższą ZSRR o przyjęcie Ludowej Republiki Finlandii w skład radzieckiego państwa.

Po sukcesie związanym z podporządkowaniem państw bałtyckich Stalin postanowił uzależnić od ZSRR również Finlandię. Ze względu na to, że granica fińska przebiegała około 23 km od Leningradu i blisko ważnego szlaku komunikacyjnego, czyli linii kolejowej Leningrad-Murmańsk, zaproponował rządowi fińskiemu wymianę terytoriów. Problem polegał jednak na tym, że w zamian za zamieszkane i gospodarczo rozwinięte obszary fińskie ZSRR oferował rejon leśny. Finlandia nie wyraziła na to zgody, dlatego została oskarżona o ataki artyleryjskie na teren ZSRR. Wystosowano wobec niej ultimatum. Z inicjatywy Stalina i przy jego poparciu fińscy komuniści

Uznanie przez ZSRR komunistycznej Finlandii za jedyne oficjalne państwo fińskie. Pierwszy z prawej stoi Otto Kuusinen

Uznanie przez ZSRR komunistycznej Finlandii za jedyne oficjalne państwo fińskie. Pierwszy z prawej stoi Otto Kuusinen ,
Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 2

Napisz, kto stoi obok Otto Kuusinen a i kto podpisuje traktat.

Drugi z prawej stoi , a traktat podpisuje .

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Poparcie dla komunistów było jednak w Finlandii niewielkie. Większość społeczeństwa opowiedziała się za prawowitym rządem, który postanowił stawić opór armii radzieckiej. Doszło do regularnych działań zbrojnych, które ujawniły słabość Armii Czerwonej. Małe państwo przez ponad cztery miesiące stawiało zacięty opór Armii Czerwonej. Finlandia uzyskała też wsparcie dyplomatyczne ze strony państw zachodnich. Problem fiński był dyskutowany na forum Ligi Narodów. Organizacja uznała ZSRR za agresora i potępiła jego działania, wykluczając ze swoich szeregów.

Ćwiczenie 3

Przypomnij, czy wcześniej jakikolwiek kraj został wykluczony z Ligi Narodów w związku z nieprzestrzeganiem ustalonych przez nią zasad.

Wykluczono Włochy i Niemcy.

Wykluczono Japonię.

To był jedyny przypadek.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Finlandię wspierano militarnie. Zorganizowano również korpus ekspedycyjny, w którego przygotowanie zaangażował się polski rząd emigracyjny. Z sąsiadujących z Finlandią krajów przybyli ochotnicy.

Ochotnicy norwescy

Ochotnicy norwescy, Fotografia, domena publiczna

Polecenie 3

Wyjaśnij, dlaczego zarówno państwa zachodnie, jak i kraje sąsiadujące z Finlandią chciały udzielić wsparcia Finom.

Polecenie 4

Czy agresja radziecka mogła wpłynąć na późniejszą decyzję Finlandii o przystąpieniu do sojuszu z Niemcami? Uzasadnij odpowiedź.

Wojna radziecko-fińska

Finnish Army personnel, Wojna radziecko-fińska, Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 4

Wykorzystaj internet jako źródło wiedzy i odpowiedz na pytanie: co mogło wpłynąć na problemy ZSRR w pokonaniu Finlandii?

- Linia fortyfikacji na granicy z ZSRR (tzw. linia Mannerheima).
- Nowoczesny sprzęt wojskowy będący w posiadaniu armii fińskiej.
- Brak doświadczonych dowódców w Armii Czerwonej.
- Świetne wyszkolenie i przewaga liczebna armii fińskiej.
- Fakt, że działania toczyły się podczas ostrej zimy.
- Lepsza znajomość (przez Finów) terenu, na którym toczyły się walki.

Stalin wysłał dodatkowe siły, zmienił też dowództwo. Z kolei wyczerpały się zapasy Finlandii i możliwości stawiania przez nią oporu. Wskutek tego w lutym 1940 roku sforsowana została linia Mannerheim, a w kolejnym miesiącu Armia Czerwona przeszła przez Zatokę Fińską, zajęła Wyborg i zagroziła stolicy Finlandii. Rząd fiński, zdając sobie sprawę z wyczerpania państwa, podjął rokowania z ZSRR. Jako pośrednik wystąpiła w nich Szwecja. Zgodnie z podpisanym 12 marca układem pokojowym Finlandia odstąpiła tereny, które pojawiły się w żądaniach ZSRR, ale w odróżnieniu od państw bałtyckich obroniła suwerenność.

Ewakuacja Finów z odstąpionych terytoriów

Ewakuacja Finów z odstąpionych terytoriów, domena publiczna

Ćwiczenie 5

Przypomnij, kiedy po raz pierwszy (po zakończeniu I wojny światowej) doszło do przesiedleń ludności w związku z korektami granicznymi.

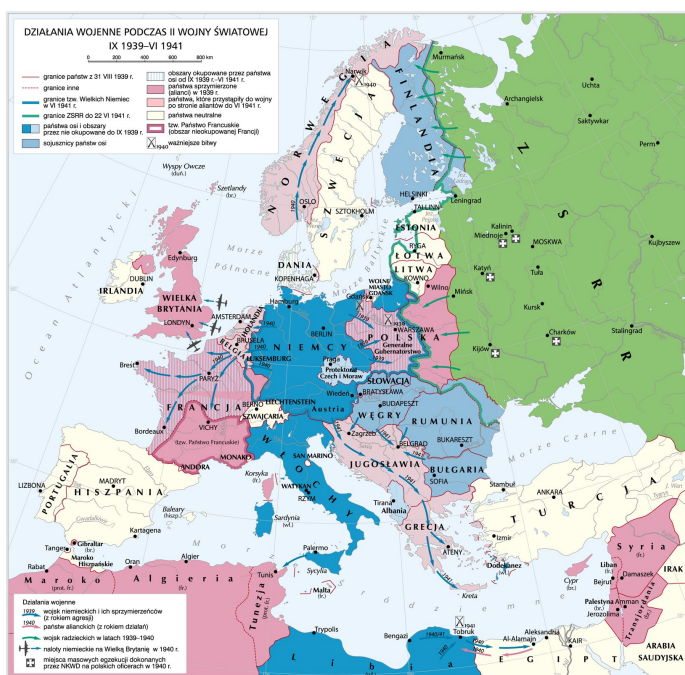
- W 1921 roku po korekcie granicy polsko-niemieckiej.
- W 1923 roku po korekcie granicy grecko-tureckiej.
- W 1919 roku po korekcie granicy francusko-niemieckiej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Bezspornie ZSRR skompromitował się w oczach opinii międzynarodowej. Wojna zimowa (tak zostały nazwane zmagania fińsko-radzieckie) przekonała też Hitlera, że konfrontacja z Armią Czerwoną powinna przynieść mu sukces.

Korekty terytorialne usankcjonowane pokojem z Finlandią nie były jedynymi zmianami granic ZSRR dokonanymi na początku II wojny światowej. W lipcu 1940 roku Stalin upomniał się o tereny przejęte w 1918 roku przez Rumunię. Ta, nie chcąc podejmować działań zbrojnych, zdecydowała się zadośćuczynić żądaniom radzieckim i dzięki temu ZSRR powiększył swoje terytorium o Besarabię i północną Bukowinę, czyli o około 150 tys. km² i około 3,7 mln ludności. Przejęcie nowych terytoriów wymusiło zmiany administracyjne w ZSRR. Utworzono nowe republiki: karelo-fińską, estońską, litewską, łotewską, mołdawską. Ziemie polskie włączono do republiki białoruskiej i ukraińskiej. Do tej ostatniej przyłączono też północną Bukowinę.

Atak na Danię i Norwegię

II wojna światowa w Europie w latach 1939-1941

Krystian Chariza i zespół,

3 września 1939 roku, po wypowiedzeniu wojny Niemcom przez Anglię i Francję, na Zachodzie rozpoczęła się tzw. „dziwna wojna” lub „siedząca wojna”. We Francji używano wręcz określenia „zabawna wojna”. Anglia i Francja nie rozpoczęły żadnych działań – czekały na rozwój wypadków. Sytuacja zmieniła się 9 kwietnia 1940 roku. Wówczas wojska hitlerowskie zaatakowały Danię i Norwegię.

Wytyczne dla wariantu "Weserübung" 1 marca 1940

1. Przekroczenie granicy Danii i desant w Norwegii mają nastąpić

równocześnie. Należy położyć nacisk na jak najszybsze przygotowanie operacji. W wypadku gdyby nieprzyjaciel uchwycił inicjatywę działania przeciw Norwegii, musimy niezwłocznie przeciwdziałać. Jest rzeczą ogromnej wagi, aby nasze kroki zaskoczyły państwa Północy i przeciwnika na Zachodzie. Temu muszą odpowiadać wszystkie przygotowania [...].

2. Zajęcie Danii (Weserübung Süd). Zadanie XXI grupy: zająć przez zaskoczenie Jutlandię i wyspę Fünen, a następnie obsadzić wyspę Zelandię (Sjælland). W tym celu należy, zabezpieczając najważniejsze punkty, możliwie szybko dotrzeć do Skagen i do wschodniego wybrzeża wyspy Fünen. Na Zelandii należy jak najprędzej zająć punkty oporu jako pozycje wyjściowe do dalszych działań [...].
3. Zajęcie Norwegii (Weserübung Nord): zadanie XXI grupy: przez zaskoczenie zająć najważniejsze punkty wzdłuż wybrzeża, z morza i przez desanty powietrzne. Marynarka wojenna obejmie przygotowanie i wykonanie transportu morskiego oddziałów desantowych i oddziałów przerzucanych w dalszej fazie do Oslo [...].

Po opanowaniu Norwegii lotnictwo zabezpieczy również obronę przeciwlotniczą i wykorzysta norweskie bazy do walki przeciwko Anglii [...].

Wytyczne dla wariantu „Weserübung” 1 marca 1940, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996.

Polecenie 5

Wymień założenia niemieckiego planu walk przeciw Danii i Norwegii.

Danię zdobyto w ciągu jednego dnia. Do 1943 roku pozostawiono władzom kraju oraz królowi względną niezależność. Hitler, podporządkowując sobie Danię, miał też pod kontrolą cieśniny łączące Morze Północne z Bałtykiem. Dopiero w 1943 roku zastrżono rządy i Dania została potraktowana jak kraj okupowany.

Walki w Norwegii trwały dłużej. Hitlerowi zależało na przejęciu kontroli nad tym krajem ze względu na to, że posiadanie norweskich portów pozwalało na nadzorowanie handlu szwedzką rudą, a także dawało strategiczną pozycję do ataku na Wielką Brytanię. Niemców popierali lokalni faszyci pod wodzą Vidkuna Quislinga, który stał się symbolem **kolaboracji** z hitlerowcami. Brytyjczycy udzielili wsparcia Norwegii, wysyłając korpus ekspedycyjny, który wziął udział w walkach o Narwik. W skład korpusu wchodził też Francuzi i Polacy. Po klęsce Norwegii Anglia stała się też miejscem pobytu króla norweskiego Hakona VII i jego rządu.

Atak na kraje Beneluksu i Francję

10 maja 1940 roku Hitler zaatakował: Belgię, Holandię, a wcześniej jeszcze Francję. Wzniesiona na granicy francusko-niemieckiej linia umocnień, tzw. linia Maginota, nie spełniła swej funkcji. Niemcy częściowo ją obeszlili, przekraczając Ardeny.

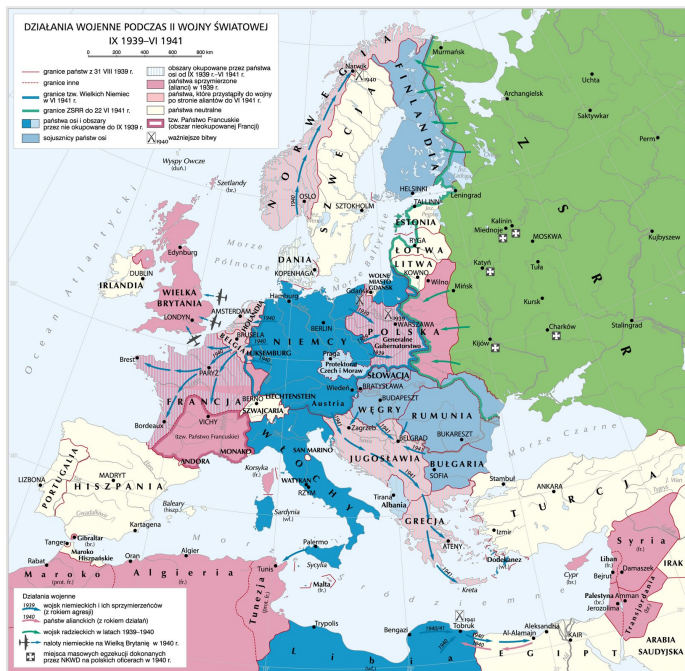
Niemieccy żołnierze na linii Maginota

Niemieccy żołnierze na linii Maginota, Fotografia, Bundesarchiv, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 6

Wymień inne linie umocnień na granicach państw, mające stanowić zaporę bezpieczeństwa.

Przejsie przez Ardeny mocno zaskoczyło Francuzów. Wydawało się bowiem, że przeciągnięcie przez góry ciężkiego sprzętu jest niemożliwe. Słabsze siły uderzyły na północną Belgię i Holandię, a główne poprzez Ardeny, a następnie Mozę, dotarły do Morza Północnego. Niemcy we Francji zastosowali taktykę polegającą na szybkich, zmasowanych uderzeniach zmotoryzowanych dywizji pancernych, mających wsparcie lotnictwa.

II wojna światowa w Europie w latach 1939–1941
Krystian Chariza i zespół,

Mimo że armia francuska była liczniejsza niż niemiecka, dodatkowo wspierał ją brytyjski korpus ekspedycyjny i Polskie Siły Zbrojne, szybko poniosła klęskę. Francuzom, wciąż rozpamiętującym tragizm I wojny, brakowało woli walki. Zmieniali się głównodowodzący armią (gen. Maurice'a Gamelina zastąpił Maxime Weygand), a także szefowie rządu.

A. Goutard

Relacja z zajęcia Paryża przez armię niemiecką

Dnia 13 czerwca [1940]

nieprzyjaciel, który przekroczył dolną Sekwanę, osiąga Evereux

i posuwa się w kierunku Dreux, odrzucając na zachód 10 armię podporządkowaną bezpośrednio Naczelnemu Dowództwu. Armia ta otrzymuje rozkaz wycofania do Bretanii wzdłuż osi Argentan, Rennes.

W tym samym dniu armia Paryża i 7 armia opuszczają „pozycję paryską”, obchodząc stolicę od wschodu i zachodu. Bez żadnych przeszkód ze strony nieprzyjaciela zajmują w dniu 14 czerwca stanowiska na linii ogólnej: Dreux, las Rambouillet, dolina rzeki Chevreuse, Sekwana w rejonie Corbeil w łączności z prawa z 6 armią.

Paryż jest więc całkowicie opuszczony przez nasze wojska. W dniu 14 czerwca – dniu żałoby – nieprzyjaciel, który w 1871 roku musiał w długim oblężeniu zdobywać to miasto, teraz zajmuje je bez strzału.

[...]

Porzuceniu Paryża przez wojska towarzyszył nieprawdopodobny exodus ludności: tłumy uciekających z Paryża mieszały się z ludnością Belgii i wschodnich rejonów Francji.

A. Goutard, Relacja z zajęcia Paryża przez armię niemiecką, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996.

Ćwiczenie 6

Wojska którego z państw zdobywały Paryż w 1871 roku?

Prus

Anglii

Rosji

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

16 czerwca 1940 roku premierem został bohater I wojny, a zwłaszcza bitwy pod Verdun, wiekowy marszałek Philippe Petain. Przystał on na propozycję Hitlera zakończenia wojny. Brytyjczykom i sprzymierzonym udało się ewakuować większość swoich wojsk przez port w Dunkierce (około 300 tys.), niemniej we Francji pozostał prawie cały wojskowy sprzęt. W ewakuacji wzięło udział kilkaset jednostek pływających osłanianych przez brytyjskie lotnictwo. Mimo że Hitler wstrzymał ofensywę wojsk pancernych, umożliwiając aliantom przeprowadzenie operacji „Dynamo” (taką nazwą opatrzone ewakuację), dużym utrudnieniem były ataki niemieckich bombowców i pożar, który wybuchł po zbombardowaniu przez lotnictwo niemieckie zbiorników z ropą.

Winston Churchill, premier brytyjski, w sposób następujący ocenił wydarzenie: „Musimy bardzo uważać, aby nie przypisywać tej ewakuacji miana zwycięstwa. Wojen nie wygrywa się dzięki ewakuacjom”. Należy jednak podkreślić, że udało się przetransportować na teren Wielkiej Brytanii tysiące żołnierzy, którzy w kolejnych miesiącach stawiali opór wojskom hitlerowskim, i to był niewątpliwie sukces.

Polecenie 7

Do powyższego zdjęcia napisz komentarz, oddający atmosferę w czasie ewakuacji.

21 czerwca 1940 roku rząd francuski podpisał rozejm. Akt podpisania miał miejsce w tym samym wagonie (sprowadzonym z muzeum), w którym Niemcy podpisali zawieszenie broni w 1918 roku. 22 czerwca akt kapitulacji Francji podpisał Petain.

Defilada wojsk niemieckich w Paryżu

Defilada wojsk niemieckich w Paryżu, Bundesarchiv, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 7

Niemcy zorganizowali w Paryżu defiladę zwycięzców. Dlaczego to ujęcie można uznać za symboliczne?

- Defilada odbyła się w historycznym dniu zburzenia Bastylji.
- Defilada odbyła się w tym samym miejscu co defilada wojsk niemieckich w 1918 roku.
- Defilada odbyła się na tle Łuku Triumfalnego.

Parada wojsk pancernych

Ernst Herrmann, Parada wojsk pancernych, Bundesarchiv, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 8

Czy można powiedzieć, że wojska pancerne odegrały najważniejszą rolę podczas działań wojennych w 1940 roku?

- Nie, dużo większe znaczenie odegrała artyleria.
- Nie, Hitler zawdzięczał sukces lotnictwu.
- Tak, ponieważ o sukcesie zadecydowały szybkie uderzenia zmotoryzowanych i pancernych dywizji.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Francję podzielono na dwie części: obszar okupowany na północy wraz z Paryżem i strefę wolną, zarządzaną przez gabinet z siedzibą w Vichy, na którego czele stanął Petain. Formalnie miały mu podlegać kolonie oraz flota. Do 1943 roku część nieokupowana cieszyła się względną autonomią. Kiedy jednak po sukcesach wojsk alianckich w Afryce francuskie oddziały kolonialne podporządkowały się państwu koalicji antyhitlerowskiej, Hitler poddał ścisłej kontroli rząd Petaina. Nie wszyscy Francuzi pogodzili się z klęską. Niektórzy, jak gen. Charles de Gaulle, nie podporządkowali się rządowi w Vichy. Przedostali się do Wielkiej Brytanii i tam założyli Komitet Wolnych Francuzów. Rząd Petaina wydał wyrok śmierci na generała de Gaulle'a. Władze pokonanych krajów Beneluksu także znalazły siedzibę w Wielkiej Brytanii.

Premier Wielkiej Brytanii Winston Churchill i gen. Charles de Gaulle

British Government, Premier Wielkiej Brytanii Winston Churchill i gen. Charles de Gaulle , Imperialne Muzeum Wojny, domena publiczna

Polecenie 8

Oceń, czy słusznie wiązano z Anglią ostatnie nadzieje? Uzasadnij odpowiedź.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/Dg0p0EQIO>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Charles de Gaulle, Pamiętniki wojenne

Charles de Gaulle

Pamiętniki wojenne

Francja przeżywa najstraszniejszy kryzys w swej historii. Jej granicom, niepodległości, a nawet samemu duchowi narodu francuskiego grozi zagłada.

Poddając się niewybaczalnej panice, przygodni kierownicy naszego kraju przyjęli warunki przeciwnika i podlegają jego prawu.

Tymczasem niezliczone dowody wykazują, że naród i Imperium nie zgadzają się na tę haniebną niewolę. Miliony Francuzów lub francuskich obywateli postanowiły kontynuować wojnę aż do wyzwolenia. Miliony innych czekają tylko na to, aby pójść tą samą drogą, skoro tylko znajdą przywódców godnych tego miana.

Obecnie nie ma już prawdziwego rządu francuskiego. Organ mający swą siedzibę w Vichy, który pretenduje do tej nazwy, jest niekonstytucyjny i podlega najeźdźcy. W swym stanie zależności organ ten może być i istotnie jest jedynym narzędziem używanym przez wrogów Francji przeciw honorowi i interesom naszego kraju. Trzeba więc, aby nowe władze wzięły na siebie zadanie kierowania wysiłkiem francuskim w toczącej się wojnie. Wydarzenia każą mi wziąć na siebie ten święty obowiązek. Temu obowiązkowi się nie sprzeniewierzę.

Władzę swą sprawować będę w imieniu Francji i jedynie w jej obronie. Uroczyście zobowiązuję się zdać sprawę z mych czynów przedstawicielom narodu francuskiego, skoro tylko będzie on mógł ich swobodnie wybrać.

Wzywam do wojny, czyli do walki lub do poświęceń, wszystkich mężczyzn i wszystkie kobiety na terytoriach francuskich, które przyłączyły się do mnie.

Spełnimy to wielkie zadanie. Spełnimy je dla Francji, świadomi tego, iż dobrze jej służymy, i pewni zwycięstwa.

Charles de Gaulle, Pamiętniki wojenne, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1994, s. 9.

Ćwiczenie 9

Jaki cel postawił przed sobą generał de Gaulle?

- utworzenie regularnej armii francuskiej
- przejęcie urzędu premiera
- kierowanie walką narodu francuskiego przeciwko Niemcom

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Celem stworzenia warunków do ostatecznego powalenia Anglii zamierzam kontynuować wojnę w powietrzu i na morzu przeciwko angielskiej metropolii w ostrzejszej formie niż dotychczas.

W związku z tym rozkazuję:

1. Jednostki lotnictwa niemieckiego zwalczą możliwie szybko wszystkimi będącymi w ich dyspozycji siłami lotnictwo angielskie. Naloty należy kierować przede wszystkim przeciwko jednostkom latającym, ich organizacjom naziemnym i zaopatrzeniowym, poza tym przeciwko przemysłowi lotniczemu łącznie z przemysłem wytwarzającym sprzęt przeciwlotniczy.
2. Po uzyskaniu pewnej czasowej względnie lokalnej przewagi powietrznej należy wojnę powietrzną kontynuować przeciwko portom, ze szczególnym uwzględnieniem magazynów z zapasami w głębi kraju. Naloty na porty południowego wybrzeża należy prowadzić ze względu na zamierzone własne operacje możliwie w ograniczonych rozmiarach.
3. Walka z powietrza przeciwko nieprzyjacielskim okrętom wojennym i handlowym może ustąpić na drugi plan na korzyść walk wyżej podanych. [...]
4. Zaostrzenie wojny w powietrzu może się rozpocząć 5 sierpnia. Ścisły termin lotnictwo wyznaczy samo zależnie od ukończenia przygotowań i warunków atmosferycznych.

Marynarce wojennej pozostawia się równocześnie wolną rękę odnośnie do przewidzianego zaostrzenia wojny na morzu.

Wytyczne nr 17 Głównej Kwatery Hitlera do prowadzenia wojny lotniczej, morskiej przeciw Anglii – 1 sierpnia 1940, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996.

Ćwiczenie 11

Jakie były główne założenie planu Hitlera w wojnie przeciwko Wielkiej Brytanii?

- Zniszczyć największe miasta i porty angielskie.
- Zniszczyć angielskie lotnictwo, zakłady produkujące samoloty, lotniska, hangary itp.
- Zniszczyć angielską marynarkę wojenną.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Naloty trwały do października 1940 roku. Od września nalotów doświadczał Londyn. Wielka Brytania, w dużej mierze dzięki determinacji swojego premiera, a od maja 1940 roku był nim konserwatysta Winston Churchill, stawiała zacięty opór. Churchill zresztą uprzedził Anglików, że czekają ich trudności. W swoim przemówieniu inauguracyjnym stwierdził: „Mam do zaoferowania jedynie krew, znoj, łzy i pot. Pytacie, jaka będzie nasza polityka. Odpowiadamy: będziemy prowadzili wojnę na morzu, lądzie i w powietrzu całą naszą potęgą i wszystkimi siłami, jakich może użyć nam Bóg, wojnę przeciwko potwornej tyranii, jakiej nie znają dotąd mroczne, żalosne dzieje zbrodni człowieczych”.

Brytyjczyków wspomagali piloci z innych krajów. Lotnictwo prowadziło także naloty na miasta niemieckie, dotarło również do Berlina. Ego Goeringa mocno ucierpiało, obiecał przecież Niemcom, że niemieckie niebo będzie wolne od nieprzyjacielskich samolotów.

Anglicy mieli również bardzo dobrze rozbudowany system stacji radarowych, który pozwalał na wczesne ostrzeżenie o zbliżających się nalotach. W listopadzie 1941 roku wiadomo już było, że Hitler nie pokona Anglii i inwazja niemiecka na Wielką Brytanię (operacja pod kryptonimem „Lew Morski”) nie jest możliwa. Blisko 3 tys. niemieckich samolotów nie wykonało zadania, czyli nie udało im się opanować przestrzeni powietrznej nad Wielką Brytanią.

Niemcy stracili blisko połowę swoich maszyn użytych w bitwie o Anglię
Niemieckie bombowce Heinkel He 111, Fotografia, Imperialne Muzeum Wojny, domena publiczna

Ćwiczenie 12

Straty niemieckie w ludziach były znacznie większe niż angielskie. Pomyśl, dlaczego i wskaż właściwą odpowiedź.

- Niemieckie samoloty były wyposażone w mniej skuteczne działka pokładowe, dlatego ich piloci gorzej wypadali w konfrontacji z pilotami brytyjskimi.
- Zestrzelony niemiecki pilot, nawet kiedy się uratował, trafiał do niewoli, angielski wracał do jednostki i walczył nadal.
- Niemieckie samoloty bojowe nie posiadały na wyposażeniu spadochronów, dlatego niemieccy piloci ginęli w wyniku zestrzelenia maszyny.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Dzieci na zbombardowanej ulicy Londynu.

domena publiczna

Polecenie 9

Brytyjczycy podjęli decyzję o ewakuacji dzieci z miast zagrożonych nalotami. Oceń konsekwencje wyjazdu dzieci lub ich pozostania w miastach. Posłuż się metodą decyzyjnego drzewa.

Bitwa o Atlantyk

Kontynuacją zmagania o Wielką Brytanię była bitwa o Atlantyk, która trwała od 1940 roku do końca wojny. Przegrana powietrzna bitwa o Wyspy nie spowodowała wycofania się Hitlera z planów opanowania Anglii. Postanowił tym razem odciąć ją od zaopatrzenia dostarczanego drogą morską.

Ćwiczenie 13

Kto w XIX wieku próbował zmusić Anglię do uległości, wprowadzając blokadę?

cesarz Napoleon I

cesarz Franciszek Józef

Otto von Bismarck

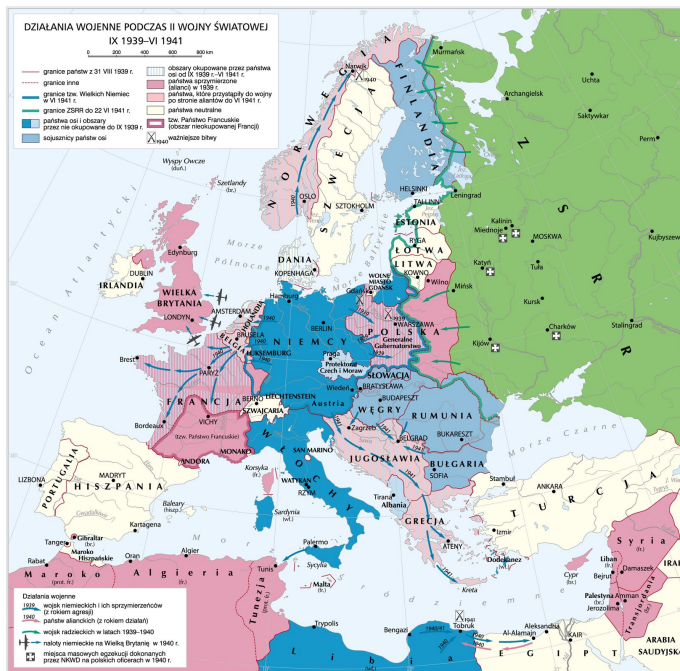
Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Anglicy, sprowadzając potrzebne surowce i sprzęt, statki transportowe eskortowali okrętami wojennymi. Niemcy postanowili zdeorganizować transport brytyjski. Użyli w tym celu U-Bootów, czyli okrętów podwodnych. Podczas akcji wykorzystywali taktykę wilczych stad. Pojedyncze okręty czatowały na przypuszczalnych szlakach transportowych. Po dostrzeżeniu statku brytyjskiego informowały pozostałe, ściągając je na wskazane miejsce, po czym wszystkie dyskretnie otaczały konwój, a następnie pod osłoną nocy wynurzały się i atakowały. Anglicy jednak, ze względu na spore straty, które ponieśli na początku działań, bardzo szybko podjęli kroki pozwalające im na przeciwdziałanie atakom Niemców. Przede wszystkim wykorzystywali radary i sonary (urządzenia służące do wykrywania obiektów podwodnych). Do walki z Niemcami na Atlantyku włączono również samoloty wyposażone w bomby głębinowe i radary.

Starano się także zwiększyć rodzimą produkcję statków oraz korzystać z pomocy amerykańskiej. W USA produkowano bardzo popularny statek typu Liberty, wykorzystywany w wojnie na Atlantyku. Sporym ułatwieniem dla Anglików było również rozkodowywanie niemieckich meldunków czy namierzanie radiostacji, w efekcie system wilczych stad okazał się zgubny. Od maja 1943 roku Niemcy powoli zaczęli się wycofywać z działań na Atlantyku. Zamierzali jednak odrobić straty. Przede wszystkim chcieli wyprodukować jednostki nowocześniejsze i dopiero wtedy przystąpić do dalszych działań.

Wojna na Bałkanach

Działania na Bałkanach rozpoczął Mussolini atakiem na Grecję (28 października 1940) z terenu Albanii. Liczył na szybki sukces z powodu słabości i niechęci do prowadzenia walk przez

II wojna światowa w Europie w latach 1939–1941
Krystian Chariza i zespół,

Rumunia w czerwcu 1940 roku zmuszona została do oddania Związkowi Radzieckiemu Besarabii, w sierpniu Węgrom Siedmiogrodu, a we wrześniu Bułgarii części Dobrudży.

Nie we wszystkich krajach była jednomyślność co do sojuszu z Niemcami. Tym bardziej że na tym terenie działała też dyplomacja brytyjska zmierzająca do budowania oporu przeciwko państwom faszystowskim. Brytyjczycy starali się też wspomóc militarnie Grecję. Ich zabiegi przyczyniły się również do obalenia rządu jugosłowiańskiego, chętnego do współpracy z Hitlerem (z regentem księciem Pawłem na czele), i przejęcia władzy przez wojskowych pod dowództwem Dušana Simovicia (wspierających nowego króla Piotra II), niechętnych faszystom. Hitler nie zamierzał jednak utracić kontroli nad Bałkanami. 6 kwietnia 1941 roku zaatakował Jugosławię i Grecję. Wojska hitlerowskie odniosły sukces.

W przypadku Jugosławii Hitlerowi pomogły konflikty narodowościowe. Między innymi przy pełnej akceptacji Führera proklamowane zostało przez nacjonalistów chorwackich (ustaszy) Niezależne Państwo Chorwackie z Ante Paveliciem na czele. Pozostałe obszary okupowały bezpośrednio Niemcy lub zostały podzielone między sojusznicze państwa. Macedonię przejęła Bułgaria, Wojwodinę – Węgry, część Słowenii i Czarnogóry – Włochy.

Polecenie 10

Powiedz, jak wygląda współcześnie (po 1989 roku) kwestia konfliktów narodowościowych w Jugosławii.

Ostatnim punktem oporu państw bałkańskich była Kreta. Została opanowana przez Niemców w maju 1941 roku.

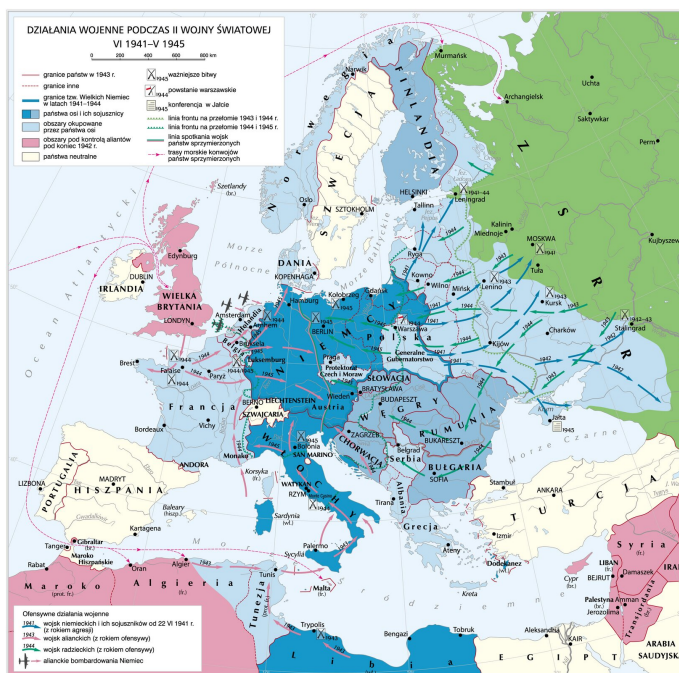
armię grecką. Okazało się jednak, że Grecy nie tylko stawili silny opór, ale przeszli do kontrofensywy, wypychając nieudolną armię włoską do Albanii i odzyskując nawet część tego kraju.

Porażka Włochów wymusiła interwencję niemiecką. Hitler postanowił wspomóc sojusznika. Przy okazji III Rzesza zawarła sojusze z państwami bałkańskimi: Rumunią, Bułgarią, Jugosławią oraz Węgrami i Słowacją. Większość z nich przystąpiła do paktu trzech w listopadzie 1940, jedynie Bułgaria zrobiła to w marcu 1941. Zgoda na współpracę częściowo została wymuszona. Jedną z przyczyn były nadzorowane przez Niemcy korekty graniczne. Na przykład

Władze Grecji i Jugosławii udały się na emigrację do Wielkiej Brytanii. Warto zauważyć, że na okupowanych terenach jugosłowiańskich działała partyzantka. Jeden z jej odłamów był związany z rządem przebywającym na emigracji. Tymi oddziałami partyzanckimi dowodził gen. Dragoljub Draza Mihailović (czetnicy). Drugi odłam tworzyli komuniści z Josipem Broz-Tito na czele. To oni odnosili większe sukcesy, zwłaszcza po udzieleniu im wsparcia przez Wielką Trójkę.

Również w Grecji do walki z okupantem włączyła się komunistyczna partyzantka (Grecka Armia Narodowowyzwoleńcza). Niemniej kiedy w 1944 roku Brytyjczycy odzyskali Ateny, do kraju powrócił znajdujący się na emigracji rząd. Nakazał on rozbicie oddziałów komunistycznych. Te nie podporządkowały się decyzji, w związku z czym doszło do wojny domowej.

Działania we Włoszech

II wojna światowa w Europie w latach 1941-1945
Krystian Chariza i zespół,

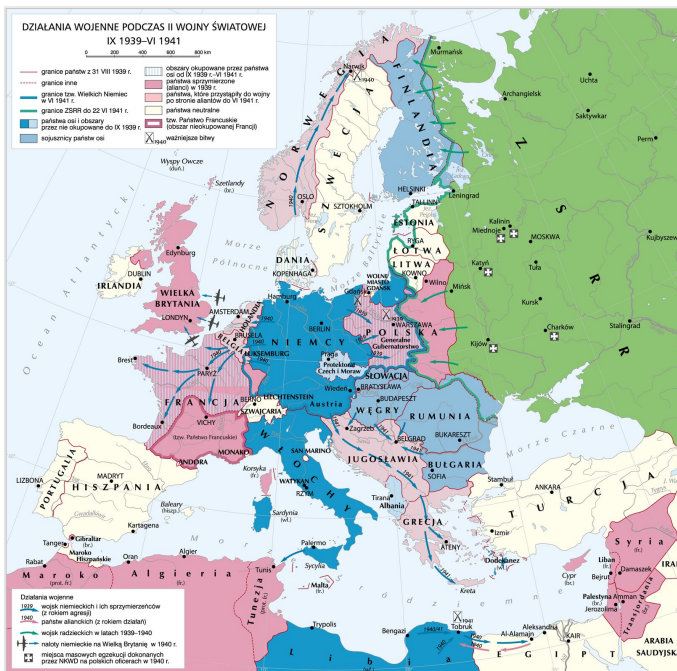
południe Półwyspu Apenińskiego, natomiast reszta Włoch pozostała ciągle pod władzą Mussoliniego.

Przez cały 1944 rok alianci próbowali opanować Włochy. Najważniejszym działaniem było przełamanie linii Gustawa, która broniła dostępu do Rzymu. Po wygranej bitwie pod Monte Cassino udało się dojść do stolicy Włoch i ją opanować. Później aliancka ofensywa została zatrzymana nad Padem w północnych Włoszech. Dopiero na wiosnę udało się aliantom

Po sukcesie w Afryce alianci przenieśli walki na południe Europy. 9 lipca 1943 roku lądowali na Sycylii. W ciągu miesiąca udało się ją przejąć. Prowadzili także naloty na miasta włoskie, osłabiając wolę walki Włochów. 25 lipca Wielka Rada Faszystowska w porozumieniu z królem odsunęła od władzy Mussoliniego i powołała na stanowisko premiera rządu Pietra Badoglio. Ten zdecydował się na podpisanie aktu kapitulacji Włoch. Mussoliniego aresztowano. Hitler nie miał jednak zamiaru patrzeć, jak jego sojusznik się wycofuje. Wojska niemieckie rozbroiły większość dywizji włoskich, a **komandosi Otto Skorzenego** uwolnili Mussoliniego. W posiadaniu aliantów było już tylko

przejsć dalej. 28 kwietnia 1945 roku Mussolini dostał się w ręce partyzantów włoskich i został przez nich powieszony. 2 maja nastąpiła kapitulacja ostatnich jednostek na froncie włoskim.

Ku klęsce

I wojna światowa w Europie w latach 1939–1941

Krzysztof Chariza i zespół,

żołnierzy.

W nocy z 5 na 6 czerwca 1944 roku rozpoczęło się lądowanie aliantów w Normandii, otwierające II front w Europie (tzw. operacja Overlord). Na czele operacji stanął gen. Dwight Eisenhower. Desant poprzedził atak lotniczy. Alianci użyli około 11 tysięcy samolotów. Po wysadzeniu desantu (około 3 dywizji) i dopłynięciu do wybrzeży Normandii około 5 tys. okrętów i 4 tys. statków transportowych (5 dywizji i sprzęt) wzięło udział w krwawych walkach m.in. o Falais.

Polecenie 11

Opatrz zdjęcie krótkim komentarzem. Uwzględnij przede wszystkim nastrój

Amerykańscy żołnierze w Falais

Amerykańscy żołnierze w Falais, Fotografia, Narodowe Archiwum USA, domena publiczna

“ II front --- Normandia, Bernard Law Montgomery, Inwazja na Europę --- 6 czerwca 1944 roku

O godzinie 2 dnia 6 czerwca (1944 roku) grupa szturmowa 6 dywizji powietrznej została zrzucona w pobliżu Benouville w celu uchwycenia mostów na kanale Caen i rzece Orne. Zaskoczenie było zupełne: oba mosty zdobyto nietknięte i utworzono silne przyczółki. W pół godziny później 3 i 5 brygada spadochronowa zostały zrzucone na wschód od rzeki Orne.

[...]

Podczas rozwoju akcji lądowania sił powietrznych ponad 1100 samolotów typu bombowego rozpoczęło planową ofensywę. Blisko 6000 ton bomb spadło o świcie na baterie przybrzeżne.

W tym samym czasie armada morska nadciągała do brzegów Francji, poprzedzana przez flotyllę kontrtorpedowców. Nie zanotowano żadnej aktywności nieprzyjaciela aż do czasu osiągnięcia przez statki czołowe ich pozycji docelowych w odległości około 7 do 11 mil od

brzegu i otwarcia ognia przez eskadry lotnictwa morskiego na obronę przybrzeżną.

[...]

Warunki atmosferyczne i chmury nie sprzyjały bombardowaniu, gdy ponad 1300 ciężkich bombowców 8 grupy lotniczej Stanów Zjednoczonych i 8 dywizjonów bombowców średnich 9 grupy lotniczej Stanów Zjednoczonych latało nad rejonem celów.

Tymczasem został otwarty ogień z ciężkich dział morskich eskadry na baterie obrony pobraża, podczas gdy stopniowo wchodziły do akcji destroyery¹ i wielka ilość statków pomocniczych, a statki inwazyjne dopadły brzegu, wojsko zaczynało szturmować wybrzeże.

[...] Druga armia brytyjska dokonała wypadu na odcinek Złoty wraz z 50 dywizją 30 korpusu. Na odcinku centralnym, zwanym Juno, znajdowała się 3 dywizja kanadyjska, a na lewo od niej 3 dywizja brytyjska (odcinek Miecza); obie wchodziły w skład I korpusu [...].

W wyniku operacji naszego dnia D uzyskaliśmy oparcie na kontynencie Europy.

Osiągnięto zaskoczenie, wojska walczyły świetnie, a straty nasze były o wiele mniejsze, niż to kiedykolwiek zdawało się możliwe.

Il front - Normandia, Bernard Law Montgomery, Inwazja na Europę - 6 czerwca 1944 roku, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 11.

Wskaż poprawne dokończenie zdań.

Ćwiczenie 14

Otwarcie II frontu w Normandii odbyło się:

- poprzez atak niszczycieli na wybrzeże Francji.
- poprzez współdziałanie sił powietrznych, morskich i lądowych.
- poprzez desant spadochronowy.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 15

W inwazji udział wzięły:

- siły aliantów.
- tylko wojska francuskie.
- tylko siły brytyjskie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 16

Pełnemu wykorzystaniu lotnictwa koalicji antyhitlerowskiej przeszkodziły:

- warunki atmosferyczne.
- blokady niemieckiej armii powietrznej.
- działa przeciwlotnicze.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Po przełamaniu Wału Atlantyckiego rozpoczęło się wyzwolenie Francji. W Paryżu partyzanci francuscy, wspierani przez wojska alianckie, wzniesli powstanie. Władzę w stolicy przejął Rząd Tymczasowy z de Gaulle'em na czele. W skład gabinetu wchodził przedstawiciele zarówno Komitetu Wolnych Francuzów, jak i środowisk ruchu oporu funkcjonujących we Francji. Rząd ten został uznany przez Wielką Trójkę.

Siły alianckie, między innymi ze względu na problemy aprowizacyjne, zostały powstrzymane przed Renem. Alianci postanowili więc zdobyć mosty w Holandii. Tym, który miał dla nich strategiczne znaczenie, był most na Renie w Arhem.

Przygotowano operację Market-Garden. W jej ramach na tyły wojsk niemieckich miał być przerzucony desant, który opanowałby mosty i czekał na dotarcie wojsk lądowych. Kolejnym krokiem miało być opanowanie całej Holandii, przekroczenie Renu, wejście na teren Niemiec i opanowanie przede wszystkim ważnego gospodarczo Zagłębia Ruhry. We wrześniu 1944 roku rozpoczęła się realizacja planu. Niemcy jednak go pokrzyżowali, zatrzymując aliantów.

Operacja Market-Garden

Operacja Market-Garden, domena publiczna

Polecenie 12

Co można powiedzieć o wielkości operacji Market-Garden na podstawie zdjęcia?

W grudniu 1944 roku Niemcy podjęli jeszcze jedną kontrofensywę w Ardenach, ale bez sukcesu. Hitler nie chciał się jednak poddać. Pod broń zostały powołane kolejne roczniki (również szesnastolatków). Niewiele to pomogło. Führer miał jeszcze nadzieję, że wybuchnie konflikt między aliantami (zwłaszcza po śmierci Roosevelta). Jednak wbrew jego oczekiwaniom siły amerykańskie i brytyjskie w marcu 1945 roku sforsowały Ren, a w kwietniu zajęły Zagłębie Ruhry i dotarły do Łaby.

Jak wcześniej wspomniano, pod koniec kwietnia 1945 roku doszło do spotkania oddziałów radzieckich i anglo-amerykańskich nad Łabą. 30 kwietnia Hitler popełnił samobójstwo. Wojska amerykańskie wkroczyły też z zachodu do Austrii i Czechosłowacji. 7 maja zdobyto Berlin. Gen. Alfred Jodl, szef Sztabu Dowodzenia Wehrmachtu, reprezentujący prezydenta

Rzeszy Karla Dönitza, podpisał akt kapitulacji w kwaterze gen. Eisenhowera w Reims. Na wyraźne żądanie Stalina podpisano akt bezwarunkowej kapitulacji jeszcze raz w kwaterze marszałka Żukowa w Karlshorst w Berlinie, w nocy z 8 na 9 maja 1945 roku. Tym razem kapitulację w imieniu naczelnego dowództwa Niemieckich Sił Zbrojnych podpisał marszałek polowy Wilhelm Keitel, generał pułkownik Hans-Jürgen Stumpff i generał admirał Hans Georg von Friedeburg. Oprócz Gieorgija Żukowa ze strony zwycięskich państw podpis na akcie kapitulacji złożył brytyjski marszałek sił powietrznych Arthur W. Tedder, zastępca naczelnego dowódcy Alianckich Sił Ekspedycyjnych.

“ Berlin --- Akt kapitulacji Niemiec --- 8 maja 1945 roku

1. My, niżej podpisani, działając w imieniu naczelnego dowództwa niemieckiego, zgadzamy się na bezwarunkową kapitulację Naczelnemu Dowódcy Armii Czerwonej i równocześnie Naczelnemu Dowództwu Sojuszniczych Sił Ekspedycyjnych wszystkich naszych sił zbrojnych na lądzie, na morzu i w powietrzu, jak również wszystkich sił znajdujących się obecnie pod dowództwem niemieckim.
2. Naczelne dowództwo niemieckie wyda natychmiast rozkaz wszystkim dowodzącym niemieckimi siłami na lądzie, na morzu i w powietrzu, jak również wszystkim siłom znajdującym się pod dowództwem niemieckim, przerwać działania wojenne 8 maja 1945 r. o godzinie 23.01 według czasu środkowoeuropejskiego, pozostać na swych pozycjach, które w tym czasie będą zajmowały oraz całkowicie rozbroić się, wydając wszystką broń i sprzęt wojenny miejscowym dowódcom sojuszniczym.

[...]

1. W przypadku, gdy niemieckie naczelne dowództwo albo jakiegokolwiek siły zbrojne, znajdujące się pod jego rozkazami, nie będą postępowały zgodnie z tym aktem kapitulacji, Naczelne Dowództwo Armii Czerwonej, jak również Naczelne Dowództwo Sojuszniczych Sił Ekspedycyjnych podejmą takie kroki represyjne lub inne zarządzenia, jakie uznają za nieodzowne.

Alfred Jodl podpisuje w Reims kapitulację III Rzeszy

Alfred Jodl podpisuje w Reims kapitulację III Rzeszy, Biblioteka Franklina D. Roosevelta, domena publiczna

Ćwiczenie 17

Co przewidywała bezwarunkowa (całkowita, zupełna) kapitulacja podpisana przez Niemcy?

- Aresztowanie wszystkich dowódców niemieckich.
- W razie złamania warunków kapitulacji wojska koalicji antyhitlerowskiej mogły podjąć działania represyjne.
- Całkowite rozbrojenie wojsk niemieckich.
- Poddanie się tylko niemieckich sił lądowych.
- Poddanie się sił lądowych, morskich i powietrznych.
- Zakończenie działań na frontach 9 maja po godzinie 23.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Zamiast podsumowania

Polecenie 13

Poszukaj informacji i napisz, na czym polegała tragedia Coventry.

Ćwiczenie 18

Ułóż chronologicznie wydarzenia.

Zdobycie Paryża przez wojska niemieckie

Desant w Normandii

Bitwa o Anglię

Agresja niemiecka na Danię i Norwegię

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 19

„Wojna zimowa” to konflikt między:

ZSRR a Finlandią.

Niemcami a Norwegią.

ZSRR a Japonią.

Niemcami a Danią.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 20

Dlaczego linia Maginota nie spełniła swojego zadania?

Napór niemiecki był tak silny, że udało się ją przerwać.

Niemcy ją obeszlili.

Okazała się za słabo ufortyfikowana.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 21

Wskaż zdanie prawdziwe.

Wszystkie państwa bałkańskie pozostały do końca wojny wierne Hitlerowi.

Przewaga liczebna wojsk niemieckich była zbyt duża, dlatego dowództwo wojsk francuskich zdecydowało się w maju 1940 roku na kapitulację.

Groźba inwazji wojsk alianckich na teren Włoch spowodowała zamach stanu i obalenie Mussoliniego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 22

Przeczytaj uważnie tekst i uzupełnij brakujące informacje.

Podczas II wojny światowej narodziło się zjawisko kolaboracji z wojskami okupacyjnymi.

Symbolem kolaboracji stał się szef marionetkowego rządu norweskiego Vidkun .

Także we Francji funkcjonował rząd uznający zwierzchność III Rzeszy. Na jego czele stał

. Rząd miał siedzibę w .

Vichy

Terboven

de Gaulle

Lille

Pétain

Paryżu

Quisling

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 23

Przyporządkuj podane daty do wydarzeń:

Wypowiedzenie wojny Francji i Anglii przez Włochy.

30 listopada 1939

Atak ZSRR na Finlandię.

9 kwietnia 1940

Atak Niemiec na Danię i Norwegię.

10 czerwca 1940

Początek bitwy o Anglię.

8 sierpnia 1940

Atak Niemiec na Jugosławię i Grecję.

10 maja 1940

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Co potrafię?

Potrafię wskazać na mapie miejsca ważnych operacji w okresie II wojny.

Co wiem?

Wiem, kiedy doszło do inwazji aliantów w Normandii.

Co rozumiem?

Rozumiem, że pokonanie systemu totalitarnego było koniecznością.

Wojna niemiecko-radziecka

Wprowadzenie

“ Historia świata

Ostatecznym celem Hitlera było stworzenie 250-milionowego niemieckiego Volku. Na rozległych równinach na zachód od Uralu zamierzał osiedlić 100 mln Niemców. (...) Na niezmiernych obszarach Ukrainy i południowej części europejskiej Rosji powstać miała nowa cywilizacja. Oto jak opisał ją Hitler: „Tereny te muszą utracić charakter azjatyckiego stepu. Muszą zostać zeuropeizowane! (...) „Chłop z Rzeszy” będzie mieszkał w pięknych osadach.

Niemieckie agendy oraz władze będą miały siedziby we wspaniałych budynkach, w gubernatorskich pałacach. Pierścień uroczych wiosek będzie otaczał w promieniu 30 lub 40 kilometrów każde miasto (...) powstaną niemieckie miasta, jak perły nanizane na sznur, a wokół tych miast rozłożone będą niemieckie osady. Bo nie otworzymy przed sobą Lebensraumu, zagrzebując się w starych, nędznych, rosyjskich dziurach! Niemieckie osiedla muszą być na zdecydowanie wyższym poziomie”

[w:] P. Johnson, Historia świata, Londyn 1992, s. 22-23.

Polecenie 1

Jak się miały plany Hitlera do oficjalnej przyjaźni radziecko-niemieckiej przypieczętowanej paktem Ribbentrop-Mołotow?

Plan ataku Niemiec na ZSRR uzyskał kryptonim Barbarossa. Został opracowany pod koniec 1940 roku. Jego realizacja była jednym z elementów przygotowywania „przestrzeni życiowej” dla mieszkańców III Rzeszy.

“ Główna Kwatera Führera, Dyrektywa nr 21. Plan Barbarossa --- 18 grudnia 1940

Jeszcze przed zakończeniem wojny przeciwko Anglii niemieckie siły zbrojne muszą być przygotowane do pokonania Rosji radzieckiej w krótkotrwałej kampanii (plan Barbarossa).

W tym celu wojska lądowe powinny zaangażować wszystkie posiadane jednostki bojowe, pod tym jednak warunkiem, iż okupowane obszary muszą być zabezpieczone przed niespodziankami.

Lotnictwu przypadnie zadanie skierowania do kampanii na Wschodzie na tyle licznych sił dla wsparcia wojsk lądowych, by można było osiągnąć szybkie zakończenie operacji naziemnych, oraz, by w miarę możliwości, ograniczyć do minimum narażenie na szkody wschodnio-niemieckie terytorium od uderzeń lotnictwa nieprzyjacielskiego. [...]

Główny wysiłek marynarki wojennej, również w toku kampanii na Wschodzie, pozostaje skierowany przeciwko Anglii. [...]

Przygotowania, które wymagają dłuższego czasu, o ile nie zostały jeszcze zakończone, należy przyspieszyć i zakończyć do 15 maja 1941 roku. [...]

Przygotowania naczelných dowództw należy oprzeć na następujących założeniach:

I. Ogólny zamiar:

Gros rozwiniętych w zachodniej Rosji sił rosyjskich, wojsk lądowych powinno zostać zniszczone w wyniku śmiałych operacji opartych na głębokim manewrze klinów pancernych; odwrót zdolnych do walki jednostek w głąb terytorium rosyjskiego powinien być udaremniony.

W rezultacie szybkiego pościgu należy opanować taką rubież, spoza której rosyjskie lotnictwo nie będzie miało już możliwości prowadzenia nalotów przeciwko obszarom niemieckiego państwa. Końcowym celem operacji jest stworzenie kordonu przeciwko azjatyckiej Rosji na ogólnej linii: Wołga-Archangielsk. W ten sposób jedynie pozostały Rosji rejon przemysłowy na Uralu w razie potrzeby będzie mógł być wyeliminowany przez lotnictwo.

W toku tych operacji rosyjska flota bałtycka szybko utraci swoje bazy i na skutek tego pozbawiona zostanie zdolności bojowej.

Już na początku operacji należy silnymi uderzeniami wyeliminować ofensywne działania rosyjskiego lotnictwa.

II Prawdopodobni sprzymierzeńcy i ich zadania:

Na skrzydłach naszych operacji w wojnie przeciwko radzieckiej Rosji należy liczyć się z aktywnym udziałem Rumunii i Finlandii (...)

Główna Kwatera Führera, Dyrektywa nr 21. Plan Barbarossa – 18 grudnia 1940, [w:] , Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 13–14.

Ćwiczenie 1

Wskaż punkt, który nie odpowiada założeniom planu Barbarossa.

- Zabezpieczenie przez lotnictwo ewentualnych akcji odwetowych nieprzyjaciela i zniszczenie przez nie strategicznych punktów.
- Wykorzystanie wszystkich sił oprócz jednostek zabezpieczających okupowane tereny.
- Wsparcie niemieckich sił lądowych przez lotnictwo.
- Plan wojny błyskawicznej.
- Przygotowania do agresji na ZSRR mają być zakończone do 15 maja.
- Maksymalne wykorzystanie w operacji marynarki wojennej.
- Szybkie zniszczenie wojsk przeciwnika, pozbawienie go możliwości walki.

Początek wojny radziecko-niemieckiej

Początkowo Hitler planował zaatakować ZSRR w maju 1941 roku i zakończyć wojnę w ciągu kilku miesięcy, jeszcze przed nadejściem mrozów. Jednak ze względu na zaangażowanie sił niemieckich w Grecji i Jugosławii przesunął termin rozpoczęcia działań na lato 1941 roku. Zmiana ta miała się okazać brzemenna w skutki.

Agresja III Rzeszy nastąpiła 22 czerwca 1941 roku i wywołała ogromne zaskoczenie. Stalin, mimo docierających do niego informacji o przygotowaniach Hitlera i o przegrupowaniach wojsk przy granicy, nie wierzył w możliwość wojny.

W dzień ataku zostało ogłoszone przez Mołotowa Orędzie Rządu Radzieckiego, natomiast „Wódz Narodu” dopiero 3 lipca był w stanie wydać oficjalne oświadczenie do społeczeństwa radzieckiego.

“ Orędzie Rządu Radzieckiego

Obywatele i Obywatelki Związku Radzieckiego!

Dziś o godz. 4 rano bez podania jakichkolwiek pretensji pod adresem Związku Radzieckiego, bez wypowiedzenia wojny, wojska niemieckie napadły na nasz kraj, zaatakowały nasze granice w wielu miejscach i rozpoczęły bombardowanie lotnicze naszych miast - Żytomierz, Kijów, Sewastopol, Kowno i inne [...] Dokonano również z terytorium rumuńskiego i fińskiego wrogich nalotów lotniczych i obstrzału artyleryjskiego.

[...]

Już po dokonaniu napadu ambasador niemiecki w Moskwie Schulenburg o godzinie 5.30 rano w imieniu swego rządu oznajmił mi jako Ludowemu Komisarzowi Spraw Zagranicznych, że rząd niemiecki postanowił wydać wojnę ZSRR w związku ze skoncentrowaniem części Czerwonej Armii w rejonach wschodnich granic niemieckich.

[...]

Obecnie skoro agresja na Związek Radziecki została dokonana, Rząd radziecki wydał naszym wojskom rozkaz – odeprzeć rozbójniczy

napad i wypędzić wojska niemieckie z terytorium naszego kraju.

[...]

Rząd wzywa was, obywatele i obywatelki Związku Radzieckiego, abyście jeszcze mocniej zwarli swe szeregi wokół naszej sławnej partii bolszewickiej, wokół naszego Rządu Radzieckiego, wokół naszego wielkiego wodza tow. Stalina.

Nasza sprawa słuszna. Wróg będzie rozbity. Zwycięstwo będzie nasze.

Oreǳie Rządu Radzieckiego, [w:] K. Juszczuk, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996.

Ćwiczenie 2

W jakim celu 22 czerwca 1941 roku została wydana odezwa rządu radzieckiego?

- W celach informacyjnych.
- Rząd zawsze wydawał odezwy, kiedy dochodziło do wojny.
- Zmobilizowania narodu radzieckiego do walki z Niemcami.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Atak na ZSRR był dla Stalina szokiem, ponieważ państwo radzieckie wywiązywało się ze zobowiązań i umów handlowych, zawartych z III Rzeszą. Jeszcze w przeddzień ataku transporty z zaopatrzeniem zostały wysłane do Niemiec. Wprawdzie były pewne punkty polaryzacji (jak sprawa Rumunii i Finlandii), niemniej to nie one, tylko długofalowe plany Hitlera opanowania terenów ZSRR okazały się istotniejszym powodem agresji Niemiec. Hitler miał również nadzieję, że szybki sukces na Wschodzie osłabi wolę walki Anglików.

Polecenie 2

Przypomnij, dlaczego Rumunia i Finlandia wybrały sojusz z Niemcami, a nie z ZSRR?

Pierwsze niemieckie sukcesy

Trzy grupy armii niemieckich wspierane były przez jednostki rumuńskie i fińskie, a także przez oddziały słowackie, węgierskie i włoskie oraz sympatyków z Belgii, Chorwacji, Danii, Francji, Hiszpanii i Norwegii. Z powodu ogromnego zaskoczenia ZSRR tempo natarcia sił niemieckich w pierwszej fazie działań dochodziło do 40 km dziennie. W efekcie do połowy lipca Niemcy zajęli Litwę, Łotwę, Estonię, Białoruś i Zachodnią Ukrainę. Krwawe boje toczyli o Kijów i Smoleńsk, ale przełamanie frontu pod Smoleńskiem otworzyło drogę na Moskwę. Niemcy opanowali około 40% terytorium radzieckiego.

Działania wojenne na froncie wschodnim

Krystian Chariza i zespół,

Można mówić o kilku przyczynach tego sukcesu. Najważniejsza z nich to oczywiście zaskoczenie ZSRR, ale także brak dobrej radzieckiej kadry oficerskiej (wymordowanej przez Stalina podczas fali czystek w 1937 roku). Wreszcie – nadzieja na wyzwolenie żywiona przez narody zamieszkujące ZSRR, które chciały utworzyć własne państwa. Hitler, mimo sugestii niektórych osób z bliskiego otoczenia, nie wykorzystał jednak tych aspiracji narodowościowych, choć najprawdopodobniej zapewniłyby mu długotrwałe poparcie.

Polecenie 3

Przyjrzyj się poniższemu zdjęciu. Jakie wnioski na temat nastrojów panujących wśród części społeczeństwa łotewskiego można wyciągnąć? Z czego one wynikały?

Żołnierze Wehrmachtu witani przez mieszkańców Rygi

licencja: CC BY-SA 3.0

Żołnierze niemieccy zachowywali się jak brutalni najeźdźcy. Specjalne ugrupowania esesmanów (Einsatzgruppen) mordowały na zajmowanych terenach ludność żydowską, likwidowały inteligencję, rozstrzeliwały jeńców, zwłaszcza oficerów politycznych NKWD.

Bundesarchiv, Bild 109-0804
Foto: o. Ang. | 1941 Sommer

Jeńcy radzieccy

licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 3

Złe traktowanie jeńców radzieckich na pewno było elementem polityki niemieckiej, ale czy były podstawy prawne, które umożliwiały takie zachowania III Rzeszy?

- Tak, prawo wojenne zezwala na takie zachowania.
- Tak, niemieckie prawo pozwalało na zabijanie jeńców.
- Tak, ZSRR nie podpisał międzynarodowych konwencji o traktowaniu jeńców.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Niemcy aresztowali działaczy niepodległościowych (wśród nich Stepana Banderę, przywódcę proklamowanego 30 czerwca 1941 roku we Lwowie państwa ukraińskiego, czy innego nacjonalistę ukraińskiego – Andrija Melnyka). Dopiero kiedy doszło do klęsk armii niemieckiej na froncie wschodnim, Hitler postanowił wykorzystać m.in. nacjonalistów ukraińskich, a przede wszystkim uwolnił Banderę i Melnyka. Niektórzy Ukraińcy wstępowali do Dywizji SS Galizien. Także wśród pozostałych republik rekrutowano chętnych do proniemieckich formacji. Ponadto powołano Rosyjską Armię Wyzwoleńczą, której szeregi zasilili jeńcy radzieccy. Dowodził nią Andriej Własow.

Stabilizacja frontu

Stalin dopiero po kilku dniach otrząsnął się z szoku. 3 lipca wygłosił przemówienie, które bardzo różniło się od oświadczenia wydanego przez Mołotowa. Nie powoływał się w nim na bohaterów rewolucji, tylko wykorzystał przykłady bohaterów narodowych z różnych okresów historycznych (Aleksander Newski, Dymitr Doński, Aleksander Suworow). Nawoływał do pełnego zaangażowania w wojnę ojczyźnianą. Trudno jednak było dostrzec ślady złagodzenia reżimu. Z jednej strony pozwolono na otwarcie cerkwi, z drugiej strony na froncie działało NKWD, zabijając każdego, kto choćby przez chwilę pomyślał o dezercji.

“ Historia świata

Armia utrzymana była w posłuszeństwie dzięki panującej w niej trwodze, a także dzięki poczuciu lojalności. (...) Traktowano jak zwierzę każdego, kogo lojalność stała się podejrzana choćby w najmniejszym stopniu, nawet w teorii. Więźniów politycznych na terenach, na które wkraczali Niemcy, wcześniej mordowano. Skala

defensywnej inżynierii społecznej rozpętanej przez Stalina była tylko nieznacznie mniej ambitna od dzikich planów Hitlera. Milion i 650 tys. Niemców z nadwołżańskiej Niemieckiej Republiki Autonomicznej wywieziono na Syberię. Ich śladem poszły całe narody: Czeczeńcy, Ingusze, Karaczajowie, Bałkarzy z północnego Kaukazu, Kałamucy z nad północno-zachodniego wybrzeża Morza Kaspijskiego, Tatarzy krymscy. Niektóre z tych zbrodni ludobójstwa miały miejsce na długo po tym, gdy niebezpieczeństwo niemieckie przestało już zagrażać. Czeczeńcy zostali wywiezieni dopiero 21 lutego 1944 roku, a transportowano ich w ciężarówkach amerykańskich dostarczonych w ramach Lend-Lease Act.

[w:] P. Jonhson, Historia świata, Londyn 1992, s. 22-23.

Hasło „śmierć szpiegom i wrogom” siało strach wśród mieszkańców ZSRR. Pomocne w przełamaniu frontowych klęsk miało być ogłoszenie powszechnej mobilizacji i skierowanie na front dywizji odwodowych.

Uzbrojenie radzieckie
domena publiczna

Polecenie 4

Nie bez znaczenia dla otrząśnięcia się Rosjan z szoku było zaoferowanie pomocy przez USA i Wielką Brytanię oraz zawarcie z tymi mocarstwami stosownych umów. Trzeba jednak pamiętać, że cały przemysł radziecki przestawiono na tory gospodarki wojennej. Słynne na froncie wschodnim stały się działa nazywane katiuszami. Znajdź informację na ich temat.

Dzięki ogromnemu wysiłkowi armii radzieckiej udało się zatrzymać Niemców około 30 km od stolicy, a tym samym uniemożliwić Hitlerowi powodzenie operacji Tajfun, która miała na celu zdobycie Moskwy. Zatrzymanie Niemców nastąpiło na przełomie listopada i grudnia. Rosjanom pomogły też mrozy, które sparaliżowały armię niemiecką.

Bundesarchiv, Bild 101I-215-0354-14
Foto: Gebauer | 1941 Ende

Niemieckie wojska pancerne zablokowane zimą

licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 4

Czy zablokowanie niemieckich oddziałów pancernych na froncie wschodnim spowodowane ostrą zimą mogło stanowić istotny problem dla Hitlera?

- Tak, ponieważ to im zawdzięczał Hitler sukcesy w kampanii zachodniej i w pierwszych tygodniach wojny na froncie wschodnim.
- Bez korpusów pancernych w ogóle nie można było walczyć.
- Nie, ponieważ miał innego rodzaju formacje, które sprawdzały się w zimowych warunkach frontowych.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W wyniku ofensywy grudniowej Niemcy zostali na ponad 300 km odepchnięci od Moskwy. Tym samym legł w gruzach hitlerowski plan wojny błyskawicznej. Udało się też Rosjanom częściowo odblokować (poprzez jezioro Ładoga) blokadę Leningradu.

Przełom na froncie. Stalingrad

Działania wojenne na froncie wschodnim

Krystian Chariza i zespół,

Kolejny etap działań rozpoczął się wiosną 1942 roku. Niemcy tym razem postanowili opanować ważne strategicznie tereny, ze względu na znajdujące się tam surowce, jak też przeciąć szlaki aprowizacyjne armii radzieckiej. Uderzenie skierowali na Zagłębie Donieckie, Kubań oraz Kaukaz. Po początkowych sukcesach ofensywa niemiecka została we wrześniu zatrzymana na Kaukazie. Stąd nastąpiła szybka zmiana planów i Hitler podjął decyzję o wyprowadzeniu uderzenia z międzyrzecza Wołgi i Donu, i podjęciu próby opanowania kolejny raz Moskwy, tym razem od wschodniej strony. Niemcy zostali jednak zatrzymani pod Stalingradem. W wyniku podjętego przez armię radziecką kontruderzenia siły niemieckie, dowodzone przez feldmarszałka [Friedricha von Paulusa](#),

zostały okrążone. Po wyjątkowo ciężkich walkach von Paulus zdecydował się na kapitulację. Nastąpiła ona na początku lutego 1943 roku.

Feldmarszałek Friedrich von Paulus udający się do niewoli radzieckiej

licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 5

Dlaczego Hitler miał nadzieję, że mianując von Paulusa marszałkiem, zmobilizuje go do niepodjęcia decyzji o kapitulacji?

- Ponieważ feldmarszałek nie miał prawa podpisać kapitulacji.
- Niemiecki kodeks honorowy zabraniał feldmarszałkowi podpisania kapitulacji.
- Ponieważ od 1871 roku żaden feldmarszałek nie oddał się w niewolę.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

“ Komunikat radzieckiego Biura Informacji o zlikwidowaniu grup wojsk hitlerowskich, otoczonych na zachód od centralnej części Stalingradu --- 31 stycznia 1943 roku

Wojska Frontu Dońskiego w bojach z 27-31 stycznia zakończyły likwidację grupy wojsk niemiecko-faszystowskich, otoczonych na

zachód od centralnej części Stalingradu. W toku bitwy, jak również w świetle zeznań wziętych do niewoli generałów niemieckich ustalono, że do 23 listopada 1942 roku pod Stalingradem okrążono przynajmniej 330 tysięcy wojsk nieprzyjaciela, jeżeli włączyć do tej liczby również oddziały pozafrontowe, budowlane, policyjne, a nie 22 tysięcy jak informowano o tym wcześniej. Jak wiadomo, wojska niemieckie, otoczone pod Stalingradem, od 23 listopada do 10 stycznia z powodu ognia naszej artylerii, systematycznych bombardowań z powietrza i ataków naszych wojsk lądowych, jak również z głodu, mrozów i chorób straciły do 140 tysięcy ludzi. W ten sposób w momencie generalnego natarcia naszych wojsk, 10 stycznia 1943 otoczone pod Stalingradem wojska niemieckie liczyły razem z oddziałami wzmacniającymi budowlaną organizacją Todta, z oddziałami policji, odwodami armii i korpusu do 190000 żołnierzy i oficerów. W świetle tych danych zwycięstwo wojsk radzieckich pod Stalingradem nabierze jeszcze większego znaczenia. [...] Dziś nasze wojska wzięły do niewoli, razem z jego sztabem, dowódcę grupy wojsk niemieckich pod Stalingradem, składającej się z 6 armii i 4 armii czołgów, generała feldmarszałka Paulusa i naczelnika jego sztabu generała – lejtnanta Schmidta. Tytuł feldmarszałka Paulus otrzymał kilka dni temu (...) Podczas generalnego natarcia przeciwko otoczonym oddziałom nieprzyjaciela od 10 do 30 stycznia wojska radzieckie, według niekompletnych danych zlikwidowały 100000 niemieckich żołnierzy i oficerów. W tym samym czasie wojska nasze uzyskały następujące zdobycze wojenne, samolotów – 744, czołgów – 151, dział – 6523, miotaczy min – 1421, karabinów maszynowych – 7489, karabinów – 76887, samochodów – 60454, motocykli – 7341, ciągników traktorów i transporterów – 470, spadochronów – 5700, radiostacji – 304, pociągów pancernych – 3, wagonów – 577, parowozów – 48, składów z amunicją i bronią – 229 i wielka ilość innego majątku wojskowego.

Ćwiczenie 6

Jakie informacje dominują w komunikacie o zlikwidowaniu grup wojsk hitlerowskich i w jakim celu go wydano?

- Jest to sprawozdanie statystyczne.
- Informacje dotyczą ogromu strat niemieckich, a komunikat ma charakter propagandowo-informacyjny.
- Informacje dotyczą sytuacji na froncie wschodnim, a komunikat ma charakter typowo informacyjny.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Rosjanie kontynuowali udaną kontrofensywę. Zmusili Niemców do opuszczenia Kaukazu, częściowo też wyzwolili Zagłębie Donieckie.

Bitwa na łuku kurskim

Działania wojenne na froncie wschodnim

Krystian Chariza i zespół,

roku zadecydowały o losach II wojny. Ofensywy poszły w trzech kierunkach.

Hitler postanowił jeszcze raz spróbować zatrzymać Armię Czerwoną i podjąć inicjatywę. W ramach operacji Cytadela planował zniszczenie sił radzieckich zlokalizowanych wokół Kurska, a następnie, po odzyskaniu linii Wołgi, jeszcze raz zaatakować Moskwę. Hitler oparł uderzenie przede wszystkim na siłach pancernych, lotniczych i artylerii. W lipcu 1943 roku Niemcy rozpoczęli uderzenie z okolic Kurska i Orła. Rosjanie bronili się jednak zaciekle. Bitwa na łuku kurskim przeszła do historii jako jedna z największych batalii pancernych. Ofensywa niemiecka załamała się i przyniosła ogromne straty. Niemcy stracili około 1500 czołgów i 1000 dział. Armia Czerwona przejęła inicjatywę na froncie wschodnim i przeszła do ofensywy. Podjęte przez nią działania w 1944 roku zadecydowały o losach II wojny. Ofensywy poszły w trzech kierunkach.

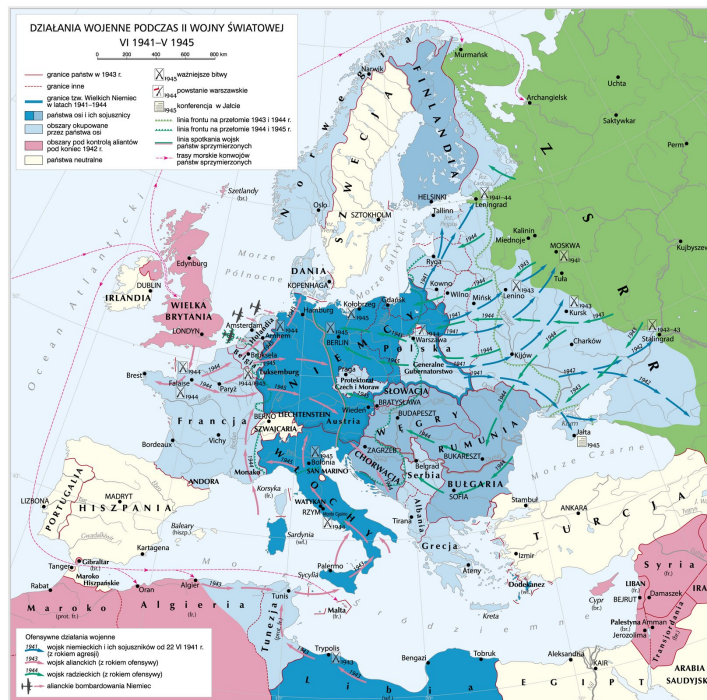
Zimowo-wiosenna i letnio-jesienna ofensywa armii radzieckiej

W ramach ofensywy podjętej w styczniu zamierzano wyzwolić pozostałe obszary ZSRR oraz rozpocząć odzyskiwanie państw okupowanych lub współpracujących z Niemcami. Przede wszystkim w jej ramach doprowadzono do odblokowania Leningradu, oskrzydlenia terenów Litwy, Łotwy, Estonii i Finlandii. Na odcinku centralnym i południowym zajęto resztę Ukrainy Nadnieprzańskiej, podchodząc pod granicę rumuńską i zdobywając Krym.

Natomiast podczas ofensywy letnio-jesiennej rozpoczętej w czerwcu 1944 roku, zmobilizowano Finlandię do zerwania sojuszu z Hitlerem i wypowiedzenia wojny III Rzeszy oraz podpisania umowy o współpracy z ZSRR. Walki prowadzono jednak przede wszystkim na obszarze Litwy i Białorusi. W drugiej połowie lipca zajęto obie. Armia Czerwona sforsowała następnie Bug i zaczęła posuwać się na zachód, przekraczając m.in. granice Polski i zajmując Małopolskę. Wojska radzieckie na południu wkroczyły do Rumunii, również nakłaniając ten kraj do zerwania sojuszu z Niemcami. Następnie wojnę Niemcom wypowiedziała Bułgaria. Na północy Rosjanie zajęli całą Litwę, Łotwę i Estonię. Jesienią rozpoczęła się operacja przeciwko Jugosławii, choć tu warto wspomnieć, że ogromny udział w wyzwoleniu miała partyzantka Broz Tity. Kolejnym krajem były Węgry. Rozpadł się tym samym system sojuszy III Rzeszy.

Koniec wojny w Europie

12 stycznia 1945 roku rozpoczęła się ostatnia faza walk na froncie wschodnim. W wyniku zimowej ofensywy Armii Czerwonej zajęto pozostałe ziemie polskie i sforsowano linię Odry. Zlikwidowano też siły niemieckie w Prusach Wschodnich i na Pomorzu. Natomiast na południu wojska radzieckie zajęły większą część Czechosłowacji oraz zdobyły Wiedeń, ostatecznie docierając do Berlina. 2 maja wojska I Frontu Białoruskiego (w ich ramach działała I Armia Wojska Polskiego) zdobyły Berlin. 25 kwietnia nad Łabą doszło do spotkania wojsk radzieckich i amerykańskich. W nocy z 8 na 9 maja feldmarszałek Wilhelm Keitel podpisał akt kapitulacji Niemiec. 7 maja na ręce aliantów zachodnich akt kapitulacji złożył gen. Alfred Jodl.

II wojna światowa w Europie w latach 1941-1945

Krystian Chariza i zespół,

Zamiast podsumowania

Polecenie 5

Na podstawie mapy ułóż kalendarium działań opatrzonej kolejno krótkim komentarzem.

Działania wojenne na froncie wschodnim

Krystian Chariza i zespół,

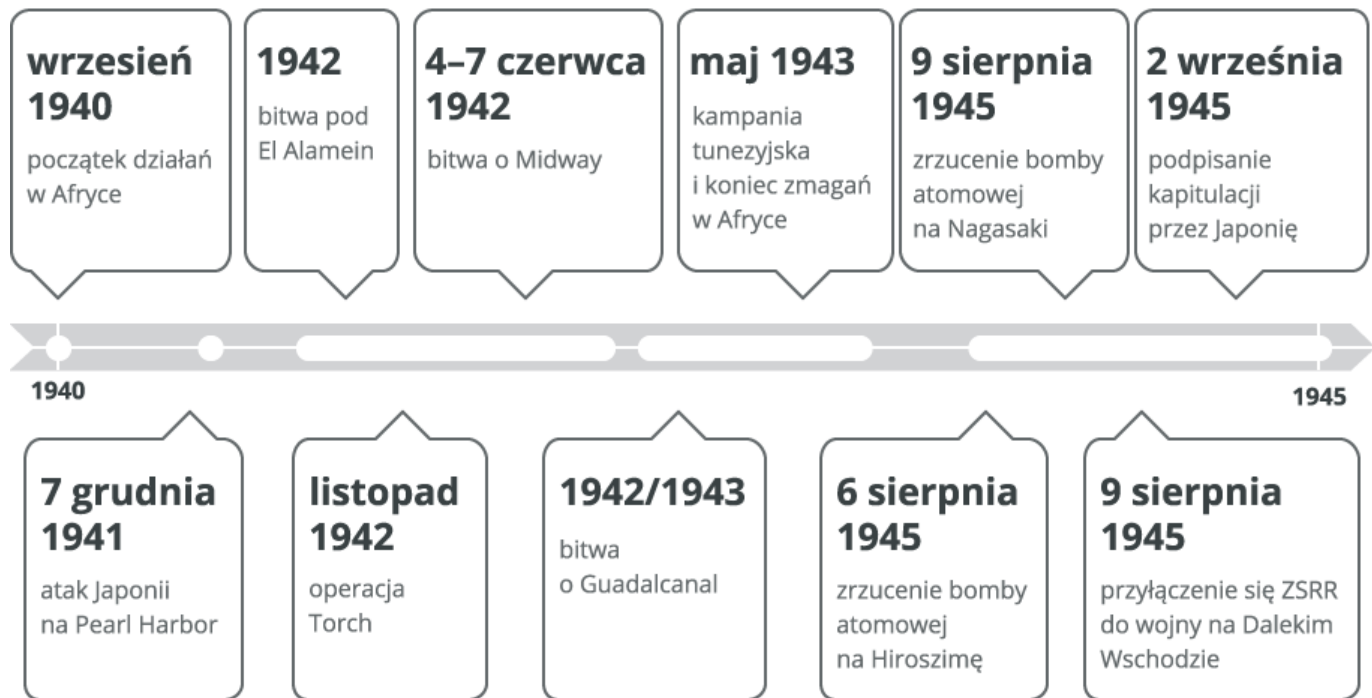
Ćwiczenie 7

Przeczytaj uważnie tekst i uzupełnij brakujące informacje (miesiące w datach wpisz słownie).

Decyzję o agresji Niemiec na ZSRR Adolf Hitler podjął w grudniu roku, podpisując plan pod nazwą przewidujący początek agresji na 15 maja 1941 roku. Ze względu na powstanie w Jugosławii rządu antyniemieckiego Hitler zdecydował się zaatakować najpierw Bałkany i przesunąć termin ataku na ZSRR. roku Niemcy wdarli się w głąb ZSRR. Okrażony został , a na południu padł . Główny atak został skierowany na . Sytuacja zmieniła się na korzyść ZSRR, gdy w grudniu 1941 roku wojska niemieckie poniosły klęskę pod , co przekreśliło plany niemieckie pokonania ZSRR w tzw. wojnie .

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wojna poza Europą

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

“ Japonia w chwili wybuchu II wojny

Japonia ogłosiła swoją ścisłą neutralność w momencie wybuchu II wojny światowej. W połowie września 1939 roku Tokio zgodziło się na zawieszenie broni w toczonym od kilku miesięcy konflikcie ze Związkiem Radzieckim w Mandżurii. Po upadku Francji w zdominowanym przez wojskowych rządzie japońskim przeważały jednak argumenty za współpracą z III Rzeszą. Japonia stała się także sygnatariuszem paktu trójstronnego, tworzącego koalicję państw Osi.

[...] W celu uniknięcia niebezpieczeństwa wojny na dwa fronty, w kwietniu 1941 roku Tokio zdecydowało się na podpisanie układu o neutralności z ZSRR. Po rozpoczęciu agresji Niemiec na ten kraj rząd japoński przestrzegali tego porozumienia i nie zdecydował się na podjęcie działań [...].

Japonia w chwili wybuchu II wojny, [w:] Edward Czapiewski, Jakub Tyszkiewicz, Historia powszechna. Wiek XX, Warszawa 2012, s. 366-367.

Ćwiczenie 1

Jaka była sytuacja międzynarodowa Japonii w połowie 1941 roku

- Prowadziła wojnę z ZSRR i Chinami.
- Miała status państwa neutralnego w toczącej się II wojnie światowej.
- Należała do państw Osi i zakończyła konflikt z ZSRR.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Początek wojny na Dalekim Wschodzie

Do 7 grudnia 1941 roku USA oficjalnie były krajem neutralnym, choć wspomagającym działania państw walczących z Niemcami poprzez Lend Lease Act czy podpisanie Karty Atlantyckiej. Jednak Amerykanie z niepokojem śledzili agresywną politykę militarystów japońskich. A kiedy w 1940 roku Japonia zażądała od rządu Vichy przekazania jej administracji nad francuskimi Indochinami, Stany Zjednoczone, a także Wielka Brytania zarządziły ekonomiczną blokadę Wysp Japońskich, dodatkowo zamrożono japońskie aktywa w amerykańskich bankach. Podjęto również rokowania z Japonią w celu zneutralizowania japońskiej polityki agresji. USA obawiały się dalszych sukcesów Japonii w rejonie Pacyfiku, ponieważ to groziło bezpośrednio ich stanowi posiadania w tym rejonie.

Polecenie 1

Wymień bazy i wyspy na Pacyfiku będące w posiadaniu USA. Możesz skorzystać z internetu.

“ Plan operacyjny Japonii --- jesień 1941

Cel operacji

Celem operacji na południu jest zlikwidowanie głównych baz Ameryki, Anglii i Holandii we wschodniej Azji, zdobycie i zabezpieczenie ważnych terytoriów. Obszary, które należy opanować w toku zasadniczych operacji, obejmują: Filipiny, Guam,

Hongkong, brytyjskie Malaje, Birnę, Jawę, Sumatrę, Borneo, Celebes, Archipelag Bismarcka i holenderski Timor.

Kierunki operacji

Operacje wojenne, współdziałając ściśle ze sobą, rozpoczną wojska lądowe i marynarka wojenna równocześnie przeciwko Filipinom i Malajom, by osiągnąć cel operacji w możliwie krótkim terminie [...] z rozpoczęciem wojny muszą być uchwycone ważniejsze punkty, jak Guam, Hongkong i brytyjskie Borneo, oraz ponadto zabezpieczone Syjam i Indochiny.

W tym samym czasie możliwie szybko powinny zostać zdobyte ważne punkty Archipelagu Bismarcka, holenderskiego Borneo, Celebesu i innych, a następnie – odpowiednio do rozwoju operacji na Malajach – punkty na południowej Sumatrze, Jawie, Borneo itd. Należy zdobyć ważne punkty na wyspach Moluki oraz wyspę Timor.

Plan operacyjny Japonii – jesień 1941.

Ćwiczenie 2

Przeciwko którym posiadłościom kolonialnym planowana była agresja japońska?

Stanów Zjednoczonych.

Francji, Anglii, Chin.

USA, Wielkiej Brytanii, Holandii.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3

Co zakładał plan operacyjny?

- Batalię powietrzną.
- Lądową wojnę błyskawiczną.
- Współdziałanie wojsk lądowych i marynarki wojennej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

7 grudnia 1941 roku nieoczekiwanie, bez wypowiedzenia wojny, została zaatakowana z lotniskowców baza amerykańska na Pacyfiku – Pearl Harbor (Hawaje). 8 grudnia prezydent USA ogłosił, że jego kraj jest w stanie wojny z Japonią. Trzy dni później III Rzesza i Włochy wypowiedziały wojnę Stanom Zjednoczonym.

Okręt USS Arizona płonący po japońskim ataku na Pearl Harbor

Okręt USS Arizona płonący po japońskim ataku na Pearl Harbor, Archiwum Narodowe USA, domena publiczna

Ćwiczenie 4

Podkreśl prawidłową definicję lotniskowca. Skorzystaj z informacji internetowych.

- To rodzaj bazy wojennej, w której stacjonuje marynarka wojenna i samoloty. Zawsze musi być zlokalizowana na wyspie. Takie bazy były tworzone od połowy lat 30. XX wieku.
- To rodzaj dużych cywilnych okrętów, które w miarę potrzeby mogą stać się wojennymi bazami lotniczymi. Pierwsze tego typu konstrukcje powstały w XIX wieku.
- To klasa okrętów, których głównym zadaniem jest prowadzenie akcji bojowych. Umożliwiają to bazujące na lotniskowcach samoloty oraz znajdujący się tam m.in. pokład startowy. Pierwsze lotniskowce powstały pod koniec I wojny światowej, niemniej nie odegrały w niej szczególnej roli.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Od tego momentu wojna z Japonią stała się głównym frontem działań oddziałów amerykańskich. Spowodowała też przestawienie amerykańskiej gospodarki na tory zbrojeniowe. Oprócz tego USA cały czas wspomagały państwa walczące z Niemcami, Włochami i ich sojusznikami. Wspierały dostawami żywności i broni ZSRR, amerykańscy żołnierze pomagali Wielkiej Brytanii, brali udział w bitwie o Atlantyk, w lądowaniu w Normandii i innych walkach na froncie zachodnim.

W wyniku ataku na Pearl Harbor zginęło ponad 2300 żołnierzy amerykańskich, a ponad 1200 zostało rannych. Amerykanie nie spodziewali się ataku. Japończycy, wykorzystując to ogromne zaskoczenie, opanowywali kolejne kolonie: holenderskie, brytyjskie i amerykańskie (wyspy Guam, Wake, Hongkong, Singapur, Indonezję, Birmę, Malaje i Filipiny). Zaczęto się obawiać o Australię.

Kolejnym etapem walk było opanowanie przez Amerykanów Wysp Salomona (rozpoczęte desantem w sierpniu 1942 roku). Przełomowe znaczenie miała bitwa o Guadalcanal (na przełomie 1942/1943 roku). Od tego momentu, stosując taktykę „żabich skoków”, czyli dokonywania desantów morskich w ważnych punktach japońskiego oporu, USA opanowały kolejno: Aleuty, Wyspy Gilberta, Wyspy Marshalla i Nową Gwineę. Po sukcesie w bitwie na Morzu Filipińskim (w czerwcu 1944 roku) Amerykanie opanowali Mariany. Dużo trudniej było odzyskać Filipiny (walki trwały od października 1944 roku do lipca 1945 roku) i obszar Indochin. Mimo że oddziałom amerykańskim pomagała lokalna partyzantka, przede wszystkim o charakterze lewicowym (Birma, Chiny, Filipiny, Indonezja, Indochiny, Korea), i że stosowano regularne bombardowania, Japończycy stawiali bardzo zacięty opór.

Polecenie 2

Dokonaj klasyfikacji zmagających wojennych. Przykładowo: zmagania na Pacyfiku, walka o kolonie itd.

Ćwiczenie 5

Jaki charakter miała wojna na Pacyfiku?

Powietrzno-morski.

Wyłącznie powietrzny.

Wyłącznie morski.

Wyłącznie lądowy.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W pierwszej połowie 1945 roku Amerykanie postanowili opanować dwie wyspy japońskie Iwodżimę i Okinawę. Chodziło o zajęcie lepszej strategicznie pozycji do ataku na Wyspy Japońskie. Szczególnie krwawe okazały się walki o Okinawę. Na wyspie polegli prawie wszyscy jej obrońcy, ponad 100 tys. Japończyków. Japonia straciła też kilka okrętów wojennych, w tym największy na świecie pancernik Yamato, i kilka tysięcy samolotów.

Ciekawostka

W obydwu bitwach swój udział wyraźnie zaznaczyli piloci samobójcy (kamikadze, w tłum. z japońskiego „boski wiatr”). Do końca wojny na Dalekim Wschodzie byli postrachem Amerykanów i zadawali im ogromne straty. W wojnie zginęło około 5 tys. kamikadze. Ich „formacja” powstała w październiku 1944 roku.

Ćwiczenie 6

Czy piloci kamikadze byli ochotnikami, czy poświęcali życie na rozkaz. Poszukaj na ten temat informacji w internecie i zaznacz właściwą odpowiedź.

- Kamikadze nie byli ochotnikami, tylko byli typowani do akcji przez losowanie.
- Zdarzało się (zwłaszcza pod koniec wojny), że stawali się pilotami samobójcami na rozkaz.
- Kamikadze zawsze byli ochotnikami.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Użycie bomby atomowej

Cesarstwo japońskie nie zamierzało się jednak poddawać. USA – świadome ogromnych strat, które będą musiały ponieść, aby zakończyć działania zbrojne – przede wszystkim liczyły na przyłączenie się do wojny ZSRR, ale kiedy udało się przeprowadzić w Stanach Zjednoczonych udany eksperyment z bombą atomową, postanowili wykorzystać wynalazek do złamania oporu japońskiego.

“ Decyzja o zrzuconiu bomby

Podjmując decyzję o zrzuconiu bomby, prezydent [Harry Truman](#) kierował się swoistym rachunkiem strat. W Stanach Zjednoczonych szacowano, że inwazja na Wyspy Japońskie może pochłonąć ponad 1 mln ofiar po obu stronach. Rząd japoński odrzucił amerykańskie żądanie bezwarunkowej kapitulacji, mimo zawiadomienia przez Stany Zjednoczone o posiadaniu nowej broni masowej zagłady.

Decyzja o zrzuconiu bomby, [w:] Anna Radziwiłł, Wojciech Roszkowski, Historia dla maturzysty. Wiek XX, podręcznik, Warszawa 2004, s. 143.

Polecenie 3

Oceń zasadność decyzji prezydenta USA. Formułując ocenę, wykorzystaj informacje dotyczące ofiar podane w dalszej części lekcji oraz fragmenty zamieszczonego dalej tekstu źródłowego.

Na zdjęciu część załogi samolotu, który zrzucił bombę na Hiroszimę

Na zdjęciu część załogi samolotu, który zrzucił bombę na Hiroszimę , domena publiczna

Polecenie 4

Znajdź informację, np. w internecie, czym się kierowano, kompletując załogę samolotu. Czy określono jednoznaczne kryteria?

((Jacek Mierzejewski

Zrzucenie bomb atomowych na Hiroszimę i Nagasaki. 6-9 sierpnia 1945 roku

6 VIII zrzucano pierwszą bombę atomową na Hiroszimę, a 9 drugą na Nagasaki. 6 sierpnia o godzinie 2.45 rano za sterami B-29 zasiadł 29-letni pułkownik Paul Tibbets, dowódca eskadry dziesięciu superfortec wchodzących w skład 509 grupy bombowców. Jego maszyna miała tego ranka wykonać lot bez precedensu w dziejach świata. W skład załogi wchodził także kpt. Robert Lewis (drugi pilot), kpt. Theodore van Kirk (nawigator), mjr Thomas Ferebee (bombardier), por. Jacob Beser (odpowiedzialny za elektronikę), sierż. Joseph Stibork (operator radaru), sierż. Richard Nelson (operator radaru), sierż. sztab. Wyatt Duzenbury (inżynier lotu), sierż. sztab. Robert Caron (strzelec), kpt. William Deke Persons (odpowiedzialny

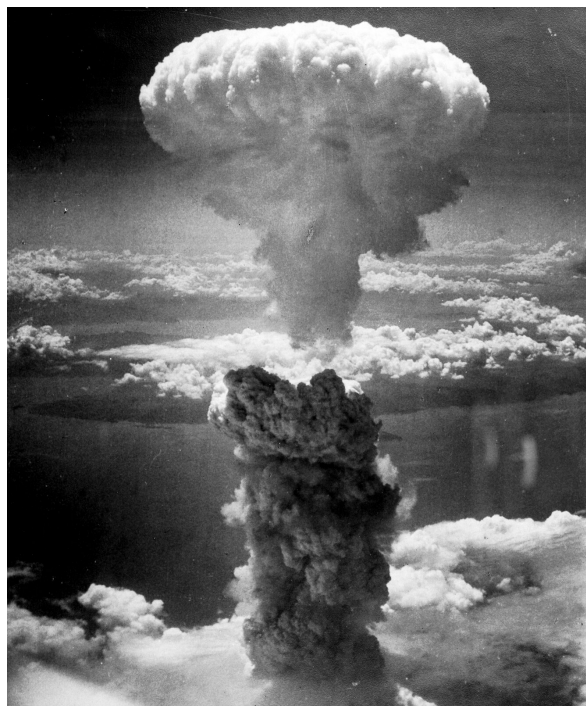
za broń pokładową), ppor. Morris Jeppson (ekspert od uzbrojenia). „Enola Gay” – nazwana imieniem matki Tibbetsa – na pokład zabrała tylko tę jedną, specjalną bombę. Miała długość 4,2 metra, średnicę 1,5 metra i ważyła 4090 kg, a więc niezbyt wiele dla kolosa zdolnego udźwignąć nawet do dziewięciu ton bomb. [...] Krótco po starcie, kiedy ładunek bomby o wdzięcznej nazwie „Little Boy” został uzbrojony przez kapitana Persons, pułkownik Tibbets powiedział do załogi: „Uważajcie, co mówicie. Każde słowo przejdzie do historii. Lecimy z pierwszą na świecie bombą atomową”.

[...] O 8.15 bombardier Ferebee zlokalizował punkt orientacyjny: most Aioi na rzece Ota. Punktualnie siedemnaście sekund później uruchomił mechanizm zwalniający. „Little Boy” poszybował w dół, podczas gdy „Enola Gay” uwolniona od czterech ton ciężaru szybko wykonała długo ćwiczony manewr: skok do góry i pełen skręt, na którego wykonanie załoga miała niecałe trzydzieści sekund. O godzinie 8.16.02 Hiroszimę dosięgła zagłada.

Na wysokości 565 m nad miastem bomba eksplodowała. Z oślepiającym błyskiem pojawiła się ognista kula, która błyskawicznie powiększyła objętość – w ciągu sekundy jej średnica wynosiła już 280 metrów. Piekielna temperatura sięgająca 300 000 stopni Celsjusza stopiła wszystko w promieniu 300–400 m – w tym także wszystkich ludzi, którzy się znajdowali blisko centrum wybuchu. W odległości kilometra ciała ludzkie paliły się żywym ogniem. Nawet ci, którzy znajdowali się 3,5 kilometra od miejsca eksplozji, doznali dotkliwych oparzeń. Później pojawiła się fala uderzeniowa. Gnając z prędkością 800 do 1500 km/h, zmiatała wszystko na swej drodze, zrównując z ziemią każdy budynek w promieniu dwóch, trzech kilometrów. Trzydzieści kilometrów kwadratowych zabudowy po prostu zniknęło. Po pewnym czasie na konające miasto spadł ciężki, czarny, radioaktywny deszcz. Gigantyczny grzyb dymu i pyłu uniósł się na wysokość piętnastu kilometrów i był długo widoczny jeszcze z odległości sześciuset kilometrów od miejsca eksplozji.

„O mój Boże, co myśmy zrobili?” – wyszeptał drugi pilot „Enoli Gay”. Bomba atomowa, która spadła na Hiroszimę, miała siłę dwudziestu kiloton, a więc 20 000 ton trotylu. W jednej chwili zabiła 78 000 ludzi. Blisko 40 000 ludzi doznało ciężkich ran. Najgorsze jednak były późniejsze skutki atomowego uderzenia. W ciągu pięciu lat na chorobę popromienną zmarło w samej Hiroszynie około ćwierć miliona osób, w tym do grudnia 1945 roku około sześćdziesięciu tysięcy. Wielu ludzi, z trwałymi oparzeniami i mocno napromieniowanych, zmarło jeszcze później. Wszystkich mieszkańców Hiroszimy oraz Nagasaki, którzy zostali dotknięci potwornymi skutkami wybuchu bomb atomowych, nazwano „Hibakus”.

Zrzucenie bomb atomowych na Hiroszimę i Nagasaki. 6-9 sierpnia 1945 roku

W obydwu eksplozjach zginęło 155 tys. osób.

Zrzucenie bomby atomowej na Nagasaki, domena publiczna

**“ Relacja o zrzuceniu bomby atomowej na Hiroszimę -
-- 6 sierpnia 1945**

6 sierpnia wczesnym rankiem, kiedy robotnicy w fabrykach rozpoczęli swój dzień pracy, a dzieci w wieku szkolnym znajdowały się w szkołach, jeden samolot B-29, mający na swoim pokładzie jedenastu ludzi załogi, zbliżył się do Hiroszimy – miasta wybranego przez generała Spaatza jako pierwszy z jego dwóch celów. O godz 8.15 jeden z członków załogi, celowniczy, nacisnąwszy lewarek odczepił pocisk przymocowany do spadochronu, po czym samolot rzucił się do ucieczki przed spodziewanym wybuchem.

W kilka chwil później dwie kule ogniste pojawiły się na wysokości paruset stóp nad ziemią nad północno-zachodnim centrum miasta. Temperaturę ich wnętrza obliczano na miliony stopni Celsjusza, a ciśnienie na setki tysięcy ton na cal kwadratowy. Wybuchła burza ognia, równocześnie powstały setki pożarów [...], ludzie czuli gorąco na ciele w odległości 24 000 stóp, poparzenia występowały w oddaleniu 15 000 stóp, a promienie radioaktywne okazały się śmiertelne w promieniu 3000 stóp. W sumie 4,4 mil kwadratowych miasta całkowicie spłonęło, a 90 000 domów w części zabudowanej zostało zniszczonych.

Relacja o zrzuceniu bomby atomowej na Hiroszimę – 6 sierpnia 1945, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 28.

Ćwiczenie 7

Na podstawie zdjęcia oraz informacji zawartych w tekście odpowiedz na pytanie: czy pośpiech załogi B-29 był zasadny?

- Nie, na takiej wysokości, na jakiej znajdował się samolot, załodze nic nie groziło.
- Tekst nie zawiera odpowiedzi na to pytanie.
- Tak. Ponieważ załoga chciała uniknąć unicestwienia.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

Na czym część bombowca B-29, przenoszący bombę atomową, która miała być zrzucona na Hiroszimę, został nazwany „Enola Gay”?

Amerykańskiego święta.

Twórcy bomby.

Matki dowódcy eskadry.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 9

Jakie były pierwsze widoczne i odczuwalne efekty wybuchu?

rodzenie się dzieci z upośledzeniami

grzyb dymu i pyłu

wysoka temperatura

choroba popromienna

oślepiający błysk

fala uderzeniowa

stopione ciała

poparzenia

napromieniowanie

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 10

Jaką różnicę dostrzegasz między relacjami o zrzuconiu bomby atomowej na Hiroszimę?

- Obie mają charakter propagandowy, nie dostarczają żadnej konkretnej wiedzy.
- Pierwsza jest bardziej opisowa i emocjonalna, druga bardziej konkretna, ma charakter informacyjny.
- Pierwsza to przekaz dziennikarski, druga to typowa literatura wspomnieniowa.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kapitulacja Japonii

9 sierpnia 1945 roku do wojny na Dalekim Wschodzie przystąpił także Związek Radziecki. Użycie bomby atomowej i decyzja ZSRR przyspieszyły zakończenie działań. W Mandżurii, Korei i na Sachalinie Japończycy poddali się Armii Czerwonej. 14 sierpnia cesarz ogłosił kapitulację Kraju Kwitnącej Wiśni. Podpisano ją 2 września na pokładzie pancernika Missouri, zakotwiczonego w Zatoce Tokijskiej.

“ Akt kapitulacji Japonii --- Tokyo Bay --- 2 września 1945 roku

Niniejszym ogłaszamy bezwarunkowe poddanie się Mocarstwom Sprzymierzonym japońskiego cesarskiego sztabu generalnego, wszystkich japońskich sił zbrojnych i wszystkich sił zbrojnych będących pod wpływem japońskim, gdziekolwiek by się znajdowały.

Niniejszym rozkazujemy japońskiemu cesarskiemu sztabowi generalnemu nakazać natychmiast dowódcom wszystkich japońskich sił zbrojnych i wszystkim siłom zbrojnym będącym pod wpływem japońskim, gdziekolwiek by się znajdowały, poddać się bezwarunkowo wraz ze wszystkimi siłami zbrojnymi, podległymi im.
[...]

Niniejszym rozkazujemy cesarskiemu rządowi japońskiemu i cesarskiemu japońskiemu sztabowi generalnemu wypuścić natychmiast na wolność wszystkich sojusznicznych jeńców wojennych i osoby cywilne internowane, które obecnie są w rękach japońskich [...].

Akt kapitulacji Japonii – Tokyo Bay – 2 września 1945 roku, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 29.

Ćwiczenie 11

Do czego zobowiązała się Japonia, podpisując akt kapitulacji?

- Natychmiastowego poddania się wojsk japońskich, bez względu na miejsce przebywania.
- Wypuszczenia przez Japończyków jeńców wojennych i przetrzymywanych osób cywilnych.
- Bezwarunkowego poddania się.
- Natychmiastowego zwrotu prawowitym właścicielom wszystkich okupowanych terytoriów.
- Natychmiastowego przerwania działań.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Akt kapitulacji podpisali [gen. Douglas MacArthur](#) (ze strony USA) oraz minister spraw zagranicznych Japonii, Mamoru Shigemitsu. Japonii odebrano wszystkie posiadłości oceaniczne oraz ustalono, że Amerykanie będą okupować Wyspy Japońskie.

Gen. MacArthur na pokładzie pancernika USS "Missouri" podczas podpisania kapitulacji Japonii

domena publiczna

Polecenie 5

Wyjaśnij, korzystając z różnych źródeł wiedzy, dlaczego akt kapitulacji ze strony amerykańskiej podpisywał gen. MacArthur i dlaczego nie odbyło się to na lądzie.

Włosi zaczynają działania

Wojnę w Afryce rozpoczęła armia włoska we wrześniu 1940 roku. Mussolini postanowił z terenu afrykańskich kolonii włoskich (Etiopii, Erytrei i włoskiego Somali) zaatakować Egipt, który znajdował się pod zwierzchnictwem Wielkiej Brytanii. Tym samym miał zamiar przejąć kontrolę nad Kanałem Sueskim.

Ćwiczenie 12

Wskaż, w której z lektur szkolnych mowa jest o budowie Kanału Sueskiego:

Kamiennych tablicach.

W pustyni i w puszczy.

Ludziach bezdomnych.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Anglicy nie tylko stawili skuteczny opór, ale podjęli też kontrnatarcie, zdobywając wschodnią Libię (z Tobrukiem) oraz włoską Afrykę Wschodnią. Hitler, chcąc odbudować autorytet państw faszystowskich, postanowił udzielić wsparcia sojusznikowi. Na początku 1941 roku wysłał do Afryki tzw. Korpus Afrykański pod dowództwem [gen. Erwina Rommla](#). Działania w Afryce przyniosły niemieckiemu generałowi przydomek „Lis Pustyni”. Rommel bowiem nie tylko odzyskał utracone tereny (w maju 1942 roku zdobył m.in. Tobruk), ale także snuł plany zdobycia Egiptu, a następnie opanowania bliskowschodnich pokładów ropy naftowej (w Iraku i Iranie).

Plany opanowania Bliskiego Wschodu i tamtejszych złóż ropy nie powiodły się wojskom niemiecko-włoskim. W maju i czerwcu 1941 roku wojska brytyjskie stłumiły proniemieckie powstanie w Iraku i opanowały Syrię. Uczyniły to wspólnie z siłami Komitetu Wolnej Francji. Tym samym kraj ten został wyrwany spod zwierzchnictwa rządu w Vichy. We wrześniu 1941 roku Brytyjczycy wspólnie z Rosjanami przejęli kontrolę nad Iranem. Tamtejszy szach o sympatiach proniemieckich został pozbawiony władzy.

Polecenie 6

Rommel był jednym z najlepszych dowódców niemieckich. Dowiedz się, jakie były okoliczności jego śmierci.

Sukcesy aliantów

Przełomem w działaniach w Afryce była brytyjska ofensywa w 1942 roku pod dowództwem [gen. Bernarda Montgomery'ego](#) i przełamanie frontu pod El Alamein. Sukces aliantów był możliwy dzięki dostawom sprzętu amerykańskiego. Bitwa ta odcięła państwom Osi możliwości aprowizacyjne. Wykorzystując bazę na Malcie, Brytyjczycy skutecznie blokowali drogi zaopatrzenia dla faszystowskich armii.

Kolejnym ważnym etapem w zmaganiach afrykańskich było lądowanie 100 tys. żołnierzy wojsk sprzymierzonych (Amerykanów, Brytyjczyków i oddziałów Wolnej Francji) w Algierii i Maroku w listopadzie 1942 (operacja „Torch”). Stacjonujące tutaj francuskie oddziały kolonialne, podporządkowane do tej pory rządowi w Vichy, przeszły na stronę aliantów, a w Algierze ukonstytuował się Francuski Komitet Wyzwolenia Narodowego. W wyniku tych działań usunięto wojska faszystowskie z kontynentu afrykańskiego. Oddziałami sprzymierzonych dowodził w tej operacji amerykański generał [Dwight Eisenhower](#).

Czołgi pod Tobrukiem

Znajdź informację, dlaczego Tobruk jest ważnym miejscem dla Polaków.

Ostatnie walki w Afryce toczyły się o zdobytą przez państwa Osi Tunezję.

((Dwight David Eisenhower

Kampania tunezyjska --- 1943

Alexander osiągnął na zachodzie linię, z której miał zamiar rozpocząć swe ostateczne uderzenie [...]. 5 maja można było rozpocząć ostateczne natarcie. Już wkrótce mieliśmy rozstrzygające wyniki. Na lewym skrzydle amerykański II korpus z niektórymi jednostkami francuskimi oddziałów „Goumiers” (oddziały złożone z Algierczyków) wspaniale posuwał się do przodu, pokonując po drodze poważne przeszkody i zdobywając 7 maja Bizertę. Na południu brytyjska 1 armia pod dowództwem generała Andersona, wykonując główne zadanie, znalazła się w Tunisie mniej więcej w tym samym czasie, gdy II korpus dotarł do Bizerty.

W ciągu ostatnich dni kampanii tunezyjskiej dwie bitwy lokalne na północy, jedna w brytyjskim pasie działania, druga w amerykańskim, skupiły uwagę całego teatru działań wojennych. Na obu pozycjach istniały niezwykle mocne naturalne warunki obrony, obu zaciekle broniono, obie również miały istotne znaczenie dla ostatecznego zwycięstwa. W brytyjskim pasie natarcia pozycję taką stanowiło wzgórze Longstop. Prawdopodobnie walki o żadną inną miejscowość w Tunezji nie pochłonęły tylu istnień ludzkich co zdobycie tego punktu. W pasie amerykańskim pozycją taką było wzgórze 609, zdobyte w końcu przez 34 dywizję [...].

Natychmiast po dokonaniu wyłomu Alexander pospiesznie wysłał jednostki pancerne brytyjskiej 1 armii do przodu poprzez bazę na półwyspie Bon, dokąd, jak przypuszczał, Niemcy będą próbowali się wycofać w celu dokonania ostatecznej próby oporu w stylu Bataanu [półwysep na Filipinach].

Szybka akcja Alexandra przekreśliła ostatnie rozpaczliwe nadzieje nieprzyjaciela, mimo że tysiące jego żołnierzy walczyło jeszcze w rozproszonych grupach na froncie 1 armii. Od tej pory rozpoczęto akcję oczyszczania terenu. Wprawdzie gdzieś tam walki trwały do 12 maja, następnego dnia jednak, poza kilkoma niedobitkami w górach, jedynymi żywymi Niemcami w Tunezji byli ci, którzy znaleźli się bezpiecznie za kratkami. Liczba jeńców w samym tylko ostatnim tygodniu kampanii doszła do 240 tys., z czego mniej więcej 125 tysięcy stanowili Niemcy. Wchodziły w to resztki Afrika Korps i szereg innych pierwszorzędnych jednostek niemieckich i włoskich.

Sam Rommel, przewidując widocznie nieunikniony finał i szczerze pragnąc uratować własną skórę, uciekł przed ostateczną klęską. Obalony został mit niezwyciężonego Rommela i hitlerowskiej armii.

Dwight David Eisenhower, Kampania tunezyjska – 1943, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 29–30.

Polecenie 8

Na podstawie powyższej relacji opisz kampanię tunezyjską, która zadecydowała o ostatecznej klęsce wojsk faszystowskich w Afryce Północnej.

Hitler, wiążąc część sił sprzymierzonych w Afryce, opóźniał możliwość ich udziału w działaniach wojennych w Europie. Za koniec walk w Afryce uznaje się maj 1943 roku. Wówczas skapitulowały ostatnie oddziały faszystowskie. Włosi i Niemcy stracili w działaniach wojennych w Afryce Północnej około 1 mln żołnierzy.

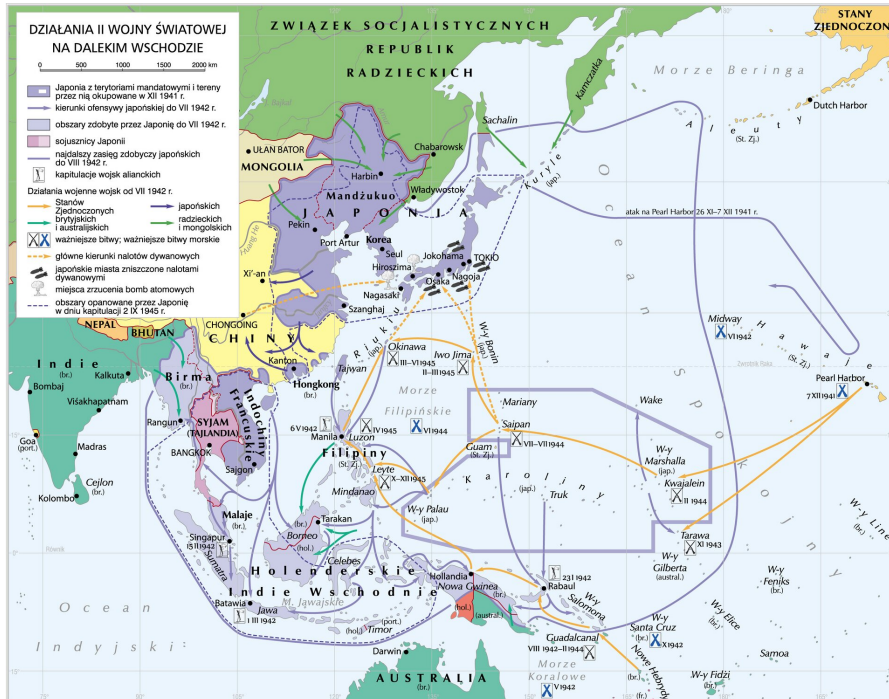
Zamiast podsumowania

Polecenie 9

Wyjaśnij, jakie cele stawiali sobie Japończycy podczas wojny na Pacyfiku. W jakim stopniu je zrealizowali?

Polecenie 10

Korzystając z mapy oraz informacji z lekcji, sporządź kalendarium japońskich działań w rejonie Pacyfiku.

II wojna światowa na Dalekim Wschodzie

Krystian Chariza i zespół,

Ćwiczenie 13

Uzupełnij tekst, przeciągając odpowiedzi znajdujące się poniżej.

Oś Berlin–Rzym–Tokio powstała w roku []. Japonia rozpoczęła wojnę z USA od ataku na [] w roku []. Sukcesy Japonii w rejonie Pacyfiku trwały do roku 1942, kiedy to Japonia planowała inwazję na kontynent australijski, ale została powstrzymana w bitwie o wyspę []. ZSRR nie brał udziału w wojnie z Japonią. Dopiero na konferencji w [] w 1945 roku ustalono, że przystąpi do tej wojny w [] (słownie) miesiące po zakończeniu działań w Europie. Podjęto też decyzję o przyznaniu ZSRR po wojnie południowej części półwyspu Sachalin oraz Wysp []. Amerykanie, aby przyspieszyć zakończenie wojny na Dalekim Wschodzie, zrzucili bomby atomowe, najpierw na [], a potem na []. Ostatecznie bezwarunkowa kapitulacja Japonii nastąpiła [] r. Okupacją Japonii w imieniu władz amerykańskich kierował generał Douglas MacArthur.

1941

1937

Midway

2 września 1945

Kurylskich

Hiroszimę

Pearl Harbor

Nagasaki

Jałcie

trzy

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić, kim byli kamikadze.

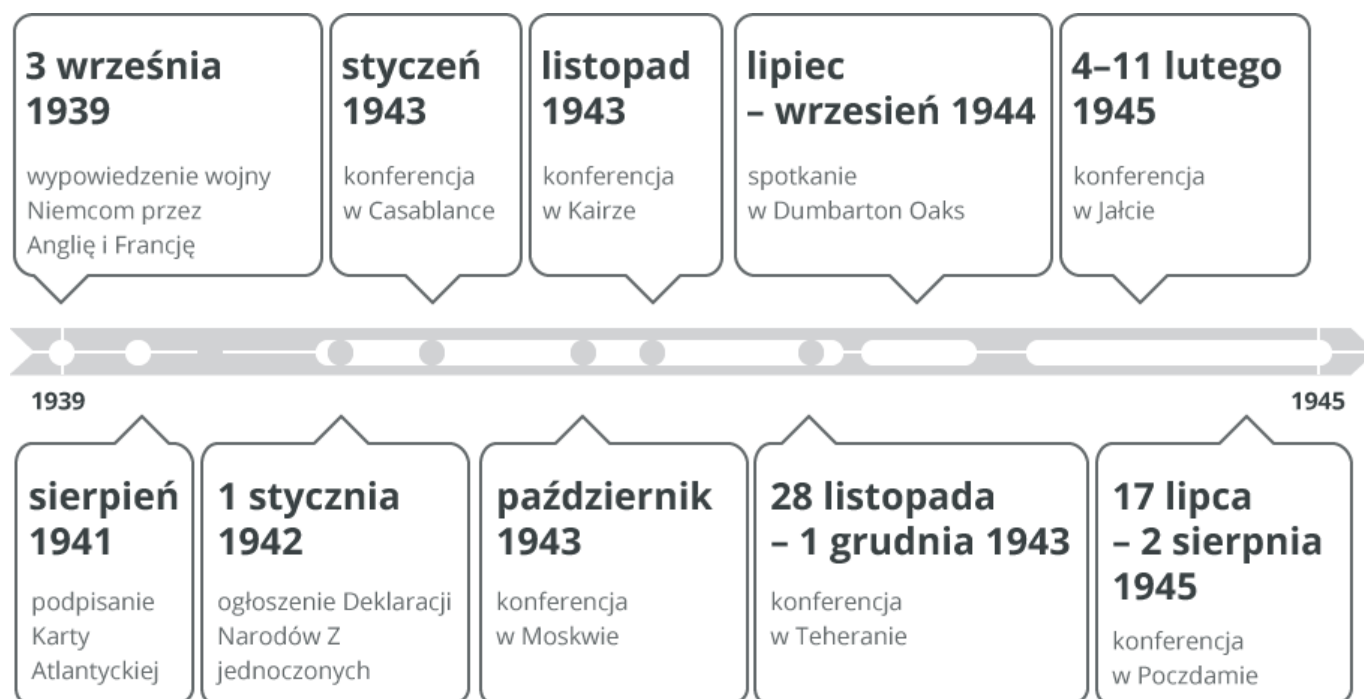
Co wiem?

Wiem, co wydarzyło się 2 września 1945 roku.

Co rozumiem?

Rozumiem, dlaczego wojna na Dalekim Wschodzie trwała dłużej niż w Europie.

Współpraca koalicji antyhitlerowskiej

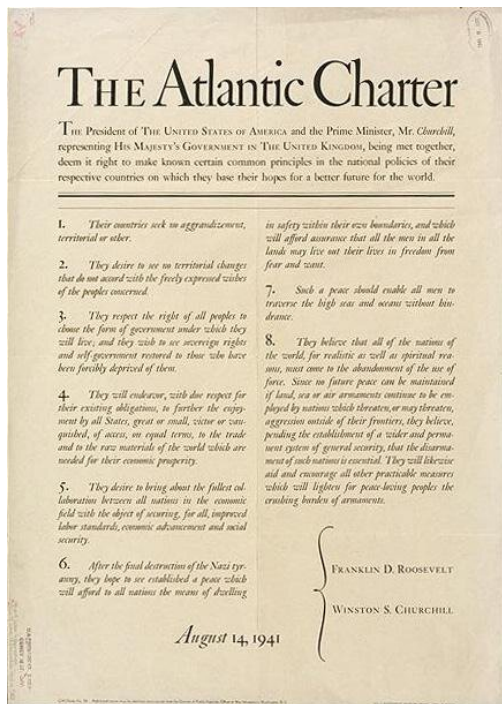

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0

Wprowadzenie

Trudno jest ustalić datę powstania koalicji antyhitlerowskiej. Jej kształtowanie się było procesem, który miał kilka etapów. Za pierwszy etap można uznać formalne przyłączenie się do konfliktu z Hitlerem Wielkiej Brytanii i Francji, czyli 3 września 1939 roku, kiedy oba kraje – zgodnie z wcześniej podpisanymi deklaracjami wobec Polski – wypowiedziały wojnę Niemcom. Zaczął się tworzyć krąg państw walczących z Hitlerem i zobowiązujących się prowadzić te zmagania aż do pokonania reżimu faszystowskiego. Po kolejnych agresywnych krokach Niemiec (atak na kraje Beneluksu, Francję) powiększało się grono państw o nastawieniu antyhitlerowskim, pragnących zrzucić z siebie jarzmo okupacji.

Ważnym elementem kształtowania się koalicji było jej wsparcie ze strony USA. Początkowo pod postacią Lend-Lease (wym. lend-lis) – „pożyczki-dzierżawy”, czyli umowy zawartej z Wielką Brytanią, wspomagającej finansowo i sprzętowo działania monarchii w zmaganiach z Hitlerem. Zresztą przegrana Niemiec w bitwie o Anglię spowodowała wzrost prestiżu brytyjskiego państwa. Kolejnym ważnym aktem amerykańskiego wsparcia

Karta Atlantycka podpisana przez W. Churchilla i F.D. Roosevelta na pokładzie HMS Prince of Wales. W Karcie określone zostały cele polityki Wielkiej Brytanii i USA w okresie II wojny światowej oraz podstawowe zasady ładu powojennego. [domena publiczna\[online\]](#), dostępny w internecie: [wikimedia](#)

było ogłoszenie przez rządy brytyjski i amerykański **Karty Atlantyckiej** (Karta została podpisana 14 sierpnia 1941).

Karta Atlantycka

Karta Atlantycka

Deklaracja wspólna prezydenta Stanów Zjednoczonych Ameryki Roosevelta i premiera Churchilla, reprezentującego Rząd Jego Królewskiej Mości w Zjednoczonym Królestwie, którzy spotkawszy się, uważają za słuszne ogłosić pewne wspólne zasady, na których opierają oni, w zakresie polityki narodowej ich obu krajów, swe nadzieje lepszej przyszłości dla świata.

Po pierwsze, ich kraje nie dążą do żadnej ekspansji terytorialnej lub innej;

Po wtóre, nie zgodzą się oni na żadne zmiany terytorialne, które by nie odpowiadały swobodnie wyrażonym życzeniom ludów zainteresowanych;

Po trzecie, szanują oni prawo wszystkich ludów do wybrania sobie formy rządu, pod jakim chcą żyć, i pragną oni, żeby przywrócono prawa suwerenne i autonomię tym, którym je odebrano siłą;

Po czwarte, bez uszczerbku dla swych obecnych zobowiązań będą oni usiłowali ułatwić wszystkim państwom, wielkim i małym, zwycięzcom i zwyciężonym, korzystanie z dostępu, na stopie równości, do handlu i surowców świata, koniecznych dla ich pomyślności gospodarczej;

Po piąte, pragną oni doprowadzić do skutku jak najściślejszą współpracę pomiędzy wszystkimi narodami w dziedzinie gospodarczej w celu zapewnienia wszystkim lepszych warunków pracy, postępu gospodarczego i bezpieczeństwa społecznego;

Po szóste, spodziewają się oni, że po ostatecznym zniszczeniu tyranii nazistowskiej zapanuje pokój, który da wszystkim narodom możliwość przebywania bezpiecznie w swych własnych granicach i który da rękojmię, że wszyscy ludzie we wszystkich krajach będą mogli pędzić swe życie wolni od strachu i niedostatku;

Po siódme, pokój taki powinien umożliwić wszystkim pływanie bez przeszkód przez morza i oceany;

Po ósme, wierzą oni, że wszystkie narody świata, ze względów zarówno rzeczowych, jak i duchowych, muszą dążyć do wyrzeczenia się stosowania przemocy. A ponieważ żaden pokój w przyszłości nie może być utrzymany, o ile narody, które grożą lub mogą grozić agresją poza swymi granicami, będą w dalszym ciągu miały do dyspozycji uzbrojenie na lądzie, na morzu i w powietrzu, sądzą oni, że zanim nie zostanie zaprowadzony stały system powszechnego bezpieczeństwa na szerszą skalę, rozbrownienie takich narodów jest sprawą zasadniczą. Będą oni również popierali i zachęcali wprowadzanie wszelkich innych praktycznych środków, mogących zmniejszyć brzemień zbrojeń, ciążących na ludach miłujących pokój.

Ćwiczenie 1

Jakie istotne zasady dotyczące prowadzenia działań wojennych, ale także urzędzenia powojennego świata planowano wprowadzić na podstawie Karty Atlantyckiej? Wskaż stwierdzenie fałszywe.

- Wolny dostęp do surowców, swoboda rozwoju gospodarczego.
- Zapewnienie pokoju międzynarodowego.
- Wyrzeczenie się przez państwa stosowania przemocy.
- Prawo do samostanowienia.
- Stosowanie – w miarę potrzeb – polityki rozbrojenia.
- Cztery wolności: wolność religii, słowa, od nędzy i strachu.
- Decydowanie o przyszłej mapie politycznej świata przez przywódców Wielkiej Brytanii i USA.
- Nienarzucanie narodom formy rządów.
- Przywrócenie wolności i suwerenności tym narodom, którym zostały odebrane.
- Nienaruszalność granic.

Prezydent USA Franklin D. Roosevelt i premier Wielkiej Brytanii Winston Churchill podczas spotkania na pancerniku Prince of Wales, gdzie podpisano Kartę Atlantycką
US Navy, Centrum Historyczne Marynarki Wojennej USA, domena publiczna

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Przyłączenie się USA i ZSRR do koalicji

Przełomowymi momentami dla losów wojny, ale także kształtowania się koalicji, były napaść Niemiec na ZSRR oraz atak japoński na bazę amerykańską Pearl Harbor na hawajskiej wyspie O'ahu. Pierwszy spowodował, że dotychczasowy sojusznik niemiecki stał się kolejnym państwem, które zmuszone zostało do stawiania oporu Hitlerowi i tym samym wzmocniło siły obozu antyfaszystowskiego. Dla państw zachodnich miało to dodatkowe znaczenie – pokaźne siły niemieckie musiały być związane na froncie wschodnim. Stąd Wielka Brytania już 12 lipca 1941 roku zawarła układ z ZSRR zobowiązujący obie strony do wzajemnej pomocy w toczącej się wojnie. 24 września tego roku na międzynarodowej konferencji w Londynie ZSRR podpisał również Kartę Atlantycką.

“ Deklaracja rządu ZSRR na międzynarodowej konferencji w Londynie w sprawie przystąpienia

ZSRR do Karty Atlantyckiej --- 24 września 1941 roku

Rząd Radziecki oświadcza, iż zgadza się z podstawowymi zasadami deklaracji Prezydenta Stanów Zjednoczonych p. Roosevelta i premiera Wielkiej Brytanii p. Churchilla, z zasadami, mającymi tak wielkie znaczenie w obecnej sytuacji międzynarodowej. [...]

Rząd Radziecki uważa jednocześnie za konieczne szczególnie mocno podkreślić, iż zasadniczym zadaniem stojącym obecnie przed wszystkimi narodami, które uznały konieczność rozgromienia agresji Hitlera i zniszczenia niewoli nazizmu, jest koncentracja wszystkich ekonomicznych i wojennych zasobów narodów miłujących wolność w celu możliwie prędkiego wyzwolenia narodów jęczących pod uciskiem hord Hitlera.

Uznając wielkie znaczenie należytego wykorzystania wszystkich zasobów materialnych i żywności w okresie powojennym, Rząd Radziecki uważa, iż najważniejszym i nadrzędnym zadaniem dnia dzisiejszego jest zorganizowanie racjonalnego podziału wszystkich zasobów materialnych i zaopatrzenia wojennego pod kątem szybkiego i ostatecznego wyzwolenia narodów Europy spod ucisku krwawego, hitlerowskiego reżymu.

Deklaracja rządu ZSRR na międzynarodowej konferencji w Londynie w sprawie przystąpienia ZSRR do Karty Atlantyckiej – 24 września 1941 roku, [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 20.

Ćwiczenie 2

Wskaż prawidłowe dokończenie zdania: W podpisanej deklaracji nacisk położono na

- ustalenie przyszłych granic według jasno określonych kryteriów etnicznych i geograficznych.
- zaprezentowanie wszystkich zasad, według których zostanie urządzony powojenny świat.
- koncentrację wszystkich gospodarczych zasobów i potencjału militarnego w celu zlikwidowania okupacji hitlerowskiej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W październiku podpisano porozumienie brytyjsko-amerykańsko-radzieckie, które właściwie było rozszerzeniem Lend-Lease Act na ZSRR. Ostatni etap tworzenia się koalicji stanowiło oficjalne przystąpienie do niej USA. Po agresji japońskiej amerykańskie państwo zerwało z polityką **izolacjonizmu** i stało się uczestnikiem wojny.

Produkcja zbrojeniowa głównych państw walczących w latach 1939–1943 (w mld dolarów)

Państwo	1939	1941	1943
Wielka Brytania	3,5	6,5	11,1
USA	1,5	4,5	37,5
ZSRR	5	8,5	13,9
Niemcy	6	6	13,8
Japonia	1	2	4,5
Włochy	0,7	1	-

Polecenie 1

Przeanalizuj dane zawarte w tabeli. Zwróć uwagę na wielkość środków przeznaczanych na zbrojenia. Jaki wpływ na wzrost potencjału militarnego aliantów miało przyłączenie się USA do wojny?

Polecenie 2

Jak sądzisz, czy wsparcie amerykańskie udzielane w ramach „pożyczki-dzierżawy” można uznać za znaczącą pomoc? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Ćwiczenie 3

Kto czerpał największe korzyści z tej pomocy?

ZSRR

posiadłości zamorskie Wielkiej Brytanii

kraje afrykańskie

Wielka Brytania

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Memorandum Departamentu Stanu USA

1 stycznia 1942 roku ogłoszono Deklarację Narodów Zjednoczonych. Podpisało ją 26 państw.

“ Memorandum Departamentu Stanu USA

Istnieją pewne szanse, że Związek Radziecki poniecha swej poprzedniej wrogości wobec państw niesocjalistycznych i we własnym interesie narodowym i państwowym będzie skłonny współpracować na szczyrych i rzeczowych podstawach w planowaniu pokojowej i ustabilizowanej Europy [...]. Możliwość ta zostanie bezpowrotnie stracona, jeżeli rząd radziecki nabierze przekonania, iż propozycje w sprawie powojennej organizacji Europy Środkowo-Wschodniej odzwierciedlają dążenie do utworzenia łańcucha państw buforowych lub kordonu sanitarnego izolującego Związek Radziecki od Europy.

Memorandum Departamentu Stanu USA, [w:] Anna Radziwiłł, Wojciech Roszkowski, Historia dla maturzysty. Wiek XX. Podręcznik. Liceum ogólnokształcące. Zakres rozszerzony, Warszawa 2009, s. 145.

Ćwiczenie 4

Z przytoczonego tekstu wynika, że dyplomacja amerykańska miała nadzieję, iż ZSRR:

- zdecyduje się na współpracę z Zachodem, a jej ceną będzie powstanie Europy podporządkowanej wpływowi radzieckim.
- zmieni swój stosunek do państw zachodnich i zdecyduje się na współpracę z nimi.
- licząc na wsparcie amerykańskie w wojnie z Niemcami, zdecyduje się na bezinteresowną współpracę z Zachodem.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Warto zauważyć, że grupa sygnatariuszy Deklaracji Narodów Zjednoczonych stale się powiększała. Każde państwo, które akceptowało postanowienia Deklaracji, miało możliwość jej podpisania. Do 1945 roku podpisało ją w sumie 51 państw. Natomiast USA i Wielka Brytania zacieśniły współpracę z ZSRR, zawierając kolejne umowy: radziecko-brytyjski układ sojuszniczy (maj 1942) oraz amerykańsko-radziecki (czerwiec 1942). Oba sojusze dotyczyły zasad pomocy i prowadzenia działań przeciwko agresorowi niemieckiemu. Przywódcy ZSRR, USA i Wielkiej Brytanii nadawali ton koalicji antyfaszystowskiej.

Dla zainteresowanych

Drugi z prawej gen. Charles de Gaulle, drugi z lewej Władysław Sikorski, w środku Winston Churchill
Horton (Capt) War Office official photographer, Imperialne Muzeum Wojny, domena publiczna

Ćwiczenie 5

Dlaczego gen. Charles de Gaulle, a nie przedstawiciel rządu Vichy, jest obecny na zdjęciu?

- Nie mogło być dwóch reprezentantów Francji w koalicji antyhitlerowskiej.
- Ponieważ to on uznawany był za reprezentanta Francji walczącej z Niemcami.
- Ponieważ był przyjacielem Winstona Churchilla.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Konferencje

Najbardziej widocznym efektem współpracy koalicji antyhitlerowskiej były konferencje, na których Wielka Trójka podejmowała bieżące decyzje, a także te dotyczące uporządkowania powojennego świata.

Dla zainteresowanych

Odbływały się także inne spotkania, np. dwustronne lub wielostronne (niektóre tylko na szczęblu ministrów spraw zagranicznych). W styczniu 1943 roku Churchill i Roosevelt uzgodnili w Casablance formułę bezwarunkowej kapitulacji i niezawierania separatystycznego (odrębnego) porozumienia z Japonią, Niemcami, Włochami przez którekolwiek z państw. Dyskutowali również o miejscu otwarcia II frontu w Europie, a także zdecydowali, że koloniami francuskimi będzie zarządzać Komitet Wolnych Francuzów.

Spotkanie w Casablance

Mason, H A (Lt), Royal Navy official photographer, Spotkanie w Casablance, Imperialne Muzeum Wojny, domena publiczna
Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Od 19 do 30 października 1943 roku w Moskwie debatowali ministrowie spraw zagranicznych USA, Wielkiej Brytanii i ZSRR. Podjęto wówczas decyzję o konieczności likwidacji we Włoszech faszyzmu i wprowadzeniu systemu demokratycznego. Ustalono także, że Austria będzie niepodległym państwem. Uznano potrzebę utworzenia systemu bezpieczeństwa zbiorowego.

Ćwiczenie 6

Jak nazywała się organizacja utworzona na kongresie paryskim, której głównym celem miało być utrzymanie pokoju na świecie?

Międzynarodowa Organizacja Pokojowa

Liga Pokoju

Liga Narodów

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 7

Kto był inicjatorem jej powołania?

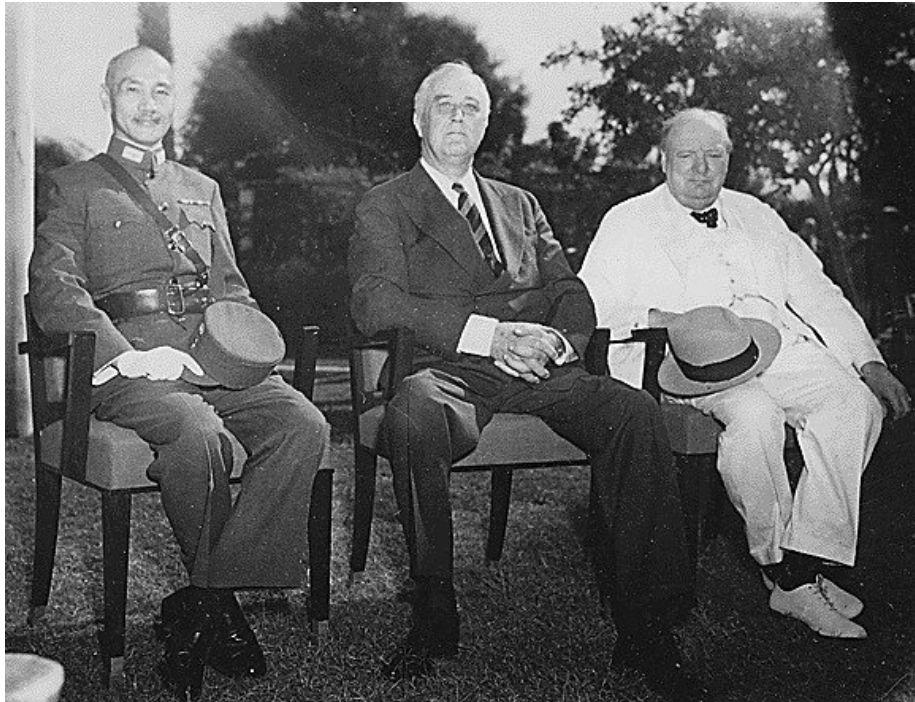
David Lloyd George.

Georges Clemenceau.

Thomas Woodrow Wilson.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W listopadzie 1943 roku w Kairze spotkali się Churchill, Roosevelt i przywódca Chin [Czang Kaj-szek](#). Ustalono, że po wojnie Chiny przyłączą Mandżurię, natomiast Tajwan i Korea uzyskają niepodległość.

Od lewej: Czang Kaj-szek, Franklin D. Roosevelt, Winston Churchill

Konferencja w Kairze, Archiwum Narodowe USA, domena publiczna

Ćwiczenie 8

Zastanów się, dlaczego na spotkaniu w Kairze nie był obecny Stalin.

Nie został zaproszony, w jego miejsce zaproszono Chiang Kai-sheka.

Sprawy, o których dyskutowano, nie interesowały go.

Na froncie wschodnim rozgrywały się przełomowe wydarzenia.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Spotkanie w Teheranie

Konferencja w Teheranie odbyła się na przełomie listopada i grudnia 1943 roku (28 XI–1 XII). Ustalono na niej, że w połowie 1944 roku zostanie utworzony drugi front w Europie. Stalin zdecydowanie odrzucił propozycję Churchilla, aby ten front przebiegał przez Bałkany. Zdawał sobie sprawę, że wówczas wojska zachodnich aliantów opanowałyby Bałkany i Europę Środkową. Ustalono, że należy zlikwidować faszyzm w Niemczech, niemniej bardziej szczegółowe decyzje zamierzano podjąć później. Potwierdzono konieczność powstania niepodległej Austrii. Podjęto także decyzję o udzieleniu wsparcia partyzantce jugosłowiańskiej Josipa Broz-Tity, czyli komunistom, a nie oddziałom Dragoljuba Mihajlovicia, wiernym królowi. Ustalono również, że chwilowo okupowany przez wojska brytyjskie i radzieckie Iran po wojnie pozostanie państwem suwerennym. Dyskutowano też o konieczności powołania organizacji międzynarodowej, która będzie stała na straży pokoju.

domena publiczna

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Podczas podróży powrotnej z Teheranu prezydent USA i premier Wielkiej Brytanii spotkali się w Kairze z prezydentem Turcji, którego chcieli przekonać o konieczności przejścia na stronę aliantów. Ich starania okazały się nieskuteczne. Turcja zdecydowała się zasilić szeregi koalicji antyhitlerowskiej, jednak dopiero w marcu 1945 roku.

« Anna Radziwiłł, Wojciech Roszkowski

Historia dla maturzysty. Wiek XX. Podręcznik.

Liceum ogólnokształcące. Zakres rozszerzony

Ta wojna nie jest taka jak wojny z przeszłości. Ktokolwiek okupuje jakieś terytorium, narzuca tam również swój system społeczny. Każdy narzuca swój system tam, gdzie mogą dotrzeć jego armie. I nie może być inaczej.

Anna Radziwiłł, Wojciech Roszkowski, Historia dla maturzysty. Wiek XX. Podręcznik. Liceum ogólnokształcące. Zakres rozszerzony, Warszawa 2009, s. 145, 147.

Ćwiczenie 9

Jak można zrozumieć przytoczone wyżej słowa Stalina, wypowiedziane tuż przed konferencjami, które miały zdecydować o losach Europy?

- Stalin był zwolennikiem idei samostanowienia narodów.
- Stalin dążył do porozumienia w obszarze podziału strefy wpływów w Europie Środkowo-Wschodniej.
- Dyktator radziecki zamierzał objąć swoimi wpływami wszystkie tereny, które zostaną wyzwolone przez Armię Czerwoną.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Na przełomie sierpnia i września 1944 roku w Dumbarton Oaks (wym. Dambarton Ołks) na przedmieściach Waszyngtonu spotkali się przedstawiciele Wielkiej Trójki oraz Chin. Uczestnicy opracowali projekt statutu oraz główne założenia organizacji międzynarodowej, która miała stać na straży bezpieczeństwa i pokoju. W październiku natomiast Churchill złożył wizytę w Moskwie, gdzie rozmawiał ze Stalinem na temat sytuacji w Europie Środkowo-Wschodniej, a przede wszystkim poruszyli problem przyszłości Polski.

Ze względu na wyraźny postęp na frontach wojny istniała konieczność spotkania w gronie Wielkiej Trójki i podjęcia konkretnych działań dotyczących ustalenia powojennego porządku.

Konferencja w Jałcie i ustanowienie powojennego porządku

Do kolejnego spotkania doszło na Krymie, w Jałcie, w dniach 4–11 lutego 1945 roku. Podjęto wówczas przede wszystkim decyzje dotyczące Niemiec. Ustalono, że po bezwarunkowej kapitulacji państwo to zostanie podzielone na strefy okupacyjne. Zdecydowano również o nałożeniu na Niemcy reparacji wojennych i ukaraniu zbrodniarzy niemieckich. ZSRR zgodził się też na przystąpienie do wojny z Japonią w ciągu trzech miesięcy po zakończeniu działań wojennych w Europie. W zamian miał otrzymać południowy Sachalin, Kuryle, Port Arthur, a także uzyskać wpływy w Mongolii i Korei Północnej.

Kolejny raz rozmawiano o pokojowej organizacji międzynarodowej, postanowiono wprowadzić do systemu podejmowania decyzji prawo weta. Miało ono obowiązywać

w głównym organie, czyli Radzie Bezpieczeństwa. W jej skład miało wchodzić pięciu stałych członków: Chiny, Francja, USA, Wielka Brytania i ZSRR.

Po konferencji jałtańskiej prezydent Roosevelt wypowiedział na temat Stalina następujące słowa: *Jeśli damy mu, co chce, i nie zażądamy nic w zamian [...], on nie będzie próbował aneksji i będzie współpracował ze mną dla pożytku demokracji i pokoju.*

Ćwiczenie 10

O czym mogły świadczyć przytoczone powyżej słowa Roosevelta?

o kierowaniu się zasadą samostanowienia i wyboru przez państwa form rządów.

o odłożeniu przez Wielką Brytanię, USA i ZSRR na plan dalszy własnych interesów i chęci zorganizowania porządku powojennego z myślą o narodach, które wyzwolono spod okupacji państw Osi.

o urządzaniu świata zgodnie z zasadą podziału łupów przez zwycięzców.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Spotkanie Winstona Churchilla, Józefa Stalina i Franklina D. Roosevelta w Jałcie

Spotkanie Winstona Churchilla, Józefa Stalina i Franklina D. Roosevelta w Jałcie , Fotografia, Archiwum Narodowe USA, domena publiczna

Ćwiczenie 11

To, że Stalin był gospodarzem konferencji, mogło zadecydować o przebiegu obrad. Jakie inne czynniki wpłynęły na dogodną pozycję przetargową dyktatora radzieckiego

- Przyjaźń między Stalinem a Churchillem.
- Sukcesy na froncie wschodnim.
- Chęć Stanów Zjednoczonych nakłonienia Stalina do przystąpienia do wojny z Japonią.

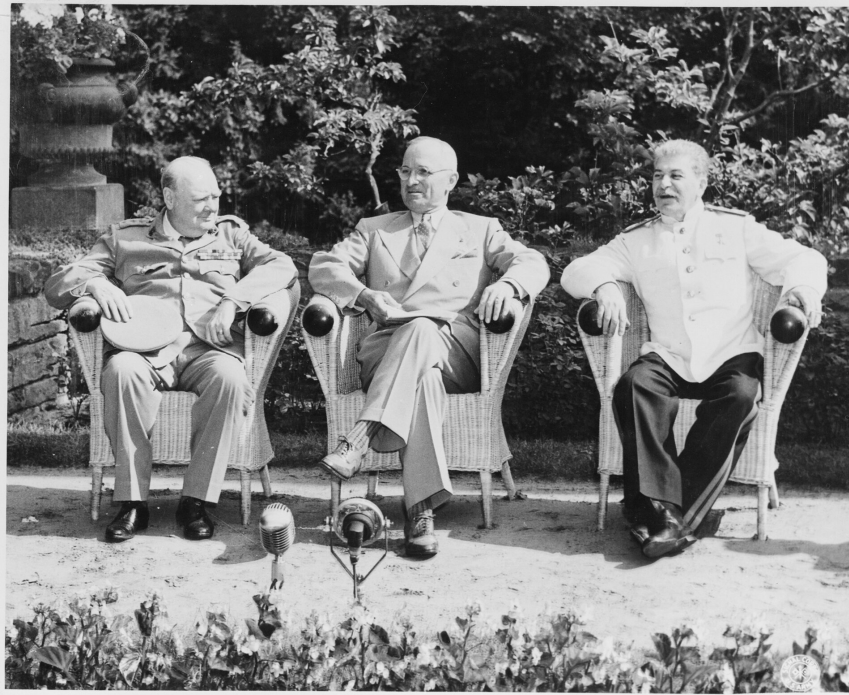
Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Konferencja w Poczdamie

Ostatni zjazd przedstawicieli państw sprzymierzonych odbył się w Poczdamie i trwał od 17 lipca do 2 sierpnia 1945 roku. Przede wszystkim rozstrzygnięto na nim powojenne losy Niemiec. Potwierdzono podział kraju na cztery strefy okupacyjne (podziałowi podlegał także Berlin) i powołano Sojuszniczą Radę Kontroli, która miała koordynować działania mocarstw. Zadecydowano też o realizacji na terenie Niemiec zasady czterech D (denazyfikacji, demilitaryzacji, dekartelizacji i demokratyzacji).

Podczas konferencji omówiono szczegółowo kwestię reparacji. Na poczet odszkodowań miała być przekazana część niemieckiego majątku, rekwirowanego przez mocarstwa w ich strefach wpływów. Dodatkowo ZSRR miał otrzymać część majątku z zachodnich stref okupacyjnych. Postanowiono również przesiedlić ludność niemiecką z Polski, Czechosłowacji i Węgier, mimo że ostateczne granice Niemiec miały być ustalone na zwołanej w przyszłości konferencji pokojowej.

Józef Stalin okazał się jedynym stałym uczestnikiem zjazdów Wielkiej Trójki (biorąc pod uwagę poza konferencją poczdamską także spotkania w Teheranie i Jałcie). W Poczdamie zmarłego w kwietniu 1945 roku Roosevelta zastąpił Harry Truman, a Churchilla – już w trakcie konferencji – Clement Attlee. Nowy prezydent amerykański nie darzył sympatią Stalina i nie miał wątpliwości co do jego ekspansjonistycznych planów. Z satysfakcją Truman poinformował zgromadzonych, że USA udało się przeprowadzić udane próby z bronią jądrową.

Uczestnicy konferencji w Poczdamie

Uczestnicy konferencji w Poczdamie,

Ćwiczenie 12

Powiedz, czy przedstawione zdjęcie pochodzi z początku, czy z końca konferencji w Poczdamie? Co o tym świadczy?

Z końca, ponieważ są na nim obecni wszyscy sygnatariusze aktu końcowego.

Z początku, ponieważ jest na nim Churchill, a nie Clement Attlee.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Zamiast podsumowania

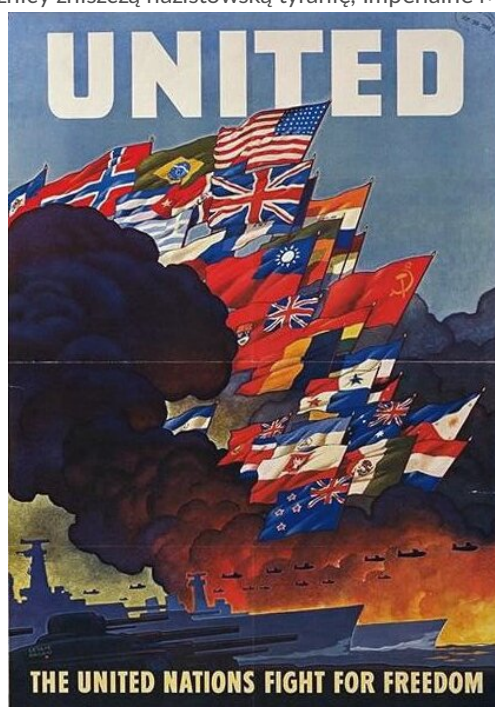
Polecenie 3

Omów symbolikę niżej zamieszczonych plakatów. Na czym polegał ich propagandowy charakter? Wskaż element wspólny dla obu ilustracji.

Brytyjska Wspólnota Narodów i jej sojusznicy zniszczą nazistowską tyranie

Brytyjska Wspólnota Narodów i jej sojusznicy zniszczą nazistowską tyranie, Imperialne Muzeum Wojny, domena publiczna

„Narody w walce o wolność”

Biuro Informacji Wojennej USA, „Narody w walce o wolność”, Biuro Informacji Wojennej USA, domena publiczna

Polecenie 4

Oceń działalność koalicji antyhitlerowskiej, dzieląc podejmowane przez nią działania na pozytywne i negatywne. Narysuj tabelę i wpisz w odpowiednie pola swoje spostrzeżenia.

Ćwiczenie 13

Uzupełnij tekst, wstawiając poniżej wyszczególnione hasła.

Jedną z form współdziałania koalicji antyhitlerowskiej było organizowanie konferencji przywódców wielkich mocarstw. Najważniejsze z nich to konferencja w Teheranie w roku , w Jałcie w roku i w Poczdamie w roku 1945. Na wszystkich trzech konferencjach ZSRR był reprezentowany przez . USA reprezentował w Jałcie i Teheranie prezydent , a w Poczdamie prezydent . Wielką Brytanię reprezentował na wszystkich konferencjach premier , ale na konferencji w Poczdamie, po zmianie rządu i przejęciu jego steru przez Partię Pracy zastąpił go .

Franklin Delano Roosevelt

Harry Truman

Clement Attlee

Winston Churchill

1943

Józefa Stalina

1945

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 14

Uporządkuj chronologicznie konferencje.

Casablanka

Jałta

Teheran

Poczdam

Kair (pierwsze spotkanie)

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 5

Napisz, jakie znaczenie dla kształtowania się koalicji antyhitlerowskiej miało:

- uchwalenie ustawy LLA,
- podpisanie Karty Atlantyckiej,
- podpisanie Deklaracji Narodów Zjednoczonych.

Co potrafię?

Rozwijam umiejętności samodzielnego myślenia.

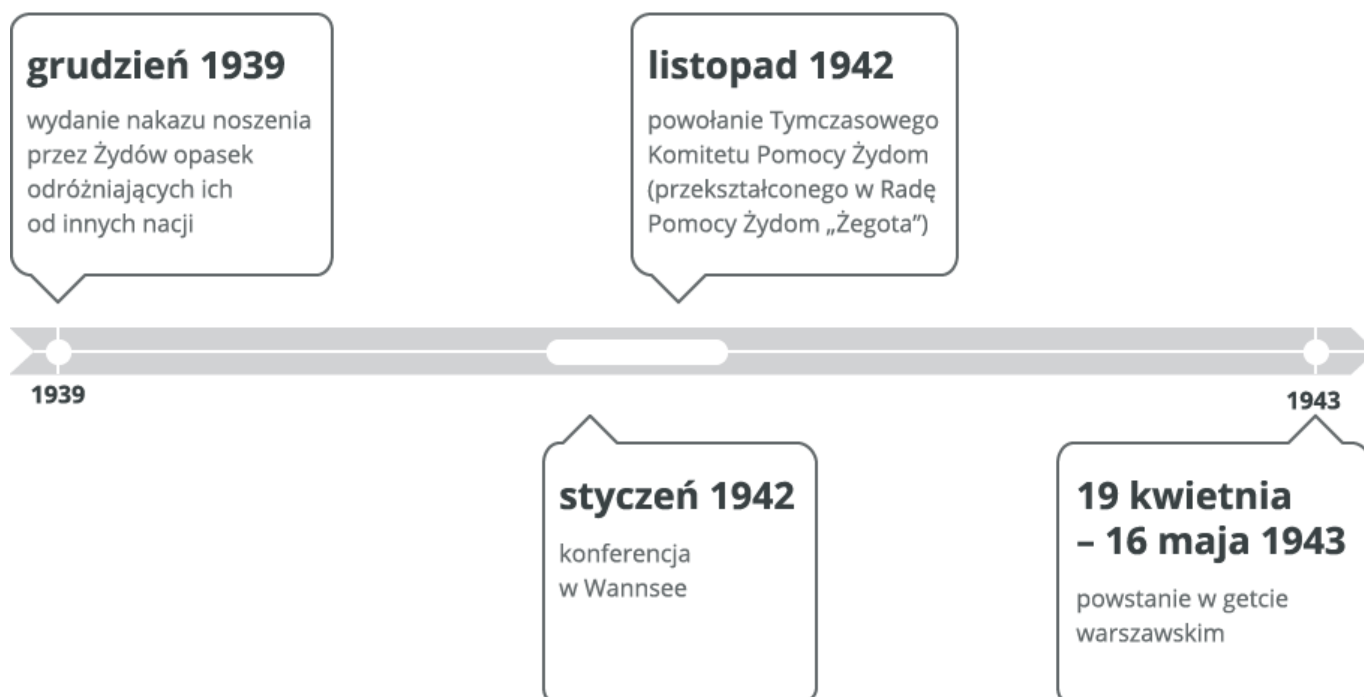
Co wiem?

Wiem, kiedy odbyły się konferencje Wielkiej Trójki.

Co rozumiem?

Rozumiem, jakie znaczenie miała konferencja w Jałcie.

Eksterminacja ludności żydowskiej przez Niemcy na okupowanych ziemiach polskich podczas II wojny światowej

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

((Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie

Czym był Holokaust?

Holokaust to zaplanowany, instytucjonalnie zorganizowany i systematycznie przeprowadzony przez nazistowskich Niemców i ich pomocników mord na prawie 6 milionach europejskich Żydów w latach II wojny światowej. Między niemiecką inwazją na Związek Radziecki latem 1941 r. i zakończeniem wojny w Europie w maju 1945 r., niemieccy naziści dążyli do wymordowania Żydów w Europie. Termin Holokaust pochodzi od greckiego słowa holocaustikós, oznaczającego ofiarę całopalną (spalaną w całości). Ze względu na niespotykaną do tej pory masowość mordów dokonywanych przez Niemców nazistowskich na Żydach, nawiązano właśnie do tego słowa.

Dyskryminacja Żydów rozpoczęła się po dojściu Hitlera do władzy w styczniu 1933 r. Wielu historyków uważa, że ta data wyznacza początek ery Holokaustu. W listopadzie 1938 r. podczas Nocy Kryształowej w Niemczech zaczęto niszczyć mienie żydowskie, aresztować Żydów z powodów rasowych i zamykać w obozach nazistowskich. Jednak nie tylko oni byli ofiarami reżimu Hitlera, ale stanowili jedyną grupę, którą naziści mieli zamiar zlikwidować całkowicie. Zgodnie z rasistowską ideologią Niemcy uważali się za członków rasy wyższej - nordycko-aryjskiej, natomiast Żydów traktowali jako „antyrasę”. Rasistowska i antysemitcka ideologia Hitlera dążyła do zachowania „czystości rasowej” i stworzenia grupy „nadludzi”.

Holokaust był w historii ludzkości najbardziej zbrodniczym okresem, określany mianem ludobójstwa. Hitlerowcy dokonywali zbrodni, nie tylko na narodzie żydowskim, ale i na Niemcach: osobach chorych psychicznie, homoseksualistach, członkach zdelegalizowanej w Niemczech partii komunistycznej, czy na wyznawcach m. in. Kościoła Świadków Jehowy. Żadnej z tych grup Holokaust nie dotyczył jednak w takim rozmiarze i na taką skalę jak narodu żydowskiego, którego zagłada była szczegółowo zaplanowana i przygotowaniem.

(...)

W historii świata miały miejsce wydarzenia podobne do Holokaustu - masowe mordy, akty agresji kierowane przeciwko określonym religijnym, etnicznym lub społecznym grupom. Powstawały systemy obozów i wykorzystywano technologię do przeprowadzenia morderczych planów. Jednak w opinii wielu naukowców, Holokaust - ta niespotykana do tej pory skala masowych mordów na narodzie żydowskim - wyróżnia go spośród innych.

Dzisiaj, ponad 60 lat po tragedii, nadal istnieją ludzie, którzy negują, że Holokaust rzeczywiście miał miejsce, mówią, że nie odbywał się aż

na taką skalę, jak się uważa. Zaprzeczeniem Holokaustu jest twierdzenie, że masowa eksterminacja Żydów przez nazistów nigdy się nie wydarzyła, że liczba zamordowanych jest mocno przesadzona, że Holokaust nie był systemem lub rezultatem oficjalnej polityki, lub że nigdy nie miał miejsca.

Czym był Holokaust?

Polecenie 1

Poszukaj w różnych źródłach wiedzy informacji, jakiego jeszcze terminu oprócz Holokaust, używa się na określenie tej ogromnej tragedii narodu żydowskiego.

Polecenie 2

Przypomnij ustawodawstwo antyżydowskie, które wprowadzono w III Rzeszy przed 1939 rokiem (odwołaj się do tematu „Państwo Hitlera”).

Polecenie 3

Po przeczytaniu powyższego tekstu i przeanalizowaniu tematu lekcji:

- wymień szczególne cechy Holokaustu, świadczące o jego wyjątkowym charakterze.
- napisz list do wszystkich tych, którzy negują fakt, „że Holokaust rzeczywiście miał miejsce” i przekonaj ich, używając właściwej argumentacji, że absolutnie nie mają racji.

Początek represji wobec ludności żydowskiej na okupowanych ziemiach polskich

Wkroczenie wojsk niemieckich na ziemie II RP zapoczątkowało antyżydowską politykę na tych terenach. Ludność żydowska od pierwszych dni była publicznie poniżana i prześladowana przez Niemców. Religijnym Żydom obcinano pejsy, brody. Bezczeszczono synagogi, niszczone sprzęt liturgiczny. Oddziały SS dokonały też już we wrześniu 1939 roku

szeregu mordów na Żydach. M.in. 9 września w Będzinie około 200 Żydów spalono żywcem w synagodze i okolicznych domach.

Systematycznie także wprowadzano kolejne ograniczenia i represje: Żydów zaczął obowiązywał przymus pracy, nakaz schodzenia z chodnika przed umundurowanymi Niemcami, brak możliwości korzystania z kawiarni, restauracji czy poruszania się środkami komunikacji publicznej. Blokowano ich konta, konfiskowano żydowskie przedsiębiorstwa. Żydzi mieli obowiązek noszenia opasek z gwiazdą Dawida. Początkowo symbolem tym oznaczano tylko prowadzone przez Żydów sklepy i inne zakłady natomiast w grudniu 1939 roku nakazano noszenie opasek biało-niebieskich z gwiazdą wszystkim Żydom powyżej 10 roku życia.

domena publiczna

domena publiczna

Ćwiczenie 1

Obecnie niebieska gwiazda...

- jest podobnie jak żółta traktowana jako symbol Holocaustu.
- jest tylko symbolem historycznym, do którego bardzo rzadko się nawiązuje.
- stanowi symbol państwa izraelskiego, znajduje się na jego fladze.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Zaczęły również powstawać pierwsze getta (dzielnice, w których izolowano Żydów od reszty społeczeństwa).

Ćwiczenie 2

Przypomnij, kiedy w przeszłości tworzone wydzielone obszary zamieszkałe przez Żydów.

- Wyłącznie we Włoszech w XVI wieku.
- Dopiero w XIX wieku.
- Już w starożytności i średniowieczu.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Potrzebę tworzenia gett, Niemcy uzasadniali w różny sposób: po pierwsze względami bezpieczeństwa: miała to być ochrona Żydów przed Polakami, po drugie kwestiami zdrowotnymi: Żydzi mieli być nosicielami chorób zakaźnych, min. tyfusu płamistego, po trzecie argumentami ekonomicznym: izolacja Żydów miała umożliwić lepsze wykorzystanie ich potencjału gospodarczego.

W tajnym telefonogramie Reinharda Heydricha skierowanym dla dowódców grup operacyjnych SS i SD działających na terenie ziem polskich (z 21 IX 1939) zarządzono „koncentrację Żydów z prowincji w większych miastach”. Najlepiej było wyznaczyć te punkty, „które są węzłami kolejowymi lub przynajmniej leżą na liniach kolejowych”. Mimo że plany niemieckie wobec Żydów nie były jeszcze sprecyzowane brano pod uwagę kwestię ich przemieszczania i ewentualnego skupienia w nielicznych punktach. Pierwsze getto (w Piotrkowie Trybunalskim) powstało już w październiku 1939 roku, w kolejnych miesiącach ich liczba stopniowo wzrastała.

Początkowo można było wychodzić poza teren getta, bardzo szybko zaczęto „dzielnice” żydowskie otaczać murami, obstawiać wartownikami i zabroniono ich opuszczania. Warunki życia w gettach były zróżnicowane. Obok żebraków funkcjonowali bogaci

„przedsiębiorcy”, którzy dorabiali się na nielegalnym handlu z „aryjską stroną”. W najgorszej sytuacji byli Żydzi przesiedleni do dużych gett z prowincji, nie posiadający żadnych środków do życia, znajomości w najbliższym otoczeniu, pozbawieni możliwości uzyskania jakiegokolwiek pomocy z zewnątrz. W lepszej ci „ze znajomościami” po drugiej stronie muru, pracujący na zewnątrz, posiadający przepustkę pozwalającą na opuszczenie getta. W większości położenie w gettach stawało się dramatyczne przed likwidacją i deportacją mieszkańców do miejsc zagłady. Getta oprócz tego, że służyły koncentracji i izolacji Żydów od otoczenia, stanowiły „przystanek” w drodze do miejsc zagłady. Zwykle stawały się też miejscem wyzysku gospodarczego, niewolniczej pracy, która nierzadko przyczyniała się do śmierci. Przydziały żywności były niewielkie – w Warszawie na miesięczne kartki aprowizacyjne można było kupić 2,5 kg chleba, w czterech ratach; ok. 20 dkg. cukru, czasami brukiew, ziemniaki, kiszoną kapustę, marmoladę i mydło. Przeciętna wartość odżywcza przydziałowych produktów wynosiła 230 kalorii dziennie. Na ulicach pełno było żebrzących dzieci. Z biegiem czasu, kiedy faktycznie pokończyły się środki do życia, a przechodzenie na aryjską stronę stawało się niemożliwe, codziennością stał się widok leżących na ulicach i chodnikach getta, trupów. Ludzie umierali z głodu, chorób, rozpaczy.

W getcie warszawskim w okresie dwu i pół roku jego istnienia w wyniku głodu i chorób zmarło 100 tys.

Zmarłe, na ulicach getta dziecko

[online], dostępny w internecie: <https://en.wikipedia.org/wiki/File:Childwarsawghetto.jpg> [dostęp 26.04.2016 r.]

Polecenie 4

Dlaczego tragedia dzieci ma wymiar szczególny?

Przekaz Mieczysława Eichela,(Warszawskie getto)

“ W getcie panował głód, tak, że ludzie umierali na ulicach. W zimie ludzie nie mieli czym palić, to i podłogi, meble, schody, nawet futryny z okien klatki schodowej rąbali i palili. Umierali z głodu coraz częściej na ulicy. Jak śnieg padał to ich nakrywał. Był zakład pogrzebowy, który codziennie sprzątał trupy, ale nie mógł nadażyć, gdyż codziennie umierały setki Żydów, przeważnie z głodu i chłodu. Potem w getcie panował tyfus plamisty. (...)

Przekaz Mieczysława Eichela,(Warszawskie getto), [w:] , Pamięć, historia Żydów polskich przed, w trakcie, i po Zagładzie, red. F. Tych, Warszawa 2008, s. 106.

Kapsuła czasu

Kiedy współcześnie przyglądamy się beztrosko bawiącym się 9, 10 latkom trudno nam uwierzyć, że w czasach getta te dzieci stawały się żywicielami rodzin. Ze względu na to, że w odróżnieniu od dorosłych mogły liczyć na pobłażliwość polskich i żydowskich policjantów a ponadto jako małym i zwinnym łatwiej było im się przedostać przez mur getta (niewielkie nawet dziury w nim) ,to one uczestniczyły w przemyśle (szmuglowaniu) żywności do getta, kiedy coraz bardziej ograniczano racje żywnościowe przypadające na osobę. Czasami miały specjalnie uszyte płaszcze , z dużymi wewnętrznymi kieszeniami, w które chowały cebule, ziemniaki... Zasadniczo należy jednak pamiętać o tym, że za szmugiel groziła kara śmierci.

“ Henryka Łazowertówna

Mały szmugler

Przez mury, przez dziury, przez warty

Przez druty, przez gruzy, przez płot

Zgłodniały, zuchwały, uparty

Przemykam, przebiegam jak kot.

(...)

A jeśli dłoń losu znienacka

Dosięgnie mnie kiedyś w tej grze

To zwykła jest życia zasadzka.

Ty, mamó nie czekaj już mnie

Nie wrócę już do Ciebie

Nie dotrze z dala głos

Uliczny pył pogrzebie

Stracony dziecka los

I tylko jedną prośbą
Na wargach grymas skrzepł
Kto Tobie, moja mammo
Przyniesie jutro chleb.

Henryka Łazowertówna, Mały szmugler, [w:] , Pamięć, historia Żydów polskich przed, w trakcie, i po Zagładzie, red. F. Tych, Warszawa 2008, s. 110.

Polecenie 5

Przeczytaj fragmenty wiersza poświęconego małym bohaterom. Jak myślisz co chciała przekazać poetka rodakom a może i potomnym tymi kilkoma wersami?

Dzieci były wykorzystywane także przez „profesjonalnych szmuglerów”. Oprócz przemytu indywidualnego na własne potrzeby, funkcjonował ten grupowy prowadzony przez polskich i żydowskich wspólników. Taki szmugiel odbywał się przez przekupionych policjantów, dzięki odpowiednim otworom w domach sąsiadujących z gettem. Przykładem pomysłowości szmuglerów może być sposób dostarczania koniny lub mleka do warszawskiego getta. Do getta jedną bramą wjeżdżał wóz zaprzężony w dwa konie a wyjeżdżał inną już tylko ciągniony przez jednego. Mleko z kolei wlewano do rynny domu znajdującego się poza gettem, a której wylot znajdował się już w getcie. Szmugiel przedłużał „życie” getta zapewniając aprowizację ale z biegiem upływającego czasu był coraz trudniejszy a i grupa tych, których stać było na zakupy na „czarnym rynku żywnościowym” stawała się coraz mniejsza.

Na ziemiach polskich utworzono około 400 gett. Niektóre szybko likwidowano, inne istniały znacznie dłużej. Największym było getto warszawskie. W połowie 1941 roku mieszkało w nim blisko pół miliona osób. Getto łódzkie miało ponad 200 tys. mieszkańców. W gettach funkcjonowały utworzone na mocy rozporządzeń niemieckich i podległe Niemcom Judenraty i żydowska policja porządkowa. Działalność Judenratów w różny sposób była oceniana przez społeczności żydowską. Często ich członkowie byli obwiniani o zbytnią uległość wobec Niemców. Choć jeśli członkowie Judenratów nie wypełniali dokładnie rozkazów okupantów, byli zabijani i zastępowani innymi. Zasadniczo były odpowiedzialne za odprowadzanie podatków nałożonych przez Niemców na gminy żydowskie, organizowanie podstawowej edukacji, służby zdrowia czy opieki socjalnej (m.in. prowadziły kuchnie ludowe) ale także wspomagały żydowską policję w organizowaniu deportacji. Niektórzy członkowie samorządów mieli nadzieję, że wykonywanie poleceń niemieckich pozwoli na przeżycie większej liczby mieszkańców gett stąd ich wyjątkowa „gorliwość” i „uległość”. Złą sławą cieszył się przewodniczący Rady Żydowskiej w Łodzi Chaim Rumkowski (nazwany złośliwie „królem łódzkich Żydów”) zdecydowanie lepszą pełniący tę funkcję w getcie warszawskim Adam Czerniakow, który starał się pomagać swoim rodakom, a kiedy uznał, że nie ma szansy na ich uratowanie sam popełnił samobójstwo.

Próba stworzenia pozorów „normalności” w getcie

Do czerwca 1942 roku jawnie w getcie warszawskim działały szkoły podstawowe. Kolejne etapy edukacyjne uzupełniano już tajnie. M.in. na tajnych kompletach w getcie warszawskim wykłady z medycyny prowadził prof. Ludwik Hirszfeld.

W dużych gettach funkcjonowało także życie muzyczne, teatralne: organizowane były przedstawienia, koncerty. Ważnym elementem konspiracji, oporu cywilnego i tym co pozwoliło przetrwać pamięci o Holokauście było dokumentowanie życia gett. Jednym z przykładów jest działalność historyka Emanuela Ringelbluma i zainicjowane przez niego gromadzenie dokumentów Archiwum Getta Warszawskiego: świadectw dokumentujących życie Żydów w getcie: ogłoszeń, zarządzeń władz niemieckich, żydowskich dokumentów osobistych, oficjalnych, prasy. Zostały one zakopane w bańkach i metalowych i skrzyniach na terenie getta. W getcie, w konspiracji działały też partie polityczne, organizacje społeczne, stowarzyszenia religijne, młodzieżowe. Wydawano tytuły prasowe, starano się organizować spotkania jubileuszowe. W getcie warszawskim działała Żydowska Samopomoc Społeczna.

Ostateczne rozwiązanie kwestii żydowskiej (Endloesung)

Hitler faktycznie od momentu przejęcia władzy w Niemczech prowadził politykę antyżydowską. Długo też głosił zamiar „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej” niemniej nie było jasne kiedy to nastąpi i w jaki sposób zostanie zrealizowane. Początkowo Hitler planował stworzenie „regionów żydowskich”. Na obszar kolonizacji żydowskiej planowano przeznaczyć Lubelszczyznę, później francuski Madagaskar. Prawdopodobnie atak Niemiec na ZSRR sprecyzował plany co do „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej”. Plan wymordowania wszystkich Żydów miał się pojawić po ataku Niemiec na ZSRR. Za niemieckimi oddziałami frontu wschodniego przesuwały się Einsatzgruppe (specjalne oddziały SS i policji), które mordowały Żydów i komunistów.

Egzekucje Żydów na terenie ZSRR – egzekucja żydowskiej rodziny. Zdjęcie wykonał niemiecki żołnierz, członek plutonu egzekucyjnego Einsatzgruppe w 1942 roku w okolicach Iwangorodu na Ukrainie

Egzekucja Żydów kijowskich przez niemieckie oddziały Einsatzgruppen niedaleko Iwangorodu na Ukrainie., Fotografia, Związek Bojowników o Wolność i Demokrację, domena publiczna

Zdjęcie egzekucji ostatniego Żyda z Winnicy wykonane przez członka plutonu egzekucyjnego. (masowe egzekucje mieszkańców Winnicy przeprowadzono 16 i 22 września 1941 roku)

[online], dostępny w internecie: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Einsatzgruppen_Killing.jpg [dostęp 26.04.2016 r.]

Polecenie 6

Jak sądzisz z jakiego powodu członkowie plutonów egzekucyjnych robili takie zdjęcia? Jaki cel mogło mieć fotografowanie takich makabrycznych zbrodni?

Na ziemiach białoruskich, litewskich i ukraińskich ludność żydowska była rozstrzeliwana w miejscu zamieszkania lub okolicy. M.in. na Litwie wymordowano ponad 180 tys. Żydów, a do największej masakry doszło w Ponarach koło Wilna (60 tys. osób). Na Żydach kijowskich przeprowadzono egzekucję w Babim Jarze. Przed egzekucją często kazano im własnoręcznie kopać doły aby przygotować sobie miejsce pogrzebania.

W większości miejscowości pojawiały się wcześniej informacje zwołujące Żydów w konkretne miejsce pod pretekstem przesiedlenia, wywiezienia do pracy. Przybyłych na miejsce niestety rozstrzeliwano.

Zamordowani przez Einsatzgruppe w l. 1941-1945

Rok	Żydzi
1941	383000
1942	408000
1943	140000
1944	60000
1945	40000
Razem	1031000

Źródło: R. Szuchta, P. Trojański, *Holokaust – zrozumieć dlaczego*, Warszawa 2003, s. 202

Polecenie 7

Jak zmieniały się liczba ofiar w poszczególnych latach. Jak myślisz z czego to wynikało?

Choć też należy zaznaczyć, że na terenach zajętych w wyniku agresji na ZSRR tworzono getta. Zwykle dosyć szybko wywożono z nich miejscowych Żydów, a stawały się miejscem

odosobnienia dla Żydów z Europy Zachodniej.

Niemcy wykorzystywali także konflikty narodowościowe na obszarach, które w latach 1939-1941 znajdowały się pod okupacją sowiecką i podjudzali polską ludność do pogromów pod pozorem ukarania Żydów, którzy współpracowali lub wspierali administrację radziecką na tych terenach. Do pogromu ludności żydowskiej doszło m.in. w miejscowości Jedwabne (10 VII 1941). Nie wiadomo dokładnie ilu Żydów zginęło i ilu Polaków było w mord zaangażowanych. Szacuje się, że grupa około 40 Polaków, przy bierności pozostałych mieszkańców Jedwabnego, brała udział w znęcaniu się a następnie spaleniu w stodole, około 400 Żydów. Za przyzwoleniem, a wręcz z inspiracji niemieckiej dochodziło także do bestialskich mordów na Żydach przez Ukraińców we Lwowie, Litwinów w Kownie. Podobnie jak wystąpienia antyżydowskie inspirowane przez Niemców miały miejsce na ziemiach polskich, ukraińskich i litewskich, ich widownią była też : Praga, Paryż (1939), Haga, Amsterdam, Antwerpia, Oslo, Kopenhaga (1941).

Mimo że liczba ofiar oddziałów specjalnych była ogromna, według Hitlera, wciąż niewystarczająca. Ponadto rozstrzeliwanie powodowało, że istniał kontakt fizyczny między katem a ofiarą co miało wpływać deprymująco na oprawców. Niemieccy inżynierowie, opracowali bardziej „przemysłowy” sposób uśmiercania ludzi czyli komory gazowe zainstalowane na samochodach ciężarowych, wykorzystujące do uśmiercania spaliny. Po raz pierwszy wykorzystano je na Ukrainie.

Zapowiedzią przejścia do kolejnego etapu „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej” było przemówienie Hansa Franka wygłoszone 16 grudnia 1941 roku na posiedzeniu rządu Generalnego Gubernatorstwa w Krakowie.

“ **Fragmenty przemówienia Hansa Franka,**

wygłoszonego 16 grudnia 1941 w Krakowie na posiedzeniu rządu Generalnego Gubernatorstwa, o planie masowej zagłady ludności żydowskiej

[...] Powiem Panom otwarcie, że z Żydami trzeba skończyć tak czy owak. Führer powiedział kiedyś: jeśli zjednoczonemu żydostwu znowu uda się rozpętać wojnę światową, wówczas nie tylko podburzone do wojny narody złożą swą krew w ofierze, lecz przyjdzie również kres na Żyda w Europie. Wiem, że krytykuje się wiele posunięć, dokonywanych teraz w Rzeszy w stosunku do Żydów. Świadomie i wciąż usiłuje się - jak o tym świadczą sprawozdania o nastrojach - mówić o okrucieństwie, surowości itd. Zanim będę mówił dalej, proszę, by zechcieli Panowie najpierw zgodzić się ze mną

co do następującego sformułowania: litujmy się z zasady tylko nad narodem niemieckim, poza tym nad nikim na świecie. Tamci też nie mieli nad nami litości. Jako stary narodowy socjalista muszę też powiedzieć, że gdyby ród żydowski w Europie przeżył wojnę, my zaś poświęcilibyśmy najlepszą naszą krew dla zachowania Europy - wówczas wojna ta byłaby tylko częściowym sukcesem. Dlatego mój zasadniczy stosunek do Żydów opiera się na nadziei, że Żydzi znikną. Trzeba ich usunąć. Rozpocząłem pertraktacje w celu deportowania ich na Wschód. W styczniu odbędzie się w Berlinie wielka konferencja w tej sprawie, na którą wydeleguję p. sekretarza stanu dr Bühlera. Konferencja ta ma odbyć się w Głównym Urzędzie Bezpieczeństwa Rzeszy u obergruppenführera SS Heydricha. W każdym razie rozpocznie się wielka żydowska migracja. [...]

Ale co ma się stać z Żydami? Czy Panowie myślą, że umieści się ich w Ostland, we wsiach dla osiedleńców? W Berlinie powiedziano nam: na co tyle zachodu; w Ostland czy Komisariacie Rzeszy też się nam oni na nic nie dadzą; zlikwidujcie ich sami. Moi Panowie, proszę się uodpornić przeciwko wszelkiemu litościwemu wahaniu się. Musimy wytępić Żydów, gdziekolwiek ich spotkamy i gdzie się tylko da, aby utrzymać tu strukturalną całość Rzeszy. Nastąpi to oczywiście przy zastosowaniu innych metod niż te, o których mówił szef urzędu dr Hummel. Nie można też obarczyć odpowiedzialnością za to sędziów sądów specjalnych, bo sprawa ta nie należy do zakresu postępowania prawnego. Do wydarzeń tak gigantycznych i jednorazowych nie da się zastosować dotychczasowych poglądów. W każdym razie musimy jednak znaleźć drogę wiodącą do celu; sprawa ta niepokoi mnie. Żydzi są dla nas niezwykle szkodliwymi żarłokami. Mamy teraz w Generalnym Gubernatorstwie w przybliżeniu 2,5 miliona Żydów, a wliczając spokrewnionych z Żydami i wszystko co się z tym wiąże - być może 3,5 miliona. Owych 3,5 miliona Żydów nie możemy rozstrzelać, nie możemy ich wytruć; będziemy jednak mogli podjąć kroki, prowadzące w jakikolwiek sposób do wyników w tępieniu ich, a to w związku z posunięciami na wielką skalę, które mają być

omówione w Rzeszy. Generalne Gubernatorstwo musi być wolne od Żydów tak samo jak Rzesza. Gdzie i jak się to stanie - jest to sprawa instancji, które musimy tu powołać i utworzyć i o działalności których powiadomię Panów we właściwym czasie.

Fragmety przemówienia Hansa Franka, wygłoszonego 16 grudnia 1941 w Krakowie na posiedzeniu rządu Generalnego Gubernatorstwa, o planie masowej zagłady ludności żydowskiej, [w:] , Eksterminacja Żydów na ziemiach polskich w okresie okupacji hitlerowskiej (Zbiór dokumentów), oprac. T. Berenstein, A. Eisenbach, A. Rutkowski, Warszawa 1957, s. 267.

Polecenie 8

Jakich przedsięwzięć niemieckich w stosunku do ludności żydowskiej można się było spodziewać w świetle przemówienia ?

Pod koniec roku Niemcy zaczęli tworzyć **obozy zagłady**. Pierwszy powstał w Chełmnie nad Nerem. Przywożonych do niego Żydów zabijano najpierw przez uduszenie spalinami samochodowymi, wykorzystując w tym celu wspomniane, specjalnie uszczelnione ciężarówki. Szybko Niemcy „usprawnili” morderczy proceder. Kolejne obozy były wyposażane w komory gazowe, które pozwalały na zabicie kilku tysięcy osób dziennie. Takimi miejscami stała się **Treblinka**, Bełżec, Sobibor, Majdanek. Największym ośrodkiem masowej zagłady, w którym zabijano ofiary trującym gazem cyklonem B, był obóz w Auschwitz (niemiecka nazwa Oświęcimia).

Częścią kwestii związanych z problemem ludobójstwa ludności żydowskiej zajmowało się biuro do spraw rasy i przesiedleń, pod przewodnictwem **Adolfa Eichmana**. Decyzją co do technicznych kwestii jak będzie wyglądało „ostateczne rozwiązanie problemu żydowskiego” (**Endlösung**) i skoordynowaniem działań zmierzających do likwidacji Żydów z krajów okupowanej Europy zajęto się na zorganizowanej w styczniu 1942 roku w Wannsee konferencji, kierowanej przez szefa Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy Reinharda Heydricha.

\section4={time-capsule}

Kapsuła czasu

Warto wspomnieć, że Eichmann był jednym z tych nazistów, któremu udało się uciec i znaleźć schronienie w Argentynie. Jednak został odnaleziony przez wywiad izraelski, porwany i sądzony w Izraelu. Skazany następnie na śmierć. W 1962 roku wyrok wykonano.

Polecenie 9

Porwanie Eichmanna wywołało kryzys w stosunkach argentyńsko-izraelskich i różną reakcję opinii publicznej. W jaki sposób Ty oceniasz poczynania państwa izraelskiego?

Jednym z „efektów” podberlińskiej konferencji była realizacja przez Niemców od wiosny 1942 roku do jesieni 1943 na terenie Generalnego Gubernatorstwa „Akcja Reinhard”, która miała na celu likwidację gett i wywiezienie wszystkich mieszkańców do obozów zagłady.

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Żydzi z Zachodu, Południa... trafiają na Wschód

Niemcy w kolejnych przejmowanych przez siebie krajach prześladowali ludność żydowską i doprowadzali do jej eksterminacji. W okupowanych krajach zachodnioeuropejskich początkowo, zanim decydowano się na izolację a następnie deportacje ludności żydowskiej, ograbiano ją z majątku, pozbawiano stanowisk zawodowych, funkcji publicznych, ograniczano jej prawo, „znakowano”. W pierwszej kolejności też do obozów zagłady wysyłano emigrantów z Europy Wschodniej, później dopiero deportacje dotknęły obywateli podbitych państw zachodnioeuropejskich. Jesienią 1941 roku rozpoczęły się masowe deportacje ludności żydowskiej z Niemiec, Czech, Moraw, Luksemburga na tereny Wschodnie. Transporty z miast niemieckich kierowano głównie do gett w Rydze, Kownie, Mińsku, ponieważ trzeba pamiętać, że zamknięte getta z własnym żydowskim zarządem wprowadzano głównie w okupowanej Polsce, państwach bałtyckich oraz w ZSRR. Specyficznym gettem był czeski Teresin. W tym wypadku całe miasto, dawną twierdzę przekształcono w rodzaj getta przeznaczonego dla Żydów czeskich, niemieckich oraz z zachodniej Europy. W okresie największej liczebności miało 53 tys. więźniów. Większość z nich zginęła w Auschwitz. Wywożono ich z Teresina między 1942 a 1944 rokiem. Jedynym gettem w Europie południowej było getto w Salonikach. W Budapeszcie np. w 1944 roku wyznaczono określono liczbę domów, oznaczonych gwiazdą Dawida, w których skoncentrowano Żydów, aby później łatwiej ich było wywieźć. W czasie okupacji niemieckiej w Belgii i Holandii Żydzi mogli mieszkać w określonych miastach, we Francji w okresie poprzedzającym zagładę część Żydów (z okolic Paryża) była izolowana w [obozach koncentracyjnych](#) m.in. w Drancy. Wcześniej na mocy decyzji premiera marionetkowego rządu Vichy Petaina i wydanego przez niego tzw. Statutu des Juifs pozbawiono wolności

kilkadziesiąt tysięcy Żydów zarówno ze strefy okupowanej Francji jak i terenów podległych Vichy. Wywózki Żydów francuskich do Auschwitz rozpoczęły się w marcu 1942 roku. Do kwietnia do Auschwitz-Birkenau wywieziono ich około 69 tys. W Belgii podobną rolę pełnił obóz w Mechelen. Spośród 66 tys. Żydów belgijskich zginęło 29 tys. Części Żydów norweskich udało się zbiec do Szwecji. Liczba Żydów holenderskich w przededniu agresji III Rzeszy wynosiła ok. 150 tys. Około 112 tys. zostało wymordowanych w obozach w Auschwitz i Sobiborze. Obozem „przejściowym” gdzie gromadzono niderlandzkich Żydów przed wysłaniem ich do obozów śmierci był Westerbork. Historia holenderskich Żydów stała się znana dzięki wydanemu Dziennikowi Anne Frank, książce powstałej w oparciu o pamiętnik nastoletniej Żydówki, pisany przez nią podczas dwuletniego życia w ukryciu. Rodzina Anne wraz ze znajomymi po zadenuncjowaniu został wywieziona do obozu. Anne i jej siostra zmarły w Bergen-Belsen niedługo przed wyzwoleniem.

((Anne Frank

dziennik 12 czerwca 1942-1 sierpnia 1944

Ku naszemu wielkiemu ubolewaniu i ku naszemu wielkiemu przerażeniu słyszeliśmy, że wśród wielu ludzi nagle zmienił się nastrój wobec nas, Żydów. Słyszeliśmy, że w kręgach, które wcześniej o tym nie myślały rozwija się antysemityzm. Wszystkich nas ośmioro fakt ten dotknął głęboko. Przyczyna tej nienawiści do Żydów jest zrozumiała, , czasem nawet ludzka, ale niedobra. Chrześcijanie zarzucają Żydom, że wygadują się przed Niemcami, że zdradzają swoich pomocników, że wielu chrześcijan z winy Żydów spotyka straszny los i straszna kara. To wszystko prawda. Ale, jak w wielu sprawach muszą obejrzeć i odwrotną stronę medalu: czy chrześcijanie postępowaliby inaczej na naszym miejscu ? Czy człowiek bez względu na to czy Żyd czy chrześcijanin potrafi milczeć wobec niemieckich środków? Wszyscy wiedzą, że jest to prawie niemożliwe, więc żąda się od Żydów niemożliwego?

(...) Szczerze mówiąc nie mogę pojąć , że Holendrzy, ludzie z tego dobrego , szczerego i prawego narodu, tak o nas sądzą, tak sądzą o najbardziej uciśnionym, najniezwyklejszym i najbardziej wzbudzającym współczucie z wszystkich narodów całego być może świata.

Mam tylko nadzieję, że ta nienawiść do Żydów będzie mieć charakter przejściowy (...)

(...)

Bywałam często przygnębiona ale nigdy nie zrozpaczona, to ukrywanie się traktuję jak niebezpieczną przygodę, która jest romantyczna i interesująca. Każdy niedostatek traktuję jak rozrywkę w moim dzienniku. Postanowiłam sobie stanowczo, że będę prowadzić inne życie niż pozostałe dziewczyny, a potem inne życie niż zwykłe gospodynie domowe. To jest dobry początek tego co interesujące, i dlatego, tylko dlatego. W najbardziej niebezpiecznych chwilach muszę się śmiać z zabawnych sytuacji.

Jestem młoda i posiadam jeszcze wiele ukrytych zalet, jestem młoda i silna i przeżywam te wielką przygodę, siedzę jeszcze w środku niej i nie mogę przez cały dzień narzekać, dlatego że nie mogę się bawić! Dostałam bardzo dużo, szczęśliwą naturę, dużo wesołości i siły. Codziennie czuję, jak rośnie moje wnętrze, jak zbliża się wyzwolenie, jaka piękna jest przyroda, jacy dobrzy są ludzie w moim otoczeniu, jaka ciekawa i zabawna jest przygoda! Dlaczego miałabym być zrozpaczona?

Anne Frank, dziennik 12 czerwca 1942-1 sierpnia 1944, Kraków 2003, s. 280-281.

Polecenie 10

Jakie emocje, związane z postrzeganiem Żydów przez Holendrów, odczuwała według Ciebie młoda autorka pamiętnika (udziel odpowiedzi w oparciu o przytoczony fragment)?

Polecenie 11

W jaki sposób radziła sobie z „życiem w ukryciu”?

Ostatnim etapem Holokaustu była zagłada żydowskich obywateli państw współpracujących z Niemcami, właściwie państw sojusznicznych: Włoch, państw bałkańskich, Słowacji, Węgier, z których przeciwstawiła się jedynie Bułgaria ratując blisko 50 tysięcy osób (Niemcy wywieźli jednak 12 tys. z okupowanych przez Bułgarów terenów jugosłowiańskich).

Włosi, do momentu okupacji niemieckiej, tylko usunęli Żydów ze stanowisk państwowych, natomiast odmawiali ich deportacji. Niestety nastąpią one w ostatniej fazie wojny. Podobna sytuacja miała miejsce na Węgrzech. Dopiero w 1944 roku, kiedy III Rzesza przejęła kontrolę nad Węgrami, zmuszono rząd do deportacji blisko pół miliona tamtejszych Żydów.

Głównym miejscem zagłady Żydów, których przywożono tu z całej Europy, stał się od 1942 roku obóz w Auschwitz. Faktycznie był to kompleks obozowy składający się z Auschwitz I, Auschwitz-Birkenau i kilkudziesięciu podobozów. Auschwitz-Birkenau była to największa „fabryka śmierci”. Zamordowano w niej 1,1 miliona ludności żydowskiej, oprócz Żydów polskich, także greckich (ponad 55 tys.), holenderskich (60 tys.), jugosłowiańskich (10 tys.), pochodzących z czeskiego getta w Teresinie (46 tys.) z Francji (69 tys.) czy Belgii (25 tys.). Kolejnymi obozami były: Treblinka (co najmniej 780 tys. przede wszystkim Żydów z getta warszawskiego), Bełżec (około 400- 450 tys. zamordowanych), Sobibor (ok.170-180 tys. także Żydów niemieckich i holenderskich), Chełmno (zginęło w nim około 150 tys.), Majdanek 59 tys.

Auschwitz II Birkenau (zdjęcie współczesne)

Pimke, licencja: CC BY 2.5

Obozy zagłady budowano poza Europą Zachodnią aby zapewnić „dyskrecję”. Ponadto ludność żydowska była najliczniejsza na terenie Europy Środkowo-Wschodniej. Łatwiej było przetransportować mniej licznych Żydów z Europy Zachodniej niż dokonać przedsięwzięcia odwrotnego.

Niemieckie obozy koncentracyjne w Europie

Krystian Chariza i zespół, licencja: CC BY 3.0

Żydów przywożono w wagonach towarowych, w których panował ścisk. W trakcie podróży nie otrzymywali jedzenia i picia, stąd śmiertelność w drodze do obozów była wysoka. Przybywali do obozów i tam zazwyczaj na rampie następowała selekcja: starców, dzieci i chorych kierowano od razu do komór gazowych. Silniejszych i sprawniejszych najpierw wykorzystywano do pracy później mordowano. Żydom odbierano wszystko co cenne, wybijano złote zęby. Zwłoki palono później na stosach lub w piecach krematoryjnych. Sonderkommando (wyodrębniona grupa więźniów) zajmowało się paleniem ciał, sortowaniem ubrań, kosztowności.

Węgierscy Żydzi po przyjeździe do Auschwitz – selekcja na rampie (maj 1944)

Bild 183-N0827-318, Bundesarchiv, licencja: CC BY-SA 3.0

“ Fragment stenogramu z przesłuchania Samuela Rajzmana, więźnia obozu zagłady w Treblince, które w czasie procesu norymberskiego w 1946 roku prowadził pełnomocnik głównego oskarżyciela ZSRR --- prokurator Lew Smirnow

Prokurator Smirnow: Proszę nam powiedzieć, jak długo żył człowiek od chwili przyjazdu do obozu w Treblince?

Rajzman: Cała czynność rozbierania się i przejścia do komór gazowych zabierała mężczyznom od 8-10 minut, a kobietom mniej więcej 15 min.. U kobiet trwało to 15 min, ponieważ musiano im ogolić włosy zanim przeszły do komór gazowych.

Prokurator Smirnow: Dlaczego obcinano im włosy?

Rajzman: Zgodnie z pomysłem władz, włosy te miały zostać użyte do produkcji materacy dla niemieckich kobiet.

[...] Prokurator Smirnow: A co się działo z tymi ludźmi później?

Rajzman: Tych ludzi prowadzono ulicą Himmelfahrt prosto do komór gazowych.

Prokurator Smirnow: Proszę nam teraz powiedzieć, jak zachowali się Niemcy, mordując swoje ofiary w Treblince?

Rajzman: Jeśli ma pan na myśli właściwe egzekucje, to każdy niemiecki strażnik miał j własny przydział pracy. Zacytuję tylko jeden przykład. Mieliśmy Scharfuehrera Menza, do którego należało pilnowanie tak zwanego „Lazarettu” [...] Była to część placu, ogrodzona drewnianym parkiem. Spędzono tam wszystkie kobiety, starców, dzieci. Przy bramie lazaretu wisiała wielka flaga Czerwonego Krzyża Menz, który specjalizował się w mordowaniu wszystkich ludzi sprowadzanych do tego lazaretu, nikomu innemu nie powierzyłby swojej pracy [...] Do tego budynku przyprowadzono z pociągu 10-letnią dziewczynkę z dwuletnią siostrę. Kiedy starsza dziewczynka zobaczyła, że Menz wyciąga rewolwer, aby zastrzelić jej siostrę, rzuciła się na niego z płaczem, pytając dlaczego chce to zrobić. Nie zabił małej, wrzucił ją żywcem do pieca, a potem zabił starszą. Przyprowadzili do tego budynku jakąś starszą kobietę z córką. Córka była w ostatnich dniach ciąży. Położono [...] ją na trawie i kilku Niemców przyszło przyglądać się jak rodzi. Przedstawienie trwało dwie godziny. Kiedy dziecko się urodziło, Menz zapytał jego matkę, czyją śmierć chciałyby zobaczyć najpierw. Babka błagała, żeby zabił ją. Ale oczywiście zrobił coś odwrotnego. Nowo narodzone dziecko zostało zamordowane pierwsze, potem jego matka a na końcu babka. [...]

Prokurator Smirnow: Proszę świadka proszę nam powiedzieć ile osób zabijano przeciętnie w obozie w ciągu dnia?

Rajzman: Sądzę, że przeciętnie zabijano w Treblince od dziesięciu do dwunastu tysięcy ludzi dziennie.

Fragment stenogramu z przesłuchania Samuela Rajzmana, więźnia obozu zagłady w Treblince, które w czasie procesu norymberskiego w 1946 roku prowadził pełnomocnik głównego oskarżyciela ZSRR – prokurator Lew Smirnow, [w:] Norman Davies, Boże igrzysko, Kraków 1991, s. 573–574.

Żydzi na rampie w Birkenau. Selekcja dokonywana na rampie wyładowniczej. Zdjęcie wykonane przez jednego z esesmanów latem 1944 r. w czasie selekcji transportów Żydów węgierskich
domena publiczna

Polecenie 12

Co to za miejsce? Co robią na nim Żydzi? Jakie kategorie osób można na nim wyróżnić?

Ćwiczenie 3

Jakich informacji na temat traktowania ludności żydowskiej dostarcza tekst i ilustracja.

- Przedstawiono szczegółową relację z życia "kata" i „ofiary” w obozie.
- Podano informację na podstawie relacji świadka, że w Treblince zabijano około 9 tys. ludzi dziennie.
- Przedstawione zostało bestialstwo Niemców.
- Pokazano przeprowadzanie selekcji na rampie obozowej.
- Pokazano całkowity brak szacunku dla życia ludzkiego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Nie mniej dramatyczne były losy więźniów pod koniec wojny. W miarę zbliżania się Armii Czerwonej Niemcy starali się ukryć skalę zbrodni. – rozbierali baraki, burzyli krematoria, ewakuowali część więźniów, kładąc im przemieszczać się kilometrami. Tzw. „marsze śmierci” dla wielu kończyły się tragicznie i to tuż przed końcem zmagania na frontach.

Żydzi wobec swojego losu

Różne były postawy Żydów wobec losu, który ich spotkał. Należy jednak pamiętać o tym, że od początku do końca swojej drogi do Zagłady Żydzi byli przekonywani, że jadą na Wschód, że po przesiedleniu zostaną ocaleni. Jednym z punktów planu Zagłady było utrzymanie Żydów w niewiedzy o czekającym ich losie. Nawet później kiedy zaczęły do nich docierać informacje jaki los spotyka ich rodaków, to nadzieja kazała je odrzucać, ponadto większość społeczności żydowskiej zwyczajnie nie była w stanie sobie wyobrazić takiej skali okrucieństwa i represji.

Później też zamknięci w gettach, odcięci od świata zewnętrznego, czuli się samotni, pozbawieni pomocy z zewnątrz, nie wierzyli w poprawę swego losu. Panujące w gettach warunki odbierały siły, zniechęcały do jakiegokolwiek oporu. Obawy przed stosowaną przez Niemców odpowiedzialnością zbiorową także hamowały dążenia do oporu zbrojnego. Również postawa wielu rad żydowskich nie sprzyjała umacnianiu ducha oporu ludności zamkniętej za murami.

Część Żydów decydowała się jednak na przyjęcie postawy oporu zbrojnego. Czynnikiem determinującym zwłaszcza mieszkańców gett była decyzja o ich likwidacji. Zdawano sobie wówczas sprawę, że szanse na przeżycie są prawie żadne stąd podejmowano decyzje o zakładaniu organizacji bojowych i przygotowaniach do walk. Starano się nawiązywać kontakty z polskim podziemiem, gromadzić broń, budować bunkry, kryjówki. W styczniu w Wilnie powstała Zjednoczona Organizacja Partyzancka. Dwa miesiące później w Warszawie powstał Blok Antyfaszystowski a pod koniec lipca Żydowska Organizacja Bojowa. Jesienią 1942 roku w warszawskim getcie powstał też Żydowski Związek Wojskowy. W połowie 1942 roku w Krakowie założono Organizację Bojową Młodzieży Chalucowej, której najgłośniejszą akcją było wrzucenie granatów do niemieckiej kawiarni Cyganeria.

Dochodziło również do buntów w obozach, jak też prób ucieczek. Podobnie jak w gettach tak i tutaj warunki do powstania jakiegokolwiek oporu były trudne i wiązały się z tragicznymi konsekwencjami. Przykładem jest bunt w Treblince. 2 sierpnia 1943 roku więźniowie podpalili baraki i około 200 z nich uciekło, nielicznym tylko udało się przeżyć (70). Także w 1943 roku (jesienią) około 300 osób uciekło z obozu w Sobiborze. Niestety 2/3 wyłapało SS. W Auschwitz w październiku 1944 roku Członkowie Sonderkommando podpalili jedno z krematoriów. Za karę Niemcy rozstrzelali około 1/3 więźniów Sonderkommando. Także w gettach próbowano organizować powstania. Do największego doszło w getcie warszawskim. Stało się ono odpowiedzią na prowadzoną przez Niemców likwidację. Latem 1942 roku Niemcy wywieźli z getta warszawskiego 270 tys. ludzi, kilka tysięcy zostało rozstrzelanych na miejscu. Powstaniem kierowała Żydowska Organizacja Bojowa i Żydowski Związek Wojskowy. Na jego czele stanął Mordechaj Anielewicz. Do zrywu przygotowywano się wcześniej, gromadząc broń, budując tunele i bunkry. Powstanie wybuchło 19 kwietnia kiedy do getta wkroczyły oddziały SS chcące ostatecznie zlikwidować je. Niemcy zmuszeni byli ściągnąć posiłki. Wiadomo było, że powstańcy nie mają szans na sukces ale wykazali się wolą walki. Zryw stłumiono 16 maja. Anielewicz i kilka osób z jego najbliższego otoczenia popełniło samobójstwo. Likwidacji getta (ostatnim symbolem zrównania go z ziemią było wysadzenie synagogi) dokonały oddziały niemieckie dowodzone przez J. Stroopa. Jednym z nielicznych bojowników żydowskich, któremu udało się opuścić getto był [Marek Edelman](#).

Hymn partyzantów żydowskich zainspirowany Powstaniem w Getcie Warszawskim

“ Nie mów nigdy

Nie mów nigdy, że to twój ostatni krok,
Dni pogodne kryje w sobie ciemny mrok.
Jeszcze przyjdzie dzień stęskniony naszych snów,
I zadudni krok nasz – my jesteśmy znów.

Od ziem palmowych, aż po kraj gdzie wieczny śnieg,
Bólem naszym milionowym jęczy wiek.
Tam gdzie padły ślady umęczonej krwi,
Mocą naszą wstanie życie nowych dni.

Jutrzenka złota nam rozjaśni każdy dzień,
Przeszłość zniknie z wrogiem jak koszmary sen.
A jeśli słońce zwalczy świt i złoty wschód,
Niech hasłem pieśń ta będzie aż po wszystek ród.

Krwią z naszych serc zroszony jest ten śpiew,
To nie jest pieśń ptaszyny pośród drzew.
Walcząc z wrogiem pośród padających wrót,
Z wiarą w jutro śpiewał słowa te nasz lud.

Więc, nie mów nigdy, że to twój ostatni krok,
Dni pogodne kryje w sobie ciemny mrok.
Jeszcze przyjdzie dzień stęskniony naszych snów,
I zadudni krok nasz – my jesteśmy znów.

Nie mów nigdy, tłum. nieznanym.

Polecenie 13

Przeczytaj hymn i spróbuj go zinterpretować. Wykaż się empatią. Pomyśl co czuli młodzi Żydzi organizujący powstanie w getcie.

Siłą wyciągani z bunkrów, fotografia pochodząca z "Raportu Stroopa"

Fotografia, United States Holocaust Memorial Museum, domena publiczna

Polecenie 14

Niemieckiego żołnierza, który stoi z wycelowanym w chłopca karabinem udało się zidentyfikować. Wprawdzie dopiero w 1969 roku ale poniósł karę za zbrodnie popełnione w czasie II wojny światowej. Jak sądzisz, czy można uznać za element „sprawiedliwości dziejowej” fakt, że dokumentowane przez samych Niemców wydarzenia okazały się „świadkami” w ich procesach?

Getto warszawskie. Kres powstania

Polecenie 15

Podpisz zdjęcie. Niech Twój komentarz stanie się także próbą oddania emocji osoby, która współczuje bohaterskim powstańcom getta oraz jego tragicznym mieszkańcom wywiezionym do obozów śmierci.

Ci, którym udało się uciec z gett w momentach ich likwidacji lub wcześniej, a nie znaleźli schronienia w polskich domach chronili się w lasach. Tam nierzadko zakładali leśne obozy rodzinne (gdzie szanse przeżycia znajdowały też dzieci i starsi). Takie istniały na Lubelszczyźnie, Kielecczyźnie, w lasach radomskich. Czasami przechodziły one pod opiekę partyzantki radzieckiej, wówczas Żydzi zajmowali się szyciem, cerowaniem, naprawą broni, obuwia. Żydzi wstępowali też do partyzantki radzieckiej do Armii Ludowej ale też zakładali własne oddziały partyzanckie.

Janusz Korczak

Trudno też mówiąc o zagładzie ludności żydowskiej nie wspomnieć postaci [Janusza Korczaka](#), pedagoga, autora książek dla dzieci. Mimo że znajomi proponowali mu zorganizowanie ucieczki i przygotowanie schronienia, nie zostawił swoich małych podopiecznych tylko wraz z nimi „poszedł na śmierć”. [Emanuel Ringelblum](#) tak opisał ostatnie chwile życia Korczaka: „To nie był marsz do wagonów to był zorganizowany protest przeciwko bandytyzmowi! W przeciwieństwie do stłoczonej masy, która szła na rzeź jak bydło, rozpoczął się marsz, jakiego nigdy dotąd nie było. Wszystkie dzieci ustawiono w czwórki, na czele Korczak z oczami zwróconymi ku górze trzymał swoje dzieci za rączki, prowadził pochód”.

Tak widział pochód natomiast Władysław Szpilman: „Chyba 5 sierpnia (..) przypadkowo stałem się świadkiem wymarszu Janusza Korczaka i jego sierot z getta (...). Spędził z nimi długie lata swojego życia i teraz, w ich ostatniej drodze, nie chciał ich zostawiać samych. Chciał im tę drogę ułatwić. Wy tłumaczył sierotom, że mają powód do radości, bo jadą na wieś (...). Gdy spotkałem ich na Gęsiej, dzieci, idąc, śpiewały

Janusz Korczak
domena publiczna

chórem, rozpromienione, mały muzyk im przygrywał, a Korczak niósł na rękach dwoje najmłodszych, także uśmiechniętych, i opowiadał im coś zabawnego”.

Symboliczny grób Korczaka na cmentarzu żydowskim

Cezary Piwowarski, licencja: CC BY-SA 4.0

Polecenie 16

Jakie elementy z opisów „ostatniej drogi” odnajdujesz w przedstawieniu na grobie Korczaka?

Bilans

Polityka eksterminacji ludności żydowskiej stosowana przez III Rzeszę przyniosła 5,9 mln ofiar żydowskich w całej Europie. 2,9 mln stanowili w tej liczbie polscy Żydzi. Holocaust przeżyło ich maksymalnie 420 tys. z czego ok. 300 tys. osób na terytorium ZSRR.

Szacunkowe dane dotyczące zamordowanych Żydów w poszczególnych krajach

Państwo	Ludność żydowska przed wojną	Minimalna liczba zamordowanych	Maksymalna liczba zamordowanych
---------	------------------------------	--------------------------------	---------------------------------

Państwo	Ludność żydowska przed wojną	Minimalna liczba zamordowanych	Maksymalna liczba zamordowanych
Austria	185,000	50,000	50,000
Belgia	65,700	28,900	28,900
Czechy i Morawy	118,310	78,150	78,150
Bułgaria	50,000		
Dania	7,800	60	60
Estonia	4,500	1,500	2,000
Finlandia	2,000	7	7
Francja	350,000	77,320	77,320
Grecja	77,380	60,000	67,000
Holandia	140,000	100,000	100,000
Jugosławia	78,000	56,200	63,300
Litwa	168,000	140,000	143,000
Luksemburg	3,500	1,950	1,950
Łotwa	91,500	70,000	71,500
Niemcy	566,000	134,500	141,500
Norwegia	1,700	762	762
Polska	3,300,000	2,900,000	3,000,000
Rumunia	609,000	271,000	287,000
Słowacja	88,950	68,000	71,000
Węgry	825,000	550,000	569,000
Włochy	44,500	7,680	7,680
Związek Radziecki	3,020,000	1,000,000	1,000,000
Ogółem	9,796,840	5,596,029	5,860,129
w zaokrągleniu	9,797,000	5,596,000	5,860,000

Polecenie 17

Przeanalizuj dane w tabeli.

- Podaj trzy kraje, w których przeżyło najwięcej Żydów (w porównaniu do danych przedwojennych). Postaraj się odszukać informacji z czego to wynikało.
- I trzy gdzie straty ludzkie były największe. Dokonaj podobnej analizy jak w przypadku pierwszego pytania.

Postawy wobec Zagłady

Wielu, którym udało się ocaleć z pomocą przyszły osoby prywatne. To one mając świadomość zagrożenia własnego życia (za ukrywanie Żydów na ziemiach polskich wyrokiem była kara śmierci) robiły wszystko aby zapewnić schronienie. W pomoc zaangażowały się także organizacje. Pomagały załatwić fałszywe dokumenty, ułatwiały wyjazd do krajów neutralnych, organizowały pomoc finansową.

Polskie państwo podziemne powołało w Departamencie Spraw Wewnętrznych Delegatury Rządu na Kraj Wydział „Żegota”. Natomiast we wrześniu 1942 roku powstał Społeczny Tymczasowy Komitet Pomocy Żydom, przekształcony wkrótce w podległą Delegaturze Radę Pomocy Żydom „Żegota”. Jego działaczami byli m.in. Władysław Bartoszewski, Z. Kossak-Szczucka.

Powstanie Rady Pomocy Żydom

⌋ W czasie okupacji wiele osób ukrywało i utrzymywało swych przedwojennych znajomych i zaprzyjaźnionych Żydów pomimo grożącej za to kary śmierci (...) Mama (Zofia Kossak-Szczucka) i znajoma jej, Wanda Filipowicz – Kraheńska, zdecydowały zawiązać organizację, by wesprzeć i rozszerzyć te prywatne akcje humanitarne. Należy zauważyć, że obie założycielki miały radykalnie odwrotne przekonania: jedna była gorącą katoliczką, druga zaś równie gorącą socjalistką (...) Otrzymawszy poparcie Delegatury na Kraj, zebrały grupę osób, Polaków i Żydów, wszelkich przekonań

politycznych i kwalifikacji zawodowych. Wszystkie te osoby podzielały głębokie przekonanie, że nie wolno być obojętnym i biernym wobec tylu tragicznych sytuacji.

Ćwiczenie 4

Tekst jest dowodem na to, że pomoc Żydom w okresie okupacji...

- była tylko pomocą niesioną przez osoby prywatne.
- miała formę tylko instytucjonalną.
- była prywatna inicjatywą, która czasami przyjmowała też formy instytucjonalne.

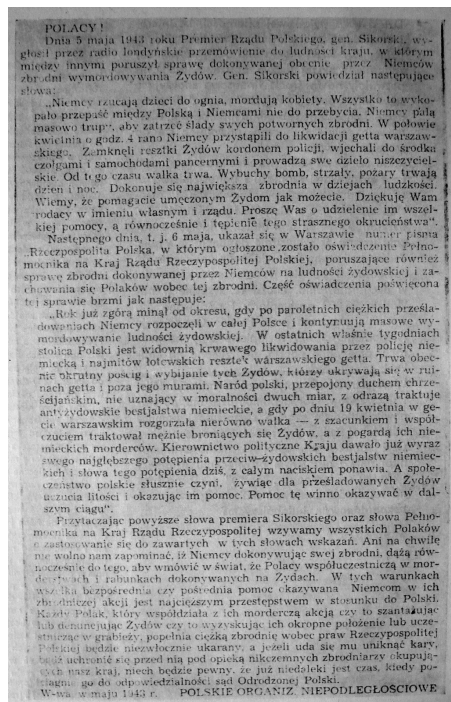
Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5

Czynnikiem, który łączył wszystkie osoby niosące pomoc Żydom...

- były przekonania religijne.
- było przekonanie, że tak należy czynić.
- były poglądy polityczne.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ulotka rządu emigracyjnego

Rada Pomocy Żydom Żegota, 1943, domena publiczna

Ćwiczenie 6

Przeczytaj powyższy tekst i zaznacz, w jakim celu została wydana ulotka.

Stanowiła apel do ludności polskiej, aby udzielała pomocy Żydom.

W celach propagandowych.

W celach informacyjnych.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 7

O jakim wydarzeniu z okresu II wojny wspomina tekst ulotki?

O powstania warszawskim.

O powołaniu rządu emigracyjnego.

O powstaniu w getcie warszawskim.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Mimo że Kościół Katolicki nie zajął oficjalnego stanowiska w sprawie eksterminacji żydowskiej to wielu księży, zgromadzenia zakonne organizowało fałszywe metryki pozwalające na „nabycie innej tożsamości”, także w sierocińcach i ochronkach katolickich znajdowały schronienie dzieci żydowskie. Izraelski Instytut Pamięci Narodowej Yad Vashem w Jerozolimie przyznający osobom zasłużonym w ratowaniu ludności żydowskiej tytuł „Sprawiedliwy wśród narodów świata” docenił kilka tysięcy Polaków. Stanowią oni najliczniejszą grupę narodową wyróżnioną tym medalem.

Medal Sprawiedliwej wśród Narodów Świata przyznany pośmiertnie Marcie Bocheńskiej. Senat RP 17 kwietnia 2012

Michał Józefaciuk, licencja: CC BY-SA 3.0

Wśród osób wyróżnionych jest [Irena Sendlerowa](#), członek „Żegoty”. Przyczyniła się ona do uratowania ponad 2500 dzieci żydowskich, wydostając je z warszawskiego getta i umieszczając w rodzinach polskich. W gronie Sprawiedliwych znalazł się też Henryk Sławik. Po klęsce wrześniowej dotarł na Węgry i tam stał na czele Komitetu Obywatelskiego ds. Opieki nad Uchodźcami Polskimi. Starał się pomagać internowanym wojskowym i cywilom, udzielając wsparcia finansowego i załatwiając dokumenty umożliwiające wyjazd na Zachód. Wśród osób, którym pomógł wyjechać było wielu Żydów. Ratował także dzieci żydowskie, ukrywając je w sierocińcu pod Budapesztem, w którym oficjalnie przebywały sieroty polskie. W sumie uratował około 5000 Żydów.

Warto również wspomnieć przedstawicieli innych narodów, którzy zaangażowali się w pomoc Żydom. Najbardziej znaną postacią za sprawą filmu Stevena Spielberga jest [Oskar Schindler](#), niemiecki przedsiębiorca, członek NSDAP. W swojej fabryce zatrudniał Żydów,

traktując ich jako pracowników niezbędnych i dzięki temu uratował od śmierci ponad 1000 osób. Warta wspomnienia jest także działalność szwedzkiego dyplomaty, Raoula Wallenberga, który ocalał przed deportacją około 100 tys. węgierskich Żydów. Także japoński konsul na Litwie Chiune Sugihara, wbrew nakazom swojego rządu udzielił tysięcy wiz tranzytowych Żydom i tym samym ułatwił im emigrację do innych krajów.

Ofiarna Pomoc Żydom była jedną z postaw, wartych podkreślenia, ale niestety nie jedyną. Dominująca była bierność, wynikająca ze strachu przed konsekwencjami, czasami powodowana niechęcią do Żydów. Niemniej nie brakowało też takich, którzy z tragedii narodu czerpali zyski. Dostyc rozpowszechnione było przypadki szmalcownictwa: wymuszanie okupu od ukrywających się Żydów pod groźbą zadenuncjowania ich, lub donoszenie na nich za pieniądze do władz okupacyjnych.

“ **Wspomnienie Stanisława Sznapmana o życiu Żydów warszawskich po aryjskiej stronie**

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D15kvi0oP>

Historia 1789-1990. Wybór tekstów źródłowych dla szkół średnich

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Historia 1789-1990. Wybór tekstów źródłowych dla szkół średnich

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., Historia 1789-1990. Wybór tekstów źródłowych dla szkół średnich, licencja: CC BY 3.0.

Nas zagnali do brudnych nędznych lochów. Pozbawiono nas mebli, urządzeń. Nam nie wolno mieć biżuterii ani futer ani dywanów. Usunięto nas z naszych przedsiębiorstw, warsztatów i stanowisk. A co najstraszniejsze zamordowano naszych najdroższych, nasze żony, dzieci, matki, ojców [...] Nie wolno nam nawet na ulicę wychodzić [...] Na ulicach odbywało się formalne polowanie na Żydów. Z jakąś szaleńczą pasją uwijały się po ulicach różne typy w poszukiwaniu ludzi o wyglądzie semickim. Gestapo płaciło premie [...] w postaci znalezionych u Żydów kosztowności i pieniędzy i tłuszczu hulają. Niektórzy granatowi policjanci też gorliwie pracowali zaglądając przechodniom w oczy i legitymując [...]. Grożono karą śmierci za ukrywanie Żydów, przy czym wszyscy lokatorzy domu byli zbiorowo odpowiedzialni, Jeśli ktoś zatem miał

dobre chęci i chciał przyjąć Żyda musiał to robić w wielkiej tajemnicy przed współlokatorami domu, przez których był kontrolowany.

Wspomnienie Stanisława Sznapmana o życiu Żydów warszawskich po aryjskiej stronie, [w:] , Historia 1789-1990. Wybór tekstów źródłowych dla szkół średnich, oprac. J. Eisler, M. Sobańska-Bondaruk, Warszawa 1995.

“**Fragment "Dziennika" Leona Guza o obojętności wielu Polaków wobec losu Żydów**

Musze powiedzieć, że rzadko spotyka się takich ludzi, którzy bezinteresownie spieszyli z pomocą podczas tych tragicznych dni. Przeważnie, niestety, większość Polaków przyjmowała obojętną postawę wobec naszej tragedii. Często na tego rodzaju stanowisko wpływał strach i terror okupanta oraz groźba wysokich kar za udzielanie pomocy Żydom. Nie brakowało jednak szui, ludzi pozbawionych sumienia, którzy ostentacyjnie wyrażali aprobatę postępowaniu hitlerowców. Byli i tacy, którzy czynnie wspomagali Niemców, wydając im ukrywających się Żydów. Rozumiem, że można mieć zastrzeżenia do Żydów, można ich nie lubić, można być antysemitą, ale na miłość boską nie można pochwalać ludobójstwa i do tego jeszcze dokładać swoją rękę. Tego rodzaju postawa jest tym tragiczniejsza, że ma miejsce w momencie, gdy cały naród jest zagrożony w swoim istnieniu, gdy naziści niszczą, grabią miliony obywateli, niezależnie od tego czy jest się Żydem czy Polakiem. Piszę te słowa z żalem i goryczą, ponieważ osobiście zetknąłem się wielokrotnie z bezinteresowną pomocą od wielu Polaków, i to w takich okolicznościach, że zagrażało to ich życiu. Jednakże o pewnych rzeczach trudno zapomnieć i milczeć. Rzucają one cień na wzajemne stosunki Żydów i Polaków. Oby przyszłość (nie wiadomo jaka) przyniosła zwrot w tych wzajemnych stosunkach.

Fragment „Dziennika” Leona Guza o obojętności wielu Polaków wobec losu Żydów, [w:] Leon Guz, Targowa 64, Dziennik 27 i 1943 -11 IX 1944, Warszawa 1997, s. 107.

Polecenie 18

- O jakich postawach w stosunku do Żydów opowiada Sznapan i L. Guz. ?
- Na ile można zrozumieć tych którzy nie podejmowali żadnych działań , nie angażowali się w pomoc ale także nie denuncjowali?
- Co można powiedzieć o nadziei L. Guza wyrażonej w ostatnim zdaniu w perspektywie ponad 60 letniej powojennej historii?

Podobnie jak w Polsce tak i w pozostałych krajach okupowanych postawy wobec Zagłady były różne. Niemcy zawsze mogli liczyć, w prowadzonej polityce eksterminacji na podległych sobie urzędników, gorliwych kolaborantów. Niemcom pomagali w eksterminacji ludności żydowskiej przedstawiciele administracji okupowanych krajów, tamtejsi policjanci. Bardzo często dzięki ich pomocy choćby proceder identyfikacji czy deportacji ludności żydowskiej przebiegał „sprawniej”.

W Zagładzie brały czynny udział współpracujące z Niemcami formacje białoruskie, litewskie, łotewskie, estońskie, ukraińskie. Ukraińcy tworzyli także załogi obozów koncentracyjnych i ośrodków zagłady, uczestniczyli w likwidacji gett.

Postępowanie władz państw satelickich i okupowanych także było różne . Najbardziej gorliwe okazały się władze Chorwacji i Słowacji. Dzięki oporowi władz bułgarskich uratowano tamtejszych obywateli pochodzenia żydowskiego. Węgry dopóki nie zostały zajęte przez Niemcy odmawiały przeprowadzenia deportacji swoich Żydów, później protestów nie było, a węgierscy faszyci okazali się gorliwymi współpracownikami przy organizacji deportacji. Węgierscy Żydzi zostali wysłani do Auschwitz-Birkenau między 15 maja a 9 lipca 1944 roku. O poczynaniach rządu francuskiego już pisano, choć może warto wspomnieć, że kolaboracyjny gabinet francuski chętnie brał udział w deportacjach Żydów obcokrajowców. Mieszkańcy Danii na czele z królem Chrystianem X podjęli kroki dzięki którym udało się duńskich Żydów ewakuować do neutralnej Szwecji. Tamtejsi Żydzi mieli być deportowani w nocy z 1 na 2 listopada 1943 roku, ale dzięki wydatnej pomocy rybaków udało się ich przetransportować do neutralnego sąsiada. W Amsterdamie doszło do strajku przeciwko represjom antyżydowskim, ale zasadniczo „legalistyczne” nastawienie społeczeństwa holenderskiego nie sprzyjało ukrywaniu Żydów, a ich denuncjowanie nie należało do sporadycznych wypadków. Belgowie ukryli stosunkowo dużą liczbę Żydów i spora w tym była zasługa katolickiego kleru. Jedyne policjanci belgijscy z Antwerpii okazali się „pomocni” wobec faszystowskich oprawców.

Państwa alianckie a Holocaust

Stosunek państw alianckich do polityki eksterminacji ludności żydowskiej budzi kontrowersje. Historycy zastanawiają się, czy rzeczywiście wolny świat nie mógł zareagować wcześniej na tragedię narodu żydowskiego i podjąć działania, które zmniejszyłyby jego skalę? Pierwsze informacje o morderstwach Żydów dokonywanych na Wschodzie przez oddziały specjalne niemieckiej policji i Wehrmachtu, Brytyjczycy posiadali już latem 1941 roku. Zdobyli je dzięki prowadzonym nasłuchom radiogramów grup operacyjnych. Kolejne docierały na Zachód dzięki m.in. przekazom Gerharda Riegnera (kierownika biura przedstawicielstwa Światowego Kongresu Żydów w Genewie).

“ Telegram przekazany, 8 sierpnia 1942 roku przez Gerharda Riegnera, skierowany do Stephena Waisa prezesa Światowego Kongresu Żydów w Waszyngtonie (a prywatnie przyjaciela prezydenta Franklina Roosevelta)

Otrzymaliśmy alarmujący raport, że Kwatera Główna Fueerera omawia i rozważa plan, według, którego wszyscy Żydzi w krajach okupowanych i rządzonych przez Niemcy, w liczbie 3,4-4 milionów będą po deportacji i koncentracji na Wschodzie eksterminowani za jednym zamachem, tak aby raz na zawsze rozwiązać kwestię żydowską w Europie [stop] Akcja, o której mowa planowana jest na jesień, metody dyskutowane, włączając kwas pruski [stop]. Przekazujemy informacje z konieczną rezerwą, bo ich ścisłość nie może być potwierdzona [stop] Informator stwierdza bliskie powiązanie z najwyższymi władzami niemieckimi, a jego raport, ogólnie mówiąc jest wiarygodny.

Telegram przekazany, 8 sierpnia 1942 roku przez Gerharda Riegnera, skierowany do Stephena Waisa prezesa Światowego Kongresu Żydów w Waszyngtonie (a prywatnie przyjaciela prezydenta Franklina Roosevelta), [w:] R. Szuchta, P. Trojański, Zrozumieć Holocaust. Książka pomocnicza do nauczania o zagładzie Żydów, Warszawa 2012, s. 253.

Informacje o zbrodniach niemieckich potwierdzały także watykańskie służby wywiadowcze, miały je również szwedzkie władze. Nie miały udział w przekazywaniu na Zachód informacji o sytuacji ludności żydowskiej na okupowanych ziemiach polskich miał rząd polski w Londynie. Do niego natomiast ta wiedza docierała m.in. dzięki kurierowi polskiego państwa podziemnego [Janowi Karskiemu](#). Podczas swojej drugiej misji, jesienią 1942 roku przekazał raport z informacjami o Zagładzie Żydów na ziemiach polskich,

zdobytymi od członków podziemnych organizacji żydowskich, jak też bezpośrednio zaobserwowanymi. Karski dwukrotnie wchodził za mury getta warszawskiego jak też dotarł do obozu w Izbicy Lubelskiej gdzie widział przygotowania transportu Żydów do obozu zagłady w Bełżcu.

“ Problem zagłady Żydów polskich, możliwości ich ratunku oraz milczenia i odpowiedzialności aliantów za dokonywane ludobójstwo w ocenie żydowskich działaczy politycznych z getta (w osobie Leona Feinera członka Bund-u) przekazane Janowi Karskiemu

Chcemy by Pan powiedział polskiemu rządowi, rządowi i czołowym przywódcom alianckim, że jesteśmy bezsilni wobec niemieckich zbrodniarzy. Nie możemy się sami obronić ani też nikt w Polsce nie jest w stanie nas obronić. Polskie władze podziemne mogą uratować niektórych z nas ale nie mogą uratować mas. Niemcy nie starają się nas ujarzmić tak jak inne narody. My jesteśmy systematycznie mordowani[...] cały nasz naród będzie zniszczony. Być może uda się uratować nielicznych, ale 3 miliony Polskich Żydów są skazane na zagładę. Nie ma takiej siły w Polsce, która mogłaby temu zapobiec i nie może temu zapobiec ani polskie ani żydowskie podziemie. Niech Pan odpowiedzialność za to złoży na barki aliantów. Niech żaden z przywódców Narodów Zjednoczonych nie będzie w stanie powiedzieć, że nie wiedział, iż jesteśmy w Polsce mordowani i że tylko z zewnątrz można nam przyjść z pomocą.

Problem zagłady Żydów polskich, możliwości ich ratunku oraz milczenia i odpowiedzialności aliantów za dokonywane ludobójstwo w ocenie żydowskich działaczy politycznych z getta (w osobie Leona Feinera członka Bund-u) przekazane Janowi Karskiemu, [w:] S. Karboński, Polskie państwo podziemne, Przewodnik po podziemiu z lat 1939-1945, Bydgoszcz.

Ćwiczenie 8

Jakie informacje opisujące politykę Niemców wobec ludności żydowskiej na okupowanych terenach polskich miał podać aliantom J. Karski?

- Podać dane liczbowe dotyczące strat.
- Poinformować o polityce eksterminacji.
- Przedstawić problem żydowskiego podziemia.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 9

Jakiej reakcji ze strony aliantów spodziewali się autorzy przekazu?

- Współdziałania z polskim podziemiem.
- Udzielenia pomocy narodowi żydowskiemu.
- Nie spodziewali się żadnej reakcji.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wielka Brytania i Stany Zjednoczone nie podjęły jednak żadnych znaczących kroków. Nie uwzględniły sugestii wysuwanych przez społeczność żydowską o możliwości organizowania nalotów dywanowych na miasta niemieckie czy bombardowania torów kolejowych prowadzących do obozów zagłady. Pod koniec 1942 roku alianci wystosowali deklarację, w której potępiali niemiecką politykę "eksterminacji z zimną krwią" oraz zapowiedzieli ukaranie zbrodniarzy po wojnie, ale jednocześnie państwa alianckie uznały, że jedynym ratunkiem dla ofiar jest zwycięstwo nad III Rzeszą.

Polecenie 19

Na podstawie tekstu źródłowego i autorskiego powiedz jakie były szanse powodzenia misji Karskiego?

Zamiast podsumowania

Mural ze słowami M. Edelmana

Spacejam2, licencja: CC BY 3.0

Marek Edelman (26 kwietnia 2005)

Mariusz Kubik, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 20

Postaraj się dokonać interpretacji słów M. Edelmana pamiętając także o jego udziale w powstaniu w getcie jak i życiu w powojennej Polsce (odnajdź informacje biograficzne w różnych źródłach wiedzy, które pomogą Ci w wykonaniu zadania).

Pomnik Bohaterów Getta na warszawskim Muranowie
domena publiczna

Polecenie 21

Jaką symbolikę zastosowano przy tworzeniu pomnika? Postaraj się zinterpretować przekaz.

Ćwiczenie 10

Które zdanie jest prawdziwe?

- Hitlerowski rasizm skierowany był głównie przeciw Żydom i Romom.
- Koniec wojny przyniósł hitlerowska decyzję „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej”.
- Politykę eksterminacji prowadzili Niemcy wobec wszystkich podbitych narodów.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kontrowersje wokół Holocaustu

((J. Brynkus

Holokaust --- polskie uwarunkowania nauczania o zagładzie Żydów

Znajomość pełnej faktografii Holocaustu nie jest głęboka. W masowej świadomości żyją jakieś strzępy wydarzeń. Dlatego gdy mowa jest o zagładzie Żydów, często dochodzi do sporów nie tylko o interpretację faktów, ale i o nie same. [...] Na faktograficznej bazie tragedii Żydów formułowane są różnego rodzaju opinie, będące niekiedy emocjonalnym manifestem politycznym różnych środowisk niż historycznym sądem. Bierze się, to stąd, że za zagładę Żydów w czasie wojny próbuje się uczynić współodpowiedzialnymi także Polaków. Dlatego też często płaszczyznę poznawczą Holocaustu rozszerza się o występujące w Polsce przedwojennej antyżydowskie nastroje oraz o zjawisko tzw. szmalcownictwa. Jest to metodologicznie nieuprawnione i dla obrazu Polaków w czasie okupacji krzywdzące. Za tworzenie takiego poglądu należy w równym stopniu obwiniać zarówno współczesne środowiska liberalne z Zachodu, jak i historiografie PRL-u. Na edukacji historycznej ciąży obowiązek popularyzowania obowiązku Holocaustu, w którym nie zabraknie także przykładów ofiarności i poświęcenia ze strony polskiego społeczeństwa. Młodzież musi wiedzieć, że Polacy

pomagali Żydom, jak mogli, np. z narażeniem życia dostarczali żywność do warszawskiego getta. Ukrywali i przygotowywali fałszywe dokumenty dla tych, spośród nich, którym udało się przejść na aryjską stronę. [...] trzeba [...] jasno uświadomić, że traktowanie przez Niemców Polaków jako podludzi było jednym z powodów, dla którego Niemcy dokonali ludobójstwa Żydów na polskiej ziemi. Nieuprawnione więc są opinie podobne tym, które w swoich esejach wygłosił Jan Tomasz Gross, stwierdzając, że w czasie wojny Żydom na ziemiach polskich pod okupacją niemiecką groziło wszechobecne niebezpieczeństwo ze strony Polaków. Jest to zupełne odwrócenie faktów historycznych i uczynienie z ofiar, jakimi byli także Polacy, sprawców tej okrutnej zbrodni.

J. Brynkus, Holocaust – polskie uwarunkowania nauczania o zagładzie Żydów, [w:] , Holocaust. Lekcja historii. Zagłada Żydów w edukacji szkolnej, red. J. Chrobaczyński, P. Trojański, Kraków 2004, s. 124–125.

Polecenie 22

Po lekturze tekstu i w oparciu o wiedzę poza źródłową odpowiedz dlaczego problematyka Holocaustu, zwłaszcza dla Polaków jest kontrowersyjna i skomplikowana. Podaj przykłady sytuacji, wydarzeń świadczących o tym, że jest to temat wzbudzający ogromne emocje.

Ćwiczenie 11

„Szmalcownictwo” to...

- więzienie i przetrzymywanie Żydów, a za uwolnienie domagano się ogromnego okupu.
- preceder występujący w czasie hitlerowskiej okupacji Polski polegający na wymuszaniu okupu od ukrywających się Żydów pod groźbą zadenuncjowania ich, lub donoszenia na nich za pieniądze do władz okupacyjnych.
- zabijanie przedstawicieli ludności żydowskiej przez niektóre organizacje zbrojne polskiego podziemia.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 23

Wymień (zaznaczone w tekście) przykłady pomocy udzielanej Żydom przez Polaków.

Polecenie 24

Oprócz Żydów ofiarami polityki ludobójstwa byli także Cyganie. Postaraj się odnaleźć informacje , ilu zginęło ich podczas II wojny światowej.

Polecenie 25

Wróć do pytania postawionego na wstępie i udziel na nie odpowiedzi.

Lektury uzupełniające, warte polecenia:

1. R. Szuchta, P. Trojański, *Zrozumieć Holokaust. Książka pomocnicza do nauczania o zagładzie Żydów*, Warszawa 2012
2. Pamięć. *Historia Żydów polskich przed, w czasie i po Zagładzie*, pod red. F. Tycha, Warszawa 2008

Skutki II wojny światowej

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

“ Globalny charakter konfliktu, zmiany w taktyce i strategii

Drugi wielki światowy konflikt zbrojny objął ogromne połacie Europy, Azji i Afryki. Kampanie wojenne, zwłaszcza w ostatnich latach wojny, były rozgrywane nawet przy użyciu wielomilionowych armii, przy współdziałaniu wszystkich rodzajów sił zbrojnych – wojsk lądowych, lotnictwa i marynarki wojennej. Działania charakteryzowały się znacznie większą manewrowością niż w czasie Wielkiej Wojny i były w dużej mierze oparte na taktyce ofensywnej, która okazała się bardzo skuteczna. [...] Ogromną rolę w odniesieniu zwycięstw przez obie strony odgrywały zwłaszcza lotnictwo i broń pancerna [...]. Triumf Wehrmachtu w latach 1939–1941 był możliwy także dzięki nowoczesnej strategii Blitzkriegu, opartej na uderzeniach sił pancernych, wspieranych przez lotnictwo. [...] Jednocześnie dowództwo amerykańskie zmodyfikowało taktykę uderzeń, wprowadzając w miejsce dywizji pancernych jednoczesne związki

czołgów, artylerii, piechoty. W czasie II wojny światowej nastąpił rozwój operacji powietrzno-desantowych [...]. Nową jakością była współzależność frontów i zaplecza, a także współdziałanie jednostek liniowych z oddziałami **ruchu oporu**. Istotne zmiany nastąpiły także w walkach na morzu. II wojna była kresem panowania dużych **okrętów liniowych**, ich miejsce zajęły **lotniskowce**, co uwidoczniło się zwłaszcza w wojnie na Pacyfiku.

Globalny charakter konfliktu, zmiany w taktyce i strategii, [w:] E. Czapiewski, J. Tyszkiewicz, Historia współczesna. Wiek XX., Warszawa 2012, s. 502.

Od góry, od lewej: niemieckie samoloty podczas bitwy o Anglię (1940), alianckie wojska podczas operacji Market Garden (1944), niemieckie czołgi we Francji (1940), żołnierze brytyjscy w Holandii (1944), lądowanie wojsk amerykańskich w Normandii, (1944), brytyjski czołg w Belgii (1944)

licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 1

Jakie istotne zmiany w działaniach wojennych wprowadzono podczas II wojny światowej?

Współdziałanie wszystkich rodzajów broni.

Dominacja piechoty w działaniach na frontach wojny.

Dominacja taktyki ofensywnej.

Wykorzystanie nowych strategii wojennych, przede wszystkim „wojny błyskawicznej”.

Prowadzenie działań wojennych nie tylko w Europie.

Zwiększenie znaczenia broni pancерnej.

Współdziałanie jednostek liniowych z oddziałami ruchu oporu.

Rozwój operacji powietrzno-desantowych.

Dominacja działań defensywnych.

Mniejsze wykorzystanie okrętów liniowych, dominacja lotniskowców.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Nowe rodzaje broni

Boeing B-29 Superfortress (Superforteca) – amerykański ciężki bombowiec strategiczny
domena publiczna

Bundesarchiv, Bild 101-294-205-06
Foto: Gencler | 104211444

Radar Würzburg – niemiecki radar naziemny
licencja: CC BY-SA 3.0

Panzerkampfwagen VI Tiger, niemiecki czołg ciężki
z okresu II wojny światowej
licencja: CC BY-SA 3.0

Dla zainteresowanych

Oprócz nowych strategii i zasad prowadzenia działań w każdym konflikcie zbrojnym pojawiają się nowe rodzaje broni. Aby zapewnić sobie zwycięstwo, walczące strony podejmują badania nad nowinkami technicznymi.

Ćwiczenie 2

Wybierz te rodzaje broni, które pojawiły się podczas I wojny światowej

okręty podwodne

broń jądrowa

działa szybkostrzelne

gazy trujące

czołgi

karabiny maszynowe

lotnictwo

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

“ Wpływ wojny na rozwój nauki i techniki

[...] Duży postęp nastąpił w dziedzinie broni konwencjonalnej. Doskonalono karabiny, karabiny maszynowe i broń przeciwpancerną, konstruowano broń coraz mniejszą i lżejszą, ale coraz bardziej skuteczną. Piechota otrzymała pistolety maszynowe, miotacze ognia, rusznice przeciwpancerne i różnego typu granaty. Konstruktorzy radzieccy zaprojektowali pistolet maszynowy – pepeszę [...] pistolet teoretycznie oddawał tysiąc strzałów na minutę, przydatny był zwłaszcza w walkach ulicznych i w starciach na bliski dystans. Doskonalono również broń pancerną. Obok czołgów i samochodów pancernych pojawiły się opancerzone armaty samobieżne na gąsienicach oraz różnego typu moździerze. Popularność zyskały

radzieckie czołgi T-34 [...], amerykańskie „Granaty” i „Shermany”, niemieckie „Pantery” i „Tygrysy” oraz działa „Ferdynandy”.

Produktem pracy [Niemców] był pocisk sterujący a-2, a następnie rakietą A-4 (V-2). [...] W czasie wojny nastąpił rozwój radiofonii i łączności radiowej oraz podsłuchu radiowego. Stworzono specjalne systemy do szyfrowania i przesyłania informacji oraz do deszyfrowania ich. [...] Budowano radary i antyradary. [...] Powstawały nowe samoloty [...]. Były to maszyny nowych typów – udoskonalone i zmodernizowane. Amerykański samolot B-29 zwany superfortecą dokonywał lotów na odległość 8 tys. km na wysokości 9 tys. m i zabierał 10 bomb.

Wpływ wojny na rozwój nauki i techniki, [w:] A. Czubiński, Historia powszechna XX wieku, Warszawa 2003, s. 646–465.

II wojna światowa udowodniła, że o sukcesie w dużej mierze decydowały środki ekonomiczne, ponieważ to one pozwalały na zdobycie przewagi technicznej nad przeciwnikiem.

Kapsuła czasu

“ Apogeum osiągnięć

Szczytowym osiągnięciem badawczym okresu wojny było ujarzmienie energii jądrowej i skonstruowanie bomby atomowej. (P. Kennedy cyt. za A. Czubiński): Obecnie jest rzeczą jasną, że zrzucenie bomb atomowych w 1945 roku oznaczało przełom w historii militarnej świata i że w efekcie tego przełomu jest rzeczą wątpliwą, czy ludzkość w ogóle przetrwałaby, gdyby kiedykolwiek doszło do wojny wielkich mocarstw z użyciem broni atomowej. W kontekście działań wojennych 1945 r. był to jednak tylko jeden z serii instrumentów wojskowych, jakimi mogły posłużyć się Stany Zjednoczone, by zmusić Japonię do kapitulacji.

Apogeum osiągnięć, [w:] A. Czubiński, Historia powszechna XX wieku, Warszawa 2003, s. 465.

Polecenie 1

Oceń, czy opinia autora na temat przyszłego konfliktu zbrojnego i jego możliwych konsekwencji jest słuszna. Uzasadnij odpowiedź.

Bilans strat ludności: żołnierze i cywile

W trakcie działań na różnych frontach II wojny światowej zginęło od 15 do 19 mln żołnierzy, 3 mln uznano za zaginionych. Około 35 mln odniosło rany. W konflikt zaangażowanych było 61 państw.

Straty żołnierzy poniesione w wyniku II wojny światowej	
ZSRR	7-10 mln
Niemcy	4 mln
Japonia	1,5-1,8 mln
USA	400 tys
Polska	320 tys
Wielka Brytania	270 tys
Francja	200 tys

Straty ludności cywilnej poniesione w wyniku II wojny światowej	
Chiny	10-20 mln
ZSRR	7- 10 mln
Polska	5 mln (w tym 2.9 mln Żydów)
Wietnam	2 mln
Indonezja	2 mln
Filipiny	1,1 mln
Japonia	1 mln
Jugosławia	1 mln
Francja	350 tys
Holandia	200 tys
Wielka Brytania	92 tys

Straty materialne

Ogromne straty materialne spowodowane były przede wszystkim działaniami wojennymi, ale największe powstały wskutek nalotów jako „działań odwetowych” lub wymuszonych przekształcaniem niektórych miast w twierdze. W początkowej fazie działań niszczone przede wszystkim szlaki komunikacyjne i obiekty strategiczne.

Największe straty poniosła między innymi Polska. Przez kraj przetoczyły się bowiem dwa fronty: wyniszczające były działania Niemców podczas kampanii wrześniowej, a następnie jeszcze większe straty przyniosło wyzwolenie Polski przez Armię Radziecką. Stolica kraju została zniszczona w ponad 70% (powstanie warszawskie), natomiast przemysł w ponad 60%, zdewastowano też około 65 tys. km linii kolejowych. „Specjalistami” w rujnowaniu i grabieży byli Rosjanie. Wiele obiektów, które przetrwały działania wojenne, nie „przeżyło” przemarszu Armii Czerwonej.

Duże straty poniosła też Francja, która po okupacji niemieckiej przeszła okres wyzwolenia. Zniszczono szlaki komunikacyjne, blisko pół miliona budynków zrównano z ziemią. Przemysł miał ogromne problemy, żeby powrócić do stanu przedwojennego. Znaczne straty poniosła również Holandia, a także niektóre miasta w Belgii, np. port w Antwerpii.

Rotterdam po niemieckim nalocie dywanowym w maju 1940 roku
domena publiczna

Nalot dywanowy to atak powietrzny samolotów bombowych, mający na celu całkowite zniszczenie wybranego celu. Taka taktyka stosowana była głównie podczas nalotów w okresie II wojny światowej. Określenie „dywanowy” wzięło się od formacji, w jakiej leciały bombowce. Setki samolotów lecących blisko siebie, na podobnej wysokości, tworzyły zwartą

„powierzchnię bombardującą” o bardzo dużym rozmiarze (nawet do 15 000 m²), z wyglądu przypominającą właśnie dywan.

Polecenie 2

Które polskie miasta najbardziej ucierpiały w wyniku nalotów dywanowych? Poszukaj informacji w dowolnym źródle.

Odwetowe działania aliantów, a zwłaszcza naloty, spowodowały duże szkody w ośrodkach miejskich w III Rzeszy. W wyniku takich działań zniszczonych zostało również około 40% miast japońskich. Nie tylko przemysł nie mógł powrócić do poziomu produkcji sprzed wojny, spadła także produkcja żywności, do czego przyczyniła się rabunkowa gospodarka okupantów (m.in. konfiskaty, kontrybucje), ale też zniszczenie zasiewów, systemów irygacyjnych, zabicie zwierząt.

Ćwiczenie 3

Przypomnij, co znaczy termin „kontrybucja”.

- Sprzęt wojskowy podlegający konfiskacie.
- Danina pieniężna, która została narzucona w traktacie pokojowym przez państwo zwycięskie państwu pokonanemu
- Odszkodowania wojenne wypłacane osobom rannym podczas działań na froncie

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Konsekwencje wojny

Podczas wojny nie oszczędzano też zabytków kultury materialnej. Naloty i walki spowodowały ruinę wielu zabytkowych miast (Warszawa, Coventry, Rotterdam, Leningrad). Również pod tym względem Polska poniosła ogromne straty. Ponad 40% dóbr nie przetrwało II wojny, zniszczonych zostało ponad 65% zbiorów archiwów i bibliotek.

Coventry Blitz - niszczycielskie bombardowanie Luftwaffe
domena publiczna

Brytyjczycy, dzięki złamaniu przez polskich matematyków kodu Enigmy, rozszyfrowali niemieckie depesze i wiedzieli o planowanym bombardowaniu Coventry. Nie ewakuowali jednak mieszkańców miasta, nie chcąc przyznać się Niemcom, że potrafią odczytywać ich kody.

Polecenie 3

Oceń decyzję Brytyjczyków dotyczącą nieewakuowania ludności Coventry.

((R. Cameron, N. Rose, J. Matsuoka

Straty materialne i zniszczenia wojenne

Kiedy wojna dobiegała końca, Europa leżała powalona, niemal sparaliżowana. Wszystkie kraje uczestniczące w wojnie – z wyjątkiem Wielkiej Brytanii i Związku Radzieckiego poniosły klęskę militarną i zaznały obcej okupacji. Duże obszary Związku Radzieckiego były efektywnie okupowane przez Niemców i przetoczyły się przez nie – często dwukrotnie lub nawet więcej razy – zacięte walki. Chociaż Wielka Brytania nie była okupowana, chyba że za okupantów uznać Amerykanów), poważnie ucierpiała w wyniku nalotów na jej gęsto zaludnione miasta i w efekcie ostrego niedoboru żywności i innych artykułów pierwszej potrzeby. [...] Europa stanęła przed czarną

perspektywą niemożności zaspokojenia choćby tylko najbardziej podstawowych potrzeb swoich mieszkańców. Milionom ludzi groziła śmierć głodowa, choroby oraz brak odpowiedniej odzieży i dachu nad głową. Zwycięzcy i zwyciężeni cierpieli jednakową biedę. [...] W wojnach prowadzonych wcześniej zniszczeniu ulegały na ogół obszary objęte działalnością frontów. Natomiast w okresie II wojny występowały jakby dwa fronty: ten oficjalny i ten drugi narażony na działalność lotniczą i raketową. Na poszczególne obiekty zrzucono setki ton bomb burzących lub zapalających, powodując zniszczenia większe niż na właściwym froncie wojennym. Wojna toczyła się też na morzach, gdzie ginęły zarówno okręty wojenne, jak i pasażerskie oraz handlowe. W pierwszym okresie wojny najbardziej narażone na działania lotnicze były Wyspy Brytyjskie. Anglia nie poniosła wielkich strat osobowych, natomiast ogromne materialne. [...] Szacowano, że wojna zniszczyła jedną czwartą brytyjskiego majątku narodowego. [...] Japonia poniosła wielkie straty [...] W wyniku wojny zniszczono około 82% statków, 25% budynków, 21% mebli i mienia osobistego, 34% maszyn i narzędzi w zakładach [...] Kiedy wojna się skończyła, perspektywy gospodarcze Europy rysowały się nadzwyczaj czarno. Produkcja przemysłowa i rolnicza była w 1945 roku co najmniej o połowę niższa niż w roku 1938. [...] Finansowy koszt wojny szacowano na ponad bilion dolarów według ówczesnej siły nabywczej dolara. Suma ta nie obejmowała wartości zniszczonego majątku, która nie została dokładnie oszacowana, ale z pewnością była znacznie większa.

R. Cameron, J. Matsuoka, N. Rose, Straty materialne i zniszczenia wojenne, [w:] , Historia powszechna XX wieku, red. A. Czubiński, Warszawa 2003, s. 465.

Ćwiczenie 4

Wskaż wymienione przez autorów konsekwencje wojny.

- Działania na morzach omijały statki pasażerskie i handlowe.
- Do ogromnych strat ludzkich i materialnych przyczyniły się naloty bombowe.
- Cały koszt wojny (działania zbrojne, straty majątku narodowego itp.) szacowano na ponad bilion dolarów.
- Produkcja przemysłowa w Europie w 1945 ledwie dorównywała tej z 1938.
- W przypadku negatywnych skutków wojny zniszczenia wojenne objęły zarówno państwa zwyciężone, jak i zwycięskie.
- Straty i zniszczenia wystąpiły tylko na terytoriach objętych działaniami wojennymi.
- Ogromne straty poniosła Wielka Brytania i Japonia (obie straciły około połowy majątku narodowego).

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Straty materialne wpłynęły bardzo wyraźnie na sytuację gospodarczą państw europejskich. Po zakończeniu wojny większość z nich stanęła na granicy krachu finansowego. Wiele krajów europejskich zadłużonych było w USA, które kredytowały wojnę i dostarczały sprzętu wojskowego. Było to widoczne między innymi we Francji i Wielkiej Brytanii.

Słabość dawnych europejskich mocarstw kolonialnych spowodowała zmniejszenie kontroli nad posiadłościami kolonialnymi, czego efektem będzie uaktywnienie się ich dążeń niepodległościowych.

Skutki społeczne

Każdy konflikt wojenny niesie za sobą niewymierne skutki społeczne. Wojna niszczy życie rodzinne. Związki rozpadają się z powodu śmierci współmałżonka, ale także przymusowej separacji. Wzrasta też liczba nieślubnych dzieci, zwłaszcza tych poczętych w wyniku gwałtów. Trwałości rodziny i normalności życia rodzinnego oraz stabilności zasad i opieki

rodzicielskiej zaszkodziła podjęta przez Brytyjczyków ewakuacja dzieci z zagrożonych obszarów. Wojna pozostawiła też miliony sierot.

Należy także wspomnieć o **traumatycznych** przeżyciach osób, które zetknęły się z okrucieństwami wojny i cierpieniem ludzkim, lub tych, które znalazły się w obozach koncentracyjnych. W Japonii natomiast przez długie lata po zakończeniu wojny skutki choroby popromiennej odczuwali mieszkańcy Hiroszimy i Nagasaki.

Ofiary obozu w Buchenwaldzie

domena publiczna

Polecenie 4

Poszukaj, na przykład we wcześniej cytowanych *Historiach XX wieku* (autorstwa A. Czubińskiego, J. Tyszkiewicza, E. Czapiewskiego) lub w internecie, ile osób zginęło w hitlerowskich obozach.

Polecenie 5

Zastanów się i powiedz, dlaczego Niemcy zamieścili taki napis nad bramą obozu.

Napis Arbeit macht frei (Praca czyni wolnym) nad bramą obozu w Oświęcimiu. Praca nie tylko nie uczyniła więźniów wolnymi, ale pozostawiła trwałe ślady na ich psychice. Wielu nie było w stanie wrócić do normalnego życia

domena publiczna

Polecenie 6

Wybuch bomb atomowych w Hiroszimie i Nagasaki spowodował śmierć wielu ludzi, a także straty materialne. Poszukaj informacji na temat wielkości strat.

Hiroshima po ataku atomowym

domena publiczna

Polecenie 7

Wymień skutki wybuchu bomby atomowej, jakie zostały przedstawione we wspomnieniach mieszkanki Japonii.

((M. Misiótek

"Mały chłopiec" zamordował miasto

Oślepiająca błyskawica rozdarła całe niebo. [...] Nie mogłam poruszyć się, przywalały mnie gruzy. Wreszcie, gdy udało mi się spod nich wydostać, poczułam w powietrzu straszliwy odór... dość mocno potarłam nos i usta swoją tanugui (ręcznikiem). Ze zgrozą zobaczyłam, że starłam skórę z mej twarzy. Odpadła również skóra z moich rąk i ramion! [...] W rzece podrygiwały setki ludzi. Wszyscy znajdowali się w tym samym stanie: ich twarze koloru popiołu były nabrzmiałe, spuchnięte, ich włosy skołtunione. Trzymali ręce wzniesione do góry i wydając jęki raz po raz zanurzali się w wodzie. Sama gwałtownie pragnęłam postąpić podobnie, gdyż cierpienie paliło całe moje ciało... Straszliwie cierpiałam z powodu moich oparzeń. Coś w rodzaju żółtej ropy ciekło z moich rąk i byłam przekonana również, że musi to strasznie wyglądać. [...] 11 sierpnia przybył mój mąż. Radość była jednak krótkotrwała: mąż, który nie miał nawet śladów zranień, nagle po trzech dniach zmarł, wymiotując krwią [...].

M. Misiótek, „Mały chłopiec” zamordował miasto, „Azymut” 1992, t. 4.

Polecenie 8

Wyjaśnij, dlaczego w tytule tekstu zostało użyte określenie „Mały chłopiec”?

Decyzje konferencji Wielkiej Trójki, dotyczące zmian terytorialnych, zdeterminowały proces przesiedleńczy. Największe przesiedlenia objęły obszar Polski: z Kresów Wschodnich wysiedlono Białorusinów, Ukraińców, Litwinów, z zachodnich ziem i dawnych Prus Wschodnich oraz Gdańska – Niemców (o tym w temacie o powojennej Polsce).

Bundesarchiv, Bild 183-W0011-501
Foto: o. Ang. | 1948

Wysiedlona rodzina niemiecka

licencja: CC BY-SA 3.0

Wpływ na migrację ludności miało także zakończenie działań wojennych: spowodowało powroty do domów żołnierzy, robotników przymusowych, jeńców obozów, szukających rodzin

Procesy zbrodniarzy

Już podczas konferencji Wielkiej Trójki uzgodniono, że po zakończeniu działań wojennych zbrodniarze zostaną ukarani. Mordowanie ludności cywilnej, nieprzestrzeganie konwencji genewskiej w stosunku do jeńców i ludobójstwo stały się podstawą powojennych procesów żołnierzy niemieckich i japońskich. Również wśród aliantów nie brakowało osób, które powinny znaleźć się na ławie oskarżonych jako zbrodniarze wojenni. Jednak status alianta je uratował. Rosjanie nie ponieśli konsekwencji za gwałty na kobietach w krajach wyzwolanych, mordy na oficerach (choćby sprawa katyńska) czy bezprawne deportacje oraz politykę prowadzoną w stosunku do jeńców niemieckich czy własnych rodaków, którzy powrócili z niewoli.

Największy proces zbrodniarzy toczył się od listopada 1945 roku do października 1946 roku przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym w Norymberdze. Sądono 22 głównych przywódców nazistowskich (11 skazano na karę śmierci). Około 20 tys. nazistów zostało skazanych przez sądy alianckie. Wielu uniknęło kary, ukrywając się m.in. w krajach Ameryki Łacińskiej. Rozpatrywano oskarżenia o: udział w spisku przeciwko pokojowi, zbrodnie przeciwko pokojowi, zbrodnie wojenne, ludobójstwo. Wielu oskarżonych próbowało

zrzucić z siebie odpowiedzialność, twierdząc, że wykonywało tylko rozkazy. Za organizację przestępcze uznano gestapo, SD, czyli Służbę Bezpieczeństwa.

Proces w Norymberdze. Na ławie oskarżonych główni przywódcy nazistowscy
domena publiczna

Ćwiczenie 5

W pierwszym rzędzie, pierwszy od lewej siedzi Hermann Göring. Mimo że został skazany na śmierć przez powieszenie, wyroku nie wykonano. Odszukaj informacje, np. w internecie, dlaczego, i wskaż właściwą odpowiedź.

- Popęłił samobójstwo
- Został otruty przez strażników
- Udało mu się zbiec do Argentyny

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 9

Wyjaśnij, czy do oskarżonych na poniższym zdjęciu można odnieść słowa Zofii Nałkowskiej: „Ludzie ludziom zgotowali ten los”.

Bundesarchiv, Bild 183-V02830
Foto: o. Ang., 1. Dezember 1946

Kadra obozów koncentracyjnych sądzona w Norymberdze

licencja: CC BY-SA 3.0

Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu w Tokio rozpatrywał zbrodnie japońskie. W procesie, który odbył się w latach 1946–1948, oskarżono 28 osób (przedstawiciele władz cywilnych i wojskowych), siedem skazano na karę śmierci. Osobno sądzeni byli członkowie kadry obozów i urzędnicy wojskowi.

Proces tokijski
domena publiczna

Proces tokijski
domena publiczna

Polecenie 10

Przypatrz się zdjęciom z procesów w Norymberdze i Tokio. Przeanalizuj informacje dotyczące procesów i je porównaj. Możesz w tym celu narysować tabelę uwzględniającą daty procesów, liczbę oskarżonych i skazanych osób, zastosowane zasady, sposób sądenia.

Grabież dzieł kultury

Dla zainteresowanych

Jednym z działań okupacyjnych podejmowanych przez III Rzeszę była grabież dzieł sztuki. Jako pierwszy padł ofiarą majątek będący własnością ludności żydowskiej. Później w okupowanych krajach rabowano wszystko, co przedstawiało wartość. Podczas kampanii wrześniowej i w trakcie „administrowania” ziemi polskimi Niemcy ogołocili polskie muzea, biblioteki, zbiory prywatne. „Kolekcjonerami” sztuki byli wysocy przedstawiciele władz III Rzeszy, a w proceder grabieży zaangażowano niemieckie agencje rządowe. Wiele cennych dzieł zaginęło bezpowrotnie i nigdy nie udało się ich odnaleźć (choćby Bursztynowa Komnata). W grabieży uczestniczyła też Armia Czerwona. Rosjanie przejęli część zbiorów zrabowanych wcześniej przez nazistów i potraktowali je jak zdobycz wojenną.

Amerykański dowódca Dwight Eisenhower przeprowadza inspekcję w magazynie rzeczy zagrabionych przez III Rzeszę
domena publiczna

Ćwiczenie 6

Które z poniżej wymienionych dzieł sztuki z terenów przedwojennej Polski zostało bezpowrotnie utracone w okresie II wojny w wyniku grabieży niemieckich lub radzieckich? Poszukaj informacji np. w internecie.

Ecce homo van Dycka.

Portret młodzieńca Rafaela

Dama z gronostajem Leonarda da Vinci

Ołtarz Wita Stwosza

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Powstanie ONZ oraz zapowiedź zmian mapy politycznej świata

Okrucieństwo konfliktu i tragedia społeczeństw kolejny raz zmobilizowały do stworzenia systemu bezpieczeństwa i powołania instytucji, która stałaby na straży pokoju. Decyzja o utworzeniu nowej organizacji zapadła podczas konferencji w Dumbarton Oak w sierpniu 1944 roku, natomiast podczas konferencji jałtańskiej dopracowano szczegóły organizacyjne i zasady działania. Konferencja założycielska Organizacji Narodów Zjednoczonych odbyła się w San Francisco. Jej obrady rozpoczęły się 25 kwietnia 1945 roku. Nastąpiły zmiany w układzie sił politycznych w świecie. Do rangi mocarstw urosły USA i ZSRR, status mocarstwa straciła Wielka Brytania. Niemcy dotknęły represje pod postacią podziału państwa na strefy okupacyjne. Podobnie pod okupacją amerykańską znalazła się Japonia.

Strefy okupacyjne w Niemczech i Austrii

Krystian Chariza i zespół,

Ćwiczenie 7

Przypomnij, gdzie zapadła decyzja o podziale Niemiec na 4 strefy okupacyjne.

W Poczdamie

W Teheranie

W Jałcie

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 8

Spośród podanych skutków zaznacz te, które odnoszą się tylko do II wojny światowej.

Podział Niemiec na strefy okupacyjne

Straty ludnościowe

Klęska Niemiec, Włoch, Japonii i państw satelickich

Odzyskanie przez Polskę niepodległości

Początek odzyskiwania niezależności przez dotychczasowe kolonie

Radykalizacja nastrojów społecznych

Osłabienie gospodarcze Wielkiej Brytanii.

Powstanie „dwubiegunowego świata”

Zrzucenie bomb na Hiroszimę i Nagasaki

Zniszczenia wojenne

Proces w Norymberdze

Wprowadzenie systemu mandatowego

Powstanie ONZ

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 11

Napisz krótki tekst na temat: „Który ze skutków II wojny uważam za najtragiczniejszy i dlaczego?”

Polecenie 12

Odwołując się do literatury (także lektur szkolnych) i filmów, przedstaw przykłady społecznych konsekwencji II wojny światowej.

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić pojęcie „naloty dywanowe”.

Co wiem?

Wiem, ile osób zginęło na frontach II wojny światowej.

Co rozumiem?

Rozumiem, że każdy konflikt niesie za sobą zniszczenia.

Dwie okupacje

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Pakt Ribbentrop-Mołotow wprowadzał zasady podziału ziem polskich pomiędzy okupanta niemieckiego i radzieckiego. 22 września 1939 roku w Brześciu Litewskim Wehrmacht spotkał się z Armią Czerwoną. Otrzymała się wspólna defilada. 28 września dokonano korekty w pakcie z 23 sierpnia 1939 roku i przesunięto linię podziału ziem polskich.

Polska pod okupacją niemiecką i sowiecką

Krystian Chariza i zespół,

Polecenie 1

Jak przebiegała granica między radziecką i niemiecką strefą wpływów na terenie ziem polskich zgodnie z układem o współpracy i przyjaźni z 28 września 1939 roku? Jaki inny kraj otrzymał także część terytorium Rzeczypospolitej?

Zasady organizacyjne okupacji niemieckiej

Każdy okupant inaczej rozwiązał kwestię administrowania ziemiemi okupowanymi. Niemcy część ziem bezpośrednio wcielili do swojego państwa, z pozostałych terenów utworzyli Generalne Gubernatorstwo. Dekretem z 8 października 1939 roku Hitler włączył do Rzeszy województwa: pomorskie, poznańskie, śląskie, część łódzkiego wraz z Łodzią, Suwalszczyznę, północną i zachodnią część województwa warszawskiego, zachodnią część województwa kieleckiego i krakowskiego oraz Wolne Miasto Gdańsk. Niektóre obszary wcielono do już istniejących okręgów administracyjnych, z pozostałych utworzono dwa nowe okręgi: Kraj Warty oraz Gdańsk Prusy Zachodnie. Generalne Gubernatorstwo powstało kilka dni później – 12 października. Przed wojną radziecko-niemiecką GG składało się z czterech dystryktów: krakowskiego, warszawskiego, radomskiego, lubelskiego. Po rozpoczęciu wojny z ZSRR i wkroczeniu Niemców na ziemie polskie

okupowane przez ZSRR do Generalnego Gubernatorstwa przyłączono dystrykt 5 – Galicję. W efekcie GG obejmowało obszar 145 tys. km² i zamieszkane było przez ponad 16,5 mln osób. Na czele okręgu stanął **Hans Frank**. Na swoją siedzibę obrał Wawel, a stolicą GG stał się Kraków.

Bundesarchiv, Bild 121-0272
Foto: o./Ang. | 1939/1940 ca.

Hans Frank na dziedzińcu Wawelu

Hans Frank na dziedzińcu Wawelu, 1939, Fotografia, Bundesarchiv, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 1

Zastanów się, dlaczego nie wybrano Warszawy na centrum Generalnego Gubernatorstwa.

- Z Krakowa było bliżej do stolicy Niemiec, Berlina.
- Chciano zdyskredytować rolę Warszawy – nie tylko przestała być stolicą, ale również nie pełniła już funkcji najważniejszego ośrodka administracyjnego.
- Kraków był większym miastem.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Sytuacja społeczeństwa polskiego pod okupacją niemiecką

Tereny bezpośrednio przyłączone do Rzeszy poddano natychmiast germanizacji. Zamieszkujących tam Polaków albo wywożono do Generalnego Gubernatorstwa, albo na

roboty przymusowe do Niemiec. W ich miejsce przywożono kolonistów niemieckich. W latach 1939–1941 z ziem wcielonych do Rzeszy wysiedlono około 650 tys. Polaków.

Bundesarchiv, R 40 Bild-0138
Foto: Holtfreter, Wilhelm | 1939/1941 ca.

Wysiedlenia Polaków z terenów bezpośrednio włączonych do Rzeszy

Wilhelm Holtfreter, Wysiedlenia Polaków z terenów bezpośrednio włączonych do Rzeszy, 1939, Fotografia, Bundesarchiv, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 2

Jaki wniosek dotyczący sposobu organizacji przesiedleń nasuwa Ci się po obejrzeniu zdjęcia?

- Polakom pozwolono zabrać tylko najpotrzebniejsze rzeczy.
- Osobno przetransportowywano kobiety i dzieci, a osobno mężczyzn.
- Polakom zapewniono potrzebny transport.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wysiedlenia były podporządkowane realizacji nazistowskiego generalnego planu wschodniego, zakładającego rozszerzenie „niemieckiej przestrzeni życiowej” na Europę Środkowo-Wschodnią, czyli tym samym całkowitą germanizację. W związku z tym także wcielone do Rzeszy ziemie polskie planowano zniemczyć, przy czym zamierzano „unarodowić” tylko tych Polaków, którzy się do tego nadawali. W tym celu stworzono tzw. Deutsche Volksliste podzieloną na cztery grupy. Pierwszą tworzyli Niemcy, którzy byli aktywni politycznie w okresie międzywojennym, drugą – ludność przyznająca się do narodowości niemieckiej, trzecią – Polacy pochodzenia niemieckiego, którzy nadawali się do zniemczenia ze względów rasowych, czwartą – Polacy aktywnie walczący z Niemcami, ale uznani za wartościowych rasowo. Na wspomnianą listę wciągnięto blisko 2 mln Polaków. Należy pamiętać, że podpisanie jej było traktowane w Generalnym Gubernatorstwie jako

zdrada narodowa, natomiast na terenach bezpośrednio wcielonych do Rzeszy dopuszczalne było podpisanie trzeciej i czwartej kategorii.

Plakat propagandowy

Plakat propagandowy, 1940-1941, Narodowe Archiwum Cyfrowe, domena publiczna

Ćwiczenie 3

Czym „dziełem” był plakat? Wskaż właściwą odpowiedź i wyjaśnij, co o tym świadczy.

Rosjan.

Polaków.

Niemców.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ziemie Generalnego Gubernatorstwa również podlegały germanizacji, ale ich pełne wynarodowienie planowano na okres późniejszy. Chwilowo miały stanowić zaplecze siły roboczej dla państwa niemieckiego, a także bazę surowcową wspomagającą działanie maszyny wojennej III Rzeszy, dlatego wszyscy Polacy w wieku 16–60 lat podlegali obowiązkowi pracy.

Niemcy po wkroczeniu na ziemie polskie przejęli wszystkie zakłady przemysłowe i podporządkowali ich produkcję potrzebom wojennym. Za wywłaszczanie polskich i żydowskich przedsiębiorstw odpowiedzialny był Główny Urząd Powierniczy Wschód. Część Polaków utrzymała prawo własności do niewielkich zakładów rzemieślniczych, podobnie jak rolnicy utrzymali prawo do ziemi. Niemniej i jedni, i drudzy zostali obciążeni obowiązkowymi dostawami na rzecz państwa nazistowskiego.

Ćwiczenie 4

Jaką inną nazwę nosiły obowiązkowe dostawy?

Kontrakty.

Kontrybucje.

Kontyngenty.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Niewywiązywanie się z dostaw zagrożone było surowymi karami: konfiskatą gospodarstw, wywózką na roboty przymusowe lub do obozu koncentracyjnego, a także karą śmierci.

Zlikwidowano polskie szkoły z wyjątkiem powszechnych. Wprowadzono pełen monopol informacyjny: dostępna była tylko tzw. prasa gadzinowa (polskojęzyczna prasa, ale wydawana pod kontrolą okupanta) oraz wiadomości przekazywane przez „szczekaczki” (głośniki umieszczane w centralnych punktach miast, podające wyselekcjonowane informacje, zwykle o charakterze propagandowym).

Represje okupanta niemieckiego

“ Raport generała Michała Tokarzewskiego do gen. K. Sosnkowskiego z 9 I 1940 roku na temat sytuacji Polaków w Rzeszy i Generalnym Gubernatorstwie

[...] Na ziemiach wcielonych panuje bezwzględny terror wobec ludności polskiej. Wywierane są bezwzględne represje w postaci rozstrzeliwania „winowajców” rzekomego terroru wobec mniejszości niemieckiej w okresie przedwojennym.

[...] Tam, gdzie nie można wykryć „sprawców bezpośrednich”, rozstrzeliwuje się „odpowiedzialnych moralnie”: wybitniejszych obywateli danej miejscowości, przywódców stronnictw politycznych, polskich działaczy społecznych itp., pobranych zakładników. Terror w mniejszych miastach jest ostrzejszy [...].

Na ziemiach „wcielonych” do Rzeszy masowe aresztowania są na porządku dziennym. Szczególnie ostre represje stosowane są wobec duchowieństwa i nauczycielstwa [...], ten sam los [...] jest udziałem korpusu polskiego sądownictwa, polskich działaczy zawodowych.

[...] W stosunku do ogółu ludności polskiej jest – na wielką skalę zakrojona – akcja wysiedlania, mająca na celu bardzo daleko idące osłabienie żywiołu polskiego drogą usunięcia bardziej czynnych społecznie i gospodarczo jednostek. Wobec wydalonych przymusowo stosuje się coraz ostrzejsze rygory.

Cały pozostawiony przez wysiedleńców majątek podlega konfiskacie. Na miejsce wysiedlonego żywiołu polskiego sprowadzają okupanci Niemców z państw bałtyckich, którzy opuszczają miejsce swojego dotychczasowego pobytu na mocy umowy z rządami tych państw [...]. Przybysze otrzymali mieszkania i warsztaty pracy po wysiedlonych Polakach. Niemców bałtyckich osiedla się przeważnie w miastach.

Raport generała Michała Tokarzewskiego do gen. K. Sosnkowskiego z 9 I 1940 roku na temat sytuacji Polaków w Rzeszy i Generalnym Gubernatorstwie, [w:] Dariusz Ostapowicz, Sławomir Suchodolski, Dariusz Szymikowski, *Od Hammurabiego do Fukuyamy*, t. 1, Gdańsk 1999, s. 234–235.

Ćwiczenie 5

Jakie formy represji stosowanych przez okupanta niemieckiego wymienia w raporcie gen. Tokarzewski-Karaszewicz?

- Represje często mają charakter odwetowy.
- Stosowane są masowe wysiedlenia w celu osłabienia polskiego czynnika narodowego.
- Jedną z najczęściej stosowanych represji są rozstrzeliwania.
- Prześladowane są zwłaszcza osoby, które odgrywały istotną rolę społeczną, gospodarczą w swoich środowiskach.
- W tekście przedstawiono tylko sytuację Polaków na ziemiach „wcielonych” do Rzeszy.
- Represje okupanta dotyczą polską inteligencję (m.in. nauczycieli, sędziów).
- W miejsce wysiedlonych Polaków przybywają m.in. Niemcy z państw bałtyckich.
- Karani są tylko bezpośredni sprawcy „czynów niedozwolonych” przez okupanta.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polityka niemiecka uderzyła przede wszystkim w potencjał intelektualny społeczeństwa polskiego. Plan likwidacji inteligencji Niemcy opatrzyli kryptonimem AB. W jego ramach odbywały się masowe egzekucje. Najbardziej spektakularnym przejawem likwidowania polskiej inteligencji było aresztowanie pracowników krakowskich uczelni (Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Górniczo-Hutniczej) w listopadzie 1939 roku. 183 przedstawicieli środowiska naukowego Niemcy zaprosili na spotkanie, a następnie aresztowali ich i przewieźli do obozów (przede wszystkim do Sachsenhausen), gdzie część zmarła z niedożywienia, wycieńczenia lub chorób. To wydarzenie zostało określone mianem Sonderaktion Krakau.

Fryderyk Zoll

Pamiętnik. O aresztowaniu uczonych krakowskich przez władze hitlerowskie --- 6 listopada 1939 r.

Na schodach i w korytarzu gmachu uniwersyteckiego stały już wówczas szeregi uzbrojonych żołnierzy policyjnych w hełmach.

Müller wszedł do zapełnionej sali wykładowej [...], odezwał się do nas w następujących słowach, które podaję, jak sądzę, w dosłownym prawie brzmieniu, bo utkwily mi w pamięci bardzo dobrze:

„Uniwersytet tutejszy rozpoczął rok akademicki nie uzyskawszy uprzednio pozwolenia władz niemieckich. Jest to zła wola. Ponadto jeszcze powszechnie wiadomo, że wykładowcy byli zawsze wrogo nastawieni wobec nauki niemieckiej. Z tego powodu wszyscy obecni, z wyjątkiem trzech obecnych kobiet, będziecie przewiezieni do obozu koncentracyjnego. Jakakolwiek dyskusja, a nawet jakakolwiek wypowiedź na ten temat jest wykluczona. Kto stawi opór przy wykonywaniu mego rozkazu, będzie zastrzelony”.

Pouczenie było skończone. Müller kazał wychodzić [...]. Po rewizji zaprowadzono nas na przyległą ulicę Gołębią, gdzieśmy z trudem weszli do zwykłych wysokich aut ciężarowych [...], auta ruszyły i po krótkim czasie znaleźliśmy się na podwórzu więzienia wojskowego przy ulicy Montelupich [...].

Fryderyk Zoll, Pamiętnik. O aresztowaniu uczonych krakowskich przez władze hitlerowskie – 6 listopada 1939 r., [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, Rzeszów 1996, s. 68.

Ćwiczenie 6

Jakie powody aresztowania polskich naukowców podał Müller?

- Niechętny stosunek uniwersyteckich wykładowców do nauki niemieckiej.
- Zasadę III Rzeszy: pozbawienie narodów okupowanych inteligencji.
- Rozpoczęcie roku akademickiego na Uniwersytecie Jagiellońskim bez uzyskania zgody władz niemieckich.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Istotnym założeniem polityki niemieckiej była także likwidacja polskiego szkolnictwa.

“ Polityka hitlerowska (wypowiedź H. Himmlera)

Podstawowym zagadnieniem jest zagadnienie szkolnictwa, a tym samym zagadnienie kwalifikowania i przesiania młodzieży.

Dla nieniemieckiej ludności Wschodu nie mogą istnieć wyższe szkoły niż czteroklasowa szkoła ludowa. Taka szkoła ma zapewnić wyłącznie: umiejętność liczenia, najwyżej do 500, napisanie nazwiska, przyswojenie nauki, że nakazem Bożym jest posłuszeństwo wobec Niemców, uczciwość, pilność i grzeczność. Czytania nie uważam za konieczne.

Oprócz tej szkoły nie mogą istnieć na Wschodzie w ogóle żadne szkoły. Rodzice, którzy zechcą dać swoim dzieciom lepsze wykształcenie zarówno w szkole ludowej, jak i później w szkole wyższej, muszą złożyć odpowiedni wniosek do wyższych dowódców SS i policji. Na podstawie wniosku przede wszystkim rozstrzygnie się kwestię, czy dziecko pod względem rasowym jest bez zarzutu i czy odpowiada naszym warunkom. Jeśli uznamy takie dziecko za naszą krew, wówczas oznajmi się rodzicom, że pójdzie ono do szkoły w Niemczech i na stałe w Niemczech zostanie.

Corocznie następuje przesiewanie wszystkich 6-10-letnich dzieci Generalnej Guberni i dzielenie ich na rasowo wartościowe i niewartościowe.

Po konsekwentnym przeprowadzeniu tych zarządzeń ludność Generalnej Guberni w ciągu najbliższych 10 lat będzie się składać z pozostałej małowartościowej ludności.

Ta ludność będzie do dyspozycji jako pozbawiony przywództwa lud roboczy i będzie corocznie dostarczać Niemcom robotników sezonowych i robotników do specjalnych przedsięwzięć (drogi, kamieniołomy, budowle).

Ćwiczenie 7

Wskaż, czego miała uczyć szkoła ludowa.

Liczenia.

Posłuszeństwa wobec Niemców.

Pisania.

Religii.

Czytania.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

Kto podejmował decyzję o „przydatności rasowej” dziecka i tym samym o możliwości zdobywania przez nie wykształcenia?

Dowódcy SS i policji.

Rodzice.

Szkoła.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wysiedlenia – dzieci Zamojszczyzny

Około 5 tys. polskich dzieci pochodzących z Zamojszczyzny zostało przekazanych na wychowanie rodzinom niemieckim lub osadzonych w młodzieżowych domach Hitlerjugend. Teren ten jako jeden z pierwszych został przeznaczony pod „osadnictwo niemieckie”. Akcja wysiedlania Polaków rozpoczęła się tam w 1941 roku. Jej największe nasilenie nastąpiło na przełomie 1942 i 1943 roku. W sumie objęła około 35 tys. Polaków i Ukraińców.

Odbieranie dzieci mieszkańcom Zamojszczyzny

Odbieranie dzieci mieszkańcom Zamojszczyzny, Fotografia, domena publiczna

Polecenie 2

Napisz komentarz do powyższego zdjęcia z perspektywy uczestnika tragicznego wydarzenia.

Polscy rolnicy wysiedlani z gospodarstw przez SS. Zamojszczyzna

Polscy rolnicy wysiedlani z gospodarstw przez SS. Zamojszczyzna, Fotografia, domena publiczna

Polecenie 3

Fotografia dokumentuje jedną z akcji wysiedlania, podczas której miejscowa ludność nie stawia oporu. Korzystając z różnych źródeł, dowiedz się, czy zawsze wysiedlana ludność biernie poddawała się woli okupanta.

“**Thorner Freiheit**”, **Freita, 27 Oktober 1939, Seite 6**

Obwieszczenie

Ażeby bezczelnemu zachowaniu się pewnej części ludności polskiej zapobiec, zarządzam, co następuje:

Obywatele polscy obojga płci mają obowiązek przed reprezentantami władzy niemieckiej – jak dalece ci ostatni są rozpoznawani przez mundury czy opaskę na rękę – ustępować z drogi. Ulica należy do zwycięzców – a nie do zwyciężonych.

Obywatele polscy płci męskiej mają obowiązek kłaniania się przez zdejmowanie nakrycia głowy wszystkim przechodzącym osobistościom Państwa, Partii i Sił Zbrojnych.

Niemieckie pozdrowienie przez podniesienie prawej ręki i pozdrowienie „Heil Hitler” jest Polakom wzbronione.

W składach i na targach obsługiwani muszą być najpierw przedstawiciele władzy niemieckiej, członkowie ich rodzin i wszyscy obywatele niemieccy, po nich dopiero – zwyciężeni.

Noszenie polskich mundurków szkolnych, czapek z odznakami itd., jak również noszenie przez polskich urzędników kolejowych i pocztowych polskich odznak państwowych jest wzbronione.

Ci Polacy, którzy jeszcze nie zrozumieli, że są zwyciężonymi – a zwycięzcami my, i którzy przeciwdziałać będą powyższym rozporządzeniom, podlegają najsurowszemu ukaraniu.

Thorn, 27 October 1939

Komendant policji państwowej, 27 X 1939.

„Thorners Freiheit”, Freita, 27 Oktober 1939, Seite 6, [w:] Dariusz Ostapowicz, Sławomir Suchodolski, Dariusz Szymikowski, Od Hammurabiego do Fukuyamy, t. 1, Gdańsk 1999, s. 235.

Ćwiczenie 9

Toruń znalazł się na terenie:

ziem wcielonych do III Rzeszy.

Generalnego Gubernatorstwa.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 10

Zaznacz ograniczenia, którym podlegali Polacy (tylko te uwzględnione w tekście źródłowym).

Noszenie opasek z polską flagą.

Nakaz ustępowania Niemcom drogi.

Zakaz wchodzenia do sklepów, w których kupowali Niemcy.

Obowiązek okazywania przez mężczyzn szacunku przedstawicielom władzy niemieckiej poprzez zdejmowanie czapek i kłanianie się.

Przestrzeganie godziny policyjnej.

Zakaz noszenia polskich symboli i emblematów.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polityka eksterminacji

Niektóre warstwy społeczne okupant niemiecki traktował w sposób szczególny, niemniej polityka eksterminacji objęła całą ludność cywilną. Jedną z jej form były masowe egzekucje, rozpoczęte już jesienią 1939 roku. Latem 1940 roku w Palmirach zginęło ponad 1,5 tys. osób. Wśród rozstrzelanych byli politycy (Maciej Rataj, Mieczysław Niedziałkowski), sportowcy

(Janusz Kusociński). Po rozpoczęciu wojny niemiecko-radzieckiej i po wkroczeniu Niemców do Lwowa w masowej egzekucji śmierć ponieśli m.in.: pierwszy premier po zamachu majowym, a zarazem uczony Kazimierz Bartel, znany pisarz, publicysta Tadeusz Boy-Żeleński. Drugą formą prowadzonej na masową skalę eksterminacji ludności polskiej były obozy pracy i zagłady.

Bundesarchiv, Bild 146-1988-034-19A
Foto: o. Ang. | 20. Oktober 1939

Egzekucja polskich zakładników

Egzekucja polskich zakładników, Fotografia, Bundesarchiv, licencja: CC BY-SA 3.0

Uliczna łąpanka w 1941 roku w Warszawie

Uliczna łąpanka w 1941 roku w Warszawie, Fotografia, The New York Public Library, domena publiczna

Ćwiczenie 11

Jedną z form represji niemieckich były łapanki. Co działo się z ich ofiarami?

Po rewizji i sprawdzeniu tożsamości wypuszczano wszystkich do domów.

Były przewożone do obozów.

Były wywożone na przymusowe roboty.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Złą sławę w polityce represji stosowanej przez Niemców zyskał Pawiak (więzienie przy ulicy Pawiej w Warszawie), przez który przeszło ponad 100 tys. więźniów. Ponad jedną trzecią z nich zamordowano w masowych egzekucjach, wielu więźniów wywieziono do obozów koncentracyjnych.

Kapsuła czasu

Pawiak wybudowano w latach 30. XIX wieku. Na zdjęciu więzienie w 1945 roku

Pawiak wybudowano w latach 30. XIX wieku. Na zdjęciu więzienie w 1945 roku, Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 12

Z jakimi wydarzeniami z wcześniejszej historii Polski kojarzysz Pawiak?

- Więziony tam był Józef Piłsudski podczas I wojny światowej.
- Więziono tam przedstawicieli Rządu Narodowego z okresu powstania styczniowego.
- Przetrzymano tam członków rządu z okresu powstania listopadowego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W zachowanych piwnicach dawnego więzienia znajduje się muzeum.

Ciekawostka

Oprócz fragmentu bramy więzienia ocalał też wiąz, który rósł obok niej po wewnętrznej stronie muru więziennego. Do tego drzewa rodziny pomordowanych więźniów mocowały tabliczki z ich nazwiskami. Kiedy w 2004 roku wiąz usechł, pracownicy muzeum wycięli go, zdjęli z niego formę i wykonali odlew. Został on następnie ustawiony w miejscu uschniętego drzewa.

Represje niemieckie dotknęły nie tylko ludzi, ale uderzyły też w polską kulturę i dziedzictwo narodowe. Na wielką skalę odbywała się grabież majątku narodowego. Przez cały okres okupacji wywożono do niemieckich muzeów lub prywatnych zbiorów hitlerowskich dygnitarzy wartościowe dzieła sztuki. Z rzeźb, dzieł sztuki, a nawet kominków i posadzek ograbiono Zamek Królewski w Warszawie.

Niemcy starali się także niszczyć te symbole, które świadczyły o wielkości narodu polskiego, a nierzadko stanowiły jednocześnie przykład słabości narodu niemieckiego, jak choćby pomnik Grunwaldzki. Nie przetrwały zawirowań dziejowych: pomniki Adama Mickiewicza, Fryderyka Chopina, Jana Kilińskiego (wszystkie usytuowane w Warszawie). Natomiast na pomniku Mikołaja Kopernika pojawiła się informacja, że był to wielki niemiecki astronom.

Dla przedstawicieli świata kultury i nauki był to okres wyjątkowo trudny. Nie prowadzono żadnych badań, nie wydawano żadnych publikacji, w efekcie albo pisano do szuflady, wierząc, że po wojnie uda się wszystko opublikować, albo starano się swój potencjał naukowy wykorzystywać w tajnym nauczaniu, a artystyczny – w podziemnym życiu kulturalnym, podczas koncertów i występów w domach prywatnych. Związek Artystów Scen Polskich wydał decyzję o niepodejmowaniu pracy w oficjalnie działających teatrach. Niemcy dali bowiem pozwolenie na wystawianie sztuk służących przede wszystkim

propagandzie, a dochód szedł na potrzeby maszyny wojennej. Podobnie wyselekcjonowany był repertuar kinowy. Zakaz korzystania z rozrywek dotyczył wszystkich obywateli polskich. Funkcjonujące wówczas hasło: „tylko świnie siedzą w kinie, a co bogatsze to w teatrze”, było tego dowodem. Aktorzy, chcąc jednak coś zarobić, pracowali w charakterze szatniarzy, kelnerów, bufetowych.

Polecenie 4

Niekiedy zdarzało się, że artyści decydowali się na podjęcie współpracy z Niemcami. Odszukaj przykłady takich postaci.

Okupacja radziecka – organizacja i formy represji

Perfidia Stalina była widoczna już w sformułowaniu powodów, dla których Armia Radziecka 17 września 1939 roku wkroczyła na teren II RP, i przejawiała się także w organizacji terenów okupowanych. Na tych obszarach przeprowadzono wybory do zgromadzenia zachodniej Białorusi i zachodniej Ukrainy, po czym wybrane władze zadeklarowały chęć wcielenia tych terenów do URS i BRS, a tym samym zamieszkująca je ludność stała się obywatelami radzieckimi. Okręg wileński oddano (jak się okaże – na krótko) Litwie.

Po zaanektowaniu tych obszarów przez ZSRR mieszkający tam Polacy podlegali akcji paszportyzacji (obowiązek uzyskania paszportu miał każdy, kto ukończył 16 lat). Oczywiście tym samym na mężczyzn rozciągnięto obowiązek służby w Armii Czerwonej. Do armii wcielono około 150 tys. osób.

Bardzo chętnie podsycano tutaj konflikty narodowościowe i wykorzystywano antagonizmy polsko-ukraińskie, polsko-białoruskie czy polsko-żydowskie. Witanie z radością czerwonoarmistów przez mniejszościowych obywateli kresów II RP także nie należało do rzadkości. Polaków mieszkających na tych obszarach, zwłaszcza przedstawicieli polskiego życia naukowo-artystycznego i polskiej administracji, zachęcano do współpracy z reżimem radzieckim. Prześladowania objęły także Kościół. Zlikwidowano zakony i seminaria duchowne.

Przejęcie władzy przez administrację radziecką doprowadziło do nacjonalizacji zakładów przemysłowych, banków, większych sklepów, restauracji. W wyjątkowo trudnej sytuacji znaleźli się ich dawni właściciele. Na wsi tworzone kołchozy. Walutą obowiązującą stał się rubel. Pozwolono na wymianę tylko 300 zł na osobę, co spowodowało utratę oszczędności przez wielu Polaków i w efekcie doprowadziło do pauperyzacji społeczeństwa.

Ucierpiało polskie szkolnictwo. Ograniczono liczbę szkół polskich na korzyść szkół ukraińskich, białoruskich, żydowskich. Wprowadzono język rosyjski, geografię i historię ZSRR. Na lwowskich uczelniach usunięto większość polskiej kadry, zlikwidowano m.in. katedry humanistyczne.

Niechętnych nowej rzeczywistości karano, choćby wywózkami w głąb ZSRR. W latach 1939–1941 w wyniku aresztowań do ZSRR (na Syberię i do Kazachstanu, ale też na Ural) wywieziono kilkaset tysięcy obywateli.

“ **Raport gen. Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza dla gen. Kazimierza Sosnkowskiego o sytuacji na terenie okupacji radzieckiej z 11 III 1940 roku**

Od 9 lutego począwszy nastąpiło masowe wywożenie w głąb Rosji elementu pracującego dawniej nie tylko politycznie, ale i społecznie, i gospodarczo. Inteligencję wywieziono już poprzednio. Wywożono całe rodziny, starców, kobiety i nawet najmniejsze dzieci, zostawiając pół godziny na spakowanie się. O rozmiarach wysiedlenia może świadczyć, że z pow. ludzkiego odszedł transport 300 wagonów towarowych nieogrzewanych. W pierwszej kolejności wywieziono rodziny wszystkich osadników i gajowych. Pozostałe mienie objęły pod swój zarząd miejscowe komitety komunistyczne. Wrażenie tego wysiedlenia bardzo duże, ale niekorzystne dla Sowietów, gdyż każdemu posiadaczowi ponad 5 ha ziemi grozi podobny los. Nastrój ludności da się streścić w krótkim wyrażeniu chłopca z Dżisnienyszczyny: tego, co Polaki nie potrafili z nami zrobić przez 20 lat, bolszewicy zrobili w ciągu kilku miesięcy – my teraz Polaki wszyscy. Poza niezwykle minimalną ilością sympatyków komunizmu, przeważnie materialnie zainteresowanych, tak ludność polska, jak i białoruska oczekują z utęsknieniem wskrzeszenia Polski; dawny element komunistyczny rozczarował się i wyrzekł komunizmu, dlatego wielu dawnych działaczy komunistycznych, organizatorów wiejskich komitetów i milicji siedzi dziś w kryminałach sowieckich; celem samoobrony w obawie przed wysiedleniem lub zaaresztowaniem ludność samorzutnie organizuje się i zakłada licznie działające tajne organizacje, szykując się do działań partyzanckich

mniej więcej od 15 kwietnia. Po doświadczeniach w wojnie fińsko-rosyjskiej prysły resztki uroku i wiary w potęgę militarną Sowiec, co na początku okupacji odgrywało dużą rolę w nastrojach. Walka o polską szkołę coraz bardziej się rozpala, szkoła polska podlega coraz szybszej likwidacji; dzieje się to przez ciągłe areszty nauczycieli polskich, przez masowe areszty młodzieży gimnazjalnej, przez ucieczkę nauczycieli, którzy nie chcą przyjąć służby konfidentów GPU. Ludność białoruską, która dawniej walczyła o szkołę białoruską, obecnie z wielkim charakterem walczy o szkołę polską, przeciwko wprowadzaniu białoruskiej, tylko dzięki tej twardej walce szkolnictwo polskie jeszcze nie zostało zlikwidowane. Młodzież szkolna, i to zarówno gimnazjalna, jak i ze szkół powszechnych, zdała i zdaje co dzień niezwykle chlubny egzamin, jeżeli chodzi o narodowy stan posiadania, najmniejsze dzieciaki staczały czynne walki przy usuwaniu godeł narodowych, zdzierały portrety wodzów komunizmu, walczyły o modlitwę w szkole, a do dziś w kościołach śpiewają „Boże, coś Polskę”.

Konfidenci. Bolszewicy masowo wszędzie angażują konfidentów; niestety, należy przyznać, że sporo ludzi poszło na tę podłą służbę. Dlatego na terenach bolszewickich swobodna rozmowa jest wykluczona, chociaż jest jeszcze daleko do stosunków panujących w Rosji. Oprócz agentów płatnych jest wielu donosicieli z amatorstwa – załatwiają dawne porachunki, pisząc „donosy”, niestety jest tego dużo. Stosunki gospodarcze pogarszają się z dnia na dzień. [...]. Dziś miasta i miasteczka mają niezwykle wygląd: prawie wszystkie sklepy są puste i zamknięte.

Raport gen. Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza dla gen. Kazimierza Sosnkowskiego o sytuacji na terenie okupacji radzieckiej z 11 III 1940 roku, [w:] Dariusz Ostapowicz, Sławomir Suchodolski, Dariusz Szymikowski, *Od Hammurabiego do Fukuyamy*, t. 1, Gdańsk 1999, s. 246.

Ćwiczenie 13

Co świadczyło o represyjnym charakterze okupacji radzieckiej?

Rekrutacja donosicieli odbywała się na różne sposoby: do konfidencji zachęcano pieniędzmi albo też wynikała ona z chęci rewanżyzmu.

Kilka miesięcy okupacji radzieckiej zniechęciło część dotychczasowych zwolenników do komunizmu.

Represjonowano polskie szkoły i nauczycieli.

Szerzyło się donosicielstwo.

Polaków objęto opieką społeczną.

Wywózki objęły przede wszystkim inteligencję, dawnych właścicieli ziemskich, przemysłowców oraz przedstawicieli administracji.

Upadło życie gospodarcze w wielu miejscowościach.

Przyjmowano do struktur administracyjnych przedstawicieli inteligencji.

Polityka okupanta radzieckiego spowodowała konsolidację społeczeństwa, także wzbudziła poczucie polskości u mniejszości narodowych.

Osobom deportowanym dano bardzo mało czasu na spakowanie się.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Deportacje ludności polskiej

“ Wspomnienia Oli Watowej o deportacji ludności polskiej do Kazachstanu

[...] nie słyszałam, jak weszli. Przyszli z dozorcą. Zobaczyłam z pięciu enkawudystów z wymierzonymi w nas bagnetami, „niu, dawaj,

sobirajsia” [no, zbieraj się]. Piętnaście minut na zabranie rzeczy [...].

Do wagonu bydłęcego trzeba było nas na siłę wpychać, tak był przepełniony. Zaraz potem zaryglowano go i zamknięto na kłódkę. [...] w półmroku zaczęłam przyglądać się współtowarzyszom niedoli. Przeważnie byli to ludzie ze Lwowa i okolic, którzy od dawna zdawali sobie sprawę, że będą wywiezieni, i do tej wywózki byli przygotowani. Przed tą naszą wywózką z trzynastego na czternastego kwietnia 1940 roku były już dwie inne wywózki. Jedna szczególnie tragiczna, ciężka. Wywózka lutowa. Ludzie zamarzali w wagonach, kobiety rodziły. Martwe dzieci wyrzucano przez okienka.

Wspomnienia Oli Watowej o deportacji ludności polskiej do Kazachstanu, [w:] Dariusz Ostapowicz, Sławomir Suchodolski, Dariusz Szymikowski, *Od Hammurabiego do Fukuyamy*, t. 1, Gdańsk 1999, s. 239–240.

Ćwiczenie 14

Wskaż stwierdzenia, które dotyczą wspomnień Oli Watowej.

Transport odbywał się w nieludzkich warunkach: bydłece wagony, przepełnione.

Szczególnie uciążliwe warunki panowały zimą.

Dano czas na spakowanie i przygotowanie się na długi wyjazd.

Zdarzały się porody, których efektem były zgony niemowlaków.

Krótki czas na spakowanie, niespodziewane najście.

W transporcie ludzie zamarzali.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Osobną kategorię osób represjonowanych stanowili polscy żołnierze i oficerowie, którzy znaleźli się w wyniku kampanii wrześniowej w niewoli radzieckiej. Żołnierzy kierowano przeważnie do obozów w głębi ZSRR. Oficerów umieszczono w obozach (w Kozielsku, Starobielsku, Ostaszkowie), a następnie wymordowano – większość w lasu katyńskim, ale miejscem kaźni były także okolice Charkowa i Miednoje.

“ Obozy jenieckie na terenie ZSRR

[...] od listopada 1939 do maja 1940 istniały trzy obozy oficerskie jeńców:

Kozielsk na wschodnich krańcach Smoleńszczyzny około 5000 jeńców, z czego 4500 oficerów: (generałów, 1 kontradmirał, około 400 oficerów sztabowych, około 3500 młodszych oficerów i 500 podchorążych).

Starobielsk pod Charkowem na Ukrainie. Tam przebywało: 3920 jeńców, z czego 8 generałów, ok. 380 oficerów sztabowych, ok. 3450 młodszych oficerów, ok. 30 podchorążych i 52 osoby cywilne. Wśród oficerów rezerwy około 50% stanowili: 40 profesorów i docentów, kilkuset lekarzy, inżynierów, prawników, literatów, nauczycieli.

Ostaszków w pobliżu Tweru-Kalinina, około 6570 jeńców, z czego około 400 oficerów KOP, żandarmerii i zmilitaryzowanej policji.

Obozy jenieckie na terenie ZSRR, [w:] Krzysztof Juszczyk, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 80–81.

Ćwiczenie 15

Obozy skupiały razem około:

17 000 jeńców.

15 000 jeńców.

13 000 jeńców.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 16

Oficerów było w nich około:

6600.

8700.

10 500.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

“ Decyzja Biura Politycznego WKP (b) w sprawie jeńców polskich (15 III 1940)

W związku z tym, że wszyscy oni są zatwardziałymi i niepoprawnymi wrogami władzy radzieckiej, NKWD i ZSRR uważa za niezbędne:

I. Polecieć NKWD i ZSRR:

1. Sprawy znajdujących się w obozach dla jeńców wojennych 14 700 byłych polskich oficerów, urzędników, obszarników, policjantów, funkcjonariuszy wywiadu, żandarmów, osadników (wojskowych) i strażników więziennych.
2. A także sprawy aresztowanych i przebywających w więzieniach w zachodnich obwodach Ukrainy i Białorusi 11 000 członków różnych szpiegowskich i dywersyjnych organizacji kontrrewolucyjnych, byłych obszarników, fabrykantów, byłych polskich oficerów, urzędników i dezertersów – rozpatrzyć w trybie specjalnym, wymierzając im najwyższy wymiar kary – rozstrzelanie.

Sprawy rozpatrzyć bez wzywania aresztowanych, bez przedstawiania zarzutów, postanowienia o zakończeniu śledztwa i aktu oskarżenia.

Decyzja Biura Politycznego WKP (b) w sprawie jeńców polskich (15 III 1940), [w:] Dariusz Ostapowicz, Sławomir Suchodolski, Dariusz Szymikowski, Decyzja Biura Politycznego WKP (b) w sprawie jeńców polskich (1, Gdańsk 1999, s. 255.

Praca domowa

Polecenie 5.1

Powiedz, jaki powód rozstrzelania podany został w tekście.

Polecenie 5.2

Czyje sprawy rozpatrywano (oprócz oficerów)?

Polecenie 5.3

Oceń tryb postępowania przyjęty wobec wymienionych w tekście grup.

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 6

Jakie informacje na temat mordu katyńskiego można odczytać z powyższego plakatu?

Ekshumacja ciał oficerów zamordowanych przez NKWD w Katyniu w 1940

Ekshumacja ciał oficerów zamordowanych przez NKWD w Katyniu w 1940, 1943, Fotografia, domena publiczna

Polecenie 7

Przyjrzyj się fotografii przedstawiającej tragiczny los polskich oficerów. Jak sądzisz, czy rzeczywiście status alianta powinien zdjąć odpowiedzialność z ZSRR za zbrodnię z okresu II wojny światowej?

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 17

Jaki procent ziem polskich okupowali podczas II wojny światowej Niemcy?

61%.

32%.

48%.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 18

Uzupełnij tekst, przeciągając w odpowiednie miejsca podane wyrazy i daty.

Niemcy po zajęciu w 1939 roku części Polski utworzyli w październiku [] roku twór administracyjno-polityczny – [], którego stolicą został []. Zarządzał nim Hans []. Terytorium tego „państewka” dzieliło się na 4 dystrykty: krakowski, warszawski, radomski i []. Po agresji Niemiec na ZSRR utworzono piąty dystrykt, [].

Generalne Gubernatorstwo

Frank

galicyjski, Warszawa, Himmler

Galicję

1939

Kraków

lubelski

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 19

Połącz pojęcia z definicjami.

Kryptonim akcji okupanta niemieckiego wymierzony w polski świat naukowy. Gestapo w ramach tej akcji aresztowało w 1939 roku pracowników naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Volksdeutsch

Obywatel kraju okupowanego przez Niemcy podczas II wojny światowej, deklarujący przynależność do niemieckiej grupy narodowej.

AB

Kryptonim akcji eksterminacyjnej polskiej inteligencji podjętej przez Niemcy w Generalnym Gubernatorstwie w 1940 roku, zmierzającej do wyniszczenia polskich elit. Między innymi w ramach tych działań Niemcy przeprowadzili masowe egzekucje w Palmirach.

Sonderaktion Krakau

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić, kim był volksdeutsch.

Co wiem?

Wiem, kiedy utworzono Generalne Gubernatorstwo.

Co rozumiem?

Rozumiem, dlaczego okupant chciał zlikwidować polską inteligencję.

Rząd polski na uchodźstwie

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Polecenie 1

Na podstawie fragmentu tekstu ustawy zasadniczej z 1935 roku podaj wszystkie możliwe okoliczności, w których mogło dojść do zmiany na stanowisku Prezydenta RP.

„Art. 16.”

Internowanie polskich władz

W nocy z 17 na 18 września rząd polski i naczelny wódz opuścili teren Rzeczypospolitej, przekraczając granicę z Rumunią. Wcześniej uzyskano zgodę od rumuńskich władz na przejazd do portu w Konstancy, skąd planowano udać się do Francji. Jedyнным warunkiem postawionym rządowi polskiemu przez Rumunię było niepodejmowanie podczas tranzytu żadnej działalności politycznej. Jednak 18 września 1939 roku władze polskie internowano

w Rumunii, umieszczając polityków w różnych ośrodkach na terenie państwa. Krok ten był spowodowany nie tyle niechęcią Rumunów, ile naciskami różnych środowisk i krajów.

Niemcy byli zainteresowani internowaniem prezydenta, rządu i naczelnego wodza, ponieważ to potwierdzało likwidację państwa polskiego. Francuzi chętniej widzieliby w rządzie władze antysanacyjne. Ich stosunki z Polską, kiedy u steru polityki zagranicznej stał Józef Beck, były nie najlepsze. Zbliżenie, które nastąpiło między Francją i Polską pod koniec lat 30., nie tyle miało związek ze wzrostem sympatii, ile wynikało z obaw przed wybuchem wojny. Również przebywający za granicą działacze antysanacyjni chcieli zmiany rządu. Naciski na rząd rumuński okazały się skuteczne. Wykorzystano fakt, że prezydent wydał odezwę do narodu. Uznano to za „działalność polityczną” i zatrzymano polskie władze w Rumunii.

W tej sytuacji prezydent Ignacy Mościcki skorzystał z uprawnień, które dawała mu Konstytucja kwietniowa, i wyznaczył swojego następcę.

Polecenie 2

Przypomnij, który zapis Konstytucji kwietniowej pozwalał prezydentowi wyznaczyć następcę.

Jako kandydata na stanowisko prezydenta Mościcki wskazał ambasadora II RP w Rzymie Bolesława Wieniawę-Długoszowskiego. Francuzi nie uznali tej nominacji.

Bolesław Wieniawa-Długoszowski (trzeci od lewej), obok Józef Beck (drugi od lewej) podczas spotkania legionistów w Krakowie w latach 30.

Bolesław Wieniawa-Długoszowski (trzeci od lewej), obok Józef Beck (drugi od lewej) podczas spotkania legionistów w Krakowie w latach 30., Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 1

Dlaczego kandydatura Bolesława Wieniawy-Długoszowskiego nie uzyskała akceptacji?

- W przeszłości pełnił funkcje adiutanta Józefa Piłsudskiego, był też związany z obozem sanacyjnym.
- Wieniawa-Długoszowski nie miał odpowiedniego przygotowania do objęcia urzędu.
- Znany był ze swojej niechęci do państw zachodnich.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Nowy prezydent, nowy rząd

Aby nie przedłużać **impasu**, Mościcki wskazał kolejnego kandydata: przebywającego już we Francji prezesa Światowego Związku Polaków Władysława Raczkiewicza.

Ta nominacja nie budziła już kontrowersji, toteż 30 września 1939 roku został on zaprzysiężony w Paryżu. Również w tym dniu Raczkiewicz wyznaczył na stanowisko premiera powołanego przez siebie rządu Władysława Sikorskiego, powierzając mu ponadto funkcję naczelnego wodza. Podporami politycznymi rządu były: Stronnictwo Narodowe, Stronnictwo Pracy, Stronnictwo Ludowe, PPS-WRN. Mimo niechęci do środowiska sanacyjnego starano się stworzyć rząd koalicyjny. Ministrem spraw zagranicznych został **August Zaleski**, poprzednik Becka w tymże resorcie. Nie obyło się jednak bez rozliczeń z przedwojenną władzą. Starano się wyciągnąć konsekwencje wobec tych, którzy, jak podkreślono, przyczynili się do upadku państwa.

“ Główny cele działalności rządu

[...] Można w miarę potrzeby w rozmowach precyzować cele naszego rządu, jak następuje:

a. Poprzez energiczną akcję i stałe wysiłki utrzymywać kontakt jak najbliższy z narodem [...].

b. Prowadzić aktywnie dalszą walkę zbrojną na lądzie, na morzu i w powietrzu przy boku Francji i Anglii jako pełnoprawne państwo sojusznicze.

c. Poprzez stały i bliski kontakt i współpracę z aliantami tak opracować i uzgodnić warunki przyszłego pokoju... [w którym] silna, demokratyczna Polska, o bezpiecznych granicach, jest warunkiem niezbędnym.

d. Polityka sojusznicza Rządu Polskiego jest przede wszystkim szczerą. Dąży ona do coraz to głębszego ustalenia współpracy z demokracjami Zachodu, pozyskania ich poparcia dla naszych celów wojennych, stwierdzając naszą niezależność polityczną, zbieżność celów i zasad politycznych z aliantami.

1. Na dalszą metę nasza akcja dyplomatyczna ma na celu [...]:

a. Dążenia do zbliżenia i poprawy stosunków z Czechami i Słowakami oraz Litwą. W tym celu Pan Minister, jak również Pan Premier Sikorski nawiązali kontakty z miarodajnymi przedstawicielami czeskimi i słowackimi. Pan Minister nawiązał stosunki z posłem litewskim Klimasem. [...]

f. Unikanie, by na terenie Ligi Narodów Sowiety mogły uzyskać grunt podatny dla swej propagandy i dla urabiania opinii brytyjskiej i francuskiej w kierunku dla interesów Polski szkodliwym [...]

Główne cele działalności rządu, [w:] , Sprawa polska na arenie międzynarodowej. Zbiór dokumentów, red. Tadeusz Cieślak, Warszawa 1965.

Odpowiedz na pytania, zaznaczając zdania fałszywe.

Ćwiczenie 2.1

Jakie główne cele postawił sobie rząd emigracyjny?

- Nawiązanie stosunków dyplomatycznych z ZSRR.
- Przy wsparciu aliantów zachodnich zapewnienie Polsce realizacji jej celów wojennych.
- Współpraca z państwami zachodnimi i walka u ich boku.
- Poprawa stosunków z Czechami, Słowakami, Litwą.
- Utrzymanie kontaktu z narodem polskim.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2.2

Jaki stosunek do ZSRR prezentował nowo powstały rząd?

- Miał nadzieję, że za pośrednictwem Ligi Narodów i państw alianckich dojdzie do wznowienia sojuszu polsko-radzieckiego.
- Chciał uniknąć skutków negatywnej propagandy ze strony ZSRR.
- Obawiał się ze strony ZSRR działań, które zaszkodzą polskiemu wizerunkowi na arenie międzynarodowej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W grudniu 1939 roku na mocy decyzji prezydenta Raczkiewicza utworzono Radę Narodową RP. Miała ona charakter organu doradczego władz polskich na emigracji. Na jej czele stanął Ignacy Paderewski. Jednym z wiceprzewodniczących został Stanisław Mikołajczyk.

Polecenie 3

Wyjaśnij, dlaczego na czele Rady Narodowej stanął Ignacy Paderewski.

Rząd działał na podstawie Konstytucji kwietniowej, ponieważ tylko ta umożliwiała kontynuowanie władzy, niemniej prezydent Raczkiewicz podzielił się kompetencjami z premierem – zobowiązał się konsultować z szefem rządu swoje decyzje.

Siedzibą polskich władz został Paryż, a później (od listopada 1939 roku) Angers [czyt. ą:żę]. Polskim budynkiem rządowym przyznano eksterytorialność. Po klęsce Francji władze RP na uchodźstwie przenieśli się do Londynu.

2 października 1939 roku nowy rząd uznały Stany Zjednoczone, a dwa dni później Wielka Brytania.

Polecenie 4

Sporządź krótkie notki biograficzne Stanisława Mikołajczyka i Władysława Sikorskiego.

Cele rządu

Rząd zadeklarował chęć walki u boku Francji aż do osiągnięcia pełnego zwycięstwa. Rozpoczęto więc organizowanie polskiej jednostki. Wiosną 1940 roku liczyła ona blisko 40 tys. żołnierzy. Po przeniesieniu do Anglii potwierdzono wolę walki i kontynuowano organizację wojska polskiego.

18 grudnia 1939 roku zostały sformułowane szczegółowe cele polityki rządu Władysława Sikorskiego. Zgodnie z ustaleniami miały służyć przede wszystkim uzyskaniu przez Polskę pełnej suwerenności w granicach przedwojennych na wschodzie i z nabytkami w postaci Prus Wschodnich, Gdańska i Opolszczyzny.

“ Przyszła Polska

Rząd już w grudniu 1939 roku ogłosił, że po wojnie „Polska będzie państwem stojącym na gruncie kultury i zasad chrześcijańskich (państwem demokratycznym, opartym o najszerze warstwy narodu)”. Zapowiadano prawo do pracy, zasady sprawiedliwości społecznej, a tym mniejszościom narodowym, które wraz z narodem polskim wzięły udział w walce i pozostały wierne państwu polskiemu, gwarantowano sprawiedliwość, swobodny rozwój narodowy i kulturalny oraz opiekę prawa.

Przyszła Polska, [w:] Jerzy Eisler, Robert Kupiecki, Melania Sobańska-Bondaruk, Świat i Polska 1939–1992, Warszawa 1992, s. 43.

Polecenie 5

Scharakteryzuj program rządu emigracyjnego w zakresie organizacji i funkcjonowania przyszłego państwa polskiego.

Pomocna w realizacji wyznaczonych celów miała być współpraca z państwami, które podjęły walkę z hitlerowskimi Niemcami, toteż w kontaktach międzypaństwowych oprócz sojuszy z Anglią, Francją i USA rząd chciał poprawy stosunków z sąsiadami, m.in. z emigracyjnym rządem czechosłowackim. W listopadzie 1940 roku oba rządy zadeklarowały chęć współpracy. Do nawiązania bliższych kontaktów jednak nie doszło.

Ćwiczenie 3

Przypomnij, co mogło stanowić punkt sporny z rządem czechosłowackim?

- Stosunek do państw zachodnich.
- Różnice ustrojowe między krajami.
- Kwestia granicy polsko-czechosłowackiej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Układ Sikorski-Majski

Po ataku Niemiec na ZSRR, kiedy nasz wschodni sąsiad znalazł się w obozie państw walczących z Hitlerem, rząd brytyjski naciskał na Sikorskiego, aby nawiązał stosunki dyplomatyczne z ZSRR. Formalnie Polska nie wypowiedziała wojny Związkowi Radzieckiemu, niemniej po wkroczeniu Armii Czerwonej do Polski 17 września 1939 roku sytuacja była skomplikowana. Pod naciskiem brytyjskim doszło jednak do nawiązania stosunków dyplomatycznych między rządami polskim i radzieckim. 30 lipca 1941 roku podpisano układ Sikorski-Majski (Majski był radzieckim ambasadorem w Londynie). W zawartym porozumieniu nie poruszono problemu granicy polsko-radzieckiej. Strona radziecka stwierdziła tylko, że traktaty z Niemcami z 1939 roku, „dotyczące zmian terytorialnych w Polsce”, utraciły swoją moc. Nie było to jednak równoznaczne z uznaniem nienaruszalności granicy wschodniej.

Dla części członków rządu emigracyjnego brak precyzyjnego zapisu w tej kwestii był nie do przyjęcia. W związku z tym z gabinetu odeszli, składając dymisję: [Kazimierz Sosnkowski](#),

Marian Seyda i August Zaleski. W ich miejsce w rządzie pojawili się Stanisław Mikołajczyk i Edward Raczyński. Pierwszy objął tekę wicepremiera i ministra spraw wewnętrznych, drugi został szefem resortu polityki zagranicznej.

Zawarcie układu Sikorski-Majski 30 lipca 1941 roku

Zawarcie układu Sikorski-Majski 30 lipca 1941 roku, 1941, Fotografia, domena publiczna

Polecenie 6

Zwróć uwagę, że obok sygnatariuszy podpisujących dokument przy stole siedzi również m.in. premier rządu brytyjskiego. Dlaczego Churchillowi zależało na tym, aby doszło do nawiązania stosunków polsko-radzieckich? Uzasadnij odpowiedź.

“ Układ Sikorski-Majski

Rząd Rzeczypospolitej Polskiej i rząd Związku Socjalistycznych Republik Rad zawarły niniejszy układ i postanawiają, co następuje:

Art. 1

Rząd Związku Socjalistycznych Republik Rad uznaje, że traktaty sowiecko-niemieckie z 1939 roku, dotyczące zmian terytorialnych w Polsce, utraciły swoją moc. Rząd Rzeczypospolitej Polskiej oświadcza, że Polska nie jest związana z jakimkolwiek trzecim państwem żadnym układem zwróconym przeciwko Związkowi Socjalistycznych Republik Rad.

Art. 2

Stosunki dyplomatyczne między obu rządami będą przywrócone po podpisaniu niniejszego układu i nastąpi niezwłocznie wymiana ambasadorów.

Art. 3

Oba rządy zobowiązują się wzajemnie do udzielenia sobie wszelkiego rodzaju pomocy i poparcia w obecnej wojnie przeciwko hitlerowskiemu Niemcom.

Art. 4

Rząd Związku Socjalistycznych Republik Rad oświadcza swą zgodę na tworzenie na terytorium Związku Socjalistycznych Republik Rad Armii Polskiej, której dowódca będzie mianowany przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej w porozumieniu z rządem Związku Socjalistycznych Republik Rad. Armia Polska na terytorium Związku Socjalistycznych Republik Rad będzie podlegać w sprawach operacyjnych Naczelnemu Dowództwu Związku Socjalistycznych Republik Rad, w składzie którego będzie się znajdować przedstawiciel Armii Polskiej. Wszystkie szczegóły dotyczące organizacji dowództwa i użycia Armii będą ustalone dalszym układem.

Art. 5

Układ niniejszy wchodzi w życie natychmiast po jego podpisaniu i nie podlega ratyfikacji. Układ niniejszy sporządzony jest w dwóch egzemplarzach, każdy w języku polskim i rosyjskim. Oba teksty mają jednakową moc.

Do układu zostały dołączone dwa tajne protokoły o następującej treści:

Protokół I

1. Różne roszczenia o charakterze tak publicznym, jak prywatnym będą rozpatrywane w dalszych rokowaniach między obu rządami.
2. Protokół niniejszy wchodzi w życie równocześnie z układem z 30 lipca 1941 roku.

Protokół II

1. Z chwilą przywrócenia stosunków dyplomatycznych rząd Związku Socjalistycznych Republik Rad udzieli amnestii wszystkim obywatelom polskim, którzy są obecnie pozbawieni swobody na terytorium Związku Socjalistycznych Republik Rad bądź jako jeńcy wojenni, bądź z innych odpowiednich powodów.
2. Protokół niniejszy wchodzi w życie równocześnie z układem z 30 lipca 1941 roku.

Układ Sikorski-Majski, [w:] , Układ Sikorski-Majski. Wybór dokumentów, red. Eugeniusz Duraczyński, Warszawa 1990.

Ćwiczenie 4.1

Od kiedy układ Sikorski-Majski zaczął obowiązywać?

Po ratyfikacji przez ZSRR.

Po ratyfikacji przez RP.

Zaraz po podpisaniu.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4.2

Czego układ dotyczył?

Ustalenia przyszłej granicy polsko-radzieckiej.

Warunkowego nawiązania stosunków dyplomatycznych.

Wspólnej walki z Niemcami, utworzenia armii polskiej na terenie ZSRR, nawiązania stosunków dyplomatycznych.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4.3

Kto miał mianować dowódcę formowanej armii polskiej?

- Naczelne Dowództwo ZSRR, w którego składzie miał się znajdować przedstawiciel armii polskiej.
- Rząd RP bez konsultacji z władzami radzieckimi.
- Rząd RP w porozumieniu z Naczelnym Dowództwem ZSRR.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Układem Sikorski-Majski przywrócono stosunki dyplomatyczne, a także zadeklarowano chęć wspólnej walki przeciwko Niemcom. Miała powstać armia polska, a obywatele polscy więzieni w ZSRR mieli podlegać amnestii. 14 sierpnia 1941 roku podpisano w Moskwie umowę wojskową, która regulowała kwestie utworzenia armii z gen. Władysławem Andersem na czele. Wyposażenie jednostek wzięli na siebie Rosjanie. Operacyjnie miała podlegać Naczelnemu Dowództwu ZSRR.

Podczas tworzenia armii pojawił się problem polskich oficerów, którzy w kampanii wrześniowej znaleźli się w radzieckiej niewoli. Kolejne problemy związane były z niedotrzymywaniem umowy o dostarczaniu zaopatrzenia i wyżywienia dla tworzących się jednostek czy z brakiem chęci ze strony ZSRR przywrócenia polskiego obywatelstwa białoruskim, żydowskim, ukraińskim i litewskim mieszkańcom Kresów Wschodnich. Władze radzieckie widziały zasadność przywrócenia go tylko osobom narodowości polskiej. W efekcie doprowadziło to do decyzji o ewakuacji armii polskiej z ZSRR.

Decyzja o wysłaniu armii Andersa na Bliski i Środkowy Wschód oraz do Wielkiej Brytanii zapadła podczas wizyty Władysława Sikorskiego w Moskwie w listopadzie 1941 roku. Premier rządu emigracyjnego zdawał sobie sprawę, że odsyłając polskie oddziały z ZSRR, uniemożliwia im walkę u boku Armii Czerwonej i ewentualne wyzwolenie ziem polskich. Stalin natomiast pozbywał się niewygodnego problemu. Do zerwania stosunków dyplomatycznych wówczas nie doszło. Wpłynęła na to dopiero sprawa katyńska.

Sprawa katyńska – zawarcie układu z ZSRR

Polski oficer zamordowany w Katyniu

domena publiczna

Polecenie 7

Poszukaj informacji (możesz także odwołać się do filmu fabularnego *Katyn*), co sugerowało, że zbrodni na polskich oficerach dokonali Rosjanie.

Informacja podana przez radio niemieckie w połowie kwietnia 1943 roku o odnalezieniu grobów polskich oficerów w Katyniu pod Smoleńskiem poważnie skomplikowała stosunki z ZSRR. Stalin jednak utrzymywał, że mord dokonali Niemcy, którzy z kolei winą obarczali Rosjan. Rząd polski wystąpił więc o wyjaśnienie sprawy do Międzynarodowego Czerwonego Krzyża. Pechowo w tym samym czasie do MCK zwrócili się również Niemcy. ZSRR uznał to za współdziałanie polsko-niemieckie i 25 kwietnia 1943 roku jednostronnie zerwał stosunki dyplomatyczne. W rzeczywistości dla Rosjan był to pretekst, ponieważ już od pewnego czasu próbowali tworzyć w sprawie polskiej politykę faktów dokonanych.

“ **Nota o zerwaniu stosunków dyplomatycznych**

Moskwa, 25 kwietnia 1943 roku

Panie Ambasadorko!

[...]

Wroga Związki Sowieckiej, oszczercza kampania podjęta przez niemieckich faszystów w związku z zabiciem przez nich na terenie okupowanym przez wojska niemieckie w rejonie Smoleńska polskich

oficerów, została natychmiast podchwycona przez Rząd Polski i jest podsycana na wszelkie sposoby przez oficjalną polską prasę. Rząd Polski nie tylko nie dał odporu podłym faszystowskim oszczerstwom, rzuconym na ZSSR, lecz nawet nie uznał za potrzebne zwrócenie się do Rządu Sowieckiego z jakimikolwiek pytaniami, czy o wyjaśnienia w tej sprawie.

Władze hitlerowskie, popełniwszy na polskich oficerach potworną zbrodnię, grają komedię dochodzenia, w inscenizacji której wykorzystają dobrane przez siebie polskie, profaszystowskie elementy w okupowanej Polsce, gdzie wszyscy znajdują się pod butem Hitlera i gdzie uczciwy Polak nie może się otwarcie wypowiadać.

Zarówno Rząd Polski, jak i rząd hitlerowski wciągnęły do „dochodzenia” Międzynarodowy Czerwony Krzyż, zmuszony do wzięcia udziału w tej dochodzeniowej komedii, której reżyserem okazuje się być Hitler. W warunkach terrorystycznego reżimu, z jego szubienicami i masowym wyniszczeniem spokojnej ludności. Zrozumiałe, że takie „dochodzenie”, prowadzone za plecami Rządu Sowieckiego, nie może wzbudzać zaufania ludzi posiadających choć odrobinę uczciwości.

Fakt, że wroga kampania przeciw Związkowi Sowieckiemu podjęta została jednocześnie w niemieckiej i polskiej prasie oraz prowadzona jest na jednej i tej samej płaszczyźnie – ten fakt nie pozostawia wątpliwości, że między wrogami aliantów – Hitlerem i Rządem Polskim – istnieje związek i zmowa w prowadzeniu tej wrogiej kampanii.

W czasie, kiedy narody Związku Sowieckiego broczą krwią w ciężkich zmaganiach z hitlerowskimi Niemcami, wyężdżając wszystkie swoje siły dla rozgromienia wspólnego wroga narodów rosyjskiego i polskiego oraz wszystkich pokój miłujących, demokratycznych krajów, Rząd Polski, dogadzając tyranii Hitlera, zadaje Związkowi Sowieckiemu zdradziecki cios.

Rządowi Sowieckiemu jest wiadomym, że ta wroga kampania przeciw Związkowi Sowieckiemu podjęta została przez Rząd Polski po to, aby wyzyskać oszczercze hitlerowskie fałszerstwa dla wywarcia nacisku na Rząd Sowiecki, w celu wydarcia od niego ustępstw terytorialnych kosztem interesów sowieckiej Ukrainy, sowieckiej Białorusi i sowieckiej Litwy.

Wszystkie te okoliczności zmuszają Rząd Sowiecki do uznania, że obecny Rząd Polski, stoczywszy się na drogę zмовy z rządem hitlerowskim, zerwał czynnie sojusznicze stosunki z ZSSR i stanął na stanowisku wrogim do Związku Sowieckiego.

Na podstawie tego Rząd Sowiecki zdecydował o przerwaniu stosunków z Rządem Polskim.

Nota o zerwaniu stosunków dyplomatycznych.

Polecenie 8

Wymień argumenty, którymi posługiwał się ZSRR, tłumacząc jednostronne zerwanie stosunków dyplomatycznych. Oceń ich wiarygodność.

Zerwanie stosunków pomiędzy polskim rządem emigracyjnym a rządem radzieckim wywołało dosyć dziwną reakcję ze strony USA i Wielkiej Brytanii. Obydwa kraje próbowały zrobić wszystko, aby załagodzić sytuację, nawet za cenę unieważnienia sprawy katyńskiej. Polskim sojusznikom nie zależało na wyjaśnieniu mordy na polskich oficerach: dla Roosevelta i Churchilla najważniejszy był sojusznik radziecki.

Po zerwaniu stosunków dyplomatycznych z ZSRR rozgorzały też spory w środowisku emigracyjnym. Zaostrzył się konflikt między dowódcą II Korpusu gen. Andersem a gen. Sikorskim. Uważano, że premier powinien lepiej poradzić sobie z rozwiązaniem problemu kontaktów z ZSRR. Sikorski postanowił zwizytować jednostki polskie na Bliskim Wschodzie i porozmawiać z gen. Władysławem Andersem. Podczas drogi powrotnej nad Gibraltarem doszło do katastrofy. Samolot z Sikorskim rozbił się, a premier zginął.

Dla zainteresowanych

“ Śmierć generała

„To była zbrodnia polsko-brytyjska. Sikorskiego i oficerów z jego otoczenia zamordowano w pałacu gubernatora Gibraltaru. Później

Brytyjczycy zainscenizowali katastrofę samolotu, poświęcając przy okazji swych obywateli” – taką tezę postawił na łamach „Tygodnika Powszechnego” historyk i dziennikarz Dariusz Baliszewski, który badał okoliczności śmierci generała.

[Ostatni dzień generała](#)

“**Nowe ustalenia ws. katastrofy gibraltarskiej. ZSRR stoi za śmiercią gen. Sikorskiego?**

Polski badacz katastrofy gibraltarskiej twierdzi, że pierwszoplanową rolę organizatora i nadzorca odegrał brytyjsko-sowiecki agent Kim Philby. Kolejny Brytyjczyk odpowiadał za koordynację akcji ze Związkiem Radzieckim – mówi w rozmowie z „Rzeczpospolitą” Tadeusz A. Kisielewski, autor czterech książek o kulisach śmierci gen. Sikorskiego. Politolog twierdzi, że to Józef Stalin wydał wyrok na Władysława Sikorskiego, a Związek Radziecki czuwał nad jego wykonaniem. Przekonanie to stoi w opozycji do najpopularniejszej hipotezy, obciążającej odpowiedzialnością za katastrofę Brytyjczyków. Dlaczego Moskwa chciała pozbyć się generała? Kisielewski sądzi, że powodem były twarde warunki, które Sikorski formułował na temat powojennego kształtu Polski. Generał nie zgadzał się również na przemilczenie zbrodni katyńskiej, dlatego radziecki lider miał posłużyć się podwójnymi agentami i starannie uknuć plan eliminacji polskiego przywódcy.

[Nowe ustalenia ws. katastrofy gibraltarskiej. ZSRR stoi za śmiercią gen. Sikorskiego?](#)

Ciekawostka

Katastrofa, w której oprócz Sikorskiego zginęło jeszcze najprawdopodobniej 16 osób (w tym jego córka Zofia Leśniowska), budzi do dziś kontrowersje. Ostatnie śledztwo w sprawie śmierci generała prowadzone było w 2013 roku przez Instytut Pamięci Narodowej. Zostało umorzone. Uznano, że dowody nie pozwalają ani wykluczyć, ani potwierdzić tezy o zamachu. Pozostawiono więc element niepewności. Zasadniczo przekreślono możliwość wcześniejszego zamordowania generała, a następnie umieszczenia jego ciała w samolocie, jak sugeruje Dariusz Baliszewski, ale hipoteza

Kisielewskiego nie została wykluczona... Samolot mógł się rozbić, ponieważ komuś na tym zależało. Katastrofę przeżył tylko czeski pilot, który siedział za sterami maszyny.

Polecenie 9

Po przeczytaniu powyższych tekstów oraz odwołaniu się do różnych źródeł informacji przedstaw własną opinię na temat możliwych przyczyn śmierci generała Władysława Sikorskiego.

Rząd emigracyjny po śmierci Sikorskiego

Po śmierci Sikorskiego premierem został dotychczasowy wicepremier Stanisław Mikołajczyk, a naczelnym wodzem Kazimierz Sosnkowski.

Pozycja rządu polskiego była coraz słabsza. Na pewno wpływ na to miała osoba premiera – postaci o zdecydowanie mniejszym autorytecie niż Władysław Sikorski, ale przede wszystkim aktywność podziemia komunistycznego w Polsce (zob. lekcja *Polskie państwo podziemne. Komuniści polscy*), wspieranego, a w rzeczywistości kierowanego przez Stalina, oraz sytuacja na froncie. Na przełomie 1943 i 1944 roku wiadomo było, że to Armia Czerwona będzie wyzwalać tereny polskie, co oznaczało, że Stalin w dużej mierze będzie miał wpływ na kreowanie sprawy polskiej. Dodatkowo coraz mniejsze zaangażowanie Brytyjczyków w sprawę polską i pozostawienie Stalinowi już podczas konferencji w Teheranie wolnej ręki w kwestii Europy Środkowo-Wschodniej, stawiało rząd emigracyjny w bardzo trudnej sytuacji. Winston Churchill nalegał, aby Stanisław Mikołajczyk podjął próbę nawiązania stosunków dyplomatycznych z ZSRR. Niestety, obie strony – polska i radziecka – stawiały swoje warunki: Stalin oczekiwał uznania przez rząd emigracyjny linii Curzona za nową granicę polsko-radziecką, Mikołajczyk zaś proponował uzupełnienie składu rządu emigracyjnego o kilku działaczy PPR.

6 i 7 sierpnia 1944 roku odbyły się w Moskwie rozmowy pomiędzy rządem emigracyjnym a przedstawicielami Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego i Krajowej Rady Narodowej (informacje o wspomnianych instytucjach w lekcji *Polskie państwo podziemne*), m.in. Bolesławem Bierutem i Edwardem Osóbką-Morawskim. Oczywiście zakończyły się fiaskiem. Ani polscy komuniści nie wyrazili zgody na wejście do rządu emigracyjnego, ani Mikołajczyk nie chciał utworzenia nowego rządu, składającego się przede wszystkim ze środowisk KRN i PKWN z niewielkim udziałem środowiska emigracyjnego.

Mikołajczyk wierzył jeszcze, że sukces powstania warszawskiego może wzmocnić pozycję rządu na uchodźstwie, jednak klęska zrywu odebrała jeden z ostatnich argumentów.

W środowisku emigracyjnym nie było także zgody na porozumienie ze Stalinem. Mikołajczyk jeszcze raz podjął próbę negocjacji w październiku 1944 roku – tym razem bezpośrednio ze Stalinem. Po kolejnym fiasku 24 listopada 1944 roku podał się do dymisji. Z rządu odeszli też pozostali ludowcy.

Kolejny rząd utworzył Tomasz Arciszewski z PPS WRN. Poparcie Londynu dla tego rządu było już niewielkie. Aliantów nie obchodził fakt, że rząd ten odrzucił ustalenia konferencji jałtańskiej w sprawie polskiej. Alianci deklarowali poparcie w sprawie przeprowadzenia wolnych wyborów w Polsce i wprowadzenia do rządu, który powstanie w wyzwolonej Polsce, działaczy emigracyjnych, ale w rzeczywistości utworzenie w czerwcu 1945 roku Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej zakończyło funkcjonowanie rządu emigracyjnego. Na początku lipca 1945 roku zostało cofnięte poparcie dla niego przez Brytyjczyków, Amerykanów i Francuzów.

Kapsuła czasu

Na zdjęciu ostatni prezydent rządu emigracyjnego – Ryszard Kaczorowski

Mariusz Kubik, licencja: CC BY 4.0

Polecenie 10

Znajdź informację, w jaki sposób Ryszard Kaczorowski zakończył życie i dlaczego powyższe zdjęcie ma szczególny – symboliczny – charakter.

Zamiast podsumowania

Polecenie 11

Rozważ w formie metaplanu problem: w jaki sposób rząd emigracyjny mógł prowadzić bardziej samodzielną politykę wobec aliantów i ZSRR, a tym samym lepiej przysłużyć się sprawie polskiej?

Ćwiczenie 5

Połącz postaci związane z rządem emigracyjnym z funkcjami, które pełniły (jedną funkcję możesz przyporządkować do kilku osób).

Premier

Stanisław Mikołajczyk

Kazimierz Sosnkowski

Władysław Raczkiewicz

Prezydent

Władysław Sikorski

Tomasz Arciszewski

Władysław Sikorski

Naczelnny wódz

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 6

Kto był pierwszym prezydentem RP na emigracji w czasie II wojny światowej?

Edward Rydz-Śmigły.

Władysław Raczkiewicz.

Gen. Władysław Sikorski.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 7

Władysław Sikorski pełnił w okresie II wojny światowej funkcję:

ministra spraw zagranicznych rządu emigracyjnego.

prezydenta RP.

premiera rządu emigracyjnego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

Czego dotyczył układ Sikorski-Majski z lipca 1941 roku?

Wprowadzenia w Polsce po wojnie ustroju socjalistycznego.

Rezygnacji Polski z ziem położonych na wschód od rzeki Bug.

Normalizacji stosunków z ZSRR i wspólnej walki z Niemcami.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 9

Co posłużyło Stalinowi za pretekst do zerwania stosunków polsko-radzieckich (25 kwietnia 1943)?

Sprawa katyńska.

Stanowisko rządu emigracyjnego w sprawie wschodnich granic Polski.

Wyprowadzenie armii Andersa z ZSRR.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 10

Kiedy ZSRR uznał, że traktaty radziecko-niemieckie z 1939 roku, dotyczące zmian terytorialnych w Polsce utraciły swoją moc?

W roku 1945.

W roku 1941.

W roku 1943.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 11

Stanisław Mikołajczyk to:

premier polskiego rządu emigracyjnego.

premier Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej.

przywódca PSL „Piast”.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 12

Główne państwa koalicji antyhitlerowskiej wycofały w 1945 roku uznanie rządu RP w Londynie, gdy jego premierem był...

Władysław Raczkiewicz.

Stanisław Mikołajczyk.

Tomasz Arciszewski.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 13

Przeciągnij w odpowiednie miejsca podane uzupełnienia tekstu.

Po opuszczeniu kraju w trakcie kampanii wrześniowej prezydent RP [] mianował swoim następcą []. Nowy prezydent desygnował na stanowisko premiera []. Siedzibą polskich władz emigracyjnych było francuskie miasto [], a po klęsce Francji Londyn. Polski rząd emigracyjny był uważany przez zachodnich aliantów za jedyną legalną reprezentację państwa polskiego. Sytuacja uległa zmianie w wyniku postanowień Wielkiej Trójki na konferencji w []. Zapadła tam decyzja o powołaniu w Polsce z udziałem istniejącego Rządu Tymczasowego, ale też polityków z emigracji, nowego rządu pod nazwą []. Po jego utworzeniu w czerwcu 1945 roku państwa zachodnie cofnęły uznanie rządowi emigracyjnemu. Stracił on polityczne znaczenie, ale nadal kontynuował swoją działalność. Funkcjonował do czasu pierwszych wolnych wyborów prezydenckich w Polsce w 1990 roku. Wówczas ostatni prezydent na uchodźstwie [] przekazał insygnia władzy prezydentowi [].

Jałcie

Ignacy Mościcki

Angers

Reims

Poczdanie

Stanisław Wojciechowski

Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej

Władysław Sikorskiego

Władysław Raczkiewicz

Ryszard Kaczorowski

Lechowi Wałęsie

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić termin „sprawa katyńska”.

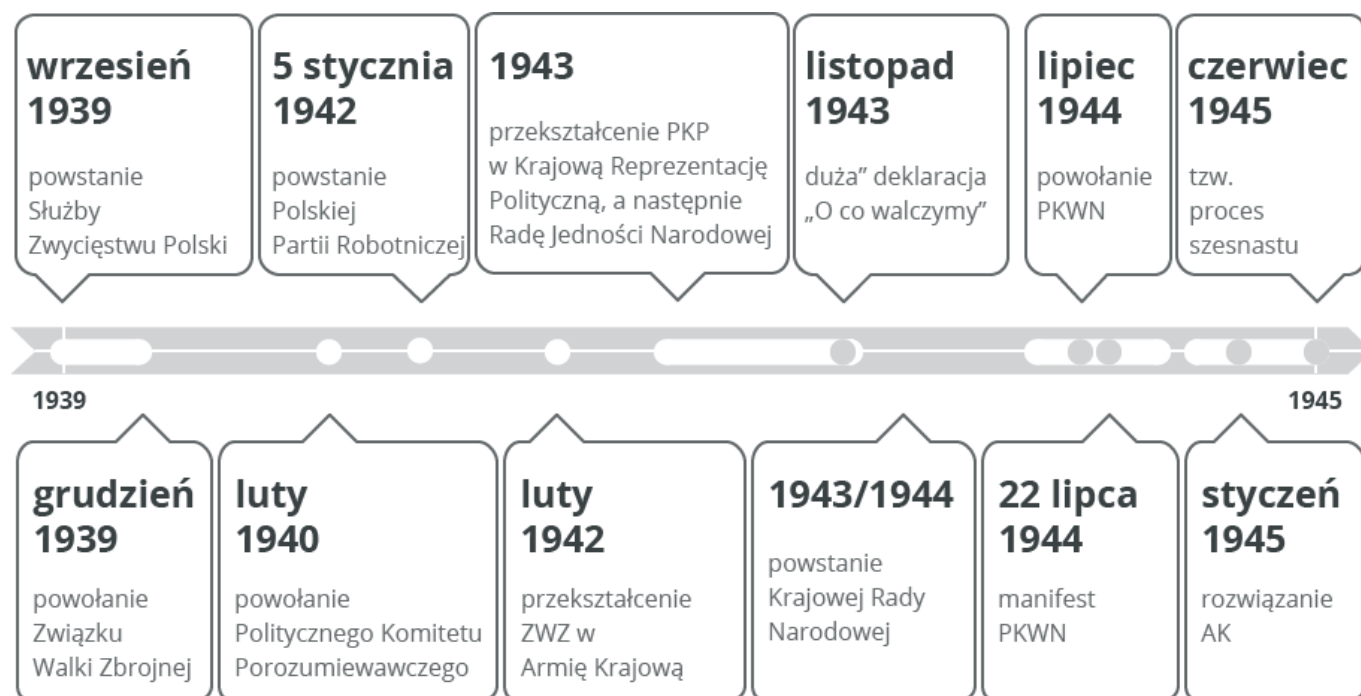
Co wiem?

Wiem, kto był pierwszym prezydentem na uchodźstwie.

Co rozumiem?

Rozumiem, dlaczego doszło do powołania rządu emigracyjnego.

Polskie państwo podziemne. Komuniści w czasie okupacji

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Polskie Państwo Podziemne było ewenementem w okupowanej Europie. W żadnym innym kraju znajdującym się pod okupacją nie stworzono w podziemiu tak organizacyjnie sprawnie działających struktur państwowych. Polacy mieli jednak doświadczenie w działalności konspiracyjnej...

Polecenie 1

Odnieś się do powyższego stwierdzenia, przypominając, jakie wydarzenia z przeszłości determinowały Polaków do podejmowania tajnych działań służących zachowaniu tożsamości narodowej.

Konspiracja wojskowa

Konspiracja polityczna i wojskowa zaczęła się kształtować jeszcze podczas kampanii wrześniowej. 27 września 1939 roku w oblężonej Warszawie gen. Michał Tokarzewski-Karaszewicz powołał **Służbę Zwycięstwu Polski**. Nie zyskała ona jednak uznania premiera powołanego pod koniec tego miesiąca rządu emigracyjnego i zarazem Naczelnego Wodza. Władysław Sikorski obawiał się, że na kształt podziemnej organizacji zbyt duży wpływ będą mieć piłsudczycy (Tokarzewski był członkiem ZWC i Legionów Polskich, a w okresie sanacji popierał Piłsudskiego). Ponadto Sikorski planował rozdzielenie konspiracji politycznej i wojskowej oraz chciał ścisłego podporządkowania konspiracji w kraju Londynowi. Uważał, że skoro inicjatywa zorganizowania ruchu podziemnego wyjdzie od centrali, będą większe szanse jego kontroli. Tokarzewski był też zwolennikiem podejmowania walki od razu, natomiast Sikorski wychodził z założenia, że do działań należy się przygotować i przystąpić do nich wówczas, kiedy nadarzy się odpowiednia okazja.

Michał Tokarzewski-Karaszewicz (1893–1964) – członek Związku Walki Czynnej, Związku Strzeleckiego, Legionów. Karierę wojskową kontynuował w II RP. Był zaangażowany w walkę o granicę wschodnią. Po wybuchu II wojny walczył w kampanii wrześniowej, dowodząc grupą operacyjną w składzie armii „Pomorze”. Z jego inicjatywy powstała SZP. W 1940 roku przy przekraczaniu granicy radzieckiej został aresztowany. Po zwolnieniu z więzienia w 1941 roku podjął służbę w armii gen. Władysława Andersa. Po wojnie pozostał w Wielkiej Brytanii. W latach 50. pełnił funkcję Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych i ministra obrony narodowej w rządzie emigracyjnym

domena publiczna

Stefan Rowecki, ps. Grot (1894–1944) – członek Legionów. Kontynuował karierę wojskową w II RP. Przed kampanią wrześniową powierzono mu funkcję dowódcy II brygady pancerno-motorowej. W wojnie obronnej walczył w armii „Lublin”. Po utworzeniu SZP został zastępcą komendanta, a po aresztowaniu Tokarzewskiego stanął na czele formującego się pionu zbrojnego związanego z rządem emigracyjnym. Był inicjatorem akcji scaleniowej i powołania AK, a także rozpoczęcia akcji „N”. Aresztowany w 1943 roku trafił do Sachsenhausen i tam został zamordowany w 1944 roku po wybuchu powstania warszawskiego

domena publiczna

Tadeusz Komorowski, ps. Bór (1895–1966) – karierę wojskową rozpoczynał w armii austro-węgierskiej. W walce o granice brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W kampanii wrześniowej walczył w armii „Lublin”. Działal w ZWZ w okręgu krakowskim. Po aresztowaniu Stefana Grot-Roweckiego (30 czerwca 1943 roku) objął funkcję komendanta AK. Wydał decyzję o wybuchu powstania warszawskiego. Członek rządu emigracyjnego, Naczelnny Wódz.

domena publiczna

Polecenie 2

Prześledź biografie trzech wodzów polskiej konspiracji wojskowej. Znajdź cechy wspólne ich życiorysów.

Na początku grudnia 1939 roku Sikorski powołał **Związek Walki Zbrojnej**, a na jego czele stanął Kazimierz Sosnkowski. Miała to być organizacja wojskowa, ogólnonarodowa i ponadpartyjna. Nadzór nad organizacją w kraju na terenach okupowanych przez Niemcy miał sprawować Stefan Grot-Rowecki, a pod okupacją radziecką – Tokarzewski-Karaszewicz, którego wkrótce aresztowało NKWD. Od czerwca 1940 roku komendantem ZWZ (na całym obszarze okupowanym) był Grot-Rowecki. Rozbudowano także struktury organizacyjne i administracyjne ZWZ. Sama Komenda Główna ZWZ podzielona była na wydziały: łączności, wywiadu, informacji. Administracyjnie ZWZ podzielono na okręgi, obwody i placówki. 14 lutego 1942 roku zapadła decyzja o przekształceniu ZWZ w **Armię Krajową** i podjęto akcję scaleniową oddziałów zbrojnych i wojskowych. Część Batalionów Chłopskich, a także Narodowa Organizacja Wojskowa (zob. Konspiracja polityczna) nie zdecydowały się na przyłączenie do AK. Na początku stycznia 1944 roku AK liczyła 360 tys. żołnierzy.

Armia Krajowa

W ramach przygotowania wojskowego AK organizowano regularne szkoły podchorążych rezerwy i podoficerów.

Polecenie 3

Przyjrzyj się symbolom AK, a następnie scharakteryzuj ich elementy wyszczególnione poniżej i postaraj się wyjaśnić, co oznaczały:

- orzeł w koronie,
- flaga biało-czerwona,
- napis „W.P.”,
- „P” z kotwicą.

Mosiężny orzełek Armii Krajowej, bity w latach 1942-45
Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie, licencja: CC BY-ND 1.0

Armia Krajowa - podział terenowy

Krystian Chariza i zespół,

Ćwiczenie 1

Przjrzyj się mapie przedstawiającej struktury terenowe AK. Skąd wynikał podział AK na okręgi?

- Był przypadkowy.
- Nawiązywał do podziału administracyjnego II RP.
- Starano się podzielić obszar kraju na w miarę jednakowe wielkościami okręgi.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 4

Zastanów się i powiedz, co oznaczały nazwy: „Godło”, „Muzeum” itd.

Polecenie 5

Poniższe zdjęcia przedstawiają oddziały AK. Sformułuj dwa wnioski dotyczące ubioru i uzbrojenia żołnierzy.

Żołnierze Armii Krajowej
domena publiczna

Żołnierze Armii Krajowej
domena publiczna

Należy też pamiętać, że obok oficjalnie tworzonych struktur wojskowych, po zakończeniu kampanii wrześniowej oddziały, które nie znalazły się w niewoli, starały się samodzielnie prowadzić walkę partyzancką. Jednym z „leśnych oddziałów”, działających na Kielecczyźnie dowodził mjr Henryk Dobrzański, ps. Hubal. Partyzanci walczyli do kwietnia 1940 roku, czyli do śmierci swojego dowódcy. Na terenach okupowanych przez Sowietów także funkcjonowała partyzantka, m.in. na Białostocczyźnie.

Ćwiczenie 2

Ułóż we właściwej kolejności poszczególne etapy działania przewidziane do realizacji przez Armię Krajową.

Nasilenie działań, prowadzenie walki jawnej, wybuch powstania zbrojnego.

Szkolenie żołnierzy, występowanie przeciwko okupantowi (podejmowanie akcji dywersyjno-sabotażowych).

Odtworzenie Wojska Polskiego i włączenie się do zorganizowanej (frontowej) walki o wyzwolenie Polski.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Konspiracja polityczna

Równie szybko kształtowała się konspiracja polityczna. Do działalności podziemnej przeszły partie. **PPS** jako **PPS Wolność-Równość-Niepodległość** podjęła działalność konspiracyjną i przyjęła kryptonim „Koło”. Jej organem zbrojnym stała się **Gwardia Ludowa. Stronictwo Ludowe** na czas wojny przyjęło nazwę **SL „Roch”** i kryptonim „Trójkąt”. Jej ramię zbrojne tworzyła początkowo **Chłopska Straż („Chłostra”)**, a następnie **Bataliony Chłopskie**. Stronictwo Narodowe miało kryptonim „Kwadrat” i agendę zbrojną Narodową Organizację Wojskową. Stronictwo Pracy przyjęło kryptonim „Romb” i jako jedyne nie miało organu zbrojnego. Te partie stanowiły wsparcie dla rządu emigracyjnego. Pierwszą strukturą polityczną utworzoną niejako przy SZP była **Główna Rada Polityczna**. W jej skład wchodziłi przedstawiciele wspomnianych ugrupowań.

W lutym 1940 roku powstał **Polityczny Komitet Porozumiewawczy**, który był organem reprezentującym główne stronnictwa polityczne. Jego przewodniczącym został Kazimierz Pużak. W 1943 roku Komitet został przekształcony w **Krajową Reprezentację Polityczną**, a w styczniu 1944 roku w **Radę Jedności Narodowej**, pełniącą funkcję podziemnego parlamentu. 15 marca 1944 roku RJN wydała deklarację *O co walczy naród polski*.

“ **“O co walczy naród polski” === deklaracja programowa Rady Jedności Narodowej w sprawie zasad współżycia międzynarodowego pokoju**

i przebudowy ustroju państwa polskiego uchwalona w Warszawie 15 III 1944 r.

[...] Odrodzone państwo polskie opierać będzie swą politykę zagraniczną na ścisłym sojuszu z Wielką Brytanią, Stanami Zjednoczonymi Ameryki Północnej, Francją oraz Turcją i na ścisłej współpracy z innymi krajami sprzymierzonymi. Na tych samych zasadach Polska pragnie oprzeć swoje stosunki z sąsiadem wschodnim – Unią Sowiecką – pod warunkiem uznania z jego strony integralności przedwojennego terytorium Rzeczypospolitej oraz zasad nieingerowania w sprawy wewnętrzne.

[...] Do Rzeczypospolitej winny być więc włączone całe Prusy Wschodnie, zniesione siłą i podstępem, odwieczny port dorzecza Wisły Gdańsk, przylegający do dawnej granicy Polski klin pomorski pomiędzy Bałtykiem i ujściem Odry a Notecią, ziemie między Notecią i Wartą, wreszcie Śląsk Opolski z odpowiednim pasem bezpieczeństwa. [...] Granica polsko-czeska powinna być uregulowana w zgodnym porozumieniu między Polską i Czechosłowacją na podstawie układu z dnia 5 X 1918 r. zawartego między ówczesną Polską Radą Narodową dla Księstwa Cieszyńskiego a Czeskim Narodnim Wyborem Pro Slezsko.

Na wschodzie Polski utrzymana być musi granica polska ustalona w traktacie ryskim. Wzajemne stosunki Polski i Litwy winny być oparte na zasadach jak najbliższego współżycia i współdziałania, przy uwzględnieniu aspiracji narodu litewskiego do niepodległego bytu.

[...] Odrodzona Rzeczpospolita [...] oprze swój ustrój na systemie demokracji parlamentarnej przy działaniu silnych rządów. Parlament [...] dokona zmiany konstytucji, która sformułuje zasady wszechstronnej wolności obywatelskiej, swobody religii, sumienia, przekonań politycznych, słowa, druku, zgromadzeń i stowarzyszeń oraz zasady równości praw obywatelskich przy równości obowiązków i niezależności wymiaru sprawiedliwości [...].

[...] odrodzone państwo polskie przystąpi do gruntownej odbudowy struktury życia gospodarczego, która by uczyniła zadość interesom szerokich mas ludu wiejskiego i miejskiego. [...] Państwo będzie miało prawo przejmowania lub uspołeczniania przedsiębiorstw użyteczności publicznej oraz kluczowych przemysłów, a także aparatu transportu oraz wszelkich instytucji finansowych – w wypadku, gdy tego będą wymagały potrzeby ogólne.

„O co walczy naród polski” – deklaracja programowa Rady Jedności Narodowej w sprawie zasad współżycia międzynarodowego pokoju i przebudowy ustroju państwa polskiego uchwalona w Warszawie 15 III 1944 r.

Polecenie 6

Wymień postulaty, które pojawiły się w zacytowanym wyżej dokumencie. Zwróć szczególną uwagę na kwestię rozwiązań ustrojowo-granicznych.

Do konspiracji przeszedł także Związek Harcerstwa Polskiego. Podobnie jak partie polityczne również harcerze przyjęli konspiracyjny kryptonim.

Polecenie 7

Kiedy ZHP przeszedł do konspiracji i jaki kryptonim przyjął na czas okupacji? Poniższa fotografia pomoże udzielić ci odpowiedzi.

Adrian Grycuk, Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

Polskie Państwo Podziemne

Funkcje podziemnego rządu odpowiedzialnego za utworzenie podziemnej administracji i nadzorowanie jej pełniła **Delegatura Rządu na Kraj** powołana w grudniu 1940 roku. Początkowo przewidywano, że zostaną powołani delegaci na obszar Generalnego Gubernatorstwa, na tereny wcielone do Rzeszy i na ziemie pod okupacją radziecką. We wrześniu 1942 roku zdecydowano jednak o funkcjonowaniu jednego Delegata Rządu na Kraj, który miał być w randze wicepremiera rządu emigracyjnego. Pierwszym delegatem został Cyryl Ratajski, członek SP. Kolejnymi byli: Jan Piekałkiewicz (SL) i Jan Stanisław Jankowski (SP). Delegat i jego trzech zastępcy tworzyli Krajową Radę Ministrów. Jej z kolei podlegały podziemne departamenty i ministerstwa, m.in.: Departament Informacji, Departament Oświaty i Kultury, Departament Spraw Wewnętrznych, Departament Pracy i Opieki Społecznej, Sprawiedliwości itp. Delegatura tworzyła swoje wojewódzkie i powiatowe struktury, które miały w terenie reprezentować władze emigracyjne.

Delegaturze podlegał również **Państwowy Korpus Bezpieczeństwa**, pełniący funkcje podziemnej policji. Delegatura zarządzała budżetem przeznaczonym na działalność

konspiracyjną. Przy niej funkcjonowała m.in. Rada Pomocy Żydom.

Ćwiczenie 3

Przyporządkuj zadania do poszczególnych departamentów (do jednego departamentu mogą należeć dwa zadania).

Departament Koordynacji Gospodarczej

Opracowywanie serwisu informacyjnego.

Ratowanie dóbr kultury.

Departament Informacji i Prasy

Zapewnianie egzystencji osobom potrzebującym.

Nadzorowanie i weryfikowanie dekretów wydawanych przez poszczególne departamenty.

Departament Przemysłu i Handlu, Departament Rolnictwa

Przygotowanie do odbudowy zniszczonej wojną gospodarki.

Nadzorowanie i weryfikowanie dekretów wydawanych przez poszczególne departamenty.

Departament Pracy i Opieki Społecznej

Departament Oświaty i Kultury

Komitet Koordynacji Ustawodawczej

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W konspiracji (z inicjatywy Polskiego Państwa Podziemnego) wydawano wiele tytułów prasowych: w 1941 roku było prawie 300 podziemnych gazet. Najważniejszą rolę odgrywały

„Biuletyn Informacyjny” i „Rzeczpospolita Polska” jako organy Delegatury Rządu i Komendy Głównej ZWZ (później AK). Oprócz informacyjnych były też pisma harcerskie i literackie. Państwo podziemne nadzorowało także prowadzenie tajnego nauczania na poziomie szkoły podstawowej, średniej i uczelni wyższych. Opracowywano również tajne programy nauczania do przedmiotów „wykreślonych” przez Niemców. Już w 1939 roku powołano **Tajną Organizację Nauczycielską**.

Polecenie 8

Przeanalizuj dane w tabelach. Powiedz, jaka była skala tajnego nauczania. Wyjaśnij, dlaczego w roku szkolnym 1944/1945 wyraźnie spadła liczba uczniów i nauczycieli uczestniczących w tajnym nauczaniu.

Tajne szkolnictwo średnie w Generalnym Gubernatorstwie		
Lata	Liczba nauczycieli	Liczba uczniów
1939/1940	2346	19 188
1940/1941	3967	31 533
1941/1942	4924	40 378
1942/1943	5625	48 608
1943/1944	8168	66 660
1944/1945	3032	21 667

Tajne szkolnictwo wyższe w Warszawie	
Uczelnia	Liczba studentów
Uniwersytet Warszawski	ok. 1560
Uniwersytet Ziem Zachodnich	ok. 1000
Politechnika Warszawska	ok. 350
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego	ok. 200
Wolna Wszechnica	ok. 170

Kultura w ukryciu

Wspomnienia Elżbiety Barszczewskiej

“ W latach okupacji – wspomina aktorka Elżbieta Barszczewska – my, polscy aktorzy, uważaliśmy za swój obowiązek walkę z wynarodowiającymi zamierzeniami władz niemieckich. Pragnęliśmy przekazywać polską poezję, aby polskie słowo budziło piękniejsze wzruszenia niż codzienna tragiczna rzeczywistość. Chcieliśmy również przypomnieć słuchaczom tak ciężkie kiedyś dla naszego narodu okresy, które przecież zakończyły się odzyskaniem wolności. Mimo różnorodnych trudności w organizowaniu imprez, działalność aktorów w okresie wojny miała duży zakres oddziaływania. Nasze koncerty były pokrzepieniem zarówno dla słuchaczy, jak i dla nas aktorów.

Wspomnienia Elżbiety Barszczewskiej, [w:] Wiesław Głębocki, Karol Móravski, *Kultura walcząca 1939–1945*, Warszawa 1985, s. 206.

Polecenie 9

Wyjaśnij, w jakim celu prowadzono w okresie wojny działalność kulturalną.

Życie kulturalne koncentrowało się przede wszystkim w stolicy. Koncerty, odczyty, wieczory literackie czy nawet przedstawienia teatralne odbywały się w mieszkaniach prywatnych. Wśród wielu tytułów prasy podziemnej część poświęcona była wyłącznie tematyce kulturalnej (zwłaszcza literackiej), m.in. „Nurt”, „Sztuka i Naród”, „Droga”. W konspiracji wydawano także książki traktujące o ówczesnej sytuacji wojennej: pokazując bohaterstwo polskich żołnierzy na frontach II wojny światowej czy walczących w kraju przedstawicieli społeczeństwa polskiego, podkreślając zwłaszcza heroizm młodych. Tworzono także relacje z życia w obozach i przekazywano informacje o Holocauście. Wydano, znane dziś dzięki współczesnej ekranizacji, *Kamienie na szaniec* Aleksandra Kamińskiego, a także *Dywizjon 303* Arkadego Fiedlera. Ukazały się ponadto książki: *Obóz śmierci* Natalii Zarembiny i *Na oczach świata* Marii Kann. W okresie okupacji tworzyło wielu poetów. Dla wielu z nich ten czas okazał się ostatnim w ich działalności literackiej: zginęli wkrótce w powstaniu warszawskim. Taki los spotkał m.in. Krzysztofa Kamila Baczyńskiego i Tadeusza Gajcego. Dzięki istnieniu tajnych drukarni możliwe stało się przekazanie ówczesnym i kolejnym pokoleniom ich dorobku literackiego.

Działalność dywersyjno-sabotażowa

Przy Delegaturze Rządu na Kraj działało **Kierownictwo Walki Cywilnej**. Prowadziło m.in. bojkot prasy okupacyjnej, kin i teatrów, wspomagało też ukrywających się, załatwiało fałszywe dokumenty oraz prowadziło rejestr zbrodni hitlerowskich. Głównymi zadaniami KWC były obrona i samoorganizowanie społeczeństwa do oporu.

“ 10 przykazań walki cywilnej

1. Polska walczy z wrogami nie tylko poza granicami kraju, ale i na swoich obecnie okupowanych ziemiach.
2. Do chwili rozpoczęcia rozprawy zbrojnej – wyrazem wojny na ziemiach polskich jest walka cywilna.
3. Udział w walce cywilnej jest obowiązkiem każdego obywatela polskiego.
4. Podstawowym nakazem i obowiązkiem jest poszanowanie prawowitych władz polskich na emigracji oraz posłuch wobec Czynników Miarodajnych w kraju.
5. Nakazem walki cywilnej w stosunkach z okupantem jest bojkot jego zarządzeń i wezwań, utrudnianie mu wszelkiej akcji w granicach nakreślonych przez Kierownictwo życia polskiego oraz absolutny bojkot w stosunkach handlowych, kulturalnych, towarzyskich.
6. Obowiązuje konieczność solidarności społeczeństwa, wspierania bliźniego Polaka wszędzie, gdzie grozi mu zguba lub nędza.
7. Utrzymywać należy na najwyższym poziomie poczucie honoru narodowego i zgodnie z tym honorem postępować.
8. Należy przeciwdziałać w spotkanych wypadkach odstąpienia Polaka od obowiązujących go zasad postępowania, a to drogą perswazji, napomnienia, bojkotu towarzyskiego, wreszcie rejestrowania wstępnych faktów i przekazania ich odpowiednim czynnikom polskim.
9. Wobec odstępców i zaprzaińców obowiązuje bojkot, jak wobec wroga, oraz rejestrowanie ich jako zdrajców.
10. Powinnością każdego Polaka jest troska o ocalenie i zachowanie polskości we wszelkiej jej postaci, a więc ludzkiej, kulturalnej, materialnej jako sił potrzebnych do wywalczenia wolności i odbudowania ojczyzny. Polacy! Stopień podporządkowania się

powyższym zasadom i nakazom będzie sprawdzianem naszej wartości obywatelskiej wobec przyszłych pokoleń. Pamiętajcie, że w dniach wolności wszyscy będziemy musieli zdać rachunek z naszego obecnego stanowiska i naszych czynów.

10 przykazań walki cywilnej, „Biuletyn Informacyjny” 1942, nr 7 maja.

Ćwiczenie 4

Wskaż odpowiedź na pytanie: czego zgodnie z powyższym aktem oczekiwano od Polaków?

- Niepodejmowania żadnych konkretnych działań.
- Postępowania w myśl zasady, że wojnę należy przeżyć.
- Solidaryzmu społecznego i mobilizacji w walce z okupantem.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Jesienią 1942 roku utworzono **Kierownictwo Walki Konspiracyjnej**, które miało prowadzić walkę bieżącą, podejmując akcje sabotażowo-dywersyjne. W połowie 1943 roku z połączenia obu organizacji powstało **Kierownictwo Walki Podziemnej**. Również jesienią 1942 roku utworzono **Kierownictwo Dywersji „Kedyw”** (w jego skład wchodził m.in. członkowie grup szturmowych Szarych Szeregów). Kedyw w miastach posiadał oddziały szturmowe, a w terenie – grupy partyzanckie. Jedną z najbardziej spektakularnych akcji Kedywu był przeprowadzony 1 lutego 1944 roku udany zamach na dowódcę SS i policji na dystrykt warszawski gen. Franza Kutscherę. W ramach prowadzonych działań starano się przeszkadzać w produkcji zbrojeniowej, stosując hasło: „Dla Niemców pracuj powoli” (żółw był symbolem sabotażu); akcje dywersyjne polegały na tym, że paraliżowano komunikację, wysadzano pociągi wiozące zaopatrzenie na front itp. Po ataku III Rzeszy na ZSRR w ramach ZWZ-AK utworzono organizację **Wachlarz**, która przede wszystkim podejmowała akcje dywersyjno-sabotażowe na wschód od Bugu i Niemna. Organizowano też akcje odbijania więźniów. Likwidowano „zasłużonych” funkcjonariuszy gestapo, donosicieli czy osoby, które kolaborowały z Niemcami. Prowadzono również akcję ośmieszania okupanta. W tym wypadku szczególne zaangażowanie wykazywała **Organizacja Małego Sabotażu „Wawer”**, działająca w ramach Szarych Szeregów.

Dla zainteresowanych

Jedną z form działalności dywersyjno-sabotażowej była też akcja „N” prowadzona od 1941 do 1944 roku.

“ Sprawozdanie gen. Stefana Roweckiego do Centrali z działalności akcji N (fragmenty)

[Akcja „N”] zasadniczo bowiem nie występuje w imieniu polskim, a podszywa się całkowicie pod akcję rzekomo ściśle niemiecką, pozorując fermenty wewnętrzne i niemieckie ruchy opozycyjne. Dzięki tej metodzie, akcja ta jest dość trudna i wymaga specjalnych wysiłków redakcyjnych i nakładu pracy. Na ogół jednak, na podstawie relacji z terenów niemieckich, traktowana jest przez ogół odbiorców jako akcja niemiecka i nie wzbudza podejrzeń, że jest pochodzenia polskiego.

Z tych założeń wynika ogólny ton wydawnictw, mających charakter patriotyczny niemiecki, lecz skierowanych przeciw hitleryzmowi i wojnie.

B. Periodyki. W okresie sprawozdawczym wydawano dwa stałe pisma [...]

1) „Der Hammer”. Pismo tematycznie było nastawione na rozpowszechnianie zarówno wśród wojska, jak i cywilnej ludności niemieckiej i poruszało zarówno wewnętrzne niemieckie zagadnienia społeczno-polityczne, jak również momenty wojskowe. W pierwszym numerze (lipiec 41) omówiono sytuację na froncie, podkreślając krwawość strat niemieckich.

[...] Numer następny (X/41) w artykule wstępnym, w imieniu żołnierzy, wzywał rodaków w kraju do zrobienia porządku z bandą partyjną i umożliwienia w ten sposób zakończenia wojny. Specjalny artykuł przypominał rady żołniersko-robotnicze z 1918 roku i wskazywał, że będą one i teraz aktualne. Pod tytułem „Worten und Tatsachen” zestawiono fragmenty sprzecznych ze sobą oświadczeń Hitlera. Stała rubryka „Denkst Du daran” zawierała szereg drobnych informacji i tendencyjnych notatek.

Numer z 14 XI 41, w artykule wstępnym wskazywał, że Sowiety nie są sojusznikiem, lecz przeciwnikiem Anglii, zwalczanym w jej interesie krwią żołnierza niemieckiego. Artykuł „Ein neuer Feind” zwraca uwagę na nowego wroga Niemców, tyfus płamisty, i podkreśla

nieudolność akcji zapobiegawczej ze strony władz wojskowych. Numer zamyka stała rubryka „Denkst Du daran”. „Hammer” z 24 XI 41 wykazywał, że Niemcy obecne pozostały państwem kapitalistycznym, w którym wszelkie reformy socjalne są tylko pozorem, za którym ukrywają się wielkie zyski przemysłowców i partyjników oraz wyzysk klas pracujących. W dalszych artykułach omawia sylwetkę zakłamanego w swej propagandzie Goebbelsa oraz podkreśla stwierdzenie przez Hitlera w ostatniej jego mowie istnienia w Niemczech opozycji, której groził.

[...] Numer ze stycznia 42, w artykule wstępnym omawia sytuację ogólną na przełomie nowego roku. Następnie poruszał nieumiejętność prowadzenia wojny przez Hitlera, odsuwanie przez niego dobrych generałów, zamykając w konkluzji stwierdzeniem, że z Hitlerem wojna nie będzie miała końca, bez Hitlera będzie pokój w Europie.

[...] 3) „Der Soldat”, ukazał się pięciokrotnie.

Pierwszy numer z 14 IX 41 wykazywał błędy dowództwa niemieckiego, które nie umiało przewidzieć przebiegu kampanii wschodniej i nie liczy się zupełnie ze stratami i krwią niemiecką. Oddzielny artykuł, poświęcony niedoli i fatalnym warunkom, w jakich znajdują się ranni.

[...] „Soldat” z października 41 krytycznie omawia mowę Hitlera z 2 X i przewiduje ciągłość walk na froncie wschodnim w okresie zimowym, przypominając losy Napoleona w Moskwie. W dalszych artykułach omawia doskonałą sytuację partyjników, bogacących się na terenach okupowanych, podczas gdy żołnierz cierpi i walczy, niedomagania i złą organizację poczty polowej, oraz cenzurę wojenną listów żołnierskich. Poruszono też znowu temat rannych żołnierzy. Zamieszczono też krótkie artykuliki, obrazujące sytuację w Niemczech i na terenach okupowanych.

[...] 2. Wydawnictwa nieperiodyczne [...] W pierwszej połowie marca wydano małą ulotkę prowokacyjną, zawierającą dziesięcioro przykazań dla członka partii będącego w wojsku i podpisaną w imieniu partii. Celem tego wydawnictwa, przez odpowiedni dobór

treści, było poróżnienie żołnierzy niepartyjników z partyjnikami i ściągnięcie na tych ostatnich nienawiści, podejrzliwości i braku zaufania.

[...] Dział Specjalny.

Zadaniem działu jest prowadzenie akcji dywersji moralnej wśród Niemców tak na ziemiach polskich, jak w Rzeszy, wykraczającej poza ramy kolportażu wydawnictw drukowanych.

Prace działu polegają na wysyłaniu donosów na Niemców do władz niemieckich, szerzeniu plotek, zamieszania, obniżaniu nastrojów i sianiu niepewności, wysyłaniu listów indywidualnych i zbiorowych. Akcje te mają na celu obniżyć nastrój wśród Niemców i wywołać wśród nich zamęt, intrygi i zamieszanie.

Sprawozdanie gen. Stefana Roweckiego do Centrali z działalności akcji N (fragmenty)

Ćwiczenie 5

Co było głównym celem akcji „N”?

- Przekazanie Niemcom prawdziwych informacji dotyczących działań na froncie.
- Zachęcanie Niemców do podejmowania współpracy z państwem podziemnym.
- Sianie defetyzmu w szeregach niemieckiego okupanta (wśród żołnierzy, ale też cywilów) poprzez kłamstwa informacyjne.

Ćwiczenie 6

W jaki sposób realizowano akcję „N”?

- Poprzez wysyłanie agentów na tyły wojsk niemieckich.
- Poprzez zamieszczanie artykułów i tekstów propagandowych w wydawnictwach periodycznych i nieperiodycznych.
- Podejmowanie akcji plakatowych.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ciekawostka

W Wielkiej Brytanii szkolono specjalną grupę żołnierzy, którzy przerzucani byli do okupowanej Polski. Pierwsza grupa przybyła w połowie lutego 1941 roku, ostatnia pod koniec grudnia 1944 roku. Wśród nich byli specjaliści od wywiadu, dywersji, łączności, dowódcy oddziałów. Przywozili pocztę kurierską, pieniądze na wsparcie działań w okupowanym kraju. Zostali nazwani cichociemnymi. Wśród nich była jedna kobieta: Elżbieta Zawacka, matematyczka z wykształcenia. Po wojnie aresztowana i więziona przez komunistów. Pracowała na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. W 2006 roku została mianowana przez Prezydenta RP generałem WP.

Ku końcowi

Ze względu na ofensywę Armii Czerwonej i zajęcie przez nią całego terenu RP 19 stycznia 1945 roku gen. Okulicki zdecydował się na rozwiązanie Armii Krajowej. Uznał, że wobec zachowania Sowietów (m.in. dokonywania przez nich aresztowań ujawniających się przedstawicieli podziemia zbrojnego) należy uchronić żołnierzy AK przed represjami. Nie zrezygnowano jednak całkowicie z konspiracji zbrojnej. Pozostali w niej dowódcy AK, skupieni w ramach organizacji NIE z gen. Emilem Fieldorfem na czele. Część oddziałów AK nie zastosowała się do rozkazu Okulickiego i postanowiła kontynuować walkę w dotychczasowych strukturach. Kiedy NIE została zdekonspirowana (w maju 1945 roku), powołano **Delegaturę Sił Zbrojnych na Kraj**.

Poważne problemy przeżywał także pion polityczny konspiracji. Decyzje konferencji jałtańskiej zostały odrzucone przez rząd emigracyjny i władze w okupowanym kraju, niemniej zdawano sobie sprawę, że istnieje konieczność nawiązania kontaktów z Rosjanami

i tym samym dyskusji na temat składu Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej (zob. lekcja *Sprawa polska w polityce Wielkiej Trójki*). Władze Polskiego Państwa Podziemnego zdecydowały się więc przyjąć zaproszenie na rozmowy wysunięte przez przedstawiciela Sowietów gen. Iwana Sierowa. Zrobiono to z obawą, pamiętając o dotychczasowych doświadczeniach wyniesionych ze spotkań z Rosjanami (zob. akcja „Burza”). W marcu 1945 roku doszło do spotkania 16 przedstawicieli polskiego państwa podziemnego i władz radzieckich. Jego efektem było aresztowanie przywódców władz konspiracyjnych, wywiezienie ich do Moskwy i osadzenie w więzieniu na Łubiance.

W czerwcu w Moskwie odbył się ich proces, tzw. proces szesnastu (m.in. gen. Okulickiego, Delegata Rządu na Kraj Jana Jankowskiego, przewodniczącego RJN Kazimierza Pużaka). Przedstawiciele Polskiego Państwa Podziemnego oskarżono o przynależność do nielegalnej organizacji, prowadzenie działalności dywersyjnej, szpiegowskiej i terrorystycznej, wymierzonej przeciwko Związkowi Radzieckiemu, i współpracę z Niemcami. Okulickiego skazano na 10 lat więzienia, Jankowskiego na 8, Bień, Jasiukowicz i Pajdak dostali wyroki 5 lat. Powstanie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej i uznanie go przez Zachód doprowadziło do rozwiązania 1 lipca Delegatury Rządu na Kraj i Rady Jedności Narodowej.

Polscy komuniści. Powstanie PPR

Stalin, zrywając stosunki dyplomatyczne z rządem emigracyjnym, miał przygotowaną „alternatywę dla sprawy polskiej”. Już od lipca 1941 roku w Moskwie nadawała audycje Rozgłośnia Radiowa im. Tadeusza Kościuszki. Wzywała ona Polaków do walki z Niemcami, co ważne, po polsku. Audycje wpływały tym samym na powiększenie grona sympatyków ZSRR wśród Polaków.

Stalinowi zależało jednak przede wszystkim na tworzeniu podziemia komunistycznego w Polsce, toteż w ZSRR została przeszkolona grupa polskich komunistów, a następnie zrzucona na spadochronach nad Warszawą. W tej tzw. grupie inicjatywnej znaleźli się Marceli Nowotko, Paweł Finder, Bolesław Mołojec.

Marceli Nowotko (1893–1942), pierwszy I sekretarz Polskiej Partii Robotniczej
domena publiczna

Ciekawostka

Dopiero druga grupa inicjatywna dotarła do kraju. Pierwsza rozbiła się wkrótce po starcie z podmoskiewskiego lotniska. Zginął wówczas jeden z liderów grupy Jan Turlejski, komunistyczny działacz i deputowany do Zgromadzenia Zachodniej Białorusi.

Również w okupowanym kraju samorzutnie odtwarzały się zręby organizacji komunistycznej, choć zasięg oddziaływania tych grup (np. „Sierp i Młot”, „Spartakus”) był bardzo ograniczony, a i zainteresowanie społeczeństwa (w porównaniu ze strukturami Polskiego Państwa Podziemnego) było śladowe. Warto przypomnieć, że formalnie od 1938 roku nie istniała w Polsce Komunistyczna Partia Polski, rozwiązana decyzją Międzynarodówki Komunistycznej (to znaczy Stalina).

Ćwiczenie 7

Przypomnij, od kiedy komunistyczna partia w Polsce nosiła nazwę KPP.

Od 1925r.

Od 1928r.

Od 1918r.

Do czasu przybycia grupy z ZSRR nie stworzono więc jednolitej organizacji. Dopiero grupa inicjatywna nawiązała kontakty z miejscowymi działaczami, m.in. z Władysławem Gomułą (ps. Wiesław) i Marianem Spychalskim, i 5 stycznia 1942 roku została utworzona **Polska Partia Robotnicza**.

Polecenie 10

W nazwie utworzonej partii nie pojawił się wyraz „komunistyczna”. Wyjaśnij, jaki mógł być cel rezygnacji z zastosowania tego terminu.

Głównym zadaniem postawionym przed nową partią miało być zorganizowanie partyzantki na tyłach niemieckich, dezorganizującej niemiecką komunikację i zasadniczo wyrządzającej szkody faszystowskiemu okupantowi. W ideologii partyjnej nie posługiwano się hasłami komunistycznymi, rewolucyjnymi, podkreślano natomiast konieczność wspólnej walki z Niemcami. W tym celu utworzono ramię zbrojne: **Gwardię Ludową**. W odróżnieniu od Armii Krajowej Gwardia deklarowała podejmowanie walki natychmiast po sformowaniu oddziałów.

Ćwiczenie 8

Do nazwy jakiej organizacji nawiązywała Gwardia Ludowa?

- Do organizacji powstałej w okresie rewolucji francuskiej.
- Do nazwy ugrupowania utworzonego podczas rewolucji październikowej.
- Do nazwy organizacji zbrojnej PPS.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 11

Porównaj poniższe symbole. Z lewej: orzełek Armii Krajowej, z prawej: orzełek Gwardii Ludowej. Określ różnice.

Mosiężny orzełek Armii Krajowej, bity w latach 1942-45
Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie, licencja: CC BY-ND 1.0

Orzełek Gwardii i Armii Ludowej
Marek Ruszczyc, licencja: CC BY-SA 4.0

O co walczyliśmy?

Na czele partii krótko stał Marceli Nowotko, później Paweł Finder. Przez kilka tygodni kierował nią również Bolesław Mołojec, jednak wkrótce wymazano go z historii partii, ponieważ był najprawdopodobniej zamieszany w zabójstwo Nowotki. Początki historii PPR

to tajemnicze zabójstwa, aresztowania (Niemcy uwięzili m.in. Małgorzatę Fornalską). Sytuacja w kierownictwie PPR ustabilizowała się w listopadzie 1943 roku. Wówczas I sekretarzem PPR został Władysław Gomułka, a we władzach partii znaleźli się jeszcze Franciszek Jóźwiak i Bolesław Bierut (polski komunista przerzucony z Białorusi). Wcześniej – po mało konstruktywnych rozmowach pomiędzy PPR a Delegaturą Rządu na Kraj – PPR wydała „małą” deklarację *O co walczymy* (marzec 1943). Natomiast po objęciu steru władzy przez Gomułkę z jego inicjatywy powstał kolejny dokument programowy („duża” deklaracja *O co walczymy*).

“ "O co walczymy?" --- druga deklaracja programowa Polskiej Partii Robotniczej, wydana w Warszawie w listopadzie 1943 roku --- fragmenty

[...] Wszystkie organa władzy, poczynając od demokratycznego Rządu Tymczasowego, a kończąc na samorządach miejskich i wiejskich, zostaną wyłonione w kraju zgodnie z wolą większości narodu polskiego, to jest robotników, chłopów i inteligencji. Rząd Tymczasowy winien się oprzeć na antyfaszystowskim froncie narodowym, a wszystkie jego zarządzenia muszą być zgodne z duchem demokracji i wolności.

Tymczasowy Rząd przystąpi natychmiast do przeprowadzenia demokratycznych wyborów do Zgromadzenia Narodowego (Konstytuanty) na podstawie pięcioprzymiotnikowego prawa wyborczego. Zgromadzenie Narodowe dokona wyborów prezydenta i rządu oraz ustali demokratyczne formy ustrojowe państwa przez uchwalenie nowej konstytucji. Mandaty wszelkiego rodzaju mianowańców, jak komisarzy, starostów, wójtów itp. urzędujących obecnie lub upatrzonych na te stanowiska przez tak zwaną Delegaturę Rządu emigracyjnego lub przez inne reakcyjne czynniki, unieważnia się natychmiast.

Rząd emigracyjny, wyłoniony przez przypadkowo zebrane na emigracji elementy, opierający się na antydemokratycznej, nielegalnej i nieuznanej przez naród ozonowej konstytucji z 23 kwietnia 1935 r., nie może być powołany do realizowania ustroju demokratycznego w odrodzonej Polsce.

[...] Wszystkie ziemie polskie muszą być włączone do państwa polskiego:

1. Na zachodzie i nad Bałtykiem musimy odzyskać ziemie etnograficznie polskie, wynarodowione i zgermanizowane przemocą, zwłaszcza w okresie porozbiorowej niewoli i obecnej okupacji niemieckiej.
2. Na wschodzie na terenach zamieszkałych od wieków przez etniczną większość ukraińską i białoruską, naród polski, który tak krwawo opłaca własną wolność, uznając zasadę prawa narodów do samostanowienia, nie może odmawiać bratnim narodom ukraińskiemu i białoruskiemu prawa określenia swej przynależności państwowej zgodnie z wolą ludności. Zabezpieczy nam to pokój na wschodzie i wzmocni naszą pozycję na zachodzie i nad Bałtykiem.
3. Walczymy o pełną niepodległość i suwerenność państwa polskiego. Celem zagwarantowania tej niepodległości i suwerenności naród polski, walcząc u boku trzech mocarstw sojuszniczych: Anglii, ZSRR i Stanów Zjednoczonych, przeciwko wspólnemu wrogowi, zacieśni z nim węzły sojuszu i współpracy w okresie powojennym i weźmie udział w organizowaniu bezpieczeństwa i odbudowy gospodarczej Europy. Ułożenie dobrosąsiedzkich i sojuszniczych stosunków z ZSRR stanie się ważnym i decydującym czynnikiem, wzmacniającym naszą obronność, potencjał gospodarczy i pozycję w Europie. Tak samo bliskie węzły przyjaźni i współpracy winny być nawiązane i z innymi bratnimi narodami słowiańskimi.

„O co walczymy?” – druga deklaracja programowa Polskiej Partii Robotniczej, wydana w Warszawie w listopadzie 1943 roku – fragmenty.

Ćwiczenie 9

Które ze sformułowań zawartych w deklaracji nie mogły zostać zaakceptowane przez przedstawicieli rządu emigracyjnego?

Mandaty wszelkiego rodzaju mianowańców, jak komisarzy, starostów, wójtów itp. urzędujących obecnie lub upatrzonych na te stanowiska przez tak zwaną Delegaturę Rządu emigracyjnego lub przez inne reakcyjne czynniki, unieważnia się natychmiast.

Walczymy o pełną niepodległość i suwerenność państwa polskiego.

Na zachodzie i nad Bałtykiem musimy odzyskać ziemie etnograficznie polskie, wynarodowione i zgermanizowane przemocą, zwłaszcza w okresie porzoborowej niewoli i obecnej okupacji niemieckiej.

Rząd emigracyjny, wyłoniony przez przypadkowo zebrane na emigracji elementy, opierający się na antydemokratycznej, nielegalnej i nie uznanej przez naród osonowej konstytucji z 23 kwietnia 1935 roku, nie może być powołany do realizowania ustroju demokratycznego w odrodzonej Polsce.

[...] naród polski, [...], uznając zasadę prawa narodów do samostanowienia, nie może odmawiać bratnim narodom ukraińskiemu i białoruskiemu prawa określenia swej przynależności państwowej zgodnie z wolą ludności.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Różne możliwości

Stalin nie wierzył, że komuniści w Polsce będą w pełni realizować jego politykę. W związku z tym na terenie ZSRR funkcjonowała grupa polskich komunistów, którą można było w razie potrzeby przerzucić do kraju. W marcu 1943 roku powstał **Związek Patriotów Polskich**, w skład którego weszli: Wanda Wasilewska, Alfred Lampe i Aleksander Zawadzki. ZPP, podobnie jak PPR, posługiwał się chwytliwymi hasłami (np. apelował o „utworzenie silnej Polski, związanej braterskimi więzami” z ZSRR). Na prośbę ZPP powołano 1. Dywizję Piechoty im. Tadeusza Kościuszki.

Polecenie 12

Wyjaśnij, dlaczego Tadeusz Kościuszko często stawał się patronem inicjatyw komunistycznych (jego imię nadano i rozgłośni, i dywizji).

ZPP wydał również deklarację, w której podkreślono, że celem organizacji jest zjednoczenie wszystkich Polaków mieszkających w ZSRR. Ponadto ZPP zamierzał walczyć o „Polskę demokratyczną”, w której zaprowadzone będą reformy służące społeczeństwu.

W 1943 roku Stalin nie podjął jeszcze decyzji, który z ośrodków będzie organizatorem państwa polskiego, niemniej nie ulegało wątpliwości, że będzie to administracja podległa Moskwie.

W kraju PPR, odmawiając rządowi londyńskiemu i jego krajowemu przedstawicielstwu prawa do reprezentowania ogółu Polaków, powołała w nocy z 31 grudnia 1943 na 1 stycznia 1944 roku **Krajową Radę Narodową**. Na jej czele stanął Bolesław Bierut. 1 stycznia z GL i „innych mniejszych grup konspiracyjnych” została powołana Armia Ludowa z gen. Michałem Rola-Żymierskim na czele.

Krajowa Rada Narodowa wydała deklarację programową, w której potwierdziła wcześniejsze postulaty z deklaracji *O co walczymy*, wyraźnie jednak zaznaczając rezygnację z Kresów Wschodnich, jak też chęć odzyskania „wszystkich ziem polskich na zachodzie i północy, które zostały przemocą zgermanizowane”.

W marcu 1944 roku delegacja KRN udała się do Moskwy. Tam po rozmowach ze Stalinem zapadła decyzja, że „ośrodkiem nowego rządu powinien być kraj i KRN”. Okazało się więc, że to krajowi komuniści będą odpowiadać za organizowanie administracji w powojennej Polsce. Toteż gdy 20 lipca Armia Czerwona przekroczyła Bug, czyli planowaną linię graniczną z Polską, została podjęta decyzja o powołaniu ośrodka władzy – **Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego**. Oficjalnie podano, że PKWN powstał w pierwszym wyzwolonym mieście Polski, czyli Chełmie Lubelskim, i tam miał zostać także sformułowany manifest zawierający rozwiązania prawnoustrojowe przyszłego państwa i nawołujący do ostatecznej rozprawy z hitlerowskimi Niemcami. W rzeczywistości i PKWN, i manifest powstały w Moskwie. Na czele PKWN stanął Edward Osóbka-Morawski. Zastępcami zostali Wanda Wasilewska i Andrzej Witos. W jego składzie znaleźli się również: Stanisław Radkiewicz, Hilary Minc, Stefan Jędrzychowski, Michał Rola-Żymierski. Był to podobno gabinet koalicyjny... Faktycznie jednak opanowany przez działaczy PPR i współpracujące z nimi osoby.

“ Manifest PKWN

Rodacy!

Wybiła godzina wyzwolenia. Armia Polska obok Armii Czerwonej

przekroczyła Bug. Żołnierz polski bije się na naszej ziemi ojczyściej. Nad umęczoną Polskę powiały znów biało-czerwone sztandary. Naród Polski wita żołnierza Armii Ludowej, zjednoczonego z żołnierzem Armii Polskiej w ZSRR. Wspólny jest wróg, wspólna walka i wspólne sztandary.

Zjednoczeni ku chwale Ojczyzny w jednym Wojsku Polskim pod wspólnym dowództwem wszyscy żołnierze polscy pójdą obok zwycięskiej Czerwonej Armii do dalszych walk o wyzwolenie Kraju. Pójdą poprzez Polskę całą po pomstę nad Niemcami, aż polskie sztandary nie załopocą na ulicach stolicy butnego prusactwa, na ulicach Berlina.

[...]

Naród walczący z okupantem niemieckim o wolność i niepodległość stworzył swą reprezentację, swój podziemny parlament – Krajową Radę Narodową. Weszli do Krajowej Rady Narodowej reprezentanci stronnictw demokratycznych – ludowcy, demokraci, socjaliści, członkowie PPR i innych organizacji. [...]

Krajowa Rada Narodowa, powołana przez walczący naród, jest jedynym legalnym źródłem władzy w Polsce.

Emigracyjny „rząd” w Londynie i jego delegatura w Kraju jest władzą samozwańczą, władzą nielegalną. Opiera się na bezprawnej faszystowskiej konstytucji z kwietnia 1935 roku. „Rząd” ten hamował walkę z okupantem hitlerowskim, swą awanturniczą polityką pchał Polskę ku nowej katastrofie.

[...] Krajowa Rada Narodowa, tymczasowy parlament narodu polskiego, powołała Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego jako legalną tymczasową władzę wykonawczą dla kierowania walką wyzwoleniczą narodu, zdobycia niepodległości i odbudowy państwowości polskiej.

Krajowa Rada Narodowa i Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego działają na podstawie konstytucji z 17 marca 1921 roku, jedynie obowiązującej konstytucji legalnej, uchwalonej prawnie.

[...] Stawajcie do walki o wolność Polski, o powrót do Matki-Ojczyzny

starego polskiego Pomorza i Śląska Opolskiego, o Prusy Wschodnie, o szeroki dostęp do morza, o polskie słupy graniczne nad Odrą!

[...] Krajowa Rada Narodowa i powołany przez nią Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego uznają, że uregulowanie granicy polsko-radzieckiej powinno nastąpić w drodze wzajemnego porozumienia. [...] ziemie polskie – Polsce, ziemie ukraińskie, białoruskie i litewskie – Radzieckiej Ukrainie, Białorusi i Litwie. Trwały sojusz z naszymi bezpośrednimi sąsiadami, ze Związkiem Radzieckim i Czechosłowacją, będzie podstawową zasadą zagranicznej polityki polskiej, realizowanej przez Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego.

[...] Aby przyspieszyć odbudowę Kraju i zaspokoić odwieczny pęd chłopstwa polskiego do ziemi, Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego przystąpi natychmiast do urzeczywistnienia na terenach wyzwolonych szerokiej reformy rolnej. [...] Jednym z najpilniejszych zadań Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego będzie na terenach oswobodzonych odbudowa szkolnictwa i zapewnienie bezpłatnego nauczania na wszystkich szczeblach.

Manifest PKWN.

Polecenie 13

Przeczytaj manifest i powiedz, jaką funkcję miał oficjalnie pełnić PKWN i jakie rozwiązania prawnoustrojowe oraz w sprawie granic proponował Polakom. Wymień charakterystyczne elementy języka i formy przekazu manifestu.

PKWN wydał później kilka dekretów, które miały regulować sytuację polityczno-prawną na ziemiach polskich, m. in. dekret o przyjęciu zwierzchnictwa nad Armią Polską powstałą w ZSRR i połączeniu jej z Armią Ludową w Wojsko Polskie, dekret o powołaniu Milicji Obywatelskiej czy tzw. mały kodeks karny, wykorzystywany do walki z podziemiem londyńskim.

31 grudnia 1944 roku PKWN został przekształcony w Rząd Tymczasowy Rzeczypospolitej Polskiej. Proces formowania się władzy w Polsce zakończyło powstanie TRJN.

Polecenie 14

Napisz komentarz do zdjęcia. Podaj imiona i nazwiska osób, które zostały na nim uwiecznione. Wyjaśnij również powód, dla którego jedna z tych postaci trzyma w ręku godło Polski.

Zdjęcie opublikowane w ZSRR przez agencję TASS 15 listopada 1944. i przez "Głos Ludu" w Lublinie TASS, domena publiczna

Zamiast podsumowania

“ Zjawisko kolaboracji w Polsce

Aczkolwiek w polityce niemieckiej wobec podbitej Polski także występowały pewne niuanse, wynikały one raczej z rozbieżności doraźnych interesów (i ambicji) poszczególnych części aparatu okupacyjnego niż z jakichś generalnych koncepcji. Żadna decydująca instancja III Rzeszy nie wystąpiła wobec ważniejszej polskiej grupy politycznej z jakąkolwiek propozycją kolaboracyjną, ale też polskie elity nie złożyły żadnej oferty współpracy na płaszczyźnie politycznej [...]. Ponieważ nie było w Polsce kolaboracyjnego rządu ani nawet struktur militarnych lub paramilitarnych uprawiających polityczną kolaborację, nie powstały żadne jednostki Waffen SS (w Europie

zebrano niemal 200 tys. ochotników do takich formacji), uważa się, iż społeczeństwo polskie [...] stawiało świadomy i wytrwały opór wobec niemieckiej okupacji. Sytuacja była tu rzeczywiście odmienna niż pod okupacją radziecką, gdzie wprawdzie nie powstały żadne polskie struktury administracyjne, ale znalazło się dość liczne grono osób, które na podstawie motywów ideologicznych współpracowały z władzami i nawet starały się podejmować działalność polityczną, co stało się bardziej realne od końca 1940 roku.

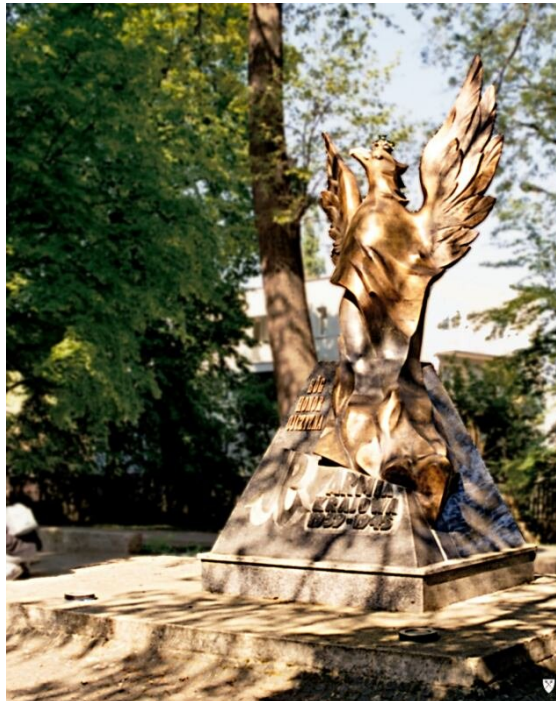
Zjawisko kolaboracji w Polsce, [w:] Andrzej Paczkowski, Pół wieku dziejów Polski, Warszawa 2005, s. 29–30.

Polecenie 15

Wytłumacz, dlaczego zjawisko kolaboracji na obszarze okupowanym przez Niemcy nie występowało zbyt często. Posłuż się zacytowanym tekstem oraz innymi źródłami informacji.

Polecenie 16

Przyjrzyj się poniższej fotografii. Odszukaj w różnych źródłach inne przykłady pomników AK i sprawdź, kiedy powstawały. Wyjaśnij, dlaczego inicjatywa upamiętnienia AK musiała poczekać na realizację.

Pomnik AK w Sopocie

Pomnik AK w Sopocie, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 17

Oceń, czy trafne było określenie „Polska Lubelska” używane w odniesieniu do powojennej Polski.

Ćwiczenie 10.1

Połącz w pary hasła z dwóch kolumn:

Kedyw

organizacja zbrojna podległa rządowi londyńskiemu

O co walczymy

Akcja pod Arsenalem

„Żegota”

Deklaracja programowa PPR

Szare Szeregi

Zamach na Kutschere

ZWZ

Rada Pomocy Żydom

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 10.2

Kto stał na czele konspiracyjnej Służby Zwycięstwu Polski?

Michał Karaszewicz-Tokarzewski

Stefan Rowecki

Kazimierz Sosnkowski

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 10.3

Kiedy, oprócz II wojny światowej, na ziemiach polskich funkcjonowało tzw. państwo podziemne?

- Podczas powstania styczniowego.
- Podczas I wojny światowej.
- Podczas powstania kościuszkowskiego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 10.4

Wskaż organizację, która powstała w 1943 roku w ZSRR z inicjatywy pisarki Wandy Wasilewskiej.

- Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
- Związek Patriotów Polskich
- Polska Partia Robotnicza

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 10.5

Wskaż osobę, która jako pierwsza piastowała funkcję I sekretarza KC PPR.

- Władysław Gomułka
- Marcei Nowotko
- Paweł Finder

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 10.6

Kto był ostatnim komendantem głównym Armii Krajowej?

Tadeusz Bór-Komorowski

Stefan Grot-Rowecki

Leopold Okulicki-Niedźwiadek

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 10.7

Co przewidywał plan „Burza”?

Współpracę AK z Armią Czerwoną na Litwie.

Unikanie konfrontacji z Armią Czerwoną.

Wywołanie przez AK powstania w Warszawie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 10.8

Uzupełnij tekst, przeciągając poniższe hasła.

Armia Krajowa powstała w roku []. Jej podstawę stanowił [] istniejący od roku []. Pierwszym komendantem AK był [] pseudonim []. Został on aresztowany w roku []. Jego następcą został generał []. AK została rozwiązana w roku [] na podstawie rozkazu jej ostatniego komendanta [] pseudonim []. Był on jednym z [] oskarżonych przywódców polskiego podziemia, którzy zostali wywiezieni do Moskwy i tam byli sądzeni. Działała ona w ramach przedwojennego podziału administracyjnego Polski na []. W ramach AK autonomię miały oddziały []. Członkowie formacji „polskich narodowców” z [] tylko w części włączyli się w jej struktury. Po rozwiązaniu AK organizację NIE utworzył gen. Emil [], ps. Nil.

1945

Grot

Batalionów Chłopskich

1939

1942

województwa

Niedźwiadek

1943

szesnastu

Leopolda Okulickiego

Stefan Rowecki

Narodowych Sił Zbrojnych

ZWZ

SZP

Michał Tokarzewski-Karaszewicz

Fieldorf

Tadeusz Bór-Komorowski

1941

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 10.9

Dopasuj skróty do nazw i rodzaju działalności.

skrót	nazwa	rodzaj działalności
TON		
KWC		
KWP		
ŻOB		

Dezorganizacja sił nieprzyjaciela.

Działalność dywersyjno-propagandowa.

Organizacja tajnego nauczania na wszystkich szczeblach.

Tajna Organizacja Nauczycielska

Żydowska Organizacja Bojowa

Walka z okupantem, przeciwstawienie się eksterminacji ludności żydowskiej.

Kierownictwo Walki Cywilnej

Kierownictwo Walki Podziemnej

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić pojęcia „sabotaż” i „dywersja”.

Co wiem?

Wiem, kiedy powstała Armia Krajowa.

Co rozumiem?

Rozumiem potrzebę stworzenia Polskiego Państwa Podziemnego.

Powstanie Warszawskie

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

“ Przed Akcją "Burza"

Głównym celem podziemnej armii polskiej oraz władz politycznych było przygotowanie powszechnego powstania przeciw Niemcom w momencie załamania się ich potęgi. Zagadnienie zaczęło się jednak komplikować, w miarę jak stawało się jasne, że armia niemiecka nie rozsypie się pozostawiając ziemie polskie w słabnącym uścisku, jak to miało miejsce w 1918 r.. Stawało się jasne, że do Polski nie wejdą wojska alianckie z zachodu, natomiast coraz pewniejsza była groźba wkroczenia na ziemie polskie armii radzieckiej wypierającej wojska niemieckie. Perspektywa ta zmuszała rząd RP w Londynie i władze podziemne w kraju do wypracowania stanowiska wobec nadchodzącej armii radzieckiej. Zadanie było o tyle trudne, że nie istniały stosunki dyplomatyczne między rządem Mikołajczyka i Moskwą, alianci zachodni nie kwapili się z politycznym i wojskowym wsparciem polskiego sojusznika, a w kraju rozwijała swa działalność

PPR i KRN oraz radziecka partyzantka. Pamiętano jeszcze doskonale politykę radziecką na wschodnich ziemiach Polski po 1939 r. Wszystko wskazywało, że na ziemi polskie wejdzie nie sprzymierzeniec, lecz przeciwnik zmierzający do opanowania kraju. W listopadzie 1943 r. Delegat Rządu Jankowski wydał do ludności wschodnich terenów Rzeczypospolitej odezwę nawołującą do spokoju i pozostania na miejscu. Jednocześnie trwała wymiana zdań między krajem i Londynem na temat taktyki w nadchodzących miesiącach kluczowych dla losu Polski. W instrukcji dla kraju z 27 X 1943 r. rząd RP nakazał na wypadek nienawiązania stosunków z Moskwą wzmożenia akcji sabotażowo-dywersyjnych przeciw Niemcom, bez wchodzenia w kontakt z władzami radzieckimi, pozostanie AK w konspiracji, a w razie aresztowań i represji przejście do samoobrony. Delegat i Komendant Główny AK uznali, że brak wystąpienia wobec Rosjan czynnika reprezentującego Rzeczpospolitą i jej legalne władze stworzyłoby próżnię, którą skwapliwie wypełniliby działacze stojący na usługach ZSRR.

Przed Akcją „Burza”, [w:] W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914–1945, Warszawa 2003, s. 573.

Ćwiczenie 1

Co zakładały plany doraźne ZWZ i AK?

- Przez cały okres okupacji AK miała toczyć regularne walki.
- AK nie miała podejmować żadnych działań przeciwko Niemcom.
- Związek Walki Zbrojnej, a później Armia Krajowa nie miały prowadzić regularnych walk z Niemcami, tylko czekać na sprzyjającą okazję, aby zorganizować ogólnonarodowe powstanie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2

Dlaczego plany musiały zostać zweryfikowane?

- Istniała szansa samodzielnego (przez członków AK) wyzwolenia kraju.
- Wiadomo było, że Polskę będą wyzwalać wojska brytyjsko-amerykańskie.
- Zdawano sobie sprawę, że to Armia Czerwona najprawdopodobniej będzie wyzwalać Polskę i stąd to członkowie PPR zaczną przejmować administrację i tworzyć „swoją” władzę.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Akcja „Burza” - plany

W związku ze zmianami planów rząd londyński w porozumieniu z podziemiem w kraju wypracował nowe wytyczne. Zostały one opatrzone kryptonimem „Burza”. Plan zakładał wybuch lokalnych powstań na tych obszarach, na które wkrótce miała wkroczyć Armia Czerwona. Większe ośrodki miejskie miały być wyzwalane wspólnie z Armią Radziecką. Z planu powstania wyłączono początkowo Warszawę ze względu na stacjonujący tam silny garnizon niemiecki.

Przedstawiciele państwa podziemnego mieli wobec wkraczających Rosjan występować jako gospodarze i reprezentanci legalnych władz. Najprawdopodobniej nie do końca wierzyli, że Armia Czerwona ich tak potraktuje, czyli uzna podziemną administrację i podziękuję za pomoc w wyzwolaniu Polski... Brano pod uwagę, że akowcy będą aresztowani lub Rosjanie podejmą walkę również z nimi. Niemniej liczone, że takie zachowanie wywoła protest ze strony USA i Wielkiej Brytanii, co z kolei zmusi Stalina do zmiany polityki. Przyszłość pokaże, jak bardzo rząd emigracyjny i przywódcy sił zbrojnych mu podlegających się mylili.

Czynnikiem decydującym o rozpoczęciu akcji była aktywność komunistów i wkroczenie na tereny RP wojsk radzieckich.

Polecenie 1

Przyjrzyj się fotografii. Powiedz, jakie emocje towarzyszą przedstawionym na nim ludziom?
O czym mogą świadczyć?

Żołnierze z Batalionu "Czata 49"

domena publiczna

Przebieg „Burzy”

W lutym na Wołyniu 27 Wołyńska Dywizja Piechoty AK pod dowództwem pułkownika Jana Kiwerskiego „Oliwy” podjęła pierwsze walki. Wiosną razem z Armia Radziecką brała udział w ataku na Włodzimierz Wołyński. Części oddziałów, po śmierci Kiwerskiego, udało się przedrzeć na Lubelszczyznę i tam kontynuowano działania. Tutaj przy dużym udziale AK zdobyto Bełżec, Chełm, Dęblin, Lubartów, Lublin, Puławy.

Żołnierze Wołyńskiej Dywizji Piechoty AK
domena publiczna

Polecenie 2

Korzystając z różnych źródeł wiedzy, dowiedz się, przeciwko komu (oprócz Niemców) walczyła Wołyńska Dywizja Piechoty.

Na Wileńszczyźnie akowcy z okręgu nowogródzkiego i wileńskiego planowali uderzenie na Wilno i zdobycie miasta. Operacja zyskała nazwę „Ostra Brama”. Jej rozpoczęcie nastąpiło 7 lipca 1944 roku. Oddziałami dowodził podpułkownik Aleksander Krzyżanowski „Wilk”. 13 lipca zdobyto miasto, współdziałając z Armią Czerwoną. Niestety, kiedy kilka dni później doszło do spotkania dowódców AK z radzieckimi, oficerowie polskiego podziemia emigracyjnego zostali aresztowani. Żołnierzom natomiast nakazano złożenie broni. Tych, którzy nie chcieli się poddać, również aresztowano. Niektórzy zdecydowali się na wstąpienie do [Armii Berlinga](#), nielicznym udało się uciec.

Także w lipcu 1944 roku doszło do walk o Lwów. Dowódcą ze strony AK był stojący na czele okręgu lwowskiego płk Władysław Filipkowski. Po zdobyciu Lwowa, oczywiście wspólnie z Armią Radziecką, powtórzyła się sytuacja wileńska.

Geneza Powstania Warszawskiego

W lipcu 1944 roku nastąpił kolejny krok na drodze tworzenia przez ZSRR i komunistów polityki faktów dokonanych – powołano Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego.

Ćwiczenie 3

Jaką rolę odgrywał PKWN?

- Komunistycznego ugrupowania politycznego rekrutującego członków do Polskiej Partii Robotniczej.
- Organu władzy wykonawczej na obszarach wyzwolanych przez Armię Radziecką spod okupacji niemieckiej, zdominowanego przez komunistów
- Podziemnego parlamentu powołanego na obszarach wyzwolanych przez Armię Radziecką spod okupacji niemieckiej

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Dodatkowo informacje o tym, co dzieje się na Kresach Wschodnich, zmobilizowały władze emigracyjne i komendanta głównego AK do podjęcia decyzji o przeprowadzeniu powstania również w Warszawie. Niewiadomą pozostawała tylko data jego rozpoczęcia. Do Warszawy zbliżał się front. Wydawało się, że niemiecka administracja zastanawia się nad ewakuacją. Okazało się jednak, że Niemcy podjęli decyzję o umocnieniu stolicy i 27 lipca wezwano 100 tys. warszawiaków do kopania okopów. Obawiano się, że kolejnym krokiem Niemców będą wywózki na roboty do Niemiec, a to może doprowadzić do rozbicia konspiracji. To był jeden z czynników, który miał wpływ na podjęcie decyzji o wybuchu powstania.

Kolejnym były postępy Armii Radzieckiej i rzekoma informacja, że na przedpolach Pragi (dzielnicy Warszawy) pojawiły się radzieckie czołgi. Z jednej więc strony chciano czynem zbrojnym wspomóc czerwonarmistów, ale też – albo przede wszystkim – pokazać, że AK w dużej mierze sama wyzwoliła Warszawę. Nie bez znaczenia również było to, że ludność stolicy miała dość terroru i uciążliwości okupacji, dlatego na decyzję o rozpoczęciu powstania, bez względu na konsekwencje i chyba do końca nie uświadamiając ich sobie, naprawdę czekali. Wybuchu powstania chciał też Stalin. Liczył, że Armia Krajowa się wykrwawi. Zresztą swego rodzaju prowokacją była audycja nadana 30 lipca przez radiostację „Kościuszko”, wzywająca warszawiaków do zorganizowania zrywu zbrojnego. Takie wezwania nie pozostawały bez odzewu wśród mieszkańców umęczonej Warszawy.

Przyczyny wybuchu Powstania Warszawskiego

Militarne	Polityczne	Spoleczne
------------------	-------------------	------------------

<ul style="list-style-type: none"> • Zbliżająca się do Warszawy ofensywa radziecka. 	<ul style="list-style-type: none"> • Przebieg planu „Burza” na Kresach Wschodnich. • Powoływanie organów władzy znajdujących się pod kontrolą radziecką. • Zaakcentowanie roli Armii Krajowej i rządu londyńskiego jako gospodarzy stolicy. • Chęć Stalina doprowadzenia do wykrwawienia się Armii Krajowej. 	<ul style="list-style-type: none"> • Zmęczenie mieszkańców Warszawy wojną i okupacją. • Obawy przed wywiezieniem części warszawiaków (zwłaszcza młodych) na roboty do Niemiec.
--	--	--

“ Fragment podręcznika z 1956 roku

Utworzenie władzy ludowej na obszarach wyzwolonych wywołało natychmiast sprzeciw obozu londyńskiego reprezentowanego w kraju przez Delegaturę i Komendę Główną AK. Rząd emigracyjny zażądał od wszystkich sojuszników potwierdzenia uznania go jako jedynej władzy w Polsce. Delegatura i KG AK postanowiły w ówczesnej sytuacji wywołać powstanie w Warszawie i objąć tu władzę, zanim wkroczy armia radziecka i w ten sposób zmusić rząd radziecki do uznania faktów dokonanych [...]. Na wiadomość o ukazaniu się pierwszych czołgów radzieckich w pobliżu Warszawy Komenda AK wydała rozkaz rozpoczęcia powstania. [...] Rozkaz ten został wydany bez uzgodnienia z dowództwem radzieckim i alianckim. Powstanie było w intencji tych, którzy o jego wybuchu zadecydowali, wymierzone nie tylko przeciw Niemcom, przede wszystkim było ono akcją polityczną skierowaną przeciwko władzy ludowej – KRN i PKWN. Wywołało ono jednak powszechny zryw ludności stolicy przeciwko znieprawionemu okupantowi [...] W powstaniu wzięły udział wszystkie organizacje działające na terenie stolicy, w tym również oddziały Armii Ludowej. Na barykadach powstańczych znaleźli się także członkowie kierownictwa PPR. Ludność Warszawy zapłaciła okrutną cenę za awanturnictwo polityków obozu londyńskiego, którzy dążąc do

uchwycenia władzy, nie zawahali się rzucić na szale losów stolicy i jej mieszkańców [...].

Fragment podręcznika z 1956 roku, [w:] N. Davies, Powstanie '44, Kraków 2004.

Polecenie 3

Gdyby tekst nie został opatrzony nagłówkiem, które z ustępów świadczyłyby o tym, że pochodzi z podręcznika szkolnego z czasów PRL? Wskaż te fragmenty.

Godzina „W”

Delegat Rządu na Kraj i Komendant AK wyznaczyli początek powstania na 1 sierpnia na godz. 17.00 (tzw. godzina „W”).

Niemiecki garnizon w Warszawie liczył 20 tys. żołnierzy, natomiast Armia Krajowa – 25 tys. Niestety, tylko niektórzy z akowców byli uzbrojeni.

Powstańcom zaczęło brakować amunicji już w pierwszych dniach walk

domena publiczna

Polecenie 4

Jak myślisz, w jaki sposób powstańcy zdobywali broń i uzbrojenie, przygotowując się do ostatecznego starcia z Niemcami?

Zakładano, że Niemcy będą zaskoczeni i w pierwszych dniach uda się opanować szereg ważnych punktów, m.in. przeprawy mostowe na Wiśle, lotnisko na Okęciu, Cytadelę, a także dobroić oddziały.

Jeńcy niemieccy wzięci do niewoli w pierwszych dniach powstania. Takich obrazków było w dalszym okresie zmagañ niewiele
domena publiczna

Niewiele planów nie zrealizowano – opanowano większość Śródmieścia z Powiślem i Starym Miastem, część Mokotowa, fragmenty Woli i Ochoty. Zdezorganizowano także szereg szlaków komunikacyjnych. W związku z tym jednym z pierwszych założeń Niemców było odblokowanie przejazdu wschód–zachód. Momentalnie Niemcy ściągnęli posiłki i systematycznie starali się odzyskiwać utracone punkty. Niemcy nie tylko walczyli z żołnierzami AK, ale też mordowali ludność cywilną – powstańców, kobiety i dzieci.

Bundesarchiv, Bild 146-1994-054-30
Foto: Ahrens | 1944 September - Oktober

Oddziały powstańcze z przejmowanych przez Niemców terenów uciekały przeważnie kanałami, np. z Ochoty i Woli do Śródmieścia

domena publiczna

Specyficzne szlaki komunikacyjne

Na początku powstania kanały wykorzystywano do łączności (montowano w nich wodoszczelne kable telefoniczne), transportu środków opatrunkowych, broni. W późniejszej fazie stały się jedyną drogą umożliwiającą ucieczkę z zajętych dzielnic stolicy. Wytyczono wiele głównych tras kanałowych.

Trasa	Długość (m)
Stare Miasto – Żoliborz	ok. 3060
Żoliborz – Śródmieście	ok. 4830
Stare Miasto – Śródmieście	ok. 1600
Stare Miasto – Śródmieście	ok. 1370
Stare Miasto – pl. Bankowy	ok. 1430
Śródmieście Płd. – Mokotów	ok. 2080
Śródmieście Płd. – Mokotów przez Łazienki	ok. 3700
Czerniaków – Mokotów	ok. 3790

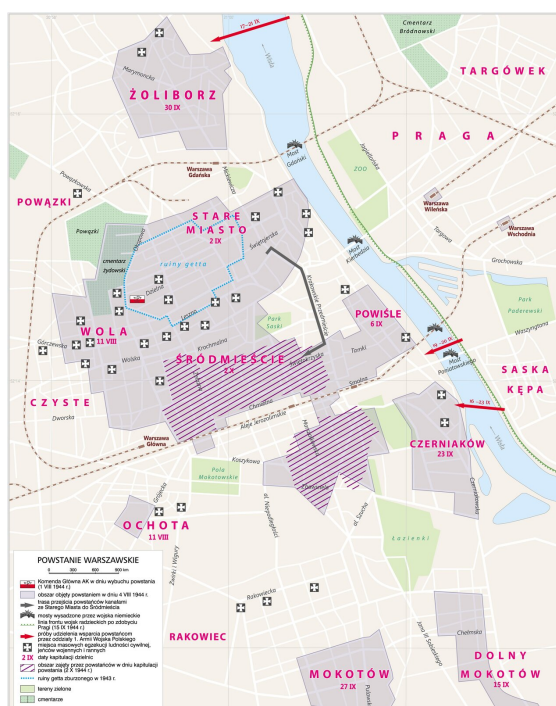
Niektóre kanały były bardzo niskie i wąskie. Niemcy początkowo nie doceniali ich wagi. Z biegiem czasu, kiedy zniknęli choćby obrońcy Starówki, podjęli starania, by uniemożliwić Polakom korzystanie z kanałów.

☞ Maciej Janaszek-Seydlitz

Kanały warszawskie

Izolowali odcinki kanałowe, obsadzali włazy, wieszali w studzienkach kanałowych mikrofony podsłuchowe. Po usłyszeniu odgłosów idących kanałem ludzie wrzucali do studzienek granaty, puszki z gazem trującym i łzawiącym, strzelali w głąb z karabinów maszynowych. Budowali zapory z belek stalowych, drewnianych bali i worków z piaskiem mających na celu spiętrzenie wody i uniemożliwienie przejścia.

Kanały warszawskie

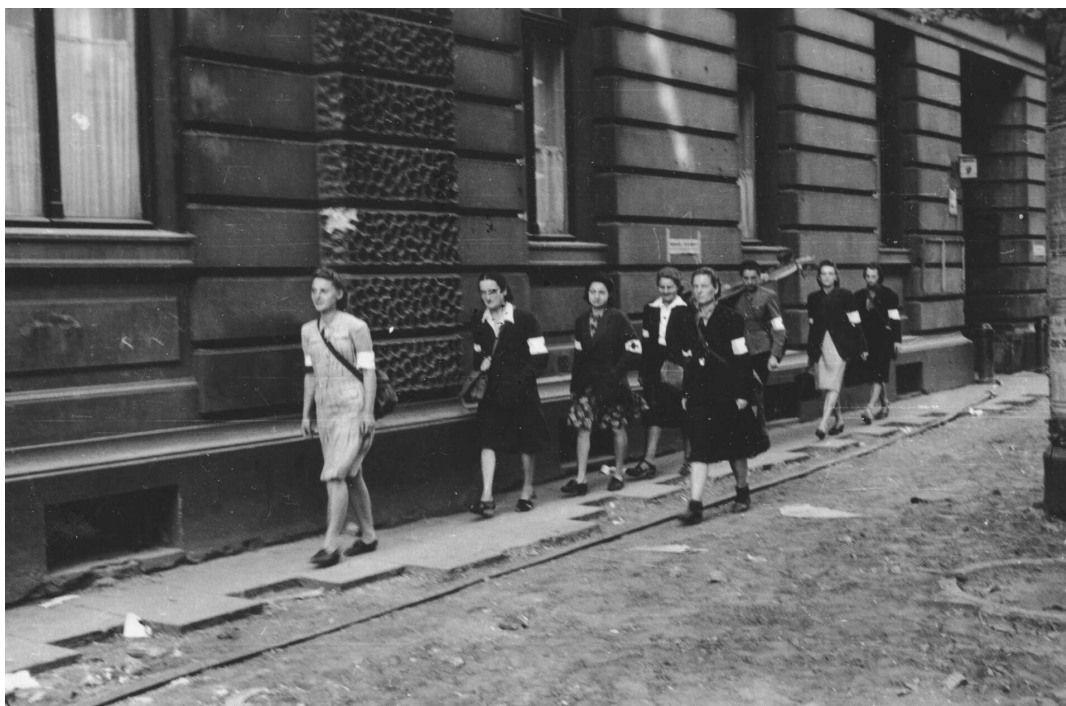
Powstanie Warszawskie

Krystian Chariza i zespół, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 5

Wymień problemy, na jakie – oprócz utrudnień przygotowywanych przez Niemców – natrafiali powstańcy korzystający z takich specyficznych szlaków komunikacyjnych jak kanały.

Niemcy systematycznie lokalizowali największe punkty oporu, koncentrowali na nich siły, zdobywali i posuwali się dalej. Powstańcom brakowało broni, lekarstw, amunicji. Alianci próbowali wspomóc walczącą stolicę. Niestety, zrzucone najczęściej trafiały w ręce niemieckie. Ponadto należy pamiętać, że samoloty startowały z baz we Włoszech. Stalin dopiero około połowy września pozwolił na lądowanie na radzieckich lotniskach samolotów alianckich wspomagających powstańców za linią frontu – kiedy powstanie przeżywało już agonię. Wysłał także radzieckie samoloty, chyba jednak tylko po to, aby przedłużyć złądną nadzieję powstańców i pozwolić im się całkiem wykrwawić.

Sanitariuszki powstańcze – często brakowało im środków opatrunkowych
domena publiczna

Kobiety i dzieci w powstaniu

Zwykle kobiety walczące w powstaniu kojarzymy z młodymi nastoletnimi dziewczynami pełniącymi funkcję sanitariuszek lub łączniczek.

W rzeczywistości miały one od czternastu do dwudziestu kilku lat. Były również kucharkami, snajperkami i minerkami. Pracowały w kancelariach poszczególnych

Najmłodzi powstańcy, służący w poczcie harcerskiej
domena publiczna

oddziałów i dowództw. Brały udział w ewakuacji zbiorów muzealnych, archiwów i bibliotek, gasiły pożary, budowały barykady, pracowały w punktach opieki nad dziećmi, szwalniach, pralniach, przy redagowaniu, wydawaniu i kolportażu prasy, rozdziale żywności, w kwaterunkach, przy obserwacji i przyjmowaniu zrzutów. Powstanie oderwało je od konspiracyjnych kursów gimnazjalnych, akademickich, ale też od pracy w fabrykach, gabinetach lekarskich, aptekach, szwalniach. Wśród dziewczyn powstania były aktorki: Danuta Szaflarska, Alina Janowska, Irena Kwiatkowska, Helena Grossówna. Poległe sanitariuszki to m.in.: poetka, autorka słów piosenki *Hej, chłopcy, bagnet na broń* – Krystyna Kraheńska, której twarz uwiecznia pomnik warszawskiej Syrenki, Zofia

Chenclewska – tancerka i mistrzyni Polski w rzucie oszczepem, rzeźbiarka i malarka Krystyna Dąbrowska.

Polecenie 6

Korzystając z różnych źródeł informacji, dowiedz się, ile lat mieli najmłodzi powstańcy.

Pomnik Małego Powstańca

Kalinka261015, licencja: CC BY-SA 3.0

Ślub powstańczy
domena publiczna

Dla zainteresowanych

Sławomir Koper w książce pt. *Miłość w Powstaniu Warszawskim* porusza problem emocji i namiętności, które towarzyszyły powstańcom.

☞ M. Nowik

Miłość silniejsza niż śmierć. Niezwykłe relacje z Powstania Warszawskiego

Sławomir Koper przedstawia się jako historyka codzienności. Dlatego – jak tłumaczy – unika polityki. Polityka i miłość nie idą w parze, więc autor skupia się wyłącznie na ludzkich losach. Na podstawie relacji i dokumentów z Powstania Warszawskiego odtwarza historie osób dotąd zarówno anonimowych, jak i dobrze znanych. W dość barwny sposób przedstawia na przykład postać Jana Nowaka-Jeziorańskiego, legendarnego „kuriera z Warszawy”, który we wrześniu 1944 roku poślubił Jadwigę Wolską, łączniczkę o pseudonimie Greta. Za obrączki posłużyły im dwa miedziane krążki, które „Greta” zdobyła za puszkę konserw. Był to prosty żołnierski ślub, jakich wówczas było wiele. Choć odbywał się w dramatycznych okolicznościach, w schyłkowym okresie powstania, miał romantyczną i uroczystą

oprawę. „Nowak” zdobył nawet kwiaty. Wypatrzył na balkonie jednej z kamienic kwitnące petunie i uprosił ukrywającego się w piwnicy budynku właściciela mieszkania, by ten pozwolił mu je zerwać. Trwająca kilka minut ceremonia odbyła się w kaplicy Przytulisko przy ulicy Wilczej. Jeziorańscy szli po potłuczonym szkłe, w świątyni nie zachował się żaden witraż – pisze Koper. Pod koniec uroczystości rozległ się charakterystyczny ryk „krowy”, czyli ciężkiego działa, którym Niemcy burzyli powstańczą Warszawę. To – jak skomentował jeden z gości młodej pary – zastąpiło marsz Mendelssohna. Powstańczych par, takich jak Jeziorańscy, nie brakowało. Warszawscy księża, którzy w tych dniach zajmowali się głównie grzebaniem zabitych, często udzielali również ślubów. Według oficjalnych statystyk w czasie Powstania Warszawskiego zawarto 256 małżeństw. W rzeczywistości jednak ślubów było znacznie więcej. Nie wszystkie związki były rejestrowane przez dowództwo, choć 18 sierpnia generał Antoni Chruściel, „Monter”, wydał rozkaz, w którym uzależniał wydanie zgody na małżeństwo od zgody Szefostwa Duszpasterstwa Komendy Okręgu AK. Kapelani jednak specjalnie się tym obostrzeniem nie przejmowali. Podobnie jak miejscem, w którym udzielali ślubów. Małżeństwa zawierano nawet w piwnicach. Za obrączki służyły metalowe krążki (jak w przypadku „Grety” i „Nowaka”), nakrętki, czasem po prostu obrączek nie było. W ramach prezentu ślubnego państwo młodzi dostawali od swoich dowódców zwolnienie ze służby na jedną noc. Jedna para – jak pisze autor *Miłości w Powstaniu Warszawskim* – otrzymała wannę pełną wody do kąpieli.

Miłość silniejsza niż śmierć. Niezwykłe relacje z Powstania Warszawskiego

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Powstańcy – żołnierze

Tragedia ludności cywilnej Warszawy
domena publiczna

Dużą pomocą dla powstańców okazało się ogłoszenie przez zachodnich aliantów, że uznają oni za część swoich sił zbrojnych uczestników powstania, których od tej pory należało traktować jako pełnoprawnych żołnierzy. W związku z tym Niemcy zobowiązani byli stosować wobec powstańców konwencję genewską, a nie rozstrzeliwać ich jak bandytów.

Polecenie 7

Dlaczego tragedia ludności cywilnej w przypadku działań wojennych wzbudza najwięcej emocji?

Powstańcy, przystępując do działań, liczyli na ofensywę radziecką. Stalin jednak zwlekał i oficjalnie uzasadniał to zbyt rozciągniętym frontem, a w związku z tym koniecznością przegrupowania sił i skrócenia linii zaopatrzenia, ale także odpoczynku przed przystąpieniem do uderzenia na Warszawę. Pozwolił jedynie żołnierzom I Armii udać się na pomoc walczącej stolicy.

Dopiero 14 września wojska radzieckie i polskie zajęły Pragę. 16–21 września I Armia sforsowała Wisłę i zajęła dwa przyczółki na Czerniakowie i Żoliborzu. Niestety, ze względu na brak umiejętności prowadzenia walk ulicznych nie nawiązano współpracy z powstańcami.

Ćwiczenie 4

Odszukaj w internecie tekst piosenki pt. Godzina „W” zespołu Lao Che. Jakich informacji o powstaniu dostarczają jej słowa?

- Dostarczają wiedzy o symbolach powstańczych.
- Wymieniają z imienia i nazwiska bohaterów walk.
- Mówią o odwadze powstańców.
- Wspominają o oddziałach walczących w powstaniu.
- Informują o szczegółowym przebiegu walk.
- Wskazują na wszechobecność śmierci i tragedii uczestników powstania.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Koniec walk

27 września ustały walki na Mokotowie, trzy dni później skapitulował Żoliborz. Władze powstańcze ze względu na brak amunicji, lekarstw, środków opatrunkowych, ale też jedzenia i wody, zdecydowały się podjąć rozmowy kapitulacyjne. 2 października zawarto układ o zaprzestaniu działań. Powstańcy zostali potraktowani jak jeńcy wojenni, niestety całą ludność cywilną wysiedlono z Warszawy (około 650 tys. osób). Część trafiła na przymusowe roboty, część do obozów. Jeszcze inni musieli szukać nowego miejsca osiedlenia na terenie Generalnego Gubernatorstwa. Straszny los spotkał miasto stołeczne – Hitler nakazał zrównać Warszawę z ziemią. Specjalne oddziały niemieckie niszczyły, burzyły i likwidowały budynki.

Bundesarchiv, Bild 146-1998-057-10A
Foto: Schremmer | September 1944

Akcja niszczenia Warszawy po Powstaniu Warszawskim

licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 8

Dlaczego akcja zniszczenia Warszawy została zaplanowana na tak wielką skalę?

Komendant Bór-Komorowski znalazł się w niewoli niemieckiej.

Spotkanie pogromcy powstania gen. Bacha-Zelewskiego i gen. Bora-Komorowskiego

domena publiczna

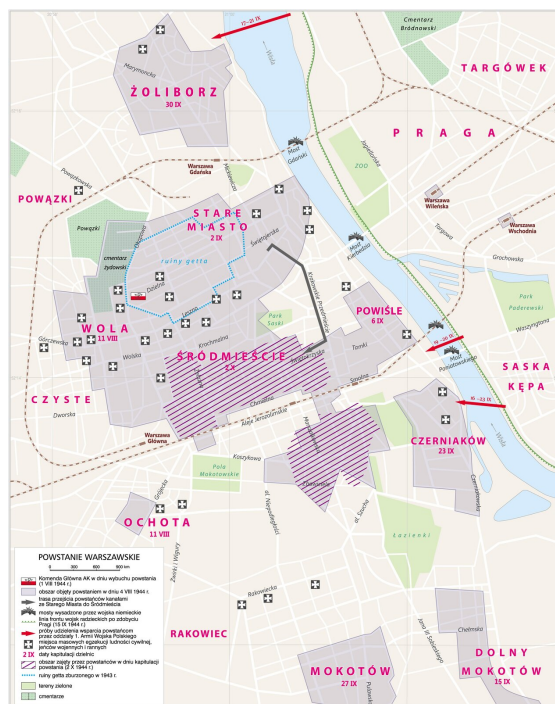
Polecenie 9

Jak mogło wyglądać przedstawione na fotografii spotkanie gen. Bacha-Zelewskiego i gen. Bora-Komorowskiego?

Przebieg powstania i jego oceny

Polecenie 10

Przyjrzyj się uważnie poniższej mapie, a następnie wymień tereny, które udało się opanować powstańcom do 4 sierpnia 1944 roku.

Powstanie Warszawskie

Krystian Chariza i zespół, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 11

Utwórz kalendarium działań powstania, uwzględniając zajmowane, a później tracone przez powstańców dzielnice Warszawy.

Polecenie 12

Przeczytaj poniższe opinie o powstaniu i uzupełnij tabelę.

Autor	Opinia (pozytywna, negatywna, neutralna)	Argumenty
W. Bartoszewski - polityk, historyk		
J. Kirchmayer - polski dowódca wojskowy, historyk wojskowości		
P. Kaltenberg „Luty” - uczestnik powstania warszawskiego		
P. Zychowicz - dziennikarz, absolwent historii		

((**W. Bartoszewski**

Warto być przyzwoitym. Teksty osobiste i nieosobiste

Powstanie we wszystkim tym, co wzniosłe i piękne, i z tym wszystkim, co było też ludzką słabością i małością, odgrywa ważną rolę na drodze do odzyskania i utrwalenia niepodległości Polski, a co najmniej w utrwaleniu pojęć o niepodległości, stałych dążeń

narodowych, pojęć o suwerenności i stałych dążeń w tym zakresie. Wydaje mi się, że jako historykowi tego okresu, a nie jako uczestnikowi, który nie był wtedy tego świadom, będąc tylko jednym z dziesiątków tysięcy spełniających swój obowiązek codzienny, że dziś jeszcze nie umiemy w pełni ocenić, jak wielkie jest znaczenie Powstania Warszawskiego dla ugruntowania pojęć o niepodległości i tęsknoty do niepodległości.

W. Bartoszewski, Warto być przywoitym. Teksty osobiste i nieosobiste, Poznań 1990.

“(J. Kirchmayer

Powstanie Warszawskie

Faktem najbardziej ogólnym i najbardziej bezspornym jest, że powstanie zakończyło się całkowitą klęską wojskową, polityczną, materialną. Nie trzeba przysłańać tego faktu zwalaniem winy na innych – na Armię Radziecką, na rządy i dowództwo anglosaskie, na PKWN i I Armię Polską. Trzeba stanąć na stanowisku, że kto poniósł klęskę, ten jest winien, ponieważ jego przewidywania były mylne, ponieważ nie obliczył swoich sił, powziął zły plan działania, nie uwzględnił warunków czasu, nie wytrzymał nerwowo itp.

J. Kirchmayer, Powstanie Warszawskie, Warszawa 1959.

“(**DOKUMENT 91: "Luty" (Piotr Kaltenberg), Dziennik -- fragmenty**

1 VIII 44 wtorek

[...]

A jednak stało się [...].

Z tą dokuczliwą, pełną niepokoju i złych przewidywań myślą kładłem się spać.

3 VIII 44 czwartek

[...]

W mieście powszechny entuzjazm i – pierwsze smutki.

Wszędzie wywieszono narodowe flagi. Wielki ruch oddziałów i luzem chodzących powstańców, a przy tym mnóstwo gapiów względnie ludzi – podobnie jak ja – poszukujących przedostania się do swoich, oddziałów lub rodzin.

Nieskoordynowane, lecz niestety zawsze krwawo zakończone akcje niemieckie, m.in. czołgów na Woli w kierunku Śródmieścia. Częste strzały „gołębiarzy” i przypadkowe ofiary, a także – chyba nierzadko – oskarżenia niewinnych.

4 VIII 44 sobota

[...]

Pierwsze większe ofiary w ludziach oraz silne naloty nieprzyjacielskie. Sztukasy pikują nad miastem, a my dokładnie widzimy, jak od samolotów oddzielają się bomby i pociski zapalające w postaci podłużnych worków, jakby rękawów. Widzimy, jak padają na domy, nieraz „odskakują” od dachów, burzą i palą. Nad miastem dymy i płomienie. Szkopy w dalszym ciągu burzą całą Wolę, „wyrabując” sobie drogę do Wisły.

[...]

7 VIII 44 poniedziałek

Od rana znów naloty.

Od 13.00 pożary i detonacje. Na wieczór sytuacja i nastrój uległy poprawie. [...]

10 VIII 44 czwartek

W nocy silne zrzuty, około 20 samolotów. [...]

11 VIII 44 piątek

Od rana huraganowy ogień na szkołę. Dużo ofiar w czasie tych dwu dni i nocy. [...]

15 VIII 44 wtorek

Podobno w nocy były zrzuty i podobno idzie pomoc. Niemniej na noc mamy się wycofywać na Stare Miasto. [...]

19 VIII 44 sobota

Na noc zarządzone było pogotowie. Całą też noc trwał silny ogień npla [nieprzyjaciela], ze szczególnym nasileniem o godz. 2-ej w nocy i o 7-ej rano. [...]

Zarówno ostrzał, jak bombardowanie lotnicze, a nawet widok rannych i zabitych kolegów jakoś znoszę.

Kiedy jednak o brzasku tego dnia znów zobaczyłem ludność cywilną,

a przeważnie kobiety z dziećmi – załamałem się. [...]

25 VIII 44 piątek

Niemcy atakowali przy pomocy 6 czołgów, a w tym 5 ustawionych na Stadionie na wprost naszego domu. Szósty stał na wiadukcie. Dwa tygrysy. Armaty były ustawione na forcie przy moście kolejowym. Pociąg pancerny, który kursował na linii od mostu do Powązek, teraz walił przez cały czas na nas. [...]

2 IX 44 sobota

[...]

Wzmagający się ostrzał wydaje się wskazywać, że niedługo Śródmieście podzieli los Starówki. [...]

17 IX 44 niedziela

[...]

Z „Biuletynu Informacyjnego” wynika, że jesteśmy wyparci z Marymontu, Czerniakowa i Mokotowa. Jeśli nadal będziemy bombardowani jak dotąd, zlikwidują nas przed przyjściem Rosjan. Jeżeli Rosjanie nie uderzą na flanki, sytuacja i tej dzielnicy przesądzona.

23 IX 44 sobota

Wczoraj od wieczora do późnej nocy trwał pojedynek artyleryjski niemiecko-rosyjski. Niektóre pociski padały około nas.

Z komunikatów wiadomo, że toczy się wielka bitwa około Grójca. [...]

27 IX 44 środa

[...]

Jeśli prawda, że padł Mokotów, to kolej na Żoliborz i na nas. [...]

30 IX 44 sobota

[...]

Mówi się o kapitulacji... Fatalny nastrój.

1 X 44 niedziela

W nocy przerwano ogień artyleryjski. Od 6-ej spodziewane zawieszenie broni i kapitulacja.

2 X 44 poniedziałek

Ewakuacja od wczoraj cywilnych i rannych. Nas mają ewakuować dziś

o 14-tej.

3 X 44 wtorek

Towarzysze broni, którzy mnie i teraz nie opuszczają, przynoszą wiadomość o przyznaniu mi Krzyża Walecznych za przejście – mimo ran – przez Ogród Saski oraz o awansie na plutonowego (a ja, na przekór, jestem sobie kapral!).

Dziś mija 60 miesięcy i 60 dni okupacji, walki, męki. Czy ukoronowaniem jej musiało być powstanie, masowa hekatomba ludności i zniszczenie miasta?

DOKUMENT 91: „Luty” (Piotr Kaltenberg), Dziennik – fragmenty, [w:] K. Juszczyk, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, t. 4, Rzeszów 1996, s. 97–100.

“ Autor książki "Obłęd '44": "Decyzje przywódców nosiły znamiona szaleństwa" [rozmowa z Piotrem Zychowiczem]

Ta książka wywołuje wielkie kontrowersje. *Obłęd '44* autorstwa Piotra Zychowicza to z pewnością pozycja na księgarskim rynku, o której będzie się dyskutować. Autor za tezy zawarte w książce obrywa od prawa do lewa, bo uderzył w mit Armii Krajowej i Powstania Warszawskiego.

Pańska książka jeszcze nie pojawiła się na księgarskich półkach, a już spadła na Pana fala krytyki. I narasta. Spodziewał się Pan takiej reakcji. Po co to Panu było?

Nie boję się krytyki i nie widzę w niej nic złego. Sam krytykuję ostro naszych przywódców wojskowych i politycznych z okresu II wojny światowej, naturalne jest więc, że można ostro oceniać również mnie. Celem napisania tej książki było wywołanie debaty na temat sensu decyzji o wywołaniu Powstania Warszawskiego. Musimy wreszcie zacząć o nim dyskutować, a nie tylko je czcić. Należy oczywiście oddać cześć i wyrazić olbrzymi szacunek wobec żołnierzy walczących w Powstaniu. Byli bowiem najlepszym wojskiem, jakie mieliśmy w całej naszej historii. Byli to nasi najwięksi bohaterowie. Podziw dla tych młodych żołnierzy nie oznacza jednak, że mamy

automatycznie wychwalać pod niebiosa ludzi, którzy wysłali ich z gołymi rękami na czołgi. Jeżeli będziemy gloryfikowali takie przypadki braku odpowiedzialności, jaką była decyzja o wydaniu Niemcom bitwy na ulicach milionowego miasta, to będziemy skazani na to, żeby w przyszłości powtarzać podobne błędy. A Polski nie stać na to, żeby co dwa, trzy pokolenia sprowadzać na siebie taką hekatombę.

[...] A dlaczego Pana zdaniem Powstanie Warszawskie było obłędem?

Drugą odsłoną tytułowego obłędu jest polityczna koncepcja Powstania. Założenie było następujące: zdobywamy własnymi siłami Warszawę, a później – jak mówił pomysłodawca tej bitwy gen. Okulicki – witamy bolszewików w wyzwolonym mieście jako „hospodary”. W ten sposób chciano rozmawiać ze Stalinem z pozycji siły i zmusić go do zawarcia z Armią Krajową jakiegoś kompromisu. Wymusić na nim zezwolenie na stworzenie choć w części suwerennej Polski. Była to całkowita mrzonka, iluzja. Bo ani Okulicki, ani „Bór”, ani premier Mikołajczyk nie byli Stalinowi do niczego potrzebni. Miał bowiem swojego Bieruta, Gomułkę i Bermana, przy pomocy których zamierzał rządzić Polską. Pomysł, że Stalin miałby się dzielić ze znienawidzoną przez siebie AK władzą w Polsce był niedorzeczny. Po co? Dlaczego? Przecież był w naszym kraju całkowitym panem sytuacji. Mógł tu zrobić wszystko, co mu się podobało. W Komendzie Głównej AK był pułkownik Janusz Bokszczanin, który wraz z grupą oficerów, m.in. podpułkownikiem Ludwikiem Muzyczką, próbowali powstrzymać Powstanie. Mówili: Panowie, czy wyście stracili rozum? Przecież jak my tylko zaczniemy akcję, to Niemcy zaczną nas wyrzynać, a Stalin zatrzyma wojsko i będzie patrzył, jak Hitler robi za niego brudną robotę. Jak możecie liczyć na pomoc ze strony bolszewików!? Uznano ich za defetystów.

A jak zostawić to polityczne tło na boku, to jak można ocenić samą koncepcję militarną Powstania?

To jest trzecia odsłona obłędu. Zaczynamy od tego, że Powstanie Warszawskie bardzo różni się od naszych poprzednich insurekcji. Nie był to spontaniczny zryw narwanej młodzieży. Decyzję podjęto w sztabie, w grupie wysokiej rangi oficerów Wojska Polskiego. A więc w grupie zawodowców. Ludzie ci wiedzieli więc – to ABC sztuki wojennej – że aby zdobyć umocnione punkty nieprzyjaciela (bunkry, ufortyfikowane budynki, mosty itp.), należy dysponować przewagą liczebną oraz dużą ilością broni szturmowej. Warszawskie oddziały AK nie spełniały obu tych warunków. Gdy mówiono o tym Antoniemu Chruścielowi „Monterowi”, stwierdził, że należy więc wydać żołnierzom... kije, kilofy i łopaty. Innym razem powiedział, że żołnierze muszą sobie sami zdobyć broń, a kto nie będzie w stanie tego zrobić, ten pójdzie pod sąd. Wydawanie podobnych instrukcji było nieprawdopodobną lekkomyślnością, niebywałym szafowaniem krwią własnego wojska. Ta wspaniała młodzież, która ślepo wierzyła w swoich przywódców, że poprowadzą ją do zwycięstwa, została poprowadzona na rzeź. W ostatniej chwili „Monter” zmienił zdanie i nie atakowano w nocy – tak jak było ustalone – ale w świetle dnia, o godzinie 17:00. I ta młodzież bez broni została po prostu zmasakrowana przez ukrytych w bunkrach i za workami z piaskiem Niemców. Straty pierwszego dnia Powstania były gigantyczne, place i ulice przed niemieckimi punktami oporu były usłane ciałami najlepszej polskiej młodzieży. Już po kilkuset minutach Powstanie było przegrane. Było to jednak oczywiste, jeszcze zanim padły pierwsze strzały. Kilka tysięcy słabo uzbrojonych i wyszkolonych dzieci nie mogło pobić silnego niemieckiego garnizonu. Po tej pierwszej porażce nie pozostało już nic innego jak czekanie na pomoc bolszewików. A ci oczywiście – jak przewidywał to Bokszczanin i inni rozsądni oficerowie – nie zamierzali z tą pomocą przyjść. Niemcy mogli więc metodycznie burzyć Warszawę i wyrzynać jej mieszkańców. Była to największa katastrofa w naszych dziejach. Polsce wyrwano serce. Aby obraz był pełen, warto jeszcze wspomnieć o przedziwnej wierze w to, że wielkie całopalenie

narodowe na ulicach Warszawy, wielka rzeź naszego młodego pokolenia może skłonić Anglosasów do zmiany swojej polityki wobec Polski. „Mury muszą się walić – mówił Okulicki – krew musi się lać, tylko w ten sposób możemy wstrząsnąć sumieniem wielkich mocarstw”. Była to wręcz dziecięca naiwność. Podobne gesty nie mają w polityce żadnego znaczenia. Świata nic nasza ofiara nie obchodziła.

Pojawiają się jednak wobec Pana zarzuty, że takie opinie można łatwo wygłaszać po 69 latach. A wtedy, z tamtej perspektywy, to wszystko mogło wyglądać zupełnie inaczej.

[...] Wbrew temu, co nam się wmawia, zarówno „Burza”, jak i Powstanie Warszawskie nie były jednogłośnie popierane przez cały obóz niepodległościowy. Wywoływały w nim bardzo ostry spór. Przeciwno Powstaniu i ujawnianiu AK wobec bolszewików był Wódz Naczelny gen. Kazimierz Sosnkowski. Podobnie myślał gen. Władysław Anders, Narodowe Siły Zbrojne, podziemie piłsudczykowskie, polscy konserwatyści, do tego część Komendy Głównej Armii Krajowej. Wszyscy ci ludzie próbowali powstrzymać zarówno „Burzę”, jak i Powstanie Warszawskie. Z góry wiedzieli bowiem, że mogą się zakończyć tylko i wyłącznie katastrofą. Powołam się tu na Jana Karskiego, który już po konferencji teherańskiej w 1943 roku stwierdził, że Polska przegrała II wojnę światową. I trzeba już było tylko myśleć, jak tę wojnę przegrać. Czyli ograniczyć straty osobowe, zadbać o substancję biologiczną narodu. Nic innego nie można było już zrobić. W momencie, gdy nasz kraj zaczęły zalewać armie bolszewickie, niepodległość była bowiem stracona i nic – nawet najbardziej straceńcze gesty – nie mogły odmienić tego wyroku. Nie miały więc sensu.

[Autor książki „Obłąd '44”: „Decyzje przywódców nosiły znamiona szaleństwa” \[rozmowa z Piotrem Zychowiczem\]](#)

Zamiast podsumowania

Polecenie 13

Na podstawie poznanych tekstów źródłowych, a także posiłkując się materiałami z internetu, napisz krótki artykuł pt. *Warszawa widziana oczami powstańca i niewalczącego w powstaniu warszawiaka*.

Polecenie 14

Przeczytaj poniższy tekst. Powiedz, kogo obarcza winą za upadek powstania Ludwig Fischer. Jakich argumentów używa?

« D. Ostapowicz, S. Suchodolski, D. Szymikowski

Tajny raport o powstaniu warszawskim gubernatora dystryktu warszawskiego Ludwiga Fischera dla Hansa Franka

Polski ruch oporu, wywołując powstanie, zamierzał obalić niemieckie panowanie w Warszawie i po zdobyciu władzy w mieście wywołać powstanie w całej Generalnej Guberni, a następnie utworzyć nowe państwo polskie. Tę „wolną Polskę” trzeba było wywalczyć przed nadejściem bolszewików, ażeby wobec nich wystąpić jako samodzielna władza, która wyzwoliła się własnymi siłami. Że powstanie zmierzało do tego celu, wynikało jednoznacznie z przesłuchań wielu przywódców powstańczych. Wynik walk wskazuje, że cel ten bynajmniej nie został osiągnięty. Zamiast tego zniszczono doszczętnie milionowe miasto, była stolicę państwa polskiego, tak że obecnie Warszawa stanowi tylko gruzowisko. Działacze polscy, wstrząśnięci do głębi, otwarcie stwierdzają, że stłumienie powstania i zupełne zniszczenie Warszawy jest w ogóle największą klęską w dziejach polskich [...]

Kapitulacja Warszawy jest zarazem ciężką porażką Anglii. Londyn wzywał naród polski do powstania i do podjęcia otwartej walki [...]. Ufając, że tę angielską pomoc otrzymają, Polacy podjęli walkę. I znów

spotkało ich gorzkie rozczarowanie, gdyż w czasie tych 63 dni Anglia razem z Ameryką na zaopatrzenie Polaków w Warszawie skierowała tylko mały ułamek liczby tych samolotów, które w chwili obecnej prawie codziennie rzucają do nalotów na miasta niemieckie. Zachowanie to jest całkowicie zgodne z charakterem angielskim. Angielskie gwarancje dla republiki polskiej zostały zdeptane już w 1939 roku. Zostały one tym bardziej złamane w czasie powstania, ponieważ Londyn ponownie zdradził Polskę, tyle że tym razem w interesie Związku Radzieckiego.

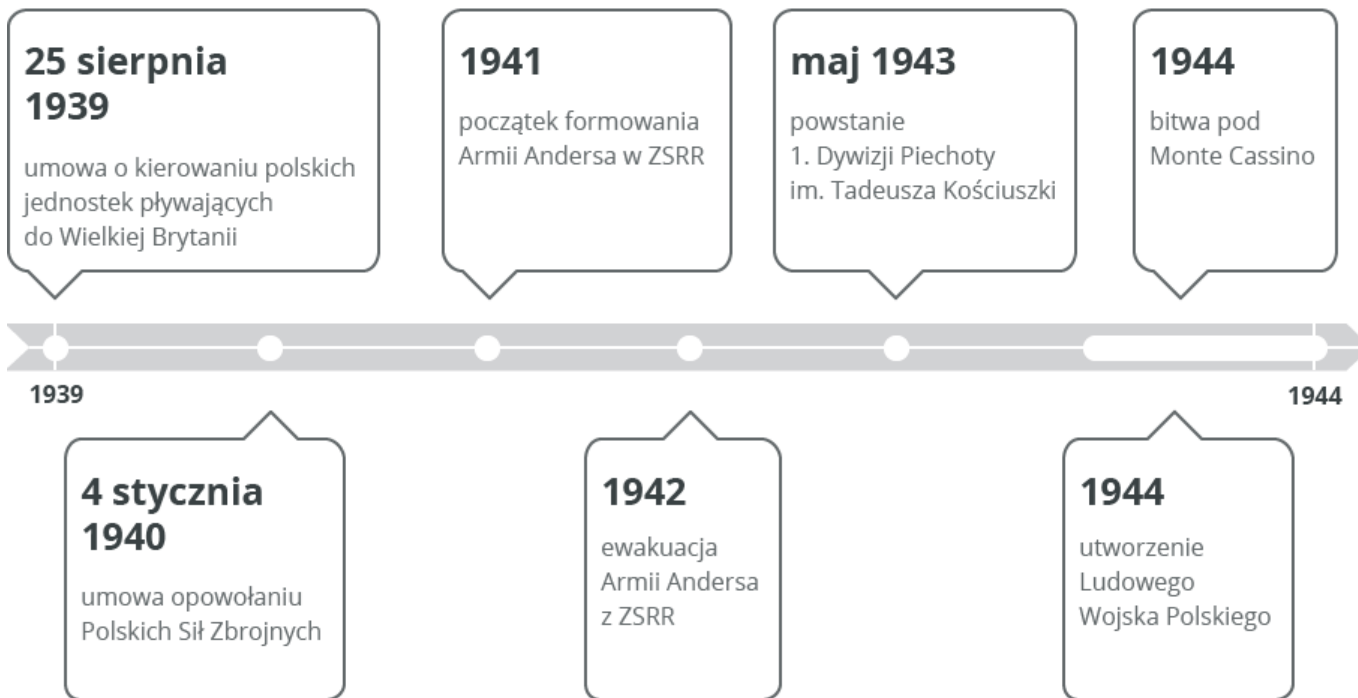
Kiedy w Anglii w końcowej fazie pisano łzawe artykuły o Warszawie i Churchill z przejęciem mówił o „bohaterskiej epopei Warszawy”, polska radiostacja Świt z największą goryczą napiętnowała zdradę Anglii, wołając: „Zostawcie w spokoju Warszawę, wy wszyscy, którzy podpisaliście na nią wyrok śmierci”. Słowa te są najmocniejszą krytyką, jaką zawiedzeni nacjonałiści polscy mogli skierować pod adresem Anglii, która istotnie podpisała wyrok śmierci na Warszawę, gdyż z wyjątkiem kilku zrzutów zaopatrzeniowych nie udzieliła żadnej praktycznej pomocy. Rozczarowanie Polaków z zawodu, jaki im sprawiła Anglia, jest powszechne. Podczas gdy jeszcze przed kilkoma miesiącami wiara w Anglię wśród Polaków była zadziwiająco wielka, to wskutek tej zdrady została ona całkowicie zachwiana.

W ostatecznym jednak rachunku jest ta klęska Warszawy także klęską Stalina. Stalin przez swą taktykę na pewno zyskał, że inteligencja polska, która po większej części walczyła w AK, zginęła w walce albo znalazła się teraz w niewoli. Jednak poza tym zamierzonym przez niego rezultatem wynik powstania warszawskiego jest dla bolszewizmu całkowicie negatywny. Przeważająca część społeczeństwa polskiego od dawien dawna miała antybolszewickie nastawienie, ponieważ aż za dobrze poznała system bolszewicki i ponieważ w narodzie polskim zawsze panowała nienawiść do wszystkiego, co miało coś wspólnego z Rosją. Mimo to szerokie kręgi ludności polskiej były gotowe pozbyć się tej postawy i z taktycznych względów sprzymierzyć się z bolszewizmem. Wielu bowiem sądziło,

że w ten sposób będzie można zrzucić niemieckie panowanie. Także i to założenie okazało się absolutnie błędne, gdyż jest rzeczą pewną, że Stalin nie przyszedł z pomocą nacjonalistom polskim, lecz praktycznie pozostał z bronią u nogi nawet wówczas, gdy w ostatnich dniach powstania AK porwała się do jeszcze jednego rozpaczliwego ataku. Dla Polaków nie ma teraz wątpliwości, że nawet ze względów taktycznych nie mogą stawiać na kartę rosyjską, ponieważ z tej strony nie powinni oczekiwać niczego dobrego, a już na pewno odbudowy swego dawnego państwa.

D. Ostapowicz, S. Suchodolski, D. Szymikowski, Tajny raport o powstaniu warszawskim gubernatora dystryktu warszawskiego Ludwiga Fischera dla Hansa Franka, [w:] , Od Hammurabiego do Fukuyamy, Nowa matura z historii. Przekazy źródłowe z ćwiczeniami, t. 2, Gdańsk 2000, s. 110–111.

Polacy na frontach II wojny światowej

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Już wiesz

Wymień trzy narody o wolność których walczyli Polacy oraz podaj nazwiska naszych rodaków, którzy są traktowani jak bohaterowie narodowi w innych krajach.

Hasło „Za waszą i naszą wolność” chyba nigdy nie było intensywniej wcielane w życie przez Polaków niż w czasie II wojny światowej. Podejmowana przez nich walka wynikała z wiary, że wszystko, co robią, służy dobru Ojczyzny i że przybliżają w ten sposób szansę na wyzwolenie Polski spod okupacji. Polacy walczyli z państwami faszystowskimi zarówno u boku zachodnich sojuszników, jak i Armii Radzieckiej, co różnie później oceniano, w zależności od zapatrywań politycznych dominujących w określonych okresach historycznych.

Polskie siły lądowe na Zachodzie

Pierwsze oddziały zbrojne na Zachodzie zaczęły powstawać wkrótce po

Polacy na frontach II wojny światowej
Krystian Chariza i zespół,

zakończeniu wojny obronnej. Żołnierze, którzy przekroczyli granicę z Rumunią lub Węgrami, udawali się do Francji i tam tworzyli polskie jednostki. Stały się one podstawą Polskich Sił Zbrojnych (oficjalna umowa o ich powstaniu została podpisana między rządami francuskim i emigracyjnym 4 stycznia 1940 roku).

Ćwiczenie 1

Dlaczego polskiemu rządowi na emigracji zależało na odtworzeniu polskich jednostek na Zachodzie?

Rząd miał świadomość, że od wkładu Polskich Sił Zbrojnych w pokonanie wojsk hitlerowskich może zależeć przyszłość Polski.

Domagali się tego Francuzi i Brytyjczycy, a polski rząd emigracyjny, przebywając na terytorium sojuszników, nie mógł postąpić inaczej.

Coś należało zrobić z przybywającymi do Francji żołnierzami.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Oprócz żołnierzy, którym udało się opuścić okupowany kraj, w skład wspomnianych sił zbrojnych weszli przedstawiciele Polonii. W momencie, kiedy doszło do ataku Hitlera na Francję, PSZ liczyły 80 tys. żołnierzy. Pierwsze walki polskie oddziały stoczyły w bitwie o Narwik. W bojach o Norwegię udział brała Samodzielna Brygada Strzelców Podhalańskich dowodzona przez **gen. Zygmunta Szyszko-Bohusza**. W zmaganiach we Francji walczyły natomiast I Dywizja Grenadierów (**gen. Bronisława Duchy**), II Dywizja Strzelców Pieszych (**gen. Bolesława Prugara-Ketlinga**) i X Brygada Kawalerii Pancerniej. Ta ostatnia jednostka, dowodzona przez **gen. Stanisława Maczka**, została odtworzona z X Brygady Kawalerii walczącej ofiarnie w kampanii wrześniowej. Po klęsce Francji gen. Maczek z częścią swoich żołnierzy przedostał się do Wielkiej Brytanii i tam zorganizował I Dywizję Pancerną.

Ćwiczenie 2

Kto docenił podczas II wojny światowej rolę wojsk pancernych w prowadzeniu działań wojennych?

Hitler

Mussolini

Stalin

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3

Poszukaj w różnych źródłach informacji, jakie jeszcze jednostki powstały we Francji (od października 1939 do czerwca 1940 roku) i wpisz ich nazwy do tabeli.

Jednostka	Dowódca	Obszar walk
Samodzielna Brygada Strzelców Podhalańskich	płk Zygmunt Szyszko-Bohusz	bitwa o Narwik, Bretania
II Dywizja Strzelców Piesznych	płk Bronisław Prugar-Ketling	zmagania między Wogezami a Jurą
X Brygada Kawalerii Pancerniej	gen. Stanisław Maczek	walki w Szampanii i Burgundii
I Dywizja Grenadierów	płk Bronisław Duch	zmagania w obszarze kanału Marna-Ren

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Do Anglii przedostała się tylko niewielka część PSZ – około 30 tys. W sumie w obronie Francji zginęło około 1400 polskich żołnierzy i oficerów, a prawie 5 tys. odniosło rany, 13

tys. internowano w Szwajcarii (m.in. II Dywizję Strzelców Pieszych), a około 15 tys. dostało się do niemieckiej niewoli.

Władysław Sikorski podpisał dwie umowy z Brytyjczykami (w czerwcu i sierpniu 1940 roku), które umożliwiły odtworzenie polskich jednostek. Na ziemi brytyjskiej powstał I Korpus Polskich Sił Zbrojnych. Składał się on z dwóch jednostek: wspomnianej dywizji pancerniej gen. Maczka i I Samodzielnej Brygady Spadochronowej [gen. Stanisława Sosabowskiego](#). Na jego czele stanął [gen. Marian Kukiel](#). W ramach Polskich Sił Zbrojnych w Wielkiej Brytanii utworzono też Polskie Siły Powietrzne. Wchodzący w ich skład piloci wzięli później czynny udział w bitwie o Anglię.

Winston Churchill dokonuje przeglądu wojsk polskich w Wielkiej Brytanii (z lewej Władysław Sikorski)
Winston Churchill dokonuje przeglądu wojsk polskich w Wielkiej Brytanii (z lewej Władysław Sikorski), domena publiczna

Polecenie 1

Przypomnij, jaką funkcję pełnił w 1940 r. Winston Churchill.

W 1939 roku na terenie Syrii utworzono Samodzielną Brygadę Strzelców Karpackich. Na jej czele stanął [Stanisław Kopański](#). Po klęsce Francji jednostka ta przeszła na tereny kontrolowane przez Brytyjczyków. Początkowo przedostała się do Palestyny, a następnie w październiku 1940 roku została wysłana do Egiptu i walczyła z wojskami włosko-niemieckimi w Afryce Północnej, wstawiając się obroną Tobruku.

Polecenie 2

Jak sądzisz, czy nazwę „Szczury Tobruku” nadaną przez Niemców obrońcom wspomnianej twierdzy należy potraktować jako pozytywną czy pejoratywną? Poszukaj więcej informacji na ten temat w internecie.

Polscy lotnicy

Polacy na frontach II wojny światowej
Krystian Chariza i zespół,

Wielki wkład w wygraną bitwę o Wielką Brytanię mieli polscy lotnicy. Ich działania wydatnie przeszkodziły Hitlerowi w zdobyciu panowania w powietrzu. Rekordową liczbę straceń niemieckich samolotów odnotował polski Dywizjon 303. Wśród około 1500 pilotów walczących w bitwie o Anglię było 151 Polaków. W sumie w bitwie tej walczyło czternaście dywizjonów: myśliwskich, bombowych, rozpoznawczych (300–309, 315–318). Polacy walczyli także w dywizjonach brytyjskich. Po bitwie o Anglię Winston Churchill wypowiedział znamienne słowa: „Nigdy tak wielu nie zawdzięczało tak nielicznym tak wiele”.

Polecenie 3

Znajdź w internecie tekst piosenki pt. *Dywizjon 303* zespołu Elektryczne Gitary, a następnie zestaw go ze słowami Winstona Churchilla oraz z zamieszczonym niżej fragmentem książki Wacława Króla. Napisz komentarz.

“Udział Polaków w bitwie o Wielką Brytanię

Ogółem w bitwie o Wielką Brytanię myśliwcy operujący w polskich dywizjonach 302 i 303 oraz w dywizjonach brytyjskich zestrzelili na pewno 203 samoloty nieprzyjacielskie, prawdopodobnie 35 i uszkodzili 36. Wynik ten stanowił 11,7% ogólnej liczby zestrzelonych wrogich samolotów w bitwie o Wielką Brytanię. Straty Polaków były niższe niż Brytyjczyków – na jednego poległego pilota polskiego przypadło sześć zniszczonych samolotów nieprzyjacielskich, podczas gdy w dywizjonach brytyjskich trzy.

Udział Polaków w bitwie o Wielką Brytanię, [w:] Wacław Król, *Wielka Brytania 1940*, Warszawa 1996.

Polscy piloci uczestniczyli też w alianckich nalotach na Niemcy, natomiast w Afryce walczył „Cyrk Skalskiego” (piloci dowodzeni przez [Stanisława Skalskiego](#)).

Stanisław Skalski, zdjęcie z czasów II WŚ.

Stanisław Skalski, zdjęcie z czasów II WŚ., Fotografia, domena publiczna

„Przegrałem swoje życie, ale dla Polski zrobiłem wiele” – tak Stanisław Skalski powiedział kilka lat przed śmiercią. Był jednym z najsukuteczniejszych pilotów myśliwskich, walczył na różnych frontach Europy. Po wojnie otrzymał propozycję pozostania w Wielkiej Brytanii, postanowił jednak wrócić do Polski, o którą walczył. Po powrocie krótko cieszył się wolnością. Został aresztowany, skazany na śmierć za szpiegostwo na rzecz krajów zachodnich. Wyrok zamieniono na dożywocie. Kilka lat spędził w więzieniu.

Polecenie 4

Zwróć uwagę w kolejnych lekcjach na biografie bohaterów wojennych. Sprawdź, jak potoczyły się ich losy po wojnie.

Marynarka wojenna

Polacy na frontach II wojny światowej
Krystian Chariza i zespół,

Po wojnie obronnej kilka okrętów polskich udało się uratować, część zaś – w obawie przed zatopieniem – na podstawie umowy z Wielką Brytanią z 25 sierpnia 1939 roku skierowano od razu na Wyspy (m.in. niszczyciele „Błyskawica”, „Burza”, „Grom”). Już w trakcie wojny polską marynarkę wojenną odbudowano dzięki wsparciu Brytyjczyków, którzy podarowali Polakom kilka jednostek („Sokół”, „Jastrząb”, „Dzik”, „Piorun”), aby spożytkować umiejętności polskich marynarzy. W efekcie polskie okręty podwodne wzięły udział w walkach

o Norwegię (w bitwie o Narwik zatonał „Grom”), w działaniach na Morzu Śródziemnym, Polacy osłaniali konwoje na Atlantyku czy transporty wysyłane do Archangielska i Murmańska z pomocą sprzętów dla ZSRR.

Sławę zdobyła załoga „Orła”. Okręt internowano w stolicy Estonii Tallinie, ale załozde udało się zbiec i bez map dopłynąć do Wielkiej Brytanii. Dziełem „Orła” było zatopienie niemieckiego transportowca „Rio de Janeiro”, wiozącego niemieckich żołnierzy. Niestety, ostatecznie zaginął na patrolu – prawdopodobnie zatopiony przez okręt sojusznicy. Natomiast podarowany przez Brytyjczyków „Piorun” brał udział w pościgu i walce z największym niemieckim pancernikiem „Bismarckiem”.

Załoga „Sokoła” w Gibraltarze

Archiwum Fotograficzne Stefana Bałuka, Fotografia, domena publiczna

Polecenie 5

Postaraj się odnaleźć informację, dlaczego okręt podwodny „Sokół” zyskał wespół z „Dzikiem” miano „straszego bliźniaka”.

Ciekawostka

Po katastrofie gibraltarskiej ciało gen. Władysława Sikorskiego zostało przewiezione na pokładzie polskiego niszczyciela ORP „Orkan” i pochowane na cmentarzu polskich lotników w Newark. W 1993 roku ciało ekshumowano i przewieziono do Krakowa. Spoczęło w krypcie św. Leonarda na Wawelu. Ciało córki generała, która z nim leciała, nigdy nie odnaleziono.

Armia Andersa

Polacy na frontach II wojny światowej
Krystian Chariza i zespół,

Na mocy układu Sikorski-Majski i zawartej konwencji wojskowej rozpoczęto formowanie armii polskiej w ZSRR. Na jej czele stanął zwolniony z radzieckiego więzienia gen. Władysław Anders.

Ćwiczenie 4

Przypomnij założenia układu Sikorski-Majski i zaznacz punkty dotyczące formowania polskiej armii na terenie ZSRR.

Dowódca tej armii miał być mianowany przez rząd RP w porozumieniu z rządem ZSRR.

Armia ta nie podlegała w sprawach operacyjnych Naczelnemu Wojskowemu Dowództwu ZSRR.

Rząd ZSRR wyraził zgodę na jej formowanie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Na miejsce tworzenia armii wyznaczono rejon Buzułuku (Powołże). Zakładano, że będzie liczyć sześć dywizji i formacji pomocniczych. W rzeczywistości rząd radziecki od początku utrudniał proces formowania się armii polskiej, wyznaczając ośrodki do których mieli przybywać rekruci w trudno dostępnych miejscach czy wręcz dezinformując chętnych. Były również problemy z zaopatrzeniem w żywność i uzbrojenie, a do tego do ośrodków formowania przybywali cywile (najczęściej rodziny rekrutów), Stalin natomiast odmówił jednoznacznie żywienia innych osób oprócz żołnierzy.

Anders był zwolennikiem wysłania żołnierzy na front dopiero po sformowaniu całej armii, natomiast Stalin chciał, aby powstające pojedyncze oddziały natychmiast ruszały do walki. Podczas tworzenia jednostek pojawił się problem braku polskich oficerów, którzy znaleźli się w niewoli radzieckiej. Podczas wizyty Sikorskiego w Moskwie w grudniu 1941 roku Stalin powiedział, że najprawdopodobniej polscy oficerowie uciekli do Mandżurii. Sikorski w to nie uwierzył, nie chciał jednak doprowadzić do zaognienia sytuacji: zależało mu, żeby warunki armii Andersa się poprawiły. Rozmowy niewiele zmieniły, dlatego gdy Brytyjczycy zaproponowali, żeby polskie siły wzmocniły ich oddziały przy ochronie ropośnych pokładów w Iraku i Iranie, gen. Anders postanowił wykorzystać sytuację i rozpoczął

ewakuację wojsk polskich z ZSRR na teren Bliskiego Wschodu (1942). Na mocy ustaleń między Władysławem Sikorskim a Stalinem zamierzano ewakuować około 25 tys. żołnierzy, później zwiększono tę liczbę do 30 tys. żołnierzy i 12 tys. cywilów. Ostatecznie teren ZSRR opuściło ponad 115 tys. osób. Żołnierzom towarzyszyły kobiety i dzieci. Armię Andersa po przybyciu na Bliski Wschód połączono z Brygadą Strzelców Karpackich i sformowano II Korpus.

Władysław Sikorski wizytuje polskich żołnierzy

domena publiczna

Polecenie 6

Jakie znaczenie dla polskich żołnierzy miał fakt wizytowania ich przez Naczelnego Wodza i zarazem premiera rządu polskiego?

Walki Polaków na różnych frontach

Polscy żołnierze brali udział w wyzwolaniu Europy Zachodniej w latach 1944–1945. I Dywizja Pancerna gen. Maczka zdobyła Abbeville, St. Omer, Cassel, a następnie, już w Belgii, Ypres i Gandawę. Po wspólnych z Brytyjczykami walkach o Antwerpię w połowie września 1944 roku polskie

Polacy na frontach II wojny światowej

Krystian Chariza i zespół,

walkami o Monte Cassino.

“Zdobycie Monte Cassino

Dowódca 2 Korpusu gen. Władysław Anders w swoich wspomnieniach tak przedstawiał okoliczności podjęcia decyzji o udziale polskich sił w tej bitwie: „23 marca przyjechał do mnie do Vinchiatturo gen. Leese i udzielił mi następujących wiadomości. Niemcy odparli ponowne natarcie na miasto Cassino. Wojska sojusznicze na przyczółku Anzio znajdują się w trudnym położeniu. Wobec tego zdecydowano wielką ofensywę na odcinku frontu włoskiego od miasta Cassino do wybrzeża Morza Tyrreńskiego. 8 Armia otrzymała zadanie przełamania linii Gustawa, której najsilniejszym punktem są wzgórza Monte Cassino, oraz linii Hitlera, której zawiąsem jest Piedimonte. Dla 2 Korpusu Polskiego przewidziano najtrudniejsze zadanie zdobycia w pierwszej fazie wzgórz Monte Cassino, a następnie Piedimonte”.

„Była to dla mnie chwila doniosła – pisał gen. Anders. – Rozumiałem całą trudność przyszłego zadania Korpusu. [...] Zaciekłość walk w mieście Cassino i na wzgórzu klasztornym były już wówczas dobrze znane. Mimo że klasztor Monte Cassino był bombardowany, mimo że oddziały i czołgi sojusznicze dochodziły przejściowo na sąsiednie wzgórza, mimo że z miasta Cassino zostały tylko gruzy, Niemcy utrzymali ten punkt oporu i nadal zamykali drogę do Rzymu.

czołgi znalazły się na terenie Holandii. Dywizja wzięła na siebie trudne zadanie zdobycia silnie bronionej przez Niemców Bredy, stolicy katolickiej części Holandii, którą wyzwolono po czterech dniach walk 1 listopada 1944 roku. Tam, w bazie Wilhelmshaven, dywizja zakończyła swój szlak bojowy. I Samodzielna Brygada Spadochronowa gen. Sosabowskiego walczyła pod Arnhem w czasie operacji Market–Garden. Natomiast II Korpus walczył głównie we Włoszech, wyzwalając Ankonę, Bolonię, a zwłaszcza wsławiając się

Zdawałem sobie jednak sprawę, że Korpus i na innym odcinku miałyby duże straty. Natomiast wykonanie tego zadania ze względu na rozgłos, jaki Monte Cassino zyskało wówczas w świecie, mogło mieć duże znaczenie dla sprawy polskiej. Byłoby najlepszą odpowiedzią na propagandę sowiecką, która twierdziła, że Polacy nie chcą się bić z Niemcami. Podtrzymałyby na duchu opór walczącego Kraju. Przyniosłoby dużą chwałę orężowi polskiemu. Oceniałem ryzyko podjęcia tej walki, nieuniknione straty oraz moją pełną odpowiedzialność w razie niepowodzenia. Po krótkim namyśle oświadczyłem, że podejmuję się tego trudnego zadania”.

Zdobycie Monte Casino

Ćwiczenie 5

Dlaczego gen. Władysław Anders zdecydował się podjąć próbę przełamania obrony niemieckiej, mimo że zdawał sobie sprawę, iż poniesie ogromne straty?

Nie miał odwagi odmówić aliantom.

Lubił ryzyko.

Wierzył, że sukces przysłuży się sprawie polskiej na arenie międzynarodowej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

“ Zdobycie Monte Casino

Kpt. Bronisław Dzikiewicz tak wspominał ten dzień: „Po bardzo ciężkich, krwawych natarciach i przeciwnatarciach dywizja kresowa zdobyła Widmo o godzinie siódmej [...], utrzymała tę pozycję, a następnie opanowała małe San Angelo, ale na właściwe San Angelo, mimo wielu uderzeń, nie zdołała się wdrzeć. Kolejne natarcia dywizji karpackiej na wzgórzu 593 zostały odparte. Straty były ogromne. Zabrakło nam odwodów. Ale te całodzienne walki poważnie nadwyrężyły też zwartość niemieckiej obrony. Nieprzyjaciel był także wyczerpany, może nawet bardziej niż my. I oto nastąpił moment krytyczny bitwy, kiedy to przeciwnicy leżą naprzeciw siebie, niezdolni, zdawałoby się, do niczego. W takiej sytuacji zwycięstwo

przypada temu, kto ma silniejszą wolę, kto zdobędzie się na jeszcze jeden wysiłek. Aby to uczynić, wprowadzono do walki komandosów, część 15 pułku ułanów, ściągniętych z odcinka obrony, oraz dwa bataliony improwizowane, złożone z obsługi pułku dział przeciwlotniczych, kierowców samochodowych, warsztatowców, pocztowców itp.” [...]

W nocy z 17 na 18 maja dowództwo 1 Dywizji Spadochronowej, na wyraźny rozkaz dowódcy naczelnego wojsk niemieckich we Włoszech feldmarszałka Alberta Kesselringa, rozpoczęło wycofywanie oddziałów ze wzgórza klasztornego.

Rankiem 18 maja 3 Dywizja Strzelców Karpackich zdobyła ostatecznie wzgórze 593.

O godzinie 10.20 patrol 12 Pułku Ułanów Podolskich, dowodzony przez ppor. Kazimierza Gurbiela, zajął ruiny klasztoru na Monte Cassino i wywiesił na nich proporczyk pułkowy. Wkrótce na murach opactwa pojawił się biało-czerwony sztandar, a następnie obok niego flaga brytyjska. Po południu na wzgórzu odegrany został Hejnał Mariacki.

W czasie walk o Monte Cassino poległo 923 żołnierzy 2 Korpusu Polskiego, 2931 zostało rannych, a 345 uznano za zaginionych.

Kilka dni po zdobyciu Monte Cassino wojska alianckie przełamały linię Gustawa w całym pasie natarcia.

4 czerwca 1944 r. do Rzymu wkroczyły oddziały amerykańskie.

Zdobycie Monte Casino

Polecenie 7

Po przeczytaniu powyższych tekstów źródłowych wyjaśnij, na czym polegała odwaga, a na czym tragizm walczących o Monte Cassino Polaków.

Armia polska w ZSRR

Polacy na frontach II wojny światowej
Krystian Chariza i zespół,

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 6

Dlaczego gen. Władysław Anders podjął wszystkie możliwe kroki, aby ewakuować z ZSRR nie tylko armię, ale też kobiety i dzieci?

Wynikało to z umowy zawartej pomiędzy rządem emigracyjnym a Stalinem.

Zdawał sobie sprawę z niepewności ich losu, jeśli pozostaną na terenie ZSRR.

Nie potrafił odmówić cywilom, którzy przybywali do punktów rekrutacyjnych.

Po ewakuacji armii Andersa Stalin, „na prośbę ZPP”, a zwłaszcza Wandy Wasilewskiej, utworzył polską jednostkę wojskową: I Dywizję Piechoty im. Tadeusza Kościuszki.

W maju 1943 roku w Sielcach nad Oką rozpoczęło się formowanie dywizji. Jednostka operacyjnie podlegała radzieckiemu dowództwu, ale miała jednak polski charakter. Żołnierze otrzymali polskie mundury i symbole (m.in. orzełki, choć bez korony). Do wojska wstępowali głównie Polacy z Kresów Wschodnich wywiezieni w głąb ZSRR. Oficerami byli przede wszystkim Rosjanie. Dowódcą został płk Zygmunt Berling, dezerterski z armii Andersa. Był jednym z tych, którzy przeżyli radziecką niewolę i zdecydowali się na współpracę z reżimem Stalina. Chrzest bojowy polska jednostka przeszła pod Lenino 12 października 1943 roku.

Ćwiczenie 7

Dowiedz się, jakie święto obchodzono w PRL w dniu bitwy pod Lenino (12 X).

Dzień Wojska Polskiego

Dzień Przyjaźni Polsko-Radzieckiej

Dzień Zwycięstwa

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Podczas bitwy dywizja poniosła duże straty, niemniej cel propagandowy został osiągnięty. Jednostkę stopniowo rozbudowywano. Szkolono ochotników do kolejnych oddziałów i organizowano następne polskie dywizje. W efekcie utworzono z nich I Korpus, a w 1944 roku I Armię Wojska Polskiego. Latem 1944 roku liczyła ona 100 tys. żołnierzy. Dowodził nią nadal Zygmunt Berling, ale już awansowany do stopnia generała. W lipcu 1944 roku przemianowano ją na Ludowe Wojsko Polskie. Dołączono do niego utworzoną w konspiracji przez PPR Armię Ludową (na jej czele od stycznia 1944 roku stał Michał Rola-Żymierski). We wrześniu 1944 roku „berlingowcy” usiłowali przyjść z pomocą powstańcom walczącym w stolicy. Później I Armia LWP brała udział w wyzwoleniu Warszawy. Kiedy 12 stycznia 1945 roku rozpoczęła się ofensywa berlińska Armii Radzieckiej, I Armia wzięła udział w walkach o Pomorze, zajmując m.in. silnie broniony Kołobrzeg, w którym dokonano zaślubin Polski z morzem.

Ćwiczenie 8

Kto dokonał symbolicznych zaślubin Polski z morzem po I wojnie światowej?

Gen. Józef Haller

Gen. Edward Rydz-Śmigły

Józef Piłsudski

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Później kontynuowała swój szlak bojowy nad Odrą i Nysą Łużycką, a także wzięła udział w szturmie na Berlin.

Ćwiczenie 9

Który z wymienionych poniżej polskich filmów wojennych z okresu PRL spopularyzował walkę polskich żołnierzy u boku Armii Radzieckiej i m.in. przedstawił operację berlińską?

Jak rozpętałem II wojnę światową

Czterej pancerni i pies

Stawka większa niż życie

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W walkach o Berlin brała też udział II Armia LWP, dowodzona przez gen. Karola Świerczewskiego. Do tej jednostki wstępowali Polacy z wyzwolanych przez ZSRR terenów Polski. II Armia toczyła ciężkie boje przede wszystkim pod Budziszynem i Dreznem, a następnie wyzwalała Czechosłowację. Swoją szlak bojowy zakończyła w okolicach Mielnika.

Zamiast podsumowania

Po wojnie wielu żołnierzy walczących na Zachodzie nie wróciło do kraju. Ci, którzy zdecydowali się na powrót, w większości zostali wtrąceni do więzienia. Wybitni dowódcy, którzy wybrali życie emigrantów (np. gen. Anders, gen. Maczek) zostali przez władze w kraju pozbawieni obywatelstwa. Żołnierze AK byli prześladowani. Nie było im dane uczestniczyć w defiladzie zwycięstwa w Warszawie.

Po raz pierwszy taką szansę otrzymali 15 sierpnia 1992 roku. Wówczas przedstawiciele wszystkich jednostek i formacji polskich biorących udział w II wojnie przy udziale władz Rzeczypospolitej przemaszerowali przez plac Piłsudskiego. Wszyscy, którzy dożyli... W okresie PRL bohaterami byli tylko żołnierze Ludowego Wojska Polskiego.

Defilada I Armii LWP

Wojskowa Agencja Fotograficzna, Fotografia, Zdjęcie z kolekcji zdjęć z Drugiej Wojny Światowej Dr. Marka Tuszyńskiego, domena publiczna

Polecenie 8

Powiedz, jaki widok powojennej stolicy eksponuje zdjęcie.

Polecenie 9

Czy krew przelana za Polskę na wszystkich frontach miała tę samą wartość? Uzasadnij odpowiedź.

Polecenie 10

Odszukaj informacje biograficzne postaci z powyższego zdjęcia. Powiedz, co je łączy. Sprawdź, dlaczego Michał Rola-Żymierski cieszył się wyjątkową niechęcią władz Polskiego Państwa Podziemnego (zob. poniżej zamieszczony tekst ulotki).

“ Ulotka Delegatury Sił Zbrojnych na Kraj, dotycząca marszałka Michała Żymierskiego

Zdrajcy, mieniący się „Krajową Radą Narodową” i „Rządem Tymczasowym”, nie liczą się ani z polską racją stanu, ani z wolą narodu, ani z najżywoźniejszymi interesami kraju. Cała działalność tych zaprzańców – to nieprzerwane pasmo bezprawia, nadużyć i gwałtów, popełnianych z rozkazu Moskwy na umęczonej Ojczyźnie.

Ale nie dość krzywd politycznych i gospodarczych, nie dość terroru, nędzy, prześladowania patriotów i deptania praw obywateli. Zuchwałość samozwańczych władców jest tak wielka, że nie wahają się oni obrażać najwznieśszych uczuć narodu, nie lękają się znieważać jego ideałów.

Taką zniewagą, taką krzywdą moralną, wyrządzoną narodowi jest bezprawne mianowanie Marszałkiem Polski kreatury – osławionego Michała Żymierskiego. Osoba tego hochsztaplera i zdrajcy – to zaprzeczenie wyrazów „Honor i Ojczyzna” wypisanych na sztandarach Wojska Polskiego, a jego nominacja – to zbrukanie najpiękniejszej tradycji zwycięskich wodzów z poprzedniej wojny.

Michał Żymierski już po raz drugi staje się w Polsce głośny. Pamiętamy wszak dobrze jego proces karny w roku 1927, w którym Żymierski, jako zastępca szefa administracji armii, skazany został na 5 lat ciężkiego więzienia, degradację i wydalenie z wojska za skandaliczne nadużycia przy zakupie dla armii masek gazowych, nie nadających się do użytku.

W tajnej pracy wojska pod okupacją niemiecką Żymierski miejsca nie znalazł, płacząc się za ledwie na brzegach ruchu niepodległościowego. Ale żądny władzy, wyzuty ze czci hochsztapler nie ominął „szalonej okazji” zrobienia kariery w służbie sowieckiej agentury, zwanej PPR, gdy jego zabiegi o współpracę z ugrupowaniami prawicowymi zostały odrzucone.

I trudno się też dziwić, że agentura sowiecka nie znalazła nikogo godniejszego na naczelne stanowisko w tworzonym przez Rosję „wojsku polskim”. Żaden uczciwy oficer polski nie podjąłby się tej roli. To jedno jest pewne, że ani swoim mocodawcom, ani podkomendnym Żymierski zaszczytu nie przynosi.

Próżno szukać kwalifikacji Żymierskiego, które by usprawiedliwiały jego najwyższą wojskową nominację. Marszałkiem Polski nazwany został ze względów politycznych i dla nadania mu sztucznego autorytetu, którego nie posiada.

Czyny wojenne Żymierskiego? – owszem są. Oto jako naczelny dowódca „wojska polskiego” dopuścił się potwornej masakry swoich armii, z których I armia w niedawnych walkach z Niemcami na Pomorzu poniosła 60% strat! Tyle krwi polskiej kosztowała buława Żymierskiego!

Masakra pomorska świadczy najwymowniej, że Żymierski jest tylko manekinem w rękach dowództwa sowieckiego, a nieszczęsna formacja polska pod jego dowództwem niedostatecznie wyposażona w lotnictwo i broń pancerną, nie stanowi żadnej samodzielnej siły zbrojnej, a jest jedynie żywą siłą ludzką, zużywaną dla potrzeb Rosji.

„Naczelny dowódca” nie umiał zapewnić swojemu wojsku dostatecznego wyszkolenia bojowego przed wysłaniem na front. Podobnie nie umie zapewnić wojsku dostatecznego zaopatrzenia. Serce kraje się na widok żołnierzy Polaków, obdartych i proszących o kawałek chleba. Na stanowiska dowódców mianuje się pod pozorami demokratyzacji – wypędków i przestępców, godnych zaiste

„naczelnego dowódcy”, a przynoszących ujmę korpusowi oficerskiemu.

Nad „wychowaniem” i całym życiem żołnierzy Żymierskiego czuwa... rosyjska kontrola polityczna, która przeprowadza w wojsku liczne aresztowania i zsyłki do ciężkich robót. W mundurach oficerów polskich chodzą typy, nie umiejące mówić po polsku. „Naczelnny dowódca” syt zaszczytów i „chwały”, zasłania swoją osobą całe to upodlenie i poniewieranie imienia polskiego żołnierza, a grabiących Polskę generałów rosyjskich, z uszczerbkiem dla godności narodu, odznacza orderem Virtuti Militari, plamiąc to nasze najwyższe wojskowe odznaczenie.

Taki to z łaski wroga „Marszałek Polski”, paraliżując odrodzenie polskiej siły zbrojnej, nie waha się rzucać obelg i potwarzy na Armię Krajową, jej pracę i walkę z okupantami, a jednocześnie cynicznie przemilcza i ignoruje Wojsko Polskie na Zachodzie i jego wielki wkład w wojnie z Niemcami.

Michał Żymierski, który jako jawny zdrajca i przestępca kryminalny, śmiał przyjąć najwyższe godności wojskowe, wziął tym samym na siebie brzemień odpowiedzialności, która go nie minie. W wolnej Polsce czeka go jeszcze jeden proces i tym razem... szubienica, na którą sobie zasłużył. Zanim to jednak nastąpi, naród już dzisiaj osądził Michała Żymierskiego i jego nikczemną rolę. Cała opinia polska ze wstrętem i pogardą odwraca się od łotra, którego imię jest obrazą chwały Wojska Polskiego i znieważeniem pamięci tych, którzy dla sprawy polskiej polegli.

Brudne imię Żymierskiego, utrwali się w historii, jak utrwaliły się imiona targowiczian, a pokolenia mówić będą o nim, że wróg mu powierzył honor Polaków...

Podaj dalej

Delegatura Sił Zbrojnych na Kraj

V-VI 1945

Ulotka Delegatury Sił Zbrojnych na Kraj, dotycząca marszałka Michała Żymierskiego

Polecenie 11

Napisz, która z polskich jednostek walczących na Zachodzie miała według ciebie największy wkład w zwycięstwo na określonym froncie lub nawet w całym konflikcie wojennym. Czy można dokonać takiego wyboru? Uzasadnij odpowiedź.

Wbijanie słupów granicznych nad Odrą

Fotografia, domena publiczna

Polecenie 12

Powiedz, z której formacji mogli być żołnierze ustawiający słupy graniczne.

Ćwiczenie 10

Kto był jednym z naczelnych wodzów Sił Zbrojnych na Zachodzie podczas II wojny światowej?

Stanisław Maczek

Kazimierz Sosnkowski

Józef Haller

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 11

Dokończ zdanie: W zatopieniu niemieckiego pancernika „Bismarck” duży udział przypadł polskiemu okrętowi:

„Burza”

„Błyskawica”

„Piorun”

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 12

Kto był dowódcą I Korpusu Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR?

Gen. Zygmunt Berling

Gen. Karol Świerczewski

Gen. Michał Rola-Żymierski

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Co potrafię?

Potrafię wymienić bitwy II wojny światowej z udziałem Polaków.

Co wiem?

Wiem, kto stał na czele armii utworzonej w ZSRR na mocy układu Sikorski-Majski.

Co rozumiem?

Rozumiem, dlaczego Polacy chcieli walczyć u boku aliantów.

Sprawa polska w polityce Wielkiej Trójki

Wprowadzenie

„Kamienna” Wielka Trójka
domena publiczna

Polecenie 1

Przyjrzyj się fotografii. Jak sądzisz, czy kamienny pomnik należy potraktować tylko jako pamiątkę spotkania, czy można doszukać się w nim głębszego, symbolicznego przekazu? Przedstaw swoje argumenty.

Problemowi Polacy

Sprawa polska od początku II wojny światowej stanowiła problem w polityce państw zachodnich. Zgodnie z udzielonymi gwarancjami Wielka Brytania i Francja wypowiedziały wojnę III Rzeszy po zaatakowaniu Polski przez Hitlera, ale nie podjęły działań zbrojnych. Tymczasem z dużą dozą prawdopodobieństwa przystąpienie do wojny mocarstw zachodnich miało szansę stłumienia jej w zarodku. Dopiero kiedy same stały się celem

ataku, zmuszone zostały do walki. Po ataku Hitlera na ZSRR zarówno Wielka Brytania, jak i USA (Francja już wówczas była krajem okupowanym) udzieliły Stalinowi wsparcia i zaczęły traktować go jako głównego sojusznika. Szybko zapomniano o agresywnej polityce ZSRR i wcześniejszej przyjaźni radziecko-niemieckiej.

Wraz z postępem działań na froncie wschodnim Stalin stawał się dla Churchilla i Roosevelta bardzo ważnym sojusznikiem w walce z Hitlerem. Dla USA także niemałe znaczenie miało ewentualne przystąpienie Stalina do wojny z Japonią. Właśnie dlatego w przyszłości żądania radzieckiego dyktatora, w odróżnieniu od oczekiwań polskiego sojusznika, będą przez Wielką Brytanię i USA traktowane jako ważne i zdeterminują politykę mocarstw w stosunku do państw „mniej ważnych”, a za takie bezsprzecznie uważano wówczas Polskę. Churchill brutalnie stwierdził, że wpisowe do elitarnego klubu wielkich mocarstw wynosi milion żołnierzy pod bronią, a Polacy, mimo że wykrwawili się na frontach II wojny światowej i ich udział w działaniach zbrojnych na froncie europejskim i pozaeuropejskim był widoczny, tego miliona nie mieli.

Oczekiwania rządu emigracyjnego, że Wielka Brytania i USA podejmą działania w celu zapewnienia nienaruszalności wschodniej granicy Polski i że rząd ten będzie istotnym partnerem w rokowaniach dyplomatycznych, okazały się niespełnionym marzeniem.

Teheran a sprawa polska

Podczas spotkania w Teheranie (28 XI–1 XII 1943) Churchill i Roosevelt wyrazili zgodę, żeby polska wschodnia granica przebiegała wzdłuż linii Curzona. Niejako w zamian, kosztem Niemiec, obiecano nabytki na zachodzie i północy – m.in. część Opolszczyzny, ziemie na wschód od Odry, jak też Prusy Wschodnie (początkowo całe, ale później Stalin wystąpi ze swoimi żądaniami).

“ Dyskusja w sprawie Polski na konferencji w Teheranie --- 1 grudnia 1943

Churchill: teraz znów chciałbym powrócić do sprawy polskiej, która wydaje mi się pilniejsza, ponieważ Polacy mogą narobić wiele szumu. Chciałbym odczytać swoją następującą propozycję w sprawie polskiej [...]. „Przyjęto w zasadzie, że ognisko państwa i narodu polskiego powinno znajdować się między tak zwaną linią Curzona a linią rzeki Odry, z włączeniem w skład Polski Prus Wschodnich i prowincji opolskiej. Jednakże ostateczne wytyczenie granic wymaga

dokładnych studiów i w niektórych punktach ewentualnego rozsielenia ludności”. Stalin: Rosjanie nie posiadają niezamarzających portów na Morzu Bałtyckim. Dlatego Rosjanom byłyby potrzebne porty niezamarzające: Koenigsberg (Królewiec) i Memel (Kłajpeda) oraz odpowiednia część terytorium Prus Wschodnich. Tym bardziej że historycznie – są to odwieczne ziemie słowiańskie [...].

Dyskusja w sprawie Polski na konferencji w Teheranie – 1 grudnia 1943, [w:] K. Juszczak, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, Rzeszów 1996, s. 112.

Ćwiczenie 1

W jaki sposób Churchill tłumaczył konieczność „zajęcia się” sprawą polską?

- Uznał, że wymaga tego „przyzwoitość” dyplomatyczna.
- Złożył obietnicę Władysławowi Sikorskiemu, że poruszy ten problem.
- Obawiał się, że Polscy mogą nagłośnić problem na arenie międzynarodowej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2

Wskaż także argumenty Stalina za nieprzyznawaniem Polsce całych Prus Wschodnich.

- Polska posiadałaby zbyt duży obszar.
- Prusy Wschodnie przynależały przed II wojną do ZSRR.
- ZSRR potrzebował niezamarzających portów nad Morzem Bałtyckim.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

“ Granice Polski w Teheranie

Churchill w pamiętniku swym (tom piąty, str. 356-359) stwierdził, iż w Teheranie „granice nowej Polski”, na wschodzie i na zachodzie, zostały „wyznaczone z grubsza”, „wątpliwości interpretacyjne” wzbudzać mogła jeszcze zarówno „linia Curzona”, jak i „linia Odry”. Ale

zasadniczo „zabezpieczono” narodowi polskiemu, „po wszystkich jego cierpieniach”, „siedzibę pewną i trwałą”.

Wymianę „bagien Prypeci” na bogate obszary śląsko-nadodrzańskie uznał „za tak kompletną”, iż zapowiadał, że oświadczy Polakom, że byliby głupcami, gdyby nie wyrazili na to swej zgody.

Granice Polski w Teheranie, [w:] W. Pobóg-Malinowski, Najnowsza historia polityczna Polski. Okres 1939-1945, Gdańsk 1990.

Polecenie 2

Jak uważasz, czy Polacy rzeczywiście podzielali entuzjazm Churchilla, czy jednak okazali się „głupcami”?

Porządek jałtański

Kiedy doszło do kolejnego spotkania, w Jałcie od 4 do 11 lutego 1945 roku, Stalin nie tylko był jego gospodarzem, ale także trzymał w ręku najważniejsze karty dotyczące sprawy polskiej i działań w Europie. Wojska radzieckie znajdowały się niedaleko Berlina. Prawie cała Polska była wyzwolona spod okupacji niemieckiej. Na jej terenie działały władze zależne od ZSRR (Krajowa Rada Narodowa, Rząd Tymczasowy), a Ludowe Wojsko Polskie wspólnie z Armią Radziecką walczyło z hitlerowskimi Niemcami. Formalnie nadal w Londynie działał rząd Tomasza Arciszewskiego, uznawany za oficjalne przedstawicielstwo Polski, ale ośrodek ten po fiasku akcji „Burza” i upadku powstania warszawskiego nie miał już zbyt wiele kart przetargowych.

Prezydentowi USA zależało na przystąpieniu ZSRR do wojny z Japonią, pozwolono więc Stalinowi, aby w dużej mierze rozwiązał sprawę polską według własnych planów. Trudno nie zauważyć, że zarówno premier brytyjski, jak i prezydent amerykański starali się nakłonić Stalina do tego, aby funkcjonujący na terenie Rzeczypospolitej Rząd Tymczasowy (przekształcony z PKWN) przekształcić w rząd o innym składzie politycznym, najlepiej utworzyć nowy koalicyjny gabinet, który znalazłby uznanie trzech mocarstw, ale też zyskał akceptację gabinetu Tomasza Arciszewskiego. Stalin nie chciał słyszeć o utworzeniu całkowicie nowego ośrodka władzy. Ostatecznie, ulegając naciskom Stalina, ustalono, że Rząd Tymczasowy zostanie uzupełniony o przedstawicieli środowisk demokratycznych z kraju i z zagranicy, czyli będzie miał szerszą podstawę polityczną. Zobowiązano ten rząd do przeprowadzenia w miarę szybko wolnych wyborów. Planowano, że w Moskwie powstanie tzw. komisja dobrej woli (w jej skład mieli wejść: minister spraw zagranicznych

ZSRR oraz ambasadorzy Wielkiej Brytanii i USA), która będzie odpowiedzialna za przygotowanie porozumienia między polskimi siłami politycznymi, mającymi wejść w skład TRJN. W Jałcie potwierdzono również, że Polska powinna uzyskać „poważny przyrost terytorialny na zachodzie i północy”. Również potwierdzono przebieg granicy wschodniej wzdłuż linii Curzona, z ewentualną możliwością odchylenia 5–8 km na korzyść Polski.

“**Sprawozdanie z konferencji krymskiej --- 11 lutego 1945 roku**

Z chwilą, gdy zgodnie z powyższym zostanie utworzony należycie Polski Rząd Tymczasowy Jedności Narodowej, Rząd Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, który obecnie utrzymuje stosunki dyplomatyczne z dotychczasowym Rządem Tymczasowym Polski, oraz Rządy Zjednoczonego Królestwa i Stanów Zjednoczonych Ameryki nawiążą stosunki dyplomatyczne z nowym Polskim Rządem Jedności Narodowej i wymienią ambasadorów, których relacje będą informowały odnośnie rządu o sytuacji w Polsce.

Zwierzchnicy trzech rządów uważają, że wschodnia granica Polski powinna biec wzdłuż linii Curzona, z odchyleniami od niej w pewnych okolicach o pięć do ośmiu kilometrów na korzyść Polski. Uznają oni, że Polska powinna uzyskać znaczny przyrost terytorialny na północy i na zachodzie. Sądzą oni, że we właściwym czasie trzeba będzie zasięgnąć opinii nowego Polskiego Rządu Tymczasowego Jedności Narodowej co do wielkości tego przyrostu oraz że z ostatecznym wyznaczeniem zachodniej granicy Polski należałoby zaczekać do Konferencji Pokojowej.

Sprawozdanie z konferencji krymskiej – 11 lutego 1945 roku, [w:] K. Juszczak, T. Maresz, Historia w tekstach źródłowych, Rzeszów 1996, s. 112–113.

Ćwiczenie 3

Jakie jeszcze istotne postanowienia w sprawie polskiej (oprócz tych już wymienionych) zapadły na konferencji jałtańskiej?

Kraje zachodnie nie zadeklarowały chęci nawiązania stosunków dyplomatycznych z TRJN.

Polska granica zachodnia miała zostać ostatecznie wytyczona na konferencji pokojowej, której zwołanie przewidywano w najbliższej przyszłości.

Polska granica wschodnia miała przebiegać dokładnie wzdłuż linii Curzona.

Sprawę wielkości przyznanych terytoriów na zachodzie i północy miano przedyskutować z TRJN.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Rząd Tomasza Arciszewskiego nie uznał tych postanowień.

“ Oświadczenie rządu polskiego na uchodźstwie w sprawie decyzji jałtańskich z 13 lutego 1945 roku

Dnia 12 lutego o godz. 7.30 wieczorem brytyjski Foreign Office doręczył ambasadorowi RP w Londynie tekst uchwał, powziętych przez prezydenta Roosevelta, premiera Churchilla i marszałka Stalina w sprawach dotyczących Polski i na konferencji odbytej w Jałcie między 4 a 11 lut 1945.

W memorandum złożonym przed konferencją rządowi W. Brytanii i Stanów Zjednoczonych AP rząd polski wyraził przekonanie, że nie wezmą one udziału w żadnych decyzjach dotyczących sprzymierzonego państwa polskiego bez konsultacji i zgody rządu polskiego. Jednocześnie zgłosił gotowość szukania rozstrzygnięcia sporu wszczętego przez Rosję Sowiecką w drodze normalnych metod w procedurze międzynarodowej, opartych na poszanowaniu praw obu państw będących w sporze. Pomimo to decyzje Konferencji Trzech zostały przygotowane i powzięte nie tylko bez udziału i upoważnienia rządu polskiego, ale i bez jego wiedzy.

Metoda ta w stosunku do Polski jest nie tylko zaprzeczeniem elementarnych zasad, które obowiązują sojuszników, ale stanowi niewątpliwie porzucenie litery i ducha Karty Atlantycznej oraz prawa każdego narodu do występowania w obronie własnych interesów.

Rząd polski oświadcza, że decyzje Konferencji Trzech dotyczące Polski nie mogą być uznane przez rząd polski i nie mogą obowiązywać narodu polskiego.

Oderwanie od Polski wschodniej połowy jej terytorium przez narzucenie połowy jej tzw. linii Curzona jako granicy polsko-sowieckiej naród polski przyjmuje jako nowy rozbiór Polski tym razem dokonany przez sojuszników Polski.

Zamiar trzech mocarstw utworzenia „tymczasowego rządu polskiego jedności narodowej” za pomocą uzupełnienia narzuconego Polsce komitetu lubelskiego, przez bliżej nieokreślonych przedstawicieli demokratycznych partii politycznych polskich i osobistości z emigracji, doprowadzić może jedynie do zalegalizowania mieszania się Sowietów w wewnętrzne sprawy Polski. Dopóki ziemie polskie będą okupowane wyłącznie przez wojska sowieckie, tego rodzaju rząd nawet w obecności dyplomatów brytyjskich i amerykańskich, nie zabezpieczy prawa do swobodnego wypowiedzenia się społeczeństwu polskiemu.

Rząd polski, który jest jedynym prawowitym i powszechnie uznanym rządem RP i który od pięciu i pół lat kieruje walką państwa polskiego i narodu polskiego przeciwko państwu osi, zarówno przez ruch podziemny w kraju, jak i przez swoje Siły Zbrojne na wszystkich frontach wojennych, zgłosił w memorandum, złożonym rządowi Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych AP, gotowość przyjaznego ułożenia stosunków z ZSRR i współdziałania w utworzeniu w Polsce rządu, który byłby prawdziwym wyrazem woli narodu polskiego. Gotowość tę rząd polski nadal podtrzymuje.

Ćwiczenie 4

W jaki sposób rząd emigracyjny ocenia politykę państw alianckich wobec Polski?

- Uważa, że przy ich udziale i przyzwoleniu odbył się kolejny rozbiór Polski.
- Jest przekonany, że państwa zachodnie zagwarantują przeprowadzenie w Polsce wolnych wyborów.
- Uważa ją za pogwałcenie zasad Karty Atlantyckiej.
- Uznaje, że nie zostały w niej uwzględnione oczekiwania strony polskiej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Inaczej zachowała się funkcjonująca w kraju Rada Jedności Narodowej. Uznała, że jest to jakaś szansa na kompromis ze środowiskiem komunistycznym i zdecydowała się podjąć rozmowy. Wolę porozumienia wykazał także Stanisław Mikołajczyk, były premier rządu emigracyjnego.

Stalin bardzo szybko pokazał jak wygląda radziecki kompromis. W marcu 1945 roku na rozmowy z władzami radzieckimi zostali zaproszeni przedstawiciele państwa podziemnego. Wśród nich był m.in. Delegat Rządu na Kraj, przewodniczący RJN, ostatni komendant AK. Po przybyciu do Pruszkowa zostali aresztowani i wywiezieni do Moskwy.

Cynizm Stalina podkreśliły też kolejne wydarzenia. Były zarazem dowodem na to, że Stalin nie zamierza z nikim się liczyć, a protesty amerykańskie czy angielskie nie mają dla niego żadnego znaczenia. Realizował „swoją politykę” w stosunku do Polski.

Utworzenie TRJN

17 czerwca 1945 roku w Moskwie rozpoczęły się rozmowy dotyczące utworzenia nowego rządu polskiego. Przystąpił do nich również Stanisław Mikołajczyk.

Ich atmosferę najlepiej obrazują słowa lidera PPR Władysława Gomułki, skierowane do działaczy emigracyjnych:

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1Gnm6Nbp>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Władysław Gomułka

Przemówienie w czasie moskiewskich rozmów mających na celu utworzenie TRJN

Nie obrażajcie się, panowie, że my Wam tylko ofiarujemy miejsca w rządzie, takie, jakie sami uznamy za możliwe. Myśmy bowiem gospodarze [...]. Władzy raz zdobytej nie oddamy nigdy. [...] Zniszczymy wszystkich bandytów reakcyjnych bez skrupułów. Możecie jeszcze krzyczeć, że leje się krew narodu polskiego, że NKWD rządzi Polską, lecz to nie zawróci nas z drogi.

Przemówienie w czasie moskiewskich rozmów mających na celu utworzenie TRJN

Polecenie 3

Rozmowy mające na celu utworzenie TRJN odbywały się przy okrągłym stole, który symbolizuje chęć osiągnięcia kompromisu. Wnioskując ze słów Gomułki i posiłkując się posiadaną wiedzą, osądź, czy w wypadku tworzenia TRJN idea okrągłego stołu znalazła swoje odzwierciedlenie w rzeczywistości.

18 czerwca 1945 roku w stolicy ZSRR rozpoczął się tzw. proces szesnastu, czyli proces przedstawicieli Polskiego Państwa Podziemnego.

28 czerwca sformowano nowy rząd. Na czele Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej stanął były premier Rządu Tymczasowego Edward Osóbka-Morawski, oficjalnie reprezentujący PPS. Wicepremierami zostali Władysław Gomułka oraz Stanisław Mikołajczyk. Ten ostatni również objął resort rolnictwa. Formalnie gabinet miał charakter koalicyjny, praktycznie zdecydowaną przewagę mieli w nim członkowie PPR i sojusznicy PPS. Wyraźnie widać było, że nowy rząd został zdominowany przez komunistów, część społeczeństwa polskiego wciąż jednak wierzyła, że Mikołajczyk jest gwarantem „niezależności i suwerenności tego rządu”.

Rząd został uznany już 29 czerwca przez Francję, 5 lipca przez USA i Wielką Brytanię. Tym samym cofnięto swoje poparcie dla rządu Tomasza Arciszewskiego. Od tego momentu nie będzie już ośrodkiem władzy polskiej. Wielka Brytania uprzedziła polski rząd emigracyjny o wycofaniu poparcia. Pozwolono mu wycofać aktywa, które posiadał na kontach, dzięki czemu stworzono podstawy finansowe działalności emigracji politycznej.

Na powstanie nowego rządu i uznanie go przez Zachód zareagowały zarówno środowiska w kraju, jak i za granicą. RJN rozwiązała się i wydała Testament Polski Walczącej.

1. Opuszczenie terytorium Polski przez wojska sowieckie oraz przez rosyjską policję polityczną.
2. Zaprzestanie prześladowań politycznych, którego dowodem będzie:
 - a) zwolnienie skazanych i uwięzionych w procesie moskiewskim,
 - b) amnestia dla więźniów politycznych oraz dla wszystkich żołnierzy AK i dla tak zwanych „oddziałów leśnych”,
 - c) powrót Polaków wywiezionych w głąb Rosji i likwidacja obozów koncentracyjnych przypominających smutnej pamięci metody totalizmu niemieckiego,
 - d) zniesienie systemu politycznego, znajdującego wyraz w istnieniu tak zwanego Min. Bezpieczeństwa.
3. Zjednoczenie i uniezależnienie Armii Polskiej przez:
 - a) spolszczenie korpusu oficerskiego w armii gen. Rola-Żymierskiego,
 - b) honorowy powrót z bronią wojsk polskich z zagranicy,
 - c) połączenie w jedną całość i na równych prawach armii z zagranicy oraz b. Armii Krajowej z armią gen. Żymierskiego.
4. Zaprzestanie dewastacji gospodarczej kraju przez władze okupacyjne.
5. Dopuszczenie wszystkich polskich stronnictw demokratycznych do udziału w wyborach pięcioprzymiotnikowych.
6. Zapewnienie niezależności polskiej polityki zagranicznej.
7. Stworzenie pełnego samorządu terytorialnego, społeczno-gospodarczego i kulturalno-oświatowego.

8. Uspołecznienie własności wielkokapitalistycznej i zorganizowanie sprawiedliwego podziału dochodu społecznego.
9. Zapewnienie masom pracujących współkierownictwa i kontroli nad całą gospodarką narodową oraz warunków materialnych zabezpieczających byt rodzinie i osobisty rozwój kulturalny.
10. Swoboda walki dla klasy robotniczej o jej prawa w ramach nieskrępowanego ruchu zawodowego.
11. Sprawiedliwe przeprowadzenie reformy rolnej i kontrola narodu nad akcją osiedleńczą na odzyskanych Ziemiach Zachodnich i w Prusach Wschodnich.
12. Oparcie powszechnego, demokratycznego nauczania i wychowania na zasadach moralnych i duchowych dorobku cywilizacji zachodniej i naszego kraju.

Zapewniając walkę o ten program na jawnej arenie politycznej, stronnictwa demokratyczne Rady Jedności Narodowej wyrażają nadzieję, że Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej dążyć będzie do demokratyzacji Polski i do przekreślenia różnic i sporów dzielących dotąd różne odłamy społeczeństwa polskiego.

Dopóki dążenie to nie przejawia się w czynach, nie będzie mogło nastąpić trwałe odprężenie w stosunkach wewnętrznych, a wielu ludzi Polski Podziemnej będzie musiało się nadal ukrywać, bez żadnych wrogich zamiarów wobec Rządu, lecz wyłącznie z obawy o swe życie.

Ze swej strony Polska Walcząca stwierdza, że nie dąży do sprowokowania wojny między demokracjami Zachodu a Związkiem Radzieckim, na której – jak głosi prasa rządowa – „londyńczycy opierali swe rachuby polityczne”.

Nowa wojna zadałaby tak straszne rany narodowi polskiemu, że pragnieniem wszystkich jest porozumienie polsko-rosyjskie oraz

między Anglią, Ameryką i Rosją na drodze pokojowej. Jeżeli to porozumienie ma być trwałe, nie wystarczy przywrócenie zaufania w stosunkach Polski z Rosją. Naród polski jest członkiem wielkiej rodziny narodów środkowo-europejskich, a w szczególności zachodnio-słowiańskich, z którymi związany jest przez swe położenie geopolityczne i przeszłość historyczną i pragnie wejść z nimi w najściślejszą wspólnotę polityczną, gospodarczą i kulturalną.

Wyrażamy nadzieję, że osiągnięcie porozumienia z Rosją na tych zasadach jest możliwe i że ono jedynie zlikwiduje po wieczne czasy nieprzyjaźń polsko-rosyjską, mającą swe źródło w polityce reakcyjnego caratu, zastępując ją wzajemnym szacunkiem, zaufaniem i przyjaźnią dla dobra obu narodów, Europy i całej demokratycznej ludzkości.

Polecenie 4

Czy postulaty zawarte w Testamencie Polski Walczącej miały jakąkolwiek szansę realizacji?

Rząd Arciszewskiego wydał oświadczenie, że:

« Samozwańczy twór polityczny złożony z komunistów i agentów obcych ma stać się rządem Polski. [...] Los Polaków nie będzie jednakowy. Jedni borykać się będą w kraju z okrutną rzeczywistością państwa policyjnego, inni zostaną w wolnym świecie, by stać się ustami niemych. Droga nasza jest trudna, lecz u jej kresu spełni się Polska naszych żarliwych pragnień: wolna i niepodległa.

Konferencja w Poczdamie

Do ostatniego spotkania Wielkiej Trójki doszło w Poczdamie. Zmienił się skład decydentów. Zmarłego Roosevelta zastąpił Harry Truman, natomiast Churchill był obecny tylko na początku obrad, później jego obowiązki przejął nowy premier brytyjski Clement Attlee. Oczywiście trzecim „wielkim” był dyktator radziecki – Stalin.

[...] Następstwem nawiązania przez rządy brytyjski i Stanów Zjednoczonych stosunków dyplomatycznych z Polskim Rządem Tymczasowym było cofnięcie ich uznania dawnemu Rządowi Polskiemu w Londynie, który już nie istnieje.

“ Uchwały konferencji poczdamskiej w sprawie polskiej --- 2 sierpnia 1945.

[...]

Trzy Mocarstwa przyjmują do wiadomości, że Polski Rząd Tymczasowy, stosownie do postanowień Konferencji Krymskiej, zgodził się na urządzenie, skoro tylko będzie to możliwe, wolnych i nieskrępowanych wyborów na podstawie powszechnego i tajnego prawa wyborczego, w których to wyborach wszystkie stronnictwa demokratyczne i przeciwnazistowskie będą miały prawo uczestniczyć i wystawić kandydatów (...).

Trzej szefowie rządów są zgodni co do tego, że zanim nastąpi ostateczne określenie zachodniej granicy Polski, dawne ziemie niemieckie na wschód od linii idącej od Morza Bałtyckiego bezpośrednio na zachód od Świnoujścia i stąd wzdłuż rzeki Odry do miejsca, gdzie wpada zachodnia Nissa i wzdłuż Nissy zachodniej do granicy czesko-słowackiej, łączne z tą częścią Prus Wschodnich, która nie jest umieszczona pod administracją związku Socjalistycznych Republik Radzieckich zgodnie z porozumieniem osiągniętym na niniejszej Konferencji, oraz łącznie z obszarem dawnego Wolnego Miasta Gdańska, będą pod administracją Państwa Polskiego i w tym celu nie powinny być uważane za część radzieckiej strefy okupacyjnej w Niemczech.

Uchwały konferencji poczdamskiej w sprawie polskiej – 2 sierpnia 1945., [w:] Krzysztof Juszczak, Teresa Maresz, Historia w tekstach źródłowych, Rzeszów 2000, s. 113.

Ćwiczenie 5

Wskaż ustalenia konferencji poczdamskiej w sprawie polskiej.

- Potwierdzono, że Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej postara się przeprowadzić wolne wybory w Polsce.
- Polska administracja objęła dawne tereny niemieckie na zachodzie i północy oraz włączono do niej obszar Wolnego Miasta Gdańska.
- Ostatecznie rozwiązano polski rząd emigracyjny.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Podjęto także decyzję o przesiedleniu z terenów przyznanych Polsce mieszkającej tam ludności niemieckiej.

Kapsuła czasu

Warto zauważyć, że w Poczdamie ustalono, że zostanie zawarty z Niemcami odrębny traktat pokojowy, który ureguluje ostatecznie wszystkie sprawy ich dotyczące. Takiego traktatu już nie podpisano, nie zorganizowano też zapowiadanej konferencji pokojowej, dlatego powstała po II wojnie RFN długo nie uznawała granicy na Odrze i Nysie.

Ćwiczenie 6

Część Niemców opuściła zamieszkiwane tereny jeszcze przed decyzjami poczdamskimi. Jak myślisz dlaczego?

- Za wcześniejsze przesiedlenie władze polskie przyznawały dodatkowe wyposażenie.
- Ludność niemiecka uciekała przed wkraczającymi oddziałami radzieckimi.
- Ludność niemiecka wolała odbywać podróż w towarzystwie wycofujących się wojsk niemieckich

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Zamiast podsumowania

Konferencja w Poczdamie zakończyła proces budowy kształtu terytorialnego państwa polskiego. Zostaną jeszcze dokonane drobne, niemające jednak większego znaczenia, korekty na granicy z ZSRR.

Ćwiczenie 7

Terytorium Polski zmniejszyło się w porównaniu z 1939 rokiem o 77 tys. km² – z 389 tys. do 312 tys. km². Jaki procent powierzchni Polski z 1939 roku stanowiła powierzchnia, o którą Polska się zmniejszyła?

20%

30%

10%

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Przeczytaj poniższy wywiad Agatona Kozińskiego z [Michaelem Dobbsem](#) i wykonaj polecenia:

Praca domowa

Polecenie 5.1

Powiedz, czy rzeczywiście prezydent USA i premier Wielkiej Brytanii „nic nie mogli zrobić” w sprawie polskiej.

Polecenie 5.2

Co sądzisz o „poczuciu honoru”, którym miał się kierować Winston Churchill?

Polecenie 5.3

Zastanów się, czy rzeczywiście „siła procesów historycznych” jest istotniejsza od „osobowości” w przypadku kształtowania się układów politycznych.

Polecenie 5.4

Na podstawie wiedzy z lekcji oraz tekstu powiedz, czy słuszne jest stwierdzenie, że „sprawa polska została w Jąćcie pogrzebana”.

((Agaton Koziński, Michael Dobbs

Historia nie mogła wyglądać inaczej. Trudno było o inny przebieg konferencji w Jałcie

W Polsce właśnie ukazała się Pana książka *Sześć miesięcy w 1945. Roosevelt, Stalin, Churchill i Truman*. Dużo pisze Pan w niej o Polsce, podkreśla, jak ważne były dyskusje o naszym kraju w czasie konferencji w Jałcie. Czemu Polska odgrywała podczas niej tak istotną rolę?

Polska nie była głównym tematem rozmów, to naturalne – ale dyskusje o jej przyszłości były na pewno ważnym momentem. W chwili, gdy kwestia polska pojawiała się na stole, najlepiej widać było różnice między uczestnikami konferencji: Winstonem Churchillem, Franklinem Rooseveltem i Józefem Stalinem.

Polska była papierkiem lakmusowym sprawdzającym ich stanowiska negocjacyjne?

Tak. Roosevelt miał w 1945 r. dwa cele. Po pierwsze, wygrać wojnę z Japonią – i do tego potrzebował wsparcia Związku Radzieckiego. Po drugie, stworzyć stabilny ład światowy po zakończeniu wojny – do tego potrzebował pomocy Organizacji Narodów Zjednoczonych. Sytuacja krajów Europy Środkowo-Wschodniej, przede wszystkim Polski, była dla niego poważnym problemem, gdyż dyskusja o niej mogła utrudnić mu realizację celów nadrzędnych. Trzeba pamiętać o kontekście historycznym. W lutym 1945 r., gdy odbyła się konferencja jałtańska, Armia Czerwona stała już na terenie Polski i szybko zmierzała w kierunku granicy Niemiec. Taka sytuacja sprawiała, że atuty były w rękach Stalina.

Wszystkie? Bo patrząc na wyniki ustaleń jałtańskich, można odnieść wrażenie, że Churchill i Roosevelt pozwalali Stalinowi właściwie na wszystko.

Im przede wszystkim zależało na wypracowaniu kompromisu. Jednym z warunków, jakie stawiali, było przeprowadzenie wolnych

wyborów w krajach Europy Środkowej, a wcześniej powołanie rządów tymczasowych, które do tych wyborów by doprowadziły. To właśnie dlatego w Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej znalazł się Stanisław Mikołajczyk, prezes PSL. Problem tylko w tym, że – jak się później okazało – Kreml i Zachód całkowicie inaczej definiowali termin „wolne wybory”. Komuniści w Polsce sfałszowali wybory w 1947 r. Pytanie tylko, co w takiej sytuacji mogły zrobić kraje Zachodu. Przecież właściwie każda reakcja prowadziłyby do konfrontacji zbrojnej. Zresztą Churchill przygotowywał plan ataku na sowiecką część Europy. Nazwał go „Operacją Nie Do Pomyślenia” („*Operation Unthinkable*”). Ale po pewnym czasie uznał, że taka akcja jest nierealna. Co jeszcze Zachód mógł zrobić? Proszę pamiętać, że Stalin de facto okupował Polskę i inne kraje regionu. Trudno było zmienić ten stan rzeczy bez militarnej konfrontacji.

Twierdzi Pan, że Zachód nic nie mógł zrobić. Ale czy tak naprawdę był on w ogóle Polską zainteresowany? W swojej książce cytuje Pan wypowiedź Roosevelta, który miał powiedzieć: „Od 500 lat z Polakami są tylko problemy”.

Trzeba jednak rozróżnić podejście Churchilla i Roosevelta. Brytyjski premier starał się zachowywać jak człowiek honoru. Był politykiem, ale jednocześnie był świadomy tego, że Wielka Brytania zawiodła Polskę w 1939 r. On pamiętał o tym, poza tym presję na niego wywierała konserwatywna część rządu, której zależało na tym, by bardziej zaangażować się na rzecz Polski. To wszystko miało wpływ na Churchilla, ale ostatecznie uznał, że niewiele jest w stanie zrobić, jeśli się chce uniknąć wojskowej konfrontacji z ZSRR. Z kolei Roosevelt prowadził innego rodzaju kalkulacje. On nie kierował się poczuciem honoru, które tkwiło w Churchillu. Dla amerykańskiego prezydenta najważniejszym punktem odniesienia była polska mniejszość w USA. Ona dla niego stanowiła problem, gdyż oni w zdecydowanej większości głosowali na Demokratów, więc on musiał się w jakiś sposób odwdziaczyć im za poparcie. Z drugiej

strony, w żaden sposób nie zamierzał wchodzić w zbrojny konflikt ze Stalinem. Z tego powodu zdecydował się na różnego rodzaju retoryczne zagrania, m.in. starał się doprowadzić do wolnych wyborów w Polsce. Ale tak naprawdę miał świadomość, że to może się okazać niewykonalne.

Wspomniał Pan, że Churchill był człowiekiem honoru i czuł się zobowiązany za zawód, jaki Londyn sprawił Polsce w 1939 r. Tyle że to nie tylko kwestia honoru, ale przede wszystkim kalkulacji – przecież gdyby wtedy Francuzi i Brytyjczycy zaatakowali Niemcy, to wojna skończyłaby się pewnie w tym samym roku. Czy więc lepiej zamiast określenia „honor” nie pasuje tu określenie „poczucie winy”?

Wiem, że w Polsce dużą wagę przywiązuje się do honoru. Ale proszę pamiętać, że Churchill był przede wszystkim politykiem, a więc kierował się kalkulacją opłacalności. Zastanawiał się, w jaki sposób najlepiej zadba on o interesy własnego kraju.

W swojej książce skupił się Pan na miesiącach między konferencją w Jałcie a zrzuconiem bomby atomowej na Japonię. Czemu wybrał Pan akurat ten moment? Czemu uznał go Pan za warty tak dokładnego omówienia?

Szerokie pytanie – więc też szeroko odpowiem. Jako dziennikarza zajmującego się historią interesują mnie przede wszystkim wielkie, przełomowe momenty. Takie, w których kończyła się jedna era i rozpoczynała nowa. Swoją pierwszą książkę napisałem o zimnej wojnie i Polsce. Ale nie koncentrowałem się na całym okresie, tylko opisałem okres między podpisaniem porozumień sierpniowych w 1980 r. a wybuchem stanu wojennego. Zdecydowanie to był moment, w którym komunizm zaczął się rozpadać – i właśnie takie momenty w historii interesują mnie najbardziej. Inną ważną chwilą był czas, kiedy kończyła się II wojna światowa, a zaczynała się zimna wojna. Ta transformacja dokonała się właśnie w pierwszej połowie 1945 r. Kraje, które stworzyły wspólny front przeciwko Adolfowi

Hitlerowi, wtedy zaczęły się różnić, zajmować pozycje po dwóch stronach barykady. Doszło do tego w ciągu tych sześciu miesięcy. Jeszcze w styczniu czy w lutym 1945 r. USA, ZSRR i Wielka Brytania współpracowały, ale już w sierpniu widać było, że są w przeciwnych drużynach. Ofiarą tej zmiany padła m.in. Polska. Stanisław Mikołajczyk był z tej perspektywy tragiczną figurą. Starał się, jak mógł, ale nie był w stanie odmienić biegu historii. Nie był w stanie powstrzymać komunistów kierowanych przez Bolesława Bieruta – tym bardziej że wcześniejsze sojusze wojenne właśnie się rozpadły.

Polska w Jałcie była papierkiem lakmusowym nastrojów między negocjatorami. Stalin miał w ręku więcej atutów, Churchill i Roosevelt nie chcieli z nim konfrontacji zbrojnej

Skupmy się więc na 1945 r. Kto był najważniejszą postacią tego okresu? Kto miał najwięcej do powiedzenia, kto odcisnął najgłębsze piętno na zmianach, do jakich wtedy dochodziło? Czytając Pana książkę, odniosłem wrażenie, że taką osobą był Stalin. Tak rzeczywiście ocenia Pan ten okres historyczny?

Na pewno Stalin był kluczową osobą, gdyż to on fizycznie kontrolował dużą część Europy – i to dawało mu przewagę nad rywalami politycznymi. Ale choć przywódca Związku Radzieckiego był ważny, to nie jestem przekonany, czy należy go określić mianem najważniejszego.

Dlaczego? Ktoś był bardziej wpływowy od niego?

Nie o to mi chodzi. Wydaje mi się, że w tym okresie najważniejsze były procesy historyczne. Doszło do przesilenia i ono w dużej mierze rządziło się swoimi prawami. Nie da się powiedzieć, czy jedna osoba, czy nawet kilka osób było w stanie kontrolować bieg wydarzeń. Mimo że wtedy decydujący głos należał do naprawdę silnych osobowości, to jednak sytuacja była większa niż one same. Wtedy rozpoczynało się starcie dwóch odmiennych ideologii, dwóch różnych modeli gospodarczych i politycznych, dwóch innych systemów kulturalnych.

Nieszczęście Polski polegało na tym, że znajdowała się dokładnie tam, gdzie przebiegała linia frontu między tymi dwoma systemami. Nikt nie był w stanie tego zmienić, gdyż żadna osobowość nie jest w stanie zmienić biegu historii, zatrzymać historycznych sił.

Pan twierdzi, że siły procesów historycznych były silniejsze niż osobowości. Ale może to efekt tego, że był problem z tym osobowościami? W czasie konferencji jałtańskiej Roosevelt był bardzo chory. Może on po prostu był już zbyt słaby, aby przeciwstawić się Stalinowi i nie dopuścić do podziału świata na dwa obozy? Czy silniejszy, sprawniejszy polityk na jego miejscu nie mógł inaczej wpłynąć na bieg wydarzeń?

Rzeczywiście, Roosevelt był już umierający, w dodatku Polska go mocno irytowała. Ale nie jestem przekonany, czy gdyby do Jałty zamiast niego poleciał Harry Truman, sytuacja wyglądałaby inaczej. Różnice byłyby co najwyżej minimalne. Można zakładać, że inaczej rozstrzygnąłby się spór o Wyspy Kurylskie. Roosevelt w chwili negocjacji był zwyczajnie niedoinformowany o tej sprawie, Truman mógłby być do tych rozmów lepiej przygotowany. Ale dla Polski mogłoby to skończyć się nawet gorzej, na przykład wasz kraj otrzymałby mniejszą część Śląska, niż przypadła mu w udziale. Choć naprawdę różnice byłyby kosmetyczne – trudno było w tamtym okresie o radykalnie inne ustalenia.

Historia nie mogła wyglądać inaczej. Trudno było o inny przebieg konferencji w Jałcie

Polska i świat w okresie II wojny światowej (lekcja powtórzeniowa)

Ćwiczenie 1.1

Funkcję Naczelnego Wodza Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie pełnił...

Stanisław Maczek.

Kazimierz Sosnkowski.

Józef Haller.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.2

Pierwszym prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej na emigracji w czasie II wojny światowej był...

Władysław Raczkiewicz.

Władysław Sikorski.

Edward Rydz-Śmigły.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.3

Na czele konspiracyjnej Służby Zwycięstwu Polski stał...

Michał Karaszewicz-Tokarzewski.

Stefan Grot-Rowecki.

Kazimierz Sosnkowski.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.4

Władysław Sikorski pełnił w okresie II wojny światowej funkcję...

premiera.

ministra spraw zagranicznych.

prezydenta.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.5

Którą z wymienionych bitew stoczyło Wojsko Polskie z Niemcami podczas kampanii wrześniowej 1939 roku?

Bitwę pod Monte Cassino.

Bitwę nad Bzurą.

Bitwę pod Lenino.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.6

W zatopieniu niemieckiego pancernika „Bismarck” duży udział przypadł polskiemu okrętowi o nazwie...

„Burza”.

„Błyskawica”.

„Piorun”.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.7

Za pretekst do zerwania stosunków polsko-radzieckich (25 kwietnia 1943 roku) posłużyło Stalinowi...

stanowisko rządu londyńskiego w sprawie wschodnich granic Polski.

wyprowadzenie armii Andersa z ZSRR.

sprawa katyńska.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.8

Z inicjatywy pisarki Wandy Wasilewskiej utworzono w ZSRR...

Związek Patriotów Polskich.

Polską Partię Robotniczą.

Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.9

Funkcję I sekretarza Polskiej Partii Robotniczej jako pierwszy piastował...

Marcei Nowotko.

Paweł Finder.

Władysław Gomułka.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.10

Dowódcą I Korpusu Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR został...

gen. Michał Rola-Żymierski.

gen. Zygmunt Berling.

gen. Karol Świerczewski.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.11

Ostatnim komendantem głównym Armii Krajowej był generał...

Tadeusz Bór-Komorowski.

Stefan Grot-Rowecki.

Leopold Okulicki.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.12

Plan „Burza” przewidywał...

unikanie przez AK kontaktu z Armią Czerwoną.

wywołanie przez AK powstania w Warszawie.

współpracę AK z Armią Czerwoną na Litwie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.13

W bitwie pod Arnhem brała udział...

- Samodzielna Brygada Spadochronowa.
- Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich.
- Samodzielna Brygada Strzelców Podhalańskich.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.14

Kapitulacja Włoch nastąpiła...

- w marcu 1944 roku.
- w maju 1945 roku.
- we wrześniu 1943 roku.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.15

Rządy Mussoliniego we Włoszech trwały...

- 23 lata.
- 15 lat.
- 21 lat.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.16

Decyzja o utworzeniu II frontu w Europie zapadła...

w Teheranie.

w Jałcie.

w Moskwie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.17

ZSRR wypowiedział wojnę Japonii...

w sierpniu 1945 roku.

w grudniu 1944 roku.

w marcu 1945 roku.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.18

Konferencja poczdamska obradowała...

od 8 do 9 maja 1945 roku.

od 17 lipca do 2 sierpnia 1945 roku.

od 4 do 11 lutego 1945 roku.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.19

ZSRR uznał, że „traktaty radziecko-niemieckie z 1939 roku, dotyczące zmian terytorialnych w Polsce, utraciły swoją moc”...

w roku 1945.

w roku 1941.

w roku 1943.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.20

W wyniku Holocaustu w obozach zagłady śmierć poniosło...

około 6 mln Żydów.

około 15 mln Żydów.

około 3 mln Żydów.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polska i świat w okresie II wojny światowej

Ćwiczenie 2

Uzupełnij tekst, wstawiając wyrażenia podane poniżej.

Jedną z form współdziałania koalicji antyhitlerowskiej było organizowanie konferencji przywódców wielkich mocarstw. Najważniejsze z nich to konferencje w Teheranie w roku , w Jałcie w roku i w Poczdamie w roku 1945. Na wszystkich trzech konferencjach ZSRR był reprezentowany przez USA reprezentował w Jałcie prezydent , a w Poczdamie prezydent Wielką Brytanię na wszystkich konferencjach reprezentował premier , niemniej w Poczdamie, po zmianie rządu, zastąpił go .

1945

Truman

Churchill

Clement Attlee

1942

Mołotow

1943

Stalina

Roosevelt

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3

Rozstrzygnij, czy podane informacje na temat II wojny światowej są prawdziwe czy fałszywe.

Prawda

Falsz

W obronie Tobruku uczestniczyła Brygada Strzelców Karpackich.

Podpisanie bezwarunkowej kapitulacji w Reims przez Alfreda Jodla było końcowym aktem kapitulacji III Rzeszy.

W bitwie pod Kockiem walczyła Samodzielna Grupa Operacyjna „Polesie”.

Plan „Barbarossa” to kryptonim planu niemieckiej agresji na Danię.

Na czele marionetkowego państwa Vichy stał Philippe Petain.

W walkach o Narwik uczestniczyła Brygada Strzelców Podhalańskich.

Zniszczenie Drezna było przykładem nalotów dywanowych, nie zawsze mających strategiczne znaczenie.

Generał Władysław Anders zginął w bitwie pod Monte Cassino.

Naczelnym wodzem w kampanii wrześniowej był Edward Rydz-Śmigły.

Bitwa pod Wizną nazywana jest „polskimi Termopilami”.

W wiślańsko-odrzańskiej operacji wojennej uczestniczyła I Armia Wojska Polskiego.

Zrzucenie bomb atomowych na Hiroszimę i Nagasaki przyspieszyło decyzję Japończyków o kapitulacji.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4

Wpisz pełne nazwy polskich organizacji zbrojnych z okresu II wojny światowej.

Skrót	Pełna nazwa
AK	<input type="text"/>
ZWZ	<input type="text"/>
BCh	<input type="text"/>
NSZ	<input type="text"/>
SZP	<input type="text"/>
AL	<input type="text"/>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

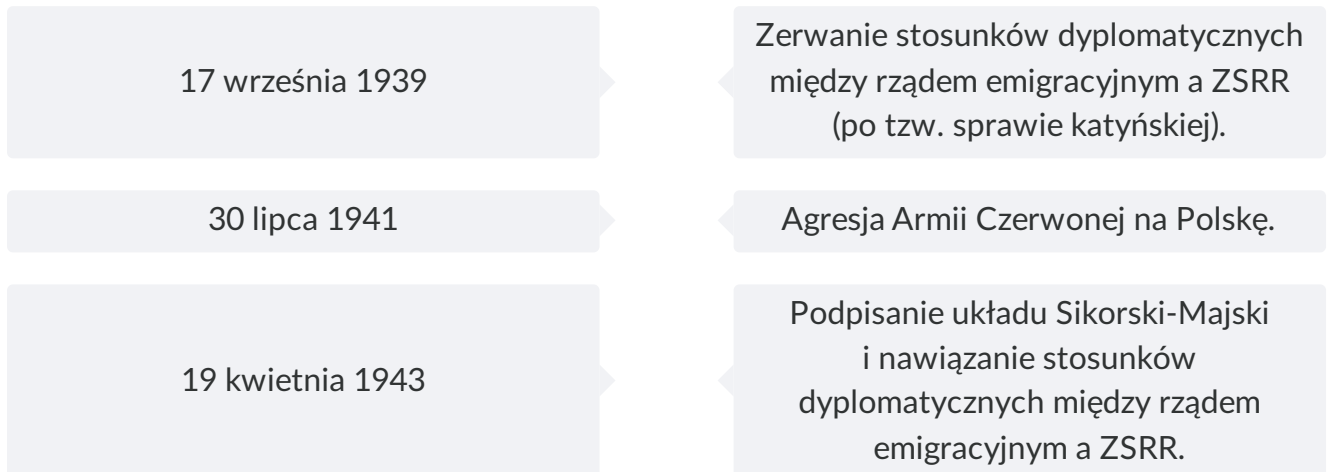
Polecenie 1

Wytłumacz znaczenie pojęć związanych z walką społeczeństwa polskiego:

- bierny opór,
- sabotaż gospodarczy,
- akcje dywersyjne.

Ćwiczenie 5

Połącz daty z wydarzeniami.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 2

Przygotuj infografikę : „Kobiety a wojna” wykorzystując odnalezione przez siebie w internecie fotografie. Pamiętaj o komentarzu do każdego zdjęcia. Uwzględnij, że Panie bezpośrednio walczyły na froncie, brały udział w akcjach wywiadowczych, były sanitariuszkami, zmagaly się z trudnościami wojny w oblężonych miastach czy przeżywały tragedię życia w obozach.

Polecenie 3

Napisz, jaki wspólny element łączy wydarzenia wymienione w zadaniu 5.

Polska i świat w okresie II wojny światowej

Ćwiczenie 6

Uporządkuj chronologicznie wydarzenia.

Agresja Niemiec na Francję, Belgię, Holandię.

Powstanie PKWN.

Atak III Rzeszy na ZSRR.

Utworzenie ZWZ.

Powstanie PPR.

Podpisanie Karty Atlantyckiej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 7

Połącz w pary hasła.

Ardeny

Japońscy piloci-samobójcy.

Kamikadze

Rozpoczęcie przez Japonię wojny z USA.

Kursk

Zrzucenie bomby atomowej.

Pearl Harbor

Największa bitwa pancerna II wojny światowej.

Hiroszima

Ostatnia kontrofensywa niemiecka na froncie zachodnim.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

Połącz bitwy ze skutkami.

Stalingrad

Zwycięstwo Brytyjczyków, przełom w działaniach wojennych w Afryce.

Narwik

Przystąpienie USA do wojny.

Pearl Harbor

Wielokrotne przechodzenie twierdzy z rąk do rąk.

El Alamein

Zwycięstwo Brytyjczyków, przełom w działaniach wojennych w Afryce.

Tobruk

Utrata przez Niemców inicjatywy strategicznej na froncie wschodnim.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 9

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Historia alternatywna

W sierpniu 1945 roku Amerykanie nadal nie mają bomby atomowej. Muszą kontynuować działania na Dalekim Wschodzie w sposób konwencjonalny. Wojnę Japonii wypowiedział ZSRR. Armia Czerwona przystępuje do prowadzenia walki...

Polecenie 4

Napisz, w jaki sposób, według ciebie, potoczyłaby się wówczas historia wojny na Dalekim Wschodzie.

Geneza zimnej wojny

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

“ Pokój przez strach --- fragment rozdziału

Generał Montgomery zapisał ze smutkiem: „Amerykanie nie mogli zrozumieć, że z wygrania wojny w sensie strategicznym nie ma korzyści, jeśli przegra się ją politycznie”. Nowy prezydent Harry Truman [...] nie podzielał żadnych modnych fantazji na temat postępu, jakie żywił Roosevelt. Był ignorantem, ale szybko się uczył, zachowywał się bezpośrednio i instynktownie demokratycznie. Dnia 23 kwietnia o godz. 5.30 rano wezwał Mołotowa do Blair House (jeszcze nie przeprowadził się do Białego Domu) i powiedział mu, że Rosja musi wypełnić postanowienie układu jałtańskiego w sprawie Polski. „Powiedziałem mu to wprost. Niech wie. To było jak dwa proste w szczękę”. Mołotow: „W życiu jeszcze nikt tak do mnie nie mówił”. Truman: „Wypełniajcie swoje zobowiązania, to nikt nie będzie tak do Was mówił”. Ale Truman nie mógł zmienić amerykańskiej polityki wojennej w ciągu ostatnich dni wojny. Generał Bradley

obliczył, że zdobycie Berlina kosztowałyby Stany Zjednoczone 100 tys. ofiar, generał **Marshall** orzekł, że zdobycie Pragi jest niemożliwe, generał Eisenhower był przeciwny wszystkiemu, co wymagało współdziałania z Armią Czerwoną; wszyscy chcieli zaś, by Sowieci pomogli im w wojnie z Japonią. I tak stracono Europę Wschodnią oraz większość Półwyspu Bałkańskiego na rzecz totalitaryzmu.

Pokój przez strach – fragment rozdziału, [w:] Paul Johnson, Historia świata XX wieku. Od rewolucji październikowej do „Solidarności”, Warszawa 2009, s. 118–119.

Ćwiczenie 1

Kim były wymienione w tekście osoby. Dopasuj poniższe biogramy do postaci.

Omar Bradley

(1880–1959), amerykański dowódca wojskowy, generał armii USA, uczestnik I i II wojny światowej.

Dwight Eisenhower

(1893–1981), generał amerykański, uczestnik walk w Afryce Północnej (podczas II wojny) i zmagani nad Renem.

George Marshall

(1884–1972), w latach 1945–1953 prezydent USA.

Wiaczesław Mołotow

(1890–1986), polityk radziecki, komisarz spraw zagranicznych ZSRR.

Harry Truman

(1887–1976), generał brytyjski, dowódca sił lądowych podczas lądowania aliantów w Normandii.

Bernard Law Montgomery

(1890–1969), uczestnik II wojny światowej, naczelny dowódca Alianckich Ekspedycyjnych Sił Zbrojnych (1943–1945), prezydent USA w latach 1953–1961.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wielu historyków uważa, że losy powojennego świata wyglądałyby inaczej, gdyby to nie prezydent Roosevelt, lecz Truman był obecny na konferencji jałtańskiej. Oceniają, że Roosevelt okazał się politykiem zbyt uległym wobec dyktatora radzieckiego.

Ćwiczenie 2

Odwołując się do tekstu źródłowego oraz wiedzy na temat postanowień konferencji pokojowych (w Jałcie i Poczdamie), przedstaw własną ocenę, czy rzeczywiście istniała możliwość zmiany biegu historii i czy ostre słowa Trumana mogły przekształcić się w zdecydowane czyny wobec ZSRR. Oceń, czy opisane w tekście wydarzenie można uznać za początek kryzysu we współpracy Wielkiej Trójki.

Powstanie ONZ

Jeszcze w czerwcu 1945 roku zgodnie z ustaleniami podjętymi w Teheranie, Dumbarton Oak i Jałcie członkowie koalicji antyhitlerowskiej spotkali się w San Francisco i powołali Organizację Narodów Zjednoczonych. Organizacja powstała poniekąd w miejsce rozwiązanej Ligi Narodów.

Ćwiczenie 3

Przypomnij cele Ligi Narodów i odpowiedz na pytanie, czy spełniła ona pokładane przez twórców nadzieje. Uzasadnij odpowiedź.

Ustalono, że siedzibą organizacji będzie Nowy Jork. Podstawowy cel działania miał polegać na zapewnieniu światowego pokoju i podejmowaniu przedsięwzięć na rzecz międzynarodowego bezpieczeństwa. Deklarowano również prowadzenie polityki kulturalnej i gospodarczej służącej rozwojowi państw oraz zakładano międzynarodową współpracę, która miała sprzyjać realizacji założonych celów.

Flaga ONZ

Flaga ONZ, domena publiczna

Ćwiczenie 4

Wyjaśnij znaczenie symboli znajdujących się na fladze ONZ.

Z Archiwum TVP

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1D6mPhdD>

TVP S.A., tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl

Film 1 Źródło: TVP S.A., tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl.

Struktura organizacyjna ONZ

Starano się stworzyć takie zasady organizacyjne i proceduralne, które pozwoliłyby na sprawne i skuteczne działanie ONZ. Między innymi jasno określono zasady dyskusji oraz procedury podejmowania decyzji.

Każdy członek organizacji kierował swojego przedstawiciela do prac w **Zgromadzeniu Ogólnym ONZ**. W tym organie waga wszystkich głosów była taka sama. Zadaniem Zgromadzenia było powoływanie innych organów organizacji lub wybieranie ich członków, uchwalanie budżetu ONZ oraz rozstrzyganie istotnych problemów międzynarodowych. Najważniejszym jednak organem powołanej organizacji była **Rada Bezpieczeństwa**. W jej

skład wchodziło pięciu stałych członków oraz zmieniający się co dwa lata członkowie niestali (w tej samej liczbie). Członkami stałymi były: USA, Wielka Brytania, ZSRR (współcześnie Rosja), Francja i Chiny. W przypadku stałych członków do podjęcia decyzji konieczna była jednogłośnie, czyli każdy kraj miał prawo weta. Było to o tyle ważne, że właśnie Rada podejmowała decyzje o nałożeniu sankcji ekonomicznych czy rozpoczęciu interwencji zbrojnej. Do interwencji można było użyć własnych sił, które stanowiły kontyngenty wojskowe państw członkowskich. Gdyby zostały użyte, miały występować pod flagą ONZ.

Kolejnym organem była **Rada Gospodarcza i Społeczna**, która miała się zająć współpracą gospodarczą, problemami społecznymi, kulturalnymi, a także prawami człowieka.

Do początków lat 90. XX wieku funkcjonowała także **Rada Powiernicza**, która kontrolowała administrowanie terenami powierniczymi (dawnymi terenami powierniczymi Ligi Narodów, terenami byłych państw Osi oraz tymi, które dobrowolnie zdecydowały się na przyjęcie systemu powierniczego ONZ).

Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości pełnił funkcję organu sądowego ONZ. Zlokalizowany był w Hadze.

Kwestiami administracyjnymi zajmował się **Sekretariat** z siedzibą w Genewie. Na jego czele stał **Sekretarz Generalny** wybierany przez Zgromadzenie Ogólne na 5 lat. Przynajmniej raz w roku miał sprawdzać, czy są wykonywane uchwały Zgromadzenia.

Ćwiczenie 5

Podaj imię, nazwisko i narodowość osoby pełniącej obecnie funkcję Sekretarza Generalnego ONZ.

Ćwiczenie 6

Porównaj znany ci schemat struktury organizacyjnej Ligi Narodów ze strukturą organów ONZ. Wskaż podobieństwa i różnice.

Jednym z celów działalności ONZ była ochrona praw człowieka. W 1948 roku Zgromadzenie Ogólne uchwaliło Powszechną Deklarację Praw Człowieka. Kolejnymi były Pakty Praw Człowieka ustanowione w 1966 roku. W 1959 roku uchwalono Deklarację Praw Dziecka, a w 1965 Deklarację w sprawie Młodzieży.

Istotną rolę odgrywały również organizacje wyspecjalizowane ONZ. Na przykład UNESCO – Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury miała wspierać współpracę i rozwój państw w dziedzinie nauki i kultury, a FAO – Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia przede wszystkim miała wspomagać produkcję,

rozwój i dystrybucję środków żywnościowych oraz pomagać krajom biednym czy poszkodowanym w wyniku klęsk żywiołowych. Ważną rolę odgrywała UNRRA (Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Pomocy i Odbudowy). Początkowo była samodzielną organizacją, a od 1945 roku podległą ONZ. Udzielała ogromnego wsparcia krajom poszkodowanym w wyniku II wojny światowej. Polska w latach 1945–1947 również skorzystała z tej pomocy.

Zmiany w układzie sił po II wojnie światowej

Powołanie ONZ oraz procesy norymberskie miały świadczyć, że dotychczasowa współpraca koalicji antyhitlerowskiej będzie kontynuowana. Także na ostatniej konferencji pokojowej w Poczdamie, mimo że pojawiły się rozbieżności dotyczące przyszłości Niemiec, a Stalina spotkała przykra niespodzianka – otrzymał bowiem informację o udanych amerykańskich próbach atomowych, podjęto wspólną deklarację końcową i zapowiedziano jej realizację.

Ćwiczenie 7

Na konferencji w Poczdamie Harry Truman zastąpił Franklina D. Roosevelta. Wskaż, kogo zastąpił Clement Attlee.

Winstona Churchilla

Woodrowa Wilsona

Davida Lloyd George'a

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Najbliższa przyszłość pokaże jednak, że wytworzony po II wojnie światowej dwubiegunowy układ świata: z jednej strony USA i demokracje zachodnie, a z drugiej ZSRR i tzw. kraje demokracji ludowej, oraz chęć udowodnienia wyższości jednego systemu nad drugim staną się powodem rywalizacji. Dwa obozy, a w rzeczywistości przewodzące im mocarstwa: USA i ZSRR będą walczyły o dominację na kuli ziemskiej. W jej wyniku bardzo często świat będzie stawał na pograniczu gorącego konfliktu. To emanowanie siłą, próby zastraszenia przeciwnika, zbrojenia i balansowanie między wojną a pokojem zostaną nazwane okresem zimnej wojny.

Szukając jej genezy, należy zwrócić uwagę na kilka elementów. Zacząć można od problemu Turcji i Iranu, które uchodzą za pierwsze miejsca konfrontacji między ZSRR a państwami zachodnimi po II wojnie światowej. W Iranie radzieckie wojska stacjonowały od 1942 roku w celu ochrony złóż ropy naftowej. Stalin zamierzał wykorzystać sytuację i wymusić na

rządzie w Teheranie dalsze kontrolowanie źródeł ropy. Sprzeciw USA i Wielkiej Brytanii pozwolił rządowi irańskiemu przyjąć zdecydowaną postawę i w efekcie w maju 1946 roku ZSRR podjął decyzję o wycofaniu swoich wojsk.

W przypadku Turcji Stalin wystąpił z żądaniem oddania części Kaukazu, który był w posiadaniu tureckim od międzywojnia. W tym wypadku Stalinowi chodziło przede wszystkim o przejęcie kontroli nad cieśniną Dardanele i tamtejszymi bazami, toteż zaproponował rządowi tureckiemu wspólne zarządzanie wspomnianym terenem. Reakcja USA, czyli wysłanie floty amerykańskiej na wschodnią część akwenu śródziemnomorskiego, spowodowała cofnięcie propozycji radzieckiej.

Wojna słów

O narastaniu kryzysu między Wschodem a Zachodem świadczyły także wypowiedzi polityków. Twórcy sloganów propagandowych już w okresie I wojny twierdzili, że „słowo może być celniejsze od pocisku”. Konfrontacja słowna miała więc istotny wpływ na kształtowanie wzajemnych kontaktów.

Za pierwszy „pocisk” uznaje się uwagi urzędnika pracującego w ambasadzie USA w Moskwie, George’a Kennana. Podkreślał on agresywną politykę ZSRR, będącą połączeniem „carskiego ekspansjonizmu i komunistycznej ideologii”. Założeniem tej polityki było upatrywanie wroga w każdym państwie demokratycznym. Kennan uważał więc, że próba ugody z ZSRR nie wchodzi w rachubę. Raczej należy próbować powstrzymać postępy komunizmu i zaprezentować wobec niego siłę.

Z kolei Stalin w lutym 1946 roku podkreślił, że istnieje konieczność walki z imperializmem „od wewnątrz”. Odpowiedzią na tę wypowiedź, a zarazem najdobitniej sformułowaną tezą o końcu współpracy między dotychczasowymi sojusznikami, było przemówienie Churchilla (byłego premiera brytyjskiego, jednego z najważniejszych twórców koalicji) wygłoszone w Fulton 5 marca 1946 roku.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1D6mPhdD>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Przemówienie Winstona Churchilla wygłoszone w Fulton 5 marca 1946 roku

“

Przemówienie Churchilla
--- fragmenty

Sir Winston Churchill

United Nations Information Office, New York, Sir Winston Churchill, Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych, domena publiczna

Od Szczecina nad Bałtykiem do Triestu nad Adriatykiem opuściła się żelazna kurtyna w poprzek kontynentu. Poza tą linią znajdują się wszystkie stolice byłych państw środkowej i wschodniej Europy: Warszawa, Praga, Wiedeń, Budapeszt, Bukareszt i Sofia – wszystkie te sławne miasta i zamieszkująca wokół nich ludność leżą, że tak się wyrażę, w sferze radzieckiej i wszystkie, w takiej czy w innej formie, podlegają nie tylko wpływom radzieckim, ale kontroli z Moskwy

w bardzo wysokim, niekiedy rosnącym stopniu. Rządy policyjne przenikają z Moskwy [...].

Partie komunistyczne, które były bardzo małe w tych wszystkich państwach Europy Wschodniej, otrzymały stanowisko nadrzędne i władzę o wiele przewyższającą ich liczebność i dążą wszędzie do zdobycia wpływów totalistycznych. Prawie wszędzie panują rządy policyjne [...], nie ma tam prawdziwej demokracji. [...] Rosjanie w Berlinie próbują stworzyć partię quasi-komunistyczną, jak też w swej strefie okupacyjnej w Niemczech przez udzielanie specjalnych korzyści grupom przywódców lewicowych.

[...] Jeżeli obecnie rząd radziecki usiłuje, na własną rękę, stworzyć na tych obszarach Niemcy prokomunistyczne, wywoła to nowe poważne trudności w strefie amerykańskiej i brytyjskiej i da możliwość pokonanym Niemcom stania się przedmiotem przelicytowywania się demokracji radzieckiej i zachodniej.

Jakiegolwiek wnioski moglibyśmy wyciągnąć z tych faktów – a są to fakty niewątpliwe – to jedno jest pewne, że nie jest to Europa oswobodzona, o którą walczyliśmy. A nie jest to także Europa, która

by posiadała zasadnicze warunki trwałego pokoju. [...] Nie sędzę, żeby Rosja radziecka pragnęła wojny. Pragnie ona tylko wyciągnąć zyski z wojny i rozszerzać bez granic swoją potęgę i swoje doktryny. Dopóki jest jeszcze czas, to powinniście obecnie zastanowić się nad stałym zapobieżeniem wojnie i stworzeniem możliwie najprędzej we wszystkich krajach warunków dla wolności i demokracji. [...] Z tego, com widział podczas wojny u naszych przyjaciół i sojuszników rosyjskich, doszedłem do przekonania, że niczego bardziej nie podziwiają oni niż siły i niczego bardziej nie lekceważą niż słabości, a zwłaszcza słabości militarnej. Z tego powodu dawna doktryna o równowadze sił jest błędną. Jeżeli będziemy tylko mogli, to nie powinniśmy pozwolić sobie na operowanie wąskimi marginesami sił, stwarzając pokusę próby sił. Jeżeli demokracje zachodnie będą się trzymały razem i twardo stały przy zasadach Karty Narodów Zjednoczonych, to wpływ ich na popieranie tych zasad będzie olbrzymi i trudno przypuścić, żeby znalazł się ktoś, kto chciałby je dręczyć. Jeżeli jednak będą one poróżnione albo zaniedbają swe obowiązki i jeżeli pozwolą na to, żeby przeminęły te ważne ponad wszystko lata, to wtedy zaiste katastrofa może nas wszystkich ogarnąć. [...] Osiągnąć to można w tym 1946 roku pod tym tylko warunkiem, że zawrze się z Rosją na wszystkich punktach dobre porozumienie pod powagą Organizacji Narodów Zjednoczonych i że to porozumienie będzie utrzymywane w ciągu wielu lat pokoju, przy czym porozumienie to powinno być zawarte w formie aktu światowego i poparte całą potęgą świata mówiącego po angielsku i krajów z nim związanych [...], bezpieczeństwo będzie wtedy zapewnione dzięki ogromnej przewadze sił.

Przemówienie Churchilla – fragmenty

Ćwiczenie 8

Wymień argumenty, których użył były premier Wielkiej Brytanii, ostrzegając przed zagrożeniem ze strony ZSRR.

Ćwiczenie 9

Napisz, jak według Churchilla Zachód mógł przeciwdziałać temu zagrożeniu.

„Niezależnie od pogody musimy pójść razem”

E. Spreckmeester, Economic Cooperation Administration, domena publiczna

Ćwiczenie 10

Wyjaśnij, w jaki sposób plakat propagujący plan Marshalla nawiązuje do przemówienia Churchilla z Fulton.

Doktryna powstrzymywania

Kolejna deklaracja słowna, która pociągnęła za sobą już konkretne działania zmierzające do wywołania zimnej wojny, padła na początku 1947 roku. 12 marca prezydent Harry Truman w przemówieniu do Kongresu USA przedstawił elementy doktryny określanej jako doktryna powstrzymywania (za jej opracowaniem stał wspomniany wcześniej amerykański dyplomata Kennan). Opierała się ona na przeciwstawieniu się ekspansji radzieckiej i ideologii komunistycznej w krajach demokratycznych. Truman poprosił Kongres o przyznanie funduszy na pomoc wojskową i gospodarczą dla tych państw, które musiały walczyć z zagrożeniem „uzbrojonych mniejszości” lub naciskami zewnętrznymi. Podstawą do takich działań prezydenta była wspomniana sytuacja, w której znalazła się Turcja, a także Grecja.

Prozachodniemu rządowi greckiemu wsparcia w walce z partyzantką komunistyczną (wspomaganą przez ZSRR) udzielali Brytyjczycy. Niestety, powojenne problemy ekonomiczne Anglików spowodowały konieczność wycofania pomocy. W związku z tym prezydent USA zdecydował, że Amerykanie zastąpią Wielką Brytanię.

Kapsuła czasu

Efektom działań Trumana było wyeliminowanie komunistów z rywalizacji o władzę. Znaczna grupa pokonanych została zmuszona do emigracji do krajów „bratnich ideologicznie”, m.in. Polski (około 14 tys., w tym 3000 dzieci partyzantów komunistycznych). Grecy zamieszkali między innymi na terenie Dolnego Śląska.

Ćwiczenie 11

Poszukaj, korzystając z internetu, nazw największych ośrodków osiedlania się Greków w Polsce.

Plan Marshalla

Uzupełnieniem gospodarczym doktryny powstrzymywania był plan Marshalla. Miał na celu przeciwdziałanie kryzysowi ekonomicznemu, który wystąpił w Europie po II wojnie. Uważano bowiem, że problemy gospodarcze mogą zradyzalizować nastroje społeczne i spowodować, że dla ich mieszkańców atrakcyjne staną się poglądy skrajne, a konkretnie – komunistyczne.

Ćwiczenie 12

Przypomnij, jakie straty w ludziach i jakie straty materialne poniosła Europa i świat w czasie II wojny światowej. Potrzebne informacje znajdziesz w lekcji *Skutki II wojny światowej*.

Zniszczona Warszawa, styczeń 1945

M. Swierczynski, Zniszczona Warszawa, styczeń 1945, domena publiczna

Ćwiczenie 13

W jaki sposób II wojna światowa wpłynęła na gospodarkę europejską? Spróbuj sprecyzować wnioski, opierając się na zamieszczonych w lekcji *Skutki II wojny światowej* danych statystycznych oraz materiale ikonograficznym. Wykorzystaj także powyższe zdjęcie.

“ Plan Marshalla

Potrzeby Europy na następne trzy, cztery lata, gdy chodzi o żywność z zagranicy i inne towary o zasadniczym znaczeniu – głównie z Ameryki – tak dalece przekraczają jej możliwości płatnicze, że musi ona otrzymać dodatkową pomoc znacznych rozmiarów. Inaczej wkroczy na drogę spadku produkcji i pogorszenia sytuacji społeczno-politycznej. Oba te zjawiska miałyby charakter niezwykle poważny.

Lekarstwem jest wyrwanie się z błędnego koła i odbudowanie wiary Europejczyków w gospodarczą przyszłość swoich krajów i Europy jako całości. Właściciel fabryki i rolnik muszą mieć możliwość i chęć sprzedaży swoich produktów za pieniądze, których wartości mogą być pewni.

Sytuacja ta wpływa demoralizująco na cały świat. Grozi wybuchem

niepokojów będących skutkiem desperacji ludzi, których bezpośrednio dotyczy. Abstrahując od tych zagrożeń, wszyscy powinniśmy zdawać sobie sprawę z ich wpływu na gospodarkę Stanów Zjednoczonych. Logika nakazuje zatem, byśmy czynili co możliwe, by pomóc światu odzyskać zdrowie gospodarcze, bez czego nie ma mowy o stabilizacji politycznej i trwałym pokoju. Nasza polityka nie kieruje się przeciw jakimukolwiek krajowi czy doktrynie, lecz przeciw głodowi, biedzie, rozpacz i chaosowi. Jej celem winno być ożywienie gospodarki światowej po to, by stworzyć polityczny i społeczny klimat umożliwiający istnienie wolnych instytucji. Jestem przekonany, że taka pomoc nie może mieć charakteru wyrywkowego i stanowić jedynie reakcji na poszczególne sytuacje kryzysowe. Wszelka pomoc, jakiej rząd amerykański może udzielić w przyszłości, musi pełnić rolę prawdziwego lekarstwa, a nie półśrodka. Jestem pewny, że rządy innych państw, które zechcą przyłączyć się do nas, znajdą w rządzie Stanów Zjednoczonych partnera gotowego do pełnej współpracy.

Jednak rząd próbujący blokować odbudowę gospodarczą innych krajów nie może liczyć na żadną pomoc z naszej strony. Ponadto rządy, partie polityczne i grupy interesu, których działania – skierowane na osiągnięcie własnych celów politycznych lub innych korzyści – prowadzą do utrwalenia ludzkiego nieszczęścia i niedoli, spotkają się ze sprzeciwem Stanów Zjednoczonych.

Plan Marshalla

Ćwiczenie 14

Omów główne założenia planu Marshalla. Wskaż akapit, który jednoznacznie potwierdza jego „uzupełniający charakter” (do doktryny Trumana).

Plan Marshalla miał być skuteczniejszym środkiem pomocy niż wsparcie doraźne w ramach UNRRA.

Ćwiczenie 15

Przypomnij, jak brzmi pełna nazwa tej organizacji (w języku polskim).

Administracja Narodów Zjednoczonych do spraw Pomocy i Odbudowy.

Organizacja Wsparcia dla Poszkodowanych Konfliktami.

Międzynarodowa Organizacja Ratująca Europę.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Plan ogłoszono 5 czerwca 1947 roku. Skierowany był do wszystkich krajów europejskich, także do ZSRR. Pierwotnie państwo radzieckie wyraziło zgodę na przystąpienie do niego. Delegacja radziecka brała udział w spotkaniu w Paryżu, gdzie omawiano szczegóły uczestnictwa w tej inicjatywie. Ostatecznie przywódca ZSRR zrezygnował z propozycji, zmuszając do tego również kraje, które znajdowały się pod jego kuratelą, m.in. Polskę. Stalin potraktował propozycję amerykańską jako próbę ingerencji w wewnętrzne sprawy państw. W rzeczywistości nie chciał ujawniać stanu gospodarki radzieckiej i wyrazić zgody na kontrolę wydatków funduszy pomocowych (a to były warunki przyznania wsparcia). Oficjalna propaganda stalinowska głosiła, że plan ma ratować monopole amerykańskie, które szukają nowych rynków zbytu.

Wykorzystanie środków w ramach planu Marshalla

Wykorzystanie środków w ramach planu Marshalla				
Kraj	1948/49 [miliony USD]	1949/50 [miliony USD]	1950/51 [miliony USD]	Razem [miliony USD]
Austria	232	166	70	468
Belgia i Luksemburg	195	222	360	777
Dania	103	87	195	385
Francja	1085	691	520	2296
Grecja	175	156	45	376
Holandia	471	302	355	1128
Irlandia	88	45		133

Islandia	6	22	15	43
Niemcy	510	438	500	1448
Norwegia	82	90	200	372
Portugalia			70	70
Szwajcaria			250	250
Szwecja	39	48	260	347
Turcja	28	59	50	137
Wielka Brytania	1316	921	1060	3297
Włochy i Triest	594	405	205	1204
Razem	4924	3652	4155	12731

Plan Marschalla
Krystian Chariza i zespół,

Ćwiczenie 16

Wymień trzy kraje, które otrzymały największą pomoc w ramach planu Marshalla. Przeanalizuj powyższe źródła statystyczne. Powiedz, w jakim okresie to wsparcie było największe.

Powojenna odbudowa zachodnich sektorów Berlina

Powojenna odbudowa zachodnich sektorów Berlina, Fotografia, Narodowe Archiwum USA, domena publiczna

Ćwiczenie 17

Jak wskazuje plakat na ścianie budynku („Berliński program kryzysowy z pomocą planu Marshalla”), plan Marshalla objął pomocą gospodarczą tereny niemieckie, które znalazły się w zachodnich strefach okupacyjnych, w tym także zachodnie sektory Berlina. Wyjaśnij, jakie to mogło mieć znaczenie dla relacji Wschód–Zachód.

Problem niemiecki dalszą walką na słowa i czyny

Zgodnie z ustaleniami Wielkiej Trójki Niemcy zostały podzielone na cztery strefy okupacyjne, tę samą zasadę zastosowano również w stosunku do Berlina. Powołana Sojusznicza Rada Kontroli miała opracować wspólne rozwiązanie dotyczące przyszłości Niemiec. Istotne rozbieżności co do wizji przyszłości ziem niemieckich uniemożliwiły opracowanie kompromisowego rozwiązania (szczegółowo problem Niemiec omówiono w lekcji *Dwa państwa niemieckie*).

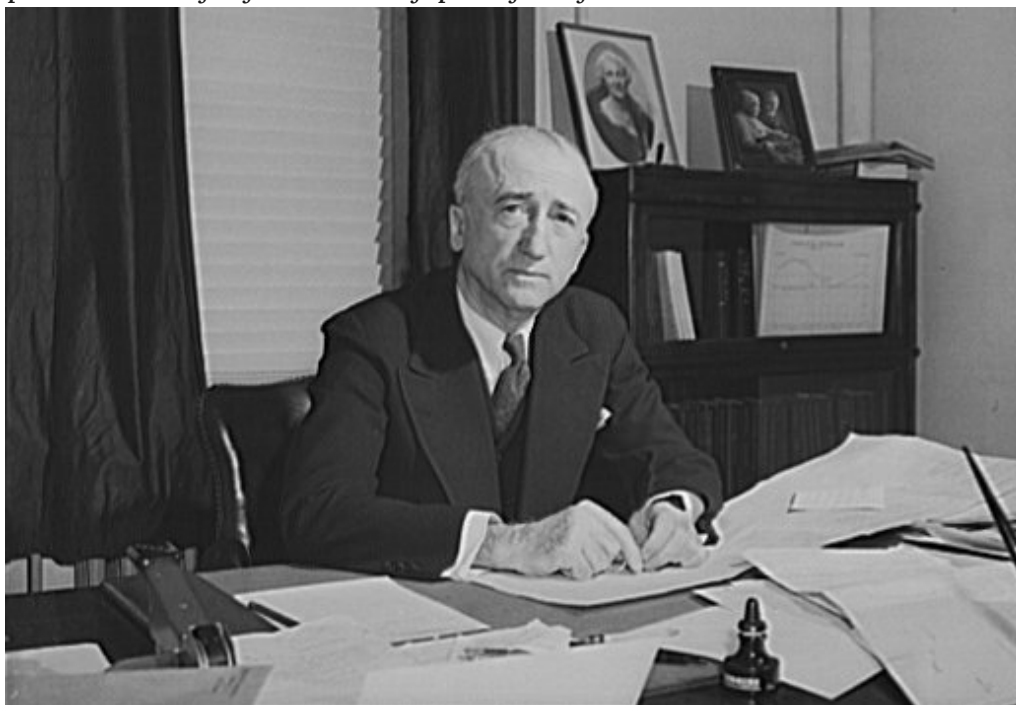
W drugiej połowie 1946 roku sekretarz stanu USA [James Byrnes](#) wygłosił w Stuttgarcie przemówienie, które określało amerykańską politykę wobec własnej strefy okupacyjnej. Amerykański polityk zwrócił przede wszystkim uwagę, że nie może dojść do sytuacji, w której Niemcy stają się pionkiem w rozgrywce między Wschodem a Zachodem. Zapowiedział również scalenie stref anglosaskich. Zaznaczył, że wojska amerykańskie

dopóty będą stacjonowały na terenie Niemiec, dopóki jakiegokolwiek inne państwo będzie miało swoje siły zbrojne na ich obszarze.

Ćwiczenie 18

Czy deklaracja amerykańska okazała się wiarygodna? Znajdź w dowolnych źródłach odpowiedź na to pytanie.

Byrnes podkreślił także, że ostateczne wytyczenie granicy polsko-niemieckiej zostanie ustalone dopiero na kolejnej konferencji pokojowej.

Sekretarz stanu USA James Byrnes

Farm Security Administration - Office of War Information, Sekretarz stanu USA James Byrnes, Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych, domena publiczna

Ćwiczenie 19

Wyjaśnij, co przemówienie Byrnesea oznaczało dla Polski. Napisz, jak mogło zostać odebrane zwłaszcza przez mieszkańców tzw. Ziem Odzyskanych.

Efektom przemówienia były następujące działania: w styczniu 1947 roku doszło do powstania Bizonii, czyli połączenia okupacyjnej strefy brytyjskiej i amerykańskiej oraz przeprowadzenia na jej terenie wyborów do parlamentów krajowych. W związku z nieuznaniem tego faktu przez ZSRR kolejne spotkania Rady Ministrów Spraw Zagranicznych i Sojuszniczej Rady Kontroli kończyły się fiaskiem, a w konsekwencji w pracach Sojuszniczej Rady Kontroli przestał uczestniczyć przedstawiciel ZSRR.

W czerwcu 1948 roku Wielka Brytania i USA wprowadziły na swoim terenie nową walutę – markę niemiecką. Miała ona przyspieszyć rozwój gospodarczy, zlikwidować inflację

i przywrócić stabilność rynku. Nowa waluta miał również obowiązywać w zachodnich strefach Berlina. Stalin, chcąc przeszkodzić procesowi integracji gospodarczej, ogłosił 24 czerwca 1948 roku zamknięcie dróg dojazdowych (ładowych i kolejowych) do Berlina. Oznaczało to blokadę miasta. Dyktator radziecki liczył na to, że państwa zachodnie w obawie o los ponad 2,5 mln mieszkańców zachodnich sektorów Berlina wycofają się z pomysłu tworzenia odrębnego państwa na terenie swoich stref i wyrażą zgodę na jego propozycję – połączenie wszystkich terenów niemieckich i stworzenie jednolitego rządu, oczywiście z dużymi wpływami komunistów.

Państwa zachodnie zorganizowały jednak most powietrzny i przez prawie 11 miesięcy dostarczały berlińczykom niezbędnych do życia towarów (żywności, leków, a także paliwa i węgla). Każdego dnia most obsługiwany był przez ponad 1000 samolotów. W tym czasie przewieziono około 2,3 mln ton ładunków. ZSRR nie zdecydował się na blokadę lotniczą, która najprawdopodobniej doprowadziłaby do konfrontacji zbrojnej. 12 maja 1949 roku otwarte zostały drogi dojazdowe do Berlina. Bezspornie był to sukces Zachodu w zimnej wojnie. Ostatnim akordem polityki w sprawie niemieckiej, prowadzonej przez państwa zachodnie, było dołączenie do Bizonii strefy francuskiej i utworzenie Republiki Federalnej Niemiec (RFN).

Ćwiczenie 20

Dlaczego samoloty obsługujące most powietrzny podczas blokady Berlina nazywano „rodzyńkowymi bombowcami”? Poszukaj odpowiedzi na to pytanie w dowolnych źródłach.

Część historyków uważa, że ostatnim powodem, który doprowadził do rozpoczęcia „zimnego konfliktu”, była integracja militarna państw zachodnich. ZSRR uznał podejmowane działania za demonstrację siły i przejaw agresji. Na początku marca 1947 roku sojusz wojskowy zawarły Francja i Wielka Brytania. W 1948 roku przystąpiły do niego kraje Beneluksu. Natomiast na początku kwietnia 1949 roku powołano Organizację Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO). Do krajów, które związały się sojuszem, dołączyły Stany Zjednoczone, Kanada, Dania, Norwegia, Portugalia i Islandia. Podkreślano, że pakt ma charakter obronny, a jego „militarna aktywność” nastąpi wtedy, gdy na teren jednego z sygnatariuszy dojdzie do agresji. Funkcjonował jednoznaczny zapis, że taki krok będzie uznany za atak na wszystkich członków.

W następnych latach kilkakrotnie będzie dochodziło do rywalizacji, która postawi świat na granicy kolejnego konfliktu.

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 21

Wyjaśnij znaczenie terminu „żelazna kurtyna”.

Ćwiczenie 22

Ułóż w co najmniej pięciu punktach kalendarium pt. *Droga do zimnej wojny*. Opatrz każdy punkt jednozdaniowym komentarzem.

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić genezę zimnej wojny.

Co wiem?

Wiem, co oznacza określenie „żelazna kurtyna”

Co rozumiem?

Rozumiem, jakie jest znaczenie słów w walce propagandowej.

Dwa państwa niemieckie

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

“ Berlin. Uchwały poczdamskie, 2 sierpnia 1945 --- fragment

1. Cele okupacji Niemiec, które powinny kierować działalnością Rady Kontroli, są następujące:

I. Zupełne rozbicie i demilitaryzacja Niemiec oraz likwidacja całego przemysłu niemieckiego, który mógłby być użyty do produkcji wojennej, lub nadzór nad nimi. W tym celu:

a) Wszystkie niemieckie siły zbrojne lądowe, morskie, lotnicze, SS, SA, SD i gestapo łącznie z całą ich organizacją, sztabami i instytucjami, włączając w to Sztab Generalny, korpus oficerski, oddziały rezerwowe, szkoły wojskowe, organizacje weteranów wojennych i inne wojskowe i paramilitarne organizacje, a także kluby i stowarzyszenia służące do podtrzymania tradycji wojskowej w Niemczech, będą zniesione całkowicie i ostatecznie, żeby na

zawsze zapobiec odrodzeniu się lub reorganizacji niemieckiego militarizmu i narodowego socjalizmu.

b) Wszelkie uzbrojenie, amunicja i sprzęt wojenny, a także wszelkie specjalne środki do ich produkcji będą albo zniszczone, albo oddane sojusznikom do rozporządzenia. Będzie zabronione posiadanie i wyrób wszelkich samolotów, broni, amunicji i sprzętu wojennego.

[...]

Zniszczyć partię narodowosocjalistyczną i organizacje związane z nią i poddane jej władzy, zapewnić, by nie odżyły one pod jakąkolwiek postacią, rozwiązać wszystkie instytucje narodowosocjalistyczne, wreszcie nie dopuścić do jakiegokolwiek narodowosocjalistycznej i militarystycznej działalności lub propagandy.

IV. Poczynić przygotowania do ostatecznej odbudowy niemieckiego życia politycznego na podstawie demokratycznej i ewentualnej współpracy pokojowej Niemiec w życiu międzynarodowym.

[...]

1. Przestępcy wojenni oraz te osoby, które brały udział w planowaniu lub wykorzystaniu przedsięwzięć narodowosocjalistycznych, które pociągnęły za sobą lub wyraziły się w okrucieństwach albo zbrodniach wojennych, będą aresztowane i oddane pod sąd.

[...]

IV. Na razie nie będzie utworzony żaden centralny rząd niemiecki. Jednak, niezależnie od tego, będą utworzone niektóre zasadniczo ważne niemieckie oddziały administracji [...]. Te działy administracji będą funkcjonowały pod kierunkiem Rady Kontroli.

Ćwiczenie 1

Przeczytaj tekst i wskaż poniżej główne postanowienia polityczne podjęte w sprawie Niemiec na konferencji poczdamskiej.

- Niemcy miały być państwem demokratycznym.
- Całkowita likwidacja jednostek zbrojnych i o charakterze paramilitarnym.
- Likwidacja partii narodowosocjalistycznej.
- W Niemczech miał natychmiast powstać demokratyczny rząd centralny.
- Państwa sojusznicze postanowiły częściowo ograniczyć i kontrolować rozwój niemieckiego przemysłu zbrojeniowego.
- Osądzenie zbrodniarzy wojennych.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ostateczne uregulowania miał wprowadzić odrębny traktat pokojowy zawarty z państwem niemieckim. Zakładano także, że Niemcy mają być jednolitym krajem. Organem kontrolującym i czuwającym nad realizacją ustaleń alianckich była Sojusznicza Rada Kontroli z siedzibą w Berlinie, składająca się z przedstawicieli Francji, Wielkiej Brytanii, USA i ZSRR.

Początek kryzysu w stosunkach alianckich

Bardzo szybko okazało się, że między zachodnimi sojusznikami a ZSRR nie brakuje kwestii spornych dotyczących „sprawy niemieckiej”. ZSRR, pod którego wpływami znalazła się znaczna część Europy i gdzie adaptowany był „radziecki wzorzec państwowy”, próbował wprowadzić podobne zasady na okupowanych terenach niemieckich. W kwietniu 1946 roku w radzieckiej strefie okupacyjnej doszło do zjednoczenia Komunistycznej Partii Niemiec i Socjaldemokratycznej Partii Niemiec. Powstała Socjalistyczna Partia Jedności. Bardzo szybko partia stała się przewodnią siłą w budowaniu nowej rzeczywistości politycznej: wprowadzono reformę rolną, upaństwowiono przemysł, handel, banki. Państwa zachodnie uznały ten krok za złamanie wcześniejszych uzgodnień i zareagowały wstrzymaniem wypłacania ZSRR reparacji wojennych ze swoich stref.

USA i Wielka Brytania chciały odrodzenia życia politycznego zgodnie z ideą demokracji, a także odbudowy gospodarki niemieckiej. Najmniej tą ostatnią kwestią była zainteresowana Francja, która najchętniej włączyłaby Zagłębie Saary do własnego systemu gospodarczego, ale ostatecznie zachodnim sojusznikom udało się w tej kwestii osiągnąć kompromis. Natomiast wypracowanie wspólnej polityki z ZSRR było trudne – zwłaszcza ustalenie zapisów zapowiadanego traktatu pokojowego. Coraz częściej też obie strony odwoływały się do komentarzy propagandowych pokazujących złą wolę przeciwnika. Reakcją na przemówienie Jamesa Byrnesa były artykuły prasowe (w państwach kontrolowanych przez ZSRR), mówiące, że kwestionowane są ustalenia dotyczące granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej oraz że następuje „odradzanie się imperializmu niemieckiego pod protektoratem waszyngtońskich polityków”.

W efekcie państwa zachodnie rozpoczęły tworzenie faktów dokonanych na terenie swoich stref, licząc, że może to wpłynąć na zmianę polityki radzieckiej. 1 stycznia 1947 roku utworzono Bizonię (z połączenia dwóch stref okupacyjnych: amerykańskiej i brytyjskiej), a w 1948 Trizonię (dołączając strefę francuską).

Bizonia
Krystian Chariza i zespół,

Trizonia

Krystian Chariza i zespół,

Ćwiczenie 2

Znajdź informację (np. w internecie), dlaczego na obydwu mapach została wyróżniona jednostka Protektorat Saary.

Propaganda radziecka uznała, że państwa zachodnie robią wszystko, aby utrwalić podział Niemiec. ZSRR starał się także utrudniać tranzyt towarów do połączonych stref okupacyjnych Berlina. Rok 1948 okazał się przełomowy w sprawie niemieckiej. Od lutego do czerwca obradowała konferencja w Londynie, na której obecni byli przedstawiciele Francji, Wielkiej Brytanii, Belgii, Holandii i Luksemburga. Dyskutowano na niej o przyszłości państwa niemieckiego. Uznano konieczność odrodzenia życia politycznego i gospodarczego Niemiec. W tym celu powołano komisje (w skład których wchodziłi przedstawiciele państwa niemieckiego) oraz zdecydowano o objęciu Niemiec planem Marshalla. ZSRR uznał tę decyzję za jednostronną, podjętą bez konsultacji z nim. W efekcie przedstawiciel ZSRR opuścił w marcu 1948 roku Sojuszniczą Radę Kontroli. Doszło także do podziału rady miejskiej Berlina. Natomiast apogeum konfliktu stał się tzw. kryzys berliński.

Dwa państwa

Wypadkową tych wydarzeń było uchwalenie na terenie trzech zachodnich stref okupacyjnych ustawy zasadniczej, według której państwo miało być federacją na czele z rządem, któremu przewodniczy kanclerz. W sierpniu przeprowadzono w Trizonii wybory do parlamentu (Bundestagu). Sukces odniosła Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna (CDU). Funkcję kanclerza objął jej przedstawiciel [Konrad Adenauer](#). 21 września 1949 roku proklamowano powstanie Republiki Federalnej Niemiec ze stolicą w Bonn (podkreślano, że jest to stolica tymczasowa). RFN nie była w pełni samodzielnym państwem. Kraje zachodnie przyjęły Statut Okupacyjny, który ograniczał jego funkcjonowanie. Kontroli przedstawiciele państw zachodnich (tzw. Wysokiej Komisji Sojuszniczej) podlegały m.in. polityka

zagraniczna, handel zagraniczny, ustawodawstwo. RFN miała zakaz zbrojeń, kontrolowano też rozwój przemysłu w Zagłębiu Ruhry.

W październiku 1949 roku z radzieckiej strefy okupacyjnej utworzono Niemiecką Republikę Demokratyczną. Prezydentem został [Wilhelm Pieck](#), a premierem [Otto Grotewohl](#). Obaj byli członkami Socjalistycznej Partii Jedności. Stolicą NRD została część Berlina znajdująca się pod okupacją radziecką.

Różne drogi rozwoju

Od momentu powstania oba państwa przyjęły różne drogi rozwoju. NRD znalazła się w kręgu państw demokracji ludowej, natomiast RFN związana została z obozem zachodnim, uczestnicząc między innymi w procesie integracji europejskiej.

Flaga RFN

Flaga RFN, domena publiczna

Godło RFN

Godło RFN, domena publiczna

Flaga NRD

Flaga NRD, domena publiczna

Godło NRD

Godło NRD, domena publiczna

Ćwiczenie 3

Porównaj symbole obu państw. Określ różnice i podobieństwa. Z czego wynikały różnice?

Dla zainteresowanych

RFN w 1955 roku została uznana za państwo suwerenne i tym samym przystąpiła do NATO i Rady Europy. W dużej mierze dzięki środkom uzyskanym w ramach planu Marshalla udało się doprowadzić do wzrostu gospodarczego RFN. Zdarzały się przejściowe kryzysy, ale od przełomu lat 50. i 60. można mówić o dobrej sytuacji ekonomicznej i wysokim poziomie życia społeczeństwa Niemiec Zachodnich. Jednym z twórców rozwoju gospodarczego w tym czasie był [Ludwig Erhard](#), minister gospodarki, a w latach 1963–1966 kanclerz republiki. W RFN początkowo rządziły CDU i CSU (Unia Chrześcijańsko-Społeczna), od 1966 roku partie te tworzyły koalicję z SPD (Socjaldemokratyczna Partia Niemiec).

Rządy koalicyjne lub samodzielne SPD lub CDU-CSU staną się stałym elementem życia politycznego RFN, a później zjednoczonych Niemiec. Na scenie politycznej Niemiec Zachodnich na początku lat 90. pojawiła się też partia Zielonych, która częściowo odebrała elektorat SPD, jednak nie stała się nigdy partią dominującą, czasem tylko wchodziła do rządzącej koalicji.

Ćwiczenie 4

Powiedz, jaka partia lub koalicja obecnie rządzi w Niemczech. Kto pełni funkcję kanclerza?

Natomiast w NRD stosowano radziecki wzorzec rozwoju państwa z systemem monopartyjnym. Wszechobecna w życiu politycznym i społecznym była [Stasi](#) (tajna policja polityczna). Także policja i organizacje paramilitarne oraz stacjonujące jednostki Armii Radzieckiej miały pomóc w utrzymaniu systemu demokracji ludowej i zapobiegać buntom społecznym lub je tłumić. Do takiego doszło między innymi w czerwcu 1953 roku. Nazwany został berlińskim, choć zamieszki objęły nie tylko stolicę. Powodem była nie najlepsza sytuacja gospodarcza i niski standard życia, znacznie ustępujący zachodnioniemieckiemu. Zginęło wówczas ponad 300 osób. W mediach obowiązywała ostra cenzura, a władze bardzo wyraźnie zniechęcały do odbioru programów telewizji zachodnioniemieckiej dostępnych w NRD.

W Niemczech Wschodnich obowiązywała gospodarka planowa, która zakładała przede wszystkim industrializację kosztem produkcji wytwarzającej artykuły konsumpcyjne. Tak jak w pozostałych krajach socjalistycznych w NRD wprowadzono normy produkcyjne, rywalizację w zakładach pracy. Nie szły za tym podwyżki realnej płacy ani lepszy poziom życia, choć żyło się tu lepiej niż w innych kraj demokracji ludowej – nie było choćby problemów z zaopatrzeniem, np. w sprzęt AGD. Taka sytuacja była elementem realizacji określonego celu: NRD, konkurując z RFN, miała tej rywalizacji aż tak bardzo nie przegrywać.

NRD znalazła się też w strukturach międzynarodowych tworzonych z inicjatywy ZSRR, czyli w Radzie Wzajemnej Pomocy Gospodarczej i Układzie Warszawskim. W 1971 roku władzę w NRD przejął [Erich Honecker](#), jeden z tych, którzy z całą starannością realizowali wytyczne polityki radzieckiej i nawet nie próbowali reformować systemu. Niemniej liberalna polityka ze strony RFN (nie wprowadzono ceł na towary wschodnioniemieckie) pozwoliła na nie najgorszy rozwój ekonomiczny. Ten okres kojarzy się także z ogromnymi sukcesami sportowców niemieckich. Po latach pisano o używaniu przez nich niedozwolonych środków, o tragediach ludzi, którzy przypłacili zdrowiem realizację aspiracji wschodnioniemieckiego państwa.

Dużym problemem dla władz NRD, ale też radzieckich, były masowe ucieczki, zwłaszcza młodych ludzi, z NRD do RFN. Na przykład w pierwszym kwartale 1953 roku wyemigrowało 120 tys. osób. W żaden sposób nie odzwierciedlało to propagandy głoszącej wyższość państwa socjalistycznego nad kapitalistycznym.

W RFN również zdarzały się okresy gorszego rozwoju gospodarczego, choćby na przełomie lat 70. i 80., którego efektem była inflacja, wzrost bezrobocia oraz polityka rządu tnąca wydatki socjalne i podwyższająca podatki. Niemniej poziom życia w RFN zawsze był wyższy niż w NRD.

NRD i RFN w polityce międzynarodowej

Dla zainteresowanych

Mimo napiętej sytuacji międzynarodowej i kryzysów zimnowojennych pojawiały się jednak okresy odprężenia w stosunkach niemiecko-niemieckich czy pomiędzy ZSRR a RFN. W wyjątkowych sytuacjach odstępowano od doktryny [Hallsteina](#) (jednej z podstawowych zasad polityki zagranicznej RFN, zakładającej nieutrzymywanie stosunków dyplomatycznych z NRD i krajami, które z tym państwem mają unormowane kontakty).

Pierwsze odprężenie związane było z przemianami w ZSRR po śmierci Stalina. W 1955 roku podpisano umowę z ZSRR, która umożliwiła powrót do Niemiec przetrzymywanych jeńców wojennych. Niestety, już w 1957 roku uwidocznił się kolejny etap konfliktu. W październiku minister spraw zagranicznych Polski Adam Rapacki, jak można przypuszczać – pod wpływem ZSRR, wystąpił z planem stworzenia strefy bezatomowej na terenie państw niemieckich. Zachód odpowiedział kontrpropozycją wycofania wojsk radzieckich z krajów Europy Środkowo-Wschodniej, a zachodnich – z RFN i objęcia tych terenów strefą bezatomową. Na to jednak nie wyraził zgody ZSRR.

Nowy przywódca radziecki, Nikita Chruszczow, kolejny raz próbował „zagrać problemem berlińskim” i zażądał wycofania wojsk państw zachodnich z Berlina Zachodniego. I tym razem Zachód zajął nieprzejednane stanowisko. Prezydent USA John Kennedy oznajmił, że w Berlinie Zachodnim nadal będą stacjonowały wojska, będzie tam funkcjonował samorząd mieszkańców, a także będzie zapewniony swobodny dostęp do miasta. Niestety, w 1961 roku w ciągu jednej nocy z 15 na 16 sierpnia władze radzieckie nakazały wybudowanie muru rozdzielającego obie części Berlina. Mur stał się nie tylko symbolem podziału, ale wkrótce – wzmocniony zasiekami i pilnowany przez służby porządkowe – okazał się miejscem śmierci tych, którzy próbowali uciec z radzieckiej strefy wpływów. Symbolicznym aktem poparcia dla mieszkańców Berlina była wizyta Kennedy’ego w zachodniej części miasta i słynne słowa „Ich bin ein Berliner” – „jestem berlińczykiem” (26 czerwca 1963).

Ćwiczenie 5

Wskaż pierwszego kanclerza RFN.

Ludwig Erhard

Wilhelm Pieck

Konrad Adenauer

Po 1966 roku zapoczątkowana została nowa polityka wschodnia RFN. Za jej głównego architekta uchodzi [Willy Brandt](#). Nawiązano bezpośrednie kontakty z NRD i rozpoczęło się nawiązywanie kontaktów dyplomatycznych z pozostałymi państwami demokracji ludowej. W sierpniu 1970 roku podpisano układ o wzajemnych stosunkach z ZSRR, a 7 grudnia układ o normalizacji stosunków z Polską, w którym uznano m.in. granicę na Odrze i Nysie Łużyckiej.

Ćwiczenie 6

Dlaczego podpisanie układu granicznego miało istotne znaczenie dla państwa polskiego?

- Zamykało okres stanu tymczasowości Ziem Zachodnich i Północnych.
- Sankcjonowało istnienie państwa polskiego.
- Odbierało politykom zachodnim możliwość kwestionowania polskiej granicy zachodniej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W grudniu 1972 roku oba państwa niemieckie nawiązały stosunki dyplomatyczne. Efektem tego było przyjęcie obydwu państw do ONZ. Willy Brandt za swoje polityczne kroki otrzymał w 1971 roku Pokojową Nagrodę Nobla.

Mimo że RFN funkcjonowała w bloku państw zachodnich, trudne było unormowanie jej stosunków z Francją. Kraj ten niejednokrotnie stawał się obiektem ataku Niemiec i z rezerwą patrzył na próby odbudowy potencjału gospodarczego swojego wschodniego sąsiada. Jednak dzięki współuczestniczeniu RFN w integracji gospodarczej Europy (Europejska Wspólnota Węgla i Stali) doszło do zbliżenia obydwu krajów. W 1957 roku Zagłębie Saary powróciło do Niemiec, a w 1963 roku udało się doprowadzić do podpisania tzw. traktatu elizejskiego, normującego wzajemne kontakty i zapowiadającego współpracę w wielu dziedzinach życia.

Zjednoczenie

Objęcie steru władzy w ZSRR przez [Michaiła Gorbaczowa](#) i realizowana przez niego polityka „pierestrojki” i „główności” obudziły nadzieje na ostateczne uregulowanie problemu niemieckiego. Wrzenie wolnościowe w Europie pod koniec lat 80. doprowadziło do upadku komunizmu, rozpadu bloku państw demokracji ludowej i samego ZSRR. W efekcie

stworzone zostały warunki dla procesu zjednoczenia Niemiec. Ich orędownikiem ze strony RFN był ówczesny kanclerz **Helmut Kohl** (funkcję sprawował od 1982 roku). Aby proces mógł zaistnieć, należało odsunąć od władzy w NRD Ericha Honeckera, co stało się w październiku 1989 roku. Natomiast 9 listopada 1989 roku doszło do demontażu muru berlińskiego, który przez lata był symbolem podziału nie tylko miasta, ale i państwa niemieckiego. Rozbieranie muru wiązało się z przyznaniem obywatelom NRD prawa do swobodnego podróżowania do RFN. Kolejnymi etapami były negocjacje między rządami niemieckimi i dawnymi okupantami.

Warto wspomnieć, że w okresie przełomu doszło również do symbolicznego pojednania polsko-niemieckiego podczas mszy w Krzyżowej na Dolnym Śląsku, w której uczestniczyli premier Tadeusz Mazowiecki i kanclerz Helmut Kohl.

Ostatecznie 12 września 1990 roku w Moskwie oba państwa niemieckie z jednej strony, a Francja, Wielka Brytania, ZSRR i USA z drugiej, podpisały traktat 2+4, który stanowił fundament zjednoczenia. 3 października jedność państwa niemieckiego stała się faktem. Zjednoczenie zostało przyjęte z euforią. Wkrótce jednak radość przyćmiły problemy wynikające z konieczności ujednoczenia systemów politycznych i gospodarczych państw funkcjonujących przez 45 lat w różnych ustrojach.

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 7

Powiedz, do jakich postaci i symboli nawiązuje znaczek wydany z okazji rocznicy utworzenia NRD.

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

Ułóż w kolejności chronologicznej wymienione niżej wydarzenia.

Objęcie planem Marshalla zachodnich stref okupacyjnych. ◆

Powstanie RFN. ◆

Wprowadzenie w zachodnich strefach nowej waluty. ◆

Powstanie NRD. ◆

Blokada Berlina Zachodniego. ◆

Opuszczenie przez radzieckiego przedstawiciela Sojuszniczej Rady Kontroli. ◆

Wybory do Bundestagu. ◆

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Co potrafię?

Potrafę wyjaśnić, dlaczego doszło do powstania dwóch państw niemieckich.

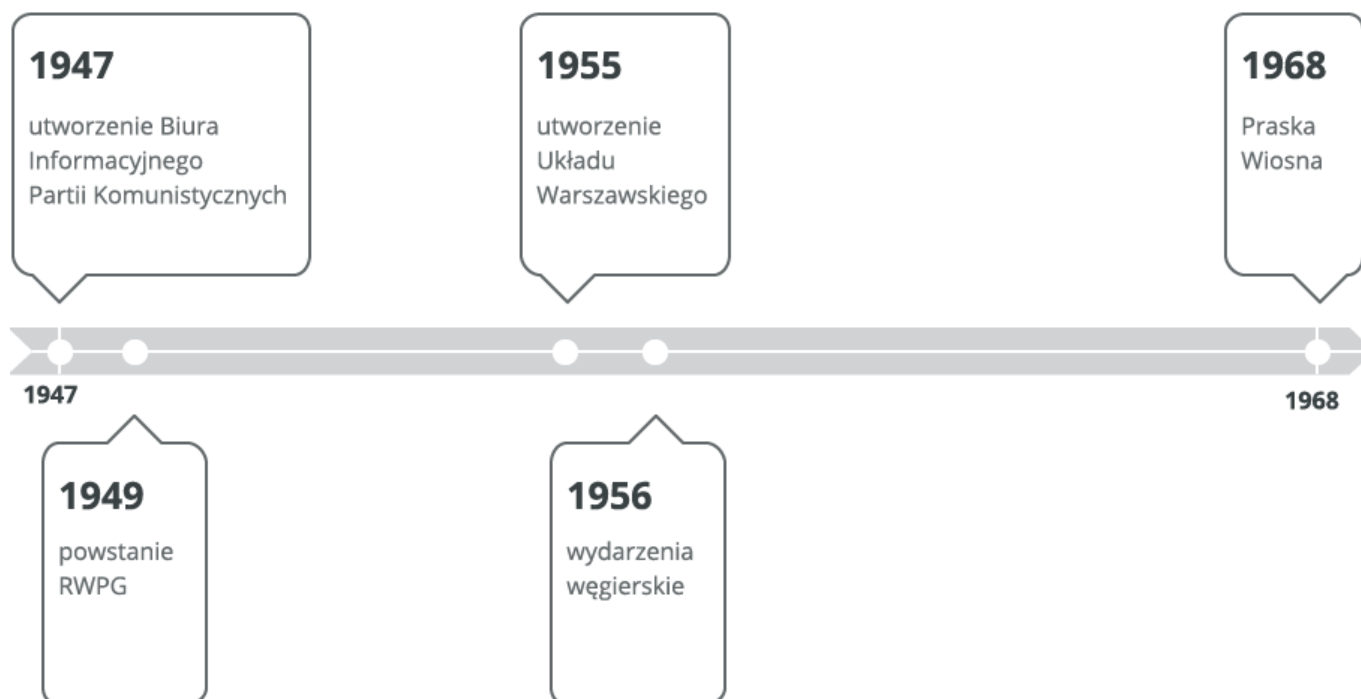
Co wiem?

Wiem, kiedy powstały NRD i RFN.

Co rozumiem?

Rozumiem dążenie władz niemieckich do zjednoczenia.

Kraje demokracji ludowej

Contentplus.pl sp. z o.o.,

Wprowadzenie

Państwa, które znalazły się w radzieckiej strefie wpływów, będącej obszarem przejętym przez Armię Czerwoną, także z powodu ustaleń dokonanych podczas konferencji pokojowych Wielkiej Trójki, określano mianem **krajów demokracji ludowej** („demoludów”) **lub krajów bloku wschodniego**. Użycie nazwy „demokracja ludowa” miało na celu pokazanie, że w podporządkowanych ZSRR krajach funkcjonuje „prawdziwa demokracja”, w której władzę sprawuje lud, w odróżnieniu od demokracji burżuazyjnej, charakterystycznej dla krajów zachodnich.

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.1

Odczytaj z mapy, które kraje znalazły się w bloku wschodnim. Z którego roku może pochodzić ta mapa?

1947

1949

1945

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.2

Jaki element o tym świadczy?

Bułgaria

W Bułgarii komuniści wchodzili w skład Frontu Ojczyźnianego (Bułgarska Partia Robotnicza). Współtworzyli tym samym rząd, który powstał po antyfaszystowskim przewrocie. Najsilniejszą partią opozycyjną był Bułgarski Ludowy Związek Chłopski, na którego czele stał **Nikołaj Petkow**. Spore poparcie mieli również socjaldemokraci.

Komuniści próbowali zdobyć sympatię, odwołując się do haseł przeprowadzenia radykalnych reform społecznych. Pierwsze wybory odbyły się w Bułgarii już w listopadzie 1945 roku. Najprawdopodobniej były sfałszowane. Wygrał je oczywiście Front Ojczyźniany. W nowym bułgarskim rządzie znaleźli się przede wszystkim komuniści, którzy stopniowo zaczęli pozbywać się działaczy opozycyjnych. Na wrzesień 1946 roku zaplanowano referendum, które miało zadecydować o ustroju państwa, a w październiku miały się odbyć kolejne wybory do ciała ustawodawczego – Konstytuanty. Kolejny raz wygrali komuniści, a na czele rządu stanął **Giorgi Dymitrow**.

Po wygranych wyborach komuniści postanowili rozprawić się ostatecznie z opozycją. W czerwcu 1947 roku Petkowowi zarzucono organizowanie zamachu stanu. Uznano go za winnego i skazano na karę śmierci (wyrok wykonano 26 sierpnia 1947 roku). Członków jego partii pozbawiono mandatów, a następnie zdelegalizowano organizację. Podobny los spotkał pozostałe ugrupowania.

Zakończeniem procesu zdobywania władzy przez komunistów było uchwalenie w grudniu 1947 roku konstytucji powielającej prawno-ustrojowy porządek radziecki oraz zjednoczenie partii komunistycznej i socjaldemokratycznej w czerwcu 1948 roku oraz powstanie jednolitej Bułgarskiej Partii Komunistycznej.

Czechosłowacja

W Czechosłowacji pierwsze miesiące po wyzwoleniu wskazywały, że dojdzie do porozumienia wszystkich ugrupowań walczących z Niemcami. Czechosłowacki rząd emigracyjny utrzymywał też pod koniec wojny przyjazne stosunki z ZSRR. Czechosłowacja była krajem częściowo wyzwolonym przez aliantów zachodnich, niemniej ich wojska ostatecznie wycofały się z obszaru państwa.

W kwietniu 1945 roku ogłoszono wspólny program wszystkich ugrupowań (Komunistycznej Partii Czechosłowacji, Słowackiej Partii Demokratycznej, socjaldemokratów, socjalistów narodowych, ludowców), który przede wszystkim przewidywał przeprowadzenie reform społecznych: nacjonalizację przemysłu i reformę rolną. Deklarowano także sojusz z ZSRR. Podkreślano konieczność ukarania zdrajców i kolaborantów z okresu okupacji. Do końca 1947 roku osądzono blisko 30 tys. osób, w tym wydano 700 wyroków śmierci. Dokonano także przesiedleń Niemców Sudeckich.

W maju 1946 roku odbyły się pierwsze „prawie” wolne wybory. Udział w nich mogły wziąć jedynie partie, które tworzyły rząd koalicyjny. Komuniści zdobyli około 1/3 mandatów. Na czele rządu stanął ich przedstawiciel **Klement Gottwald**, ale gabinet miał charakter koalicyjny. ZSRR próbował jednak naciskać na rząd praski, aby bardziej go sobie

podporządkować, np. wymusił odrzucenie przez Czechosłowację przystąpienia do planu Marshalla.

Komuniści starali się także, wysuwając różnorodne oskarżenia, oczerniać przedstawicieli pozostałych partii. W prasie pojawiały się informacje o spiskach antyrządowych, zdradach. Wykorzystywano fakt, że na czele strategicznego ministerstwa spraw wewnętrznych stał komunista Václav Nosek. Między innymi jego działania doprowadziły do dymisji niekomunistycznych przedstawicieli rządu. W lutym 1948 roku rząd podał się do dymisji przyjętej przez [prezydenta Beneša](#).

Kolejny gabinet – również z Gottwaldem na czele – nie miał już charakteru koalicyjnego. Składał się prawie wyłącznie z komunistów. Wprawdzie funkcję ministra spraw zagranicznych pełnił Jan Masaryk, pochodzący z nadania prezydenta Beneša, ale wkrótce popełnił samobójstwo. Rząd Gottwalda podjął dalszą walkę z opozycją. Aresztowania objęły zarówno osoby ze sceny politycznej, jak i naukowców, wojsko, administrację. Zlikwidowano także niezależne organizacje społeczne oraz opozycyjną prasę. Ponad 200 tys. osób zdecydowało się na emigrację.

W maju 1948 roku uchwalono nową konstytucję i odbyły się wybory. Zdecydowaną większość mandatów zdobyli w nich komuniści. Prezydent Beneš, nie chcąc podpisać nowej konstytucji ani uznać wyników wyborów, podał się do dymisji. Jego funkcję objął Gottwald.

Rumunia

W Rumunii, po obaleniu profaszystowskiej dyktatury [Iona Antonescu](#), w sierpniu 1944 roku utworzono rząd jedności narodowej. Niestety, komuniści, korzystając z poparcia Armii Czerwonej i organizując manifestacje, starali się przejąć władzę. W marcu 1944 roku król Michał – pod presją – powierzył urząd premiera i misję formowania rządu Petru Grozie, ludowcowi, ale zwolennikowi bliskiej współpracy z komunistami.

Największą partią opozycyjną była Narodowa Partia Chłopska kierowana przez Iuliu Maniu, która opowiadała się za pozostawieniem w Rumunii demokratycznej monarchii. Miała ona poparcie aliantów zachodnich. ZSRR natomiast popierał zdecydowanie rząd Grozy.

W listopadzie 1946 roku przeprowadzono wybory do parlamentu. Zastraszano opozycję, utrudniano jej przeprowadzanie kampanii wyborczej, a następnie doszło do zafałszowania wyników. Po przejściu władzy przez komunistów rozpoczął się proces likwidacji opozycji według znanego schematu: pojawiły się oskarżenia o zdradę, chęć przeprowadzenia

zamachu. W efekcie latem 1947 roku aresztowano polityków opozycyjnych, w tym Maniu. Przywódcę ludowców skazano na dożywocie (zmarł w więzieniu).

W listopadzie doszło do zjednoczenia socjaldemokratów i komunistów i powstała Rumuńska Partia Robotnicza. Na jej czele stanął **Gheorghe Gheorghiu-Dej**. W grudniu wymuszono na królu Michale abdykację, w efekcie Rumunia stała się kolejną republiką „demokracji ludowej”.

Węgry

Również na Węgrzech komuniści znaleźli się w powstałej opozycji antyfaszystowskiej i utworzonym rządzie tymczasowym. Ich pozarządowym organem był Węgierski Narodowy Front Niepodległościowy, głoszący program reform społecznych oraz konieczność ukształtowania republiki demokratycznej, uciekano natomiast od radykalnych haseł. Najsilniejszą partią na Węgrzech, cieszącą się poparciem większości społeczeństwa, a także państw zachodnich, była Partia Drobnych Rolników, i to ona zdobyła blisko 60% głosów w przeprowadzonych bardzo szybko, bo już na jesień 1945 roku, wyborach.

Komuniści nie „przygotowali się”. To były jedyne niesfałszowane wybory w bloku państw demokracji ludowej. Po wyborach utworzono jednak rząd składający się z przedstawicieli różnych ugrupowań, na przykład funkcję ministra spraw wewnętrznych objął komunistą Laszlo Rajk. Komuniści, wykorzystując podległe mu służby, rozpoczęli walkę o władzę. To od sytuacji zaistniałej na Węgrzech pochodzi określenie „taktyka salami”: poprzez różnorodne działania (demonstracje, prowokacje), stopniowe dyskredytowanie opozycji i pozbawianie jej władzy komuniści przejmowali kontrolę nad życiem politycznym. Apogeum stanowiło wykrycie przez służby porządkowe spisku, który miał na celu obalenie rządu. W ten spisek oczywiście zamieszani byli liderzy Partii Drobnych Rolników, których albo aresztowano, albo zmuszono do emigracji (m.in. z kraju wyjechał dotychczasowy premier Ferenc Nagy), choć już wcześniej pozbyto się części opozycji pod hasłem „poszukiwania faszystów i kolaborantów”.

W kolejnych wyborach w 1949 roku, już odpowiednio zabezpieczonych, Węgierska Partia Komunistyczna i jej sojusznicy zdobyli większość. Stopniowo po wyborach zdelegalizowano pozostałe ugrupowania, a następnie – po połączeniu Węgierskiej Partii Socjaldemokratycznej i Węgierskiej Partii Komunistycznej – doszło do powstania Węgierskiej Partii Pracujących.

Albania i Jugosławia

Inaczej wyglądała sytuacja w Albanii i Jugosławii. W obydwu krajach do wyzwolenia przyczyniła się komunistyczna partyzantka, która miała spore poparcie społeczne. W przypadku Albanii był to Front Wyzwolenia Narodowego. W październiku 1944 roku na czele państwa albańskiego stanął rząd tymczasowy składający się w większości z komunistów, premierem został Enver Hodża. Komuniści zadbali o to, aby jedyną legalnie działającą w kraju partią była Komunistyczna Partia Albanii, w efekcie w grudniu 1945 roku odnieśli sukces wyborczy. W styczniu 1946 roku proklamowano Republikę Albanii ze stolicą w Tiranie.

Przez pewien czas toczył się konflikt we władzach partii i kraju. Powodem był stosunek do Jugosławii. Ostatecznie wygrał Hodża, który potępił Josipa Broz-Titę, zaakceptował oficjalną linię ZSRR, a państwo weszło w struktury RWPG i Układu Warszawskiego. Jednak w 1961 roku Albania wystąpiła z tych organizacji, choć pozostała ewidentnie krajem o ustroju komunistycznym i zarazem państwem odizolowanym od świata. Warto wspomnieć, że obawiając się inwazji radzieckiej, Hodża nakazał wybudowanie tysięcy bunkrów.

Podobnie wyglądała sytuacja w Jugosławii. W powstałym w marcu 1945 roku rządzie tymczasowym znalazło się tylko trzech polityków z rządu emigracyjnego w Londynie. Mający poparcie społeczne Broz-Tito bardzo szybko pozbył się jednak opozycyjnych działaczy.

W listopadzie 1945 roku odbyły się wybory zbojkotowane przez opozycję (na znak protestu). Josip Broz-Tito przejął pełnię władzy. Jugosławia stała się republiką o charakterze federacyjnym. Państwo składało się z sześciu republik: Serbii, Słowenii, Macedonii, Czarnogóry oraz Bośni i Hercegowiny oraz dwóch okręgów autonomicznych: Wojwodiny i Kosowa. Tutaj również Broz-Tito zaprowadził ustrój socjalistyczny, ale o „charakterze narodowym”, niepełnej podległości wzorcowi moskiewskiemu. Władza skupiona była w rękach przywódców komunistycznych z Broz-Titą na czele. Rozwiązana została opozycyjna Partia Demokratyczna. Również w Jugosławii pod pozorem rozliczeń z kolaborantami na śmierć skazano osoby uznane za niewygodne dla władzy, jak choćby Drażę Mihailovicia.

Ćwiczenie 2

Przypomnij, kim był Draža Mihailović.

- Był delegatem rządu emigracyjnego.
- Stał na czele Partii Ludowej.
- Kierował w okresie okupacji antyfaszystowską partyzantką podległą królowi.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W życiu gospodarczym przeprowadzono liczne zmiany: w 1945 roku wprowadzono reformę rolną, w 1946 dokonano nacjonalizacji przemysłu, a w 1947 rozpoczęto realizację pierwszego planu pięcioletniego. Do końca 1947 roku Broz-Tito uchodził za największego sojusznika Stalina (np. Jugosławia wspierała komunistyczne powstanie w Grecji), jednak od początku 1948 roku relacje między ZSRR a Jugosławią zaczęły się pogarszać. Broz-Tito, wspierający narodowy komunizm, mówiący o utworzeniu „federacji bałkańskiej”, stawał się dla Stalina politykiem zbyt niezależnym i mogącym zagrozić radzieckim wpływom na Bałkanach. Radziecki dyktator oskarżył więc Broz-Titę o nacjonalizm i odstępstwo od marksizmu. Jugosławia została wykluczona z Kominformu i potępiona przez pozostałe kraje demokracji ludowej. Natomiast Broz-Tito pozbył się zwolenników Stalina w partii i we władzach, umieszczając ich w obozach koncentracyjnych na wyspach adriatyckich. Przestał również wspomagać greckich komunistów (blokując dostawy broni), co najprawdopodobniej przyczyniło się do ich klęski.

Zerwanie z Moskwą miało pozytywny wpływ na rozwój gospodarczy państwa jugosłowiańskiego, które rozpoczęło współpracę z państwami zachodnimi. Już w 1948 roku Jugosławia zawarła umowy gospodarcze z USA i Wielką Brytanią, które ożywiły jej rozwój. Funkcjonująca w Jugosławii gospodarka odbiegała od klasycznego centralizmu. W przedsiębiorstwach dużą rolę odgrywały samorządy robotnicze. Zrezygnowano z kolektywizacji rolnictwa. W 1953 roku Broz-Tito podpisał układ o przyjaźni i współpracy z Grecją i Turcją.

Josip Broz-Tito (1892–1980). W okresie I wojny światowej walczył w armii austro-węgierskiej, dostał się do niewoli rosyjskiej, tam zetknął się z ideami komunistycznymi. Był uczestnikiem rewolucji październikowej, przywódcą jugosłowiańskiej komunistycznej partyzantki antyfaszystowskiej w okresie II wojny, przywódcą Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii od 1945 roku aż do śmierci. Twórca „titoizmu”, narodowej odmiany socjalizmu, zakładającej własną drogę kształtowania tego ustroju – bez opierania się na wzorcu radzieckim.

Marxists Internet Archive, Josip Broz Tito, 1942, Fotografia, Marxists Internet Archive, licencja: CC BY 3.0

Ćwiczenie 3

Wskaż określenie, które nie pasuje do ilustracji z okładki książki.

- „Konszachty” z imperializmem.
- Prowadzenie samodzielnej polityki przez Titę.
- Prowadzenie polityki sprzecznego z wzorcem radzieckim.
- Używanie kłamstwa i „nieetycznych” zasad w polityce.
- Związki z faszyzmem.
- Krytyka komunizmu.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kraje demokracji ludowej – cechy wspólne

W krajach demokracji ludowej można wyróżnić cechy wspólne, świadczące o radzieckiej dominacji, ale też wyraźnie odróżniające je od zachodnich demokracji. W krajach tych dominującą, a często jedyną na scenie politycznej partią była partia komunistyczna, nie zawsze mająca w nazwie to określenie (np. Polska Zjednoczona Partia Robotnicza). Wszystkim krajom bloku wschodniego ZSRR narzucił członkostwo w **Radzie Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG)** oraz Układzie Warszawskim. Stalin chciał również przejąć całkowity nadzór nad światowym ruchem komunistycznym i kontrolować partie komunistyczne w poszczególnych krajach, toteż we wrześniu 1947 roku utworzono w Szklarskiej Porębie Biuro Informacyjne Partii Komunistycznych i Robotniczych (Kominform). Oficjalnym celem biura było „koordynowanie walki z imperializmem” oraz wymiana doświadczeń między „bratnimi partiami”, a także wzajemna pomoc. W skład instytucji weszło siedem partii krajów demokracji ludowej i dwie partie komunistyczne krajów Europy Zachodniej (francuska i włoska).

Ćwiczenie 4

Podaj nazwę międzynarodowej organizacji, która była poprzedniczką Kominformu.

- Międzynarodowe Stowarzyszenie Ludu
- Komintern (Międzynarodówka Komunistyczna)
- Komsomoł (Międzynarodowa Komunistyczna Organizacja Ludzi Pracy)

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

RWPG została utworzona w Moskwie w styczniu 1949 roku. Należały do niej następujące państwa: Ludowa Republika Bułgarii, Republika Czechosłowacka, Polska Rzeczpospolita Ludowa, Rumuńska Republika Ludowa, Węgierska Republika Ludowa i Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich. 21 lutego 1949 roku dołączyła Albańska Republika Ludowa, a 29 września 1950 Niemiecka Republika Demokratyczna. W tym składzie zabrakło Jugosławii.

Ćwiczenie 5

Wyjaśnij, dlaczego w RWPG nie było Jugosławii.

Ćwiczenie 6

Jaki był nieoficjalny cel powołania RWPG?

- Miała na celu stworzenie wspólnego międzynarodowego systemu gospodarczego krajów socjalistycznych.
- Powstała jako kontrpropozycja do planu Marshalla i gospodarczej integracji Europy Zachodniej.
- Powstała, aby gromadzić fundusze na cele zbrojeniowe.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Oficjalnie RWPG miała wspierać planowany rozwój gospodarki narodowej, dbać o przyspieszanie, podnoszenie poziomu, wzrost i zwiększenie państw członkowskich.

Dawna siedziba RWPG

Dawna siedziba RWPG, Fotografia, licencja: CC BY-SA 4.0

Ćwiczenie 7

Odszukaj w internecie informację, czyją siedzibą jest obecnie dawny budynek RWPG.

Układ Warszawski

Układ o Przyjaźni, Współpracy i Pomocy Wzajemnej to oficjalna nazwa Układu Warszawskiego. Podpisanie Układu Warszawskiego nastąpiło 14 maja 1955 roku w Pałacu Namiestnikowskim w Warszawie. Układ powstał w odpowiedzi na włączenie Niemiec Zachodnich do struktur NATO. Podkreślano jego pokojowy i obronny charakter, zapewniający bezpieczeństwo swoim sygnatariuszom.

Ćwiczenie 8

Jaką funkcję pełni obecnie pałac nazywany niegdyś Namiestnikowskim?

Siedziba Prezydenta RP

Muzeum Lubomirskich

Siedziba Rady Ministrów

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Głównymi organami Układu Warszawskiego były: Doradczy Komitet Polityczny i Zjednoczone Dowództwo Sił Zbrojnych Układu. Dominującą rolę w Układzie odgrywał ZSRR.

“Układy” w Układzie Warszawskim

Rosjanie – pisze reprezentant Polski w Sztabie Układu gen. T. Pióro – otrzymywali wszelkie informacje na temat wojsk sprzymierzonych, ich organizacji, uzbrojenia, dyslokacji poszczególnych jednostek, personaliów wyższych dowódców, sami natomiast nie podawali żadnych danych dotyczących swych wojsk, nawet tych wchodzących (jakoby) w skład sił zbrojnych Układu. W radzieckim Sztabie Generalnym znane były plany mobilizacyjne i czynności państw Układu Warszawskiego związane ze stanem wojny, nie dzielono się jednak zamierzeniami Armii Radzieckiej.

„Układy” w Układzie Warszawskim, [w:] Antoni Czubiński, Historia powszechna XX wieku, Warszawa 2003, s. 534.

Ćwiczenie 9

Wskaż zdanie fałszywe dotyczące stosunków panujących w strukturach Układu Warszawskiego.

- Sztab Generalny ZSRR poinformowany był o planach mobilizacyjnych np. Polski czy NRD.
- Każdy z krajów członkowskich Układu miał obowiązek dostarczenia szczegółowych informacji na temat posiadanych sił zbrojnych i ich możliwości wojennych.
- Przedstawicielom ZSRR dostępna była szczegółowa wiedza na temat spraw wojskowych, strategicznych i zbrojeniowych państw członkowskich układu.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

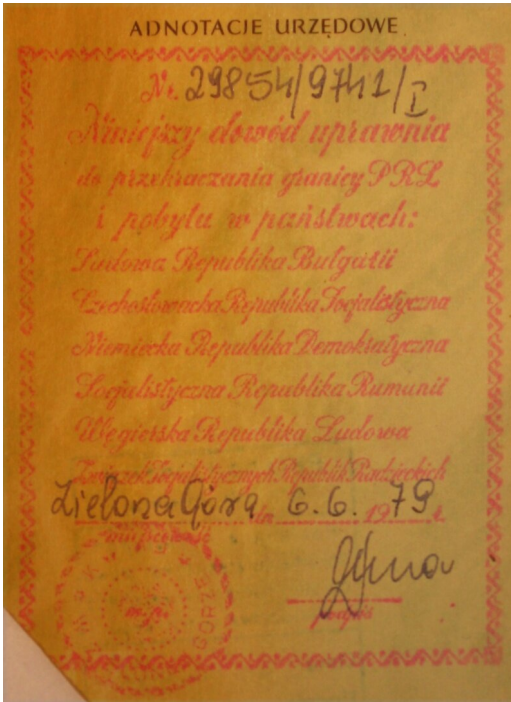
Stałą cechą systemu demokracji ludowej było przeprowadzanie farsy wyborczej, a nie prawdziwych, wolnych wyborów. Mimo założeń, że wybory są demokratyczne, w rzeczywistości zawsze podlegały zafałszowaniu. W krajach, w których oprócz partii dominującej funkcjonowały jej przybudówki, jak w Polsce, wystawiana była jedna lista (np. Blok Stronnictw Demokratycznych). Często lista zawierała tyle miejsc, ile było mandatów do parlamentu, ewentualnie na miejscach eksponowanych (pewnych) byli właściwi kandydaci. Zawsze też podawano do publicznej wiadomości, że frekwencja wyborcza była bardzo wysoka, a kandydat partii rządzącej otrzymał prawie stuprocentowe poparcie.

Kolejną charakterystyczną cechą państw bloku wschodniego była praktyka obsadzania tych samych osób we władzach dominującej partii oraz we władzach państwowych. W każdym kraju demokracji ludowej stopniowo likwidowano opozycję oraz represjonowano Kościół i jego przedstawicieli. Prześladowani lub aresztowani byli m.in. zwierzchnicy instytucji kościelnych: na Węgrzech – prymas József Mindszenty, w Czechach – kardynał Josef Beran, w Chorwacji – prymas Alojzije Stepinac.

Wszędzie dochodziło do zjednoczenia ruchu socjalistycznego lub socjaldemokratycznego, robotniczego, a także w każdym kraju uchwalono konstytucję, która sankcjonowała zdobycze komunistów.

Państwa bloku wschodniego charakteryzowała indoktrynacja społeczeństwa, zwłaszcza ludzi młodych. Obowiązywał „monopol informacyjny” – przekazywano tylko te treści, które były wygodne dla władzy; prasę i inne publikacje cenzurowano. Do programów szkolnych i podręczników wprowadzono „właściwe” treści: narzucono marksistowską interpretację dziejów i obowiązkową naukę języka rosyjskiego.

W obawie przed „zarażeniem się obywateli imperializmem” wyłącznie wybranym pozwalano na

Zgoda na wyjazd do "demoludów"

Zgoda na wyjazd do "demoludów", domena publiczna

wyjazd za granicę – tylko oni otrzymywali paszporty. Aby wjechać do krajów demokracji ludowej także konieczna była zgoda odpowiednich organów, ale otrzymanie jej nie było już specjalnie kłopotliwe.

Ćwiczenie 10

Powiedz, jakie zmiany nastąpiły po 1989 roku w kwestii możliwości wyjazdu obywateli państw bloku wschodniego ze swoich krajów. Jaki dokument potrzebny jest dzisiaj, żeby pojechać np. do Niemiec?

Kraje demokracji ludowej miały rozbudowany aparat represji, który stał na straży wprowadzonego porządku i władzy. Niewątpliwym wsparciem dla rządzących było stacjonowanie w poszczególnych państwach wojsk Armii Radzieckiej.

Ćwiczenie 11

Poszukaj w internecie informacji, gdzie w Polsce (w jakich regionach) stacjonowało najwięcej wojska radzieckiego.

Wszędzie również przeprowadzono reformę rolną oraz nacjonalizację przemysłu, co przyczyniło się do wywłaszczenia obywateli i uzależnienia ich od państwa. Ograniczono do minimum kapitał prywatny. Popierano także spółdzielczość. O ile nie wszędzie rygorystycznie wprowadzano kolektywizację, o tyle od gospodarki planowej i rozbudowy przemysłu ciężkiego nie było odstępstw.

Kryzysy polityczne w krajach demokracji ludowej

Rewolucja węgierska

Zdobycie władzy przez komunistów w krajach demokracji ludowej nie zapobiegło protestom społecznym. Niektóre z nich stłumione zostały dopiero przy pomocy Armii Radzieckiej (podobnie jak powstanie berlińskie) czy wojsk Układu Warszawskiego.

Do istotnych kryzysów społeczno-politycznych doszło między innymi w 1956 roku w Polsce i na Węgrzech. W dużej mierze były one wynikiem zmian, które nastąpiły w ZSRR po śmierci Stalina. Na Węgrzech już w 1953 roku podjęta została próba zreformowania systemu. Na czele państwa stanął Imre Nagy, który ogłosił program reform społecznych. Został on jednak odebrany przez większość aparatu władzy jako zbyt radykalny, toteż w 1955 roku Nagya pozbawiono wszystkich funkcji. Odsunięcie go od władzy wywołało falę protestów. Jednak do największych wystąpień doszło w październiku 1956 roku na wieść o wydarzeniach w Poznaniu – w geście solidarności z Polakami, którzy próbowali odsunąć od rządów działaczy stalinowskich. Przeciwko demonstrantom wysłano siły porządkowe i tajną policję polityczną. Doszło do użycia broni, w efekcie rozpoczęły się walki uliczne. Przeciwko demonstrującym w Budapeszcie skierowano także radzieckie jednostki pancerne stacjonujące na Węgrzech. Po kilku dniach walk wycofano je jednak ze stolicy Węgier. W celu uspokojenia sytuacji premierem ponownie został Imre Nagy, który kolejny raz wrócił do planu reform. Zapowiedział wprowadzenie systemu wielopartyjnego i zasad gospodarki wolnorynkowej.

“ **Oświadczenie premiera Imre Nagya z 1 listopada 1956 roku**

Do narodu węgierskiego! Rząd kraju, w pełni odpowiedzialny przed węgierskim narodem i historią, posłuszny zjednoczonej woli milionów, ogłasza niniejszym neutralność Węgierskiej Republiki Ludowej. Naród węgierski, na fundamencie niepodległości i równości oraz w zgodzie z duchem Karty Narodów Zjednoczonych, pragnie żyć w prawdziwej przyjaźni z sąsiadami, ze Związkiem Radzieckim i ze wszystkimi narodami świata. Naród węgierski żywi nadzieję na umacnianie i dalszy rozwój zdobywszy rewolucji narodowej bez przynależności do jakiegokolwiek bloku mocarstw. Kilkusetletnie marzenie narodu węgierskiego spełniło się. Walka rewolucyjna narodu i jego bohaterów zakończyła się triumfem wolności i niepodległości. Ta heroiczna walka umożliwiła realizację naszych fundamentalnych dążeń narodowych w stosunkach międzynarodowych, mianowicie neutralności. Apelujemy do naszych sąsiadów, krajów bliskich i dalekich, aby uszanowali stanowcze decyzje naszego narodu. Jest prawdą, że nasz naród jest w tej chwili zjednoczony jak nigdy dotychczas. Miliony ludzi pracujących Węgier! Wspierajcie i umacniajcie nasz kraj waszą rewolucyjną stanowczością,

waszą nieustrudzoną pracą, a przez zachowanie porządku – wolne, niepodległe, demokratyczne i neutralne Węgry.

Oświadczenie premiera Imre Nagya z 1 listopada 1956 roku, [w:] , Rewolucja węgierska 1956. Reformy, bunt, represje 1953-1963, red. Gyorgy Litvan, tłum. Janusz Stawiński, Warszawa 1996.

Ćwiczenie 12

Jakie założenia w dziedzinie stosunków międzynarodowych zgłosił rząd Imre Nagya?

Zawarcie układów z państwami zachodnimi.

Utrzymanie dotychczasowych sojuszy.

Chęć zachowania neutralności.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

“ Oświadczenie ministra stanu w rządzie węgierskim Istvana Bibo z 4 listopada 1956 roku

Rezolucja węgierska z 1956 roku

Węgry nie mają zamiaru prowadzić antyradzieckiej polityki. Pragną jedynie żyć w społeczności narodów Europy Wschodniej, które chcą swoje życie organizować we wspólnocie, którą rządzi wolność, równość i brak wyzysku. Odrzucam przed całym światem oszczercze twierdzenie, że chwalebną Rewolucję Węgierską splamiły faszystowskie lub antysemitowskie ekscesy. Naród węgierski powstał jedynie przeciw obcej armii zwycięzcy i własnym oddziałom oprawców. Doraźne sądy sprawowane przez kilka dni na ulicach zostały wzięte pod kontrolę. Nowy rząd powstrzymał niezbrojne próby odradzania się starych konserwatywnych sił. Twierdzenie, że sytuacja wymagała uzasadnionego, lub raczej ponownego wezwania do kraju wielkiej obcej armii, jest cyniczne i nieodpowiedzialne. Przeciwnie, obecność obcej armii na naszej ziemi jest główną przyczyną niepokojów i rozprężenia. Wzywam naród węgierski, aby nie akceptował niczego, co siły okupacyjne lub marionetkowy rząd będą wprowadzać jako legalną władzę, lecz aby wykorzystał przeciwko tym posunięciom wszelkie środki biernego oporu,

wyjawszy jedynie działalność służb publicznych i wodociągów w Budapeszcie. Nie jestem w stanie kierować zbrojnym oporem, ponieważ nie znam sytuacji militarnej i byłoby nieodpowiedzialnością z mojej strony decydować o rozlewie krwi węgierskiej młodzieży. Naród węgierski poświęcił już dość krwi dla udowodnienia światu swego przywiązania do wolności i sprawiedliwości. Teraz przychodzi kolej na potwierdzenie przez mocarstwa światowe powagi fundamentalnych zasad Narodów Zjednoczonych i potęgi narodów miłujących pokój. Proszę wielkie mocarstwa i Narody Zjednoczone o mądrą i odważną interwencję w sprawie wolności mojego ujarzmionego narodu. Oświadczam, że jedynym pełnomocnym przedstawicielem Węgier za granicą i legalnym zwierzchnikiem ich służby dyplomatycznej jest minister stanu Anna Kethly.

Boże ocal Węgry

Datowane w budynku parlamentu, 4 XI 1956.

Oświadczenie ministra stanu w rządzie węgierskim Istvana Bibo z 4 listopada 1956 roku, [w:] , Rewolucja węgierska 1956. Reformy, bunt, represje 1953–1963, red. Gyorgy Litvan, tłum. Janusz Stawiński, Warszawa 1996.

Ćwiczenie 13.1

Wskaż adresata rezolucji.

Ćwiczenie 13.2

Wyjaśnij cel ogłoszenia.

Ćwiczenie 13.3

Napisz, jakiej reakcji domaga się przedstawiciel rządu węgierskiego.

Ćwiczenie 13.4

Wyjaśnij, kto kryje się pod pojęciami: „obca armia zwycięzcy”, „własne oddziały oprawcy”, „marionetkowy rząd”.

Nikita Chruszczow, I sekretarz KC KPZR (Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego), nie zamierzał utracić kontroli nad Węgrami, obawiał się też, że może dojść do „efektu domina” w krajach podległych ZSRR. Do Budapesztu kolejny raz wysłano czołgi radzieckie. Zrobiono to na prośbę rządu robotniczo-chłopskiego z Jánosem Kádárem (komunistą) na czele, utworzonego w opozycji do ośrodka władzy kierowanego przez Imre Nagya. Doszło do krwawych walk. Niestety, Węgrom nie udało się stawić czoła siłom radzieckim. Zginęło ponad 7 tys. osób. Kolejne ofiary były wynikiem represji. Niektórzy uczestnicy powstania węgierskiego schronili się poza granicami kraju. Imre Nagy po pokazowym procesie i wyroku skazującym został stracony.

`\section3={time-capsule}`

Kapsuła czasu

Czy Nikita Chruszczow miał słuszne obawy, że wydarzenia w 1956 roku w Polsce i na Węgrzech mogą wywołać „efekt domina”? Analizując kolejne tematy, postaraj się znaleźć odpowiedź na pytanie: kiedy obawy radzieckiego przywódcy znajdą pełne uzasadnienie?

Praska wiosna

Kolejnym istotnym kryzysem w krajach demokracji ludowej, który spowodował nie tylko interwencję radziecką, ale też sił Układu Warszawskiego, było wystąpienie w Pradze. Tutaj również nastąpiła próba zreformowania systemu socjalistycznego, jak mówiono – wprowadzenia socjalizmu z ludzką twarzą. Reformatorem był Alexander Dubček, który objął w styczniu 1968 roku funkcję I sekretarza Komunistycznej Partii Czechosłowacji. Niestety, zniesienie cenzury i coraz częściej pojawiająca się krytyka ustroju socjalistycznego spowodowały niepokój w ZSRR. I sekretarz KC KPZR Leonid Breżniew, po zainicjowaniu spotkań z przedstawicielami pozostałych krajów demokracji ludowej, postanowił podjąć kroki w celu zachowania *status quo* w Czechosłowacji.

“ **Fragment wystąpienia Leonida Breżniewa na spotkaniu I sekretarzy komitetów centralnych partii z Bułgarii, NRD, Węgier, Polski i ZSRR w Moskwie, 8 maja 1968 roku**

Jak wyglądał ich [Czechów i Słowaków] pochod pierwszomajowy? [...], nieśli flagę amerykańską najpierw gdzieś nieśmiało, ukrytą, ale potem wyciągnęli ją nad pochodem, stanęli sobie na plecach i machali tą flagą od trybuny do trybuny. Hasła nieśli: Niech żyje wolność. Więc

jak to – pytaliśmy – naród czeski stanął już pod sztandarem amerykańskim? [...] Jak mamy rozumieć wasz stosunek do Układu Warszawskiego, do naszego kraju, skoro otworzyliście granice z Austrią, NRF? Co dzień przyjeżdża 30, 40, 50 tys. turystów. Kto nas przekona, że nie wiozą ze sobą literatury, broni, że nie przyjeżdżają z nimi agenci obcych wywiadów? [...] Jak możemy zachować spokój, czyż nie wiemy, że na terytorium NRF znajduje się 21 dywizji i w tym dwa korpusy amerykańskie – na wprost granicy czeskiej! Oznacza to zajście od tyłów NRD, Polski, oznacza to zagrożenie bezpieczeństwa ZSRR. Nie możemy pogodzić się z tym.

Fragment wystąpienia Leonida Breżniewa na spotkaniu I sekretarzy komitetów centralnych partii z Bułgarii, NRD, Węgier, Polski i ZSRR w Moskwie, 8 maja 1968 roku, [w:] , Zaciskanie pętli. Tajne dokumenty dotyczące Czechosłowacji 1968 r., Warszawa 1995, s. 82.

“ Proklamacja pięciu europejskich państw socjalistycznych do obywateli Czechosłowacji w związku z wkroczeniem wojsk Układu Warszawskiego na terytorium Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej, ogłoszona w Warszawie 24 sierpnia 1968 roku

Bracia nasi, Czesi i Słowacy!

Zwracają się do Was rządy Ludowej Republiki Bułgarii, Niemieckiej Republiki Demokratycznej, Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Węgierskiej Republiki Ludowej i Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich.

[...] Kontrrewolucjoniści liczyli na to, że w skomplikowanej, napiętej sytuacji międzynarodowej, wywołanej agresywnymi poczynaniami amerykańskiego imperializmu, a zwłaszcza aktywizacją sił odwetowych w Niemczech Zachodnich, uda im się wyrwać Czechosłowację ze wspólnoty państw socjalistycznych. Próżne to nadzieje. Państwa socjalistyczne dysponują dostateczną siłą, ażeby uchronić bratni kraj i obronić sławę socjalizmu.

Drodzy przyjaciele!

Dzisiaj przybyli Wam z pomocą Wasi bracia klasowi.

Przybyli oni do Was nie po to, żeby mieszać się do Waszych spraw wewnętrznych, lecz po to, żeby wspólnie z Wami stawić czoło kontrrewolucji, obronić sprawę socjalizmu i zażegnać niebezpieczeństwo Waszej Ojczyzny.

Proklamacja pięciu europejskich państw socjalistycznych do obywateli Czechosłowacji w związku z wkroczeniem wojsk Układu Warszawskiego na terytorium Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej, ogłoszona w Warszawie 24 sierpnia 1968 roku, [w:] Lidia Mularska-Andziak, Historia powszechna 1919–1991. Wybór tekstów źródłowych, Pułtusk 1997.

Ćwiczenie 14

Wskaż podane w tekście argumenty przemawiające za koniecznością wkroczenia wojsk Układu Warszawskiego do Czechosłowacji. Czy przekonuje Cię argumentacja Breżniewa i „bratnich partii komunistycznych”, uzasadniająca interwencję wojsk Układu Warszawskiego w Czechosłowacji? Uzasadnij odpowiedź.

Podczas spotkania w Warszawie powstał ostrzegawczy list skierowany do KPCz. Dubček zagwarantował pozostanie Czechosłowacji w kręgu państw socjalistycznych, niemniej zapadła decyzja o interwencji. Uzyskała ona nazwę operacja „Dunaj”. W interwencji, rozpoczętej 20 sierpnia 1968 roku, wzięło udział około 200 tys. żołnierzy. Mimo że Dubček, nie chcąc rozlewu krwi, wezwał do niestawiania oporu, nie obyło się bez ofiar. Reformatorów wywieziono do Moskwy. Dubček, po zapewnieniu, że zlikwiduje wprowadzone reformy, pozostał przy władzy, ale już w marcu 1969 roku zastąpił go bardziej promoskiwski Gustáv Husák.

Kapsuła czasu

W interwencji wojsk Układu Warszawskiego udział wzięły też siły polskie. Niektórzy historycy uważają, że władze PZPR wykazały się zbyt dużą gorliwością i uległością wobec władz radzieckich... Nasi południowi sąsiedzi do dzisiaj mają nam za złe tę interwencję. Jak uważasz, czy rzeczywiście można było odmówić udziału w tej operacji? Jakie mogły być konsekwencje odmowy? Odpowiedź może ci ułatwić tekst proklamacji.

Protest młodego pokolenia

“ Jan Palach - symbol zdradzonego pokolenia --- fragmenty

- To, co zrobiłeś, już zupełnie wystarczy, żeby o tym wiedział cały świat - powiedziała dziewczyna Jana Palacha. I świat usłyszał o czeskim studencie, który podpalił się w proteście przeciwko agresji wojsk Układu Warszawskiego na Czechosłowację.

Jan Palach, student historii i ekonomii politycznej na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Karola w Pradze, urodził się w 1948 r. we Všetatech. 16 stycznia 1969 r. o godz. 16 dokonał aktu samospalenia przed Muzeum Narodowym na placu Waclawa w Pradze.

[...] Hanna Bielawska, autorka audycji dokumentalnej „**Płomień - wspomnienie o Janie Palachu**”, nadanej w Polskim Radiu w 1990 roku, dotarła do wypowiedzi ludzi, którzy znali studenta Uniwersytetu Karola w Pradze. Przedstawiła też, korzystając z archiwów czechosłowackiego Forum Obywatelskiego, ostatnią rozmowę, nagraną tuż przed śmiercią młodego bohatera.

List pożegnalny Napisał w nim: „Ze względu na to, że nasze narody znalazły się na krawędzi beznadziei, zdecydowaliśmy się wyrazić swój protest i obudzić naród tej ziemi. Nasza grupa złożona jest z ochotników, zdecydowanych spalić się dla naszej sprawy. Ja miałem honor wylosować nr 1 i uzyskałem prawo napisania pierwszych listów, a także wystąpić jako pierwsza pochodnia”.

Był 16 stycznia 1969 roku

[...]

Jak to się stało?

Jak mogło dojść do takiej tragedii? - pytała autorka dokumentu. Pewne światło na okoliczności śmierci Jana Palacha rzuciła w audycji **Agnieszka Holland**.

- Ja zaczęłam studiować w Czechosłowacji w 1966 roku - wspominała reżyserka. - I był to wówczas kraj, który miał znikomą świadomość,

jeśli chodzi o swobody obywatelskie. Tam po prostu stalinizm się nie skończył aż do wiosny 1968 roku.

Praska wiosna obudziła jednak w Czechach i Słowakach nadzieję na zmiany. – Wszyscy zaczęliśmy brać w tym udział – opowiadała Holland. – To było takie nieustanne święto. Nie pamiętało się o możliwości inwazji. Budapeszt i tamte wydarzenia z 1956 jakoś tak się oddaliły, ludzie o tym nie myśleli.

Interwencja wojsk Układu Warszawskiego

Powiew wolności przerwała jednak brutalna interwencja wojsk Układu Warszawskiego 21 sierpnia 1968 roku. – Te pierwsze dni interwencji obudziły falę solidarności w całym społeczeństwie – opowiadała reżyserka. – Ona dotknęła zarówno opozycję, jak i studentów, ale też milicjantów oraz żołnierzy. Jednak po powrocie Dubčeka z Moskwy zrozumieliśmy, że to koniec nadziei. Nie spodziewaliśmy się, że tak szybko te wszystkie swobody zostaną odebrane, a wolność zdławiona, że noc zapanuje na tak długo.

Żywe pochodnie

Studenci uważali, że władze partyjne nie będą bronić postulatów zgłoszonych podczas praskiej wiosny. Postanowili więc zrobić coś, co zmobilizuje naród do działania i co będzie znaczącym głosem sprzeciwu. – Zdecydowano wówczas, że jeżeli nie będą uwzględnione żądania zarówno studentów, jak i partyjnych reformatorów, to jeden ze studentów dokona samospalenia – powiedziała Holland. – Jeżeli na ten czyn też nie będzie odzewu, to aktu tego dokona kolejna osoba. Zgłosiło się wtedy bardzo wielu ochotników.

[...]. Nr 1 wylosował Jan Palach.

[...] Ostatnia rozmowa

Wstrząsająca jest ostatnia rozmowa przeprowadzona z Janem Palachem w szpitalu. Hanna Bielawska dotarła do niej dzięki czechosłowackiemu Forum Obywatelskiemu. – Czy nie myślisz, że to już wystarczy, co się z Tobą stało? Nie chcę, żebyście cierpieli tak

strasznie. Rozumiesz to? – mówiła koleżanka, która go odwiedziła. – To, co zrobiłeś, już zupełnie wystarczy, żeby o tym wiedział cały świat.

Jan Palach był bardzo słaby, z trudem mówił, ciężko oddychał. Zmarł trzy dni po samospaleniu, 19 stycznia 1969 roku.

Helena Zahradnikova, przyjaciółka Palacha, studentka socjologii i publicystyki Uniwersytetu Karola wspominała: – Gdy w szpitalu zdawał sobie sprawę, że jest u kresu, życzył sobie, by do niego ktoś przyszedł, ale nie chciał, żebym to była ja. Wolał, bym zachowała o nim najlepsze wspomnienia. Przez Ewę, moją koleżankę, przekazał matce prośbę, by mu wybaczyła, a mnie, że ciągle mnie kocha.

Symbol patriotyzmu

Po śmierci Jana Palacha rektor Uniwersytetu Komeńskiego, dr Bohuslav Camber, napisał do władz Uniwersytetu Karola w Pradze: „W imieniu profesorów i pracowników Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie, i w imieniu swoim, z głębokim wzruszeniem i żalem wyrażam wam kondolencje z powodu tragicznego zgonu waszego słuchacza, Jana Palacha. Wierzę, że dziedzictwo jego czynu zostanie w pamięci naszych narodów i zapisze się do historii jako jasna strona czystej miłości naszej młodzieży do ojczyzny”.

Jan Palach – symbol zdradzonego pokolenia – fragmenty

Przeczytaj fragmenty artykułu i wykonaj poniższe polecenia.

Ćwiczenie 15.1

Powiedz, w jaki sposób można zinterpretować tytuł *Jan Palach – symbol zdradzonego pokolenia*.

Ćwiczenie 15.2

Wyjaśnij, dlaczego czeski student dokonał aktu samospalenia.

Ćwiczenie 15.3

Napisz, jak oceniasz opisany akt „miłości młodzieży do Ojczyzny”.

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 16

Uzupełnij według wzoru tabelę dotyczącą problemu przemian w krajach demokracji ludowej po II wojnie światowej.

Państwo	Czas przemian	Charakterystyka przemian
Czechosłowacja	1948	Likwidacja opozycyjnych i niezależnych organizacji, terror. Fałszerstwo wyborcze i sukces komunistów. Dymisja E. Beneša. Uchwalenie nowej konstytucji.
Bułgaria	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Węgry	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Rumunia	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Albania	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Jugosławia	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 17

Spróbuj odnaleźć w różnych źródłach inne przykłady świętowania (czczenia) sojuszu krajów socjalistycznych lub obchodzenia świąt uznawanych za ważne dla krajów demokracji ludowej.

Ćwiczenie 18

Przeanalizuj elementy logo Układu Warszawskiego (napisy: sojusz [przyjaźń] pokoju i socjalizmu; Pakt Warszawski).

Logo Układu Warszawskiego

Fenn-O-maniC, Logo Układu Warszawskiego, licencja: CC BY-SA 3.0

Co potrafię?

Potrafię wskazać na mapie kraje demokracji ludowej.

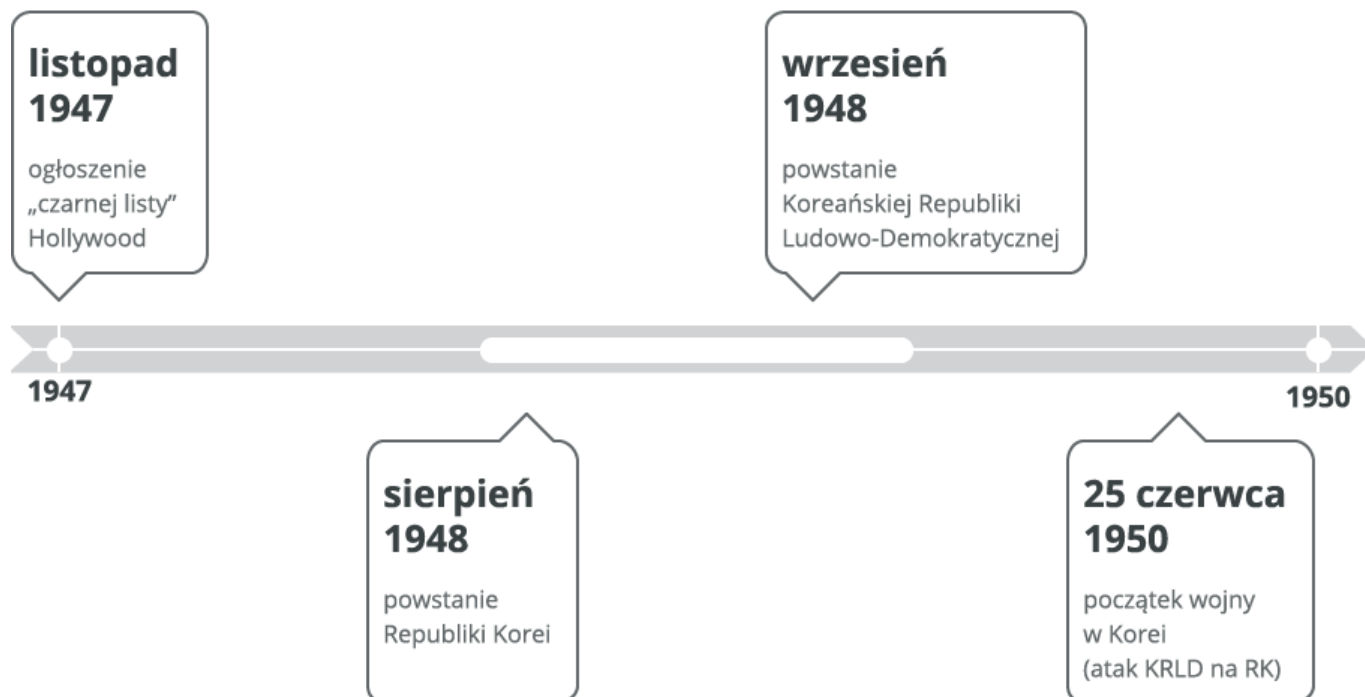
Co wiem?

Wiem, kiedy doszło do Praskiej Wiosny.

Co rozumiem?

Rozumiem, dlaczego ukształtował się blok państw demokracji ludowej.

Świat na granicy „gorącej” wojny

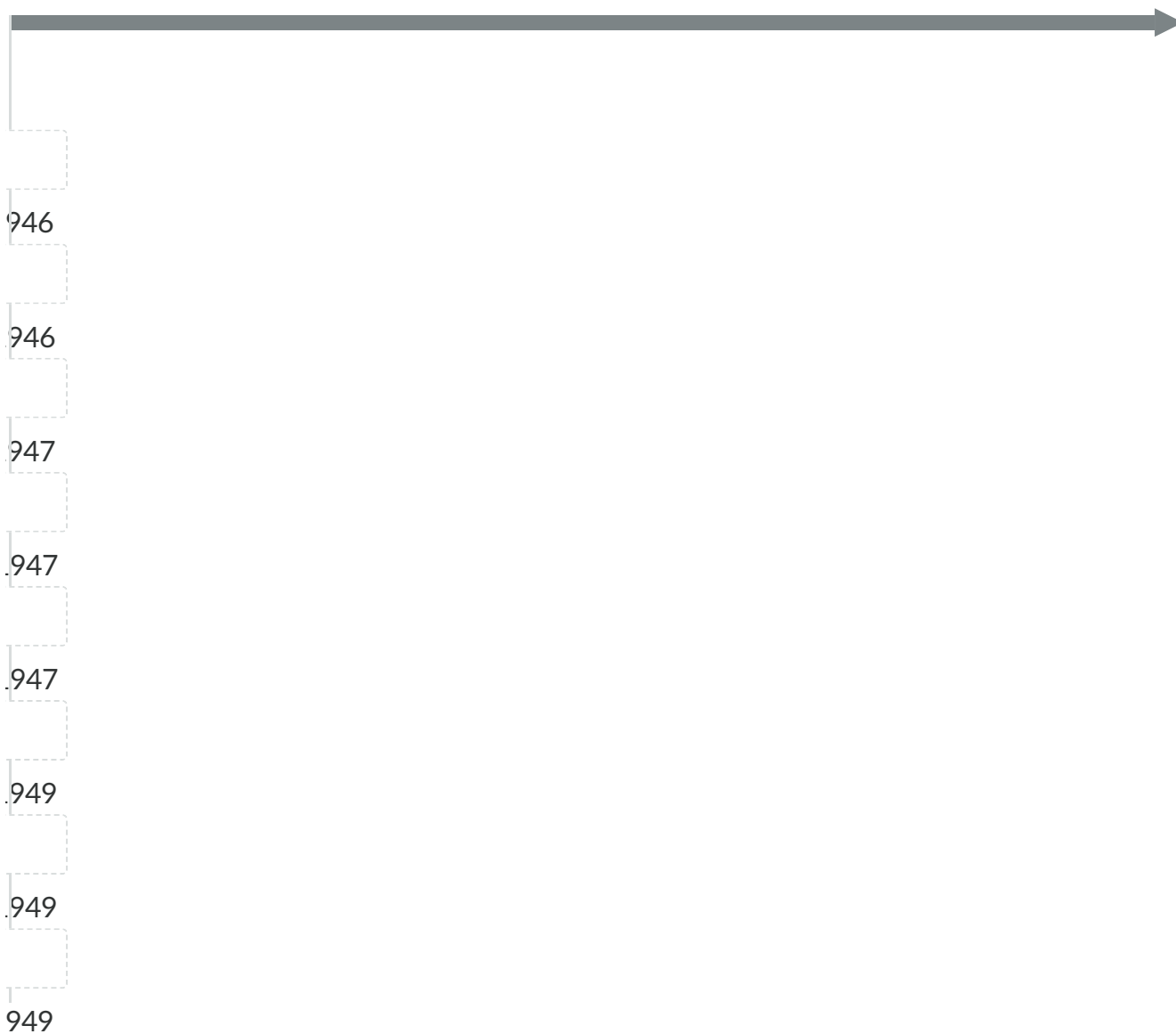

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Ćwiczenie 1

Ułóż we właściwej kolejności i nanieś na linię chronologiczną wydarzenia, które są utożsamiane z genezą zimnej wojny.

1 Sformułowanie „doktryny powstrzymywania” przez H. Trumana.

2 Powstanie NRF

3 Ogłoszenie planu Marshalla

4 Blokada Berlina.

5 Powstanie NRD

6 Wycofanie wojsk radzieckich z Iranu (po odrzuceniu żądań dotyczących możliwości kontrolowania złóż ropy).

7 Powołanie NATO

8 Przemówienie W. Churchilla w Fulton.

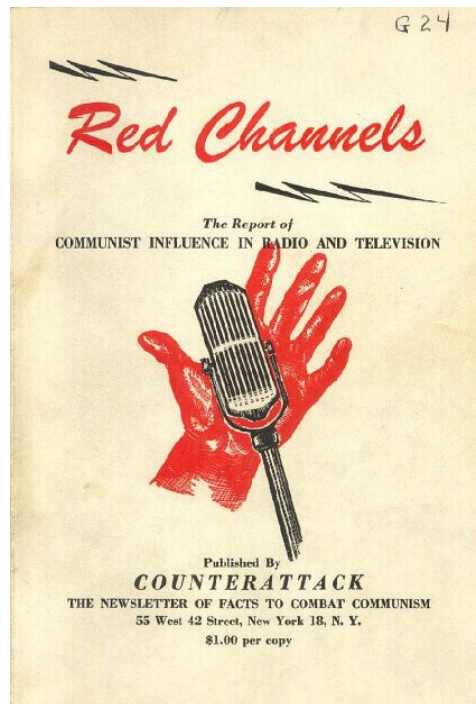
Ćwiczenie 2

Napisz, które z wydarzeń wymienionych w ćwiczeniu 1 uważasz za największe źródło konfliktów relacjach Wschodu i Zachodu.

Żaden z wymienionych wyżej problemów nie doprowadził do działań zbrojnych pomiędzy ZSRR a państwami zachodnimi, niemniej w okresie trwania zimnej wojny świat kilkakrotnie stanął w obliczu „gorącego” konfliktu. Takimi starciami na pewno były wojna koreańska oraz kryzys kubański. Zdarzały się także – nie tylko w pierwszych powojennych latach – bitwy na słowa. Kolejne lata również przynosiły konflikty, które wprowadzały wyjątkowe napięcie we wzajemnych kontaktach na linii Wschód-Zachód.

„Polowanie na czerwone czarownice”

Walka ideologiczna, wzajemne potępienie imperializmu i komunizmu prowadziły nierzadko do podejmowania kroków w dziedzinie polityki wewnętrznej, które przeczyły racjonalizmowi. Jedną z konsekwencji rozpoczęcia zimnej wojny była walka z wpływami komunistycznymi w życiu publicznym USA. Zapanowała swego rodzaju panika: ugrupowania polityczne, Kościół, dziennikarze – wszyscy zaczęli poszukiwać szpiegów radzieckich w rządzie, w ważnych instytucjach. Czarną owcą amerykańskiego życia publicznego stała się Komunistyczna Partia USA, która miała spore wpływy, m.in. w przemyśle rozrywkowym. Przykładem „polowania na czerwone czarownice” było opublikowanie „czarnej listy” Hollywood. Zawierała ona nazwiska scenarzystów, reżyserów, aktorów, producentów i innych ludzi związanych z show-biznesem, którzy otwarcie zadeklarowali swoje prokomunistyczne poglądy polityczne lub też byli o nie podejrzewani. W efekcie odmawiono im pracy w zawodzie: lista stała się wygodnym narzędziem w rozgrywkach branżowych i często wykorzystywano ją, aby izolować zawodowo w przemyśle rozrywkowym wybrane osoby. Znaleźli się na niej m.in. Charles Chaplin i Elia Kazan. Po raz pierwszy listę opublikowano 25 listopada 1947 roku, kolejna – znacznie dłuższa – ukazała się w 1951 roku. Powoływano się na nią do 1960 roku.

„Czarna lista” Hollywood

„Czarna lista” Hollywood, domena publiczna

Ćwiczenie 3

Wyjaśnij, dlaczego zjawisko szukania wpływów komunistycznych w życiu rozrywkowym i publicznym określono jako „polowanie na czerwone czarownice”.

Poszukiwania zwolenników komunizmu dotknęły jednak przede wszystkim środowisko rządowe i administrację. Już w marcu 1947 roku prezydent Harry Truman wprowadził program lojalności urzędników, mający wskazać sympatyków komunizmu w rządzie federalnym. W działania antykomunistyczne zaangażowało się Federalne Biuro Śledcze (FBI). Pracę w administracji straciło ponad 2 tys. osób.

Najbardziej spektakularnym przykładem amerykańskich operacji mających na celu odseparowanie od społeczeństwa osób zaangażowanych w działalność na rzecz komunizmu była sprawa małżeństwa Rosenbergów – szpiegów skazanych na śmierć za zdradę tajemnic związanych z produkcją broni atomowej (wywiad brytyjski z kolei aresztował fizyka Klause Fuchsa, który przekazał Kremlowi informacje na temat tej broni).

Wyraźnie uaktywniły swoją działalność Komitet Izby Reprezentantów do Badań Działalności Antyamerykańskiej oraz Podkomisja ds. Bezpieczeństwa Wewnętrznego w senacie. W jej pracach wyróżnił się senator z Wisconsin Joseph McCarthy, który często formułował bezpodstawne oskarżenia o współpracę z komunistami, ale jego nazwisko stało się symbolem ruchu antykomunistycznego w amerykańskim życiu publicznym.

Okładka propagandowego komiksu „Is This Tomorrow”

Catechetical Guild, Okładka propagandowego komiksu „Is This Tomorrow”, domena publiczna

Ćwiczenie 4

Na powyższym plakacie umieszczono napisy: „To jest to jutro (przyszłość)” oraz „Ameryka w czasach komunizmu!”. Zinterpretuj symbolikę plakatu. Napisz, jak w wizji jego autora będzie wyglądała komunistyczna przyszłość Ameryki.

Sytuacja na Półwyspie Koreańskim

Wydarzenia w Ameryce stanowiły wewnętrzny problem tego kraju, natomiast dużo ważniejsza dla losów świata była sytuacja na arenie międzynarodowej, m.in. konflikt koreański. Korea od 1910 roku znajdowała się pod okupacją japońską. Zgodnie z postanowieniami konferencyjnymi okresu II wojny światowej miała być zajęta od południa przez Amerykanów, od północy przez ZSRR, a linią podziału miał być 38 równoleżnik. Zakładano, że w przyszłości odbędą się tam wybory, zostanie powołany rząd i powstanie jednolite państwo. Konflikt o zachowanie wpływów spowodował, że na południu proklamowano w sierpniu 1948 roku Republikę Korei ze stolicą w Seulu, z prezydentem Li Syng-manem na czele, a we wrześniu na północy powstała Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna ze stolicą w Phenianie. Na jej czele stanął [Kim Ir Sen](#) – przywódca Partii Pracy Korei, który walczył wcześniej w partyzantce antyjapońskiej. Po powstaniu państwa na północy wojska radzieckie wycofały się z Półwyspu Koreańskiego, a ZSRR

i KRLD podpisały przyjacielskie umowy zakładające dalszą współpracę obydwu państw. W kolejnym roku Koreę Południową opuścili Amerykanie. W 1949 roku powstała także Chińska Republika Ludowa, która nawiązała stosunki polityczne z Koreą Północną.

Państwa koreańskie nie utrzymywały kontaktów dyplomatycznych, manifestowały wrogość i prowadziły przeciwko sobie akcje propagandowe. Dochodziło także do konfliktów i starć granicznych. Oba kraje uważały się za jedynego reprezentanta narodu koreańskiego i domagały się zjednoczenia. Niemniej wyraźnie widać było, że każde z nich znalazło się w „innej strefie wpływów ideologicznych”, w związku z tym poszły innymi drogami rozwoju polityczno-gospodarczego. Kolejne lata będą przynosiły narastanie rozbieżności.

“ Propaganda i rzeczywistość

W czerwcu 1950 roku Kominform i poszczególne partie komunistyczne nasiliły „pokojową” kampanię propagandową. Na III Plenum KC KPCh Mao stwierdził: „Pogłoski o wojnie mają na celu oszukanie ludu”. W apelu Kominformu z 9 VI 1950 wezwano do rozszerzania i umacniania „ruchu pokojowego”. Wszędzie zbierano podpisy pod Apelem Sztokholmskim [Światowej Rady Pokoju](#). [...]

Tę grę pozorów przejrzał prezydent Truman, który w przemówieniu wygłoszonym 10 VI w St. Louis stwierdził, że ZSRR ma w pogardzie nadzieje ludzi, mówiąc o demokracji, a ustanawiając dyktatury, głosząc niezawisłość, a ujarzmiając narody, nawołując do pokoju, ale nie szczędząc sił, by przygotować się do agresji.

Propaganda i rzeczywistość, [w:] Wojciech Roszkowski, Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 roku, Warszawa 2002, s. 39.

Ćwiczenie 5

Oceń, czy fragment przytoczonego wyżej tekstu trafnie został zatytułowany *Propaganda a rzeczywistość*. Uzasadnij ocenę.

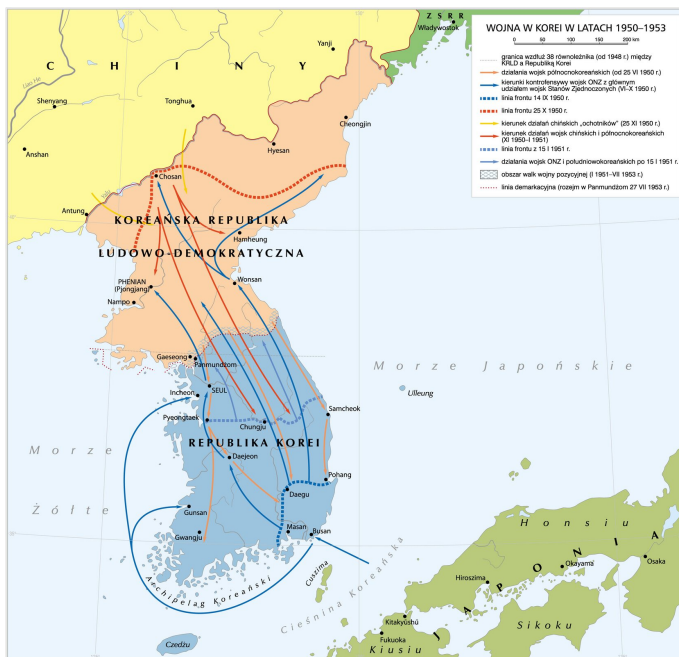
Ćwiczenie 6

Czego dotyczy fragment tekstu: „mówiąc o demokracji, a ustanawiając dyktatury, głosząc niezawisłość, a ujarzmiając narody”?

- Polityki zbrojeń prowadzonej na szeroką skalę przez ZSRR.
- Agresywnej polityki ZSRR wobec USA i państw zachodnich.
- Przejęcia kontroli nad Europą Środkowo-Wschodnią i stworzenia państw demokracji ludowej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Agresja Korei Północnej

25 czerwca 1950 roku wojska północnokoreańskie zaatakowały Koreę Południową, przekraczając 38 równoleżnik. 27 czerwca konflikt koreański był rozpatrywany przez Radę Bezpieczeństwa ONZ. Pod nieobecność delegata radzieckiego (ZSRR bojkotował posiedzenia ze względu na to, że państwo chińskie reprezentowane było przez przedstawiciela Tajwanu – zob. lekcja *Chiny po II wojnie światowej*) podjęto decyzję o udzieleniu wsparcia Korei Południowej i uznano reżim Kim Ir Sena za agresora.

Wojna w Korei

Krystian Chariza i zespół,

Ćwiczenie 7

Jak sądzisz, dlaczego decyzja o udzieleniu wsparcia Korei Południowej najpewniej nie zostałaby podjęta, gdyby na posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa ONZ był obecny przedstawiciel ZSRR?

- ZSRR zawsze głosował przeciw jakiegokolwiek interwencji zbrojnej.
- ZSRR nie interesowały sprawy Bliskiego i Dalekiego Wschodu.
- Zabrakłoby jedności wśród stałych członków Rady Bezpieczeństwa.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Siłami ONZ (faktycznie amerykańskimi) miał dowodzić gen. Douglas MacArthur

Gen. D. MacArthur podczas desantu pod Inchon, Fotografia, U.S. Army official Korean War image archive, domena publiczna

Ćwiczenie 8

Przypomnij, jaką funkcję pełnił gen. D. MacArthur w okresie II wojny światowej.

- Walczył przeciwko wojskom włosko-niemieckim w Afryce.
- Był dowódcą sił zbrojnych na Pacyfiku.
- Dowodził wojskami sprzymierzonych podczas inwazji na Normandię.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Zanim jednak doszło do udzielenia wsparcia, prawie cała Korea Południowa została zajęta przez Koreę Północną. Jedynym niezajętym portem był Pusan. I właśnie od niego rozpoczęła się ofensywa wojsk amerykańskich. W ciągu dwóch tygodni wyparto wojska północnokoreańskie za 38 równoleżnik i działania przeniosły się na teren państwa Kim Ir Sena. Wsparcia reżimowi udzielili wówczas „ochotnicy” chińscy (faktycznie regularne oddziały armii ChRL). W październiku czterystutysięczna armia chińska wkroczyła do Korei. W odwecie gen. MacArthur zaproponował Trumanowi zaatakowanie punktów strategicznych w Mandżurii. Prezydent, obawiając się, że po stronie Chin do wojny może się przyłączyć ZSRR, odmówił.

Ćwiczenie 9

W jakim znaczeniu współcześnie używa się określenia „chiński ochotnik”?

Działania wojenne w Korei

Korea Północna wspierana była także przez ZSRR. Szala zwycięstwa zaczęła przechylać się na stronę Północy. Działania znowu przesunęły się za 38 równoleżnik, a w styczniu 1951 roku повторно Seul został zdobyty. Wówczas gen. MacArthur zaproponował zbombardowanie terytorium chińskiego z użyciem bomby atomowej. Prezydent Truman również i tym razem nie wyraził zgody, obawiając się, że mogłoby to doprowadzić do konfliktu światowego. Odwołał dotychczasowego głównodowodzącego, a na jego miejsce zaś powołał gen. Matthew Ridgwaya.

Dwukrotnie stolica państwa południowokoreańskiego była w ręku wojsk Północy

Walki na ulicach Seulu., domena publiczna

Ćwiczenie 10

Wytłumacz, dlaczego przejście miasta stołecznego przez wroga jest ważnym elementem walk.

Podjęta przez nowego głównodowodzącego ofensywa doprowadziła do ustabilizowania się frontu na 38 równoleżniku i rozpoczął się okres konfliktu pozycyjnego. Obie strony podjęły też rokowania. Trwały one ponad dwa lata. Dopiero śmierć Stalina i pewne odprężenie w stosunkach międzynarodowych rozluźniły stanowisko strony północnokoreańskiej. 27 lipca 1953 roku podpisano zawieszenie broni. Utrzymano podział na 38 równoleżniku. Oba państwa miały być rozdzielone neutralnym pasem.

Strefa zdemilitaryzowana (od strony Korei Północnej)

Strefa zdemilitaryzowana (od strony Korei Północnej), Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

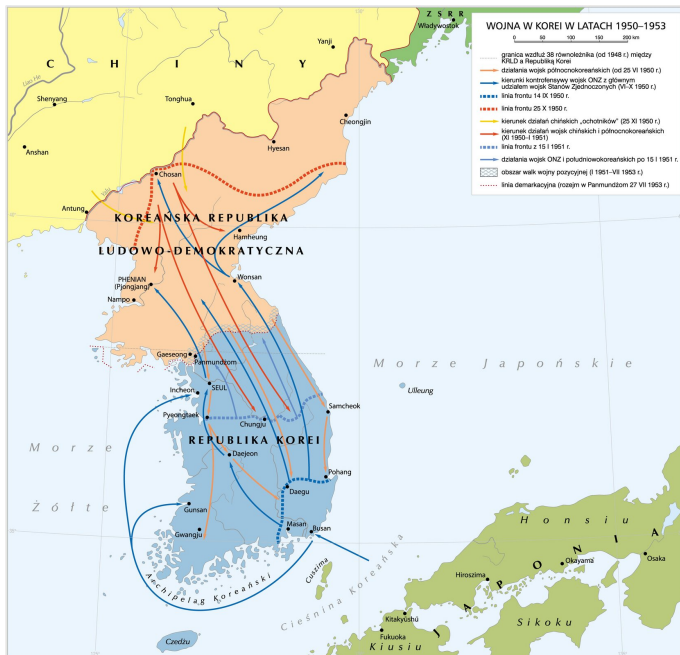
Ćwiczenie 11

Przypomnij, kiedy jeszcze została ustalona strefa zdemilitaryzowana i jaki obszar objęła.

- Słowację po układzie monachijskim.
- Alzację po wojnie prusko-francuskiej.
- Nadrenię po ustaleniach traktatu wersalskiego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Nie wykluczono zjednoczenia w przyszłości, ale do dziś nie udało się tego osiągnąć.

Wojna w Korei
Krystian Chariza i zespół,

Ćwiczenie 12

Prześledź, jak przebiegała linia frontu. Powiedz, kiedy największy sukces (przejmując większość terytorium wroga) odniosły wojska północnokoreańskie i ich sojusznicy, a kiedy wojska południowokoreańskie i siły ONZ.

Wojna zaogniła problem „polowania na czerwone czarownice” w USA. Uświadomiła też, że zagrożenie konfliktem globalnym z użyciem broni atomowej jest niestety bardzo realne. Zapoczątkowała również okres wyjątkowo agresywnej propagandy między państwami koreańskimi, ale także między światem

imperialistycznym i komunistycznym. Uaktywniono, z inicjatywy USA, nadawanie audycji przez [Radio Wolna Europa](#), a w 1952 roku wybudowano radiostację w Monachium. Nie pozostało to bez wpływu na kontynuowanie wyścigu zbrojeń między ZSRR i blokiem państw „demokracji ludowej” z jednej strony, a USA – z drugiej. W obawie przed konfliktem światowym w Europie pojawił się pomysł stworzenia Europejskiej Wspólnoty Obronnej. Powołując ją akt podpisano w Paryżu w maju 1952 roku. Kolejne kraje europejskie przystąpiły z kolei do NATO – w 1952 zrobiły to Grecja i Turcja. Podpisano również akt pokojowy z Japonią i amerykańsko-japoński układ wojskowy.

Zimna wojna na Kubie

Sytuacja na Kubie przed kryzysem

Kolejny istotny konflikt zimnowojenny miał związek z rewolucją kubańską.

Kuba uzyskała samodzielność (pozbywając się władzy Hiszpanii) w 1898 roku, ale znalazła się pod wpływami USA. Formalnie od 1902 roku cieszyła się całkowitą suwerennością, ale w rzeczywistości Stany Zjednoczone zachowały spore wpływy polityczne, a zwłaszcza ekonomiczne. USA wsparły też zamach stanu gen. Fulgencia Batisty i wspomagały jego rządy. W latach 50. XX wieku często dochodziło na wyspie do wystąpień społecznych przeciwko dyktatorowi. Kubańczycy domagali się wprowadzenia reform. Przeciwko reżimowi wystąpił też prawnik z Hawany Fidel Castro, znany wcześniej z udzielania

prawnego wsparcia osobom poszkodowanym przez rządy Batisty. Został za to skazany. W więzieniu spędził niespełna dwa lata, a następnie wyjechał do USA i Meksyku, aby tam zdobywać zwolenników i fundusze na walkę z dyktatorem kubańskim. Najprawdopodobniej wtedy nawiązał też kontakty z państwami komunistycznymi. W grudniu 1956 roku powrócił z towarzyszami na Kubę (na legendarnym jachcie Granma) i rozpoczął walkę partyzancką, zakończoną sukcesem w styczniu 1959 roku. Wówczas – po ucieczce Batisty – Castro zajął Hawanę. Po opanowaniu całej wyspy przeprowadził radykalne reformy społeczne: nacjonalizację przemysłu, ale przede wszystkim wywłaszczony został amerykański kapitał. USA próbowały wymusić na Castro zmianę polityki i zatrzymanie procesu upaństwowienia dóbr poprzez wstrzymanie zakupu kubańskiego cukru, który stanowił podstawę bogactwa wyspy. Kolejnym etapem było zerwanie stosunków dyplomatycznych z Kubą. To z kolei spowodowało zbliżenie Castro do ZSRR i ChRL. Od ZSRR Kuba otrzymała także pomoc gospodarczą i wsparcie doradców wojskowych.

Amerykańska próba obalenia rządów Castro

Obawy przed pojawieniem się państwa socjalistycznego niechętnie nastawionego do USA pod ich boki spowodowały podjęcie próby obalenia rządów Castro. Amerykańskie służby wywiadowcze przygotowały grupę emigrantów kubańskich, którzy mieli przejąć władzę na wyspie. 17 czerwca 1961 roku rozpoczął się desant kubańskich emigrantów w Zatoce Świń (około 1,5 tys. osób). Szybko jednak zostali oni pokonani przez siły rządowe. Nie udało się także przekonać społeczeństwa kubańskiego do udzielenia poparcia emigrantom. Osoby biorące udział w desancie zostały skazane w procesie w 1962 roku na długoletnie kary więzienia. Wspaniałomyślnie Castro pozwolił na ich wykup. Z pomocą MCK i funduszy amerykańskich (62 mln dolarów) udało się tego dokonać.

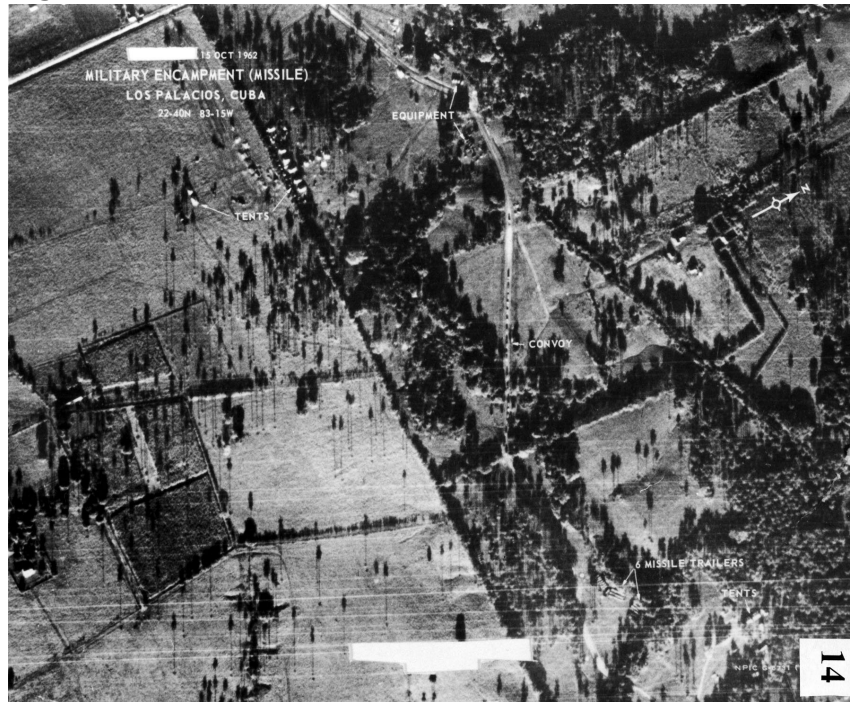
Ćwiczenie 13

Poszukaj informacji na temat Che Guevary. Zwróć uwagę na jego rewolucyjne działania (nie tylko na Kubie) i okoliczności nawiązania kontaktu z Fidelem Castro.

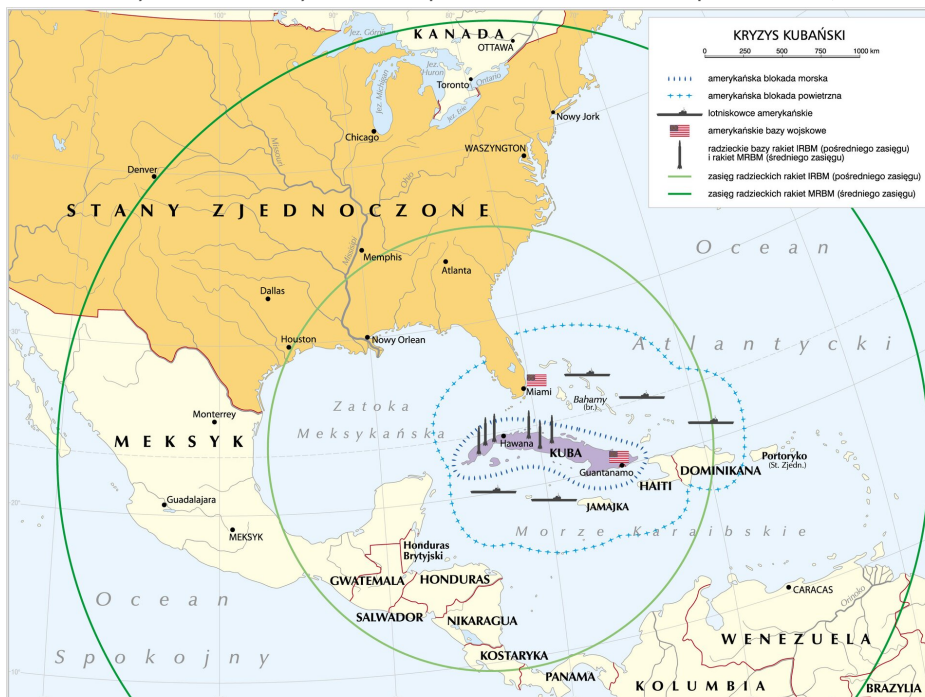
Kryzys kubański

Po tym wydarzeniu Castro rozprawił się z przeciwnikami i rozpoczął budowę państwa socjalistycznego. Nastąpiło także wyraźne zbliżenie z ZSRR. W 1962 roku pojawiły się na Kubie pierwsze radzieckie rakiety ziemia-ziemia, zdolne do przenoszenia głowic nuklearnych. Rosjanie dostarczali też w ramach pomocy wojskowej innego sprzętu oraz wysyłali na Kubę swoich żołnierzy.

Zrobione 15 października 1962 roku przez Amerykanów zdjęcia nad Kubą potwierdziły obecność rakiet na wyspie. Kreml w oficjalnych rozmowach temu zaprzeczał. Amerykanie, opierając się jednak na informacjach własnego wywiadu i zdjęciach, nie mieli wątpliwości, że rakiety zostały rozmieszczone na wyspie. W związku z tym nowy prezydent USA John Kennedy podjął decyzję o morskiej blokadzie wyspy. Amerykańskie okręty otrzymały także rozkaz zatrzymania każdego statku radzieckiego zbliżającego się do Kuby. Siły zbrojne USA postawiono w stan gotowości.

Zdjęcie urządzeń raketowych na Kubie wykonane 14 października 1962 roku z pokładu U-2 USAF, Zdjęcie urządzeń raketowych na Kubie wykonane 14 października 1962 roku z pokładu U-2, domena publiczna

Kryzys kubański
Krystian Chariza i zespół,

Ćwiczenie 14

Wytłumacz, korzystając z powyższych zdjęć, dlaczego dla USA rozmieszczenie rakiet na Kubie miało ogromne znaczenie.

W efekcie Nikita Chruszczow wycofał się z planów dalszego rozmieszczania rakiet i odwołał płynące na Kubę statki. Ostatecznie 28 października podpisano porozumienie o wycofaniu rakiet z Kuby. USA natomiast zobowiązały się do demontażu rakiet średniego zasięgu na terenie Turcji. Konflikt zażegnano, do wojny nuklearnej nie doszło, ale u granic USA pozostało państwo socjalistyczne.

Ćwiczenie 15

Dowiedz się, jaką decyzję w sprawie konfliktu kubańskiego podjęło ONZ. Poszukaj tej informacji w dostępnych źródłach.

Ćwiczenie 16

W przypadku kryzysu kubańskiego konflikt zażegnano na mocy dwustronnego porozumienia. Często jednak zdarza się, że potrzebna jest mediacja lub arbitraż. Przypomnij sobie z zajęć z wiedzy o społeczeństwie, czym się od siebie różnią. Podaj po jednym przykładzie takich rozwiązań w historii stosunków międzynarodowych.

Po konflikcie kubańskim założono gorącą linię Kreml-Biały Dom, która miała ułatwić dalsze kontakty radziecko-amerykańskie, a przede wszystkim unikać ostrych konfliktów.

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 17

Przeczytaj poniższe fragmenty tekstów i dokonaj własnej oceny zaprezentowanych konfliktów.

« Paul Johnson

Historia świata XX wieku. Od rewolucji październikowej do "Solidarności"

Wojna koreańska była typową tragedią XX wieku. Rozpoczęto ją z przyczyn ideologicznych, bez cienia uzasadnienia moralnego, bez żadnego społecznego poparcia, a zginęły w niej 34 tys. Amerykanów, milion Koreańczyków i ćwierć miliona Chińczyków. Nie osiągnięto żadnego celu, wszystkie konsekwencje były niezamierzone, a jej przebieg to jeden ciąg błędów. Kim i Stalin nie docenili reakcji Ameryki.

Paul Johnson, Historia świata XX wieku. Od rewolucji październikowej do „Solidarności”, Warszawa 2009, s. 143.

Paul Johnson

Historia świata XX wieku. Od rewolucji październikowej do "Solidarności"

Sposób, w jaki prezydent Kennedy poradził sobie z kryzysem raketowym, spotkał się wówczas – a także i w późniejszym okresie – z bardzo pochlebną oceną, zaś Chruszczow został mocno skrytykowany przez współtowarzyszy. Odsuwając go w październiku 1964 roku od władzy, sowieckie Biuro Polityczne nawiązało do jego „knowań”, pochopnych wniosków i decyzji oraz działań nie popartych trafnym rozeznaniem rzeczywistości.

[...]

Kennedy choć odniósł zwycięstwo propagandowe, nagrodził akt sowieckiej agresji dwoma istotnymi ustępstwami. Mniej istotne polegało na wycofaniu pocisków typu „Jupiter” [z Turcji], co uzasadniał tym, że były rzekomo przestarzałe. O wiele ważniejsze było to, że Kennedy zgadzał się na zachowanie na Kubie reżimu komunistycznego, pozostającego w jawnym sojuszu wojskowym z Rosją Radziecką. Jeśli chodzi o kwestię praktycznego bezpieczeństwa Kuby i Karaibów, Kennedy przegrał.

Paul Johnson, Historia świata XX wieku. Od rewolucji październikowej do „Solidarności”, Warszawa 2009, s. 143.

Co potrafię?

Potrafię wskazać na mapie Zatokę Świń.

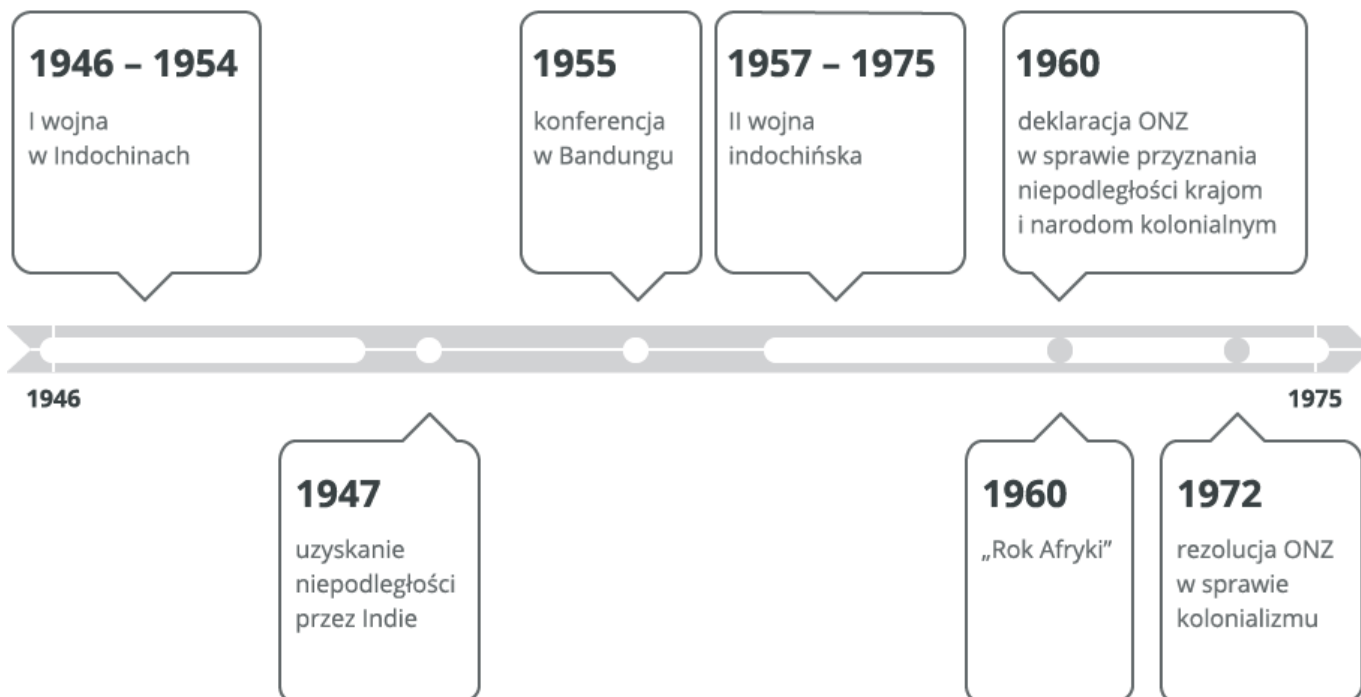
Co wiem?

Wiem, kiedy rozgrywała się wojna w Korei.

Co rozumiem?

Rozumiem, że konflikt w Korei doprowadził świat do granicy III wojny światowej.

Proces dekolonizacji

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Proces dekolonizacji, czyli likwidacji systemu kolonialnego, nabrał tempa po II wojnie światowej, ale jego początków można się dopatrywać już w okresie międzywojennym. Pierwszym etapem była próba zmiany sposobu zarządzania poprzez wprowadzenie systemu mandatowego.

“ Terytoria mandatowe

Jednym z pierwszych zadań Ligi Narodów wynikających z traktatów pokojowych było stworzenie systemu opieki mandatowej nad koloniami przejętymi od Niemiec oraz krajami odłączonymi od upadającego imperium. Problem ten był ważny, ponieważ dotyczył terytoriów o obszarze prawie 3 mln km kwadratowych. Istotą stworzenia systemu mandatowego było przygotowanie tych krajów do niepodległości. W imieniu Ligi Narodów opiekę nad tymi terenami przejęły: Francja, Wielka Brytania, Belgia, Japonia, Związek Południowej Afryki oraz Australia i Nowa Zelandia. Obszary należące dawniej do Turcji – Irak, Palestynę i Syrię uznano za najbardziej przygotowane do niepodległości, tworzyły zatem mandat typu A.

Państwo sprawujące mandat miało nadzór administracyjny i służyło doradztwem.

Mandat typu B obejmował były kolonie niemieckie w Afryce, które uważano za słabiej rozwinięte i nieprzygotowane do szybkiego uzyskania niepodległości. Zatem państwo sprawujące opiekę uzyskało właściwie pełnię władzy. W grupie C znalazły się kraje najslabiej rozwinięte.

Terytoria mandatowe, [w:] Edward Czapiewski, Jakub Tyszkiewicz, Historia powszechna, wiek XX, Warszawa 2012, s. 314.

Ćwiczenie 1

W jakim celu wprowadzono system mandatowy?

- Wynikało to z międzynarodowych aktów prawnych.
- Aby lepiej przygotować kolonie do uzyskania niepodległości i funkcjonowania jako samodzielne państwa.
- Zamierzano „na wieki” utrwalić istnienie systemu kolonialnego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kolejnym krokiem było wprowadzenie przez Brytyjczyków innego sposobu zarządzania koloniami. W 1926 roku utworzono Brytyjską Wspólnotę Narodów (Commonwealth) skupiającą autonomiczne społeczności, ale utrzymujące związki z koroną brytyjską. Tereny zależne otrzymywały pewną suwerenność, choć należy pamiętać, że nadal uprzywilejowana była w nich ludność biała. Francja w 1946 roku zmieniła swoją ustawę zasadniczą i przekształciła się w Unię Francuską, natomiast ludy kolonialne uzyskały prawo tworzenia samorządów kontrolowanych przez Paryż. Dopiero w 1958 roku Unię przekształcono we Wspólnotę Francuską, a kraje kolonialne i zależne uzyskały prawo ograniczonej autonomii. Ten krok został zrobiony zdecydowanie za późno – proces dekolonizacji faktycznie już trwał i autonomia nie była w stanie zablokować dążeń niepodległościowych.

Akty międzynarodowe sprzyjające dekolonizacji

Dopiero po 1945 roku pojawiły się okoliczności, które pozwoliły na całkowitą dekompozycję kolonializmu. W wielu przypadkach był to proces długotrwały i nieraz związany

z krwawymi starciami. Duże znaczenie miało wydanie aktów prawnych, które motywowały lub wręcz zmuszały mocarstwa kolonialne do nadania suwerenności koloniom.

Już Karta Narodów Zjednoczonych głosiła prawo narodów do samostanowienia. W używanej w niej terminologii zamiast określenia „kolonia” pojawiło się „terytorium powiernicze”. Powstała także Rada Powiernicza jako jeden z organów ONZ, który miał się zająć kwestią uzyskiwania niezależności przez państwa do tej pory zależne od [metropolii](#). Państwa, które sprawowały nadzór nad koloniami, miały także obowiązek przygotowania ich do osiągnięcia samodzielności.

W przypadku procesu dekolonizacji szczególnie ważne są dwa akty: 20-letni plan przyjęty w 1952 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ, zakładający przygotowanie terenów nieautonomicznych do niepodległości, oraz uchwalona w grudniu 1960 roku przez ten sam organ Deklaracja w sprawie przyznania niepodległości krajom i narodom kolonialnym. Mimo że deklaracja nie była aktem wiążącym, stała się dla krajów pozbawionych niepodległości podstawą do starań o pełną niezależność. W następnym roku utworzono Komitet Specjalny, który miał czuwać nad realizacją założeń aktu.

“ Deklaracja Zgromadzenia Ogólnego (grudzień 1960)

Deklaracja Zgromadzenia Ogólnego (grudzień 1960)

Zważywszy, że narody całego świata proklamowały w Karcie Narodów Zjednoczonych stanowczą wolę ponownego potwierdzenia swej wiary w podstawowe prawa człowieka, w godność i wartość jednostki, w równouprawnienie mężczyzn i kobiet oraz w równość praw narodów wielkich i małych, a także w postęp społeczny i polepszenie bytu w warunkach większej wolności, świadome konieczności stworzenia warunków umożliwiających stabilizację i dobrobyt oraz pokojowe i przyjazne stosunki, oparte na poszanowaniu zasad równości wszystkich narodów i ich prawa do samostanowienia, a także powszechne szanowanie i przestrzeganie praw człowieka i podstawowych swobód wszystkich ludzi bez względu na rasę, płeć, język i wyznanie, uznając, że wszystkie zależne narody gorąco pragną wolności i że ich własna postawa decyduje o osiągnięciu przez nie niepodległości, świadome, że zaostrzenie się konfliktów wynikających z odmowy przyznania tym narodom wolności lub tworzenia przeszkód na drodze do jej uzyskania stanowi poważne zagrożenie pokoju na całym świecie, biorąc pod uwagę

ważną rolę organizacji Narodów Zjednoczonych w popieraniu ruchu niepodległościowego na terytoriach powierniczych i niesamodzielnych, uznając, że narody całego świata gorąco pragną położenia kresu kolonializmowi we wszystkich jego przejawach, przeświadczone, że dalsze istnienie kolonializmu hamuje rozwój międzynarodowej współpracy gospodarczej, stanowi przeszkodę na drodze do rozwoju społecznego, kulturalnego i gospodarczego ludów zależnych i jest sprzeczne z ideałami pokoju powszechnego, które przyświecają Organizacji Narodów Zjednoczonych, potwierdzając, że narody, dążąc do własnych celów, mogą swobodnie dysponować swymi bogactwami naturalnymi bez uszczerbku dla jakichkolwiek zobowiązań wynikających z międzynarodowej współpracy gospodarczej opartej na zasadzie wzajemnych korzyści i prawa międzynarodowego, wierząc, że ruch narodowowyzwoleńczy jest niezwyciężony, nieodwracalny oraz że w celu uniknięcia poważnych kryzysów należy położyć kres kolonializmowi i wszelkim związanym z nim formom segregacji i dyskryminacji, witając z zadowoleniem uzyskanie w ciągu ostatnich lat wolności i niepodległości przez wielką liczbę terytoriów zależnych i uznając potężne, coraz silniejsze tendencje do uzyskania wolności przez ludność tych terytoriów, które jeszcze nie uzyskały niepodległości, przeświadczone, że wszystkie narody mają niepozbawialne prawo do całkowitej wolności, do wykonywania swych suwerennych praw oraz do integralności swego narodowego terytorium – uroczyście proklamuje konieczność szybkiego i bezwarunkowego położenia kresu kolonializmowi we wszystkich jego formach i przejawach, i w związku z tym oświadcza, że:

1. Uciskanie narodów przez obce państwa, ich panowanie i wyzysk stanowią zaprzeczenie podstawowych praw człowieka, są niezgodne z Kartą Narodów Zjednoczonych i stanowią przeszkodę na drodze do zapewnienia pokoju i współpracy na całym świecie.

[Deklaracja Zgromadzenia Ogólnego \(grudzień 1960\)](#)

Ćwiczenie 2

W jaki sposób uzasadniano potrzebę zniesienia kolonializmu?

- Równością narodów i równouprawnieniem wszystkich ludzi bez względu na płeć, rasę, wyznanie i pochodzenie.
- Zasadami Karty Narodów Zjednoczonych.
- Chęcią przeciwdziałania konfliktom i zachowania pokoju światowego.
- Zasadami prawa boskiego i naturalnego.
- Zapisami w konstytucjach poszczególnych narodów.
- Prawem narodów do samostanowienia.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ostatnim ważnym aktem było uchwalenie przez Zgromadzenie Ogólne ONZ rezolucji w listopadzie 1972 roku, w której podkreślono, że kolonializm stanowi zagrożenie dla pokoju i bezpieczeństwa światowego.

Przyczyny polityczne, gospodarcze i społeczne dekolonizacji

Na proces dekolonizacji wpływ miała sytuacja polityczna po II wojnie światowej, czyli powstanie dwóch mocarstw i dwóch bloków polityczno-militarnych oraz rywalizacja między nimi. ZSRR miał nadzieję, że dekolonizacja wpłynie na osłabienie potencjału gospodarczego dotychczasowych państw kolonialnych, a także pozwoli na zastąpienie wpływów zachodnich wpływami radzieckimi. USA z kolei liczyły na penetrację gospodarczą w byłych koloniach. Dawne kolonie stały się więc też jednym z obszarów realizacji doktryny Trumana.

Ćwiczenie 3

Na czym opierała się doktryna Trumana?

- Na przejęciu kontroli nad dawnymi koloniami brytyjskimi przez USA i zastąpienia wpływów brytyjskich amerykańskimi.
- Na przeciwstawieniu się ekspansji radzieckiej i ideologii komunistycznej wszędzie tam, gdzie jest to możliwe.
- Na założeniu, że należy doprowadzić do wybuchu III wojny i wyzwolić świat od komunizmu.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kolejnym bardzo istotnym czynnikiem w procesie dekolonizacji były przeobrażenia, które nastąpiły w koloniach pod wpływem II wojny światowej. Przede wszystkim mieszkańcy kolonii walczyli u boku przedstawicieli metropolii. Mieli w tej walce sukcesy i zasługi, dlatego też oczekiwali zadośćuczynienia. Tymczasem zdemobilizowanym żołnierzom z kolonii nawet nie zapewniono godziwych warunków życia. Jednakże kolonie produkowały (m.in. żywność) na potrzeby wojny. Konflikt stymulował więc ich rozwój ekonomiczny, zwiększał aktywność, zmieniał dotychczasową strukturę społeczną. Powstawały organizacje polityczne, społeczne, gospodarcze. Społeczność kolonii stawała się samodzielna. Zwiększyła się liczba osób wykształconych, które edukację odbywały bardzo często w metropoliach.

Nie bez znaczenia było również to, że mocarstwa wyszły z wojny osłabione i utrzymanie kolonii stanowiło dla nich problem. Ich zainteresowanie koloniami skupiało się wyłącznie na pełnej eksploatacji swoich posiadłości. Nie zamierzały natomiast ponosić kosztów utrzymania i rozwoju tych terenów. Przeciwno temu zaś wyraźnie protestowała społeczność kolonii.

Proces dekolonizacji przebiegał na różne sposoby. Kraje kolonialne albo otrzymały wolność w wyniku wycofania się mocarstwa pokonanego w wojnie (jak państwa pod protektorem Japonii), albo uzyskały niezależność w wyniku pokojowych pertraktacji, albo też musiały tę niezależność wywalczyć.

Proces dekolonizacji w Azji

Już w 1945 roku Japonia oddała Chinom Tajwan, wycofała się również z Korei i Mandżurii. W 1947 roku niepodległość uzyskały Birma i Cejlon.

Dekolonizacja Azji
Krystian Chariza i zespół,

W tym samym również roku pełną suwerenność otrzymały Indie – „perła w koronie brytyjskiej”. Ogromną zasługę w uzyskaniu niepodległości tego państwa miał Mahatma Gandhi, prawnik, działacz Indyjskiego Kongresu Narodowego, który podjął bierny opór w celu przekonania Anglików o konieczności przyznania samodzielności Indiom.

Ćwiczenie 4

Na czym polega bierny opór?

- Przyjmuje formę anonimowych protestów wysyłanych do władz.
- To wyrażenie sprzeciwu bez użycia siły fizycznej.
- Opiera się wyłącznie na strajku głodowym protestujących.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Akt o niepodległości Indii parlament brytyjski uchwalił 18 lipca 1947 roku.

Ćwiczenie 5

Znajdź w internecie informacje, dlaczego Indie były nazywane „perłą w koronie brytyjskiej”, a brytyjscy władcy nosili tytuł cesarza Indii.

Ze względu na konflikt hindusko-muzułmański nie udało się utrzymać jedności dotychczasowej kolonii brytyjskiej. Z części Indii wydzielono państwo – muzułmański Pakistan. W 1971 roku od Pakistanu oderwała się kolejna prowincja, tworząc Bangladesz. Sam Gandhi, zwolennik utrzymania jedności i porozumienia pomiędzy „różniącymi się w wierze”, został zabity przez fanatycznego hinduistę za zbyt wielką uległość wobec muzułmanów.

Jawaharlal Nehru (z lewej) i Mahatma Gandhi – dwie najbardziej znane postaci zaangażowane w walkę o niepodległość Indii. Nehru był pierwszym premierem Indii i jedną z osób działających na rzecz Ruchu Państw Niezaangażowanych. Jego córka (Indira Gandhi), a później wnuk (Rajiv Gandhi) także piastowali urząd premiera Max Desfor, Jawaharlal Nehru sharing a joke with Mahatma Gandhi, domena publiczna

Ćwiczenie 6

Gandhi był zwolennikiem prowadzenia tzw. biernego oporu, często nazywanego obywatelskim nieposłuszeństwem. Na podstawie własnej wiedzy albo informacji pozyskanych z innych źródeł (np. internetu) wskaż przykłady tego typu działań i osoby, które podejmowały się ich realizacji.

Z pozostałych państw azjatyckich niezależność od USA uzyskały Filipiny, a także Holenderskie Indie Wschodnie (od 1949 roku – Indonezja), w 1954 roku zaś, po przegranej wojnie, z Indochin wycofała swoje wojska Francja. Suwerenność otrzymały wówczas: Wietnam, Kambodża i Laos.

Najdłużej kolonią brytyjską pozostawał Hongkong, jeden z najlepiej funkcjonujących ośrodków gospodarczych świata. W 1997 roku powrócił do Chin.

Ćwiczenie 7

Korzystając z mapy, wymień pozostałe kraje azjatyckie, które odzyskały niezależność. Przypomnij, pod czym zwierzchnictwem wcześniej funkcjonowały. Możesz zrobić odpowiednie zestawienie w tabeli.

Dekolonizacja Azji
Krystian Chariza i zespół,

Dekolonizacja Afryki

Podział Afryki między kraje kolonialne w 1938 roku				
Państwo	Obszar (w mln km ²)	Obszar (% całości)	Ludność (w mln)	Ludność (w %)
Belgia	2,4	8,0	14,8	9,5
Francja	11,0	36,5	42,5	27,4
Hiszpania	0,3	1,0	1,0	0,6
Portugalia	2,1	7,0	8,2	5,3

Wielka Brytania	7,8	7,8	51,9	33,5
Włochy	3,4	11,3	11,3	5,1

Źródło: J. Prokopczuk, Problemy kolonializmu w Afryce w latach 1871–1939 (krótki zarys), Warszawa 1962, s. 101.

Ćwiczenie 8

Przeanalizuj dane statystyczne w tabeli i zaznacz właściwy wniosek.

- Najmniej terenów kolonialnych na terenie Afryki posiadały Hiszpania i Portugalia.
- Najwięcej afrykańskich posiadłości kolonialnych, zarówno pod względem obszaru, jak i mieszkańców, znajdowało się we władaniu Wielkiej Brytanii.
- Krajem zarządzającym największą liczbą mieszkańców kontynentu afrykańskiego była Wielka Brytania.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

“Wartość” Afryki

W 1948 r. Afryka dawała 99% światowego wydobycia kolumbitu, 98,4% diamentów, 80,1% kobaltu, 58,9% złota, 36,5% fosfatów, 30,8% rudy chromowej, 29,4% rudy manganowej, 19,4% wanadu, 18,2% miedzi, 15,3% cyny, 14,5% platyny, 13,6% azbestu, 12% antymonu. Rolnictwo Afryki w 1948 dawało 68% światowej produkcji kakao, 70% oleju palmowego, 75% sizalu, 15% kawy.

„Wartość” Afryki, [w:] Antoni Czubiński, Historia powszechna XX wieku, Poznań 2003, s. 259–260.

Ćwiczenie 9

Proces dekolonizacji Afryki rozpoczął się później niż w Azji. Wyjaśnij, dlaczego. Skorzystaj z tekstu zamieszczonego powyżej.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DoQfmJM0L>

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Przemówienie brytyjskiego premiera Harolda Macmillana [Makmilana] w parlamencie RPA 3 lutego 1960 roku

“ Przemówienie brytyjskiego premiera Harolda Macmillana, wygłoszone 3 lutego 1960 roku w parlamencie RPA.

W XX wieku, szczególnie od momentu zakończenia wojny, procesy, dzięki którym tworzyły się narody europejskie, zaczęły zachodzić także na całym świecie. Byliśmy świadkami narodzin świadomości narodowej wśród ludów przez stulecia żyjących w zależności od innych. 15 lat temu ruch ten rozwinął się w Azji, gdzie o niepodległość walczyło wiele państw o różnych tradycjach i odmiennym pochodzeniu rasowym. Dziś taka sama sytuacja ma miejsce w Afryce [...] największe wrażenie wywarła na mnie niezwykłą siłą afrykańskiego poczucia odrębności narodowej. W każdym miejscu walka o własną tożsamość przybiera inną formę, lecz proces ten odbywa się wszędzie. Duch przemian unosi się nad całym kontynentem, i czy tego chcemy, czy nie, wzrost świadomości narodowej staje się faktem politycznym. Wszyscy musimy zaakceptować ten fakt, uwzględnić go muszą również w zakresie swojej działalności rządy naszych krajów.

Do przyczyn tego ruchu zaliczają się osiągnięcia zachodnich cywilizacji, ciągle przekraczanie granic zdobytej wiedzy, zastosowanie nauki dla potrzeb człowieka, rosnąca produkcja żywności, szybkość i ulepszanie środków komunikacji, i – co być może najważniejsze – upowszechnianie edukacji.

Jak już wspomniałem, musimy zaakceptować wzrost poczucia świadomości narodowej w Afryce jako fakt polityczny.

Przemówienie brytyjskiego premiera Harolda Macmillana, wygłoszone 3 lutego 1960 roku w parlamencie RPA.

Ćwiczenie 10

Jaką główną przyczynę wzrostu nastrojów niepodległościowych w państwach afrykańskich wymienia brytyjski premier?

Upowszechnienie się środków komunikacji.

Wzrost poczucia świadomości narodowej.

Wzrost produkcji żywności.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Sam proces dekolonizacji rozpoczął się już po wojnie.

Dekolonizacja Afryki

Dekolonizacja Afryki
Krystian Chariza i zespół,

Ćwiczenie 11

Na podstawie mapy wypisz nazwy:

- dwóch państw, które były niepodległe,
- trzech państw, które najpóźniej uzyskały niepodległość.

Ćwiczenie 12

Przeczytaj poniższy tekst, a następnie przeanalizuj mapę ilustrującą przebieg procesu dekolonizacji na terenie Afryki.

W 1962 roku, po kilkuletniej wojnie, niepodległość uzyskała Algieria. W 1960 roku niezależność ogłosiło belgijskie Kongo, ale dopiero po pięcioletnim konflikcie fakt ten został uznany przez metropolię. W latach 70. niezależność uzyskały kolonie portugalskie. W 1974 roku powstała Gwinea-Bissau, a w 1975 roku niepodległe stały się Angola i Mozambik. Dekolonizacji sprzyjały kłopoty polityczne metropolii, czyli tzw. rewolucja goździków w Portugalii w latach 1974–1975, która umożliwiła przejęcie władzy przeciwnikom kolonializmu.

Niezależność RPA

Trudną drogę do niezależności przeszła czarnoskóra ludność Republiki Południowej Afryki, w której od 1948 do 1994 roku obowiązywała polityka [apartheidu](#). Tamtejsza biała ludność (potomkowie Burów i Anglików) dyskryminowała Afrykanów i Azjatów. Wprowadzono całkowitą segregację rasową. Funkcje w administracji i prawa wyborcze zastrzeżone były tylko dla białych. ONZ uznała apartheid za zbrodnię przeciwko ludzkości. Z ideologią tą walczyła miejscowa ludność poprzez Narodowy Kongres Afrykański. Ogromny wkład w likwidację apartheidu wnieśli [Frederik Willem de Klerk](#) i [Nelson Mandela](#).

Ćwiczenie 13

Napisz, czy decyzja o przyznaniu Pokojowej Nagrody Nobla obydwu wymienionym wyżej politykom była słuszna. Uzasadnij odpowiedź.

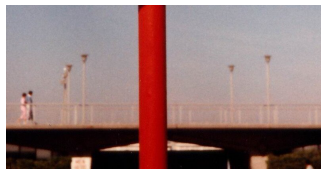

R. Barraez D´Lucca, Fotografia, licencja: CC BY 2.0

Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

Ulrich Stelzner, Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 14

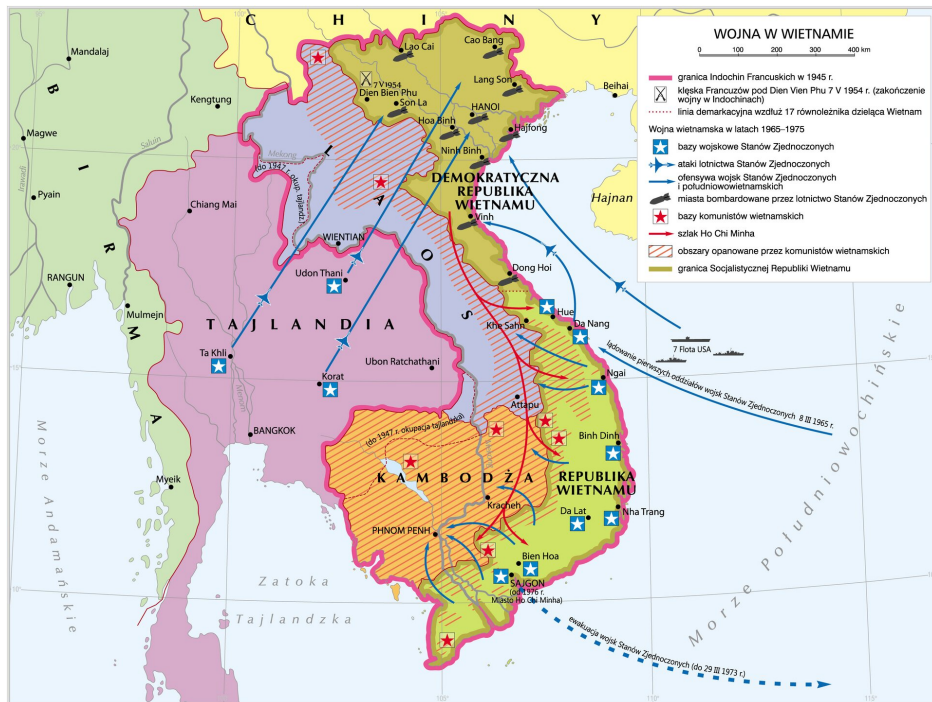
Napisz krótkie komentarze do zdjęć, uwzględniając własny stosunek do zjawiska segregacji rasowej.

Konflikty między krajami kolonialnymi i na linii kolonia-metropolia

Między nowo powstałymi krajami często dochodziło do sporów granicznych. Jednym z nich był konflikt między Indiami i Pakistanem o Kaszmir (w latach 1947–1949, 1965, 1971).

W przypadku wojen na linii metropolia–kolonia do krwawych starć doszło między innymi przy likwidacji imperium kolonialnego Francji. Jednym z obszarów objętych walkami był Wietnam. W okresie II wojny światowej państwo to znalazło się pod okupacją japońską (wcześniej Indochiny były kolonią francuską).

Japończycy pozostawili jednak częściowo dawną administrację kolonialną. Pod okupacją japońską narodził się podziemny komunistyczny ruch niepodległościowy zwany Viet Minh (Liga Niepodległości Wietnamu) z Ho Chi Minhem na czele. Japończycy, wycofując się, proklamowali niepodległość Wietnamu i przywrócili dawny system monarchiczny. Jednak po opuszczeniu przez nich kraju część Wietnamu została opanowana przez komunistyczną partyzantkę. Króla zmuszono do abdykacji, ogłoszono utworzenie Demokratycznej Republiki Wietnamu, powołano Tymczasowy Rząd Republiki z Ho Chi Minhem na czele, z siedzibą w Hanoi. Francuzi nie zamierzali jednak pogodzić się z utratą Wietnamu. Na pomoc przyszły im wojska angielskie. Ośrodkiem władzy kolonialnej stały się południe kraju i Sajgon. Strony zawarły porozumienie o czasowym podziale Wietnamu, ale w rzeczywistości i Francuzi, i komuniści chcieli odzyskać kontrolę nad całym krajem. Konflikt zainicjowali Francuzi, ostrzeliwując Hajfong. W efekcie działań zbrojnych, w których Francuzi ponieśli druzgocącą klęskę w dolinie Dien Bien Phu, przywrócono *status quo*, czyli podział Wietnamu wzdłuż 17 równoleżnika. Uznano także niezależność Laosu i Kambodży.

Wojna w Wietnamie
 Krystian Chariza i zespół,

Konferencja w Genewie w 1954 roku, na której usankcjonowano podział Wietnamu wzdluz 17 równoleznika oraz potwierdzono niezaleznosc Laosu i Kambodzy
 Konferencja w Genewie w 1954 roku , Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 15

Dlaczego Genewę można kojarzyć z procesem pokojowym? Jaka organizacja, powstała w okresie międzywojennym, miała tam swoją siedzibę?

Liga Narodów.

Międzynarodowa Organizacja Praw Człowieka.

Międzynarodówka Komunistyczna.

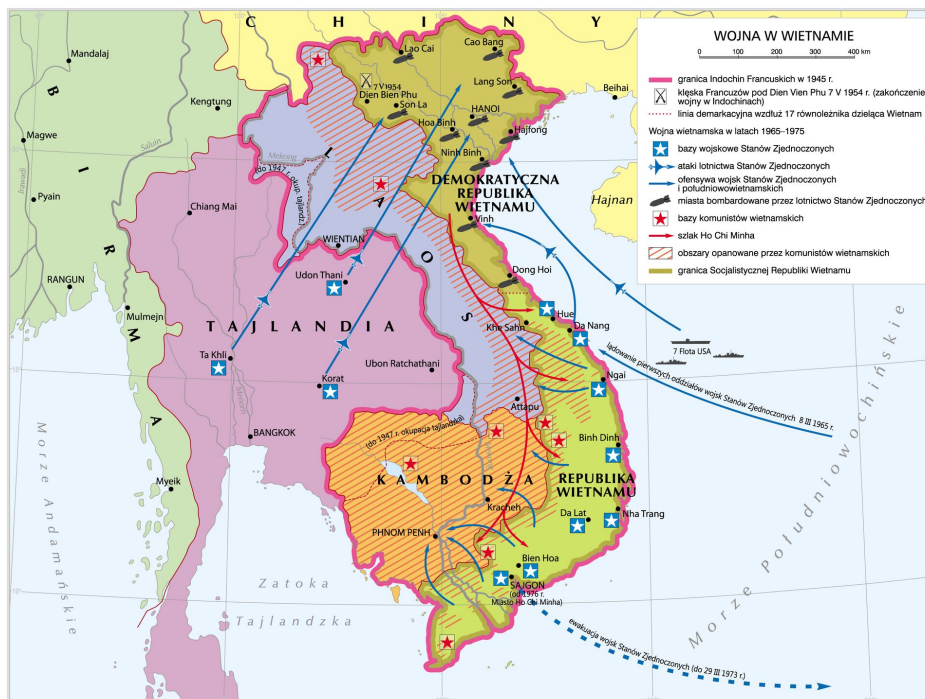
Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Zakładano jednak, że w przyszłości może dojść do utworzenia wspólnego rządu i zjednoczenia kraju. Po wycofaniu się Francuzów w Wietnamie Południowym rozpoczął działalność Vietcong, czyli komunistyczna partyzantka, inspirowana przez Wietnam Północny oraz wspierana przez ZSRR i Chiny.

Konflikty między krajami kolonialnymi i na linii kolonia-metropolia

Wietnam

Aby przeciwstawić się wpływowi komunizmu, prezydent USA John F. Kennedy wsparł Wietnam Południowy, wysyłając amerykańskich doradców wojskowych i broń. W 1964 roku rozpoczęła się interwencja zbrojna Amerykanów w Wietnamie. Konflikt pochłonął ogromną liczbę ofiar, nie przyniósł jednak sukcesu. W wojnę zaangażowanych było ponad pół miliona Amerykanów. Działania objęły całe Indochiny: przeniosły się też do Laosu i Kambodży. W 1973 roku zakończono interwencję i siły amerykańskie zostały wycofane. To przesądziło o dalszym przebiegu wojny. Siły Demokratycznej Republiki Wietnamu pokonały wojska Wietnamu Południowego. 30 kwietnia 1975 roku wkroczyły do Sajgonu, który zresztą przemianowany został na miasto Ho Chi Minha, a 2 lipca 1976 roku proklamowano Socjalistyczną Republikę Wietnamu ze stolicą w Hanoi.

Wojna w Wietnamie
 Krystian Chariza i zespół,

Wojna w Wietnamie już przez społeczeństwo francuskie została nazwana „brudną wojną”, spotkała się też z niechęcią Amerykanów. Wielu młodych ludzi otrzymujących wezwanie do wojska darło lub demonstracyjnie paliło karty powołania i odmawiało udziału w wojnie.

W I wojnie indochińskiej (w której Francja próbowała utrzymać panowanie nad Wietnamem) Wietnamczycy stracili około 20 tys. żołnierzy, a Francuzi około 15 tys. (1726 zabitych, 1694 zaginionych i 11 721 wziętych do niewoli).

W II wojnie indochińskiej, kiedy w konflikt zaangażowało się USA, zginęło 56 tys. Amerykanów, około 200 tys. odniosło rany. Wietnamczyków zginęło około 1 mln, a 2 mln odniosły rany. Koszty materialne wojny przekroczyły 200 mld dolarów.

Laos i Kambodża, mimo że uzyskały niezależność od Francji, stały się terenem walk między komunistami a siłami prozachodnimi, wspieranymi przez USA. W obydwu krajach sukces odnieśli komuniści. W Kambodży rozpoczął się okres władzy Czerwonych Khmerów z Pol Potem na czele. W trakcie ich rządów i w wyniku tworzenia przez nich „nowego społeczeństwa” zginęło ponad 2 mln osób.

Do krwawej wojny doszło również w Algierii, gdzie zginęło około 2 mln ludzi. Była to kolonia francuska, w której przebywało stosunkowo dużo mieszkańców metropolii, dlatego próbowano ją zbrojnie utrzymać. W 1954 roku Francuzi krwawo stłumili powstanie Algierczyków, ale nie zabili ducha oporu. Przedłużające się walki spowodowały, że w 1961 roku pełniący funkcję prezydenta Francji Charles de Gaulle, wbrew woli wielu polityków i mieszkańców kolonii, zdecydował się przeprowadzić w Algierii referendum dotyczące

losów tego kraju. Większość mieszkańców podjęła decyzję o usamodzielnieniu się kolonii – w związku z tym Francja uznała niepodległość Algierii.

Mimo zasadniczo pokojowego demontażu imperium brytyjskiego zdarzały się konflikty zbrojne między metropolią a podległymi jej koloniami. Do walk doszło w Birmie. Również na Malajach Brytyjczycy walczyli z komunistyczną partyzantką. Dopiero w 1957 roku Malezja (wcześniej Związek Malajski) uzyskała niezależność.

Problemy niepodległości

Bardzo szybko okazało się, że uzyskanie niepodległości było dopiero początkiem problemów nowo powstałych państw. W koloniach brakowało elit politycznych, pojawiały się trudności ekonomiczne, szerzyła się korupcja. Ze zdwojoną siłą dawały o sobie znać różnice etniczne, których efektem były wojny plemienne i rywalizacja o władzę. Kraje te stawały się teatrem rywalizacji między Wschodem a Zachodem. W wielu z nich popularne okazywały się idee komunistyczne, np. w Ludowej Republice Konga. W jeszcze liczniejszych dochodziło do przewrotów politycznych, wojskowych zamachów stanu (w ponad 30 krajach). Wielu dyktatorów wykazywało się szczególnym okrucieństwem, doprowadzając swoje państwa do ruiny, a społeczeństwa do ponoszenia ogromnych ofiar. Przykładem są choćby rządy Jeana Bokassy w Republice Środkowoafrykańskiej.

Wyniszczające były wojny domowe i walki plemienne. Toczyły się one m.in. w: Algierii, Sudanie, Etiopii, Somalii, Ugandzie, Mozambiku, Zimbabwie, Angoli, Czadzie i Nigerii. W Nigerii, w wojnie domowej, zginęło ponad milion osób. W Demokratycznej Republice Konga konflikt między plemionami Tutsi i Hutu także pochłonął ponad milion osób.

Dla zainteresowanych

Kongo (jego belgijska część) ogłosiło niepodległość 30 czerwca 1960 roku. Powstanie federacyjnej Republiki Konga okazało się początkiem ogromnego problemu. Na tym terenie mieszkało blisko 200 rywalizujących ze sobą plemion. Efektem były secesje regionów (np. Katangi czy Południowej Kasai), ale przede wszystkim zmiany u steru władzy. Pierwszym prezydentem republiki został Joseph Kasavubu, a premierem Patrice Homery Lumumba, który wykazywał sympatie proradzieckie. Obaj politycy, zamiast współpracować, rywalizowali ze sobą. W efekcie doszło do zamachu stanu, którego dokonał pułkownik Mobutu (1930–1997). Próbował następnie utrzymać władzę, opierając się na wojskach najemnych i wprowadzając dyktaturę wojskową.

Nie uspokoiło to sytuacji w kraju. Niczego także nie zmieniło wyeliminowanie z walki Lumumby (zamordowanego w 1961 roku) czy Moise Czombego (zwolennika secesji bogatej Katangi, zmuszonego do emigracji) – zamęt wciąż trwał. Mobutu sprawował władzę dyktatorską do 1993 roku. Doprowadził do znacjonalizowania kopalni w Katandze, będącej najbogatszą prowincją w kraju, przeprowadził afrykanizację miejscowych nazw, a w 1972 roku zmienił nazwę Demokratycznej Republiki Konga na Republikę Zairu (po odsunięciu go od władzy przywrócono starą nazwę państwa). W czasie jego rządów ludność z plemienia, pozostająca od dłuższego czasu w opozycji wobec Mobutu z powodu jego zdecydowanego poparcia dla plemienia, odpowiedzialnego za w sąsiedniej, opanowała znaczną część wschodniego Zairu. Mobutu wydał polecenie usunięcia Tutsi poza granice państwa, co wywołało otwartą wojnę. 16 maja 1997 roku oddziały przeciwników Mobutu – występujące jako Zjednoczony Sojusz Sił Demokratycznych na rzecz Wyzwolenia Kongo-Zairu – odniosły sukces. Nowym prezydentem został Laurent Kabila.

Demokratyczna Republika Konga była terenem walk także w kolejnych latach. Wspomniana wojna w Rwandzie wycisnęła wyraziste piętno na wewnętrznej sytuacji kraju, która do dziś pozostaje konfliktogenna.

Ćwiczenie 16

Korzystając z różnych źródeł informacji, stwórz kalendaria wydarzeń wojennych mających miejsce w Demokratycznej Republice Konga oraz w Rwandzie. W przypadku pierwszego z wymienionych krajów – od obalenia Mobutu, w przypadku drugiego – od apogeum konfliktu w latach 1990–1993. Zilustruj oba kalendaria znalezionymi przez siebie zdjęciami.

Mobutu, sprawując władzę, zgromadził ogromny majątek: miał ponad 20 luksusowych posiadłości i miliardy dolarów na koncie. Pieniądze pochodziły przede wszystkim z doskonale funkcjonującego systemu haraczy i defraudacji pomocowych funduszy zagranicznych, a ponadto z dochodów firm wydobywczych i handlu diamentami. Jednocześnie Mobutu doprowadził państwo do zapaści finansowej.

Przykładem nieradzenia sobie z problemami niepodległości była też Ghana. Powstała na terytorium dawnego Złotego Wybrzeża, niepodległość proklamowała 6 marca 1957 roku, ale pozostała w ramach Brytyjskiej Wspólnoty Narodów. W 1960 roku przekształciła się w republikę, przyjmując nazwę Ghana, pochodzącą od jednego z plemion murzyńskich w Sudanie. Osobą, która odegrała w Ghanie istotną rolę, był Kwame Kofie Nkrumah (1909–1972). Wykształcenie zdobył w USA i Wielkiej Brytanii. Był działaczem ruchu niepodległościowego, w 1957 roku został premierem niepodległej Ghany. W 1960 roku przejął funkcję prezydenta kraju, a w 1962 roku ogłosił się dożywotnim prezydentem. Przystąpił wówczas do modernizacji i uprzemysłowienia kraju.

"Wartość" Afryki

« Poleciał zbudować czteropasmową autostradę kosztem 20 mln dolarów, po której nie miał kto jeździć, ponieważ mieszkańcy nie mieli samochodów, kosztem 45 mln dolarów powstał wielki pas startowy dla odrzutowców, których także nie było, zbudowano wielką stalownię, ale zapomniano o zorganizowaniu dostaw surowca i po trzech miesiącach musiała ona stanąć. Powstawały wielkie pałace i hotele, a zapomniano o budowie domów mieszkalnych. Wobec takiej gospodarki bogate państwo szybko wyczerpało swe zasoby i stanęło wobec widma kryzysu. W chwili uzyskania niepodległości w skarbcu znajdowały się zapasy szacowane na 560 mln dolarów, a w 1966 państwo stanęło wobec widma niewypłacalności.

„Wartość” Afryki, [w:] Antoni Czubiński, Historia powszechna XX wieku, Poznań 2003, s. 259–260.

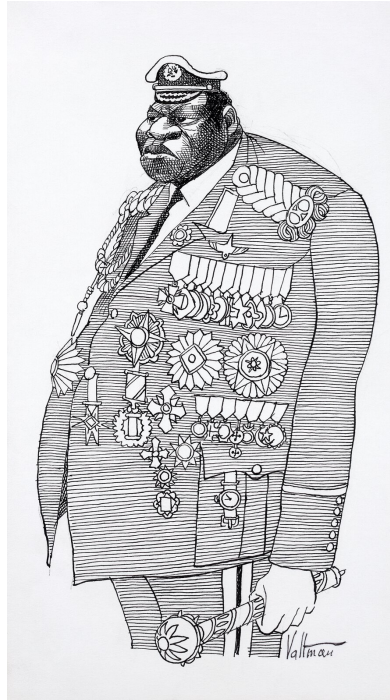
Ćwiczenie 17

Wyjaśnij, dlaczego część rządzących w byłych koloniach prowadziła nieracjonalną politykę finansowo-gospodarczą.

Kolejnym politykiem – skorumpowanym i nie liczącym się z otoczeniem – był Jean Bedela Bokassa (1921–1996). Pochodził z francuskiej Afryki Równikowej. Walczył w armii francuskiej w okresie II wojny światowej, a także w Wietnamie. Następnie w 1963 roku znalazł się w Republice Środkowoafrykańskiej, gdzie obalił tamtejszego prezydenta. W 1966 roku sam stanął na czele państwa. W 1972 roku przyjął tytuł dożywotniego prezydenta, a w 1977 koronował się na cesarza. Okres jego władzy to czas, w którym społeczeństwo, poddane represjom, żyło w ciągłym strachu. To zarazem czas szerzenia się korupcji. Nieumiejętna polityka gospodarcza spowodowała spadek produkcji diamentów i w efekcie doprowadziła do głodu. Dyktatury Bokassy mieli dość zarówno jego poddani, jak i Francuzi. Z inspiracji Francji doszło do obalenia reżimu. W 1979 roku powrócił dawny prezydent. Bokassa wyjechał z kraju, próbując uniknąć kary. W 1986 roku powrócił jednak i wtedy został osądzony i skazany. Wyszedł z więzienia w 1993 roku po ogłoszeniu amnestii.

Uganda niezależność uzyskała w 1962 roku i ukształtowała się jako państwo federacyjne, składające się z trzech królestw i czterech prowincji. Również i tutaj żywe były spory plemienne. O władzę rywalizowali wywodzący się z plemienia Buganda król Mutesa II i premier Milton Obote z plemienia Lango, który odniósł sukces w wyniku zamachu. W 1966 roku po zdobyciu władzy ogłosił się prezydentem i zawiesił dotychczas obowiązującą konstytucję. W zwycięstwie dopomógł mu dowodzący wojskami Amin (służący wcześniej w brytyjskiej armii kolonialnej), który w 1971 roku sam zapragnął władzy i obalił swojego dotychczasowego mocodawcę. Idi Amin (1925–2003) wprowadził w Ugandzie krwawą dyktaturę – w 1976 roku ogłosił się dożywotnim prezydentem. W umacnianiu swojej władzy

opierał się na szczepie Kakwa, a zwalczał plemię Lango. Postanowił też usunąć z Ugandy Brytyjczyków i Hindusów. W efekcie wojny domowej zginęły setki ludzi. W 1978 roku w ramach agresywnej polityki zagranicznej rozpoczął wojnę z Tanzanią, wskutek czego opozycja krajowa zyskała wsparcie państw sąsiadujących z Ugandą, a to doprowadziło do obalenia dyktatora. Jego reżim przyczynił się do śmierci około 500 tys. osób.

Amin - karykatura

Edmund S. Valtman, Amin - karykatura, Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych, domena publiczna

Ćwiczenie 18

Amin odznaczał się ogromną posturą, co wyraźnie zaakcentował karykaturzysta. Co jeszcze można powiedzieć na temat dyktatora na podstawie zaprezentowanej ilustracji?

Powyżej wspomniano zaledwie o kilku przypadkach wojen prowadzonych w Afryce. Niestety, jest to kontynent, który był – i wciąż jest – bardzo podatny na wybuchy konfliktów zbrojnych.

Ćwiczenie 19

Znajdź informacje na temat przyczyn wojny domowej w Gwinei.

Neokolonializm

Skutkiem nieradzenia sobie dawnych kolonii z nową niepodległościową rzeczywistością był neokolonializm.

Wypowiedź prezydenta Ghany Kwame Nkrumahy z 1965 roku

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DoQfmJM0L>

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Wypowiedź prezydenta Ghany Kwame Nkrumaha z 1965 roku Wypowiedź prezydenta Ghany Kwame Nkrumaha z 1965 roku

Istota neokolonializmu polega na tym, że polityka państwa, która jest w teorii niepodległa i dysponuje wszystkimi atrybutami suwerenności, jest kierowana z zewnątrz. Można więc powiedzieć, że dawne mocarstwa kolonialne kontynuują politykę kolonialną w nowych warunkach, jak się okazało, neokolonializm stał się zjawiskiem bardzo niebezpiecznym dla krajów afrykańskich. Kontrolując i stymulując rozwój gospodarczy swych słabszych partnerów, państwa zachodnie skupiły się jedynie na niektórych dziedzinach produkcji. Taki stan rzeczy doprowadził do zaniedbania innych. Neokolonializm przyczynił się w głównej mierze do deformacji struktury produkcji w krajach Afryki. Sprzyjał rozwojowi produkcji rolniczej, przemysłu wydobywczego oraz przemysłu związanego z handlem zagranicznym, ale jednocześnie zahamował niemalże całkowicie rozwój przemysłu przetwórczego i produkcję towarów przeznaczonych na eksport. Neokolonializm przyczynił się do utrzymania i utrwalenia stanu zależności ekonomicznej, naukowo-technicznej i technologicznej państw afrykańskich od państw zachodnich. Poza tą sferą czysto ekonomiczną neokolonializm podtrzymywał i nadal podtrzymuje stan zależności państw Afryki w ramach skomplikowanego splotu oddziaływań politycznych, militarnych, ideologicznych, społecznych oraz kulturalnych. Spowodowało to przede wszystkim utrwalenie się systemu nierównoprawnych stosunków i powiązań między peryferiami a centrum gospodarki światowej.

(E. Brabańska, K. Gnacy, G. Haber, *Afryka – kontynent krzyżowania się wpływów państw świata*, referat wygłoszony na konferencji „Stosunki międzynarodowe w dobie postępującej globalizacji”, Łódź, 14 I 2006, za: B. Burda, B. Halczak, R. Józefiak, A. Roszak, M. Szymczak, *Historia*, cz. 2, Gdynia 2012, s. 39)

Ćwiczenie 20.1

Na czym polegało zjawisko neokolonializmu? Zdefiniuj je.

Ćwiczenie 20.2

Wyjaśnij, dlaczego zjawisko to zaistniało.

Ćwiczenie 20.3

Wskaż dwa przykłady zagrożeń dla byłych kolonii.

\section3={for-interested}

Dla zainteresowanych

Kraje kolonialne już w okresie II wojny światowej rozpoczęły ruch wyzwolenczy: np. w 1942 roku ogłoszono Manifest Ludu Algierskiego i rozpoczęły się działania mające na celu demokratyzację stosunków w państwie oraz przygotowanie go do uzyskania pełnej niezależności. Także w innych państwach kolonialnych tworzyły się ruchy społeczne i powstawały organizacje, które miały na celu poprawę położenia ludności tubylczej, a w konsekwencji doprowadzenie do jej uniezależnienia się od metropolii. W 1944 roku utworzono Radę Narodową Nigerii i Kamerunu, w 1946 – Afrykański Związek Kenii oraz Afrykańskie Zgromadzenie Demokratyczne, w 1947 – Afrykański Kongres Narodowy Północnej Rodezji.

Poszczególne kraje podejmowały współpracę, która miała ułatwić osiągnięcie niepodległości oraz umożliwić uzyskanie poparcia dla idei niezależności społeczeństw na całym świecie. Próbowaly także do tej współpracy pozyskać kraje niebędące ani koloniami, ani metropoliami kolonialnymi.

“ Konferencja w Bandungu

I Konferencja Narodów Azji i Afryki rozpoczęła się 18 kwietnia 1955 roku (trwała do 24 kwietnia) z udziałem delegacji: Afganistanu, Arabii Saudyjskiej, Birmy, Cejlonu, ChRL, Demokratycznej Republiki Wietnamu, Egiptu, Etiopii, Filipin, Indii, Indonezji, Iraku, Iranu, Japonii, Jemenu, Jordanii, Kambodży, Laosu, Libanu, Liberii, Libii, Nepalu, Pakistanu, Sudanu, Syjamu (Tajlandii), Syrii, Turcji i Wietnamu Południowego. Obecni byli też przedstawiciele krajów zależnych: Algierii, Cypru, Malajów, Maroka, Tunezji, Złotego Wybrzeża i ludności kolorowej RPA. [...]

W podniosłej atmosferze uczestnicy obrad zajęli się wypracowaniem zasad wzajemnej współpracy gospodarczej i kulturalnej, praw człowieka, pokojowego współistnienia i powszechnego pokoju oraz przeciwstawiania się politycznym apetytom potężnych sąsiadów. [...]

. Poparto Kartę Narodów Zjednoczonych i Deklarację Praw Człowieka ONZ z 1948 roku jako wzór dla wszystkich narodów.

Państwa przybyłe do Bandungu przyjęły jako główne zasady: nienależenie do bloków militarnych, niewiązanie się z nimi i ograniczanie ich wpływów. Dążono do pokojowego współistnienia państw, gdyż tylko w takich warunkach kraje mogły umocnić nowo zdobytą niepodległość.

Najważniejszym dorobkiem konferencji było uchwalenie deklaracji w sprawie zapewnienia powszechnego pokoju i współpracy. [...] Głosiła ona: 1. poszanowanie podstawowych praw człowieka oraz celów i zasad Karty NZ; 2. poszanowanie suwerenności i integralności terytorialnej wszystkich narodów; 3. uznanie równości wszystkich ras i równości wszystkich narodów – wielkich i małych; 4. wstrzymanie się od interwencji i mieszania się w sprawy wewnętrzne innego kraju; 5. poszanowanie prawa każdego kraju do obrony indywidualnej lub zbiorowej zgodnie z Kartą NZ; 6. wstrzymanie się od wykorzystywania układów o obronie zbiorowej w imię egoistycznych interesów któregoś z wielkich mocarstw i wstrzymanie się każdego kraju od wywierania nacisku na inne kraje; 7. wstrzymanie się od aktów czy gróźb agresji i stosowania siły przeciwko integralności terytorialnej lub niezależności politycznej któregośkolwiek kraju; 8. regulowanie wszystkich sporów międzynarodowych środkami pokojowymi, takimi jak rokowania, mediacja, arbitraż lub rozstrzyganie spornych kwestii na drodze sądowej, jak również innymi środkami pokojowymi, według uznania stron zgodnie z Kartą NZ; 9. rozwijanie wspólnych interesów i współpracy; 10. poszanowanie sprawiedliwości i zobowiązań międzynarodowych.

Konferencja w Bandungu

Ćwiczenie 21

Sformułuj treść telegramu, który będzie podsumowaniem konferencji w Bandungu. Możesz użyć maksymalnie trzech zdań i wykorzystać sześć linijek.

Konferencja solidarności Państw Azji i Afryki miała charakter cykliczny: II spotkanie odbyło się na przełomie 1957 i 1958 roku w Kairze, III – również tam, w 1961 roku. Podczas konferencji państwa deklarowały potrzebę współpracy. Niezależnie od tej inicjatywy w 1963 roku w Addis Abebie powstała Organizacja Jedności Afrykańskiej, hołdująca idei solidaryzmu, której celem było wzajemne wspieranie się państw afrykańskich w utrzymaniu samodzielności. Organizacja istniała do 2002 roku. W tym samym roku zastąpiła ją Unia Afrykańska.

Część dawnych kolonii utworzyła tzw. Trzeci Świat (obok pierwszego – kapitalistycznego i drugiego – komunistycznego). Kraje te próbowały zachować niezależność w konflikcie pomiędzy Wschodem a Zachodem, tworząc [Ruch Państw Niezaangażowanych](#). Wspomniana konferencja w Bandungu realizowała jego główne założenia.

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 22

Po przeanalizowaniu materiału z lekcji napisz krótki artykuł pt. *Problemy procesu dekolonizacji*.

Ćwiczenie 23

Skomentuj poniższą ilustrację. Czy słusznie wojnę w Wietnamie uznaje się za jeden ze szczególnie trudnych z momentów w stosunkach międzynarodowych? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Mural – wojna w Wietnamie

Mural – wojna w Wietnamie, domena publiczna

Polecenie 1

Wybierz z tekstu lekcji najważniejsze Twoim zdaniem daty, wpisz je w schemat linii chronologicznej i dodaj do nich swój komentarz uzasadniający wybór.

Co potrafię?

Potrafię wskazać na mapie kraje afrykańskie, które uzyskały niezależność w Roku Afryki, tzn. w 1960 roku.

Co wiem?

Wiem, jakie były konsekwencje dekolonizacji.

Co rozumiem?

Rozumiem, co spowodowało dekolonizację.

Konflikty bliskowschodnie

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

“ Znaczenie regionu bliskowschodniego

Bogate złoża tego surowca [ropy naftowej] odkryto na początku wieku w Persji. Szybko okazało się jednak, że cały region wokół Zatoki Perskiej oraz dolin rzeki Tygrysu i Eufratu na terenie Iraku obfituje w to bogactwo naturalne, w dodatku wysokiej jakości. Od połowy XX wieku popyt na ropę naftową zaczął wzrastać, zwłaszcza że własne zasoby USA zaczęły się kurczyć na skutek zapotrzebowania ze strony rozwijającej się gospodarki armii amerykańskiej. Dla Waszyngtonu sytuacja na [Bliskim Wschodzie](#) stawała się coraz istotniejszą kwestią. [...] Tym samym rozwój sytuacji w tym rejonie stał się problemem o znaczeniu strategicznym dla całego świata. Brak dostępu do ropy groził każdemu państwu ekonomicznym upadkiem. [...] Rosnące światowe zapotrzebowanie na ropę przyniosło także ogromne dochody państwom, na terytorium których znajdowały się główne

złoża tego surowca. Umożliwiło to szybki wzrost dochodu narodowego dotąd ubogich państw [...].

Znaczenie regionu bliskowschodniego, [w:] Edward Czapiewski, Jakub Tyszkiewicz, Historia powszechna, wiek XX, Warszawa 2012, s. 622.

Ćwiczenie 1

Wyjaśnij, dlaczego sytuacją na Bliskim Wschodzie były zainteresowane nie tylko tamtejsze państwa, ale także USA i kraje europejskie.

Powstanie Państwa Izrael i początek konfliktu żydowsko-arabskiego

Po 1945 roku na obszarze Bliskiego Wschodu doszło kilkakrotnie do wojen lub sytuacji konfliktowych. Największym problemem, nierozwiązanym do dnia dzisiejszego, pozostaje konflikt arabsko-żydowski.

Początków sporu należy dopatrywać się w wydarzeniach z końca XIX wieku. W 1897 roku w Bazylei z inicjatywy **Teodora Herzla** odbył się **I Światowy Kongres Syjonistyczny**. Dyskutowano na nim o konieczności odbudowania państwa żydowskiego w Palestynie, odwołując się do funkcjonowania organizmu państwowego na tym obszarze w starożytności.

“ Deklaracja niepodległości Izraela

Naród żydowski powstawał w Ziemi Izraela. Tutaj ukształtowała się jego duchowa, religijna i państwowa tożsamość. Tutaj po raz pierwszy stworzył on państwo. Tutaj stworzył skarby kultury ogólnoludzkiej i przekazał całemu światu wieczną Księgę nad księgami.

A później, gdy siłą wygnano naród z jego ziemi, Żydzi zachowali z nią łączność i nigdy nie przestawali się modlić i mieć nadzieję na to, że do niej powrócą i że odtworzą w niej swoją polityczną wolność.

Kierowani tym historycznym i tradycyjnym przywiązaniem, Żydzi w każdym pokoleniu dążyli do tego, by powrócić do swojej dawnej ojczyzny.

W roku 5657 (1897), wezwany przez duchowego ojca Państwa

Żydowskiego – Theodora Herzla, zebrał się Pierwszy Kongres Syjonistyczny i ogłosił prawo narodu żydowskiego do narodowego odrodzenia w swojej własnej ojczyźnie.

Deklaracja niepodległości Izraela

Teodor Herzl, ojciec duchowy państwa żydowskiego

E. M. Lilien, Teodor Herzl, ojciec duchowy państwa żydowskiego, domena publiczna

Ćwiczenie 2

Wytlumacz, dlaczego Palestyna była dla Żydów miejscem szczególnym.

Ćwiczenie 3

Wymień czynniki, dzięki którym Żydom udało się zachować poczucie jedności mimo rozproszenia po całym świecie (skorzystaj także z wiedzy pozaźródłowej).

Ćwiczenie 4

Wyjaśnij, czym jest „wieczna Księga nad księgami”.

Ćwiczenie 5

Wytlumacz, dlaczego w tekście podane są dwie daty zwołania Kongresu: 5657 i 1897.

Kongres syjonistyczny zapoczątkował przyjazdy Żydów do Palestyny. Nie budziło to sprzeciwu ze strony tutejszych arabskich mieszkańców, dopóki napływ ten nie był znaczący. Kiedy jednak w **1917** roku brytyjski minister spraw zagranicznych **Arthur Balfour** uznał za zasadne aspiracje syjonistów do utworzenia państwa żydowskiego w Palestynie (z zachowaniem praw innych narodowości zamieszkujących ten obszar) i zwiększyła się liczba przybywających do Palestyny Żydów, arabscy mieszkańcy poczuli się zagrożeni i rozpoczęły się pierwsze konflikty i starcia. Gdy sytuacja Żydów w Europie stawała się coraz trudniejsza, coraz więcej ich decydowało się na wyjazd na Bliski Wschód, co z kolei powodowało eskalację napięć.

Brytyjczycy, którzy sprawowali z ramienia Ligi Narodów mandat w Palestynie (należącej do Turcji, zanim została brytyjskim terenem mandatowym), zmuszeni byli przed II wojną światową, i w trakcie jej trwania, ograniczać przyjazdy ludności żydowskiej. Także po zakończeniu wojny Żydzi, którzy przetrwali zagładę, próbowali przedostać się do Palestyny. Wydawało się, że idea powstania państwa żydowskiego w tej sytuacji jest wyjątkowo słuszna. Syjoniści starali się przekonać do niej Brytyjczyków i wpłynąć na zmianę decyzji o zahamowaniu przyjazdów Żydów do Palestyny, sięgając po argumenty siłowe: w 1946 roku doszło do wysadzenia hotelu w Jerozolimie, w którym znajdowały się brytyjskie urzędy.

Żydowski terroryzm – Irgun Cwai Leumi

((A. Krawczyk

Żydowski terroryzm --- Irgun Cwai Leumi

22 lipca 1946 r. z rozkazu [Menachema Begina](#), dowódcy [Irgun Cewai Leumi](#), został wysadzony Hotel Król Dawid. Pod gruzami śmierć poniosło 91 osób, 28 Brytyjczyków, 41 Arabów, 17 Żydów i 5 osób innych narodowości.

Do dnia dzisiejszego jest to najkrwawszy jednostkowy atak terrorystyczny w Palestynie. W wyniku tego czynu [Hagana](#) wyłamała się z wspólnego „żydowskiego ruchu oporu” i zapowiedziała zaprzestanie ataków na brytyjskie cele. Masakra ta sprowokowała gorzkie nastroje antyżydowskie i antysyjonistyczne w całej Anglii. 30 października Irgun wysadził w powietrze część dworca kolejowego w Jerozolimie. 1 października 1946 r. zostały podłożone ładunki

wybuchowe w pobliżu brytyjskiej ambasady w Rzymie, które uszkodziły budynek. Do zamachu przyznała się organizacja Begin.

1 marca 1947 żydowscy terroryści zaatakowali brytyjski klub oficerski w specjalnej strefie bezpieczeństwa w Goldschmidt House na King George Street w Jerozolimie, zginęło 17 brytyjskich oficerów. Żydowscy bojownicy zaatakowali magazyny armii brytyjskiej w Haderze, Hanna Pardes i Beit Lyd oraz zaatakowali konwój brytyjski w Hajfie. W trakcie tych operacji kilkudziesięciu żołnierzy brytyjskich poniosło śmierć, a jeszcze więcej zostało rannych. W odpowiedzi Brytyjczycy narzucili prawo wojenne żydowskim dzielnicom Jerozolimy i dzielnicom Tel-Awiwu [...].

Żydowski terroryzm – Irgun Cwai Leumi

Ćwiczenie 6

Jaki charakter miały przedsięwzięcia militarnych organizacji żydowskich?

terrorystyczny

obywatelskiego nieposłuszeństwa

propagandowy

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 7

W jakim celu organizacje żydowskie podejmowały akcje militarne?

Nakłonienia Brytyjczyków do rozwiązania problemu żydowskiego.

Zwrócenia uwagi opinii międzynarodowej na problem żydowski.

Wymordowania wszystkich Brytyjczyków zamieszkujących teren mandatowy.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Brytyjczycy odwołali się do mediacji ONZ. Organizacja powołała specjalną Komisję Palestyńską, która miała znaleźć rozwiązanie. Przygotowany przez nią plan zakładał podział Palestyny na trzy strefy: dwa odrębne państwa – żydowskie i arabskie oraz Jerozolimę

posiadającą status terytorium znajdującego się pod administracją ONZ. Jak można było się spodziewać, takie rozwiązanie nie usatysfakcjonowało Arabów. Już na przełomie 1947 i 1948 roku doszło do walk między arabskimi i żydowskimi oddziałami paramilitarnymi. Natomiast proklamowanie 14 maja 1948 roku Państwa Izrael doprowadziło do pierwszej wojny izraelsko-arabskiej.

“ Deklaracja niepodległości Izraela

[...] Katastrofa, która niedawno spadła na naród żydowski – mord milionów Żydów w Europie – była kolejnym wyrazistym potwierdzeniem konieczności rychłego rozwiązania problemu bezdomności narodu poprzez odbudowanie w Ziemi Izraela państwa żydowskiego. Państwa, które otworzyłyby swoje bramy szeroko dla każdego Żyda, a narodowi przydałoby status uznanego członka społeczności narodów.

[...] Podczas II wojny światowej żydowska społeczność tego kraju wniosła swój udział do walki toczonej przez kochające pokój i wolność narody z siłami nazistowskimi. Krew jej żołnierzy i wojenny wysiłek dały jej miejsce pomiędzy tymi, którzy utworzyli Narody Zjednoczone. 29 listopada 1947 roku Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych przyjęło rezolucję wzywającą do ustanowienia państwa żydowskiego w Ziemi Izraela. Zgromadzenie Ogólne domagało się od mieszkańców Ziemi Izraela, by podjęli kroki niezbędne dla implementacji tej rezolucji. To uznanie prawa narodu żydowskiego do ustanowienia swojego państwa jest NIEODWOŁALNE (IRREVOCABLE).

To prawo jest naturalnym prawem narodu żydowskiego do bycia panami własnego losu, jak inne narody, w swoim suwerennym państwie.

[...] Ogłaszamy, że z chwilą wygaśnięcia mandatu w dniu dzisiejszym, wieczorem 6 ijar 5708 (15 maja 1948), do ustanowienia wybranych w zgodzie z konstytucją przyjętą do dnia 1 października 1948 władz państwa, Rada Narodowa pełnić będzie funkcję Tymczasowej Rady

Państwa, a jej organ wykonawczy, Rząd Narodowy, będzie Tymczasowym Rządem Państwa Żydowskiego, zwanego Izraelem.

Państwo Izrael otwarte będzie dla żydowskiej imigracji z Diaspory i będzie wspierać rozwój kraju dla pożytku wszystkich jego mieszkańców. Zbudowane będzie na podstawach wolności, sprawiedliwości i pokoju – tak jak je widzieli prorocy Izraela. Państwo żydowskie zapewni wszystkim swoim mieszkańcom równość społeczną i polityczne prawa niezależnie od wyznania, rasy i płci. Gwarantować będzie wolność wyznania, sumienia, słowa, edukacji i kultury. Chronić będzie miejsca święte wszystkich religii i będzie postępować zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych.

Państwo Izrael jest gotowe do współpracy z przedstawicielami Narodów Zjednoczonych we wprowadzaniu w życie rezolucji z dnia 29 listopada 1947 roku oraz podjąć kroki mające na celu ekonomiczne zjednoczenie Ziemi Izraela.

Zwracamy się do Narodów Zjednoczonych z wezwaniem o pomoc dla narodu żydowskiego w odbudowie swego Państwa i o przyjęcie Państwa Izrael w poczet wspólnoty narodów.

Wzywamy – w samym centrum wymierzonej w nas napaści – arabskich mieszkańców Państwa Izrael do zachowania pokoju i współpracy w tworzeniu państwa na podstawie pełnego i równego obywatelstwa i należytej reprezentacji w jego tymczasowych i trwałych instytucjach.

Wyciągamy przyjazną dłoń do wszystkich sąsiadujących z nami państw i ich narodów oferując pokój i zgodne sąsiedztwo. Zwracamy się z wezwaniem do ustanowienia więzów współpracy z niezależnym narodem żydowskim zamieszkałym na swojej ziemi. Państwo Izrael gotowe jest wziąć udział we wspólnym wysiłku rozwoju całego Bliskiego Wschodu.

Wzywamy cały naród żydowski w Diasporze, by zjednoczył się poprzez imigrację i odbudowę z Państwem Izrael i stał u jego boku w dziele odbudowy i realizacji odwiecznego marzenia całych pokoleń – odrodzenia Państwa Izraela.

Z całą ufnością w Opcie Izraela, podpisujemy się własnoręcznie pod tą deklaracją przyjętą na sesji Tymczasowej Rady Państwa, na ziemi ojczyźstej, w mieście Tel-Awiwie, w ten szabat, piątego dnia miesiąca ijar 5708 roku (14 maja 1948 roku).

Deklaracja niepodległości Izraela

Ćwiczenie 8

Wymień wskazane w deklaracji powody powstania Państwa Izrael. Określ cele (w zakresie polityki wewnętrznej i zagranicznej), które stawiało przed sobą państwo żydowskie.

Pierwsze wojny żydowsko-arabskie

Wojna rozpoczęła się, ponieważ państwa arabskie (Arabia Saudyjska, Egipt, Irak, Liban, Syria, Transjordania) nie uznały powstałego Izraela. Pierwszy konflikt zakończył się jednak sukcesem młodego państwa, wspieranego podczas tych działań przez ZSRR (później nastąpi zmiana sojuszy: Izrael znajdzie wsparcie USA, natomiast państwa arabskie będą korzystały z pomocy ZSRR). Porozumienie osiągnięto także dzięki mediacjom ONZ. W związku z przyłączeniem kolejnych obszarów blisko 750 tys. Palestyńczyków musiało opuścić swoje dotychczasowe siedziby.

Izrael w latach 1947-1949

Krystian Chariza i zespół,

Ćwiczenie 9

Przyjrzyj się mapie i wskaż różnicę między propozycjami ONZ a kształtem państwa izraelskiego w 1949 roku.

W Izraelu rozpoczęło się także stabilizowanie władzy. Państwo żydowskie miało być „ojczyzną dla wszystkich Żydów”. Obowiązywała demokracja parlamentarna. Władza ustawodawcza spoczywała w rękach jednoizbowego Knesetu. Wprowadzono szerokie ustawodawstwo socjalne, ale funkcjonowały też zasady wolnego rynku. Sytuacja ekonomiczna poprawiła się dzięki znaczącej pomocy amerykańskiej oraz funduszom z RFN przyznanych Izraelowi w ramach porozumienia o odszkodowaniach za prześladowania i zagładę Żydów. Ciągle wzrastała liczba mieszkańców. Starano się przejmować pod osadnictwo ziemie pustynne, budując sieć irygacyjną. Rozpowszechnioną formą gospodarowania były rolnicze spółdzielnie produkcyjne – kibuce.

Na spornym terytorium powstawały jednak ugrupowania antyżydowskie. Większość z nich połączy się później i wejdzie w skład Organizacji Wyzwolenia Palestyny (OWP) (1964). Jej przywódcą przez lata będzie **Jasir Arafat** (wcześniej przywódca *Al-Fatah*). Głównym celem OWP stanie się doprowadzenie (na drodze zbrojnej) do utworzenia palestyńskiego państwa na ziemiach odebranych Izraelowi. OWP i organizacje pokrewne często dokonywały aktów terrorystycznych, np. atakowały samoloty pasażerskie. Jedną z najtragiczniejszych kart konfliktu jest zamordowanie 11 izraelskich sportowców podczas olimpiady w Monachium. Zamachu dokonała palestyńska organizacja Czarny Wrzesień.

Tablica upamiętniająca tragedię izraelskich sportowców, znajdująca się przy stadionie olimpijskim w Monachium

High Contrast, Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 10

Oceń czyn Czarnego Września. Wyjaśnij, dlaczego członkowie organizacji zdecydowali się na taki krok.

Jedną z przyczyn stałych napięć było nierozwiązanie problemu uchodźców palestyńskich. Przebywali oni we wszystkich państwach arabskich, ale ich największe skupiska były w Egipcie i Jordanii.

Praktycznie cały czas dochodziło również do konfliktów granicznych pomiędzy Izraelem a państwami arabskimi. Izrael też przekraczał ustalenia międzynarodowe. W 1951 roku przyłączył wschodnią część Jerozolimy i ogłosił ją swoją stolicą. W kolejnych latach Egipt próbował zamknąć dostęp Izraela do Morza Czerwonego, blokując port Eljat, a następnie prezydent Egiptu ogłosił akt nacjonalizacji Kanału Sueskiego. Ta druga decyzja uderzała w politykę Francji i Wielkiej Brytanii, toteż Izrael wspólnie z dwoma wspomnianymi państwami zaatakował Egipt. I tym razem udało się Izraelowi odnieść „terytorialny sukces”. Ze względu jednak na to, że konflikt spotkał się z protestem USA i ZSRR, państwo żydowskie opuściło zdobyte terytoria, czyli półwysep Synaj i Strefę Gazy. Do 1967 roku nie doszło do wojny, niemniej konflikty graniczne i akty terroru stały się nieodłącznym elementem stosunków arabsko-żydowskich. Jakikolwiek propozycje zmian także w sferze ekonomicznej zgłaszane przez Izrael były torpedowane przez państwa arabskie, jak choćby próba zbudowania elektrowni wodnej na rzece Jordan.

Wojna sześciodniowa

Do kolejnego otwartego konfliktu doszło w 1967 roku. Przyczyn rozpoczęcia walk było kilka: akty terroru ze strony państw arabskich, blokada Izraela rozpoczęta przez Egipt oraz podpisanie egipsko-jordańsko-syryjskiego sojuszu wojskowego o antyizraelskim ostrzu. Konflikt rozpoczął Izrael (na zasadzie [wojny prewencyjnej](#)). Trwał on od 5 do 10 czerwca 1967 roku.

Izrael w latach 1956–1982

Krystian Chariza i zespół,

Ćwiczenie 11

Odczytaj z mapy, jakie tereny zajęły siły izraelskie.

- Tylko wzgórza Golan i Strefę Gazy.
- Półwysep Synaj, Zachodni Brzeg Jordanu, wzgórza Golan, Strefę Gazy oraz całą Jerozolimę.
- Tylko półwysep Synaj i część Jerozolimy.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

ONZ nakazało Izraelowi opuszczenie zajętych terytoriów. Tym razem jednak Izrael nie podporządkował się, a ponadto zaczął tworzyć politykę faktów dokonanych na zajętych

terytoriach, rozpoczynając na nich osadnictwo żydowskie. Doprowadziło to do wielu aktów terroru (po obydwu stronach).

Działania zbrojne podczas wojny sześciodniowej

Działania zbrojne podczas wojny sześciodniowej, Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 12

Wojna sześciodniowa była także płamą na honorze ZSRR, popierającego państwa arabskie. Wśród opozycji, m.in. w Polsce, pojawiały się hasła typu: „Nasi Żydzi pokonali ich Arabów”. Wyjaśnij, dlaczego w taki sposób komentowano konflikt. Możesz skorzystać z informacji zawartych w lekcji *Kryzysy społeczno-polityczne w PRL*.

Konflikt bliskowschodni

Lata siedemdziesiąte XX wieku

W październiku **1973 roku** Egipt i Syria zaatakowały Izrael. Stało się to w dzień jednego z najważniejszych świąt żydowskich: Jom Kippur. Atak był zaskoczeniem dla Izraela. Dodatkowo w zdobyciu przewagi przez państwa arabskie w pierwszych dniach konfliktu pomocne okazało się nowoczesne uzbrojenie dostarczone przez

Izrael w latach 1956–1982

Krystian Chariza i zespół,

ZSRR. Jednak wsparcie USA dla Izraela pozwoliło na przełamanie kryzysu. Walki przerwano na wyraźne wezwanie ONZ. Nie doprowadzono jednak do zawarcia porozumienia i zażegnania problemu. Ta próba częściowo powiodła się w 1979 roku. W amerykańskim mieście Camp David udało się doprowadzić do podpisania układu pokojowego pomiędzy Egiptem a Izraelem. Pozwolił on na nawiązanie stosunków dyplomatycznych między państwami. Na jego podstawie wojska izraelskie wycofały się z też z półwyspu Synaj. Pozostałe państwa arabskie nie uznały tego pokoju, Egipt znalazł się też w politycznej izolacji. Premier Izraela i prezydent Egiptu zostali laureatami Pokojowej Nagrody Nobla za rok 1978. Premierem Izraela był wówczas Menachem Begin, urodzony w Polsce, który do Izraela przedostał się z armią Andersa.

Ochotnicy arabscy

Ochotnicy arabscy, domena publiczna

Ćwiczenie 13

Napisz komentarz do zdjęcia, uwzględniając liczebność, uzbrojenie ochotników, a także towarzyszący im nastrój.

Trudne lata osiemdziesiąte

W Libanie (na terytorium Bejrutu) znajdowała się kwatera OWP. Izrael postanowił przeciwdziałać arabskiemu terroryzmowi i zaatakował w czerwcu 1982 roku Liban,

w którym zresztą trwała wojna domowa. Na zajętych terenach utworzono strefę bezpieczeństwa, zarządzaną przez organizacje proizraelskie. Natomiast bojownicy palestyńscy musieli opuścić Bejrut. Osłabienie OWP nie zmniejszyło terroryzmu przeciwko Izraelowi. Aktywność zaczęła wykazywać kolejna organizacja – [Hezbollah](#).

W 1987 roku na ziemiach okupowanych przez Izrael (w utworzonych obozach uchodźców palestyńskich w Strefie Gazy, na Zachodnim Brzegu Jordanu i we wschodniej Jerozolimie) rozpoczęło się powstanie Palestyńczyków, tzw. intifada, czyli „wojna kamieni” (najbardziej charakterystycznym elementem powstania było atakowanie żydowskich oddziałów wojskowych za pomocą kamieni i butelek z benzyną). Arabowie, podejmując strajki, demonstracje, a także akcje terrorystyczne, próbowali doprowadzić do zakończenia żydowskiej okupacji Zachodniego Brzegu Jordanu i Strefy Gazy. Pierwsza intifada trwała do początku lat dziewięćdziesiątych. Izrael – mimo zastosowania wielu restrykcji – nie mógł skutecznie jej przeciwdziałać. W listopadzie OWP, wykorzystując intifadę, proklamowała powstanie państwa palestyńskiego ze stolicą w Jerozolimie. Arafat w kwietniu 1989 roku został pierwszym palestyńskim prezydentem. Intifada miała też wpływ na powstanie nowej organizacji o nazwie [Hamis – Islamski Ruch Oporu](#), zakładającej „walkę przeciwko Izraelowi na każdym centymetrze Palestyny”. Od połowy 1989 roku do 1992 do Izraela przybyło ponad 350 tys. Żydów z ZSRR. To znowu zaostriżyło agresję arabską.

Konflikt arabsko-żydowski na przełomie XX i XXI wieku

W 1993 roku nastąpił przełom w stosunkach palestyńsko-izraelskich. W wynegocjowanej w Oslo i podpisanej w Waszyngtonie umowie doszło do wzajemnego uznania Izraela i OWP. Izrael zobowiązał się również do wycofania swoich wojsk ze Strefy Gazy i Zachodniego Brzegu Jordanu. Wyraził także akceptację dla tworzenia państwa palestyńskiego (zapowiedź utworzenia Autonomii Palestyńskiej). Niestety, nie do końca doszło do uspokojenia konfliktu. Część ugrupowań islamskich i żydowskich nie uznała podpisanego porozumienia. [Icchak Rabin](#) został postrzelony przez izraelskiego ekstremistę i zmarł, inny przeciwnik porozumienia zabił 29 modlących się Palestyńczyków. Porozumienie negocjował też Hamis.

Autonomia Palestyńska miała istnieć 5 lat, a po niej miało nastąpić proklamowanie właściwego państwa palestyńskiego. Stopniowo poszerzano też obszar autonomiczny. Niestety, między OWP a Hamasem coraz częściej dochodziło do starć zbrojnych. W 2000 roku Hamas wezwał do otwartej walki ze „zdradziecką OWP”. We wrześniu tego roku wybuchło również antyizraelskie powstanie nazwane II intifadą. Przez cały czas Hamas organizował też zamachy, których ofiarami padała przede wszystkim ludność cywilna. Eskalacja napięć nastąpiła w 2002 roku. Rząd izraelski, reagując na akty terroru, przeprowadził operację wojskową na terenie Autonomii. Chyba najbardziej znanym elementem tej akcji było oblężenie Bazyliki Narodzenia Pańskiego (schroniło się w niej prawie 200 żołnierzy palestyńskich).

W 2004 roku nastąpiła krótka przerwa w konflikcie. Jej powodem była śmierć Arafata. Niestety, po jego śmierci wzrosło znaczenie Hamasu i radykalistów. Podobnie po sukcesie w wyborach parlamentarnych w Izraelu Ariela Szarona, lidera **Likudu**, rząd izraelski coraz mniej chętnie dążył do porozumienia. Od 2002 roku rozpoczęła się budowa wysokiego muru, którym Izraelczycy postanowili się odgradzić od Palestyńczyków, co na pewno utrudnia przenikanie ekstremistów na terytorium państwa żydowskiego. Od 2009 roku podobny mur jest wznoszony na granicy z Egiptem (jednak za zgodą tego państwa).

Terenem, na którym panowała najbardziej napięta sytuacja, była Strefa Gazy. Tutaj bardzo często Palestyńczycy dokonywali akcji terrorystycznych. Szaron, mimo niechęci do szukania porozumienia, w 2005 roku zdecydował się zlikwidować kilka osiedli żydowskich w Strefie Gazy oraz na Zachodnim Brzegu. Nie uspokoiło to jednak sytuacji, przeciwnie – doszło do jej zaostrzenia, ponieważ Hamas uznał krok Szarona za oznakę słabości i wzmógł akcje terrorystyczne. Trudno było też prowadzić jakiegokolwiek rokowania z przedstawicielami Autonomii Palestyńskiej, ponieważ o ile prezydent Autonomii Mahmud Abbas reprezentował umiarkowaną politykę i dążył do kompromisu, o tyle ze strony środowisk lokalnych – w związku z wygraniem przez Hamas wyborów samorządowych w 2006 roku – nie było woli porozumienia.

Konflikt izraelsko-palestyński pozostaje nadal nierozwiązany. Okresy spokoju przeplatają się z momentami eskalacji działań wojennych. Pytanie, czy uda się kiedyś doprowadzić do uspokojenia sytuacji, jest wciąż otwarte.

Podpisanie porozumienia 13 września 1993 roku. Na zdjęciu od lewej: Icchak Rabin, Bill Clinton, Jasir Arafat
Vince Musi, Podpisanie porozumienia 13 września 1993 roku. Na zdjęciu od lewej: Icchak Rabin, Bill Clinton, Jasir Arafat, domena publiczna

Ćwiczenie 14

Wyjaśnij, dlaczego na zdjęciu przedstawiającym podpisanie porozumienia między Icchakiem Rabinem a Jasirem Arafatem jest też amerykański prezydent Bill Clinton.

Ćwiczenie 15

Stwórz kalendarium arabsko-żydowskiego konfliktu, uwzględniając jego najważniejsze etapy. Zastanów się, czy istnieje szansa na trwałe porozumienie między stronami tego konfliktu. Rozważ problem za pomocą analizy SWOT.

Egipt

Bezspornie konflikt izraelsko-arabski był i jest dominującym problemem w historii powojennej Bliskiego Wschodu, ale nie jedynym istotnym. Państwem, które odgrywało ważną rolę w tworzeniu frontu przeciwko Izraelowi, był Egipt. Po II wojnie światowej w kraju tym nastąpił wzrost demograficzny, natomiast sytuacja polityczna i ekonomiczna pozostawiała wiele do życzenia. W związku z tym często dochodziło do napięć społecznych. Sprzyjały im też nieudolne rządy króla Faruka. Monarcha był nastawiony prozachodnio (przede wszystkim probrytyjsko). Nie przeszkadzały mu stacjonujące w strefie Kanału Sueskiego wojska brytyjskie. Niechęć społeczną budziły też panująca w otoczeniu królewskim korupcja i marnotrawienie pieniędzy przeznaczanych na wystawne życie monarchy i jego otoczenia.

W społeczeństwie egipskim coraz większą rolę zaczęły odgrywać ugrupowania opozycyjne, m.in. Bractwo Muzułmańskie. Także w wojsku funkcjonował od 1949 roku tajny Komitet Wolnych Oficerów. Kiedy w 1951 roku wybuchły w Kairze zamieszki antyzachodnie, Faruk nakazał wojsku ich stłumienie. Opozycyjna grupa wykorzystała to, występując przeciwko monarsze.

W 1952 roku król został zmuszony do abdykacji, a w 1953 roku proklamowano Egipt republiką. W grupie oficerów, która dokonała zamachu, był **Gamal Abdel Naser** – właśnie on stanął wkrótce na czele państwa, sprawując faktycznie władzę dyktatorską.

Gamal Abdel Naser (1918–1970) – egipski oficer i polityk, prezydent Egiptu, sprawujący władzę autorytarną w latach 1954–1970

Gamal Abdel Naser, Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 16

Wskaż wśród egipskich oficerów Gamala Abdela Nasera.

Komitet Wolnych Oficerów

Komitet Wolnych Oficerów , Fotografia, domena publiczna

Chcąc spełnić aspiracje części społeczeństwa egipskiego, skonfiskował ziemie królewskie i wielkich właścicieli, a następnie rozdzielił je między chłopów. Zlikwidował opozycję w kraju. Wynegocjował z Brytyjczykami, że w ciągu dwóch lat ich wojska wycofają się ze

strefy Kanału Sueskiego. Naser nadal planował działania przeciw Izraelowi oraz wspierał arabskie ruchy niepodległościowe. Do prowadzenia działań wojennych potrzebne było jednak wsparcie finansowe, które umożliwiłoby Egiptowi przeprowadzenie modernizacji armii. USA odmówiły jednak kredytowania Egiptu.

Naserowi nie udało się także otrzymać pożyczki z Banku Światowego na budowę zapory na Nilu w Asuanie. Naser nazwał ten projekt „piramidą dla żyjących”. Jego realizacja miała umożliwić irygację i zwiększenie powierzchni pól uprawnych w Egipcie o 1/3 oraz zapewnić energię elektryczną. Odmowa Banku (w dużej mierze finansowanego przez rząd amerykański) wzmocniła antyzachodnie nastawienie Nasera i najprawdopodobniej zrodziła kolejny pomysł.

Zanim jednak doszło do jego realizacji, Egipt uzyskał od ZSRR 200 mln dolarów kredytu. Naser za otrzymane fundusze zakupił broń w krajach komunistycznych. Spłatę pożyczki miały umożliwić dostawy bawełny.

Ćwiczenie 17

Dlaczego ZSRR udzielił wsparcia finansowego Egipcjom?

- W ramach poparcia dla każdego kraju, który prezentował antyzachodnie sympatie.
- Ze względu na prywatną przyjaźń między Chruszczowem a Naserem.
- Zależało mu na egipskiej bawełnie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kanał Sueski

Zdjęcie satelitarne Kanału Sueskiego

Wikimedia Commons, licencja: CC BY 2.5

Ćwiczenie 18

Wyjaśnij, dlaczego Kanał Sueski odgrywał tak ważną rolę.

- Była to najkrótsza droga z Europy na Ocean Indyjski.
- Był bardzo dochodową inwestycją.
- Kanał Sueski był jedną z najpiękniejszych atrakcji turystycznych.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 19

Przypomnij, kiedy został wybudowany Kanał Sueski.

- 1901-1911
- 1814-1824
- 1859-1869

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Do 1956 roku Kanał Sueski pozostawał w rękach francusko-brytyjskiej spółki i to ona czerpała dochód z jego użytkowania. W 1956 roku Naser ogłosił decyzję o nacjonalizacji Kanału.

Manifestacja radości po ogłoszeniu decyzji o nacjonalizacji Kanału Sueskiego

Manifestacja radości po ogłoszeniu decyzji o nacjonalizacji Kanału Sueskiego, Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 20

Wyjaśnij, dlaczego społeczeństwo egipskie przyjęło decyzję Nasera z wielką radością.

Izrael w latach 1956–1982

Krystian Chariza i zespół,

Krok ten uderzał nie tylko w finanse Brytyjczyków i Francuzów, ale również zagrażał transportowi surowców, a zwłaszcza ropy naftowej do Europy Zachodniej. Wielka Brytania i Francja postanowiły wobec tego zmusić Nasera do zachowania *status quo*. W działaniach przeciw Egiptowi wspierał ich także Izrael, gospodarka państwa żydowskiego odczuwała bowiem bardzo wyraźnie egipską blokadę transportu przez Kanał Sueski. Kraje, które zdecydowały się na interwencję, nie skonsultowały swojego działania z USA. 29 października 1956 roku Izrael uderzył przez pustynię Synaj na Egipt, natomiast desant brytyjsko-francuski przejął port w Suezie i całą strefę Kanału.

Agresja została potępiona zarówno przez USA, jak i ZSRR, który groził podjęciem kroków zbrojnych przeciwko państwom zachodnim. USA wycofały pomoc finansową dla Francji, Wielkiej Brytanii i Izraela. W efekcie tych gróźb i działań wojska francusko-brytyjskie zostały wycofane z Egiptu. Dla krajów zachodnich była to

porażka, Naser odniósł sukces, choć raczej o charakterze propagandowym. Zatopienie floty egipskiej w wodach Kanału na ponad rok uniemożliwiło żeglugę po nim. Naser rozpoczął także bliską współpracę z ZSRR. Wprowadził do gospodarki planowość (plany 5-letnie), niemniej nie zniósł całkowicie własności prywatnej, utrzymał m.in. małe gospodarstwa rolne.

Jego następcą, od 1970 roku, został Anwar Sadat, sprawujący zgodnie z konstytucją z 1971 roku funkcję prezydenta. Sadat wprowadził ograniczony pluralizm polityczny, a w dziedzinie gospodarki „ekonomiczną otwartość”, która przejawiała się między innymi sprywatyzowaniem turystyki (ta dziedzina obok dochodów z transportu przez Kanał Sueski okazała się źródłem największych dochodów państwa). Doprowadził także do denacjonalizacji bankowości i transportu lotniczego.

Irak

Po 1945 roku nastroje antyzachodnie pojawiły się również w Iraku i Iranie. W Iraku mocna także była opozycja antymonarchiczna. Władze obwiniano między innymi o zawarcie niekorzystnego układu z Wielką Brytanią. Brytyjczycy nie płacili pełnej ceny za eksportowaną z Iraku ropę i żywność. To tylko pogłębiało i tak fatalną sytuację ekonomiczną. Na problemy polityczne i gospodarcze nakładały się religijne: rządziła mniejszość sunnicka, a większość społeczeństwa stanowili szyici.

W 1958 roku obalona została w Iraku monarchia i wprowadzono republikę. Próbowano przeprowadzić reformy społeczne. Niestety, ogłoszenie niepodległości przez Kuwejt w 1961 roku oraz powstanie Kurdów wprowadziło zamęt w Iraku i nie doszło do poprawy sytuacji społeczeństwa. Zmiana rządów zmusiła natomiast Wielką Brytanię do wycofania wojsk z Iraku (władze republikańskie nie wykazywały nastawienia prozachodniego). W kolejnych latach kilkakrotnie dochodziło do przewrotów wojskowych. Przewrót z 1968 roku doprowadził do władzy sunnickich oficerów z Ahmedem Husseinem al-Bakrem na czele, wśród nich był również młody Saddam Husajn.

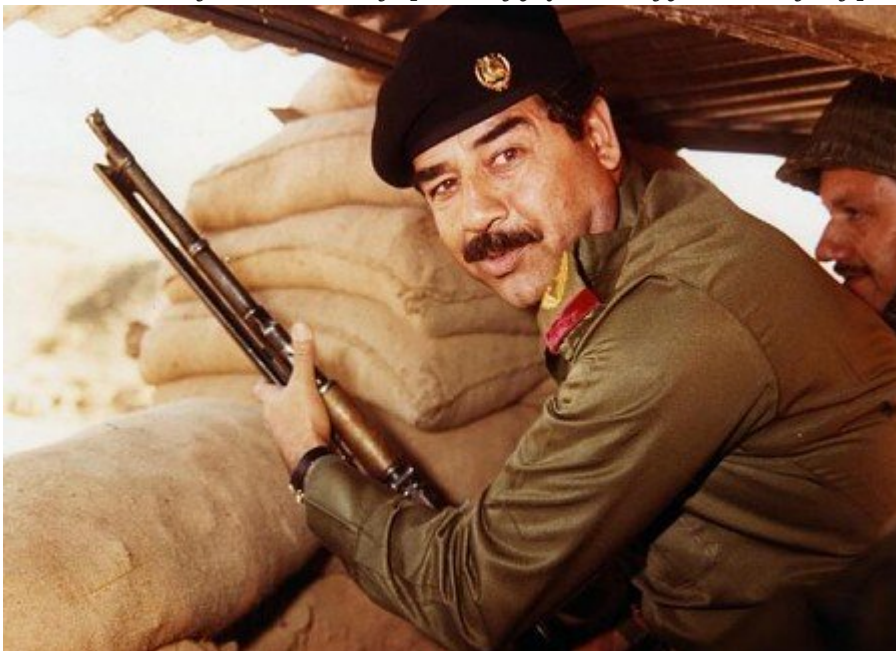
Ćwiczenie 21

Przypomnij, co spowodowało podział wyznawców islamu na szyitów i sunnitów.

- Różne podejście do islamu: szyici byli zwolennikami reformowania religii w duchu liberalnym, sunnici natomiast twierdzili, że Koran stanowi zbiór praw niezmiennych.
- Różnice w postrzeganiu kwestii następstwa po proroku: szyici uważali, że kalifem – następcą Mahometa, może zostać tylko osoba z nim spokrewniona, sunnici natomiast twierdzili, że kwestia pokrewieństwa nie ma znaczenia w przypadku następstwa.
- Różne podejście do świętej wojny: szyici uważali, że należy ją kontynuować po śmierci Mahometa, a przede wszystkim rozszerzyć panowanie islamu na Europę, sunnici uznawali, że święta wojna zakończyła się wraz ze śmiercią Mahometa.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Oficerowie utworzyli Radę Rewolucyjnego Dowództwa na wzór egipski. Islam ogłoszono religią państwową. Wprowadzona została także centralizacja rządów na wzór radziecki. Likwidowano opozycję, rozbudowano siły bezpieczeństwa. Podpisano porozumienie z Kurdami, dzięki któremu udało się uspokoić jeden z konfliktów wewnętrznych. Zakończono także nacjonalizację przemysłu, w tym naftowego. Oczywiście wywołało to sankcje państw zachodnich, ale Irak przetrwał je dzięki podpisanemu porozumieniu z ZSRR i wsparciu finansowemu z Kremla. Przeprowadzono reformę rolną, rozbudowywano armię, a dzięki funduszom z handlu ropą (jej cena w połowie lat 70. wzrosła) wprowadzono program opieki społecznej, podwyższono pensje, obniżono podatki. W 1979 roku na czele państwa stanął Saddam Husajn, wcześniej sprawujący funkcję szefa tajnej policji.

Saddam Husajn (1937–2006) – iracki polityk, dyktator

Rządy Saddama Husajna przypominały dyktaturę faszystowską. Jednym z elementów jego polityki zagranicznej miało być przywrócenie świetności państwa z okresu starożytności. Chciał też zostać liderem świata arabskiego. Mocarstwowe plany skłoniły go do budowy broni nuklearnej. Tajny plan został jednak przerwany, ponieważ podczas izraelskiego ataku lotniczego zniszczony został reaktor atomowy pod Bagdadem. Kolejnym krokiem były agresywne działania na arenie międzynarodowej. W 1980 roku Irak zaatakował Iran, licząc na osłabienie państwa po rewolucji islamskiej i tym samym szybkie zdobycie pól naftowych położonych w pobliżu Zatoki Perskiej. Wojna – mimo planowanej szybkiej kampanii – trwała kilka lat. Nie pomogło Saddamowi Husajnowi nawet użycie broni chemicznej.

Wojna iracko-irańska

Ćwiczenie 22

W której bitwie I wojny światowej wykorzystano po raz pierwszy chlor?

pod Ypres

nad Somma

pod Verdun

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 23

Kto po raz pierwszy w historii działań bojowych użył toksycznych substancji?

Grecy

Rzymianie

Chińczycy

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Przeciwko Saddamowi zmobilizowano fanatyczną armię walczącą w imię świętej wojny. Wojska irackie nie tylko nie wygrały, ale po dwóch latach zmagania Irańczycy wkroczyli na teren ich państwa. To z kolei obudziło obawy zarówno państw bliskowschodnich, jak i zachodnich czy ZSRR. Obawiano się, że przeniesienie rewolucji islamskiej na teren Iraku

może całkowicie zdestabilizować sytuację na Bliskim Wschodzie. Irak uzyskał więc wsparcie finansowe oraz sprzętowe Kuwejtu, Arabii Saudyjskiej, Francji, USA i ZSRR, sięgające ponad 55 mld dolarów.

Iran także przeznaczał ogromne środki na wojnę. Dopiero zwiększenie wydobycia ropy naftowej przez Arabię Saudyjską i Kuwejt spowodowało spadek cen tego surowca i doprowadziło do spadku możliwości finansowych Teheranu. Sojusznicy Iraku zaczęli rozbudowywać także siły morskie w Zatoce Perskiej, atakując nimi irańskie statki, ale też instalacje przemysłu naftowego. Po omyłkowym zestrzeleniu przez USA irańskiego samolotu pasażerskiego 3 lipca 1987 roku Chomeini, obawiając się, że USA oficjalnie przystąpią do wojny, zdecydował się więc na rozejm zaproponowany przez ONZ 20 sierpnia 1987 roku.

Efektom wojny, która nic nie zmieniła, była śmierć 120 tys. żołnierzy irackich i ponad 300 tys. irańskich. Irak wzmocnił swoją armię poprzez prowadzenie działań, ale też się zadłużył – zwłaszcza w Kuwejcie (na blisko 10 mld dolarów), stąd zrodził się pomysł zaatakowania tego kraju. Jeszcze w trakcie wojny z Iranem w Iraku doszło do powstania Kurdów. W celu jego stłumienia Saddam Husajn użył broni chemicznej.

Atak Iraku na Kuwejt

2 sierpnia 1990 roku Irak zaatakował Kuwejt. Małe państwo z nieliczną armią zostało zdobyte w ciągu 48 godzin i wcielone do Iraku jako 19 prowincja.

Ćwiczenie 24

Co mogło zadecydować o szybkim sukcesie Iraku w wojnie z Kuwejtem?

- Nieliczna armia Kuwejtu.
- Brak funduszy w Kuwejcie.
- Niewielkie terytorium Kuwejtu.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Opinia międzynarodowa potępiła tę napaść. Rada Bezpieczeństwa ONZ wezwała Irak do wycofania się z Kuwejtu, nałożyła na niego sankcje i upoważniła państwa członkowskie do użycia siły (potwierdzono też tę decyzję w rezolucji z 29 listopada 1990 roku). Amerykanie przy wsparciu przede wszystkim Brytyjczyków przygotowali interwencję zbrojną pod kryptonimem „Pustynna Tarcza”, której celem była ochrona zagrożonej Arabii Saudyjskiej.

Dowódcą sił sprzymierzonych skierowanych do Iraku (38 państw znalazło się w koalicji przeciwko Irakowi) został amerykański gen. Norman Schwarzkopf. Z 16 na 17 stycznia 1991 roku rozpoczęły się naloty lotnicze (operacja „Pustynna Burza”), a z 23 na 24 stycznia – działania wojsk lądowych („Pustynny Miecz”).

Wojska koalicji atakowały od strony morza, ale również z terytorium Arabii Saudyjskiej. Główną rolę odegrało jednak lotnictwo, które zniszczyło punkty strategiczne, a także samosterujące pociski raketowe typu Tomahawk, naprowadzane wiązkami lasera. Okazało się, że będący na wyposażeniu armii irackiej radziecki sprzęt wojskowy jest bardzo przestarzały. 100 godzin trwało odzyskiwanie Kuwejtu z rąk irackich. Zniszczono całkowicie armię iracką. Irakijczycy doprowadzili jednak do klęski ekologicznej w rejonie Zatoki Perskiej, wylewając ogromne ilości ropy do wody. Podpalili także szyby naftowe w Kuwejcie.

((A. Chwalba

Charakter działań wojennych

W wojnie poza lotnictwem zasadnicze znaczenie przypadło mobilnym, kiluosobowym „patrolom bojowym”, składającym się z komandosów wyposażonych w samochody z wyciszonym silnikiem i broń palną z tłumikiem. Komandosi działali szybko i efektywnie. Niszczili połączenia telekomunikacyjne, energetyczne, wyrzutnie rakiet. Skuteczność działania wojsk koalicji zrobiła wielkie wrażenie w świecie. Konflikt uznano za pierwszy przykład „wojny elektronicznej” ze względu na decydujący udział elektroniki paraliżującej informatyczne sieci wrogiego państwa.

A. Chwalba, Charakter działań wojennych, [w:] , Historia powszechna 1989-2011, Warszawa 2011, s. 319.

Ćwiczenie 25

Wskaż prawdziwe stwierdzenia.

- Konflikt uświadomił wszystkim, że dokonał się ogromny postęp cywilizacyjny.
- Konwencjonalne zmagania zostały zastąpione znacznie nowocześniejszymi sposobami prowadzenia działań.
- Nadal liczba żołnierzy walczących w wojnie była czynnikiem decydującym o zwycięstwie.
- Wojna w Iraku miała podobny charakter jak działania wojenne w latach 1939–1945.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

USA najchętniej zaatakowałyby Bagdad i rozwiązały problem „niespokojnego i niepewnego Iraku”. Obawiały się jednak reakcji opinii międzynarodowej. Husajn natomiast po klęsce odbudowywał armię. Przypuszczano też, że produkuje broń masowego rażenia. Z inspiracji USA i po uchwaleniu rezolucji ONZ zamierzano skontrolować zakłady, w których podejrzewano, że może być wytwarzany wzbogacony uran.

Ćwiczenie 26

Do czego służy wzbogacony uran?

- Do produkcji broni chemicznej.
- Do produkcji broni biologicznej.
- Do produkcji broni jądrowej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Saddam Husajn nie zamierzał zgodzić się na kontrolę oenwetowskich inspektorów. Nie zmieniły jego decyzji sankcje gospodarcze nakładane na Irak. Po ataku 11 września 2001 roku na nowojorskie wieżowce World Trade Center Amerykanie uznali, że nadszedł odpowiedni moment, aby zrealizować plany ataku na Irak. Z hasłami walki z terroryzmem (domniemywano, że na terenie Iraku znajdują się siedziby islamskich fundamentalistów) przystąpili do walki. USA liczyły na to, że obalenie reżimu uspokoi sytuację na Bliskim Wschodzie, a przede wszystkim upowszechni demokrację, stąd operacji nadano kryptonim „Iracka wolność”. Atak rozpoczął się 20 marca 2003 roku. Szybko rozbito armię iracką, a 13 grudnia 2003 roku udało się aresztować Saddama Husajna, którego stracono 5 listopada 2006 roku. W Iraku utworzono strefy stabilizacyjne (jedna z nich znajdowała się pod opieką

polskich wojsk). W sumie w Iraku stacjonowało 178 tys. żołnierzy, wśród nich – 168 tys. Amerykanów.

W 2005 roku przeprowadzone zostały wybory. Trudno jednak mówić, że doszło do stabilizacji sytuacji w Iraku. Amerykanie byli odbierani przez znaczną część społeczeństwa jako okupanci. Często dochodziło do wystąpień przeciwko siłom stacjonującym w Iraku. Po obaleniu Husajna uaktywniły się także konflikty między samymi Irakijczykami.

Podsumowaniem sytuacji mogą być słowa arcybiskupa Louisa Sako: „Pod reżimem Saddama mieliśmy bezpieczeństwo, ale nie mieliśmy wolności. Teraz mamy wolność, ale nie mamy bezpieczeństwa”. Po wyborach w 2009 roku sytuacja trochę się uspokoiła. Zmniejszył się też kontyngent wojsk stacjonujących w Iraku – pozostali tylko Amerykanie.

Ćwiczenie 27

Irakijczycy przejmują pewne elementy kultury zachodniej: gołą brody, kobiety ubierają się w stroje europejskie. Czy jednak udało się przeszczepić demokrację w tym kraju?

Iran

Także w Iranie kontrolowanie wydobycia ropy przez Brytyjczyków było powodem wzrostu nastrojów opozycyjnych. Niechęć społeczeństwa obróciła się także przeciwko rządzącemu szachowi [Rezie Pahlawiemu](#), który tolerował tę sytuację. Utworzyła się mocna opozycja skupiona wokół Frontu Narodowego. Jej liderem został prawnik Mohammad Mossadegh. W 1951 roku opozycji powiodła się próba przekonania parlamentu do przeprowadzenia nacjonalizacji pól i rafinerii. Na czele rządu stanął przywódca Frontu Narodowego. Doprowadziło to do bojkotu ekonomicznego Iranu przez Wielką Brytanię i USA. To pogorszyło sytuację kraju. Dodatkowo z inicjatywy USA, w ramach programu „zwalczania komunizmu”, wszędzie tam, gdzie było to możliwe (a nowy premier został posądzony o sympatie komunistyczne, ponieważ w skład Frontu Narodowego wchodziło ugrupowanie komunistyczne Tudeh), zorganizowane zostały demonstracje i protesty, które zmusiły premiera do ustąpienia. Do kraju powrócił szach Reza Pahlawi. Wprowadził rządy bardzo ograniczające życie społeczne (zawiesił działalność parlamentu i utworzył tajną policję). Wzrost cen ropy w latach 70. zmotywował szacha do zreformowania państwa, rozbudowy przemysłu, infrastruktury transportowej. Pahlawi zlaicyzował także państwo, ograniczając rolę islamu do „prywatnej sfery wyznania i moralności”. Zacieśnił ponadto kontakty z USA.

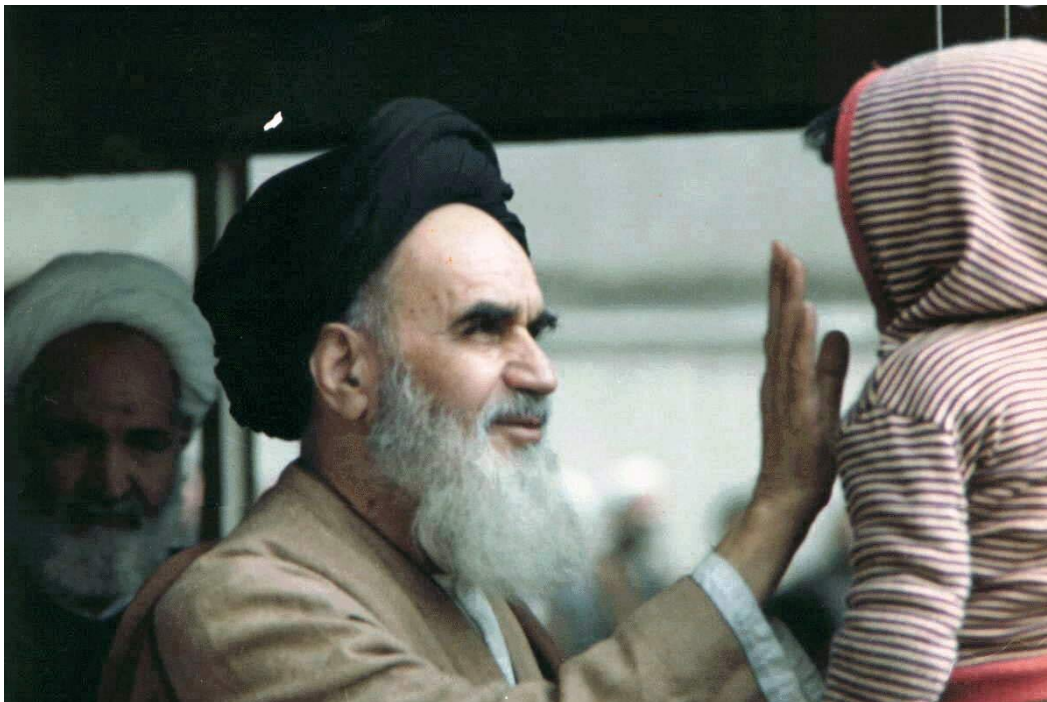

Mohammad Reza Pahlawi

MSgt. Denham (USAF), Fotografia, Department of Defense Visual Information Center, domena publiczna

Niestety, szerząca się korupcja, korzystanie z dobrodziejstw reform przede wszystkim przez osoby związane z kręgami władzy nie przysporzyły sympatii szachowi. Niechęć sporej grupy społeczeństwa wzbudzała też religijna polityka dworu. Utworzyło się opozycyjne środowisko muzułmańskich duchownych, głoszących, że jedynym uprawnionym do istnienia bytem jest państwo oparte na sztywnych regułach religijnych, interpretowane przez autorytety religijne, tzw. ajatollahów. Wśród nich wyróżniał się [Ruhollah Chomeini](#), podkreślający konieczność podporządkowania się państwa i społeczeństwa islamskim praktykom i prawu koranicznemu.

W efekcie pogarszającej się sytuacji, szerzącej propagandy, także religijnej, dochodziło do protestów społecznych i demonstracji. Tłumienie ich przez wojsko, aresztowania i represje doprowadzały do coraz większej eskalacji napięć. Kiedy dodatkowo przeciwko szachowi zbuntowała się część wojska, zmuszony został do ucieczki z kraju. Sytuację wykorzystał Chomeini. Początkowo powołał rząd, który miał uspokoić napięcia. Stopniowo jednak władza zaczęła przechodzić w ręce Islamskiej Rady Rewolucyjnej i dbającej o porządek Islamskiej Gwardii Rewolucyjnej. Zaczęły się represje wobec generałów i zwolenników reżimu szacha. Przez niespełna rok – od stycznia do listopada 1979 roku – wydano kilkaset wyroków śmierci.

Ruhollah Musawi Chomeini

Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 28

Zwróć uwagę na sposób przedstawienia irańskich polityków na powyższych fotografiach. Jaka różnicę dostrzegasz?

W 1979 roku wprowadzono nową konstytucję, która sankcjonowała muzułmański charakter państwa. Przywrócono prawo koraniczne. Przywódcy religijni sprawowali kontrolę nad rządem. Na czele państwa stanął Chomeini jako fakiħ, czyli duchowy i polityczny przywódca narodu. Ogromną rolę odgrywały czuwająca nad przestrzeganiem prawa religijnego Rada Strażników i Gwardia Rewolucyjna. Skazywano na karę śmierci każdego, kto dopuścił się odstępstwa od prawa koranicznego. Represje dotyczyły także umiarkowanych zwolenników Chomeiniego, którzy poparli jego dążenia rewolucyjne.

Zakazano spożycia alkoholu, zamknięto się na „zły Zachód” poprzez ograniczenie importu filmów i książek. W szkołach poszerzono treści islamskie, zniesiono klasy koedukacyjne. W 1981 roku wprowadzono prawo nakładające na kobiety obowiązek przysłaniania twarzy.

Ciekawostka

Każdego, kto przeciwstawiał się rewolucyjnemu prawu, potępiano, a nawet zaocznie skazywano na śmierć. Tak było w przypadku pisarza Salmana Rushdiego, autora *Szatańskich wersetów*.

Chomeini zmarł w 1989 roku. Jego następcy mieli trudne zadanie utrzymania zdobyczy rewolucji, ale też odbudowania zniszczonego wojną z Irakiem kraju. Śmierć proroka zakończyła najbardziej radykalny etap rewolucji, niemniej kraj nadal pozostał państwem religijnym. Osoby, które nie przestrzegały zasad religijnych, spotykały się z potępieniem.

Ciekawostka

Znany irański reżyser filmowy Abbas Kiarostami, który w 1997 roku otrzymał Złotą Palmę na festiwalu w Cannes, został potępiony w swoim kraju za pocałowanie Catherine Deneuve podczas odbierania nagrody (gdyż pocałował kobietę, która nie była jego żoną). W związku z tym wydarzeniem filmy reżysera nie mogły być pokazywane w Iranie.

Wydaje się jednak, że Irańczycy częściowo odczuli powiew fali reformatorskiej – przynajmniej do 2005 roku, w którym do władzy znów doszli rygorystyczni islamiści.

Zamiast podsumowania

Golda Meir

Marion S. Trikosko, Golda Meir, domena publiczna

David Ben Gurion

Moshe Pridan, David Ben Gurion, Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 29

Co łączy dwie postacie, przedstawione na powyższych zdjęciach, oprócz pełnionej przez nie funkcji premiera? Poszukaj informacji w różnych źródłach. Sprawdź też, czy kobiety często sprawowały urząd premiera w Izraelu.

Ćwiczenie 30

Napisz, w którym z konfliktów wojennych Izrael odniósł największe sukcesy terytorialne (skorzystaj z zamieszczonych w lekcji map), a w którym – propoagandowe. Znajdź informacje na temat współczesnej sytuacji izraelsko-palestyńskiej.

Ćwiczenie 31

Przeczytaj poniższy tekst i napisz, czy jego tytuł *Saddam Husajn – demon naszych czasów* jest adekwatny. Swoją opinię uzasadnij, wykorzystując zdobytą wiedzę.

“ **Saddam Husajn – demon naszych czasów**

W 1979 roku Saddam już mocno stał na nogach. Nie potrzebował dłużej dzielić się rządami. Onieśmielony olbrzymią władzą krewniaka, al-Bakr sam zrezygnował z przywództwa, oddając pełną władzę Husajnowi.

- Realizując swoje wybujałe ambicje, wzorował się na dwóch wodzach z przeszłości. Na Saladynie, władcy z XII wieku, oraz królu asyryjskim, Nabuchodonozorze – mówił w audycji dr Ryszard Widłaszewski. Przez następne dziesięciolecie śmierć grasowała w Iraku z taką intensywnością, że horrory poprzedniej dekady, a wśród nich masowa rzeź i deportacja Kurdów, niemalże uległy zapomnieniu.

- Były to prześladowania w takim stylu, jak te podawane przez źródła historyczne z czasów Nerona. Właśnie takim miejscem prześladowań, gdzie ginęli ludzie niewinni, ale wyznający całkiem odmienną od Saddama Husajna ideologię, był tak zwany Pałac Końca w Bagdadzie – zwracał uwagę dr Ryszard Widłaszewski.

Wojna iracko-irańska Gdy Husajn obejmował władzę, rewolucja obaliła szacha Iranu. Sądząc, że sąsiedni kraj jest słaby i pogrążony w chaosie, iracki dyktator go zaatakował. Saddamowi konflikt wydawał się dogodną okazją do zyskania prymatu w Zatoce Perskiej.

Irańczycy, którzy są szyitami, wojnę uważali za krucjatę przeciw niewiernym. Zaatakowani zjednoczyli się wokół Chomeiniego. Saddam przedstawił tę wojnę jako walkę narodu arabskiego z niearabskimi Persami, próbując zminimalizować odzew na apele ajatollaha skierowane do mas szyickich Arabów w Iraku. Coraz większą rolę grały elementy kulturowe, religijne i narodowościowe. Czynnikiem decydującym okazała się broń chemiczna. Po latach nierozstrzygniętych zmaganiach z oddziałami fanatycznych irańskich męczenników Saddam wystąpił z końcowym, makabrycznym argumentem przeciw Teheranowi – były to pociski z głowicami wypełnionymi trucizną. Chomeini, przerażony do głębi okrucieństwem planów przeciwnika, pozwolił rozpocząć negocjacje z Irakiem. Wojna, która miała trwać miesiąc, przeciągnęła się do ośmiu lat i pochłonęła miliony istnień ludzkich. Był to najkrwawszy konflikt, jakiego kiedykolwiek doświadczył Bliski Wschód.

Atak na Kuwejt Po zwycięstwie z bogatego kraju, którego rezerwy naftowe miały wartość 30 miliardów dolarów, Irak przeobraził się w państwo zadłużone wobec sąsiadów na 70 miliardów dolarów. Husajn usiłując skierować powszechne niezadowolenie na inne tory i dążąc do załatwienia dziury w budżecie, skierował swoje oczy na Kuwejt. Nie wziął jednak pod uwagę, jakie znaczenie miała kuwejcka ropa dla gospodarki Zachodu. Gdy wystąpił przeciwko niemu cały świat, nie miał szans. Wojnę o Kuwejt przegrał z kretesem. Dlaczego go wtedy nie dobito? Najprostsza odpowiedź brzmi: Zachodowi i całemu światu potrzebny był silny Irak, aby zrównoważyć wpływy Iranu, którego bali się wszyscy.

Wróg publiczny nr 1 Po klęsce przez kraj przeszły fale buntów i zamieszek, przede wszystkim na zamieszkaną przez Kurdów północy i szyckim południu. Powstania nie zakończyły się jednak odsunięciem dyktatora od władzy, lecz zostały brutalnie stłumione. Nastąpiło to dopiero w wyniku inwazji USA i ich sojuszników w marcu 2003 roku. Interwencja nastąpiła po oskarżeniu dyktatora o posiadanie arsenału broni masowej zagłady.

Proces i śmierć 13 grudnia 2003 roku amerykańscy żołnierze zatrzymali Saddama Husajna. Znalezione go w mieście Dawar, 15 km od Tikritu, jego rodzinnego miasta. Ukrywał się w podziemnej kryjówce, przykrytej styropianem i dywanem. Gdy go wyciągano, w niczym nie przypominał dumnego dyktatora. Był już tylko budzącym litość, przerażonym, starym człowiekiem. Po schwytaniu Amerykanie przekazali Saddama Husajna władzom irackim. 5 listopada 2006 Wysoki Trybunał w Iraku uznał go za winnego doprowadzenia do masakry 148 szyitów, zabitych w odwecie za nieudany zamach na życie dyktatora w 1982 roku.

Saddam Husajn - demon naszych czasów

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić termin „wojna sześciodniowa”.

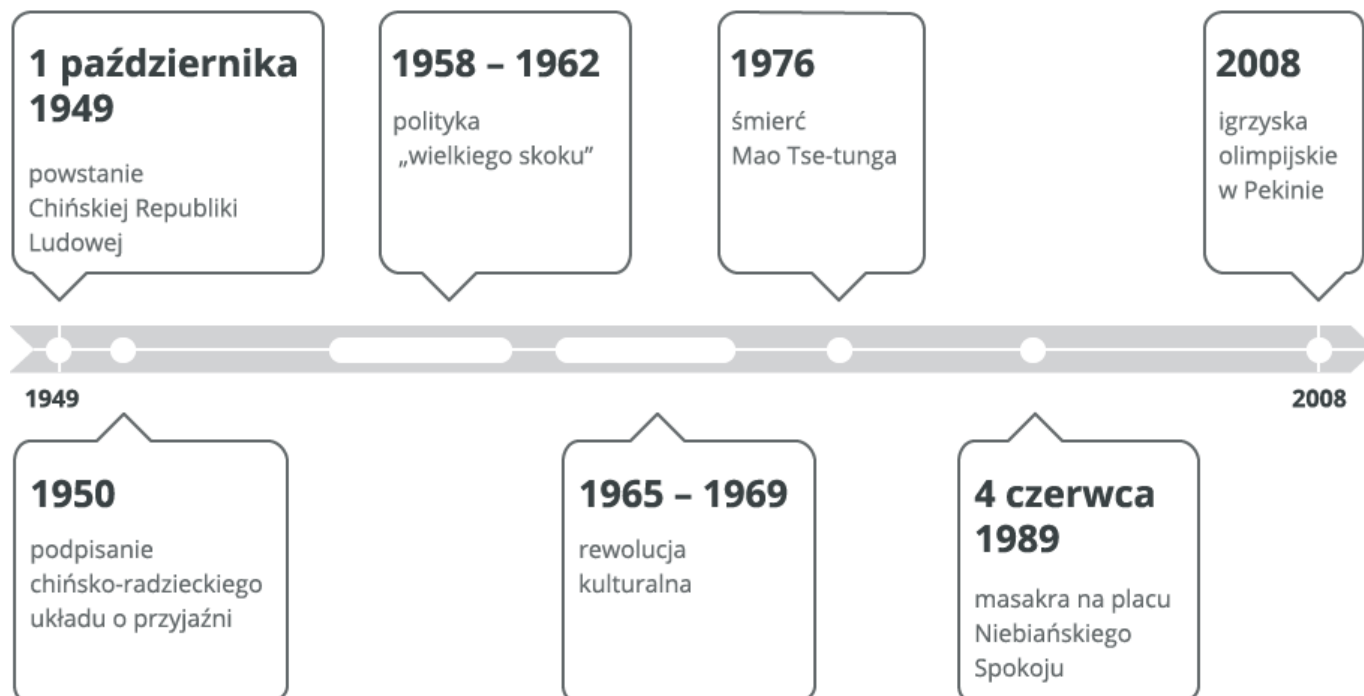
Co wiem?

Wiem, kiedy odbyła się nacjonalizacja Kanału Sueskiego.

Co rozumiem?

Rozumiem genezę konfliktu arabsko-żydowskiego.

Chiny po II wojnie światowej

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Polecenie 1

Przypomnij, jak wyglądała gospodarcza i polityczna sytuacja Chin na przełomie XIX i XX wieku. Zapisz w punktach najważniejsze wnioski.

Powstanie Chińskiej Republiki Ludowej

Jednym z ważniejszych wydarzeń okresu powojennego okazał się sukces rewolucji komunistycznej w Chinach. Kraj ten od 1911 roku przeżywał czas wojny domowej. Likwidacja cesarstwa nie doprowadziła do uspokojenia sytuacji, tylko rozpoczęła zbrojny konflikt między republikańsko-narodowym Kuomintangiem z [Sun Jat Senem](#) na czele (później z Czang Kaj-szekiem) a siłami Komunistycznej Partii Chin (KPCh), na której lidera wyrósł Mao Tse-tung (Zedong). Ze względu na agresję japońską w latach 30. XX wieku oba ugrupowania zawarły pokój i podjęły walkę ze wspólnym wrogiem. Jednak po zakończeniu II wojny światowej na Dalekim Wschodzie konflikt wewnętrzny rozgorzał na nowo. Partyzantka komunistyczna, wykorzystując populistyczne hasła przeprowadzenia rewolucji chłopskiej, zdobywała zwolenników na wsi, ale też wielu dotychczasowych członków Kuomintangu decydowało się na przyłączenie do komunistów.

Zawarcie porozumienia między Mao Tse-tungiem (z lewej) a Czang Kaj-szekiem

Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 1

Podaj inne przykłady z historii współczesnej będące potwierdzeniem przekonania, że „wspólny wróg jednoczy”.

O ostatecznym zwycięstwie KPCh zadecydowało wsparcie Stalina. Mimo że Kuomintang był wspierany przez USA, nie doszło jednak do oficjalnej interwencji

amerykańskiej na terytorium Chin, natomiast ZSRR zaoferował komunistom wszechstronną pomoc, m.in. dowódcy radzieccy służyli wsparciem armii chińskiej.

Kapsuła czasu

Mao sukcesywnie wypierał z terenu Chin Kuomintang i jego zwolenników. Czang Kaj-szek zajął Tajwan i tam przez lata funkcjonował (również jego następcy), tym razem już przy militarnym wsparciu USA. Po proklamacji ChRL na Tajwan wyemigrowało około 2 mln Chińczyków. Tajwan do 1971 roku reprezentował Chiny w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, był również do początku lat 70. uznawany przez większość państw za przedstawiciela narodu chińskiego. Chiny najchętniej zintegrowałyby Tajwan z Pekinem, jednak poparcie USA dla rządu na Tajwanie i obawy przed wywołaniem konfliktu światowego blokowały chińską interwencję zbrojną. Do lat 80. Tajwan był państwem rządzonym autokratycznie, dopiero na początku lat 90. odbyły się pierwsze wybory parlamentarne i prezydenckie. Gospodarczo Tajwan rozwijał się bardzo dobrze, produkując na światowe rynki np. sprzęt elektroniczny. Dopiero w 2008 roku doszło do próby nawiązania kontaktów politycznych między Chinami i Tajwanem (gospodarcze nawiązano wcześniej). Wizyta przewodniczącego Kuomintangu w Pekinie miała charakter wyjątkowo symboliczny. Gość otrzymał (jako dar chiński dla tajpejskiego zoo) dwie pandy – symbol dwóch spokrewnionych ze sobą państw.

Chińska Republika Ludowa

Po zdobyciu całych Chin kontynentalnych przywódca Komunistycznej Partii Chin proklamował 1 października 1949 roku utworzenie Chińskiej Republiki Ludowej.

Kula ziemiska z zaznaczonymi Chinami

Addicted04, Kula ziemiska z zaznaczonymi Chinami, 2011, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 2

Poszukaj informacji na temat powierzchni Chin i liczby ludności. Policz, jaka jest gęstość zaludnienia. Porównaj te dane z wielkością terytorium, liczbą ludności i gęstością zaludnienia Polski.

Ćwiczenie 3

Zastanów się, dlaczego rząd chiński wprowadził w latach 70. XX wieku kontrolę urodzeń (prawo do posiadania jednego dziecka w mieście i dwojga na wsi).

Godło Chin

Zgromadzenia Ustawodawczego z Makau Specjalnego Regionu Administracyjnego, Godło Chin, 2008, domena publiczna

Polecenie 2

Co symbolizują poszczególne elementy godła chińskiego?

Ćwiczenie 4.1

Czerwony kolor symbolizuje...

- walkę i odwagę.
- miłość i emocje.
- rewolucję, szczęście i pomyślność.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4.2

Kłosa zbóż symbolizują...

chłopstwo (rolników).

dużą liczbę ludności.

pomyślność.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4.3

Koło zębate oznacza...

mieszczan.

komunistów.

robotników.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4.4

Budowla (Brama Niebiańskiego Spokoju) to symbol...

pozaziemskiej szczęśliwości.

chińskiej państwowości.

Komunistycznej Partii Chin.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4.5

Największa gwiazda oznacza...

ZSSR.

KPCH.

cesarza.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4.6

Pozostałe gwiazdy symbolizują...

organa władzy.

klasy społeczne.

chińskie partie polityczne.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Mao w chwili proklamowania nowego państwa powiedział: „Chińczycy zawsze byli wielkim, odważnym i pracowitym narodem, znaleźli się oni w tyle tylko w czasach nowożytnych. A wynikało to wyłącznie z ucisku i wycisku obcego imperializmu i krajowych rządów reakcyjnych. Nasz naród nie będzie dłużej narodem znieważanym i upokarzanym. Rozprostowaliśmy się”.

1949, Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 5

Które zdania z wyżej przytoczonej wypowiedzi Mao odwołują się do faktów, a które mają charakter opinii?

Polityka ChRL

Jednym z pierwszych kroków w dziedzinie polityki zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej było nawiązanie kontaktów z europejskimi „demokracjami ludowymi”, a przede wszystkim podpisanie w 1950 roku układu o przyjaźni i pomocy wzajemnej z ZSRR. Stalin – mimo udzielenia wsparcia chińskim komunistom – obawiał się, że Chiny pójdą zbyt samodzielną drogą rozwoju oraz że nie przejmą protektoratu nad lewicowymi ruchami w Azji. Początkowo obserwował więc uważnie rozwój sytuacji w tym państwie, ale na arenie międzynarodowej ZSRR wspierał ChRL, próbując nakłonić ONZ do zastąpienia rządu tajwańskiego władzami Chińskiej Republiki Ludowej. Stalin wysłał także do Chin swoich specjalistów cywilnych i wojskowych oraz udzielił kredytów nowemu państwu. Natomiast na uczelniach radzieckich kształcili się inżynierowie chińscy.

Mao i Stalin

Mao i Stalin, Fotografia, Helsingin Sanomat, domena publiczna

Ćwiczenie 6

Wyjaśnij, dlaczego poparcie radzieckie było potrzebne Chinom, zwłaszcza w pierwszych latach funkcjonowania ChRL.

Współpraca ZSRR i ChRL utrzymywała się aż do początku lat 60. Wówczas doszło do kryzysu w stosunkach radziecko-chińskich. Powodem konfliktu była niechęć Chin do podporządkowania się ZSRR, a także agresywna polityka azjatyckiego państwa, m.in. opanowanie Tybetu, konflikty z Kambodżą, Laosem, Tajlandią i Wietnamem. Rząd chiński nie w każdej dziedzinie życia zastosował wzorzec radziecki. Wprawdzie szybko przeprowadzono nacjonalizację przemysłu, wprowadzono centralne planowanie i industrializację, ale nie podjęto działań mających na celu kolektywizację rolnictwa: ziemię rozdzielono między wspólnoty wiejskie, proporcjonalnie do ich wielkości. Mao w pierwszych latach sprawowania władzy próbował pozbyć się zarówno wrogów, jak i warstw uprzywilejowanych. Przeprowadził czystki w aparacie państwowym oraz wśród prywatnych przedsiębiorców i inteligencji. Zginęło około miliona Chińczyków, a dwa razy tyle znalazło się w obozach, gdzie poddawano ich „reedukacji”, zmuszając do niewolniczej pracy. Wprowadzono zmiany w prawie rodzinnym: dopuszczono rozwody oraz aborcję. Komuniści chińscy uznali równość kobiet wobec prawa.

Polityka „stu kwiatów”

W 1957 roku nastąpiło „rozluźnienie systemu” i złagodzenie polityki represji. Mao rozpoczął realizację polityki „stu kwiatów”, której przyświecało hasło: „Niech rozkwitnie sto kwiatów, setki szkół myślenia”. Władze zwróciły się do społeczeństwa z prośbą o uczestniczenie w dyskusji i konstruktywnej krytyce ustroju, partii, kwestii wewnętrznych, funkcjonowania państwa. Rozbudziło to rzeczywiście falę krytyki komunizmu w wydaniu chińskim. Intelktualiści, dziennikarze, ludzie pióra pozwalali sobie na szczere wypowiedzi. W efekcie rząd szybko wycofał się z eksperymentu, a krytykujących spotkały represje. Efektem były wyroki śmierci lub kary więzienia odbywane w obozach „uzdrawiania myśli”.

„Wielki skok”

Pod koniec lat 50. Mao zapoczątkował politykę uprzemysłowienia kraju, która miała doprowadzić do tego, że Chiny rozwiną się gospodarczo lepiej niż państwa Zachodu. Ideą wspomnianej polityki było nałożenie na każdego mieszkańca Chin „zadania produkcyjnego”, które miało być wykonane dodatkowo – poza zawodowymi obowiązkami, np. każdy Chińczyk miał wytapiać stal w prymitywnych, przydomowych piecach. Społeczeństwo miało także zacząć myśleć, a efektem pracy intelektu miały być nowe technologie. Niestety, ograniczono jednocześnie wydatki w takich obszarach życia, jak edukacja, zdrowie, konsumpcja. Wielki skok nie przyniósł efektów oczekiwanych przez władze, doprowadził do jeszcze większego zubożenia społeczeństwa. Dodatkowo powodzie i klęski nieurodzaju, które nastąpiły, pogłębiły zapaść. Nie bez znaczenia było także wycofanie w tym samym czasie radzieckiej pomocy technicznej dla Chin. W konsekwencji powrócono do sprawdzonej „gospodarki planowej”.

Rewolucja kulturalna

Kolejnym pomysłem umacniania komunizmu w kraju była rewolucja kulturalna. Inicjatorem przedsięwzięcia był marszałek Lin Biao. 3 września 1965 roku wezwano społeczeństwo chińskie do „powrotu do korzeni rewolucji”. Wykładnią właściwej ideologii stała się „czerwona książeczka”, czyli „myśli przewodniczącego Mao”.

Przedsięwzięcie było skierowane jednak przeciwko oponentom Mao w partii. Jedną z pierwszych ofiar stał się rywal Mao, Liu Szao-tsi. Kolejnymi – wszyscy zwolennicy „liberalizmu”: urzędnicy, intelektualiści. Wykonawcami „polityki kulturalnej” zostali młodzi ludzie, przede wszystkim studenci (tzw. hunwejbini), którzy atakowali „zdrajców rewolucji”, zmuszali ich do marszów i publicznego kajania się. Hunwejbini prześladowali reakcjonistów, niszczyli ich własność prywatną, a niekiedy nawet zabijali. Czasami jednak ofiarą nienawiści stawał się majątek narodowy i narodowe zabytki. Zamieszki związane z rewolucją kulturalną pochłonęły około miliona osób. Dochodziło również do walk między poszczególnymi grupami. W 1969 roku, kiedy Mao uznał, że sytuacja wymyka mu się spod kontroli, spacyfikował ruch, używając przeciwko hunwejbinom wojska.

Efektom rewolucji kulturalnej był wzrost kultu Mao, który przybrał nie mniejsze rozmiary niż kult jednostki w ZSRR.

Chiny po Mao

Portret Mao Tse-tunga na bramie Tiananmen

Poco a poco, Portret Mao Tse-tunga na bramie Tiananmen, Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 7

Przyjrzyj się uważnie powyższemu zdjęciu. W jaki sposób został na nim przedstawiony Mao? Jakich środków wyrazu użyto? Które z nich świadczą o kulcie jednostki w Chinach?

Po rewolucji kulturalnej przez kilka lat Mao rządził samodzielnie, opierając się jedynie na najbliższych współpracownikach (tzw. bandzie czworga). Kontrolę nad mediami i całym obszarem kultury sprawowała żona Mao, Jiang Qing. W okresie tym możemy mówić o stagnacji gospodarczej, a nawet regresie. Miejscem sporów i walki hunwejbínów były miasta. Spowodowało to spadek produkcji, robotnicy bardziej koncentrowali się na walce politycznej niż pracy.

W 1976 roku Mao Tse-tung zmarł. Jego następcą został Deng Xiao-ping, który pozbył się silnej opozycji wewnątrzpartyjnej, aresztując „bandę czworga”.

Ćwiczenie 8

Wskaż nazwę miasta, w którym znajduje się obiekt podobny do tego na poniższym zdjęciu.

Belgrad

Warszawa

Moskwa

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Mauzoleum Mao

Diego Delso, Mauzoleum Mao, 2006, Fotografia, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Deng Xiao-ping podjął działania zmierzające do pobudzenia wzrostu gospodarczego Chin. Rozpoczęła się realizacja programu nazwanego „cztery modernizacje”. Zamierzano przeprowadzić reformy w dziedzinach: przemysłu, rolnictwa, nauki i obrony. W tym celu Chiny nawiązały kontakty z USA oraz wprowadziły w gospodarce elementy wolnego rynku. Pojawił się handel prywatny, zezwolono na zakładanie małych prywatnych przedsiębiorstw. Państwo zaczęło zarabiać na obrotach w handlu międzynarodowym. Wydano pozwolenie na inwestycje zagraniczne. Z kolei chłopcy mogli sprzedawać nadwyżki płodów rolnych, co spowodowało wyraźną poprawę sytuacji na wsi.

Nie przełożyło się to jednak na zmiany w życiu politycznym. Społeczeństwo zaczęło domagać się większych swobód. Również część działaczy partyjnych opowiadała się za większą liberalizacją życia politycznego. Działania zmierzające w tym kierunku podjęła przede wszystkim młodzież studencka. Zapoczątkowane przez nią przedsięwzięcia zostały nazwane „pekińską wiosną”. Na zainicjowanie ruchu wpływ miały reformy Michaiła Gorbaczowa w ZSRR. Kiedy więc w maju 1989 roku przyjechał on z oficjalną wizytą do Chin, został wyjątkowo ciepło przyjęty. Po jego wyjeździe uaktywnili się zarówno studenci, jak i robotnicy – domagając się demokratyzacji i liberalizacji systemu. W demonstracjach wzięło udział prawie milion robotników.

Część studentów prowadziła strajk głodowy. Pekin, ale także i inne miasta chińskie obwieszane były kolorowymi gazetkami, transparentami. Oddolnie powstawały niezależne organizacje, założony został także Autonomiczny Związek Zawodowy. Za zmianami w życiu politycznym opowiadali się chińscy intelektualiści (m.in. przyszły noblista Liu Xiaobo).

Plac Niebiańskiego Spokoju

Większość członków Biura Politycznego KC KPCh uznała jednak, że ruch należy zdławić, ponieważ przybrał niebezpieczne rozmiary. 19 maja 1989 roku do gmachu parlamentu zaproszono delegację chińskich studentów i nakazano im przerwanie strajku i manifestacji. Studenci nie wyrazili jednak zgody. 30 maja ustawili na placu Niebiańskiego Spokoju (Tian'anmen), który stanowił centralne miejsce manifestacji, kopię Statuy Wolności. 2 czerwca na polecenie rządzących rozpoczęła się interwencja wojska, a 3 czerwca pozwolono na użycie ostrej amunicji. Do masakry doszło 4 czerwca. Czołgi wręcz rozjechały protestujących. Zginęło około tysiąca osób (oficjalne dane podają liczbę 470), 10 tys. zostało rannych.

” Andrzej Chwalba

Historia powszechna 1989---2011

7 czerwca telewizja oznajmiła, że na placu musiano przywrócić porządek, bo „zamieszki przekształciły się w kontrrewolucyjną rebelię”. Z kolei radio pekińskie oznajmiło, że uprzątnowszy „śmieci” plac „zwrócono ludowi” .

(...) Zwycięski Deng podkreślał, że na Zachodzie modne są prawa człowieka, a w Chinach – z racji tradycji – „obowiązki jednostki”. Tak skończył się największy w epoce nowoczesny ruch demokratyczny i wolnościowy w Chinach.

Ćwiczenie 9

Wskaż sformułowania, które charakteryzują tragedię na placu Niebiańskiego Spokoju.

Brak wolności politycznych.

Brak szacunku dla życia ludzkiego.

Interwencja obcych sił stłumiła idee wolnościowe.

Łamanie praw człowieka.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Po masakrze na placu Tian'anmen nie nastąpiły żadne zmiany w życiu politycznym – główną siłą polityczną wciąż jest KPCh i jej przywódcy. Zlikwidowano wprawdzie zewnętrzne formy komunizmu (zniknęły np. transparenty i plakaty propagandowe), ale nic ponadto. Chińscy komuniści mają kierować się zasadą: „Demokracja dla ludu, a dyktatura dla wrogów ludu”.

Kapsuła czasu

Osoby, które występują przeciwko systemowi, są prześladowane. Więźniów politycznych jest, wg szacunków Amnesty International, kilka tysięcy. Społeczeństwo chińskie nadal poddawane jest indoktrynacji, co ułatwia państwowy monopol informacyjny, który jednak został zachwiany w ostatnich czasach przez internet. Zmieniły się wpajane Chińczykom cele działań: kiedyś pracowało się dla dobra komunistycznego państwa, obecnie na rzecz modernizacji i dobrobytu państwa oraz budowy kraju otwartego na świat, dlatego rząd chiński pozwala się bogacić społeczeństwu. Nastąpiło odejście od pełnej kontroli gospodarki.

” Andrzej Chwalba

Historia powszechna 1989---2011

Odwołanie się do tradycji oraz ludzkiej potrzeby bogacenia się spowodowało, że mimo autokratyzmu i dyktatorskich rządów partii

komunistycznej Pekinowi powiódł się zamysł uruchomienia energii społecznej i skierowania jej ku wielkim zadaniom. Oznaczało to też konieczność odejścia od starego i wprowadzenia nowego, prorozwojowego prawa.

Andrzej Chwalba, Historia powszechna 1989–2011, Warszawa 2011, s. 343.

Spółeczeństwo chińskie zaczęło się bogacić. Pojawiła się klasa średnia. W 2009 roku 60 mln Chińczyków wykazywało dochody przekraczające 20 tys. dolarów miesięcznie. Podobno łatwo ich poznać, ponieważ wzorując się na konsumpcyjnym stylu zachodnim, przyjmują nawet amerykańskie imiona.

Zmiany nie dotarły jednak na chińską wieś. Ziemia nie została sprywatyzowana. W 2009 roku blisko 670 mln Chińczyków nie miało dostępu do bieżącej wody i elektryczności i żyło w gospodarstwach, w których przychód wynosił 3 dolary dziennie

Ćwiczenie 10

Wyjaśnij, dlaczego władzom chińskim udało się zmobilizować społeczeństwo do pracy na rzecz państwa mimo funkcjonowania represyjnego systemu. Czy rzeczywiście dominujący jest tutaj czynnik materialny?

Możesz skorzystać z innych źródeł informacji.

W efekcie „nowoczesnej polityki państwowej” Chiny stały się fabryką świata – co drugi produkt zakupywany w Europie czy Ameryce zawiera informację „Made in China”. Dla porównania: w 1990 roku miesięczne wynagrodzenie w przemyśle w Chinach wynosiło 35 dolarów, a np. w Hongkongu – 590, na Tajwanie – 700, w Malezji – 275. Wiele korporacji międzynarodowych wybudowało na terenie Chin swoje zakłady produkcyjne. Dane szacunkowe mówią o napływie do Chin ogromnego kapitału (w postaci pośrednich i bezpośrednich inwestycji): do 1997 roku – 316 mld dolarów, a do 2008 ponad 700 mld dolarów. Początkowo inwestowali Chińczycy mieszkający poza ChRL, ale od końca lat 90. inwestują koncerny europejskie i światowe.

” Historia powszechna 1989---2011

[Koncerny] zobaczyły w Chinach [...] fabrykę świata, w której robotnicy pracują jak w transie, a i tak na wszelki wypadek między nimi przechadzają się kontrolerzy z czerwonymi opaskami, dyscyplinujący mniej przykładających się do pracy. Dzięki temu możliwe było obniżenie kosztów pracy, w czym Chińczycy byli mistrzami świata. Mimo niskich pensji i trudnych warunków pracy z rekrutacją kolejnych tysięcy robotników do fabryk nie było problemu. Wieś chińska jest przeludniona i biedna, dlatego nawet ciężka praca w mieście i tak wygląda atrakcyjniej niż na wsi. W ostatnim dwudziestolecium ponad 180 mln Chińczyków przeniosło się ze wsi do miasta. Niektórzy mogli dostać pracę wyłącznie dzięki płatnej protekcji i znajomościom. Część produktów była wytwarzana w zakładach, które miały charakter skoszarowanych jednostek produkcyjnych, część trudna do precyzyjnego ustalenia – w więzieniach i obozach pracy, a zarządzali nimi w sposób wojskowy dyktatorzy. Interes zespołu jest ważniejszy niż interes jednostki. Kierujący powinien mieć odwagę działać po dyktatorsku dla dobra powszechnego – uważał jeden z dyrektorów fabryki. Na skutek tego wyroby chińskie są tanie i bardzo tanie.

Andrzej Chwalba, Historia powszechna 1989–2011, Warszawa 2011, s. 343.

Ćwiczenie 11

Napisz, jakie zagrożenie dla funkcjonowania praw człowieka widzisz w stwierdzeniu: „Interes zespołu jest ważniejszy niż interes jednostki. Kierujący powinien mieć odwagę działać po dyktatorsku dla dobra powszechnego”. Jak sądzisz, czy dobrem powszechnym można tłumaczyć ograniczanie praw jednostki? Czy zagraniczne koncerny, przenosząc swoją produkcję do Chin, nie dają tym samym przyzwolenia „antyobywatelskiej” polityce rządu chińskiego? Uzasadnij swoją opinię.

Problem Chin – Tybet

Dla zainteresowanych

Pekin tłumiał wszelkie ruchy separatystyczne i autonomiczne w różnych częściach kraju. Problemowym obszarem był dla Chin Tybet. W latach 1912–1950 Tybet cieszył się niezależnością, choć formalnie na arenie międzynarodowej jego niezawisłość nie była uznawana. W 1950 roku wojska chińskie wkroczyły do Tybetu i na mocy porozumienia z 1951 roku Tybet uznał zwierzchność chińską. Jednak już w 1959 roku doszło w Tybecie do antychińskiego powstania. XIV Dalajlama (duchowy i polityczny przywódca narodu tybetańskiego) uciekł do Indii, ale nieprzerwanie przypomina światu o krzywdzie, jaką była utrata niezawisłości przez Tybet. Często dochodzi do manifestacji przeciwko chińskiemu panowaniu. Mimo że są one krwawo tłumione, nadal nie udaje się Pekinowi zniszczyć wolnościowych aspiracji Tybetańczyków. Przy okazji organizacji letnich igrzysk w Pekinie Tybetańczycy chcieli zwrócić uwagę świata na swój region, przeprowadzając liczne akcje protestacyjne. Również po ich zakończeniu nie ustały protesty Tybetańczyków. Inaczej przedstawiała się sprawa Hongkongu. Zgodnie z porozumieniem zawartym pod koniec XIX wieku był oddany w dzierżawę Wielkiej Brytanii na 99 lat. W 1997 roku powrócił do Chin, ale wyjątkowo zachowano tam istniejący do tej pory system własnościowy i prawny. Miasto uzyskało też autonomiczny status. Trudno się jednak Chinom dziwić. Hongkong to ich okno na świat, pozwolono więc, aby w jego „szybach” odbijało się znacznie więcej światła.

Podobnie było w oddanym przez Portugalczyków Makau. Stało się to w 1999 roku po 442 latach zależności.

W 2008 roku odbyły się w Pekinie Letnie Igrzyska Olimpijskie. Decyzja MKOL o przyznaniu organizacji Igrzysk Chinom wzbudziła szereg kontrowersji.

” Igrzyska olimpijskie w Chinach

Decyzja o organizacji tej imprezy w kraju, w którym notorycznie są łamane prawa człowieka, wzbudza wiele kontrowersji nie tylko wśród części działaczy zajmujących się ich ochroną. Część obserwatorów

uważa z kolei, że igrzyska mogą wpłynąć na poprawę sytuacji w Chinach, czego dowodzić ma np. złagodzenie przepisów dla zagranicznych korespondentów. Z drugiej jednak strony władze chińskie wykorzystują igrzyska olimpijskie (konieczność zapewnienia bezpieczeństwa) jako pretekst do usuwania niewygodnych ludzi z Pekinu.

Ćwiczenie 12

Z czego wynikały kontrowersje związane z decyzją o przyznaniu organizacji igrzysk Pekinowi?

- Dla większości reprezentacji przyjazd do Chin stanowił ogromny problem.
- Igrzyska są traktowane jako symbol pokoju, zgody, uczciwej rywalizacji, a przyznano ich organizację krajowi łamiącemu prawa człowieka.
- Inne kraje rywalizujące o organizację igrzysk uznały, że Chiny nie będą miały możliwości finansowych, aby je przygotować.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Zamiast podsumowania

” W laboratorium Mao --- fragment

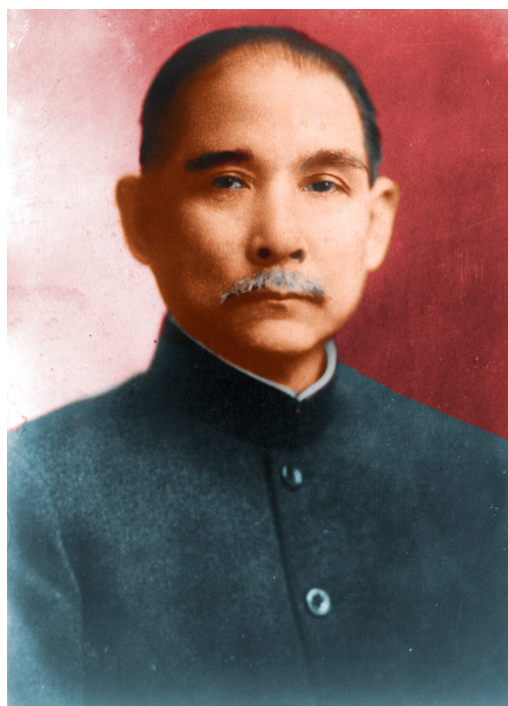
Ci, którzy odwiedzili Chiny, wracali stamtąd pełni podziwu dla maoistowskiej odmiany komunizmu. Jeden z owych admiratorów Mao napisał, że „Chiny są swoistą łagodną monarchią rządzoną przez cesarza – kapłana cieszącego się absolutnym oddaniem swych poddanych. Inny przewidywał, że „naród chiński ucieleśnia nową cywilizację światową”. Simone de Beauvoir wyznawała, że „życie

w dzisiejszych Chinach jest wyjątkowo przyjemne”. Jeszcze inny naoczny świadek stwierdził, iż w tym kraju „życie ludzkie otacza się równie troskliwą opieką jak w Nowej Zelandii”. David Rockefeller wychwalał „poczucie harmonii narodowej”, dowodząc, iż rewolucji kierowanej przez Mao udało się nie tylko wytworzyć skuteczniejszy i bardziej zaangażowany system zarządzania, lecz także „ukształtować wysokie morale i poczucie wspólnego celu”.

W laboratorium Mao – fragment, [w:] Paul Johnson, Historia świata XX wieku, od rewolucji październikowej do „Solidarności”, t. 2, Warszawa 2009, s. 301–302.

Ćwiczenie 13

Jak sądzisz, co pomagało w zafałszowaniu wizerunku prawdziwych Chin?

Sun Jat-Sen

Militaryace, Sun Jat-Sen, domena publiczna

Mao Tse-Tung

Mao Tse-Tung, Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 14

Przyjrzyj się portretom dwóch ważnych postaci w historii Chin. Jaki wniosek można wysunąć co do sposobu przedstawienia Sun Jat-sena i Mao w okresie walki o władzę?

Polecenie 3

Wybierz z tekstu lekcji najważniejsze Twoim zdaniem daty, wpisz je w schemat linii chronologicznej i dodaj do nich swój komentarz uzasadniający wybór. Możesz zilustrować oś czasu zdjęciami.

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić pojęcie „rewolucja kulturalna”.

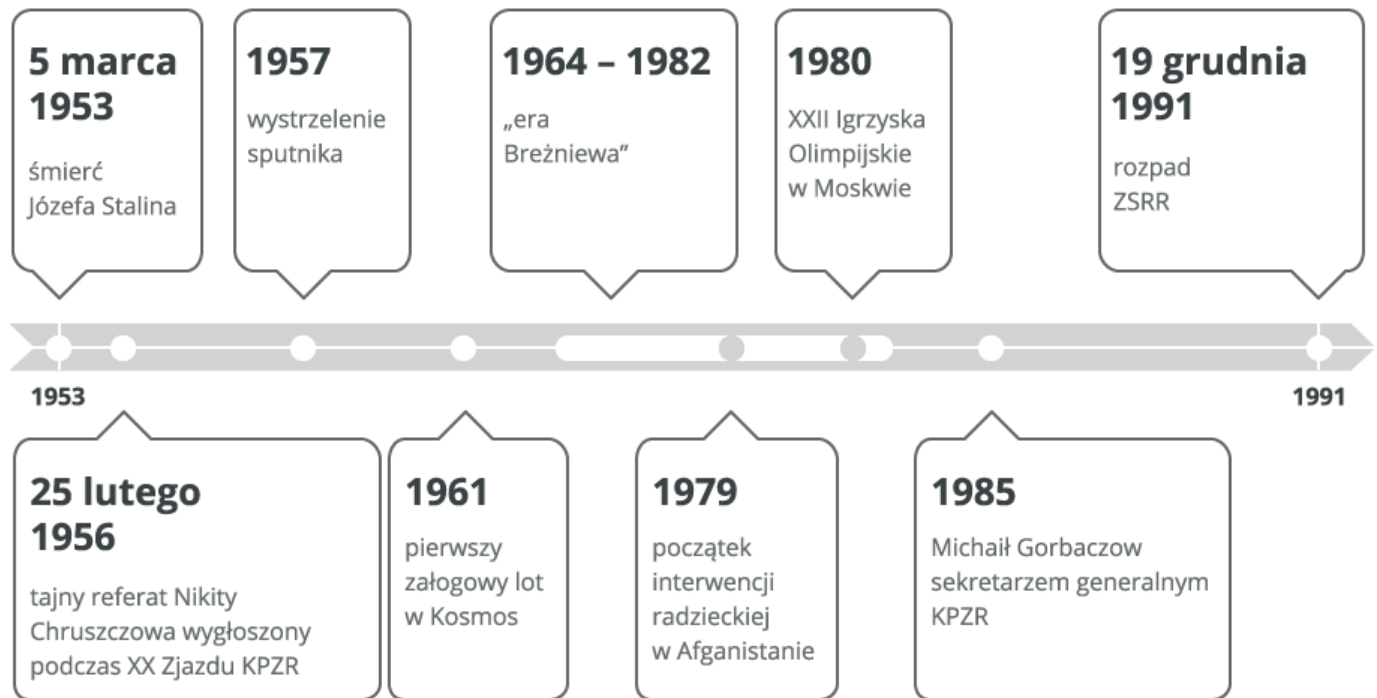
Co wiem?

Wiem, kiedy proklamowano ChRL.

Co rozumiem?

Rozumiem znaczenie praw człowieka.

ZSRR w l. 1945-1991

Contentplus.pl sp. z o.o.,

Kontynuacja ery Stalina 1945-1953

ZSRR wyszedł z wojny jako kraj zwycięski, a Józef Stalin był postacią, która odegrała główną rolę w ustaleniach powojennej mapy świata. Niemniej kraj poniósł ogromne straty. Według różnych szacunków śmierć poniosło od około 14 do 20 mln osób. Podupadła gospodarka, ogromne obszary kraju zostały zniszczone. Wielu mieszkańców ZSRR straciło domy i mieszkało w wykopanych jamach i ziemiankach. Wojna niewiele natomiast zmieniła w funkcjonowaniu stalinowskiego systemu. W gospodarce nastąpił powrót do centralnego planowania. Nadal większość budżetu radzieckiego przeznaczano na przemysł ciężki, a wraz z rozwojem zimnej wojny także na potrzeby wojska. Na wsi nadal obowiązywała kolektywizacja, a narzucane chłopom zobowiązania powodowały, że w rzeczywistości pracowali za darmo. W efekcie, kiedy następowały klęski żywiołowe, wieś głodowała. Nie zadbano we właściwy sposób o inwalidów wojennych, a jeńców powracających z niewoli niemieckiej wysyłano do obozów pracy, oskarżając o kolaborację z Niemcami.

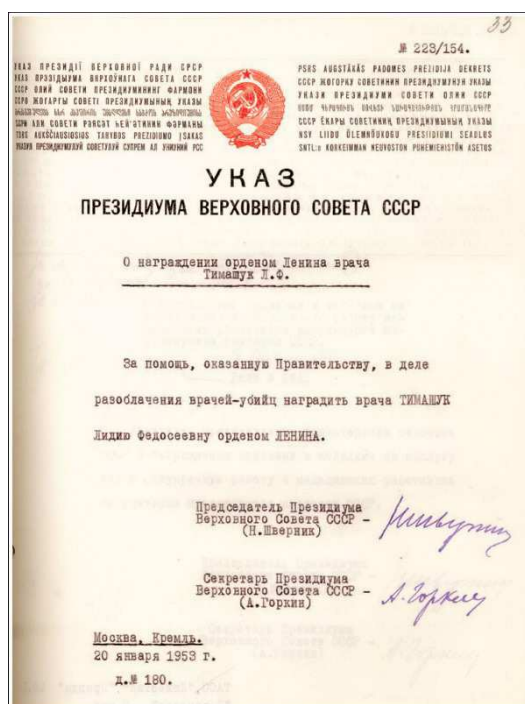

Rozładowywanie transportu i selekcja przybyłych do Auschwitz domena publiczna

Ćwiczenie 1

Zastanów się, dlaczego Stalin karał osoby powracające z niemieckiej niewoli. Jak oceniasz decyzję Stalina o represjonowaniu jeńców wojennych, biorąc pod uwagę warunki życia w niemieckich obozach?

W obozach pracy w 1950 roku było ponad 2,5 mln więźniów. Nadal wykorzystywano ich niewolniczą pracę przy wielkich inwestycjach budowlanych: m.in. przy powstawaniu kanału Wołga-Don. Niezmienny był też stojący na czele aparatu represji Ławrientij Beria.

Koniec wojny nie miał wpływu na manię prześladowczą Stalina. Dyktator ciągle widział wokół siebie wrogów i przeciwników. Likwidował działaczy partyjnych, którzy mogli stanowić dla niego zagrożenie. Jego niechęć zwróciła się również przeciwko Żydom. Początkiem wielkiej kampanii antysemickiej była najprawdopodobniej akcja przeciwko kremlowskim lekarzom: w 1953 roku aresztowano lekarzy pracujących na Kremlu (większość z nich była żydowskiego pochodzenia) i oskarżono ich o spisek na życie przywódców radzieckich.

Sowiecki rozkaz z 20 stycznia 1953 roku, nadający Lidii Timaszuk Order Lenina, za „zdemaskowanie lekarzy-morderców”

Sowiecki rozkaz z 20 stycznia 1953 roku, nadający Lidii Timaszuk Order Lenina, za „zdemaskowanie lekarzy-morderców”, domena publiczna

Ćwiczenie 2

Jak należy potraktować czyn Lidii Timaszuk, która poinformowała władze radzieckie o spisku lekarzy?

- Timaszuk złożyła donos.
- Czyn Timaszuk był przejawem wszechobecnego strachu.
- Timaszuk spełniła obywatelski obowiązek.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3

Dlaczego doszło do antysemickiej kampanii?

- Kampania wynikała tylko z manii prześladowczej Stalina.
- Był to efekt sytuacji międzynarodowej i niechęci ZSRR do państwa izraelskiego.
- Co jakiś czas atakowano przedstawicieli różnych narodowości zamieszkujących ZSSR.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Dyktator radziecki prowadził także sowietyzację terenów wcielonych do ZSRR (ukraińskich, białoruskich czy obszaru dawnych państw bałtyckich). Często wysiedlano z nich i wywożono miejscową ludność, w ich miejsce osiedlając Rosjan.

W kulturze i sztuce nadal panował socrealizm i kult Stalina. W nauce dominowały teorie Trofima Łysenki, zaprzeczające istnieniu genów i uznające wpływ środowiska na człowieka. Niektóre nauki wręcz potępiano, traktując je jako burżuazyjne (np. genetykę i socjologię).

Udane przeprowadzenie pierwszej próby jądrowej pozwoliło Stalinowi odgrywać istotną rolę w rywalizacji z Zachodem. Sowieci sukces nie tyle zawdzięczali „radzieckiej myśli naukowej”, ile działalności wywiadu. Jednak fakt wyprodukowania broni jądrowej kilka lat po Amerykanach zaniepokoił USA. W przypadku otwartego konfliktu istniała groźba wykorzystania w nim tego rodzaju broni. Stalin mógł być także zadowolony z tego, że ideologia komunistyczna stała się atrakcyjna dla niektórych państw – na mapie politycznej pojawił się kolejny wielki kraj o tym ustroju – Chińska Republika Ludowa, a i wojna koreańska budziła nadzieje na kolejny sukces.

Era Stalina zakończyła się 5 marca 1953 roku. Wielki wódz odszedł, pozostawiając po sobie kraj i cały blok „demokracji ludowej” pogrążony w żałobie.

Rządy Chruszczowa

Po śmierci Stalina schedą po nim podzielili się Gieorgij Malenkow, Ławrentij Beria i Nikita Chruszczow, który stopniowo pozbywał się przeciwników: m.in. Beria, współtwórca reżimu stalinowskiego, skazany został na śmierć. Pomocny w przejściu władzy okazał się XX Zjazd Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego, podczas którego (25 lutego 1956 roku) Chruszczow wygłosił tajny referat. Od tej chwili wiele osób zaczęło postrzegać Chruszczowa jako zwolennika reform i osobę, która może doprowadzić do porozumienia z Zachodem.

“ Referat Nikity Chruszczowa o kulcie jednostki, wygłoszony na XX Zjeździe KPZR w nocy z 24 na 25 lutego 1956 roku

Stalin wprowadził pojęcie „wróg ludu”. Ten termin od razu zwalniał od konieczności wszelkiego udowadniania błędów ideologicznych człowieka albo ludzi, z którymi polemizowano, umożliwiając on zastosowanie najokrutniejszych represji, wbrew wszelkim normom praworządności rewolucyjnej, wobec każdego, kto w czymkolwiek nie zgadzał się ze Stalinem, kto był tylko podejrzany o wrogie zamiary, kto został po prostu oskarżony. To pojęcie „wróg ludu” w gruncie rzeczy już samo wykluczało możliwość jakiegokolwiek walki ideologicznej lub wyrażania swych poglądów na to lub inne zagadnienia nawet o charakterze praktycznym. Jako główny i w gruncie rzeczy jedyny dowód winy traktowano, wbrew wszelkim normom współczesnej nauki, prawa „przyznanie się” samego oskarżonego, przy czym to „przyznanie się”, jak stwierdziła później kontrola, uzyskiwano przez fizyczne środki oddziaływania na oskarżonego.

Doprowadziło to do jaskrawego gwałcenia praworządności rewolucyjnej, do tego, że ofiarą padło wielu ludzi zupełnie

niewinnych, którzy w przeszłości bronili linii partii. Należy stwierdzić, że w stosunku do ludzi, którzy w swoim czasie występowali przeciwko linii partii, nie było częstokroć dostatecznie poważnych podstaw, by unicestwić ich fizycznie. Aby uzasadnić fizyczne unicestwienie takich ludzi, wprowadzono właśnie formułę wróg ludu.

[...] Obecnie gdy zbadano sprawy niektórych z tych rzekomych „szpiegów” i „szkodników”, ustalono, że sprawy te zostały sfabrykowane. Przyznanie się do winy aresztowanych, oskarżonych o wrogą działalność, uzyskano przy pomocy okrutnych, nieludzkich tortur.

W wyniku potwornego fałszowania takich spraw, w wyniku tego, że dano wiarę oszczerczym zeznaniom oraz wymuszonemu oczernianiu siebie i innych, zginęło wiele tysięcy uczciwych, niewinnych komunistów. Towarzysze, aby nie powtarzać błędów przeszłości Komitet Centralny stanowczo występuje przeciwko kultowi jednostki. Uważamy, że Stalin był wywyższany ponad miarę.

Referat Nikity Chruszczowa o kulcie jednostki, wygłoszony na XX Zjeździe KPZR w nocy z 24 na 25 lutego 1956 roku, [w:] , Wiek XX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów, oprac. Stanisław Lenard, Melania Sobańska-Bondaruk, Warszawa 1998, s. 338–340.

Ćwiczenie 4

Jakie zarzuty przeciwko Stalinowi i jego rządowi podkreślił w referacie Chruszczow?

Unicestwienie niewinnych ludzi.

Wymuszanie przez podległy Stalinowi aparat represji zeznań.

Organizowanie długich procesów sądowych.

Stosowanie tortur w śledztwie.

Szafowanie pojęciem wrogów ludu.

Ćwiczenie 5

Jak myślisz, dlaczego Nikita Chruszczow zdecydował się na ogłoszenie tajnego referatu? Co chciał przez to osiągnąć?

W ZSRR częściowo zapanowała odwilż. Pozwolono na powrót niektórych narodów wysiedlonych w okresie sprawowania władzy przez Stalina. Nie zreformowano jednak systemu. W gospodarce również nie nastąpiły żadne gwałtowne zmiany. Wprawdzie ograniczono kolektywizację i próbowano uzdrowić sytuację w rolnictwie poprzez zagospodarowanie ugorów, lepsze wykorzystanie niektórych obszarów pod uprawę lub wprowadzenie nowych rodzajów roślin uprawnych, niemniej niewiele to zmieniło. Często nie zwracano uwagi na możliwości wegetacyjne roślin i chciano lokalizować ich uprawy w miejscach nienadających się do tego. Tym, co fatalnie wpływało na gospodarkę ZSRR, było marnotrawstwo materiałów, zła organizacja pracy i wszechobecna korupcja. Próbowano poprawić sytuację mieszkaniową w miastach radzieckich, zwiększając limity budowlane, ale poprawa również była nieznaczna.

Bezspornie sukcesy ZSRR zanotował w badaniach kosmosu. W 1957 roku wystrzelono sputnika (pierwszego sztucznego satelitę Ziemi), a w 1961 roku odbył się pierwszy załogowy lot w kosmos. Bohaterem narodowym stał się [Jurij Gagarin](#) – pierwszy człowiek w przestrzeni międzyplanetarnej.

Jurij Gagarin podczas wizyty w Szwecji
Sydsvenskan, Jurij Gagarin podczas wizyty w Szwecji, 1964,
Fotografia, Sydsvenskan, domena publiczna

Ćwiczenie 6

Mówiono, że kosmonauta stał się najlepszym towarem eksportowym ZSRR. Jak myślisz, dlaczego?

Wydawało się, że w polityce zagranicznej nastąpi złagodzenie stosunków Wschód-Zachód, ponieważ jednym z pierwszych kroków było wycofanie się ZSRR z popierania reżimu Kim Ir Sena. Niestety, kolejne kroki, czyli stłumienie powstania węgierskiego, wspieranie antyzachodnich reżimów na Kubie,

w Egipcie, kryzys berliński świadczyły o chęci kontynuowania polityki „antyimperialistycznej”. Za rządów Chruszczowa doszło także do kryzysu w kontaktach z Chinami. Mao uznał, że nowy przywódca ZSRR sprzeniewierzył się ideałom rewolucji. Chruszczowowi natomiast udało się doprowadzić do porozumienia z Josipem Broz-Titą, a także podpisać traktat pokojowy z Austrią, w którym uznał jej neutralność, a przede wszystkim wyraził zgodę na wycofanie wojsk radzieckich z tego kraju.

Znaczek „Wolność narodom Afryki”

Znaczek „Wolność narodom Afryki”, domena publiczna

Chruszczow popierał państwa-kolonie, które odzyskiwały niezależność, ogłaszając się sojusznikiem narodów walczących z kolonializmem.

Ćwiczenie 7

Przyjrzyj się ilustracji obok. Czy znaczek można potraktować jako potwierdzenie antykolonialnej radzieckiej propagandy? Uzasadnij swoją odpowiedź.

W rzeczywistości chodziło o rozszerzanie wpływów radzieckich na kraje Trzeciego Świata. Do historii przeszło wystąpienie Chruszczowa na forum ONZ we wrześniu 1960 roku, podczas którego zażądał natychmiastowej likwidacji kolonializmu.

W odpowiedzi przedstawiciel USA wyraził kilka sugestii na temat „kurateli” radzieckiej nad krajami Europy Środkowo-Wschodniej. Zdenerwowany Chruszczow zdjął buta i zaczął nim uderzać o mównicę.

Za Chruszczowa doszło do kryzysu w kontaktach amerykańsko-radzieckich, który o mało nie doprowadził do wojny nuklearnej. Chodzi oczywiście o raketowy kryzys na Kubie. Warto też wspomnieć o innym poważnym incydencie – w maju 1960 roku w związku z naruszeniem radzieckiej przestrzeni powietrznej został zestrzelony amerykański samolot szpiegowski U-2.

ZSRR w latach 1964–1985

Chruszczow w 1964 roku zrezygnował z przywództwa w ZSRR. Oficjalnie ze względu na zły stan zdrowia, faktycznie został zmuszony do ustąpienia ze stanowiska. Po nim schedę przejął Leonid Breżniew. Leonid Breżniew był twórcą doktryny, którą można określić mianem obrony socjalizmu. Po interwencji w Czechosłowacji zapowiedział, że państwa socjalistyczne mają prawo do interwencji na terenie każdego socjalistycznego kraju, któremu grozi zawrót z drogi socjalizmu. Faktycznie zasada ta była potwierdzeniem radzieckiej dominacji w krajach Europy Środkowo-Wschodniej.

Breżniew starał się także umocnić mocarstwową pozycję ZSRR w świecie poprzez zapewnienie przewagi militarnej ZSRR i Układu Warszawskiego nad USA i NATO. W stosunkach międzynarodowych trwał okres nazwany „wścigiem zbrojeń”, choć oficjalnie podpisywano umowy dotyczące nierozprzestrzeniania broni jądrowej. Rywalizacja dotyczyła zarówno broni konwencjonalnej, jak i – a właściwie przede wszystkim – atomowej i środków do jej przenoszenia.

Leonid Breżniew i Jimmy Carter podczas podpisywania układu SALT II

Bill Fitz-Patrick, Leonid Breżniew i Jimmy Carter podczas podpisywania układu SALT II, Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 8

Dowiedz się, czego dotyczył układ SALT II.

Odżyła także idea eksportu rewolucji, ale tym razem do krajów pozaeuropejskich. Sytuacja międzynarodowa temu sprzyjała. W wyniku dekolonizacji wiele krajów, które uzyskały samodzielność, walczyło z ogromnymi problemami ekonomicznymi, etnicznymi i społecznymi. Ich efektem była radykalizacja nastrojów i wzrost sympatii dla systemu komunistycznego. ZSRR zaangażował się przez to w wiele konfliktów na terenie Azji, Afryki czy Ameryki Południowej. Radzieccy doradcy szkolili między innymi partyzantów w Angoli i oddziały w Nikaragui. W konflikcie bliskowschodnim ZSRR wspierał wojska arabskie. Za rządów Breżniewa zaogniły się stosunki z Chinami. W 1969 roku doszło do starć zbrojnych w rejonie granicznej rzeki Ussuri. W 1979 roku ZSRR zaangażował się w konflikt w Afganistanie, który pochłonął ogromne środki materialne (około 100 mld dolarów) i przyczynił się do śmierci ponad 15 tys. żołnierzy.

Ćwiczenie 9

Dowiedz się, jak wygląda współczesna sytuacja w Afganistanie. Sprawdź informacje na portalach internetowych. Kim są mudżahedini?

- Muzułmańskimi kapłanami namawiającymi do świętej wojny.
- Wyznawcami islamu, samobójcami detonującymi ładunki wybuchowe.
- Mężczyznami uczestniczącymi w ruchu religijnym, społecznym lub wyzwoleniczym w krajach muzułmańskich lub zamieszkałych przez muzułmanów.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Doradca prezydenta [Jimmy'ego Cartera](#), Zbigniew Brzeziński, powiedział: „[...] sowiecka inwazja Afganistanu jest zagrożeniem dla Azji Zachodniej i daje możliwość przedarcia się Sowietów aż do Zatoki Perskiej i Oceanu Indyjskiego”.

Ćwiczenie 10

Wyjaśnij, czy obawy wyrażane przez Brzezińskiego były uzasadnione.

Afgańczycy ze zdobytymi działami radzieckimi

Erwin Lux, Afgańczycy ze zdobytymi działami radzieckimi, 1984, Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

Kapsuła czasu

Odnosząc się do współczesnego konfliktu w Afganistanie, wyjaśnij, dlaczego trudno było pokonać Afgańczyków.

W gospodarce ZSRR nadal panowała stagnacja. W życiu politycznym można było zaobserwować zaostrenie kursu. Opozycjonistów, niepokornych przedstawicieli świata nauki i kultury kierowano do obozów lub szpitali psychiatrycznych. Breżniew, rządząc, opierał się na wąskiej grupie najbliższych partyjnych współpracowników. Tylko przedstawiciele gremium partyjnego tworzyli uprzywilejowaną elitę (tzw. nomenklatura partyjna). Szerzyły się – jeszcze bardziej niż za rządów Chruszczowa – korupcja i nepotyzm.

W 1980 roku w Moskwie odbyły się XXII Igrzyska Olimpijskie. Ze względu na radziecką interwencję w Afganistanie zostały zbojkotowane przez zachodnie kraje (udziału w olimpiadzie odmówiły 63 reprezentacje). To podczas tych igrzysk Władysław Kozakiewicz, polski tyczkarz, wygrał konkurs, mimo że publiczność radziecka była mu wyjątkowo nieprzychylna (rywalizował z Rosjaninem). Po odniesionym sukcesie pokazał mało grzeczny gest, który przeszedł do historii pod nazwą gestu Kozakiewicza.

Ćwiczenie 11

Znajdź w internecie zdjęcie przedstawiające Kozakiewicza wykonującego swój słynny gest. Co sądzisz o zachowaniu tyczkarza w kontekście olimpijskiej zasady *fair play*?

Kolejnymi przywódcami radzieckimi po śmierci Breżniewa zostali [Jurij Andropow](#) i [Konstantin Czernienko](#).

Jurij Andropow

Friedrich Gahlbeck, Jurij Andropow, Fotografia, Bundesarchiv, licencja: CC BY-SA 3.0

Ciekawostka

Zarówno Andropow, jak i Czernienko byli wiekowi. Niedługo sprawowali władzę. Złośliwie mówiono, że od śmierci Breżniewa w ZSRR zapanowała era pogrzebów.

Nie zmienili oni jednak polityki prowadzonej przez Breżniewa. Kontynuowali rywalizację militarną z Zachodem i wojnę w Afganistanie, co doprowadziło do kryzysu finansowego.

O ile USA stać było na budowę bombowców nowej generacji (B1, B2) i nowoczesnych statków podwodnych, o tyle ZSRR nie domagał finansowo i nie mógł być partnerem w tej rywalizacji. Mimo że ogłoszona przez prezydenta Regana inicjatywa „gwiazdnych wojen” niepokoiła ZSRR, jego przywódcy niewiele mogli zrobić. W polityce wewnętrznej próbowali (zwłaszcza Andropow) walczyć z patologiami społecznymi (alkoholizmem, korupcją), w rzeczywistości nic nie zmienili. Pokazali tylko, że radziecki socjalizm daleki jest od ideału...

Era Gorbaczowa

W 1985 roku nowym sekretarzem generalnym KPZR został Michaił Gorbaczow, który zdecydował się na odprężenie w polityce zagranicznej i wprowadzenie reform w kraju zmierzających w kierunku demokratyzacji życia politycznego. Chciał również dokonać zmian w gospodarce poprzez przestawienie przedsiębiorstw na własny rozrachunek.

☞ **Andrzej Chwalba**

Historia powszechna 1989---2011

[...] Gorbaczow nie był pierwszym politykiem radzieckim, który miał świadomość, że ZSRR jest kolosem na glinianych nogach, ale był pierwszym, który postanowił postawić go na solidnych fundamentach, co miało pozwolić na szybki rozwój gospodarczy i społeczny. Zrozumiał, że centralnie sterowana gospodarka radziecka osiągnęła swój kres.

[...] Dystans technologiczny między ZSRR a USA, Japonią i Europą Zachodnią stale się powiększała. „Ale ta bieda to dopiero pół biedy” – mówił bohater popularnych bajek rosyjskich. Katastrofalnego obrazu kraju dopełniała korupcja aparatu partyjnego, mafijne układy, alkoholizm, kryzys demograficzny, bieda na wsi, degradacja środowiska naturalnego oraz wojna w Afganistanie – bez nadziei

zwycięstwa, za to z perspektywą dalszych strat militarnych, prestiżowych i finansowych, ZSRR wiele kosztowało wspieranie promoskiewskich reżimów na świecie.

[...] Zimna wojna wyczerpała i wyniszczyła imperium sowieckie w nieznanym dotąd stopniu. Jej skutki okazały się równie pustoszące, co skutki obu wojen światowych. Jej niemożliwe do spełnienia wymagania gospodarcze i militarne sprawiły, że odegrała rolę zastępczej III wojny światowej.

[...] Kipiący energią Gorbaczow postanowił ratować leninowski model państwa przez zastosowanie kuracji odmładzającej własnego pomysłu.

Andrzej Chwalba, *Historia powszechna 1989–2011*, Warszawa 2011, s. 157.

Ćwiczenie 12

Dlaczego Michaił Gorbaczow postanowił zreformować ZSRR?

Podstawą zmian była „głasność”, czyli jawność, i „pierestrojka”, czyli przebudowa. Gorbaczow wyróżniał się na tle przywódców radzieckich (zwłaszcza ostatnich). Był znacznie młodszy – w chwili obejmowania funkcji sekretarza generalnego KC KPZR miał 54 lata. Sprawiał wrażenie otwartego, spokojnego, wzbudzał sympatię.

Efekt „jawności” było zachwianie monopolu informacyjnego w ZSRR. W gazetach, programach telewizyjnych pojawiały się treści do tej pory zakazane. Publikowano pisarzy zagranicznych, ukazywały się wspomnienia z wojny afgańskiej, pisano o zbrodniach stalinowskich i leninowskich, o korupcji w ZSRR itp. „Po latach milczenia [...] i cenzury pękają tamy i burzliwe, potężne, wszechobecne potoki słów zalewają wszystko” – pisał o Moskwie końca 1989 roku Ryszard Kapuściński w *Imperium*. Pisarz użył również obrazowego określenia, że reformy Gorbaczowa to masowa kuracja odwykowa od lęku oraz zbiorowa podróż do świata informacji.

Gorbaczow miał nadzieję, że powiew wolności, który nastąpił w ZSRR, zachęci społeczeństwo do działania także na polu gospodarczym, że demokratyzacja życia politycznego wyzwoli kreatywność i chęć wspierania rozwoju „nowego państwa”, zwłaszcza że elementy tej wolności były widoczne: zlikwidowano część łagrów, zwolniono ludzi z więzień, a na przełomie maja i czerwca odbył się I Zjazd Deputowanych Ludowych (superparlamentu, do którego przeprowadzono kampanię wyborczą, choć na podstawie „zaakceptowanych odgórnie” list wyborczych). Po raz pierwszy jednak wybrano nie ciało partyjne, lecz organ państwowy cieszący się poparciem społecznym. Zniesiono również art.

6 konstytucji radzieckiej, gwarantujący kierowniczą rolę w państwie partii komunistycznej. 15 marca 1990 roku Gorbaczow został wybrany na prezydenta ZSRR.

Wprowadzona demokratyzacja pociągnęła za sobą powstanie ruchów narodowych i obudzenie aspiracji państw wchodzących w skład ZSRR. Trochę wbrew woli Gorbaczowa ZSRR się rozpadał, ale „pociągu przemian” nie dało się już zahamować. Trudno było też objąć nad nimi kontrolę.

Szczególnie silną pozycję miały władze Federacji Rosyjskiej z Borysem Jelcynem na czele. W maju 1990 roku został on przewodniczącym Rady Najwyższej (parlamentu Federacji Rosyjskiej), a w czerwcu 1991 roku pierwszym prezydentem Rosji. Jeszcze w 1990 roku Rada Najwyższa Rosji uchwaliła „deklarację suwerenności”. Dokument ustanawiał wyższość prawa rosyjskiego nad radzieckim.

W polityce zagranicznej Gorbaczow doprowadził do zahamowania wyścigu zbrojeń i odprężenia w kontaktach z USA i Zachodem. Między innymi w 1987 roku podpisany został układ o ograniczeniu zbrojeń. Gorbaczow kilkakrotnie spotkał się z [Ronaldem Reaganem](#) – prezydentem USA.

Michaił Gorbaczow i Ronald Reagan

White House Photographic Office, Michaił Gorbaczow i Ronald Reagan , Fotografia, The Ronald Reagan Library, domena publiczna

Ćwiczenie 13

Czy słuszne jest stwierdzenie, że o losach świata decydują wybitne jednostki? Uzasadnij odpowiedź.

W 1989 roku Gorbaczow doprowadził także do zakończenia interwencji w Afganistanie. Państwom bloku radzieckiego dał sygnał, że skończyła się era funkcjonowania „doktryny

Breżniewa”.

Przyjazne kontakty ze Stanami Zjednoczonymi były kontynuowane za kolejnego ich prezydenta [George'a Busha](#), podobnie jak i polityka rozbrojeniowa. Podczas wspólnych spotkań padały deklaracje dobrej woli zakończenia zimnej wojny, zlikwidowania napięć w stosunkach Wschód-Zachód. Gorbaczow stwierdził: „Mury, które przez lata dzieliły narody, upadają. Okopy zimnej wojny są zasypywane, mgła wzajemnych uprzedzeń, nieufności i wrogości rozprasza się”.

31 lipca 1991 roku obaj prezydenci – Gorbaczow i Bush – podpisali w Moskwie układ nazwany START 1, który obniżał o prawie 30% produkcję głowic jądrowych w krajach sygnatariuszy.

Jeszcze wcześniej (w 1990 r.) Gorbaczow podpisał w Paryżu wraz z krajami KBWE układ o ograniczeniu zbrojeń konwencjonalnych. 28 czerwca tego roku doszło do rozwiązania RWPG, a 1 lipca – Układu Warszawskiego. Blok państw demokracji ludowej przestał istnieć.

☞ **Andrzej Chwalba**

Historia powszechna 1989---2011

Stał się [Gorbaczow] pupilem zagranicznych mediów i idolem zachodniej popkultury. Tłumy witały go jak gwiazdę rocka. Na Zachodzie wybuchła „gorbimania”. Amerykański tygodnik „Time” przyznał mu tytuł Człowieka Roku, a w grudniu 1989 roku Człowieka 10-lecia. Jak podkreślali komentatorzy, Gorbaczow oczarował Zachód [...].

Andrzej Chwalba, Historia powszechna 1989–2011, Warszawa 2011, s. 157.

Ćwiczenie 14

Wyjaśnij, z czego wynikała popularność Gorbaczowa.

Za swoje działania Gorbaczow otrzymał Pokojową Nagrodę Nobla.

Niestety, sukcesy Gorbaczowa na arenie międzynarodowej nie były w stanie przyćmić kryzysu gospodarczego, który nękał ZSRR. Ujawniły się też wszystkie patologie życia społecznego, z którymi chciał walczyć Gorbaczow. Jego pomysł na stworzenie systemu pośredniego między kapitalizmem a socjalizmem okazał się jednak kompletnie nieudany.

☞ **Andrzej Chwalba**

Historia powszechna 1989---2011

W czasie demontażu ZSRR zaczęło się żywiołowe rozdrapywanie majątku państwowego, najpierw w postaci półjawnej, a później jawnej

i bezczelnej. Sprytni dyrektorzy i kierownicy zakładów pracy, czyli członkowie tzw. nomenklatury partyjnej, wsparci przez przyjaznych im urzędników, tworzyli spółki, przejmując majątek państwa. [...] Przejmowaniu majątku państwowego, a w istocie jego grabieży w biały dzień, towarzyszyła przemoc, podpalenia i korupcja na wielką skalę. [...] Jednocześnie niewiarygodnie bogaciły się „przedsiębiorcze” jednostki korumpujące urzędników, którzy sprzedawali swoje podpisy na dokumentach. Rosły fortuny. Kupowano radzieckie surowce po radzieckich, czyli zaniżonych, cenach i sprzedawano je na zachodnim rynku. Stopy zysku były zawrotne. Z kolei za zarobione pieniądze nabywano na Zachodzie towary luksusowe, o których jeszcze niedawno nikomu się nie śniło. [...] Aparatczycy partyjni zakładali giełdy towarowe, a oficerowie KGB spółki handlowe, przejmując kontrolę nad bankami i agencjami handlu zagranicznego. Udział w tym oficerów służb bezpieczeństwa był spory, dzięki czemu zachowali pewną kontrolę nad gospodarką. Dla szybko bogacących się „nowych” Rosjan zakup towarów luksusowych na czarnym rynku nie był problemem, natomiast był nim zakup czegokolwiek do jedzenia w sklepach handlu detalicznego dla milionów zwykłych mieszkańców. Otwarcie się na świat zaowocowało pojawieniem się produktów i firm znanych z globalnego rynku. W styczniu 1990 roku w Moskwie została otwarta pierwsza restauracja sieci Mc Donald's. Przed kasami ustawiały się wielosetmetrowe kolejki.

[...] Klęską zakończyła się walka Gorbaczowa z alkoholizmem i alkoholikami. Prezydent uruchomił aparat propagandy abstynencji, wprowadził prohibicję, w tym nawet na wino, niszcząc winnice kaukaskie... i przegrał. W oczach milionów, jako „mineralny sekretar”, się ośmieszył. Ci, którzy pili, dalej musieli pić, musiała się też zatem rozwinąć sieć nielegalnych bimbrowni, powiązanych ze światem przestępczym. Jeśli nie było bimbru, ludzie sięgali po płyny trujące i odurzające. Skutkiem walki z alkoholizmem były z jednej strony

wzrost śmiertelności ludzi, a z drugiej – drastyczne obniżenie dopływu środków finansowych do budżetu.

Andrzej Chwalba, Historia powszechna 1989–2011, Warszawa 2011, s. 157.

Ćwiczenie 15

Wskaż problemy polityki wewnętrznej ZSRR, na które zwraca uwagę autor tekstu.

uporządkowana prywatyzacja

problemy z zaopatrzeniem

bogacenie się wąskiej grupy mieszkańców ZSRR

zakup zachodnich licencji i przystosowywanie zachodnich technologii

łatwe przystosowanie się do nowej rzeczywistości byłych hierarchów partyjnych i wojskowych

wkroczenie „globalizmu” do ZSRR

przejmowanie za bezcen majątku państwowego

korupcja

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 16

Przypomnij, który prezydent zniósł w USA w latach 30. prohibicję i czy jej wprowadzenie w Stanach Zjednoczonych okazało się skuteczne.

Trudną sytuację próbowano ratować, sięgając do kieszeni obywateli. Dokonano konfiskaty 7 mld rubli przez wycofanie z obiegu banknotów o nominale 50 i 100 rubli. Budżetowi niewiele to pomogło, a nastroje społeczne pogorszyły się jeszcze bardziej. Nie udało się też Gorbaczowowi (mimo sympatii Zachodu) pozyskać kredytów zagranicznych, które mogły wesprzeć jego reformy. Podpisanie 1 czerwca 1990 roku umowy handlowej niewiele zmieniło.

Kryzys gospodarczy, a zwłaszcza silna opozycja przeciwników zmian (odsunięci z władz KPZR starzy członkowie oraz generałowie KGB) doprowadziła do upadku Michaiła Gorbaczowa. W nocy z 18 na 19 sierpnia 1991 roku doszło do puczu, na czele którego stał

wiceprezydent Giennadij Janajew oraz Władimir Kriuczow (szef KGB). Usunięcie Gorbaczowa było jedynym sukcesem puczystów. Przeciwno nim wystąpił Borys Jelcyn, organizując opór społeczny. Udało mu się przekonać do siebie część młodszych oficerów, ale przede wszystkim społeczeństwo Moskwy. Pucz upadł. Jelcyn zaaresztował zamachowców i uwolnił Gorbaczowa, którego władza stała się czysto nominalna. Na bohatera Rosjan zaczął wyrastać Jelcyn. Z jego inicjatywy doszło do kolejnych reform na terenie Rosji, m.in. do delegalizacji KPZR. Niby nadal istniał ZSRR, ale na główną postać zmian wyrastał już prezydent dawnej największej republiki związkowej ZSRR: Rosji.

8 grudnia 1991 roku Borys Jelcyn spotkał się z prezydentem Ukrainy – Leonidem Krawczukiem oraz prezydentem Białorusi – Stanisławem Szuszkiewiczem. Prezydenci podpisali oświadczenie, w którym informowali, że ZSRR przestał istnieć jako podmiot prawa międzynarodowego i zapowiedzieli powołanie Wspólnoty Niepodległych Państw. Zobowiązali się również do przejęcia kontroli nad głowicami nuklearnymi, które znajdowały się na ich terytorium i uznali nienaruszalność granic byłych republik.

19 grudnia 1991 roku Gorbaczow zgodził się na rozwiązanie ZSRR, a 25 grudnia w oficjalnym telewizyjnym oświadczeniu poinformował mieszkańców kraju, że ustępuje ze stanowiska prezydenta. Spadkobierczynią ZSRR miała stać się Rosja.

((Andrzej Chwalba

Historia powszechna 1989---2011

Gorbaczow chciał wyprowadzić unowocześniony ZSRR na szerokie wody, a doprowadził do jego unicestwienia. Pragnął odwlec upadek imperium, ale w istocie go przyspieszył, tracąc kontrolę nad rewolucją, którą rozpoczął. Jego największą zasługą było nie to, co zrobił, ale to, do czego dopuścił. Pomysł, by poprawić państwo i partię leninowską za pomocą mechanizmów demokratycznych, okazał się chybiony. Lepiej to rozumiał Jakowlew, który powiadał, że systemu nie da się zreformować, bo jest niereformowalny, można go tylko zniszczyć i zastąpić innym.

Andrzej Chwalba, Historia powszechna 1989-2011, Warszawa 2011, s. 157.

Ćwiczenie 17

Czy zgadzasz się z opinią autora? Uzasadnij odpowiedź.

Zamiast podsumowania

((Mariusz Jarosiński

Tajny referat Chruszczowa o kulcie jednostki i zbrodniach Stalina

W nocy z 24 na 25 lutego 1956 r. przywódca ZSRS Nikita Chruszczow, wygłosił w czasie XX Zjazdu KPZR tajny referat „O kulcie jednostki i jego następstwach”. Poddał w nim ostrej krytyce Stalina i stworzony przez niego system zbrodni, wywołując wstrząs w świecie komunistycznym.

XX Zjazd Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego rozpoczął obrady w Moskwie 14 lutego 1956 r. Obok delegatów sowieckich uczestniczyło w nim ponad 50 zagranicznych delegacji partii komunistycznych i robotniczych.

Najważniejsze wydarzenie zjazdu miało miejsce w ostatnim dniu jego obrad.

Wystąpienie I sekretarza KC KPZR Nikity Chruszczowa, który sam był współorganizatorem stalinowskiego systemu zbrodni, wywołało wstrząs. Jak pisał prof. Leszek Kołakowski „następca Stalina oznajmił partii, a rychło całej kuli ziemskiej, że wczorajszy wódz postępowej ludzkości, natchnienie świata, ojciec narodu radzieckiego, wielki koryfeusz nauki, największy geniusz militarny i największy geniusz w dziejach w ogólności był mordercą milionów, oprawcą, paranoikiem, a przy tym nieukiem w sprawach wojskowych, który doprowadził państwo sowieckie na skraj przepaści”. (L. Kołakowski, *Główne nurty marksizmu*).

Prof. Leszek Kołakowski: „[...] następca Stalina oznajmił partii, a rychło całej kuli ziemskiej, że wczorajszy wódz postępowej ludzkości, natchnienie świata, ojciec narodu radzieckiego, wielki koryfeusz nauki, największy geniusz militarny i największy geniusz w dziejach w ogólności był mordercą milionów, oprawcą,

paranoikiem, a przy tym nieukiem w sprawach wojskowych, który doprowadził państwo sowieckie na skraj przepaści”.

Chruszczow oskarżał Stalina o wymordowanie tysięcy członków partii, powszechne stosowanie terroru, budowanie kultu własnej osoby i pychę. Jego zdaniem, cierpiał na „manię wielkości” i był „chorobliwie podejrzliwy”. „Samowola jednej osoby – mówił Chruszczow – zachęcała do samowoli również innych oraz umożliwiała ją. Masowe aresztowania i deportacje wielu tysięcy ludzi, egzekucje bez sądu i normalnego śledztwa wywoływały stan niepewności, strach, a nawet rozjątrzenie”.

Chruszczow podkreślał, że samowola Stalina ujawniła się szczególnie po XVII zjeździe partii komunistycznej w 1934 roku, kiedy to represje objęły większość wybranych członków KC i delegatów na zjazd.

Dodawał, że z prac specjalnej komisji partyjnej, powołanej przez KC KPZR, wynika, iż „wielu pracowników partyjnych, radzieckich i gospodarczych, których uznano w latach 1937–1938 za wrogów, w rzeczywistości nigdy nie było wrogami, szpiegami, szkodnikami itp., że w istocie zawsze byli oni uczciwymi komunistami, ale ich oczerniono, i czasem, nie wytrzymując barbarzyńskich tortur, sami siebie oskarżali (pod dyktando sędziów śledczych – fałszerzy) o wszelkie ciężkie i nieprawdopodobne przestępstwa”.

Prof. Nicolas Werth zwraca uwagę, że „Tajny referat [...] był bardzo oględny w potępieniu stalinizmu i nie kwestionował żadnej z zasadniczych decyzji partii po 1917 roku. Ten selektywny charakter ujawniał się zarówno w chronologii stalinowskiego wypaczenia – które datowano na rok 1934, wyłączając w ten sposób zbrodnie popełnione w czasie kolektywizacji wielkiego głodu lat 1932–1933 – jak w doborze wspomnianych ofiar, które bez wyjątku były komunistami, najczęściej prawowiernymi i oddanymi stalinowcami, ale nigdy zwykłymi obywatelami” (N. Werth, *Czarna księga komunizmu*).

Chruszczow przypominał o negatywnych opiniach Lenina na temat Stalina. W jego wystąpieniu znalazły się zarzuty dotyczące łamania przez Stalina „leninowskich norm życia partyjnego”, związanych z „kolegialnością w kierowaniu partią i krajem”.

W referacie pojawiła się także sprawa czystek przeprowadzonych przez Stalina w Armii Czerwonej tuż przed wybuchem II wojny światowej, które w istotny sposób osłabiły obronność sowieckiego państwa, a także kwestia nieudolności generalissimusa w czasie działań wojennych.

Na zakończenie swojego wystąpienia I sekretarz KC KPZR zaznaczył, że treść referatu nie może przedostać się na łamy prasy. „Trzeba znać miarę – mówił Chruszczow – nie dawać pożywki wrogom, nie obnażać przed nimi naszych wrzodów”.

Oceniając referat wygłoszony przez Chruszczowa prof. Leszek Kołakowski pisał: „Nie było tam najmniejszej próby analizy historycznej czy socjologicznej stalinowskiego systemu. Po prostu Stalin okazał się obłąkanym zbrodniarzem i był osobiście winien wszystkim klęskom i nieszczęściom narodu; w jaki sposób i dzięki jakim społecznym warunkom oszalały i krwiożerczy maniak mógł przez ćwierć wieku sprawować despotyczną i nieograniczoną władzę nad dwustumilionowym krajem, który nieprzerwanie, przez cały ten czas, był szczęśliwym posiadaczem najbardziej postępowego i demokratycznego systemu w dziejach ludzkości – tego z wykładu Chruszczowa dowiedzieć się niepodobna”.

Treść tajnego referatu szybko przestała być tajemnicą. Według prof. Wojciecha Roszkowskiego, już po trzech tygodniach jego zarys znali korespondenci zachodni w Moskwie, a po przekazaniu tekstu delegatom „bratnich partii” rozszedł się on dość szeroko, zwłaszcza w Jugosławii i Polsce. Z kolei przywódcy NRD, Czechosłowacji, Węgier, Rumunii, Albanii i Bułgarii usiłowali nie dopuścić do rozpowszechniania referatu Chruszczowa. Chiny uznały decyzję

o ujawnieniu zbrodni Stalina za niesłuszną. „Gdy pod koniec maja 1956 r. wywiad amerykański wszedł w posiadanie tekstu referatu i opublikował go na początku czerwca w audycjach Głosu Ameryki i Radia Wolna Europa, stał się on znany milionom ludzi” – pisał Wojciech Roszkowski w *Najnowszej historii Polski 1945–1980*.

Prof. Roszkowski zwrócił uwagę, że przez ujawnienie zbrodni Stalina Chruszczow chciał skompromitować jego metody rządzenia tak dalece, by się nie dały powtórzyć. „Referat miał potwierdzić przywileje partyjnej biurokracji, ale rozwiać jej strach. Cel ten został osiągnięty: usunięci przywódcy nie tracili już odtąd życia” – dodawał Wojciech Roszkowski.

Po XX Zjeździe zwolniona została znaczna część więźniów skazanych w ZSRR za działania kontrrewolucyjne. W latach 1956–1957 GUŁag opuściło blisko 310 tys. kontrrewolucjonistów. Na początku 1959 roku w obozach pozostawało nadal 11 tys. więźniów politycznych.

Innym znakiem przemian było zlikwidowanie w kwietniu 1956 roku Biura Informacyjnego Partii Komunistycznych i Robotniczych (Kominformu). Działające do 1956 roku Biuro było narzędziem kontroli międzynarodowego ruchu komunistycznego.

Stephane Courtois w *Czarnej księdze komunizmu* szacuje, że w Związku Sowieckim w wyniku zbrodni komunistycznych śmierć poniosło około 20 milionów ludzi. Podkreśla jednak, że dane te wymagają dalszych szczegółowych badań.

Sporządzając ogólny bilans zbrodni, wymienia m.in.: dziesiątki tysięcy zakładników lub więźniów rozstrzelanych bez sądu oraz setki tysięcy zmasakrowanych zbuntowanych robotników i chłopów w latach 1918–1922; głód z 1922 roku, który spowodował śmierć 5 milionów osób; dziesiątki tysięcy zmarłych w obozach koncentracyjnych w latach 1918–1930; prawie 690 tys. zamordowanych w czasie Wielkiej Czystki z lat 1937–1938; zesłanie 2 milionów kułaków (lub rzekomych kułaków) w okresie 1930–1932; 6 milionów Ukraińców zmarłych

wskutek sprowokowanego głodu, któremu nie próbowano zaradzić, w latach 1932–1933; deportację setek tysięcy Polaków, Ukraińców, Bałtów, Mołdawian i mieszkańców Besarabii w latach 1939–1941 i 1944–1945; deportację Niemców z nad Wołgi w 1941 roku; deportację Tatarów krymskich w 1943 roku; deportację Czeczenów i Inguszków w 1944 roku.

Tajny referat Chruszczowa o kulcie jednostki i zbrodniach Stalina

Ćwiczenie 18

Po przeczytaniu tekstu i przeanalizowaniu materiału z lekcji napisz krótki referat pt. *Wystąpienie Chruszczowa – rewolucja czy drobna zmiana sytuacji w ZSRR.*

Ćwiczenie 19

Po analizie materiału lekcyjnego napisz, czy gdyby Gorbaczow nie zdecydował się na politykę głośności i pierestrojki doszłoby do demontażu ZSRR.

Rozpad Związku Radzieckiego

Krystian Chariza i zespół,

Ćwiczenie 20

Na podstawie mapy powiedz, które z dawnych republik są obecnie samodzielnymi państwami.

Rozpad Związku Radzieckiego
Aris Katsaris, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 21

Na podstawie mapy politycznej wpisz do poniższej tabeli przy każdej cyfrze odpowiednią nazwę państwa.

Liczba	Nazwa państwa
1	<input type="text"/>
2	<input type="text"/>
3	<input type="text"/>
4	<input type="text"/>
5	<input type="text"/>
6	<input type="text"/>
7	<input type="text"/>
8	<input type="text"/>
9	<input type="text"/>
10	<input type="text"/>
11	<input type="text"/>
12	<input type="text"/>
13	<input type="text"/>
14	<input type="text"/>
15	<input type="text"/>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić pojęcie „doktryna Breżniewa”.

Co wiem?

Wiem, kiedy Gorbaczow rozpoczął reformowanie ZSRR.

Co rozumiem?

Rozumiem, jaki wpływ na sytuację bloku państw demokracji ludowej miały reformy Gorbaczowa.

Zmiany kulturowe i społeczne po II wojnie światowej

Ćwiczenie 1

Jak zmieniał się świat? Wymień przemiany, które uważasz za najważniejsze.

Zmiany obyczajowe

Druga połowa XX wieku przyniosła zmiany w statusie małżeństwa. Coraz częściej związki miały charakter nieoficjalny – nie zostały poparte urzędowym aktem, często też były długotrwałe, ale pozamałżeńskie. Szczególnie wyraźnie wystąpiło to w Europie Zachodniej, zwłaszcza w Skandynawii. Zwiększyła się również liczba rozwodów. Częściowo wynikało to z faktu, że przed II wojną światową w wielu państwach prawo nie dopuszczało rozwodów. Warto też zauważyć, że dużo osób rozwiedzionych zawierało kolejne związki. Coraz popularniejszy też stawał się trzeci model pary, czyli homoseksualny. W 1989 roku Dania jako pierwsze państwo na świecie zalegalizowała związki partnerskie między osobami tej samej płci.

Z krajów Europy Środkowo-Wschodniej najbardziej niechętni legalizacji małżeństw okazali się mieszkańcy NRD (prawie 34% par tworzyło związki partnerskie). Czasami o charakterze relacji decydowały kwestie religijne. W państwach katolickich było mniej związków nieformalnych i tym samym nieślubnych dzieci. Choć nie zawsze było to regułą, np. w latach 2005–2009 w Hiszpanii odnotowano najwięcej rozwodów w całej UE. Ponadto podniósł się wiek osób decydujących się na zawarcie małżeństwa. Symbolem „nowych czasów” stała się opublikowana w 1993 roku książka amerykańskiego psychologa Stephena Johnsona *Dobre życie w pojedynkę*. Osoby, które kiedyś nazywano starymi pannami lub kawalerami, stały się singlami lub szczęśliwymi samotnymi.

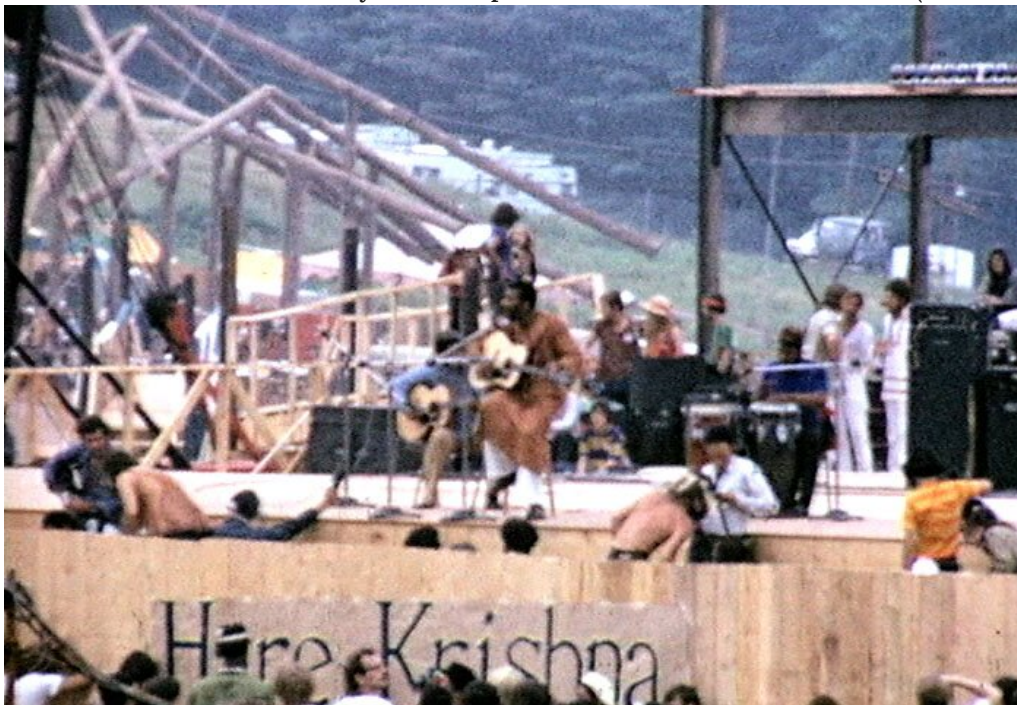
Inaczej oczywiście kształtowała się sytuacja na kontynencie azjatyckim i afrykańskim. Tutaj często względy religijne oraz zasady i obyczaje plemienne miały wpływ na charakter związków i wiek potencjalnych małżonków. W Indiach Brytyjczycy już w 1929 roku zabronili zaślubin dziewcząt poniżej 14 roku życia, ale bywało różnie. Również w tym kraju, a także w Pakistanie, obowiązkowo rodzina panny młodej płaciła posag. W wielu krajach afrykańskich z kolei tradycją było wielożeństwo.

W krajach europejskich i USA wzrósł poziom opieki nad matką i dzieckiem. Ze względu na to, że wiele kobiet podejmowało pracę zawodową, powstało szereg instytucji zajmujących się dziećmi. Jednocześnie, ze względu na pojawienie się środków antykoncepcyjnych,

nastąpiła większa kontrola urodzeń. Na zmniejszenie liczby dzieci wpływ miała także dopuszczalność aborcji.

Młodzież

W drugiej połowie XX wieku duży nacisk położono na edukację dzieci i młodzieży. Tym samym wzrósł poziom wykształcenia. Polepszyła się też sytuacja prawna dzieci. Powstały akty prawne, które ograniczały stosowanie kar cielesnych. Kolejna grupa wiekowa, czyli młodzież, wytworzyła swoją specyficzną kulturę, wyrażającą się w ubiorze, a przede wszystkim w rodzaju tworzonej i słuchanej muzyki. W latach 50. młodzież była zafascynowana rock and rollem, który narodził się w USA. Pierwszymi gwiazdami rock and rolla byli m.in. Elvis Presley i Chuck Berry. Ten rodzaj muzyki przechodził ewolucję, powstawały jego różne odmiany – od spokojnych po hard rocka. Gwiazdy rocka prezentowały się oczywiście w telewizji i radiu, ale miejscem spotkań z odbiorcami były też festiwale. Tego typu imprezy stawały się często miejscami demonstracji poglądów zarówno twórców, jak i odbiorców, a także wyrażania protestów, m.in. Woodstock (od 1969).

Festiwal w Woodstock

Derek Redmond, Paul Campbell, Festiwal w Woodstock, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 2

Wytłumacz, dlaczego uważano, że scena festiwalu w Woodstock była miejscem manifestacji poglądów.

Ćwiczenie 3

Wyjaśnij, dlaczego przedstawione na poniższych ilustracjach zespoły The Rolling Stones i The Beatles można uznać za szczególne na muzycznej scenie.

The Rolling Stones
domena publiczna

Omroepvereniging VARA, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Lata 60. przyniosły kulturę hippisowską (dzieci kwiatów), która w dużej mierze wyrosła z buntu przeciwko rzeczywistości i negowania konfliktów zbrojnych.

Lata 60. Część I --- hippisi i rewolucja obyczajowa

« Lata 60. niewątpliwie były dla Amerykanów czasem trudnym. Świat stał na pograniczu wojny atomowej, a USA znalazło się w samym centrum konfliktu. Odpowiedzią młodych ludzi na brutalność wojny były narodziny nowej subkultury, głoszącej pokojowe hasła, żądającej szacunku dla każdej jednostki i znacząco odbiegającej swoją obyczajowością od poprzednich pokoleń.

Mowa oczywiście o hippisach. [...] można śmiało powiedzieć, że kultura hippisowska była swoistą kontynuacją stylu życia młodzieży z lat 50., po której odziedziczyła nonszalancję oraz silną potrzebę buntu wobec starszego pokolenia. Od siebie Dzieci Kwiaty dodały antywojenne nastroje, seksualną swobodę (znacznie dalej posuniętą niż nieśmiałe sceny łóżkowe w filmach poprzedniej dekady) oraz tęsknotę za absolutną wolnością i równością wszystkich ludzi na ziemi. Hippisi stworzyli rodzaj kultury alternatywnej, stojącej w opozycji do stylu życia ich rodziców. [...] Pojawienie się hippisów miało oczywiście swoje odzwierciedlenie w kulturze popularnej. Ich moda i system wartości ukształtowały ówczesną sztukę, muzykę, literaturę; nowe trendy i obyczaje nie przeszły bez echa również w Hollywood. W latach 60. nakręcono szereg filmów dla młodzieży, których bohaterowie byli ludźmi wiodącymi beztrudne życie, łamiącymi wszelkie zasady i ograniczenia.

Ćwiczenie 4

Sformułuj w trzech punktach program hippisów. Poszukaj elementów programu na „kwiatowym” busie.

Kobiety

Betty Friedan (1921–2006)

Fred Palumbo, Betty Friedan (1921–2006), Fotografia, Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych, domena publiczna

Druga połowa XX wieku to także kolejny etap emancypacji kobiet. Ich bezpośredni udział w działaniach zbrojnych podczas II wojny światowej był znacznie większy niż w poprzednim konflikcie. Podobnie jak po I wojnie światowej, także po II wojnie panie zastąpiły mężczyzn w niektórych dziedzinach życia. Coraz więcej z nich zauważało, że wiele zawodów nadal pozostaje dla nich zamkniętych, że mają znacznie mniejsze szanse na awans oraz że otrzymują niższe niż mężczyźni wynagrodzenie na tym samym stanowisku. Przełomem w walce o równouprawnienie była praca Betty Friedan *Mistyka kobiecości*, wydana w 1963 roku.

Autorka namawiała w niej kobiety do przyjęcia aktywnej postawy i podejmowania

pracy, atakowała dyskryminację płacową i molestowanie seksualne. W USA w 1966 roku powstała Narodowa Organizacja Kobiet, która poprzez różne akcje i demonstracje starała się zwracać uwagę na sytuację kobiet i walczyła o ich prawa.

W Europie feministyczną biblią stała się książka *Druga płeć* autorstwa Simone de Beauvoir. Na Starym Kontynencie kobiety także domagały się równych praw, ale i pomocy w momencie, kiedy decydują się na macierzyństwo i wychowanie dzieci. Panie starały się także działać na scenie politycznej (zwłaszcza w partiach lewicowych).

Ćwiczenie 5

Poszukaj w internecie informacji, kto współcześnie walczy o prawa kobiet na świecie. Wyjaśnij, dlaczego.

Rewolucja komunikacyjna

Po II wojnie światowej nastąpił dynamiczny rozwój produkcji samochodów. W pierwszych powojennych latach prym nadal wiodli Amerykanie, ale stopniowo w krajach Europy Zachodniej i Japonii przemysł samochodowy stawał się jedną z ważniejszych dziedzin gospodarki. Pod koniec XX wieku po świecie jeździło ponad pół miliarda pojazdów. Samochód był też jednym z wyznaczników statusu społecznego. Rozwój przemysłu samochodowego wymusił budowę dróg, autostrad, a także tuneli czy mostów, które umożliwiały pokonywanie miejsc trudno dostępnych. Wybudowano np. tunele w Alpach (pod Mont Blanc i pod Przełęczą Św. Gotharda w Szwajcarii), mosty: Golden Gate Bridge w USA czy Humber Bridge w Wielkiej Brytanii. Dla podróżujących samochodami budowano także motele.

Coraz większą rolę zaczął odgrywać transport lotniczy. Jego rozwój związany był z upowszechnieniem silnika odrzutowego. Również tę dziedzinę zdominowali Amerykanie. Konstrukcje amerykańskie: boeing 707 i douglas DC-8, a później „latający słoń” boeing 747 przejęły loty nad Atlantykiem. Transport lotniczy zdominował przede wszystkim przewozy międzynarodowe. Starano się też opracować odpowiednie procedury lotów, aby zapewnić bezpieczeństwo pasażerów. Nastąpiła rozbudowa lotnisk. Niestety, zarówno transport lotniczy, jak i samochodowy wydatnie przyczyniły się do degradacji środowiska.

Spadło znaczenie transportu kolejowego w przewozie pasażerskim, ale utrzymał on prym w transporcie towarów. W pierwszych latach powojennych królowały jeszcze parowozy, ale w kolejnych starano się elektryfikować trasy kolejowe. Od lat 60. zaczęto wprowadzać do użytku pociągi osiągające prędkość nawet ponad 200 km/godz. Pierwszy jeździł między Osaką a Tokio, a w 1981 roku we Francji uruchomiono superszybki pociąg – TGV.

Przyspieszeniem w transporcie wodnym było wynalezienie turbiny parowej oraz ogrzewanie kotłów ropą naftową, a nie węglem. Niemniej ten rodzaj transportu obsługiwał przede wszystkim przewóz towarów. W połowie lat 50. pojawiły się kontenerowce – statki specjalnie zaprojektowane do transportu towarów w metalowych skrzyniach.

Telewizja, radio i inne...

Nadal rozwijała się kultura masowa. Głównym medium kreującym opinie i gusta stała się telewizja. Powstawało coraz więcej superprodukcji filmowych. Wśród aktorów ogromną popularnością cieszyli się: Marlon Brando, Elizabeth Taylor, Marilyn Monroe. Reżyserską sławę zdobyli zaś: Ingmar Bergman, Federico Fellini, Alfred Hitchcock, Steven Spielberg, George Lucas.

Ćwiczenie 6

Połącz nazwiska wspomnianych reżyserów z tytułami ich głośnych dzieł.

Ingmar Bergman	<i>Siódma pieczęć</i>
Federico Fellini	<i>Ptaki</i>
Alfred Hitchcock	<i>Gwiezdne wojny</i>
Steven Spielberg	<i>Park Jurajski</i>
George Lucas	<i>La Strada</i>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Największy rozwój telewizji nastąpił między rokiem 1946 (brytyjska BBC) a 1960. W latach 60. aż 87% Amerykanów miało w domach odbiorniki telewizyjne. Upowszechnił się też obraz kolorowy oraz przekazywanie sygnału drogą kablową. Kolejny etap to oczywiście użycie satelitów telekomunikacyjnych. A na przełomie lat 60. i 70. pojawił się system zapisu magnetycznego, czyli kasyety wideo (VHS). Obecnie całkowicie zastąpiono je płytami cyfrowymi typu DVD i Blu-ray.

W 1948 roku pojawiły się słynne płyty winylowe, następnie kasyety magnetofonowe i płyty kompaktowe, a w końcu pliki MP3 i MP4. Postęp w konstruowaniu tranzystorów pozwolił na wprowadzenie małych odbiorników radiowych.

Dzisiejszym młodym fanom komputerów wypada przypomnieć, że droga do sukcesu rozpoczęła się w 1947 roku, kiedy lampę elektronową zastąpił tranzystor. Kolejnym etapem było pojawienie się w latach 50. modeli układów scalonych, a w 1969 mikroprocesorów, które umożliwiły powstanie mikrokomputerów. Pojawiły się również nośniki informacji – w 1983 roku dyskietki, a dwa lata później płyty kompaktowe. Dopiero później nastał czas pamięci flash. Początki niezastąpionego dziś internetu to rok 1969, kiedy próbowano zastosować ideę sieci do celów wojskowych. Na początku lat 70. można było przesyłać pocztę. Pierwsze programy antywirusowe powstały w 1971 roku. W 1975 roku Bill Gates zarejestrował Microsoft, a w 1985 zaprezentował system operacyjny Windows. Na przełomie 1991/1992 roku stało się możliwe surfowanie po sieci.

Internet i maile spowodowały, że coraz mniej pracy miały urzędy pocztowe. W 2000 roku na jeden list pocztowy przypadały 103 e-maile, w 2008 roku – 718. W roku 2002 internauci

wysłali 21 mld e-maili, a w 2008 – 83 mld. Rozwój nastąpił w dziedzinie przeglądarek internetowych. W 1999 roku oficjalnie wystartował Google.com (nazwany przez twórców „partnerem życiowym współczesnego internauty”). Od tej pory często słyszy się od młodych ludzi, że jeśli nie znaleźli pożądanej informacji za pośrednictwem wyszukiwarki Google, to znaczy, że ta informacja nie istnieje.

Za pierwszego blogera uchodzi amerykański dziennikarz Justin Hall. To on w 1994 roku rozpoczął erę mediów angażujących. W 2009 roku liczba blogów w skali świata osiągnęła 190 mln.

W połowie lat 90. pojawiła się możliwość internetowych zakupów, a w 2004 roku zainicjowano elektroniczną encyklopedię, czyli Wikipedię. Początek XXI wieku można uznać za narodziny portali społecznościowych: wszechobecny Facebook pojawił się w 2004 roku. Także w tym czasie powstał YouTube i komunikator głosowy Skype. Natomiast w 2007 roku programiści Apple'a zaprezentowali światu iPhone'a.

W 1997 roku z internetu korzystało 47,5 mln użytkowników, a pod koniec 2009 – 1,8 mld. Oczywiście przez cały czas udoskonalano komputery, zaczęto także masowo tworzyć gry komputerowe.

“ **Zalety i wady korzystania z internetu**

Niewątpliwym walorem jest to, że [internet] ułatwia życie milionom ludzi, wzbogaca ich wiedzę i umiejętności, umożliwia efektywną pracę firmom i instytucjom, pozwala prowadzić nauczanie na odległość oraz gromadzić zasoby cywilizacyjne: tworzyć internetowe biblioteki, archiwa, muzea. Dzięki internetowi można słuchać każdego gatunku muzyki, oglądać filmy i transmisje sportowe, odnajdywać informacje, w tym prasowe, publikować teksty na każdy temat itd. Cyberprzestrzeń to medium, które wspomaga proces samoidentyfikacji internautów i służy demokratyzacji relacji ludzkich, ułatwia korzystanie z wolności, poszerza zakres publicznej debaty, odkrywa dla świata tysiące osób dotychczas nieobecnych w przestrzeni publicznej, wyzwala nowe inicjatywy obywatelskie, wytwarza poczucie bliskości ludzi i świata, ułatwia pokonywanie bariery odległości i czasu, zdecydowanie usprawnia funkcjonowanie gospodarki rynkowej, umożliwia dostęp do nowych rynków, towarów i usług. Dzięki niemu ludzie mogą się bawić, żartować, eksperymentować ze swoją tożsamością, próbując poznać i odnaleźć

siebie. [...] Internet okazał się przydatnym narzędziem w kampaniach wyborczych w wielu państwach świata, wielokrotnie też ułatwiał porozumiewanie się ludzi w celu organizowania manifestacji antyrządowych oraz ruchów protestacyjnych.

[...] Internet zabija kulturę wysoką, niszcząc istotne dla niej wartości. Zanika odpowiedzialność za słowo, a relacje między ludźmi ulegają brutalizacji. [...] jego upowszechnienie prowadzi do prymitywizacji języka i rozpowszechnienia języka kodów, czyli uproszczonego, pozbawionego tradycyjnych zasad gramatyki i ortografii sposobu porozumiewania się.

[...] W Internecie nie ma autorytetów. Każdego można sponiewierać. W sieci spotykają się miliony pełnych jadu i agresji, zawistnych frustratów, używających języka brutalnego i ordynarnego. Chroni ich anonimowość [...]. Problemem stała się cyberprzemoc. Już w latach 90. zwracano na nią uwagę, ale dopiero w ostatniej dekadzie szuka się sposobów jej ukrócenia, gdy okazało się, że jej ofiarą padały m.in. dzieci o niskim poczuciu własnej wartości. Obecnie wiele rządów świata próbuje temu zaradzić.

[...] Cyberprzemoc pojawia się też w relacjach między państwami. W 2009 r. izraelskie systemy komputerowe, w tym strony internetowe rządu Izraela, zostały zbombardowane wysyłanymi z Iranu e-mailami, przychodzącymi w tempie 15 mln/s.

Zalety i wady korzystania z internetu, [w:] Andrzej Chwalba, Historia powszechna 1989–2011, Warszawa 2011, s. 49–50.

Drugim ważnym elementem nowoczesnego świata stała się telefonia komórkowa. Pojawiła się pod koniec lat 80. Najpierw w wersji analogowej, później cyfrowej drugiej generacji (czyli GSM). W 2008 roku z telefonów komórkowych korzystało ponad 2 mld ludzi.

Medycyna

I wojna światowa pociągnęła za sobą epidemię hiszpanki, II wojna – epidemię polio, która na szczęście nie spowodowała wielkich spustoszeń. Wkrótce upowszechniło się wiele wcześniejszych osiągnięć i odkryć w dziedzinie medycyny, jak choćby prześwietlenia za

pomocą promieni rentgenowskich, wykorzystywanie witamin, antybiotyków i szczepionek (w latach 50. i 60. wynaleziono szczepionki m.in. przeciwko polio, błonicy, krztuścowi i odrze). W latach 60. powstała pigułka antykoncepcyjna. Rozwinęła się również chirurgia, a ogromne postępy poczyniono zwłaszcza w transplantologii. W 1954 roku dokonano pierwszego przeszczepu nerki, a w 1967 roku po raz pierwszy transplantowano serce. Pojawiły się także leki przeciwdziałające odrzuceniu przeszczepu. Zaczęto wszczepiać by-passy, zastępujące zniszczone tętnice wieńcowe. W latach 80. rozwinęła się chirurgia plastyczna. Postęp zanotowały także badania genetyczne – w 1989 roku wykryto pierwsze wadliwe geny, powodujące choroby organizmów żywych. Badania prenatalne umożliwiły wczesne reagowanie na choroby płodu, a w 1978 roku dokonano pierwszego udanego zapłodnienia in vitro.

Rozwój inżynierii genetycznej spowodował pojawienie się roślin modyfikowanych genetycznie. W 1996 roku sklonowano pierwszą istotę żywą (owcę Dolly).

Zdecydowanie poprawiła się profilaktyka dzięki wprowadzeniu w medycynie takich nowinek technicznych, jak elektrokardiograf czy ultrasonograf (lata 50.). W latach 70. pojawiły się endoskopy, a także zaczęto stosować w medycynie laser.

Jednak mimo znaczącego postępu medycyny człowiek nadal nie jest w stanie sobie poradzić z niektórymi chorobami. W krajach zamożnych ludzie umierają najczęściej z powodu chorób układu krążenia oraz nowotworów. W UE schorzenia związane z układem krążenia corocznie doprowadzają do śmierci 55% chorujących kobiet i 43% mężczyzn. W krajach biednych przyczyną śmierci są najczęściej choroby zakaźne, przede wszystkim AIDS (zespół nabytego upośledzenia odporności na skutek zakażenia wirusem HIV). Choroba ta jest znana od 1981 roku. W 2009 roku nosicielami wirusa HIV było ponad 40 mln osób, z których 2/3 mieszkało w Afryce. Innymi niebezpiecznymi chorobami zakaźnymi zbierającymi żniwo przede wszystkim w krajach biednych są gruźlica, malaria, ale też grypa w swoich różnych odmianach. Ogromnym chorobowym problemem końca XX i początku XXI wieku okazała się także gorączka krwotoczna – śmiertelna choroba zakaźna wywoływana przez wirus ebola. Większość przypadków kończy się śmiercią z wykrwawienia – śmiertelność w przypadku zakażenia wirusem ebola waha się od 60% do 90%. Pierwszy raz gorączka krwotoczna została opisana w roku 1976 w Zairze. Najczęściej występuje w krajach tropikalnych, ale odnotowano również przypadki zachorowań w Europie, Azji i Ameryce Północnej.

Ćwiczenie 7

Podaj trzy przyczyny, dla których choroby zakaźne zbierają tragiczne żniwo przede wszystkim w krajach biednych.

Ćwiczenie 8

Podaj powód dominacji chorób układu krążenia i zachorowalności na nowotwory w krajach bogatszych.

Kosmos

Osiągnięciem Rosjan było wystrzelenie w 1951 roku pierwszego sztucznego satelity Ziemi (Sputnik 1), a w 1961 wysłanie w lot dookoła Ziemi na statku Wostok Jurija Gagarina. Również Amerykanie odnosili sukcesy w badaniach przestrzeni międzyplanetarnej. 16 lipca 1969 roku dwaj astronauty stanęli na Księżycu (Neil Armstrong i Edwin Aldrin). Wówczas też padły słynne słowa Armstronga: „To mały krok człowieka, wielki krok ludzkości”.

Ćwiczenie 9

Wyjaśnij, jak można odczytać słowa Neila Armstronga.

Eksploracja Kosmosu doprowadziła też do wysłania sond kosmicznych na Wenus i podjęcia badań Marsa. W 1972 roku wystrzelona z przylądka Canaveral na Florydzie sonda Pioneer 10 dotarła do zewnętrznego obszaru Układu Słonecznego.

Ćwiczenie 10

Co umieszczono na pokładzie sondy Pioneer 10? Poszukaj informacji w dostępnych ci źródłach.

Zagrożenie dla komunizmu

Po II wojnie światowej w szczególnej sytuacji znalazł się Kościół katolicki w krajach komunistycznych. Władze traktowały go jako konkurenta w walce o dusze ludzkie, toteż często duchowni byli prześladowani, a ponadto pojawiły się problemy z kultem religijnym. Z kolei wierni, sprzeciwiający się polityce prowadzonej przez państwo, traktowali Kościół jako swojego sojusznika.

W całym chrześcijańskim świecie, w związku z zachodzącymi przemianami obyczajowymi, pojawiły się także głosy domagające się „demokratyzacji życia wewnętrznego” w Kościele (choćby zniesienia celibatu). Próbę dostosowania Kościoła do oczekiwań współczesnych społeczeństw podjął Jan XXIII. W ogłoszonej w 1959 roku encyklice *Ad Petri Cathedram* zapowiedział zwołanie soboru powszechnego. Dzięki wyjściu do ludzi, otwartości zyskał też sympatię społeczną. Obrady soboru rozpoczęły się 11 października 1962 roku, a zakończyły 8 grudnia 1965.

Duchowni podczas jednej z czterech sesji soborowych

Lothar Wolleh, Duchowni podczas jednej z czterech sesji soborowych, Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 11

Wskaż właściwą definicję soboru powszechnego.

- Zgromadzenie biskupów pod przewodnictwem papieża lub jego przedstawiciela.
- Celem soboru jest obradowanie nad sprawami organizacji Kościoła, jego doktryny i zasad wiary.
- Zjazd wszystkich biskupów i kanoników.
- Spotkanie wszystkich duchownych (od kleryków po biskupów) w celu omówienia zasad wiary.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Podczas sesji i spotkań opracowano kilka istotnych dokumentów, a przede wszystkim swego rodzaju konstytucję Kościoła współczesnego *Gaudium et spes*. Na soborze wprowadzono zasadę celebrowania mszy przez księży twarzą zwróconych do wiernych oraz języki narodowe do liturgii. Zezwolono na dopuszczenie osób świeckich do pełnienia

niektórych czynności kapłańskich, zwiększono liczbę biskupów i kardynałów w państwach pozaeuropejskich. Bardzo ważnym efektem soboru był ruch ekumeniczny w obrębie chrześcijaństwa, dążący do przywrócenia pierwotnej jedności pomiędzy różnymi wyznaniem. W soborze brali również udział przedstawiciele innych Kościołów.

W związku z postanowieniami odnoszącymi się do idei ekumenizmu doszło do ważnego wydarzenia: papież Paweł VI i patriarcha Konstantynopola Atenagoras odwołali ekskomuniki nałożone podczas wielkiej schizmy wschodniej.

Ćwiczenie 12

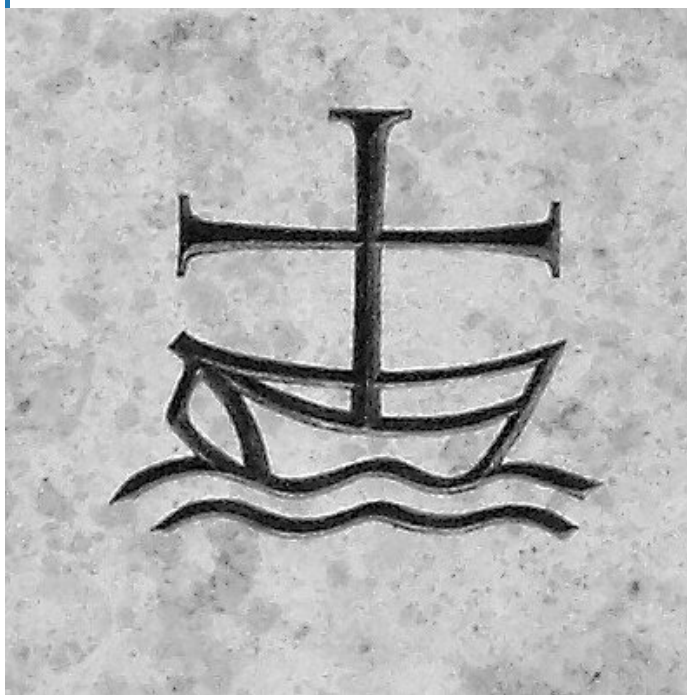
Przypomnij, w którym roku nastąpiła wielka schizma wschodnia.

W 1871

W 1054

W 1378

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Symbol ekumenizmu

Symbol ekumenizmu, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 13

Przyjrzyj się ilustracji i objaśnij symbolikę ekumenizmu.

W dziedzinie stosunków międzyludzkich podkreślano zasadę dialogu z przedstawicielami innych wyznań, ale także z niewierzącymi, zwrócono uwagę na zasadę równości wszystkich ludzi, poruszano kwestię godności człowieka, a także wagi sakramentów. Sobór uznano za przełomowy w dziejach Kościoła, choć liberałowie zarzucali, że dokonano zbyt mało zmian, a konserwatyści, że nawet reformy w obszarze liturgii są zbyt radykalne. Kościół nie zamierzał jednak

radykalizować swojego stanowiska w dziedzinie obyczajowości. W encyklice papieża Pawła VI, zatytułowanej *Humanae Vitae*, niechętny stosunek do rozwodów, antykoncepcji i aborcji został wyraźnie podkreślony.

Dla Kościoła w Polsce ważnym wydarzeniem był wybór na papieża arcybiskupa krakowskiego Karola Wojtyły, który przyjął imię Jana Pawła II. Charakterystycznym

elementem jego pontyfikatu było podjęcie akcji ewangelizacyjnej, zwłaszcza krajów Trzeciego Świata. Papież nazywany był też Podróżnikiem ze względu na częste pielgrzymki. W 1981 roku turecki terrorysta dokonał zamachu na papieża. Nie ustalono, kto był zleceniodawcą czynu, ale pojawiły się różne przypuszczenia na ten temat.

“ Zagrożenie dla komunizmu

Wybór energicznego, młodego polskiego kardynała Karola Wojtyły na stolicę Piotrową zwiastował nową epokę w historii Stolicy Apostolskiej. Działania Jana Pawła II na płaszczyźnie zarówno doktrynalno-religijnej, jak i politycznej uwydatniły nową rolę Watykanu w szybko zmieniającym się świecie. Przyjmując spuściznę Soboru Watykańskiego II, zwłaszcza w wymiarze społeczno-obyczajowym, papież nie wahał się przed zajęciem stanowiska w kwestiach socjoekonomicznych, tak ważnych dla świata pracy w momentach kryzysów gospodarczych i trudności bytowych. Stanowisko w tej sprawie wyrażone zostało w encyklice *Laborem exercens* z 1981 roku, a także podczas spektakularnego przemówienia w siedzibie Międzynarodowej Organizacji Pracy w Genewie w 1982 roku. Jeszcze większe reperkusje, w szczególności polityczno-międzynarodowe, miało propagowanie etyki duchowej, zbudowanej na godności ludzkiej i prawach człowieka, entuzjastycznie przyjmowanej w społeczeństwach rządzonych przez dyktatury nagminnie łamiące podstawowe prawa i wolności obywatelskie. Ożywienie religijne w krajach Europy Wschodniej, idące w parze z aktywizacją opozycji antykomunistycznej, budziło coraz większy niepokój Kremla oraz komunistycznych władz bloku wschodniego.

Zagrożenie dla komunizmu, [w:] , Historia polityczna świata XX wieku, 1945-2000, red. Marek Bankowicza, Kraków 200, s. 486.

Ćwiczenie 14

Wyjaśnij, dlaczego działalność Jana Pawła II spotkała się z niechęcią Moskwy i rządów państw od niej zależnych.

Zamiast podsumowania

XX wiek przyniósł prawie pięciokrotny wzrost liczby ludności. Najszybszy wzrost nastąpił po 1945 roku, a jego apogeum, określane eksplozją demograficzną, przypadło na lata 70.

Ludność świata (w mln)			
Kontynent	1990	2000	2005
Azja	3179	3698	3937
Afryka	639	819	921
Europa z b. ZSRR	721	727	729
Ameryka Łacińska	442	521	557
Ameryka Północna	283	319	335
Australia i Oceania	27	31	43
Świat	5291	6115	6512

Źródło: A. Chwalba, Historia powszechna 1989–2011, Warszawa 2011, s. 15.

Odsetek mieszkańców slumsów na ogólną liczbę zamieszkujących miasta w poszczególnych krajach w 2009 roku	
Kraj	Liczba mieszkańców (%)
Angola	87
Kongo	76
Bangladesz	71
Nigeria	66
Pakistan	48
Wietnam	41
Indie	35
Chiny	33
Iran	30
Brazylia	29
RPA	29
Argentyna	26
Indonezja	26

Źródło: A. Chwalba, Historia powszechna 1989–2011, Warszawa 2011, s. 15.

Ćwiczenie 15

Wymień kontynenty, które najbardziej odczuły przyrost demograficzny.

Ćwiczenie 16

Wyjaśnij, jakie negatywne efekty przyrostu demograficznego mogą odczuwać niektóre kraje na wymienionych przez siebie kontynentach.

Ćwiczenie 17

Na podstawie lekcji i dostępnych źródeł wymień 5 zmian, które według Ciebie miały wpływ na losy świata, i uzasadnij swój wybór.

Co potrafię?

Potrafię wymienić osoby, które wpłynęły na los świata.

Co wiem?

Wiem, kiedy zakończył się Sobór Watykański II.

Co rozumiem?

Rozumiem, jaką rolę w życiu człowieka odgrywa internet.

Jesień Narodów

Wprowadzenie

Niektóre wydarzenia lub procesy w dziejach otrzymują, ze względu na wagę lub czas trwania, nazwy nawiązujące do przełomowych okresów kalendarza przyrodniczego. W XIX wieku mieliśmy do czynienia z Wiosną Ludów, pod koniec XX stulecia nastąpiła Jesień Narodów.

Ćwiczenie 1

Korzystając z różnych źródeł wiedzy, przypomnij najważniejsze hasła wysuwane przez rewolucjonistów. Wyjaśnij, dlaczego użyto określenia „Wiosna Ludów”. W jakim stopniu skutki tego procesu były trwałe?

Geneza wystąpień

Prawie półtora wieku później przez Europę przetoczyła się kolejna „rewolucja”, tym razem antykomunistyczna. Polska uznawana jest za kraj, od którego cały proces się rozpoczął. Jednakże zmiany nie miałyby szans zaistnieć, gdyby w ZSRR do władzy nie doszedł Michaił Gorbaczow, który wprowadził program przebudowy kraju. Dla Europy Środkowo-Wschodniej zmiany w ZSRR oznaczały zerwanie z doktryną Breżniewa i liberalizację kursu wobec opozycji w krajach demokracji ludowej. Gorbaczow nie zakładał rozpadu bloku radzieckiego, a tym bardziej samego Związku Radzieckiego, raczej miał nadzieję, że wprowadzone reformy uspokoją sytuację i pozwolą na utrzymanie władzy przez „liberalnych komunistów”. Jednak mieszkańcy Europy Środkowej i Wschodniej już wcześniej przestali wierzyć w socjalizm z ludzką twarzą, teraz więc nie przekonała ich „korekta systemu komunistycznego” – żądali jego zniesienia.

W większości krajów demokracji ludowej funkcjonowała silna opozycja, np. związana z Solidarnością w Polsce czy Kartą 77 w Czechosłowacji. W latach 80. wsparciem dla niej była na pewno polityka prowadzona przez prezydenta USA Ronalda Reagana (tzw. walka z imperium zła), wspierająca występujących przeciwko komunizmowi. Nasiliły się także audycje propagandowe rozgłośni Radia Wolna Europa i Głos Ameryki.

Przeobrażenia w krajach demokracji ludowej

Węgry

Na Węgrzech pierwszym etapem zmian było odsunięcie od władzy **Jánosa Kádára**. Rządzący mieli nadzieję, że przy wprowadzeniu ograniczonych reform pozwoli im to na utrzymanie władzy. Na czele grupy reformatorów stał **Imre Pozsgay**. Jedną z pierwszych wprowadzonych zmian była decyzja o otwarciu 1 stycznia 1989 roku Węgier dla kapitału zagranicznego. Kolejny krok to uchwalenie – również w styczniu 1989 roku – przez parlament węgierski ustawy o wolności zrzeszania się, a następnie wyrażenie zgody na pluralizm w życiu politycznym. Pozwoliło to zalegalizować działania funkcjonujących do tej pory w podziemiu opozycyjnych ugrupowań, m.in. Związku Młodych Demokratów i Węgierskiego Forum Demokratycznego. 13 czerwca 1989 roku doszło do rozmów między opozycją a rządzącymi (tzw. trójkątny stół). Podczas ich trwania odbyła się ogromna manifestacja w związku z demonstracyjnym pogrzebem Imre Nagya.

Ćwiczenie 2

Kim był Imre Nagy?

- Premierem Węgier w 1956 roku.
- Bohaterem I wojny światowej.
- Studentem, który zginął podczas wydarzeń w 1956 roku.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

[\section3={for-interested}](#)

Dla zainteresowanych

Ćwiczenie 3

Po przeczytaniu dalszej części lekcji powiedz, w którym kraju doszło także do porozumienia przy trójkątnym stole.

Ćwiczenie 4

Wyjaśnij, dlaczego pogrzeb Imre Nagya nazywany jest symbolicznym pogrzebaniem komunizmu na Węgrzech.

Wkrótce Nagy został zrehabilitowany. W październiku 1989 roku podpisano porozumienie. Zakładało ono m.in. przeprowadzenie wolnych wyborów na Węgrzech. Doszło do nich wiosną 1990 roku. Sukces odniosła w nich opozycja, uzyskując 42,7% głosów. Jeszcze w 1989 roku zmieniono nazwę państwa, które odtąd identyfikowano jako Republikę Węgierską. Ponadto usunięto zapis zawarty w konstytucji o kierowniczej roli partii komunistycznej.

Ćwiczenie 5

Jak brzmiała nazwa państwa węgierskiego do 1989 roku?

Węgierska Republika Socjalistyczna

Węgierska Republika Ludowa

Węgierska Republika Rad

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Niemiecka Republika Demokratyczna

Rewolucyjne nastroje objęły także społeczeństwo NRD. Podejmowano próby opuszczania kraju z pomocą ambasad państw demokracji ludowej, w których doszło już do pierwszych zmian. Najczęściej wybierano w tym celu Węgry i fakt otwarcia przez nie granicy z Austrią.

Następnym etapem zmian były demonstracje organizowane w większości miast. Centralnym punktem opozycyjnym stał się Lipsk. 2 października 1989 roku manifestowało tam ponad 50 tys. osób. Przełomowym momentem w historii wschodnich Niemiec było jednak odwołanie przewodniczącego Rady Państwa Ericha Honeckera. Ten bowiem jeszcze podczas wizyty Michaiła Gorbaczowa w Berlinie Wschodnim 7 października 1989 roku prosił o wsparcie radzieckie w tłumieniu manifestacji. Gorbaczow odmówił i radził niemieckiemu przywódcy, aby podjął reformy. Honecker nie zamierzał posłuchać i rozpoczął przygotowania do wprowadzenia stanu wojennego. Okazało się jednak, że znaczna część towarzyszy partyjnych, a także generałów nie akceptuje planów Honeckera. Zmuszono go do ustąpienia ze stanowiska sekretarza generalnego Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec. Jego następcą został Egon Krenz. 4 listopada 1989 roku zorganizowano ogromną manifestację w Berlinie Wschodnim, a w jej następstwie wymuszono otwarcie przejścia między dwiema strefami Berlina. Władze wydały akty umożliwiające swobodny przepływ obywateli. 9 listopada tysiące ludzi przeszły do Berlina Zachodniego. Wśród nich była Angela Merkel.

W nocy z 9 na 10 listopada rozpoczęło się spontaniczne rozbieranie muru dzielącego Berlin, a w kolejnych dniach nastąpił exodus wschodnich Niemców.

Ćwiczenie 6

Przypomnij, w którym roku został zbudowany mur dzielący obecną stolicę Niemiec.

1953

1961

1945

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ciekawostka

19 stycznia 1989 roku Erich Honecker zapewniał, że „mur tak oto wygląda i tak będzie wyglądać za 50, a może i 100 lat”. Niedaleka przyszłość pokazała, jak bardzo się mylił.

Dla zainteresowanych

DoD, Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 7

Przyjrzyj się zdjęciu. Napisz, co symbolizują białe krzyże.

„Jesteśmy jednym narodem”

Według niemieckich ustaleń od stycznia do października 1989 roku z NRD wyjechało 110 tys. osób. Kolejny rok przyniósł apogeum migracji. W kraju następowały też dalsze zmiany: SED zmieniła nazwę na Partię Demokratycznego Socjalizmu, a z konstytucji wykreślono zapis, że na czele państwa stoi klasa robotnicza i jej partia. 7 grudnia rozpoczęły się obrady okrągłego stołu z udziałem władzy i opozycji. Efektem wprowadzonego pluralizmu politycznego było pojawienie się na scenie wielu partii (często nawiązujących nazwą do tych z RFN). W marcu 1990 roku przeprowadzono w NRD wolne i demokratyczne wybory, w których sukces odniosła CDU. Frekwencja wyborcza wyniosła 93,5%!

Ćwiczenie 8

Jak brzmi pełna nazwa CDU?

Ugrupowanie Chrześcijańskich Demokratów

Chrześcijańska i Demokratyczna Unia

Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wiele ugrupowań przystępowało do wyborów z hasłem: „Jesteśmy jednym narodem”, nawiązując do idei zjednoczenia. Dla wielu Niemców bowiem zniesienie komunizmu było tylko pierwszym etapem, kolejnym miała być likwidacja NRD i powstanie jednego państwa niemieckiego. Tym samym rozpoczął się proces zjednoczenia. Jednak powstanie jednolitego państwa uzależnione było od kilku czynników. Po pierwsze, wymagało uzgodnień między byłymi okupantami, a ci mieli wątpliwości. Francja opowiadała się za zjednoczeniem, ale odkładała ten proces na przyszłość, podobnie jak USA. Wielka Brytania bardzo sceptycznie podchodziła do problemu, obawiając się, że powstanie silnych, jednolitych Niemiec może doprowadzić do destabilizacji kontynentu europejskiego. Premier Wielkiej Brytanii Margaret Thatcher miała powoływać się na francuskiego noblistę, który stwierdził: „Kochamy Niemców tak bardzo, że wolimy ich mieć w wersji podwójnej”.

Sondaż opublikowany przez brytyjski „The Economist”: Opinia publiczna w wybranych państwach na temat zjednoczenia (w %)

Czy jesteś za zjednoczeniem Niemiec czy przeciw zjednoczeniu?	Wielka Brytania	Francja	Polska	USA
Za	45	61	41	61
Przeciw	30	15	44	13
Ani za, ani przeciw	19	19	14	9

Nie wiem	6	5	1	17
----------	---	---	---	----

Ćwiczenie 9

Wskaż właściwy komentarz do tabeli.

- Zjednoczenie popierała prawie 1/3 Brytyjczyków.
- Za zjednoczeniem Niemiec i przeciw zjednoczeniu opowiadał się podobny procent Polaków.
- Najmniej życzliwie do zjednoczenia odnieśli się Francuzi.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Po drugie, należało doprowadzić do unifikacji kilku istotnych obszarów. W tym celu w maju 1990 roku podpisano unię walutową i gospodarczą obu państw niemieckich, a 1 lipca wprowadzono zachodnią markę w NRD (w stosunku dwie marki wschodnie za jedną zachodnią). Według analityków zachodnioniemieckich wymiana była korzystna dla mieszkańców NRD, ale niestety zabójcza dla gospodarki zachodnioniemieckiej. Płace przeliczono 1:1, włączając też mieszkańców NRD w system ubezpieczeń socjalnych RFN. Zjednoczenie było również „koniecznością wewnętrzną”. Po otwarciu granic Niemcy ze Wschodu masowo opuszczali kraj.

Od maja do lipca 1990 roku odbywały się spotkania przedstawicieli czterech mocarstw i dwóch państw niemieckich (w Bonn, Berlinie, Paryżu i Moskwie). Moskwa otrzymała wsparcie finansowe od RFN, umożliwiające transport i zapewniające pomoc żołnierzom Armii Radzieckiej opuszczającym NRD i powracającym do kraju. 23 sierpnia 1989 roku Izba Ludowa NRD przyjęła uchwałę o przyłączeniu NRD do RFN, a 31 sierpnia dwa kraje niemieckie podpisały w Berlinie traktat zjednoczeniowy. 3 października 1990 roku to data, która wyznacza koniec istnienia NRD. Upamiętnia ją obchodzony corocznie w Niemczech Dzień Jedności Niemiec.

Aktem międzynarodowym akceptującym zjednoczenie był przyjęty w gronie „2+4” *Układ o ostatecznej regulacji w odniesieniu do Niemiec* z 12 września 1990. Natomiast na sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ były mocarstwa okupacyjne wydały oświadczenie, że z dniem 3 października 1990 roku „zrzekają się praw i odpowiedzialności w stosunku do Berlina i Niemiec jako całości”.

Kapsuła czasu

Tłum obywateli NRD na moście przed przejściem granicznym, 18 listopada 1989

Robert Roeske, Tłum obywateli NRD na moście przed przejściem granicznym, 18 listopada 1989, Fotografia, Bundesarchiv, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 10

Przyjrzyj się uważnie powyższemu zdjęciu. Czy otwarcie granicy między NRD i RFN było dla Niemców ważne? Jak zostało przez nich przyjęte?

Ćwiczenie 11

Uwzględniając dzisiejszą perspektywę, wskaż problemy, które pojawiły się w wyniku zjednoczenia Niemiec. Następnie dopisz swoje propozycje.

- Zamknięcie nierentownych zakładów przemysłowych w NRD.
- Inna mentalność mieszkańców obu krajów niemieckich.
- Wyludnienie terenów wschodnich.
- Nadmiar ludzi wykształconych.
- Brak umiejętności dostosowania się mieszkańców byłej NRD do nowej rzeczywistości.
- Wzrost liczby ludności.
- Produkty wschodniemieckie przegrywały konkurencję z zachodnimi.
- Wzrost bezrobocia, w związku z wprowadzeniem w dawnej NRD gospodarki wolnorynkowej.
- Sentyment części zwłaszcza starszego pokolenia za NRD.
- Spadek produkcji przemysłowej w landach wschodnich.
- Nie wszyscy Niemcy zachodni chcieli ponosić koszty dostosowania landów wschodnich (brak chęci do płacenia tzw. podatku wschodniego).

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Czechosłowacja

Václav Havel

Ondřej Sláma, Václav Havel, Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

W Czechosłowacji długo pamiętano o konsekwencjach praskiej wiosny. Latami nie organizowano dużych wystąpień i demonstracji. Jednak w styczniu 1989 roku doszło do manifestacji. Jej organizatorem, tak jak i kolejnych, był opozycyjny ruch Karta 77, na którego czele stał Václav Havel.

Ćwiczenie 12

Napisz krótką notkę biograficzną Václava Havla, uwzględniając w szczególności okres jego działalności politycznej.

Policja starała się tłumić wystąpienia społeczne. Do krwawych starć między opozycją a rządzącymi doszło w październiku i listopadzie 1989 roku. Wśród manifestujących byli przede wszystkim studenci. W wyniku użycia sił porządkowych rannych zostało prawie 600 osób. Zradykałizowało to tylko nastroje. Głównym centrum manifestacyjnym stała się Praga.

Demonstracja w Pradze w 1989 roku (w środku przy fladze Václav Havel)

Demonstracja w Pradze w 1989 roku (w środku przy fladze Václav Havel), Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 13

Przyjrzyj się zdjęciu. Jakie znajdujesz odniesienia do wydarzeń z 1968 roku?

Momentem krytycznym dla opozycji stało się aresztowanie lidera Václava Havla, który był także inicjatorem powołania wspólnego bloku opozycyjnego – Forum Obywatelskiego. Nie zmieniło to jednak nastrojów w Pradze i innych miastach. Trwał strajk generalny.

Podobnie wyglądała sytuacja na Słowacji. Pierwsza demonstracja studentów w Bratysławie, kierowana przez opozycyjne ugrupowanie Społeczeństwo przeciw Przemocy, odbyła się 16 listopada 1989 roku.

Pod naciskiem wystąpień społecznych rząd czechosłowacki zdecydował się na rozmowy z opozycją, a w ich wyniku oddał bezkrwawo władzę (tzw. aksamitna rewolucja). Powołany został koalicyjny rząd, z konstytucji usunięto zapis o przewodniej roli partii komunistycznej i realizowaniu ideologii marksistowsko-leninowskiej. W grudniu na prezydenta wolnego kraju wybrano wspomnianego opozycjonistę Václava Havla. Przewodniczącym czeskiego parlamentu został znany z wydarzeń praskiej wiosny Alexander Dubček.

Ćwiczenie 14

Wydarzenia w Czechosłowacji w 1989 roku nazwano „spóźnionym trumfem praskiej wiosny”. Ustosunkuj się do tego określenia.

Czechy i Słowacja

Kolejnym akordem zmian w Czechosłowacji był rozpad państwa na Czechy i Słowację. Od momentu zwycięstwa wolności w Czechosłowacji dyskutowano o ewentualnym podziale państwa, niemniej dopiero sukces w wyborach parlamentarnych na Słowacji Partii Ludowej – Ruchu na rzecz Demokratycznej Słowacji przyspieszył ów proces. 17 lipca 1992 roku Słowacka Rada Narodowa przegłosowała przyjęcie nowej flagi, konstytucji i nazwy „Republika Słowacji”, natomiast Zgromadzenie Federalne w Pradze przegłosowało podział Czechosłowacji. 1 stycznia 1993 roku na mapie pojawiły się dwa niezależne organizmy polityczne. Odbyło się to w sposób pokojowy (tzw. „aksamitny rozwód”).

Ćwiczenie 15

Wskaż prawdziwe stwierdzenie.

- Słowacja stanowiła niezależne państwo w latach 1939–1945.
- Słowacja nigdy wcześniej nie była niezależnym państwem.
- Słowacja przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego stanowiła suwerenne państwo.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Bułgaria

W Bułgarii nie istniała zorganizowana opozycja antykomunistyczna. Pierwsze wystąpienia antyrządowe w latach 80. nie miały charakteru antykomunistycznego, w dużej mierze dotyczyły bowiem kwestii narodowych. Otóż manifestacje były organizowane przez muzułmanów mieszkających w Bułgarii i uważających się za Turków. Władze zmuszały ich do przyjmowania bułgarskich imion i nazwisk. To wywoływało ogromny opór. Część bułgarskich muzułmanów została zmuszona do wyjazdu.

Dopiero wydarzenia w Polsce i na Węgrzech zmotywowały zwłaszcza mieszkańców Sofii do prób wolnościowego organizowania się i manifestowania. Pomocni w transformacji okazali się także „komunistyczni reformatorzy”, którzy zamierzali skorzystać z okazji i pozbyć się [Todora Żiwkowa](#) oraz bliskich mu towarzyszy partyjnych. 10 listopada 1989 roku zrealizowano ten plan.

Ćwiczenie 16

Dlaczego w ruchy wolnościowe najbardziej zaangażowani są młodzi ludzie, przeważnie studenci? Znajdź współczesny przykład potwierdzający tę opinię.

Na czele grupy reformatorów stał Petyr Mładenow, który zastąpił Żiwkova. W styczniu 1990 roku dokonano zmiany konstytucji, pozwalając na działalność ugrupowań opozycyjnych. Bułgarska Partia Komunistyczna została przemianowana na Bułgarską Partię Socjalistyczną. Zaczęły powstawać niezależne ugrupowania polityczne. Większość z nich skupiła się przed wyborami w Związku Sił Demokratycznych. W połowie 1990 roku ich lider, Żelju Żelew, został prezydentem.

Natomiast bułgarscy komuniści, przekształceni w nową partię, rządili jeszcze w parlamencie do 1991 roku. Dopiero wtedy kolejne wybory zmieniły układ sił politycznych.

Rumunia

Krajem, w którym zmian nie udało się wprowadzić pokojowo i odbyły się najpóźniej spośród krajów bloku sowieckiego, była Rumunia. Opozycja w Rumunii prawie nie istniała i nie było tradycji zorganizowanego oporu. Wszechobecny strach paraliżował społeczeństwo. **Nicolae Ceaușescu** stworzył system, w którym żaden obywatel nie czuł się pewnie. W telewizorach i telefonach montowano urządzenia podsłuchowe, rozbudowano do granic możliwości sieć tajnych współpracowników (było ich ok. 700 tys.). Praworządności strzegła też tajna policja Securitate. Panował kult jednostki porównywalny ze stalinowskim. Dyktatora tytułowano: „Cesarzem Rumunii”, „Mądrym Sternikiem”, „Synem Słońca”, „Geniuszem Karpat” itp.

☞ **Andrzej Chwalba**

Historia powszechna 1989---2011

Poziom życia ludności był niski; w miastach posiłki gotowano nocą, gdyż w ciągu dnia nie było dostaw gazu; mężczyźni płacili podatki, gdy ich żony nie rodziły dzieci. Aborcja i stosowanie antykoncepcji było surowo karane, bo zgodnie z zapowiedzią wodza Rumunia miała być 30-milionowym mocarstwem. Narodziny dzieci rejestrowano po ukończeniu przez nie 30 dnia, a nawet szóstego miesiąca życia, po to by zaniżyć statystyki śmiertelności niemowląt. Wódz wprowadził kartki na żywność, ponieważ uważał, że Rumuni są rozrzutni i jedzą zbyt dużo. W domach świeciły żarówki maksymalnie 40-watowe, w niedzielę i święta ludzie pracowali prawie za darmo, by wyprodukować towary na eksport. W kraju dobrze wyposażonym w ropę naftową racjonowano benzynę i przekonywano do hodowli koni, które miały zastąpić samochody.

Andrzej Chwalba, Historia powszechna 1989–2011, Warszawa 2011, s. 135.

Ćwiczenie 17

Wymień cztery elementy rumuńskiej rzeczywistości i oceń je.

Dyktator Ceaușescu próbował odwrócić uwagę od złej sytuacji i znalazł wroga – kozła ofiarnego, a mianowicie rozpoczął prześladowania mniejszości węgierskiej. Próbowano usunąć ją z terenu Transylwanii, burząc dotychczasowe siedziby i przenosząc w inne miejsca. W obronie mniejszości stanął pastor László Tőkés. 16 i 17 grudnia 1989 roku doszło do demonstracji i starć z siłami porządkowymi. Byli ranni i zabici. Kilka dni później z inicjatywy rumuńskiego dyktatora zorganizowano manifestację poparcia dla rządu. Okazało się, że została ona wykorzystana przez partyjnych przeciwników Ceaușescu. Doszło do antyrządowych wystąpień. Dyktator robił wszystko, aby je zdusić. Uzbrojeni milicjanci i tajniacy strzelali do tłumów. Tylko w grudniu 1989 roku zginęło ponad 1000 osób, a ponad 2 tys. zostało rannych. To nie zakończyło fali manifestacji. A kiedy opozycję poparły siły Securitate i żołnierze, koniec dyktatora był bliski.

Utworzono antyrządowy Front Ocalenia Narodowego. Na jego czele stanął komunista, ale przeciwnik prezydenta Ceaușescu, Ion Iliescu. Aresztowano dyktatora oraz jego żonę Elenę i po błyskawicznej rozprawie wydano wyrok śmierci na obydwój. Wykonano go w trybie rewolucyjnym, mimo że tłum żądał publicznego procesu.

Rewolucja rumuńska 1989

Denoel Paris, Rewolucja rumuńska 1989, Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

Rewolucja rumuńska 1989

Denoel Paris, Rewolucja rumuńska 1989, Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 18

Poszukaj informacji, które pozwolą Ci odpowiedzieć na pytanie, dlaczego w Rumunii doszło do niezwykle krwawego przewrotu oraz rozprawienia się w bezwzględny sposób z dyktatorem rumuńskim i jego żoną.

Jugosławia

Sytuacja w Jugosławii w latach 80. była dość skomplikowana. Po śmierci Josipa Broza-Tity w 1980 roku odżyły tłumione przez silną władzę dyktatorską konflikty etniczne i religijne. W kraju pojawiło się też wiele problemów społecznych i gospodarczych: bezrobocie i inflacja, z którymi nie radziły sobie nowe władze. Niektóre bogatsze republiki (choćby czerpiące zyski z turystyki) budziły niechęć wśród mieszkańców biedniejszych regionów. Już w 1981 roku utrzymania szerokiej autonomii zaczęli domagać się mieszkańcy Kosowa.

Na terenie Serbii funkcjonowały dwa okręgi autonomiczne: Wojwodina, zamieszкана w większości przez Węgrów, i Kosowo zaludnione w prawie 90% przez Albańczyków.

Władze tłumili demonstracje i wprowadzały ograniczenia swobód obywatelskich. W 1987 roku doszło m.in. do rozgromienia manifestacji Serbów na terenie Kosowa przez albańskich milicjantów. Również Słowenia i Chorwacja, bogate regiony atrakcyjne pod względem

turystycznym, uznały, że warto wystąpić o niepodległość. Zwolennikiem powstania odrębnej wielkiej Chorwacji był Franjo Tuđman, wybrany w maju 1990 roku na prezydenta tego kraju. Dążenie do samodzielności przejawiała też Serbia. Wybrany na jej prezydenta w 1989 roku Slobodan Milošević próbował rozbudzić nacjonalizm serbski także wśród mieszkańców pozostałych obszarów. Wprowadzone w roku 1989 zmiany w konstytucji (choćby zniesienie autonomii Kosowa i Wojwodiny) tylko pogłębiały kryzys w Jugosławii.

((Andrzej Chwalba

Historia powszechna 1989---2011

Obudził się nacjonalizm, a szowinistyczni prorocy nienawiści powracali do historycznych żalów i zbiorowych ran. „Nacjonalizm wbił strzałę w serce Jugosławii” – pisali nie bez patosu dziennikarze.

Andrzej Chwalba, Historia powszechna 1989–2011, Warszawa 2011, s. 137.

Narodom zamieszkującym Jugosławię coraz trudniej było zaakceptować różnorodność etniczną na swoim terenie.

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 19

Na podstawie mapy wymień konflikty w Jugosławii. Podaj przynajmniej trzy, uwzględniając problemy polityczne, narodowościowe i religijne.

Wymień nazwy krajów, które wydzieliły się z Jugosławii.

Dla zainteresowanych

Zmiany nastąpiły też w kolejnym państwie komunistycznym choć odizolowanym od reszty świata, czyli Albanii. Po śmierci dyktatora Envera Hodży komuniści nie oddali władzy. Trudno też było mówić o liberalizacji polityki. Nadal starano się utrzymywać autarkię. Dopiero w 1990 roku pod wpływem protestów zliberalizowano scenę polityczną oraz zniesiono zakaz praktyk religijnych.

Skutki Jesieni Narodów

W większości krajów europejskich, które wyszły ze strefy wpływów ZSRR, przeprowadzono proces transformacji ustrojowej i gospodarczej. Jego wyrazem były zmiany w konstytucji i kształtowanie się demokracji parlamentarnej oraz gospodarki wolnorynkowej. W związku z pluralizmem na politycznym horyzoncie pojawiły się nowe ugrupowania prawicowe, liberalne, a dawne partie komunistyczne przekształciły się w socjaldemokratyczne. Nowe władze odwoływały się do nowych wartości, negując historię czasów komunizmu. Z gmachów budynków usuwano czerwone gwiazdy, z nazewnictwa placów i ulic – niedawnych bohaterów, zrzucano z postumentów wizerunki komunistów. Znoszono święta komunistyczne, a przywracano dawne narodowe. W Rumunii zrezygnowano z hymnu, który obowiązywał w okresie powojennym, a powrócono do tego sprzed II wojny światowej.

Dla zainteresowanych

W poszczególnych państwach rozliczano się z przeszłością komunistyczną, choć różnie to przebiegało. Zasadniczo przeprowadzano lustrację osób pełniących funkcje państwowe oraz funkcjonariuszy służb mundurowych. Trudno nie zauważyć, że dokumenty personalne służb bezpieczeństwa stawały się narzędziem walki politycznej. Powoływano instytucje, które miały ułatwić rozliczenie się z komunistyczną przeszłością choćby poprzez zabezpieczenie dowodów (ochronę dokumentów przed niszczeniem) i ich naukowe zbadanie. W Polsce taką funkcję pełni Instytut Pamięci Narodowej utworzony w 1998 roku, w Rumunii – Krajowa Rada ds. Badania Archiwów Securitate, na Słowacji – Instytut Pamięci Narodu, na Węgrzech – Archiwa Historyczne Węgierskiego Bezpieczeństwa Państwowego, w Czechach – Instytut Badań Reżimów Totalitarnych.

Uzyskanie suwerenności przez państwa demokracji ludowej wiązało się z opuszczeniem ich terenów przez oddziały Armii Radzieckiej (stacjonujących od zakończenia II wojny światowej). Z Polski ostatni żołnierze radzieccy wyjechali w 1993 roku. Kraje postkomunistyczne rozpoczęły także proces integracji ze wspólnotami europejskimi i NATO. Pierwszym etapem przygotowań była jednak integracja o charakterze regionalnym. Współpraca na tym szczeblu miała przygotować do funkcjonowania w ramach Unii Europejskiej. Przykładem współdziałania było powołanie Trójkąta, później Czworokąta, a ostatecznie Grupy Wyszehradzkiej (Polska, Węgry, Czechy, Słowacja) oraz CEFT-y (Środkowoeuropejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu).

Ćwiczenie 21

Jakie cele stawiała sobie Grupa Wyszehradzka? Czy można je potraktować jako pierwszy etap w procesie integracji europejskiej? Podaj argumenty za lub przeciw.

Większość społeczeństw krajów postkomunistycznych odczuła wyraźnie zmianę systemu. Trudne do zaakceptowania były zwłaszcza reformy gospodarcze. Rezygnacja z gospodarki planowej i wprowadzenie wolnego rynku, a tym samym zmian w strukturze własności, wiązały się z wieloma niedogodnościami.

((Andrzej Chwalba

Historia powszechna 1989---2011

W pierwszej kolejności beneficjentami zmian własnościowych zostali ludzie aparatu komunistycznego, liderzy komunistycznych organizacji młodzieżowych oraz dyrektorzy i prezesi przedsiębiorstw państwowych, mianowani na stanowiska przez partię komunistyczną. Przejmowali majątek państwa, tworząc prywatne spółki, które zawłaszczwały państwowe przedsiębiorstwa. Nazywano to uwłaszczeniem nomenklatury partyjnej.

Andrzej Chwalba, *Historia powszechna 1989–2011*, Warszawa 2011, s. 137.

((Andrzej Chwalba

Historia powszechna 1989---2011

Najtrudniejszą do przeprowadzenia operacją była prywatyzacja wielkiego i średniego przemysłu. Tempo i skala przekształceń były zróżnicowane, ale we wszystkich krajach towarzyszyły im strajki i manifestacje robotników oraz korupcja i afery w środowisku politycznych decydentów [...]. Faza przejściowa, przypadająca na lata 90., sprzyjała niegospodarności i nadużyciom ze względu na słabość

struktur państwowych i rozmycie odpowiedzialności wśród służb administracyjnych zajmujących się prywatyzacją.

[...] Przystawienie gospodarki nieefektywnej na efektywną musiało doprowadzić do przejściowego spadku PKB.

[...] Prywatyzacja i związana z nią restrukturyzacja przyniosły w pierwszym okresie spadek wartości produkcji przemysłowej. Do 1993 r. w Rumuni wyniósł 40%, w Bułgarii 38%. Negatywnym skutkiem przeobrażeń własnościowych było rosnące bezrobocie.

Andrzej Chwalba, Historia powszechna 1989–2011, Warszawa 2011, s. 137.

Ćwiczenie 22

Po uważnej lekturze powyższego tekstu wymień wskazane przez autora problemy społeczne związane z okresem transformacji krajów demokracji ludowej.

Po pierwszych latach entuzjazmu poparcie znowu zdobyły ugrupowania postkomunistyczne, które głosiły hasła socjalne.

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 23

Spróbuj sformułować własną definicję Jesieni Narodów.

Ćwiczenie 24

Po przeczytaniu poniższego tekstu wyjaśnij, co według autora miało wpływ na genezę Jesieni Narodów. Czy zgadzasz się z jego argumentacją? Uzasadnij odpowiedź.

“Zadziwiające zmiany, które w 1989 roku wstrząsnęły światem komunizmu, wciąż pozostają zagadką, a co dziwniejsze, nikt jakoś nie próbuje jej rozwiązać. Zdawałoby się, że na naszych oczach zaszło coś doniosłego, jakieś wydarzenia wspaniałe i nieprawdopodobne: praktycznie bezkrwawo i niemal bez walki rozpadł się potężny

sowiecki blok w Europie Wschodniej [...]. Ale wciąż nie mamy odpowiedzi na zupełnie oczywiste pytanie: skoro tak, to czym była „aksamitna rewolucja”? Przedstawieniem? Spiskiem Kremla? Rzeczywiście, tam gdzie okoliczności rewolucji 1989 roku zostały zbadane, powyższy wniosek był nieunikniony [...]. Nie ma wątpliwości, że „aksamitna rewolucja” 1989 roku była operacją sowiecką. Pozostaje pytanie, dlaczego kremlowscy reżyserzy uznali za wskazane urządzić tak wspianiały i niebezpieczny show, skoro mogli zwyczajnie zmienić władze każdego ze swoich satelitów, na miejsce dotychczasowych przywódców podstawiając ludzi o odpowiednio liberalnych poglądach? [...] Ich cele były oczywiście inne: fikcyjna „rewolucja ludowa” powinna była, według ich zamysłów, doprowadzić do władzy w Europie Wschodniej nową generację manipulatorów, takich jak oni sami. Potrzebny im był spektakl w rodzaju powtórki „praskiej wiosny”, fikcja „socjalizmu z ludzką twarzą”, powstałego jakoby z woli mas ludowych. Potrzebny był im entuzjazm na Zachodzie i na Wschodzie, który pozwoliłby ustabilizować sytuację u siebie i uzyskać konieczne poparcie Zachodu. Jeżeli jednak na Zachodzie ta sztuczka się całkowicie udała, na Wschodzie jej autorzy ponieśli równie całkowitą klęskę. W rezultacie jedynym krajem, w którym ich zamysły w zasadzie się zrealizowały, była Rumunia. We wszystkich pozostałych krajach ich figuranci nie potrafili się utrzymać na fali narodowego żywiołu, odrzucającego socjalizm z jakąkolwiek twarzą. Błąd w rachubach kremlowskich strategów jest dość symptomatyczny: jak wielu innych reformatorów-manipulatorów w historii, przecenili siły swoich struktur, a jednocześnie nie docenili siły nienawiści społeczeństwa do reżimu.

Ćwiczenie 25

Przeczytaj niżej zamieszczony fragment książki Andrzeja Chwalby. Co według ciebie zdecydowało o upadku komunizmu w krajach demokracji ludowej? Ułóż wymienione przez ciebie oraz przez autora tekstu przyczyny upadku w piramidę priorytetów.

« Andrzej Chwalba

Historia powszechna 1989---2011

System komunistyczny nie runął w następstwie antykomunistycznego powstania zorganizowanego przez opozycję, gdyż w wielu krajach nie doszło do jej sformowania. [...] Został zniszczony rękoma tych, którzy go budowali i chronili przez lata. [...] Komunizm upadł, bo jak podkreślał Jan Paweł II, jedna z osobistości świata, która miała w tym znaczący udział – był sprzeczny z ludzką naturą, próbował zmienić przyrodniczy porządek rzeczy, zabił duchowość i nie potrafił ożywić tkwiących w człowieku sił twórczych. Jego rozpad przypisywano też niewielkiej atrakcyjności kulturowej i niemożności zaspokojenia żadnych z potrzeb ludzi. Skończył się, bo jak powiedział Havel – był niemoralny, do cna zepsuty. Reagan uważał, że to on obalił komunizm, a Thatcher dodawała, że owszem, ale z jej pomocą.

Andrzej Chwalba, Historia powszechna 1989–2011, Warszawa 2011, s. 137.

Dla zainteresowanych

Ćwiczenie 26

Na podstawie artykułu scharakteryzuj problem łamania praw człowieka podczas wojny w byłej Jugosławii. Oceń skuteczność działań ONZ.

« Magdalena Baran

Warto "dać głowę" za Srebrenicę

Gdy podczas wojny w byłej Jugosławii Tadeusz Mazowiecki pełnił funkcję specjalnego sprawozdawcy ONZ ds. przestrzegania praw człowieka, dla wielu zdawał się właśnie takim głosem. W raporcie przytaczał relacje naocznych, niezależnych obserwatorów, świadczące o ogromie grozy, jaka spadała na lokalną ludność.

„Międzynarodowi świadkowie donoszą – pisał wówczas Mazowiecki – że widzieli i słyszeli o różnych wydarzeniach, które doprowadziły ich do przekonania, że egzekucje miały miejsce”. Ludzie byli bici kolbami

od broni, zaciągani do własnych domów i w nich zabijani. Śmierć następowała w wyniku podcięcia gardła lub przez postrzał. Liczne doniesienia potwierdzały również powiększającą się skalę rzezi, stanowiącej zbrodnię przeciw ludzkości. Świat, który doskonale znał już pojęcie ludobójstwa, milczał. Tymczasem ludzie znajdowali ciała dosłownie wszędzie: podczas spaceru w lesie, przy drodze, na polach uprawnych, w domach. Kolejne egzekucje dokonywane były nawet „na oślep”. Zabójcy wchodzili w tłum ludzi i na chybił trafił podrzynali im gardła lub stawiali pod ścianą grupę, którą następnie rozstrzelali.

Symbolem, niejako przesądającym losy całego konfliktu w byłej Jugosławii, są wydarzenia, które stały się bezpośrednią przyczyną napisania przez Tadeusza Mazowieckiego przywołanego raportu – rzeź, do której doszło w dniach od 12 do 16 lipca 1995 roku w okolicach miasta Srebrenica. Ludobójstwo, jakiego dokonały wówczas oddziały bośniackich Serbów, zostało określone mianem największego i najokrutniejszego w Europie od czasu zakończenia II wojny światowej. W zaledwie kilka dni zginęło wówczas ponad osiem tysięcy muzułmanów, których wymordowano przez rozstrzelanie lub przy użyciu granatów. Okrucieństwo wobec ludzi, którzy jeszcze kilka dni wcześniej żyli pod holenderską ochroną w obozie dla uchodźców, pozbawiło społeczność międzynarodową wszystkich złudzeń i stało się impulsem do rozpoczęcia działań wynikających z Karty Narodów Zjednoczonych. Ludobójstwo cywilów legitymizowało interwencję NATO, w tym bombardowanie Republiki Serbskiej.

By jednak ogrom okrucieństwa został dostrzeżony, potrzeba było upomnienia się o sprawiedliwość, o wartości, potrzeba było niezłomnej postawy. Wśród milczenia narodów raz jeszcze zatriumfowała siła bezsilnych, której wyrazicielem był jeden odważny człowiek. Głos Tadeusza Mazowieckiego zabrzmiał wówczas mocniej niż jakiegokolwiek doniesienie agencyjne czy polityczne spekulacje. Zrezygnował z mandatu powierzonego mu przez Komisję Praw

Człowieka ONZ, żeby oddać sprawiedliwość, żeby wobec pokrzywdzonych powiedzieć prawdę, jednocześnie mówiąc światu, iż winnych tego okrucieństwa – po raz kolejny – należy szukać nie tylko wśród bezpośrednich sprawców zbrodni. Stał wówczas po stronie słabych, a jednocześnie przeciw milczeniu.

„Pogwałcenia praw człowieka są bezwzględnie kontynuowane, przeszkadza się w dostawach pomocy humanitarnej, ludność cywilna narażona jest na ostrzeliwanie, giną żołnierze «błękitnych hełmów» i przedstawiciele organizacji humanitarnych. Zbrodnie następują szybko i bezwzględnie, a reagowanie na nie przez społeczność międzynarodową jest opóźnione w czasie i niekonsekwentne” – pisał Mazowiecki w liście do ówczesnego Sekretarza Generalnego OZN Butrosa Ghalego. „Wymordowano blisko osiem tysięcy całkowicie bezbronnych ludzi, Bośniaków, którzy tu mieszkali lub schronili się w ustanowionej przez Narody Zjednoczone strefie bezpieczeństwa. Wątki oddział sił Narodów Zjednoczonych zawiódł, odsiecz z powietrza nie przyszła na czas, a cała wspólnota międzynarodowa raz jeszcze okazała swoją bezradność” – dodawał po dziesięciu latach od tragicznych wydarzeń, gdy sytuacja w Bośni zaczynała się już stabilizować, a narody do niedawna ogarnięte wojną starały się odbudować własną państwowość i osądzić zbrodniarzy.

Uznając, że bezpośrednia pomoc ludziom żyjącym w rejonie konfliktu nie jest realna, Mazowiecki przynajmniej poprzez swą spektakularną rezygnację wskazał światu zachodniemu ogrom problemu, z którym ONZ nie dawała sobie wówczas rady. Bezradność oznaczała tu jedynie teoretyczną możliwość pomocy, podczas gdy Bośni potrzebne były konkretne rozwiązania, a nie tylko monitorowanie sytuacji.

„Reprezentuję naród, za który w 1939 r. nikt nie chciał ginąć. Mówiono: Nie będziemy ginąć za Gdańsk. Czy dzisiaj wolno powiedzieć, że nie będziemy ginąć za Žepę, Sarajewo?” – pytał retorycznie społeczność międzynarodową, przypominając historię, w której sam przecież uczestniczył.

Jego głos w obronie ludności cywilnej nie został bez odzewu, wkrótce

rozpoczęły się bowiem poważne negocjacje dotyczące zawieszenia broni i pokojowego rozwiązania wojny. Ostateczną ich postać wypracowano w listopadzie 1995 roku w amerykańskim Dayton, zaś sam układ podpisano w grudniu tegoż roku w Paryżu.

Może coś zatem się przebudziło, Europa odrobiła lekcję, dały o sobie znać wartości oraz wiara w to, że historia wojny i wzajemnego okrucieństwa nie musi się powtarzać. A jeśli tak, to warto było zaufać zmysłowi etycznemu i „dać głowę” za Srebrenicę.

Warto „dać głowę” za Srebrenicę

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić pojęcie „aksamitna rewolucja”.

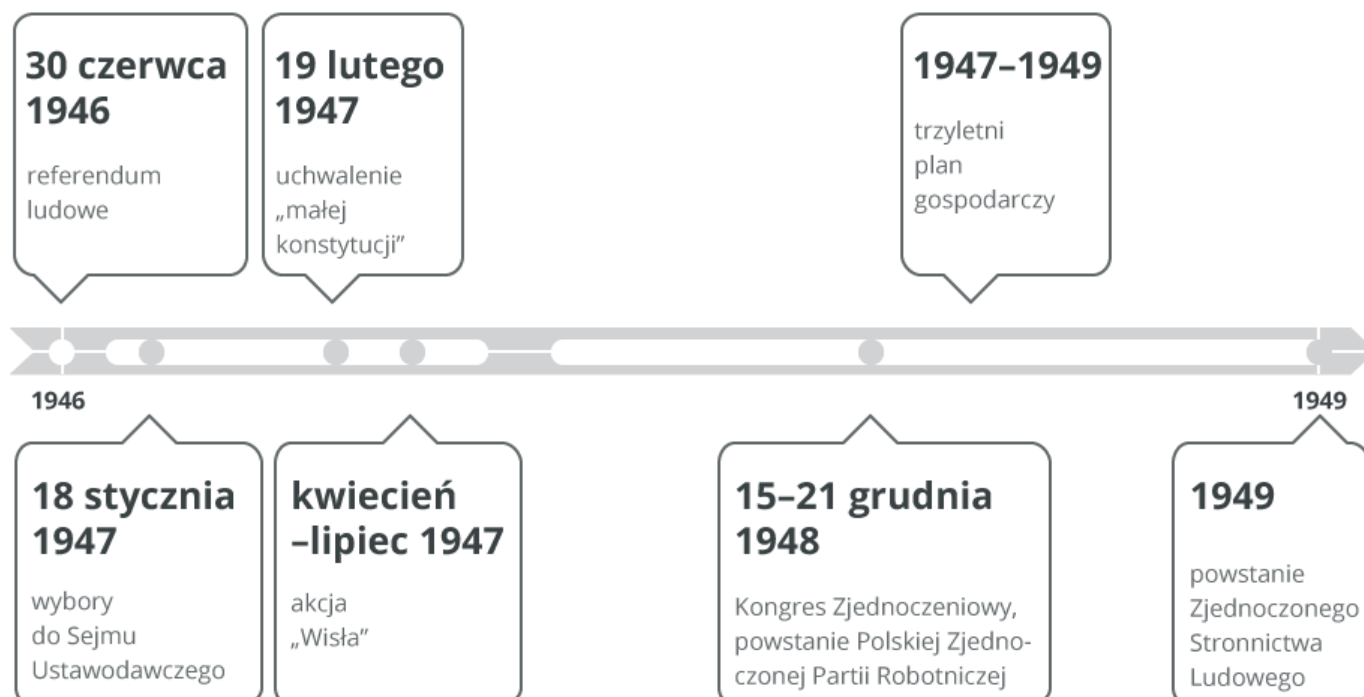
Co wiem?

Wiem, kiedy doszło do wydarzeń nazwanych Jesienią Narodów.

Co rozumiem?

Rozumiem, że prawa człowieka powinny być zawsze przestrzegane.

Przejęcie władzy przez komunistów w Polsce

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Ćwiczenie 1

W których miastach zapadły poszczególne decyzje w sprawie polskiej?

Teheran

Potwierdzenie przebiegu granicy wschodniej wzdłuż linii Curzona, z ewentualną możliwością odchylenia 5–8 km na korzyść Polski.

Jałta

Ustalenie, że polska granica zachodnia zostanie ostatecznie wytyczona na konferencji pokojowej, której zwołanie przewidywano w najbliższej przyszłości (zaraz po zakończeniu działań wojennych).

Poczdam

Podjęcie decyzji o przesiedleniu z terenów przyznanych Polsce mieszkającej tam ludności niemieckiej.

Wydanie wstępnej zgody na przebieg granicy wschodniej wzdłuż linii Curzona.

Ustalenie, że skład Rządu Tymczasowego zostanie uzupełniony o przedstawicieli środowisk demokratycznych z kraju i z zagranicy, czyli będzie miał szerszą podstawę polityczną, oraz zobowiązanie tego rządu do przeprowadzenia w miarę szybko wolnych wyborów.

Zobowiązanie się do przedyskutowania z TRJN sprawy wielkości przyznanych terytoriów na zachodzie i północy.

Potwierdzenie, że TRJN postara

się przeprowadzić wolne wybory w Polsce.

Objęcie przez polską administrację dawnych terenów niemieckich na zachodzie i północy oraz włączenie w granice państwa polskiego obszaru Wolnego Miasta Gdańska.

Złożenie obietnicy poszerzenia terenu na zachodzie kraju.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Migracje

Po ostatecznych ustaleniach konferencji poczdamskiej zasadniczo ukształtowały się granice państwa polskiego. Obszar Polski zmniejszył się z ok. 388 tys. do 312 tys. km kwadratowych. Państwo polskie uzyskało tereny na Zachodzie w związku z przesunięciem granicy na linię Odry i Nysy Łużyckiej, ale utraciło Kresy Wschodnie (na rzecz ZSRR) z dwoma ważnymi ośrodkami: Wilnem i Lwowem. Przyznane Polsce ziemie, należące wcześniej do Niemiec, w języku propagandy funkcjonowały jako Ziemie Odzyskane. Mówiono o nich ironicznie „wyzyskane”, ponieważ przed wojną były rozwinięte gospodarczo, natomiast podczas pobytu na nich Armii Radzieckiej zostały ograbione, także przez [szabrowników](#). W związku ze zmianami granicznymi dochodziło do przemieszczeń ludności, które przybrały masowy charakter. Z Ziem Odzyskanych Niemcy uciekali jeszcze podczas wojny (m.in. przed przesuwającym się frontem). Najprawdopodobniej tereny te opuściło samodzielnie lub w wyniku przesiedleń około 8 mln Niemców. Miejsce powstałe w wyniku transferu ludności zajmowały przede wszystkim osoby zmuszone do opuszczenia Kresów Wschodnich w związku z włączeniem tych terenów do ZSRR. Określano ich mianem repatriantów.

Ćwiczenie 2

Jak sądzisz, czy określenie „repatrianci” odnoszone do Polaków z Kresów Wschodnich było adekwatne? Weź pod uwagę, że repatriant to osoba, która powraca do kraju po długim pobycie na obczyźnie. Uzasadnij swoją opinię.

Duża część Białorusinów lub Ukraińców, dawnych obywateli II RP, została natomiast przesiedlona (często wbrew własnej woli) do Białoruskiej (40 tys.) i Ukraińskiej Republiki Socjalistycznej (ok. 500 tys.).

Na Ziemię Odzyskane przybywali też ludzie z innych rejonów Polski (zwłaszcza centralnej i południowej), mający nadzieję znaleźć tutaj lepsze warunki egzystencji. W 1947 roku przymusowo przesiedlono tu również Łemków i Ukraińców z południowo-wschodniej części kraju.

Do Polski wracali żołnierze Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie (ok. 100 tys.), Żydzi, którym udało się ocaleć (druga fala migracyjna ludności żydowskiej będzie miała miejsce pod koniec lat 50., wówczas także powróci część Polaków z terenów ZSRR), oraz robotnicy przymusowi wywiezieni do Niemiec w okresie wojny. W 1946 roku Polska liczyła około 24 mln ludzi, w tym 20,5 mln Polaków. Stała się więc państwem niemal jednolitym narodowo.

Ćwiczenie 3

Przypomnij, jaką część społeczeństwa II RP stanowili Polacy.

ok. 80%

ok. 90%

ok. 70%

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wielu Polaków, zwłaszcza tych walczących w siłach zbrojnych na Zachodzie, nie zdecydowało się na powrót. Na emigracji pozostało około 150 tys. żołnierzy oraz kilka tysięcy robotników przymusowych. Część wspierała działalność rządu emigracyjnego (nieuznanego przez państwa zachodnie), podejmowała działalność gospodarczą i kulturalną. Ośrodkami polskiej emigracji stały się: Londyn, Paryż, Nowy Jork.

Przesiedlenia po II wojnie światowej na ziemiach polskich

Krystian Chariza i zespół,

Ćwiczenie 4

Obejrzyj film Sylwestra Chęcińskiego pt. *Sami swoi*. Jak sądzisz, dlaczego chętnie realizowano filmy tego rodzaju?”

- Władze robiły wszystko, aby rozweselić społeczeństwo polskie, a film stwarzał takie możliwości.
- Tego typu filmy miały przekonać społeczeństwo, że dokonane zmiany terytorialne i przesunięcia granic były korzystne.
- Filmy ukazywały, że przesiedleńcy ze wschodu aklimatyzowali się w nowym otoczeniu i mogli korzystać z licznych udogodnień na zachodnich obszarach.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Walka ze zbrojnym podziemiem niepodległościowym

Jeszcze przed utworzeniem Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej komuniści dekretami PKWN rozpoczęli kreowanie nowej rzeczywistości politycznej, a przede

wszystkim przejmowanie kontroli nad społeczeństwem. Dekrety umożliwiały między innymi sądenie osób cywilnych zgodnie z prawem wojskowym, tym samym przewidując w większości wypadków karę śmierci; łamały podstawowe zasady praworządności, jak choćby tę, że prawo nie działa wstecz, umożliwiały pełną dowolność interpretacyjną popełnionych czynów. Członkowie podziemia niepodległościowego skazywani byli na podstawie tych samych artykułów co zbrodniarze hitlerowscy. Nierzadko zdarzało się, że siedzieli później razem w celach więziennych.

Już po zakończeniu działań wojennych, nadal wykorzystując wspomniane akty, nowe władze próbowały zniszczyć zbrojne podziemie niepodległościowe. Mimo bowiem oficjalnego rozwiązania Armii Krajowej w styczniu 1945 roku większość jej struktur nie uległa likwidacji i prowadziła nadal działania w konspiracji.

Ćwiczenie 5

Przypomnij, która organizacja zbrojna powstała po rozwiązaniu AK.

- WiN (Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość), pozostałość rozwiązanej Delegatury Sił Zbrojnych na Kraj.
- Organizacja „Niepodlegli”.
- Narodowa Organizacja Wojskowa.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 6

Walkę z władzami prowadziły też Narodowe Siły Zbrojne. Przypomnij, jaka była to organizacja.

- NSZ to tworzone przez rząd emigracyjny specjalne oddziały, których celem była walka z władzą ludową.
- Stanowiła opozycję zbrojną, zorganizowaną przez przedwojennych działaczy ruchu narodowego.
- Była to organizacja narodowa, która wydzieliła się z AK.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Na ziemiach polskich i na terenach wcielonych do ZSRR walczyło około 20 tys. żołnierzy zbrojnego podziemia.

“ Odezwa majora "Łupaszki" z 1945 roku do żołnierzy Ludowego Wojska Polskiego

Nie jesteśmy żadną bandą, tak jak nas nazywają zdrajcy i wyrodni synowie naszej Ojczyzny. My jesteśmy z miast i wiosek polskich. My chcemy, by Polska była rządzona przez Polaków oddanych sprawie i wybranych przez cały Naród, a ludzi takich mamy, którzy i słowa głośno powiedzieć nie mogą, bo UB wraz z kliką oficerów sowieckich czuwa. Dlatego też wypowiedzieliśmy walkę na śmierć i życie tym, którzy za pieniądze, ordery lub stanowiska z rąk sowieckich mordują najlepszych Polaków domagających się wolności i sprawiedliwości.

Odezwa majora „Łupaszki” z 1945 roku do żołnierzy Ludowego Wojska Polskiego, [w:] Kazimierz Krajewski, Tomasz Łabuszewski, 5. wileńska Brygada AK. 18 sierpnia 1945. Bitwa w Miodusach Pokrzywnych, Perlejewo 2005, s. 3.

Ćwiczenie 7

Dlaczego żołnierze zbrojnego podziemia zdecydowali się na podjęcie walki?

Chcieli, aby w Polsce panowały demokratyczne zasady (wolność, sprawiedliwość).

Wypowiadali się przeciwko władzy osób pochodzących z nadań okupanta sowieckiego.

Negowali terror zaprowadzony przez aparat bezpieczeństwa i Sowietów.

Chcieli, by władze państwa pochodziły z wolnych wyborów.

Chcieli, aby Polska została włączona w krąg cywilizacji zachodniej.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Do walki z niepodległościowym podziemiem zbrojnym władze użyły nie tylko własnych sił, ale także skorzystały ze wsparcia ZSRR. Pod koniec 1945 roku podziemie było zwalczane przez około 24 tys. funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa oraz 100 tys. żołnierzy i milicjantów (także specjalnie w tym celu utworzony Korpus Bezpieczeństwa Publicznego). Polskie oddziały wspomagane były przez 30 tys. enkawudzistów. Ze względu na to, że podziemie niepodległościowe miało duże wsparcie społeczeństwa, starano się zastraszyć potencjalnych chętnych do udzielania schronienia i pomocy. Było to o tyle łatwe, że w rękach władzy znalazły się podstawowe narzędzia: siły porządkowe (MO), aparat bezpieczeństwa, wojsko i propaganda. Wydawane już po wojnie akty prawne także służyły utrzymaniu władzy i zastraszaniu społeczeństwa. W październiku 1945 roku powstała

Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym. Wydany także został dekret „o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa”. Ukazała się również uchwała Rady Ministrów o przekształceniu Centralnego Biura Kontroli Prasy w Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk przy Radzie Ministrów. Natomiast w styczniu 1946 roku uchwalono ustawę o nacjonalizacji przemysłu, która zakładała przejście na własność państwa zakładów, które zatrudniały więcej niż 50 osób na jedną zmianę.

Władze komunistyczne próbowały także w celu opanowania sytuacji w kraju wykazać się „dobrą wolą” (kiedy działanie „przez strach” nie przynosiło właściwego efektu). W sierpniu 1945 roku po raz pierwszy TRJN wprowadził amnestię. Skorzystało z niej około 30 tys. osób. Z kolejnej, ogłoszonej w lutym 1947 roku, skorzystało 75 tys. Nie wszystkie oczywiście osoby, które się ujawniły, walczyły w podziemiu zbrojnym. Po amnestii pozostało jeszcze około 2 tys. ukrywających się. Nazwano ich „żołnierzami wyklętymi” (zdecydowali się na walkę do końca mimo braku szans na zwycięstwo, przez lata byli „wyklęci” z oficjalnej wersji historii).

Panteon - Mauzoleum Wyklętych-Nieźłomnych na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach w Warszawie
Mateusz Opasiński, licencja: CC BY-SA 4.0

Kapsuła czasu

Na początku lat 90. odbyły się procesy rehabilitacyjne „żołnierzy wyklętych”. Jeden z wyroków Sądu Najwyższego zawierał stwierdzenie, że byli żołnierze AK, którzy kontynuowali walkę w kolejnych powojennych latach, „byli zmuszeni do przeciwstawienia się zbrojnej masowej eksterminacji, poprzez walkę zarówno z oddziałami NKWD, jak i wspierającymi je formacjami polskimi, tj. milicją, UB i tzw. wojskami wewnętrznymi. Była to walka potrzebna i celowa, polegająca na odbijaniu jeńców lub zapobieganiu morderstwom i aresztowaniom”.

Nie wszyscy uznają „żołnierzy wyklętych” za bohaterów. Niektórzy negują sens walki podjętej przez nich z przedstawicielami władz, uważając ją ponadto za działania o charakterze bratobójczym. Jakie jest twoje zdanie na ten temat?

Za ostatniego żołnierza podziemia uznaje się poległego w 1963 roku Józefa Franczaka, ps. Lalka.

Prezydent Lech Kaczyński przekazuje przyznany pośmiertnie Józefowi Franczakowi ps. Lalka Krzyż komandorski z Gwiazdą orderu Odrodzenia Polski. Odznaczenie odbiera syn Marek Franczak, Lublin 2008
Archiwum Kancelarii Prezydenta RP,

Z archiwum TVP

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DfESY8DvJ>

TVP S.A., tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl

Film 1 Źródło: TVP S.A., tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl.

Ważne!

W 2011 roku – w 60. rocznicę zamordowania przez komunistyczny aparat bezpieczeństwa członków Zarządu Głównego Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość – Sejm RP ustanowił 1 marca Dniem Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”.

Patriotycznym obowiązkiem stało się przywracanie pamięci o zapomnianych bohaterach i poszukiwanie miejsc pochówku ofiar.

Walka z UPA. Uzależnienie partii politycznych

Władze walczyły nie tylko ze zbrojnym podziemiem niepodległościowym, ale także z Ukraińską Powstańczą Armią (UPA). Zmagania zbrojnie objęły Bieszczady i Podkarpacie. Przeciwnik znał teren, prowadził walkę szarpaną, korzystał z poparcia miejscowej ludności (ukraińskiej i łemkowskiej) i przez to był trudny do pokonania. Władze polskie postanowiły więc pozbawić UPA zaplecza i wysiedlić ze wspomnianych obszarów Ukraińców i Łemków. Za pretekst do przeprowadzenia akcji przesiedleńczej posłużyła śmierć gen. Karola Świerczewskiego, który zginął w zasadzce przygotowanej przez UPA. Akcja uzyskała nazwę „Wisła”. W ciągu trzech miesięcy wywieziono na Ziemię Odzyskaną blisko 150 tys. Ukraińców i Łemków. Mogli oni zabrać ze sobą niewielką ilość dobytku, a żeby zapobiec ewentualnym powrotom, palono pozostawione przez nich domy.

Cel jednak osiągnięto – pozbawiona wsparcia UPA przestała być zagrożeniem. Oddziały albo zlikwidowano, albo przekroczyły granicę polską.

Rozpoczął się również proces uzależniania partii, które powróciły do działalności na scenie politycznej. Komuniści próbowali poprzez oddanych działaczy przejmować kontrolę w partiach, które stanowiły polityczne zaplecze rządu emigracyjnego. Kontrolą objęto PPS, SD, SL. Ta ostatnia partia („chłopska”) powstała w opozycji do ludowców Mikołajczyka. Dla odróżnienia od koncesjonowanego Stronnictwa Ludowego dawny premier rządu emigracyjnego wprowadził nazwę „Polskie Stronnictwo Ludowe”. Komuniści próbowali namówić PSL do tego, aby w przyszłych wyborach wszystkie partie założyły Blok Stronnictw Demokratycznych, z góry ustalając rozdział mandatów. Mikołajczyk nie odmówił od razu, ale grał na zwłokę.

Referendum

Najważniejszym zadaniem dla komunistów było przygotowanie wyborów. Nauczeni doświadczeniem węgierskim nie chcieli ich przeprowadzić za szybko, obawiając się przegranej. Zaproponowali wcześniej zorganizowanie referendum. Chodziło o sprawdzenie, jaka jest rzeczywista siła opozycji, a ponadto była to próba generalna fałszowania wyników. 30 czerwca 1946 roku odbyło się referendum. Postawiono w nim 3 pytania:

1. Czy jesteś za zniesieniem senatu?
2. Czy chcesz utrwalenia w przyszłej konstytucji ustroju gospodarczego zaprowadzonego przez reformę rolną i unarodowienia podstawowych gałęzi gospodarki krajowej z zachowaniem ustawowych uprawnień inicjatywy prywatnej?
3. Czy chcesz utrwalenia zachodniej granicy państwa polskiego na Bałtyku, Odrze i Nysie Łużyckiej?

Władze nawoływały do odpowiedzi „tak” na wszystkie trzy pytania. Zresztą zostały one w taki sposób sformułowane, że trudno było nie udzielić twierdzących odpowiedzi. PSL znalazło się w trudnej sytuacji, ponieważ jako partia ludowa było zwolennikiem

jednoizbowego parlamentu, trudno było również nie zaakceptować reformy rolnej czy wystąpić przeciwko przesunięciu granicy zachodniej.

Plakat propagandowy

Plakat propagandowy, domena publiczna

Chcąc jednak sprawdzić, jakie jest poparcie dla partii w społeczeństwie i zarazem jaka część nie akceptuje władzy komunistów, Mikołajczyk nawoływał do głosowania na „nie” na pierwsze pytanie.

Ćwiczenie 8

Wyjaśnij przekaz propagandowy plakatu. Kto jest jego autorem – komuniści czy PSL?

Według oficjalnych informacji na pierwsze pytanie oddano 68,2% pozytywnych głosów, na drugie – 77,3%, a na trzecie – 91,4%. Wyniki z Krakowa, jedyne miasta, gdzie „pospieszono się” z ogłoszeniem danych, uniemożliwiając ich zafałszowanie, były następujące: „tak” na pierwsze pytanie odpowiedziało 16% osób uprawnionych do głosowania, na drugie – 33% i na trzecie – 69%. Kraków został nazwany bastionem

reakcji. Podjęto decyzję, że w ramach walki z krakowskim „konserwatywnym środowiskiem inteligenckim” obok miasta zostanie wybudowane „centrum robotnicze” – Nowa Huta. Z szacunków PSL (które potwierdziły ustalone po latach prawdziwe dane) wynikało, że głosy na „tak” odpowiednio wynosiły: 30,5%, 44,5% i 68,3%. PSL zgłosiło oficjalny protest do Sądu Najwyższego – niestety, nie znalazł on zrozumienia.

Wybory

Po referendum ciągle wierzono, że uda się przeprowadzić wolne wybory, zapowiedziane na konferencji jałtańskiej, a ich gwarantem będą państwa zachodnie. Także po referendum PPR kolejny raz zaproponowała Mikołajczykowi utworzenie wspólnego bloku wyborczego. Mikołajczyk początkowo żądał dla PSL 75% mandatów, komuniści jednak – zgodnie z przewidywaniami – nie mieli zamiaru zgodzić się na taki podział mandatów. Dochodziło też do prób przejęcia kontroli nad odtworzonym SP, na którego czele stał przedwojenny działacz Karol Popiel. Ze względu na fiasko tych prób działalność partii została zawieszona, a w 1950 roku ugrupowanie zniknęło ze sceny politycznej.

Prowadzone były także wstępne rozmowy z PPS na temat zjednoczenia. Spora grupa działaczy przedwojennych opowiadała się przeciwko integracji. Konieczny był „arbitraż” Stalina, po którym obie partie zawarły umowę: stwierdziły, że „będą zmierzać poprzez coraz ściślejszą współpracę i ideowe zbliżenie do osiągnięcia pełnej jedności”.

Władze prowadziły jednak przede wszystkim działania uderzające w PSL. Już wcześniej ograniczono nakład papieru na prasę ludową, zdarzały się napaści na lokale wyborcze PSL, kradzieże legitymacji, natomiast przed samymi wyborami normą stały się aresztowania działaczy, zniechęcanie do startu w wyborach potencjalnych kandydatów czy werbowanie „mężów zaufania” spośród osób cieszących się sympatią władzy, mających dobrą opinię starostów, a nie spośród zgłaszanych przez PSL. Władze zadbały także, aby podać do oficjalnej wiadomości, że Stanisław Mikołajczyk głosował za odebraniem obywatelstwa członkom [Polskiego Korpusu Przysposobienia i Rozmieszczenia](#), m.in. gen. Władysławowi Andersowi i gen. Stanisławowi Maczkowi (wspomniana formacja powstała po rozwiązaniu II Korpusu z żołnierzy, którzy nie zdecydowali się powrócić do kraju). Utrudniając sukces wyborczy Mikołajczykowi, wprowadzono „dziwną ordynację wyborczą”. Powstały duże okręgi wyborcze z małą liczbą mandatów tam, gdzie wiedziano (po referendum), że PSL ma wielu zwolenników, tam natomiast, gdzie było wielu sympatyków PPR, tworzone małe okręgi z większą liczbą mandatów. W trakcie wyborów urządzano „zbiorowe głosowania” w formie „wycieczek” pod wodzą przedstawicieli administracji do lokali wyborczych.

Przedstawiciele lokalnych władz nadzorowali także głosowania. Wejście za kotarę było podejrzane, ponieważ świadczyło o chęci zagłosowania w niewłaściwy sposób. W wyborach, które odbyły się 18 stycznia 1947 roku, Blok Stronnictw Demokratycznych miał zdobyć 80,1% głosów, a PSL 10,3%. W efekcie największa partia opozycyjna miała dostać tylko 28 mandatów. Wierzono jeszcze, że państwa zachodnie zaprotestują. Jednak z ich strony zostało wydane tylko oświadczenie, że „wybory nie spełniły uzgodnionych w Jałcie warunków”.

Ćwiczenie 9

Ustaw słupki wykresu tak, aby odzwierciedlały oficjalne wyniki wyborów.

PSL

PSL „Nowe Wyzwolenie”

Blok Demokratyczny

Katolicy podporządkowani komunistom

SP

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 10

Wskaż odpowiedzi będące komentarzem do wyników.

PZPR była głównym ugrupowaniem.

PSL i popierające go partie zdobyły 15% głosów.

Według przedstawionych danych w wyborach do sejmu sukces odniósł BD, który tworzyły partie: PPR, PPS, SD, SL.

W opozycji do komunistów było PSL.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 11

Przypomnij, jakie były oczekiwania PSL związane z wyborami. Oceń je w kontekście oficjalnych wyników wyborczych.

Krajobraz powyborczy

4 lutego odbyło się pierwsze posiedzenie sejmu, 19 lutego natomiast została uchwalona „Mała konstytucja, czyli ustawa o ustroju i zakresie działania najwyższych władz RP”. Ustawa wprowadzała po raz pierwszy do polskiego ustroju Radę Państwa (był to typowy przykład wzorowania się na ZSRR, gdzie taki twór funkcjonował). Stanowiła ona ciało zwierzchnie rad narodowych. W jej skład wchodził: prezydent, marszałek i wicemarszałkowie sejmu oraz prezes NIK. Prezydentem został Bolesław Bierut. W głosowaniu „za” opowiedziało się 418 posłów. Oddano 24 białe, czyli nieważne kartki.

“ Mała konstytucja --- fragmenty

Rozdział II. Sejm Ustawodawczy

Art. 3.

Zakres działania Sejmu Ustawodawczego obejmuje:

- a) uchwalenie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej,
- b) ustawodawstwo,
- c) kontrolę nad działalnością Rządu i ustalanie zasadniczego kierunku polityki Państwa.

Art. 4.

1. Sejm może w drodze ustawy udzielić rządowi pełnomocnictw do wydawania dekretów z mocą ustawy z wyłączeniem spraw: konstytucji, ordynacji wyborczej, kontroli państwowej, odpowiedzialności Prezydenta Rzeczypospolitej i ministrów, przewidzianej w art. 27, budżetu, narodowego planu gospodarczego, zmiany systemu monetarnego, poboru rekruta, ustroju samorządu i ratyfikacji umów międzynarodowych. [...]

Art. 5.

Prawo inicjatywy ustawodawczej przysługuje Rządowi, Sejmowi i Radzie Państwa.

Rozdział IV. Rada Państwa

Art. 15.

1. Do Rady Państwa wchodzi:

- Prezydent Rzeczypospolitej jako przewodniczący,

- Marszałek i wicemarszałkowie Sejmu Ustawodawczego,
 - Prezes Najwyższej Izby Kontroli.
2. W czasie wojny do Rady Państwa wchodzi również Naczelnny Dowódca Wojska Polskiego.
 3. Na jednomyślny wniosek Rady Państwa Sejm może uzupełnić jej skład przez powołanie dalszych członków Rady Państwa w liczbie co najwyżej trzech.

Art. 16.

Zakres działania Rady Państwa obejmuje:

- a) sprawowanie zwierzchniego nadzoru nad terenowymi radami narodowymi w granicach uprawnień Krajowej Rady Narodowej i Prezydium Krajowej Rady Narodowej na zasadzie ustawy z dnia 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych,
- b) zatwierdzanie dekretów z mocą ustawy, uchwalonych na podstawie pełnomocnictw, udzielonych Rządowi przez Sejm, [...]
- d) podejmowanie uchwał w przedmiocie wprowadzenia stanu wyjątkowego lub wojennego (art. 19 ust. 2),
- e) wyrażanie zgody na ogłoszenie ustaw o budżecie, narodowym planie gospodarczym i poborze rekruta w przypadkach przewidzianych w art. 8,
- f) inicjatywę ustawodawczą,
- g) rozpatrywanie sprawozdań Najwyższej Izby Kontroli.

Mała konstytucja – fragmenty.

Ćwiczenie 12

Oceń, który z organów (Rada Państwa czy sejm) miał większe kompetencje.

22 lutego 1947 roku sejm uchwalił wspomnianą amnestię dla członków organizacji podziemia. Tak naprawdę był to kolejny krok w pozbywaniu się opozycji. Wielu bowiem członków, którzy zdecydowali się na ujawnienie, znalazło się w więzieniach i było represjonowanych. Niemniej zmobilizowała ona do ujawnienia się około 30 tys. osób, a z więzień zwolniono 26 tys.

Po wyborach PSL miało poczucie klęski. Komuniści nadal podejmowali kroki mające doprowadzić do rozłamu w partii, przekonując niektórych członków do przejścia do

koncesjonowanego SL. Mikołajczyk próbował jeszcze wymusić zmiany na komunistach, niestety – bez efektu. Jego przemówienie w sejmie, krytykujące komunistów (kwiecień 1947 roku), niewiele zmieniło. Uświadomiło mu natomiast, że istnieje realna groźba pozbawienia go życia, tym bardziej że przykłady pozostałych państw demokracji ludowej, a zwłaszcza Węgier, na to wskazywały. Podjął więc decyzję o emigracji. 17 października 1947 roku zwrócił się do ambasady amerykańskiej o umożliwienie mu ucieczki. Amerykanie pomogli mu dostać się do Gdyni, skąd statkiem transportowym „Baltavia” dotarł do Londynu. W Wielkiej Brytanii nie spotkał się z dobrym przyjęciem środowiska emigracyjnego. Pamiętano mu pertraktacje z komunistami oraz jego głos w sprawie obywatelstwa Andersa i Maczka. Wyemigrował w związku z tym do USA. Tam napisał książkę pt. *Zgwałcenie Polski*, w której zawarł swoje rozważania na temat sytuacji w kraju w latach 1945–1947. Po jego ucieczce rola PSL osłabła. Wydzieliła się z partii grupa, która przybrała nazwę PSL „Lewica” i zgłosiła akces do SL.

Ostateczne rozwiązanie kwestii partii chłopskiej nastąpiło 27 listopada 1949 roku. Wówczas rozpoczął obrady Kongres Zjednoczeniowy partii ludowych. Ci, którzy zdecydowali się pozostać członkami, weszli w skład utworzonego Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego. Oczywiście stało się ono przybudówką albo – jak określano – „pasem transmisyjnym” partii rządzącej.

Zmiany gospodarcze

W dziedzinie gospodarki problem dla komunistów stanowiła zbyt duża niezależność handlu, toteż 2 czerwca 1947 roku ukazała się uchwała o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym. Akt ten pozwalał właściciela sklepu podejrzanego np. o spekulację skazać na 5 lat więzienia i 5 mln zł grzywny. Powołana ustawą Komisja Specjalna miała także możliwość skierowania właściciela do obozu pracy, nałożenia kary grzywny, konfiskaty majątku (tzw. bitwa o handel). Próbowano natomiast rozwinąć działalność ruchu spółdzielczego jako przeciwwagi dla inicjatywy prywatnej. Niemniej powstające spółdzielnie, choćby Samopomoc Chłopska, nie miały żadnej samodzielności. Inicjatorem zmian w handlu był Hilary Minc.

Ćwiczenie 13

Hilary Minc miał wykształcenie ekonomiczne, uzasadniające pełnienie przez niego ważnych funkcji państwowych w dziedzinie gospodarki. Odszukaj w lekcjach dotyczących powojennej Polski biogramy osób sprawujących władzę i sprawdź, jak często pastowanie wysokich urzędów było poparte wykształceniem.

2 lipca 1947 roku uchwalono pierwszy plan gospodarczy, będący efektem polityki centralnego planowania (na czele Głównego Urzędu Planowania stał [Czesław Bobrowski](#)). Plan 3-letni (na lata 1947–1949) miał przede wszystkim doprowadzić kraj do odbudowy ze zniszczeń wojennych, natomiast w trzecim roku miały być podjęte inwestycje. Zakładał zwiększenie dochodu narodowego o połowę oraz przyrost produkcji przemysłowej o ok. 17%. Był to jedyny plan, który udało się komunistom zrealizować.

Powstanie PZPR

Na początku 1948 roku rozpoczęły się rozmowy na temat zjednoczenia ruchu robotniczego. Integracja miała także nastąpić w ruchu młodzieżowym i wkrótce powstał Związek Młodzieży Polskiej. Do zjednoczenia doszło we Wrocławiu podczas Wystawy Ziem Odzyskanych. Zarówno ta wystawa, jak i inne działania podejmowane na terenach przyłączonych do Polski miały być dowodem szybkiej integracji nowych ziem z państwem polskim, ale także sprawności władz. Ministrem do spraw Ziem Odzyskanych został Władysław Gomułka, jednak od czerwca 1948 roku jego sytuacja w partii zaczęła się pogarszać. Gomułka był komunistą, ale uważał, że powielanie wzorca radzieckiego nie zawsze jest słuszne. Był zwolennikiem polskiej drogi do osiągnięcia komunizmu. 31 sierpnia na posiedzeniu PPR Bierut wygłosił referat *O odchyleniach nacjonalistyczno-prawicowych w kierownictwie partii i sposobie ich przezwyciężania*, który był zapowiedzią konfliktu w łonie partii i próbą pozbywania się przeciwników politycznych.

Chwilowo jednak ważniejszym elementem wydawało się dokonanie zjednoczenia ruchu robotniczego. PPS do 1948 roku cieszyła się – ze względu na przedwojenne tradycje – większym autorytetem niż PPR. Nie bez znaczenia było też to, że PPS była partią liczniejszą i sprawniejszą organizacyjnie. Wielu jej działaczy nie chciało integracji z PPR, jednak mimo ich oporu doszło do połączenia obu partii. 15 grudnia w gmachu Politechniki Warszawskiej rozpoczął obrady Kongres Zjednoczeniowy. Trwały one do 21 grudnia. W ich wyniku z połączenia PPR i PPS powstała Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Jej najwyższą władzą był Zjazd, natomiast kiedy nie odbywały się jego obrady – Komitet Centralny PZPR. Bieżącą pracą kierowało Biuro Polityczne, Sekretariat i wydziały KC. Przewodniczącym KC został Bolesław Bierut.

Ćwiczenie 14

Dlaczego do zjednoczenia PPS i PPR przywiązywano tak ogromną wagę? Przypomnij sobie, jak wyglądała sytuacja w innych krajach demokracji ludowej.

Na spotkaniu Hilary Minc wygłosił założenia programowe nowego planu (sześcioletniego).

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 15

Napisz krótki referat pt. *Propaganda a referendum w 1946 roku.*

Co potrafię?

Potrafię omówić wyniki referendum.

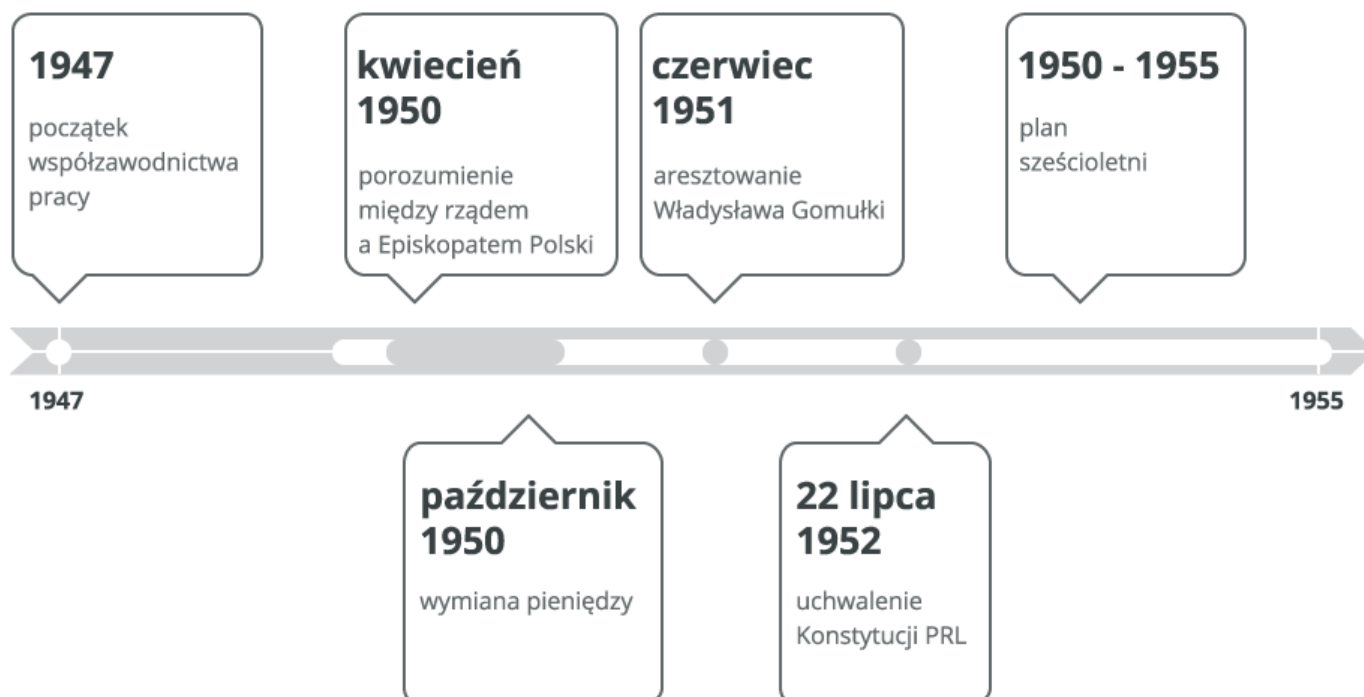
Co wiem?

Wiem, kiedy powstała PZPR.

Co rozumiem?

Rozumiem, dlaczego komuniści przejęli w Polsce władzę.

Okres stalinizmu w Polsce

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

“ Stalinizm

Stalinizm – system poglądów ideologicznych i sposób władania partią i państwem komunistycznym, ukształtowany w okresie, gdy WKP(b) [Komunistyczną Partią Związku Radzieckiego] i ZSRR rządził po dyktatorsku J. Stalin i jego zauszniczy [...]. Główne elementy stalinizmu jako doktryny to: [...] teza o możliwości zwycięstwa socjalizmu w jednym kraju [...]; teza o zaostrzaniu się sprzeczności klasowych i walki klas w miarę postępów budownictwa socjalistycznego, będąca uzasadnieniem dla nasilania represji i czystek [...], ciągłego poszukiwania i stwarzania wroga [...].

W życiu wewnętrznym ZSRR stalinizm oznaczał: sztywną strategię budownictwa socjalistycznego [...] i sztuczne przyspieszanie jego etapów; mechaniczne ujednolicanie stosunków własnościowych i struktury klasowo-warstwowej społeczeństwa poprzez przymusową kolektywizację rolnictwa i faktyczne upaństwowienie własności

formalnie spółdzielczej oraz poprzez forsowną industrializację [...]. Stalinizm jako forma totalitarnego ustroju społeczno-gospodarczego i politycznego, najpełniej urzeczywistniona w realiach ZSRR [...] charakteryzował się: [...] nastawieniem na autarkię (samowystarczalność gospodarczą); sprowadzeniem marksowskiej idei zniesienia klas do fizycznej eksterminacji rzeczywistych i urojonych przeciwników i programową represyjnością; przekreśleniem elementarnych praw obywatelskich i ludzkich oraz ich gwarancji; stałym rozszerzaniem kręgu podejrzanych i represjonowanych („wrogów klasowych”, „wrogów ludu”, „szpiegów”, „sabotażystów”); zespoleniem masowych represji z systemem niewolniczej pracy w łagrach; cyklicznością czystek kadrowych w kręgach przywódców, aparatu partyjnego i administracyjnego, gdzie skala represji osiągnęła nową historyczną jakość – wewnętrznego ludobójstwa skierowanego przeciwko całym grupom i kategoriom ludności własnego państwa; redukcją kierowniczej roli partii komunistycznych do rządów wąskiej grupy, tzw. ścisłego kierownictwa, z przewagą aparatu bezpieczeństwa i represji [...]; dyktatorską pozycją kierownictwa; stałą **indoktrynacją** oraz kampanijnymi [...] formami mobilizacji mas (rytualna krytyka i samokrytyka, [...] publiczna i zbiorowa nagonka na przeciwników); skrajnym centralizmem biurokratycznym i nakazowym systemem kierowania gospodarką oraz wszystkimi dziedzinami życia społecznego; [...] zespoleniem skrajnego, rygorystycznego egalitaryzmu dla mas (tzw. urawniłowki) z rozbudowanym systemem przywilejów dla kadr rządzących; uniformizacją życia umysłowego i kultury duchowej (administracyjna ingerencja w spory naukowe, realizm socjalistyczny jako obowiązujący i jedyny możliwy wzorzec estetyczny i ideowy w literaturze i sztuce); kultem jednostki, czyli organizowanym odgórnie, narzucanym indoktrynacją i wymuszonym represjami quasi-religijnym kultem przywódcy.

Stalinizm

Ćwiczenie 1

Uzupełnij tabelę, wpisując w odpowiednie miejsca najbardziej charakterystyczne elementy systemu panującego w ZSRR pod rządami Stalina. Skorzystaj z tekstu źródłowego oraz treści zawartych w lekcji ZSRR w dwudziestoleciu międzywojennym.

Elementy stalinizmu jako doktryny	Stalinizm w gospodarce	Stalinizm w życiu społeczno-politycznym
teza o zaostrozaniu się walki klas	gospodarka centralnie planowana	rozbudowany system represji
<input type="text"/>	<input type="text"/>	dominacja socrealizmu w kulturze
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Władza w rękach partii

Powstanie **Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej** często jest traktowane jako początek kształtowania się stalinizmu w Polsce. W swoim założeniu programowym PZPR miała sprawować władzę w imieniu „ludu pracującego miast i wsi”. Stała się partią rządzącą. Wprawdzie nie miała monopolu na rynku politycznym, ale pozostałe ugrupowania, jak **Zjednoczone Stronnictwo Ludowe** czy **Stronnictwo Demokratyczne**, były jej przybudówkami i pełniły funkcję pasa transmisyjnego – miały podejmować działania w tych środowiskach, w których wpływy PZPR były mniejsze.

Cała władza w kraju znalazła się w rękach aparatu partyjnego, który ustalał główne kierunki pracy administracji państwowej i nadzorował ich wykonanie. Co gorsza, przedstawicielami tego aparatu władzy często byli wychowankowie szkół partyjnych, podatni na indoktrynację, dodatkowo zachęceni do budowania systemu profitami, takimi jak zakupy w sklepach za żółtymi firankami (wyjaśnienie poniżej) czy możliwość otrzymania mieszkania.

Emilia Kulesza

Sklepy za żółtymi firankami

“ W międzyczasie zaczęły powstawać tzw. „sklepy za żółtymi frankami”. Nazywane również „konsumami”, były miejscami, gdzie mogli się zaopatrzyć jedynie działacze MBP (Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego), wyżsi funkcjonariusze partyjni oraz członkowie biura politycznego PZPR. Były one najczęściej organizowane przy Komitecie Centralnym i komitetach wojewódzkich „w celu prowadzenia stołówek przy instytucjach partyjnych, udostępniania pracownikom zaopatrzenia w artykuły spożywcze, tekstylne, galanteryjne i inne”.

Wejścia do nich nie były oznakowane, zaś witryny przesłonięte żółtymi zasłonami. Wstęp był możliwy jedynie po okazaniu specjalnej karty. Jak na tamte czasy były to miejsca dość luksusowe. A zwykły obywatel miał nie lada problem z dostaniem najpotrzebniejszych produktów do przeżycia.

Ćwiczenie 2

Czy możliwość robienia zakupów w sklepach „za żółtymi frankami” mogła rzeczywiście stanowić atrakcję dla obywateli?

- Nie, gdyż tyle osób było uprawnionych do zakupów w takich sklepach, że ciągle brakowało w nich towaru.
- Tak, ponieważ w zwykłych sklepach nic nie było.
- Tak, ponieważ był to rodzaj nobilitacji.
- Nie, zawsze można było przecież zrobić zakupy za granicą.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Inwigilacja i terror

Nad społeczeństwem czuwało Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego i jego pracownicy. Rozbudowano aparat terroru, gdyż paranoicznie obawiano się

wszechobecnego wroga klasowego i imperialistycznego szpiega. Powiększono liczbę etatów w urzędach bezpieczeństwa na różnych szczeblach administracji. Podejrzany mógł być każdy obywatel. W 1954 roku w więzieniach było prawie 6 mln osób. Można było do nich trafić za sabotaż gospodarczy, czyli niewłaściwe wykonanie zawodowego zobowiązania, czy przestępstwo polityczne – a tym mogło być wszystko...

Niestety, znowu nastąpiła era pokazowych procesów. Miały one udowodnić tezę, że sukcesy systemu socjalistycznego powodują zaostrzenie się walki klasowej i stąd czujność rewolucyjna powinna dotyczyć wszystkich. Wróg jest przecież bardzo przebiegły i potrafi ukrywać się nawet na najwyższych szczeblach władzy. W krajach demokracji ludowej doszło do procesów przedstawicieli partii. W Polsce ofiarą „czystek w aparacie partyjnym” stał się Władysław Gomułka.

Jednym z pierwszych etapów oczyszczania partii było utworzenie w lutym 1949 roku specjalnej Komisji Bezpieczeństwa KC PZPR. W listopadzie rozpoczęły się ataki na Gomułkę i jego współpracowników. Zarzucano im odchylenia „nacjonalistyczno-prawicowe”. Przyjęto również uchwałę „o wzmożeniu czujności rewolucyjnej”. Kolejnym krokiem było aresztowanie osób z partyjnego otoczenia „towarzysza Wiesława” (pseudonim Gomułki) i wymuszanie na nich zeznań, nawet fałszywych, obciążających Gomułkę, a następnie ostateczna rozprawa z nim. Gomułka najpierw utracił funkcje partyjne, a 2 czerwca 1951 roku został aresztowany. W odróżnieniu jednak od wielu działaczy w innych krajach demokracji ludowej zachował życie.

Proces szesnastu rozpoczął rozprawę z przedstawicielami podziemia londyńskiego, natomiast nasilenie walki nastąpiło na przełomie lat 40. i 50. Również i w tym wypadku odwoływano się do procesów pokazowych, w których nie tylko wydawano wyroki śmierci, ale przede wszystkim starano się zdyskredytować sądzonych. Najbardziej chyba spektakularnym przykładem walki z opozycją akowską i próby udowodnienia tezy, że siły podległe rządowi londyńskiemu współpracowały z hitlerowskimi Niemcami, był proces Witolda Pileckiego. Rotmistrz, w ramach pracy konspiracyjnej w okresie II wojny światowej, dał się wywieźć do obozu w Oświęcimiu. Tam założył siatkę konspiracyjną oraz zbierał informacje o zbrodniach hitlerowskich. W 1943 roku udało mu się uciec. Następnie działał w Kedywie oraz brał udział w Powstaniu Warszawskim. Po upadku powstania dostał się do niewoli niemieckiej. Wkrótce po powrocie do Polski został aresztowany, oskarżony o szpiegostwo i skazany na karę śmierci, którą wykonano w 1948 roku. Wśród prześladowanych i straconych znaleźli się m.in. bohaterscy obrońcy Helu, dowódca wileńskiego okręgu AK płk Aleksander Krzyżanowski czy stojący w okresie wojny na czele Kedywu [gen. August Emil Fieldorf \(pseudonim Nil\)](#). Śmierci natomiast uniknął (mimo wyroku) aresztowany w 1946 roku [Franciszek Niepokólczycki](#) – komendant Związku Odwetu i prezes WiN (po Janie Rzepeckim). Więzienie opuścił jednak dopiero w 1956 roku.

Realizację takiej polityki umożliwiał, będący na usługach władzy, aparat sprawiedliwości. Zmiany w systemie prawnym nie szły w kierunku, w którym prawo mogło być obiektywnym

regulatorem stosunków międzyludzkich, lecz stawało się jednym z narzędzi sprawowania władzy politycznej. Zerwano z podstawowymi zasadami: przestał obowiązywać kanon prawa rzymskiego – „prawo nie działa wstecz”. Zamiast 5-letnich studiów prawniczych wprowadzono 15-miesięczne kursy sędziowskie, mające zapewnić kadre sędziowską będącą przeciw wagą dla sędziów przedwojennych.

Plan sześcioletni

Zgodnie z zasadą centralnego planowania rozpoczęto realizację kolejnego planu na lata 1950–1955. **Plan sześcioletni** przyjęto w formie ustawy uchwalonej przez Sejm Ustawodawczy 21 lipca 1950 roku. Podobnie jak późniejsze plany pięcioletnie był wielokrotnie modyfikowany (choćby w związku z wojną koreańską i koniecznością zwiększenia nakładów na przemysł zbrojeniowy) i tylko w części zrealizowany. Priorytetem planu było zwiększenie inwestycji i polityka intensywnej industrializacji kraju na wzór radziecki. Przede wszystkim forsowano rozwój przemysłu ciężkiego i metalowego. Sztandarową budową realizowaną w ramach planu sześcioletniego był kombinat metalurgiczny w Nowej Hucie. Zamierzano wybudować robotniczy ośrodek jako przeciw wagę dla inteligenckiego i konserwatywnego Krakowa.

Ceną za intensywną industrializację była stagnacja poziomu życia i ograniczanie inwestycji w innych dziedzinach, a także wydatków konsumpcyjnych. Do społecznych skutków planu sześcioletniego należał też znaczny wzrost udziału klasy robotniczej w społeczeństwie (m.in. w wyniku migracji ludności wiejskiej do miast).

W związku z realizacją planu sześcioletniego jednym z najbardziej niedoinwestowanych obszarów stało się rolnictwo. W 1952 roku już kolejny raz wprowadzono dostawy obowiązkowe produktów rolnych. Działania te wzbudzały wśród rolników opór, ponieważ za oddawane płody otrzymywali oni połowę wartości rynkowej. Nasilono także politykę kolektywizacji indywidualnych gospodarstw rolnych i tworzenia państwowych spółdzielni. Kolektywizacja była podstawowym elementem polityki rolnej w ZSRR, dodatkowo Kominform w 1948 roku podjął uchwałę o kolektywizacji wsi. Polscy rolnicy, którzy dopiero otrzymali ziemię na podstawie reformy rolnej, nie chcieli jej oddawać, toteż chętnych do kolektywizacji było niewielu. Aby zmusić rolników do oddania ziemi, podwyższano dostawy obowiązkowe zboża, trzody chlewnej, mleka lub nawet rekwirowano zboże, żywiec, zajmowano gospodarstwa. Rozpoczęto także kampanię propagandową pod hasłem walki z kułakami.

Współzawodnictwo pracy

Kolejnym elementem, który został zapożyczony z ZSRR, był ruch stachanowski, czyli współzawodnictwo pracy i wyrabianie coraz wyższych norm. W Polsce rozpoczął się już w 1947 roku. Zapoczątkował go rębacz z Kopalni „Jadwiga” w Zabrze, Wincenty Pstrowski, rzucając hasło: „Kto wyrąbie więcej niż ja?”. Szybko znalazł naśladowców. Dla władzy przekraczanie norm produkcyjnych było sposobem na podnoszenie wydajności pracy. Stachanowcy otrzymywali nagrody oraz premie. O nich powstawały filmy i wiersze, a w 1949 roku zorganizowano ogólnopolską wystawę portretów przodowników pracy. Zdarzało się jednak, że w pogoni za nowymi rekordami statystyki fałszowano. Przodownicy pracy nie cieszyli się również specjalną sympatią wśród załóg zakładów pracy. W drugiej połowie lat 50. zrezygnowano z tego sposobu współzawodnictwa. Powróci on jednak w zmienionej formie w erze gierkowskiej.

Pomnik Wincentego Pstrowskiego w Zabrzu.

Jan Mehlich, Pomnik Wincentego Pstrowskiego w Zabrzu., Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 3

Poszukaj informacji na temat życia Wincentego Pstrowskiego. Napisz krótki biogram postaci, uwzględniając przede wszystkim okoliczności powrotu Pstrowskiego do Polski i przyczynę jego śmierci.

Rozbudowa armii

Rozbudowa przemysłu zbrojeniowego miała związek z okresem zimnej wojny, a zwłaszcza narastaniem kryzysu koreańskiego. Stalinowi zależało na tym, żeby kraje demokracji ludowej były właściwie przygotowane na ewentualny konflikt. Na czele sojuszniczych armii dyktator radziecki chciał mieć oddane sobie osoby. Do pomocy w rozbudowie wojska polskiego skierowano oficerów radzieckich, m.in. marszałka Rokossowskiego (stało się to – jak oficjalnie podano – na prośbę Bolesława Bieruta). Ten zaś ściągnął 52 generałów i 670 oficerów.

W latach 1950–1955 powiększył się potencjał zbrojny armii – wyprodukowano 1200 czołgów, 600 samolotów odrzutowych, 700 samolotów szkolno-treningowych, 6500 dział, 2400 moździerzy.

W polskim wojsku przeprowadzono czystki, których efektem było odejście z armii „niepewnych” oficerów przedwojennych. Powstały instytucje, które miały służyć procesowi weryfikacji. Utworzono kontrwywiad wojskowy, tzw. **GZI – Główny Zarząd Informacji**. Aresztowanych oficerów poddawano torturom, wymuszając na nich przyznanie się do winy. Poszukiwano także „świadków”, którzy potwierdzą na przykład oskarżenia o szpiegostwo czy uprawianie kontrrewolucyjnej propagandy.

Legitymacja członka PZPR Konstantego Rokossowskiego

Ariadna Rokossowska, Legitymacja członka PZPR Konstantego Rokossowskiego, archiwum rodzinne, licencja: CC BY-SA 2.5

Ćwiczenie 4

Dowiedz się (porozmawiaj z dziadkami, rodzicami, poszukaj w internecie), czy możliwe było zajmowanie wysokich stanowisk bez przynależności do partii rządzącej.

Polityka zbrojna wymagała ogromnych nakładów finansowych, dlatego **28 października 1950** roku przeprowadzono wymianę pieniędzy. Za nowe 3 zł obywatel wymieniał 100

starych zł, z tym że w takiej proporcji mógł wymienić tylko 100 tys. złotych (jeśli miał je na rachunku bankowym), pozostałe pieniądze mógł wymienić w relacji 1 za 100. Społeczeństwo straciło w ten sposób ponad 3 mld złotych, a władza zdobyła potrzebne pieniądze na wprowadzenie w życie kolejnego planu.

Propaganda

Bardzo dużą rolę w państwie zaczęła odgrywać propaganda. Przede wszystkim funkcjonował monopol informacyjny, możliwy dzięki nacjonalizacji środków przekazu, przydziałom papieru, a może przede wszystkim wskutek funkcjonowania cenzury. Starano się narzucić odpowiednią wizję świata. Straszono „zgniłym imperializmem”, wskazując na dowody złej woli Zachodu, jak choćby zrzucone stonki na polskie pola przez amerykańskie samoloty (tzw. żuczek kolorado). Media zachęcały do właściwych socjalistycznych zachowań, piętnując te złe: pokazywano przykłady „sabotażystów sypiących piasek w tryby maszyn”, kułaków chowających mięso i zboże.

Ćwiczenie 5

W języku propagandowym często wykorzystywano terminologię wojenną. Wyjaśnij, dlaczego chętnie się nią posługiwano.

Indoktrynacji społeczeństwa, a zwłaszcza młodego pokolenia, służyły też jednolite programy szkolne. Zwłaszcza przedmioty społeczne nasycone były treściami socjalistycznymi. Od 1951 roku na wszystkich poziomach nauki wprowadzono obowiązkowy język rosyjski. Na studiach natomiast wykładano marksizm i leninizm. Dodatkowo na wyższych uczelniach dokonano weryfikacji kadry, a uczelniane komitety partyjne i ZMP ingerowały w treści wykładów i oceniały ideologiczne zaangażowanie prowadzących. W 1951 roku Kongres Nauki Polskiej przyjął uchwałę o powołaniu Polskiej Akademii Nauk (w miejsce zlikwidowanej Polskiej Akademii Umiejętności), która miała czuwać nad polską nauką. W ten sposób dostosowano się do wzorca radzieckiego: sowietyzacji poddano również badania naukowe. W biologii potępiono „burżuazyjną” genetykę, zastępując ją pseudonaukowymi koncepcjami Trofima Łysenki. Podstawą prac z dziedziny nauk humanistycznych stał się *Krótki kurs historii WKP(b)*. Ustalono kanon lektur obowiązkowych oraz listę książek, których nie należy czytać.

Chcąc mieć społeczeństwo pod kontrolą, wprowadzono opłaty abonamentowe (władza miała informację zwrotną, kto posiada radioodbiornik). Dodatkowo produkowane w Polsce odbiorniki były ustawiane na taką częstotliwość, aby uniemożliwić słuchanie stacji zagranicznych. W Polsce stalinowskiej do głównych zadań należało stworzenie człowieka,

który żyje w kolektywie i zachowuje się schematycznie: jak u Gogoła mógł on być „mierny, ale wierny”. Starano się też poprzez awans społeczny zachęcić ludzi do akceptowania i popierania systemu.

Kult jednostki

W okresie stalinizmu w całej okazałości funkcjonował kult jednostki. Oczywiście przede wszystkim doceniano „Wodza Rewolucji”. 21 grudnia 1949 roku była specjalna ku temu okazja: w tym dniu Stalin kończył 70 lat. Obchodom nadano szczególną rangę. Robotnicy podejmowali specjalne zobowiązania produkcyjne, deklarowano wykonanie dodatkowych prac. Artyści tworzyli dzieła, a literaci układali pieśni dla „Chorążego Pokoju”.

« Adam Ważyk

Rzeka

Mądrość Stalina rzeka szeroka,
w ciężkich turbinach przetacza wody,
płynąc wysiewa pszenicę w tundrach,
zalesia stepy, stawia ogrody.

Adam Ważyk, Rzeka.

Ćwiczenie 6

Przeczytaj fragment wiersza pt. *Rzeka* Adama Ważyka. Poszukaj innych przykładów twórczości powstającej na cześć Józefa Stalina.

Lokalny kult jednostki dotyczył Bolesława Bieruta. Jedna z piosenek okresu lat 50. sławiła go w następujących słowach:

«

„Tak dumnie teraz słońce wschodzi
i lżejszy jest nam każdy trud. Bo Bierut
dzisiaj nam przewodzi, a krajem rządzi
On i lud”.

Bolesław Bierut w otoczeniu dzieci

Bolesław Bierut w otoczeniu dzieci, domena publiczna

Ćwiczenie 7

Jak sądzisz, dlaczego bardzo często przedstawiano Bieruta w otoczeniu dzieci? Czy ten sposób kreowania wizerunku prominentnych polityków nawiązuje do wzorów radzieckiej propagandy? Uzasadnij odpowiedź.

Walka z Kościołem

Symptomatyczna dla czasów stalinizmu była walka komunistów z Kościołem, którego autorytet wyraźnie wzrósł w okresie wojny. Początki władzy ludowej nie zapowiadały ostrego konfliktu, mimo że doszło do zerwania przez TRJN konkordatu po tym, jak Pius XII upoważnił prymasa Augusta Hlonda do mianowania polskich administratorów apostolskich dla diecezji włączonych do Polski (prymas powołał biskupów, TRJN nie uznał jego decyzji i zażądał od papieża nowych nominacji, ten zaś, powołując się na zasadę nieusuwalności biskupów, nie przychylił się do „prośby” rządu). Niemniej rządzącym początkowo zależało na „pojawieniu się Kościoła” na Ziemiach Odzyskanych, a tym samym – przyspieszeniu integracji tych terenów z całą Polską.

Kościół uzyskał w pierwszych powojennych miesiącach zgodę na otwarcie wydziałów teologii oraz seminariów duchownych. Pozwolono też na wydawanie prasy katolickiej. Ukazywały się m.in. „Rycerz Niepokalanej”, „Tygodnik Powszechny” i „Tygodnik Warszawski”. Zezwolono również na działalność Caritasu. Dla rządzących ważniejsza była rozprawa z opozycją polityczną niż z Kościołem. Ponadto zdawano sobie sprawę, że Kościoła nie da się rozbić jak partii politycznej, że potrzebne będą inne działania. Przed referendum Kościół także starał się nie drażnić władzy, choć stwierdzenie, „że w interesie Kościoła leży utrzymanie dwuizbowego parlamentu”, nie pozostawiało wątpliwości, po czyjej jest stronie. Z kolei przed wyborami w *Orędziu Episkopatu Polski w sprawie wyborów do Sejmu*, wygłaszanym podczas kazań, znalazło się stwierdzenie, że „katolicy mogą głosować tylko na takie osoby, listy i programy wyborcze, które nie sprzeciwiają się katolickiej mentalności”. Natomiast nie mogą na takie, które są „wrogie zdrowemu rozsądkowi, dobru Narodu i państwa”.

Po wyborach zasadniczo nastąpiło milczenie. Niemniej władze zaczęły rozbudowywać agenturę wokół duchowieństwa, ograniczać wydawaną prasę. Rozprawa z Kościołem rozpoczęła się po likwidacji PSL. Pretekstem dla władz był list papieża Piusa XII z 1 marca 1948 roku skierowany do biskupów niemieckich. Władzy nie spodobał się fragment: „Czy było jednak rzeczą dozwoloną wypędzić w formie odwetu z domu i ojczyzny 12 mln ludzi i skazać na nędzę? Czyż jest może nierealne, jeśli życzymy sobie i wyrażamy nadzieję, że wszyscy zainteresowani mogliby spokojnie rozpatrzyć to, co zostało dokonane i cofnąć w tej mierze, w jakiej da się jeszcze cofnąć”?

Mimo że polski Kościół prosił wiernych, aby nie dali się wprowadzić w błąd i nie odbierali „niewłaściwie” słów papieża, władze potraktowały je jako ingerencję Kościoła w sprawy polityczne i kwestionowanie przez Watykan granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej. Oczywiście uderzenie odwetowe skierowano w polski Kościół. Do września 1948 roku aresztowano ponad 400 księży. Represje dotknęły także dziennikarzy prasy katolickiej, a zwłaszcza osoby związane z „Tygodnikiem Powszechnym” (choćby Pawła Jasienicę).

Od 1948 roku na czele polskiego Kościoła stał [Stefan Wyszyński](#). Objął diecezję gnieźnieńsko-warszawską po arcybiskupie Augustynie Hlondzie. Wyszyński niewątpliwie był postacią charyzmatyczną – potrafił przeprowadzić polski Kościół przez trudne czasy, a polskiemu społeczeństwu dawać nadzieję. W 1949 roku wydano dekret o „ochronie wolności sumienia”, który zakazywał m.in. zmuszania do praktyk religijnych. Na jego podstawie można było skazać każdego praktykującego katolika.

Władze próbowały także poprzez stworzenie grupy tzw. księży patriotów (Komisja Księży przy ZBoWiD) wprowadzić pewną dezorganizację w Kościele polskim, a w 1950 roku podejmowały próby przejęcia kontroli nad Caritasem, ustanawiając zarząd komisaryczny. Wywołało to protesty Kościoła, ale arcybiskup Wyszyński, próbując załagodzić sytuację, zdecydował się na podpisanie porozumienia Episkopatu z rządem (kwiecień 1950). W zamian za prawo do nauczania religii w szkołach, możliwość prowadzenia działalności duszpasterskiej w wojsku, szpitalach i więzieniach, funkcjonowanie KUL, możliwość nauki w seminariach, działalność zakonów i wydawanie prasy katolickiej Kościół zobowiązał się do nauczania wiernych poszanowania prawa i władzy państwowej, zanegował działalność podziemia i zobowiązał się do nakłonienia papieża, aby ten ustanowił stałą administrację na Ziemiach Zachodnich i Północnych.

Władze nie zamierzały jednak przestrzegać postanowień tej umowy: nadal uderzały w administrację kościelną na Ziemiach Odzyskanych, dokonywały konfiskaty dóbr kościelnych, a w 1952 roku zlikwidowały niższe seminaria duchowne, utrudniały także wydawanie prasy katolickiej i wprowadziły ograniczenia w udzielaniu zgód na budowę nowych kościołów. Kiedy natomiast Stefan Wyszyński otrzymał godność kardynalską, władze nie pozwoliły na jego wyjazd do Rzymu. Nasiliły się także procesy księży, m.in. o szpiegostwo na rzecz USA.

9 lutego 1953 roku Rada Państwa wydała „Dekret o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych”, który pozwalał państwu na dowolną politykę personalną. Odpowiedzią na politykę władz był memoriał Episkopatu, którego podsumowaniem może być fragment kazania kardynała Wyszyńskiego: „Należy oddać co jest Cezara Cezarowi, a co Bożego Bogu. A gdy Cezar siada na ołtarzu, to mówimy krótko «Nie wolno! Non possumus!»”. Efektem były aresztowania i procesy duchownych, m.in. biskupa kieleckiego Czesława Kaczmarka (skazanego na 12 lat więzienia). Konflikt osiągnął swoje apogeum, gdy aresztowano, a następnie internowano prymasa Wyszyńskiego (1953–1956). Wcześniej Sekretariat Biura Politycznego KC PZPR wydał uchwałę „o zakazaniu arcybiskupowi Wyszyńskiemu, w związku z jego ogólnie wrogą postawą, wykonywania funkcji związanych z dotychczasowymi jego stanowiskami [...]”.

Ćwiczenie 8

Na podstawie materiałów źródłowych oraz innych dostępnych materiałów (np. filmów, wiadomości znalezionych w internecie) napisz, dlaczego Stefana Wyszyńskiego nazwano Prymasem Tysiąclecia.

Konstytucja z 1952 roku

Podsumowaniem okresu stalinizmu było uchwalenie konstytucji 22 lipca 1952 roku. Projekt dokumentu przetłumaczono na język rosyjski i Stalin osobiście naniósł w nim poprawki. W akcie tym było dużo demokratycznych sformułowań. Konstytucja głosiła m.in., że „Polska Rzeczpospolita Ludowa jest państwem demokracji ludowej”, w którym „władza należy do ludu pracującego miast i wsi”. PRL miała „stać na straży zdobyczy polskiego ludu pracującego”, ponadto „ograniczać, wypierać i likwidować klasy społeczne, żyjące z wyzysku robotników i chłopów”. I to ostatnie stwierdzenie (podobno własnoręczne dopisane przez Stalina) było dosyć niebezpieczne. Nie było klasycznego podziału władz. Konstytucja z 1952 roku rozróżniała następujące organy władzy państwowej: Sejm, Radę Państwa i rady narodowe, oraz organy administracji państwowej: rząd i ministerstwa. Chodziło w dużej mierze o to, aby nie można było jednoznacznie określić kompetencji poszczególnych organów.

System społeczno-gospodarczy oparto na „uspołecznionych środkach produkcji” i „monopolu handlu zagranicznego”. Oprócz tego nigdzie nie pojawiło się określenie „własność prywatna”, zastąpiono je „własnością osobistą obywateli”.

Konstytucja z 1952 roku --- fragmenty

((Rozdział 3. Naczelne organy władzy państwowej

Art. 15.

1. Najwyższym organem władzy państwowej jest Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.
2. Sejm jako najwyższy wyraziciel woli ludu pracującego miast i wsi urzeczywistnia suwerenne prawa narodu.
3. Sejm uchwała ustawy oraz sprawuje kontrolę nad działalnością innych organów władzy i administracji państwowej.

Art. 19.

1. Sejm uchwała narodowe plany gospodarcze na okresy kilkuletnie.
2. Sejm uchwała corocznie budżet państwa.

Art. 20.

1. Inicjatywa ustawodawcza przysługuje Radzie Państwa, Rządowi i posłom.
[...]

Art. 24.

1. Sejm wybiera ze swego grona na pierwszym posiedzeniu Radę Państwa w składzie: Przewodniczący Rady Państwa, czterej zastępcy Przewodniczącego, Sekretarz Rady Państwa, jedenastu członków.
2. Marszałek Sejmu i wicemarszałkowie mogą być wybrani do Rady Państwa jako zastępcy Przewodniczącego lub członkowie.
3. Po upływie kadencji Sejmu Rada Państwa działa aż do wyboru Rady Państwa przez nowo obrany Sejm.

Art. 25.

1. Rada Państwa:
 - 1) zarządza wybory do Sejmu,
 - 2) zwołuje sesje Sejmu,

- 3) ustala powszechnie obowiązującą wykładnię ustaw,
 - 4) wydaje dekrety z mocą ustawy,
 - 5) mianuje i odwołuje pełnomocnych przedstawicieli Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w innych państwach,
 - 6) przyjmuje listy uwierzytelniające i odwołujące akredytowanych przy Radzie Państwa przedstawicieli dyplomatycznych innych państw,
 - 7) ratyfikuje i wypowiada umowy międzynarodowe,
 - 8) obsadza stanowiska cywilne i wojskowe, przewidziane ustawami,
 - 9) nadaje order, odznaczenia i tytuły honorowe,
 - 10) stosuje prawo łaski,
 - 11) wykonuje inne funkcje, przewidziane dla Rady Państwa w Konstytucji lub przekazane jej przez ustawy.
2. Rada Państwa podlega w całej swojej działalności Sejmowi.
 3. Rada Państwa działa na zasadzie kolegalności.

Art. 26.

1. W okresach między sesjami Sejmu Rada Państwa wydaje dekrety z mocą ustawy. Rada Państwa przedstawia dekrety Sejmowi na najbliższej sesji do zatwierdzenia

Art. 27.

Rada Państwa sprawuje zwierzchni nadzór nad radami narodowymi. Szczegółowe uprawnienia Rady Państwa w tej dziedzinie określa ustawa.

Art. 28.

1. Postanowienie o stanie wojny może być powzięte jedynie w razie dokonania zbrojnego napadu na Polską Rzeczpospolitą Ludową albo gdy z umów międzynarodowych wynika konieczność wspólnej obrony przeciwko agresji. Postanowienie takie uchwała Sejm, a gdy Sejm nie obraduje – Rada Państwa.

2. Rada Państwa może wprowadzić stan wojenny na części lub na całym terytorium Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, jeżeli wymaga tego wzgląd na obronność lub bezpieczeństwo państwa. Z tych samych powodów Rada Państwa może ogłosić częściową lub powszechną mobilizację.

Art. 29.

1. Sejm powołuje i odwołuje Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej – Radę Ministrów lub poszczególnych jej członków.
2. W okresach między sesjami Sejmu Rada Państwa na wniosek Prezesa Rady Ministrów powołuje i odwołuje członków Rady Ministrów. Rada Państwa przedstawia swoją uchwałę Sejmowi na najbliższej sesji do zatwierdzenia.

Art. 30.

1. Rada Ministrów jest naczelnym wykonawczym i zarządzającym organem władzy państwowej.
2. Rada Ministrów odpowiada i zdaje sprawę ze swojej działalności przed Sejmem, a gdy Sejm nie obraduje – przed Radą Państwa.

Art. 32.

Rada Ministrów:

- 1) koordynuje działalność ministerstw i innych podległych sobie organów oraz nadaje kierunek ich pracy,
- 2) uchwała corocznie i przedstawia Sejmowi projekt budżetu państwa, uchwała i przedstawia Sejmowi projekt narodowego planu gospodarczego na okres kilkuletni,
- 3) uchwała roczne narodowe plany gospodarcze,
- 4) zapewnia wykonanie ustaw,
- 5) czuwa nad wykonaniem narodowego planu gospodarczego i budżetu państwa,
- 6) przedstawia Sejmowi corocznie sprawozdanie z wykonania

budżetu państwa,

7) zapewnia ochronę porządku publicznego, interesów państwa i praw obywateli,

8) na podstawie ustaw i w celu ich wykonania wydaje rozporządzenia, podejmuje uchwały oraz czuwa nad ich wykonaniem,

9) sprawuje ogólne kierownictwo w dziedzinie stosunków z innymi państwami,

10) sprawuje ogólne kierownictwo w dziedzinie obronności kraju i organizacji sił zbrojnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz określa corocznie kontyngent obywateli powoływanych do czynnej służby wojskowej,

11) kieruje pracą organów wykonawczych i zarządzających rad narodowych.

Art. 33.

1. Ministrowie kierują określonymi działami administracji państwowej. Zakres działania ministrów określają ustawy.
2. Ministrowie wydają na podstawie ustaw i w celu ich wykonania rozporządzenia i zarządzenia.
3. Rada Ministrów może uchylić rozporządzenie lub zarządzenie wydane przez ministra.

Konstytucja z 1952 roku – fragmenty.

Ćwiczenie 9

Na podstawie przytoczonych wyżej artykułów konstytucji określ, jakie uprawnienia miały poszczególne organy władzy. Zestaw je w tabeli.

Ćwiczenie 10

Wyjaśnij, który z organów przejął większość uprawnień przynależnych zwykle prezydentowi.

“ **Konstytucja z 1952 roku --- fragmenty**

Sąd i prokuratura Art. 46.

1. Wymiar sprawiedliwości w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej sprawują: Sąd Najwyższy, sądy wojewódzkie, sądy powiatowe i sądy szczególne.
2. Ustrój, właściwość oraz postępowanie sądów określają ustawy. Art. 47. Sądy wydają wyroki w imieniu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Art. 48. Sądy stoją na straży ustroju Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, ochraniają zdobycze polskiego ludu pracującego, strzegą praworządności ludowej, własności społecznej i praw obywateli, karzą przestępców. Art. 54.
3. Prokurator Generalny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej strzeże praworządności ludowej, czuwa nad ochroną własności społecznej, zabezpiecza poszanowanie praw obywateli.
4. Prokurator Generalny czuwa w szczególności nad ściganiem przestępstw godzących w ustrój, bezpieczeństwo i niezawisłość Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Art. 55.
5. Prokuratora Generalnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej powołuje i odwołuje Rada Państwa.
6. Tryb powoływania i odwoływania prokuratorów podległych Prokuratorowi Generalnemu jak również zasady organizacji i postępowania organów prokuratury określa ustawa.
7. Prokurator Generalny zdaje sprawę Radzie Państwa z działalności prokuratury. Art. 56. Organy prokuratury podlegają Prokuratorowi Generalnemu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i w sprawowaniu swych funkcji są niezależne od organów terenowych.

Konstytucja z 1952 roku – fragmenty.

Ćwiczenie 11

Wymień zadania postawione przed wymiarem sprawiedliwości i prokuraturą.

Ćwiczenie 12

Wyjaśnij, jak można interpretować stwierdzenie, że prokurator miał strzec „praworządności ludowej” oraz czuwać „nad ściganiem przestępców godzących w ustrój, bezpieczeństwo i niezawisłość Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”.

Na podstawie konstytucji uchwalono specjalną ordynację wyborczą, zgodnie z którą wyborcy zostali pozbawieni zarówno jakiegokolwiek możliwości zgłaszania kandydatów, jak i wpływu na ich wybór. Liczba nazwisk na liście wyborczej odpowiadała liczbie mandatów (liczbie miejsc poselskich w danym okręgu).

Socrealizm

W literaturze i sztuce wszechobecny był socrealizm. Głównymi tematami utworów stały się problemy produkcji oraz walki klas (np. Tadeusza Konwickiego *Przy budowie* czy Igora Newerlego *Pamiętka z celulozy*). Jerzy Andrzejewski w broszurze *Partia a twórczość pisarza* uzasadniał słuszność wprzęgnięcia literatury w służbę propagandy. Najbardziej popularne stały się tzw. produkcyjniaki: utwory literackie, teatralne, filmowe lub muzyczne, również rzeźby lub dzieła malarskie, których tematyką były szeroko rozumiane zagadnienie produkcyjne.

Szczególne miejsce zajmowały dzieła akcentujące kult jednostki, np. wiersz *Słowo o Stalinie* Władysława Broniewskiego czy *Wiersze o Bolesławie Bierucie* (dzieło wspólne Jarosława Iwaszkiewicza, Antoniego Słonimskiego i Artura Międzyrzeckiego). Do sztandarowych filmów epoki należały *Dwie brygady* zrealizowane przez studentów PWSF w Łodzi pod kierunkiem Eugeniusza Cękałskiego i *Żołnierz zwycięstwa* Wandy Jakubowskiej, a spośród przedstawień teatralnych należy wymienić *Brygadę szlifierza Karhana* w reżyserii Kazimierza Dejmka. Z kolei w dziedzinie architektury najbardziej dobitnym świadectwem tamtego okresu stał się „dar narodu radzieckiego dla bratniego narodu polskiego”, czyli Pałac Kultury i Nauki.

Koniec epoki stalinizmu w Polsce

Stalin zmarł 5 marca 1953 roku. W Polsce i innych krajach demokracji ludowej ogłoszono żałobę narodową. Śmierć „Wielkiego Wodza” nie zakończyła jednak ery stalinizmu w Polsce. Żył jednak jego wierny naśladowca – Bolesław Bierut.

Konstanty Ildefons Gałczyński

“ Umarł Stalin

Do pół masztu zwieszona flaga,
Flagą wiatr przedwiosenny targa.
To nie wiatr, to szloch na wszystkich kontynentach i archipelagach.
Umarł Stalin.
Jakby nagły grad zboża pogiął,
Jakby w biały dzień noc w okno.
Dzisiaj słońce jest żałobną chorągwią.
Umarł Stalin.

Konstanty Ildelfons Gałczyński, Umarł Stalin.

Ćwiczenie 13

Przypomnij, kiedy Konstanty I. Gałczyński rozpoczął swą twórczą działalność i jaki rodzaj poezji wówczas uprawiał. Jakie dostrzegasz różnice w porównaniu z wierszem *Umarł Stalin*?

Dopiero referat Nikity Chruszczowa na XX Zjeździe KC KPZR, śmierć Bieruta i zmiany we władzach partyjnych rozpoczęły w Polsce okres tzw. odwilży.

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 14

Wyjaśnij, jak można odczytać słowa Żanny Kormanowej, która była Dyrektorem Departamentu Reformy Szkolnictwa i Wychowania w Ministerstwie Oświaty TRJN w latach 1945-1948, odpowiedzialnym za komunizację polskiego szkolnictwa i nauk historycznych w Polsce w latach 1944-1956: „Historia nieoparta o metodologię marksistowską jest naukowo bezpłodna, nie jest nauką w pełnym tego słowa znaczeniu”.

Ćwiczenie 15

Wytłumacz, dlaczego do historii, jako przedmiotu oraz obszaru badawczego, przywiązywano w okresie stalinizmu ogromną wagę.

Ćwiczenie 16

Jakie elementy propagandowe zostały zawarte w wierszu? Czy twórczość tego rodzaju mogła oddziaływać na dzieci?

„Wyszły dzieci w pole,
Od samego rana
– Nie chowaj się pod listkami,
Stonko ziemniaczana.
Już nie umknie ani jedna
Przed dzieci gromadą,
Bo naprzeciw z lasu drepcze,
Kuropatew stado.
Teraz walka przeciw stonce,
Pójdzie rażno, łatwo,
Bo w niej udział biorą dzieci,
Razem z kuropatwą.”

Ćwiczenie 17

Wyjaśnij, dlaczego w przypadku poniższego zdjęcia można mówić o jego podwójnym wymiarze propagandowym.

Bolesław Bierut

Bolesław Bierut, Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 18

Poszukaj w dowolnym źródle informacji, ile ofiar pochłonął stalinizm w Polsce. Odszukaj we własnej miejscowości przykłady upamiętnienia ofiar tego czasu.

Tablica pamiątkowa w bazylice św. Elżbiety we Wrocławiu, poświęcona ofiarom terroru komunistycznego w latach 1945-1956 we Wrocławiu
Poznaniak1975, Tablica pamiątkowa w bazylice św. Elżbiety we Wrocławiu, poświęcona ofiarom terroru komunistycznego w latach 1945-1956 we Wrocławiu, Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

Co potrafię?

Potrafię wytłumaczyć pojęcie stalinizmu.

Co wiem?

Wiem, jakie były konsekwencje stalinizmu w Polsce.

Co rozumiem?

Rozumiem, na czym polega propaganda komunistyczna.

Kryzysy społeczno-polityczne w PRL

Wprowadzenie

“ Polityka Bolesława Bieruta

Bolesław Bierut i jego współpracownicy są tak wychowani, że rozkazy moskiewskie wykonują gorliwiej niż trzeba, wybiegają często naprzód w odgadywaniu życzeń i zamiarów Kremla. [...] Sfałszowanie wyników wyborów zarówno w 1947, jak i w roku 1952 Bierut ustalił osobiście w [...] Moskwie. Podobnie w Moskwie Bierut ustalał formę, sposób i czas likwidacji PSL-u, czas i sposób pochłonięcia PPS-u przez PPR w postaci rzekomego zjednoczenia [...] W swojej wiernopoddańczej służbie dla Moskwy Bierut posunął się tak daleko, że nawet ośmielił się zaproponować zmianę polskiego hymnu narodowego. Sam Józef Stalin musiał pohamować zapędy Bolesława Bieruta [...].

Polityka Bolesława Bieruta, [w:] Zbigniew Bażyński, Mówi Józef Światło. Za kulisami bezpieki i partii, Warszawa 1990.

Ćwiczenie 1

Wskaż praktyki komunistów w powojennej Polsce, o których jest mowa w powyższym tekście.

całkowite podporządkowanie się ZSRR

zmiana godła i flagi narodowej

likwidacja opozycji ludowej

zjednoczenie ruchu robotniczego

aresztowania działaczy opozycji

fałszowanie wyników wyborów

Ćwiczenie 2

W jakim stopniu śmierć Stalina mogła wzbudzić w społeczeństwie polskim nadzieje na zmiany? Uzasadnij odpowiedź.

Geneza poznańskiego czerwca

Do pierwszego istotnego kryzysu społeczno-politycznego w Polsce doszło w 1956 roku. W dużej mierze był wynikiem pewnego odprężenia, które zapanowało w bloku państw demokracji ludowej po śmierci Stalina. W Polsce miało ono wpływ na powstawanie pierwszych tzw. klubów dyskusyjnych, m.in. Klubu Krzywego Koła (nazwa pochodziła od ulicy Krzywe Koło w Warszawie, przy której znajdowało się mieszkanie prywatne będące miejscem pierwszych spotkań klubowiczów). Ważnym impulsem był także Międzynarodowy Festiwal Młodzieży i Studentów, który odbył się w Warszawie latem 1955 roku. Do stolicy Polski przybyło kilkanaście tys. młodych ludzi z różnych krajów świata. Zetknięcie z nimi pozwoliło polskiej młodzieży inaczej spojrzeć na wiele spraw. Natomiast motorem dyskusji, a zarazem – przemian, stał się tygodnik „Po prostu” traktowany jako pismo studentów i młodej inteligencji. Ukazywały się w nim teksty dotyczące tematów do tej pory zakazanych: pisano m.in. o członkach AK (odchodząc od retoryki propagandowej przedstawiającej akowców jako „zaplute karły reakcji”), o subkulturach młodzieżowych (np. o bikiniarzach – „ludziach niestosujących się do narzucanych norm, buntujących się wobec rzeczywistości”) lub pozwalano sobie na dostrzeżenie gorszych stron socjalizmu.

Ćwiczenie 3

Znajdź w internecie informacje o bikiniarzach. Jak sądzisz, co budziło niechęć władz do tej subkultury?

Pojawiły się nadzieje na zmiany. W łonie partii także doszło do pewnych tarć. Wystąpiły one w całej okazałości po XX Zjeździe KPZR i tajnym referacie Chruszczowa. Podobno podczas tego przemówienia Bolesław Bierut, będący wiernym naśladowcą Stalina, doznał tak głębokiego szoku, że wkrótce zmarł na zawał serca. Po śmierci Bieruta mawiano złośliwie, że „pojechał w futerku, a wrócił w kufierku”.

Dla zainteresowanych

Walka w łonie PZPR

O władzę w PZPR zaczęły walczyć dwa ugrupowania: puławianie i natolińczycy. Nazwa pierwszego pochodziła od ulicy Puławskiej, przy której mieszkały osoby stojące na jego czele, nazwa drugiego – od miejsca spotkań: pałacu Rady Ministrów w Natolinie. Puławianie uchodzili za bardziej liberalnych, brali pod uwagę możliwość osłabienia rygoru życia politycznego i wprowadzenia reform. Natolińczycy utożsamiani byli z „betonem partyjnym”, a jedyne zmiany, jakie dopuszczali, to zmiany personalne we władzach partii. Co ciekawe, obie grupy uważały, że na czele PZPR powinien stanąć odsunięty za „odchylenia nacjonalistyczno-prawicowe” Gomułka. Należy też pamiętać, że żadna z nich nie chciała gruntownych przeobrażeń ani w kraju, ani w partii w obawie, aby nie zachwiały ich władzy.

Wypadki czerwcowe

Ostatecznym impulsem wydarzeń w 1956 roku okazało się jednak wystąpienie robotników w Poznaniu rozpoczęte 28 czerwca. Pod hasłem „Chleba i Wolności” pracownicy Zakładów im. Stalina (obecnie Cegielskiego) domagali się przede wszystkim poprawy swojej sytuacji finansowej, złagodzenia represji politycznych, liberalizacji życia.

Manifestacja na ul. Armii Czerwonej (obecnie Święty Marcin)

Manifestacja na ul. Armii Czerwonej (obecnie Święty Marcin), Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 4

Hasła polityczne pojawiły się później. Pierwsze związane były ze sferą codzienności, ale także one wzbudziły niechęć rządzących. Jak sądzisz, dlaczego?

- Każdy protest budzi obawy władz.
- Władze PZPR nie tolerowały żadnej formy protestu.
- Rząd nic nie mógł zrobić, aby pomóc robotnikom.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Przedstawiciele władz nie widzieli potrzeby rozmowy z robotnikami. Z powodu braku reakcji władz nastroje zaczęły się radykalizować. Pojawiły się hasła antyrządowe, antykomunistyczne i antyradzieckie. Tłum demonstrujących został ostrzelany z okien Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego, co doprowadziło do eskalacji wydarzeń. Demonstrujący zdobyli broń, opróżniając magazyny poznańskich uczelni wojskowych, ewentualnie rozbijając posterunki milicji. Zamieszki uliczne przekształciły się w starcia, budowano barykady, wykorzystywano butelki z materiałem łatwopalnym. Do tłumienia demonstracji rząd użył wojska. Do Poznania skierowano 11 tys. żołnierzy i ciężki sprzęt, m.in. 360 czołgów.

Ćwiczenie 5

Przypomnij, jaka formacja utworzona na terenie ZSRR dała początek Ludowemu Wojsku Polskiemu (oficjalna nazwa od 1952 roku: Siły Zbrojne Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej).

- Armia gen. W. Andersa.
- 1 Brygada Spadochronowa.
- 1 Dywizja Piechoty im. Tadeusza Kościuszki.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kapsuła czasu

Władze nie dysponowały oddziałami, których można było użyć do tłumienia zamieszek, stąd decyzja o wykorzystaniu wojska. Po wydarzeniach poznańskich powstaną specjalne oddziały ZOMO (Zmotoryzowane Odwoły Milicji Obywatelskiej), które przez cały okres PRL będą cieszyły się złą sławą.

Na ulicach trwały walki, szpitale zapełniły się rannymi. W Poznaniu wprowadzono godzinę milicyjną, wszystkie ważniejsze budynki obstawiono wojskiem. W efekcie po trzech dniach stłumiono demonstracje. W walkach zginęło ponad 70 osób.

Z archiwum TVP

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DzbKNs0re>

TVP S.A., tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl

Reportaż o wydarzeniach z 1956 r. w Poznaniu

Wizyta Chruszczowa

Władze początkowo twierdziły, że wystąpienia w Poznaniu zostały sprowokowane przez „imperialistów”. Później zmieniono podejście, uznając je za „słuszny protest robotniczy”, będący odpowiedzią na złą politykę władz lokalnych i centralnych, niemniej upatrywano w nich również „elementu bandyckiego i niszczyielskiego”.

((Barbara Andrzejewska, Ewa Chraży

Testy do podręcznika Poznajemy przeszłość od 1939 roku do czasów współczesnych, dla liceum i technikum. Zakres podstawowy

Tekst nr 1

[...] Zbrodniczy prowokatorzy wykorzystali istniejące bezsprzecznie bolączki i niezadowolenie w niektórych zakładach pracy z powodu trudności ekonomicznych [...]. Decyzja o poprawieniu tych błędów zapadła ze strony rządu i partii jeszcze kilka dni temu [...].

Nie przeszkodziło to prowokatorom w zorganizowaniu w czwartek demonstracji, którą od dawna przygotowywali także przy pomocy przyjezdnych organizatorów. Na nich [...] skupiła się cała uwaga ośrodków imperialistycznych, albowiem chodziło o to, aby [...] miasto Międzynarodowych Targów i w okresie Targów – uczynić terenem zamieszek [...]. Zamierzenia wichrzycieli spaliły na panewce

w momencie, gdy zostało to rozeznane przez olbrzymią większość klasy robotniczej, która odcięła się i odstąpiła od następnej fazy demonstracji, od ponurych popisów agentów i prowokatorów, występujących z bronią w ręku i atakujących gmachy publiczne. Krew przelana [...] obciążyla wrogie Polsce ośrodki imperialistyczne i reakcyjne podziemie, które są bezpośrednimi sprawcami zająć, każdy prowokator czy szaleniec, który odważy się podnieść rękę przeciw władzy ludowej, niech będzie pewny, że mu tę rękę władza ludowa odrąbie w interesie klasy robotniczej, w interesie chłopstwa pracującego i inteligencji, w interesie walki o podnoszenie stopy życiowej ludności, w interesie dalszej demokratyzacji naszego życia, w interesie naszej Ojczyzny.

Tekst nr 2: *Przemówienie Edwarda Ochaba*

Oceniając przyczyny tych wypadków, błędem byłoby skupić uwagę przede wszystkim na machinacjach prowokatorów i agentów imperializmu. Należy przede wszystkim szukać socjalnych korzeni tych wypadków, które stały się dla całej naszej partii sygnałem ostrzegawczym, świadczącym o poważnych zakłóceniach w stosunkach między partią a poszczególnymi oddziałami klasy robotniczej.

Tekst nr 3: *Przemówienie Gomułki*

Robotnicy Poznania, chwytając za oręż strajku i wychodząc manifestacyjnie na ulicę, w czarny czwartek czerwcowy zawołali wielkim głosem: Dosyć! Tak dalej nie można! Zawróćcie z fałszywej drogi! Klasa robotnicza nigdy nie skorzystała ze strajku [...] w sposób lekkomyślny.

Barbara Andrzejewska, Ewa Chraży, Testy do podręcznika Poznajemy przeszłość od 1939 roku do czasów współczesnych, dla liceum i technikum. Zakres podstawowy, Toruń 2007.

Ćwiczenie 6

Przyporządkuj sformułowania do tekstów, z których pochodzą.

Tekst nr 1

Przyczyną wystąpień był niewłaściwy przepływ informacji między partią a społeczeństwem.

Tekst nr 2

Wystąpienia miały charakter socjalny.

Robotnicy zorganizowali słuszny protest.

Tekst nr 3

Spółeczeństwo zwróciło uwagę rządzącym, że niewłaściwie postępują.

Organizatorzy protestu chcieli skompromitować władze polskie w oczach opinii międzynarodowej.

Jedynymi organizatorami wystąpień byli agenci imperialistyczni i prowokatorzy.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Latem 1956 roku rozpoczął się proces przywracania Gomułki do władzy. Najpierw został ponownie członkiem PZPR, a następnie zaczął wchodzić w poszczególne struktury władzy. Od października uczestniczył w posiedzeniach Biura Politycznego. Natomiast 21 października 1956 roku na VIII Plenum KC wybrano go na szefa partii. Jednak jeszcze przed plenum niespodziewanie do Warszawy przyleciała delegacja radziecka z Nikitą Chruszczowem na czele. Wcześniej natomiast zauważalne były ruchy wojsk przy granicach z Polską i oddziałów stacjonujących w Polsce. Chruszczow obawiał się, że Gomułka będzie próbował forsować „polską drogę do komunizmu” i w kraju dojdzie do zbyt dużej liberalizacji, a w efekcie nastąpi osłabienie więzi z ZSRR. Atmosfera w wielu zakładach pracy, gdzie odbywały się wiece poparcia dla Gomułki, także nie uspokajała władz radzieckich. Podobno jednak po burzliwych rozmowach udało się doprowadzić do zawarcia porozumienia. Delegacja radziecka odleciała, a Gomułka został wybrany na I sekretarza.

Skutki poznańskiego czerwca i październikowych zmian

Uczestnicy wydarzeń w Poznaniu w sali sądowej

Uczestnicy wydarzeń w Poznaniu w sali sądowej , Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 7

Jak sądzisz, o czym może świadczyć fakt, że oskarżeni widoczni na powyższej fotografii są młodymi ludźmi?

Pogrzeb jednego z uczestników wydarzeń poznańskich. Na pierwszym planie sztandar z napisem „Proletariusze wszystkich krajów, łączcie się!”. Zdanie to pochodzi z Manifestu Komunistycznego Karola Marksa i Fryderyka

Ćwiczenie 8

Czy sztandar z napisem „Proletariusze wszystkich krajów, łączcie się!” był stosownym elementem ceremoniału pogrzebowego ofiary manifestacji? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Prześladowania „prowodyrów zajęć” zakończyły się po objęciu przez Gomułkę funkcji I sekretarza. Jednak osoby, które oczekiwały teraz przeprowadzenia gruntownych zmian, przeżyły ogromne rozczarowanie. Na wiecu przed warszawskim Pałacem Kultury i Nauki do zgromadzonego tłumu Gomułka powiedział: „Dość wiecowania, dość manifestacji, czas przejść do codziennej pracy”.

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 9

O czym świadczyła obecność tak licznych tłumów podczas spotkania z Gomułką?

- W tym miejscu i dniu zaplanowano obchody uchwalenia Manifestu PKWN, stąd tak liczna obecność ludzi.
- Społeczeństwo pokładało nadzieję w Gomułce. Powszechnie uważano, że jako osoba represjonowana doprowadzi do zmian „niełubianego” systemu.
- Wszystkie przemówienia przedstawicieli władz wzbudzały entuzjazm.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Mimo wszystko nadal odbywały się demonstracje, m.in. zorganizowano manifestację poparcia dla węgierskich powstańców. Stłumienie powstania węgierskiego wywołało falę niechęci do Sowietów. W prasie ukazywały się artykuły, w których wyrażano solidarność z Węgrami, a także – początkowo tolerowane – wypowiedzi o charakterze antyradzieckim.

Optymizmem napawała poprawa stosunków z Kościołem (zwolnienie kardynała Stefana Wyszyńskiego i przywrócenie religii w szkołach) czy podpisanie umowy polsko-radzieckiej pozwalającej na powrót repatriantów. Do końca marca 1959 roku powróciło do kraju prawie 250 tys. osób. Gomułka wycofał się także z kolektywizacji rolnictwa. Ponadto uregulowano kwestie zasad stacjonowania wojsk radzieckich w Polsce. Z polskiego wojska odwołano znaczną część radzieckich doradców.

Mała stabilizacja?

Niestety, już w 1957 roku rozpoczęło się „przykręcanie śruby wolności”. Zaczęto ograniczać wolność wypowiedzi i wracać do cenzury. W październiku zlikwidowano „Po prostu” i zwolniono z pracy ponad 150 dziennikarzy za „teksty antyradzieckie”. Zamknięcie pisma, od którego w dużej mierze rozpoczął się proces zmian w 1956 roku, wywołało protesty. Zostały one krwawo stłumione. Po raz pierwszy użyto wówczas utworzonych w grudniu 1956 roku Zmotoryzowanych Odwodów Milicji Obywatelskiej (ZOMO).

Rok 1956 pokazał, że trudno jest zreformować socjalizm. Próby nadania temu ustrojowi „ludzkiej twarzy” będą podejmowane jeszcze nieraz i nie tylko w Polsce – za każdym razem będą kończyć się tak samo. Wydarzenia z 1956 roku najlepiej określa tytuł książki Jakuba Karpińskiego (socjologa) *Porcja wolności?*: według autora Polacy wprawdzie dostali pewną porcję swobód, ale była ona zbyt mała, żeby zaspokoić głód; dlatego do protestów wywołujących kryzysy społeczno-polityczne dochodziło nadal, przy czym zawsze towarzyszyła im nadzieja, że tym razem porcja wolności będzie wystarczająca.

Czasy rządów Gomułki nazywa się okresem „małej stabilizacji”, jednak w 1958 roku rozpoczął się ostry konflikt z Kościołem. Członkom partii zakazano uczestniczenia w nabożeństwach i korzystania z sakramentów. Rząd nie wyraził zgody na przyjazd papieża Pawła VI do Polski. Utrudniał również peregrynację obrazu jasnogórskiego po Polsce. Dbano o monopol informacyjny. Władzom przybyło kolejne medium: telewizja. Pierwszy program telewizyjny można było obejrzeć jesienią 1952 roku, ale dopiero od lutego 1961 roku rozpoczęła się codzienna ich emisja. W 1970 roku uruchomiono drugi ogólnopolski kanał telewizyjny. Telewizory były początkowo bardzo drogie – ich cena odpowiadała przeciętnemu rocznemu zarobkowi obywatela PRL.

Ćwiczenie 10

Zapytaj dziadków lub inne starsze osoby o pierwsze programy telewizyjne. Jakie informacje wówczas podawano? Jakie programy rozrywkowe i filmy można było obejrzeć?

Ćwiczenie 11

Poszukaj w internecie programu telewizyjnego z końca lat 60. i sprawdź, jakie programy telewizyjne emitowano dla młodzieży.

Cenzura dotykała twórców kultury, intelektualistów. [Stefan Kisielewski](#), charakteryzując kontrolowanie kultury przez władzę, użył określenia „dyktatura ciemniaków”.

W życiu gospodarczym nastąpił zastój. Na wsi zaprzestano wprowadzenia kolektywizacji, ale nie doinwestowano rolnictwa. Kolejne plany gospodarcze na lata 1961–1965 i 1966–1970 zakładały rozbudowę przemysłu, m.in. powstawało Turoszowskie Zagłębie Węgla Brunatnego, rozwijało się zagłębie miedziowe oraz zakłady w Puławach. Ludność mieszkająca w ośrodkach przemysłowych odczuwała poprawę swojego położenia, jednak większość społeczeństwa polskiego nie była zadowolona z poziomu życia. Pojawienie się na rynku większej ilości sprzętu gospodarstwa domowego czy budowa większej liczby domów nie zaspokoiły oczekiwań społecznych.

Przyczyny wydarzeń marcowych w 1968 roku

O ile w czerwcu 1956 roku siłą sprawczą kryzysu byli robotnicy, o tyle wydarzenia z 1968 roku zainicjowali przede wszystkim studenci i inteligencja.

Ich przyczyny i konsekwencje były bardziej złożone. W 1968 roku także doszło do konfliktu w strukturach partii, ale tym razem nie nastąpiła zmiana przywództwa. Bezspornie jednak pozycja Gomułki została osłabiona, zwłaszcza że odeszło wówczas wielu znanych działaczy. W PZPR pojawiły się „nowe siły”, nowe osoby, które w przyszłości odegrają istotną rolę. Członkowie partii, którzy najprawdopodobniej chcieli odsunąć od władzy Gomułkę, byli skupieni wokół ministra spraw wewnętrznych Mieczysława Moczara. Nazywano ich partyzantami, nawiązując do wojennej przeszłości ministra i jego sojuszników. Wśród współpracowników Moczara był także I sekretarz KW w Katowicach Edward Gierek.

Lata władzy Gomułki rozczarowały społeczeństwo. Zawiedzione nadzieje po 1956 roku tylko się pogłębiały. W kraju sytuacja gospodarcza była nie najlepsza, podwyżki płac – wręcz

śladowe. Coraz częściej pojawiały się „przejściowe problemy” z zaopatrzeniem. Aby radzić sobie z brakiem mięsa na rynku, władze wprowadzały dni bezmięsne (także na stołówkach pracowniczych, w szkołach). Szukano winnych „nadużyć w gospodarce mięsnej”, a nawet doszło do wydania wyroku śmierci w tzw. aferze mięsnej w 1964 roku.

Nie miało to jednak wpływu na sytuację w państwie. Silnego uczucia rozczarowania doznawała młodzież, która nie widziała dla siebie przyszłości, ale szczególnie bolesny zawód spotkał inteligencję. W 1964 roku 34 wybitnych pisarzy i naukowców napisało list do premiera, w którym domagało się ograniczenia cenzury. Jak można się było spodziewać, wobec autorów listu zastosowano represje: zakazano publikacji ich dzieł. Chcąc zniechęcić społeczeństwo do dalszych działań tego typu, rozpoczęto serię pokazowych procesów, w których oskarżonymi były znane osoby ze świata kultury i nauki: m.in. [Melchior Wańkowicz](#) i [Stanisław Mackiewicz](#). Bardzo głośna była również sprawa Jacka Kuronia i Karola Modzelewskiego skazanych odpowiednio na 3 i 3,5 roku więzienia za napisanie *Listu otwartego do partii*. W konsekwencji tych wydarzeń przedstawiciele inteligencji zaczęli opuszczać szeregi partii.

“ **List 34. Do Prezesa Rady Ministrów Józefa Cyrankiewicza (14 marca 1964)**

Ograniczenia przydziału papieru na druk książek i czasopism oraz zaostrzenie cenzury prasowej stwarza sytuację zagrażającą rozwojowi kultury narodowej. Niżej podpisani, uznając istnienie opinii publicznej, prawa do krytyki, swobodnej dyskusji i rzetelnej informacji za konieczny element postępu, powodowani troską obywatelską, domagają się zmiany polskiej polityki kulturalnej w duchu praw zagwarantowanych przez konstytucję państwa polskiego i zgodnych z dobrem narodu.

List 34. Do Prezesa Rady Ministrów Józefa Cyrankiewicza (14 marca 1964).

Ćwiczenie 12

Wolność słowa jest jedną z ważniejszych zasad panujących w państwach demokratycznych (PRL nie była państwem demokratycznym – stąd *List 34*). Zdarza się jednak, że i w tych krajach pojawiają się głosy mówiące o jej ograniczaniu. Podaj przykłady takich sytuacji.

Najważniejszą przyczyną konfliktu władz z Kościołem za rządów Gomułki był list polskich biskupów adresowany do niemieckiego episkopatu, zatytułowany *Przebaczamy i prosimy o przebaczenie*. Spór zaostrzyła dodatkowo sprawa organizacji obchodów tysiąclecia Kościoła. Władze nie wyraziły zgody na przyjazd do Polski papieża Pawła VI, a także podjęły kroki w celu zorganizowania konkurencyjnego jubileuszu – tysiąclecia państwa polskiego.

“ Praca polityczna

Odbuć spotkania wszystkich [POP] [...], na których omówić z członkami partii ciążące na nich zadania. Na zebraniach tych wyraźnie podkreślić, że członkowie partii nie powinni brać udziału w organizowanych uroczystościach kościelnych. [...] W dniach 19 i 20 listopada zorganizować we wszystkich placówkach koimpresy i wieczorki taneczne. We wszystkich kinach miasta Białegostoku wyświetlać w dniach 19 i 20 listopada najbardziej atrakcyjne filmy.

Praca polityczna, [w:] , Obchody milenijne w 1966 roku w świetle dokumentów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Warszawa 1998.

Ćwiczenie 13

Jak władza utrudniała obchody Millennium?

- Organizowała wielogodzinne wojewódzkie narady partyjne.
- Zakazywała członkom partii i ich rodzinom udziału w imprezach organizowanych przez Kościół.
- Starła się zorganizować atrakcyjne imprezy, które odciągnęłyby ludzi od uroczystości kościelnych.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Punktem zapalnym okazała się sytuacja na arenie międzynarodowej. 5 czerwca 1967 roku na Bliskim Wschodzie rozpoczęła się wojna sześciodniowa, która zakończyła się sukcesem Izraela. Państwo to było wspierane przez USA, a państwa arabskie przez ZSRR, konflikt postrzegano więc jako starcie Zachodu ze Wschodem. Władysław Gomułka, przemawiając na Kongresie Związków Zawodowych 19 czerwca 1967 roku, potępił agresję izraelską i bardzo negatywnie wypowiedział się na temat obywateli polskich, którzy manifestują swoje sympatie dla agresora – nazwał ich „piątą kolumną”. Wprawdzie określenie to nie znalazło się w wydrukowanym przemówieniu, ale tysiące osób je usłyszało, gdyż wypowiedź Gomułki była transmitowana przez radio.

Również w pozostałych fragmentach wystąpienia nie brakowało słów niechęci do przedstawicieli środowiska żydowskiego.

“ Wystąpienie W. Gomułki wygłoszone 19 czerwca 1967 roku na VI Kongresie Związków Zawodowych -- - fragment

W związku z tym, że agresja Izraela na kraje arabskie spotkała się z aplauzem w syjonistycznych środowiskach Żydów – obywateli polskich, które nawet z tej okazji urządzały libacje, pragnę oświadczyć, co następuje: nie czyniliśmy przeszkód obywatelom polskim narodowości żydowskiej w przeniesieniu się do Izraela, jeśli tego pragnęli. Stoimy na stanowisku, że każdy obywatel Polski powinien mieć tylko jedną ojczyznę – Polskę Ludową. Podziela to olbrzymia większość obywateli polskiej narodowości żydowskiej i służy wiernie naszemu krajowi. Władze państwowe traktują jednakowo wszystkich obywateli Polski Ludowej, bez względu na ich narodowość. Każdy obywatel naszego kraju korzysta z równych praw i na każdym ciężą jednakowe obywatelskie obowiązki wobec Polski Ludowej. Ale nie chcemy, aby w naszym kraju powstała V kolumna. Nie możemy pozostać obojętni wobec ludzi, którzy w obliczu zagrożenia pokoju światowego, a więc również bezpieczeństwa Polski i pokojowej pracy naszego narodu, opowiadają się za agresorem, za burzycielami pokoju i za imperializmem. Niech ci, którzy odczuwają, że słowa te skierowane są pod ich adresem – niezależnie od ich narodowości – wyciągną z nich właściwe dla siebie wnioski.

Wystąpienie W. Gomułki wygłoszone 19 czerwca 1967 roku na VI Kongresie Związków Zawodowych – fragment.

Ćwiczenie 14

Wyjaśnij, jaką sugestią dla obywateli polskich pochodzenia żydowskiego zawarł w swojej wypowiedzi Władysław Gomułka.

Przemówienie Gomułki wywołało falę krytyki osób pochodzenia żydowskiego, która wkrótce przeistoczyła się w regularną kampanię przeciwko „syjonistom”, tropionym w różnych środowiskach, a zwłaszcza w partii. W wyniku tej nagonki stanowiska tracili wojskowi, pracownicy administracji, członkowie organizacji społecznych.

Kolejny etap społecznego kryzysu wyznaczyła inscenizacja *Dziadów* Adama Mickiewicza, w reżyserii Kazimierza Dejmka, w Teatrze Narodowym w Warszawie. Podczas przedstawień widzowie mieli nazbyt silne skojarzenia z ówczesną sytuacją polityczną, co budziło nastroje antyradzieckie. W efekcie sztukę na polecenie władz zdjęto z afisza. Ostatni spektakl miał się odbyć 30 stycznia 1968 roku. Tego dnia grupa studentów (i towarzyszących im naukowców) spotkała się pod pomnikiem Mickiewicza, by zmanifestować swój sprzeciw wobec polityki kulturalnej władz. Już po zakończeniu demonstracji aresztowano kilka osób.

Przeciwko zdjęciu *Dziadów* protestowali także przedstawiciele Związku Literatów Polskich.

Ćwiczenie 15.1

Podaj przykład przynajmniej jednej demonstracji w wybranym kraju europejskim, która odbyła się pod pomnikiem (zob. lekcja *Jesień Narodów*).

Polski marzec

Najważniejszym jednak wydarzeniem, a zarazem najbardziej charakterystycznym dla przesilenia z 1968 roku, był wiec studencki, który odbył się 8 marca na dziedzińcu Uniwersytetu Warszawskiego. Podstawą do jego zorganizowania stało się relegowanie (usunięcie) z uczelni dwóch studentów – Henryka Szlajfera i Adama Michnika.

Ćwiczenie 16

Adam Michnik jest redaktorem naczelnym gazety ukazującej się od 1989 roku. Dowiedz się, jaki jest jej tytuł. Poszukaj informacji w internecie.

Do stłumienia wystąpień użyto najpierw „aktywu robotniczego”, a następnie MO. Wydarzenia na uniwersytecie były tylko wstępem do strajków na innych uczelniach w całym kraju. Dochodziło także do demonstracji w miastach nieakademickich. 21 marca 1968 roku na Uniwersytecie Warszawskim i Politechnice znowu zaczęły się strajki, które miały charakter strajku okupacyjnego.

Ćwiczenie 17

Wyjaśnij, na czym polega strajk okupacyjny.

Wtedy też sformułowano Deklarację Ruchu Studenckiego. Oprócz żądań większej autonomii uczelni i powołania niezależnej organizacji studenckiej domagano się zmian politycznych i gospodarczych, a przede wszystkim zniesienia cenzury, przestrzegania niezawisłości sądownictwa, likwidacji centralnego planowania, większej samorządności przedsiębiorstw i powołania niezależnych związków zawodowych. Oczywiście odpowiedzią na Deklarację była kolejna fala aresztowań i represje. Aresztowani zostali delegaci Studenckiego Komitetu Delegatów Wydziałowych. Z listy studentów Uniwersytetu Warszawskiego skreślono 34 osoby, 11 zostało zawieszonych w prawach

studentów. Rozwiązano Wydział Ekonomii, psychologię na Wydziale Pedagogicznym i trzeci rok na Wydziale Matematyczno-Fizycznym. W efekcie ponad 1600 osób przestało być studentami. Większym problemem stało się jednak to, że ci z nich, którzy byli mężczyznami, natychmiast otrzymali powołanie do wojska.

Protesty studenckie stały się pretekstem do kolejnej fali wystąpień antysyjonistycznych. Tym razem uderzono w osoby pochodzenia żydowskiego, których dzieci były studentami. Nie musiały być one czynnie zaangażowane w wydarzenia marcowe, wystarczył sam fakt bycia studentem. Na uczelniach zwolniono wielu profesorów za sympatyzowanie ze studentami, m.in. [Zygmunta Baumana](#) i [Leszka Kołakowskiego](#). W zakładach pracy odbywały się natomiast wiece poparcia dla Gomułki, jednocześnie potępiające wicherzycieli i burzycieli.

Warto wspomnieć, że wśród towarzyszy partyjnych znalazły się osoby, które potępiły te wydarzenia, np. poprzednik Gomułki, Edward Ochab. Przeciwno polityce władz zaprotestowało również kilku posłów, m.in. [Tadeusz Mazowiecki](#) i [Stanisław Stomma](#).

Nie przeszkodziło to władzom w wytoczeniu kolejnych procesów osobom zaangażowanym w wydarzenia marcowe. Znow ukarani zostali: Jacek Kuroń, Karol Modzelewski, Adam Michnik i [Jan Lityński](#).

Efektym wydarzeń marcowych była emigracja prawie 20 tys. obywateli polskich żydowskiego pochodzenia. Na uczelniach wierni władzy i gorliwi w represjonowaniu studentów pracownicy zostali wynagrodzeni awansem (tzw. docenci marcowi).

Polski grudzień

W listopadzie 1968 roku Władysław Gomułka kolejny raz został wybrany na I sekretarza. O ile jednak jego elekcja w 1956 roku była aktem woli większości, a z jego osobą wiązano wówczas ogromne nadzieje, o tyle w 1968 roku wiedziano, że czas Gomułki się kończy. „Mała stabilizacja” nie zadowalała ani społeczeństwa, ani działaczy partyjnych. Postawa, jaką przyjął Gomułka w sprawie Czechosłowacji, wzmocniła jego autorytet jedynie wśród tych bardziej zachowawczych członków partii.

Niemniej w 1970 roku udało się Gomułce odnieść spory sukces w polityce międzynarodowej. 7 grudnia podpisany został układ między Polską a RFN, normalizujący stosunki między obu państwami, a tym samym uznający polską granicę zachodnią. Gomułka sądził, że społeczeństwo polskie doceni ten sukces i w związku z tym spokojnie zniesie zaplanowaną przez władzę podwyżkę cen. 12 grudnia podano informację, że z dniem 13 stycznia 1971 roku zdrożeją artykuły spożywcze (m.in. kasza, mięso, mąka). Termin podwyżki

nie był najlepszy: zbliżały się święta. Polacy liczyli, że na rynku pokażą się towary deficytowe (np. cytrusy, słodczyce), a okazało się, że niebawem potrzebne będą większe pieniądze.

W efekcie 14 grudnia 1970 roku zastrajkowała stocznia w Gdańsku. Zebrała się także grupa manifestantów pod budynkiem KW PZPR, nikt jednak nie chciał z nimi rozmawiać. W różnych częściach miasta doszło do starć z milicją. Na ulicach zaczęto wznosić barykady.

W Warszawie akurat obradowało Biuro Polityczne, a jednym z uczestników obrad był sekretarz wojewódzki z Gdańska, Alojzy Karkoszka. Z powodu napiętej sytuacji – z wicepremierem Stanisławem Kociołkiem oraz wiceministrem obrony narodowej Grzegorzem Korczyńskim – wrócił do Gdańska. Tu natomiast nastąpiła eskalacja konfliktu: podpalono budynek KW, zaatakowano gmach Komendy Wojewódzkiej MO, byli też pierwsi poszkodowani.

W stolicy podczas obrad KC zapadła decyzja o użyciu broni i skierowaniu do Gdańska wojska. Jednak demonstracje i strajki rozprzestrzeniły się na inne miasta Wybrzeża. 17 grudnia zarówno w Gdyni, jak i Gdańsku były ofiary śmiertelne.

Do starć dochodziło też w innych miastach Polski, m.in. Elblągu, Białymstoku, Krakowie, Słupsku, Wałbrzychu. Fala strajków przeszła przez cały kraj. Demonstranci niszczyli budynki użyteczności publicznej. W starciach zginęło ponad 40 osób, rannych było ponad tysiąc. W akcji na Wybrzeżu zaangażowano około 25 tys. żołnierzy oraz kilka tys. funkcjonariuszy MO i SB. Użyto m.in. 550 czołgów.

Z archiwum TVP

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DzbKNs0re>

TVP S.A., tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl

Film 3 Źródło: TVP S.A., tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl.

Ćwiczenie 18

Znajdź w internecie informacje na temat postaci, która stała się bohaterem „czarnego czwartku”.

Sytuację udało się załagodzić, ale część działaczy postanowiła wykorzystać wydarzenia, żeby dokonać zmiany u steru władzy partyjnej. 20 grudnia 1970 roku odbyło się VII Plenum KC PZPR, które pod nieobecność odwiezionego do szpitala Gomułki wybrało na I sekretarza Edwarda Gierka. Z Biura Politycznego odeszło wielu „starych” działaczy, m.in. Bolesław Jaszczuk i Marian Spychalski. Przewodniczącym Rady Państwa został Józef Cyrankiewicz, a nowym premierem Piotr Jaroszewicz. Gierek zyskał społeczne zaufanie,

niemniej domagano się rozwiązania problemu podwyżek i uspokojenia sytuacji. W styczniu 1971 roku kolejny raz zastrajkowano w Stoczni Szczecińskiej. Strajkujący domagali się przyjazdu Gierka i Jaroszewicza. Do spotkania doszło 24 stycznia. Rozmowy trwały kilka godzin. Gierek próbował przekonać stoczniowców, że podjęcie działania w celu poprawy sytuacji, oraz tłumaczyć, że nie można cofnąć podwyżki ze względu na fatalną sytuację gospodarczą kraju. Później ekipa udała się do Gdańska. Tam padło ze strony Gierka słynne: „Pomożecie?”, na które stoczniowcy odpowiedzieli: „Pomożemy!”.

O ile stoczniowcy starali się zrozumieć władzę i jej zaufać, o tyle łódzkie włókiarki braku decyzji o cofnięciu podwyżek nie rozumiały. W lutym podjęły akcję strajkową. Strajk nie przyjął ram organizacyjnych, nie powołano komitetu strajkowego, władze nie miały więc partnera do rozmów. W obawie przed kolejną falą strajków rząd zapowiedział 15 lutego 1971 roku, że z dniem 1 marca zostanie cofnięta podwyżka na artykuły spożywcze. Obiecano również, że podstawowe ceny artykułów zostaną zamrożone na lata 1971–1972. Strajki grudniowe pokazały robotnikom, że mają siłę, ale zgłaszając żądania, nie powinni z nimi wychodzić na ulicę, tylko stosować metodę strajku okupacyjnego, który jest bardziej skuteczny. Strajki udowodniły również, że na władzę można wywrzeć nacisk.

Dekada Gierka

Pierwsze lata rządów Edwarda Gierka uchodzą za okres liberalizacji życia społecznego, swego rodzaju prosperity gospodarczej, wzrostu stopy życiowej Polaków. Wyraźnie zwiększyła się liczba inwestycji. Niektóre z nich stawały się wizytówką PRL (Port Północny, Huta Katowice).

Nastąpiły zmiany w życiu politycznym – zwolniono z więzień aresztowanych w wyniku wydarzeń marcowych (m.in. Karola Modzelewskiego), a także członków rozbitego w 1970 roku „Ruchu”. Gierek, zabiegając o zachodni kapitał, robił wszystko, aby wzbudzić zaufanie. Kreował się na bardzo liberalnego „Europejczyka”. Zapowiedział budowę „drugiej Polski” („Aby Polska rosła w siłę, a ludzie żyli dostatniej”). Próbował wprowadzić nowoczesne technologie z Zachodu, miał plany rozbudowy przemysłu. Niestety, zwykle czas realizacji inwestycji był przekraczany. Zakłady wchodziły w fazę produkcji z opóźnieniem. Nie przynosiły zysków, a kredyty trzeba było spłacać. W okresie rządów Gomułki Polska była zadłużona na 0,5 mld dolarów, natomiast za Gierka zadłużenie wzrosło do 65 mld dolarów. W erze gierkowskiej – zgodnie z założeniami planów na lata 1971–1975, 1976–1978 – inwestowano przede wszystkim w przemysł ciężki i górnictwo. Powstała Fabryka Samochodów Małolitrażowych w Bielsku-Białej i Tychach, produkująca na włoskiej licencji samochód marki Fiat 126p, który miał być autem dostępnym dla każdego. Zadbano też

o ciągi komunikacyjne: w Warszawie wybudowano Dworzec Centralny, powstała także trasa szybkiego ruchu Katowice–Warszawa.

Ćwiczenie 19

Edward Gierek szczególną sympatią darzył górników. Znajdź informacje biograficzne, które mogłyby to tłumaczyć.

W epoce Gierka budowa bloków z wielkiej płyty osiągnęła apogeum. Na Zachodzie pierwsze tego typu budowle wznoszono już w okresie międzywojennym (Niemcy, Holandia). W Polsce zaczęły powstawać, gdy budowano Nową Hutę, natomiast rozkwit takiego budownictwa nastąpił w latach 70. Miało ono rozwiązać sprawę braku mieszkań, ale z powodu korupcji i marnotrawstwa (charakterystycznych dla lat 70.) wymarzone „M” dla wielu stawało się dopiero początkiem kłopotów.

Po kilku latach rozbudowy inwestycji pojawiły się kolejne problemy, m.in. nie zadbano o ochronę środowiska. W efekcie w wielu rejonach doszło do dewastacji ekologicznej. Nie oszczędzano energii, a wskutek ogromnych „przeciążeń” następowały częste przerwy w dostawie prądu, co pod koniec lat 70. stało się to codziennością. Przyrost demograficzny powodował, że aby nie doprowadzić do bezrobocia (państwo socjalistyczne nie znało takiego określenia), mnożono liczbę etatów, a tym samym straty. Lata 70. to także czas rozkradania majątku państwowego i marnotrawstwa. Odczuwalny dla kasy państwowej, a w efekcie dla społeczeństwa, stał się eksport do ZSRR. Rozliczano go w rublach transferowych: 1 dolar miał wartość 0,65 rubla transferowego. Było to absolutnie niezgodne z oficjalnym kursem. Wartość dolara była znacznie wyższa. Do ZSRR wysyłano m.in. statki budowane na zachodnich licencjach.

Pierwsza gierkowska kartka na cukier, lipiec 1976

W epoce Gierka pogorszył się też stan polskiego rolnictwa. Ze względu na złe planowanie inwestycji powstające wielkie PGR-y przynosiły tylko straty. Nastąpił spadek produkcji rolnej i Polska znowu musiała importować żywność. Konieczne było wprowadzenie reglamentacji na część artykułów spożywczych.

Pierwsza gierkowska kartka na cukier, lipiec 1976, domena publiczna

Ćwiczenie 20

Kiedy po raz pierwszy w XX wieku wprowadzono reglamentację towarów?

podczas II wojny

podczas I wojny

podczas dwudziestolecia międzywojennego

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Gierek starał się, żeby w pierwszych latach jego władzy społeczeństwo odczuło poprawę koniunktury, stąd znaczna część kredytów została przeznaczona na konsumpcję. Ponadto podwyższano płace, nastąpił wzrost emerytur (o ponad 40%). Zniesione zostały podatki od wynagrodzeń osób pracujących w przedsiębiorstwach państwowych. Zwiększyło się zaopatrzenie rynku w artykuły przemysłowe, m.in. pralki, lodówki, telewizory. Ponadto Gierek wprowadził emerytury rolnicze i możliwość zdawania gospodarstw na Skarb Państwa.

Kryzys roku 1976

Wszystkie te działania musiały doprowadzić do „przegrzania koniunktury”. W połowie lat 70. symptomy kryzysu były już bardzo widoczne. Oprócz wspomnianych wyżej powodów, dotyczących niewłaściwej polityki inwestycyjnej i mnożenia etatów, widać było wyraźnie, że pozycja Gierka w partii osłabła. Pojawiała się krytyka ze strony sekretarzy komitetów wojewódzkich. To oni zmuszeni byli wdrażać nieprzynoszące sukcesów projekty. Gierek, broniąc się przed możliwością zawiązania przez sekretarzy wojewódzkich porozumienia przeciwko jego władzy, wprowadził reformę administracyjną, która podzieliła kraj na 49 województw (do tej pory było ich 17). O ile dotychczas porozumienie większości szefów było realną groźbą, o tyle zebranie ponad 30 sojuszników stanowiło już problem, zwłaszcza że nowe stanowiska zostały obsadzone przez osoby popierające politykę Gierka. Z nieznanym też powodów (najprawdopodobniej, aby udowodnić lojalność wobec Moskwy) w lutym 1976 roku dokonano zmian w konstytucji, wprowadzając zapisy o nierozzerwalności przyjaźni polsko-radzieckiej, o tym, że PZPR jest przewodnią siłą narodu, a Polska państwem socjalistycznym.

24 czerwca 1976 roku, próbując przeciwdziałać złej sytuacji w kraju, premier Jaroszewicz ogłosił podwyżkę cen żywności, m.in. mięsa (o 70%) i cukru (o 100%). Spowodowało to podjęcie akcji strajkowej przez prawie 100 zakładów pracy. Strajkowali robotnicy m.in. w Radomiu, Ursusie i Płocku. Robotnicy z Ursusa zaprotestowali przeciwko eksportowi towarów do ZSRR. Przyspawali wagony do torów i tym samym zablokowali linię kolejową Warszawa–Moskwa. Rząd próbował załagodzić sytuację w kraju, wycofując podwyżki, jednak do strajku przystępowały kolejne zakłady pracy. Zaczęło dochodzić również do manifestacji ulicznych. Podpalono gmach KW PZPR w Radomiu. Przeciwno demonstrantom wysłano oddziały MO i ZOMO, które co prawda używały gazu łzawiącego, armatek wodnych i oczywiście pałek, ale nie sięgnęły po ostrą amunicję. Lekcja z grudnia 1970 roku została zapamiętana. Represjonowanym zaś utkwiły w pamięci „ścieżki zdrowia”, czyli przejście przez szpaler milicjantów bijących pałkami.

W sumie strajki objęły 12 województw. Strajkowało ponad 80 tys. osób (ponad 20 tys. w samym Radomiu). Zatrzymano około 2,5 tys. osób, ponad 70 znalazło się w więzieniach. Jak za czasów Gomułki organizowano też wiece poparcia dla władzy, potępiające „warcholów” i „wichrzycieli”.

Opozycja antykomunistyczna

Wydarzenia z 1976 roku stały się początkiem tworzenia zorganizowanej opozycji antykomunistycznej. Doszło do współpracy między robotnikami i intelektualistami. Wsparciem dla poszkodowanych robotników była pomoc prawnicza świadczona bezpłatnie m.in. przez mecenasów [Władysława Siłę-Nowickiego](#) i [Jana Olszewskiego](#). Pomocy materialnej udzielał Kościół. W 1976 roku powstał **Komitet Obrony Robotników** (w 1977 przekształcony w Komitet Samoobrony Społecznej), który powołano, mając w celu lepszą organizację opozycji, a zarazem skuteczniejsze zdobywanie środków na jej działalność. Wśród jego założycieli byli m.in. Jacek Kuroń i [Jerzy Andrzejewski](#). Od 1977 roku organizacja rozpoczęła jawną działalność. W tym samym roku powołano Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela (ROPCiO). Jednym z jego działaczy był m.in. [Leszek Moczulski](#), który założył w 1978 roku KPN (Konfederację Polski Niepodległej). W 1978 roku powstał w Gdańsku Komitet Założycielski Wolnych Związków Zawodowych Wybrzeża. Wśród jego założycieli byli m.in. Anna Walentynowicz i Lech Wałęsa.

“ Wolne Związki Zawodowe Wybrzeża

W deklaracji Komitetu Założycielskiego Wolnych Związków Zawodowych Wybrzeża z 29 kwietnia 1978 r., podpisanej przez Andrzej Gwiadzę, Krzysztofa Wyszковского i Antoniego

Sokołowskiego, stwierdzano m. in.: „Celem WZZ jest organizacja obrony interesów ekonomicznych, prawnych i humanitarnych pracowników. WZZ deklarują swą pomoc i opiekę wszystkim pracownikom bez różnicy przekonań czy kwalifikacji. [...] identyfikując się z założycielami pisma „Robotnik”, w nim oraz we własnych wydawnictwach informować będziemy o naszej pracy. Wzywamy wszystkich pracowników, robotników, inżynierów i urzędników do tworzenia niezależnych przedstawicielstw pracowniczych. Droga do celu prowadzić może również poprzez wprowadzenie do Rad Zakładowych niezależnych działaczy, którzy reprezentować będą wyborców uczciwie, broniąc ich interesów”.

Wolne Związki Zawodowe Wybrzeża

Podczas rządów Gierka rozkwitł nurt filmu polskiego, zwany kinem moralnego niepokoju. Wyświetlano też filmy Andrzeja Wajdy, które za czasów Gomułki nie miały szansy zaistnienia. Mimo pewnej liberalizacji większość „zakazanej literatury” wychodziła w ramach tzw. drugiego obiegu. Wielu autorów publikowało pod własnym nazwiskiem oficjalnie i w drugim obiegu pod pseudonimem.

W okresie gierkowskim triumfy święcił polski sport. Zaczęło się od sukcesu na olimpiadzie w Monachium, podczas której polscy sportowcy zdobyli 21 medali. Bezspornie jednak kibice docenili przede wszystkim sukces piłkarzy, którzy byli mistrzami olimpijskimi i brązowymi medalistami mistrzostw świata.

Wydarzeniem o olbrzymim znaczeniu dla Polski, przyjętym z wielką radością społeczeństwa i konsternacją władz, był wybór 16 października 1978 roku krakowskiego arcybiskupa Karola Wojtyły na papieża.

Z ogromnym entuzjazmem społecznym spotkała się także pierwsza pielgrzymka papieża do Polski.

Z Archiwum TVP

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DzbKNs0re>

TVP S.A., tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl

Film – Jan Paweł II Źródło: TVP S.A., tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl.

Ćwiczenie 21

Władzom zależało, by telewizja, emitując relację z wizyty Jana Pawła II, nie prezentowała ujęć, które ukazywałyby tłumy wiernych witających papieża. Jak sądzisz, dlaczego?

Ćwiczenie 22

Karol Wojtyła podczas swojej pielgrzymki do Polski wygłosił homilię, w czasie której wypowiedział następujące słowa: „Wołam, ja, syn polskiej ziemi, a zarazem ja, Jan Paweł II, papież. Wołam z całej głębi tego Tysiąclecia, wołam w przeddzień Święta Zesłania, wołam wraz z wami wszystkimi: Niech zstąpi Duch Twój! Niech zstąpi Duch Twój i odnowi oblicze ziemi. Tej ziemi!”. Słowa te miały wielkie znaczenie dla Polaków. Jak można je interpretować?

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 23

Przedstawione poniżej pomniki i tablice upamiętniają przesilenia społeczno-polityczne okresu PRL. Jaką symboliką posłużono się przy ich tworzeniu? Czy jednoznacznie kojarzą się z tymi wydarzeniami, do których się odwołują? Uzasadnij odpowiedź.

Pomnik ofiar poznańskiego czerwca 1956

Radomil, Pomnik ofiar poznańskiego czerwca 1956, Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

Tablica upamiętniająca wiec studentów domagających się wolności słowa

Witold Pietrusiewicz, Tablica upamiętniająca wiec studentów domagających się wolności słowa, Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

Gdynia Pomnik Ofiar Grudnia 1970

Gdynia Pomnik Ofiar Grudnia 1970, Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 24

Odnieś się do przedstawionych w wierszu treści. Wymień wyeksponowane przez autora wydarzenia z życia Edwarda Gierka.

„Gdzie się podział Edwardzie, ten Twój autorytet,
w który tak święcie wierzył Centralny Komitet?
Gdy na Wybrzeżu trwają rozruchy i strajki,
posyp głowę popiołem, przyodziej włosienicę,
pożegnaj się z rodziną i opuść stolicę.
Weź ze sobą stary worek, flaszkę pepsi-coli
i ku wschodniej granicy podążaj powoli.
Pytaj ludzi o drogę, żebyś nie zabłądził
i udaj się do tego, co Cię tak urządził.
Może Cię pod swe skrzydła jeszcze raz przygarnie,
bo jeśli tu zostaniesz, możesz zginać marnie.
A ten kraj ogromny, miejsca tam jest wiele,
a wokół niezawodni Twój przyjaciele.
Tam się uderz w piersi, krzyknij – moja wina
i daj 10 rubli na mszę za Lenina.
A kiedy Twoja skrucha okaże się szczerą,
możesz dostać na Kremlu posadę portiera.
Będziesz miał ciepły kącik i gorącą strawę,
będziesz mógł tam wspominać Polskę i Warszawę.
Bo tak jest niestety ten świat urządzony,
Że każdy winien to robić, do czego stworzony.
Miejsce błazna jest w cyrku, nigdy zaś na tronie,
A świnia będzie świnia, choćby i w koronie.”

“ Dekada Gierka. Chudy finał tłustej dekady

Drugiej Polski nie zbudował, lecz w odróżnieniu od gen. Jaruzelskiego, który też rządził przez dekadę i nie zbudował prawie nic, przynajmniej próbował. I pozostawił po sobie wystarczająco dużo, by nawet politycy tak dalecy od komunizmu, jak Donald Tusk czy Jarosław Kaczyński, mogli powiedzieć o nim kilka ciepłych słów. Zwykłym ludziom zapewnił kilka lat normalnego życia. Normalnego na miarę komunizmu, co lapidarnie, lecz nader trafnie w przeboju *Nie*

płacz, Ewka zdefiniował zespół Perfect: „Telewizor, meble, mały fiat, oto marzeń szczyt”.

Dekada Gierka. Chudy finał tłustej dekady

Ćwiczenie 25

Na podstawie tekstu źródłowego oraz własnej wiedzy oceń rzeczywistość PRL za rządów Edwarda Gierka. Podaj dwa argumenty na poparcie swej oceny.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić termin „strajk okupacyjny”.

Co wiem?

Wiem, kiedy doszło do wydarzeń marcowych.

Co rozumiem?

Rozumiem, dlaczego dochodziło do kryzysów społeczno-politycznych w PRL.

Jak się żyło w PRL

Wprowadzenie

Ten temat nie jest próbą pokazania, że życie w PRL było radosne, lecz uświadomienia, iż władze chciały udowodnić, że państwo socjalistyczne robi wszystko, aby zapewnić wygodne życie swoim obywatelom. Zdarzało się, że korzystali oni z pewnych udogodnień (choćby z czasów pracowniczych). Niektórzy „przystosowali się” do socjalistycznej rzeczywistości, nierzadko aktywnie uczestnicząc w budowie nowego ustroju, i tym żyło się w PRL dobrze i wygodnie. Większość odczuwała jednak zarówno uciążliwość dnia codziennego, jak i przykre konsekwencje funkcjonowania w państwie totalitarnym (o czym zapewne przekonały wcześniejsze lekcje), ale nawet ci starali się czasami trywializować problemy, żartując... Co prawda śmiech, dowcip, żart nie zmieniły rzeczywistości, ale przynajmniej odrobinę wpłynęły na jej obraz.

Temat jest zaproszeniem do podróży po absurdalnej rzeczywistości PRL.

Ćwiczenie 1

Napisz tekst podobny do powyższego, odnoszący się do współczesnej RP.

Kawał dobry na wszystko

Mimo że naigrwanie się z socjalistycznej rzeczywistości było niebezpieczne, a życie w PRL zdecydowanie można było, żartując, porównać do ówczesnego papieru toaletowego – to humor, zwłaszcza ten polityczny, kwitł, a o Polsce mówiło się, że jest „najweselszym barakiem demoludów”. Obserwatorzy życia społecznego twierdzą, że humor w PRL charakteryzował się „najwyższą jakością”. Aby ominąć cenzurę, musiał być wyjątkowo wyrafinowany, a zarazem zrozumiały dla odbiorcy. Jego autorzy musieli posługiwać się niedopowiedzeniami, aluzjami, pozawerbalnym przekazem. Poza tym w PRL dowcip był też namiastką komentarza politycznego.

Przeważnie miał charakter sytuacyjny, choć oczywiście nie brakowało elementów stałych, jak żarty z przedstawicieli władzy (i partii w jednym), socjalistycznej gospodarki, ZSRR i przyjaźni polsko-radzieckiej. Ich bohaterami byli przede wszystkim sekretarze PZPR. Kiedy Bolesław Bierut zmarł w Moskwie w wyniku szoku doznanego na XX Zjeździe KPZR, podczas którego zostały ogłoszone nowe tezy, szybko zaczęły krążyć złośliwe

powiedzonka i dowcipy, np.: *Pojechał w futerku, wrócił w kufierku, Na wieść o śmierci wodza dwóch robotników wyskoczyło z okna... Jeden po wódkę, drugi po zakąskę.* Naigrawano się szczególnie chętnie z Edwarda Gierka, zwłaszcza w drugiej połowie lat 70., kiedy okazało się, że prowadzona przez niego polityka ekonomiczna zaprowadziła kraj nad przepaść. Oto jeden z popularnych wówczas bon motów: *Drogi do socjalizmu: droga benzyna, droga wędlina i drogi towarzysz Gierek.* O generale Jaruzelskim najczęściej dowcipów powstało w okresie stanu wojennego, np.: *Dlaczego Jaruzelski w Polsce chodzi w mundurze, a jak jedzie do Moskwy, to wkłada garnitur? Bo okazało się, że w Polsce przebywa służbowo, a tam jest u siebie, w domu, Jakie dwa geny są odpowiedzialne za wszelkie nieszczęścia Polaków? – Gen. Kiszczak i gen. Jaruzelski.*

Tematy dowcipów

Inne tematy dowcipów to oczywiście partia i przyjaźń z „wielkim bratem”, np.: *Dlaczego pszczoły z całej Polski zleciały się na zjazd PZPR? Bo poczuły lipę.* Kiedy pojawiły się plakaty z napisem: „Miesiąc przyjaźni polsko-radzieckiej”, zaraz dopisywano: *i ani dnia dłużej.* Nie brakowało tzw. dowcipów dotyczących istoty komunizmu czy socjalizmu, od „7 cudów” po naigrawanie się z jego poszczególnych elementów: *O wyższości socjalizmu świadczy chociażby to, że w krajach socjalistycznych robotnicy są właścicielami fabryk, a w kapitalistycznych zaledwie samochodów, Czym się różni konstytucja polska od amerykańskiej? Właściwie niczym, bo obie gwarantują wolność wypowiedzi, tyle że polska nie gwarantuje wolności po wypowiedzi.*

Socjalistyczna gospodarka (a właściwie jej prawie ciągły kryzys) dawała wiele powodów do sarkastycznych puent. Ulubionym tematem drwin były kolejki: *Skończył się człowiek wyodrębniony. Ludzie są zbici w długie ogony. W ruchome węże płynne i zmienne, wielogodzinne i całodzienne, Co to jest kolejka? Socjalistyczne podejście do sklepu.*

Humorystycznie komentowano także wydarzenia polityczne rozgrywające się na scenie rodzimej i międzynarodowej. W czasie zimnej wojny pojawiło się hasło: *Truman, Truman, spuść ta bania, bo jest nie do wytrzymania.* Kiedy natomiast doszło do interwencji wojsk Układu Warszawskiego w Czechosłowacji, opowiadano sobie dowcip: *Czterech pancernych i psa wysłano do Czechosłowacji wraz z wojskami Układu. Pancerni przekroczyli granicę, pies nie chciał jednak iść. Jestem pies, nie świnia – zaszczekał Szarik.* Warto przypomnieć, że serial *Czterej pancerni i pies*, bardzo popularny w czasach PRL, podkreślał bohaterstwo Ludowego Wojska Polskiego, które ramię w ramię z Armią Czerwoną wyzwalało Europę od faszystowskiego wroga. Ponieważ pancerni, pies i ich czołg „Rudy” mogli zrobić prawie wszystko, powiadano złośliwie: *Gdybyśmy kilka takich załóg mieli, to byśmy sobie sami tę*

wojnę wygrali. Dzielni czołgiści mogli się równać tylko z kapitanem Klossem (z serialu pt. Stawka większa niż życie). Każda epoka ma swoich bohaterów – także filmowych...

Stan wojenny nie stłumił inwencji twórczej Polaków – również w tym czasie powstawały dowcipy: *Dlaczego 13 grudnia w telewizji nie wystąpiła na dobranoc pszczółka Maja? Bo nie znaleziono takiego małego munduru, Dlaczego rząd Jaruzelskiego strzela do robotników? Bo głównym celem rządu socjalistycznego zawsze jest robotnik.*

Scena kabaretowa

Bardzo ważna w tworzeniu i upowszechnianiu humoru politycznego, zwłaszcza w latach 60. i 70., była scena kabaretowa. Satyrykom dosyć łatwo przychodziło „szmugłowanie” treści do odbiorców. Starano się wzmacniać szczególną więź między kabareciarzami a widzami, która polegała na swoistej, konspiracyjnej umowie: „My wiemy i wy wiecie, o co chodzi, a ONI są zbyt głupi, żeby się domyślić”. Jak zauważyli Zenon Żyburtowicz i Michał Ogórek, Polacy chcieli również „od kabaretów uspokojenia, że ze swoją reakcją: »co innego widzę, co innego słyszę« – nie są zwichrowani, ale jest to wrażenie powszechne”. Spotkania kabaretowe były swego rodzaju seansami terapeutycznymi, podczas których „jak w psychoanalizie odpędzano strachy, pokazując Związek Radziecki pod maską »wielkiego brata«”.

Jednym z ważniejszych kabaretów był Tey Zenona Laskowika i Bohdana Smolenia, których teksty były równie kultowe jak filmowe dialogi z *Misia* czy *Rejsu*. Kabaret od momentu powstania w 1971 roku gromadził tłumy widzów, początkowo głównie za sprawą Laskowika słynącego przede wszystkim z improwizacji. Najbardziej żywiołowo odbierano te nawiązujące do sytuacji politycznej. Laskowik mawiał, że „aby żart był udany, musi oscylować między elementarzem a *Panem Tadeuszem*”. Jego dowcipy sytuowały się zdecydowanie bliżej elementarza, ale może właśnie dlatego powtarzała je cała Polska. Bohdan Smoleń dołączył do kabaretu Tey w 1976 roku, a od kiedy „stał się Pelagią”, a zwłaszcza wygłosił monolog pt. *Aaa tam, cicho być!*, publiczność pokochała go bezgranicznie. Władza jednak nie podzielała tego uczucia: w 1983 roku kierownik Wydziału Kultury KC PZPR roku zakazał Smoleniowi występów.

Ćwiczenie 2

Posłuchaj kilku skeczy kabaretu Tey (np. skeczu pt. *Motor*). W jakim stopniu twoja znajomość realiów PRL pozwala ci zrozumieć ich humorystyczny przekaz?

Lekarstwem na codzienność PRL był także Kabaret Starszych Panów. Jeremi Przybora i Jerzy Wasowski lekko drwili z władzy, ale przede wszystkim proponowali powrót do starych, lepszych i piękniejszych czasów. Nienaganne maniery, cylindry, fraki, kwiatki w butonierkach i szarmanckość autorów nijak miały się do szarej i siermiężnej gomułkowskiej rzeczywistości. Dodatkowo klasa żartów, finezja piosenek i skeczy oraz ich genialne wykonanie – w Kabarecie Starszych Panów występowali, obok Przybory i Wasowskiego, najlepsi ówczesni aktorzy, tacy jak Irena Kwiatkowska, Wiesław Gołas czy Wiesław Michnikowski – powodowały, że programy Kabaretu Starszych Panów, emitowane w telewizji, cieszyły się ogromnym powodzeniem. Podobnie zresztą jak występy kabaretu Dudek, w którym także, obok Edwarda Dziewońskiego i Jana Kobuszewskiego, występowali wspomniani przed chwilą aktorzy. Do dzisiaj skecz pt. *Sęk* (w wykonaniu Dziewońskiego i Michnikowskiego) uznawany jest za jeden z najzabawniejszych w historii polskiego kabaretu.

Polska komedia filmowa

Humor polityczny rozwijał się także na gruncie polskiej komedii filmowej. Kto dziś jest w stanie obejrzeć kilkakrotnie jakąkolwiek współczesną polską komedię i za każdym razem śmiać się z dialogów czy sytuacji? Raczej nieliczni. Kiedy natomiast oglądamy komedie, które powstały w okresie PRL, bawimy się przy nich rewelacyjnie – zwłaszcza ci, którzy pamiętają tamte czasy. Filmy Stanisława Barei – traktowane przez władzę jako antysocjalistyczna twórczość o niskiej jakości, a nawet jako kłamliwa i brudna propaganda – to udana próba przedstawienia absurdów codziennego życia w PRL. „Na lekcjach historii [...] nauczyciele powinni wyświetlać młodzieży komedie Stanisława Barei, oczywiście z wytłumaczeniem, że nieprawdopodobne sceny nie były fantazją reżysera o Monty Pythonowskim poczuciu humoru, lecz paradoksalnym obrazem schyłkowego PRL-u” – pisze Wiesław Kot w książce pt. *PRL. Jak cudnie się żyło* (Poznań 2010). Bareja wyszydzał socjalistyczne realia. Pokazywał chory system i zepsute nim społeczeństwo, ale robił to z ogromnym poczuciem humoru, zaprawionym ironią. Widz odnajdywał w przedstawianych epizodach podobieństwo do rzeczywistości, w której sam funkcjonował, ale – co ważne – potrafił się z niej śmiać. Trudno więc się dziwić, że nie tylko *Miś*, ale także inne filmy Barei, takie jak *Nie ma róży bez ognia*, *Poszukiwany, poszukiwana*, *Co mi zrobisz, jak mnie złapiesz* czy serial *Alternatywy 4*, uchodzą za produkcje kultowe.

Ćwiczenie 3

Jeśli nie znasz filmu pt. *Miś*, obejrzyj go koniecznie. Napisz, co symbolizuje figura tytułowego bohatera.

Pomarańczowa Alternatywa

Jednym ze sposobów przeciwstawiania się absurdom PRL były akcje happeningowe. Na ich organizacji opierała się działalność Pomarańczowej Alternatywy. Ruch ten został stworzony przez Waldemara Fydrycha (pseudonim Major). Pierwsza impreza happeningowa odbyła się we Wrocławiu w 1986 roku. Wkrótce jednak idea malowania krasnali na murach (w miejscach, w których zgodnie z zarządzeniem władz służby porządkowe zamalowywały napisy antyrządowe), a także urządzania demonstracji pod żartobliwie sformułowanymi hasłami (takimi jak np. „Chcemy wolności dla krasnali”) przeniosła się do innych miast. Happeningi miały na celu wyśmiewanie władzy i ukazywanie nonsensów PRL. Jak wszystkie manifestacje antyrządowe, bywały niebezpieczne dla ich uczestników, tyle że w przypadku akcji Pomarańczowej Alternatywy władze borykały się z ogromnym problemem, nie bardzo wiedząc, jak skutecznie – nie narażając swojego autorytetu na szwank – zareagować na tłum demonstrantów maszerujących w strojach skrzatów i świętych Mikołajów.

Ćwiczenie 4

Jaki jest twój stosunek do protestów przybierających formę akcji happeningowych? Przygotuj krótką wypowiedź.

Uciążliwości życia codziennego

Humor pozwalał choć na chwilę oderwać się od szarej i smutnej rzeczywistości. W PRL każdy bowiem na co dzień spotykał się z reglamentacją większości podstawowych artykułów: mięsa, mąki, tłuszczów, wyprawek dla niemowlaków. Wprowadzane kartki żywnościowe i talony na artykuły przemysłowe miały zapewnić obywatelowi to, co jest mu potrzebne do egzystencji, a zarazem zapobiec spekulacji.

Ćwiczenie 5

Powiedz, w jakiej sytuacji na początku XX wieku na ziemiach polskich wprowadzono reglamentację.

Tak się jednak nie stało. Mimo wprowadzenia reglamentacji jednym z nieodłącznych elementów życia codziennego były kolejki. Brakowało towarów w sklepach, a jeśli cokolwiek się pojawiło na ich półkach, kupowali wszyscy, także ci, którzy tego nie potrzebowali: kupowali, bo później można było to odsprzedać lub zamienić. Polakom, i to bardzo często, zdarzało się podrabiać kartki, a tym samym – wyłudzać od państwa towar, który im się nie należał.

Kolejki stały przed sklepami na długo przed ich otwarciem. W czasach gierkowskich pojawiły się sklepy komercyjne oferujące po wyższych cenach poszukiwane towary. Natomiast w peweksach obywatele, którzy posiadali dolary, mieli szansę kupić luksusowe towary. Kolejny absurd związany z zaopatrzeniem dotyczył sprzedaży alkoholu: sklepy monopolowe otwierane były po godzinie 13.00.

Ćwiczenie 6

Zwróć uwagę na sytuacje kolejkowe w polskich filmach. Wymień 3 tytuły filmów z takimi epizodami.

Komunikacja

Znacznie tańsza niż obecnie, dostosowana do potrzeb robotników dojeżdżających do pracy, była komunikacja miejska. Wziąwszy pod uwagę, że nowe osiedla powstawały na obrzeżach miast, była bardzo istotna. Ponadto jeździły również autobusy pracownicze. W jednym z artykułów prasowych dotyczących PRL możemy przeczytać: „Dostępne za czasów PRL-u samochody, tak naprawdę były produktami samochodopodobnymi. Warszawy rdzewiały w drodze z taśmy produkcyjnej na zajezdnię, wszystkie syreny wyposażano fabrycznie w losowy generator awarii, polonez szybko jeździł tylko, gdy prowadził go porucznik Borewicz, a znalezienie fiata 125p, któremu domykają się wszystkie drzwi, graniczyło w Polmozbycie z cudem”.

I choć dziennikarskie podsumowanie jest trochę przesadzone, to zapewne auta w PRL nie były technicznymi hitami. Samochody zachodnie bardziej przyciągały wzrok. W PRL produkowano jednak dobrej jakości motorowery Komar i rowery Romet.

Imprezy oficjalne i nieoficjalne

W okresie PRL bardzo dużą wagę przywiązywano do jubileuszy i świąt państwowych. Jednym z najważniejszych były obchody Święta Pracy. W pochodach pierwszomajowych musieli uczestniczyć wszyscy: uczniowie, studenci, robotnicy... Święto o dużym dla władz znaczeniu obchodzono również 22 lipca.

Ćwiczenie 7

Przypomnij, jakie święto obchodzono 22 lipca w PRL.

Pochód pierwszomajowy we Wrocławiu

Pochód pierwszomajowy we Wrocławiu, domena publiczna

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Praca w PRL

W PRL każdy, kto chciał, mógł pracować. Problem bezrobocia nie istniał. Oczywiście były osoby, którym pracy nie chciało się podejmować: niebieskie ptaki, nieroby, bumelanci – jak nazywała ich oficjalna propaganda. Wiele osób przepracowało całe życie w jednym miejscu i na tym samym stanowisku. W epoce gierkowskiej istniało jednak zjawisko tzw. bezrobocia ukrytego: duży przyrost demograficzny spowodował, że aby wszystkim zapewnić pracę, mnożono etaty.

Życie bez banków

Współczesnemu człowiekowi trudno sobie wyobrazić, że można funkcjonować bez korzystania z karty płatniczej. W PRL istniał jeden bank – PKO. Opłaty za wodę, energię, gaz uiszczano na pocztę. Obywatele posiadali za to książeczki oszczędnościowe. Zbierali pieniądze przede wszystkim na mieszkania, ale też samochody, pralki itp. Poza tym dobrym zwyczajem było zakładanie książeczki mieszkaniowej dziecku.

Polecenie 1

Odszukaj papierowe pieniądze z czasów PRL i porównaj je ze współczesnymi pieniędzmi.

Ćwiczenie 8

Czyje wizerunki umieszczono na pieniądzach z czasów PRL?

prezesów NBP

wyłącznie wizerunki dowódców Wojska Polskiego

postaci związanych z polską historią

tylko wizerunki przedstawicieli świata kultury

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 9

Wskaż postaci, których wizerunki pojawiły się na pieniądzach w czasach PRL.

Adam Mickiewicz

Bolesław Chrobry

Fryderyk Chopin

Roman Dmowski

Józef Stalin

Tadeusz Kościuszko

Kazimierz Wielki

Karol Świerczewski

Jan Paweł II

Mikołaj Kopernik

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 10

Wskaż, kto jest na współczesnych banknotach.

współcześni polscy politycy

polscy poeci

polskie postaci z kreskówek

polscy królowie

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kultowe produkcje

W okresie PRL telewizja odgrywała istotną rolę, przede wszystkim wspomagając władzę w zachowaniu monopolu informacyjnego. Służył temu zwłaszcza Dziennik Telewizyjny. Oprócz „Trybuny Ludu” było to drugie ważne źródło treści o otaczającym świecie, a zwłaszcza najbliższej rzeczywistości. Telewizja pozwalała również na popularyzowanie haseł propagandowych, a te bardzo chętnie kamuflowano w filmach. Pojawiło się kilka tzw. kultowych seriali, dzięki którym dzieciom, młodzieży, a także dorosłym przypomniano o nierozzerwalnej przyjaźni polsko-radzieckiej, o tym, że wojnę wygrała Armia Czerwona z Armią Ludową, a komunistyczny wywiad przewyższa wszystkie inne, wreszcie – że funkcjonariusze Milicji Obywatelskiej potrafią wszystko.

07 zgłoś się to serial o poruczniku MO Borewiczu, który rozwiązywał wszystkie, nawet najbardziej skomplikowane, sprawy. Filmy o „genialnych” policjantach, detektywach czy agentach powstawały też na Zachodzie.

Ćwiczenie 11

Wyjaśnij, dlaczego władzy socjalistycznej były szczególnie potrzebne takie produkcje jak *07 zgłoś się*.

Ćwiczenie 12

Takie seriale jak *Czterej pancerni i pies* czy *Stawka większa niż życie* ciągle są emitowane w telewizji. Obejrzyj kilka ich odcinków i sprawdź, na czym polegał ich propagandowy charakter.

Zbiorowe żywienie i nie tylko

Elementem charakterystycznym życia w PRL było zbiorowe żywienie. Rozwinięto system stołówek pracowniczych, szkolnych, studenckich.

Ćwiczenie 13

Wyjaśnij, dlaczego stworzenie systemu zbiorowego żywienia było ważne dla władzy.

Nieodłącznym elementem każdego miejskiego krajobrazu były saturatory z wodą i sokiem oraz maszyny do robienia waty cukrowej. Najmłodszy mieli możliwość zakupu lodów Bambino i Calypso. Wybór daleko odbiegał od ofert dzisiejszego rynku lodowego.

Władze PRL dbały też o zdrowie najmłodszych. Nie było wyboru witamin, jaki mamy dzisiaj, ale Vibovit i Visolvit zawsze można było kupić w polskich aptekach.

Wczasy pracownicze

W okresie PRL, a zwłaszcza w pierwszych latach dekady Gierka, bardzo popularną formą spędzania urlopu były wczasy pracownicze. Większość zakładów pracy miała zakładowe domy wypoczynkowe, a zakładowy fundusz świadczeń socjalnych pozwalał na udzielanie dużych dofinansowań do wczasów, dzięki czemu wiele rodzin mogło odpocząć nad morzem lub w górach. Można było także zwiedzić kraje sojusznicze, chyba że ktoś nie zasłużył sobie na „socjalistyczny” paszport.

Kultura

Powstające w PRL domy kultury przeważnie miały charakter przyzakładowy lub nawiązywały nazwą do okręgów przemysłowych, w których były zakładane. Częstym zabiegiem było powoływanie oddziałów ośrodków kultury, np. w hotelach robotniczych. Dbając o rozwój kulturalny środowisk robotniczych, organizowano wydarzenia kulturalne w zakładach pracy (przedstawienia teatralne, koncerty). Zakłady pracy zatrudniały osoby, które zajmowały się wspomnianym obszarem.

Również w czasach PRL istniała kultura młodzieżowa. Bardzo ważna dla młodych ludzi była muzyka (zwłaszcza rock and roll), która – podobnie jak na Zachodzie – stała się formą buntu. W Polsce była narzędziem negowania socjalistycznej rzeczywistości. Młodzieżowy festiwal, traktowany w sposób szczególny (i oczywiście inwigilowany przez władzę), odbywał się w Jarocinie. Wcześniej w muzyce sukcesy odnosiły takie zespoły, jak Czerwone Gitary czy Niebiesko-Czarni.

Koncert zespołu Siekiera na Festiwalu Muzyków Rockowych w Jarocinie (4 sierpnia 1984). Od lewej: Tomasz Adamski i Tomasz Budzyński.

Mirośław Makowski, Koncert zespołu Siekiera na Festiwalu Muzyków Rockowych w Jarocinie (4 sierpnia 1984). Od lewej: Tomasz Adamski i Tomasz Budzyński., Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 14

Co decydowało o zainteresowaniu młodzieży takimi imprezami jak festiwal w Jarocinie?
Poszukaj informacji np. w internecie.

- Festiwal był jedynym miejscem prezentacji zespołów młodzieżowych w Polsce.
- Na festiwalu często ignorowana była cenzura.
- Można było tu usłyszeć zespoły nieprezentowane w mediach, nieposiadające nagrań studyjnych.
- W latach 80. festiwal był jedynym miejscem prezentacji niezależnych grup muzycznych.
- Festiwal był barometrem popularności: przyjęcie publiczności na festiwalu często decydowało o dalszych losach zespołu, a jej uznanie owocowało ogólnopolską sławą.
- Było to miejsce, gdzie panowała nieco większa niż zwykle swoboda w ubiorze, zachowaniu oraz wyrażaniu własnych poglądów.

Sport

Ważne miejsce w życiu społecznym zajmował sport. Większość zakładów pracy wspomagała kluby sportowe (np. pracownicy opodatkowywali się na rzecz klubów). Odbływały się także robotnicze imprezy o charakterze sportowym, sprawnie funkcjonowały towarzystwa krzewienia kultury fizycznej. Socjalistyczne państwo wspierało rozwój sportu, a sukcesy polskich sportowców poza granicami kraju były sukcesami całego kraju. W latach 70. Polska odnotowała duże osiągnięcia choćby w piłce nożnej. „Orły Górskiego” walczyły z powodzeniem z najlepszymi. Z letnich olimpiad Polacy wracali z medalami: w Monachium w 1972 roku zdobyli 21; w Montrealu w 1976 – 24, a w Moskwie w 1980 – 36.

Ćwiczenie 15

Sport odgrywał rolę integracyjną, łączył społeczeństwo w kibicowaniu, zwłaszcza kiedy drużyny narodowe czy poszczególni sportowcy odnosili sukcesy („wszyscy jesteśmy kibicami”). Wyjaśnij, dlaczego dla socjalistycznego państwa było to szczególnie istotne.

Współzawodnictwo pracy

Kolejnym ważnym elementem życia w kraju socjalistycznym, ze społecznego punktu widzenia, było współzawodnictwo pracy, które umożliwilo zwiększenie wydajności. Przewodnikom pracy przynosiło profity w postaci premii, a czasami możliwość kupowania luksusowych towarów w sklepach „za żółtymi firankami”. Niestety, zbyt szybkie tempo pracy prowadziło często do niedbalstwa i marnotrawstwa materiału. Nie zawsze ilość przekładała się na jakość.

Wszechobecny strach

W państwie socjalistycznym nikt nie mógł być pewien, czy nie zostanie uznany za wroga ludu. Spokojne nie mogły być nawet osoby pełniące funkcje partyjne, czego przykładem są losy Władysława Gomułki. Wszechobecny w życiu człowieka był strach. Agenci Urzędu

Bezpieczeństwa, a później Służby Bezpieczeństwa, tajni współpracownicy czy „kontakty obywatelskie” – zawsze mogli donieść. Posądzenie o spekulację lub sabotaż było czymś naturalnym.

Kobiety na traktory

Warto też zauważyć, że socjalistyczne państwo zmieniło podejście do kobiet. Teoretycznie wprowadziło równouprawnienie w zakresie pracy zawodowej (jedno z haseł nowego ustroju nawoływało do pełnego zrównania praw kobiet i mężczyzn). Powstało wówczas bardzo popularne hasło: „Kobiety na traktory”.

W propagowaniu socjalistycznych haseł równościowych i łamaniu dotychczasowych stereotypów swój udział miała milicjantka Lodzia, jedna z pierwszych funkcjonariuszek MO w Polsce, czy Hanka Ruczajówna – murarka, bohaterka *Przygody na Mariensztacie*, pierwszego kolorowego filmu polskiego nakręconego po wojnie.

Również konstytucja z 1952 roku w artykule 66 stanowiła, że kobieta w PRL miała równe z mężczyzną prawa we wszystkich dziedzinach życia. Realizowanie tej zasady, polegające na tym, że kobiecie umożliwiano pracę we wszystkich zawodach, nie oznaczało oczywiście, że można ją było zatrudnić na każdym stanowisku i w każdych warunkach. Artykuł 136 Kodeksu pracy wprowadzał zakaz zatrudniania kobiet przy pracach szczególnie uciążliwych i szkodliwych dla zdrowia.

Równouprawnienie zawodowe eksponowano bardzo wyraźnie do 1956 roku, zwłaszcza w okresie stalinizmu. Kobiety były m.in. górnikami pracującymi pod ziemią: asystowały w transporcie węgla, pracowały przy taśmie, spinały wagoniki. Małgorzata Fidelis, profesor na Uniwersytecie w Chicago, w swojej książce *Kobiety, komunizm i industrializacja w powojennej Polsce* przytacza przykłady pracownic bytomskiej fabryki węgla, które były górnikami i wspominały tę pracę jako dobrze płatną i lżejszą niż wykonywane przez nie później, po wprowadzeniu zakazu pracy dołowej dla kobiet. Na powierzchni brały udział w sortowaniu węgla i pchaniu wózków (dalekie to było od mechanizacji, którą pamiętały ze zmagania na dole). Wprowadzony zakaz był uzasadniany potrzebą zapewnienia kobietom, przyszłym matkom, nieszkodliwych warunków pracy, ale nie miały wpływ na jego wprowadzenie miał opór górniczego środowiska męskiego, które chciało mieć monopol na ten konkretny zawód. Podobno również żony górników uważały, że ich mężowie nie mogą pracować z kobietami, bo będą narażeni na pokusy, zwłaszcza pod ziemią, gdzie nikt nie widzi, co się tam naprawdę dzieje.

Niemniej kobieta w PRL to przede wszystkim Matka-Polka. Codziennie walcząca o zaopatrzenie, dźwigająca (koniecznie w siatkach) zakupy do domu, odpowiedzialna za

ugotowanie obiadu, dbająca o dzieci i porządki w domu.

Cenzura

W PRL jednym z ważniejszych urzędów był Główny Urząd Kontroli Prasy, Widowisk i Publikacji. Właśnie ta instytucja, decydowała co jest zgodne z polityką państwa i ideologią socjalistyczną, a co nie. Cenzurę można było jednak obejść. Na przykład pod słowa piosenki zespołu Perfect *chcemy być sobą* bardzo chętnie podkładano inne, wyrażające niechęć do aparatu władzy i podporządkowanych mu służb: *chcemy bić ZOMO*.

W latach 70. świetnie funkcjonował II obieg. Działała Niezależna Oficyna Wydawnicza Nowa, w której ukazywały się m.in. książki twórców piszących na emigracji: Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, Tadeusza Konwickiego, Witolda Gombrowicza i Czesława Miłosza (laureata Nagrody Nobla).

Zamiast podsumowania

((Big Cyc

Nasz PRL

Urban, Jaruzelski koszmar tamtych dni
Każdy z nas miał przez nich tylko czarno-białe sny
Z półek śmiał się ocet kolejkowy szal
W kraju małych fiatów straszył mięsnych kartek czar
Szary świat zza szyby – niczym stary film
Radiowozy z zomowcami, czy wystarczy sił

Mieliśmy po dziewiętnaście lat
Tysiąc pomysłów na to
Jak naprawić tamten chory świat
Tak wielu z nas powiedziało „nie”
Wolności, która się czaiła na granicy NRD

ORMO i milicja świst gumowych pał
Nie wiadomo, kto donosił ani kto z kim spał

Plecak z ulotkami na chodnikach krew

Gdzie załogi z tamtych czasów, może ktoś to wie?

Rokosz, Republika Bakszysz, TSA

W Jarocinie znów zadyma rewolucji smak

Big Cyc, Nasz PRL.

Ćwiczenie 16

Do jakich przejawów PRL-owskiej rzeczywistości odnosi się piosenka zespołu Big Cyc?

kolejki

wczasy pracownicze

pochody pierwszomajowe

protesty społeczne

wyjazdy zagraniczne

opór społeczny

demonstracje

festiwal w Jarocinie

reglamentacja

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić, dlaczego PRL nazywano „najweselszym barakiem demoludów”.

Co wiem?

Wiem, gdzie i kiedy działała Pomarańczowa Alternatywa.

Co rozumiem?

Rozumiem, na czym polegały niedogodności życia w PRL.

Powstanie Solidarności i stan wojenny

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

« Kazimierz Pytko

Chudy finał tłustej dekady

Polska Gierka

Komisja Planowania przy Radzie Ministrów chciała podwyżkami cen żywności zmniejszyć siłę nabywczą ludności o 14 proc. Gdyby o tyle samo spadły zakupy mięsa i cukru, „zaoszczędzone” produkty zamierzano wyeksportować, by pozyskać 50 mln USD na przypadającą w lipcu spłatę raty kredytu. Z powodu buntu robotników Radomia i Ursusa pomysł nie wypalił, więc sięgnięto po inne rozwiązanie: wprowadzono kartki na cukier. Każdemu obywatelowi przydzielono po 2 kg miesięcznie, resztę sprzedano za granicę. W stosunku do potrzeb nie był to nawet półśrodek. Jak informował poufny raport, państwo wydawało już o 20 proc. więcej, niż zarabiało. Utrzymanie takiego tempa wzrostu deficytu budżetowego musiało się skończyć krachem. Zapobiec katastrofie miał ogłoszony jeszcze w 1976 r. tzw. manewr gospodarczy.

Określenie jak najbardziej trafne, gdyż zamiast reform jedynie manewrowano. Zmniejszono inwestycje, co prowadziło do horrendalnego marnotrawstwa, bo wielu rozpoczętych budów po prostu nie kończono. Włożone w nie pieniądze przepadały bezpowrotnie.

Z produktów licencyjnych poza „maluchami” nie sprzedawano prawie nic. Jedynym (poza żywnością i alkoholem) źródłem coraz trudniejszych do zdobycia dolarów stały się surowce, zwłaszcza węgiel. Właśnie wtedy na pełnych obrotach ruszyła „propaganda sukcesu”, wmawiająca ludziom, że wbrew temu, co widzą dookoła, nie jest gorzej, lecz lepiej. Zmierzająca do załamania gospodarka PRL stawała się „dziesiątą potęgą przemysłową świata”. Koronnym dowodem miało być ustanawianie kolejnych rekordów wydobywania węgla: 179 mln ton w 1976 r., złamanie bariery 200 mln w 1979 r.

Nie ujawniano jednak prawdziwych przyczyn tej rekordomanii. Tego, że w górnictwie zlikwidowano wolne niedziele, wprowadzono system czterozmianowy i 35 dniówek w miesiącu, że rosła liczba wypadków. Liczyło się tylko to, by wydobyć jak najwięcej węgla i sprzedać go za dewizy, nawet po cenach dumpingowych. Ale dług i tak narastał.

Zabójcza zima

Ta zima zadała „gierkonomicie” śmiertelny cios. Marznący ludzie i przemysł potrzebowali węgla, ale węgla nie było. Szukając funduszy na spłatę kolejnych rat długu i import tego, co niezbędne, premier Jaroszewicz podjął bowiem jesienią 1978 r. decyzję o sprzedaży zapasów.

Gdy paliwa zaczęło brakować elektrowniom, setki fabryk musiały ograniczyć czy zatrzymać produkcję. Gierek do końca starał się zachować twarz i spłacał raty. Cenę za to płaciło społeczeństwo, zmuszone do wystawiania w tasiemcowych kolejkach przed pustymi sklepami. [Wprowadzono] system tzw. sprzedaży komercyjnej – bez kolejek, ale po wyższych cenach. Chociaż był to skromniuteński

załączek rynku, prawa ekonomiczne zadziałały i do sklepów zapewniających producentom wyższe dochody natychmiast trafiły niemal wszystkie produkty lepszej jakości. Tym, których nie było na nie stać, pozostały ochłapy.

Chudy finał tłustej dekady

Polecenie 1

Oceń „gierkonomikę”. Wymień elementy, które według ciebie najbardziej przeszkadzały społeczeństwu.

Koniec lat 70. ubiegłego wieku wyraźnie pokazał, że Polakom „nie żyło się dostatniej”, a wręcz mieli poczucie pogorszenia sytuacji życiowej. W sklepach brakowało towarów, a to, co zalegało na półkach sklepowych, było kiepskiej jakości. Od 1976 roku obowiązywała reglamentacja. Stopniowo coraz więcej towarów było dostępnych tylko na kartki. Nikogo nie przekonywała już propaganda sukcesu i codzienne informacje ukazujące się w „Trybunie Ludu” lub podawane w dzienniku telewizyjnym, że Polska jest jednym z najlepiej rozwijających się krajów. Sklepy komercyjne nie były w stanie zaspokoić społecznego zapotrzebowania. Ponadto odstraszały obowiązujące w nich ceny. Inicjator budowy „dostatniej” Polski, Edward Gierek, tracił też poparcie towarzyszy partyjnych.

Porozumienie sierpniowe

Kryzys wywoływał reakcję społeczną w postaci strajków. Władze próbowały ratować sytuację podwyżkami płac. Kiedy jednak w lipcu 1980 wprowadzono podwyżki cen mięsa, kolejny raz doszło do strajków. Objęły one przede wszystkim Wybrzeże, a zwłaszcza Stocznnię Gdańską, w której robotnicy domagali się poprawy sytuacji ekonomicznej, powstania wolnych związków zawodowych i przywrócenia do pracy [Anny Walentynowicz](#).

16 sierpnia 1980 roku w Gdańsku, a 18 sierpnia w Szczecinie powstały międzyzakładowe komitety strajkowe. Na czele komitetu gdańskiego stanął Lech Wałęsa, a szczecińskiego – [Marian Jurczyk](#). 17 sierpnia w Gdańsku sformułowano 21

Anna Walentynowicz (w środku, w okularach), obok - Lech Wałęsa, podczas mszy świętej celebrowanej na terenie Stoczni Gdańskiej im. Lenina
Tadeusz Kłapyta, licencja: CC BY-SA 3.0[online], dostępny w internecie: wikimedia

postulatów, które stanowiły swego rodzaju program strajkujących.

21 postulatów

21 postulatów

1. Akceptacja niezależnych od partii i pracodawców wolnych związków zawodowych, wynikająca z ratyfikowanej przez PRL Konwencji nr 87 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotyczącej wolności związkowych.
2. Zagwarantowanie prawa do strajku oraz bezpieczeństwa strajkującym i osobom wspomagającym.
3. Przestrzegać zagwarantowaną w Konstytucji PRL wolność słowa, druku, publikacji, a tym samym nie represjonować niezależnych wydawnictw oraz udostępnić środki masowego przekazu dla przedstawicieli wszystkich wyznań.
4. a) przywrócić do poprzednich praw:
 - ludzi zwolnionych z pracy po strajkach w 1970 i 1976 r.,
 - studentów wydalonych z uczelni za przekonania,b) zwolnić wszystkich więźniów politycznych (w tym Edmunda Zadrożyńskiego, Jana Kozłowskiego, Marka Kozłowskiego),
c) znieść represje za przekonania.
5. Podać w środkach masowego przekazu informację o utworzeniu Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego oraz publikować jego żądania.
6. Podjąć realne działania mające na celu wyprowadzenie kraju z sytuacji kryzysowej poprzez:
 - a) podawanie do publicznej wiadomości pełnej informacji o sytuacji społeczno-gospodarczej,

- b) umożliwienie wszystkim środowiskom i warstwom społecznym uczestniczenie w dyskusji nad programem reform.
7. Wyplacić wszystkim pracownikom biorącym udział w strajku wynagrodzenie za okres strajku jak za urlop wypoczynkowy z funduszu CRZZ.
 8. Podnieść wynagrodzenie zasadnicze każdego pracownika o 2000 zł na miesiąc jako rekompensatę dotychczasowego wzrostu cen.
 9. Zagwarantować automatyczny wzrost płac równoległe do wzrostu cen i spadku wartości pieniądza.
 10. Realizować pełne zaopatrzenie rynku wewnętrznego w artykuły żywnościowe, a eksportować tylko i wyłącznie nadwyżki.
 11. Wprowadzić na mięso i przetwory kartki – bony żywnościowe (do czasu opanowania sytuacji na rynku).
 12. Znieść ceny komercyjne i sprzedaż za dewizy w tzw. eksporcie wewnętrznym.
 13. Wprowadzić zasady doboru kadry kierowniczej na zasadach kwalifikacji, a nie przynależności partyjnej, oraz znieść przywileje MO, SB i aparatu partyjnego poprzez: zrównanie zasiłków rodzinnych, zlikwidowanie specjalnej sprzedaży itp.
 14. Obniżyć wiek emerytalny dla kobiet do 50 lat, a dla mężczyzn do lat 55 lub [zaliczyć] przepracowanie w PRL 30 lat dla kobiet i 35 lat dla mężczyzn bez względu na wiek.
 15. Zrównać renty i emerytury starego portfela do poziomu aktualnie wypłacanych.
 16. Poprawić warunki pracy służby zdrowia, co zapewni pełną opiekę medyczną osobom pracującym.
 17. Zapewnić odpowiednią ilość miejsc w żłobkach i przedszkolach dla dzieci kobiet pracujących.
 18. Wprowadzić urlop macierzyński płatny przez okres trzech lat na wychowanie dziecka.
 19. Skrócić czas oczekiwania na mieszkanie.
 20. Podnieść diety z 40 zł do 100 zł i dodatek za rozłąkę.

21. Wprowadzić wszystkie soboty wolne od pracy. Pracownikom w ruchu ciągłym i systemie 4-brygadowym – brak wolnych sobót zrekompensować zwiększonym wymiarem urlopu wypoczynkowego lub innymi płatnymi dniami wolnymi od pracy.

21 postulatów

Polecenie 2

Na podstawie tekstu źródłowego oceń żądania robotników. Określ również sytuację społeczno-polityczną w Polsce na przełomie lat 70. i 80.

Robotnicy tym razem prowadzili już strajk okupacyjny. Wsparciem dla nich była Komisja Ekspertka, która powstała przy gdańskim MKS. W jej skład weszli m.in. Tadeusz Mazowiecki i Bronisław Geremek. Intelktualiści udzielili wsparcia strajkującym. Zresztą już po wydarzeniach w 1976 roku to wsparcie, zwłaszcza ze strony prawników, było widoczne. MKS-y zaczęły powstawać także na pozostałych obszarach Polski, m.in. 29 sierpnia 1980 roku w Jastrzębiu-Zdroju. Rząd podjął rokowania ze strajkującymi. Ich efektem było podpisanie 30 sierpnia porozumienia pomiędzy Komisją Rządową, na której czele stał [Kazimierz Barcikowski](#), a strajkującymi stoczniovcami w Szczecinie. 31 sierpnia 1980 roku takie samo porozumienie zostało podpisane między reprezentującym rząd [Mieczysławem Jagielskim](#) a MKS w Gdańsku. W Jastrzębiu natomiast kompromis przypieczętowano 3 września.

Podpisanie porozumień sierpniowych w Gdańsku, w sali BHP - mural w Gdańsku, na wiadukcie ul. Okopowej. Osoby w pierwszym rzędzie od lewej: 3-ci Mieczysław Jagielski, 4-ty Lech Wałęsa, 5-ty Tadeusz Fiszbach. Artur Andrzej, Podpisanie porozumień sierpniowych w Gdańsku, w sali BHP - mural w Gdańsku, na wiadukcie ul. Okopowej. Osoby w pierwszym rzędzie od lewej: 3-ci Mieczysław Jagielski, 4-ty Lech Wałęsa, 5-ty Tadeusz Fiszbach., licencja: CC 0 1.0

Ćwiczenie 1

Dlaczego podpisanie porozumień w Gdańsku i Szczecinie można nazwać krokiem milowym w drodze do wolności?

- Zaakceptowano istnienie pluralizmu politycznego.
- Było to pierwsze oficjalne porozumienie podpisane między władzą a opozycją, uwzględniające niektóre postulaty strajkujących.
- Po raz pierwszy doszło do spotkania przedstawicieli władz i opozycji.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

17 września 1980 roku w Gdańsku utworzono Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”. Na jego czele jako przewodniczący stanął Lech Wałęsa. W listopadzie 1980 roku związek został zarejestrowany przez Sąd Najwyższy. Wprawdzie rejestracji towarzyszyły komplikacje, ponieważ próbowano do statutu związku wprowadzić zapis o przewodniej roli PZPR w państwie, ale ostatecznie zalegalizowano organizację w takim kształcie programowym, jaki założyli sobie jej inicjatorzy. Kilka miesięcy później, czyli w marcu 1981 roku, zarejestrowany został NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność”.

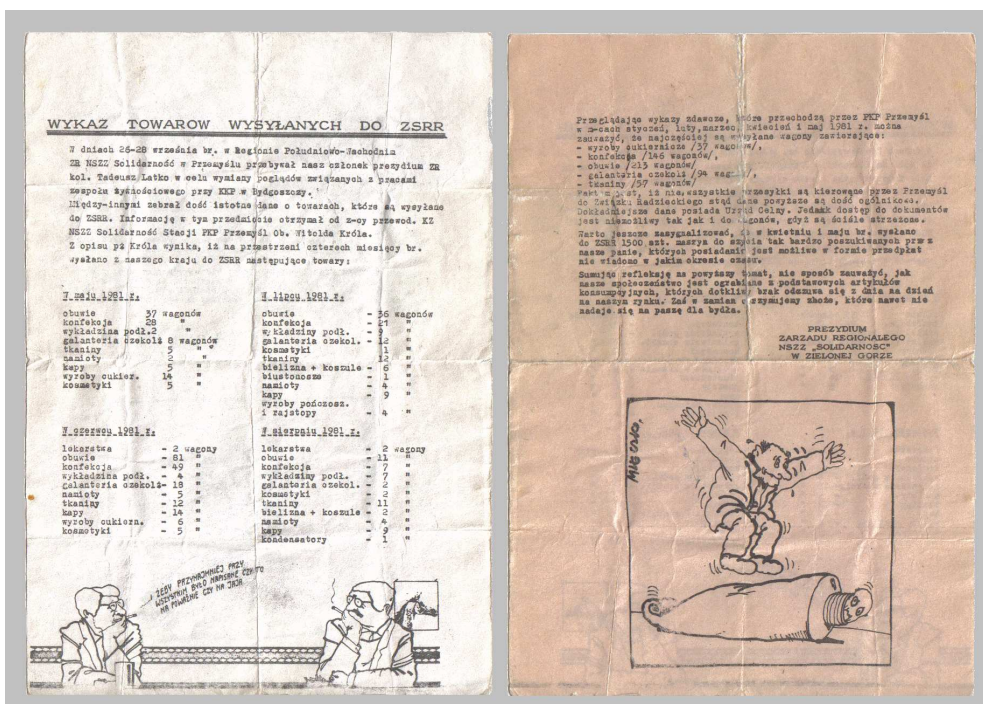
Polecenie 3

Jak sądzisz, w jaki sposób społeczeństwo przyjęło decyzję o zarejestrowaniu Solidarności?

Nowy rząd, stare problemy

Ostatnim akordem zmian w 1980 roku było odwołanie Edwarda Gierka z funkcji I sekretarza (5–6 września podczas VI Plenum). Oficjalnie Gierek przestał sprawować urząd ze względu na zły stan zdrowia. Na czele partii stanął Stanisław Kania. Doszło też do próby unormowania kontaktów z Kościołem. W listopadzie wznowiała pracę Komisja Wspólna Przedstawicieli Rządu i Episkopatu Polski.

Rząd nie zawsze jednak przestrzegał zawartych porozumień (m.in. były problemy z przydziałami lokali dla Solidarności, papieru itp.), zaopatrzenie w sklepach nie poprawiło się. Społeczeństwo nadal było oburzone warunkami wymiany z ZSRR.

Ulotka informująca o zasadach handlu zagranicznego z ZSRR

Ulotka informująca o zasadach handlu zagranicznego z ZSRR, domena publiczna

Ćwiczenie 2

Wskaż stwierdzenie, które jest nieprawdziwe.

- W ulotce domagano się ustalenia innych zasad wymiany z ZSRR.
- Społeczeństwo było zbulwersowane faktem wysyłania do ZSRR towarów, których brakowało na polskim rynku.
- Polska otrzymywała z ZSRR wybrakowany i niepotrzebny towar.
- Ulotkę wydał NSZZ „Solidarność”.
- Ulotka została wydana przez „rządowe” związki zawodowe.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

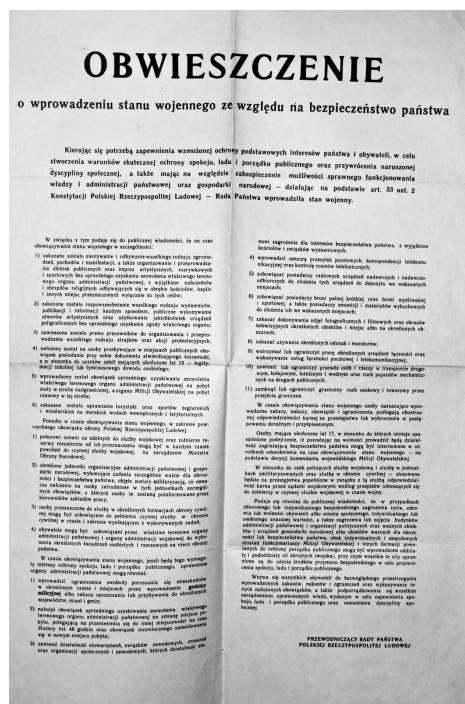
Rządzący nie byli zadowoleni z podpisanych porozumień sierpniowych i zarejestrowania Solidarności. Zdawano sobie sprawę, że ruch cieszy się ogromną popularnością (10 mln członków), ponadto wielu działaczy PZPR decydowało się na opuszczenie szeregów partii i przystąpienie do niego. Sympatie społeczeństwa dla Solidarności budziły ogromne zaniepokojenie władz. Również z Moskwy płynęły sygnały i naciski mobilizujące rządzących do podjęcia kroków „uspokajających sytuację w kraju”.

Do dzisiaj pozostaje sprawą kontrowersyjną, czy ZSRR zdecydowałyby się na interwencję w Polsce. Najnowsze dokumenty wskazują na małe prawdopodobieństwo takiego zachowania, niemniej przedstawiciele ówczesnych władz stoją na stanowisku, że groźba wkroczenia wojsk radzieckich i udzielenia „bratniego wsparcia” była realna.

Wprowadzenie stanu wojennego

13 grudnia 1981 roku dekretem Rady Państwa został wprowadzony stan wojenny w Polsce. Posiedzenie Rady odbyło się wkrótce po północy 13 grudnia. Przeciw głosowaniu za wprowadzeniem opowiedział się członek Rady i przewodniczący PAX – [Ryszard Reiff](#). Dekret o stanie wojennym był ogłoszony wbrew prawu, ponieważ Rada Państwa miała prawo do wydawania dekretów tylko wówczas, kiedy nie obradował Sejm, a sesja nie została zamknięta.

Jeszcze przed ogłoszeniem stanu wojennego rozpoczęła się fala aresztowań. W tym czasie w Stoczni Gdańskiej obradowała Komisja Krajowa „Solidarności”. Kiedy działacze powrócili do hotelu, zostali aresztowani. Ci, którym udało się uniknąć zatrzymania, rozpoczęli działalność podziemną. Aresztowanych osadzano w specjalnych ośrodkach. Nie używano zasadniczo terminu „aresztowanie”, tylko „internowanie” (przymusowe osadzanie w wybranych przez władze miejscach odosobnienia). Co ciekawe, zdecydowano się też na internowanie „dawnej władzy”, czyli m.in. Gierka i Jaroszewicza. Tym razem wobec zatrzymanych nie stosowano bicia ani wielogodzinnych przesłuchań. Niemniej np. internując czasami oboje rodziców, nie brano pod uwagę, kto zajmie się dziećmi. Oczywiście zdarzało się, że miejsce pobytu internowanych nie było komfortowe. Niemniej np. Lechowi Wałęsie zapewniono warunki luksusowe, co wynikało z tego, że był dla władzy szczególnie ważny. Listy, według których odbywały się aresztowania, przygotowano już wcześniej. Część działaczy opozycyjnych po podpisaniu deklaracji, że nie będą prowadzić działalności politycznej, zwolniono do domów. Części (choć w późniejszym czasie) pozwolono na wyjazd za granicę.

domena publiczna

Polecenie 4

Znajdź w internecie informacje na temat telewizyjnego wystąpienia gen. Wojciecha Jaruzelskiego, w którym ogłosił wprowadzenie w Polsce stanu wojennego. Czy zasadne jest stwierdzenie, że miało ono „charakter patriotyczny” i że było podyktowane „wyższą koniecznością”?

material filmowy z archiwum TVP

Życie w stanie wojennym

Stan wojenny został ogłoszony w niedzielę. Wiele osób nie od razu zorientowało się, że coś się zmieniło w rzeczywistości politycznej. Dopiero włączenie telewizora pozwalało to dostrzec. Telewizja na obu programach nadawała przemówienie gen. Wojciecha Jaruzelskiego, który uzasadniał konieczność wprowadzenia stanu wojennego. Informował również o powstaniu WRON (Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego). Nazwa była niezbyt fortunna. Trudno się dziwić, że jedno z pierwszych haseł, które pojawiało się na murach, brzmiało: „WRONA ORŁA nie pokona”. Oprócz emitowanego przemówienia, telewizja nadawała jeszcze tylko muzykę poważną. Zarówno przemówienie gen. Jaruzelskiego, jak i rozwieszane obwieszczenia o wprowadzeniu stanu wojennego informowały obywatela, co może, a właściwie czego mu nie wolno, m.in. wprowadzono godzinę milicyjną, zakazano strajków i demonstracji, zakazano wyjazdów poza teren miejsca zamieszkania, a służby porządkowe miały prawo legitymować ludzi i przeszukiwać samochody.

Urząd Dzielnicy Wrocław-Krzyki
Wydział Spraw Społeczno-Kamiarobawczych
Oddział Ewidencji Ludności
i Dowodów Osobistych
53-338 Wrocław, ul. Próżna 7

Wrocław, dnia 24 XII 1981 r.

Nr - SSA - 6418/7/81

D E C Y Z J A

Na podstawie § 2 rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych
z dnia 13.12.1981r. w sprawie zezwoleń na zmianę miejsca pobytu
w okresie obowiązywania stanu wojennego oraz zasad i trybu postępowania
w tych sprawach

~~sezwalam - odmawiam udzielenia sezwolenia~~

Ob. [redacted]
na zmianę miejsca pobytu z m. Wrocław
do m. Wrocław
w czasie od 24 XII 1981 do 24 XII 1981

Decyzja niniejsza jest ostateczna.

ZMN.191/81 - 10000

Kierownik
Oddziału Ewid. Ludności i Dowodów Osobistych
H. Nowak

Ćwiczenie 3

Przeanalizuj powyższy dokument. Jak sądzisz, z jakiego powodu można było uzyskać przepustkę na zmianę miejsca pobytu?

Zawieszono zajęcia w szkołach i na uczelniach (wznowiono je odpowiednio 4 i 8 stycznia 1982 roku). Nie działały telefony i faksy (a później, gdy je włączono, słychać było w słuchawkach ostrzeżenia: „rozmowa kontrolowana”). Na ulicach pojawiły się: wojsko, milicja, wozy opancerzone i ciężki sprzęt.

Czołgi podczas stanu wojennego w Zabzęzniu

J. Żołnierkiewicz, Czołgi podczas stanu wojennego w Zabzęzniu, Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 4

Poszukaj w różnych źródłach informacji na temat liczebności sił zbrojnych i porządkowych, jakimi rozporządzano w czasie stanu wojennego, oraz ilości użytego wówczas sprzętu bojowego.

Zawieszono działalność wszystkich organizacji społecznych i kulturalnych. Zablokowano wydawanie prasy. Ukazywały się tylko „Trybuna Ludu” i „Żołnierz Wolności”. Nastąpiła „militaryzacja życia społecznego i gospodarczego”. W zakładach pracy pojawili się komisarze wojskowi, których zadaniem było nadzorowanie sytuacji i przekazywanie informacji o nastrojach społecznych. Spikerzy telewizyjni występowali w wojskowych mundurach.

Ciekawostka

Bardzo popularną wieczorynką w latach 80. była *Pszczółka Maja*. Kiedy zaprzestano jej wyświetlania w telewizji w okresie stanu wojennego, drwiono, że stało się tak, ponieważ nie znaleziono tak małego munduru wojskowego.

Opór

Zakazy nie zniechęciły społeczeństwa do oporu. W wielu zakładach wybuchały strajki. Były jednak brutalnie tłumione. Do tragedii doszło w Kopalni „Wujek” w Katowicach. Na skutek użycia ostrej amunicji zginęło 9 osób, a 24 zostało rannych. Ofiara śmiertelna była też w Gdańsku.

Krzyż upamiętniający 9 górników poległych podczas pacyfikacji KWK Wujek w 1981

Ahorcado, licencja: CC BY-SA 2.0[online], dostępny w internecie: wikimedia

Tablica upamiętniająca poległych górników podczas strajków

Michał Balsa, Tablica upamiętniająca poległych górników podczas strajków, licencja: CC 0

Na okres świąt Bożego Narodzenia złagodzono trochę restrykcje, ale po tym czasie wrócono do ograniczeń i znów zawieszono prawa obywatelskie.

Ćwiczenie 5

Sprawdź, czy obecna Konstytucja RP przewiduje wprowadzenie stanu wojennego lub wyjątkowego. Jeśli tak – w jakich okolicznościach? Czy można wówczas zawiesić działanie praw obywatelskich? Zapisz swoje ustalenia.

Opór pod postacią strajków i demonstracji nie był jedyną formą protestu przeciwko wprowadzeniu stanu wojennego. Bez względu na stosowane rygory starano się pamiętać o ważnych dla Polski i Solidarności jubileuszach i organizować ich obchody. W pierwszym okresie stanu wojennego 13 dzień każdego miesiąca był traktowany w sposób szczególny. Początkowo bojkotowano monopol informacyjny i w godzinach nadawania *Dziennika Telewizyjnego* wychodzono na spacer. Na szeroką skalę rozwinęła się działalność tzw. drugiego obiegu wydawniczego, czyli nielegalnych opozycyjnych wydawnictw. W podziemiu wydawano prasę (m.in. „Tygodnik Mazowiecki”) i literaturę.

Kościół katolicki stanowił ogromne wsparcie dla społeczeństwa – robił wszystko, aby pomóc represjonowanym i ich rodzinom. Stojący na czele Episkopatu Polski arcybiskup Józef Glemp wypowiedział znamienne słowa: „Będę wzywał o rozsądek nawet za cenę narażenia się na zniewagi i będę prosił, nawet gdybym miał boso iść i na klęczkach błagać: Nie podejmujcie walki Polak przeciwko Polakowi” oraz „Trzeba spokojnie zastanowić się nad sytuacją, której celem powinien być pokój, zachowanie życia, aby nie połała się krew”,

które dawały do zrozumienia, że nie należy doprowadzać do eskalacji napięć. Arcybiskup powołał Prymasowski Komitet Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom (wkrótce powstały też jego oddziały diecezjalne). Komitety wspomagały finansowo i prawnie osoby aresztowane, represjonowane i ich rodziny, zbierały dary (również te przychodzące z zagranicy), przekazywały paczki osobom internowanym.

Kraje Zachodu, a zwłaszcza USA, nałożyły sankcje na Polskę, m.in. zrezygnowano z klauzuli najwyższego uprzywilejowania, czyli wróciły wysokie cła na eksport do USA, które bardzo mocno uderzyły w gospodarkę, podobnie jak cofnięcie gwarancji rządowych dla polskich kredytów.

Próby „normalizacji”

Najważniejsze dla opozycji było odtworzenie podziemnych struktur Solidarności. Nie było to proste, zwłaszcza że większość działaczy została aresztowana. Nadzór nad strukturami związku i działalnością organizacji w podziemiu sprawowała powołana w kwietniu Tymczasowa Komisja Koordynacyjna.

Władze od początku 1982 roku zaczęły proces normalizacji. Odwieszono zajęcia w szkołach i na uczelniach. Zaczęły się ukazywać inne niż „Trybuna Ludu” i „Żołnierz Wolności” tytuły prasowe. W marcu natomiast dokonano zmian w konstytucji. Wprowadzono do polskiego ustroju dwie nowe instytucje: Trybunał Stanu, który miał orzekać o odpowiedzialności osób pełniących ważne funkcje polityczne, i Trybunał Konstytucyjny, który miał orzekać o zgodności ustaw z konstytucją. Kolejnym krokiem było powołanie – niejako zamiast Frontu Jedności Narodowej – Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego. 8 października 1982 roku władze oficjalnie rozwiązały Solidarność (do tej pory jej działalność była zawieszona), ale zarazem w listopadzie zwolniono z internowania Lecha Wałęsę. Trudno nie odnieść wrażenia, że władze stosowały zasadę „kija i marchewki”. Będzie to zauważalne w kolejnych krokach rządzących, gdy decyzje „normalizacyjne” będą przeplatały się z aktami represji i przemocy.

Jedno z najstraszniejszych zdjęć stanu wojennego. W drugą rocznicę podpisania porozumień sierpniowych doszło do manifestacji w Lubinie na Dolnym Śląsku. Zginęły wówczas trzy osoby Krzysztof Raczkowiak, Czterech mężczyzn niesie śmiertelnie rannego Michała Adamowicza, fotografia, tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl[online], dostępny w internecie: <http://www.lubin82.pl/> [dostęp 11.11.2015 r.]

Ćwiczenie 6

Poszukaj w różnych źródłach informacji, gdzie w okresie stanu wojennego doszło do krwawo stłumionych manifestacji.

klepsydra Grzegorza Przemyka
domena publiczna[online], dostępny w internecie: wikimedia

Dnia 1 stycznia 1983 roku zawieszono stan wojenny. Na pewno wpływ na tę decyzję miało zbliżanie się daty wizyty papieża Jana Pawła II w Polsce. Zlikwidowano ośrodki internowania, zwolniono przetrzymywanych. Niemniej tym, których chciano zatrzymać, zamieniano zarzuty i internowanie na areszt. W grupie tych osób znaleźli się m.in. Marian Jurczyk, [Karol Modzelewski](#) i [Jacek Kuroń](#). W maju 1983 roku został pobity przez funkcjonariuszy MO maturzysta [Grzegorz Przemyk](#) i w efekcie odniesionych obrażeń zmarł.

Od 6 do 23 czerwca 1983 roku odbywała się druga pielgrzymka papieża do Polski. Jan Paweł II starał się głosić bardzo wyważone homilie, niemniej musiały się znaleźć w nich słowa

wsparcia i otuchy dla umęczonego stanem wojennym i jego represjami społeczeństwa. Papież spotkał się z gen. Wojciechem Jaruzelskim i Lechem Wałęsą.

ks. Jerzy Popiełuszko
domena publiczna[online], dostępny w internecie: wikimedia

19 października 1984 roku doszło do porwania księdza [Jerzego Popiełuszki](#). Kapłan był znaną postacią ze względu na odprawiane przez niego co miesiąc msze za ojczyznę. Był też jednym z kapelanów Solidarności. Służba Bezpieczeństwa inwigilowała księdza Popiełuszkę. Samochód, którym jechał, został zatrzymany przez milicjanta. Księdza najpierw uprowadzono, a następnie został utopiony w Zalewie Włocławskim. W zabójstwo zamieszani byli funkcjonariusze MSW: Grzegorz Piotrowski, Leszek Pękala i Waldemar Chmielewski oraz ich przełożony – podpułkownik Adam Pietruszka. Pogrzeb Popiełuszki stał się manifestacją – zgromadził kilkaset tys. ludzi. Na pogrzebie obecny był również Lech Wałęsa.

Ćwiczenie 7

Oceń zarzuty stawiane księdzu Jerzemu Popiełuszcze, przytoczone poniżej.

“ „Przy wykonywaniu obrzędów religijnych [...] w wygłaszanych kazaniach nadużywał wolności sumienia i wyznania w ten sposób, że permanentnie oprócz treści religijnych zawierał w nich zniesławiające władze państwowe treści polityczne, a w szczególności pomawiał, że te władze posługują się fałszem, obłudą i kłamstwem, poprzez antydemokratyczne ustawodawstwo niszczą godność człowieka, a także pozbawiają społeczeństwo swobody myśli oraz działania, czym nadużywając funkcji kapłana, czynił z kościołów miejsce szkodliwej dla interesów PRL propagandy antypaństwowej”.

W 1984 roku jako przeciwwagę dla Solidarności powołano OPZZ z Alfredem Miodowiczem na czele.

W październiku 1985 roku odbyły się w Polsce wybory sejmowe, które nie przyniosły żadnych większych zmian. Z czynnego życia politycznego odszedł dotychczasowy przewodniczący Rady Państwa Henryk Jabłoński, a zastąpił go Wojciech Jaruzelski, natomiast funkcje premiera objął Zbigniew Messner. W rządzie pojawił się też jako minister do spraw młodzieży Aleksander Kwaśniewski. Mimo apelu Solidarności, żeby zbojkotować wybory, frekwencja wyniosła ponad 70%.

26 kwietnia 1986 roku na terenie ZSRR wydarzyła się katastrofa, której efekty odczuwalne były także w Polsce. Nastąpił wybuch w elektrowni atomowej w Czarnobylu. Informacje o tragedii podano z opóźnieniem, co spowodowało, że reakcja, która mogłaby zminimalizować skutki, była opóźniona. To jednak potwierdziło kolejny raz, że władza nadal kłamała i podaje społeczeństwu tylko te informacje, które są dla niej wygodne.

22 lipca 1986 roku w Polsce przeprowadzono kolejną amnestię. Reakcją na nią było ujawnienie działających w podziemiu struktur Solidarności. A we wrześniu 1986 roku Lech Wałęsa powołał Tymczasową Radę NSZZ „Solidarność”, która zaczęła funkcjonować jawnie, ale nadal nielegalnie. Jesienią 1987 roku powołano Krajową Komisję Wykonawczą.

W dniach 8–14 czerwca 1987 roku po raz trzeci przybył do Polski z pielgrzymką Jan Paweł II. Ponownie homilie papieskie przyciągnęły tłumy. I tym razem papież udzielał duchowego wsparcia, dawał nadzieję.

Ważnym akordem zmian po stanie wojennym było pojawienie się w polskim ustroju nowej instytucji, która miała gwarantować przestrzeganie praw obywatelskich. 15 lipca 1987 roku sejm przyjął ustawę o Rzeczniku Praw Obywatelskich. Trudno nie zauważyć, że instytucja ta stała się niezależna dopiero kilka lat później, ale już wówczas był to sygnał zmian.

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 8

Posłuchaj piosenki pt. *Obława* Jacka Kaczmarskiego. Zacytuj fragmenty tekstu piosenki, które odbierano jako odnoszące się do realiów życia politycznego w okresie stanu wojennego (pomimo, że piosenka powstała wcześniej). Skomentuj je.

Polecenie 5

W jakim sensie poniższy telegram jest znakiem swoich czasów?

041 216X OSTROW

OCENZURC 11

TELEGRAM

1890

Nr 04
ZCZC 16 CENZOR 1 POZNAŃ 38 17 28 1/6 1716

Przyjęto 115
Data 1.6
041 227Q PO/38 UL

podpis

Odtelegrafowano
dnia g m
do
podpis

W SOBOTE 29.5.82 O GODZ 2020 URODZIL MI SIE SYN
WAGA 3.3. KG A WZROST 51 CM WŁODEK

COL 10 W 3 63-400 29.5.82 2020 3.3. 51

PPTIT Nr 1609 ODWRÓCIĆ

Telegram

Telegram, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 6

Przeczytaj poniższy druk i wyjaśnij, w jakim celu powstał. Czy zauważasz w nim coś szczególnego?

MELDUNEK O ZATRZYMANIU NR.....
z dnia.....1982r.

MELDUNEK O ZATRZYMANIU NR.....
miejsce.....dnia.....1982r.
imię.....
nazwisko.....
syn/córka/.....ur.....
zam.....

PRZYCZYNA ZATRZYMANIA

1. Wnosił wrogie okrzyki
2. Wzywał tłum do działań niszczywolekich
3. Wygłaszał prowokacyjne przemówienia
4. Kolportował ulotki o treści antypaństwowej
5. Demolował sklepy, kioski, budki telef. itp.
6. Obrzucał kamieniami pojazdy i budynki
7. Atakował milicjentów niebezpiecznymi przedmiotami /kijami, prętami, kamieniami itp./
8. Podpalał samochody, wzniesił pożar w obiektach
9. Uczestniczył w budowie barykady itp.
10. Wszczytał bójki oraz dopuścił się ciężkiego uszkodzenia cież

W CZASIE ZATRZYMANIA ZNALEZIONO

A/ ulotki antypaństwowe i transparent o wrogiej treści
B/ butelkę z płynem /benzyną, kwasem solnym itp./
kij, pręt, ostre narzędzie, kamienie, żądnych, peźkę, kabel, petardy itp.
C/ inne przedmioty.....

/czytelne imię, nazwisko se-
trzymującego oraz nr.leg. służb

A-228/82

Meldunek o zatrzymaniu. Formularz używany przez funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej w trakcie trwania w Polsce stanu wojennego.

Meldunek o zatrzymaniu. Formularz używany przez funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej w trakcie trwania w Polsce stanu wojennego., domena publiczna

Co potrafię?

Potrafię scharakteryzować okres stanu wojennego.

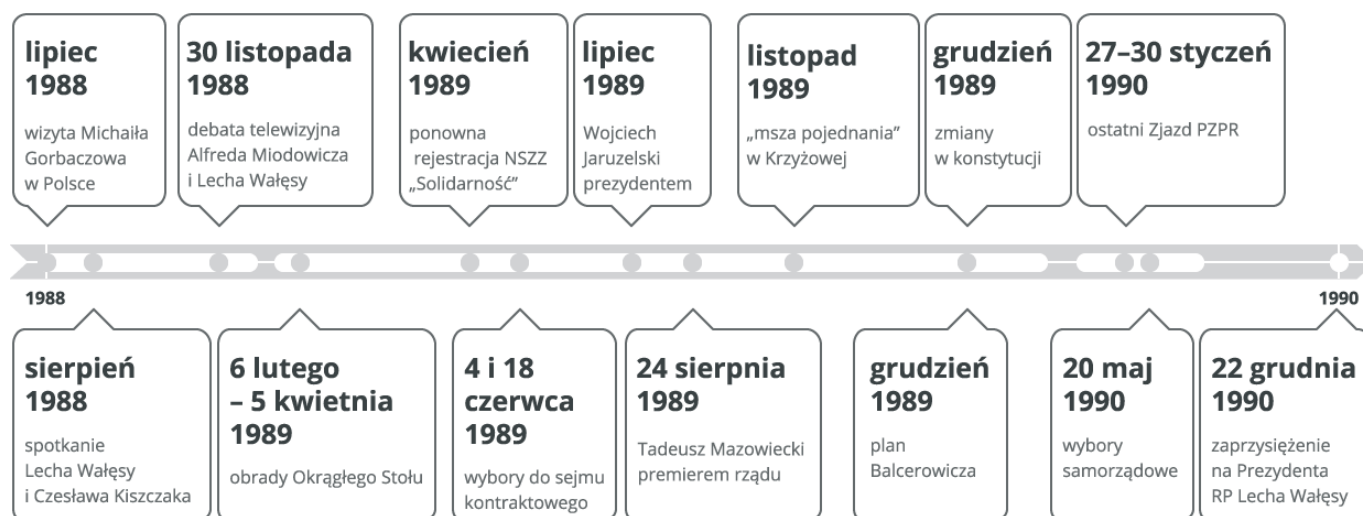
Co wiem?

Wiem, kiedy zarejestrowano Solidarność.

Co rozumiem?

Rozumiem, w jaki sposób realia stanu wojennego ograniczały prawa człowieka.

Transformacja gospodarcza i ustrojowa. Początki III RP

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

“ Polemika na temat oceny okresu Polski Ludowej (wypowiedź Jana Nowaka Jeziorańskiego i Andrzeja Drawicza w "Tygodniku Powszechnym" z kwietnia i czerwca 1992 r.)

Jan Nowak-Jeziorański

Granice mojej ojczyzny nigdy nie objęły rządów Polski Ludowej. Tym razem zaborca nie sprawował ich bezpośrednio, lecz przez samych Polaków. Nie każdy z nich był agentem, ale wszyscy byli wykonawcami woli wrogiej potęgi, która zniewoliła mój kraj, narzuciła mu siłą wasalny rząd i ustrój, który doprowadził Polskę do ruiny. Zakres autonomii rządzących bywał mniejszy lub większy, ale nie zmienia to faktu, że ludzie, którzy rządili w latach Polski Ludowej, byli w gruncie rzeczy namiestnikami Związku Sowieckiego, chociaż tak gorąco próbują temu przeczyć. To, że byli Polakami, a nie Rosjanami, nie zmienia faktu, że sprawowali władzę z obcego mandatu, i że osadzeni zostali na swoich stołkach siłą przez wroga,

który utrzymywał ich przy władzy, wisząc nad Polską groźba użycia tej siły. Dlatego 45 lat Polski Ludowej było dla mnie taką samą przerwą w ciągłości suwerenności Rzeczypospolitej, jaką były 123 lata zaborów.

Andrzej Drawicz

Wielu emigrantów występuje w podobnym duchu [odniesienie do słów J. Nowaka-Jeziorańskiego] [...]. Dla kilku pokoleń i większości ich przedstawicieli to, co nazywano Polską Ludową, było zwichniętą u zarania i wykoślawioną przez dziesięciolecia – ale zawsze przecież Polską. Będąc zmuszonymi w niej żyć, starano się ją uczłowieczyć, poszło na to wiele szczerego wysiłku i w efekcie od czasów postalinowskich nie stanowiła ona jedynie wyszczerzonej maski zła. Adaptowano siebie do niej, ale i ją dla siebie. Mniej czy bardziej bierny opór rządzonych wymuszał na rządzących elastyczność metod, [...] ale przecież i rządzący nie byli jedynie „namiestnikami Związku Sowieckiego”. Przynajmniej nie wszyscy; a im bliżej ku naszym dniom, tym bardziej się to komplikowało [...]. Więc nie ma zgody na nieciągłość tego, co nazywamy ojczyzną, ze strony uwikłanych, a uwikłani byliśmy wszyscy.

Polemika na temat oceny okresu Polski Ludowej (wypowiedź Jana Nowaka Jeziorańskiego i Andrzeja Drawicza w „Tygodniku Powszechnym” z kwietnia i czerwca 1992 r.), [w:] , Polemiki wokół najnowszej historii Polski. Materiały źródłowe, red. Anna Magierska, Anna Szustek, Warszawa 1994.

Ćwiczenie 1

Przeczytaj obie opinie na temat PRL. Która bardziej cię przekonuje? Porozmawiaj o nich z rodzicami lub dziadkami. Może ich uwagi pomogą ci dokonać oceny.

Strajki w 1988 roku i geneza Okrągłego Stołu

Na przełomie kwietnia i maja 1988 roku kraj znowu ogarnęła fala strajków. Zastrajkowała m.in. Huta im. Lenina w Krakowie, Huta Stalowa Wola, Stocznia Gdańska. Demonstrowano

także na ulicach, żądając przywrócenia działalności związku oraz poprawy sytuacji ekonomicznej czy zwolnienia z więzień aresztowanych. Do pacyfikacji strajkujących i demonstrujących wysłano ZOMO.

W lipcu 1988 roku w Polsce przebywał Michaił Gorbaczow. Wizyta – mimo napiętej sytuacji w kraju – przebiegała w wyjątkowo przyjemnej atmosferze. Gorbaczow zachowywał się inaczej niż jego poprzednicy i zdobywał sympatię otoczenia. Ponadto zdawano sobie sprawę, że w ZSRR ruszył proces zmian. Podczas spotkania z intelektualistami na Zamku Królewskim w Warszawie padło pytanie o „aktualność doktryny Breżniewa”. Gorbaczow nie udzielił jednoznacznej odpowiedzi, niemniej odebrano to jako kres jej funkcjonowania.

Kolejna fala strajków ogarnęła kraj w sierpniu 1988 roku. Wówczas po raz pierwszy przedstawiciele władz wystąpili z propozycją spotkania tzw. Okrągłego Stołu, przy którym zasiądą przedstawiciele opozycji i strony rządowej. W gremium partyjnym nie brakowało opornych i niechętnych porozumieniu z opozycją, niemniej ostatecznie na VIII Plenum KC PZPR zwyciężyła chęć kompromisu. Warto jednak wspomnieć, że później (a zwłaszcza na X Plenum) tzw. beton partyjny, niechętny liberalizacji, kompromisowi z opozycją i przeobrażeniom gospodarczym, mocno się uaktywnił. W rozmowach sondażowych z rządem uczestniczyli m.in. Władysław Siła-Nowicki i Andrzej Stelmachowski (działacz Klubu Inteligencji Katolickiej). W szukanie kompromisu zaangażowali się także przedstawiciele Episkopatu.

31 sierpnia 1988 roku doszło do pierwszego spotkania gen. Czesława Kiszczaka z Lechem Wałęsą. Spotkanie odbyło się w Warszawie. Wałęsa mimo braku konkretnych obietnic ze strony władz zobowiązał się doprowadzić do ugaszenia strajków. Kolejne spotkanie planowano na 16 września. Znowu zaangażował się Episkopat. Mediatorem był ks. Alojzy Orszulik. Tym razem miejscem rozmów była podwarszawska Magdalenka. Ustalono wówczas, że obrady okrągłego stołu odbędą się w połowie października. Jednak terminu nie dotrzymano – zmienił się rząd. Nowym premierem został Mieczysław Rakowski, długoletni redaktor naczelny „Polityki”, uchodzący za zwolennika liberalnego kursu polityki. Pierwsze wypowiedzi nowego premiera, niechętne Okrągłemu Stołowi, a także próba postawienia Stoczni Gdańskiej w stan likwidacji temu przeczyły. Nie bez znaczenia były też tarcia we władzach partyjnych. Niemniej nastąpiło drobne złagodzenie sytuacji w kontaktach ze społeczeństwem.

Obchody jubileuszu zdobycia niepodległości, a także rocznicy wprowadzenia stanu wojennego, tym razem nie spotkały się z takimi represjami jak demonstracje przeprowadzone jeszcze wiosną czy latem. KC PZPR podjął ostatecznie uchwałę o wprowadzeniu w życie pluralizmu politycznego i związkowego. Ostatnim problemem, który blokował podjęcie rozmów, były kwestie personalne: strona rządowa nie chciała początkowo zaakceptować wszystkich zgłoszonych przez opozycję kandydatów do rozmów, ale ostatecznie wyraziła zgodę.

Warto wspomnieć o jeszcze jednym istotnym wydarzeniu, które także miało wpływ na utrzymanie sympatii dla Solidarności. 30 listopada 1988 roku odbyła się debata pomiędzy Alfredem Miodowiczem (szefem „rządowych” związków zawodowych, czyli Ogólnopolskiego Porozumienia Związków Zawodowych) i Lechem Wałęsą. Założeniem debaty było skompromitowanie Wałęsy. Uważano, że Miodowicz – długoletni działacz, a ponadto członek Biura Politycznego – pokaże swoją wyższość intelektualną. Debata jednak zakończyła się pełnym sukcesem szefa Solidarności.

Okrągły Stół

W grudniu 1988 roku przy Lechu Wałęsie jako przewodniczącym NSZZ „Solidarność” powstał Komitet Obywatelski, a jego sekretarzem został Henryk Wujec. W ramach Komitetu utworzono 15 sekcji, w których starano się gromadzić materiały na potrzeby rozmów Okrągłego Stołu. Komitet liczył 135 osób (doradców z różnych dziedzin).

Rozmowy rozpoczęły się 6 lutego 1989 roku. Zakończyły 5 kwietnia. Odbywały się w stolicy, w pałacu Namiestnikowskim, przy okrągłym stole specjalnie wykonanym na tę okazję.

Ciekawostka

W tym czasie po Polsce krążyło żartobliwe powiedzenie, że okrągły stół stał się najlepszym eksportowym polskim meblem.

Bezpośredni udział w rozmowach brało 57 osób, jednak zaangażowanych w nie było kilkaset (udzielających się w pracach przygotowawczych i grupach roboczych). Wśród uczestników warto wymienić: Władysława Findeisena, Aleksandra Gieysztora, Czesława Kiszcza, Lecha Wałęsę, Alfreda Miodowicza, Jerzego Turowicza, Mikołaja Kozakiewicza, Józefa Ślisza i Jana Janowskiego. Rozmowy odbywały się w trzech zespołach – gospodarki i polityki społecznej, pluralizmu związkowego oraz reform politycznych.

Ćwiczenie 2

Którzy z wymienionych wyżej uczestników obrad należeli do reprezentantów strony rządowej, a którzy byli przedstawicielami opozycji?

Ich efektem była zgoda na powtórny rejestrację Solidarności i wprowadzenie wolności w życiu politycznym. Zapowiedziano zreformowanie systemu prawnego i sądownictwa, a także ograniczenie cenzury. Zawarto też kontrakt przedwyborczy dotyczący podziału mandatów w przyszłym parlamencie (dlatego wybrany później sejm nazywano kontraktowym). Zgodnie z umową 65% mandatów miało przypaść stronie rządzącej, a 35% opozycji. Wybory do senatu (który również pojawił się po latach) miały być w pełni wolne. 7

kwietnia sejm uchwalił ustawę o zmianie Konstytucji PRL, w której znalazły się zapisy o wprowadzeniu senatu oraz urzędu Prezydenta. Jego wyboru miały dokonać połączone izby sejmu i senatu, czyli Zgromadzenie Narodowe. Wprowadzono także nowe ordynacje wyborcze i ustalono termin wyborów na 4 i 18 czerwca.

Ćwiczenie 3

Czy okrągły kształt stołu miał symboliczne znaczenie? Uzasadnij odpowiedź.

Ćwiczenie 4

Wskaż kraj, w którym opozycja również zasiadła do rozmów ze stroną rządzącą przy okrągłym stole.

Albania

Czechosłowacja

Węgry

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Po Okrągłym Stole

W kwietniu 1989 roku Sąd Wojewódzki w Warszawie zarejestrował ponownie NSZZ „Solidarność” i NSZZ „Solidarność” Rolników Indywidualnych. Znowu zaczął się ukazywać „Tygodnik Solidarność”. Pojawiła się także „Gazeta Wyborcza”, kolejne opozycyjne pismo. Jego redaktorem naczelnym został Adam Michnik. W gazecie prezentowali się kandydaci Komitetu Obywatelskiego, każdy miał zdjęcie zrobione z Lechem Wałęsą. KO uzyskał też dostęp do radia i telewizji – 28 kwietnia w radiu, a 9 maja w telewizji została nadana pierwsza audycja Studia „Solidarność”.

Wybory odbyły się 4 czerwca 1989 roku. Głosowano w dwóch turach. Frekwencja była bardzo niska (I tura – 62,7%, II – 25%). Opozycja uzyskała 161 mandatów w sejmie i prawie wszystkie (99 na 100) w senacie. Dla strony rządzącej na pewno ogromną porażką był fakt, że prawie całkowicie przepadła tzw. lista krajowa (z 35 kandydatów do parlamentu dostały się tylko 2 osoby). Mandaty te zostały rozdzielone na listy okręgowe i obsadzone w II turze.

Ćwiczenie 5

Niektórzy przedstawiciele opozycji mieli żal do Lecha Wałęsy, że podjął rokowania z rządem, uważając, że siłowe rozwiązanie byłoby bardziej słuszne. Jakie jest twoje zdanie?

Po wyborach, kiedy kształtowały się kluby poselskie, opozycyjni posłowie utworzyli Obywatelski Klub Parlamentarny, który liczył 260 osób. Jego przewodniczącym został Bronisław Geremek. 4 lipca 1989 roku odbyło się inauguracyjne posiedzenie sejm i senatu. Marszałkiem nowo wybranego sejm u został Mikołaj Kozakiewicz, a senatu Andrzej Stelmachowski.

Wcześniej prowadzono rozmowy na temat obsadzenia urzędu prezydenta i zasadniczo ustalono, że obejmie go Wojciech Jaruzelski. Na łamach „Gazety Wyborczej” ukazał się tekst *Wasz prezydent, nasz premier*, sugerujący, że wybór na stanowisko prezydenta gen. Jaruzelskiego powinien doprowadzić do obsadzenia urzędu premiera przez człowieka opozycji. 19 lipca 1989 roku Zgromadzenie Narodowe wybrało na prezydenta Wojciecha Jaruzelskiego.

Adam Michnik, redaktor naczelny „Gazety Wyborczej” i zaproponowany przez niego kandydat na premiera, Tadeusz Mazowiecki

Mariusz Kubik, Adam Michnik, redaktor naczelny „Gazety Wyborczej” i zaproponowany przez niego kandydat na premiera, Tadeusz Mazowiecki, 2004, Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 6

Jak należy rozumieć lead artykułu Adama Michnika: „Potrzebny jest nowy układ możliwy do zaakceptowania przez wszystkie główne siły polityczne”?

- Należy dokonać radykalnych zmian, odsunąć całkowicie członków PZPR od władzy.
- Nie można pozwolić na kompromis między rządzącymi a Solidarnością.
- Należy doprowadzić do podziału władzy pomiędzy komunistami a opozycją.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Tym samym generał Jaruzelski zrezygnował z funkcji I sekretarza KC PZPR. Misję tworzenia rządu prezydent powierzył gen. Czesławowi Kiszczakowi, któremu jednak nie udało się tego dokonać: OKP zawarł bowiem porozumienie z dotychczasowymi przybudówkami PZPR. W efekcie nowym premierem został Tadeusz Mazowiecki (24 sierpnia 1989 roku). Nowy rząd miał charakter koalicyjny. Na czele czterech ministerstw stali członkowie PZPR (np. resort obrony objął Florian Siwicki, a ministerstwo spraw wewnętrznych gen. Czesław Kiszczak).

Członkiem rządu o najbardziej barwnej osobowości okazał się Jacek Kuroń, który objął tekę ministra pracy i polityki socjalnej. Do historii przeszły jego pogadanki nazywane „podwieczorkiem przy mikrofonie”, które zjednywały mu poparcie społeczne.

Obejmując urząd premiera, Tadeusz Mazowiecki powiedział słynne słowa: „Przeszłość odkreślamy grubą linią. Odpowiadać będziemy jedynie za to, co uczyniliśmy, by wydobyć Polskę z obecnego stanu załamania”.

Plan Balcerowicza

Jednym z najważniejszych zadań, które stanęły przed rządem było zreformowanie gospodarki. Realizacji programu gospodarczego podjął się [Leszek Balcerowicz](#). Jego zadanie polegało przede wszystkim na zahamowaniu hiperinflacji, dokonaniu uwłaszczenia, uregulowaniu kwestii własności, zlikwidowaniu dopłat do nierentownych zakładów. Balcerowicz (wicepremier i minister finansów) przedstawił swój plan 17 grudnia 1989 roku. Zaproponował 11 nowych ustaw. Dotyczyły one: gospodarki finansowej, przedsiębiorstw, podmiotów zagranicznych, podatków, prawa bankowego, dewizowego, celnego, zatrudnienia, szczegółowych warunków rozwiązywania umów o pracę, wzrostu wynagrodzeń, stosunków kredytowych.

Program reform Balcerowicza został zaakceptowany przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Bank Światowy. Polsce obiecano uruchomienie kredytów o łącznej wartości 2,2 mld dolarów. Przeciwdziałać inflacji miało wprowadzenie w przedsiębiorstwach państwowych progresywnego podatku od ponadnormatywnego wzrostu wynagrodzeń, ustalenie sztywnego kursu dolara, podniesienie stopy kredytowej, a przede wszystkim ograniczenie dotacji państwowych do deficytowych działów gospodarki. Dla społeczeństwa była to terapia wstrząsowa. Chciano kapitalizmu, ale nie zdawano sobie sprawy z efektów jego wprowadzenia. Skutkiem reformy było bardzo duże bezrobocie oraz wzrost cen (o 40–50%). Kolejny raz doszło więc do strajków i protestów. Próbowali je rozładowywać Lech Wałęsa i Jacek Kuroń. Balcerowicz konsekwentnie realizował politykę rządu. Już w marcu 1990 roku widocznym sukcesem był spadek inflacji.

Kolejnym ważnym krokiem było przeprowadzenie prywatyzacji – zrezygnowanie z prowadzenia działalności gospodarczej przez państwo oraz spowodowanie napływu kapitału zagranicznego do Polski. Niestety, proces ten wiązał się z dużą niedbałością przy stanowieniu praw, w wyniku czego m.in. działacze aparatu partyjnego zakładali spółki z ograniczoną odpowiedzialnością i wykorzystując luki prawne, powiększali swój kapitał. Nastąpiła era afer gospodarczych.

Ćwiczenie 7

Czy bogacenie się dawnej nomenklatury partyjnej w okresie transformacji było zjawiskiem charakterystycznym tylko dla Polski? Uzasadnij odpowiedź.

Ćwiczenie 8

Jak myślisz, dlaczego jednym z haseł skandowanych przez demonstrujących w okresie transformacji było: „Balcerowicz musi odejść”?

- Było to jedno z haseł niemających żadnych podstaw racjonalnych.
- Znaczna część społeczeństwa nie potrafiła zaakceptować zasad kapitalistycznych i dopatrywała się winy reformatora.
- Żaden minister finansów nie cieszy się sympatią społeczną.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Powiew nowego

Nastąpiły także wyraźne zmiany w polskiej polityce zagranicznej. Przyjęto całkowicie odmienne priorytety. Polska zaczęła dążyć do integracji politycznej i militarnej z Zachodem. Ministrem spraw zagranicznych w rządzie Tadeusza Mazowieckiego został [Krzysztof Skubiszewski](#). Powiewem nowego był również inny wymiar polityki zagranicznej. Od 9 do 14 listopada 1989 roku przebywał w Polsce kanclerz RFN Helmut Kohl. Doszło wówczas do symbolicznego polsko-niemieckiego pojednania podczas mszy świętej, która odbyła się w Krzyżowej na Dolnym Śląsku. 17 lipca 1990 w rokowaniach na temat zjednoczenia RFN i NRD wziął udział minister spraw zagranicznych Polski i uzyskał zapewnienie, że zjednoczone Niemcy zawrą traktat potwierdzający nienaruszalność polskiej granicy zachodniej. 27 lutego 1990 roku wznowiono też (zerwane w 1967 roku) stosunki między Polską a Izraelem.

Rząd Tadeusza Mazowieckiego proklamował politykę grubej kreski: nie podjęto kwestii odpowiedzialności za 45 lat rządów komunistycznych w Polsce.

29 grudnia 1989 uchwalone zostały zmiany w konstytucji. Przede wszystkim przywrócono państwu miano Rzeczypospolitej Polskiej. Miało być od tej pory państwem prawa, w którym władza zwierzchnia należy do narodu i jest sprawowana poprzez sejm i senat. Szersze uprawnienia uzyskał samorząd terytorialny. Wprowadzono pluralizm polityczny. 9 lutego 1990 roku przywrócono godło państwowe z czasów II RP – orła w koronie. Rozwiązano Służbę Bezpieczeństwa i Milicję Obywatelską, a w ich miejsce powstał Urząd Ochrony Państwa i Policja Państwowa.

W styczniu 1990 roku rozwiązano PZPR. W dniach 27–30 stycznia w Sali Kongresowej w Warszawie odbył się ostatni zjazd PZPR.

W miejsce PZPR powstało kilka ugrupowań z Socjaldemokracją Rzeczypospolitej Polskiej na czele. Jej głównymi liderami byli [Aleksander Kwaśniewski](#) i Leszek Miller. Część byłych członków utworzyła Unię Socjaldemokratyczną Rzeczypospolitej Polskiej (na czele stanął Tadeusz Fiszbach). SdRP uznała się za kontynuatorkę PZPR, przejęła jej aktywa i pasywa. W sejmie utworzono Parlamentarny Klub Lewicy Demokratycznej. W 1990 roku zlikwidowano RSW Prasa–Książka–Ruch, uchodzący za koncern partyjny. Znaczna część budynków będących własnością PZPR stała się własnością państwa, np. Gmach Komitetu Centralnego został w 1991 roku siedzibą giełdy.

Przestało także istnieć ZSL, 5 maja powrócono do nazwy PSL. Jego liderem został Roman Bartoszcze. Działały także nadal ugrupowania będące wcześniej „w podziemiu”, jak KPN Leszka Moczulskiego i PPS Jana Józefa Lipskiego.

Na scenie politycznej pojawiły się nowe ugrupowania, np. Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe z Wiesławem Chrzanowskim na czele, Kongres Liberalno-Demokratyczny, Porozumienie Centrum czy Unia Polityki Realnej.

Ćwiczenie 9

Która z wyżej wymienionych partii nadal funkcjonuje?

20 maja 1990 roku odbyły się pierwsze całkowicie wolne i demokratyczne wybory samorządowe. Frekwencja wyniosła tylko 42,3%.

Podział obozu Solidarności

Jednolity do tej pory obóz solidarnościowy od połowy 1990 roku zaczął się dzielić. Wyraźnie stało się to widoczne przed nowymi wyborami prezydenckimi. M.in. zwolennicy Tadeusza Mazowieckiego powołali Ruch Obywatelski–Akcja Demokratyczna. Jesienią 1990 roku odbyły się wybory. Sukces odniósł Lech Wałęsa. 22 grudnia 1990 roku nastąpiło jego zaprzysiężenie. Wałęsa sprawował władzę tylko jedną kadencję. W 1995 roku nowym prezydentem został Aleksander Kwaśniewski, lider SLD (koalicji wyborczej powstałej w 1991 roku przede wszystkim na bazie SdRP). Po jego dwóch kadencjach funkcja prezydenta – zgodnie z kolejną elekcją – przypadła [Lechowi Kaczyńskiemu](#). Prezydent wraz z wybitnymi osobistościami polskiej sceny politycznej zginął w katastrofie rządowego samolotu w okolicach Smoleńska. Polska delegacja leciała na obchody rocznicy zbrodni katyńskiej. Po raz pierwszy w historii III RP, ale kolejny w historii Polski, uprawnienia prezydenta przejął zgodnie z konstytucją marszałek sejmu [Bronisław Komorowski](#).

Ćwiczenie 10

Przypomnij, jak nazywał się Marszałek Sejmu, który przejął uprawnienia prezydenckie w II RP.

Maciej Rataj

Kazimierz Bartel

Stanisław Wojciechowski

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W kolejnych wyborach Bronisław Komorowski wolą większości Polaków objął urząd prezydenta.

27 października 1991 roku odbyły się pierwsze całkowicie wolne wybory do sejmu. W skład parlamentu weszli przedstawiciele 29 ugrupowań politycznych, co nie sprzyjało stabilności politycznej. Próbowano zaradzić tej sytuacji, zmieniając w 1993 roku ordynację wyborczą.

Wprowadzono m.in. progi wyborcze. W 1993 roku do władzy doszli postkomuniści z SLD, który utworzył koalicję z PSL. Od tego momentu rozpoczęła się swego rodzaju huśtawka wyborcza, która raz windowała lewicę, a raz ugrupowania postsolidarnościowe. 21 września 1997 roku sukces odniosła Akcja Wyborcza „Solidarność”, natomiast 23 września 2001 roku ponownie zwyciężyła lewica.

Zmieniała się też scena polityczna: pojawiały się nowe ugrupowania, znikwały lub zmieniały nazwy partie ukształtowane w 1989 roku lub później. Na przykład w 2005 roku sukces wyborczy przypadł ugrupowaniu Prawo i Sprawiedliwość, powstałemu w 2001 roku, z Jarosławem Kaczyńskim na czele. W jego składzie znaleźli się politycy wcześniej należący do Porozumienia Centrum. PiS utworzył koalicję z Ligą Polskich Rodzin i Samoobroną. W 2007 roku nastąpił rozpad koalicji i przedterminowe wybory, w wyniku których do władzy doszła Platforma Obywatelska. To ugrupowanie zostało założone przez Andrzeja Olechowskiego, Macieja Płażyńskiego (polityków wywodzących się z Akcji Wyborczej „Solidarność”) oraz Donalda Tuska (wcześniej członka Kongresu Liberalno-Demokratycznego i Unii Wolności). PO weszła w koalicję z PSL. Platforma jest jedyną partią polityczną, która powtórzyła sukces wyborczy w kolejnej elekcji (w 2011 roku).

Ćwiczenie 11

Sprawdź, ile gabinetów istniało od 1989 do 2005 roku. Jaki był średni czas funkcjonowania gabinetu rządowego? W jaki sposób sytuacja ta uległa zmianie po 2005 roku?

Dla kształtowania się polskiej demokracji istotne znaczenie miało uchwalenie nowej konstytucji, która zastąpiła konstytucję PRL z 1952 roku. Prace nad nią rozpoczął już sejm kontraktowy. On też wprowadził pierwsze zmiany do peerelowskiej ustawy. W 1992 roku (17 października) sejm przyjął czasowe rozwiązanie pod postacią małej konstytucji. Akt regulował kwestie zależności między władzą ustawodawczą i wykonawczą oraz kompetencje samorządu terytorialnego.

Ćwiczenie 12

Przypomnij, kiedy uchwalono w Polsce poprzednią małą konstytucję.

w 1952 r.

w 1945 r.

w 1947 r.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ostatecznie konstytucję obowiązującą do dziś uchwaliło Zgromadzenie Narodowe 2 kwietnia w 1997 roku. 15 maja 1997 roku została przyjęta przez naród polski w referendum,

a 17 października weszła w życie.

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 13

Sporządź bilans Okrągłego Stołu.

Ćwiczenie 14

Wskaż różnice między godłem PRL a obecnym.

Godło PRL

Godło PRL, domena publiczna

Czasami nawet konstytucja może wprowadzać w błąd. Konstytucja RP używa bowiem w art. 28 błędnie pojęcia herb. Godłem Polski jest Orzeł Biały, natomiast tenże Orzeł umieszczony na tarczy herbowej w czerwonym polu jest już herbem Polski.

domena publiczna

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić pojęcie „transformacja ustrojowa”.

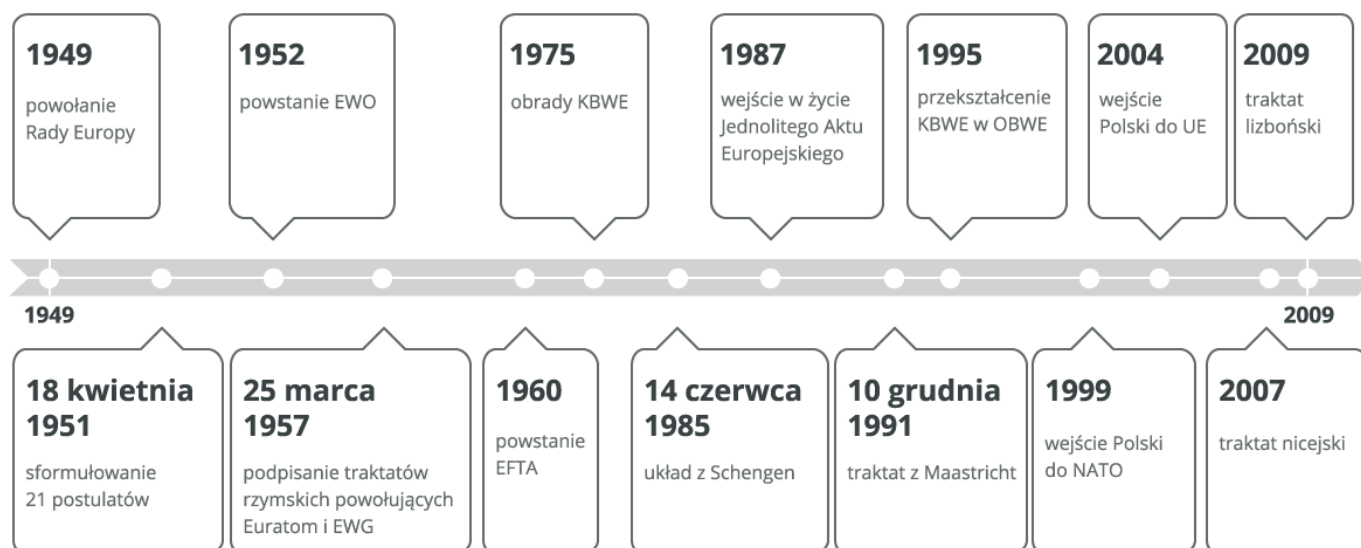
Co wiem?

Wiem, kiedy doszło do obrad Okrągłego Stołu.

Co rozumiem?

Rozumiem, że rok 1989 był przełomowy dla społeczeństwa polskiego.

Integracja europejska. Polska w strukturach NATO i UE

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Wprowadzenie

Koncepcja zjednoczenia Europy pojawiła się już w średniowieczu. Ideę tę próbował urzeczywistnić Karol Wielki. Myśl o powstaniu jednej wspólnej Europy wyrażał też Otton III – jak pamiętamy, istotną rolę w tym dziele miał odegrać Bolesław Chrobry. Pomysły na zjednoczenie pojawiały się także w propozycjach pisarzy i publicystów w różnych okresach historycznych. Przypominano o wspólnych korzeniach kontynentu, co było punktem wyjścia rozważań o integracji.

“ Idea integracji

W latach wojny, a także po jej zakończeniu, gorącym zwolennikiem ponadpaństwowych struktur europejskich był Churchill. Panowało powszechne przekonanie, że pokój w Europie wymaga jedności narodów i państw, których rywalizacja doprowadziła do dwóch wojen światowych. Jak później pisał Jean Monnet, „narody Europy otoczone przez potężne imperia, Stany Zjednoczone i Rosję, wyczerpane, ofiary toczonych między sobą walk [...] zrozumiały, że podziały narodowe od dawna są przebrzmiałe. Uświadomiły sobie, że aby rozwiązać swe problemy i iść naprzód, muszą się zjednoczyć, odrzucając emocje wybujałego nacjonalizmu, który prowadzi je do zguby”.

[...] Do entuzjastów Europy zjednoczonej należeli: w Niemczech – Adenauer, we Włoszech – de Gasperi, we Francji – Robert Schuman, w Belgii – Paul-Henri Spaak. Za integracją opowiadały się niemal wszystkie partie polityczne, poza komunistami. Gorących zwolenników miała ona zwłaszcza wśród chrześcijańskich demokratów.

[...] „Jednoczenie Europy”, „współpraca europejska” w rzeczywistości dotyczyły tylko Europy Zachodniej. [...] Europa jednoczyła się w obronie wartości zagrożonych przez komunizm i stalinowski totalitaryzm. Jak pisał w swoich wspomnieniach Spaak, nie zachodni mężowie stanu, lecz Stalin zasłużył na tytuł „ojca jedności europejskiej” [...]

W procesie stopniowego kształtowania się „dwóch Europ” wielkie znaczenie miał plan Marshalla [...] . Projekt amerykański przewidywał, że kraje europejskie jeśli nie wszystkie, to większość z nich, wystąpią ze wspólnym programem wykorzystania środków, które Waszyngton chce przeznaczyć na poprawę ciężkiej sytuacji ekonomicznej w Europie i pomóc w odbudowie gospodarczej. [...] Dla realizacji pomocy amerykańskiej w kwietniu 1948 roku utworzono Organizację Ekonomicznej Współpracy Europejskiej (The Organization for European Economic Cooperation – OEEC), do której weszły: Austria, Belgia, Dania, Francja, Grecja, Holandia, Islandia, Irlandia, Luksemburg, Norwegia, Portugalia, Szwajcaria, Szwecja, Turcja, Wielka Brytania, Włochy. Gdy w 1951 r. skończył się plan Marshalla, OEEC kontynuowała działalność, stając się skutecznym instrumentem budowania ponadpaństwowych więzi gospodarczych i odgrywając pewną rolę w konsolidacji bloku zachodniego w warunkach zimnej wojny. Najistotniejsze znaczenie miało obniżenie barier celnych i zmniejszenie ograniczeń importu/eksportu. [...]

Idea integracji, [w:] , Historia Europy, red. Antoni Mączak, Wrocław-Warszawa-Kraków 1997.

Ćwiczenie 1

Po przeczytaniu tekstu źródłowego wskaż wszystkie właściwe odpowiedzi.

- Zwolennikami integracji były wszystkie ugrupowania polityczne w państwach europejskich.
- Dla powstania „wspólnej” Europy istotne znaczenie miał plan Marshalla.
- Organizacja Ekonomicznej Współpracy Europejskiej traktowana jest jako pierwszy etap integracji europejskiej.
- Przeciwnikiem integracji był były premier brytyjski W. Churchill.
- Za powstaniem wspólnej Europy opowiadały się przede wszystkim ugrupowania chadeckie.
- Początkowo integracja dotyczyła tylko części Europy.
- Do idei integracji nie przyczyniła się polityka ZSRR.
- Współpraca apolityczna stała się pierwszym obszarem podlegającym integracji.
- Idea integracji miała swoich „ojców”.
- Tragizm I i II wojny światowej uświadomił, że integracja może zapobiec konfliktom w przyszłości i może okazać się skutecznym narzędziem utrzymania pokoju.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Początki integracji europejskiej

Jean Monnet, francuski ekonomista, zasugerował, że proces integracji powinien być stopniowy i odbywać się etapami – scalanie powinno obejmować kolejne obszary życia. Pomysł Monneta zainspirował ministra spraw zagranicznych Francji Roberta Schumana do złożenia propozycji powołania organizacji, która zajmowałaby się rozwojem przemysłu ciężkiego. Zamierzano w ten sposób nadzorować przemysł zbrojeniowy w Europie, stąd

jednym z państw, które otrzymały tę propozycję, były także Niemcy. Schuman zaproponował także powstanie Europejskiej Wspólnoty Obronnej, w ramach której miała także działać armia niemiecka i tym samym podlegać kontroli. Rozbrojenie Niemiec, według USA i krajów Europy Zachodniej, nie wchodziło w rachubę, ponieważ chciano utrzymać „równowagę europejską”. Nie bez znaczenia był też fakt, że Niemcy były krajem graniczącym z radziecką strefą wpływów.

W tym czasie pomysł na koordynację polityki gospodarczej, współpracę w dziedzinie handlu, wojskowości, ale też kultury podjęły kraje Beneluksu, Francja i Wielka Brytania, podpisując 17 marca 1948 roku porozumienie. Natomiast w maju 1948 roku w Hadze na Kongresie Europy postanowiono, że konieczna jest współpraca między państwami Europy Zachodniej mająca przede wszystkim na celu umacnianie demokracji, przestrzeganie praw człowieka i regulację kwestii społecznych. Dlatego też na konferencji ambasadorów w Londynie opracowano statut Rady Europy, a 5 maja 1949 roku organizacja zaczęła funkcjonować. Państwami założycielami były: Belgia, Dania, Francja, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Norwegia, Szwecja, Wielka Brytania i Włochy. Siedzibą Rady został Strasburg. Organami organizacji są: Sekretariat, Komitet Ministrów (w jego ramach systematycznie spotykają się ministrowie spraw zagranicznych) i Zgromadzenie Parlamentarne, do którego wybierani są parlamentarzyści państw członkowskich.

Polecenie 1

Dowiedz się, które państwo zostało zawieszona w prawach kandydata do Rady Europy. Napisz, z jakich powodów Rada podjęła taką decyzję.

Polecenie 2

Wymień nazwy przynajmniej pięciu państw, będących członkami wtórnymi Rady Europy.

Polecenie 3

Podaj nazwy trzech państw obserwatorów w zgromadzeniu parlamentarnym. Które państwo afrykańskie ma taki status?

Rada Europy przyjmuje dokumenty mające charakter traktatów międzynarodowych, zwane konwencjami, do których mogą przystępować państwa członkowskie Rady, a w niektórych przypadkach także europejskie kraje nieczłonkowskie lub nawet pozaeuropejskie kraje nieczłonkowskie. Wśród ważnych konwencji opracowanych w Radzie Europy są m.in.: Europejska Konwencja Praw Człowieka, Europejska Konwencja Kulturalna, konwencja o zapobieganiu terroryzmowi, konwencja w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej.

Na mocy przyjętej przez Radę Europejskiej Konwencji Praw Człowieka powstał Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu, który orzeka na jej podstawie. Każdy kraj przystępujący do Rady Europy ma obowiązek podpisania konwencji.

Europejska Wspólnota Obronna, Europejska Wspólnota Węgla i Stali, EWG i Euratom

Traktat o powołaniu Europejskiej Wspólnoty Obronnej został podpisany w 1952 roku w Paryżu, jednak Francja go nie ratyfikowała. Rok wcześniej udało się natomiast rozpocząć proces integracji gospodarczej, proponowany przez francuskich polityków. 18 kwietnia także w Paryżu Francja, Niemcy, Włochy, Holandia, Belgia, Luksemburg powołały Europejską Wspólnotę Węgla i Stali, podpisując tzw. traktat paryski, który zaczął obowiązywać 23 lipca 1952 roku. Państwa sygnatariusze zgadzały się na wspólny rynek surowców i produktów przemysłu węglowego i stalowego. Celem był rozwój gospodarczy państw, jak również wzrost zatrudnienia. Traktat zawarto na 50 lat. Na czele głównego organu EWWiS – Wysokiej Władzy stanął Jean Monnet.

Kolejne lata przyniosły rozwój współpracy, a także zmiany w strukturze, czyli powstanie nowych instytucji. Na spotkaniu przedstawicieli EWWiS w Mesynie zdecydowano o powołaniu Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej. EWG powstała 25 marca 1957 roku na mocy traktatów rzymskich. Państwami sygnatariuszami były te kraje, które powołały EWWiS. Drugą organizacją utworzoną w Rzymie była Europejska Wspólnota Energii Atomowej Euratom.

Polecenie 4

Wyjaśnij, dlaczego przywiązywano wagę do kontrolowania energii atomowej w państwach członkowskich.

W 1973 roku do EWG przystąpiły Wielka Brytania, Dania i Irlandia, a w 1981 roku Grecja. W roku 1986 dołączyły Hiszpania i Portugalia. Zamierzano stworzyć wspólny rynek towarów i usług. Powołano więc instytucję, która miała nadzorować ściślejszą współpracę w tych dziedzinach. W ten sposób powstała Komisja Europejska, a wkrótce również Europejski Bank Inwestycji. Głównym zadaniem tej drugiej instytucji była dbałość o równomierny rozwój państw członkowskich i wspieranie kredytami i subwencjami tych krajów i regionów, dla których to wsparcie jest niezbędne.

Kolejną formą organizacyjną, która powstała 4 stycznia 1960 roku niejako obok już wspomnianych struktur, ale także miała służyć integracji europejskiej, była EFTA –

Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu. W jej skład weszły: Austria, Wielka Brytania, Dania, Norwegia, Portugalia, Szwajcaria, Szwecja. Od 1 stycznia 1967 roku stworzono między nimi bezcłową strefę handlu obejmującą artykuły przemysłowe. W 1970 roku członkiem EFTA stała się Islandia, w 1985 Finlandia. Natomiast w 1973 roku wystąpiły z niej Wielka Brytania i Dania, a w 1986 Portugalia. W 1991 roku członkiem EFTA został Liechtenstein.

Z Archiwum TVP

Obejrzyj historię powstania Unii Europejskiej w pigułce. Materiał powstał w 2002 roku.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DN2IzpcqI>

TVP S.A., tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl

Film 2 Źródło: TVP S.A., tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl.

Integracja z problemami

Proces integracji nie był pozbawiony problemów. Francja obawiała się zrównania w prawach Niemiec z pozostałymi państwami. Kiedy jednak sukcesem zakończyły się negocjacje z RFN i podpisano dwustronny układ, uznała, że dalsze integrowanie nie jest jej potrzebne. Kolejny problem dla niektórych państw stanowiły wpływy amerykańskie. W pewnym sensie ich pasem transmisyjnym była Wielka Brytania. Zdarzało się także, że rządy niektórych państw podejmowały decyzję o wejściu w struktury europejskie, natomiast mieszkańcy taką możliwość odrzucali w referendum. Tak było w Norwegii. Z kolei Turcja rozpoczęła starania o wejście do struktur europejskich już w roku 1963. Została wówczas państwem stowarzyszonym. Oficjalny wniosek o wejście został złożony w 1986 roku, ale ze względu na łamanie praw człowieka, problem Kurdów, różnice kulturowe, religijne, a także brak możliwości dostosowania systemu prawnego do wymogów europejskich Turcja nadal pozostaje poza Unią. Nie bez znaczenia jest też fakt, że tylko niewielka część Turcji leży na kontynencie europejskim.

KBWE

Warto zauważyć, że z inicjatywy zwolenników integracji podejmowane były przedsięwzięcia, które miały służyć współpracy także między państwami, które nie weszły do EWG czy EWWiS. 30 lipca 1975 roku obradowała w Helsinkach Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (w 1995 roku została przekształcona w Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie). W jej obradach wzięły udział: USA, Kanada i prawie wszystkie państwa europejskie. Nie pojawili się jedynie przedstawiciele

Albanii. Podjęto próbę porozumienia pomiędzy państwami o różnych systemach politycznych. Obecni zadeklarowali chęć pokojowego współistnienia, wyrzeczenia się siły w kontaktach międzynarodowych, nienaruszalność integracji terytorialnej. Deklarowali pokojowe rozwiązywanie konfliktów i brak ingerencji w wewnętrzne problemy państw. Najważniejszym jednak postanowieniem była deklaracja o przestrzeganiu praw człowieka.

Dalsza droga ku jedności

W lipcu 1987 roku wszedł w życie Jednolity Akt Europejski, który precyzyjnie określił cele, do których dążą państwa europejskie, poszerzył zakres współpracy, np. w dziedzinie polityki, ochrony środowiska, badań naukowych. Ustanowił Radę Europejską oraz poszerzył kompetencje parlamentu.

Jesień Narodów doprowadziła do rozpadu radzieckiej strefy wpływów i tym samym umożliwiła przystąpienie do procesu integracji krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Zanim jednak do tego doszło, opracowano w Maastricht na szczycie EWG traktat, który wprowadził nazwę „Unia Europejska” oraz ustalił szczegółowe zasady, na podstawie których Unia miała funkcjonować. Jego podpisanie nastąpiło 7 lutego 1992 roku.

“ Traktat z Maastricht, 10 grudnia 1991 roku ---

fragmenty

Artykuł A

Niniejszym traktatem Wysokie Umawiające się Strony ustanawiają pomiędzy sobą Unię Europejską zwaną dalej Unią. Niniejszy Traktat stanowi nowy etap w procesie tworzenia ściślejszego związku pomiędzy narodami Europy, w którym decyzje podejmowane są na szczeblu jak najbliższym obywatelowi. Unia będzie tworzona w oparciu o Wspólnoty Europejskie, uzupełnione kierunkami działania i formami współpracy ustanowionymi niniejszym Traktatem. Jej zadaniem jest organizacja, w sposób spójny i solidarny, stosunków między państwami członkowskimi i pomiędzy narodami.

Artykuł B

Unia stawia sobie następujące cele:

I. Popieranie zrównoważonego i trwałego postępu gospodarczo-społecznego, w szczególności poprzez stworzenie obszaru pozbawionego wewnętrznymi granicami, wzmacnianie spójności

ekonomicznej i społecznej, ustanowienie unii gospodarczo-walutowej, docelowo z jedną walutą, zgodnie z postanowieniami niniejszego Traktatu.

II. Potwierdzenie swojej tożsamości na arenie międzynarodowej, w szczególności poprzez realizację wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, włącznie z docelowym sformułowaniem wspólnej polityki obronnej, która mogłaby prowadzić z czasem do wspólnej obrony;

III. Wzmacnianie ochrony praw i interesów obywateli państw członkowskich poprzez wprowadzenie obywatelstwa Unii;

IV. Rozwijanie bliskiej współpracy w zakresie wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych [...]

Artykuł F

1. Unia respektuje tożsamość narodową państw członkowskich, których systemy rządów opierają się na zasadach demokracji.
2. Unia respektuje podstawowe prawa zagwarantowane w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności podpisanej w Rzymie 4 listopada 1950 r. i prawa wynikające z tradycji konstytucyjnych wspólnych dla państw członkowskich jako ogólne zasady prawa Wspólnoty.

Traktat z Maastricht, 10 grudnia 1991 roku – fragmenty.

Polecenie 5

Wymień pięć ustaleń traktatu z Maastricht.

Polecenie 6

Znajdź w internecie informację, kto reprezentował Niemcy, Francję i Wielką Brytanię podczas spotkania w Maastricht.

Należy pamiętać, że nadal istniały Wspólnoty Europejskie, czyli EWG, EWWiS i Euratom. Dopiero traktat lizboński w 2009 roku doprowadził do ich likwidacji, natomiast Unii

Europejskiej nadał osobowość prawną.

Kolejne kroki integracji

Ćwiczenie 2

Przeciągnij nazwy wymienionych poniżej filarów we właściwe miejsca w tabeli.

1.	2.	3.
unia celna i rynek wewnętrzny	przestrzeganie wspólnych wartości	zwalczanie narkomanii i handlu narkotykami
polityka rolna	podniesienie bezpieczeństwa Unii i jej państw członkowskich	walka z przestępczością międzynarodową
polityka strukturalna	utrzymanie pokoju na świecie	współpraca policji w zakresie zwalczania przestępczości pospolitej
transport	umocnienie bezpieczeństwa międzynarodowego	współpraca sądowa w sprawach cywilnych, karnych i celnych
przemysł	współpraca międzynarodowa	zwalczanie terroryzmu
rozwój regionalny	promowanie demokracji i praworządności	regulowanie zasad wjazdu na teren UE i ochrona granic zewnętrznych Unii
polityka handlowa	przestrzeganie praw człowieka i swobód fundamentalnych	polityka imigracyjna
ochrona środowiska		kwestie podejmowania pracy przez obywateli spoza Unii
edukacja, kultura		polityka azylowa
nauka i postęp techniczny		
ochrona zdrowia		
ochrona konsumenta		
polityka socjalna		

1.	2.	3.
obywatelstwo Unii		

Wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa

Wspólnoty Europejskie (wspólna polityka ekonomiczna)

Współpraca w dziedzinie sprawiedliwości i spraw wewnętrznych

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W lutym 2001 roku podpisano w Nicei traktat, który przygotował Unię na przyjęcie nowych członków. Doszło do zreformowania struktur unijnych. Między innymi ustalono maksymalną liczbę deputowanych Parlamentu Europejskiego, a także zwiększono jego kompetencje. Każdy kraj po rozszerzeniu Unii miał mieć prawo do jednego komisarza.

W 2004 roku do Unii Europejskiej wstąpiło 10 państw: Cypr, Czechy, Estonia, Łotwa, Litwa, Malta, Polska, Słowacja, Słowenia, Węgry i było to największe rozszerzenie Unii. W 2007 roku członkami Unii stały się Bułgaria i Rumunia, natomiast w lipcu 2013 roku – Chorwacja.

Schengen

Istotnym elementem integracji było podpisanie tzw. **układu z Schengen**. Odbyło się to 14 czerwca 1985 roku. Porozumienie dotyczy stopniowego znoszenia kontroli granicznej i ścisłej współpracy policyjnej. Obywatele krajów, których dotyczy układ, mogą się poruszać w strefie Schengen bez paszportów. W 2011 do strefy należały 22 kraje Unii i 4 państwa spoza UE.

Granica państwowa polsko-niemiecka, znak graniczny nr. 872, okolice Myśliborza Wielkiego

Mateusz War, Granica państwowa polsko-niemiecka, znak graniczny nr. 872, okolice Myśliborza Wielkiego, Fotografia, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 7

Jaką różnicę dostrzegasz w sposobie kontroli granicznej, biorąc pod uwagę czasy PRL i obecne?

Euro

Większość krajów Unii Europejskiej zobowiązała się do przyjęcia wspólnej waluty. Wejście do strefy euro uzależnione jest od spełnienia określonych warunków ekonomicznych, toteż do 2011 roku na korzystanie z euro zdecydowało się 17 z 27 państw. Jako pierwsze przyjęły ją Austria, Belgia, Finlandia, Francja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Niemcy, Portugalia i Włochy. Banknoty euro pojawiły się w obiegu w 2002 roku, natomiast euro jako waluta funkcjonująca w rozliczeniach bezgotówkowych zostało wprowadzone w 1999 roku.

Ćwiczenie 3

Banknoty i awers każdej monety wyglądają tak samo. Co znajduje się na rewersach?

Zawsze bohaterowie narodowi krajów członkowskich.

Zawsze symbole poszczególnych krajów.

Zawsze godła krajów członkowskich.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polska droga do NATO

Polsce podobnie jak krajom Europy Środkowej wejście w struktury unijne umożliwiły zmiany związane z rozpadem radzieckiej strefy wpływów, a co się z tym wiąże – likwidacja Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej i Układu Warszawskiego. Na podstawie natomiast umowy podpisanej w Moskwie 22 maja 1992 roku (między Borysem Jelcynem a Lechem Wałęsą) doszło do wycofania wojsk radzieckich z Polski.

Polska rozpoczęła przygotowania do procesu integracji gospodarczej i militarnej z Zachodem. Pierwszym etapem było uczestnictwo w NATO. Zakładano bowiem, że tylko to zagwarantuje Polsce bezpieczeństwo i utrzymanie niepodległego państwa. Na pewno pomocne w naszych staraniach były zabiegi Jana Nowaka-Jeziorańskiego (dyrektora Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa w latach 1951–1975) i Zbigniewa Brzezińskiego (doradcy do spraw bezpieczeństwa amerykańskiego prezydenta Jimmy'ego Cartera).

Pierwsza wizyta przedstawiciela NATO (samego sekretarza generalnego Manfreda Wörnera) w Polsce odbyła się w marcu 1992 roku. Polsce dano wówczas przyzwolenie na podjęcie starań o włączenie do paktu północnoatlantyckiego. W kwietniu 1992 roku Polska – podobnie jak inne kraje Europy Środkowo-Wschodniej – była obecna na posiedzeniu Komitetu Wojskowego NATO. Kraj reprezentowali minister obrony i szef sztabu. Zanim jednak Polska weszła w struktury paktu, uczestniczyła w programie Partnerstwo dla Pokoju. Program został ogłoszony w styczniu 1994 roku i zakładał wspólne ćwiczenia wojskowe członków i oczekujących na przyjęcie, udział w operacjach pokojowych i humanitarnych oraz konsultacje dotyczące ewentualnego zagrożenia. W lutym 1994 roku podpisany został przez polskiego premiera dokument ramowy Partnerstwa dla Pokoju, a w maju akt już bezpośrednio dotyczący Polski. W lutym 1995 roku Izba Reprezentantów Kongresu USA przyjęła akt pozwalający na rozszerzenie NATO o Czechy, Polskę, Słowację i Węgry.

Wejście do NATO wymagało przeprowadzenia wielu reform: Polska musiała m.in. ustanowić cywilną kontrolę nad armią. Pierwszy cywilny minister obrony narodowej został powołany w grudniu 1991 roku. Nie był to jednak koniec zmian.

6 Dywizja Powietrznodesantowa

Janusz Magnuski, 6 Dywizja Powietrznodesantowa, Fotografia, domena publiczna

Ćwiczenie 4

Wskaż reformy, które należało przeprowadzić w związku z planami wejścia Polski do NATO.

- Wyszkolenie według nowych procedur oficerów i żołnierzy.
- Budowa nowych obiektów wojskowych i likwidacja wszystkich dotychczasowych.
- Zmiany w budżecie uwzględniające modernizację armii.
- Wymiana całej starej kadry oficerskiej.
- Wymiana sprzętu wojskowego.
- Przystosowanie struktur armii do nowych zadań.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Formalne przystąpienie Polski do NATO nastąpiło 12 marca 1999 roku. Wówczas to minister spraw zagranicznych Polski Bronisław Geremek przekazał sekretarzowi stanu USA Madeleine Albright akt przystąpienia. Ceremonia odbyła się w Independence.

Szczyt NATO w Waszyngtonie (1999 r.). Po raz pierwszy wzięła w nim udział Polska.
domena publiczna

Z Archiwum TVP

Polscy politycy tuż po odzyskaniu niepodległości w 1989 r. rozpoczęli starania o przyjęcie w struktury Paktu Północnoatlantyckiego. Udało się dziesięć lat później. W całej Polsce świętowano tę historyczną chwilę.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DN2IzpcqI>

TVP S.A., tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl

Film 1 Źródło: TVP S.A., tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DN2IzpcqI>

TVP S.A., tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl

Film 2 Źródło: TVP S.A., tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl.

Ćwiczenie 5

Wskaż zdania, które odnoszą się do politycznej przeszłości Bronisława Geremka, związanej z działalnością w polskiej opozycji demokratycznej.

Brał udział w rozmowach Okrągłego Stołu.

Był adwokatem, który reprezentował w sądzie poszkodowanych działaczy Solidarności.

Był członkiem Komisji Ekspertów przy Międzyzakładowym Komitecie Strajkowym w Gdańsku.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Droga do Unii Europejskiej

Droga do Unii Europejskiej okazała się dla Polski dłuższa niż starania o wejście do NATO. Wprawdzie już we wrześniu 1989 roku podpisana została umowa dotycząca współpracy, niemniej oficjalny wniosek akcesyjny złożono 8 kwietnia 1994 roku. Polska musiała zreformować swój system ekonomiczny i dostosować prawo do wymogów Unii Europejskiej. Po trzech latach uzyskano pozytywną opinię Komisji Europejskiej na temat stanu przygotowań, a od marca 1999 roku rozpoczął się proces negocjacyjny. Rząd polski i znaczna część społeczeństwa wiązała z UE nadzieje na zwiększenie bezpieczeństwa ekonomicznego i politycznego kraju, a także „przyspieszenie cywilizacyjne”. Ze strony państw członkowskich Unii pojawiały się obawy związane z wysokimi kosztami przyjęcia nowych państw i tym samym obniżeniem się poziomu życia obywateli Unii. Obawy dotyczyły też umiejętności dostosowania się państw kandydujących do systemu prawnego Europy. Nie bez znaczenia była perspektywa pojawienia się nowych osób na europejskim rynku pracy.

Proces negocjacyjny składał się z 5 etapów: przeglądu ustawodawstwa pod kątem zgodności z prawem unijnym; formułowania stanowisk negocjacyjnych przez obie strony, czyli Polskę i UE; toczenia negocjacji w tzw. obszarach roboczych; rozmów dotyczących treści traktatu akcesyjnego; ratyfikacji traktatu akcesyjnego przez Polskę i UE.

Z Archiwum TVP

Polska droga do Unii Europejskiej

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DN2IzpcqI>

TVP S.A., tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl

Film 3 Źródło: TVP S.A., tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl.

Polecenie 8

Wymień trudności, które pojawiły się w czasie negocjacji.

Proces zakończono 13 grudnia 2002 roku na szczycie unijnym w Kopenhadze. Wśród negocjatorów należy wymienić Jacka Saryusza-Wolskiego i Danutę Hübner, choć też trzeba pamiętać, że w negocjacje zaangażowanych było bardzo wiele osób: urzędników, prawników, polityków. W celu koordynowania ich działań powołano już w 1996 roku Urząd Komitetu Integracji Europejskiej. Traktat akcesyjny został podpisany przez rząd polski 15 kwietnia 2003 roku w Atenach. 17 kwietnia Sejm RP zdecydował, że zgodę na ratyfikację podejmie naród w referendum ogólnokrajowym.

Polecenie 9

Czy zgodnie z polskim ustawodawstwem musiało się odbyć referendum w sprawie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej? Uzasadnij odpowiedź. Odwołaj się do wiedzy z gimnazjum.

Referendum odbyło się 7–8 czerwca 2003 roku. Polakom postawiono pytanie: „Czy wyraża Pani/Pan zgodę na przystąpienie Rzeczypospolitej Polskiej do UE?”. Przed referendum rozpoczęła się kampania prowadzona przez zwolenników i przeciwników przystąpienia Polski do Unii.

Polecenie 10

Dowiedz się, w jaki sposób starano się przekonać Polaków do głosowania w referendum za lub przeciw wejściu do UE.

Ważność referendum została potwierdzona przez Sąd Najwyższy, w związku z tym 23 lipca prezydent Aleksander Kwaśniewski ratyfikował traktat. 1 maja 2004 roku Polska stała się członkiem Unii.

Z Archiwum TVP

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DN2IzpcqI>

TVP S.A., tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl

Film 4 Źródło: TVP S.A., tylko do użytku edukacyjnego na epodreczniki.pl.

Politycy polscy zaczęli obejmować ważne stanowiska w UE: w 2009 roku europoseł Jerzy Buzek został wybrany na przewodniczącego Parlamentu Europejskiego, a 1 lipca 2011 Polska objęła przewodnictwo w Radzie Unii Europejskiej i sprawowała je przez pół roku. 30 sierpnia 2014 roku premier Donald Tusk został zatwierdzony na stanowisko przewodniczącego Rady Europejskiej, a 10 września 2014 ogłoszono nominację Elżbiety Bieńkowskiej na urząd komisarza Komisji Europejskiej ds. rynku wewnętrznego i usług, przemysłu, przedsiębiorczości oraz małych i średnich przedsiębiorstw.

“ Logo polskiej prezydencji w UE

Sześć połączonych ze sobą kolorowych strzałek, które przypominają trzymające się za ręce postacie, i flaga Polski, taka jak w legendarnym napisie „Solidarność” – to logo polskiej prezydencji, które we wtorek zaprezentował premier Donald Tusk. Logotyp przygotował autor znaku „Solidarność” Jerzy Janiszewski. Skierowane w górę i stykające się ze sobą strzałki są w kolorze żółtym, czarnym, zielonym, granatowym, pomarańczowym i czerwonym. Przy ostatniej znajduje się biało-czerwona flaga. W prawym dolnym rogu znajduje się napis PL2011.eu.

– Z reguły tak jest z różnymi symbolami imprez, wydarzeń, że niektórym się podobają, niektórym się nie podobają, dlatego prosiłbym także o odrobinę ciepła do tego projektu – mówił szef rządu na konferencji prasowej.

Przekonywał, że logo wyraża istotę tego, co w Polsce się stało przez ostatnie 20 lat. Podkreślił, że dziedzictwo Solidarności powinno znaleźć wyraz w naszych działaniach i priorytetach podczas prezydencji.

– To co, jak sądzimy udało się pokazać panu Jurkowi Janiszewskiemu, to pokazanie też, że Solidarność stała się fundamentem innego sukcesu, że Polska jest znana z tego, że idzie do przodu, że jest energetyczna, że umiemy wygrywać, że nie boimy się zupełnie nowych wyzwań – mówił Tusk.

[Logo polskiej prezydencji w UE](#)

Polecenie 11

Przeczytaj tekst. Czy przekonuje cię zawarta w niej interpretacja symbolów logo? Rozważ, jak inaczej można odczytać jego symbolikę.

Polecenie 12

Przedstaw swój projekt logo polskiej prezydencji w UE.

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 6

Uzupełnij tekst – przeciągnij znajdujące się pod nim wyrażenia.

Za początek integracji europejskiej uznaje się powstanie . Inicjatorem tej organizacji, z której wywodzi się dzisiejsza Unia Europejska, był francuski minister Robert . Niemcom ten traktat dawał możliwość powrotu do międzynarodowej polityki, a także szansę na pojednanie z niedawnymi wrogami. Do podpisania traktatu doszło w Paryżu 18 kwietnia roku. Sygnatariuszami traktatu było 6 państw . Do nich wkrótce przyłączyły się następne kraje Europy Zachodniej. W 1970 roku rozpoczęto negocjacje z . Uwieńczeniem starań powyższych państw było podpisanie traktatów akcesyjnych. Kolejnym etapem był proces ratyfikacji w krajach kandydackich. Zakończył się sukcesem z wyjątkiem . Większość społeczeństwa tego kraju opowiedziała się przeciw udziałowi we Wspólnotach. Kolejna akcesja odbyła się w roku. Wówczas do Wspólnot dołączyła , stając się dziesiątym członkiem. W trzeciej fazie rozszerzenia do Wspólnot po długich i żmudnych negocjacjach dołączyły . Traktat akcesyjny podpisano w 1986 roku. Państwa te zyskały pełny status państwa członkowskiego. Kolejne powiększenie Wspólnot, które wcześniej stały się Unią Europejską, nastąpiło w roku. Wówczas do tego związku przystąpiły . Po raz kolejny negocjacje prowadzono z Norwegią, jednak ponownie Norwegowie odrzucili tę możliwość. 1 maja do Unii dołączyło następnych dziesięć państw. Kolejne rozszerzenia miały miejsce w 2007 roku. Wówczas członkami Unii stały się . Obecnie do Unii należy państw. Ostatni akces odbył się w roku.

Bułgaria i Rumunia

Norwegii

Danią, Norwegią, Wielką Brytanią

2013

EWWiS

1951

28

1995

1981

Belgia, Francja, Holandia, Luksemburg, Niemcy, Włochy

Schuman

Hiszpania i Portugalia

Grecja

Austria, Szwecja i Finlandia

2004

Ćwiczenie 7

Każdy kraj ma swoich eurosceptyków i euroentuzjastów. Podaj argumenty polskich przedstawicieli obu grup. Do której z nich należysz? Wyjaśnij, dlaczego. Szukając argumentów za i przeciw UE, weź pod uwagę:

- obawy przed utratą suwerenności i tożsamości narodowej,
- lęk przed „wykupieniem Polski przez obcy kapitał”,
- obawy Kościoła przestrzegającego przed „zgubną moralnością” zlaicyzowanego społeczeństwa Zachodu,
- dofinansowanie polskiego rolnictwa przez UE,
- otwarcie europejskiego rynku pracy dla polskich obywateli.

Co potrafię?

Potrafię wskazać na mapie państwa UE.

Co wiem?

Wiem, kiedy podpisano traktat z Maastricht.

Co rozumiem?

Rozumiem, dlaczego idea integracji sprzyja zachowaniu pokoju między państwami Europy.

Polska i świat po II wojnie światowej (lekcja powtórzeniowa)

Ćwiczenie 1

Połącz nazwiska polityków z odpowiednimi ugrupowaniami politycznymi.

Józef Cyrankiewicz	PPR
Stanisław Mikołajczyk	PPS
Władysław Gomułka	SL
Bolesław Bierut	PPR
Józef Niećko	PSL

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 1

Napisz w 10 punktach, na jakie problemy natrafiał w życiu codziennym obywatel PRL.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

« Piotr Sarzyński

Ideologia przeciw wyobraźni

Krakowska wystawa przypomniała dzieła może mniej spektakularne w swym ideologicznym uniesieniu, ale przecież bardzo charakterystyczne dla tamtej epoki. Surowa technika łączyła się z wyjątkowo skromną gamą tematów: robotnicy i rolnicy budujący socjalizm, dzielne Ludowe Wojsko Polskie, elektryfikacja, pionierzy oddani sprawie partii itd. Partyjne wytyczne nie pozostawiały wątpliwości, musi być realistycznie, czytelnie, z zaangażowaniem, bez jakichkolwiek artystycznych uduźnień wizji (formalizm!). Kiedyś ta sztuka wywoływała nieprzyjemne dreszcze, za odstępstwa od niej można było mieć spore kłopoty, dziś raczej budzi uśmiech politowania. [...] Wystawa [...] pokazuje bowiem, co ideologia potrafi

zrobić z ludzką wyobraźnią i twórczą inwencją [...]. W swej masie to raczej zbiorowy, wstydlivy dokument zniewolenia umysłów.

Piotr Sarzyński, Ideologia przeciw wyobraźni, „Polityka” 2010, nr 2.02.

Ćwiczenie 2

Jaki nurt w sztuce charakteryzuje Piotr Sarzyński? Podaj trzy cechy tego nurtu. Jak sądzisz, czy autor tekstu jest admiratorem opisywanej przez siebie sztuki?

Ćwiczenie 3

Rozwiń skróty.

PKWN –

PZPR –

PRL –

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4

Ułóż wydarzenia w kolejności chronologicznej, rozpoczynając od najwcześniejszego.

Poznański Czerwiec.

Powstanie rządu Tadeusza Mazowieckiego.

Podpisanie porozumień sierpniowych.

Wydarzenia grudniowe na Wybrzeżu.

Wprowadzenie stanu wojennego.

Obrady Okrągłego Stołu.

Pierwsze częściowo wolne wybory, tzw. kontraktowe.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 2

Czyje wizerunki znajdowały się na PRL-owskich banknotach? Zastanów się, czym się kierowano, umieszczając na nich podobizny konkretnych postaci. Zapisz swoje wnioski.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 3

Wyjaśnij, dlaczego przedstawieni na zdjęciu politycy uchodzą za tych, którzy odegrali istotną rolę w kształtowaniu polityki światowej.

Prezydent USA Ronald Reagan z premier Wielkiej Brytanii Margaret Thatcher w Camp David w 1986 roku.
Prezydent USA Ronald Reagan z premier Wielkiej Brytanii Margaret Thatcher w Camp David w 1986 roku., 1986, domena publiczna

Polecenie 4

Który jeszcze z polityków warty jest – twoim zdaniem – docenienia ze względu na szczególny wkład w historię II połowy XX wieku? Uzasadnij odpowiedź.

Ćwiczenie 5

W jakich państwach miały miejsce te wydarzenia?

ZSRR

wojna Jom Kipur

wojna sześciodniowa

konflikt sueski

Czechosłowacja

rządy Czerwonych Khmerów

perestrojka

aksamitna rewolucja

Egipt

praska wiosna

Izrael

Kambodża

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 6

W którym roku powstała Organizacja Narodów Zjednoczonych?

1946

1944

1945

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 7

Przyporządkuj krajom europejskim państwa azjatyckie i afrykańskie, nad którymi pragnęły utrzymać władzę.

Francja

Wietnam

Laos

Indie

Indonezja

Algieria

Kambodża

Wielka Brytania

Holandia

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

Połącz biogram z imieniem i nazwiskiem.

Wzywał do biernego oporu przeciw kolonizatorom; kierował Indyjskim Kongresem Narodowym.

Nelson Mandela

Stał na czele Komunistycznej Partii Chin. Proklamował powstanie Chińskiej Republiki Ludowej.

Ho Szi Min

Zaangażowany w walkę z apartheidem; pierwszy czarnoskóry prezydent RPA.

Mao Tse-tung

Stał na czele Wietkongu.

Kim Ir Sen

Przywódcą komunistów koreańskich.

Mahatma Gandhi

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Dla zainteresowanych

Polecenie 5

Na podstawie posiadanej już wiedzy podaj przyczyny interwencji USA w Iraku.

Polecenie 6

Określ charakter prowadzonych tam działań.

Polecenie 7

Podaj nazwę grupy społecznej, która wystąpiła przeciwko dyktaturze Saddama Husajna.

Polecenie 8

Przypomnij, w którym roku wojska irackie zostały wycofane z Kuwejtu.

Polecenie 9

Wyjaśnij, dlaczego prezydent USA George Bush nie doprowadził do upadku rządów Husajna.

Ćwiczenie 9

Wskaż te pary wydarzeń, które miały miejsce w tym samym roku.

obchody tysiąclecia chrztu Polski; obchody tysiąclecia państwa polskiego

wydarzenia marcowe w Polsce; interwencja wojsk Układu Warszawskiego w Czechosłowacji

powstanie ruchu „Solidarność”; wybór Ronalda Reagana na prezydenta USA

śmierć księdza Jerzego Popiełuszki, wybór Michaiła Gorbaczowa na sekretarza generalnego KPZR

plan Marshalla; pierwsze wybory do sejmu w Polsce po II wojnie światowej

zamach na Jana Pawła II, śmierć kardynała Stefana Wyszyńskiego

lot Gagarina w Kosmos; powstanie muru berlińskiego

powstanie NATO; powstanie Układu Warszawskiego

początek wojny koreańskiej; śmierć Stalina

powołanie RWPG; traktat założycielski EWG

Ćwiczenie 10

Napisz, czego dotyczyło spotkanie przedstawione na zdjęciu. Wymień postacie, które rozpoznajesz.

Lawrence Jackson, domena publiczna